کەمینەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست
کۆمەڵی کورد ١٩١٨-١٩٧٤

بەرگی سێیەم: ١٩٤١-١٩٦٧

ئامادەکردنی

ب. دەستانی

وەرگێڕانی

هیوا مەجید خەلیل

لە بڵاوکراوەکانی دەستەی ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان

٢٠٢٤

ناوی کتێب:

کەمینەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، کۆمەڵی کورد

بەرگی سێیەم: ١٩٤١-١٩٦٧

ئامادەکردنی: ب. دەستانی

وەرگێڕانی: هیوا مەجید خەلیل

دیزاینی بەرگ: دیار سەعید شێخۆ پیرانی

دیزاینی ناوەڕۆک: هێما ئەحمەد شێخۆ

سەرپەرشتی چاپ: مستەفا نەجم فەیلی

ساڵ و شوێنی چاپ: هەولێر-٢٠٢٤

چاپخانە: دانیشفەڕ

تیراژ: ١٠٠٠

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان/ هەرێمی کوردستان ژمارەی سپاردنی (٤١٩) ساڵی ٢٠٢٤ پێدراوە.

ناوەڕۆک

١. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە ٥٥، لەلایـەن مسـتەر ج. ڤـۆگان ڕاسـێڵ (Mr. J. Vaughan Russell)، بەریتانیـا، کرماشـان، ئێـران، بـۆ سـێر ر. و. بـۆلارد (Sir R. W. Bullard)، نوێنـەری بەریتانیـا، تـاران، ٨ی ئۆکتۆبـەر ١٩٤١؛ هەروەهـا یاداشـتنامەی ژمـارە (٢/٢/١٨/٧٤٠) لەلایـەن مسـتەر ڤـۆگان ڕاسـێڵ، ٨ی ئۆکتۆبـەر ١٩٤١، کـە گفتوگۆکـەی لەگـەڵ ژەنـەڕاڵ ‹موقـدەم›، فەرمانـدەی هێزەکانـی ئێـران لـە کرماشـان تۆمـار کـردووە؛ ئەمـە و ڕاپۆرتـی ژمـارە ١٠٣١ی ژەنـەڕاڵ موقـدەم لـە ١٠ی ئۆکتۆبـەر ١٩٤١، بـە زمانـی عەرەبـی [لـە ڕاسـتیدا بـە زمانـی فارسـییە. وەرگێـڕ] لەگـەڵ وەرگێڕانـە ئینگلیزییەکـەی کـە تایبەتـە بـە ئۆپەراسـیۆنی سـەربازی لـە کرماشـان [FO348/1405].

٢. یاداشـتنامەیەکی زۆر زۆر نهێنـی بـە ژێـدەری (MAB/REP/1/1) لەلایـەن کۆلۆنێـل ئـە. سێمپسـۆن (A. Simpson)، نووسـینگەی ئاسـیای ناوەڕاسـت، قاهیـرە، ٣٠ی ئۆکتۆبـەر ١٩٤١، بـە ناونیشـانی «کێشـەی کەمینەکانـی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت»، لەگـەڵ پاشـکۆی ‹ب›، کـە پەیوەسـتە بـە کـوردی تورکیـا [پاشـکۆی ‹ئـە› زیـاد نەکـراوە] [FO348/1405].

٣. نـووسراوی زۆر نهێنـی بـە ژمـارە (BSM/31/GS) لەلایـەن کۆلۆنێـل م. پ. کۆگهێـل، کـە ڕێبەرایەتـی شـاندنی ئەمنیەتـی بەریتانیـا دەکات، ١٣ی جانیـوەری ١٩٤٣، بەناونیشـانی «کاروبـاری کـورد»، کـە پوختەیـەک لـە ڕاپۆرتـی کاپـتن هـ. وایتـۆل (H. Whittall)، نێـردراوی ئەمنیەتـی بەریتانیـا، قامشـلۆ، لەگـەڵ وەڵامـی ڕاپۆرتەکـەی لەخـۆ دەگرێـت؛ نـووسراوی زۆر زۆر نهێنـی بـە ژمـارە (MEIC/SYR/6/6) سوپاسـالار ی. ن. کلایتـۆن (I. N. Clayton) کـە لـە ١٨ی جانیـوەری ١٩٤٣بـۆ ناوەنـدی هەواڵگریـی ڕۆژهەڵاتـی ناوڕاسـت نێـردراوە و تایبەتـە بـە پێشـنیازی کاپـتن وایتـۆل کـە پوختەیەکـی چـڕ سـەبارەت بـە ڕەوشـی کـورد بخاتـەڕوو [FO195/2477].

٤. نـووسراوی شەخسـی و زۆر زۆر نهێنـی بـە ژمـارە (MEIC/TUR/7) لەلایـەن سوپاسـالار ی. ن. کلایتـۆن (Brigadier I. N. Clayton)، ناوەنـدی هەواڵگریـی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت، هێزەکانـی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت، بـۆ لیـوا ئـە. ئارنۆلـد (A. Arnold)،

باڵیۆزخانەی بەریتانیا، ئەنقەرە لە ٢٠ی جانیوەری ١٩٤٣، کە تایبەتە بە سەرچاوەی نەخشەی کورد [FO190/2477].

٥. یاداشتنامەی نووسینگەی کاروباری دەرەوە لە ٢١-٢٥ی جانیوەری ١٩٤٣، کە بۆچوونی خۆی سەبارەت بەوەی کە ئایا کاپتن وایتۆڵ سەبارەت بە پەیوەندییەکانی لەگەڵ کورد، ئاگادار بکرێتەوە [FO195/2477].

٦. لە ‹Service Special›ی ئاژانسی ئنادۆل وەرگیراوە، لە ٢٥ی جانیوەری ١٩٤٣، [بە زمانی فەرەنسی]، کە پەیوەستە بە چالاکییەکانی خێڵەکوردەکان [FO195/2477].

٧. یاداشتنامەی نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٦ی جانیوەری-٥ی فێبریوەری ١٩٤٣، باس لەوە دەکات کە نەخشەی کوردستان لەلایەن بەریتانییەکانەوە چاپ نەکراوە، بەڵکو نەخشەکە لە پەرتووکێک کە لەبارەی کوردستان نووسراوە، دانراوە. [FO195/2477].

٨. نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە (١/٧/٨٥) لەلایەن لیوا ئە. س. ئەرنۆلد، پاشکۆی سەربازی، ئەنقەرە، بۆ نێردراوی ئەمنیەتی بەریتانیا، بەیروت، ٢٦ی جانیوەری ١٩٤٣، بۆچوونی باڵیۆز دەخاتەڕوو کە نابێ چیتر نووسینی پوختەی چڕ بە کاپتن وایتۆڵ بسپێردرێت [FO195/2477].

٩. نووسراوی ژمارە (٤٣/٨/١٦٥) لەلایەن سێر ج. س. سترندل بێنێت (Sir, J. C. Sterndale Bennett)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، ئەنقەرە، بۆ سێر ئۆ، ج. سارجنت (Sir O. G. Sargent)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٥ی فێبریوەری ١٩٤٣، باس لەوە دەکات کە یاخیبوونی کورد، گومانی لەلایەن تورکەکانەوە سەبارەت بە پیلانگێڕیی بەریتانیا لەگەڵ کورد دروست کردووە [FO190/2477].

١٠. نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە ١١ (198/SA/43) لەلایەن مستەر ر. و. ئۆرکهارت (Mr. R. W. Urquhart)، باڵیۆزی گشتی بەریتانیا، تەورێز، بۆ سێر ر. و. بۆلارد (Sir. R. W. Bullard)، تاران، ٧ی فێبریوەری ١٩٤٣، پەیوەستە بە کێشەنانەوەی کورد [FO195/2477].

١١. سەرنجێک لە ڕێکەوتی ١٣ی فێبریوەری ١٩٤٣، ڕووماڵی ڕاپۆرتێکی عابدین ئۆزمان، لێکۆڵەری مەدەنی گشتی لە پارێزگاکانی ڕۆژهەڵات دەکات؛ ڕێکەوتی

١٩٣٦ی لەسەرە؛ تایبەتە بە بارودۆخی سیاسی لە ویلایەتەکانی بەتلیس، دیاربەکر، وان، هەکاری، موش، ماردین، ئورفە و سێرت [FO195/2477].

١٢. نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە ١١ (٤٣/١١/٩٧) لەلایەن سێر ڕ. و. بۆلارد (Sir. R. W. Bullard)، نوێنەرایەتی بەریتانیا، تاران، بۆ مستەر ڕ. و. ئۆرکهارت (Mr. R. W. Urquhart)، باڵیۆزی گشتی بەریتانیا، تەورێز، ٢٣ی فێبریوەری ١٩٤٣، پەیوەستە بە هەڵوێستی ڕووسیا لەبەرانبەر کورد [FO195/2477].

١٣. نووسراوی ژمارە (D. O. 40) لەلایەن نووسینگەی ئەفسەری سیاسی، دیمەشق، بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە بەیروت، ١٤ی مارچ ١٩٤٣، باس لە سەردانی قادری جەمال پاشا، کوردێکی دانیشتووی دیمەشق بۆ لای نوێنەرایەتی بەریتانیا دەکات، داوا دەکات بەریتانیا پشتگیریی خواستی کورد بکات [FO195/2477].

١٤. نووسراوی ژمارە١٧، لەلایەن مستەر ڕ. و. ئۆرکهارت (Mr. R. W. Urquhart)، باڵیۆزی گشتی بەریتانیا، تەورێز، بۆ سێر ڕ. و. بۆلارد (Sir. R. W. Bullard)، نوێنەرایەتی بەریتانیا، تاران، ٢٠ی مارچ ١٩٤٣، هاوپێچی ڕاپۆرتێکی مستەر ف. س. ئۆگدن (Mr. F. C. Ogden)، جێگری باڵیۆز، تەورێز، بەبێ ڕێکەوت، کراوە، لەبارەی سەردانەکەی بۆ ڕەزایە، پاشکۆیەکیش لەگەڵ ڕاپۆرتەکەیە سەبارەت بە خزمەتگوزاری شەمەندەفەر و پاپۆڕ لە نێوان تەورێز و ڕەزایە هاوپێچکراوە [FO195/2477].

١٥. تەلەگرامی ژمارە ٦٨، لە تەورێز بۆ تاران، ٢٥ی مارچ ١٩٤٣، باس لە زانیاریی باوەڕپێکراو لە ڕەزایەوە دەکات؛ باس لەوە دەکات کە ٤٠٠ چەکداری خێڵی شکاک گوندی ‹کەهریز›یان گەمارۆ داوە و نیازیان وایە تاڵانی بکەن [FO195/2477].

١٦. تەلەگرامی زۆر نهێنی ژمارە ٤٣ لەلایەن وەزیر، ئەنقەرە، بۆ وەزیری کاروباری دەرەوە، قاهیرە، ٢٦ی مارچ ١٩٤٣، سەبارەت بە نامەی ڕێکخراوێکی ناسیۆنالیستی کورد، خوێبوون، ئاڕاستەی ویلسۆن چێرچڵ، سەرۆک وەزیرانی بەریتانیا کراوە، هاوپێچی ڕاپۆرتێکی ڕەسەن کراوە بە زمانی تورکی و وەرگێڕانی بۆسەر زمانی ئینگلیزی، هەروەها داوای لێکۆڵینەوە دەکات کە چۆن

وەرگێڕانـە ئینگلیزییەکـەی ڕاپۆرتەکـە کەوتووەتـە دەسـت خۆیبـوون؛ یاداشـتنامەی نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٢٥-٢٦ی مـارچ ١٩٤٣؛ تەلەگرامـی زۆر زۆر نهێنـی بـە ژمـارە ٥٢٢٦ لەلایـەن ‹MICE› بـۆ ئەنقـەرە، ١ی ئەپریـل ١٩٤٣، تایبەتـە بـەوەی چـۆن ڕاپۆرتـە تورکیەکـە کەوتووتـە دەسـت خۆیبـوون [FO195/2477].

١٧. نووسراوێکـی داخـراو بـە ژمـارە ٨٣ لەلایـەن وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بـۆ نوێنەرایەتـی بەریتانیـا لـە ئەنقـەرە، ١٢ی ئەپریـل ١٩٤٥، هاوپێچکـراو بـە نووسراوێکـی نهێنـی بـە ژمـارە (E1679/80/34) لەلایـەن مسـتەر س. و. باکسـتەر (Mr. C. W. Baxter)، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، بـۆ مسـتەر هـ. ل. د. هاپکینسـۆن (Mr. H. L. d'A. Hopkinson) نووسـینگەی وەزیـری کاروبـاری دەرەوە، قاهیـرە، ٦ی ئەپریـل ١٩٤٣، پەیوەسـتە بـە هەڵوێسـتی تورکیـا لەبەرانبـەر پرسـی کـورد [FO195/2477].

١٨. یاداشـتی نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٩-٢٠ ئەپریـل ١٩٤٣، ناڕەزایـی دەبڕیـن لـەوەی کـە ڕێگـە دراوە ڕاپۆرتێکـی تورکیـا بکەوێتـە دەسـت کـورد [FO195/2477].

١٩. نووسراوێکـی شەخسـی بـە ژمـارە (٤٣/١٩/١٦٥) لەلایـەن سـێر هـ. نەچبـۆل-هۆگسـێن (Sir H. Knatchbull-Hugessen)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، ئەنقـەرە، بـۆ ر. ج. کێسـی (R. G. Casey)، وەزیـری کاروبـاری دەرەوە، قاهیـرە، ٢٣ی ئەپریـل ١٩٤٣، سـەبارەت بـە چالاکـی کـورد و چـۆن ڕاپۆرتـی تورکیایـان کەوتووەتـە دەسـت [FO195/2477].

٢٠. نووسراوێکـی داخـراو بـە ژمـارە ٤ (٤٣/١٢/١٦٢) لەلایـەن وەزیـرەوە، بەیـروت، بـۆ باڵیـۆزی بەریتانیـا، ئەنقـەرە، ١٠ی مـەی ١٩٤٣؛ نـووسراوی داخـراو بـە ژمـارە ٢٨ (٤٣/١٢/١٦٢) لەلایـەن مسـتەر یـ ل. سـپێرس (Mr E. L. Spears)، نوێنـەری بەریتانیـا، بەیـروت، بـۆ ئـە. ئـەدەن (RA. Eden)، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٠ی مـەی ١٩٤٣، تایبەتـە بـەو نامەیـەی لەلایـەن خۆیبوونـەوە بـە نوێنەرایەتـی نەتـەوەی کـورد ئاڕاسـتەی سـەرۆک وەزیـران کـراوە [FO195/2477].

٢١. نووسراوێک لەلایەن لۆرد مۆین (Lord Moyne)، نووسینگەی وەزیری کاروباری دەرەوە، قاهیرە، بۆ سێر هـ. نەچبۆل-هۆگسێن (Sir H. Knatchbull-Hugessen)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، ئەنقەرە، ٢٠ی مەی ١٩٤٣، ئەو زانیارییانە پشتڕاستەدەکاتەوە کە بۆ ئەفسەرانی هەواڵگری دەرکراوە، تا بەو شێوەیە مامەڵە لەگەڵ کورد بکەن، وەک چۆن مامەڵە لەگەڵ هەر هاوڵاتییەکی ئاسایی دەکەن، بەڵام بە وریاییەکی زۆرترەوە [FO195/2477].

٢٢. نووسراوی داخراو بە ژمارە ١١ (E. 2864/80/34) لەلایەن وەزیری کاروباری دەرەوە بۆ نوێنەرایەتی بەریتانیا لە ئەنقەرە، ٢١ی مەی ١٩٤٣؛ نووسراوی نهێنی بە ژمارە ١٢٢ (E. 2864/80/34) لەلایەن مستەر هـ. ل. د. هاپکینسۆن (Mr. H. L. d'A. Hopkinson) نووسینگەی وەزیری کاروباری دەرەوە، قاهیرە، بۆ مستەر س. و. باکستر (Mr. C. W. Baxter)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٣ی مەی ١٩٤٣، پەیوەستە بە پشتگوێخستنی بۆچوونی ئەنقەرە، بەوەی لەوانەیە خەڵکی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەگەڵ کورددا پیلانگێڕی ئەنجام بدەن [FO195/2477].

٢٣. نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە ٣٠ (763/SA/43)، لەلایەن مستەر ر. و. ئۆرکهارت (Mr. R. W. Urquhart)، باڵیۆزی گشتی بەریتانیا، تەورێز، بۆ سێر ڕ. و. بۆلارد (Sir. R. W. Bullard)، نوێنەرایەتی بەریتانیا، تاران، ٨ی جون١٩٤٣؛ یاداشتنامەیەک [بڕوانەی بەڵگەی دواتر] لەلایەن مستەر ف. س. ئۆگدن (Mr. F. C. Ogden)، جێگری باڵیۆز، تەورێز، ٥ی جون ١٩٤٣، پەیوەستە بە بۆچوونە گشتییەکەی لە سەردانی ئەم دواییەی بۆ ڕەزایە [FO195/2477].

٢٤. نووسراوی داخراو بە ژمارە ٤ (٤٣/٦/٧١٢) لەلایەن وەزیرەوە، تاران، بۆ باڵیۆزی بەریتانیا، ئەنقەرە، ١٣ی جون ١٩٤٣؛ نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە ٢٩ (737/SA/43)، لەلایەن مستەر ر. و. ئۆرکهارت (Mr. R. W. Urquhart)، تەورێز، بۆ سێر ڕ. و. بۆلارد (Sir. R. W. Bullard)، تاران، ٢ی جون ١٩٤٣؛ یاداشتنامەی مستەر ف. س. ئۆگدن (F. S. Ogden) جێگری باڵیۆز، تەورێز، ١ی جون ١٩٤٣، سەبارەت بە سەردانەکەی بۆ ڕەزایە [FO195/2477].

٢٥. تەلەگرامی ژمارە ٧٩، لە ترابزۆنەوە بۆ ئەنقەرە، ٥ی ئۆگۆست ١٩٤٣، باس لە تاقمێک چەکدارە کوردی ئێران دەکات کە لە نزیک بایەزید چەندین کردەوەی تاڵانکارییان کردووە [FO195/2477].

٢٦. تەلەگرامی ژمارە ١٧، لەلایەن نوێنەرایەتی بەریتانیا، تاران، بۆ سێر هـ. نەچبۆل-هۆگسێن (Sir H. Knatchbull-Hugessen)، ئەنقەرە، ١٥ی ئۆگۆست ١٩٤٣، تایبەتە بە تاڵانی کورد لەسەر سنوورەکانی نێوان ئێران و تورکیا [FO195/2477].

٢٧. تەلەگرامی ژمارە ١٩٢، لە تەورێزەوە بۆ تاران، ١٧ی ئۆگۆست ١٩٤٣ سەبارەت بە ڕاپەڕینی کورد لە نزیک بایەزید [FO195/2477].

٢٨. تەلەگرامی ژمارە ٣٦، لەلایەن بۆ سێر هـ. نەچبۆل-هۆگسێن (Sir H. Knatchbull-Hugessen)، ئەنقەرە، بۆ نوێنەرایەتی بەریتانیا لە تاران، ١٥ی ئۆگۆست ١٩٤٣، لەبارەی ژمارەی ئەو کوردانەی لەسەر سنووری تورکیا کۆژراون [FO195/2477].

٢٩. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی ‹PIC› بە ژمارە ٣٤، ٣ی نۆڤەمبەری ١٩٤٣، بەناونیشانی «چەند تێبینیەک لەبارەی پرسی کورد››، هەروەها لەگەڵ ڕاستکردنەوەی هەڵەکانی [FO195/2477].

٣٠. نووسراوی ژمارە ٣١، لەلایەن سیر هـ. ستۆنویر بێرد (Sir H. Stonehewer Bird)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ یە. بێڤین (E. Bevin)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٨ی جانیوەری ١٩٤٦؛ ڕاپۆرتێک لەلایەن کاپتن هـ. م. جاکسۆن (H. M. Jackson)، جێگری یاریدەدەری ڕاوێژکاری سیاسی هێزەکانی بەریتانیا لە هەولێر، لەبارەی بارودۆخی ناوچەی ڕواندزی سەر بە کوردستانی عێراق [FO195/2596].

٣١. نووسراوی ژمارە ١٣ لەلایەن مستەر ت. شۆن، بەیروت، بۆ مستەر یە. بێڤن (E. Bevin)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢١ی جانیوەری ١٩٤٦، تایبەتە بە کوردستانی عێراق [FO406/84].

٣٢. یاداشتی نووسینگەی کاروباری دەرەوە بە ناونیشانی ‹سەرنجێک لەبارەی کورد››، لەلایەن مالکۆلم بۆر (Malcolm Burr)، ١٣ی مارچ ١٩٤٦ [FO195/3596].

٣٣. نـــووسراوی ژمـــارە (E2782/104/34) لەلایـــەن بەشـــی ڕۆژهەڵاتـــەوە، نووســـینگەی کاروبـــاری دەرەوە، بـــۆ نووســـینگەی پاراســـتنی زانیارییـــەکان (Chancery)، ئەنقـــەرە، ٢ی ئەپریـــل ١٩٤٦؛ ڕەشنووســـی ڕاپۆرتێکـــی (paper) نهێنـــی لەلایـــەن بەشـــی توێژینـــەوەی کاروبـــاری دەرەوە، ٢٢ی مـــارچ ١٩٤٦، بـــە ناونیشـــانی «کێشـــەی کـــورد››، لەگـــەڵ پاشـــکۆی ‹A›: ‹پوختەیەکـــی هەڵهێنجـــراو لـــە ڕۆژنامـــەی فەرمـــی کۆمەڵـــەی گـــەلان، لەگـــەڵ ڕاپۆرتـــی کۆمیتـــەی ئەنجوومەنـــی کۆمەڵـــەی گـــەلان هاوپێچکـــراوە، لـــە ڕێکەوتـــی ٩ی مـــەی ١٩٣٢، «ڕەشنووســـی ڕاگەیێنـــدراوی حکومەتـــی عێـــراق››؛ پاشـــکۆی ‹B›: چاپەمەنییەکانـــی کـــورد؛ پاشـــکۆی ‹C›: کۆمەڵـــە کوردییـــەکان [FO195/2596].

٣٤. نـــووسراوی ژمـــارە (٤٦/١٧/١٤) لەلایـــەن نووســـینگەی پاراســـتنی ئەنقـــەرە بـــۆ بەشـــی ڕۆژهـــەڵات، نووســـینگەی کاروبـــاری دەرەوە، ١٦ی ئەپریـــل ١٩٤٦، پەیوەســـتە بـــە ڕەشنووســـی ڕاپۆرتـــی نووســـینگەی کاروبـــاری دەرەوە لەبـــارەی کێشـــەی کـــورد؛ یاداشـــتی پاشـــکۆی ڕۆژنامەگەریـــی ڕاوێژکاریـــی، بەبـــێ ڕێکـــەوت، بـــۆ بەشـــی کـــوردی تورکیـــا [FO195/2596].

٣٥. ڕاپۆرتـــی نووســـینگەی کاروبـــاری دەرەوە، تێبینـــی ژمـــارە ٢٧١١٦، ســـوریا، سیاســـی، بـــە ناونیشـــانی ‹کـــوردی ســـوریا›، ٣ی جـــون ١٩٤٦، [FO195/2596].

٣٦. نـــوسراوی ژمـــارە(A/279) لەلایـــەن باڵیۆزخانـــەی بەریتانیـــا، ئیســـتانبۆل، بـــۆ مســـتەر ج. ل. ڕیـــد (Mr. J. L. Reed) باڵیۆزخانـــەی بەریتانیـــا، ئەنقـــەرە، ١٤ی جـــوڵای ١٩٤٦؛ ڕاپۆرتـــی ژمـــارە (٤٣٧/١/١٢٠): تێبینـــی ژمـــارە ٥٣٧٣، بـــە بـــێ ڕێکـــەوت، عێـــراق، سیاســـی، بـــە ناونیشـــانی ‹پارتـــی ڕزگاری کـــورد›، لەگـــەڵ پاشـــکۆی تێبینـــی ژمـــارە ٣٣٧٣، ئامـــاژە بـــە نـــاوی ئەندامانـــی پارتـــی ڕزگاری لـــە هەولێـــر دەدات [FO195/2596].

٣٧. تەلەگرامـــی زۆر زۆر نهێنـــی بـــە ژمـــارە ٢١، لەلایـــەن کۆنســـوڵی بەریتانیـــا، حەلـــەب، بـــۆ وەزیـــر، بەیـــروت، ٢٣ی جـــوڵای ١٩٤٦، لەبـــارەی کۆبوونەوەیـــەک لـــە نێـــوان ســـەرۆک خێڵەکانـــی کـــورد و ســـەرکردە سیاســـییەکان، بـــە تایبەتیـــش ئـــەو کەســـانەی لـــە ســـوریا دەژیـــن، کۆبوونەوەکـــە لـــە عەیـــن دیڤـــار گرێـــدراوە [FO195/2596].

٣٨. یاداشـــتنامەیەکی نهێنـــی لەلایـــەن بەشـــی توێژینـــەوەی نووســـینگەی کاروبـــاری دەرەوە، ٣ی ئۆگۆســـت ١٩٤٦، بەناونیشـــانی ‹کێشـــەی کـــورد›، لەگـــەڵ ســـێ پاشـــکۆ: پاشـــکۆی ‹A›: ‹پوختەیەکـــی هەڵهێنجـــراو لـــە ڕۆژنامـــەی فەرمـــی کۆمەڵـــەی گـــەلان، لەگـــەڵ ڕاپۆرتـــی کۆمیتـــەی ئەنجوومەنـــی کۆمەڵـــەی گـــەلان هاوپێچکـــراوە، لـــە ڕێکەوتـــی ٩ی مـــەی ١٩٣٢، «ڕەشنووســـی ڕاگەیێنـــدراوی حکومەتـــی عێـــراق››؛ پاشـــکۆی ‹B›: چاپەمەنییەکانـــی کـــورد؛ پاشـــکۆی ‹C›: کۆمەڵـــە کوردییـــەکان [FO195/2596]، هـــاوکات لەگـــەڵ دوو نەخشـــە: نەخشـــەی یەکـــەم: جوگرافیـــای نیشـــتەجێ بوونـــی کـــورد دەخاتـــەڕوو، نەخشـــەی دووەم: بانگەشـــەی جۆرجـــی و ئەرمەنییـــەکان لەســـەر خاکـــی تورکیـــا و کـــوردی تورکیـــا [بـــەوەی خاکـــی ئەوانـــە] [FO195/2596].

٣٩. نـــووسراوی زۆر نهێنـــی بـــە ژمـــارە ٣٠ (850/645/A-7/46) لەلایـــەن مســـتەر ج. و. واڵ (Mr J. W. Wall)، کۆنســـوڵی گشـــتی بەریتانیـــا، تەورێـــز، بـــۆ ســـێر ج. هـــ. لـــێ ڕۆگێتێـــل (Sir J. H. Le Rougetel)، باڵیـــۆزی بەریتانیـــا، تـــاران، ١١ی ســـێپتەمبەر ١٩٤٦، ئامـــاژە بـــە قســـەکانی قاســـم ئاغـــا ئیلخانیـــزادە دەدات لەبـــارەی ڕەوشـــی کـــورد [FO195/2596].

٤٠. یاداشـــتی نووســـینگەی کاروبـــاری دەرەوە بەناونیشـــانی ‹بارودۆخـــی کـــوردی ســـوریا›، لەلایـــەن مســـتەر ج، بێیـــس (Mr J. Beith)، ١١ی فێبریـــوەری ١٩٤٧، لەگـــەڵ چەنـــد ســـەرنجێک، ١٢-١٨ی فێبریـــوەری ١٩٤٦؛ نامەیـــەک لـــە کۆلۆنێـــل ج. ئێلفینســـتۆن (G. Elphinstone)، لـــە ئەنســـتیتۆی پاشـــایەتی بـــۆ کاروبـــاری نێودەوڵەتـــی، بـــۆ ســـێر ر. هـــۆو (Sir. R. Howe)، ٧ی فێبریـــوەری ١٩٤٧، داوای ڕاوێـــژ دەکات ســـەبارەت بـــە بانگێشـــتکردنی ســـەرۆکی خێڵـــی بـــەرازی، تـــا ســـەردانی ســـوریا بـــکات، بـــۆ گفتوگۆکـــردن لەبـــارەی بارودۆخـــی کـــورد [FO371/62145].

٤١. تەلەگرامـــی زۆر نهێنـــی بـــە ژمـــارە ٨٨، لەلایـــەن نووســـینگەی کاروبـــاری دەرەوە بـــۆ دیمەشـــق، ٢٠ی فێبریـــوەری ١٩٤٧، تایبەتـــە بـــە ســـەردانی کۆلۆنێـــل ج. ئێلفینســـتۆن بـــۆ ســـوریا [FO371/62145].

٤٢. یاداشتی نووسینگەی کاروباری دەرەوە بە ناونیشانی ‹سەردانی کۆلۆنێل ئێلفینستۆن بۆ

کوردستان›؛ تەلەگرامی ژمارە ٦٧، لە دیمەشقەوە بۆ نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٠ی مارچ ١٩٤٧، لە وەڵامی تەلەگرامی ژمارە ٨٨، ٢٠ی فێبریوەری ١٩٤٧،[FO371/62145].

٤٣. نامەی سێر ر. هۆو (Sir. R. Howe)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ کۆلۆنێل ج. ئێلفینستۆن (G. Elphinstone)، ١٩ی مارچ ١٩٤٦، ئەوە پشتڕاست دەکاتەوە، دەتوانێت سەردانی سوریا بکات [FO371/62145].

٤٤. یاداشتی نووسینگەی کاروباری دەرەوە بە ناونیشانی ‹داوای هاوکاریکردنی ئەمیر جەلادەت عالی بەدرخان›. ٩-١٦ی ئەپریل ١٩٤٧؛ نامەی کۆلۆنێل ج. ئێلفینستۆن (G. Elphinstone)، لەندەن، بۆ سێر ر. هۆو (Sir. R. Howe)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٣٠ی مارچ ١٩٤٧؛ نامەی ئەمیر جەلادەت عەلی بەدرخان› بۆ کۆلۆنێل ئێلفینستۆن، دیمەشق، ٢٠ی مارچ ١٩٤٢، [FO371/62145].

٤٥. نامەی سنووردار بە ژمارە (E2875/1301/89) لەلایەن مستەر پ. گاران (Mr P. Garran)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ کۆلۆنێل ج. ئێلفینستۆن، ٢١ی ئەپریل ١٩٤٧، باس لەوە دەکات، ناکرێ ببنە هاوبەشی ڕۆژنامەکەی ئەمیر جەلادەت عالی بەدرخان، تا لەم ڕێگەیەوە یارمەتی بدەن؛ نووسراوی ژمارە (E2875/1301/89) لەلایەن بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان، دیمەشق، ٢١ی ئەپریل ١٩٤٧، ئاگاداریان دەکاتەوە لە کەیسی ئەمیر جەلادەت عالی بەدرخان [FO371/62145].

٤٦. نامەیەک بە فەرەنسی لەلایەن مەحمەت هیلانی بێی، پارتی نەتەوەی دیموکراتی کورد، مادی (Maadi)، میسر، بۆ یە بێڤن، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٦ی جانیوەری ١٩٤٨، سەبارەت بە بارودۆخی کورد [FO371/68472].

٤٧. نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە (٤٨/١٩/٢٥١)، لەلایەن مستەر ج، ریچموند (Mr J. Richmond)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ سێر ب. ئا. ب. بۆرۆس (Sir B. A. B. Burrows)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٨ی جوڵای ١٩٤٨، کورتەیەک لەبارەی ڕەوشی کوردستانی عێراق دەخاتەڕوو [FO371/68472].

٤٨. نووسراوی نهێنی بە ژمارە (435/A-7/50) لەلایەن مستەر ر. دۆنداس (Mr R. Dundas)، کۆنسوڵی گشتی بەریتانیا، تەورێز، بۆ مستەر س. ت. گاندی (Mr C. T. Gandy)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، تاران، ٢٨ی جوڵای ١٩٥٠، تایبەتە بەو سیاسەتەی حکومەتی ئێران لە پرچەککردنی خێڵەکان گرتوویەتیەبەر [FO248/1497].

٤٩. تەلەگرامی ژمارە ٢٣٨٢، لە واشنتنەوە بۆ نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٥ی سێپتەمبەر ١٩٥٠، مەکگی (McGhee) لەبارەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست قسە دەکات [FO248/1497].

٥٠. ڕاپۆرتی سیاسی بە ژمارە ٧٨١٥، ١١ی سێپتەمبەر ١٩٥٠، سوریا: یەکێتی سۆڤیەت، سیاسی-دژە هەواڵگری، بە ناونیشانی «کاروباری کورد»، [FO195/2650].

٥١. ڕاپۆرتی سیاسی بە ژمارە ٠٦٠٥، لە ١٨ی سێپتەمبەر ١٩٥٠، عێراق، سیاسی-سەربازیی، بە ناونیشانی «بۆچوون و چالاکی کورد (ئۆگۆست-سێپتەمبەر ١٩٥٠)»، [FO195/2650].

٥٢. ڕاپۆرتی سیاسی بە ژمارە ٧٨٨٥، ٢٥ی سێپتەمبەر ١٩٥٠، سوریا، سیاسی-کۆمۆنیزم، بە ناونیشانی «کاروباری کورد»، [FO195/2650].

٥٣. نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە ٣ (٥٠/٢/١٠٦٢٢) لەلایەن وەزیرەوە، دیمەشق، بۆ نوێنەرایەتی بەریتانیا، تاران، ٢٩ سێپتەمبەر ١٩٥٠؛ نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە ١٥٧، لەلایەن مستەر و، هـ. مۆنتاگۆ-پۆلۆک (Mr W. H. Montagu-Pollock)، دیمەشق بۆ بەڕێز س. ئاتلیی (Rt. Hon. C. Attlee)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٩ی سێپتەمبەر ١٩٥٠، تایبەتە بە دەستڕۆیشتوویی کۆمۆنیزم لە کوردستانی سوریا [FO248/1497].

٥٤. نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە ٢١٨ (٥٠/٢٥/١٠١٤) لەلایەن مستەر هـ. ماک، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ بەڕێز س ئاتلیی، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٠، تایبەتە بە کوردی عێراق [FO248/1497].

٥٥. ڕاپۆرتی سیاسی بە ژمارە ٥٤٧٥، ١٠ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٠، سووریا، سیاسی بە ناونیشانی ‹کورد›، تایبەتە بە هەوڵەکانی ڕووسیا بۆ کاریگەریی دروستکردن لەسەر کوردی سووریا [FO195/2650].

٥٦. کورتەیەک لەبارەی ڕاپۆرتی بەدواداچوونی بی.بی.سی (BBC Monitoring Report)، ١٣ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٠، تایبەتە بە هێرشکردنە سەر قوبادییەکان (Ghobadian) لە کاتی پەخشی بەرنامەکانی زمانی کوردی [FO248/1497].

٥٧. نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە ٢١٨ (592/111/A-7/50) لەلایەن مستەر ر. پ. یۆندێرس (Mr R. P. Yunders)، کۆنسوڵی گشتی بەریتانیا، تەورێز، بۆ باڵیۆزی بەریتانیا، تاران، ١٨ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٠؛ ڕاپۆرتێک بە ناونیشانی ‹یاداشتنامەیەک لەبارەی کوردستانی ئازەربایجان›، [FO248/1497].

٥٨. نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە (E1822/14) لەلایەن مستەر ج. و. فۆرلۆنگ (Mr G. W. Furlonge)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، سێر ب. ئا. ب. بۆرۆس (Sir B. A. B. Burrows)، واشنتن، ٢٥ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٠، سەبارەت بە مەیلی ئەمریکاییەکان بۆ پرسی کورد؛ یاداشتنامەیەکی نهێنی لەلایەن بەشی توێژینەوەی نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٣ سێپتەمبەر ١٩٥٠، بە ناونیشانی ‹کێشەی کورد›، [FO248/1497].

٥٩. نووسراوی نهێنی بە ژمارە (614/112/A-7/50) لەلایەن مستەر ر. دۆندەس (Mr R. Dundas)، ڕاوێژکاری بەریتانیا، تەورێز، بۆ مستەر س. ت. گاندی، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، تاران، ٣١ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٠، تایبەتە بە کوردستانی ئازەربایجان [FO248/1497].

٦٠. نووسراوی زۆر نهێنی بە ژمارە (٥٠/٣٣/١٠٢٦) لەلایەن باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر ج. و. فۆرلۆنگ (Mr G. W. Furlonge)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٨ی نۆڤەمبەر ١٩٥٠، تایبەتە بە کاریگەریی ڕادیۆی یەریڤانی سەر بە یەکێتی سۆڤیەت لەبارەی کورد [FO195/2650].

٦١. نـووسراوی زۆر نهێنـی بـه ژمارە (٥٠/٩/١٠٦٢٢)، لەلایەن مسـتەر و، هــ مۆنتاگۆ-پۆلۆک (Mr W. H. Montagu-Pollock)، نوێنەرایەتـی بەریتانیـا، دیمەشـق، بـۆ مسـتەر ج. و. فۆرلۆنـگ، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٦ی نۆڤەمبـەر ١٩٥٠، بـاس لـە پرسـی کـورد دەکات [FO195/2650].

٦٢. نـووسراوی زۆر نهێنـی بـه ژمارە (٥٠/٨/١٠٦٢٢)، لەلایەن مسـتەر و، هــ مۆنتاگۆ-پۆلۆک (Mr W. H. Montagu-Pollock)، نوێنەرایەتـی بەریتانیـا، دیمەشـق، بـۆ مسـتەر ج. و. فۆرلۆنـگ، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٦ی نۆڤەمبـەر ١٩٥٠، لەبـارەی بارودۆخـی کـوردی جزیـرە [FO195/2650].

٦٣. یاداشـتنامەی نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە بـه ژمـارە (٥٠/١٨/١٨٢٧)، ٢٤ی نۆڤەمبـەر ١٩٥٠، بـه ناونیشـانی ‹دوو نـووسراو لـه بەغـداوە لەبـارەی کـورد›، [نـووسراوەکان هاوپێـچ نەکـراون] [FO195/2650].

٦٤. ڕاپۆرتـی نهێنـی (ME89/51) لەلایـەن بەشـی توێژینـەوەی نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٢ی ئەپریـل ١٩٥٠، بـه ناونیشـانی ‹کێشـەی کـورد ١٩٤٦-١٩٥٠›، [FO248/1523].

٦٥. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٥١/١٢/١٠٢٥) لەلایـەن نووسـینگەی پاراسـتنی زانیاریـیەکان، بەغـدا، بـۆ بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٦ی ئەپریـل ١٩٥١، تایبەتـە بـه دەنگـۆی کـورد، مەلامسـتەفا لەلایـەن حکومەتـی ئێرانـەوە ڕێگـەی پێـدراوە سـنووری عێـراق ببەزێنێـت [FO248/1523].

٦٦. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٥١/١١/١٠٢٥) لەلایـەن نووسـینگەی پاراسـتنی زانیاریـیەکان، بەغـدا، بـۆ بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٦ی ئەپریـل ١٩٥١، بـه کورتـی بـاس لـه ڕووداوەکانـی کوردسـتانی عێـراق دەکات [FO248/1523].

٦٧. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (G.1013/13/51) لەلایـەن مسـتەر ف. م. شـێپەرد (MR F.M. Shepherd)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، تـاران، بـۆ مسـتەر هــ مۆریسـۆن (Mr. H. Morrison)، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٩ی ئەپریـل ١٩٥١، تایبەتـە بـەو دەنگۆیانـەی کـه گوایـه ڕووسـیا کێشـه لـه کوردسـتانی ئێـران دەنێتـەوە [FO248/1523].

٦٨. نووسراوی زۆر نهێنی ژمارە (PB10141/5G) لەلایەن مستەر ئا. س. ێ. مالکۆلم (Mr A. C. E. Malcolm)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ مستەر هـ. بیلی (Mr H. Beeley)، بەغدا، ٧ی مەی ١٩٥١، سەبارەت پەخشی ڕادیۆ بە زمانی کوردی [FO248/1523].

٦٩. نووسراوی زۆر نهێنی ژمارە (٥١/٨٢/١٦٨٣) لەلایەن سێر ب. ئا. ب. بۆرۆس، واشنتن، بۆ بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٧ی مەی ١٩٥١، لەبارەی تێڕوانینی ئەمریکاییەکان لەبارەی پێگەی کورد [FO248/1523].

٧٠. نووسراوی زۆر نهێنی ژمارە (PB1041/15/G) لەلایەن خاتوو ل. ئۆمێلی (Mrs L. O'Malley)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ مستەر ج. ت. گاندی، تاران، ١٦ی مەی ١٩٥١، کە پەیوەستە بە ویستگەی پەخشی ڕادیۆیی بە زمانی کوردی [FO248/1523].

٧١. نووسراوی زۆر نهێنی ژمارە ١١٧ (٥١/٤/١٦٣١) لەلایەن مستەر د. سکۆت-فۆکس (MR. D. Scott-Fox) باڵیۆزخانەی بەریتانیا، ئەنقەرە، بۆ مستەر هـ. مۆریسۆن، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢١ی مەی ١٩٥١؛ ڕاپۆرتێکی نهێنی لەلایەن مستەر ئارسەر (Mr Arthur)، سکرتێری دووەم لە باڵیۆزخانەی ئەنقەرە، بێ ڕێکەوت، بە ناونیشانی ‹گەشتێک بەناو باشووری ڕۆژهەڵاتی ئاناتۆلیا، لە ئەپریلی ١٩٥١›، [FO248/1523].

٧٢. ڕاپۆرتی زۆر نهێنی نووسینگەی کاروباری دەرەوە بە ناونیشانی ‹کاروباری کورد›، ٩ی جون ١٩٥١، [FO248/1523].

٧٣. نووسراوی زۆر نهێنی ژمارە (G1025/11/51) لەلایەن سێر ج. م. تڕۆتبێک (Sir J. M. Troutbeck)، بەغدا بۆ مستەر ر. ج. بۆکێر (Mr R. J. Bowker)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٣ی جون ١٩٥١، سەبارەت بە پەخشی ڕادیۆ بە زمانی کوردی [FO248/1523].

٧٤. نووسراوی نهێنی ژمارە (401/95/A-7/51) لەلایەن مستەر ل. ئا. فۆروارد (Mr L. A. Forward)، باڵیۆزی گشتی بەریتانیا، تەورێز، بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان، تاران، ٨ی ئۆگۆست ١٩٥١، تایبەتە بە جەندرمە لە کوردستان [FO248/1523].

هەوالنامەی کێبڕکێ

٧٥. پوختەیەک لەبارەی کورتەی پەخشی جیهانی، بەشی چوارەم (Summary of World Broadcast Part IV) ژمارە ١٨٤، ٢٤ی ئۆگۆست ١٩٥١، پەخشی ڕادیۆیی پارتی دیموکراتی ئازەربایجان، «سااڵوەگەڕی پارتی دیموکراتی کوردستان»، بەیاننامەی فەرمی ئەم پارتە [FO248/1523].

٧٦. نووسراوی نهێنی ژمارە (PB1041/22/G) لەلایەن مستەر ج. و نیکۆڵس (Mr J. W. Nicholls)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ سێر ج. م. تروتبێک (Sir J. M. Troutbeck)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، ٤ی ئۆکتۆبەر ١٩٥١، لەبارەی پەخشی ڕادیۆیی بۆ کورد [FO248/1523].

٧٧. یاداشتی نهێنی لەلایەن مستەر و. ی. کۆمس (Mr W. I. Combs) بۆ سێر ڕ. ستیڤنس (Sir. R. Stevens) ٢٥ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٨، بە ناونیشانی «کورد» [FO371/132747].

٧٨. یاداشتی نهێنی لەلایەن بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٨ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٨، بە ناونیشانی «کورد» [FO371/132747].

٧٩. نووسراوی نهێنی ژمارە (G1025/13/51) لەلایەن سێر ج. م. تروتبێک (Sir J. M. Troutbeck)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر ج. و نیکۆڵس (Mr J. W. Nicholls)، یارمەتیدەری وەزیری کاروباری دەرەوە، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٥ی نۆڤەمبەر ١٩٥١، لەبارەی پەخشی ڕادیۆ بە زمانی کوردی [FO248/1523].

٨٠. یاداشتنامەیەکی زۆر نهێنی بە ناونیشانی «کورد»، لەلایەن مستەر ف. د. و. بڕاون (Mr F. D. W. Brown)، بەشی توێژینەوەی نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ سێر ستیڤنس (Sir Stevens) و سێر هـ. تریڤێلیەن (Sir Trevelyan)، ٢٠ی نۆڤەمبەر ١٩٥٨؛ ڕاپۆرتێک لەلایەن مستەر وێست (Mr West)، بێ ڕێکەوت، بە ناونیشانی «کێشەی کورد»، لەگەڵ پاشکۆیەک: ڕەگەزە سەرەکییەکانی ڕێچکەی مارکسیستی لە پەرتووکێکدا کۆکراونەتەوە و لە پەرەگرافی ١٠ ئاماژەی بۆ کراوە، هەروەها نەخشەیەک کە جوگرافیای نیشتەجێ بوونی کورد دەخاتەڕوو [FO371/132747].

٨١. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (١/١٨٢٢) لەلایەن سێر ب. ئا. ب. بۆرۆس (Sir B. A.

B. Burrows)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، ئەنقەرە. بۆ مستەر ج. ف. هیلێر (Mr G. F. Hiller)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٤ی جانیوەری ١٩٦٠، تایبەتە بە ڕاپۆرتی مستەر س. ج. ئەدمۆندز (Mr C. J. Edmunds) لەبارەی کورد [لە دۆسیەی ئەرشیفی حکومەتدا نییە] [FO371/149668].

٨٢. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (٦٠/٣/١٠٤٤) لەلایەن سێر هـ. تریڤێلیەن، بەغدا، بۆ سێر ب. ئا. ب. بۆرۆس، ئەنقەرە، ١ی فێبریوەری ١٩٦٠، تایبەتە بە سەرنجی سێر ب. ئا. ب. بۆرۆس لەسەر ڕاپۆرتەکەی مستەر س. ج. ئەدمۆندز لەبارەی کورد [FO371/149668].

٨٣. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (٢/١٦/١٠٢١٣) لەلایەن مستەر و. هـ. یۆنگ (Mr W. H. Young)، مۆسکۆ، بۆ مستەر ج. ف. هیلێر (Mr G. F. Hiller)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٦ی فێبریوەری ١٩٦٠، سەرنجەکانی لەسەر ڕاپۆرتەکەی مستەر س. ج. ئەدمۆندز لەبارەی کورد دەخاتەڕوو [FO371/149668].

٨٤. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (E1821/1) لەلایەن مستەر ج. ف. هیلێر، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ سێر ب. ئا. ب. بۆرۆس، ئەنقەرە، ١٧ی فێبریوەری ١٩٦٠، تایبەتە بە سەرنجەکانی سێر ب. ئا. ب. بۆرۆس لەبارەی ڕاپۆرتەکەی مستەر س. ج. ئەدمۆندز لەبارەی کورد [FO371/149668].

٨٥. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (٦٠/٥/١٠٤٤) لەلایەن سێر هـ. تریڤێلیەن، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر ج. ف. هیلێر (Mr G. F. Hiller)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٣ی فێبریوەری ١٩٦٠، لەبارەی چاوپێکەوتنێک لەگەڵ مەلامستەفا بارزانی و شێخ ئەحمەد کە سەر بە پارتی دیموکراتی کوردستانن [FO371/149668].

٨٦. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (٦٠/٨/١٠٤٤) لەلایەن سێر هـ. تریڤێلیەن، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر ج. ف. هیلەر (Mr G. F. Hiller)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٩ی فێبریوەری ١٩٦٠، لەبارەی پەیوەندییەک لەلایەن مەلامستەفا بارزانییەوە [FO371/149668].

هەوارنامەی کتێب

٨٧. تەلەگرامێکی نهێنی بە ژمارە ٣٧٧ لەلایەن سێر هــ تریڤێلیەن، بەغدا، بۆ نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١١ی مارچ ١٩٦٠، پەیوەستە بە کوردی عێراق [FO371/149669].

٨٨. یاداشتی نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەلایەن مستەر ج. ف. هیلەر (Mr G. F. Hiller)، ٢٨ی مارچ ١٩٦٠، بە ناونیشانی ‹ سێر هــ تریڤێلیەن و کورد›، تایبەتە بە گفتوگۆی نێوان ئەو و مەلامستەفا، سەرکردەی کوردی عێراق [FO371/149669].

٨٩. نووسراوی نهێنی بە ژمارە (٦٠/٢٢/١٠١١٤) لەلایەن نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان، بەغدا، بۆ بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٧ی مارچ ١٩٦٠، باس لە کۆنگرەی پارتی دیموکراتی کوردستان دەکات [FO371/149669].

٩٠. نووسراوی نهێنی بە ژمارە (٦٠/٣٢/١٠١١٤) لەلایەن نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان، بەغدا، بۆ بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٣ی ئۆگۆست ١٩٦٠، لەبارەی گفتوگۆیەک لەگەڵ نورەدین محێدین، بەڕێوەبەری گشتی بیناسازی، لەبارەی کورد [FO371/149669].

٩١. نووسراوی نهێنی بە ژمارە (٦٠/٣٣/١٠١١٤) لەلایەن مستەر س. فالی (Mr S. Falle) باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر س. ج. وایتوێل (Mr S. J. Whitwell)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٢ی سێپتەمبەر ١٩٦٠؛ وەرگێڕانی وتارێک لە ڕۆژنامەی (ئەلحوریە)ی ناسیۆنالیستدا لە ٩ی ئۆگۆست ١٩٦٠ بڵاوبووەتەوە، باس لەو داواکارییانە دەکات کە لەلایەن شاندی کوردەوە خراوەتە بەردەم سەرۆک وەزیرانی عێراق [FO371/149669].

٩٢. نووسراوی نهێنی بە ژمارە (٦٠/٣٥/١٠١١٤) لەلایەن مستەر س. فالی (Mr S. Falle) باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر س. ج. وایتوێل (Mr S. J. Whitwell)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١١ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٠؛ لەبارەی گفتوگۆیەک لەگەڵ نورەدین محێدین، بەڕێوەبەری گشتی کار و بیناسازی گشتی، وەزارەتی کار و نیشتەجێکردن، لەبارەی شەڕ لە نێوان کورددا؛ وەرگێڕانی وتارێک، لە خەبات لە ٨ی ئۆکتۆبەری ١٩٦٠دا بڵاو بووەتەوە. وتارەکە

ئـەوە پشتڕاسـت دەکاتـەوە کـە تـا ئێسـتاش شـەڕ بەردەوامـە [FO371/149669].

٩٣. نـووسراوی نهێنـی بـە ژمـارە (٦٠/٣٧/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر س. فالـی (Mr S. Falle) باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر س. ج. وایتوێـل (Mr S. J. Whitwell)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٢٤ی ئۆکتۆبـەر ١٩٦٠؛ لەبـارەی گفتوگۆیەکـەی لەگـەڵ محەمـەد بریفکانـی، سەرنووسـەری تەقـەدوم، سـەبارەت بـە دواییـن ئاڵۆزییەکانـی کوردسـتانی عێـراق [FO371/149669].

٩٤. هەواڵگریـی نهێنـی، ژمـارە ١٢٠، لەلایـەن نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە بـۆ بەشـێک لـە نوێنەرایەتییەکانـی حکومەتـی خاوەنشـکۆ، ٢٢ی سـێپتەمبەر ١٩٦١، بـە ناونیشـانی ‹کـورد› [FCO17/872].

٩٥. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/١/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٢ی جانیـوەری ١٩٦٥، لەبـارەی دانوسـتانی نێـوان حکومەتـی عێـراق و کـورد سـەبارەت بـە تێکچوونـی بارودۆخـی سـەقامگیر [FO.248/1616].

٩٦. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/٥/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٩ی جانیـوەری ١٩٦٥، سـەبارەت بـە ڕووداوەکانـی کوردسـتان [FO.248/1616].

٩٧. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/٨/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٦ی جانیـوەری ١٩٦٥، بەناونیشـانی ‹کوردسـتان› [FO.248/1616].

٩٨. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/١٢/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ بۆرتـن

(Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٢٣ی جانیـوەری ١٩٦٥، بەناونیشـانی ‹کوردسـتان› [FO.248/1616].

٩٩. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/٢٣/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٣ی فێبریـوەری ١٩٦٥، بەناونیشـانی ‹کوردسـتان› [FO.248/1616].

١٠٠. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/٢٥/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٢٧ی فێبریـوەری ١٩٦٥، بەناونیشـانی ‹کوردسـتان›، بـاس لـە خـۆ ئامادەکردنـی سـوپای عێـراق دەکات بـۆ دووبـارە هەڵگیرسـاندنەوەی شـەڕ لـە دژی کـورد هـەر کاتێـک کـە کـەش و هـەوا لەبـار بـوو [FO.248/1616].

١٠١. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/٣٦/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٦ی مـارچ ١٩٦٥، بەناونیشـانی ‹کوردسـتان›، بـاس لـە جووڵـەی ئاشـکرای سـوپای عێـراق بـەرەو باکـوور دەکات [FO.248/1616].

١٠٢. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/٣٧/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٣ی مـارچ ١٩٦٥، بەناونیشـانی ‹کوردسـتان›، بـاس لـە بەردەوامـی جووڵـەی سـوپای عێـراق بـەرەو باکـوور دەکات [FO.248/1616].

١٠٣. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/٤٥/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ بۆرتـن

(Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٢٠ی مـارچ ١٩٦٥، بەناونیشـانی ‹کوردسـتان›، بـاس لـەوە دەکات کـە جووڵـەی سـوپای عێـراق بـەرەو باکـوور خەریەکـە کامـڵ دەبێـت [FO.248/1616].

١٠٤. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/٥٢/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٢٧ی مـارچ ١٩٦٥، بەناونیشـانی ‹کوردسـتان›، بـاس لـەوە دەکات، حاڵـی حـازر سـوپای عێـراق بـە مەبەسـتی دووبـارە دەسـتپێکردنەوەی شـەڕ لـە باکـوور، گەڕاوەتـەوە بـاری جارانـی خـۆی [FO.248/1616].

١٠٥. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/٥٦/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٢ی ئەپریـل ١٩٦٥، بەناونیشـانی ‹کوردسـتان›، بـاس لـەوە دەکات کـە دەرەنگکەوتنـی هێرشـکردنە سـەر کـورد لەلایـەن سـوپای عێراقـەوە، بووەتـە هـۆی بڵاوبوونـەوەی دەنگـۆکان و گومـان [حکومەتـی عێـراق] لـە بەغـدا [FO.248/1616].

١٠٦. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/٦٠/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٠ی ئەپریـل ١٩٦٥، بەناونیشـانی ‹کوردسـتان›، بـاس لـەوە دەکات، هێرشـی سـوپای عێـراق بـۆ سـەر خەڵکـی مەدەنـی لـە سـلێمانی بووەتـە هـۆی بڵاوبوونـەوەی دەنگـۆکان لـە بەغـدا، کـە شـەڕ دەسـتی پێکـردووە [FO.248/1616].

١٠٧. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/٦٤/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٥ی ئەپریـل

١٩٦٥، بەناونیشانی ‹کوردستان›، باس لەوە دەکات کە وادیارە هێرشی سوپای عێراق لە ٦ و ٧ی ئەپریل ١٩٦٥، دەستی پێکردووە [FO.248/1616].

١٠٨. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/٧٧/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر م. ست. یە. بۆرتن (Mr M. St. E Burton)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٤ی ئەپریل ١٩٦٥، بەناونیشانی ‹کوردستان›، باس لەوە دەکات، هێرشی سوپای عێراق لە باکوور بەردەوامە و بەرەی شەڕ بەرفراوان نییە [FO.248/1616] (small scale).

١٠٩. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/٨٣/١٠١١٤) لەلایەن مستەر س. ل. ئیگێرتۆن (Egerton)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر م. ست. یە. بۆرتن (Mr M. St. E Burton)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٨ی مەی ١٩٦٥، لەبارەی ڕووداوەکانی کوردستان [FO.248/1616].

١١٠. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/٨٨/١٠١١٤) لەلایەن مستەر س. ل. ئیگێرتۆن (Egerton)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر م. ست. یە. بۆرتن (Mr M. St. E Burton)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٥ی مەی ١٩٦٥، لەبارەی ڕووداوەکانی کوردستان [FO.248/1616].

١١١. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/٩٤/١٠١١٤) لەلایەن مستەر س. ل. ئیگێرتۆن (Egerton)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر م. ست. یە. بۆرتن (Mr M. St. E Burton)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٢ی مەی ١٩٦٥، لەبارەی ڕووداوەکانی کوردستان [FO.248/1616].

١١٢. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/١٠٠/١٠١١٤) لەلایەن مستەر س. ل. ئیگێرتۆن (Egerton)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر م. ست. یە. بۆرتن (Mr M. St. E Burton)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٨ی مەی ١٩٦٥، لەبارەی ڕووداوەکانی کوردستان، باس لەوە دەکات، دامرکاندنەوەی ئۆپەراسیۆنەکانی باکوور لە میانەی ئەم هەفتەیەدا بەردەوام بووە [FO.248/1616].

هەوارنامەی کتێب

١١٣. نووسراوێکی نهێنی بۆ ڕێنوێنیکردن، ژمارە ٢٣٠، لەلایەن نووسینگەی کاروباری دەرەوە بۆ بەشێک لە نوێنەرایەتییەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ، ١ی جون ١٩٦٥، بە ناونیشانی ‹کورد›، باس لە ناڕەزایی دەربڕینی باڵیۆزی عێراق لە بەریتانیا دەکات، بە هۆی ئەوەی ڕێگە دراوە جەلال تاڵەبانی، سەرکردەی کوردی نەیاری حکومەت، کە سەردانی لەندەنی کردووە، بە ئاشکرا [لە دەزگاکانی ڕاگەیاندندا] دەرکەوێت [FO.248/1616].

١١٤. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/١٠٧/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر م. ست. یە. بۆرتن (Mr M. St. E Burton)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٤ی جون ١٩٦٥، بەناونیشانی ‹کوردستان›، باس لەوە دەکات کە هیچ ئاماژەیەک بۆ سەر لەنوێ دەسپێکردنەوەی هێرشی سوپای عێراق لە باکوور لەئارادا نییە [FO.248/1616].

١١٥. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/١١٣/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر م. ست. یە. بۆرتن (Mr M. St. E Burton)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٨ی جون ١٩٦٥، بەناونیشانی ‹کوردستان›، باس لەوە دەکات کە لە زنجیرە چیای قەرەداغ و نزیک چیای سەفین ئۆپەراسیۆنی سەربازیی ئەنجام دەدرێت [FO.248/1616].

١١٦. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/١٢١/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر م. ست. یە. بۆرتن (Mr M. St. E Burton)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٥ی جون ١٩٦٥، بەناونیشانی ‹کوردستان›، باس لە ئۆپەراسیۆنی قەرەداغ دەکات [FO.248/1616].

١١٧. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/١٢٣/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر م. ست. یە. بۆرتن (Mr M. St. E Burton)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢ی جوڵای ١٩٦٥، بەناونیشانی ‹کوردستان›، باس لە شەڕی ناوچەی قەرەداغ دەکات [FO.248/1616].

١١٨. نـووسراوی نهێنـی ژمـاره (٦٥/١٢٥/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر د. ک. هاسـکێل (Mr D. K. Haskell)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر س. ت. برانـت (Mr C. T. Brant)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٩ی جـوڵای ١٩٦٥، لەبـاری یەکـەم کۆنفرانسـی ئیسـلامی لـە عێـراق [FO.248/1616].

١١٩. نـووسراوی نهێنـی ژمـاره (٦٥/١٢٦/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر س. ت. برانـت (Mr C. T. Brant)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٩ی جـوڵای ١٩٦٥، سـەبارەت بـە پێشـڕەوییەکانی [سـوپای عێـراق] لـە پێنجوێـن [FO.248/1616].

١٢٠. نـووسراوی نهێنـی ژمـاره (٦٥/١٢٩/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر د. ک. هاسـکێل (Mr D. K. Haskell)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر س. ت. برانـت (Mr C. T. Brant)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٧ی جـوڵای ١٩٦٥، لەبـارەی یەکـەم کۆنفرانسـی ئیسـلامی لـە عێـراق کـە تێیـدا حکومەتـی عێـراق هـەوڵ دەدات ئـەم کۆنفرانسـە بـۆ پڕۆپاگەنـدەی دژی کـورد بـەکار بهێنێـت [FO.248/1616].

١٢١. نـووسراوی نهێنـی ژمـاره (٦٥/١٢٨/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر س. ت. برانـت (Mr C. T. Brant)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٧ی جـوڵای ١٩٦٥، بـە ناونیشـانی ‹کوردسـتان› [FO.248/1616].

١٢٢. نـووسراوی نهێنـی ژمـاره (EQ1019/7) لەلایەن مسـتەر و. مۆریـس (Mr W. Morris)، نووسـینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ مسـتەر د. ج. ب ڕۆبی (Mr D. J. B. Robey)، بەغدا، ١٤ی جـوڵای ١٩٦٥، بـاس لـە گفتوگـۆی نێوان خـۆی و باباعەلی دەکات؛ ئەو هێرشـەکەی سـوپای عێـراق بە هێرشـێکی بێ جیـاکاری بۆ وێرانکردنـی گوندەکانی کوردسـتان هەژمار دەکات و داوا لـە بەریتانیـا دەکات، چیـتر چەک بـۆ عێراق دابین نـەکات [FO.248/1616].

١٢٣. نـووسراوی نهێنـی ژمـاره (٦٥/١٣٢/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر س. ت.

برانت (Mr C. T. Brant)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٣٠ی جوڵای ١٩٦٥، بە ناونیشانی ‹کوردستان›، باس لە هەڵمەتی چاپەمەنی حکومەتی عێراق لە دژی کورد دەکات [FO.248/1616].

١٢٤. نووسراوی نهێنی ژمارە (EQ 1019/76) لەلایەن مستەر س. ت. برانت (Mr C. T. Brant)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، ٨ی ئۆگۆست ١٩٦٥، سەبارەت بە شەڕ لە کوردستان؛ تەلەگرامی نهێنی ژمارە ٢٥١، لەلایەن باڵیۆزخانەی کەنەدا، تاران، ٢٩ی جوڵای ١٩٦٥، باس لەو ئەزموونە (impressions) دەکات کە جین فرانکویس چاڤێل (Jean Francois Chauvel)، لە ڕۆژنامەی فیگارۆ کار دەکات، بە هاوڕێیەتی وێنەگەری ڕۆژنامەی ‹پاریس مەچ› ‹Paris Match› لە گەشتێکیان بۆ کوردستانی عێراق بینیوویانە [FO.248/1617].

١٢٥. نووسراوی نهێنی ژمارە (EQ 1019/71) لەلایەن مستەر س. ت. برانت (Mr C. T. Brant)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ مستەر ئا. ج. بێمیش (Mr A. J. Beamish)، تاران، ٩ی ئۆگۆست ١٩٦٥، لەبارەی بڵاوکراوەکەی عێراق سەبارەت بە پرسی کورد [FO.248/1617].

١٢٦. تەلەگرامی نهێنی ژمارە ١٢٧٦، لەلایەن نووسینگەی کاروباری دەرەوە بۆ تاران، ١١ی ئۆگۆست ١٩٦٥، سەبارەت بە چاوپێکەوتنێک لەگەڵ جێگری سکرتێری هەمیشەیی عێراق (Iraqi Permanent Under Secretary) لەبارەی پرسی کورد [FO.248/1617].

١٢٧. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/١٣٧/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر س. ت. برانت (Mr C. T. Brant)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٢ی ئۆگۆست ١٩٦٥، بە ناونیشانی ‹کوردستان›، سەبارەت بە سەردانەکەی چاڤێل بۆ کوردستان [FO.248/1617].

هەوڵدەری کتێب

١٢٨. نـووسراوی نهێنـی ژمـاره (٦٥/١٣٥/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ. ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر س. ت. برانـت (Mr C. T. Brant)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٢ی ئۆگۆسـت ١٩٦٥، بـە ناونیشـانی ‹کوردسـتان›، بـاسی ڕاگەیاندنـی حکومەتـی بەغـدا دەکات لـە چاپەمەنییەکانـدا، بـەوەی هەڵمەتـی هێرشـکردنە سـەر کوردسـتان بـە سـەرکەوتوانە کۆتایـی پێهاتـووە و دەسـت بەسـەر بڕێکـی زۆری چـەک و تەقەمەنـی بیانیـدا گیـراوە [FO.248/1617].

١٢٩. تەلەگرامـی نهێنـی ژمـاره ١٢٧٣، لەلایـەن نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە بـۆ تـاران، ١٢ی ئۆگۆسـت ١٩٦٥، ئاماژە بـە تەلەگرامـی ژمـاره ٦٤٥ دەکات لەلایـەن بەغـداوە بـۆ نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١١ی ئۆگۆسـت ١٩٦٥، لەبـارەی ناڕەزایەتـی دەربڕینـی عێـراق لـە ڕێگـەی خەلەفـەوە [FO.248/1617].

١٣٠. تەلەگرامـی نهێنـی ژمـاره ١٢٨١، لەلایـەن نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە بـۆ تـاران، ١٢ی ئۆگۆسـت ١٩٦٥، بـاس لـە گفتوگۆیـەک دەکات لەسـەر هەڵسـوکەوتی (demarche) عێـراق لەگـەڵ ڕاسـپێردراوی (Charge d’Affairs) وێلایەتـە یەکگرتـووەکان [FO.248/1617].

١٣١. تەلەگرامـی نهێنـی ژمـاره ١٢٨٩، لەلایـەن نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە بـۆ تـاران، ١٣ی ئۆگۆسـت ١٩٦٥، بـاس لـەوە دەکات کـە حکومەتـی بەریتانیـا حکومەتـی عێـراق دڵنیـا دەکاتـەوە، بەریتانیـا چـەک و پـارە بـۆ کـورد دابیـن نـاکات [FO.248/1617].

١٣٢. تەلەگرامـی نهێنـی ژمـاره ١٢٩٠، لەلایەن نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە بۆ تاران، ١٣ی ئۆگۆسـت ١٩٦٥، داوا دەکات وەزارەتـی دەرەوەی ئێـران ئاگاداربکرێتـەوە لـە ناڕەزایـی دەربڕینـی حکومەتـی عێـراق و عێراقیش لـە وەڵامەکە ئـاگادار بکرێتـەوە [FO.248/1617].

١٣٣. تەلەگرامـی نهێنـی ژمـاره ١٣٢٢، لەلایـەن نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە بـۆ تـاران، ١٨ی ئۆگۆسـت ١٩٦٥، سـەبارەت بـە سـەردانی باڵیـۆزی عێـراق، تـا [بـۆ بەریتانیـا] بسـەملێنێت کـە حکومەتـی عێـراق بەڵگـەی پشتڕاسـتکراوی لەبـەر دەسـتە کـە

حکومەتـی ئێـران یارمەتـی سـەربازی پێشکەشـی کـورد دەکات [FO.248/1617].

١٣٤. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/١٨٢١) لەلایـەن مسـتەر س. د. ویگـن (Mr C. D. Wiggin)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، تـاران، بـۆ مسـتەر و. مۆریـس (Mr W. Morris) بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٨ی ئۆگۆسـت ١٩٦٥، بـاس لـەوە دەکات کـە وەزیـری کاروبـاری دەرەوە و وەزیـری کاروبـاری دەرەوە بـە وەکالـەت دەتوانـن سـەبارەت بـە عێـراق چـی بـە هاوکارەکانیـان لـە سـەنتۆ بڵێـن [FO.248/1617].

١٣٥. نـووسراوی نهێنـی لەلایـەن نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، بـۆ مسـتەر ێ. ف. ج مەینـارد، بەغـدا، ٢٠ی ئۆگۆسـت ١٩٦٥؛ وەرگێڕانـی نامـەی مسـتەفا بارزانـی بـە نوێنەرایتـی کـوردەوە بـۆ سـەرۆک وەزیـران، جـوڵای ١٩٦٥، [نامەکـەی شـەریف ئەحمەد هاوپێـچ نەکـراوە] [FO.248/1617].

١٣٦. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/١٥١/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ. ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر س. ت. برانـت (Mr C. T. Brant)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٢٦ی ئۆگۆسـت ١٩٦٥، بـاس لـەوە دەکات کـە جەنـگ لەگشـت میحوەرەکانـی باکـوور بەردەوامـە [FO.248/1617].

١٣٧. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/١٥٣/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر د. ج. ب. رۆبـی (Mr D. G. Robey)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر و. مۆریـس (Mr W. Morris)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٢٦ی ئۆگۆسـت ١٩٦٥، سـەبارەت بـە پەیوەنـدی نێـوان ئێـران- عێـراق و کـورد [FO.248/1617].

١٣٨. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/١٥٨/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ. ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر س. ت. برانـت (Mr C. T. Brant)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٢ی سـێپتەمبەر ١٩٦٥، بـاس لـە نیگەرانـی جیـددی کـورد دەکات لـە ئەگـەری بەکارهێنانـی گاز لەلایـەن حکومەتـی عێـراق لـە دژی باکـوور [FO.248/1617].

هەوالنامەی کێبڕکێ

١٣٩. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/١٦٥/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ. ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر س. ت. برانـت (Mr C. T. Brant)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٩ی سـێپتەمبەر ١٩٦٥، بـە ناونیشـانی ‹کورددسـتان›، بـاس لـە کاریگـەری گۆڕینـی حکومـەت لەسـەر بارودۆخـی کوردسـتان دەکات [FO.248/1617].

١٤٠. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/١٦٧/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ. ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ. بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ١٦ی سـێپتەمبەر ١٩٦٥، بـە ناونیشـانی ‹کوردسـتان›، بـاس لـەوە دەکات کـە لـە هەفتـەی ڕابـردوودا شـەڕێکی قـوڕس لـە باکـوور ڕوویـداوە [FO.248/1617].

١٤١. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/١٦٩/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ. ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، مسـتەر م. سـت. یـ. بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٢٣ی سـێپتەمبەر ١٩٦٥، بـە ناونیشـانی ‹کوردسـتان›، بـاس لـەوە دەکات هێرشـی بـە پێچەوانـەی کـورد زۆر نزیکـە [FO.248/1617].

١٤٢. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/١٧٢/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ. ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ. بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، ٣٠ی سـێپتەمبەر ١٩٦٥، بـە ناونیشـانی ‹کوردسـتان›، بـاس لـەوە دەکات کـە حکومەتـی عێـراق بـۆ چارەسـەری پرسـی کـورد داوای ڕاگرتنـی یارمەتیدانـی کـورد لەلایـەن ئێرانـەوە دەکات [FO.248/1617].

١٤٣. نـووسراوی نهێنـی ژمـارە (٦٥/١٧٧/١٠١١٤) لەلایـەن مسـتەر یـ. ف. ج. مەینـارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانـەی بەریتانیـا، بەغـدا، بـۆ مسـتەر م. سـت. یـ. بۆرتـن (Mr M. St. E Burton)، بەشـی ڕۆژهـەڵات، نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە،

هەوالنامەی کتێب

٧ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٥، بە ناونیشانی ‹کوردستان›، گەیاندنی ئەو پەیامەی کە هێرشی پێچەوانە لەلایەن کوردەوە بەردەوامە [FO.248/1617].

١٤٤. نووسراوی نهێنی ژمارە (EQ 1019/101) لەلایەن مستەر پ. کرادۆک(Mr P. Cradock)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ مستەر ج. هـ. ج. لێی (Mr J. H. G. Leahy)، تاران، ١٨ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٥، ئەو قسانەی کە لە کۆبوونەوەی نێوان بۆنار سکایس (Bonar Skyes) و شەفیق ئەحمەد کراون، پشتڕاست دەکاتەوە [FO.248/1617].

١٤٥. نووسراوێکی نهێنی لەلایەن مستەر و. مۆریس (Mr W. Morris) نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ سێر، ر. ئا. بیومۆنت (Sir. R. A. Beaumont)، بەغدا، ٢٢ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٥، سەبارەت بە کۆبوونەوەیەک لە لەندەن لە نێوان سێر م. بریجمەن (Sir M. Bridgeman)، سەرۆکی بریتیش پترۆلیۆم و سەرۆک وەزیرانی عێراق [FO.248/1617].

١٤٦. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/١٣/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر س. ت. برانت (Mr C. T. Brant)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٢ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٥، بە ناونیشانی ‹کوردستان›، باس لە بارودۆخی ئیستای کوردستان و بەردەوامی جەنگ لە گشت ناوچەکانی کوردستان دەکات [FO.248/1617].

١٤٧. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/١٨٦/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر س. ت. برانت (Mr C. T. Brant)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٩ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٥، بە ناونیشانی ‹کوردستان›، باس لە باس لە قسەکانی سوپاسالار عوقێلی، وەزیری بەرگری عێراق دەکات، کە بڕیارە لە وەرزی زستان بەردەوامی بە شەڕ لە دژی کورد بدەن [FO.248/1617].

١٤٨. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/١٩٠/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر س. ت. برانت (Mr C.

T. Brant)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٥ی نۆڤەمبەر ١٩٦٥، بە ناونیشانی ‹کوردستان›، باس لە بارودۆخی شەڕ لە کوردستان دەکات [FO.248/1617].

١٤٩. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/١٩٥/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر س. ت. برانت (Mr C. T. Brant)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٢ی نۆڤەمبەر ١٩٦٥، بە ناونیشانی ‹کوردستان›، باس لەوە دەکات کە شەڕ لە گشت ناوچەکانی کوردستان بەردەوامە [FO.248/1617].

١٥٠. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/٢٠١/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر س. ت. برانت (Mr C. T. Brant)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٩ی نۆڤەمبەر ١٩٦٥، بە ناونیشانی ‹کوردستان›، باس لە شەڕی حکومەتی عێراق لە دژی کورد دەکات [FO.248/1617].

١٥١. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/٢٠٤/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر س. ت. برانت (Mr C. T. Brant)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٣ی دێسەمبەر ١٩٦٥، بە ناونیشانی ‹کوردستان›، باس لەوە دەکات کە شەڕ لە باکووری عێراق بە هۆی کەش و هەوای زستانە نەوەستاوە [FO.248/1617].

١٥٢. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/٢٠٦/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر س. ت. برانت (Mr C. T. Brant)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٠ی دێسەمبەر ١٩٦٥، بە ناونیشانی ‹کوردستان›، باس لەوە دەکات بە گوێرەی سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراو پێنجوێن کەوتووەتە دەست کورد [FO.248/1617].

١٥٣. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/٢١٠/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر س. ت. برانت

(Mr C. T. Brant)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٧ دێسەمبەر ١٩٦٥، بە ناونیشانی ‹کوردستان›، ئەو ڕاپۆرتەی کە ئاماژەی بەوە کردبوو پێنجوێن کەوتووەتە دەست کورد، هیچ بنەمایەکی نییە [FO.248/1617].

١٥٤. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٥/٢١٥/١٠١١٤) لەلایەن مستەر یە. ف. ج. مەینارد (Mr E. F. G. Maynard)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر س. ت. برانت (Mr C. T. Brant)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٣١ی دێسەمبەر ١٩٦٥، بە ناونیشانی ‹کوردستان›، باس لەوە دەکات کە لە هەفتەی ڕابردوو چەندین هێرش کراونەتە سەر پێنجوێن [FO.248/1617].

١٥٥. یاداشتێکی نهێنی لەلایەن مستەر و. موریس (Mr W. Morris)، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بۆ مستەر برێنچلی (Mr Brenchley) و مستەر ئاربۆسنۆت (Mr Arbuthnott)، ٢٠ی فێبریوەری ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹بارودۆخی کوردستانی عێراق [FCO17/408].

١٥٦. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٧/١١/١٠١١٤) لەلایەن مستەر س. ل. ئیگێرتۆن (Egerton)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر د. مۆنتگۆمێری (Mr D. Montgomery)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢١ی فێبریوەری ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹داوای کورد بۆ پارەدارکردن› (The Kurdish Appeal Fund)؛ هاوپێچ لەگەڵ داوایەک کە لە ئاژانسی هەواڵگری عێراقدا (Iraq News Agency Bulletin) باڵاو بووەتەوە، ١٩ی فێبریوەری ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹لێژنەی کۆکردنەوەی پارە بۆ باکوور›، بۆ چارەسەرکردنی بارودخی سەختی ژیان لە گوندەکانی باکوور [FCO17/408].

١٥٧. نووسراوی نهێنی ژمارە (٦٧/١٠/١٠١١٤) لەلایەن مستەر س. ل. ئیگێرتۆن (Egerton)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا، بۆ مستەر د. مۆنتگۆمێری (Mr D. Montgomery)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢١ی فێبریوەری ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹کاروباری کورد›، وەرگێڕانی وتارێکی سەوت ئەلعەرەب، ٢٠ی فێبریوەری ١٩٦٧، بە

ناونیشانی ‹قسەیەک لەسەر سوپا، خەڵک و گەشەی باکوور›، [FCO17/408].

١٥٨. نووسراوێکی نهێنی لەلایەن سێر ج. تامسۆن (Sir G. Thompson)، بۆ مستەر ج، گوین مۆرگان (Mr J. Gwyn Morgan)، ٢٢ی فێبریوەری ١٩٦٧، سەبارەت بە بارودۆخی کوردستانی عێراق [FCO17/408].

١٥٩. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (٦٧/١٦/١٠١١٤) لەلایەن مستەر ج. ف. والکێر (Mr J. F. Walker)، بەغدا، بۆ مستەر د. مۆنتگۆمێری (Mr D. Montgomery)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١١ی مارچ ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹کاروباری کورد› [FCO17/408].

١٦٠. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (٦٧/٢٠/١٠١١٤) لەلایەن مستەر ج. ف. والکێر (Mr J. F. Walker)، بەغدا، بۆ مستەر د. مۆنتگۆمێری (Mr D. Montgomery)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٨ی مارچ ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹کاروباری کورد›، باس لە سەردانی ڕەجەب عەبدولمەجید، جێگری سەرۆک وەزیران بۆلای مەلامستەفا لە گەڵاڵە دەکات؛ وەرگێڕانی وتارێکی ڕۆژنامەی ئەلعەرەب، ١٨ی مارچ ١٩٦٧، باس لەوە دەکات کە دوو یەکەی ئیداری لە کوردستان دامەزراون، یەکێک لە گەڵاڵە و ئەویتریان لە خۆشناو [FCO17/408].

١٦١. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (1067/2/IRQ) لەلایەن مستەر هـ. ست. ج. ب. ئارمیتاژ (Mr H. St. J. B. Armitage)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەیروت، بۆ مستەر د. مۆنتگۆمێری (Mr D. Montgomery)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ١٣ی سێپتەمبەر ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹بارودۆخی کوردی عێراق› [FCO17/408].

١٦٢. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (1067/2/IRQ) لەلایەن مستەر هـ. ست. ج. ب. ئارمیتاژ (Mr H. St. J. B. Armitage)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەیروت، بۆ مستەر د. مۆنتگۆمێری (Mr D. Montgomery)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹بارودۆخی کوردی عێراق›، باس لەوە دەکات کە حکومەتی عێراق سیاسەتی هێنانەدی داواکاریی کوردی گرتووتەبەر [FCO17/408].

١٦٣. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (1067/2/IRQ) لەلایەن مستەر هـ. ست. ج. ب. ئارمیتاژ (Mr H. St. J. B. Armitage)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەیروت، بۆ مستەر د. مۆنتگۆمێری (Mr D. Montgomery)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٦ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹بارودۆخی کوردی عێراق›، باس لە دەستپێشخەری تەها یەحیا بۆ چارەسەری کێشەی کورد دەکات [FCO17/408].

١٦٤. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (1067/2/IRQ) لەلایەن مستەر هـ. ست. ج. ب. ئارمیتاژ (Mr H. St. J. B. Armitage)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەیروت، بۆ مستەر د. مۆنتگۆمێری (Mr D. Montgomery)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٩ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹بارودۆخی کوردی عێراق›، باس لە هەنگاوەکانی بەهێزکردنی ئاسایش و سەقامگیریی لە باکووری عێراق دەکات؛ هەروەها بابەتێکی بڵاوکراوە لە ڕۆژنامەی جیهانی عەرەب (Arab World)، ٢٦ی ئۆکتۆبەری ١٩٦٧، تایبەتە بە سێ داوکاریی سەرەکی کورد [FCO17/408].

١٦٥. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (1067/2/IRQ) لەلایەن مستەر هـ. ست. ج. ب. ئارمیتاژ (Mr H. St. J. B. Armitage)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەیروت، بۆ مستەر د. مۆنتگۆمێری (Mr D. Montgomery)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٩ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹کوردی عێراق›؛ مانیفێستی پارتی دیموکراتی کوردستان، ١١ی سێپتەمبەر ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹شەشەمین ساڵوەگەری شۆڕشە نەمرەکەمان›، تایبەتە بە شەشەمین ساڵوەگەری شۆڕشی ساڵی ١٩٦١›، [FCO17/408].

١٦٦. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (1067/2/IRQ) لەلایەن مستەر هـ. ست. ج. ب. ئارمیتاژ (Mr H. St. J. B. Armitage)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەیروت، بۆ مستەر د. مۆنتگۆمێری (Mr D. Montgomery)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٠ی نۆڤەمبەر ١٩٦٧، باس لەوە دەکات کە سەرەڕای بەڵێنەکانی حکومەت، کەچی تاڵەبانی لە کەمپەکەیدا لە بەکرەجۆ ماوەتەوە [FCO17/408]

١٦٧. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (1023A/67) لەلایەن مستەر د. ک. تیمس (Mr D. K. Timms)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، تاران، بۆ مستەر ئا. ج. بێمیش (Mr A. J. Beamish)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٨ی نۆڤەمبەر ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹پەیوندییەکانی نێوان کورد و حکومەتی عێراق›، لەبەرەی مەترسی سەرهەڵدانی شەڕی ناوخۆ بەهۆی شکستی حکومەتی عێراق لە جێبەجێکردنی ئەو بەڵێنانەی کە لە جونی ١٩٦٦ بە کوردی داوە؛ وەرگێڕانی نامەیەک بۆ سەر زمانی ئینگلیزی، لەگەڵ دەقە ڕەسەنەکەی بە زمانی عەرەبی لەلایەن مەلامستەفا بارزانی سەرکردەی کوردی عێراق، لە ئۆکتۆبەر ١٩٦٧ بۆ سەرۆک وەزیران نێردراوە، نامەکە باس لەو بارودۆخە مەترسیدارە دەکات، هەنوکە باڵی بەسەر عێراق کێشاوە [FCO17/408].

١٦٨. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (1067/2/IRQ) لەلایەن مستەر هــ ست. ج. ب. ئارمیتاژ (Mr H. St. J. B. Armitage)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەیروت، بۆ مستەر د. مۆنتگۆمێری (Mr D. Montgomery)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٢٣ی دێسەمبەر ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹کوردی عێراق› [FCO17/408].

١٦٩. نووسراوێکی نهێنی بە ژمارە (1067/2/IRQ) لەلایەن مستەر هــ ست. ج. ب. ئارمیتاژ (Mr H. St. J. B. Armitage)، باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەیروت، بۆ مستەر د. مۆنتگۆمێری (Mr D. Montgomery)، بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ٣٠ی دێسەمبەر ١٩٦٧، بە ناونیشانی ‹کوردی عێراق›، لەبارەی پشتگوێخستنی ڕاپۆرتەکانی پەیوەست بە پێکدادانەکان لە باکووری عێراق [FCO17/408].

زۆر نهێنێ

کۆنسوڵگەری بەریتانیا

کرماشان، ئێران

٨ی ئۆکتۆبەر ١٩٤١

(ژمارە ٥٥)

بەڕێز...

١. شەرەفمەندم یاداشتنامەیەکتان بۆ ڕەوانە بکەم کە گفتوگۆی ئەمڕۆ بەیانی نێوان من و ژەنەڕاڵ موقەدەم فەرماندەی هێزەکانی ئێرانی لە کرماشان لەخۆگرتووە. دڵنیام ئێوە پشتگیریی لەو زمانە دەکەن کە لەم گفتوگۆیەدا گرتوومەتەبەر.

٢. بۆ زانیاریی، کۆپییەك لە یاداشتنامەکە بۆ باڵیۆزی حکومەتی خاوەنشکۆ لە بەغدا، پاشکۆی سەربازیی بەریتانیا لە تاران، فەرماندەی فەرماندەیی گشتی (G. O. C)، بۆ (''G, C, I'') و کەرتی ١٠ی هیند (لە ڕێگەی کاپتن جیکۆک (Jeacock)ەوە، عەمیدی فەرماندە لە تیپی ٢١ی پیادەی هیند، نێردراوە.
گەورەم، شەرەفمەندم خزمەتکاری وەفاداری ئێوە بم.

کرماشان، ١٠ی ئۆکتۆبەر ١٩٤١

ئەو ڕاپۆرتەم بەدەست گەیشت کە ژەنەڕاڵ موقەدەم بەڵێنی ئامادەکردنی دابوو. سەختە ئەم ڕاپۆرتە لە کاتی خۆیدا بۆ سەر زمانی ئینگلیزی وەرگێردرێت و وەرگێڕانەکە لەگەڵ جانتای [نامەکان] بنێردرێت کە سبەی بەیانی لە تاران دەردەچێت. مێجەر فلێچەر (Major Fletcher کۆپییەکی لە یاداشتنامەکەی لە کاپتن جیکۆک وەرگرتووە، کۆپییەکیش لە ڕاپۆرتەکەی ژەنەڕاڵ موقەدەمی بەدەست گەیشتووە و پێشنیاز دەکەم، وەرگێڕانی ڕاپۆرتەکەی لە کاتی خۆیدا، لێی وەربگرن.

Sir Reader W. Bullard, K. C. M. G., J. I. E., etc, etc

His Majesty's Minister, British Legation, Tehran

(ل ٢-٤)

(740/18/2/2)

یاداشتنامە

١. ئەمڕۆ ژەنەڕاڵ موقەدەم پەیوەندی پێوەکردم و بە درێژی باسی لەو گرفتانە کرد، لە ئۆپەراسیۆنە سەربازیەکەیدا لە کوردستان ڕووبەڕووی بووەتەوە. زۆر ڕەشبین بوو و گوتی تا هەنوکە هەوڵەکانی بۆ چەکداماڵینی کورد لە کورستاندا بێ سوود بووە و هێزەکانی نەیانتوانیوە نزیکەی ئەو ١٠٠٠ سەربازەی (هێزەکانی ژەنەڕاڵ موعینی سەر بە کەرتی چوار) ڕزگار بکەن کە لە ماوەی سێ هەفتەی ڕابردوودا لە سەردەشت لەلایەن کوردی خێڵەکانەوە گەمارۆ دراون. هەروەها لە ناوچەیەکی بەرفراوانی نێوان میاندواو و جوانڕۆ، تاڵانی بووە بە دیاردە و [بە بەراورد لەگەڵ هێزی خێڵە کوردییەکان] توانای هێزەکانی بۆ گەڕاندنەوەی ئارامی بۆ ناو خێڵە کوردییەکان، ناهاوسەنگە.

٢. ژەنەڕاڵ موقەدەم گوتی گومانی هەیە، کورد لەم ناوچە فرەوانەی لەسەرەوە ئاماژەی پێکرا، لەلایەن دەسەڵاتدارانی سۆڤیەتەوە هان بدەرێن، لەبەرانبەر هێزی سوپای ئێراندا بوەستنەوە و وەها دەردەکەوێت کەوتنی ئەم دواییانەی میاندواو بە دەست کوردەوە، ئاماژەیەکە بۆ دەست تێکەڵکردنی ڕووس لە هێرشی خێڵە کوردەکان بۆ سەر میاندواو. ڕوونی کردەوە کورد بەکرێگیراوی کەسێکن و هۆکاری ناسەقامگیرین لە ڕۆژئاوای ئێران و باکووری ڕۆژهەڵاتی عێراق. ترسی هەبوو کورد ئاژاوە بنێنەوە و بگەڕێنەوە سەر خەسڵەتە کۆنەکەیان کە بریتییە لە هەڕەشەکردن بۆ بەدەستهێنانی شتێک، وەک هێزێکی ناڕێکخراو، دەچنە ژێر فەرمانی هەر کەسێک پارەی زۆرتریان بداتێ و هێرش بکەنە سەر هەر کەسێک باجیان نەداتێ. بە قسەی ژەنەڕاڵ موقەدەم، کورد ناتوانن ڕێز لە ژیانێکی هێمن و ئاشتییانە بگرن و بەلایانەوە ژیان بێ سەرەڕۆیی و تامی تاڵانکردن، بێ مانایە. ئەو ترسی هەیە ڕووس سوود لە کورد وەرگرن و هانیان

بـدەن گونـدە غەیرە-کوردییـەکان تـاڵان بکـەن. ئەگەرچـی ژەنـەڕاڵ موقـەدەم زۆر لەبـارەی [ڕووس] قسـەی نەکـرد، بـەڵام هەسـتێکی لای مـن دروسـتکرد، نیگەرانـی ئەوەیـە ڕووس بـە ختوکـەدانی خـووی لـە یاسـا-دەرچوونی کـورد، هەسـتێکی لایەنگرێتـی بـۆ ڕووسـیا لـە نـاو کـوردا دروسـت بـکات، دەکرێـت بـەرەو کۆمۆنیـزم یـان بەلشـەفیزم گەشـە بـکات.

٣. گوتـی بارودۆخـی کوردسـتان ئاڵـۆز نییـە، بـەڵام هـەم بـۆ ئێـران و هەمیـش بـۆ بەریتانیـا مەترسـیدارە. بـە تایبەتیـش ئەگـەری ئـەوە هەیـە هەندێـك کـورد (بەکرێگیـراوان و ئەوانـەی جێـی متمانەپێکـردن نیـن) لـە ڕێگـەی ئـەو لۆرییانـەوە کـە لـە ناوچـەی باشـووری ڕۆژهەڵاتـی تورکیـا و باکـووری ڕۆژهەڵاتـی عێراقـدا لـە هاتوچـۆ دان، دەرچەیـەک بـۆ بریـکارە (agent) ئەڵمانـەکان بـۆ هاتنـە نـاوەوەی ئێـران بکەنـەوە. ئێسـتا هێزەکانـی ژەنـەڕاڵ موقـەدەم لـە کوردسـتان خەریکـە شکسـت دەخـۆن و تـەواوی هەوڵەکانـی بـۆ تەجنیـدی سـەربازیی بـە خـورتی و کۆکردنـەوەی سـەربازە مەشـقپێکراوەکان و بەکارهێنانیـان لـە دژی کـوردە ڕاپەڕیـوەکان، دەسـتکەوتی ئەوتـۆی نەبـووە. داواکاریـی ئـەو لـە وەزارەتـی جەنـگ لـە تـاران، بـۆ ناردنـی سـەربازی زۆرتـر و یەکـەی پـڕ چەککـراو، بـە باشـی وەڵام نەدراوەتـەوە. لەمـەش زیاتـر، زۆر بەگومـان بـوو لـەوەی ئایـا لـە هیـچ شـوێنێکی ئێرانـدا هێـزە مەشـقپێکراوەکان و یەکـەی پڕچەککـراو هـەن تـا بـۆی بنێردرێـن؛ بۆیـە هیوایەکـی کەمـی هەیـە کـە لـە تارانـەوە یارمەتـی بدرێـت. بـە بـڕوای ئـەو، تـا ئەوکاتـەی لەلایـەن هێـزە سـەربازییەکانی بەریتانیـا، ئەوانـەی لـە ئێـران جێگیـرن، یارمەتـی خێـرا و مـاددی پـێ نـەگات و تـا ئەوکاتـەی بـە هاوبەشـی لەگـەڵ ئـەم هێزانـەدا ئارامـی بـۆ ئـەو ناوچەیـە [واتـە کوردسـتان] نەگەڕێتـەوە، هێـزە تێکـدەرەکان دەتوانـن بـە خێرایـی تەشـەنە بکـەن و ئـەوکات بـۆ لەنـاو بردنیـان پێویسـتی بـە هەوڵێکـی زۆری سـەربازیی هەیـە. ئەگـەر ئێسـتا، کیشـەکە بـە دروسـتی گرنگـی پێبدرێـت، ئەگـەری ئـەوە هەیـە لـە مـاوەی چەنـد هەفتەیەکـدا چارەسـەر بکرێـت. بـێ یارمەتـی خێـرا و بـە هێـزی سـەربازیی بـۆ

هێـزە کـەم و بـێ وەرەکـەی، ژەنـەراڵ موقـەدەم بـە گومـان بـوو لـەوەی بتوانێـت کـوردە ڕاپەڕیـوەکان، چـەک بـکات.

٤. ژەنـەراڵ موقـەدەم پێداگـری لەسـەر ئـەوە دەکـرد، کێشـەکە لـە ڕێگـەی سـەربازییەوە بـە تەواوەتـی چارەسـەر ناکرێـت. چونکـە ئارامـی لـە سـنووورەکانی نێـوان سـێ دەوڵەتەکـە [واتـە عێـراق و ئێـران و تورکیـا] لەناوچـووە و ئەگـەر ڕێگـە بدرێـت ئـەم بارودۆخـە بـەردەوام بێـت، چەندیـن لێکەوتـەی مەترسـیداری سیاسـی لێدەکەوێتـەوە. بـە بـڕوای ئـەو، لـە ڕوانگـەی سیاسـییەوە، بارودۆخەکـە بـە تەواوەتـی مەترسـیدارە، هـەر ئەمـە هـۆکاری ئـەوە بـوو، پەیوەنـدی بـە منـەوە بـکات و داوا بـکات، ئایـا دەکرێـت لەلایـەن بەریتانیـاوە لـە ڕووی سـەربازییەوە یارمەتـی بدرێـت.

٥. لـە وەڵامـدا گوتـم زۆر نیگەرانـم بـە بیسـتنی ئـەوەی هێزەکانـی ئێـران لـەم دواییانـە بـۆ چەککردنـی کـورد و گەڕانـەوەی ئارامـی، ڕەوانـەی کوردسـتان کرابـوون، تووشـی شکسـت بوونـە، بـەڵام ئەوەشـم زیـاد کـرد کـە پرسـیارەکەی ئـەو زۆر سـەختە و لـەو پێگەیـەدا نیـم بتوانـم وەڵامـی بدەمـەوە. پرسـیاری ئـەوەم کـرد، ئەگـەر ئـەو کێشـە سـەربازییەی ڕووبـەڕووی بووەتـەوە و بـۆ چارەسـەرکردنی ئـەم کێشـەیە، پێویسـتی بـە یارمەتـی هێـزە مەشـقپێکراوەکان و یەکـە پڕچـەک و تفاقکراوەکانـی ئێرانـی هەبێـت، ئایـا ئـەو تـەواوی هەوڵەکانـی خـۆی خسـتووتەگەڕ بـۆ ئـەوەی لەلایـەن وەزارەتـی جەنگـی ئێرانـەوە لـە ڕووی سـەربازییەوە یارمەتـی بدرێـت؟ مـن گوتـم، ئەگـەر بێـت و ئـەو بـۆ بەهێزکردنـی هێزەکانـی پێویسـتی بـە یارمەتـی خێـرا هەبێـت، ئـەو کارە لـە دەرەوەی توانـای دەسـەڵاتدارانی سـەربازیی ئێرانـدا نییـە، نەتوانـن چەنـد هـەزار سـەربازێکی بـۆ بنێـرن.

٦. ژەنـەراڵ موقـەدەم لـە وەڵامـدا گوتـی، چەندیـن جـار نامـەی نووسـیووە و تەلەگرامـی نـاردووە و مەترسـیی بارودۆخەکـە و پێویسـت بوونـی بـە یارمەتـی خێـرا ڕوونکردووەتـەوە، کەچـی تـا هەنوکـە یارمەتییەکـی زۆر کەمـی لـە تارانـەوە پێگەیشـتووە. ئـەو ئـەوەی خسـتەڕوو، بـەو ئەنجامـە گەیشـتووە، وەزارەتـی جەنـگ

یـان ئاسـتی مەترسـییەکانی پـێ کەمـە یـان لـە بارودۆخـە ڕاسـتەقینەکە تێنـاگات. شـای پێشـوو خـۆی وەزیـری جەنـگ و فەرمانـدەی گشـتی هێـزە چەکـدارەکان بـوو، هـەر بۆیـەش ژەنـەڕاڵ موقـەدەم لـەو بڕوایەدایـە هیـچ کەسـێکی ئەوتـۆ لـە وەزارەتـی جەنگـدا نییـە، لـە ئاسـتی مەترسـییەکانی بارودۆخـی کوردسـتان تێبـگات و بەرپرسـیارێتی ناردنـی هێـزی پشـتیوانی بـۆ [کوردسـتان] لـە ئەسـتۆ بگرێـت، بۆیـە چـاوەڕوان ناکرێـت، هێـزی پشـتیوانی لـە ناوچەکانیـتری ئێرانـەوە بـۆ کوردسـتان بنێردرێـت. هـەر بۆیـەش ژەنـەڕاڵ موقـەدەم پرسـیاری لـە مـن کـرد، ئایـا دەکرێـت پێشـبینی یارمەتیدانـی سـەربازیی بەریتانییـەکان بـکات؟

٧. مـن لـە وەڵامـدا گوتـم: ماوەیەکـی درێـژە سیاسـەتی حکومەتـی خاوەنشـکۆ بریتییـە لـە دەسـتێوەرنەدان لـە کاروبـاری ناوخـۆی ئێـران. هـەر بۆیـەش بـە بـڕوای مـن سـەختە حکومەتـی بەریتانیـا لـەم سیاسـەتە لابـدات و هێزەکانـی بەریتانیـا بـۆ گەڕانـەوەی ئارامـی لـە کوردسـتاندا بەکاربێنێـت. ئەگـەر بێـت و بارودۆخەکـە بـەو جـۆرەی ئـەو بـۆ منـی ڕوونکـردەوە، مەترسـیدار بێـت، کەواتـە زۆر زەروورە ئـەم بابەتـە بخرێتـە بـەردەم وەزارەتـی جەنـگ، کونسـوڵگەریی بەریتانیـا لـە تـاران و فەرمانـدەی گشـتی هێزەکانـی بەریتانیـا لـە تـاران. هـەر بۆیـەش مـن پێشـنیازم کـرد، ڕاپۆرتێـک لەسـەر ئـەم بابەتـە بنووسـێت و بـۆ وەزارەتـی جەنـگ لـە تـاران هاوپێچـی بـکات و تێیـدا دۆخـی ئێسـتای سـەربازیی و سیاسـیی کوردسـتان ڕوون بکاتـەوە و جـۆری ئـەو یارمەتییـە سـەربازییەی داوای دەکات دیـار بکرێـت. ئەگـەر هاتـوو ئـەو کۆپییـەك لـە ڕاپۆرتەکـەی بـۆ مـن نـارد، مـن کۆپییەکـە بـۆ نوێنەرایەتـی بەریتانیـا لـە تـاران ڕەوانـە دەکـەم، تـا بابەتەکـە لەبەرچـاو بگـرن و بێگومـان گشـت پرسـەکە لەلایـەن وەزیـری بەریتانیـا و فەرمانـدەی گشـتی هێزەکانـی بەریتانیـا لـە تـاران گرنگـی پێدەدرێـت. هەڵبـەت مـن نازانـم پێویسـتە چ هەنگاوێـک بگیرێتەبـەر، بـەڵام بەڵانیکەمـەوە پێویسـتە وەهـا نیشـان بدرێـت کـە ڕاپۆرتەکـەی ژەنـەڕاڵ موقـەدەم لەلایـەن وەزارەتـی جەنگـەوە گرنگـی خێـرای پێـدراوە. مـن ناتوانـم پێشـبینی ئـەوە بکـەم کـە ڕاپۆرتەکـە تـا چ ئاسـتێک کاریگەریـی لەسـەر وەزیـری

بەریتانیا لە تاران دروست دەکات، بەڵام (بەینی خۆمان بێت) بە بڕوای من باشترە کە حکومەتی خاوەنشکۆ لە سیاسەتی دەستێوەرنەدان لە کاروباری ئێران لا نەدات، تەنیا ئەوکاتە نەبێت، ئەگەر هاتوو سەملێنرا دەستێوەرنەدانی سەربازیی مەترسی زۆر ڕشت بۆ سیاسەتی پەیوەندییەکانی بەریتانیا لە ئێراندا دروست دەکات.

٨. بە دڵنیاییەوە ژەنەڕاڵ موقەدەم نائومێد دەبێت، لەوەی ناتوانم هیچ هیوایەکی سەبارەت بە یارمەتیدانی هێزەکانی بەریتانیا پێبدەم، بەڵام ئەو ڕازی بوو، بە خێرایی ڕاپۆرتێکی تێروتەسەل لەبارەی بارودۆخی کوردستان بۆ وەزارەتی جەنگ بنێرێت و کۆپییەکیش بۆ من، تا بۆ نوێنەرایەتی حکومەتی خاوەنشکۆی بنێرم. هەروەها گوتی: کۆپییەك لە ڕاپۆرتەکە بۆ دەسەڵاتی سەربازیی بەریتانیا لە کوردستان ڕەوانە دەکات و بۆ هەرکەسێکیش لە تاران کە بتوانێت لەبارەی بارودۆخی هەنوکەیی کوردستان گفتوگۆی لەگەڵدا بکات.

٩. تا هەنوکەش دڵنیا نیم، ئایا ژەنەڕاڵ موقەدەم بارودۆخی کوردستانی بە دروستی و وەک خۆی بۆ من باسکردووە، یان بە ئەنقەستەت بارودۆخەکەی زیاد قورس کردووە و ئەو کێشانەی ڕووبەڕووی بوونەتەوە لە ئاستی خۆی گەورەتر نیشانداوە و دەیەوێت وای نیشان بدات، بەڕاستی دۆخەکە نائومێدکەرە. بەهەرحاڵ، دەسەڵاتدارانی سەربازیی بەریتانی، دەتوانن ڕاستی و دروستی ڕوانگەی ژەنەڕاڵ موقەدەم لەبارەی بارودۆخەکە هەڵبسەنگێنن. هیچ زانیارییەکم لەبەر دەست نییە، گومانەکانی ژەنەڕاڵ موقەدەم پشتڕاست بکاتەوە سەبارەت بەوەی دەسەڵاتدارانی ڕووسیا هانی کورد دەدەن لەبەردەم هەوڵەکانی سوپای ئێران بوەستنەوە، بۆ گەڕانەوەی ئارامی بۆ کوردستان. تەنیا ئەوە نەبێت کۆنسوڵی عێراق لە کرماشان چەند ڕۆژ لەمەوبەر بە منی ڕاگەیاند، لە کاتی سەردانەکەی بۆ سنە کە لە نیوەی دووەمی مانگی سێپتەمبەردا ئەنجامیداوە، گوێبیست بووە، گروپێکی بچووکی کوردی عێراق (ناو و ژمارەیان نەزانراوە)، چەند ڕۆژ لەمەوبەر کوردستانی [عێراقیان] بەجێهێشتووە

و بـەرەو ناوچـەی ژێـر دەسـەڵاتی سـۆڤیەت [لـە ئێـران] هاتـوون. هەڵبـەت ئـەم دەنگۆیـە بـێ بنەمـا و ناڕوونـە، هێنـدە بـێ بەهایـە، شـایانی گرنگـی پێـدان نییـە، بـەڵام سـەرەڕای ئەمـەش بـە هەنـد وەرگیـراوە. بـە بـێ هەبوونـی زانیاریـی تـەواو لەبـارەی ڕاسـتیی هەلومەرجەکـە، مـن پێشـنیاز دەکـەم، هیـچ بۆچوونێـک لەبـارەی داهاتـووی بارودۆخەکـە دەرنەبڕێـت. بـە پێچەوانـەوە، ئەگـەر هاتـوو بارودۆخـی کـورد بـۆ هەلومەرجـی سیاسـی مەترسـیدار بێـت، لـەو کاتـەدا زەرورە سـوپای بەریتانیـا یارمەتـی هێـزە لاوازبووەکـەی ئێـران بـدات لـە کوردسـتان.

H. B. M. Consul

کۆنسوڵگەریی بەریتانیا

کرماشان

٨ی ئۆکتۆبەر ١٩٤١

وەزیری حکومەتی خاونشکۆ لە تاران

کۆپییەك بـۆ: باڵیـۆزی حکومەتـی خاوەنشـکۆ لـە بەغـدا، پاشـکۆی هێـزی بەریتانیـا لـە تـاران. فەرمانـدەی فەرماندەیـی گشـتی کەرتـی ١٠ی هینـد (لـە ڕێگـەی کاپـتن جیکـۆک (G, I‘‘C, ‘‘))، عەمیـدی فەرمانـدە لـە تیپـی ٢١ی پیـادەی هینـد، تیپـی کرماشـان.

کۆپییەك لە وەرگێڕانی ڕاپۆرتەکەی ژەنەڕاڵ موقەدەم، ژمارە ١٠٣١ لە ڕێکەوتی ١٠ی ئۆکتۆبەر ١٩٤١

لەگەڵ ڕێزدا، ئەم خاڵانەی خوارەوە دەخەمەڕوو:

١. بەجودا بارودۆخی گشتیی کوردستان و کرماشان لەلایەن ستافی [سوپاوە] (دوای داگیرکردنی لەلایەن بەریتانیاوە) بۆتان ڕوونکرایەوە، بەڵام لە دوای ئەوەی کورد چەکیان دەستکەوت و سنووورەکان لەلایەن هێزەکانی ئێرانەوە چۆڵکران و سوپای ڕووسیا چووە ناو سەقز و بانە، بارودۆخەکە تێکچووە و لە دواجاردا لە سنووورەکانی ڕۆژئاوای ئێران گرفتی زۆر جیدی سەرهەڵدەدات. بەشێک لەم چەکانە لە ڕێگەی سەربازە کوردە پەرت و بڵاوبووەکان و بەشێکیتریان ئەو کاتەی کە ڕووس تیپی بانە و کۆمپانیای ئەمنیەی (Amnieh Company) سەقزیان چەککرد، کەوتووەتە دەست کورد. ژمارەیەکی زۆری ئەو چەکانە، لەلایەن هێزەکانیترەوە کە لە سەردەشت بوونە، بە کورد دراوە.

٢. هەروەک ئێوە ئاگادارن کوردی عێراق بۆ ماوەیەکی درێژە جۆرە پەیوەندییەکیان لەگەڵ کوردی کوردستانی ئێران هەیە و جۆری ئەم پەیوەندییە لە ناوچە سنووورییە جۆراوجۆرەکاندا، جیاوازە. بۆنموونە، خێڵی هەرکی لە عێراق هەموو ساڵێک بۆ بەخێوکردنی مەڕ و ماڵات دێنە ناوچەکانی باکووری کوردستانی [ئێران]. کوردی پشتدەر هەوڵ دەدەن دەست بەسەر بەشێک لە خاکی ئێراندا بگرن و ئەم خوەش لەلایەن ستافی سەربازیی ئێرانەوە تۆمار کراوە. تەنانەت لەو ئۆپەراسیۆنانەی حکومەتی ئێران لەگەڵ ئەم کوردانەی ئەنجامیداوە، ئەم خوە بە ئاشکرا نیشاندراوە، ئەمەش خۆی لەخۆیدا بەڵگەیەکە بۆ سەلماندنی ئەو دۆخەی لەسەرەوە باسکرا.

٣. لە باشووری کوردستان، واتە لە ناوچەی بانە، کوردی عێراق دەستیان زۆر دەڕوا و محەمەد ڕەشیدی بانە، لە نێویاندا زۆر بە ناوبانگە. ئەو پیاوە لە ساڵانی نێوان ١٩١٥-١٩١٧دا، فەرماندارى بانە بووە و لەم ناوچەیە خاوەن کۆمەڵێک گوندە کە بە زۆر دەستی بەسەردا گرتوون. دوای خۆڕێکخستنەوەی هێزەکانی ئێران، محەمەد

ڕەشیدی بانە بەرەو عێراق هەڵات و لەوێ لە گوندەکەی خۆیدا ژیا. بەپێی بەڵگەنامەکانی بەردەست، ئەو بە بەردەوامی لە گوندێک بە ناوی ڤینە (Vineh) کە نزیکەی نۆ میل لە سنووری بانە دووری و دەکەوێت نزیک [گوندی] شلێر (Shiller) لە عێراق، گرفتی بۆ حکومەتی ئێران دروست کردووە، بە بەردەوامی هانی خەباتکارە کۆنەکانی ئێران دەدات، تا لە دژی ئێران ڕاپەڕن.

٤. خاوەن زەوییەکانی گوندی شلێر لە عێراق، کە کوردی جاف (Jauf)ن، گشت کوردە ملکەچ نەبووەکانی ئێرانیان لە دەوری یەکتر کۆکردووەتەوە، وەک گوڵباغییەکان (Gulbagis) و خەڵکانیتر هاندراون کە بە چەکەوە بچنە ناو خاکی ئێران و کاری دزیکردن و تێکدەرانە ئەنجام بدەن. لە باشووریش بەگزادەگان (Bigzadegan) هەن کە لە مەریوان دەرکراون و لە سلێمانی و پێنجوێن نیشتەجێن. چاوەڕێی دەرفەتێکن بە هاوکاری کوردە لایەنگرەکانیان لە ئێران کە هاو ئایینن و لە ئەنجامدانی کاری تێکدەرانە، خوی یەکتریان هەیە، سەر لە نوێ دەست بە کارە خراپەکانیان بکەنەوە. باشووری ئەم ناوچانە، زێدی مەحمودخانی دزەییە، واتە ئەو کەسەی دوای ئەوەی لەلایەن هێزەکانی ئێران دەرکرا، دز و ڕێگرەکان لە دەوری کۆبوونەوە و چاوەڕوانی دەرفەتێکیان دەکرد [بۆ هاتنە ناو خاکی ئێران و ئەنجامدانی کاری تێکدەرانە]. لە قوولایی باشوور، خێڵەکانی هەورامان هەن کە لە ژێر دەسەڵاتی جەعفەر سوڵتانی بەناوبانگ و کوڕەکانیدان، لەگەڵ ئەو کەسانەی لە ئێران دەرکران و ئێستا لە سلێمانی و کەرکوک نیشتەجێن، کوڕەکانی لەسەر سنووری ئێران دەژین و بە بەردەوامی سەرچاوەی تەواوی ئەو کێشانەن لەوێ ڕوو دەدەن. ئەم زنجیرە لە دڕندەیی و ملکەچ نەبوونەی کورد، تا نزیک ناوچەی باوەیسی لە کرماشان هەر بەردەوام بووە.

٥. لە ئۆپەراسیۆنی ئەم دواییەدا، تەواوی ئەو خێڵانە لە ئێران و عێراق چەکی بڕنۆیان بەدەست کەوتبوو، بە درێژایی سنووری کان دەستیان بە تاڵان و سوتاندن و ڕاوەڕووتی گوندە بێ بەرگرییەکان کرد. هیچ گومانێک لەوەدا نییە، ئەمە خووی ئەو کوردانەیە گوندە هەژارەکان تاڵان دەکەن، بەڵام سەرەڕای گشت ئەمانەش، هەندێك ئاماژە هەن، ئەم دۆخە بێ سەروبەرە لە ڕێگەی پلانێکی ئامادەکراوەوە

بەڕێوە دەچێت. مرۆڤ لەوە دوو دڵ نابێت ئەم جۆرە کردەوانە بە ڕەزامەندی وڵاتانی دراوسێ ڕادەپەڕێنرێن. بۆنموونە، هەندێك لە سەرکردەکانی کوردی عێراق لە نامەکانیان کە بۆ ئەو فەرماندانە نێردراون، فەرماندەیی هێزەکانی سەر سنوور دەکەن، بانگەشەی ئەوەیانکردووە، بۆ ئەنجامدانی ئەم کارانە، فەرمانیان لە حکومەتی بەریتانیا وەرگرتووە و ئەرکی تایبەتیان لەلایەن حکومەتی بەریتانیاوە پێ سپێردراوە. هەربۆیەش چوونە ناوەوەیان بۆ ناو خاکی ئێران دەکرێت وەک ڕاسپاردەیەک [لەلایەن حکومەتی بەریتانیاوە] لێکبدرێتەوە.

٦. ئەم پرسە لەگەڵ دەسەڵاتدارانی بەریتانی بەرپرس لەم بارەوە باسکرا، قسەی ئەوان بە پێچەوانەی لێدوانی کورد بوو و بەڵێنیاندا ڕێکاری پێویست لەگەڵ حکومەتی عێراق دەگرنەبەر و و داوای لێدەکەن بە زووترین کات هەڵوێست لەبەرانبەر ئەو کوردانە وەربگرێت، بەڵام لەو کاتەوە لە ئەرزی واقیعدا هیچ هەنگاوێک نەگیراوەتەبەر. محەمەد ڕەشیدی وانە (بانە؟) کە هاتە ئێران و دەستی بەسەر بانەدا گرت، دوای گفتوگۆ کردن لەگەڵ کاربەدەستانی بەریتانی، لە دژی هێزەکانی ئێران لە سەقز دەستی بە شەڕ کرد و توانی ژمارەیەکی کەم لە سەربازەکانی ئێران دەربکات و دەستبەسەر سەقزدا بگرێت. لە ڕاستیدا ئەو بەڵێنی داوە لە نزیکترین کاتدا بێتە سنە.

٧. محەمەد خانی دزڵی و جەعفەر سوڵتان، کە لەلایەن حکومەتی عێراقەوە دەستبەسەرن و بە وردی چاودێری جووڵەکانیان دەکرێت، تا هەنوکەش لە شوێنەکانی خۆیان ماونەتەوە. وەها دەردەکەوێت، بارودۆخی باشووری کوردستان بەهۆی پەیوەندی لە نێوان کوردی عێراق و دەسەڵاتدارانی بەریتانی و بەهۆی سیاسەتی حکومەتی عێراقەوە [بەڕەو خراپی دەڕوات]. بەداخەوە بارودۆخ لە مهاباد (سابڵاغی کوردستان)، سەردەشت و شنۆ پێدەچێت خراپتر بێت. کوردی سەردەشت و مهاباد کە لەلایەن ڕووسەوە هان دەدرێن، دەستیان بەسەر مهابادا گرتووە و ڕاوێژیان لەگەڵ محەمەد ڕەشیدی وانە (بانە؟)دا کردووە و بە جۆرێک لە جۆرەکان لەگەڵی ڕێککەوتوون. هەروەها بەڕەو مەرحەمەت ئاباد (Marhamat Abad) و قەزای میاندواو بەڕێکەوتوون و دەستیان بەسەر ئەم ناوچانەدا گرتووە.

ئەم ناوچانە، ناوچەی شیعەکانن کە لە چەندین لایەنەوە لە سوونەکان جیاوازن. ئاشکرایە، کورد بە بێ مۆڵەتی ڕووس، ناتوانن ئەم کارە بکەن. دوای دەستگرتن بەسەر میاندواودا، کورد هەوڵیانداوە هێرش بکەنە سەر شاهین دژ و تەکاب و هەموو گوندەکانی ئەم ناوچەیەیان تاڵانکردووە.

٨. پێشهاتەکان وا نیشان دەدەن، ڕووس هەوڵی بەدەستهێنانی هاوسۆزی کورد دەدەن. ڕووس هەندێك بەڵێنیان بە کورد داوە و ڕێگەیان پێداون دەستبەسەر ئەم ناوچانەدا بگرن و تاڵانیان بکەن. ئەنجامی ئاوێتەبوونی ئەم هەستەی ڕووس لەگەڵ خووی کورد، زۆر ڕوونە.

٩. کاتێک بارودۆخی هەردوو کوردستانەکە [کوردستانی ئێران و عێراق] دەخەمە بەرچاو، هۆکارگەلی جیاواز بوونەتە هۆی ئەم ئازادییە ڕەهایەی کورد و بارودۆخەکە بەرەو ئاڕاستەیەکی زۆر مەترسیدار گەشە دەکات. ئەگەر لە گۆشەنیگای ڕووسەوە بڕوانینە کێشەکە، ڕووس هەوڵی هاندان و بەلای خۆیاندا بەکێشکردنی کورد دەدەن. ڕووس مۆڵەتیان بە کورد داوە تاڵانچێتی و هەر کارێک کە ویستیان ئەنجام بدەن، چونکە بە بڕوای ئەوان کورد لە حکومەتی ئێران ڕازی نین و لە هەمانکاتدا هەموو کەسێک لەبارەی سەربەخۆیی کورد قسە دەکات. مرۆڤ دەتوانێت وێنای ئەوە بکات، خووی کورد زۆر بە باشی لەگەڵ سیستەمی فەرمانڕەوایی ڕووس دەگونجێت.

١٠. هەنوکە ئەگەر لە ڕوانگەی بەریتانییەکانەوە بڕوانینە کێشەکە، بە گوێرەی سیاسەتی بەریتانیا لە عێراق، کورد هەمیشە جۆرە مەیلێکیان بۆ بزاڤە کوردییەکان لە عێراقدا هەبووە، وادیارە لە ڕاستیدا حکومەتەکانی ڕوسیا و بەریتانیا، کورد وەک کارتێکی هەڕەشە بۆسەر حکومەتەکانی ئێران و تورکیا بەکاردەهێنن. پێویست بە ئاماژەپێکردن ناکات، ئەم هەڕەشەیە هیچ ئەنجامێکی نەبووە. لەوانەیە لە داهاتوودا ئەوان فارس و تورکەکانیش هان بدەن، بەڵام پێویستە مرۆڤ ئاگادار بێت، ڕەنگە لە ئەنجامدا ئەم سیاسەتە بە زیانی خودی حکومەتی بەریتانیا بشکێتەوە.

١١. مـن سـەبارەت بـە ڕووس هیچ نالێم، چونکە سیاسـەتی ئەوان لەسـەر بنەمای بارودۆخی ڕۆژانـە وەسـتاوە و ئەمـە قسـەیەکی بـێ بنەمایـە کـە [بـە تێکچوونی دۆخی کوردسـتان] ئـەوان زیانیـان پـێ بگا. هۆکاری ئـەم بۆچوونانـەش بریتین لەمانـەی خوارەوە:

١٢. باکـووری کوردسـتان لـە شـنۆوە بگـرە تـا مامـەش، هەروەهـا لـە ناوچـەی تەرگـەوەڕ و مەرگـەوەڕ (لـە ڕۆژئـاوا و باشـووری ڕەزایـە)، سـنووری هاوبەشـیان لەگـەڵ تورکیـادا هەیـە. دەتوانـم بڵێـم ئەگـەری زۆرە سـیخوڕەکانی تورکیـا و ئەڵمانیـا زۆر بـە ئاسـانی بتوانـن بچنـە نـاو ئـەم ناوچـە نائارامانـە و دەستەبەسـەر بارودۆخەکـەدا بگـرن و خەڵک بخەنـە سـەر ئایدیۆلۆژیـای ئەڵمانـی و بەمجـۆرەش کاریگـەری لەسـەر تـەواوی ئێرانـدا دروسـت بکـەن. تورکیـاش حـەزی لـەم بابەتەیـە و زوو یـان درەنـگ سـەرنجی ئەڵمانیـا ڕادەکێشـێت. لەوانەیـە ئەڵمانیـا کـە بـە هـۆی ئـەم ڕووداوانـەی دوایـی لـە ئێـران وەدەرنـرا، لـە ڕێگـەی شـەمزینانی تورکیـاوە، بێتـەوە ئـەم بەشـە نائارامـەی ئێـران و بـەم هۆکارانـەی خـوارەوەش لـەم کارەدا سـەرکەتوو بێـت:

١٣. ئەی: وەک ڕێسـایەک، کورد حەزیان لە ئارامیی گشـتی، ئاشـتی و بوژانەوە نییە و هیچ جۆرە بڕوایەکـی ئایینـی و هیـچ جـۆرە بڕوایەکیتریـان نییـە. ئـەوان بـۆ چەندیـن جار ئەم شـتانەیان نیشـانداوە. لـە میانـەی جەنگی گەورەی سـاڵانی ١٩١٤-١٩١٨دا، هەندێکجار پـارە و چەکیان لـە بەریتانیـا وەردەگـرت و هەندێکجاریـش لـە ئەڵمانـەکان. هەروەهـا هەندێکجاریـش لـە ڕووس و لـە تـورکان. دواتـر زۆری نەخایانـد لە دژی دۆسـتە نزیکەکانیـان ڕاپەڕین.

١٤. ب: ئـەوان هیـچ سـەرکردەیەکی دیاریکراویـان نییە، هەربۆیەش کاتێک سـەرۆک خێڵێک لەگـەڵ نەتـەوە یـان حکومەتێـک ڕێکدەکەوێـت، خێڵـە دراوسـێکانی لـە ڕکابـەری خیڵـە [ڕێککەوتووەکـە لەگـەڵ حکومـەت نزیـک دەبنـەوە]. هەربۆیـەش دەبینیـن ئەڵـمان و تـورک لـەم ڕێگەیـەوە نیـوەی کـورد [لـە دژی یەکـتر] دەوروژێنـن. لـە لایەکیـترەوە، بەریتانیـا هاتـە ناو ئێرانـەوە، تا لەبەرانبەر هەر جۆرە پێشـکەوتنێکی ئەڵمانیا بوەسـتێت، بێگومـان بـە هەمـوو توانـای خۆیەوە بەرگری لـە بەرژەوەندییەکانی (نـەوت) لە عێراق و موسـڵ دەکات و بە وردی چاودێری سـنووورەکانی ئەم بەشـە دەکات، واتە لەو شـوێنانەی ئەگـەری باڵادەسـتیی ئەڵمانەکان لـە ئارادایە. با بزانین ئایا حکومەتـی بەریتانیا دەتوانێت

بـەم بارودۆخـەی ئێسـتای کـورد، ئـەم ئامانجانە دەسـتەبەر بکات.

١٥. بۆ ئەوەی لەم ناوچانەدا ئاشتی و ئارامی بەرقەراربێ، واتە ئەو دوو شتەی کورد حەزیان لـێ نییە، پێویسـتە کارێـک بکرێت. لەم ناوچانەدا گشـت بەرهەمە کشـتوکاڵییەکان و مەڕ و مـاڵات لـە نـاو دەبردرێـن و لـە ئەنجامـدا بەریتانیـا ناچـارە بەرگـری لە وڵاتێکـی وێران بـکات، هیـچ هۆکارێـک نییـە ڕێگـە بدرێـت ئـەم بارودۆخـە دروسـت بێـت. نابێـت ئـەم ڕاسـتییە پشـتگوێ بخرێـت، تەنیـا کـورد لـە سـنووری کانی ڕۆژئـاوای ئێراندا ناژیـن، بەڵکو خێزانـە بەناوبانگەکانـی ئێرانیـش لەم ناوچانـەدا دەژین بە تایبەتیش لە کرماشـان، بێجار، تـەکاب و سـونگوڕ (Songhor)، هەروەهـا لـە شـار و گوندەکانـی سـنەش ئـەم خێزانانـە هـەن. ئـەو خەڵکانـە کاریگەریان هەیـە و دەسـتییان زۆر دەڕوا، خەڵکـی دەوڵەمەندن و حەزیـان لـە ئاشـتی و ئارامییـە. هەروەهـا گروپێکـی تایبـەت لە کـورد هەن کە پێویسـتە لـە چوارچێـوەی ئـەم خەڵکانـەی سـەرەوەدا پۆلیـن بکرێن. بـە ڕەچاوکردنـی هەموو ئەم هۆکارانـەی سـەرەوە، مرۆڤ تێنـاگات، بۆچوونی حکومەتـی بەریتانیا کە پشـتیوانکارێکی ڕاسـتەقینەی ئاشـتی و ئارامییـە (کـە ئەمەش لـە بەرژەوەندی ئێـران و بەریتانیـا دایە) لە ئێرانییـەکان زیاتـر، متمانـەی بـە کـورد هەیـە. ئایـا حکومەتـی بەریتانیـا لـەو بڕوایەدایـە ئێرانییـەکان [واتـە فارسـەکان] شـایانی ئەوە نین پێکـەوە کار بکەن؟ لە ڕاسـتیدا ئەوان لە کـورد زۆر بەنرخـترن و لـە داهاتووشـدا بـۆ بەریتانییەکان بە سـوودتر دەبن.

١٦. بـە بـڕوای مـن پێـش ئـەوەی کار لـە کار بترازێت، ئـەم کێشـانە هەموویان پێویسـتە زۆر بـە ڕاشـکاویی لەگـەڵ کاربەدەسـتانی بەریتانیـی پەیوەندیـدار بـەم بابەتـە گفتوگۆیـان لەبـارەوە بکرێـت؛ چونکـە ئـەو کات ناتوانرێـت هیـچ بکرێـت و هیـچ هێزێـک ناتوانێت بارودۆخەکـە بگەڕێنێتـەوە دۆخـی جـاران. بـۆ ئـەم کێشـەیە دوو چارەسـەری هـەن:

١٧. یەکەمیـان بریتییـە لـەوەی حکومەتـی بەریتانیـا هەنـگاوی پێویسـت بگرێتەبـەر و لـە ڕێگـەی یارمەتیدانـی سـەربازیی ئارامـی بـۆ ئـەم ناوچەیـە بگەڕێنێتـەوە. سـەبارەت بەمـەش هـەر ڕێنماییـەک کـە ئـەوان دەریدەکـەن دەبـێ لەلایـەن بەرپرسـانی ئێرانـەوە بـە بـێ هیـچ پرسـیارکردنێک، جێبەجـێ بکرێـن و پێویسـتە ئێـران بـە بـێ دووڵـی هەمـوو جـۆرە هاوئاهەنگییـەک بـکات.

دووەم، ئـەم پلانـە دەبـێ لەلایەن فەرماندەیی گشـتی هێـزە چەکدارەکانەوە لە کرماشـان و کوردسـتان جێبەجێ بکرێت، ئەمەش بە هاوکاری ئەم یەکە سـەربازییانەی خوارەوە: چوار فەوجـی تۆپخانـە، یـەک بەتاڵیۆنـی پەیوەندیکـردن کە بێتەلیـان هەبێت، خۆراکی پێویسـت، ئامـرازی گواسـتنەوە و چاودێـری پزیشـکی. باشـترە نیـوەی ئـەم هێزانـە لـەو سـەربازانە بـن کـە دوو سـاڵ خزمەتـی سـەربازیان تـەواو کـردووە و مووچـەی باشـیان بـۆ تەرخـان بکرێت. بەریتانیـا دەتوانێـت یارمەتـی مەعنەوی و سیاسـی پێشـکەش بـکات. هەروەها مـن دەتوانم بڵێـم: دەکرێـت کۆمیتەیـەک پێکبهێنرێت لە کۆنسـوڵگەری بەریتانیا، فەرماندەیی سـەربازیی بەریتانیـا لـە کرماشـان، ئەفسـەری سیاسـی بەریتانیـا لـە کرماشـان، فەرمانـدەی فەرماندەیی هێزەکانـی ئێـران، حاکمـی سـەربازی لـە کرماشـان، حاکمی سـەربازی لـە کوردسـتان، لەگەڵ دوو یـان سـێ کەسـایەتی باوەڕپێکراوی ناوچەکـە، بۆنموونە دوو ئەندام پەرلەمانی کرماشـان و دوو ئەنـدام پەرلەمانـی کوردسـتان کـە لـە دە کەس تێنەپەڕێـت. ئەم کۆمیتەیـە دەتوانێت چاودێـری بەڕێوەبردنـی ئۆپەراسـیۆنی سـەربازی و سیاسـی ئـەم ناوچانە بکات.

دەبێ ئەم کۆمیتەیە بە بەردەوامی لە ڕاپۆرتێکدا بۆچوون و پێشنیازەکانیان سەبارەت بەو هەنگاوانەی پێویستە بگیرێنەبەر، پێشکەشی کاربەدەستانی ئێرانی و بەریتانی بەرپرس لەم بابەتە بکەن. بەمجۆرەش پێشنیازەکان شێوازێکی تایبەت وەردەگرن. ئەگەر بێت و ئەم شتانەی سەرەوە جێبەجێ بکرێن، دەکرێت هیوادار بین پرسەکە لە داهاتوودا باشتر و ئاسانتر دەبێت. بەپێچەوانەوە، ئەو نائارامییەی هەنوکە لەنێو کورددا هەیە، ١٠٠٪ بە زیانی حکومەتی بەریتانیا و حکومەتی ئێران تەواو دەبێت و لێکەوتەی زۆر خراپی لێدەکەوێتەوە.

١٨. مـن نزیکـەی ١٢ سـاڵە لـەم بەشـەی وڵاتـدا خزمـەت دەکـەم و گشـت وردەکارییەکانـی سـنوور لـە ئارارتەوە بۆ پشـتی کوهـ (Pusht-i-kuh) دەزانم. هـەر بۆیەش لەو بڕوایەدام ئەرکـی منـە بـە ویژدانـەوە، بێمـە تـاران و لـە بارودۆخەکـە ئاگادارتـان بکەمـەوە، تاکـو شـتەکان بـۆ ئـەو فەرماندەیـەی لە دوای من دێت ئاسـانتر بێـت. کۆپییەك لـەم نامەیە بۆ فەرمانـدەی هێزەکانـی بەریتانیـا لە کرماشـان نێردراوە.

واژووکراو: ژەنەڕاڵ موقەدەم

١٩٤١-١٠-١٠

وزارت جنگ

بکلی محرمانه

محترما معروض میدارد: وضعیت مناطق کردستان و کرمانشاه بعد از پیش آمدهای اخیر مرتبا در گزارشات جداگانه بوسیله ستاد ارتش بعرض رسیده است لیکن وضعیت اخیر کردستان پس از تخلیه نواحی مرزی از قوای شاهنشاهی و پس از ورود قوای شوروی به سقز و بانه و بالاخره پس از اینکه مقدار زیادی اسلحه و مهمات بدست اکراد مرزی افتاد (این اسلحه‌ها یک قسمت بدست سربازان فراری کرد و یک قسمت مستقیما موقعی که قوای شوروی افسران هنگ بانه و گردان امنیه سقز و نیروی مأمور سردشت خلع میکرد بدست اکراد افتاده و یا به آنها داده شده است) روزبروز بر اهمیت خود افزوده و برای آتیه یه‌ک اوضاع خطرناکی را در قسمت مرز غربی ایران تهیه مینماید.

بطوریکه خاطر محترم مستحضر است در مرز غربی ایران اکراد عراقی از سوابق ایام با کردستانیهای ایران یک نوع رابطه و تجانس داشته و دارند که در هر قطعه از مرز به یک نوع تجسم و تجلی پیدا کرده و ریشه دارد. مثلا در قسمت کردستان شمالی طوایف هرکی عراقی هر ساله برای تعلیف به خاک ایران میآیند. این خود یک نوع تجدید ارتباط بین اکراد ایران و عراقی میباشد. در قسمت سردشت اکراد پشتدر از سابق بوسائل مختلفه تهیه املاکی نموده و پرونده‌های مفصلی روی این علاقه ملکی در ستاد ارتش موجود است. در زد و خوردهائیکه با قوای ایران کرده‌اند و طرفداری یک قسمت از آنها خود بهترین سابقه برای ارتباط معنوی آنها بوده به ثبوت میرساند.

در قسمت جنوب سردشت در خاک بانه اکراد عراقی در آنجا سابقه‌دار بوده و مشهورترین آنها محمد رشید بانه در زمان جنگ بین المللی اردوکشی روسها ۱۹۱۵-۱۹۱۷ حکومت بانه را داشته و در آنجا چند پارچه املاک هم بزور و عنف بمالکیت خود درآورده که پس از تأسیس ارتش ایران و سرکوبی اشرار مرزی او هم از ایران متواری و در املاک خود که در عراق داشته ساکن بوده ولی طبق

سـوابق موجـوده دائمـا از قریـه (وینـه) واقـع در ۱۸ کیلومـتری جنـوب خـاک بانـه ایـران در محـل شـیلر عـراق تحریـکات و دسـایس بـر علیـه امنیـت منطقـه سـقز و بانـه نمـوده و همیشـه اکـراد دزد و غارتگـران داخلـی ایـران را نـزد خـود نگهـداری و بتاخـت و تـاز در خـاک ایـران ترغیـب مینمـوده اسـت.

قـدری جنوبـی تـر از خـاک بانـه در خـاک شـیلر عـراق کـه پـس از جنـگ بیـن المللـی خـراپ مانـده بـود برحسـب تشـویق مالکیـن قراشـیلر کـه از طایفـه اکـراد جـاف عـراق هسـتند تمـام اکـراد متمـرد ایـران را از قبیـل گلباغیهـا و غیـره در خـاک شـیلر مجتمـع و سـکنی داده و از آنجـا بـه اجـرای سرقتهـای مسـلحانه در خـاک ایـران مبـادرت میورزنـد. قـدری بطـرف جنـوب بیگـزادگان متـواری مریـوان کـه پـس از سرکوبـی از ایـران بخـاک سـلیمانیه و پنجویـن متـواری شـده بودنـد همـراه مترصـد فرصـت و دسـتبردی بـه خـاک ایـران بواسـطه هـم کیشـی (سـنی بـودن) و تجانـس روحـی (شـوق بـدزدی و غارتگـری) بـا اکـراد ایـران دائمـا در تمـاس و منتظـر فرصـت بودنـد. قـدری پاییـن تـر بطـرف جنـوب منطقـه دزلـی اسـت کـه متعلـق بـه محمودخـان دزلـی بـوده کـه پـس از یاغـی گـری و قتـل و غـارت زیـاد بواسـطه قـوای ایـران منکـوب و بـه خـاک عـراق پناهنـده و در سـلیمانیه و کرکـوک سـکونت گزیـده ولـی دائمـا اتبـاع خـود را بـر علیـه امنیـت ایـران تجهیـز و سـوق میـداد، قـدری جنوبـی تـر و پاییـن بـه محـل اورامـان نزدیـک میشـویم کـه در آنجـا هـم اورامانیهـا تحـت ریاسـت جعفـر سـلطان معـروف و پسرانـش سـالها بـه یغماگـری و چپـاول مشـغول بودنـد پـس از سرکوبـی در خـاک عـراق (کرکـوک) مقیـم ولـی پـسران و دامـاد و کسـان او در طـول مـرز اورامـان در دهـات خـاک عـراق مجـاور مـرز مقیـم و دائمـا در راهزنـی و سرقتهـای داخـل خـاک ایـران شرکـت میکردنـد، بهمیـن قسـم طوایـف کوچکـتر دیگـر زیـاد و همیـن رویـه را داشـته و تـا خـاک باویسـی کرمانشـاه ایـن زنجیـر اشرار اتصـال و ادامـه داشـته و دارنـد.

در بـروز وقایـع اخیـر ایـران تمـام ایـن دسـتجات چـه از خـاک عـراق و چـه از خـاک ایـران بـا بدسـت آوردن اسـلحه از ایـران و عـراق مناطـق مـرزی خـاک ایـران را میـدان تاخـت و تـاز قـرار داده بخراپـی آبادیهـا، آتـش زدن خرمنهـا، چاپیـدن رعایـا و کشـاورزان

بلادفـاع اقـدام نمـوده و ایـن رفتـار آنهـا البتـه مطابـق عـادات طبیعـی و جبلـی آنهـا بـوده و غریـزه ذاتـی اکـراد اسـت و زیـاد جـای تعجـب نیسـت لیکـن بعضـی علائـم و امـارات هسـت کـه شـخص را متوجـه میسـازد براینکـه غیـر از جریـان یغماگـری معمولـی حـرکات آنهـا از روی یـک نقشـه و اسـلوبی هدایـت میشـود کـه حـدس زده میشـود کـه عملیـات آنهـا بـر حسـب یـک نـوع توافـق یـا اجـازه یـا تصدیـق ضمنـی دول همسـایه انجـام میگیرد-مثـلا: پـارهای رؤسـای دسـتجات متجـاوز اکـراد عراقـی در کاغذهـای خـود بعنـوان فرماندهـان پادگانهـای مـرزی خـود را مأمـور مجـاز از طـرف قـوای بریطانیـای کبیـر معرفـی نمـوده کـه البتـه تجـاوز بـی باکانـه آنهـا از خـاک عـراق بایـران هـم ممکـن بـوده تـا انـدازهای مؤیـد ایـن اظهـارات آنهـا تلقـی شـود.

ایـن موضـوع بامقامـات صلاحیتـدار انگلیـس مطـرح گردیـد. مقامـات مزبـور مراتـب اظهـارات اکـراد را تکذیـب نمـوده و وعـد دادهانـد کـه اقدامـات مؤثـر نـزد حکومـت عـراق خواهنـد نمـود کـه اکـراد متجـاوز عراقـی را بـه خـاک عـراق امـر بعـودت داده و از تجـاوز بعـدی آنهـا جلوگیـری کننـد لیکـن عمـلا از ایـن اقدامـات اثـری ملاحظـه نشـده زیـرا هنـوز محمـد رشـد دوینـه کـه بخـاک ایـران تجـاوز و قصبـه بانـه را متـصرف شـده بـود در خـاک ایـران باقـی و بعـد از مذاکـرات بـا مقامـات انگلیـس بـه خـاک سـقز هـم تجـاوز و سـقز را اشـغال بـا قـوای ایـران در سـقز زد و خـورد و تعـداد کـم سربـاز ایرانـی را از سـقز خـارج نمـوده و حتـی وعـده داده اسـت کـه بـه سـنندج هـم تجـاوز نمایـد. همچنیـن محمودخـان دزلـی و کسـان جعفـر سـلطان در مقاومـات خـود هـوز پایـدار هسـتند. باوجـود آنکـه محمودخـان دزلـی و جعفـر سـلطان رسـما از طـرف دولـت عـراق بازداشـت شـده بودنـد و بـدون اجـازه دولـت عـراق نبایـد حتـی حـق حرکـت و تبدیـل مـکان و مـراوده را داشـته باشـند. بـاری تـا ایـن قسـمت بـاز تصـور میـرف کـه از لحـاظ سیاسـت داخلـی عـراق و سـابقه روابطـی کـه اکـراد عـراق بـا مقامـات انگلیـس داشـتهاند فقـط در ایـن قسـمت کوردسـتان جنوبـی اوضـاع بـه ایـن منـوال بـوده لیکـن اطلاعـات و جریانـات بعـدی روشـن نمـوده کـه در خـاک مهابـاد (سـاوجبلاغ کردسـتان) و سردشـت و اشـنویه هـم جریـان بـه همیـن قسـم بـوده. اکـراد مهابـاد و سردشـت بـا تشـویق ضمنـی روسـهای شـوروی مهابـاد

را اشـغال و بـا محمـد رشـید وینـه در سـقز ارتبـاط دایـر نمـوده بعـد اتحـاد بسـته‌اند حتـی در کردسـتان شـمالی بـه محـالات و اراضـی و مناطـق کردنشـین اکتفـا نکـرده قصبـه مرحمـت آبـاد و محـال میانـدوآب را هـم اکـراد اشـغال کرده‌انـد در صورتیکـه میانـدآب ابـدا از مناطـق کردنشـین نبـوده و کامـلا و صـد در صـد اهالـی آنجـا ایرانـی و از مذهـب شـیعه میباشـند. بدیهـی اسـت بـدون موافقـت و اجـازه روسـهای شـوروی کـه آنجـا بودنـد اکـراد نمیتوانسـتند میانـدآب را اشـغال نماینـد. پـس از اشـغال میانـدوآب اکـراد بـه شـاهیندژ و حتـی بـه تـکاب هـم حملـه و در یغـمای دهـات آن حـدود کوتاهـی ندارنـد.

ایـن اوضـاع و احـوال اخیـر چنیـن بـه نظـر میرسـاند کـه قـوای شـوروی در صـدد جلـب اکـراد برآمـده و بـه آنهـا مواعیـدی داده و بـرای دلخوشـی اکـراد اجـازه قتـل و غـارت و اشـغال ان نواحـی را داده‌انـد. سـلیقه شـوروی هـم بـا غریـزه اکـراد کـه بـا هـم تـوأم شـود معلـوم اسـت کـه رشـته کار بـه کجـا خواهـد کشـید.

وقتـی بنـده موازنـه ایـن دو فقـره عملیـات کردسـتانات شـمالی و جنوبـی را میکنـم اینطـور نتیجـه میگیـرم کـه جهـات مختلفـی و نظرهـای مختلطـی تمـام ایـن تـوده غارتگـر کـرد را از اشـنویه رضائیـه گرفتـه تـا نزدیـک سـنندج مطلـق الاعنـان سـاخته و امـور تمـام آن نواحـی و مناطـق را مختـل سـاخته اسـت. از نقطـه نظـر روسـها مطالعـه بکنیـم اینطـور بـه نظـر میرسـد کـه روسـها خواسـته‌اند تقلیـد کـرده باشـند بـرای اینکـه تصـور نموده‌انـد کردهـا از حکومـت ایـران ناراضـی بـوده و همیشـه هـم مذاکـرات اسـتقلال کـرد در زبانهـا بـوده اسـت. لـذا خواسـته‌اند کردهـارا بطـرف خـود جلـب کننـد علـی الخصـوص کـه غریزیـه جبلـی کردهـا بـا رویـه روسـها در یغـما و چپـاول گـری کامـلا مطابقـت دارد.

از نقطـه نظـر انگلیـس مطالعـه کنیـم میبینیـم کـه دولـت انگلیـس از لحـاظ سیاسـت منطقـه عـراق هـم یـک نـوع مماشـات و سـابقه بـا جنبـش کردهـا دارد که ایـن راویـه را در ایـران و نسـبت بـه اکـراد ایـران هـم میخواهنـد حفـظ کنند. شـاید دولـت انگلیـس و روس هـر دو از لحـاظ تهدیـد ایـران و ترکیـه هم مفیـد میدانن یـک جنبش کردی بوجـود بیاورند لیکـن ایـن تهدیـد عـلاو بر اینکـه نتیجه ندارد ممکن اسـت ایرانیهـا و ترکها را بیشـتر تحریک نمایـد. بایـد متوجـه بـوک کـه ایـن سیاسـت ممکن اسـت بضرر خـود انگلیسـها تمام شـود.

(راجـع بـه روسـها حـرف نمیزنـم. روسـها اصـلا کارشـان روزمـره‌ه موقتـی و سـطحی اسـت و اصـلا آنهـا چیـزی نـداردن کـه ضرر کنند)بدلایـل ذیـل:

اولا: منطقـه کردسـتان شـمالی در قسـمت اشـنویه و در خـاک مامـش و در منطقـه ترگـور و مرگـور (مغـرب و جنـوب غربـی رضائیـه) بـا خـاک ترکیـه همجـوار اسـت و بسـیار ممکـن اسـت بلکـه حتمـی اسـت کـه از هـمان راه مأمورین و جاسوسـین ترکیـه و آلمانـی بـه آسـانی هـم میتواننـد داخـل ایـن منطقـه مغشـوش کردسـتان شـوند و از همیـن آسـوب اسـتفاده و جریانـات کردسـتان را بـر لـه خـود اداره و از آن منطقـه بتـمام نقـاط ایـران وارد شـوند. مخصوصـا ترکیـه بـه ایـن کار علاقه‌منـد خواهـد بـوده و آلمانهـا را هـم جلـب خواهنـد نمـود بسـا ممکـن اسـت از همیـن آلمانیهائیکـه از تهـران و ایـران رانـده شـده‌اند پـس از تغییـر وضـع از ترکیـه از راه شـمزینان ترکیـه مجـددا بایـران و منطقـه هـرج و مـرج کردسـتان سـوق و وارد شـوند و بدلایـل ذیـل موفقیـت کامـل خواهنـد داشـت:

ا کردهـا ذاتـا بـه آرامـس و امنیـت و آبادانـی علاومنـد نبـوده و اصـولا دارای عقیـده و ایمانـی نیسـتند و ایـن نظـر را عمـلا مکـرر ثابـت کرده‌انـد در جنـگ بیـن الملـل ۱۹۱٤-۱۹۱۸ مکـرر رنـگ سیاسـی و طرفـداری خـود را عـوض کرده‌انـد گاهـی از انگلیـس پـول و اسـلحه گرفتـه گاهـی از آلمـان گاهـی ارز روس گاهـی از ترکیـه و پـس از اندکـی بـر ضـد هـمان دولتـی کـه دوسـت و حامـی آنهـا بـود قیـام کردنـد.

ب یـک رئیـس متنفـذ و احـدی ندارنـد بنابرایـن رئیـس یـک طایفه کوچـک که با یـک دوتی یـا مرکـزی طـرح دوسـتی ریخـت و طرفداراو شـد رئیـس طایفه همسـایه و رقیـب او فورا بـا دسـته مخالـف و یـا دولـت مخالـف خواهنـد سـاخت. بنابرایـن میتـوان گفت کـه اقلا نصـف کردهـا را باطنـا عـمال آلمانـی و ترکیـه خواهنـد توانسـت جلـب کنند. ثانیـا دولت انگلیـس کـه بـرای جلوگیـری از تحرکات و تجاوز احتمالی آلمانها به ایران وارد شـده اسـت لااقـل مجبـور اسـت از کوهسـتانات غربـی ایـران و تمـام محورهـای نفـوذی بـه عـراق از ایـن کوهسـتانات بـرای حفـظ موقعیت خود در عـراق و حفظ نفت موصـل و غیره دفاع نمایـد و آن حـدود را در دسـت داشـته باشـند حـالا ببینیـم آیـا بـا وضـع هرج و مـرج کرد بـازی نگهـداری ایـن منطقـه میـسر خواهد بـود. جواب منفی اسـت.

نگهـداری منطقـه مسـتلزم آرامش-آرامـش فکـری و امنیت اسـت که با وضـع کردها وفق نمیدهـد، بعـلاوه بـا ایـن هـرج و مـرج تمـام منابـع حیاتـی از قبیـل ارزاق و محصـولات ذی قیمـت از قبیـل توتـون و دامهـای اهلـی و غیره و غیـره از بین میـرود و باالنتیجه یک منطقه دجـار قحطـی را بایـد قـوای انگلیـس نگهـداری کند کـه امکان عملـی آن خیلی بـا تردید باید تلقـی شـود. ضمنـا بایـد دانسـت کـه در ایـن حاشـیه غربـی ایـارن تنهـا کردهـا نیسـتند کـه زندگانـی میکننـد بلکـه توایـف ایرانـی اصیل دیگر هسـتند مخصوصـا در منطقه کرمانشـاه و بیجار و تکاب و سـقز حتی در داخل شـهرها و قصبات کردسـتان در سـنندج و سـقز و غیره اشـخاصی هسـتند ز متنفذیـن و متمولیـن کـرد، مخصوصـا طبقـه علـمای کرد که ابـدا به این ترتیبـات هـرج و مـرج راضـی نیسـتند و طرفـدار جـدی زندکـت منظـم و انتظامـات هسـتند کـه بـه دسـت مأموریـن ایـران تأمیـن شـود بنابرایـن معلـوم نیسـت چـرا مقامـات انگلیسـی کـه طرفـدار نظـم و آرامـش هسـتند و منافـع آنهـا هم در این قسـمتها کامـلا با منافـع ایران مطباقـت دارد بـه اکـراد معلـوم الحـوال بیشـتر اطمینـان دارنـد تـا بـه ایرانیـان. بایـد در نظر بگیرنـد کـه ایرانیـان غیـر از منطقـه کردسـتان در تامام منطقـه غربی (از کرمانسـاه که محور اصلـی قـوای انگلیـس اسـت) در لرسـتان، در خوزسـتان، در فـارس، در مـشرق ایـران، همه‌جا در قبـال هـر پیـش آمدی منافع مشـترک بـا انگلیس دارنـد. آیا انگلیسـیها اطمینـان ندارند به ایرانیهـا پـس بایـد ایـن اطیـان را جلـب و تولیـد و تامین کـرد- ایا انگلیسـیها ایرانیـان را قابل همـکاری نمیداننـد بـاز هـم بایـد انصـاف بدهند کـه قابل مقایسـه با اکـراد نیسـتند و هرچه باشـند از اکـراد ب‌تر و بیشـتر بـدرد خواهنـد خورد.

بـا مطالعـات فـوق بـه نظـر بنـده تمـام ایـن مسـائل را بایـد بـا کـمال صراحـت و صداقـت و بـدون ملاحظـه بـا مأموریـن صلاحیتـدار دولـت انگلیـس مطـرح کـرد و تـا موقـع نگذشـته تدبیـری اندیشـید والا وضعیـت از دسـت میـرود و وقـت میگـذرد و خسـارت جـبران ناپذیـر خواهـد بـود.

تدبیـر هـم اینطـور بـه نظـر بنـده میرسـد کـه دو طریقـه رفتـار شـود. اول آنکـه یـا انگلیسـیها خودسـان اقـدام و بـا قـوای خودسـان ایـن هـرج و مـرج را اسـکان بدهنـد. مأموریـن ایـران هـم آنچـه از دستشـان برآیـد و هـر کاری کـه بـا آنهـا رجـوع سـود بایـد بـی

چـون و چـرا اجـرا کننـد. دوم اینکـه قـوای مکفـی در حـدود چهـار هنـگ پیـاده. دو هنـگ سـوار، سـه آتشـبار یـک گـردان مهنـدس، کـه یـک گـردان بـی سـیم داشـته باشـد بـا وسـایل تدارکاتـی کامـل و وسـایل نقلیـه و بهـداری صحیـح مجهـز در اختیـار فرمانـده منطقـه کرمانشـاه و کردسـتان گـذارده شـود کـه نصـف ایـن عـده را از افـراد داوطلـب تامیـن نمایـد کـه افـراد داوطلـب هـم اکـثر از بیـن نفـرات وظیفـه خمدتـی کـه دو سـال خدمـت خـود را کرده‌انـد بـا حقـوق خـوب انتخـاب و کنـرات شـوند و انگلیسـیها هـم مسـعدت معنـوی و سیاسـی و کمـک فکـری بنماینـد. ضمنـا ممکـن اسـت و بلکـه اصلـح اسـت یـک کمسـیۆن مختلطـی مرکـب از کسـنول انگلیـس، فرمانـده نظامـی انگلیـس در منطقـه کرمانشـاه مأمـور سیاسـی قـوای انگلیـس در کرمانشـا، فرمانـده قـوای نظامـی ایـران، فرمانـدار نظامـی کرمانشـاهان، فرمانـدار نظامـی کردسـتان و دو سـه نفـر از اهالـی علاقمنـد محلـی مثـلا دو نفـر از وکلای پارلمـان کرمانشـاه و دو نفـر از وکلای پارلمـان کردسـتان کـه جمعـا ۱۰ نفـر میشـوند، مجمـوع اقدامـات نظامـی و سیاسـی ایـن مناطـق را بـا مسـورت و متالحـه اداره کننـد و نظریـات خـود را همیشـه طـی صـورت مجلسـهای منظـم بـه مقامـات دولـت ایـران و مقامـات دولـت انگلیـس برسـانند کـه احتیاجـات و پیشـنهادات بصـورت مصـوب در آمـده لازم الاجـرا بـوده باشـد. بـا ایـن ترتیـب امیـد اسـت زمینـه اصلاحـات کامـل فراهـم آورده و بـرای آتیـه زمینـه همـکاری بیشـتری فراهـم شـود والا وضعیـت فعلـی و وضعیـت هـرج و مـرج سیاسـت کـرد هـم بـضرر ملـت و دولـت ایـران و هـم بـضرر ملـت و دولـت بریطانیـای کبیـر اسـت کـه اگـر زودتـر جلوگیـری نسـود حواقـب وخیمـی خواهـد داشـت. بـا سـابقه و آشـنائی کـه در طـی دوازده سـال خدمـت در مرزهـای غربـی ایـران از آرارات گرفتـه تـا پشـتکوه داشـته‌ام از لحـاظ مسـؤلیت وجدانـی خـود را مجبـور میدانـم در ایـن موقـع کـه از کرمانشـاه احضـار شـده‌ام ایـن کیفیـات را بعـرض برسـانم کـه بـرای فرماندهـی کـه بعـد از بنـده میآیـد وسـایل کار فراهـم گـردد. رونوشـت ایـن گزارسـات را بـه مقامـات فرماندهـی نیـروی انگلیـس در کرمانشـاه تسـلیم نمـودم.

سرلشکر مقدم

۱۸ دی ماه ۱۳۲۰

وەزارەتی جەنگ

زۆر نهێنی-ڕاستەوخۆ

پێتـــان ڕادەگەیەنیـــن، بارودۆخـــی کوردســـتان و کرماشـــان لـــە دوای ڕووداوەکانـــی ئـــەم دواییـــە، لەلایـــەن ســـتافی ســـوپاوە بـــە بەردەوامـــی بۆتـــان ڕاپۆرتکـــراوە، بـــەڵام بارودۆخـــی ئـــەم دواییـــەی کوردســـتان لـــە پـــاش دەرچوونـــی هێزەکانـــی پاشـــای پاشـــاکان و دوای هاتنـــە نـــاوەوەی هێزەکانـــی ســـۆڤیەت بۆنـــاو ســـەقز و بانـــە و دواتریـــش بـــە هـــۆی ئـــەوەی ڕێژەیەکـــی زۆری چـــەک و تەقەمەنـــی کەوتـــە دەســـت کـــوردی ســـەر ســـنووورەکان (بەشـــێک لـــەو چەکانـــە لـــە ڕێگـــەی ســـەربازە کـــوردە هەڵاتـــووەکان و بەشـــێکیش دوای ئـــەوەی کـــە هێزەکانـــی ســـۆڤیەت بـــە ڕاســـتەخۆ ئەفســـەرەکانی تیپـــی بانـــە و فەوجـــی ئەمنیـــەی ســـەقز و هێزەکانـــی سەردەشـــتیان چەککـــرد، کەوتـــە دەســـت کـــورد یـــان پێیـــان درا). بـــەم هۆیەشـــەوە کـــورد ڕۆژ لـــە دوای ڕۆژ بایەخیـــان زۆرتـــر دەبێـــت و لـــە داهاتـــوودا مەترســـی بـــۆ ســـەر دۆخـــی ســـنووورەکانی ڕۆژئـــاوای وڵات دروســـت دەکـــەن.

هـــەروەک بەڕێزتـــان ئـــاگادارن لـــە دێـــر زەمانـــەوە کـــوردی عێـــراق لـــە ســـنووورەکانی ڕۆژئـــاوای وڵاتـــەوە لەگـــەڵ کـــوردی ئێـــران جـــۆرە پەیوەنـــدی و هەماهەنگییەکییـــان هەیـــە. ئـــەم پەیوەندیـــەش لـــە هـــەر بەشـــێکی ســـنووردا شـــێوازێکی تایبەتـــی هەیـــە و ڕەگـــی داکوتـــاوە. بۆنموونـــە، لـــە بەشـــی باکـــووری کوردســـتانی [ئێـــران]، هـــەر ســـاڵ خێڵـــی هەرکـــی بـــۆ دۆزینـــەوەی لەوەڕگـــە دێنـــە نـــاو خاکـــی ئێـــران. ئەمـــەش دەبێتـــە هـــۆی جۆرێـــک لـــە دووبـــارە نوێکردنـــەوەی پەیوەنـــدی لـــە نێـــوان کـــوردی ئێـــران و کـــوردی عێراقـــدا. لـــە ناوچـــەی سەردەشـــت، کـــوردی پشـــدەر، لـــە کۆنـــەوە و لـــە ڕێگـــەی جۆراوجـــۆرەوە مووڵـــک و ماڵیـــان دەســـت کەوتـــووە و لـــە ســـوپادا دۆســـێی تێروتەســـەل لەســـەر ئـــەم مووڵکدارێتییـــە هەیـــە. لـــەو پێکدادانانـــەی لـــە نێـــوان ئـــەوان و هێزەکانـــی ئێرانـــدا ڕوویـــداوە، پشـــتگیریی بەشـــێک لـــە کـــورد لـــە یەکـــتری، باشـــترین بەڵگەیـــە لەســـەر بوونـــی پەیونـــدی مەعنـــەوی لـــە نێـــوان کـــوردی ئێـــران و کـــوردی عێراقـــدا.

کـــوردی عێـــراق مێژوویەکـــی درێژیـــان لـــە بەشـــی باشـــووری سەردەشـــت و ناوچـــەی

بانەدا هەیە. ناودارترین کەسایەتییەکەیان، واتە محەمەد ڕەشیدی بانە، لە سەردەمی جەنگی جیهانی و جووڵەی هێزەکانی ڕووسیا لە نێوان ساڵانی ١٩١٥-١٩١٧دا، حوکمڕانی بانەی کردووە و بەزۆر و زۆرداری دەستی بەسەر چەندین پارچە زەوی ئەم ناوچەیەدا گرتووە و دوای دامەزراندنی سوپای ئێران و لەناوبردنی کەسانی تێکدەری سەر سنووورەکان، ئەو کەسەش لە ئێران ڕایکرد و لەو مواڵکانەی لە عێراق هەیبوو، نیشتەجێ بوو، بەڵام بەگوێرەی ئەو بەڵگانەی بەردەستن، بە بەردەوامی لە گوندی (قینە)وە کە دەکەوێتە هەژدە کیلۆمەتری باشووری شاری بانە و نزیک ناوچەی شلێر لە عێراق، هەندێك جووڵە و پیلانگێڕی بۆ تێکدانی ئاسایشی سەقز و بانە ئەنجامداوە و بە بەردەوامی کوردە دزەکان و تاڵانچییە ناوخۆییەکانی ئێرانی بەدەوری خۆیدا کۆکردووەتەوە و هانیانداون دەستدرێژی بکەنە سەر خاکی ئێران.

نەختێک خواروووتر، لە شاری بانە و لە ناوچەی شلێری سەر بە عێراق کە لە جەنگی یەکەمی جیهانیدا وێرانکرا، بە هۆی هاندانی خاوەن زەوییەکانی ‹قەراشلێر›ی سەر بە خێڵی جاف، گشت کوردە یاخیبووەکانی ئێران، وەک گوڵباغییەکان و کەسانیتر لە ناوچەی شلێر نیشتەجێکران و لەوێوە کاری چەتەییان لە ناو خاکی ئێراندا ئەنجامدا. نەختێک بەرەو باشوور، ئەو بەگزادانەی دوای سەرکوتکردنیان لە مەریوان بەرەو سلێمانی و پێنجوێن هەڵاتن، بەردەوام بە دوای دەرفەتێکدا دەگەڕێن، بە هاوکاری هاو ئایینزاکانیان (واتە سوننەکان) و هاوبەندیی ڕووحییانەوە (مەیل بۆ دزیکردن و تاڵانچێتی) لەگەڵ کوردی ئێران، هێرش بکەنە سەر خاکی ئێران. هەندێک خواروووتر بەرەو باشوور، ناوچەی ‹دێزلی› دێت کە سەر بە مەحمودخانی دێزلیە، لە دوای تاڵانی و کوشت و کوشتارێکی زۆر، لەلایەن هێزەکانی ئێرانەوە سەرکوتکرا و بەرەو خاکی عێراق ڕۆیشتوو و لە سلێمانی و کەرکوک نیشتەجێ بوو، بەڵام بە بەردەوامی لایەنگرانی لە دژی ئاسایشی خاکی ئێران پڕ چەک و هان دەدات. هەندێک خواروووتر دەگەینە ناوچەی هەورامان، لەوێش هەورامییەکان لە ژێر سەرکردایەتی جەعفەر سوڵتانی بەناوبانگ و کوڕەکانی خەریکی تاڵانی و ڕاوڕوتکردن بوون، ئەمانەش دوای سەرکوتکردنیان لە کەرکوک نیشتەجێ بوونە، بەڵام کوڕ و زاوا و کەسوکاری بە

درێژایی سنووورەکانی هەورامان و لە گوندەکانی ناو خاکی عێراقدا نیشتەجێن و بە بەردەوامی لە کردەوەکانی ڕێگەگرتن و دزیکردن لە ناو خاکی ئێراندا بەشدارن. بە هەمان شێوە هۆزە بچووکەکان هەمان ڕێچکەیان گرتووەتەبەر و تا نزیک دەڤەری ‹باویەسی› کرماشان زنجیرەی ئەم کەسە تێکدەرانە پێکەوە گرێدراوە و بەردەوامە.

لە پاش ئەم ڕووداوانەی دوایی لە ئێران، گشت ئەم تاقمانە چ لە عێراق و چ لە ئێران، بە بەدەستهێنانی چەک لە عێراق و لە ئێران، دستدرێژیان کردووەتە سەر ناوچە سنووورییەکانی خاکی ئێران و گوندەکانیان وێران کردووە، بەرهەمی کشتوکاڵیان سوتاندووە و جوتیارە بێ دیفاعەکانیان تاڵان کردووە. هەڵبەت ئەم کردارانە هاوتەریبی خووە سروشتی و شاخاوی و غەریزەی دەرونی کوردە و زۆریش جێی سەرسوڕمان نییە، بەڵام هەندێك هێما و ئاماژە هەن، وا لە مرۆڤ دەکەن، بە چاوپۆشین لە سروشتی تاڵانچێتی کورد، بەڵام بزاوتەکەیان بە پێی پلان و بەرنامەیێکە و گومان دەکرێت ئەم کارانەی ئەوان بە گوێرەی جۆرە ڕێککەوتن و مۆڵەت پێدانی وڵاتانی درواسێ، ئەنجام دەدرێت. بۆ نموونە، سەرکردەی تاقمە کوردە دەستدرێژکارەکانی عێراق، لە نامەکانیان بۆ فەرماندەی بنکە سەربازییەکانی سەر سنوور، خۆیان بە ڕاسپێردراوی بەریتانیای گەورە ناساندووە. هەڵبەت دەستدرێژی بێ باکانەی ئەوان لە ناو خاکی عێراقەوە بۆسەر ئێران، لەوانەیە وەک پاڵپشتییێک بۆ قسەکانیان لێکبدرێتەوە.

ئەم بابەتەش خرایە بەردەم کاربەدەستانی بەریتانیا، بەڵام ئەو کاربەدەستانە قسەی کوردیان ڕەتکردەوە و بەڵێنیان داوە لەلایەن حکومەتی عێراقەوە ڕێکاری پێویست بگیرێتەبەر، بەوەی کوردە عێراقییە دەستدرێژکارەکان بگەڕێندرێنەوە ناو خاکی عێراق و ڕێگری لە دەستدرێژی داهاتوویان بکات، کەچی تا هەنوکەش هیچ هەنگاوێک لەمبارەوە نەگیراوەتەبەر و ئێستا محەمەد ڕەشیدی بانە هێرشی کردووەتە سەرخاکی ئێران و دەستی بەسەر بانەدا گرتووە و لە خاکی ئێراندا ماوەتەوە و دوای گفتوگۆکردن لەگەڵ بەرپرسانی بەریتانی، هێرشی کردووەتە سەر سەقز و لەگەڵ سوپای ئێران لە سەقز پێکیان داداوە و ژمارەیەکی کەمی سەربازی ئێرانی لە سەقز دەرکرد و تەنانەت بەڵێنیشی داوە هێرش بکاتە سەر سنە.

ئەگەرچی بە فەرمی لەلایەن حکومەتی عێراقەوە مەحمودخانی دێزلی و جەعفەر سوڵتان دەستبەسەرکرابوون و نابێ بەبێ مۆڵەتی حکومەتی عێراق تەنانەت مافی هاتوچۆ کردن و پەیوەندیکردنیشیان هەبێ بە کەسانیترەوە، بەڵام مەحمودخانی دێزلی و هەوادارانی جەعفەر سوڵتان لە بەرگریکردن بەردەوامن. هەڵبەت تا هەنوکەش وەها وێنا دەکرا، لە ڕوانگەی سیاسەتی ناوخۆی عێراق و مێژووی ئەو پەیوەندییەی کوردی عێراق لەگەڵ کاربەدەستانی بەریتانیدا هەیانبووە، تەنیا لەم بەشەی باشووری کوردستان بارودۆخەکە بەم شێوەیە بووە، بەڵام ڕووداو و پێشهاتەکانی دواتر ئەوەی خستەڕوو کە لە ناو خاکی مهاباد (ساوجبلاغی کوردستان) و سەردەشت و شنۆ، بارودۆخەکە بە هەمان شێوەیە. کوردی مهاباد و سەردەشت بە هاندانی ناڕاستەخۆی ڕووس، مهابادیان داگیرکردووە و لەگەڵ محەمەد ڕەشیدی بانە پەیوەندییان دروست کردووە و دواتر پەیمانیان گرێداوە، تەنانەت لە خاکی ناوچەکانی باکووری کوردستانی [ئێرانـدا] دەرباز بێن و ناوچەی مەرحەمەت ئاباد و میاندواویشیان داگیر کردووە. لە کاتێکدا میاندواو هەرگیز ناوچەیەکی کوردنشین نەبووە و دانیشتوانی ئەم ناوچەیە سەد لە سەد ئێرانی و شیعەن. بەڵگە نەویستە، بەبێ مۆڵەتی ڕووس کە لەم ناوچەیەدا بوونە، کورد ناتوانن دەست بەسەر میاندواودا بگرن، دوای داگیرکردنی میاندواو، کورد هێرشیان کردووەتە سەر شاهین دژ و تەکاب و گوندەکانی ئەم ناوچانەیان تاڵان کردووە.

بە گوێرەی هەلومەرجی ئەم دواییە، وا دەردەکەوێت ڕووس هەوڵدەدەن سەرنجی کورد بۆ لای خۆیان ڕاکێشن و کۆمەڵێک بەڵێنیان بە کورد داوە و بۆ دڵخۆشکردنی کورد ڕێگەیان داوە ئەم ناوچانە تاڵان بکەن و کوشت و کوشتار ئەنجام بدەن. ئەگەر بێت و حەزی ڕووس لەگەڵ غەریزەی کورد یەک بگرنەوە، ئاشکرایە چی ڕوودەدات.

کاتێک بەراوردی نێوان ئەم ڕووداوانەی نێوان هەر دوو کوردستانی باکوور و باشوور دەکەم، دەگەمە ئەو ئەنجامە، لایەن و غەریزەی جۆراوجۆر، دەسەڵاتی ڕەهایان بە هەموو ئەو تاقمە تاڵانچییانەی کورد، لە شنۆی سەر بە ڕەزایەوە بگرە تا دەگاتە نزیک سنە، داوە و بارودۆخی ئەم ناوچانەیان بە تەواوەتی تێکداوە.

ئەگەر بێت و لە ڕوانگەی ڕووسەوە ئەم بابەتە بخوێنینەوە، دەردەکەوێت ڕووس

ویستویانە وا نیشان بدەن، کورد لە حکومەتی ئێران ڕازی نین و بە بەردەوامیش دەنگۆی سەربەخۆیی کورد لەسەر زمانەکان بووە، هەربۆیەش هەوڵیانداوە سەرنجی کورد بۆ لای خۆیان ڕاکێشن، بە تایبەتیش غەریزەی چیایی بوونی کورد لەگەڵ ڕەفتاری ڕووس لە تاڵانچێتی بە تەواوەتی لەیەک دەچن.

ئەگەر لە ڕوانگەی ئینگلیزەکانەوە بڕوانینە بابەتەکە، دەبینین دەوڵەتی ئینگلیز لە سیاسەتەکەیدا لە عێراق جۆرە پەیوەندی و مێژوویەکی لەگەڵ بزوتنەوەی کوردی هەبووە، دەیانەوێت ئەم ڕەفتارەیان لە ئێران و لەبەرانبەر کوردی ئێرانیش بەکار بهێنن. لەوانەیە هەم ئینگلیز و هەمیش ڕووس لەو بڕوایەدا بن، باشترە بۆ ترساندنی ئێران و تورکیا، بزوتنەوەیەکی کوردی دروست بکەن، بەڵام ئەم ترساندنە نەک تەنیا هیچ ئەنجامێکی نابێت، بەڵکو لەوانەیە ئێران و تورکیا زۆرتر بوروژێن و پێویستە ئاگادار بین، لەوانەیە ئەم سیاسەتە بە زیانی خودی ئینگلیزەکان بشکێتەوە.

لەبارەی ڕووس قسە ناکەم، چونکە کاری ڕووس کاتی، ڕووکەش و ڕۆژانەیە. لە بنەڕەتدا ئەوان هیچیان نییە لەدەستی بدەن. ئەمەش بەم هۆکارانەی خوارەوە:

یەکەم: باکووری کوردستان، لە بەشی شنۆ و لە ناوچەی مامەش و مەرگەوەڕ و تەرگەوەڕ (ڕۆژئاوا و باشووری ڕۆژئاوای ڕەزایە) لەگەڵ تورکیا هاوسنوورە و بێگومان کاربەدەست و سیخوڕەکانی تورکیا و ئەڵمانیا بە ئاسانی دەتوانن لەم ناوچە نائارامە بێنە ناو کوردستان و سوود لەم پشێویە وەرگرن ڕووداوەکانی کوردستان ئاڕاستە بکەن و لەم ناوچەیەوە بۆ گشت ناوچەکانیتری ئێران بپەڕنەوە. بە تایبەت تورکیا حەزی لەم کارەیە و ئەڵمانەکانیش بەگەڵ خۆی دەدا. لەوانەیە خودی ئەو ئەڵمانییانەی لە ئێران و تاران دەرکراون، لە دوای گۆڕانی بارودۆخی تورکیا لە ڕێگەی شەمزینانی تورکیاوە، سەر لەنوێ بێنە ناو خاکی ئێران و ناوچە نائارامەکەی کوردستان. ئەم هۆکارانەی خوارەوەش دەبنە هۆی سەرکەوتنی تەواوەتیان:

ا هەر بە سروشتەوە کورد حەزیان لە ئارامی و ئەمنیەت و ئاوەدانی نییە و لە بنەڕەتدا هیچ بڕوا و ئایینێکیان نییە. چەندینجار ئەم خەسڵەتەشیان نیشانداوە.

لـە میانـەی جەنگـی جیهـانی لـە سـاڵانی ١٩١٤-١٩١٨دا، بـە بەردەوامـی لایەنگـری سیاسـی خۆیـان گۆڕیـوە. هەندێکجـار پـارە و چەکیـان لـە ئینگلیـزەکان وەردەگـرت و هەندێکجاریـش لـە ئەڵمانـەکان، هەندێکجـار لـە ڕووس و هەندێکجاریـش لـە تورکـەکان و دوای ماوەیەکـی کەمیـش لـە دژی هەمـان حکومەتـی دۆسـت و پشـتیوانی خۆیـان ڕاپەڕیـون.

ب خـاوەن یـەک سـەرکردەی کاریگـەر نیـن، بۆیـە ئەگـەر هۆزێکی بچـووک بوو بـە هاوڕێی دەوڵەتێـک یـان ناوەندێکـی دەسـەڵات و پشـتیوانی لێکـرد، سـەرۆک خێڵـی درواسـێ یەکسـەر دەچنـە پـاڵ لایـەن یـان دەوڵەتـی نەیـاری [هـۆزە بچووکەکـە]. هـەر بۆیـەش بـە بـێ هیـچ کێشـەیەک ڕاسـپێردراوەکانی ئەڵـمان و تـورک دەتوانـن سـەرنجی نیـوەی کـورد بەدەسـت بهێنـن. دووەم، حکومەتـی ئینگلیـز بـۆ بەرپەچدانـەوەی وروژانـدن و هـەر جـۆرە هێرشـێکی ئەڵمانـەکان هاتووەتـە نـاو خاکـی ئێرانـەوە، بەڵانیکەمـەوە ناچـارە لـە ناوچـە شـاخاوییەکانی ڕۆژئـاوای ئێـران و گشـت ئـەو خاڵانـەی دەکرێـت لـە ڕێگەیانـەوە بچنـە نـاو خاکـی عێـراق، بـۆ پاراسـتنی پێگـەی خـۆی لـە عێراقـدا و پاراسـتنی نەوتـی موسـڵ و شـوێنەکانیتر، ئارامـی ئـەم شـاخانە بپارێزێـت و کۆنترۆڵـی ئـەم سـنوورانە بـکات. هەنوکـەش بـا چـاوەڕوان بیـن و ببینیـن بـەو پشـێوی نانـەوەی کـورد، ئایـا [ئینگلیـز] دەتوانێـت پارێـزگاری لـەم ناوچانـە بـکات؟ وەڵام ‹نا›یـە.

پاراسـتنی ئـەم ناوچانـە پێویسـتی بـە ئارامـی هـزری و بوونـی ئەمنیـەت هەیـە. ئەمەش لەگـەڵ خـووی کـورد ڕێـک ناکەوێـت. لەمـەش زیاتـر، بـەم پشـێویە گشـت سـەرچاوە گرنگـەکان وەک خـۆراک و بەرهەمـە بـە نرخەکانـی وەک توتـن و ئاژەڵـی ماڵی و شـتەکانیتر لـە نـاو دەچـن، یـان ئینگلیـز ناچـارە پارێـزگاری لـە ناوچەیـەک بـکات، تووشـی قـات و قڕی بـووە، ئـەم کارەش سـەختە. هەروەهـا دەبـێ بزانیـن، لـەم ناوچـەی ڕۆژئـاوای ئێرانـدا تەنیـا کـورد ناژیـن؛ بەڵکـو کۆمەڵێـک خێڵـی ڕەسـەنتری ئێرانـی هـەن بەتایبەتیـش لـە کرماشـان و بێجـارِ و تـەکاب و سـەقز، تەنانـەت لـە قـەزا و ناحیەکانـی کوردسـتان لـە سـنە و سـەقز و ناوچەکانیـتر کۆمەڵێـک کـەس هـەن کـە لـە کەسـە دەسـترۆ و دەوڵەمەندەکانـی کـورد هەژمـار دەکرێـن. بەتایبەتیـش چینـی پیاوانـی ئایینـی کـورد، کـە بەهیـچ شـێوەیەک لەگـەڵ

ئەم پشێوی نانەوەیە نین و لایەنگری جیدی ژیانێکی ئارام و سەقامگیرن کە لەلایەن کارەبەدەستانی ئێرانەوە دابین بکرێت. هەربۆیەش دیار نییە بۆچی کاربەدەستانی ئینگلیزی لایەنگری ئارامین و لەم ناوچەیەدا بەرژەوەندییەکانیان بە تەواوەتی هاوتەریبی بەرژەوەندی ئێرانە، متمانەیان زیاتر بەم کوردانەیە، نەك بە ئیرانییەکان. پێویستە ئەوان بزانن ئێرانییەکان جیا لە کوردستان لە گشت ناوچەکانی ڕۆژئاوا (لە کرماشان کە خاڵی پێکەوەگرێدانی هێزەکانی ئینگلیزە) لە لوڕستان، لە خوزستان، لە فارس، لە ڕۆژهەڵاتی ئێران و لە گشت شوێنێک لەبەرانبەر هەر ڕووداوێکدا لەگەڵ ئینگلیزەکان بەرژەوەندی هاوبەشیان هەیە. ئەگەر ئینگلیز متمانەیان بە ئێرانییەکان نییە، کەواتە پێویستە ئەم متمانە پێکردنە دەستەبەر بکرێت. هەروەها ئەگەر ئینگلیز، ئێرانییەکان بە شایانی هاوکاریکردنی یەکتر نازانن، تەنانەت لەم خاڵەشدا پێویستە ویژدانیان هەبێت و ئێرانییەکان لەگەڵ کورد بەراورد نەکەن، ئێرانییەکان هەر چییەک بن، لە کورد باشترن و زۆرتر بەکەڵک دێن.

بەم خوێندنەوەیەی سەرەوە، بە بڕوای من دەبێ تەواوی ئەم بابەتانە بە ڕاشکاوی و بە وردی و بێ پێچ و پەنا لەگەڵ کاربەدەستە پەیوەندیدارەکانی دەوڵەتی ئینگلیز باس بکرێت و تا کات ماوە چارەیەک بدۆزرێتەوە، ئەگەر نا دۆخەکە لە دەست دەردەچێت و کات تێدەپەڕێت و زیانەکان قەرەبوو ناکرێنەوە.

بە بڕوای من پێویستە بە دوو شێواز ڕەفتار بکەن؛ یەکەم، یان خودی ئینگلیزەکان لە ڕێگەی هێزی خۆیانەوە، ئەم پشێویە دامرکێننەوە و کاربەدەستانی ئێرانیش هەرچیەکیان پێ بکرێت و هەر داوایەکیان لێ دەکرێت بە بێ یەک و دوو، جێبەجێی بکەن. دووەم، هێزی پێویست لە چوار فەوجی پیادە، دوو فەوجی سوار، سێ فەوجی تۆپخانە، یەک تیپی ئەندازیار کە سریەیەکیان بێتەلی هەبێت، بە کەرەستەی لۆجستیکی پێویست و ئامرازی گواستنەوە و کەرەستەی پزیشکی بخرێتە ژێر دەسەڵاتی حاکمی ناوچەی کرماشان و کوردستان. هەروەها باشترە نیوەی ئەم هێزانە لە کەسانی خۆبەخش پێکبهێنرێن و ئەم خۆبەخشانەش لەو کەسانە بن دوو ساڵ خزمەتی سەربازییان تەواو کردبێت و مووچەی باشیان پێبدرێت و ڕێککەوتنامەیان

لەگەڵ واژوو بکرێت. ئینگلیزەکانیش هاوکاری مەعنەوی و سیاسی و هزری پێشکەش بکەن. هەروەها دەکرێت و باشتریشە لێژنەیەکی هاوبەش لە کۆنسوڵی ئینگلیز، فەرماندەی سەربازیی ئینگلیز لە ناوچەی کرماشان، بەرپرسی سیاسی هێزەکانی ئینگلیز لە کرماشان، فەرماندەی هێزی سەربازی ئێران، حاکمی سەربازی کرماشان، حاکمی سەربازی کوردستان و دوو یان سێ کەس لە خەڵکی ناوچەکە، ئەویش ئەگەر ویستیان، بۆ نموونە، دوو نوێنەری کرماشان لە پەرلەمان، دوو نوێنەری کوردستان لە پەرلەمان کە کۆی گشتیان دەکاتە دە کەس پێکبهێنرێت و ڕاوێژ و گفتوگۆ لەبارەی گشت ڕێکارە سەربازی و سیاسییە پێویستەکان بۆ ئەم ناوچەیە بکەن و بە بەردەوامی بیروبۆچوونەکانیان بە ڕاپۆرت بخەنە بەردەم بەرپرسانی حکومەتی ئێران و حکومەتی ئینگلیز و پێشنیاز و پێداویستییەکانیان پەسەند بکرێت و جێبەجێ بکرێن.

بەمجۆرەش دەکرێت هیوادار بین، زەمینەیەک بۆ چاکسازیی گشتی فەراهەم دەکرێت و بۆ داهاتووش زەمینەی هاوکاریکردنی زۆرتری [نێوان ئێران و ئینگلیز] بڕەخسێنرێت؛ چونکە باردۆخی نائارامی ئێستا و دۆخی سیاسیی کورد هەم بەزیانی گەل و حکومەتی ئێران و هەمیش بە زیانی گەل و حکومەتی بەریتانیای گەورە تەواو دەبێت. ئەگەر ئەم بارودۆخە هەرچی زووتر کۆنترۆڵ نەکرێت، لێکەوتەی خراپی لێدەکەوێتەوە.

بەو پێشینەیەی بۆ ماوەی دوازدە ساڵ خزمەتکردن لە سنووردارەکانی ڕۆژئاوای ئێران لە ئاراراتەوە بگرە تا پشتکوە هەمە، لە ڕوانگەی بەرپرسیارێتی ویژدانی خۆمەوە بە پێویستم زانی لەم کاتەدا کە لە کرماشان بانگێشت کراوم، لەم بابەتانە ئاگادارتان بکەمەوە. بەم جۆرەش بۆ ئەو فەرماندەیەی کە لە دوای من دێت، کارەکان ئاسانتر دەبن. کۆپییەك لەم ڕاپۆرتەم بۆ فەرماندەیی هێزی ئینگلیز لە کرماشان ڕەوانە کردووە.

سەرلەشکر موقەدەم

١٣٢٠-١٠-١٨

زۆر زۆر نهێنی

کۆپی ژمارە ٢٦

ژێدەر: (MAB/REP/1/1)

کێشەی کەمینەکانی ڕۆژهەڵاتی نزیک

لایەنگر= وڵاتانی بەرە یان وڵاتانی هاوپەیمان

دەستپێک

١. ناوچەیەکی بەرفراوان کە قەفقاز، ترانس-قەفقاز (trans-Caicasia)، ڕۆژئاوای ئاناتۆلیا، باکووری ڕۆژئاوای سوریا، ڕۆژئاوای عێراق و باکووری ڕۆژئاوای ئێران لەخۆ دەگرێت. نەژادی تێکەڵ لەم ناوچەیەدا دەژین؛ زۆرینەی ئەم نەژادانە نە ڕووسن، نە عەرەب، نە تورک و نە فارس. کۆی گشتی ژمارەی ئەو نەژادە کەمینانە نزیکەی چوارده ملیۆن و نیوە. دەکرێت بڵێین بە بێ هیچ ڕیزبەندێک ئەم کەمینانە ناڕەزایەتییەکی ڕەگ داکوتاویان لە دژی نەژادە فەرمانڕەواکانی وڵاتەکانیاندا هەیە.

٢. بۆئەوەی بەتەواوەتی لە گرنگی سیاسی و توانای سەربازیی ئەم خەڵکانە تێبگەین، پێویستە خوێندنەوە بۆ ژمارە و چۆنیەتی بڵاوبوونەوەی ئەم خەڵکانە لە قەفقازی و وڵاتە درواسێدا بکەین.

٣. لە پاشکۆی (A) دا نەخشەی دابەشبوونی ئەو نەژادە سەرەکییانەی ئەم نووسینە گرنگی پێداون، خراوەتەڕوو. خشتەی یەکەم ژمارەی ڕێژەیی ئەو نەژادانە لە وڵاتە جۆراوجۆرەکاندا نیشان دەدات.

٤. لە کۆی گشتی نزیکەی شازده ملیۆن کەس، نزیکەی چوارده ملیۆن و نیو لە دانیشتوانەکە یەک دەست نین. واتە:

ا ١٨٥ هەزار کیلۆمەتری چوار گۆشەی ترانس-قەفقازیا (واتە نزیکەی ٨٥٪ بۆ ٩٠٪ لە کۆی گشتی دانیشتوانی ئەم ناوچەیە).

ب ١٠٠ هــەزار کیلۆمەتــری چــوار گۆشــەی ســەروو قەفقازیــا (واتــە نزیکــەی ٧٥٪ بــۆ ٨٠٪ لــە کــۆی گشــتی دانیشــتوانی ئــەم ناوچەیــە).

ج ٢٠٠ هــەزار کیلۆمەتــری چــوار گۆشــە لــە ڕۆژهەڵاتــی تورکیــا (واتــە نزیکــەی ٧٠٪ لــە کــۆی گشــتی دانیشــتوانی ئــەم ناوچەیــە).

د ١٥٠ هــەزار کیلۆمەتــری چــوار گۆشــە لــە ناوچــە شــاخاوییەکانی باکــووری ڕۆژئــاوای ئێــران و باکــووری ڕۆژهەڵاتــی عێــراق (واتــە نزیکــەی ٧٠٪ لــە کــۆی گشــتی دانیشــتوانی ئــەم ناوچەیــە).

٥. ژمارەیەکــی بەرچــاو لــەو خەڵکانــەی لــەو ناوچانــەدا کــە وەک قەڵایەکــی سروشــتین، دەژیــن. هێڵەکانــی پێکــەوە گرێــدان لــە باکــووڕەوە بــەرەو باشــوور و لــە ڕۆژهەڵاتــەوە بــەرەو ڕۆژئــاوا لەخــۆ دەگرێــت، واتــە گشــت ئــەو ناوچەیــەی لــە کاتــی باڵادەســتی ئەڵمانیــادا لــە باشــووڕەوە یــان لــە ڕۆژهەڵاتــەوە، لــە ڕێگــەی قەفقازیــا یــان لــە ڕۆژهەڵاتــی تورکیــاوە، گرنگــی تایبەتــی دەبێــت.

٦. وێــڕای ئــەوەی لەســەرەوە باســکرا، ئــەم خەڵکانــە لــە هەندێــك شــوێن نیشــتەجێن، دەکەوێتــە دەرەوەی ئــەو ناوچانــەی لەســەرەوە باســکران. تاڕادەیــەک هەڵوێســتی ئــەم خەڵکانــە لــە بــارەی جەنگــەوە گرنگــە، چونکــە لەوانەیــە کاریگــەری لەســەر ئــەو کەســانەی لەگەڵیــان دەژیــن، دروســت بکــەن.

خشتەی یەکەم

	ئەرمەن	کورد	ئاشوری	شاخ نشینەکان	تاتار	جۆرجی	لاز-ئازەری	ئەلبانی-یۆنانی	کۆی گشتی
سوریا و لبنان	١٦٠،٠٠٠	١٥٠،٠٠٠	٢٠،٠٠٠	٢٠،٠٠٠	---	----	---	---	٣٥٠،٠٠٠
فەلەستین	٥،٠٠٠	---	١٠٠٠	---	---	---	---	---	٦،٠٠٠
ڕۆژهەڵاتی-ئەردەن	١٠٠٠	---	---	٢٠،٠٠٠	---	---	---	---	٢١،٠٠٠
میسر	٤٠،٠٠٠	---	----	---	---	---	---	---	٤٠،٠٠٠
عێراق	١٠،٠٠٠	٨٥٠،٠٠٠	٤٠،٠٠٠	---	١٠٠،٠٠٠	---	----	----	١،٠٠٠،٠٠٠
ئێران	١٥٠،٠٠٠	١،٠٠٠،٠٠٠	٤٠،٠٠٠	---	٥٠٠،٠٠٠	---	---	---	١،٦٩٠،٠٠٠
کۆی گشتی (بە ڕاستەخۆ یان ناراستەخۆ لە ژێر کۆنترۆڵی بەریتانیادایە)	٣٦٦،٠٠٠	٢،٠٠٠،٠٠٠	١٠١،٠٠٠	٤٠،٠٠٠	٦٠٠،٠٠٠	---	---	---	٣،١٠٧،٠٠٠
U.S.A	١٦٠،٠٠٠	١٠،٠٠٠	٥٠،٠٠٠	---	---	----	---	---	٢٢٠،٠٠٠
تورکیا	١٥٠،٠٠٠	١،٥٠٠،٠٠٠	٥٠،٠٠٠	٥٠٠،٠٠٠	---	---	٤٠٠،٠٠٠	٤٠٠،٠٠	٣،٠٠٠،٠٠٠
سۆڤیەت	٢٠٠٠٠٠٠	١٥٠،٠٠٠	١٠٠،٠٠٠	٢٠٠٠٠٠٠	٢٣١٤٠٠٠	٢٢٠٠٠٠٠	١٥٠،٠٠٠	---	٨٩١٤٠٠٠
وڵاتانیتر	٢٧٠٠٠٠	١٤٠٠٠٠	١٠٠٠٠٠	٦٠٠٠٠	---	---	---	---	٥٧٠٠٠٠
کۆی گشتی	٢٩٤٦٠٠٠	٣٨٠٠٠٠٠	٤٠١٠٠٠	٢٦٠٠٠٠٠	٢٩١٤٠٠٠	٢٢٠٠٠٠٠	٥٥٠٠٠٠	٤٠٠٠٠٠	١٥٨١١٠٠٠

بارودۆخی هەنوکەیی.

٧. پێش ئەوەی پرسیارە سیاسییەکان لەبەرچاو بگیرێن، پێویستە وەڵامی ئەم پرسیارانەی خوارەوە بدرێتەوە:

ا خەسڵەت و خواستەکانی ئەم گەلە جیاوازانە چین؟ (پەرەگرافەکانی ٨ بۆ ٢٥).

ب چۆن کردەوەکانی تورکیا کاریگەری لەسەر ئەم خەڵکە دروستە دەکات؟ (پەرەگرافەکانی ٦ بۆ ٣٥)

ج ڕەفتاری هەنوکەیی ئەوان چییە؟ (پەرەگرافی ٣٦).

د شکستی ڕووسیا چ کاریگەرییەکیان لەسەر دروست دەکات؟ (پەرەگرافەکانی ٣٧ بۆ ٣٩).

هـ ئایا ئێمە دەمانەوێت ئەوان لایەنگرمان بن؟ (پەرەگرافەکانی ٤٠ بۆ ٥٣).

ا خەسڵەت و خواست

٨. ئەرمەن (مەسیحییەکان)

ئەرمەن نەژادێکی زۆر و بەربڵاون، لە بنەڕەتدا لە ناوچەیەکی بەرفراوانی ڕۆژهەڵاتی تورکیا و ترانس-قەفقازیادا نیشتەجێن. لە ئەنجامی ئەشکەنجەی دووردرێژ و سەختی تورکەکان، هەنوکە ژمارەی ئەرمەنەکانی تورکیا کەمبووەتەوە و تەنیا ڕێکخراوە سیاسییەکەیان لە ئەرمینیای سەر بە کۆماری یەکێتی سۆڤیەتدایە. لە ڕووکەشدا ئەم ڕێکخراوە سەربەخۆیە، بەڵام لە ڕاستیدا لەژێر کۆنترۆڵی یەکێتی سۆڤیەتدایە کە دەستی بەسەر دوورترین بەشی ڕۆژهەڵاتی زێدە ڕەسەنەکەیاندا گرتووە. گشت ئەرمەنەکان، تورکەکان بە دوژمنی سروشتی خۆیان هەژمار دەکەن و بەو هیوایەن بتوانن تۆڵەی خۆیان بکەنەوە و ئەو پارێزگایانەی لە دەستیان داوە، بیانگەڕێننەوە. ڕوحییەتی نەتەوەیی ئەرمەن زۆر گەشەی کردووە، ئەگەرچی ئەوان خۆیان بە دۆستی ڕووسیا دادەنێن و وەک پشتیوانی ڕاستەقینەیان لەبەرانبەر دەستدرێژی تورک هەژماری دەکەن، بەڵام هیوادارن سەربەخۆیی تەواوی خۆیان بەدەست بهێنن و ئەگەر دەرفەت بڕەخسێت، لەپێناو دەستەبەرکردنی ئەم سەربەخۆییەدا دەجەنگن. ئەرمەنەکان شاخنشینی ڕشت و شەڕکەری بوێرن.

٩. کاتێک گرنگی بە سیاسەتی ئەرمەنەکان دەدەین، پێویستە ئاماژە بە داشناکس (Dashnaks) بدەین کە ڕێکخراوێکی سیاسی نهێنی خاوەن خواستی ناسیۆنالیستی زۆر بەرزە، لە ماوی نیو سەدەی رابردوودا ڕۆڵێکی گرنگی لە سیاسەتی ئەرمەنەکاندا گێڕاوە. لە هەر شوێنێک ئەرمەن هەبن، ئەم ڕێکخراوە دەستڕۆییەکی زۆری لە نێوانیاندا هەیە. هەروەها ئەوان کاریگەری زۆریان لەسەر کوردی ئێران و تورکیا هەیە، واتە ئەو کەسانەی لەگەڵ ئەرمەنەکان هەستی هاوبەشی ڕق لێبوونەوە لە

تورکەکانیان هەیە. بە گشتی نەژادی ئەرمەنەکان بە داشناکسەوە (بە چاو پۆشین لەو ئەرمەنیانەی کە لە ئەڵمانیا دەژین)، دەگەڕێتەوە بۆ سەر ئەنگلۆ-ڕووس.

١٠. کورد

کورد گەلێکی کۆچەرین و دژی یاسا و ئارامیی بەرقەرارن. ئەوان بە بەردەوامی سەرچاوەی نیگەرانین بۆ دراوسێکانیان، واتە ئەو کەسانەی خاکیان لەلایەن کوردەوە تاڵان دەکرێت. ئەو کوردانەی لە ڕۆژهەڵاتی تورکیا نیشتەجێن، دوژمنی سەرسەختی تورکەکانن. لە سوریا و لە نزیک حەلەب گروپێکی کورد هەن لایەنگری تورکن، بەڵام زۆر بچووکن.

١١. حاڵی حازر دوو لە کاریگەرترین سەرکردەکانی کورد لە سوریا نیشتەجێن کە بە دوو بڕا بەدرخانییەکە دەناسرێن. ئەوان دامەزرێنەری خۆییبوونن، کە کۆمەڵەیەکی ناسیۆنالیستی کوردە و ئامانجیانە لە ژێر چاودێری هەندێک لە زلهێزە ئەوروپییەکان ئۆتۆنۆمی بۆ کورد دەستەبەر بکەن. بەهەر حاڵ، خودی کورد سەبارەت بە یەکگرتنەوەی گشت کورد یەکدەنگ نین. لەم دواییانەدا هەندێك لە سەرکردەکانی کورد سێ ڕێبازی جودایان خستووتە بەردەم دەسەڵاتدارانی بەریتانیا کە ڕوانگەیەکی بۆ بەدەستهێنانی سیاسەتی بەریتانیای لەبەرانبەر کورد لەخۆ گرتووە، بەو ئومێدەی تا کۆتایی هاتنی جەنگ، شێوەیەک لە ئۆتۆنۆمی بۆ کورد دابین بکرێت. بە تایبەتیش کوردی ئێران خوازیارن لە دەست فەرمانڕەوایی فارسەکان ڕزگار بن.

پاشکۆی (B) دابەشبوونی کوردی تورکیا دەخاتەڕوو.

١٢. ئاشوورییەکان

ئاشوورییەکان مەسیحین و بۆ نەژادێکی کۆن دەگەڕێنەوە، هەنوکە لە ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، تورکیا، عێراق، ئێران، سوریا و وڵاتانیتردا هەن. لە سوریا کۆڵۆنییەکی ئەرمەنەکان، بە درێژای ڕووباری خاپور هەیە کە ١٢٠ هەزار ئەرمەنی تێدا دەژین. بۆ ئەوەی لە هەڵوێستی ئەرمەنەکان لە بەرانبەر وڵاتانیتر بگەین، دەبێ چاو بە مێژووی ئەم دوایەی ئەرمەنەکاندا بخشێنینەوە.

١٣. پێش جەنگی سااڵنی ١٩١٤-١٩١٨، ئەرمەن لەو ناوچەیەدا دەژیان کە لە باکوور-ڕۆژهەاڵتی ئامێدییەوە بەرەو دەریاچەی ڕەزایە درێژدەبوویەوە و هەرچەندە لە ڕووکەشدا ئەوان بە هاوڵاتی تورکی هەژمار دەکران، بەاڵم لە ڕووی پراکتیکەوە شێوازی حوکمڕانیان ئۆتۆنۆمی بوو. کاتێک دۆگی گەورە نیکۆالس لە ساڵی ١٩١٥دا بەرەو ئەرزەڕۆم پێشڕەوی کرد، ئاشوورییەکان شۆڕشیان کرد و چوونە پاڵ هێزەکانی ڕووسیا. کاتێک ڕووس بە هۆی شۆڕشی [ئۆکتۆبەری ساڵی ١٩١٧] لەم ناوچانەدا پاشەکشەیان کرد، زۆرێک لە ئاشوورییەکان لە تورکیا هەاڵتن و لە خاکی ڕووسیا نیشتەجێ بوون؛ ئەوانیتریش لە شەڕکردن بەردەوام بوون و لە سەردەمی ئارمیستیس (Armistice) بەرەو مێزۆپۆتامیا چوون و چوونە پاڵ هێزەکانی بەریتانیادا. ئەوان لە کەمپی پەنابەرەکان ڕاگیران و حکومەتی بەریتانی خەرجی کەمپەکانی دابینکرد، تا ئەوکاتەی بتوانن لە گوندەکان نیشتەجێبان بکەن و پیاوەکان بۆ خزمەتی سەربازی ناو نووسکران و چوونە ناو بەتالیۆنی لێقیس (Battalions of Levies) کە لەژێر فەرماندەیی هێزی ئاسمانی پاشایەتی (R. A. F)دا بوو.

١٤. سروشتییە ئاشوورییەکان، بەریتانییەکان بە بەرگریکاری خۆیان بزانن. بەهۆی ئەم بەرگریکردنەش، غرورێک بیانگرێت، ببێتە هۆی وروژاندنی هەستی دوژمنکاریی موسڵمانەکانی عێراق. کاتێک ئەم بەرگریکردنەی بەریتانیا نەما، ئاشوورییەکان لە عێراقدا ڕووبەڕووی بارودۆخێکی قورس بوونەوە و لە ١ی سێپتەمبەری ١٩٣٣دا لە سێمێل، کە دەکەوێتە ٤٠ میلی باکووری ڕۆژئاوای موسڵ، ئاشوورییەکان ڕەشەکوژکران. لەم ڕەشەکوژییەدا گشت ئەو ئاشوورییانەی پێشتر لە هێزەکانی لێقیس و لە ناو هێزی بەریتانیادا خزمەتی سەربازیان کردبوو، لەگەڵ ئەندامانی خێزانیان پێکەوە گولەباران کران. ژمارەی کوژراوان نزیکەی هەفت سەد بۆ هەشت سەد کەس بوو.

١٥. بە گشتی ئاشوورییەکان لە عێراق بە باشترین شەڕکەر دادەنرێن، ئەگەرچی ئاشوورییەکان خۆیان بە قەرزداری بەریتانیا دەزانن، بەاڵم زۆریان هەست دەکەن لەالیەن بەریتانیاوە پشتگوێخراون، ئەم هەستەش دواجار بووە هۆی زیندووکردنەوەی

دۆستایەتی دێرینیان لەگەڵ ڕووسدا. شایانی ئاماژە پێدانە ژمارەی ئاشوورییەکان لە یەکێتی سۆڤیەت لە ژمارەی ئاشوورییەکانی گشت شوێنەکانیتر زۆرترە.

١٦. لەم دواییانەدا سەرۆک وەزیرانی عێراق پێشنیازی کردووە، ژمارەیەک لە ئاشوورییەکانی نیشتەجێی خابور لە سوریا، بە مەبەستی پاسەوانیکردن لە فڕۆکەخانەکان بۆ عێراق بنێردرێن.

١٧. شاخنشینان

(i) لە یەکێتی سۆڤیەت

مەبەست لە شاخنشینەکان ئەو خێڵانەن لە ناوچەیەکی بەرفراوانی داوێنی چیاکان لە بەشی باکوور و باشووری زنجیرە چیاکانی قەفقازیادا دەژین.

بۆ زانینی ژمارەیان پێوستە بزانین، نزیکەی سەد زمان و شێوەزاری جیاواز لە ناوچەی نێوان دەریای ڕەش و دەریای خەزەر (قەزوین)دا هەن و ئەو خەڵکانە زۆربەیان لە ناوچە چیاییەکاندا نیشتەجێن، بەڵام دەکرێت بەشێوەیەکی سەرەکی بەسەر ئەم گروپانەی خوارەوە دابەش بکرێن. ئەم گروپانەش لە ڕۆژهەڵاتەوە بۆ ڕۆژئاوای زنجیرە [چیای قەفقاز] نیشتەجێن:

- داغستانی (لازقی Lasghians)
- چیچانی و ئینگۆش
- ئۆسێتی (Ossetins)
- کابار و بەلکار
- چەرکەز
- ئەبخازی

ئەم گروپانەش کۆماریکی تەمەن کورتیان بە ناوی ‹کۆماری شاخنشین› (Mountaineer Republic) لە ساڵی ١٩١٨دا دروستکرد. یەکێتی سۆڤیەت ئەم کۆمارەی لەناوبرد، بەڵام لەبری ئەمەدا، بەپێی ئەو دابەشبوونەی لەسەرەوە ئاماژە پێدرا، چەندین ناوچە و کۆماری ئۆتۆنۆمی ڕووکەشی دامەزراند.

١٨. خێڵەکانـی داغسـتان لـە ڕۆژهـەڵات و چەرکـەس و ئەبخازییەکانیش لە ڕۆژئـاوا، هەر لە کۆنـەوە نەیـاری ڕووسـن و تەنیـا لـە دوای چەندیـن سـاڵ شـەڕکردن لـە نیـوەی دووەمی سـەدەی نۆزدەیەمـدا، ملکەچـی ڕووس کـران. ئەوانیـتر لـە ناوەڕاسـتی زنجیـرە چیـای قەفقـازدا نیشـتەجێ بـوون، پێشـتر ملکەچـی ڕووس ببـوون و وەک ئەوانـەی سـەرەوە دوژمنـی سەرسـەختی ڕووس نەبـوون. دواتـر بـە هەندێـك ڕیزیـەڕەوە شاخنشـینە محەمەدییـەکان (Mohammedians) دێـن کـە زۆربەیـان پەیـڕەوکاری وەفـاداری پێغەمبـەرن. ئـەوان شـەڕکەری لێهاتـوون، بەهـۆی ئـەو ئومێـد و هاندانەی کـە [لەلایەن ڕووسـەوە] لـەم سـاڵانەی دواییـدا لـە سەرتاسـەری قەفقازیـا بڵاوبووەتـەوە، وایکـرد مەیلـی نەتەوەیـی محەمەدییـەکان ببوژێتـەوە. ئـەم سیاسـەتەش بـە ئەنقەسـت لەلایەن سـۆڤیەتەوە پەیـڕەو دەکرێـت. ئامانـج لـەم سیاسـەتەش دروسـتکردنی ململانێیـە لـە نێـوان ئـەم خێڵانـە، تـا بـەم جـۆرەش ئەگـەری پێکهێنانـی بەرەیەکـی یەکگرتـووی دژی ڕووسـیا پووچـەڵ بکاتـەوە. خـودی ئەمـەش هۆکارێکە، لەوانەیـە ئەوان دووبـارە لە پێناو بەرژەوەندییەکـی هاوبـەش دەسـت بە شـەڕ بکەنـەوە، واتە ئەگەر دەرفتێک بڕەخسـێت بـۆ سـەر لـە نـوێ دامەزراندنـەوەی ‹کۆمـاری شاخنشـینەکان.

١٩. (ii) تورکیا

لـە نێـوان سـاڵانی ١٨٦٤-١٨٧٨، دوای دوو شـەڕی سـەرنەکەتوو لە دژی ڕووسـیا، زۆربەی چەرکـەزەکان لەگـەڵ نزیکـەی ٣٠،٠٠٠ کـەس لـە ئەبخازییـەکان لـە ناوچـە جۆراوجۆرەکانی ئیمپراتـوری تورکـدا دەرکەوتـن. ئـەوان هەنوکـە لـە تورکیـا نیشـتەجێن و بـە تایبەتیـش لـە قەزاکانـی سـیواس، تـوکات، ئاماسـیا و بافـرا لـە باکـووری ئاناتۆلیـا، لـە ئیزمیـت و ئاداپـازاری کـە دەکەونـە ئەوپـەڕی ڕۆژهەڵاتـی دەریـای مەڕمـەڕە.

٢٠. چەرکـەز(Circassians) هەنوکـە ژمارەیـان دەگاتـە نزیکـەی ٥٠٠،٠٠٠ کـەس، نەیـاری سەرسـەختی ڕووسـن و بـە گشـتی دەتوانیـن بڵێیـن دۆسـتی تورکەکانـن و لـە شـەڕی تـورک و ڕووس لـە سـاڵانی ١٨٧٧-١٨٧٨دا، بـوون بـە هاوپەیمانـی تـورک. چەرکـەز لـە ‹ترانس-ئەردەن›یشـدا هـەن. هەروەهـا لـە ناوچـە جۆراوجۆرەکانـی سـوریادا دەژیـن و هێـزی فەرەنسـا زۆر بـە باشـی سـوودی لـە توانـای شـەڕکردنی ئـەوان بینیـوە.

٢١. تاتار

زۆرینەی تاتارەکان، لە کۆماری سۆڤیەتی ئازەربایجاندا نیشتەجێن، هەروەها لە کۆماری ئۆتۆنۆمی ‹نەخچەوان›یش دەژین کە دەکەوێتە نێوان ئەرمەنیا و ئێران. کەمینەیەکی بەرچاویان لە ئەرمەنیا، جۆرجیا و پارێزگای ئازەربایجانی سەر بە ئێران، دەژین.

٢٢. تاتارەکان موسڵمانن و لە ڕووی خوێنەوە دەگەنەوە تورکمان و تورکەکان. هەروەک تورکەکان، ئەوانیش ڕقیان لە دراوسێ ئەرمەنەکانیان دەبێتەوە. جوڵانەوەی پان-تورکی، ئەوەی لەلایەن ئەنوەر پاشاوە سەریهەڵدا و تا ئێستاش بە سەرۆکایەتی «نوری››ی بۆ، هەر بەردەوامە، گشت تاتارەکانی ئازەربایجان بە تورک هەژمار دەکات. ژمارەیەکی بەرچاوی تورکمانەکانیش لە باکووری ڕۆژهەڵاتی عێراق دەژین؛ واتە بە درێژایی ڕێگە کۆنەکەی کاروانچییەکان کە بەرەو ئێران دەڕوات. ئەمانەش مەیلیان بەرەو تورکیا هەیە.

٢٣. جۆرجییەکان

پاشایەتی جۆرجیا بۆ نزیکەی دوو هەزار ساڵ قەوارەیەکی سەربەخۆ بووە و تا هەنوکەش جۆرجییەکان خاوەن ڕوحێکی نەتەوەیی زۆر بەهێزن. لە شۆڕشی [ئۆکتۆبەری ڕووسیا لە ساڵی ١٩١٧]، دوای نزیکەی یەک سەدە لە فەرمانڕەوایی ڕووس، جۆرجییەکان بۆ گەڕانەوەی سەربەخۆییەکەیان سوودیان لەم هەلە وەرگرت. هێزەکانی سۆڤیەت دووبارە لە ساڵی ١٩٢١ ئەم وڵاتەیان داگیر کردەوە، بەڵام جۆرجییەکان لە ساڵی ١٩٢٤دا، ڕاپەڕین و دوای خوێنڕشتنێکی زۆر ملکەچکرانەوە. زۆرینەی جۆرجییەکان مەسیحین و بێگومان هەر بەم هۆیەشەوە بوو لە ڕابردوودا ئەوان لە شەڕی تورک و ڕووس پاڵپشتی ڕووسیان کرد.. بەڵام لەم شەڕەی دواییدا، نەتەنیا دژایەتی ئایینی لە نێوان موسڵمان و مەسیحییەکان بەتەواوەتی نەما، بەڵکو هەنوکە ئەڵمانەکان پێشنیازی سەربەخۆیی بە جۆرجییەکان دەدەن، تا لەبەرانبەردا جۆرجییەکان پشتگیریی ئەڵمانەکان بکەن.

٢٤. ئاجەر و لاز (Adjares and Lazes)

ئەمانە لە لێوارەکانی نێوان باتۆم (Batum) و ترابزۆند (Trebzound) و ناوچە شاخاوییەکانی نێوان ئەم دوو لێوارە، لە هەردوو دیوی سنووری تورکیا و ڕووسیادا نیشتەجێن. ئەگەرچی ئەمانە موسڵمانن، بەڵام لە ڕووی زمان و ڕەگەزەوە زۆرتر لە جۆرجییەکان نزیکن، تا لە تورکەکان.

٢٥. محەمەدییەکانی ئەرمەنیا و یۆنان

ئەم ئەرمەنی و یۆنانییانە بۆ ماوەیەکی دوورودرێژە لە تورکیا نیشتەجێن و بوونەتە محەمەدی و زۆربەیان نەیاری تورکن. محەمەدییەکانی ئەرمەنیا بە شێوەی سەرەکی لە باکووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا (هەمشینە، سورمینە، تۆرتووم، ماراتۆک، گیسگیم و گوندج) نیشتەجێن. محەمەدییەکانی یۆنان لە ویلایەتی ترابزۆند و هەکاری نیشتەجێن.

ب چۆن کردەوەکانی تورکیا کاریگەری لەسەر ئەم خەڵکە دروستکردووە؟

٢٦. ئەرمەن

[لە شەڕی دووەمی جیهاندا] تورکیا بێلایەن بێت، یان لایەنگری وڵاتانی هاوپەیمان بێت، ئەرمەنەکان بەردەوام دەبن لە پاڵپشتیکردنی وڵاتانی هاوپەیمان. ئەمەش لە بەرژەوەندی ئەوانداید، چونکە زۆر بە باشی دەزانن، ئەگەر بێت و هاوپەیمانان شکست بێنن، دەکەونە ژێر دەسەڵاتی تورکەکانەوە. تورکیا لایەنگری وڵاتانی میحوەرە، هەربۆیەش ئەرمەنەکان بەردەوام دەبن لە شەڕکردن لە پاڵ وڵاتانی هاوپەیمان، چونکە تا ئەو کاتەی ڕووسیا بەرگری لە قەفقازیا بکات، ئەوانە تا دواییین چرکەسات بەرگری لە وڵاتەکیان لە بەرانبەر هێرشی تورکیا دەکەن.

٢٧. کورد

کوردی تورکیا

بە بێلایەن مانەوەی تورکیا، کوردی تورکیا هەروەک ئێستا، کەم تا زۆر ناچالاک دەمێننەوە، ئەگەر بێت و تورکیا بچێتە ناو بەرەی وڵاتانی هاوپەیمان، چاوەڕوان دەکرێت کورد خۆشحاڵ نەبن بە هۆی ئەو کارانەی کە تورک کردوویانە.... (لاپەڕەی شەش لە دۆسییە ڕەسەنەکەدا نەماوە).

٣٤. ئاجەر و لاز (Adjares and Lazes)

ئەگەرچـی ئەمانـە موسـڵمانن، بـەڵام لەوانەیـە بچنـە پـاڵ جۆرجییـەکان، چونکـە لـە ڕووی زمـان و ڕەگـەزەوە زۆرتـر لـە جۆرجییـەکان نزیکـن تـا لـە تـورک.

٣٥. محەمەدییەکانی ئەرمەنیا و یۆنان

لەوانەیە ئەمانە لەگەڵ کوردی تورکیا بن.

ج هەڵوێستی ئێستای ئەم کەمینانە چۆنە؟

٣٦. خشـتەی ژمـارە چـوار (ئـەو کەمینانـە لەخـۆ ناگرێـت کـە لـە ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا و وڵاتانیـتردا دەژیـن)

نەتەوە	لایەنگری وڵاتانی هاوپەیمان	لایەنگری وڵاتانی میحوەر یان دژی هاوپەیمانان	چاوەڕوانی ڕووداوەکانن
ئەرمەنەکان	٢،٥١٦،٠٠٠		---
کوردی تورکیا	----		١،٨٠٠،٠٠٠
کوردی عێراق	٨٥٠،٠٠٠		---
کوردی ئێران	١،٠٠٠،٠٠٠		---
ئاشوورییەکان	٢٥١،٠٠٠		---
شاخنشین	٢،٠٤٠،٠٠٠		٥٠٠،٠٠٠
تاتار	٢،٣١٤،٠٠٠		٦٠٠،٠٠٠
جۆرجییەکان	٢،٢٠٠،٠٠٠		----
لاز و ئاجارەکان	١٥٠،٠٠٠		٤٠٠،٠٠٠
محەمەدییەکانی ئەرمەنیا و یۆنان	----		٤٠٠،٠٠٠
کۆی گشتی	١١،٣٢١،٠٠٠		٣،٧٠٠،٠٠٠

تێبینی:

لـەم کـۆی گشـتییەدا، تەنیـا دەتوانیـن ئەرمەنـەکان، ئاشـوورییەکان و بەشـێک لـە کـوردی عێـراق بـە دروسـتی بـە لایەنگـری وڵاتانـی هاوپەیـمان هەژمـار بکەیـن.

ئەوانیتر لایەنگری هاوپەیمانان لەبەرئەوەی زۆرینەیان لە ژێر دەسەڵاتدارێتی ڕووسیادان و تا ئەوکاتەی هێزەکانی ڕووسیا هەبن و وەرەی سەربازەکانی ڕووسیا لە ئاستێکی بەرزدا بێت، ئەگەری ئەوە نییە، یاغی بوونێکی سەرتاسەری، بەهۆی هەستی نەتەوایەتییەوە سەرهەڵبدات. حاڵی حازر و بەهەمان هۆکار، کوردی ئێرانیش لایەنگری وڵاتانی هاوپەیمانن. ئەمەش نەک لەبەرئەوەی ئەوان لایەنگری بەریتانیان، بەڵکو لەبەرئەوەی هاوپەیمانان ئێرانیان کۆنترۆڵ کردووە و کورد چاوەڕوانی ئێمەن کە لەدەست باڵادەستی فارسەکان ڕزگاریان بکەین.

د کاریگەرییەکانی شکستی ڕووسیا [لە جەنگ]دا

۳۷. ئەگەر بێت و ڕووسیا بشکێت:

ا ئەڵمانیا هێرش دەکاتە سەر قەفقازیا.

ب بوونی ژمارەیەکی زۆری هێزی ئەڵمانیا، لە دژی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست یان لە دژی بەریتانیای گەورە بەکاردەهێنرێت.

ج تورکیا لە ژێر ئەم گوشارە زۆرەدا، لەوانەیە بچێتە پاڵ بەرەی وڵاتانی میحوەر، یان بەلانیکەمەوە ڕێگە بدات هێزەکانی ئەڵمانیا بە خاکەکەیدا دەرباز بن.

د لەوانەیە بەهەزاران سەربازی قەفقازیا بە چەکەوە بگەڕێنەوە ناوچەکانیان.

ھ سەرهەڵدانەوەی خێرای جوڵانەوە ناسیۆنالیستییەکان لە قەفقازیا.

و لەوانەیە بەرگری ئەرمەنەکان لەبەرانبەر گوشاری وڵاتانی میحوەر بۆ نزمترین ئاستی خۆی دابەزێت. تەنانەت ئەگەر تورکیا هێرش نەکاتە سەر ئەرمەنیا، بە دڵنیاییەوە دوژمنایەتی کۆنی تاتار و ئەرمەنەکان کە بۆ ساڵی ۱۹۰۵ دەگەڕێتەوە، دووبارە سەرهەڵدەداتەوە. لەم بارودۆخەدا ئەرمەنەکان ناچار دەبن ملکەچی دەسەڵاتی دەوڵەتانی میحوەر بن، تا خۆیان لە لەناوچوونی تەواوەتی بپارێزن.

ز ئەگەر ‹بۆتان› بکەوێتە دەست ئەڵمانەکان، بەدڵنیاییەوە جۆرجییەکان، خۆیان دەدەنە دەست بەڵێنە فریودەرەکانی ئەڵمان، لەبارەی ئۆتۆنۆمییەوە لەوانەیە

ببنــە لایەنگــری وڵاتانــی میحــوەر.

ح بێگومان موسڵمانەکانی ئازەربایجان پشتگیریی تورکیا دەکەن.

ط کۆمارەکانــی شاخنشــین، ســوود لــە دەرفەتەکــە وەردەگــرن، تــا کۆتایــی بــە باڵادەســتی ڕووس بهێنــن و لــەم حاڵەتەشــدا دەبنــە دژی وڵاتانــی میحــوەر.

ی جوڵانەوەی پان-تورک سەر لە نوێ بەهێز دەبێتەوە.

٣٨. بــە کورتــی، ئەگــەر بێــت و هێڵــی بەرگــری ڕووس تێکبشــکێنرێت، ئەگــەری زۆرە دوژمنایەتــی نێــوان خێڵــەکان و نێــوان نەتــەوەکان لــە گشــت ناوچــەکان هەڵبگیرسێت و پشــێوی لــە دەریــای ڕەشــەوە بــۆ دەریــای قەزویــن ســەرهەڵ بــدات. لــەم جــۆرە بارودۆخــەدا، تەنانــەت ئەگــەر تورکیــا نەچێتــە پــاڵ وڵاتانــی میحــوەرەوە، تورکیــا بڕیــار لەســەر یەکێــک لــەم دوو حاڵەتانــەی خــوارەوە دەدات:

یەکەم: هەنگاونان بەرەو لکاندنی ئەرمەنیا و ئازەربایجان بە تورکیاوە.

دووەم: دەچێتــە پــاڵ دامەزراندنــی فیدراســیۆنی قەفقازیــا؛ ئەویــش بەپێــی ڕێککەوتنێــک، پێشــتر لەلایــەن حکومەتەکانــی جۆرجیــا، ئەرمەنیــا، ئازەربایجــان و کۆمــاری شاخنشــین لــە ســەرەتای ســاڵی ١٩٤٠دا واژوو کــرا بــوو. تورکیــا بەشــێوەیەکی نافەرمــی لەســەر ئــەم ڕێککەوتنــە ڕێککەوتبــوو.

٣٩. ئێســتا بــا لەبــەر ڕۆشــنایی شکســتی ڕووســیا و داگیرکردنــی قەفقازیــا لەلایــەن ئەڵمانیــاوە، ئــەم نووســینەی خۆمــان هەڵبســەنگێنین. (بــەراوردی بکــە لەگــەڵ خشــتەی ژمــارە چــوار).

خشتەی ژمارە پێنج (ئەو کەسانەی لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و وڵاتانیتر نیشتەجێن لەخۆ ناگریت)

نەتەوە	لایەنگری وڵاتانی هاوپەیمان	لایەنگری وڵاتانی میحوەر یان دژی هاوپەیمانان	چاوەڕوانی ڕووداوەکانن
ئەرمەن	---	٢،١٥٠،٠٠٠	٣٦٦،٠٠٠
کوردی تورکیا	----	١،٦٥٠،٠٠٠	١٥٠،٠٠٠
کوردی عێراق	٨٥٠،٠٠٠	---	---
کوردی ئێران	---	---	١،٠٠٠،٠٠٠
ئاشوورییەکان	١٠١،٠٠٠	١٥٠،٠٠٠	---
شاخنشین	---	٢،٥٠٠،٠٠٠	٤٠،٠٠٠
تاتار	---	٢،٣١٤،٠٠٠	٦٠٠،٠٠٠
جۆرجی	---	٢،٢٠٠،٠٠٠	----
لاز و ئاجار	----	٥٥٠،٠٠٠	---
محەمەدییەکانی ئەرمەنیا و یۆنان	----	٤٠٠،٠٠٠	----
کۆی گشتی	٩٥١،٠٠٠	١١،٩١٤،٠٠٠	٢،١٥٦،٠٠٠

تێبینی:

هەروەك خشتەی ژمارە چوار، دەبێ بارودۆخەکە لەبەرچاو بگرین. بۆنموونە، زۆرینەی ئەو ئەرمەنانەی لە ستونی ناوەڕاستی خشتەکەدا خراوەنەتەڕوو، لەبەرئەوە نییە لایەنگری وڵاتانی میحوەرن، یان دژی وڵاتانی هاوپەیمان نین، بەڵکو لەبەرئەوە بووە، ناتوانن بەرگری لە خۆیان بکەن. لەبەرئەوە شاخنشینان و جۆرجییەکان لەم خشتەیەدا دانراون، چونکە لە دڵەوە دژی ڕووسن، هەربۆیەش لایەنگری وڵاتانی میحوەرن، تا بتوانن لەم ڕێگەیەوە ئازدی خۆیان بەدەستبهێنن.

هـ ئایا ئێمە دەمانەوێت ئەم خەڵکە لایەنگری ئێمە بن؟

بە هۆی ئەم هۆکارانەی خوارەوە، وەڵامەکە ئەرێنییە:

٤٠: ئەرمەن

ڕێگـەی سـەرەکی لـە ئێرانەوە-ڕێگـەی ئاسـنین و جـادەی نێـوان جولفـا بـۆ تەفلیـس-بەشـی هـەرە زۆرەکـەی لـە نـاو خاکـی ئەرمەنیـای ڕووسـیا تێپـەڕ دەبێـت. زۆربـەی بەشـەکانی ئـەم وڵاتـە شـاخاوی و قەدەغـە کـراون و بـە درێژایـی چەندیـن میـل ڕێگاکـە بـە شـوێنە لێـژ و سـەختەکاندا تێپـەڕ دەبێـت، یـان بـە درێژایـی ڕووبـار و بـە دۆڵـی قـووڵ و تەنگـدا تێپـەڕ دەبێـت، ئەگـەر بێـت و شاخنشـینە دراوسـێکان دوژمنایەتـی [ئەرمەنەکان] بکـەن، ئـەو کات لـە باشـترین حاڵەتـدا، پێویسـتە ژمارەیەکـی زۆری سـەرباز بەکاربهێنرێـن، تـا پارێـزگاری لـە ڕێـڕەوە زینـدوو و پـردەکان بکرێـت. لـە خراپتریـن حاڵەتیشـدا، بـە تایبەتیـش ئەگـەر ئەڵمانـەکان چـەک و تەقەمەنـی و یارمەتیـی تەکنیکـی دابیـن بکـەن، پەیوندیـی زەمینـی ئێمـە لەگـەڵ ترانس-قەفقازیـادا، ڕووبـەڕووی هەڕەشـەی جیـددی دەبێتـەوە و لەوانەشـە ئـەم پەیوەندییـە بپچڕێـت. بـە پێچەوانـەوە، ئەگـەر ئەڵمانـەکان لـە ڕێگـەی ئەرمەنیـای ڕوسـیاوە پێشـڕەویی بکـەن یـان پێشـڕەویان کردبێـت، ئەمنیەتـی پەیوەندییـە لۆجیسـتیکیەکانیان (پەیوەندیکـردن) لـە باشـترین حاڵەتـدا پشـت بـە نیەتپاکـی ئەرمەنـەکان دەبەسـتێت. لەمـەش زیاتـر، ئەگـەر بێـت و دەرفـەت بڕەخسـێت، کەمینـەی ئەرمـەن کـە لـە باکـووری ڕۆژئـاوای ئێـران و ڕۆژهەڵاتـی تورکیـان، دەتوانـن بـبن بـە هاوپەیمانـی بەنـرخ.

٤١. کورد

ئـەو ناوچە(قەزا)یانـەی کـوردی تێـدا نیشـتەجێن، گرنگیـی سـتراتیژی لەڕادەبـەدەر زۆریـان هەیـە. هەمـوو ئـەو ڕێگاوبانانـەی لـە تورکیـاوە بـەرەو ئێـران و ئێـراق دەچـن، ڕێژەیەکـی بەرچاویـان دەکەوێتـە نـاو خاکـی کـورد. هەروەهـا ئـەو ڕێـرەوەی لـە باکـووری عێراقـەوە بـەرەو ئێـران دەچێـت، بـەو ناوچانـەدا دەربـاز دەبێـت کـە زۆرینەی دانیشـتوانی کـوردن. کـورد زۆربەیـان لـە شـاخەکان نیشـتەجێن و ڕێگاکانـی کوردسـتان هـەروەک

زۆربـەی ڕێـگای ناوچـە شـاخاوییەکان، ڕێگـەی کـەم، سـەختن و پارێـزراو نیـن. هەمـان ئـەو شـاخانەی لەبەرانبـەر هاتوچـۆدا بەربەسـتن، وایانکـردووە، بـۆ کردەوەکانـی خـودی کـورد ببنـە بەربەسـت. کـورد تاڵانچـی لێهاتـوو و بـە ئەزموونـن و هیـچ گومـان لـەوەدا نییـە دەتوانـن ببنـە سـەرچاوەی مەترسـی بـۆ پاڵپشـتیکردنی هـەر جـۆرە ئۆپەراسـیۆنێکی سـەربازیی لـە ناوچـەی کـورد یـان لـە ناوچەکانـی دراوسـێی ئـەوان، ئەگـەر کـورد ببنـە دوژمـن، دەتوانـن بـە هەمـان شـێوەی خێڵەکانـی سـەر سـنووری باکـووری ڕۆژئـاوای هینـد، کێشـە دروسـت بکـەن.

٤٢. ئەگـەر بێـت و ئەڵمانیـا بچێتـە نـاو خاکـی تورکیـا و تـورک بەرگـری بکـەن، ئـەو کات هێڵـی پاڵپشـتی ئێمـە بـۆ تورکـەکان لـە کوردسـتانەوە تێپـەڕ دەبێـت، ئەگـەر بێـت و ئەڵمانـەکان بـە ڕەزامەنـدی تورکـەکان بەنـاو خاکـی تورکیـادا دەربـاز بـن و هێـرش بکەنـە سـەر ئێـران یـان عێـراق، ئـەو کاتـە هێڵـی پەیوەنـدی ئەڵمانـەکان بـە نـاو خاکـی کوردسـتاندا دەربـاز دەبێـت. بەهەمـان شـێوە، ئەگـەر ئەڵمانـەکان لـە باکـوورەوە بچنـە نـاو خاکـی ئێـران و لەوێـوە هێـرش بکەنـە سـەر باکـووری عێـراق، دووبـارە ئـەوان تووشـی کـورد دەبنـەوە. سـەرەڕای ئەمـەش، ئەگەرێکیـتر لـە ئارادیـە، لەوانەیـە کـورد یارمەتـی بەنـرخ پێشـکەش بـە وڵاتـە هاوپەیمانـەکان بکـەن؛ ئەویـش ئەوەیـە، ئەگـەر تـورک بچنـە پـاڵ بـەرەی میحـوەر و یارمەتـی ئەڵمانـەکان بـدەن کـە لـە ڕێگـەی باکـوورەوە بـە ڕاسـتەوخۆ هێـرش بکەنـە سـەر سـوریا، لەوکاتـەدا کـوردی تورکیـا دەتوانـن ببنـە سـەرچاوەی پشـتیوانی بەهێـز، ئەویـش بـە هێرشـکردنە سـەر تورکـەکان لـە نـاو و لـە دەرەوەی ناوچەکانـی خۆیانـدا.

٤٣. ئاشوورییەکان

زۆربـەی ئاشـوورییەکان لایەنگـری ئێمـەن و لـە ڕوانگـەی ئێمـەوە متمانەپێکراوتریـن کەمینـەن، دەکرێـت وەک بەشـێک لـە هێـزی ئیمپریالـی بەریتانیـا ڕەوانـەی عێـراق بکرێـن. لـە ڕاسـتیدا لەلایـەن سـەرۆک وەزیرانـی عێراقـەوە پێشـنیاز کـراوە، چەنـد سـەد کەسـێك لـە ئەرمەنـەکان، بـۆ بەهێزکردنـی سـوپای عێـراق بخرێنـە نـاو ئـەم هێزانـەوە.

٤٤. شاخنشینەکان

تەنانەت لە وەرزی هاوینیشدا چوار تا پێنج ڕێگە هەن، ئۆتۆمۆبێلەکان بتوانن تێدا هاتوچۆ بکەن و بەسەر بەربەستە [سروشتییەکانی] قەفقازیای گەورەدا دەربباز بن. هەر یەک لەم ڕێگەیانەش بە ناو خاکی یەکێک لە خێڵە شاخنشینەکاندا دەربباز دەبێت. ئاسانترین ڕێڕەو- بە درێژای لێواری دەریای خەزەر- بە دەوری داوێنی چیای داغستان، هێڵی سەربازیی جۆرجیا و ئۆستینەکان (Ossetians) و ئەو دۆڵانەدا تێپەڕ دەبێت، ئۆستینەکانی تێدا دەژیێن. ڕێگەی دەریای ڕەش بە ئابخازیادا تێپەڕ دەبێت. هەروەها ڕێگا چیاییەکان کە دەکرێت لە هاویناندا هاتوچۆی تێدا بکرێت، بە ناوچەی کاباردین و بەلکارس (Kabardins and Balkars) تێپەڕ دەبێت.

٤٥.هەموو ئەو ڕێگاوبانانە بە دۆڵی تەنگ و تەسکدا دەرباز دەبن کە دەکرێت ئەگەر بەرگریکارەکانی ئەم ڕێگاوبانە یاغی نەبن، یان هێڵەکانی پەیوەندی و پاڵپشتی سەربازی نەپچڕێن، بە شێوەیەکی کاتی ئەو ڕێگاوبانانە کۆنترۆڵ بکرێن. هەربۆیەش ڕێگەی سەربازیی جۆرجییەکان، تەنیا ڕێگەیە لە گشت وەرزەکاندا بەکار دەهێنرێت بە چیاکان تێپەڕ دەبێت و بە درێژایی هەشت میلی دۆڵە و ڕووباری تەرەک (Terek) دەیبڕێت. ئەم ناوچانە زۆر لێژ و مەترسیدارن، نزیکەی ٦٠٠٠ پێ بەرزن و دۆڵەکەش زۆر تەنگە، بە جۆرێک جێگەی ڕووبار و ڕێگە پێکەوە زۆر بە سەختی دەبێتەوە. تەنانەت هێزەکانی پلە دووش لە هێرش کردنەسەریان لە ڕووبەڕووبوونەوە دەترسن؛ تەنانەت بۆ ترساندنی دوژمنەکانیان، پێویستە یارمەتیدانی خەڵکە خۆجێییە شاخنشینەکە دەستەبەر بکرێت، واتە یارمەتی شوان و ڕاوچییەکان کە شارەزای ڕێگاکەن. بە داخەوە بە پێی داب و نەریتی خێڵەکانی قەفقازیا تەڵە چیاییەکەیان بۆ ئازاردانی ڕووس بەکاردێنن.

٤٦. بە هەمان شێوە، ئەگەر ڕێڕەوەکانی قەفقازیا بکەوێتە دەست ئەڵمانەکان؛ ئەوکات ئەگەر ڕێگایەک بۆ بەدەستهێنانی پشتیوانی شاخنشینەکان بدۆزرێتەوە، ئەوان دەتوانن بڕن بە بەنرختریین هاوپەیمان. بەهۆی دوورەپەرێزی ناوچەکانیان، شاخنشینان دەتوانن هێڵی پەیوەندییە لۆجستییەکانی ئەڵمانیا، هەراسان بکەن.

ئـەوان دەتوانـن ببنـە هـۆی دروسـتکردنی ڕنـوە بەفـر کـە لـە قەفقازیـا گەورەتریـن مەترسـییە. بـە هـەزاران شـێواز و بـە بـێ ماندووبوونێکـی زۆر دروسـت دەکرێـن؛ بۆنموونـە دەتوانـن پەنـای لایەنگـرەکان بـدەن، یاغـی بـووەکان لەنـاو بـەرن، گـورز لـە دوژمـن بوەشـێنن و پاشەکشـەیان پێبەکـەن.

٤٧. تاتار

لەبەر چوار هۆکار نیەت پاکی تاتارەکان گرنگە:

١. هێڵـی ئاسـنین و ڕێگـەی نێـوان تەورێـز و یەکێتی سـۆڤیەت بە نـاو کۆمـاری نەخجەوانی تاتارەکانـدا دەربـاز دەبێـت و پـردی گرنگـی جۆلفا لەسـەر ئـەم ڕێڕەوەیە.

٢. باکۆ و کێڵگە نەوتییەکان لە ئازەربایجاندا هەڵکەوتوون.

٣. نیوەی هێڵی ئاسـنینی ڕۆژهەڵات-قەفقازیا و هێڵەکانی سـەرەکی پەیوەندییە لاوەکییەکان ئـەو هێزانـەی قەفقازیا کۆنترۆڵ دەکەن، بـە ئازەربایجاندا دەربـاز دەبن.

٤. ئەگەر مەبەسـتی ئەڵمانیا دابەزاندنی هێز بێت لە ڕێگەی ئاسـمانەوە لە ترانس-قەفقازیا، ئـەوان دەتوانـن باشـترین شـوێنی نیشـتنەوەی فڕۆکـە لـە ناوچـە سـتێپییەکانی(steppes) دۆڵـی ‹کـۆرا›دا بدۆزنـەوە کـە دەکەوێتـە ناوەڕاسـتی ئازەربایجـان. لێـرەوە، ئەڵمانـەکان دەتوانـن بۆردمانـی هێڵـی ئاسـنینی ترانس-قەفقازیا بکـەن، واتە هێڵی ئاسـنینی تفلیس-جۆلفـا کـە دەکەوێتـە باشـووری تفلیـس، یـان لە خـودی باکۆ ئـەم کارە بکەن.

٤٨.هەربۆیـەش تاتـارەکان نەتەنیـا لـەو پێگەیـەدان مەترسـی بـۆ سـەر پەیوەندییـە سـەربازییەکانی هێزەکانـی هاوپەیمانـان لـە قەفقازیـادا دروسـت بکـەن، ئەگـەری ئـەوە هەیـە دەسـت بەسـەر کێڵگـە نەوتییـەکان و پاڵاوگەکانـدا بگـرن و دواتـر ڕێگرمـان بـن لـە لەناوبردنیـان. لەمـەش زیاتـر، لەوانەیـە ئـەوان بـبن بـە سـتونی پێنجەمـی سـیخوڕی لـە پاڵپشـتیکردنی گواسـتنەوەی سـەربازەکان بـە ڕێگـەی فڕۆکـەوە. ئـەم کارەش بـە سـەرکەتووانە لەلایـەن دوژمنەکانمانـەوە لـە ‹ڕۆتـردام› تاقیکراوەتـەوە. بەپێچەوانـەوە، ئەگـەر بێـت و ئەڵمانـەکان سـەرکەتووبن لـە شـکاندنی هێڵـی قەفقازیـا، تاتـارەکان لەوانەیـە یارمەتـی بەنـرخ پێشـکەش بـە

وڵاتانی هاوپەیمان بکەن بۆ لەناوبردنی کێڵگە نەوتییەکان و هێڵەکانی گواستنەوەی نەوت و هێڵەکانی پەیوەندیکردن و گەیاندن، دواجاریش لە ڕێگەی سیخوڕیکردنەوە لە پشتەوە هێزەکانی ئەڵمانیاوە دەتوانن یارمەتیمان بدەن.

٤٩. جۆرجییەکان

بە شێوەیەکی گشتی، هەمان ئارگیۆمێنت بەسەر جۆرجییەکانیشدا پیادە دەکرێت. تفلیس کە پایتەختی جۆرجیایە، هەم لە ڕووی ڕێگاوبان و هەمیش لە ڕووی هێڵی ئاسنینەوە مەڵبەندی پەیوەندیکردن و پێکەوەگرێدانی ترانس-قەفقازیایە. هەروەها نیوەی ڕۆژئاوای هێڵی ئاسنینی ترانس-قەفقازیا، بە خاکی جۆرجیادا تێپەڕدەبێت. ئەگەر بێت و تفلیس لەلایەن هێزی ئاسمانییەوە، بە پاڵپشتی ستونی پێنجەمی سیخوڕە خۆجێییەکان، داگیر بکرێت، ئەو کات پەیوەندییەکانی هێزی هاوپەیمانان لە باشوور و باکوور و پەیوەندییە لاوەکییەکان دەپچڕێت و پەیوەندی لە نێوان سەربازانی جۆرجیا و ڕێگەی سەربازی ئۆستینسکای نامێنێت.

٥٠.لەمەش زیاتر، تەواوی کەنارەکانی دەریای ڕەش لە ترانس-قەفقازیا دەکەوێتە ناو جۆرجیا، یان دەکەوێتە کۆمارەکانی ئەبخازیا و ئاجاریا (Adjaria) کە وابەستەی ڕووسیان. ئەگەر ‹کەشتیی دەریای ڕەشی ڕووسیا› (Rassian Black Sea Fleet) لە ناو ببردرێت، یان بێکاریگەری بێت و کەنارەکانی دەریا بە ڕووی دابەزینی سەربازەکان لە ڕێگەی ئاسمانەوە بکرێتەوە، ئەو کات ستونی پێنجەمی جۆرجییەکان، بۆ ئەڵمانەکان لەوپەڕی بایەخی خۆیدا دەبێت. تەنانەت ئەگەر بێت و کەشتی ڕوسیا وەک خۆی بمێنێتەوە، بەڵام ناچار بکرێت کە پشت بە بنکە سەربازییەکانی باتۆم و پۆتی ببەستێت، ئەو کات ستونێکی پێنجەمی بەهێزی جۆرجییەکان دەتوانێت زیان بە لەنگەری بەندەرەکە بگەیێنێت، کە حاڵی حازر، خودی خۆی بۆ وەستانی کەشتییەکە بەکەڵک نایێت.

٥١. بەهەرحاڵ، ئەگەر ئەڵمان لە ترانس-قەفقازیادا جێگر بن، ئەو کات جۆرجییەکان لە پێگەیەکدا دەبن، دەتوانن یارمەتی سیخوڕیی بەپێز پێشکەش بە هاوپەیمانان بکەن. لەمەش زیاتر، پتر لە شێوازێک لە کردەوەی تێکدەرانە هەیە، بە دڵنیاییەوە

زیانی زۆرتر بە ئەڵمانەکان دەگەیێنێت، تا بە هێزە هاوپەیمانەکان. ئەویش بریتییە لە لەناوبردنی هێڵی گواستنەوەی نەوت لە نێوان باکو بۆ باتۆم، ئەگەر بێت و ئەڵمانەکان لەسەر هێڵی گواستنەوەی نەوتی باکۆ کار بکەن، کەواتە ئەوان تا ڕادەیەکی زۆر بۆ گواستنەوەی نەوت بۆ ئەڵمانیا پشت بەم هێڵە دەبەستن.

٥٢. لاز و ئاجار

لە ڕووی توانای سەربازییەوە ئەم خەڵکانە زۆر گرنگن، چونکە هەرێمەکەیان دەکەوێتە ناوچەی سنووری و ڕاستەخۆ تورکیا بە باتۆم گرێ دەدات.

٥٣. محەمەدییەکانی ئەرمەنیا و یۆنان

ئەگەر بێت و تورکیا ببێتە دوژمن، دەتوانرێت وەک تابوری پێنجەم سوود لەم خەڵکانە وەربگیرێت.

٥٤. کارییگەرییەکان بەسەر نەتەوەکانیتردا

ا پرسی عەرەب

لەم نووسراوەدا تیشک نەخراوەتە سەر پرسی عەرەب، چونکە ئەم پرسە لە دەرەوەی دەسەڵاتی نووسینگەی ئێمەدایە. لە هەمانکاتدا پێویستە ئەوە لەبەرچاوبگیرێ، زۆرێک لەو کەمینانە موسڵمانن و هەروەک لە خشتەیەکەدا دەیخەینەڕوو، ڕووبەرێکی بەرفراوانی ئەو ناوچەیەی خوێندنەوەمان بۆ کردووە، عەرەب تێیدا نیشتەجێن. هەربۆیەش بە هۆی هۆکاری سیاسی و ئایینییەوە، ڕەفتار و هەڵوێستی هەندێک لە نەتەوەکانی ئەم ناوچەیە کاریگەریی لەسەر عەرەبە دراوسێکانیان دروست دەکات.

ب نەتەوەکانیتر

بە بڕێکی کەمتر هەڵسوکەوتی کەمینەکانی نیشتەجێی ڕۆژهەڵاتی نزیک، ئەوانەی لە دەرەوەی ئەو ناوچانەدا دەژین لەم خوێندنەوەیەدا باسکراون، کاریگەری لەسەر ئەو خەڵکانەدا دروست دەکات کە ڕۆژانە پەیوەندیان لەگەڵ یەکتردا هەیە، ئەمەش وادەکات، بیروبۆچونی ئەم خەڵکانە بەهەند وەربگیرێت.

- دوژمن چی دەکات بۆئەوەی وەفاداریی ئەو خەڵکانە دەستەبەر بکات؟

٥٥. لە ماوەی ڕابردوودا دەزگای هەواڵگریی ئەڵمانیا پەیوەندی نزیکی لەگەڵ نوێنەرانی حکومەتەکانی پێشووی جۆرجیا، ئازەربایجان و کۆماری شاخنشینەکان و سەرکردەکانی جوڵانەوەی پان-تورکیزمدا دامەزراندووە. تا هەنوکەش ئیستانبۆل مەڵبەندی ئەم دانوستاندنانەیە و هەر لە بەهاری ساڵی ١٩٤٠ەوە، کۆمەڵێک لە سەرکردەکانی قەفقازیا لەوێ نیشتەجێن.

٥٦.لە نێوان ئەم کەسایەتیانەدا سەید کامیل (Said Schamyl) بەرچاو دەکەوێت، دەکاتە نەوەی سەرکردەیەکی ناودار بە هەمان ناو، کە سەرکردایەتی خێڵەشاخاوییەکانی کرد و ڕێکی خستن و لە شەڕی دژی ڕووسدا کە لە ناوەڕاستی سەدەی هەژدەیەمدا بەرپا بوو، سەرکەوتنی گەورەی بەدەستهێنا. لەم دواییانەدا سەید کامیل دوو جار بانگهێشتی بەرلین کراوە و ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن، زۆر بەخێرایی گەڕاوەتەوە شوێنی خۆی. ئەو یەکێک بووە لە واژووکارانی ڕێککەوتننامەی فدراسیۆنی قەفقازیا کە لە پەرەگرافی ٣٨دا ئاماژەمان پێکرد. ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن بەرلین زۆر سەرقاڵی کۆکردنەوەی پشتیوانی سەرکردەکانی فێدراسیۆنەکەیە. بەڵگەنامەی زۆر لەبەردەستە هەن، نیشانی دەدەن ئاژانسەکانی ئەڵمانیا زۆر چالاکانە لە نێوان جۆرجییەکاندا خەریکی ڕۆپاگەندە کردن. وا دیارە تا ڕادەیەکیش سەرکەوتوو بوونە. یەکێک لە ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکات «جۆرجییەکان لەو بڕوایەدان، ئەگەر بێت و ئەڵمانیا بەسەر ڕوسیادا سەربکەوێت، جۆرجییەکان سەربەخۆیی وەردەگرن».

٥٧.هەم بەرلین و هەمیش ڕۆم، ڕۆژانە بە زمانەکانی ئەرمەنی، تاتاری و جۆرجی ڕۆپاگەندە پەخش دەکەن. بیرۆکەی ئەم ڕۆپاگەندانە بریتین لەوەی «ئێمە سەربەخۆییمان بە وڵاتانی بالکاندا و هەمان کاریش بۆ ئێوە دەکەین». ئەمەی خوارەوە نموونەیەکی کورتە لەسەر پەخشی ڕادیۆیی بە زمانی ئەرمەنی لە ڕێککەوتی ٢٥ی ئۆکتۆبەری ١٩٤١.

ا بڵاوکراوەکانی جەنگ و هەواڵە جۆراوجۆرەکان، ڕاپۆرتێک لەسەر دەستگیرکردنی ‹خارکۆڤ› و خۆ بەدەستەوەدانی ژەنەڕاڵ ئاندێریێڤ (Andreiev) و خۆ بەدەستەوەدانی کەرتی ٨٠ی لینینگراد لەخۆ دەگرێت.

ب باسکردنی پاشەکشەی هێزەکانی تیموچێنکۆ (Timochenko).

ج لێدوان لەبارەی ئەوەی بەهۆی ڕاپەڕین مانگرتنی کرێکاران و کاری تێکدەرانە، یەکێتی سۆڤیەت خەریکە هەڵدەوەشێتەوە. لیستێک لەناوی ئەو کەسانە بڵاوکراوەتەوە کە بە ئەنجامدانی کاری تێکدەرانە تۆمەتبارکراون و کوژراون.

د ئەڵمانیا دێت و وڵات لە دەست بەلشەڤیزم دەپارێزێت. هەروەها بارودۆخی کرێکاران لە ئەڵمانیا بە بەراورد لەگەڵ ڕووسیا زۆر باشترە.

ھ یارمەتیدانی ئەنگلۆ-ئەمریکا بۆ ڕووسیا، ئەفسانەیە.

و تاکەی کرێکاران دەبنە قوربانی بەلشەڤیکەکان، واتە ئەو کەسانەی کرێکارەکانیان بە سەرگەردانی هێشتەوە و ڕایانکرد.

باس لەوە دەکرێت، لە پەخشی پێشوودا ئەڵمانیا ئازادکردنی ٤٧،٠٠٠ بەندکراوی ئەرمەنی ڕاگەیاندووە.

٥٨. هەروەها ئەڵمانەکان بە هاوکاری هەندێك لەو کەسانەی لە بەرلین نیشتەجێن، خەریکی پڕوپاگەندە بڵاوکردنەوەن. ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن، لە بەرلین ژمارەیەک ئەرمەن پارە وەردەگرن و پڕوپاگەندە بڵاودەکەنەوە.

٥٩. سەبارەت بە تاتارەکان، ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن، ئەڵمانەکان خەریکی پێکهێنانی تابوری پێنجەمن لەو تاتارانەی لە ئازەربایجاندا دەژین، تا بەمجۆرە ڕێگری لە هاوپەیمانان بکەن کە بیرە نەوتییەکانی باکۆ و پاڵاوگەکانی لەناو ببەن. لەوانەیە، بەم هۆیەوە، ئەڵمانەکان ئەو ئازەربایجانیانەی لە دوای شۆڕشی ڕووسیا بەرەو ئێران هەڵاتن بگرنە خۆ و بەڵێنیان پێداون، پێگە و سەروماڵەکەیان بۆ دەگەڕێننەوە. ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن، ئێستا هەموو

ئـەو تورکمانانـەی لەلایـەن ئەڵمانییەکانـەوە دەسـتگیرکراون، لـە بەندکراوەکانیـتر جیـا دەکرێنـەوە و بـە جیـا لـە کەمپـی تایبەتـدا ڕادەگیرێـن. هەروەهـا بـە پێـی ئـەو بەڵگانـەی لەبەردەسـتدان، هیـچ گومانێـک لـەوەدا نییـە، ئاژانسـەکانی ئەڵمانیـا لەگـەڵ کـوردی ئێـران، عێـراق، سـوریا و ڕۆژهەڵاتـی تورکیـا لـە پەیوەندیـدان.

پێویستە وڵاتە هاوپەیمانەکان دەست بە پڕوپاگەندە بکەن.

٦٠. بـە گەڕانـەوە بـۆ خشـتەی ژمـارە چـوار و ژمـارە پێنـج (پەرەگرافـی ٣٦-٣٩)، دەبینیـن لـە هەندێـك بارودۆخـی تایبەتـدا، وەک هەرەسـهێنانی ڕووسـیا و دەسـتگرتنی ئەڵمانیـا بەسـەر قەفقازیـادا، ئەگەرێکـی بەهێـز هەیـە، نزیکـەی ١١ ملیـۆن و نیـو خەڵـک لـە نەتـەوە و نـەژادی جیـاواز و لەلایەنگـری هاوپەیمانـان و بێلایـەن لەبەرانبـەر وڵاتانـی میحـوەر، ڕابپـەڕن. ئایـا دەکرێـت ئێسـتا یان لـە داهاتوودا کارێـک بکرێـت بـۆ ڕێگەگرتن لـە هاتنەکایـەوەی ئـەم جـۆرە دۆخە، یـان کارێک بکرێـت پێگـەی ئەڵمانیا لـە کاتی هاتنە نـاوەوەی بـۆ نـاو تورکیـا لـەق بکرێـت، یـان ئـەم کارە لـە کاتـی داگیرکردنـی قەفقازیـا لەلایـەن ئەڵمانەکانـەوە ئەنجـام بدرێـت؟ پێویسـتە ئـەوە لەبەرچـاو بگریـن، ئـەم سـەرهەڵدانە (ئەگەر بێت و لەهەر شـوێنێک سـەرهەڵبدات)، نە تەنیا بە هۆی کردەوەی سـەربازییەوە دەبێـت، بەڵکـو بـە هـۆی پڕوپاگەنـدەی پێشـوەختە ئەنجامـدراوەوە دەبێـت.

٦١. حاڵـی حـازر، مەترسـیی دژایەتیکردنـی ڕووسـیا یـان تورکیـا لـە ڕێگـەی هەرجـۆرە کردەوەیەکـی دیراسـەت نەکـراو یـان پڕوپاگەندەیـەک لەلایـەن ئێمـەوە، بە شـتێکی باش [لەلایـەن ئەڵمانەکانـەوە] هەڵدەسـەنگێندرێت. لـە هەمانکاتـدا، بـە بـێ کەمکردنەوە لە ئاسـتی گرفتـەکان، پێویسـتە بـۆ بەرپەرچدانەوەی پڕوپاگەنـدەی وڵاتانـی میحـوەر کارێک بکرێـت. ئەمـەش لـە پێناو ئـەوەدا، نیەت پاکی ئـەو خاڵکانـە [خەڵکـی ترانس-قەفقازیا] دەسـتەبەر بکەیـن و بەشـێکیان وەک لایەنگـری وڵاتانـی هاوپەیمان ڕاگریـن، ئەگەر بێت و ئـەم کارە بکرێت-چونکـە تـا ئێسـتا کات مـاوە- لـەو کاتـەدا تەنانـەت ئەگـەر ئەڵمانیـا سـەرکەوتوو بێـت لە داگیرکردنـی قەفقازیا یـان ڕۆژهەڵاتی تورکیا، یانیش لـە داگیرکردنی هەردووکیـان، ئێمـە دەتوانیـن پشـت بـە بەشـێکی دیارکـراوی ئـەو خەڵکـە ببەسـتین، بۆئـەوەی ئـەو کەسـانە لە خـۆ بگـرن و پارێزگارییان لێ بکەیـن کە بـۆ ئەنجامدانی کاری

تێکدەرانە و پارا-سەربازیی بۆ ئەم ناوچانە بەڕێ دەکەین.

٦٢. دۆخی نائارام و پشێویی کە بێگومان لە کاتی هاتنی ئەڵمانیا بۆ ئەو ناوچانە سەرهەڵدەدات، هەڵێکی باشمان بۆ دەڕەخسێنێت، تا گروپە مەشقپێکراوەکانمان بۆ ئەم ناوچانە بنێرین و بەن بە ناوەندی ئەنجامدانی ئۆپەراسیۆن و بەمجۆرەش ئەوان دەزانن، سەرەتا لە کوێوە دەست پێبکەین. لەم جۆرە بارودۆخەدا، تەنانەت تاقمگەلێکی کەم، ئەگەر بێت و لە کەسە شارەزاکان پێکهاتبن، دەتوانن لە نێوان دۆستەکانمان و لەو وڵاتانەی بڕیارە کاری تێکدەرانەی تێدا ئەنجام بدرێت و بۆ گرتنەبەری جەنگی ناڕێکخراو، ئەو کەسانە دەتوانن کاری زۆر باش ئەنجام بدەن.

ئەگەرە کراوەکانی بەردەم وڵاتانی هاوپەیمان

٦٣. ڕووخانی ڕووسیا دەبێتە هۆی هەڕەشەی جیدی ئەڵمانیا بۆ سەر قەفقازیا و ڕۆژهەڵاتی تورکیا و ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی خەڵک ناچار نەبن واز لە خواستە ناسیۆنالیستییەکەی خۆیان بهێنن. بە پێچەوانەوە، بەشێوەیەکی کاتی هیوای سەربەخۆیی لە نێوانیاندا زیندوو دەبێتەوە. وڵاتانی میحور زۆر بە باشی لەم ڕاستییە تێدەگەن و تەواوی توانای خۆیان بەگەڕ خستووە بۆ هاندانی ڕۆحی ناسیۆنالیستی و بەرپاکردنی شۆڕش لە نێوان ئەم نەتەوانەدا. بەشێک لە سەرکردەکانی ئەو نەتەوانە لە ئێمەوە نزیکن، بەڵام زۆر بە ساردی پێشوازیان لێکراوە. ئەوان نازانن چۆن و لە چ جۆرە بارودۆخێکدا، بەریتانیای گەورە یارمەتیان دەدات. ئەوان نازانن بەریتانیای گەورە لە کاتی سەرکەوتنی هاوپەیمانانەدا، چ بەرنامەیەکی بۆیان هەیە، ئەویش ئەگەر بەرنامەیەک هەبێت. هەروەها بەشێک لەو سەرکردانە تا هەنوکەش لە بیریان نەچووەتەوە وەفادار بوونیان بۆ بەریتانیا لە دواییەن شەڕدا، چ ئەنجامێکی خراپی لێکەوتەوە.

٦٤. ئەمڕۆ، پتر لە نیو ملیۆن قەفقازی کۆکراونەتەوە و چوونەتە پاڵ ڕووسیا. ئەگەر بێت و ڕووسیا شکست بێنیت، یەکەمین فیکریان، هەروەک ئەوەی لە ساڵی ١٩١٧دا ڕوویدا، بریتی دەبێت لە گەڕانەوە بۆ زێدی خۆیان، تا بەرگری

لـە خێـزان و سـەروماڵیان بکـەن. هەروەهـا، هاوشـێوەی سـاڵی ١٩١٧، مەیلێـک بـۆ پێکهێنانـی سـوپایەکی نەتەوەیـی سـەرهەڵدەدات. بـۆ ئـەوەی سـەرکردایەتی ئـەم هێـزە ناڕێکخراوانـە بکرێـت و بـۆ یەکخسـتنەوەی ئـەم فەوجـە پـەرت و بڵاوانـە و سـوود وەرگرتـن لـەو پشـێوییەی بـە هـۆی شکسـتی ڕووسـیاوە دێتەئـارا و بـۆ ئـەوەی کـردەوەی پارا-سـەربازیی ئەنجـام بدەیـن، پێویسـتە چـوار ڕێـکاری پێویسـت بگرینەبـەر:

ا سـەبارەت بـە خەڵکـی قەفقازیـا و ڕۆژهەڵاتـی تورکیـا، پێویسـتە ئێمـە سیاسـەتێکی جێگیـر و ڕوون و ئامانجـی دیارکراومـان لـە جەنگـدا هەبێـت. ئـەم سیاسـەتەش دەکرێـت هـەر کاتێـک بـارودۆخ ڕێگەیـدا بـۆ خەڵـک ئاشـکرا بکرێـت.

ب دەبێت سیاسەتەکە بنەماکانی ئازادی، سەربەخۆیی و چارەی خۆنووسین لەخۆ بگرێت.

ج بـۆ دەسـتەبەرکردنی ئامانجەکانمـان، پێویسـتە یارمەتـی سـەربازیی پێشـوەختە ئامادەکـراو هەبێـت.

د پێش ئەوەی هیچ هەنگاوێک بگیرێتەبەر، پێویستە زەمینە بڕەخسێنرێت.

٦٦. تـا ئێسـتا، خۆمـان لـە دامەزراندنـی هەرجـۆرە پەیوەندییەکـی ڕاسـتەوخۆ یـان ناڕاسـتەوخۆ لەگـەڵ کـوردی تورکیـا و کەمینەکانـی قەفقازیـا، پاراسـتووە، تـا هەسـتیاریی ڕووس و تـورک نەوروژێنیـن. ئەگەرچـی دەبێـت لـە کاتـی پێویسـتدا ئـەم سیاسـەتە بەردەوامـی پێبدرێـت، بـەڵام پێشـنیاز دەکەیـن هەندێـک پڕوپاگەنـدە لـە ڕێگـەی هەڵمەتـی دەنگـۆ زارەکییەکانـەوە بڵاوبکرێنـەوە. دەکرێـت ئـەم جـۆرە پڕوپاگەندەیـەش لـە ڕێگـەی ئـەو کەناڵانـەی لەبـەر دەسـت نووسـینەگەی ئێمـەدا هـەن ئەنجـام بدرێـن و بـە بـێ ئـەوەی داوامـان لێبکرێـت بـۆ وەسـتاندنی ئـەم دەنگۆیانـە کارێـک بکەیـن، کاریگـەری خۆیـان دەنوێنـن، بـەڵام ئەگـەر بێـت و بمانەوێـت هەندێـک ئامانجـی کۆنکریتـی دەسـتەبەر بەکەیـن، هیـچ کاتمـان لەبـەر دەسـت نییـە بـە فیـڕۆی بدەیـن.

٦٧. بەدیـل بـۆ پێشـنیازەکانی سـەرەوە ئەوەیـە، ئێمـە هـەروەک حاڵـی حـازر، گۆڕەپانەکـە بـۆ دوژمـن چـۆڵ بکەیـن و بـە دڵنیاییـەوە لـە کاتـی داگیرکردنـی

قەفقازیا و ڕۆژهەڵاتی تورکیا لەلایەن ئەڵمانەکانەوە، خەڵکی ئەم ناوچانە لە ژێر گوشاری بارودۆخەکەوە ناچار دەبن چارەنووسیان بدەنە دەست دوژمن. ئەوکات ئێمە ئەرکێکی بڕاوەمان دەبێت و ناچار دەبین لە سەرەتاوە دەست پێبکەینەوە و پەیوەندی لەگەڵ ئەو هەرێمانەدا دروست بکەین کە کەوتوونەتە ژێر دەستی دوژمن و بەو هیوایە بین، کاری تێکدەرانە و چالاکی پارا-سەربازی ئەنجام بدەین؛ ئەو کاتیش زۆر درەنگە.

٦٨. ئێمە دەتوانین بە بێ ئەوەی لەبەرانبەر هیچ نەتەوەیەک پابەند بین، لە ڕێگەی بەیاننامەیەکی پەرلەمانییەوە و بە دووبارە بڵاوکردنەوەی لە چاپەمەنی و ڕادیۆدا، پابەندبوونی خۆمان بە مافی چارەی خۆنووسین، هەروەک ئەوەی کە لە بڵاوکراوەی ئەتلانتیک لە ١٤ی ئۆگۆست ١٩٤١دا هاتووە و لەلایەن بەریتانیای گەورە و ئەمریکا دانیپێنرا، دووپات بکەینەوە کە بریتییە لە:

«...لەسەر بنەمای هاوبەش و دیاریکراو لە سیاسەتی نەتەوەیی وڵاتەکانیان [ئەمریکا و بەریتانیا]، بەپێی ئەم بنەمایانە، هیواداریں داهاتوویەکی باشتر بۆ جیهان بهێننەدی››.

«**یەکەم:** ئەم دوو وڵاتە [واتە ئەمریکا و بەریتانیا] دەست بەسەر قەڵەمڕەوی وڵاتانیتردا ناگرن و قەڵەمڕەوی خۆیان بەرفراوان ناکەن››.

«**دووەم:** ئەو دوو وڵاتە خوازیارن گۆڕانکاریی سنووورەکان بە پێی ویست و دەربڕینی ئازادانەی خەڵکەکە بێت››.

«**سێیەم:** ئەوان ڕێز لە مافی ئەو خەڵکانە دەگرن کە شێوازی حوکمڕانی خۆیان هەڵدەبژێرن. هەروەها خوازیارن سەروەری و مافی چارەی خۆنووسینی ئەو خەڵکانەی لێی بێبەشکراون، بۆیان بگەڕێتەوە››.

دیارە بۆچی دووبارە جەختکردنەوە لەم بنەمایانە، دەبێتە هۆی وروژاندن و بە تایبەتیش وروژاندنی ڕووسیا؛ چونکە ئەو چووەتە ناو ئەم بڵاوکراوەیە و وەک سیاسەتی یەکێتی سۆڤیەت پەسەندی کردووە، تەنانەت ئەگەر بێت و بە قسەش بێت نەک بە کردار.

٧٠. ئـەو پڕوپاگەندەیـەی لـە ڕێگـەی ئـەم دەنگـۆ زارەکییانـەوە بـڵاو دەکرێتـەوە، بـە پێـی ئـەو نەتەوەیـەی پڕوپاگەندەکـەی ئاڕاسـتەی دەکرێـت، دەگۆڕدرێـت. ئامانـج لـەم پڕوپاگەندەیـە بەرپەرچدانـەوە و پووچەڵکردنـەوەی درۆی وڵاتانـی میحـوەرە. هەروەهـا نیشـانی ئـەو نەتەوانـە بدرێـت، دۆخـی خەڵکـی ئـەو وڵاتانـەی کەوتوونەتـە ژێـر دەسـتی ئەڵمانیـا، چەنـد نالەبـارە. دەبـێ نیشـانی ئـەو خەڵکـەی بدەیـن، بەڵێنـی ئەڵمانـەکان تـا چەنـد بەهـای هەیـە و چارەنووسـی ئـەوان چـی دەبێـت، ئەگـەر بێـت و بـاوەڕ بـە بەڵێنـە درۆییەکانـی ئەڵمانیـا بکـەن، بـەڵام ئەگـەر بڕیـار بێـت کارێـک بکرێـت، پێویسـتە پێـش ئـەوەی کار لـەکار بترازێـت، کارەکـە بکرێـت.

٧١. هـاوکات ئەگـەر سـەرۆک وەزیرانـی نوێـی عێـراق، نـوری پاشـا، ناچـار بکرێـت لـە بەرژەوەندیـی کـوردی عێراقـدا، بەڵێنـە چاکسـازییەکانی خـۆی جێبەجـێ بـکات و لـە هەمانکاتـدا حکومەتـی خاوەنشـکۆ بتوانێـت هەندێـك بەڵێـن بـە کـوردی ئێـران بـدات، بـەوەی داواکارییەکانـی ئـەوان بـە هەنـد وەردەگیرێـت و هـەر کاتێـک [هاوپەیمانـان] لـە جەنگـدا سـەرکەوتن، داواکارییـە مەشروعەکەیـان جێبەجـێ دەکرێـت و کاتـی ئـەوە هاتـووە گـوێ لـەم داواکارییانـە بگیرێـت، ئـەم کارە لـە سەرتاسـەری جیهانـی کوردیـدا ئەنجامـی گـەورە و بـە سـوودی [لـە بەرژەوەنـدی بەریتانیـادا] لێدەکەوێتـەوە.

٧٢. لـە نیگەرانـی تـورک سـەبارەت بـە پرسـی کـورد و ئەرمـەن تێدەگەیـن. هـاوکات، پێویسـتە ئـەو پێشـنیازە بخرێتـە بـەردەم تورکیـا هیـچ ناڕەزاییەکـی لەسـەر ئـەو کـورد و ئەرمەنانـە نەبێـت کـە لـە پێنـاو بەرگریکـردن لـە سـنووورەکانمان دەبینـە بەشـێک لـە سـوپای بەریتانیـا. نـوری پاشـا، پێشـنیازی ئـەوەی کـردووە چەنـد سـەد کوردێـک وەک هێـزی یـەدەک بـۆ پاراسـتنی فڕۆکەخانەکانـی عێـراق ناونـووس بکرێـن. ئەگـەر هەمـان سیاسـەت بگیرێتەبـەر و ئـەو کـورد و ئەرمەنانـەی نـاو نووسـکراون بـۆ پاراسـتنی فڕۆکەخانـەکان لـە سـوریا بەکاربهێنرێـن، ئـەم کارەش لـە ڕوانگـەی پڕوپاگەنـدە کردنـەوە ئەنجامـی زۆر باشـی لێدەکەوێتـەوە.

٧٣. سـەبارەت بـەم خەڵکانـە، چەندیـن جـار ئـەوە خراوتـەڕوو کـە لـە بایەخـی ئـەم خەڵکانـە کـەم دەبێتـەوە، کاتێـک لـە شـەڕی مۆدێـرن و لـە بەرانبـەر سـوپای

مۆدێرن و چەکی مۆدیرن بەکار دەهێنرێن. [واتە بۆ ئەم جۆرە شەڕ بە کەڵک نایێن]. ئەمەش پشتڕاست کراوەتەوە، بەڵام سەرەڕای ئەم سەرئێشەیەش، ئەوان بە نرخن. لەمەش زیاتر هەڵەیەکی گەورەیە ئەو پێوەرانەی بۆ هەڵسەنگاندنی عەرەب بەکار دێن، بۆ ئەو خەڵکە شاخاوییانەش بەکاریانبهێنین، چونکە ئەمانە لە ڕووی پێکهاتەی جەستەیی و بوێری و خۆڕاگریی زۆر لە عەرەب لە سەروترن. هەربۆیەش بایەخی سەربازیی ئەم شەڕکەرانە لەوەدایە، دەتوانن لە شاخەکانی خۆیاندا شەڕ بکەن، واتە لەو کەش و هەوایەی لێیڕاهاتوون و ئەو تەکنیکانە بەکار بهێنن، لە ڕابردوودا خۆیان داهێنەری بوون.

٧٤. پێشنیاز دەکەین پێش ئەوەی درەنگ دابێت، هەوڵێکی چڕ بدرێت، تا سەرنجی ئەو خەڵکانە بۆ لای هاوپەیمانان ڕابکێشرێت، ئەگەر بێت و ئەم کارە لە کاتی خۆیدا جێبەجێ بکرێت، ئەوکات تەنانەت لە ئەگەری بێ مەیلی تورکیا و هێرشی ئەڵمانیا بۆ سەر قەفقازیا، مەترسی ڕاپەڕینی چەندین ملیۆن خەڵک لە دژی دوژمن نەك تەنیا مەترسییەکی کەم نییە، بەڵکو لەمەش زیاتر ئێمە دەتوانین دۆست و یارمەتیدەر بۆ خۆمان بدۆزینەوە، تا لە ئەنجامدانی کاری تێکدەرانە و ئازاردانی دوژمن، یارمەتیمان بدەن؛ بەپێچەوانەوە، دەبێ چاوەڕوانی گوێ پێنەدان و دوژمنایەتی ڕاستەقینەیان بین لەبەرانبەر خۆماندا.

مقەدەم ج، س سەرۆکی نووسینگەی ئاسیا

م. ئە. ب. قاهیرە

٣٠ی ئۆکتۆبەر ١٩٤١.

پاشکۆی (B) سەبارەت بە کێشەی کەمینەکانی ڕۆژهەڵاتی نزیک

ژێدەر: (MAB/REP/1/1) لە ٣٠-١٠-١٩٤١

کوردی تورکیا

بە هیچ شێوەیەک ناکرێت متمانە بە ئامارەکانی تورکیا بکرێت. سەبارەت بە کورد کە گرنگترین کەمینەی تورکیا پێکدێنن، بە ئەنقەست لە گوندەکان ژمارەکەیان کەم نیشان دەدەن، تا لەم ڕێگەیەوە لە دانی باج خۆیان دەرباز بکەن و کەمترین باج بدەن. هەر بۆیەش سەختە ژمارەیەکی دروست یان نزیک لەوە لە کورد بخەینەڕوو. ئەو ژمارانەی لە خشتەی ژمارە دوو و خشتەی ژمارە سێدا خراونەتەڕوو، مەزەندەکراون؛ بەڵام لە ڕاستییەوە نزیکن و دەکرێت بۆ خستنەڕووی چڕی دانیشتوان لەو ناوچانەی لە خشتەکاندا خراونەتەڕوو، پشتیان پێببەستریت. هەروەک پێشتر ئاماژەمان پێدا، کورد گرنگترین کەمینەن. ئەوان لە ناوچە و قەزاکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیا نیشتەجێن.

خشتەی ژمارە دوو

ژمارە	قەزاکان	کورد	کوردە قزلباشەکان	تورک	ئەوانیتر
١	هەکاری	٪٩٥	---	---	٪٥
٢	سێرت	٪٩٠	---	---	٪١٠
٣	ماردین	٪٩٠	---	---	٪١٠
٤	دیاربەکر	٪٧٠	٪١٥	٪٥	٪١٠
٥	ئورفە	٪٨٠	---	٪١٠	٪١٠
٦	ئەلعەزیز	٪٣٠	٪٤٠	٪٢٠	٪١٠
٧	غازی عەنتاب	٪٤٠	٪٢٠	٪٣٠	٪١٠
٨	تونجەلی (دەرسیم)	---	٪٩٥	---	٪٥
٩	مالاتیا	٪٢٥	٪٣٥	٪٣٠	٪١٠

تێکڕای چڕی دانیشتوان لەم هەرێمانەدا، ٢٠ بۆ ٣٠ کەسە لە هەر کیلۆمەترێک چوارگۆشەدا. بەرەو باکوور، چڕی دانیشتوان لە یەک کیلۆمەتری چوار گۆشەدا زۆر کەم دەبێتەوە، دانیشتوان لەم وڵاتەدا زۆر لێک دوورن، ئەمەش بەو هۆیەوەیە گشت ئەرمەنییەکان یان ڕەشەکوژکران یان دەرکران. هەروەها ژمارەیەکی زۆری کورد و تورکیش لەم شەڕەی دوایدا گیانیان لەدەستدا.

خشتەی ژمارە سێ

ژمارە	قەزاکان	کورد	کوردە قزلباشەکان	تورک	ئاجار و لاز	ئەوانیتر	تاتار
١٠	وان	٪٩٠	---	--	---	٪١٠	---
١١	بەتلیس	٪٥٠	٪٣٠	٪٥	---	٪١٥	---
١٢	ئەرزەنجان	٪٣٠	٪٥٠	٪١٥	---	٪٥	---
١٣	بایبۆرت	٪٥	٪٤٠	٪٤٥	---	٪١٠	---
١٤	ئەرزەرۆم	٪٥٠	٪١٠	٪٢٥	---	٪١٥	---
١٥	بایەزید	٪٧٠	---	---	---	٪١٠	٪٢٠
١٦	کارس	٪١٥	٪٢٠	٪٣٠	---	٪١٠	٪٢٥
١٧	ئارتڤین	---	---	---	٪٨٠	٪٢٠	---
١٨	ریزە	---	---	---	٪٩٠	٪١٠	---
١٩	ترابزۆند	---	---	٪٣٠	٪٥٥	٪١٥	---

لەم خشتانەی سەرەوە، بۆمان دەردەکەوێت، لە کۆی گشتی ٦٢ ویلایەتی تورکیا، ١٩ ویلایەت، زۆرینەی غەیرە-تورک لەخۆ دەگرن.

زۆر نهێنی (BSM/31/CS)

١٣ی جانیوەری ١٩٤٣

M. E. I. C.,

S. I. M. E.

GSI HQ NINTH ARMY

M. A. ANKARA

بابەت: پرسی کورد (Kurdish Affairs)

ئەمەی خوارەوە کورتەیەکە لە ڕاپۆرتەکەی کاپتن هـ. وایتۆڵ (H. Whittall) بە ژمارە (o. i/c BSM) لە قامشلۆوە.

بە بڕوای من هەڵسەنگاندن و دادوەرییەکەی کاپتن وایتۆل زۆر وردە و ئەو پێگەیەی ئەو لە ناوەندەکانی قامشلۆ و فەرەنسادا بۆخۆی دروست کردووە، هێندە بەهێزە، ئەگەر زانیاریی زۆرتر لەبارەی کورد پێویست بێت، ئەو بە ئەمانەتەوە کورتەیەکی بەسوودمان بۆ دەخاتەڕوو.

تکایە ئەگەر پێویست بە زانیاریی زۆرتر بوو، ئاگادارم بکەنەوە. هاوکات دەکرێت بۆ ڕێنماییەکانی کاپتن وایتۆل چاوپێکەوتنی ڕاستەوخۆ یان پرسیارنامە ئامادە بکرێت:

«من چاوم بە زۆر کوردان دەکەوێت، یان کورد بۆ ئەحواڵ پرسین دێنە لام، بەڵام هەندێکجار گفتوگۆکانمان لە بابەتی ئەحواڵ پرسین دەردەچێت. بە پێی ڕێنماییەکانی ڕابردوو، من زۆر قسە ناکەم و زۆریش تیشک ناخەمە سەر سیاسەت، بەڵام بە تێگەیشتنی من هەستی گشتی کورد بریتییە لەوەی باڵی زاڵی ڕاستڕەو حاڵی حازر، بە تەواوەتی لەو بڕوایەدایە، هێزە هاوپەیمانەکان لە شەڕدا سەردەکەون و دواتر دەست بە جێبەجێکردنی سیاسەتەکەیان دەکەن [واتە بەخشینی مافی چارەی خۆنووسین]. بە بڕوای ئەوان دوژمنایەتیکردنی تورک لەگەڵ کۆی گشتی بارودۆخەکە ناگونجێت.

بـە بۆچوونـی مـن، زۆربـەی کـوردە خوێنـدەوار و ڕۆشـنبیرەکان لەوانـە دکتـۆر ئەحمـەد نەفیـز، لـەوە تێگەیشـتوون، پرسـی سـەربەخۆیی کـورد، پرسـێکی زۆر ئاڵـۆزە و ئەوانیـش نەگەیشـتوونەتە ئـەو ئاسـتە، بتوانـن ئیـدارەی دەوڵەتێکـی سـەربەخۆی خۆیـان بکـەن. ئـەو زۆر بـە وردی چاودێریـی ڕووداو و پێشـهاتەکان دەکات. یەکێـک لـەم کوردانـە گوتـی ڕێگـەی ئـەوان بـۆ گەیشـتن بـە سـەربەخۆیی ڕێگەیەکـی دوورودرێـژە و ئـەم پرۆسـەیە لەبـری ئـەوەی پرۆسـەیەکی شۆڕشـگێڕانە بێـت، پێویسـتە پرۆسـەیەکی تەکاملـی بێـت. کـورد بـە منیـان گـۆت گشـت ئـەو شـتەی ئـەوان لـە حاڵـی حـازر خوازیاریـن، بریتییـە لـە پاراسـتنی نەتـەوە و پاراسـتنی شوناسـە جیاوازەکەیـان و ڕێگەیـان پێبدرێـت پارێـزگاری لـە زمـان و خەسـڵەتە نەتەوەییەکانـی خۆیـان بکـەن. مـن گلەیـی زۆرم لەبـارەی جیاکاریـی خێڵایەتـی بیسـتووە کـە بەربەسـتە لەبـەردەم یەکبوونـی کـورد و کوردێـک پێـی گوتـم یەکـەم شـت پێویسـتە بکرێـت، بریتییـە لـە ڕزگار بـوون لـە دەسـتی ئاغـاکان کـە بوونەتـە هـۆکاری پاشـکەوتووی خێڵـەکان، تـا لـەو ڕێگەیـەوە بتوانـن ئـەو خێڵانـە زۆرتـر بچەوسـێننەوە. هەروەهـا بێگومـان ئەوانـەی پێگـە و پایەیـان هەیـە بەتایبەتیـش لـە سـوریا، لـە ناخیانـەوە زۆرتـر ڕقیـان لـە تورکـەکان دەبێتـەوە. مـن بیسـتومە کـوردی تورکیـا، واتـە ئەوانـەی لـە نـاو و لـە دەوروبـەری شـارەکاندا دەژیـن، زۆرتـر حەزیـان لـە خوێندەواریـی و یاسـا و ئارامیـە کـە هەنوکـە لێـی سـوودمەندن (؟).»

«بـە بـڕوای مـن تـورک هەڵەیەکـی کوشـندە دەکـەن، کـورد لـە خـۆ ناگـرن- کـورد پاڵپشـتییان دەکـەن و ئەگـەر کـورد ڕۆشـنبیر و زانـاش نەبـن، بـەڵام پێکـەوە لەگـەڵ تـورک بەهێـز دەبـن، ئەگـەر پشـت لـە کـورد بکرێـت، وەک ئـەوەی هەنوکـە وایـە، کـورد هەمیشـە لـە سـنووری ڕۆژهەڵاتـدا، هـەروەك ئێسـتا، کێشـە دروسـت دەکـەن.»

«هەروەهـا بـە بـڕوای مـن، لـە ڕوانگـەی کـوردەوە، تەنیـا چارەسـەریی بـۆ چارەسـەرکردنی کێشـەکەیان لـە داهاتـوودا بریتییـە لـە نزیکبوونـەوە لـە تورکیـا و ڕێککەوتـن لەسـەر بیرۆکـە هاوبەشـەکان، بۆئـەوەی پێکـەوە کار بکـەن؛ یـان کۆماریکـی کوردی-ئەرمەنـی بـە چاودێـری ڕووسـیا دابمەزرێنـن».

«کورد بەڕادەیەک لێک دوورن، سەختە بە بێ پاڵپشتی زلهێزێک بتوانن لەسەر پێی خۆیان بوەستن. ئەمەش بۆ زلهێزە ئەوروپییەکان سەختە، بتوانن ئەم چەشنە پاڵپشتییە پێشکەش بە کورد بکەن».

«بەهەرحاڵ ئەمە پێشبینیەکی دووەرە. حاڵی حازر، کورد بڕیاریانداوە چارەنووسی خۆیان بخەنە دەست ئێمەوە. پێویستە مرۆڤ دەست بە نەریتێکی ڕۆژهەڵاتییانەوە بگرێت کە بە هۆی سەرکەوتنی زلهێزەکانەوە، خەریکە لە ناو دەچێت، ئەگەر بێت و ئەڵمانەکان سەرکەوتووانە لە خاکی تورکیا تێبپەڕن، لەوانەیە کورد هەڵوێستی خۆیان بگۆڕن».

پاشکۆی لکێندراو بەم نووسراوە، کۆپی ڕاپۆرتی پێشووە لەبارەی کورد. بەداخەوە پێشتر کۆپییەکە بەرز نەکراوەتەوە.

واژوو:

کۆلۆنێل (M. P. COGHILL)

فەرماندەی شاندی ئەمنی بەریتانیا

کۆپی

زۆر زۆر نهێنی (MEIC/SYR/6/6)

ناوەندی هەواڵگریی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، کۆپییەك بۆ فەرماندەیی گشتی

هێزەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست

١٨ی جانیوەری ١٩٤٣

سەرۆکی شاندی ئەمنی بەریتانیا

ژێدەر (BSM/31/GS) لە ١٣-١-١٩٤٣

هەر زانیارییەک لەلایەن کاپتن وایتۆلەوە سەبارەت بە پرسی کورد و پلان و خواستەکانیان بگاتە دەستمان، زانیاریی بەنرخن. لەهەمانکاتدا، هەڵوێستمان لەبەرانبەر کاپتن وایتۆڵ هیچ گوڕانکارییکی بەسەردا نەهاتووە، و زۆر گرنگە کاپتن وایتۆڵ ڕێگە بە خۆی نەدات، لەبارەی بابەتە سیاسییەکان گفتوگۆ بکات، یان سەردانکەرانی کورد هان بدات گفتوگۆی سیاسی بکەن. کورد سەردانی کاپتن وایتۆڵ دەکەن و پێگەی کاپتن وەها لە کورد دەکات لەسەر بابەتە ئەمنییەکان قسە بکەن. ئەگەرچی قسە کردن لەبارەی بابەتە سیاسییەکان خەسڵەتی کوردە و هەر بۆیەش سەختە، کارێک بکەین، ئەوان لە گفتوگۆ کردن لەسەر بابەتە سیاسییەکان دوور بکەونەوە. پێویستە لە بیرمان نەچێت، دروشمی سەرەکییان دژایەتیکردنی تورکە، بۆیەش هەر کاربەدەستێک لەگەڵ کورد دادەنیشێت، پێویستە زۆر ئاگادار بێت، هیچ قسەیەک نەکات، بچێتە چوارچێوەی هاندانی خواستە ناسیۆنالیستییەکەی کورد. بۆ حاڵی حازر، پێشنیازەکەی کاپتن وایتۆڵ سەبارەت بە لێک نزیکبوونەوەی نێوان کورد و تورک بۆ چارەسەری پرسی کورد، پێشنیازێکی باشە. بیرۆکەی دامەزراندنی کۆمارێکی کوردی-ئەرمەنی بە چاودێری ڕووسیا، بیرۆکەیەکی زۆر مەترسیدارە.

ئەگەر بێت و کورد لە گفتوگۆکانیاندا زۆر باسی بابەتە سیاسییەکان بکەن، ئەو کات پێویستە لەم گفتوگۆیانە دڵسارديان بکەینەوە. تا هەنوکەش تورک، لە مامەڵەکردنمان لەگەڵ کورد و ئەرمەن، زۆر بە وردی چاودێریمان دەکەن، بۆیەش پێویستە زۆر وریا بین لێمان بە گومان نەکەون.

واژوو (I. N. CLAYTON) فەرماندەی لیوا (I. N. CLAYTON)

کۆپییەك بۆ: S. I. M. E…G.S.I. Ninth Army….M. A. Ankara

کۆپی (٣٨)

زۆر زۆر نهێنی و کەسی (MEIC/TUR/7)

ناوەندی هەواڵگریی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، کۆپییەك بۆ فەرماندەیی گشتی

هێزەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست

٢٠ی جانیوەری ١٩٤٣

بەڕێز ژەنەڕاڵ

ماونسێڵ (Maunsell) یاداشتەکەی ئێوەی (D. O 24) هی ڕێککەوتی ١١ی جانیوەری ١٩٤٣، بە من نیشاندا.

وردەکارییە جەوهەرییەکانی نەخشەکە زۆر بە باشی دیارکراون و پێویستە نەخشەکە چەندین کۆپی هەبێت. من تێبینییەکانی کۆلۆنێل ئێلفینستۆن (Colonel Elphinston) لەسەر نەخشەکە هاوپێچ دەکەم. ئەو کاتی خۆی لە دیمەشق ڕاپەڕاندنی کارە پلە یەکەکانی پێ دەسپێردرا.

تا ئەو شوێنەی من ئاگادار بم، ئەو نامەیەی لە پەرەگرافی ٦دا ئاماژەی بۆ کراوە، تا هەنوکەش نەنێردراوە.

ئەو ژمارانەی لە پەرگرافی ٦دا ئاماژەیان بۆکراوە، نزیکەی دووهێندەی ئەو ژمارانەن ئێوە خستووتانەڕوو ، گەورەتر کراون و ناوی گەلێک شوێنیش دیارکراون لە ٢٠٠ یان ٣٠٠ ناو کەمتر نین. ئەو نوسخەیەی لەسەر دووبارە داڕێشتنەوەی نەخشەکە هەڵگیراوە، نزیکە لەوەی ئێوە نیشانتانداوە، بەڵام ناوی زۆر شوێنی لەسەرە و ناوەکان بە ڕێنووسی کوردی نووسراون. من لەوە دەترسم ئەو کۆپیەی من لە هەردوو نەخشەکە هەڵمگرتبوو، لە هاوینی ڕابردوودا لەناو برابن. هەردوو نەخشەکە ڕەش و سپین و ئەگەر بێت و نەخشەکەی ئێوە کۆپییەکی دروست بێت لەو نەخشەیەی کە تورک هەیانە، بەدڵنیاییەوە ئەم نەخشەیە دووبارە لەلایەن کەسێکیترەوە نوسخەیەکیتری لێ کۆپی کراوە، چونکە ڕێنووسی ئەم نەخشەیە بە

زمانـی ئینگلیزییـه. لـەم نەخشـەیەدا یـەک یـان دوو هەڵـەی سـەرنجڕاکێش هـەن. بـۆ نموونـه، لەبـری ئـەوەی بنووسرێـت (U.R.S.S)، نـووسراوە (W.R.S.S) لـە باکـووری ڕۆژئـاوا. ئەمـەش یـان فەرەنسـییە یـان هەڵەیـە. ڕەنگکردنـی نەخشـەکەش سەرنجڕاکێشـە، یـان ئێوە ڕەنگتـان کـردووە؟ سـەبارەت بـە ژمـارەی نوسـخەی ئـەو نەخشـانەی هـەن، بـە بـڕوای مـن ئەمـە تەنیـا دزە پێکـردن نییـە، بەڵکـو نەخشـەکە کۆپیکـراوە.

مـن پێشـنیازی ئـەوە دەکـەم، بەڕێزتـان مێـژووی نەخشـەکە بـدەن بـە تورکـەکان (ئـەو بەشـەی نامـەی مسـتەر چەرچڵـە بـۆ مسـتەر ڕۆزڤێڵـت، بیبـڕە). هەروەهـا ئەگـەر بزانیـت پێویسـتە، دەتوانـی تـورک دڵنیـا بکەیتـەوە، ئێمە سـەبارەت بە خواسـتی سـەربەخۆییخوازی کـورد، بـە هیـچ شـێوەیەک هانـی کوردمـان نـەداوە، بەڵکـو فەرمان بە گشـت ئەفسـەرەکان کـراوە وەک هاوڵاتییەکـی تورکیـا، ئێـران، عێـراق و سـوریا، مامەڵـە لەگـەڵ کـورد بکـەن. هەروەهـا ڕێـکاری پێویسـتیش بـۆ بێدەنگکردنـی ئـەوان گیراوەتەبـەر، بەڵگـەش لەسـەر ئـەوە ئـەو بـێ هیواییەیـە کـورد سـەبارەت بـە ئێمـە دەری دەبـڕن [واتـە کـورد هیـچ هیوایەکیـان نەمـاوە، بەریتانیـا یارمەتیـان بـدات].

دواییـن خـاڵ بریتییـە لـەوەی دوور نییـە کوردێـک ئـەم نەخشـەیەی (map) بـۆ تورکـەکان کێشـا بێـت. هەندێـك کـورد خوازیـارن بەینـی ئێمـە و تـورک تێکبچێـت، بـەو هیوایـەی ئـەو کات ئێمـە پشـتی کـورد بگریـن.

خزمەتکارتان

I. N. CLAYTON

سوپاسالار (A. ARNOLD)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا، ئەنقەرە

کۆپییەك بۆ: کۆلۆنێل ماوسێل

یاداشتنامەکان

مەبەست لە نووسینی ئەم نووسراوە، تەنیا خستنەڕووی زانیارییەکانە. دڵنیانیم، ئایا دەکرێ ئێمە هەڵوێستمان هێندە لاواز بێت؟ بە تێگەیشتنی من ئەو خەڵکانەی یاداشتنامەکە ئاماژەیان بۆ دەکات [یاداشتنامەی حکومەتی بەریتانیا سەبارەت بە کورد]، پرسیار دەکات، ئایا بەبۆچوونی ئێمە گونجاوە بابەتی هێمنکەرەوەتر بخەینە دەست کاپتن وایتۆڵ، تا لەم بارەیەوە پەیوەندی بە کوردەوە بکات.

بە بۆچوونی من ئەمە پرسیارێکی سیاسییە و تورکیا زۆر گرنگی پێدەدات و گرنگیدانی ئێمە بەم پرسە کاریگەریی زۆر لەسەر پەیوەندییەکانی نێوان ئەنگلۆ-تورکیا دروست دەکات. چەند ڕۆژ لەمەوبەر حاڵەتێکمان هەبوو، یەکێک لە ئەندامانی هێزی ئاسمانی بەریتانیا (M. F. A) نەخشەیەکی کوردستانی پێبوو. من بە پێویستی نازانم ئەفسەرێکی سەربازی کار لەسەر خواستە ناسیۆنالیستیەکەی کورد بکات. بە بڕوای من، ناڕەزایەتییەکی توند لەسەر ئەم کارەی ئێمە [لەلایەن تورکیاوە] دەردەبڕدرێت. دەپرسم، ئایا کاپتن وایتۆڵ هێندە بە ئەزموون و متمانەیە بتوانێت ڕووبەڕووی ئەم پرسە ببێتەوە.

بە بڕوای من، بە هۆی هەموو ئەم هۆکارانەی سەرەوە، ئێمە دەبێ زۆر بە وریاییەوە مامەڵە لەگەڵ ئەو لایەنانە بکەین کە بایەخ بە پرسی کورد دەدەن و ئەوە بخەینە ڕوو، ئێمە زۆر بە تونڈی دژی ئەم هەڵوێستەی کاپتن وایتۆڵین کە باس لە پرسە سیاسییەکان دەکات، ئەوەی کاریگەری بەسەر کوردی تورکیادا دروست دەکات، یان پەیوەندی بە ڕووداوە سیاسییەکانی تورکیاوە هەبێت.

*****

ئەم بابەتەم لەگەڵ باڵیۆزی بەریتانیا باسکرد و گوتی پێویستە نیگەرانی خۆمان لەسەر ئەم بابەتە بگەیەنینە نووسینگەی کاروباری دەرەوە، چونکە ئەمە پرسێکی زۆر هەستیارە و دەبێ زۆر بە وریاییەوە مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت. ئەو (H. E) ئامادەیە پێشنیازەکەی ئێوە پەسەند بکات، سەبارەت بەوەی پێویستە

بەڕێزتان ئەم بۆچوونە لە ڕێگەی تەلەگرامەوە بخەنە بەردەم لایەنە سەربازییە پەیوەندارەکان بەم بابەتەوە و ئەوە ڕوونبکەنەوە هەر پرسیارێک سەبارەت بە بابەتی هێمن کەرەوە لەوانەیە پشتگوێ بخرێت. دواتر باڵیوز دەتوانێت کۆپییەك لە وەڵامی لایەنە سەربازییەکان بە نافەرمی بۆ نووسینگەی کاروباری دەرەوە بنێرێت و نیگەرانی خۆی تێدا دەربېرێت و لەهەمانکاتدا داوا بکات لەسەر بابەتی نەخشەکە هەڵوێست وەرگرن.

من لەو بڕوایەدام، باشترە بەڕێزتان خۆتان نامەیەک بۆ کۆلۆنێل کۆگێڵ (Colonel Coghell) بەرز بکەنەوە، بەڵام لەوانەیە نەتانەوێت ئێمە نووسراوەکە ببینین. من بەڵێن دەدەم کە نامەکەتان هاوپێچی یاداشتنامەکەی سێر کۆلۆنێک کۆگهێل دەکرێت.

ئەگەر دەتانەوێت پێش نووسینی نامەکە لەبارەی بابەتەکە قسە بکەین، من ئامادەم.

٢٥ی جانیوەری ١٩٤٣

******

باڵیۆز (M. A) تەلەگرامێکی کورتی بۆ نووسینگەی بەیروت نارد‌ووە و داوا دەکات بابەتی پتر هێمنکەرەوە بە کاپتن وایتۆڵ نەدرێت لەبەر ئەو هۆکارانەی ئەو لە نامەکەیدا ئاماژەی پێداون. ڕەشنووسی نامەکە هاوپێچی ئەو نامەیە کراوە کە بۆ سێر. ئۆ سارجێنت (Sir O. Sargenet) نێردراوە.

******

من لەو بڕوایەدام ئەو دوو نامەیەی ئەمڕۆ بەیانی بۆ ئێوەم بەجێهێشت، باشترە لەناو ببردرێن و نامەیەک بۆ سێر ئۆرما سارجێنت بنێردرێت و ئاماژە بەم خاڵانەوەی خوارەوە بدرێت.

ا ئەوە بخرێتەڕوو ئەو نەخشەیەی بووەتە هۆی نیگەرانی تورک، لە بنەڕەتدا هی بەریتانیا نییە.

ب ئـــەوە بخرێتـــەڕوو، ئاژانســـی هەواڵگـــری ڕۆژهەڵاتـــی ناوەڕاســـت (M. E. I. C) بـــە تەواوەتـــی ئـــاگاداری مەترســـییەکانی نزیکبوونـــەوەی کاپـــتن وایتۆڵـــە لـــە کـــورد، خـــودی خۆشـــیان زۆر دژی ئـــەم کارەن.

ئایا دەکرێت ئێوە دووبارە ئەم پرسیارە لە باڵیوزی بەریتانیا لە تورکیا بکەنەوە.

١٩٤٣-١-٢٦

******

بـە پێـی یاداشـتنامەکەی سـەرەوە مـن نامەیـەک بـۆ سـێر ئـۆ. سـێرجێنت دەنێـرم. مـن لـەو بڕوایـەدام کـە باشـترە نامەیـەک بـۆ سـێر ئـۆ. سـێرجێنت بنێـرن. مـن ڕەشنووسـێک ئامـادە دەکـەم و هاوپێچـی نامەکـەی دەکـەم و پەیامـە نیگەرانکەرەکـەی بەرلینیـش بـۆ ئاژانسـی ئاناتۆلیـا بنێریـن.

لـە خـوارەوە بۆچوونـی ژەنـەراڵ کلایتـۆن (General Clayton) لەبـارەی نەخشـەکە خراوەتـەڕوو. نازانـم گرتنەبـەری ئـەو ڕێکارانـە بـاش و قەناعـەت پێهێنـەرن یـان نـا؛ بـەڵام بـە گشـتی دۆخەکـە لەوانەیـە وەهـاش خـراپ نەبێـت کـە ئێمـە وێنامـان کـردووە. هـەر بۆیـەش ئەگـەر جـاری داهاتـوو نەعـمان (Numan)ت بینـی، پێـی بڵێـن نەخشـەکە لەبەیـن بـراوە و لـە بنەڕەتـدا سیاسـەتی فەرمـی بەریتانیـا گرنگـی بـەم بابەتـە نـادات، بەڵکـو نەخشـەکە لـە پەرتووکێـک وەرگیـراوە کـە نزیکـەی بیسـت سـاڵ لەمەوبـەر لـە بەغـدا چاپکـراوە.

٤ی فێبریوەری ١٩٤٣

زۆر نهێنی بابەت: کورد

لە: M. A. Ankara 85/7/1 بۆ: B.S.M Beirut

کۆپییەك بۆ: M. A. I.C….. G.I.M.E… G.S.I HQ. Ninth Army.

مـن نووسراوەکـەی بەڕێزتانـم بـە ژمـارەی (٠٥/٣١/BSM) کـە لـە ١٣ی جانـوەری ناردبووتـان، بـە باڵیـۆز بەریتانیـا لـە ئەنقـەرە نیشـاندا.

٢. تـا هەنوکـە هیـچ بەڵگەیـەک لەبەردەسـت نییـە نیشـانیبدات کاپـتن وایتـۆڵ لـە دەرەوەی توانـای هەواڵگـری هەڵسـوکەوتی کـردووە و زۆر بـە ئەمانەتـەوە بۆچوونـی کـوردی خسـتووتەڕوو، بـە بـێ ئـەوەی خـودی خـۆی هیـچ گفتوگۆیەکـی سیاسـیی لەگـەڵ کـورد ئەنجامبـدات. لەگـەڵ ئەمەشـدا باڵیـوز هیـواداره کاپـتن چیـتر هیـچ جـۆرە بابەتێکـی هێمنکـەرەوە لەبـارەی کـورد نەخاتـەڕوو. هەروەهـا بـە بۆچوونـی باڵیـۆز، لەوانەیـە کاپـتن وایتـۆڵ، بـە پێـی ئـەو دەسـەڵاتەی هەیەتـی بکەوێتـە هەڵوێسـتێکەوە، ناچـار بێـت ڕوانگـەی سیاسـیی خـۆی بخاتـەڕوو. بـە بۆچوونـی باڵیـۆز، پێویسـتە ڕێگـە بگیرێـت لـە هاتنەکایـەوەی ئـەم جـۆرە هەڵوێسـتە، چونکـە لێکەوتـەی زۆر مەترسـیداری لێدەکەوێتـەوە. هەرچەنـدە ڕەنگـە ئـەم جـۆرە تێڕوانیـن دەربڕینـە لەوانەیـە بـە بۆچوونـی شەخسـی لـە قەڵـەم بدرێـت، بـەڵام لەوانەیـە ئـەم بۆچوونـە لەلایـەن ئـەو کوردانـەی سـەردانی کاپـتن وایتـۆڵ دەکـەن بـە تێڕوانینـی حکومەتـی بەریتانیـا هەژمـار بکرێـت.

٣. بەڵگـەی زۆر لـە باڵیوزخانەکەماندا هـەن، نیشـانی دەدەن چـۆن خـراپ ئامۆژگارییکردن و گفتوگـۆی جڵەونەکـراو لەگـەڵ کـورد، بووەتـە هـۆی ئـەوەی ئێمـە لـە لێـواری دواییـن شـەڕ کـە ڕوویـدا، نزیـک ببینـەوە. بـە بـڕوای باڵیـۆز حاڵـی حـازر، هـەر جـۆرە خـراپ تێگەیشـتنێک لـەم بـارەوە، زۆر مەترسـیدار دەبێـت، حکومەتـی تورکیـا لەهـەر جـۆرە ڕەفتارێکـی سیاسـیی کـورد بـە گومانـە؛ چونکـە لەوانەیـە کاریگـەری لەسـەر تورکیـادا دروسـت بـکات.

سوپاسالار (A. C. Arnold)، پاشکۆی سەربازی

کورد و کوردستان (ل ٤٧-٤٨)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

ئەنقەرە

٥ی جانیوەری ١٩٤٣

١. هەروەک ئاگادارن، لە دوای گەڕانەوەم یەک یان دوو حاڵەتی نەخوازراو لە بارەی کوردەوە ڕوویداوە، ئەگەرچی ئێمە کەم تا زۆر توانیمان بە شێوەیەکی قەناعەتپێکەر بەرپەرچی ئەم حاڵەتانە بدەینەوە، بەڵام ئەم ڕووداوانە ئاماژەن بە نیگەرانی لەڕادەبەدەری تورکەکان، بەوەی لەوانەیە [بەریتانیا] پیلانێکی بۆ ئەو کوردانەی لایەنگرین، لە ڕۆژهەڵاتی ناڤیندا هەبێت. تورک پێشنیازی ئەوەیان کردووە، ئەگەر بمانەوێت تووشی هیچ جۆرە ئاژاوەیەک نەبینەوە، پێویستە ڕێکاری جدیتر بگرینەبەر؛ بە تایبەتیش بە پێی ئەو زانیارییانەی من کۆمکردوونەتەوە، لە بەرانبەر بارودۆخی کوردی باکووری ڕۆژئاوای ئێران. هەروەک ئاگادارن تورکیا لەبەرانبەر هەر شتێک کە کاریگەری لەسەر کورد دروست بکات، هەستیارە و هێشتا لەبیری نەکردووە چۆن هەندێك لایەنی نابەرپرس، لە دوای کۆتایی هاتنی ئەم شەڕەی دوایی کوردی [بۆ بەرژەوەندی تایبەتی خۆی] بەکارهێنا.

٢. یەکەمین تەحەدا کە ڕووبەڕووی من بووەوە لە ٧ی جانیوەری بوو؛ واتە ئەو کاتەی وەزیری کاروباری دەرەوە [تورکیا] نەخشەیەکی بەریتانی بە من نیشاندا، سنوورەکانی کوردستانی دیارکردبوو. سنوورەکە ناوچەیەکی بەرفراوانی لە قەفقازەوە تا دەریای ڕەش و لەوێوە بۆ کەنداوی فارس و بەشێکی زۆری تورکیا و ئێرانی و نزیکەی تەواوی عێراقی لە ناو ئەم سنوورەدا لەخۆ گرتبوو. من هەوڵمدا بەو جۆرە بابەتەکە ڕوون بکەمەوە، حکومەتی ئێمە گرنگی بە پرسی خێڵەکان دەدات، هەربۆیەش نەخشەی لەم جۆرەی کێشاوە. ‹نوعمان› گوتی ئەو بە تەواوەتی لەمە تێدەگات، بەڵام ئاماژەی بەوەدا،

ئەگـەر نەخشـەکە بکەوێتـە دەسـت هـەر تورکێـک زانیاریـی لـەم بـارەوە نەبێـت، هەسـتێکی ناخۆشـی بـۆ دروسـت دەبێـت. [مـن ئامـاژەم بـەوەدا کـە] لـە ڕاسـتیدا بـۆ لێکۆڵێنـەوە لەبـارەی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت، نەخشـەکە سـەر لەنـوێ لـە ڕووی نەخشـەیەک بیسـت سـاڵ لەمەوبـەر بـۆ یەکەمجـار لـە نـاو پەرتووکێـک لەبـارەی کوردسـتان کـە لـە بەغـدا چاپکـراوە، داڕێژراوەتـەوە. لەوکاتـەوە نەخشـەکە بـە بـێ چاودێـری لایەنـی فەرمـی بـۆ چەندیـن جـار کۆپـی کراوتـەوە. بەمجـۆرەش لـەم بـارەوە گومانەکانـی ‹نوعمان›مـان بـە بـێ پاسـاو هێشـتەوە.

٣. دووەمیـن سەرکێشـی بریتـی بـوو لـە کۆپـی ڕاپۆرتێـک لەسـەر کاروبـاری کـورد کـە شـاندی ئەمنـی بەریتانیـا لـە بەیـروت بـۆ پاشـکۆی سـەربازیی ناردبـووی. مـن ئاگاداریـم داوە، پێویسـتە کاپـتن وایتـۆل لەبـارەی ڕاپۆرتـی هێمنکـەرەوە لەبـارەی کـورد، یـان هـەر ئەفسـەرێکیتری هەواڵگـری، دەسـتیان لەبـارەی کاروبـاری سیاسـی کـورد وا کـراوە نەبێـت، دواتـر کۆنـترۆڵ نەکرێـت. هەربۆیـەش مـن لەلایـەن پاشـکۆی سـەربازییەوە بـۆ [شـاندی ئەمنـی] لـە بەیـروت نامەیەکـم نووسـیوە و کۆپییەکیشـم لـەم نامەیـە هاوپێـچ کـردووە و شـاندی ئەمنـی ئاگادارکراوەتـەوە، زۆر گرنگـە ڕێگـە نەدرێـت کاپـتن وایتـۆڵ بخزێتـە نـاو هـەر جـۆرە گفتوگۆیەکـی سیاسـی، یـان وا نیشـان بدرێـت، هانـی سـەردانکەرانی کـورد دەدات. بـەو جـۆرەش هیـوادارم حەماسـەتی ئەفسـەرانی هەواڵگـری لـە گەمەکـردن بـە ئاگـری کـورد کـەم ببێتـەوە.

٤. هەروەهـا لـە ڕێگـەی پەیامێکـەوە کـە بـۆ ئاژانسـی ئاناتۆڵیـا لـە بەرلیـن لـە ٢٥ی جانیـوەری نێـردراوە، جەخـت لەسـەر ئـەوە کراوتـەوە، پێویسـتە لەبـارەی ئـەم بابەتـە زۆر وریـا بیـن، بـەڵام پەیامەکـە بـڵاو نەکرایـەوە. گومـان لـەوەدا نییـە ئەگـەر بێـت و ئەڵمانـەکان بتوانـن پیلانـی بەریتانیـا لەبـارەی کـوردەوە، بـۆ خۆیـان بـەکاری بێنـن، بـە دڵنیاییـەوە ئـەوان زۆر بـە خێرایـی ئـەم کارە دەکـەن، چونکـە هـەروەك لـە سـەرەتادا ئامـاژەم بـۆ کـرد، تـورک سـەبارەت بـە پرسـی کـورد زۆر هەسـتیارن.

٥. هیـوادارم نووسـینگەی (damper) ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت لـە بەیـروت، بتوانێـت

کاریگەری لەسەر ئەم بابەتە بنوێنێت. دەزانین چەند مەترسیدارە بۆ ئەفسەرێکی هەواڵگری پێ لە بەڕی خۆی درێژتر بکات و بخزێتە ناو گفتوگۆیەکەوە لە دەرەوەی دەسەڵاتەکانی. هەر بۆیەش باشترە لە ژێر دەسەڵاتی نووسینگەی کاروباری دەرەوە ئاگادارییەک بۆ ئەو داموودەزگایانە بنێردرێت کە نەچنە ناو هیچ گفتوگۆیەک، تایبەت بێت بە پرسە سیاسییەکان، چونکە پرسی زۆر هەستیارن و دەرهاوێشتەکانیشی زۆر جیدیی و مەترسیدار دەبن.

زۆر نهێنی

ژمارە ١١، RWU, HH (198//SA/43)

کونسوڵگەری گشتی بەریتانیا

تەورێز، ٧ی فێبریوەری ١٩٦٤

بەڕێز...

١. دوێنی پەیوەندیم بە حاکمی گشتییەوە کرد، تا بزانم ئایا ئەو هیچ پلانێکی بۆ ڕێگری کردن لە دووبارەنەبوونەوەی کێشەی کورد هەیە، ئەوەی لە ئەپریلی ساڵی ڕابردوودا ڕوویدا. هەروەها لەبیرتانە دوژمنکاریی ئایینی و نەتەوەیی لە ئازەربایجاندا دەرکەوت، لێکەوتەی بەرچاوی لەسەر ئێران دروست کرد و بووە هۆی ئەوەی پەیوەندییە سنوورییەکانی تورکیا-سۆڤیەت بۆ ماوەیەک تێکبچن و هەڕەشەی ئەوەش کرا، کوردی عێراقیش دەوروژێنرێن. خاڵە گرنگەکان حاکمی گشتی خستیەڕوو بەم شێوەیەی خوارەوەن:

٢. سەربازیی. (١) لە ڕووی مەبدەئیەوە وا بڕیار دراوە و ڕووسیاش پەسەندی کردووە، حکومەتی ئێران سێ فەوج دابمەزرێنێت، ئەردەبیل یەک فەوج، تەورێز یەک فەوج، ڕەزایە یەک فەوج. حاڵی حازر، سێ بەتالیۆن لە ئەردەبیل هەن. دوو بنکەی سەربازی لە ڕەزایە و دوو بنکەش لە تەورێز. تەواوی ئەو یەکانە، یەکەی پیادەن و هیچ یەکەیەکی پشتیوانییان نییە. لە ڕەزایە بە هۆی هەبوونی چەکی سووک، هەندێك یەکەی پشتیوانی هەن. حاکمی گشتی ڕەشبین بوو لەوەی بتوانرێت لە داهاتوویەکی نزیکدا ئەو یەکانە ئامادە و پڕچەک بکرێن. لە هەر حاڵەتێکدا، حاکمی گشتی گوتی: بۆ دووبارە ڕێکخستنەوەی چاوەڕوانی پێشنیازەکانی ژەنەڕاڵ ریدلی (Ridley)یە.

(٢) لە دوو بەتالیۆن کە لە هاوینی ڕابردوو هاتبوونە باکووری ڕەزایە، یەکێکیان گەڕاوەتە باشوور و بە سەربازی خۆجێی شوێنیان پڕکراوەتەوە. لە بەتالیۆنەکانی ئەردەبیل و ڕەزایەش خەڵکی خۆجێیی ناونووسکراون.

(٣) هەنوکە یەکێک لە بەتالیۆنەکانی تەورێز لە مهابادە. حاکمی گشتی ئاماژەی بەوەدا، ئەم بەتالیۆنە بۆیە نێردراوەتە مهاباد، تا پارێزگاری لە کارگەی شەکر و بەرهەمەکانیتری بکات.

٣. جەندرمە. (١) هەروەک ئاگادارن، پرۆژەیەک لەبارەی دووبارە دامەزراندنەوەی بنکەکانی جەندرمە بە درێژایی سنووورەکانی تورکیا لە ئارادایە و من لە ڕاپۆرتێکدا ئەوەم خستەڕوو، ئەفسەرە پلەبەرزەکانی سەربازیی و جەندرمە، چوونەتە سەردانی ئەم ناوچەیە، تا شوێنی ئەو بنکانە دەستنیشان بکەن. (یاداشتەکانی تەورێز لە مانگی نۆڤەمبەری ١٩٤٢، پەرەگرافی ٧٣). حاکمی گشتی پێیگوتم، لەمبارەوە پێشکەوتنێکی کەم دەستەبەرکراوە. یەکێک لە گرفتەکان بریتییە لەوەی ڕووس دوای ئەوەی ڕێگەیان داوە چەک و تەقەمەنیە پێویستەکان لە سنوور دەرباز بن، ڕێگری کردووە، ماباقی چەکەکانیش بگەنە سنووورەکان. ڕووس بۆ ئەم کارە هۆکاری تایبەتی خۆیان هەیە، هۆکارەکەش بریتییە لەوەی گشت خێڵەکان گوشار دێنن بەوەی خێڵە دراوسێکەیان باشتر پرچەک کراوە، هەر بۆیەش ئەوان هەست بە مەترسی دەکەن. حاکمی گشتی گوتی، یەکێک لە ئەفسەرەکانی جەندرمە نزیکەی ٢٠ پارچە تفەنگی بە سەرۆک خێڵێک داوە و ڕووسیاش بەم کارەی زانیوە و ناڕەزایی دەربڕیوە، چونکە لە بارەی ئەمجۆرە دابەشکردنەی چەک، هیچ گفتوگۆیەک لەگەڵ ڕووس نەکراوە و ڕووس بە گومانەوە دەڕوانن ئەم کارە.
(٢). دوور لەم گرفتە کاتییە، حاکمی گشتی ئاماژەی بەوەدا، بیرۆکەی دامەزراندنی چەند بنکەیەکی لاوازی جەندرمە لەسەر سنووورەکان، هەر لە بنەڕەتدا بیرۆکەیەکی باش نییە، چونکە ئەگەر بێت و کەمترین کێشە ڕوو بدات، ئەو بنکانە لەلایەن کوردەوە لەبەین دەبردرێن. بە بڕوای حاکمی گشتی پێویستە بەلانیکەمەوە ٢٠ تا ٢٥ بنکە دروست بکرێن و هەر بنکەیەکیش ٥٠ سەربازی تێدا بێت. بە لەبەرچاوگرتنی جێگۆڕکێی سەربازەکان و دابینکردنی پێداویستییەکان و مۆڵەت وەرگرتن، بەلانیکەمەوە ٣٠٠٠ سەرباز پێویستە هەبن، بەڵام وا دیارە ئەم ژمارەیە زۆرترە لەو ژمارەیەی بڕیارە ڕووس پەسەندی بکەن. لە ڕاستیدا زۆرترە لەو فارسانەی ڕاهێنانیان پێدەکرێت و پرچەک دەکرێن.

(٣). ماوەیەکە ئێمە تووشی کێشەیەک بووین. حکومەتی ئێران خوازیاری گەڕانەوەی دەسەڵاتەکەیەتی. ڕووس دەڵێن لەم بارەوە هیچ گرفتێکیان نییە، بەڵام ئێران تا هەنوکە تەنیا یەک بۆچوونی بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کورد هەیە. ئەویش بریتییە لە بەکارهێنانی هێز بەشێوەیەکی دڕندانە، هەروەک ئەوەی ڕەزاشا ئەنجامیدا، بەڵام حاڵی حازر، ئەوان ناتوانن بەم ژمارە کەمەی هێزی سەربازی و جەندرمەی لەبەردەستیانە، ئەم کێشەیە چارەسەر بکەن. هەروەها ڕووس دەڵێن ئەو هێزەی ئێران هەیەتی بەسە و لە داواکاری ئێران بۆ ناونووسکردنی سەربازی زۆرتر بە گومانن. لە بەهاری ڕابردوودا، حکومەتی ئێران لە ڕێگەی بە نهێنی چەکدارکردنی گوندنشینەکانی دەوروبەری ڕەزایە، هەوڵیدا سوپاکەی بەهێزتر بکات و هەنوکەش سیاسەتی پڕچەککردنی ئەو کوردانەی گرتووەتەبەر کە متمانەی پێیان هەیە. ئەنجامی ئەم کارەش بریتییە لەوەی لە هەردوو حاڵەتەکە، هاوکاری نێوان ڕووسیا و ئێران چارەنووسسازە.

(٤) حاکمی گشتی هیچ زانیارییەکی لەبارەی ڕاپۆرتی ڕووس سەبارەت بە ناردنی هێزی ئێران بۆ مهاباد نییە (بڕوانە پوختەی هاوپێچی سەربازیی بە ژمارە ٢ لە ساڵی ١٩٤٣، پەرەگرافی ١٤). حاکمی گشتی گوتی: هیچ پێشنیازێکی لەم جۆرەی پێ نەدراوە. ئاماژەی بەوەدا، لەوانەیە ئەم پێشنیازە لە تاران و بە بێ ئاگادارکردنەوەی ئەو خرابێتەڕوو. ئەو ئاماژەی بەوە کرد، سەختە بەو هێزانەی هەنوکە لەبەردەستیدان، بەڕپەرچی [هێزەکانی ئێران] بداتەوە و باسی لە ئەزموونی خۆی لەگەڵ سوپای ئێران لە سەرەتای دەست بەکاربوونی ڕەزاشا کرد و ئاماژەی بەوەدا، قۆناغی پۆست مهاباد قۆناغێکی زۆر مەترسیدار دەبێت، تەنانەت بۆ سوپایەکی ژمارە زۆر و ڕێکخراویش.

٤. کورد.

١. حاکمی گشتی گوتی ماوەیەکە کورد لە ناو سنووورەکانی ئێراندا بێدەنگن. هەڵبەت چەند پێکدادانێک ڕوویداوە، بەڵام لە بارودۆخی هەنوکەییدا، ئەو ڕووداوانە، ڕووداوگەلی ئاسایین. ئەو، ئەو ڕاپۆرتەی ڕەتکردەوە، گوایە ماکۆ هەڕەشەی

لەسەرە (بڕوانە کورتەی هاوپێچی سەربازیی ژمارە ٣ لە ساڵی ١٩٤٣، پەرەگرافی ١٧). گوتی ئەمجۆرە دەنگۆیانە لەلایەن خانەکانی ماکۆوە بڵاودەکرێنەوە، چونکە ئەوانیش هەروەک کەسانیتر، داوا دەکەن پارێزگارییان لێبکرێت و هەندێك لە دەسەڵاتە خۆجێیەکانیان دووبارە بۆ بگەڕێنرێتەوە کە ڕەزاشا لێی زەوتکردبوون.

٢. سەرەڕای ئەمەش، چەندین بابەتیترەن دەبنە هۆی نیگەرانی، بۆنموونە: تورک گلەیی دەکەن، لەم دواییانەدا دەستدرێژیی بۆ سەر خاکی تورکیا ئەنجامدراوە و مەڕومااڵت دزراون و دوو تورکیش کوژراون. لەم بارەوە، کونسوڵی تورکیا لە ڕەزایە زۆر بە تۆندی ناڕەزایی دەربڕیوە. حاکمی گشتی گوتی: حاڵی حازر، لە دەرەوەی دەسەڵاتی حکومەتی ئێرانە بتوانێت ڕێگریی لە ڕوونەدانی ئەم جۆرە پێکدادانانە بکات. ئەو هیوای بەوە نەبوو ئەم کێشەیە بێتە چارەسەرکردن، بە بێ هەبوونی ئەنجوومەنی سنووری بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکی نێوان خێڵەکان و بێ بوونی هێزی جەندرمە کە پشتیوانی لە ئەنجومەنەکان بکات. لەمەش زیاتر، حاکمی گشتی لە پێکدادان لەگەڵ ڕووس دەترسا. ئەفسەرێکی ڕووس خەریکی ڕووپێوکردنی دۆڵێک بوو لە ڕۆژئاوای ماکۆوە بەرەو سنووری [تورکیا]، مانگی ڕابردوو ئەفسەرەکە بە خنکێنراوی دۆزرایەوە. (لەوانەیە ئەم کارە لەلایەن کۆمەڵێک تاوانباری ناوچەکەوە ئەنجامدرابێت، ئاگاداری جووڵەکانی ئەفسەرەکە بوونە کە بە تەنیا و بە پێ هاتوچۆی دەکرد، لەوانەشە لەلایەن ئەو کەسانەوە ئەم کارە ئەنجامدرابێت کە ویستویانە نەخشەکەی بدزن و لەو دیوی سنووری بیفرۆشن). ڕەنگە دووبارە ئەم جۆرە کارانە ڕووبدەنەوە و ببنە هۆی خوڵقاندنی گرفتی جیددی. لە مانگی ئەپریلدا دووبارە کورد دەست بە جووڵە دەکەنەوە و بە دڵنیاییەوە هەندێك هێرش بۆ سەر گوندەکان دەبەن و تاڵانیان دەکەن.

٣. بە گشتی من لەگەڵ حاکمی گشتی لەسەر ئەوە کۆکم کە پێویستە بۆ پاراستی ئارامی و سەقامگیریی پلانێکی پێشوەختە ئامادە بکرێت، بەڵام وەبیر حاکمی گشتیم هێنایەوە کە لە ساڵی ڕابردوودا ڕووس لەگەڵ کورد تووشی پێکدادان

ببوون و هەندێك کوژرایشیان هەبوو، بەڵام ڕووس بە وریایی و دان بەخۆداگرتنەوە جوڵانەوە. من بۆ حاکمی گشتی ئەوەم خستەڕوو کە ئەو لەلایەن کوردەوە ڕووبەڕووی کێشەیەکی ئەوتۆ نابێتەوە، بەڵام پێویستە بۆ ڕێگری کردن لە هاتنەکایەوەی هەر جۆرە پێکدادانێک گشت هێزی خۆی بخاتەگەڕ.

٤. پێشنیازی حاکمی گشتی بریتی بوو لەوەی ناتوانرێت چەک لە کورد داماڵرێت، چونکە ڕەزاشایێک لە ئارادا نییە بتوانێ ئەم کارە بکات، هەروەها بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە هێزی پێویستیش لەبەر دەست نییە. بە بڕوای حاکم، بەدیل ئەوەیە، سیاسەتی حکومەتی عێراق بگیرێتەبەر، واتە گشت چەکەکان تۆمار بکرێن و مۆڵەتیان پێ بدرێت و بەم جۆرەش سەرۆک خێڵەکان لەبەرانبەر ئەندامانی خێڵەکانیان، ئەوانەی چەکیان هەیە، بەرپرسیار دەبن. هەروەها پارەیەکیش دەدرێتە ئەو کەسانە، تا بۆ پاراستنی ئارامی و سەقامگیریی یارمەتی جەندرمە بدەن. ئەگەر ئەم ڕێکارانەش بگیرێنەبەر، ئەو کات بە هێزیکی کەمتری جەندرمەوە دەتوانرێت ئارامی بەرقەرار بکرێت (بڕوانە پەرەگرافی ٣،(٢) لە سەرەوە). بەم جۆرەش دەکرێت سەر لە نوێ ئەنجومەنی سنووری‌کان دەست بە کارەکانیان بکەونەوە و بە هاوکاری ئەفسەرە پەیوەندیدارەکانی ئەو دیوی سنوور دەتوانن ناکۆکیەکان چارەسەر بکەن و ڕێگە نەدەن ناکۆکییەکان ببنە هۆی پێکدادانی مەترسیدار. من پرسیاری ئەوەم لە حاکمی گشتی کرد، کەی ئەم پێشنیازانەی خستووەتەڕوو و ئایا تاران پێشنیازەکانی قبوڵ کردووە؟ بە ئاماژەدان بە ناوی تاران، ڕووخساری حاکمی گشتی گۆڕا. ئەو گوتی: پێشنیازەکان بۆ وەزارەتی ناوخۆ نێردراون و وەزیری ناوخۆ هیچ شتێک لەبارەی کوردەوە نازانێت، هەروەها پێشنیازەکە بۆ فەرماندەی جەندرمە نێردراوە، هەردووکیان وەک یەک نەزانن. لەمەش زیاتر هەم فەرماندەی جەندرمە و هەمیش وەزیری ناوخۆ و حکومەت بەگشتی هێندە سەرقاڵی بابەتەکانیترن، هیچ بایەخێکی جیدی و بەردەوام بە گرتنەبەری ڕێکاری پێویست بۆ دووبارە کۆنترۆڵکردنەوەی کورد نادەن کە ڕووسیاش بەم ڕێکارانە ڕازی دەبێت. من پریساری ئەوەم کرد، ئایا ئەو دەتوانێت لەم بارەوە دەسەڵاتی

تـەواو وەرگرێـت، بـەڵام ئـەو لـەو بڕوایـەدا نەبـوو، بتوانێـت ئـەم کارە بـکات.

٥. ئەنجامگیرییەکـەی مـن بریتییـە لـەوەی تەنگوچەڵەمـەی ئێسـتا، بـەردەوام دەبێـت و بـە هاتنـی بەهـار پەیوەنـدی نێـوان کـورد و حکومەتـی ئێـران ئەگـەری زۆرە حاڵـی حـازر چۆنـە، هـەر وا بمێنێتـەوە. هـەر بۆیـەش دەبـێ دووبـارە لـە بەهـاری داهاتـوودا چاوەڕوانـی سـەرهەڵدانی ئـاژاوە و بـێ یاسـایی بیـن، بـەڵام مـن لـەو بڕوایـەدام بـە دوو هـۆکار لـە بارودۆخـی ئـەم سـاڵ مەترسـیی کەمـتر دەبێتـەوە: یەکـەم، گەشـتی پارسـاڵی کـورد بـۆ باکـۆ تـا هەنوکـە لەبیریـان ماوەتـەوە و لـەو بڕوایـەدان، ئـەم گەشـتە بـەو مانایـە دێـت، ئـەوان لەلایـەن ڕووسـەوە سەرپشـک کـراون، چیان پێخۆشـە بیکـەن. دووەم، بەمجـۆرەش خەڵکانیـتر داهاتوویەکـی سـەقامگیرتریان دەبێـت، سـاڵێک لەمەوبـەر گشـت ئێرانییـەکان و بەشـێک لـە تورکـەکان لـەو بڕوایـەدا بـوون ئەڵمانیـا پێـش کۆتایـی هاتنـی سـاڵی ١٩٤٢، دەچێتـە نـاو ئێـران، بـەڵام ئەمـە ڕووی نـەدا. مـن هیـوادارم بـەم هۆیـەوە کـورد سـەبارەت بـە دواڕۆژیـان وریاتـر بـن.

٦. بـە بـڕوای مـن حاکمـی گشـتی، پێکدادانەکانـی سـەر سـنوور و هێرشـی سـەر ڕووسـی لە ئاسـتی خـۆی گەورەتـر و مەترسـیدارتر نیشـان دەدات، تـا بەم شـێوەیە قەناعـەت بە من بهێنێـت پێویسـتە حکومـەتی سـەربازیی زۆرتـر تەرخـان بـکات، یـان ئـەم ژمارە سـەربازە شکسـت دێنـن (ئـەم شکسـتەش چاوەڕوانکـراوە، چونکـە ڕاهێنـان و پڕچەککردنـی سـەربازیی نـوێ کاتـی پێویسـتە). هـەر بۆیـەش پێویسـتە حکومەت پـارە بە کـورد بدات و ناویـان بنووسـێت، تـا لـە پاراسـتنی ئارامیـدا یارمەتیـدەر بـن. بـە واتایەکیـتر، ڕووس لە سیاسـەتی هەنوکەیانـدا هەڵـەن. هـاوڕام، مۆدێلـی عێـراق بـۆ بەرقەرارکردنـی ئارامـی، مۆدێلێکـی باشـە، بـەڵام دەبـێ بزانـم، ڕووس و ئێرانییـەکان لەبـارەی چ شـتێك زۆر ناکۆکـن.

٧. چـاوم بـە هـاوکارە تورکەکـەم کـەوت. ئـەو گوێبیسـتی چەنـد کردەویەکـی دەسـتدرێژی کردنـە سـەر خاکـی تورکیـا بـووە، بـەڵام ناتوانێـت ئـەوە پشتڕاسـت بکاتـەوە کـە هیـچ هاوڵاتیەکـی تورکیـا کـوژرا بێـت. تەنیـا ئـاگاداری ئەوەیـە چەنـد هـەزار سـەرە مەڕێـک دزراون و لـە ئێـران فـرۆشراون، چونکـە لـەوێ بە هۆی ڕووسـەوە نرخی مەڕ گـران بووە. حکومەتـی تورکیـا لە بارودۆخی سـەختی ئێران تێدەگات و خۆی بـۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی

ئـەم جـۆرە کارانـە ئامـادە دەکات، هەروەهـا ڕووداوی لـەم چەشـنە هەمیشـە لەمکاتەی سـاڵدا ڕوویانـداوە. ئەمـەش نەبووەتە ڕێگر لەبـەردەم تورکەکان، چاوەڕوانی باشـتربوونی دۆخـی [ئێـران] بکـەن و لەبەرانبـەر دەسـتدرێژییەکانی کـورد بۆ سـەرخاکی تورکیا کە لە ئێرانـەوە ئەنجـام دەدرێـن، بـێ دەنـگ بن، بەڵام بـە بـڕوای هاوڕێکەم حکومەتـی تورکیا زۆر لەسـەرخۆ بـە بێدەنگـی مامەڵـە لەگەڵ ئەم بابەتـەدا دەکات، بەتایبەتیش سـەبارەت بـە بەهێزکردنـی بنکـە سـنووریەکان. ئـەم گفتگۆیـەم لەگـەڵ هـاوکارە تورکەکەمـدا زۆر جیـاواز بـوو لەگـەڵ ئـەو گفتوگۆیانـەی لەگەڵ کەسـانی پێشـتردا کردوومە.

سێر،

شەرەفمەندم خزمەتکاری وەفاداری بەڕێزتان بم.

واژوو:

R. N. Urquhart

ئـەم ڕاپۆرتـە لەلایـەن عابدیـن ئۆزمـەن (Abeddin Ozmen)ەوە نـووسراوە، لـە مانگـی جونـی سـاڵی ١٩٣٥، وەک لێکۆڵـەری مەدەنـی گشـتی بـۆ پارێزگاکانـی ڕۆژهەڵاتـی تورکیـا دامـەزرا. هـەروەك عابدیـن لە پەرەگرافـی ٣دا ئاماژەی بۆ دەکات، مـاوەی نزیکەی ١٥ مانگ ئـەو لێکۆڵـەری گشـتی بـووە؛ کەواتـە دەبێ ئـەم ڕاپۆرتـە لـە سـاڵی ١٩٣٦دا نووسرابێت.

١٩٤٣-٢-١٣

****

ڕاپۆرتێـک لەسـەر بارودۆخـی سیاسـی گشـتی لـە ویلایەتەکانـی بەتلیس، دیاربەکـر، وان، هـەکاری، مـوش، ماردیـن، ئورفـە و سـیرت (Siird)، کـە لـە ژێـر دەسـەڵاتدارێتی دادوەریـی یەکـەم لێکۆڵەری گشـتییەوە نـووسراوە.

****

ڕێگـەم پێبـدەن، ڕوونیبکەمـەوە مەبەسـتی سـەرەکی مـن لـە نووسـینی ئـەم ڕاپۆرتـە بریتییـە لـەوەی دڵنیایـی بدەمـە ئـەم هەرێمـە لـە ڕووی سـەرچاوە سروشـتییەکانەوە،

هەرێمێکـی زۆر دەوڵەمەنـدە و بـۆ هەمیشـەش بـە دەوڵەمەنـدی دەمێنێتـەوە و بـە هـەر شـێوەیەک چارەسـەری کێشـەی کـورد بکرێـت، [ئـەم هەرێمـە] بـە بەشـێکی جیانەکـراو و گرێـدراو بـە خاکـی تورکیـا دەمێنێتـەوە.

لـە هـەر شـوێنێکی ڕاپۆرتەکەمـدا کـە ئامـاژەم بـە وردەکارییـە ئامارییـەکان دابێـت، یـان وردەکاری لەسـەر ڕێکخـراو و پیشـە گشـتییەکان خرابێتـەڕوو، مەبەسـتم هەمـان مەبەسـتی سـەرەوەیە.

لـە سـاڵی ١٩٢٤ و لـە کاتـی سـەرهەڵدانی شۆڕشـی شـێخ سـەعید مـن قائیمقامـی بیرجیـک (Birecik) بـووم کـە دەکەوێتـە ناوچـەی ژێـر دەسـەڵاتی یاسـای سـەربازیی. لـە سـاڵانی ١٩٢٦ و ١٩٢٧، مـن لێکۆڵـەری سیاسـیی و ڕاوێـژکاری لێکۆڵـەری هێـزی ٣ بـووم، ئەویـش سـەرۆکی بەڕێوەبـەری یاسـای سـەربازی بـوو لـە دیاربەکـر. لـە سـاڵانی ١٩٢٨، ١٩٢٩، ١٩٣٠ و ١٩٣١، مـن والـی بەتلیـس و مـوش بـووم. لـە مـاوەی ١٥ مانگـی ڕابـردوودا وەک لێکۆڵـەری گشـتی بەردەوامـی بـە ئەرکەکانـم دەدەم. ئامـاژەم بـەم وردەکارییانـەی سـەرەوە دا، تـا ئـەوە بخەمـەڕوو، لـە پێگەیەکـدام دەتوانـم گەلێـک ڕووداوی گـەورە شـیبکەمەوە کـە لـە ویلایەتەکانـی ڕۆژهەڵاتـدا ڕوو دەدەن، چ لـەو ڕووەوە کـە مـن چاودێرێکـی نزیکـم لـە ڕووداوەکان، یـان بـە پشـت بەسـتن بـەو زانیارییانـەی لـە سـەرچاوەی گشـتی و تایبەتییـەوە بەدەسـتم هێنـاون.

مـن دڵنیـام ئـەو ڕێنماییانەی لـە سـەرۆکی گەورەمان [واتـە ئەتاتورک] بەدەسـتم دەگات بناغەیەکـی پتـەو بـۆ چۆنیەتی هێنانەدی خۆشـگوزەرانی لـەم هەرێمەدا دروسـت دەکات.

مـن شـیکردنەوەکەم لـە بنچینـەی کێشـەکەوە دەسـت پێدەکـەم، ئەویـش بـە خسـتنەڕووی پرسـی دانیشـتوان.

سـەرەڕای ئـەو ژمـارە جۆراوجۆرانـەی لـە پەرتووکەکانـی سـەرژمێری سـاڵی ١٩٢٧دا خراونەتـەڕوو و لەلایـەن بەڕێوەبەرایەتـی گشـتی ئامـار، چاپکـراوە. ئـەو ئامارانـە دانیشـتوانی ناوچـەی ژێـر دەسـەڵاتی یەکـەم لێکۆڵـەری گشـتی لـە نێـوان ٨٦٨،٣٢٩ کـەس بـۆ ٨٧٧،٢٨٣ کـەس نیشـان دەدەن. پاشـکۆی ئـەم ڕاپۆرتـە، نەتەوەکانـی ئـەم

هەرێمەی پۆڵینکردووە و ئەوە نیشان دەدات، پۆڵینکردنی زمانەکان بە مانای پۆڵینی نەتەوەیی دێت. لەو پاشکۆیەدا، من تێبینی ئەوەم کردووە، نزیکەی ٢٠٦،٠٠٠ کەس بە تورک تۆمار کراون و نزیکەی ٥٤٣،٠٠٠ کەسیش بە کورد. واتە پتر لە نیوەی دانیشتوانی ناوچەکە بە کورد تۆمار کراون.

پۆلینکردنی دانیشتوان لە ڕووی زمانی قسەکردن، بە پێی سەرژمێری ساڵی ١٩٣٥، تا هەنوکە بڵاونەبووەتەوە، بەڵام بە پێی ڕاپۆرتە جیاوازەکان لەسەر ویلایەتەکان، حاڵی حازر ژمارەی دانیشتوانی ئەم هەرێمە (district) ١،١٢٦،٥٧٧ کەسە. ژمارەی سەرژمێریش نزیکن لەم ژمارانە. لە کۆی گشتی ئەم ژمارەیە، نزیکەی ٢٢٨،٠٠٠ کەس تورکن، ٧٦٥،٠٠٠ کەس کوردن و ژمارەیەکی زۆریش [نەتەوەکانیتر] هەن کە لە سەرژمێری ساڵی ١٩٢٧دا بە ناگرنگ هەژمار کران.

لە لیستی سێیەمی پاشکۆیەکەدا، دەبینین کە ٢٥٠،٠٠٠ کەس لە ژمارەی کورد زیادی کردووە، بەڵام تورکەکان تەنیا ٢٠،٠٠٠ زیاد بوونە. من نازانم، سەرژمێری ساڵی ١٩٣٥ لە پۆلینکردنی زمانەکاندا، چ ژمارەیەکی خستووەتەڕوو، بەڵام ئەو ژمارانەی لەبەردەستن، بەم جۆرەی سەرەوە خڕاونەتەڕوو.

لە یاسای جێگرکردنی دانیشتواندا و لە قسەکان و نووسینەکانی سەرکردەکانمان و ئەو کەسانەی سەردانی ئەم هەرێمەیان کردووە، لێدوانیان لەسەر ئەم هەرێمە و کوردیزم داوە. ئەو دانیشتوانانەی بە زمانی کوردی قسە دەکەن، بەسەر دوو گروپی جیاوازدا دابەشکراون. گروپی یەکەم ئەو کەسانەن کە دەگوترێت نازانرێت کەی و چۆن ئەو کەسانە وەک کورد پەیدابوون. گروپی دووەمیش، وەک تۆمارە مێژوویییەکان نیشانی دەدەن، تورکن، بەڵام بە پێی بارودۆخەکە لەنێو کورددا تواونەتەوە. ئەم ڕوانگە و دابەشکارییە لە ڕووی دابەشکردنی کاری نەتەوەییەوە، دابەشکردنێکی گرنگە، بەڵام تا حاڵی حازر، هیچ ئاماژێک لەبەر دەستدا نییە، چەند کەس لەو ٧٦٥،٠٠٠ کوردە سەر بە گروپی یەکەمن و چەند کەسیشان سەر بە گروپی دووەمن، دیارکردنی ئەم ژمارەیەش کارێکی ئاسان نییە.

لە لایەکیترەوە، جێی گومانە، تۆمارکردنی ٧٥٠،٠٠٠ کەس بە کورد لە کۆی گشتی دانیشتوانی ١،١٠٠،٠٠٠ کەسیدا، ئایا لە ئەنجامی لێکۆڵینەوەیەکی زانستی و شارەزایی بووە. من نازانم تا چەند گونجاوە، ئێمە ئاماری خۆمان بۆ جیهان بڵاوبکەینەوە و تێیدا ئەوە بخەینەڕوو و بۆ گشت ئەو لایەنە جیاوازانەی بۆ کوردیزم کار دەکەن ئەوە نیشان بدەین کە پتر لە نیوەی دانیشتوانی ئەم هەرێمە کوردن.

بەرگەکانی سەرژمێری ساڵی ١٩٢٧ ئەوە دەخەنەڕوو، ١،٣٥٠،٣٧٤ کورد لە ٥٣ ویلایەتی تورکیادا دەژین. ئەو کەسانەی پێشتر چوونەتە ناو ناوچە ناوەڕاستەکانی تورکیا، کە بە تورک دەناسرێن و بە تورکی ژیاون، کەچی بە کورد تۆمار کراون. هیچ گومانێک لەوەدا نییە، محەمەد ئەمین زەکی کە لە بەغداوە مێژووی کوردی نووسیووە، هەندێك کەسیتریش کە پشتیان بە ئەو بەستووە، بەشی باشووری ڕۆژئاوای ئاناتۆلیای، بە هەرێمیکی تەواو کوردی نیشانداوە. ئەمەو سەرەڕای نیشاندانی زۆر ناوچەی سەر بە ویلایەتەکانیتر، بە ناوچەی کوردستانی. من بە پێویستی نازانم دانبنێن بەو ڕژێمانەی لەلایەن ئەو دەوڵەتانەوە نەتەوەی جۆراوجۆریان لە خۆ گرتووە بنیاتناون-ڕژێمگەلێک کە لەسەر بنەمای تاکەکەسێك یان بیرۆکەیەکی بۆماوەیی یان لەسەر بنەمای هەست و سۆز دامەزراوە، یان دان بەو ڕژێمانەدا بنێنین کە لەسەر بنەمای هەست و پێگەی کورد لەبەرانبەر ئاغاکان، شێخەکان، سەیدەکان، بەگەکان دامەزراون و لە سەردەمی ئیمپراتوریەتی عوسمانیدا پەیدابوون، بەڵام ئەگەر بێت و لەسەر بنەمای ناسیۆنالستییەوە دەست پێبکەین کە لەسەر زمانی گشت کەسێکە، لە سەر زمانی کوردیشە. هۆکاری ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەو کوردانەی لە دەرەوەی سنووورەکانی ئێمە چالاکی ئەنجام دەدەن، یان هەندێك کەسی ئاژاوەگێڕ و ئەو ناوەندانەی هەست دەکەن لە تورکەکان جیاوازن، یان لەلایەن ئەو کەسانەوە کە دوژمنایەتیکردنی تورک لە دەروونیاندا ڕەگی داکوتاوە و ئەو کەسانەی لە ژێر کاریگەری ئەم هەستەدان [گشت ئەمانە هەستی ناسیۆنالیستی کوردی وروژاندووە]. ئەمڕۆ ئەم جۆرە ڕەوتانە لە دەرەوەی وڵات زیاد بوون، بەڵام لە ناوەوە زۆر کەمن، تەنیا چەند پێکدادانێک نەبێت، ئەوانیش بایەخی ئەوتۆیان نییە. یان بینەری ئەنجامدانی بارمتەگرتنی ٢ یان ٣ سەربازین، جارناجار لەم هەرێمەدا ئەنجام دەدرێت].

لـە هەندێـك شـوێن، ئێمە دەبینین خەڵکی بەسـاڵاچوو باشـتر لـە گەنجەکان تورکـی دەزانن، ئەمـەش ئاماژەیەکـی ڕوونـە بـۆ سـەرهەڵدانی ئەم جۆرە ڕەوتانـە لەم هەرێمـەدا. بەهەرحاڵ کاتێـک مرۆڤ سـەردانی شـارە گەورەکانـی وەک وان، ئەرلیش، ئادەلجەقـاز، ئاهلات، بەتلیس و دیاربەکـر دەکا، گشـتیان لـە بنەڕەتـدا شـاری تورکیـن، خەڵـک تـوڕە دەبـن، ئەگـەر بێت و بـە کـورد هەژماریـان بکەیـت. هەروەهـا دانیشـتوانی شـارەکانیتر، چ لـە ڕوانگـەی هەسـتی ناسیۆنالیسـتیەوە بێـت کـە خەڵـک بـۆ حکومەتـی کۆماری هەیەتـی، یان بە هۆی دەسـەڵات و تواناکانـی حکومەتـەوە بێـت، یانیـش بەهـۆی چاولێکـەری بێـت لـە شـارەکانی سـەرەوە، خەڵـک هەمـان هەسـتی هەیـە [و تـوڕە دەبـن ئەگـەر بـە کـورد هەژماریـان بکەیـت]. ئـەم بارودۆخـەش بەڵگەیەکـی ڕاسـتەقینەیە لەسـەر ئـەوەی کـوردە شـاخاوییەکان ناتوانـن بـە زمانـی ئێمـە قسـە بکـەن، ناتوانـن بـەدوای هەندێـک خواسـت و [بـەدوای ئـەو خەڵکانـە بکـەون] خوویـان بـە پڕوپاگەنـدەوە گرتووە.

ئامانجـی سـەرەکی ئێمـە بریتییـە لـە چارەسـەرکردنی کێشـەی دوو گروپەکـە. بـە بـڕوای مـن سـوودمەند دەبێـت ئەگـەر بێـت و، هەروەهـا حکومەتیـش ئـاگادار کراوەتـەوە، کـە دەسـت بـە بڵاوکردنـەوەی پروپاگەنـدا بـکات، هـەم بـۆ دەرەوە و هەمیـش بـۆ نـاوەوە ئاڕاسـتەکرا بێـت، ئـەم کارەش لەلایـەن ئـەو کوردانـەوە ئەنجـام بدرێـت، بـە هـۆی بیرۆکـەی کوردایەتیـەوە لـە دژی تورکـن. هەروەهـا ڕۆژانـە ئەنجامـی پڕوپاگەنـدەی فەرمـی حکومـەت بخەنـەڕوو.

ڕووداوی شـێخ سـەعید، ڕووداوێـک بـوو، نـان و خۆراکیـی دەبەخشـییە بیرۆکـەی ئەوەی نـاوی کوردسـتانە. دەرکەوتنـی حاجۆ، خەڵکـی ساسـۆن (Sasun)، یان پەیدابوونـی خەڵکانی جۆراوجـۆر لـە ناوچـە خۆجێیـە جۆراوجۆرەکانـدا، تەنیـا هۆکارەکـەی بریتییـە لـە گشـت ئەو بیرۆکانـەی ئێسـتا لـە ئـارادان. ڕاپەڕینـی ‹ئارارات›یـش بۆ هەمـان بیرۆکـە دەگەڕێتەوە.

هاندەری دەستپێکەرانی ڕووداوەکەی زەیلان، کوردیزم بوو.

هەروەها تاقمەکانی عەلی جان و سەعیدخان، کە بە ٨٠ تا ١٠٠ لایەنگرەوە بۆ چەندین ساڵ هێزەکانی حکومەتیان سەرقاڵکرد، لە ژێر کاریگەری بیرۆکەی کوردیزامدا بوون.

خەڵکی ساسۆن کە لە ژێر سەرکردایەتی ئایینی، سەرکردە زیرەکەکەی، واتە محەمەد عەلی یونس کە خەڵکی ‹مەلەجان›، سەرکردایەتی کرا و هەنوکەش لە ژێر سەرکردایەتی کوڕەکەی عەبدولڕەحماندایە و هەوڵیدا سەرۆک خێڵییەکی دەرەبەگ لە ساسۆن دابمەزرێنێت کە ناوچەیەکی قەدەغە کراوە؛ هەموو ئەم ڕووداوانە لە ژێر پێکەوەگرێدانی هەردوو بیرۆکەی کوردایەتی و نەریتی دەرەبەگایەتیەوە ڕووەدەن و بەرهەم دێن.

هەنوکە خەڵک، مردوو بن یان زیندوو، فەرزەندەی حەسەنان و ئادۆی حەسەنان، یادۆ عەلیجان، سەعیدخان عادلێ گەڤەش، عیزەت موسا، سمکۆ، خالیدی گەبران، خالیدی حەسنان، زیای بەتلیسی کە لە سێدارەدرا، خۆش دەوێت. لەلایەن خەڵکەوە نوری حاجۆ و ئیحسان بە پاڵەوانی نەتەوەیی هەژمار دەکرێن.

نەمدەویست تیشک بخەمەسەر بارودۆخی دەرسیم. بە بۆچوونی من ڕەوت و چالاکییەکانی کوردیزم زۆرتر لە دەرەوە ڕۆوپاگاندەی بۆ دەکرێت نەک لە خودی دەرسیمەوە و دەبێ لە نزیک سنووورەکانمان بە دوای سەرچاوەی ئەم ڕۆوپاگەندانەدا بگەڕێن، واتە لەو شوێنانەی گونجاوە، دەکرێت لەگەڵ هێزە بیانییەکانەوە پەیوەندی دروست بکرێت و لەو شوێنانەی کە ڕۆوپاگەندەی دەرەکی دەتوانێت بە ئاسانی بێتە ناو خاکی تورکیاوە. ئەم هێزە دەرەکییانە دەکرێت خودی کورد بن؛ یان ئەم ڕۆوپاگەندانە لەلایەن ئەو نەتەوانەوە دێن هەمان بیرۆکەیان هەیە؛ وەک ئەرمەنەکان، ئاشوورییەکان و سوورییەکان؛ یان لەلایەن ئەو دەوڵەتانەوە دێن، لە دووڕەوە وەستاون و هانی ئەم جۆرە بیرۆکانە دەدەن.

لەم جۆرە هەلومەرجەدا، بۆ ڕێگەگرتن لەم ڕەوتەی کوردیزمە کە لە دەرەوە دێت، بۆئەوەی ئەنجامەکانی پلانی دەرسیم بەدیبێن، پێویستە ئەم پلانە بە زووترین کات جێبەجێ بکرێت. پێویستە خاڵە بەهێزەکانی ڕەوتی کوردیزم لە دەرەوە و ڕۆوپاگەندەی کوردیزم لە دەرەوەی تورکیا بناسرێن. من زانیارییە تایبەت و فەرمییەکانی خۆم تۆمار کردووە و پێشنیاز و قسەکانم لەسەر بنەمایەکی پتەو دامەزراون.

سەبارەت بە دەستپێشخەرییەکەی خێزانی بەدرخانەکان، کە لە نێوان ئەو کەسانەی لە سوریا بۆ کوردیزم کار دەکەن، ناسراون، ئاکادیمیستێکی فەرەنسی ئەلف و بێی بۆ کورد دارێشتووە، پیتە تورکییەکانی لەخۆگرتووە. ئەم کارە، لەوانەیە لە ڕوانگەیەکەوە بۆ ئەو کارەی ئێمە دەیکەین گونجاو بێت، بەڵام ئامانجی ڕووپاگەندەکردن لە دەرەوە بۆ کوردی تورکیا ئاڕاستە دەکرێت، پەردەپۆش دەکات.

من بیستوومە ئەنستیتۆی ‹مارکسیزم و لێنێنیزم› کە لە یەریڤانە، ڕووپاگەندە بۆ کورد دەکات.

بیستوومە لە چاپی ٢٧ی ئەپریلی ١٩٣٥ی ڕۆژنامەی ئەرمەنەکان ‹Baykar Struggle› کە لە بۆستۆنی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا چاپ دەکرێت، ئەم پەرەگرافەی خوارەوەی بڵاوکراوەتەوە:

«ئەمڕۆ لە ئەرمەنیا ژمارەیەکی کەمی گوندی کورد هەن کە لە خاکی خۆیان دابڕێنراون و خوێندنیش بە زمانی دایک نییە. ئەو کرێکارە کوردانەی بە ژمارەیەکی بەرفراوان تا ئەمڕۆ دەچوونە تەفلیس و لە ناو کێڵگەکاندا کاریان دەکرد، هەنوکە، ڕێکخراوێکیان لە گوندەکانی خۆیان دامەزراندوە. ئیدارەی سۆڤیەت زۆر بەجیدی هەوڵ دەدات، کورد پێشبخات کە لە ئاستێکی زۆر دواکەوتوودا دەژین».

ئەو قسانەی لەسەرەو باسکران، بە کردەوە ئەنجامدرابێت یان نا، ئەوە نیشاندەدات چۆن خۆپەسەندی کورد بەهۆی بیرۆکە ئەهریمەنییەکانەوە لە دژی ئەو وڵاتانەی ژمارەیەکی بەرفراوانی کورد تێیدا دەژین، بەهێز بووە.

ساڵ و نیوێك یان دوو ساڵ لەمەوبەر، تەنانەت کۆنفڕانسێکی کوردۆلۆژی لە ئێریڤان بەسترا. بەگوێرەی زانیارییەکانی سەرچاوەیەکی تایبەت، کۆمەڵێک خاڵ لە کۆنفرانسەکەدا بڕیاریان لەسەر دراوە کە بۆ ئێمە زۆر گرنگن، وەک:

ا پاراستنی کورد لە کاریگەریی کلتوری تورک.

ب دۆزینەوەی ڕیشەی کورد بە گەڕان لە ناو تۆمارە کۆنەکاندا و نووسینی مێژووی کورد.

ج دۆزینەوەی پەیوەندی نەژادی کورد لەگەڵ ئێزدی و ئەرمەنەکان.

د داڕێشتنی نەخشەی کوردستان.

هـ دۆزینەوەی گشت شێوەزارە کوردییەکان و دروستکردنی زمانێکی [یەکگرتوو]، و نووسینی ڕێنووس و قاموسێک و داڕشتنی پیتەکانی نووسین (script).

هەروەک دەبینن ئامانجی ئەم بڕیارانە بریتییە لە پێشخستنی کورد و ئاستی ژیانیان، ئەمەش بە پێی سەپاندنی خۆپەسەندی خودی کورد. ئەگەر بێت و ئەم ئاڕاستەیە بەهێز بکرێت، ئەوا دەبێتە مەترسییەکی جیددی بۆ سەر وڵاتەکەمان.

من گوێبیستی ئەوە بوومە چەند ساڵ لەمەوبەر لە کۆنفرانسی ڕۆژهەڵاتناسان لە ڕۆم، چەند توێژینەوەیەک لەسەر ئەرمەنۆلۆژی، فارسۆلۆژی و کوردۆلۆژی تێدا بەشدار بووە، سمینار لەبارەی کورد و ئێزدییەکان کراوە.

ئەمڕۆ لە سوریا دامەزراوەی وەک ١، خۆیبوون. ٢، یەکێتی کورد. ٣، ڕزگارکەرە کورد. ٤، موسڵمان و مەسیحییە کورد، ٥. هاوکاری کورد، ٦، ڕزگارکردنی کوردی هەژار، ٧. بڵاوکردنەوەی زمانی کوردی، ٨. یەکێتی کورد و نەستوورییەکان، گشتیان دامەزراوەگەلێکن لەلایەن کوردەوە دامەزراون و لە پێناو بەدیهێنانی ئامانجی کورد کار دەکەن. هەروەها دامەزراوەی وەک ٩، دژە تورک، ١٠، تاشناک، ١١. لایەنگری خۆیبوون، (یەعقوبییەکان) سوریا، ١٢. بڵاوکەرەوانی ئیسلام، ١٣، سیرکازەکان، ١٤، توێژی نەقشی و چەندین دامەزراوەیتر بۆ کورد کار دەکەن. ئەو دامەزراوانە لەلایەن ئەو ١٥٠ کەس و چەند خائینێکیترەوە دامەزراون بە بێ پچڕان لە پێناو بەدیهێنانی ئامانجی کورد کار دەکەن.

ئەمڕۆ لە سوریا ژمارەیەکی زۆری کورد، ئەرمەن و تاکە یەعقوبییەکانی سوریا (واتە ئەو کەسانەی لەلایەن حکومەتەوە نیاسراون) کار دەکەن کە کورد و ئەرمەنەکان لە یەک نزیک بکەنەوە و بە هاوکاری کەمینەکانی وەک یەعقوبییەکانی سوریا، ئاشوورییەکان و ئێزدییەکان هەوڵ دەدەن یەکێتیەک بۆ ئەرمەنیا-کوردستانی گەورە دروست بکەن کە لە چیاکانی تۆرۆسەوە دەست پێدەکات، تا دەگاتە

جزیـرە. بـۆ گەیشـتن بـە ئامانجەکانیـان ئـەوان داوایـان پێشـکەش بـە کۆمەڵێـک وڵات کـردووە، هەندێکیـان دۆسـتی ئێمـە و هەندێکیشـیان نەیـاری ئێمـەن. ئەوانـەی لـەو بڕوایـەدان ئـەم هەوڵانـە هیـچ ئەنجامێکـی ئەرێنیـان لێناکەوێتـەوە، هـزر لـە پیلانگێـڕی و بڵاوکردنـەوەی پڕوپاگەنـدە بـۆ سـەرهەڵدانی شـۆڕش دەکەنـەوە، لـە نـاوەوەی تورکیـا کـورد و ئەرمەنـەکان تێیـدا بەشـدار بـن. ئـەم کارەش بـە پـارەی ئەرمەنـەکان و بـە کاری کـوردە چەتـەکان ئەنجـام دەدرێـت و بەمجـۆرەش وڵاتانیـتر دێنـە نـاو بابەتەکـە. ئەگـەر حاڵـی حـازر نەتوانـن لـە ڕێگـەی ئـەو هاوسـۆزیەی بۆیـان دەردەبڕدرێـت، ئامانجەکانیـان دەسـتەبەر بکـەن؛ چاوەڕوانـن هـەر کاتێـک تورکیـا گیـرۆدەی ململانێـی دەرەکـی ئاڵـۆز یـان جەنگێـک بوویـەوە، ئـەم ئامانجانـەی خۆیـان دەسـتەبەر بکـەن. لەڕاسـتیدا، چەندیـن هـەزار کـورد و ئەرمـەن لـە سـوریا چەکیـان هەیـە و هیواخـوازن هـەر کاتێـک تورکیـا ڕووبـەڕووی کێشـەیەک بـووەوە، هێـرش بکەنـە سـەر تورکیـا و کـوردی تورکیـا بـۆ سـەرهەڵدان هـان بـدەن. جەنگـی سیاسـی لـە نێـوان فەرەنسـا و عەرەبـە ناسیۆنالیسـتەکان هۆکارێکـە بـۆ دەسـت بـە چـەک گەیشـتنی کـورد، ئاشـوری، ئەرمـەن، سیرکاسـەکان و کەمـە نەتەوەکانیـتری سـوریا.

مەبەسـتی مـن لـە خسـتنەڕووی ئـەم ڕاسـتییانە بریتییـە لـە پێداگریکـردن لەسـەر ئـەوەی کـە کاتمـان بەدەسـتەوەیە و نابـێ کات بـە فیـڕۆ بدەیـن و بـۆ پووچەڵکردنـەوەی مەترسـییەکانی سـەر کۆمـاری تورکیـا کـە لـە دەرەوە و نـاوەوە لەلایـەن چالاکوانـی کـوردەوە ئەنجـام دەدرێـت، ئامـرازە پێویسـتەکان بگرینەبـەر.

سـەرۆک وەزیـرە گەورەکەمـان، ئیحسـان ئینۆنـۆ، لـە گەشـتەکەیدا بـۆ لێکۆڵینـەوە لەسـەر ویلایەتەکانـی ڕۆژهـەڵات، ئـەوەی لـە هاوینـی ١٩٣٥دا ئەنجامیـدا، ڕووبـەڕووی کۆمەڵێـک شـت بـووەوە، دەکـرێ زیانگەیێـن و هەڕەشـەئامێز بـن.

پرسـی دەرسـیم لای تـەواوی خەڵـک ئاشـکرایە، ئەمـەش بـە هـۆی بڕیارەکانـی حکومەتـەوە، بـەڵام پرسـی گشـتیی کـورد، تـا هەنوکـە چارەسـەر نەکـراوە و هیـچ پلانێکـی بـۆ دانەڕێـژراوە.

مـــن هیـــچ گومانـــم لـــەوە نییـــە، کاربەدەســـتانی دەوڵـــەت و حکومەتەکەمـــان، کـــە هەمیشـــە چارەســـەری ڕاســـتەوخۆیان بـــۆ کێشـــەکان دۆزیوەتـــەوە، تەنانـــەت بـــۆ گەورەتریـــن پرســـی جیهـــان، دەتوانـــن ســـەبارەت بـــەم پرســـەی ئێســـتا، باشـــترین ڕێـــکار بگرنەبـــەر، بـــەڵام لـــەم ڕاپۆرتـــەدا هەندێـــك پێشـــنیازی بەســـوودم خســـتووەتەڕوو، دەکرێـــت لـــە ڕێگەیانـــەوە دواییـــن ئامانجەکانمـــان دەســـتەبەر بکرێـــن.

پێویستە یەکەم هەنگاو ئەمەی خوارەوە بێت:

بـــە پێـــی ســـەرژمێری ســـاڵی ١٩٢٧، یـــەک ملیـــۆن کـــورد لـــە ١٦ ویلایەتـــی ڕۆژهەڵاتـــدا هـــەن. دەکرێـــت ئـــەو کوردانـــە بـــە تەواوەتـــی [لەنـــاو تورکەکانـــدا] بتوێنـــەوە و ئـــەو هەرێمـــەی ئـــەوان تێیـــدا دەژیـــن، وەک بەهەشـــتێک وایـــە، بـــە بەشـــێکی جیـــا نەکـــراوە لـــە خاکـــی تورکیـــای بـــاوک (Turkish fatherland) هەژمـــار بکرێـــت. یـــان دەبـــێ ئێمـــە قبوڵـــی بارودۆخـــی بەرقـــەرار بکەیـــن کـــە بۆچەندیـــن ســـاڵ بەمجـــۆرە بـــووە.. بـــۆ نموونـــە ئـــەم هەرێمـــە لـــە ژێـــر کۆنترۆڵـــی هێزەکانـــی حکومەتـــدا بمێنێتـــەوە، تـــا ڕێگـــری لـــە بچووکتریـــن پێکـــدادان بـــکا، یـــان لـــە ڕێگـــەی کەســـایەتییە بەرجەســـتەکان و دانـــی بەخشـــیش، ئارامییەکـــی ڕێژەیـــی بێنینـــەدی و لـــە داهاتـــوودا هەوڵـــی چارەســـەرکردنی پێکدادانـــەکان بدەیـــن کـــە لەوانەیـــە بـــە پێـــی بارودۆخـــی بەرقـــەرار، لـــە داهاتـــوودا پێکـــدادان لـــەم هەرێمـــەدا ڕوو بـــدات.

بـــە بۆچوونـــی مـــن باشـــترە حاڵـــی حـــازر، بـــە گوێـــرەی سیاســـەتی ناوخۆیـــی و دەرەکـــی پشـــت بـــە بەدیلـــی یەکـــەم ببەســـتین. ئەنجامەکـــەش بریتـــی دەبێـــت لـــەوەی ئـــەو کەســـانەی لـــە پێنـــاو کوردیـــزم لـــە دەرەوەی ســـنووورەکانی باشـــوور و ڕۆژهەڵاتـــدا کار دەکـــەن، لـــەوە تێدەگـــەن چیـــتر لـــە نـــاوەوەی ســـنووورەکانی ئێمـــەدا لـــەو زمانـــە ناگـــەن کـــە ئـــەوان قســـەی پێدەکـــەن و یـــان بتوانـــن بیرۆکەکانیـــان بـــۆ بخەنـــەڕوو.

بـــۆ دەســـتەبەرکردنی ئـــەم ئامانجـــە، دەبـــێ ئێمـــە تەنیـــا یـــەک ئاڕاســـتە نەگرینەبـــەر. پێوســـتە ژمارەیەکـــی زۆری هێـــزی ســـوپا لـــە ســـەر ڕێـــگا لاوەکییەکانـــدا بڵاوبکەینـــەوە: (ئـــ) لـــە ویلایەتەکانـــی ڕۆژهـــەڵات، دەبـــێ پەنابـــەرە تورکـــەکان لـــە حـــەوزی دەریاچـــەی وان، لـــە

دەشتی موش، لە قەزاکانی بوڵاک و مەلازگر و لە هەردوو دیوی ئەو ناوچانەی هێڵی شەمەندەفەری پێدا تێدەپەڕێت، نیشتەجێ بکرێن.

هەرئەوەندە بەس نییە، بەڕێوەبردنی کێشەیەکی زۆر گرنگی وەک نیشتەجێکردنی دانیشتوان لە ویلایەتەکانی ڕۆژهەڵات، بە هەمان چەشن کە هەنوکە بەڕێوە دەبردرێت، دەکرێت بەڕێوە ببردرێت.

پێویستە پلانێکی چەند ساڵی دابڕێژرێت، کۆمیسیۆنی ڕێکخستنی گوندەکان دابمەزرێت. کۆمیسیۆنەکە لە کاربەدەستی تەکنیکی، ئەندازیارێکی بیناسازی، ئەندازیارێک، پزیشکێک، دادوەرێک، بەرپرسی تەسویە و بەڕێوەبەرێک کە دەسەڵاتەکەی بە پێی یاسا بریتی بێت لە دان یان لێوەرگرتنەوەی مافی خاوەندارێتی زەوییەکان لەو ناوچانەی دەبنە شوێنی نیشتەجێکردنی تورکەکان. ئەمەش بۆ ئەوەی زەویەکان بەسەر پارچەی ڕێکدا دابەش بکرێن و گوندی مۆدێرن بونیات بنرێن و بازرگان و پیشەوەران کەرەستەی پێویستیان بۆ دابین بکرێت و تەنیا خەریکی ئەم پیشەیەی خۆیان بن. کاری ئەم کۆمیسیۆنە کە چەند ساڵێک دەخایەنێت، دەبێ لە هەر ساڵێکدا بەلانیکەمەوە ٣٠٠ خانوو دروست بکەن، پێداویستییەکان دابین بکەن و بڕی ٦٠٠ لیرە بۆ هەر خانوویەک تەرخان بکەن، ئەمەش بەو مانایە دێت کە ١٨٠،٠٠٠ لیرەی تورکی تێچووی خانووەکانە. ئەگەر بێت و ئێمە دروستکردنی خانووەکان بە تەندەر بدەین- بەڵێندەری واش لەم هەرێمە نین، ئەویش بە هۆی جۆری ئەو خانووانەی کە لەم هەرێمەدا دروست کراون- پێویستە بڕی قازانجی ١٥٪ بۆی تەرخان بکەین، بۆ نموونە بڕی ٢٧٠٠٠ لیرەی تورکی بۆ هەر ساڵێک. پێویستە بڕی ٢٠ بۆ ٢٥٠٠٠ لیرەی تورکی بۆ ئەم کۆمیسیۆنە تەرخان بکرێت و بۆ ئەنجامدانی پڕۆژەکان و پرسی زەوییەکان بۆ هەرێمی نیشتەجێکردنی [تورکەکان] خەرج بکرێت.

بیرۆکەی تەرخانکردنی پارە بۆ هەر ساڵێک و بە درێژایی چەندین ساڵ، دەکرێت ٣ بۆ ٥ گوند بۆ تورکەکان کە هەر یەکەیان ١٠٠ خانووی لەخۆ گرتبێت، دروست بکەین.

دەبێ خەڵکی دواکەوتوو لە ناو کلتوری نەتەوەی پێشکەوتوودا بتوێنەوە، بەڵام

کەسێک کە لە خانوویەکی بەدار و قوڕ دروستکراو یان لە کابینەیێکدا دەژیت و هەموو شتێکی خۆی لەدەستداوە، کەسێک جەستەی خۆی بە مافوری کۆنی خەڵکی دەوڵەمەند دادەپۆشێت و کەسێک نەخۆشە و نیوە ڕووتە و نیوە برسیە و هەموو ڕۆژێک دێتە بەردەم دادگا، چونکە لەوانەیە ئەو پارچە زەویەی حکومەت پێیداوە لێیوەرگرنەوە، ناکرێت وەک نموونەیەک وەربیگرین کە گشت کوردە شاخاوییەکان پیس و درندەن، بەڵکو هەندێك کورد هەن بەهێز و تەندروستن.

بۆئەوەی لەم جۆرە کێشانە دوور بکەوینەوە، باشترە ئەم کۆمیسیۆنە و لێکۆڵەری گشتی ببنە یەک و گشت دەسەڵاتە شەرعییەکانیان پێ بدرێت و پارەی کاشیان بۆ تەرخان بکرێت، تا دەست بە کارەکانیان بکەن. تەنانەت ئەگەر بە پێی ئەو پارەیەی بۆ کارەکان تەرخانکراوە، قەبارەی کارەکان لە سااڵێکەوە بۆ سااڵێکیتر جیاواز بێت، بەاڵم بەالنیکەمەوە ئەم ٣٠٠ خانووە دروستکراوە، دەکرێت لە بواری ئابوری و کلتورییدا کاریگەری خۆی بنوێنێت. من داوای پالن و بەرنامەیەک دەکەم، ئەم ئامانجە دەستەبەر بکات.

ب پرسی فێرکردنی زمان. ئەو خەڵکەی دەمانەوێت بیانخزێنینە ناو کۆمەڵگەی تورکی، پێویستە لەبری ئەوەی بە کوردی قسە بکەن، دەبێ بە تورکی قسە بکەن. ئەم بابەتەش پێویستە چارەسەر بکرێت.

بۆ دەستەبەرکردنی ئەم ئامانجە، پێویستە قوتابخانەی شەو و ڕۆژی دروست بکرێن و منداڵ لە گوندەکانیان کۆ بکرێنەوە و بنێردرێنە ئەو قوتابخانانە. پێویستە خۆراک و پێخەویان جیاواز بێت لەگەڵ ئەو خۆراک و پێخەوەی لە گوندەکان هەیانبووە. هەروەها دەبێ [نەریتی] ئەم منداڵانە لە [نەریتی] دایک و باوکیان جیاواز بێت.

دەبێ ئەو قوتابخانانە خەستەخانە و دەرمانخانەی تایبەت بە خۆیان هەبێت، یان لە ژێر چاودێری پزیشکێکدا بن کە بە بەردەوامی سەردانی ئەم قوتابخانانە بکات. ئەم قوتابخانانە دەبێ لەالیەن مامۆستای لێهاتوو و بە تواناوە بەڕێوەبچن کە بتوانێت تورکیزم لە مێشکی قوتابیەکاندا بچەقێنێت. دامەزراندن و بەڕێوەبردنی ئەو قوتابخانانە دەبێ لە ژێر چاودێری حکومەتدا بن.

لـەم قوتابخانـەدا گشـت پرۆگرامـەکان تەنیـا بـە زمانـی تورکـی دەخوێندرێـن، تێیانـدا پڕوپاگەنـدە بـۆ تورکیـزم دەکرێـت و هەسـتی وەفـاداری بـۆ سـەرکردەکانی تورکیـا دروسـت بکرێـت. وانـەی قوتابخانـەکان بـۆ مـاوەی ٣ سـاڵ دەخایێنێـت و دەبێ منداڵەکان هەر سـاڵ مـاوەی ١٠ تـا ١١ مانـگ لـە قوتابخانـەدا بمێننـەوە. بـە واتایەکیـتر تواندنـەوە بـە شـێوازی مـژدەدەرە مەسـیحییەکان. دەکرێـت ئـەم جـۆرە قوتابخانانـە لـە شـارە سـەرەکییەکانی وەک قـەزا و ناحییەکانیـش بکرێنـەوە، بەرپرسـانی حکومـەت، فەرمانـدەی سـەربازی و دەبـێ بەلانیکـەم ٥ سـاڵ قوتابخانـەی سـەرەتاییان تـەواو کردبێـت.

حاڵـی حـازر بودجـەی ویلایەتـەکان تـا ڕادەیـەک بـۆ دامەزراندنـی قوتابخانەیەکـی سـەرەتایی بـۆ هـەر قەزایـەک و هەندێـك ناحیـە و گونـد کـە یـەک تـا سـێ مامۆسـتای هەبێـت، بـەش دەکات.

ئەگـەر بێـت و ڕەزامەنـدی لەسـەر دروسـتکردنی قوتابخانـەی پێنـج قۆناغـی لـە گونـدە گەورەکانـی تورکـەکان بدرێـت، مـن لـەو بڕوایـەدام دەتوانیـن قوتابخانـەی ئێوارانیـش بکەینـەوە، بـە بـێ ئـەوەی تووشـی گرفتـی مـاددی بیـن. ئـەم کارەش هیـچ کاریگەرییەکـی نەرێنـی لەسـەر ئـەو کارانـەی لـە بوارەکانـی کشـتوکاڵ و ئاژەڵـداری و بەڕێوبەرایەتـی یاسـایی و یارمەتـی کۆمەڵایەتـی کـە بـۆ ئـەم ویلایەتانـە تەرخانکـراوە، دروسـت نـاکات.

دامەزراندنـی ئـەم جـۆرە دامەزراوانـە، دەبێـت سـاڵانە ڕەزامەنـدی لەسـەر بدرێـت و سـەرەتا پێویسـتە لـە ناوەنـدە گونجاوەکانـدا بکرێنـەوە.

بـۆ دەسـتپێک، دەبێـت ئـەم جـۆرە دامەزراوانـە لـە قەزاکانـی گەڤـەش (وان)؛ بەیتـۆش-شـەباح (هـەکاری)، هیـزان (بەتلیـس) مەلاسـگرۆ (مـوش)؛ پەرڤـەری (سـیرد)؛ ئەگیـل یـان سـەربەر (دیاربەکـر)؛ دێـرک (ماردیـن) و وێرانشـار (ئورفـە)دا بکرێنـەوە.

ج. ژمارەیـەک لـە کەسـایەتییە بەرجەسـتە و شـارەزاکان بـاس لـەو ڕۆڵـە گرنگـە دەکـەن کـە ویلایـەت، قـەزا و ناوەندیـی شـارەکان هەیانـە، دەکرێـت تێیـدا ناوەنـدی بەهێـزی تورکـی بـۆ تواندنـەوەی کـورد دابمەزرێـن؛ بـەڵام شـێوازەکانی پیادەکردنـی ئەم پێشـنیازە بێهاوتایـە، بەرەوپێشـچوونێکی کەمـی لەسـەر دەسـتی ئـەو کاربەدەسـتانەوە بەخـۆوە

بینیوە کە بە هەڕەمەکی دامەزراون و جیا لە کاری ڕۆژانە ناتوانن هیچ کارێکیتر بکەن و بیر لە داهاتوو ناکەنەوە. ئەگەر بێت و هەلومەرج لەبار بێت، لە دوای ماوەیەکی کەم دەستکەوتی گەورەی بۆ حکومەت لێدەکەوێتەوە.

بە بڕوای من دەکرێت کاریگەری ئەم ناوندانەی سەرەوە لە سێ ڕێگەوە زیاد بکرێت، ئەوانیش بریتین لە ئابووری، تەندروستی- کۆمەڵایەتی و کلتوریی.

کاریگەریی ئابووریی

باڵادەستیی ئابووریی وەک مەڵبەندێک بۆ تورکیزم دەبێت لە ناوجەرگەی ناوچەیەکی بەرفراوانـدا دامەزرێـت و بەدەسـت گروپێکـەوە بێـت کـە بـە تەواوەتـی لـە زمانـی کـوردی دابڕابـن. لەمـەش زیاتـر، بازرگانـەکان دەبـێ بـە تورکـی لەگـەڵ تـەواوی کـوردە شـاخاوییەکاندا قسـە بکـەن. هەروەهـا، گروپێکـی هەڵبژێـردراو لـە میانـەی ئەنجوومەنـی گەلـەوە دەبـێ ڕێنمایـی تایبەتـی ئـەو بازرگانانـە بکـەن کـە چـۆن مامەڵـە لەگـەڵ ئـەم بابەتـەدا بکـەن و چـۆن کـوردە شـاخاوییەکان هـان بـدەن حکومەتیـان خـۆش بوێـت.

لەمـەش زیاتـر، پێویسـتە ئـەو بەقاڵـە گەڕۆکانـەی لـە گوندێکـەوە بـۆ گوندێکیـتر دەچـن و هەمـوو شـتێک دەفرۆشـن و کاڵا بـێ نرخەکانیـان لەگـەڵ هێلکـە و ڕۆن و کـەرەی گونـدەکان دەگۆڕنـەوە و بـە بەردەوامـی بـە کـوردی قسـە دەکـەن و دەتوانـن هەمـوو جـۆرە هەواڵێـک بـڵاو بکەنـەوە و دەبنـە بەربەسـت لەبـەردەم نزیـک بوونـەوەی گوندنشـینەکان لـە شـارەکان، پێویسـتە ئـەو کەسـانە دوور بخرێنـەوە. کارگـەکان و شـوێنی کارکـردن لەلایـەن تورکەکانـەوە دامەزرێـن و کرێـکارە تورکـەکان کاریگـەری لەسـەر بـواری ئابـوری دروسـت بکـەن.

دەبـێ ڕێـکارە پێویسـتەکان بـۆ هاتوچـۆی ڤیتەرنـەرەکان و بەرپرسـانی کشـتوکاڵی فەراهـم بکرێـن، تـا بتوانـن سـەردانی گونـدەکان بکـەن و لەگـەڵ جوتیـاران قسـە بکـەن و لـە نێوانیانـدا پڕوپاگەنـدە بڵاوبکەنـەوە. ئەمـەش یەکێـک دەبێـت لـەو ئامرازانـەی دەبێتـە هـۆی بەرزکردنـەوەی کاریگـەری ئـەو ناوەندانـەی دەمانەوێـت دایامەزرێنیـن.

کاریگەریی تەندروستی و کۆمەڵایەتی

گرنگیدان بە تەندروستی کەسێک، ترس لە مردن، خۆشەویستی بۆ ژیان، کۆمەڵە فاکتەرێکی گرنگن، نەک تەنیا درندەکان ملکەچ دەکات، بەڵکو ئاژەڵەکانیش ملکەچی دەبن. ئێستا لە ویلایەتەکانی ڕۆژهەڵات، ئێمە ناتوانین پشتگیریی پزیشکی بۆ فەرمەنبەرەکانی خۆمان دابین بکەین کە لەوێ خزمەت دەکەن. تەنانەت ئەگەر بێت و لەمڕۆوە دەست پێبکەین، ناتوانم بڵێم تا چەند سااڵیتر دەتوانین ئەو ئامانجەی هەمانە دەستەبەری دەکەین.

ئەو شتانەی من دەمەوێت ئەنجام بدرێن، بریتین لەمانەی خوارەوە:

لە هەر ویلایەتێکدا پێویستە بەڕێوەبەرایەتییەکی گشتی تەندروستی هەبێت کە ژمارەی پێویستی پزیشکی بۆ دەڤەرەکان لەبەردەستدا بێت، واتە هەم بۆ ناوەندی ویلایەتەکان و هەمیش بۆ قەزاکان. دەبێ ئەو پزیشکانە مووچەی گونجاویان بۆ تەرخان بکرێت و گشت ئەو بابەتانەی تایبەتن بە بواری تەندروستییەوە نابێ لە دەرەوەی کارەکانی ئەواندا بێت. ئەمەش لەبەرئەوەی پزیشکەکە لە شارەوانی یان لە هەندێك بنکەی تایبەت یان لە ئەنجوومەنێک مووچەکەی وەردەگرێت، بۆیە پێویستە گرنگی بە ئەرکەکانی خۆی بدات، یان لەبەرئەوەی ئەو پزیشکێکی سەر بە یەکەیەکی ئیدارییە، نابێ هیچ جیاوکێکی هەبێت.

پزیشکی تەندروستی لە کەرتی گشتیدا نابێ پارە بۆ ئەنجامدانی تاقیکردنەوەی پزیشکی و چارەسەریی لە نەخۆش وەربگرێت. ئەگەر بێت و تێچونی سەفەرکردن زیاد بێت، دەبێ لەلایەن حکومەتەوە بە پێی یاسایەک قەرەبوو بکرێتەوە.

دەبێ گشت جۆرە یاسایەکی تایبەت بە بواری تەندروستی گشتی، تەنانەت بە پێچەوانەی یاسای سەربازیش بێت، دەبێ جێبەجێبکرێن.

بێگومان ئەم ژمارە پزیشکە لەگەڵ ژمارەیەک لە فەرمانبەری بواری تەندروستی و دەرمانفرۆش، دەتوانن چەند ڕێکخراوێک دابمەزرێنن کە لە میانەی گەشتەکانیان بۆ گوندەکان، کاریگەریی کلتوری زۆر دروست بکەن.

ئەگەر فەرمانبەرانی ناحیە بە بەردەوامی سەردانی گوندەکان بکەن و پەیوەندیی لەگەڵ خەڵک دروست بکەن، کورد و تورک و عەلەوی ژن و ژنخوازی لەگەڵ یەکتردا ئەنجام بدەن، ئەگەر سەرباز و فەرمانبەران لە بەشی ڕۆژئاوای تورکیا بێنە ئەم ناوچەیە و زەویان بۆ دابین بکرێت و لەگەڵ کچە کورد هاوسەرگیری بکەن و لێرە نیشتەجێ بن، کاریگەریی کۆمەڵایەتی گشت ئەم فاکتەرانە زۆر بەرچاو دەبێت.

کاریگەریی کلتووریی ناوەندەکان

بۆ بڵاوکردنەوەی کلتوری [تورک]، ئەو شارانەی کە بە ناوەند هەڵبژێردراون، دەبێ وەها گەشە بکەن، ڕەنگدانەوەی لەسەر دەوروبەری خۆیاندا هەبێت. ئەگەر کارەکان پشتگوێ بخرێن، هیچ کەس ناتوانێ بانگەشەی ئەوە بکات، ئەو بەرەوپێشچوونەی بەدەست هاتووە، بەسە بۆئەوەی بتوانین بەرپەرچی هەر ڕووداوێکی نەخوازراو بدەینەوە. هەربۆیەش دەبێ ڕێکاری خێرا بگرینەبەر. سەرەکیترین ڕێکار بریتییە لە کۆکردنەوەی فەرمانبەرانی سەر بە یەکە کارگێڕییەکان لە ناوەندە کلتورییەکاندا، ئەو فەرمانبەرانە دەتوانن وەک ڕێبەریی خەڵکی ڕەفتار بکەن، هەروەها فەرمانبەرە خوێندەوارەکان دەتوانن بە هۆی زانین و وزەیان کاریگەری لەسەر گەنجان و ئەو مامۆستایانە دروست بکەن کە خۆیان لە چوار دیواردا سنووردار ناکەن و ئەو شتانەی فێریبوونە بڵاویدەکەنەوە.

دەبێ بزانین، تا هەنوکە ئێمە فەرمانبەری گونجاو و پێویستمان بۆ ناوەندە کلتورییەکان دانەمەزراندووە. بۆ دەستەبەرکردنی ئامانجەکانمان ناتوانین پشت بەو فەرمانبەرانە ببەستین کە هەنوکە لەسەر ئەرکەکانیانن. پێویستە وەزیرەکان وریابن لە دامەزراندنی فەرمانبەرە پلە بەرزەکان. هەروەها بۆ فەرمانبەرە پلە نزمەکان پێویستە، خولی ڕاهێنان بکرێتەوە.

دەبێ توانای ناوەندە کلتورییەکان بۆ چاندنی کلتوری تورک بەرز بکرێتەوە، بە پێچەوانەوە، ئەگەر بێت و کورد بۆ خۆیان کلتورێک بدۆزنەوە، گرفتی چاندنی کلتوری تورکی زۆر قورستر دەبێت.

د بـۆ ئـەوەی پڕۆسـەی تواندنـەوە ئەنجامـی خێـرای لێبکەوێتـەوە، پێویسـتە تەرکیـز بخەینـە سـەر پرسـی قسـەکردن بـە زمانـی کـوردی.

دەبـێ قسـەکردن بـە زمانـی کـوردی لەگشـت ئەنجوومەنەکانـی خەڵـک، لـە نێـوان خوێندەوارەکانـدا، لـە نـاو فەرمانبەرانـی حکومـەت، لـە نـاو دامەزراوەکانـی حکومـەت و بە تایبەتیـش لـە کاتـی جێبەجێکردنـی ئەرکەکانیانـدا، بـە تەواوەتـی قەدەغـە بکرێـت. ئەگـەر بێـت و گوندییـەک کارێکـی هەبێت و زمانی تورکـی نەزانێت، فەرمانبەرەکە نابێت یەکسـەر دەسـت بـە ڕوونکردنـەوە بـە زمانـی کـوردی بـکات، بەڵکـو دەبـێ گوندییەکـە وەرگێڕێـک بێنێـت و نابـێ وەرگێڕەکـە فەرمانبـەر بێـت. ئـەو گرفتەی لـەم ڕێگەیەوە بۆ خەڵک دروسـت دەبێـت، وا دەکات خەڵـک هـەوڵ بـدەن داواکارییەکانیـان بـە زمانـی تورکـی بخەنـەڕوو.

ئـەو فەرمانبەرانـەی پێداگـری لـە بەکارهێنانـی زمانـی کـوردی دەکـەن، یەکەمجـار بـە نـووسراو ئـاگادار دەکرێنـەوە، ئەگـەر هـەر بـەردەوام بـوون، بـە ڕێـژەی جیـاواز مووچەکەیـان دەبڕدرێـت، ئەگـەر هـەر بـەردەوام بـوون لـە کارەکانیـان دەردەکرێـن.

تـەواوی بەڕێوەبـەری بەشـەکان دەبێـت وەك پۆلیـس بەسـەر بەشـەکەی خۆیانـدا بگەڕێـن و ڕێگـە نـەدەن زمانـی کـوردی بـەکار بهێنرێـت.

پێـش ئـەوەی کۆتایـی بـە بابەتـی تواندنـەوەی [کـورد لـە نـاو تورکەکانـدا] بهێنـم، دەمەوێـت ئاماژە بـە ڕێکارێـک بـدەم کـە بـە لای منـەوە گرنگـە؛ کـورد بـە هـەر هۆکارێک بێـت خـووی بـە بیرۆکـەی حکومەتێکـی خـاوەن یاسـا نەگرتـووە. بـۆ کـورد، بەهێزتریـن مـرۆڤ سـەرۆک خێڵەکـەی، یـان، سـەرۆک گوندەکەیەتـی، واتـە پیاوێـک خـاوەن کێڵگەیـە و ئەویـش مـەڕ و ماڵاتەکـەی لـەو کێڵگەیـەدا دەلەوەڕێنێـت. ئـەو کـوردە ملکەچـی فەرمانەکانـی سـەرۆک خێـڵ و سـەرۆکی گوندەکەیەتـی و هـەوڵ دەدات داواکارییەکانـی ئـەوان جێبەجـێ بـکات، لـە ژێـر دەسـەڵاتی ڕژێمـی کۆماریـدا ئەمجـۆرە پەیوەندییـە دوو لایەنـە لاواز کـرا، بـەڵام بـە تەواوەتـی لـە نـاو نەچـووە.

کوردێـک وەهـا وێنـا دەکات، کاتێـک فەرمانبەرێکـی حکومـی بـە نەرمـی و میهرەبانـی ڕەفتـاری لەگەڵـدا دەکات، ئـەو ڕەفتـارە بـە هـۆی جـۆری خیلقەتـی کوردەکەیـە نـەک بـە

هـۆی بەخشـندەیی حکومـەت. هەربۆیـەش ئەگـەر حاڵـی حـارزا هەندێـك خەڵـک بـە پێـی ئـەم دیدگایـە هەڵسـوکەوت دەکـەن، بـە تایبەتیـش ئەوانـەی لـە دەرەوەی سـنووورەکانی ئێمـەدا کار دەکـەن و ئـەو کەسـانەش کـە لـە نـاوەوەی سـنووورەکانی ئێمـەدا یارمەتـی ئـەو کەسـانە دەدەن کـە لـە دەرەوە کار دەکـەن، هـەوڵ دەدەن سـەبارەت بـە پڕۆسـەی تواندنـەوە لـە نێـوان خەڵـک و حکومەتدا بەربەسـت دروسـت بکەن و خەڵک هـان دەدەن لـە دژی حکومـەت بوەسـتنەوە؛ ئەمـەش شـتێکی سروشـتییە. شـێخێک کـە جیاوکەکانـی لەدەسـتداوە؛ ئاغایـەک کـە خـووی بـە چەوسـاندنەوەی خەڵکـەوە گرتـووە؛ چەتـەکان، نەیارانـی دەسـەڵاتی حکومـەت؛ ئـەو کەسـانەی گوندەکانیـان کەوتووەتـە چوارچێـوەی ناوچـە قەدەغەکـراوەکان، قاچاغچییـەکان، ئـەو کەسـانەی حـەز دەکـەن دەسـت بەسـەر زەوییەکـی بەرفراوانـدا بگـرن و تاوانبـارەکان، گشـتیان دەچنـە نـاو پۆلیـن بەنـدی [نەیارانـی حکومـەت]. لەوانەیـە ئـەو گرفتـەی ئـەم جـۆرە خەڵکانـە دروسـتی دەکـەن، گرفتـی گـەورە بـن و تواندنـەوەی ئـەو کەسـانەش لـە نـاو کتـوری تورکیـدا کارێکـی قـورس بێـت. دەبێـت ئـەو کەسـانە لـە کـورد جیـا بکرێنـەوە و پـەرت و بـڵاو بکرێـن. سـەختە بزانیـن ژمـارەی ئـەو جـۆرە کەسـانە چەنـدە. حکومـەت ڕازی بـووە، لـەم سـاڵەدا ٣٠٠٠ کـەس لـەم پۆلێـن بەندییـە بـۆ ویلایەتەکانـی ڕۆژئـاوا بگوازرێنـەوە. ئـەو کەسـانەی دوای ١٥ تـا ٢٠ سـاڵ نەتوابنـەوە، دەبـێ لـە خەڵکیـتر جیـا بکرێنـەوە، و ماباقـی دەگەنـە قۆناغێـک، پابەنـدی کلتـوری تورکـی بـن. تـا ئـەم ڕێـکارە جیبەجـێ نەکرێـت، مـن بـڕوا ناکـەم بتوانیـن کێشـەی تواندنـەوە چارەسـەر بکەیـن.

هـ لە پرسی تواندنەوەدا، دەستپێشخەرییەکانی وەک:

١. گرنگیدان بە ئەنجوومەنی خەڵک؛

٢. کردنـەوەی خوێندنـگا و دابینکردنـی پێداویسـتییەکانی خوێندنـەوە بـۆ خەڵـک تـا بتوانن هەواڵـەکان، ڕۆژنامـەکان و گۆڤـارەکان بخوێننەوە.

٣. کردنەوەی مۆزەخانە و خستنەڕووی بەرهەمە تورکییەکان (هونەری، ئەدەبی و...).

هەروەهـا شـانۆی گـەڕۆک، ئـەو ئەکتەرانـەی گۆرانـی تورکـی دەڵێـن، سـینەمای

گونـدەکان و ڕادیـۆ، هەمـوو ئـەم فاکتەرانـە کاریگەریـی بـاش دروسـت دەکـەن.

دوای ئـەوەی زۆر بـە کورتـی بۆچوونەکانـی خۆمـم لەسـەر تواندنـەوە خسـتەڕوو، چەندیـن بابـەت هـەن پێویسـتە جێبەجـێ بکرێـن و دەکرێـت یەکەیەکـی ئیـداری بـۆ جێبەجێکردنیـان دابمەزرێـت:

٤. چ بـۆ ڕیشەکێشـکردنی کوردیـزم یـان بـۆ دامەزراندنـی ئیدارەیەکـی پتـەو، پێویسـتیمان بـە ڕێگاوبـان هەیـە. هاوینـان دەکرێـت بـۆ گشـت قـەزاکان بـە ئۆتۆمۆبێـل هاتوچـۆ بکرێـت، بـەڵام کاتێـک بـاران دەبارێـت، ڕێبـواران و گواسـتنەی کاڵا ڕووبـەڕووی گرفـت دەبنـەوە و ناتوانـن بـە ئۆتۆمۆبێـل بـارە قورسـەکانیان لـە دیاربەکـر و ناوچەکانیـتر بگوازنـەوە. جیـا لەمـەش، پێداویسـتییە سـەربازییەکان، ئارامـی و ئاسایشـی گشـتی، پێدویسـتییە مەعنەوییەکانیـتر، وەک کلتـور و ڕێکارەکانـی توانـەوە پشـت بـە بوونـی ڕێگاوبـان دەبەسـتێت.

ئەو ڕێگاوبانانەی بونیات دەنرێن، پێویستە بەم شێوەیەی خوارەوە بن:

ا دیاربەکر-سێلوان-مەلەفان-زیارەت-بەتلیس-تاتوان.

ب زیارەت-سیرد-پەرڤارە (Pervare)-شاتاک-وان.

ج وان-باشکالە-هەکاری-پەرڤاری(Pervari).

د ماردین-ساڤور-میدیات-گەرجوش-سیرد

کێشـانی ئـەم ڕێگاوبانانـە، دەبـێ بگاتـە ناوچـەی یەکـەم لێکۆڵـەری گشـتی و گشـت کەرەسـتە مـادی و مەعنەوییەکانـی پێشـکەوتنی بۆ تەرخـان بکرێت و بەمجـۆرەش گەرەنتی ئـەوە دەکرێـت بـۆ هەمیشـە ئـەم ناوچەیـە بـە بەشـێک لـە خاکـی وڵاتـی دایـک بمێنێتەوە.

مـن نازانـم تاچەنـد ئـەو دەنگـۆ و پڕوپاگەندانـە ڕاسـتن [کـە گوایـە کـورد] لەگـەڵ کلتـوری تورکـدا ڕێـک ناکـەون، یـان ئـەو دەنگۆیـەی دەڵێـت ئـەو کوردانـەی خزمەتـی سـەربازییان ئەنجامـداوە، لـە مـاوەی خزمەتـی سـەربازیان، بـە خۆشـحاڵییەوە گەڕاونەتەوە. لەڕاسـتیدا، ئـەو ڕێژەیـەی لـە ناوچەیەکـی تـەواو کوردنشـیندا بوونەتـە سـەرباز، دەگاتـە

نزیکەی ٢٠٪. بە چاوپۆشین لەهەر جۆرە هەست و سۆزێك، بەلای منەوە باش نییە ئەو کوردانەی خزمەتی سەربازی دەکەن، لە بەتالیۆنەکانی کارکردندا ناونووس بکرێن و ڕێگاوبانەکانی ناوچەکەیان پێ دروست بکرێن، کەچی لە هەمانکاتدا هەوڵەکانمان خستووەتەگەڕ، ئەوان بتوێنینەوە و فێرە زمانی تورکیان بکەین.

بەندی دووەم: لە ویلایەتەکانی ڕۆژهەڵاتدا پرسی فەرمانبەران بابەتێکی جیدییە. ئەم پرسە دوو لایەنی هەیە:

ا لە دیاریکردنی فەرمانبەرەکاندا ڕێکاری پێویست نەگیراوەتەبەر. ئەو فەرمانبەرانەی لە ویلایەتەکانی ڕۆژئاوادا پێویستیان پێنەبووە و دەبا بگوازرێنەوە، بۆ ویلایەتەکانی ڕۆژهەڵات نێردراوان. بۆچی تەنانەت سوپاش هەوڵیداوە، ئەو فەرمانبەرانە بۆ دامەزراوەکەی من بنێرێت کە پێویستیان پێنەبووە و دەبا بەهۆی خراپ ڕاپەڕاندنی ئەرکەکانیان، لە پۆستەکانیان دوورخرابانەوە. بۆچی کۆمیسیۆنەکان و وەکیل وەزیرەکان (Under-Seceretary)، واتە ئەو کەسانەی لە دەستنیشانکردنی فەرمانبەراندا بەرپرسیارن، تا هەنوکەش نازانن ناوچەکەی من، ناوچەیەکی تایبەتە و دەبێ باشترین فەرمانبەری بۆ بنێردرێت.

ب ئەو فەرمانبەرانەی هاتوون ئەرکەکانیان ڕاپەڕێنن، هیچ ئارەزوویەك بۆ کارەکانیان نیشان نادەن. لە لایەکەوە، ئەم بابەتە پەیوەستە بە توانای کەسییەوە. لە لایەکیترەوە، یەکێک لە خاڵە لاوازەکانی ئەم ناوچەیە، بریتییە لەوەی یان ئەم بابەتانەی خوارەوە زۆر گەورە کراون، یان دەبنە هۆی ئەوەی مرۆڤ حەز نەکات لەم ناوچەیە کار بکات. ئەم بابەتانەش بریتین لە:

١. ئەو ڕاستییەی لە زۆرێک لە ناوچەکانی ئەم هەرێمە بینای یەکەی کارگێڕی نییە، تەنانەت ئەگەر کەمترین ئیمکاناتیشی هەبێت، تا بتوانرێت تێیدا کاربکرێت؛ ٢. نەبوونی خانوو تا فەرمانبەران تێیدا بژین.

لە هەندێك قەزادا، فەرمانبەران و ئەفسەران لە ترسناکترین هەلومەرجدا دەژین. سەرۆک وەزیرە گەورەکەمان، بۆ دۆزینەوەی چارەسەریەک بۆ ئەم بارودۆخە،

فەرمانی بە ئەلعەزیز (Elaziz) کرد، تا پلانێکی یەک ملیۆن لیرەیی بۆ چارەسەکردنی ئەم کێشەیە ئامادە بکات. هەروەك ئاشکرایە، وەرزی دروستکردنی بینا لەم ناوچەیەدا زۆر کورتە؛ لەگەڵ ئەوەشدا بودجەیەکی پێویست بۆ دروستکردنی خانوو بۆ فەرمانبەران تەرخاننەکراوە، هەر بۆیەش بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە، دەبێ یاسایەک دەربچێت. من پلانێکم داڕێشتووە گشت ئەم خاڵانەی لەخۆ گرتووە (و پلانەکە بە جیا دەخەمەڕوو).

لە ڕاستیدا، باشترین ڕێگە بۆ جێبەجێکردنی کاری بینا دروستکردن، بریتییە لەوەی ئەرکەکە بەو کۆمیسیۆنانە بسپێردرێت کە لەسەرەوە پێشنیازم کردوون. هەروەها دەکرێت ئەم کارە ئەنجام بدرێت لە ڕێگەی ڕێگەدان بە کۆمیتەکانی خۆجێی کاری گشتی بیناکردن (Local Public Work Building Committees)، کە بێن و ئەم بیانایانە دروست بکەن، یان بە کۆنتراکت وەریگرن.

٢. یەکێک لەو ڕێگەیانەی فەرمانبەرانی پێ هانبدرێن تا بێنە ئەم ناوچەیە، بریتییە لە بەرفراوانکردنی تۆڕی تەندروستی گشتی بۆ گشت قەزایەک. هەروەها لە کاتی نەخۆشیی قوڕس بەدانی تێچوونەکانی سەفەر و دەرمان، دەبێ یارمەتی پێشکەش بە فەرمانبەران بکەین.

٣. من گلەییەکم لە فەرمانبەرێک بیست کە بۆ ویلایەتەکانی ڕۆژهەڵات هاتبوو، ئەو نیگەرانی خوێندنی منداڵەکانی بوو، بەوەی لێرە قوتابخانەی ناوەندی و دواناوەندی نییە.

بە بۆچوونی من زۆر بە ئاسانی دەکرێت ئەم بابەتە چارەسەر بکرێت و ببێتە هۆی ئەوەی زۆرێک لە فەرمانبەرە دروستکار و ماندوو نەناسەکان، لە ویلایەتەکانی ڕۆژهەڵات پابەندی ئەرکەکانی خۆیان بن و تەنانەت وەک خۆبەخشێک کار بکەن.

بە پێی یاسا، پێویستە وەزارەتی پەروەردە بۆ ١٠٠٠ قوتابی خوێندن بە خۆڕایی دابین بکات.

مەرجەکانی پێشنیازەکەی من بۆ وەزارەتی پەروەردە بۆ خوێندنی خۆڕایی

بـۆ منداڵـەکان ئەوەیـە، دەبـێ ئـەم منداڵانـە، منداڵـی ئـەو فەرمانبەرانـە بـن کـە لـە ویلایەتەکانـی ڕۆژئـاواوە بـۆ ویلایەتەکانـی ڕۆژهـەڵات هاتـوون و بەردەوامن لـە کارەکانیان و لـە شـوێنێک نیشـتەجێ بوونـە، هیـچ دامەزراوەیەکـی تێـدا نییـە منداڵەکانیـان بتوانـن دواناوەنـدی تێـدا تـەواو بکـەن. ئەگـەر بـە پێـی ئـەم مەرجانـە وەزارەتـی پـەروەردە، بـۆ هـەر یـەک منـداڵ [لـە ویلایەتەکانـی ڕۆژهـەلات] لـە کـۆی دە منـداڵ کـە لـە سەرتاسـەری وڵاتـدا دەستنیشـان کـراون، خوێندنـی خۆڕاییـان بـۆ تەرخـان بـکات، ئـەم بڕیـارە بـۆ گشـت وڵات، بڕیارێکـی بـە سـوود دەبێـت. بێگومـان ئـەم کارەش یاسـایەکی تایبەتـی پێویسـتە.

٤. بێگومـان ئـەو فەرمانبەرانـەی دێنـە ویلایەتەکانـی ڕۆژهـەڵات، تووشـی کێشـەی زۆر دەبنـەوە. لەوانەیـە نەتوانـن ئـەو کاڵایانـە دەسـتەبەر بکـەن کـە پێویسـتیان پێیـە، سـاڵانە یەکجـار سـەردانی شـارە گـەورەکان دەکـەن، بەمجـۆرەش گشـت ئـەو پارەیـەی کۆیـان کردووەتـەوە، خەرجـی دەکـەن.

لـە ڕاسـتیدا، تێچـووی ژیـان لەویلایەتەکانـی ڕۆژهەڵاتـدا زۆرە. ئـەو کەسـانەی ڕۆژانەیـان بـە کۆتکێـک دۆ و هەندێـک ئـاردەوە دەگوزەرێنـن، لەوانەیـە بڵێـن خەرجـی ئەرزانـە. بـە پێچەوانـەوە، بـە بـەراورد لەگـەڵ ویلایەتەکانـی ڕۆژئـاوا، لـە ویلایەتەکانـی ڕۆژهەڵاتـدا، خـۆراك، سـەوزە و جـل و بـەرگ زۆر گرانـە.

فەرمانبەرێـک لـە مـوش بـۆ ئـەوەی ژیانێکـی وەک فەرمانبـەرە هاوتاکـەی لـە ئەنتالیـادا هەبێـت، ناچـارە هێنـدە و نیـوی فەرمانبـەرە هاوتاکـەی پـارە خـەرج بـکات. تەنانـەت ئـەو ‹والی›یانـەی مووچـەی مانگانەیـان ٩٠٠ لیرەیـە، بـە هـۆی گرانـی نرخـی کاڵاکان گلەیـی لـە بارودۆخـی ژیانـی خۆیـان دەکـەن. هـەر بۆیـەش، ئەگـەر بتانەوێـت ئـەو والـی و قائیمەقامانـەی بـۆ ئـەم ویلایەتانـە هاتوونـە، بـە باشـی کارەکانیـان جێبەجـێ بکـەن، دەبـێ ئـەوان بـۆ مـاوەی چـوار سـاڵ لـە ئەرکەکانیانـدا بمێننـەوە، و دەبـێ تێچـووی ژیانیـان بـۆ دابیـن بکەیـن.

٥. دەبـێ تۆمـاری ژیانـی گشـت فەرمانبـەر، دادوەر، ئەفسـەرانی جەندرمـە کـە لـە ویلایەتەکانـی ڕۆژهەڵاتـدا کار دەکـەن، بـە وردی بپشـکێنرێن.

ئەگـەر هـات و دەرکـەوت دۆخـی ژیانـی فەرمانبەرێـک زۆر بـە خێرایـی بـاش بـووە

و لەلایەن فەرمانبەرە پلە جیاوازەکانەوە تا دەگاتە لێکۆڵەری گشتی پشتڕاستیان کردەوە کە فەرمانبەرەکە گەندەڵە، پۆستەکەی خراپ بەکارهێناوە، دزیکردووە، یان فەرمانبەرێکی باش نییە، لەوکاتەدا دەبێ بۆ ماوەیەک کە لەسااڵێك کەمتر نەبێت، ئەو فەرمانبەرە لە کارەکەی دوور بخرێتەوە. یان ئەگەر سکاڵا لەسەر ئەو جۆرە کردارانە لەسەر فەرمانبەرێک تۆمار کرا، دەکرێت فەرمانبەرەکە، بۆ نموونە ئەگەر لە ڕۆژهەاڵتی وڵات بوو، بۆ سمیرنا (Smyrna) بگوازرێتەوە.

بەندی ٣: هەر ڕهوتێك کە ئێمە لەهەمبەر کوردیزمدا بیگرینەبەر، دەبێ دان بەوەدا بنێین، ئەو ناوچەیەی من بەڕێوەی دەبەم هیچ لەیەکچوونێکی لەگەڵ پارچەکانیتری وڵاتدا نییە. بۆئەوەی ئەم ناوچەیە بە پێی ئەو یاسایانە بەڕێوە ببەین کە بۆ سەرتاسەری وڵات دەردەچن، ئەم یاسایانە چارەسەری کێشەی توانەوە، بەرقەرارکردنی ئاشتی و ئارامی ناکەن، ئەمانەش ئامانجی سەرەکی ئێمەن لەم ناوچەیەدا.

ا هیچ ڕێگەیەک نییە بۆئەوەی تاڵانچی، ڕێگر و چەتە، سێخوڕەکان، دەنگۆ-بڵاوکەرەوەکان بە هەزارانیان لەم ناوچەیەدا هەن، پابەندی یاسا بکرێن. لەڕاستیدا پڕوپاگەندەچییەک یان سێخوڕێک کە ڕۆژانە سنووورەکان دەبەزێنێت و سزاش نادرێت؛ هەروەها هیچ شتێک لە دژی ڕێگر و چەتەکان ئەنجام نەدراوە لەگەڵ خێزانەکانیان بە ئازادانە لە گوندەکانیاندا دەژین و خاوەن موڵک و زەوین، لێیانگەڕێین ئەو شتانەی بە تاڵانیان بردووە بۆخۆیان بن، بێگومان ئەگەر لە دژی ئەمانە نەوەستینەوە، ئەوا دەبێتە هۆی ئەوەی ژمارەی ئەو کەسانەی ئەم جۆرە کارانە ئەنجام دەدەن، ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاتر بن.

ئەگەر بێت و کەسێک بە بێ پاسپۆرت لە سنووورەکانی ئێمە دەرباز بێت و بزانێت لەسەر سنووورەکان وەبەر گولە دەدرێت، یان بۆ چەندین مانگ بەند دەکرێت، یان ئەگەر بێت و مرۆڤێک خێزان و سامانەکەی لە گوندا بەجێ هێشتبێت و دەست بەکاری تاڵانچێتی بکات، ئەگەر بێت و بزانێت لەم دۆخەدا گشت موڵک و سامانی لە گوندەکە لێوەردەگیرێتەوە، ئەو کات بە دڵنیاییەوە ژمارەی ئەو کەسانەی خوویان بەمجۆرە کارانەوە گرتووە، کەم دەبێتەوە.

بـە بـڕوای مـن هیـچ پێویسـت نـاکات، بـۆ نموونـە دەسـەڵاتێکی زۆر بـە والـی قۆنیـا یـان ئاماسـیا بدرێـت، بـەڵام بـۆ پاراسـتنی ئاسایشـی وڵات، پێویسـتە ئـەم جـۆرە دەسـەڵاتە بـە والـی ماردیـن بدرێـت. ئەگـەر بێـت و ناڕەزایەتـی لەسـەر پێدانـی ئـەم دەسـەڵاتە بـۆ والـی دەربـڕدرێـت، ئـەو کات دەکرێـت ئـەم پرسـە بـە لێکۆڵـەری گشـتی بسـپێردرێت. لـەم جـۆرە بارودۆخـەدا، ئەگـەر والـی ماردیـن بەگوێـرەی بەنـدی ١٨ی یاسـای پۆلیـس، کەسـێکی خسـتە ژێـر چاودێرییـەوە، بەرگریکـردن لـە مافـی ئـازادی ئـەم کەسـە (ئەگـەر ئـەم جـۆرە مافـەی هەبێـت)، بـە داواکاری گشـتی ماردیـن دەسـپێردرێت. بەمجـۆرەش لـە ڕێگـەی وەزارەتـی دادەوە، ڕێـکاری پێویسـت دەگیرێتەبـەر بـۆ بەهێزکردنـی ئـەو دەسـەڵاتەی بـە پێـی یاسـا بـە والـی بەخـشراوە.

ئەگـەر ئەمڕۆکـە پڕوپاگەنـدەی کوردیـزم و لـە داهاتـوودا ڕەوتـی سـەربەخۆخوازی کـورد لـە گشـت بەشـەکانی ئـەم هەرێمـەدا بـڵاو ببێتـەوە، ئـەو کات مـن ناتوانـم دڵنیـا بـم بـەم بنەمـا دادوەریانـەی هەنوکـە هـەن، وڵات پارێـزراو بێـت، بـەڵام ئەگـەر هاوکارانـی مـن پێداگربـن لەسـەر بەرگریکـردن لـە مافـی گشـتی لـەم هەرێمـەدا [واتـە لـە ویلایەتەکانـی ڕۆژهەڵاتـدا]، ئـەوکات بـا خۆیـان لـە شـوێنی کەسـێک دابنێـن کـە بڕیاریـداوە بیـری نەتەوەیـی بخاتـە سـەرووی گشـت شـتێک.

تـا ئـەو شـوێنەی پەیوەنـدی بـە سـەرۆکی یەکـە ئیداریـیەکانـەوە هەبێـت، مـن بـڕوا ناکـەم سـەرۆکی یەکـە ئیداریـیەکان تـا هەنوکـە پێکهێـنرا بـن. جیاوازییەکـە لێـرەدا بریتییـە لـەو شـێوازەی کەسـێک ئەرکەکانـی ڕادەپەڕێنێـت و ئـەو تەحەفوزاتـەی لەجێبەجێکردنـی یاسـادا هەیـە. بـۆ نموونـە کاتێـک داواکاری گشـتی هەندێـك یاسـا جێبەجـێ نـاکات و فەرمانبەرێـک کـە قایمەقـام یـان والییـە، هەوڵـی جیبەجێکردنـی یاسـاکە دەدات.

ب بـە ڕەچاوکردنـی ئـەو ئەنجامانـەی مـن لـە پەرەگرافـی (ئـ) لـە سـەرەوە پێیگەیشـتووم، هەروەهـا بەهـۆی ئـەو ڕاسـتییەی خەڵکێکـی نـەزان، دواکەوتـوو و مێشـک وشـک ناتوانـن لـە دامـەزراوە دادوەرییەکانـی ئێمـە بگـەن، مـن لـەو بڕوایـەدام ڕژێمێکـی دادوەری تایبـەت دەبـێ لـە ناوچەکانـی ژێـر دەسـەڵاتی یەکـەم لێکۆڵـەری گشـتیدا، بێتەکایـەوە.

من خاڵە سەرەکییەکانی ئەم دامەزراوەیە، بەم شێوەی خوارەوە کورت دەکەمەوە:

١. گشت دادگاکانی تاوان، مەدەنی و بەدواداچوون و گشت دادگاکانیتر دەبێ هەڵبوەشێنەوە و لە گشت قەزاکاندا دادوەرێکی ناوچەیی دابمەزرێت، تا تەواوی کار و ڕێکارە یاساییەکان لە ئەستۆ بگرێت.

٢. بۆ ئەوەی کەیسە دادوەرییەکان بە خێرایی یەکلابکرێنەوە، بە ڕەچاوکردنی ئەوەی ئەم ناوچانە زۆر لە پایتەختەوە دوورن، دەبێ دوو ناوەندی پێداچوونەوە بە کەیسەکان دابمەزرێن. هەر ناوەندێک سێ ئەندامی هەبێت. ناوەندێک لە بەتلیس بێت و ئەوەیتریان لە دیاربەکر. ئەو ناوەندانە دەتوانن کاری دادگای پێداچوونەوە ئەنجام بدەن.

٣. بە هەڵوەشاندنەوەی ناوەندی دادوەری، خودی دادوەری ناوچەکان کاری لێکۆڵینەوەی بەرایی ئەنجام دەدەن و حوکمەکانیشی پشت بەم لێکۆڵینەوەیە دەبەستێت.

٤. ئەو حوکمانەی لەلایەن یاساناسەوە دەدرێن، دەبێ دادگاکانی پێداچوونەوە وەک دواییین حوکم پەسەندی بکەن.

٥. هەروەها پێویستیمان بە پلانێکی جودا هەیە، بتوانێت بە شێوەیەکی کاتی مافی تاکە کەس و گشتییەکان بە بێ هیچ داواکارییەکی پێشوەختە و بە بێ پێویست بوون بە دەرکردنی یاسایەک، زەوت بکات.

ئەگەرچی لێکۆڵەری گشتی گشت هەوڵەکانی خۆی بەگەڕ دەخات بۆ چارەسەرکردنی ئەو بابەتانەی من لەم ڕاپۆرتەدا وروژاندوومە، و تا ئەو شوێنەی پێی دەکرێت بە دواداچوون بۆ ئەم بابەتانە دەکات؛ منیش بۆیە ئەم ڕاپۆرتەم نووسیوە، چونکە بەو هیوایەم لەبەرچاو بگیرێت و بۆ چارەسەرکردنی ئەو دەردەی لە سەردەمی سەرۆکی گەورەمان ‹ئیسمەت ئنۆنۆ›وە کە سەرکردایەتی ئەم وڵاتە دەکات و هەوڵ دەدات بەختەوەری بۆ تورکەکان دابین بکات، وڵات تووشی بووە، بەکار بهێنرێت.

یەکەم لێکۆڵەری گشتی

عابدین ئۆزمان

زۆر نهێنی

ژمارە ١١ (٤٣/١٧/٩٧)

نوێنەرایەتی بەریتانیا

تاران

٣ی فێبریوەری ١٩٤٣

بەڕێز...

١. مـن بـە حـەزەوە نامەکەتـان بـە ژمـارە ١١ (198/3A/43)، کـە لـە ٧ی فێبریـوەری ناردبووتـان، خوێنـدەوە. ئەگـەر بێـت و شـاندەکە مولّـەت بـدات ئێرانییـەکان هێـزی پێویسـت لـە ڕۆژئـاوای ئازەربایجانـدا ڕاگـرن، بـۆ ئـەوەی کـورد بترسـێنن، نـەک یارمەتـی دارایـی پێشـکەش بـە کـوردە دۆسـتەکان و گوندنشـینەکان بکـەن، تـا لەبەرانبـەر دراوسـێ یاغیبووەکانیانـدا بوەسـتن، کەواتـە ئـەو ئەنجامـەی بەڕێزتـان لـە پەرەگرافـی ٣دا پێگەیشـتوون، ئەنجامێکـی گونجـاو نییـە. تەنانـەت ئەگـەر ڕووس یارمەتـی ئێرانییـەکان بـدەن، مـن لـەوە بەگومانـم، ئایـا ئێرانییـەکان دەتوانـن هیـچ ڕێکارێکـی کاریگـەر بگرنەبـەر، چونکـە حاکمـی گشـتی، باسـی لـە ڕاسـتییەکان کـرد، کاتێـک ئاماژەی بـەوەدا، حکومەتـی تـاران هێنـدە سـەرقاڵی کاروباریـترە، ناتوانێـت بـە جیـددی بیـر لـەم کێشـەیە بکاتـەوە.

٢. دواجـار پاشـکۆی سـەربازی لـە ئازەربایجـان گەیشـتە ئـەو قەناعەتـە، پێویسـتە خەڵکـی خۆجێیـی بـۆ سـوپا ناونـووس بکرێـت و نزیکـەی ٣ فیرقـە لـەم خەڵکـە پێکبهێنرێـت. هـەر فیرقەیـەک لـە یـەک فەوجـی سـوارە، یـەک فەوجـی پیـادە و یـەک فەوجـی تۆپخانـە پێکهاتبێـت. بەهەرحـاڵ، بـە هـۆی کەمـی پـارەوە، لەوانەیـە ئـەم کارە زۆر بـە لەسـەرخۆیی ئەنجـام بدرێـت. هەمـان هـۆکاری بـێ پارەیـی لەوانەیـە ڕێگـر بێـت لـە زیادکردنـی ژمـارەی جەندرمـەکان.

٣. لەوانەیـە لەلایـەن حاکمـی گشـتییەوە وەزارەتـی جەنـگ هاندرابێـت، شـێوازە کۆنەکـەی

پارەدارکـردن و چەکدارکردنـی خێڵـە دۆسـتەکان بگرێتەوەبـەر، تـا پشـتیوانی لـە هێزەکانـی حکومـەت بکـەن و ڕێگربـن لـە ئەنجامدانـی هـەر جـۆرە کردەوەیەکـی دوژمنکارانـە (یـان سـەرکوتی ئـەم هێزانـە بکـەن). پلانێکـی هاوچەشـن بـۆ ماکـۆ داڕێژرابـوو، حکومـەت وای بـۆ دەچـوو لەوانەیـە بەشـێک لـە کـورد هاندرابـن، تـا هێـرش بکەنـە سـەر خێڵـی جەلالییـەکان و ئـەو خێڵانـەی بـە بەردەوامـی لـە تـاران سـکاڵا تۆمـار دەکـەن. بەهەرحـاڵ، بـە ڕەچاوکردنـی هەڵوێسـتی ڕووس کـە لەلایـەن بەڕێزتانـەوە ئامـاژەی پێـدراوە، چـاوەڕوان ناکرێـت ڕووس یارمەتـی ئێـران بـدەن.

٤. بەگشـتی، بـە بـڕوای مـن باشـترە دۆخەکـە بـۆ دەسـەڵاتدارانی ڕووسـیا بەجێبهێڵرێـت و خۆیـان دۆخەکـە چارەسـەر بکـەن. لـەم دواییانـەدا ئـەوان لـە هەندێـك چالاکـی ئێمـە بـە گومـان بـوون و مـن نامەوێـت بـە هیـچ شـێوەیەک ئـەم گومانـە بـڕەو بسـێنێت. تـا ئـەو کاتـەی سـوپای ئێـران و جەندرمـە گرنگـی بـەم بابەتـە دەدەن، ئێمـە داوایـان لێدەکەیـن ئاسایشـی باشـووری ئێـران بپارێـزن، هەروەهـا، لـە بەرژەوەندیـی ئێمـەدا نییـە گوشـار بخەینـە سـەر هێزەکانـی ئێـران و ئەرکەکانیـان بەرفراوانـتر بکەیـن، تەنیـا ئـەو کاتـە نەبێـت بەرژەوەندیـی بەریتانیـا و هاوپەیمانـان ڕووبەڕووی مەترسـی جیددی ببێتـەوە. مـن خۆشـحاڵ دەبـم ئەگـەر هـەر زانیارییـەک هەبێـت بۆمـان بنێریـت.

٥. ئاماژەیەکـی زۆر باشـە هـاوکارە تورکەکـەت، هەڵوێسـتێکی عاقڵانـەی گرتووەتەبـەر. لـەم هەفتانـەی دواییـدا، هەمـان هەڵوێسـت لەلایـەن باڵیـۆزی تورکیـا لـە تـاران گیراوەتەبـەر.

مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، وەزیـری دەرەوە، باڵیوزی خاوەنشـکۆ لـە بەغـدا، لـە ئەنقـەرە و بـۆ زویبیشـاڤ (Zuibyshav) و بـۆ فەرماندەیـی گشـتی هێـزی ئاسـمانی لـە ژێـر فەرماندەیـی مێنبرانـچ (Minbranch) لـە بەغـدا، دەنێـرم.

سێر،

من ئەو شانازییەم هەیە خزمەتکاری وەفاداری بەڕێزتان بم.

واژوو: (R. W. BULLARD)

کۆپی (D. O. 40) نووسینگەی ئەفسەری سیاسی

دیمەشق ١٤ی مارچ ١٩٤٣

بەڕێز نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان

لە ١٢ی مارچ، قەدری جەمیل پاشا، کە کوردە و لە دیمەشق دەژیێت، سەردانی ئێمەی کرد. ئەکرەم جەمیل پاشا و عوسمان سەبری، لەگەڵدا بوون کە ئەوانیش کوردن.

قەدری جەمیل پاشا، نامەیەکی داخراوی بە مستەر داباس (Mr. Dabbas) دا و گوتی، ئەو بەناوی خۆیبوونەوە ئەم نامەیە ئاڕاستەی مستەر چەرچل دەکات و تێیدا ئاماژەی بە نیەتە ئەهریمەنییەکانی تورکیا لەبەرانبەر نەتەوەیەکی بچووکی وەک کورد داوە. ئەو ئاماژەی بەو پەیوەندییە باشە کرد کە بە کۆتایی هاتنی ئەم جەنگەی بەم دواییە لە نێوان کورد و بەریتانییەکاندا هاتووەتە ئاراوە و ئاماژەی بە سەردانی مێجەر نوێل (Major Noel) بۆ کوردستان کرد. هەروەها گوتی، سەبارەت بە دۆستایەتی نێوان ئەنگلۆ-تورک، کورد وێڕای ئەوەی ڕقیان لە تورکە و چەندین جار ئاماژەشیان پێداوە، بەڵام بێ دەنگ مانەوە. گوتی کورد دڵنیان لەوەی کاتێک هاوپەیمانان سەرکەوتن، خواستی کورد لەبەرچاودەگرن.

خزمەتکارتان

دیمەشق

نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان

نوێنەرایەتی بەریتانیا

بەیروت

ژمارە RWU, HH ١٧

کۆنسوڵگەری گشتی بەریتانیا

تەورێز

٢٠ی مارچ ١٩٤٣

سێر،

١. شـەرەفمەندم ڕاپۆرتەکـەی مسـتەر ئۆگدێـن (Mr. Ogden) جێگـری کۆنسـوڵ ئـەوەی لـەم دواییـەدا سـەردانی ڕەزاییـەی کردبـوو، بۆتـان بـەرز بکەمـەوە.

٢. مسـتەر ئۆگدێـن ناخۆشـییەکانی گەشـت کردنـی بـە بـێ شـەمەندەفر لـەم گەشـتەدا چێشـتووە، بـە تایبەتیـش لـەم وەرزەدا کـە گەشـتکردن سـەختە، بـەڵام بـە بـڕوای مـن سـەرەڕای هەمـوو ئەمانـە، گەشـتەکە بایەخـی خـۆی هەیـە. بـە بـڕوای مـن باشـترە لـە کۆتایـی مانگـی ئەپریلـدا ئـەم جـۆرە گەشـتە دووبـارە ئەنجـام بدرێتـەوە. بەمجـۆرەش لـەم سـاڵەدا ئێمـە زانیـاری باوەڕپێکراومـان دەبێـت لەبـارەی ئەگـەری ئەنجامدانـی هەرجـۆرە دەسـتدرێژیەک کـە لەلایـەن کـوردەوە ئەنجـام بدرێـت.

٣. ڕاپۆرتـی مسـتەر ئۆگـدن بـاس لـە هەندێـك خـاڵ دەکات کـە پێشـتر زانـراون. ئـەو خاکـە بـە پیتـەی لـە کەنـاراوی ڕۆژئـاوای دەریاچـەی ورمـێ درێـژ دەبێتـەوە، سـەرنجی کـوردە شـاخاوییە برسـییەکان ڕادەکێشـێت. حکومەتـی ئێـران دەیەوێـت بنکەکانـی جەندرمـە دووبـارە دابمەزرێنێتـەوە و بەهێزیـان بـکات، بـەڵام ڕووس لەبـارەی ژمـارەی بنکـەکان ڕازی نیـن و ڕێگـەش نـادەن ئـەو ژمـارە سـەربازە لـە هـەر بنکەیەکـدا بێـت کـە بنکەکـە بەهێـز بـکات. بەمجـۆرەش ئـەم هێـزە لاوازە لەلایـەن کـوردەوە لـە نـاو دەبردرێـت. ئـەو کوردانـە بڕیاریانـداوە، هـەروەک چـۆن سـاڵی پاریـش بڕیاریانداببـوو، ڕێگـە نـادەن بنکەکانـی جەندرمـە لـە ناوجەرگـەی ناوچەکانـی ئەوانـدا بکرێنـەوە.

٤. کۆنسـولی نوێـی تورکیـا لـە ڕەزاییـە، تـا هەنوکـە ئـەم پۆسـتەی پـڕ نەکردووەتـەوە و جێگـری کونسـول کاروبـارەکان بەڕێـوە دەبـات. ئەمـەش جێـی داخـە. ئـەو کەسـێکی

مەترسیدارە و شتەکان گەورە دەکات. پێوستە ئاگادار بین، ئایا ئەو لەم ئەرکەدا بەردەوام دەبێت کاتێک وەرزی دەستدرێکژیکردنی [کورد] دەست پێدەکات.

٥. پڕوپاگەندە سەبارەت بە دۆخی تەندروستی جێگری کۆنسولی تورکیا، لەوانەیە کارێکی سیاسی نەبێت، هەروەک چۆن ‹میس پالمێر-سمیس (Miss Palmer-Smith) لەم دواییانەدا، خانوویەکی بۆ چاودێریکردنی منداڵان لە ڕەزایەدا دروست کردووە، یان ئەو یارمەتییە پزیشکییەی ئێمە لە ناوچەی ژێر دەسەڵاتی بەریتانیادا بۆ خەڵک ئەنجامی دەدەین، چالاکی سیاسی نین.

٦. دواییــن تێبینــی مــن بریتییــە لــەوەی وادیــارە ڕووس خەریکــی بەدەســتهێنانی کاتــن لــە ڕۆژئــاوای ئازەربایجانــدا و ڕێــکاری ســەربازیی پێشــگیرانە دەگرنەبــەر. مــن هیــچ ئاماژەیــەک نابینــم، نیشــان بــدات، ڕووس سیاســەتەکەیان دەگــۆڕن. هیــچ ئاماژەیــەک نییــە، نەرمــی بنوێنــن لەبەرانبــەر ڕووداوە لۆکاڵییــەکان. هیــچ ئاماژەیەکیــش لــە مۆســکۆوە نابینرێــت، بیەوێــت ئــەم سیاســەتە بگۆڕێــت.

گەورەم،

من ئەو شانازییەم هەیە خزمەتکاری وەفاداری بەڕێزتان بم.

واژوو

(R. W. BULLARD)

Sir, Bullard, K,C M, G… C.I.M

H.M. Minister، Tehran

یاداشتنامە

١. لە ٢٦ی فێبریوەری بە شەمەندەفەر تەورێزم بەرەو ڕەزایە بەجێهێشت. شەمەندەفەر لە کاتژمێر ١١ی بەیانی بەڕێکەوت و لە کاتژمێر ٣ی ئێوارە گەیشتە شەریف خانە. دواتر بۆ ماوەی نیو کاتژمێر لە ‹سۆڤیان› و ٢٠ خولەکیش لە ‹زیبا› وەستا. لە شەریف خانە، من لەلایەن ‹مستەر سەتارزادە›، سەرۆکی بەشی دەریاوانی، بانگهێشتی ماڵەکەی کرام، تا ئەو کاتەی پاپۆڕ دەست بەڕۆیشتن دەکات، لەگەڵ یەکتردا بمێنینەوە. مستەر سەتارزادە کە لە ساڵی ١٩٢٤ بۆ ١٩٢٩، لە پۆلیتەکنیکی لەندەن، ئەندازیاریی خوێندووە؛ ئینگلیزی، فەرەنسی و ڕووسی بەباشی قسە دەکات. ئەو سەبارەت بە خزمەتگوزارییەکانی ئەو پاپۆڕەی لەژێر فەرمانی ئەودایە، زانیاری باشی بە منداڵ. شەریف خانە لە دواییەن خاڵی باکووری ڕۆژهەڵاتی دەریاچەی ورمێ هەڵکەوتووە. ئەوێرێ گوندێکی بچووکە، بە هەندێك تەمۆخ لە دەریچەکە جیا دەبێتەوە و ئەم تەمۆخانە وا دەکەن، گوندەکە بۆنی ئاوەڕۆی لێبێ. لەم ناوچەیەدا ئەگەری تووش بوون بە مالاریا زۆرە. لە وەرزی هاویندا نزیکەی ٥٠٪ کرێکاران لە کارگەکانی نوێژەنکردنەوە کار دەکەن. پاپۆڕەکە لە کاتژمێر ١٠ی بەیانی بەڕێ کەوت. سەرەڕای باهۆزێکی بەهێز کە بە ئاڕاستەی باکووری ڕۆژئاواوە دەهات، نزیکەی کاتژمێر ٢ی نیوەڕۆ گەیشتینە گوڵمەخانە، کە بەندەری ڕەزایەیە. لەوێوە بە گالیسگە بەردەوامیم بە گەشتەکەمدا و نزیک کاتژمێر ٥:٣٠ خولەکی ئێوارە گەیشتمە ڕەزایە.

٢. لە ڕۆژی دووشەممە، ١ی مارچ، بە فەرمی پەیوەندیم بە فەرماندار، ئەفسەری فەرماندەیی هێزەکانی ئێران و کۆنسولی سۆڤیەت و جێگری کۆنسولی تورکیاوە، کرد. بۆ پاشنیوەڕۆ و ڕۆژەکانی دواتر ئەم سەردانانە بەردەوام بوون. من بە بەردەوامی پەیوەندیم بە فەرماندەیی جەندرمە و سەرۆک پۆلیسەوە دەکرد و لەسەر داوای ئەو پەیوەندیم بە ئسقۆفی ئاشوورییەکانەوە کرد. وەک ڕاگرتنی هاوسەنگییەک بۆ ئەو پەیوەندییەی بە ئسقوفەوە کردبووم، پەیوەندیم بە موجتەهدیشەوە کرد، کە دەکاتە سەرۆکی ئەنجوومەنی موسڵمانان.

٣. ڕەوشی خۆراک. وەک هەر شوێنێکی دیکە، لێرەش ڕەوشی خۆراک خراپە. گەنم بە هۆی کردەوەکانی پارسالّی کورد، هەڵگرتنی بەشێک لە گەنم لەلایەن خاوەن زەوییەکان و قۆرغکارەکانەوە، کەمە. لە ناوەڕاستی فێبریوەریدا، بارودۆخەکە وەها مەترسیدار بوو، ترس لە ڕووداوی پشێوی هەبوو. خودی کۆلۆنێل موعین و فەرماندەی گشتی هێزەکانی ئێران، سەردانی بازاڕیان کرد و بەڵێنیاندا ڕەوشی نان باشتر بکەن. لە ڕۆژەکانی دواتردا، گەنم بەرهەمهێنرا و مەترسی ڕهوێنرایەوە. بە گوێرەی قسەکانی فەرماندار لە ماوەی ١٢ مانگی ڕابردوودا نرخی گەنم لە بازاڕدا، لە دوو سەد تمەن بۆ هەر یەک تەن بۆ سەرووی هەزار تمەن بەرز بووەتەوە. لە میانەی دوو هەفتەی یەکەمی مانگی مارچدا، نرخی گەنم دابەزی و نرخی هەنوکە نزیکەی ٩٥٠ تمەنە بۆ هەر تەنێک. فەرماندار ئاماژەی بەوە دا، ڕەزایە ئەنباری پێویستی نییە، بەڵام گوتی، بە دڵنیاییەوە کورد دوای ئەو تاڵانەی پارکردیان، گەنمێکی زۆریان گڵ داوەتەوە، تەنانەت ئەو گەنمە بە قاچاغ بۆ ئێراق دەبەن. ئێستا کورد بەشێکی کەم لەو گەنمە بۆ ڕەزایە دەنێرن، تا بە نرخێکی گران بیفرۆشنەوە. نرخی کاڵاکانیتر هەروەک نرخی تەورێزە. تەنیا هێلکە نەبێت کە لە ڕهزایە هەر هێلکەیەک بە ١٦ شاهیە و لە تەورێز بە ٩٠ شاهیە. برنج لە ڕەزایە ٣٠ شاهی و لە تەورێز بە ٤٠ شاهییە.

یەکەم هەنگاو بۆ کردنە کۆبۆن شکستی هێنا، بڕیار بوو لە مانگی دێسەمبەرە دەست بە دابەشکردنی شەکر بکرێت و کۆبۆنەکانیش ئامادەکران تا بەسەر خەڵکدا دابەش بکرێت. دواتر دەرکەوت ژمارەی ئەو خەڵکەی کە حسە وەردەگرن لە ژمارەی دانیشتوانی شاری ڕهزایە زۆرترە. فەرمانبەرە پلە نزمە گەندەڵەکان، ناوی خەیاڵییان بۆ ناو لیستی کۆبۆنەکە زیاد کردووە. لە ئەنجامدا، کۆبۆنەکان دابەش نەکران و تا ئێستاش شەکر دابەش نەکراوە. ئەگەر بێت و میکانیزمێکی نوێش بۆ دابەشکردنی خۆراک بدۆزرێتەوە، سەختە بەشە خۆراکی ئەنبارکراوی مانگەکانی ڕابردوو دابەشبکرێت. ئەگەر ئەم بەشە خۆراکە دابەش نەکرێت، باشترە بزانین ئایا حکومەت ئەو شەکرە ئەنبارکراوە بۆ ڕهزایە دەنێرێت یان نا. دوای گەڕانەوەم باسی ئەم بابەتەم بۆ مستەر ڤیڤیان (Me. Vivan) کرد. سەبارەت بە نرخی حکومیی نان

کـە نرخێکـی کەمـە، ئاشـوورییەکان گلەییـان هەیـە حکومـەت جیـاوازی لـە نێـوان ئاشـوری و موسـڵمانەکاندا دەکات و حکومـەت بـۆ موسـڵمانەکان باشـترە. ئەگەرچـی ئـەم قسـەیە دروسـتە، بـەڵام شـتێکی تـازە نییـە و کێشـەیەکی زۆر جیدیـش نییـە. فەرمانـدار بەڵێنـی بـە باوکـە فرانسـۆن، کـە سـەر بـە شـاندی کاسـۆلێکە، داوە، نانـی هـەرزان بـۆ گشـت خێزانـە مەسـیحییە نـەدارەکان دابیـن دەکات. ئەمـەش بـە پێـی لیسـتێک دەبێـت کـە لەلایـەن باوکـە فرانسـۆنەوە ئامـادە دەکرێـت و لەلایـەن فەرمانـدارەوە پشتڕاسـت دەکرێتـەوە.

٤. وەپاشـنان (Hoarding). یاسـای دژی وەپاشـنانی خـۆراک، بەتایبەتیـش ئـەو بەندانـەی ئامـاژە بـە ئاشـکراکردنی ئـەو کەسـە دەدات، خۆراکـی شـاردبێتەوە (ئەنبـار کردبێـت)؛ بـە پێـی یاسـاکە ٢٠٪ خۆراکـە ئەنبارکـراوە دەستبەسـەر گیراوەکـە، دەدرێتـە کەسـەکە. ئۆسـقۆفی ئاشـوورییەکان لـەو بڕوایەدایـە ئەگـەر خەڵـك ئاشـنای یاسـاکە بـوون، خەڵکێکـی زۆر زانیـاری بـە حکومـەت دەدەن و ئەنبـارە گەورەکانـی خـۆراک کـە لـە دەوروبـەری شـارەکاندا هـەن، ئاشـکرا دەبـن، بـەڵام بـە بـڕوای ئەو، ئـەم کارە بێ سـوود دەبێـت، ئەگـەر بێـت و زانیارییـەکان بـە کاربەدەسـتانی حکومەتـی ئێـران بدرێـن.

٥. برنـج: ئەمـەش لـە گشـت ناوچەکانـی ڕەزایـەدا بـە ڕێژەیەکـی زۆر بەدەسـت دەکەوێـت و بـە هـۆی بارینـی بەفرێکـی زۆر لـەم زسـتانەدا، بەروبومـی کشـتوکاڵی زۆر دەبێـت. چـل تـەن شـتڵی برنـج کـە لەلایـەن حکومەتـی ئێرانـەوە بەڵێـن درابـوو، [بەسـەر جوتیارانـدا] دابەشـکراوە. حاڵـی حـازر، ئـەم برنجـە لـە شـاری میانـە بـە یارمەتـی هێزەکانـی بەریتانیـا، بـۆ تەورێـز دەنێردرێـت و بـۆ پاککردنـەوە ڕێـک لـە کاتـی خۆیـدا گەیشـتە ڕەزایـە. بەهەرحـاڵ، ئاسـۆی بەروبومـە کشـتوکاڵییەکان، تـا ڕادەیەکـی زۆر پشـت بـە کـردەوەی کـورد دەبەسـتێت.

٦. کـورد و ئاسـایش. هـۆکاری زۆر هـەن بـڕوا بـەوە بکرێـت، کورد چەکـدار دەکرێـن. ئەوان بـە نرخێکـی زۆر گـران چـەک دەکـڕن. کـورد بـە پـارەی دانەویلّـە دزراوەکـەی پـار ئـەو چەکانـە دەکـڕن. لـە سەرتاسـەری ناوچەکانـی ڕۆژئـاوای ئازەربایجانـدا، جوتیـاران لـەوە دەترسـن ڕوودراوەکانـی پـار دووبـارە ببنـەوە. تـا هەنوکـە حکومـەت هیـچ شـتێکی نەکـردووە، تـا لـە ئاسـتی ئـەم ترسـە کـەم بکاتـەوە، مـرۆڤ فڕاندنەکانـی ئـەم دواییـەش

(وردەکارییەکان دواتر دەخرێنەڕوو) دۆخەکەی خراپتر کردووە. ئەم دۆخەش ڕووس لێی بەرپرسیارن. ئێرانییەکان لە دووڕەوە سەیری دۆخەکە دەکەن. وەڵامی ڕووسیش بریتییە لەوەی ئەوان بەرپرسیار نین، بەڵام ئەم خۆدوورگرتنەی هەردوو لایەنەکە، کێشەکە چارەسەر ناکات. دوای پەیوەندییە فەرمییەکانم لەگەڵ دەسەڵاتدارانی ڕووس و ئێرانی لە ڕهزایە، بۆم دەرکەوت ڕووس هاتوونەتە ناو ئەم وڵاتە، بە بێ ئەوەی هیچ سیاسەتێکی دیاریکراویان هەبێت. یەکەم بیرۆکەیان بریتی بوو لەوەی فارس و کورد هیچ یارمەتیان نادەن. هەر بۆیەش، ئەگەر بێت و دژی فارسەکان بن، لەوانەیە کورد یارمەتیان بدەن، تەنانەت هەوڵی هاندانی کوردیشیاندا. بۆ ڕووس لە قەفقازیا شتەکان بە باشی بەڕێوە چوونە، بۆیە سروشتییە کورد لایەنگری ڕووس بن، بەڵام من دڵنیام ئەگەر بێت و ئەڵمانەکان سەرکەون و لە قەفقازیاوە بێنە ناو خاکی ئێران، کورد چەکی ڕووس لە دژی خودی ڕووس بەکار دێنن. بە هەرحاڵ حاڵی حازر ڕووس خۆیان لەبەرانبەر بێزارکەرترین دۆستدا دەبینەوە.

مستەر مەگزیمۆف (Mr. Maximoff)، کۆنسوڵی سۆڤیەت لە ڕهزایە، لە گرنگی چارەسەرکردنی کێشەکانی ڕۆژئاوای ئازەربایجان تێدەگات و لەو بڕوایەدایە بۆ ئەم ساڵ ڕێژەی کاڵا خۆراکییەکان بەرز دەبێتەوە. ئەو بۆ چەندین جار لەبەرانبەر پشێوینانەوەی کورد، یارمەتی دەسەڵاتدارانی ئێرانی داوە. بە دڵنیاییەوە ئەمەش کاریگەری لەسەر مەعنەویاتی کورد دەبێت. ئەگەرچی ڕووس مەبەستیان نییە یارمەتی ئێران بدەن، بەڵام بە بڕوای من، ئەوان هەوڵی وروژاندنی کوردیش بۆ نانەوەی ئاژاوە نادەن. جێگری کۆنسوڵی تورکیا لە ڕهزایە بۆچوونی پێچەوانەی هەیە و بە گومانەوە باس لە چالاکییەکانی دوو کوردی ڕووسیای دەکرد بە ناوەکانی یۆسۆڤ و جافارۆڤ کە بە بەردەوامی لە ناو کورددان. ئەو لەوە بە گومان بوو، ئایا کۆنسوڵگەری سۆڤیەت ئاگاداری کردەوەکانی ئەو دوو کەسەیە یان نا. ناکرێت بە تەواوەتی ئەوە ڕەتبکەینەوە کە ڕووسیا خەریکی پیلانگێڕی نییە. ئەو بەکرێگیراوانەی ڕووسیا، ڕێک وەک ئەفسەرەکانی خۆمان لە کوردستانی ئێراق، ئەهریمەنانەن و ئەرکیان بریتییە لە ئاگادارکردنەوەی دەسەڵاتدارانی ڕووس لە کار و کردەوەکانی کورد.

بەهەرحاڵ وەک چۆن ئێمە لە ڕووس بە گومانین، ئەوانیش لە ئێمە بە گومانن و ئەمەش لە دەستگیرکردنی کوردە ئاشتیخوازەکەی ڕهزایە بە ناوی محەمەد سەدیق دەبینرێت، لە دەرکردنی لەو بەشەی ڕهزایە کە لە ژێر دەسەڵاتی ڕووسدایە. تۆمەتەکەش بریتی بوو لەوەی ‹بەکرێگیراوی بەریتانیا›یە، ئەمەش لەبەرئەوەی کوردێکی عێراقە، خوێندەوارە و ئینگلیزییەکی زۆر باش دەزانێت.

جێگری کۆنسوڵی تورکیا لە ڕهزایە نیگەرانی کارە تاڵانچییەکانی کوردە کە لە ناو خاکی تورکیا، لەسەر سنووورەکانی ئەنجامی دەدەن. ئەو گوتی یەکێک لە حاکمەکانی سەر سنووری تورکیا نامەیەکی ئاڕاستەی ئەو کردووە و تێیدا نووسیویەتی، خەڵک ئارامیان نەماوە و دەڵێن، ئەگەر بێت و ئەم تاڵانچێتییە نەوەستێت، ئەوانیش وەک تۆڵەسەندنەوە هەمان کار لەناو خاکی ئێراندا ئەنجام دەدەن. جێگری کونسوڵی تورکیا نیگەرانی چارەنووسی کورد نییە، تەنانەت نیگەرانی ئەو کاریگەرییانەش نییە کە ئەم کارە تاڵانچێتییە لەسەر پەیوەندییەکانی نێوان ئێران و تورکیادا دروست دەکات، بەڵکو ئەو نیگەرانی ئەوەیە ئەگەر بێت و خەڵکی چەکداری تورکیا سنووورەکانی ئێران ببەزێنن، ڕووبەڕووی سوپای سۆڤیەت دەبنەوە. دەبێ بە هەر نرخێک بێت ئەمە ڕوونەدات. ئەو گوتی لە وەرزی بەهاردا هێزە تورکییەکانی سەر سنوور بەهێز دەکرێن. ڕووسیش لەم جوواڵەیە و هۆکارەکانی ئاگادار کراونەتەوە. لە دواییین تاڵانکاری کە کورد بۆ ناو خاکی تورکیا ئەنجامیانداوە، ١٠٠٠ سەرە مەڕیان بردووە. ڕووس نزیکەی ٢٠٠ سەریان گەڕاندووەتەوە و داویانەتە دەست جێگری کۆنسوڵ. ئەگەرچی ئەوان ناوی تاڵانچییەکانیشیان داوە، بەڵام بانگەشەی ئەوەیان کردووە، نەیانتوانیوە دەستبەسەریان بکەن. لە ڕوانگەی تورکەکانیش ئەمە بە مانای ‹نامانەوێت› دێت نەک ‹ناتوانین›.

هەروەها جێگری کۆنسوڵی تورکیا خەریکی ئامادەکارییە بۆ گەڕاندنەوە ١٥ خێزانی تورک کە کۆی گشتیان دەکاتە نزیکەی ٨٠ کەس و بۆ ماوەی چەندین ساڵە لە ئازەربایجان نیشتەجێن، بەڵام ئێستا لە ترسی کورد نایانەوێت

بگەڕێنەوە گوندەکانیان. بە بڕوای من جێگری کۆنسولی تورکیا بارودۆخی خۆجێیی لەڕادەبەدەر قورس نیشان دەدات، بەڵام منیش وەک ئەو لەو بڕوایەدام هەر کەسێک بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ لە ڕهزایە ژیابێت، وا بیر دەکاتەوە کە بەرژەوەندییە بەرتەسکەکان وەک بەرژەوەندی نێودەوڵەتی گرنگن. نەشئەت بێی مرۆڤێکی زۆر چالاکە. کاتێک من لە ڕهزایە بووم، چاودێرێکی بیانی بە منی گوت کاتێک کۆنسولی پێشووی تورکیا لە ڕهزایە بوو، کۆنسول ‹ڤاگۆن› بوو و نەشئەت بێی ‹لۆکۆمۆتیڤ›. [واتە گشت کارەکان بە دەست نەشئەت بێ بوون]. بە دڵنییاییەوە ئەو کاریگەریی لەسەر فەرماندار هەیە. ئەو باس لە گەندەڵی ئێرانییەکان دەکات و بە منی گووت، بە کۆتایی هاتنی جەنگ دەبێت سیستەمی کاپیتالیزم بگەڕێتەوە. بە بڕوای من ئەمە تەنیا بۆچوونی کەسییە و هیوادارم ئەو بەم جۆرە لەگەڵ هاوڕێیە سۆڤییەتیەکانی کراوە نەبێت و گشت بۆچوونەکانی بەوان نەڵێت. نەشئەت بێی هەواڵێکی دەستەکەی بە منداسەبارەت بەوەی کە فەرماندەیێکی سوپای ئێران لە کاتی هێرشکردنی یەکێتی سۆڤیەت بۆ سەر سنووورەکانی ڕۆژئاوای ئازەربایجان، بەرپرسی بەرگریکردن بوو لەو هێڵەکە لە دوو سەنگەری هاوتەریب پێکهاتبوو. دووەم سەنگەر بە مەودایەکی زۆر لە یەکەم سەنگەر هەڵکەندرابوو. فەرماندەکە ١٠ ریاڵی دابووە هەر سەربازێک تا بەرگری لە سەنگەری دووەم بکەن. کاتێک ڕووس هاتبوون، فەرماندەکە بەرەو تاران هەڵاتبوو.

جیا لە هێرشی کورد بۆ سەر خاکی تورکیا، لە ماوەی مانەوەکەم لە ڕهزایەدا دوو ڕووداوی گرنگتر ڕوویاندا. یەکەم پێکدادان لە نێوان جەندرمە و کوردی سەر بە ئیبراهیم بەگی شکاک لەسەر ڕێگای شاپور-ڕەزایە ڕووید. جەندرمەیەك و سێ کورد لەم پێکدادانەدا کوژراون. کۆلۆنێل موعین فەرماندەیی گشتی هێزەکانی ئێران لە ڕهزایە و کۆنسولی سۆڤیەت پێکەوە سەردانی ئیبراهیم بەگی شکاکیان کردووە، بێ ئاگایی خۆی لە ڕووداوەکە نیشانداوە. هیچ هەنگاوێکیتر سەبارەت بەم ڕووداوە نەگیراوەتەبەر، بەڵام بەشداریکردنی کۆنسولی ڕووسیا لەم سەردانەدا وەک شۆکێک بووە بۆ ئیبراهیم بەگی شکاک.

ماوەیەک لەمەوبەر کەسێک بە ناوی زێڕۆ لەگەڵ هەرکییەکی عێراقی سنووری کانی ئێرانیان بەزاندووە و دەستیان بەسەر گوندی کۆکیە (Kukiya)دا گرتووە، کە گوندەکە هی کۆلۆنێل ئەفهەر (Afhar)ە و ئەفسەرێکی خانەنشینکراوی ئێرانە و لە تاران دادەنیشێت. زێڕۆ سەر بە ڕووسە، کۆمەڵێک ئەندامی خێڵەکەی لە عێراقەوە بۆ ئێران هێناوە و نازناوی بەگی لەخۆ ناوە. یەکێک لە بنکەکانی جەندرمەی ئێران لە ناوچەکەی ژێر دەسەڵاتی ئەودایە، وەک پاشایەکی بچوک حوکمڕانی تێدا دەکات. ئیبراهیم بەگی شکاکیش لە ژێر دەسەڵاتی جەندرمەدا نییە و هەندێك کاری دزی لە ناوچەکە ئەویشدا ڕووێداوە. هەربۆیەش کاتێک جەندرمە بڕیاریداوە یەکێک لە بنکەکانی لە ناوچەی ژێر دەسەڵاتی ئەودا دروست بکات، ئیبراهیم بەگی شکاک هەستی ئیرەیی گرتویەتی و بە جەندرمە ڕاگەیاندووە ڕێگە نادات کەمتر لە ‹زێڕۆیەک› کە تازە سەری دەرهێناوە، مامەڵە لەگەڵ ئەودا بکرێت. بەهۆی دزییەکانی زێڕۆ لە مانگی فێبریوەری لە نێوان جەندرمە و هێزەکانی زێڕۆدا پێکدادان ڕوویدا.

دووەم ڕووداو لە ٥ی مانگی مارچ لە ڕۆژی دووشەمەدا ڕوویدا، واتە کاتێک کورد و ئاشوورییەکانی گوندی نازلو (Nazlu) (ئاشوورییەکانی ئەم ناوچەیە تەنانەت لە نێوان هاوئایینەکانی خۆشیاندا ناوبانگی خراپیان هەیە)، پێکەوە هێرشیان کردووەتە سەر بنکەیەکی جەندرمە کە تەنیا دوو جەندرمەی تێدا بوونە. ناوی سەرۆکی گوند بریتیە لە .... کە کەسێکە بە خراپی ناوبانگی دەرکردووە و سەرۆکی ئەو تاقمەی هێرشەکەی ئەنجامداوە برازاکەیەتی (nephew). لە دوو ژاندارمەکە یەکێکیان بریندار بووە و ئەویتریان خۆی ڕادەستکردووە. کاتێک کورد ویستویانە بریندارەکە بەجێبهێڵن، سەرۆکی تاقمەکە گوتویەتی ئەرکیەتی چاودێری دیلەکانی خۆی بکات. دواتر بریندارەکەیان داوەتە پاڵ دیوار و کوشتوویانە. هێزێکی پشتیوانی جەندرمە لەلایەن کوردەوە پاشەکشەیان پێکراوە و دوو جەندرمەش کوژراون. لە ٧ی مانگی مارچ فەرماندەیی گشتی هێزەکانی ئێران لە ڕەزایە، کە سەرۆکی جەندرمە و کۆنسولی سۆڤیەت و چەند ئەفسەری ڕووسی هاوڕێی بوون، بەرەو نازلو چوون. چەندین کورد دەستگیر کراون و دواتر ئازادکراون. کونسولی

سۆڤیەت بە کوردی گوتووە، ئەوان دوو بنکەی جەندرمە لە هەر شوێنێک پێیان خۆش بێت، دەکەنەوە و هەر جۆرە ئاژاوەنانەوەیەکیتر زۆر بە تونـدی مامەڵەی لەگەڵدا دەکرێت. هەنوکە دۆخی ناوچەکە ئاساییە.

لە ناوچە شاخاوییەکان بەرەو باشووری ڕۆژئاوا نوری بەگ حوکم دەکات. لەم دواییانەدا هێزەکانی ئێران ویستیان دوو بنکەی جەندرمە لە [.....] بکەنەوە، نوری بەگ پیاوەکانی نارد، تا ڕێگری لە کردنەوەی ئەم دوو بنکەیە بکەن، بە بێ هیچ پێکدادانێک سەرکەوتن و دوو بنکەکە دروست نەکران. هەروەها نوری بەگ سێ ئەرمەنی لەلایە کە لە بنکەکەی لە گوندی ... کار دەکەن.

ڕووداوێکیتر لە ڕووی سیاسییەوە گرنگییەکی ئەوتۆی نییە ئەوەیە، چەند هەفتە لەمەوبەر لە گوندی بابارود (Babarud)، گەنجێکی ئەرمەنی ناوبانگی خراپی هەیە لە ناو ئەرمەنیەکاندا دەستی بە کۆکردنەوەی [پارە] کردووە بۆ سوپای ڕووسیا. لە یەکێک لە خانووەکاندا ئەو بە ١٠ تمەن ڕازی نەبووە و داوای ٢٠ تمەنی کردووە. کاتێک پارە کۆکەرەوەکە خەریکی جنێودان بووە، کوڕە بچوکەکە وەژوور کەوتووە و هەوڵیداوە پارەکۆکەرەوەکە بە شەنە بکاتە دەرەوە. لەوکاتەدا کەسەکە کوژراوە و بکوژەکە بەرەو چیاکان هەڵاتووە. دەسەڵاتدارانی ڕووسیا داوای دەستگیرکردنی بکوژەکەیان کردووە، تا ڕادەستی دادگای بکەن.

ڕوانگەی گشتی بریتییە لەوەی ئەگەر ڕووس پاڵپشتی کورد نەکەن، کورد وەک پار دەست بە خراپەکاری ناکەن. هەنوکە ڕووس هەڵوێستێکی توندتریان لەبەرانبەر کورد گرتووەتەبەر. هەربۆیەش لەوانەیە کەمتر پێکدادان لە نێوان کورد و هێزەکانی جەندرمەدا ڕووبدات، بەڵام بە بڕوای ئاشورییەکان، ئەگەر بێت و هێزەکانی ڕووسیا پیش ئەوەی هێزەکانی ئێران ئەوەندە بەهێز بن، بتوانن ئاسایشی ناوچەکە بپارێزن، هێزەکانی ڕووسیا لە ناوچەکە دەربچن، ئەو کات کورد، چۆن گورک وەناو ڕانە مەڕ دەکەوێت، وا دەکات.

تەنیا پێشنیازێکی باش بۆ چارەسەرکردنی ئەم بارودۆخە من لە فەرماندە [کەمال] سەرۆکی جەندرمەی ئێرانم بیست. ئەو گووتی، تەنیا چارەسەری بریتییە

لـە ڕێککەوتنێکـی ئەنگلۆ-سـۆڤیەت-ئێران؛ هەروەهـا ڕاگەیاندنـی جەنـگ لـە دژی وڵاتانـی میحـوەر لەلایـەن ئێرانـەوە. بـەم جـۆرەش ئێـران لەبـری ئـەوەی هاوپەیمانێکـی نـاکارا بێت، دەبێتـە هاوپەیمانێکـی کارا. بـەم جـۆرەش ڕووس لـە دژی بەهێزکردنـی سـوپای ئێـران لـە ڕۆژئـاوای ئازەربایجـان ناوەسـتنەوە، تـا ئـەو سـوپایە بتوانێـت ڕووبـەڕووی کـورد ببێتـەوە. ئـەو گوتـی، ئەفسـەرێکی زۆر لـە سـوپای ئێـران ئـەم بۆچوونەیـان هەیـە. لەوانەیـە ئـەم قسـەیە ڕاسـت بێـت، بـەڵام زەحمەتـە ڕووس بـە گەرمییـەوە پێشـوازی لـەم پێشـنیازە بکەن.

۷. پڕوپاگەنـدە. خەڵـک زۆر بـڕوای بـە پڕوپاگەنـدەی بەریتانیـا هەیـە. مـن بابەتـی زۆرم بـۆ بریکارەکانمـان لـە ڕهزایـە هێنـاوە. گشـت بڵاوکراوەکانمـان لـە مـاوەی ٢٤ کاتژمێـردا فـرۆشران. ڕووس پڕوپاگەنـدە نـاکات و ئـاگاداری پڕوپاگەنـدەی مەبەسـتداری ئێمـەن و نەختێـك ئیرەییشـی پـێ دەبـەن. لەوانەیـە ئەمـەش بـەو هۆیـەوە بێـت، ئـەوان دامەزراوەیەکـی کاریگـەری هاوشـێوەی دامەزراوەکـەی ئێمەیـان نییـە. ڕووس دەیانەوێـت بـە تەواوەتـی ئـاگاداری کردەوەکانـی ئێمـە بـن و بزانـن ئێمـە لـە داهاتـوودا چ کارێـک دەکەیـن. مـن سـەبارەت بـە سـینەما گەڕۆکەکەمـان (sinema van) لەگـەڵ کۆنسـولی سـۆڤیەت قسـەمکرد و پێمڕاگەیانـد، هیـوادارم لـەم بەهـارەدا بێـت و سـەردانی ڕۆژئـاوای ئازەبایجـان بـکات. ئـەو گوتـی، ئەمـە بیرۆکەیەکـی باشـە و بیـری لـەم بابەتـە کردووەتـەوە، بـەڵام ئـەو توانیویەتـی تەنیـا یـەک سـینەمای گەڕۆکـی سـەربازی بـۆ گەشـتێکی بچـووک ئامـادە بـکات. ئـەم سـینمایە گەڕۆکـەش لەوانەیـە ئـەو سـینەما گەڕۆکـە بێـت کـە چەندیـن زنجیـرە هەواڵـی لـە ئێمـە وەرگرتـووە.

لـە کاتێکـدا سـۆڤیەت هیـچ پڕوپاگەندەیـەک نـاکات، کەچـی جێگـری کونسـولی تورکیـا زۆر پڕوپاگەنـدە دەکات. ئێمـە ئـەم کارە وەک پێداویسـتییەکی سـەردەمی جەنـگ ئەنجـام دەدەیـن. هەروەهـا لەوانەیـە ڕووسـیش بۆچوونـی خۆیـان سـەبارەت بـە دڕندەیـی ڕژێمـی نـازی و فاشیسـتەکان دەربـڕن، بـەڵام تـورک وەک بێلایەنێـک لـەم شـەڕەدا، ئـەم بیانـە مەشروعەیـان بەدەسـتەوە نییـە، لـە ڕێگەیـەوە دەسـت بـە ئەنجامدانـی پڕوپاگەنـدە بکـەن. مـن لـەوە دەترسـم هەڵچوونـی نەشـئەت بـێ لـەم بـارەوە، لەگـەڵ ئێـران و ڕووسـیا تووشـی گرفتـی بکاتـەوە. دواییـن بیرۆکـەی

ئـەو بریتـی بـوو لـە ناردنـی کۆمەڵێـک هێلـکاری ڕەنگکـراو بـە زمانـی تورکـی بـۆ خەستەخانە و پزیشـکەکان تێیـدا ئامـاژە بـە چۆنیەتـی چارەسـەرکردنی مالاریـا، سـیل و نەخۆشـییەکانیتر کرابێـت. بێگومـان ئـەم ڕێنماییانـە زۆر پێویسـتن، بـەڵام دەرکردنـی ئـەم ڕێنماییانـە لـە کونسـولی تورکیـا و بـە زمانـی تورکـی، بـە دڵنییاییـەوە دەبێتـە هـۆی خراپ-لێکدانـەوەی ئـەم کارە لەلایـەن ئێـران و ڕووسـیاوە.

٨. سیاسـەتی خۆجێیـی. وادیـارە دوای نەمانـی پارێـزگار، بارودۆخـی ڕەزایـە نـە خراپـتر بـووە و نـە باشـتر. گرێدانـی ڕەزایـە بـە دەسـەڵاتدارێتی پارێـزگای تەورێـز، لەلایـەن خەڵکـەوە بـە سـاردی پێشـوازی لێکـرا. دکتـۆر مەرزبـان (Dr. Marzeban) کـە لـە مانگـی دێسـەممبەر بـە ئۆتۆمۆبێلێکـی حکومـی گەڕایـەوە تـاران، ئۆتۆمۆبێلەکـەی ناردووەتـەوە ڕەزایـە.

ناوچـەی ژێـر دەسـەڵاتی شـارەوانی ڕەزایـە زۆر دواکەوتـووە. ڕێگاوبانـەکان زۆر خراپـن و هیـچ ئاماژەیێـک بـۆ باشـترکردنی دۆخەکـە نابینرێـت. سـەرۆکی شـارەوانی کەسـێکە بـە نـاوی حوسـێن... کەسـێکی دەوڵەمەنـدە. ئـەو پێشـتر بەرپرسـی ئیرشـاد بـووە.

بەرپرسـی ئێسـتای ئیرشـاد بـە نـاوی ... بووەتـە هـۆی توڕەبـوونی خەڵکـی ڕەزایـە بـە هـۆی ئـەوەی بـە دوای ئـەو کچانـە دەکەوێـت کـە دەچنـە قوتابخانـە [و توانجیـان لێـدەدات]. دەنگـۆی ئـەوە هەیـە، کـوڕی فەرمانـدار شـوێنی ئـەو دەگرێتـەوە.

٩. سـوپای ئێـران. لێهاتوویـی ئەفسـەری فەرمانـدە، کۆلۆنێـل [موعیـن]، وایکردبـوو، بتوانێـت لەگـەڵ گشـت کەسـێکدا هـەڵ بـکات، تەنانـەت لەگـەڵ کوردیـش. ئـەو بـۆ شـوێنێکیتر گوازراوەتـەوە و ئـەو کاتـەی لـە ڕەزایـە بـووم، ئـەو ڕەزایـەی بەجێهێشـت. هەمـوو خەڵـک نیگەرانـی چوونـی ئـەون و ترسـیان لـەوە هەیـە جێگیرەوەکـەی کۆلۆنێـل ‹بەیلـەری بـەگ›، هەمـان کاریگـەری ئـەوی نەبێـت. دەبـێ بوەسـتین و چـاوەڕوان بیـن، ئایـا ئـەو ئـەم کاریگەرییـەی هەیـە یـان نـا، بـەڵام کۆلۆنێلـی نـوێ نـە وزە و کاریگـەری کۆلۆنێـل [موعینـی] هەیـە و نـە وەک ئەویـش دیپلۆماسـییە. کۆلۆنێـل بەیلـەری بـەگ لـە شـاری خـۆی گوازراوەتـەوە بـۆ ئێـرە.... پێویسـت نـاکات ئەفسـەرە پلـە نزمەکانـی ئێـران بەناوبانـگ بـن. ئـەوان گەندەڵـن.

بـە پێـی قسـەکانی باوکـە [فرانسـۆن] هـۆکاری ئـەو گەندەڵیـەش بریتییـە لـەوەی ئـەو ئەفسـەرانە هەڵگـری بڕوانامـەی ناوەندیـن و زۆربەیـان ئـەو کەسـانەن لـە قوتابخانـە زۆر تەمبـەڵ بوونـە، یـان ئـەو کەسـانەن نەیانتوانیـوە لـە تاقیکردنەوەکانـی قوتابخانـە دەربچـن. ئەفسـەر و (N. C. Os) لـە نەبوونـی ڕۆحـی ڕاسـتەقینە بـۆ ئەنجامدانـی ئەرکەکانیـان، لـە نـاو بنکەکانـی سـەربازیدا بەرپرسـیارن.

١٠. سـوپای سـۆڤیەت. دیسـپلینی سـوپای سـۆڤیەت زۆر بەهێـزە. بەهەرحـاڵ هیـچ ئاماژەیەکـی دامەزراندنـی دۆسـتایەتی نێـوان سـوپای سـۆڤیەت لەگـەڵ خەڵکـی خۆجێیـدا نابینرێـت، هەروەهـا ئەفسـەرەکانی سـۆڤیەتیش هیـچ پەیوەندییەکیـان لەگـەڵ کاربەدەسـتانی ئێـران و بیانیـدا نییـە.

کۆنسولی گشتی بەریتانیا

تەورێز

[تێبینـی: نـاوی شـوێنەکان لـە دەقـە ئینگلیزکـەدا نـووسراون، بـەڵام ئـەم ڕاپۆرتـە زۆر بـە خراپـی چـاپ و کۆپـی کـراوە، بۆیـە، نـاوەکان و بەشـێک لـە ڕستەکان ناخوێندرێنـەوە و وەرنەگێـڕدراون. وەرگێـڕ]

پاشکۆ

خزمەتگوزاریی شەمەندەفەر و پاپۆڕ لە نێوان تەورێز و ڕەزایە

تەورێز-ڕەزایە

شــەمەندەفەر: دەرچــوون لــە تەورێــز سێشــەممە و هەینــی. کاژمێــر ١١ی بەیانــی. گەیشــتن بــە شــەریف خانــە لــە کاتژمێــر ٣ی ئێــوارە.

پاپــۆڕ: دەرچــوون لــە شــەریف خانــە، ســێ شــەممە و هەینــی. کاژمێــر ٨ی بەیانــی. گەیشــتن بــە ڕەزایــە لــە کاتژمێــر ٦ی ئێــوارە.

ڕەزایە-تەورێز

پاپــۆڕ: دەرچــوون لــە گوماخانــە، یەکشــەممە و پێنــج شــەممە، کاتژمێــر ٨ی بەیانــی. گەیشــتن بــە شــەریف خانــە لــە کاتژمێــر ٦ی ئێــوارە.

شــەمەندەفەر: دەرچــوون لــە شــەریف خانــە، دووشــەممە و هەینــی، کاژمێــر ٦ی ئێــوارە، گەیشــتن بــە تەورێــز لــە کاتژمێــر ١١ی بەیانــی.

ئــەم کاتانــەی ســەرەوە بــۆ دەرباز بــوون لــە [دەریاچــەی ڕەزاییــە] کاتــی مەزەندەکراون. کاتــی گەشــتەکە لــە نێــوان چــوار کاتژمێــر و چارێکێــک بــۆ نــۆ کاتژمێــر دەگۆڕدرێــت، ئەمــەش بــە هــۆی کــەش و هــەوا و بــە گوێــرەی گەورەیــی و بچووکــی قەبــارەی ئــەو ئامــرازەی گواســتنەوە کــە بــە کاردەهێنرێــت.

ئــەو پاپۆڕانــەی لــە دەریاچــە ورمــێ بەکاردەهێنرێــن، کۆمەڵێــک بارهەڵگریــان لــێ دەبەســترێن. بەشــی دەریاوانــی ســەر بــە هێڵــی ئاســنینی ئێــران کارمەنــد و وۆرکشــۆپی لــە شــەریف خانــە هەیــە. بەڕێوەبــەری ئێستای ئــەم بەشــە، کارگەیەکــی بچووکــی قوڕقوشــمی کردووتــەوە و بەمجــۆرەش چەندیــن هەڵــی کاری ڕەخســاندووە کــە پێشــتر بــۆ کارێکــی لــەم شــێوەیە دەبوایــە شــتەکان بــۆ تەورێــز نێردرابــان. شــەش بارهەڵگــر لــە دەریاچەکــە کار دەکــەن. گشــت بارهەڵگــرەکان هــی پێــش جەنگــی گــەورەن. دوو بارهەڵگــری گــەورەش هــەن. بارهەڵگــری پەهلەڤــی و بارهەڵگــری شــاپۆر. هێــزی هــەر کامەیــان ٢٢٠ ئەســپی

هەڵمە. سێ بارهەڵگری مامناوەندیش کە هەر کامەیان ٨٠ ئەسپی هەڵمن و و یەک بارهەڵگری بچووک هێزەکەی ٣٥ ئەسپی هەڵمە، لە دەریاچەکەدا کار دەکەن.

هەشت ‹بەلەمی گەورەی تەخت›یش هەن هەر کامەیان دەتوانن ١٥٠ کەس هەڵگرن. شوێنی حەوانەوەی سەر بەلەمەکان زۆر پیس و سەرەتاییە و بۆ ئەوروپییەکان گونجاو نییە. بەتایبەیش لە وەرزی زستاندا کە ناتوانرێت لە سەر پشتی بەلەمەکەدا بمێنیتەوە. ئەگەر بێت و هەر دوو بارهەڵگرەکە پیکەوە کار بکەن، ئەوکات دەکرێت لەبەشی پشتەوەدا ‹ wheelhouse›، کابینەیێکی بچووک بدۆزیتەوە.

تا پێش داگیرکردنی ئەم ناوچەیە لەلایەن ڕووسەوە، هەفتانە خزمەتگوزاریی گواستنەوە لە دەریاچەکەدا هەبوو و مەراغە و مهابادی پێکەوە گرێ دەدا. ئەم خزمەگوزارییە لەلایەن ڕووسەوە پچڕێنرا و هەنوکە تەنیا خزمەتگوزاری گواستنەوەی هاوڵاتیانی مەدەنی، دوو هەفتە جارێکە، ئەویش لە نێوان شەریفخانە و گوڵماخانەدا (بۆ چوونە ڕهزایە). ڕووس بە بەردەوامی بۆ گواستنەوەی سەرباز لە نێوان شەریف خانە و ساپور، بەلەمەکان بەکار دێنن.

ماوەی دە ساڵە ئاستی ئاوی دەریاچەکە بە بەردەوامی کەم دەبێتەوە. ئەمەش لەوانەیە بەهۆی چالاکییەکانی بوومەلەرزەوە بێت. ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی دیواری بەندەری شەریفخانە بۆ وەستانی بەلەمەکان بە ئاڕاستەی ناو دەریاچەکە درێژ بکرێت و هەنوکە درێژییەکەی دەگاتە ١٨٠٠ مەتر. بەندەرە سەرەکییەکە لەسەر زەوییە و بۆ گواستنەوەی شەمەندەفەرە. بەشە درێژکراوەکەی بەندەرەکە بە دار دروستکراوە و عەرەبانەی دەستیی بۆ گواستنەوەی کاڵا قورسەکان بۆ سەر کەشتییەکان بەکار دەهێنرێت. کرێنێک نییە بۆ بەرزکردنەوەی کاڵاکان.

کۆپییەك لە تەلەگرام

لە تەورێزەوە بۆ تاران ژمارە ٦٨ ڕێککەوت: ٢٦ی مارچ ١٩٤٣

نووسراوەکەم بە ژمارە ١٧

١. مـن زانیـاری بـاوەڕ پێکـراوم لـە ڕەزایـەوە هەیـە، نزیکـەی ٤٠٠ کـوردی شـکاکی چەکـدار گوندیـی کەهریـز (ZB 5350)یـان گەمـارۆداوە و بـە تەمـای تاڵانکردنـی ئـەو گونـدەن. هەربۆیـەش کۆنسـولی سـۆڤیەت بـە هاوڕێیەتـی کۆمەڵێـک ئەفسـەری ئێرانـی بـەرەو ئـەم ناوچەیـە چوونـە، تـا لەگـەڵ کـورد گفتوگـۆ بکـەن. بـە گوێـرەی قسـەی ئەفسـەرە ئێرانییـەکان، کـورد گوتوویانـە ئـەوان هاوڵاتـی ئێـران نیـن، بـەڵام کۆنسـولی سـۆڤیەت پێداگـری لەسـەر ئـەوە کـردووە، دەبـێ ئـەوان وەک هاوڵاتـی ئێـران ڕەفتـار بکـەن، یـان لـە ئێـران بچنـە دەرەوە. هەروەهـا هەڕەشـەی ئـەوەی کـردووە، سـوپای ڕووسـیایان لـە ڕەزاییـەوە لـە دژ دەجوڵێنێـت، هەربۆیـەش دواتـر کـورد بڵاوەیـان لێکـردووە. ئـەم کردەوەیـەش بووەتـە هـۆی ئـەوەی پاڵپشـتییەکی زۆری جەمـاوەری بـۆ کۆنسـولی سـۆڤیەت دەسـتەبەر بکرێـت، هەروەهـا ئـەم هەڵوێسـتە مەترسـی ئاژاوەنانـەوە لـەم بەهـارەدا زۆر کـەم دەکاتـەوە.

٢. هەمـان سـەرچاوە دەڵێـت، بەپێـی ڕاپۆرتـەکان لـە ڕەزایـەوە، ئـەو سـایلۆکەی تەورێـزی قفـڵ کـردووە، بـەڵام ڕووس سـایلۆکەیان شـکاندووە و بەسـەر خەڵکدا دابەشـیانکردووە. دەڵێـت دۆخەکـە هەنوکـە لـە ڕەزایـە بەجۆرێکـە، خـۆراک تـا ڕادەیەکـی زۆر لـە ئازەربایجـان هەیـە و لـە باشـووریش برسـێتی دەبینرێـت. لـە ڕەزایـە چەندیـن قسـە لەسـەر داخسـتنی سـایلۆکان هـەن، بـەڵام قسـەی بـاو ئەوەیـە کـە ڕووس ئـەم کارەیـان کـردووە. هـۆکاری ئەمـەش بریتییـە لـەوەی ڕووس گەنمیـان لـە سـایلۆکاندا کۆکردووەتـەوە، بۆیـە ڕەتیـان کردووەتـەوە، ئـەم سـایلۆیانە بـە کـرێ بـدەن.

٣. دەنگـۆی ئـەوە هەیـە لەسـەر داواکاری حاکمـی گشـتی، ڤیڤیـان (Vivian) لەلایـەن ڕووسـەوە لـە کارەکـەی دوورخراوەتـەوە.

URQUHART

کورد (165/13/43 G)

تەلەگرامی ژمارە ٣٣، پاریزراو

لەلایەن: وەزیری خاوەنشکۆ لە ئەنقەرە

بۆ: وەزیری دەرەوە، قاهیرە

دووبارە نێردراوە بۆ: شاندی بەریتانیا، بەیروت، ژمارە ١٢ پاریزراو

ڕێکەوت ٢٦ی مارچ ١٩٤٣

زۆر نهێنی

بەدواچوون بۆ ناوەندی هەواڵگریی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست (M. E. I. C)

١. مـن لـە ڕێکەوتـی ١٩ی مارچ، لە نووسـینگەی پاراسـتنی زانیارییەکانی بەیـروت، نامەیەکم بە ژمارە (٤٣/٢/١٦٢) بە دەسـت گەیشـت؛ نامەی (D. O. 40) لەلایەن ئەفسەری سیاسی لـە دیمەشـقەوە نێردرابـوو، لەخـۆ گرتبـوو. دواتر نامەکـەی ڕێکخراوێکی کـوردی بە ناوی خۆیبـوون بـۆ مسـتەر چەرچـل نێـردرا کـە هاوپێچکرابوو بـە کۆپییەکـی فۆتۆسـتاتیک لە ڕاپۆرتێکـی ڕەسـەن بـە زمانـی تورکـی، ئـەوەی بەڕێزتـان لـە نامەکـەی زۆر زۆر نهێنیتـان بـۆ مسـتەر ناچبۆل-هیوجسـن (Mr. Knatchbull-Hugessen) بـە ژمـارە (M. E. I. C/ DO/2/17/1) کـە لـە ٢٤ی فێبریـوەری، ناردبووتـان. هەروەهـا وەرگێڕانـی ئینگلیـزی ڕاپۆرتەکـەش، کـە لـە وەرگێڕانەکەدا مانای وشـەکان یەک بـە یەک لێکدرابـووەوە، لەگەڵ وەرگێڕانـی نامەکـەی بەڕێزتـان بـەو ناونیشـانەی نامەکـە لەلایـەن مسـتەر مـۆرگان (Mr. Morgan)ەوە ئامادەکـراوە، گشـتیان هاوپێچکرابوون.

٢. پێـش ئـەوەی وەڵامـی بەیـروت سـەبارەت بـە چۆنیەتـی مامەڵەکـردن لەگـەڵ نامەکـەی خۆیبـوون بدەمـەوە، گرنگـە ئـەوە پشتڕاسـت بکەینـەوە، چـۆن کۆپییـەك لـە وەرگێڕانەکـەی مسـتەر مـۆرگان گەیشـتووەتە دەسـت کـورد.

٣. ئـەو کاتـەی خۆیبـوون ئـەم نامەیـەی بگاتـە دەسـت، هیـچ گومانـی تێـدا نییـە، نامەکـە بـە مەبەسـتی تایبەتیـی خۆیـان بەکاردێنـن؛ وەرگێڕانـی نامـە ڕەسـەنەکەش لەوانەیـە

وەک ئاماژەیەکی ئاشکرا بۆ گرنگی نامەکە بە زمانەکانی ئینگلیزی و تورکییەوە بێت. بۆ ئێمە حەقیقەتی هەبوونی ئەم بەڵگەنامەیەی لەبەردەستماندا، بریتییە لەوەی بۆ حکومەتی تورکیا پشتڕاستی بکەینەوە، خۆیبوون ئەم بەڵگەنامەیەی لە ڕێگەی سەرچاوەکانی بەریتانیاوە بەدەست نەگەیشتووە. بەهەر حاڵ لە کاتی وەرگێڕانی نامەکە بارودۆخێکی شەرمەزارکەر دێتە کایەوە.

٤. لەوانەیە باشتر بێت بەڕێزتان سەبارەت بەوەی چ شتێک [بۆ دەرەوە] دزەیکردووە و سەبارەت بە هەستیاری پرسی کورد لێکۆڵینەوە بکەن، لەم بارەوە من خۆشحاڵ دەبم، هەر شتێکتان تێبینیکرد بە تەلەگرام ئاگادارم بکەنەوە.

٥. ئایا وەرگێڕانەکەی مۆرگان بەشێوەی [نامە یان تەلەگرام یان هەر شێوەیەکیتر] بۆ لەندەن نێردراوە؟ ئەگەر نێردرابێت تکایە ناونیشانی وەرگێڕانەکەم بۆ بنێرن.

دابەشکردن: H. E

AKH. CT.

M. A.

زۆر زۆر نهێنی تەلەگرامی کۆددار

لە: MICE بۆ: باڵیۆزی ئەنقەرە

دووبارەکراو بۆ: نوێنەرایەتی بەریتانیا لە بەیروت

نێردراوە لە: ١ی ئەپریل ١٩٤٣ (٢١٢٠ب)

وەرگیراوە لە: (١١٠٠) 2 do

ژمارە: ٥٢٢٦ ١ی ئەپریل

نامەی پارێزراوتان بە ژمارە ٣٣ بۆ ‹MINSTATE›. لەوانەیە بەڵگەنامە ڕەسەنەکە لە ئەفسەری حکومەت لە دیاربەکر لە دێسەمبەری ساڵی ١٩٤١ دزرابێت و دواتر لە سەرەتای ساڵی ١٩٤٢ کەوتبێتە دەست خۆییبوون.

لە مانگی مارچی ١٩٤٢، وەرگێڕانی فەرەنسی بەڵگەنامەکە لە سەرچاوەی جیاوازەوە بەدەستمان گەیشتووە. بە بڕوای ئێمە ئەم بەڵگەیە لەلایەن وەزیری دەرەوە بۆ نووسینگەی کاروباری دەرەوە؟ (FO?)، نێردراوە، بەڵام تۆمارەکان لەبەین براون و ئێمەش ناتوانین لەمە دڵنیا بین. پرسیاری ئەوەمان کردووە، ئایا کۆپییەکی وەرگێڕانەکە هیچ کات دراوەتە کورد. ئەگەر ئەم کارە کرابێت، کەواتە هاوپێچی ئەو نامەیە کراوە کە بۆ مستەر چەرچل نێردراوە. بە هەرحاڵ زانراوە، ئەوان وەرگێڕاوی بەڵگەنامەکەیان بۆ سەر زمانەکانی فەرەنسی و کوردی و ئەرمەنی لەبەر دەستە؛ ئەمەو سەرەڕای ئەوەی خودی بەڵگەنامە ڕەسەنەکەشیان هەیە. کۆپی وێنەیی (photostats) لەلایەن خودی کوردەو گیراوە. لەوانەیە تورک نەزانن خۆیبوون بەڵگەنامەکەی لەبەردەستە، چونکە ئەمە ئەو لایەنە ڕووبەڕووی مەترسی دەکاتەوە کە بەڵگەنامەکەی بۆ تورکەکان دروستکردووە.

Folio ١٥٦٥ کۆپییەك بۆ: نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان

ACA/HSB

نهێنی (E1670/80/34)

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، S, W, 1 ٦ی ئەپریل ١٩٤٣

هەروەک بەڕێزتان لە نامە هاوپێچکراوەکەدا بینیتان، باڵیۆزی ئەنقەرە هۆکاری هەیە، دەڵێت تورک نیگەرانی ئەوەن، لەوانەیە هەندێك لە کارمەندانمان لە فەرماندەیی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، لەگەڵ کورددا دەستی پیلانگێڕیان هەبێت.

ئێمە لەگەڵ باڵیۆز هاوڕابووین، پێویستە زۆر ئاگاداری ئەو کردەوانە بین کە لەوانەیە بیانو بدەنە دەست تورک بەوەی ئێمە کورد هان دەدەین و بەکاریان دێنین. لە هەمانکاتدا، ئێمە لەو بڕوایەدا نین بەڵگەی هێندە بەهێزمان لەبەردەست بێت کە داوا لە نووسینگەی جەنگ بکەین ئاگادارکردنەوەیەک بۆ دامودەزگاکانی خۆی دەربکات. فەرماندەیی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، شاندی ئەمنی لە بەیروت لەم پەیوەندییە مەترسیدارە ئاگادار کردووەتەوە و نووسینگەی جەنگیش لەوانەیە بە هەندێك بەڵگەوە بانگەشەی ئەوە بکات، ئەمە بەو مانایە دێت کە فەرمانبەرانی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، بە تەواوەتی ئاگاداری هەر جۆرە مەترسییەکن. خۆشحاڵ دەبین ئەگەر ئێوە چاودێری ئەم کێشەیە بکەن و ڕێگە نەدەن هیچ جۆرە پێشنیازێک بۆ ئەنجامدانی چالاکی زۆرتر لەگەڵ کورد بخرێتەڕوو کە لەوانەیە شاندی ئەمنی لە بەیروت یان هەر ڕێکخراوێکیتر ئەم پێشنیازانە پێشکەش بکات.

کۆپییەك لەم نامەیە بۆ سترندال-بێنێت (Sterndale-Bennett) لە ئەنقەرە دەنێرم.

(C.W. Baxter)

H.L. d'A. Hopkinason, Rsq

نووسینگەی وەزیری دەرەوە، قاهیرە

یاداشتنامە

سەرۆکی نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان

ئەوەندەی من دەزانم، ناوەندی هەواڵگری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ‹MICE›، بە ئەنقەست کەسێك دەپارێزێت. هیچ مەعقول نییە، بڵێت «من نەمبیستووە کۆپییەك لە وەرگێڕانە ئینگلیزییەکە دراوەتە کوردی دیمەشق››، بەبێ ئەوەی ئاماژە بەوە بدەن، چۆن ئەم کۆپییەیان دراوەتێ، یان کێ ئەم کۆپییەی پێداون. چ ئەو کۆپیە لە ڕێگەی یەکێک لە ئەندامانی شاندی دیپلۆماتیکی ئێمە بە ئەوان درابێت، یان لە ڕێگەی سوپاوە یان لە ڕێگەی فەرەنسییەکانەوە، هیچ ئاماژەی بۆ نەکراوە، بەڵام هەر کەسێک ئەم کۆپیەی دابێتە کورد، بە بۆچوونی من ئەو مافەی نەبووە ئەم کارە بکات. هەر بۆیەش بە بڕوای من پێویستە زۆر بە تووندی ئیدانەی ئەم کارە بکرێت.

سەبارەت بە ناوەڕۆکی ڕاپۆرتەکە، هیچ تێبینییەکم لەسەر ڕاپۆرتەکە نییە.

M. A.

٢١ی ئەپریل ١٩٤٣

ACA/ENH

کورد و کوردستان G ١٩,٤٣/١٦٥

کەسیی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

ئەنقەرە

٢٣ی ئەپریل ١٩٤٣

١. هەستم کرد پێویستە سەرنجتان بۆ ئەم بابەتەی خوارەوە کە پەیوەستە بە چالاکی کورد، ڕابکێشم.

٢. لە مانگی فێبریوەریدا، ئێمە نامەیەکمان لەلایەن ناوەندی هەواڵگریی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست (MEIC/DO/2/17/1) کە لە ٢٤ی فێبریوەی نووسراوە، بەدەست گەیشت، وەرگێڕانی ڕاپۆرتێکی لەخۆ گرتبوو، لەلایەن ئەفسەرێکی پلەنزمی تورکیا لەبارەی کوردستانی تورکیا نووسرابوو. ئەم وەرگێڕانە [بۆ سەر زمانی ئینگلیزی] لەلایەن ‹مۆرگان›ەوە ئەنجامدراوە کە تا ئەم دواییانە لێرە وەزیر بوو. هەروەها لە نامەکەدا ئاماژە بەوە کراوە، لەسەر پێشنیازی نووسینگەی ئێوە، ئەم نامەیە بۆ ئێمە نێردراوە.

٣. لە مانگی مارچ، نامەیەکی ڕەسەن [واتە بەو زمانەی کە نووسراوە] لەلایەن نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکانی بەیروت بە دەستمان گەیشت، نامەکە لەلایەن ڕێکخراوێکی کوردی بە ناوی خۆیبوونەوە ئاڕاستەی سەرۆک وەزیران کراوە، کە بۆ ئێمە نێردراوەتەوە، تا تێبینییەکانی خۆمانی لەسەر بخەینەڕوو. ئەو نامەیەی بۆ چەرچڵ نێردراوە، کۆپییەك لە وەرگێڕانی ڕاپۆرتی ئەفسەرە تورکەکەش لە خۆ دەگرێت کە مۆرگان بۆ سەر زمانی ئینگلیزی وەریگێڕابوو.

٤. هەروەک دەزانن بارودۆخی کورد، بارودۆخێکی زۆر هەستیارە و ئێمە کەمترین قسەمان لەسەر ئەم بارودۆخە کردووە و ئاگادار کراوینەتەوە بەڵگەنامەیەکی زۆر نهێنی کە لەلایەن بەرپرسێکی بەریتانیاوە ئامادەکرابوو، بە کورد دراوە.

٥. ستێندال-بێنێت (Sterndale-Bennett) کە بەرپرسە [لە ئەنقەرە]، نامە هەڵگیراوەکەی بە ژمارە ٣٣ لە ڕێگەی ئێوەوە بۆ M. E. I. C ناردووە. لەو نامەیەدا پرسیاری کردووە، چۆن وەرگێڕانەکەی مۆرگان گەیشتووەتە دەست کورد و ئاماژەی بە مەترسییەکانی ئەم دزەکردنە کردووە. دوای چەند وەڵامدانەوەیەکی ئاڵۆز و ناڕوون، ئێستا M. E. I. C، لە ڕێگەی پاشکۆ سەربازییەکەمەوە، وەڵامی منی داوەتەوە. کۆپییەکم لە تەلەگرامەکەی ئەوانم هاوپێچ کردووە.

٦. ناتوانم یەکەم ڕستەی ئەم تەلەگرامە، وەک وەڵامێکی قەناعەت پێهێنەر، بۆ وەڵامی پرسیاری ئەوەی چۆن کۆپییەك لەم وەرگێڕانە گەیشتووەتە دەست کورد، هەژمار بکەم. هەروەها دەبێ دان بەوەدا بنێم M. E. I. C، لەگەڵ ئێمە ڕاشکاو نەبووە.

٧. لە پەیوەندی نێوان ئێمە و تورکیادا کێشەی کورد، کێشەیەکی هەستیارە. هەر لە ئێستاوە ئێمە لەبارەی پەیوەندی لەگەڵ کوردەوە، هەندێك گرفتمان لەگەڵ تورکیادا هەیە. ئەمەش بە هۆی ڕەفتاری ناوەندی هەواڵگریی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، کە فەرمانبەرەکانی هان دەدات لە کورد زۆر نزیک ببنەوە. خۆشحاڵ دەبم ئەگەر ئێوە بتوانن لێکۆڵینەوە لەبارەی ئەو بارودۆخە بکەن کە ئەم بەڵگەنامەیەی [بەدەست کورد کەوتووە] ئاماژەی بۆ دەکات. من زۆر خۆشحاڵ دەبم ئەگەر ئێوە دڵنیامان بکەنەوە، ئەم جۆرە هەڵانە لە داهاتوودا دووبارە ڕوو نادەنەوە.

واژوو:

(HUGHE KNATCHBULL-HUGESSEN)

The right hounrable R. G. Casey, P. C., D. S. O., M.C

Minister of State, Cairo, HK-H:EW

کورد و کوردستان

نوێنەرایەتی بەریتانیا

بەیروت

ژمارە ٤ (٤٣/١٢/١٦٢)

١٠ی مەی ١٩٤٣

وەزیری خاوەنشکۆ لە بەیروت، سڵاو و ڕێز بۆ باڵیۆزی خاوەنشکۆ لە ئەنقەرە دەردەبڕێت و ئەو شەڕەفەی هەیە، بەڵگەنامەکانی خوارەوەی پێشکەش بکات.

ناو و ڕێککەوت: نامەی ئاڕاستەکراو بۆ نووسینگەی کاروباری دەرەوە، ژمارە ٢٨ (٤٣/١٢/١٦٢)، لە ١٠ی مەی ١٩٤٣.

بابەت: نامەی ئاڕاستەکراو بۆ سەرۆک وەزیران لەلایەن ‹خۆیبوون›ەوە، هەروەها ڕاپۆرتی کاربەدەستێکی تورکیا لەسەر بارودۆخی سیاسی ناوخۆ لە ویلایەتەکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیا.

((4) 3479-22862-2)

نوێنەرایەتی بەریتانیا

بەیروت

١٠ی مەی ١٩٤٣

ژمارە ٢٨ (٤٣/١٢/١٦٢)

گەورەم

١. شەرەفمەندم دەقی نامەیەک لەلایەن خۆیبوونەوە بە نوێنەرایەتی گەلی کورد ئاڕاستەی سەرۆک وەزیران کراوە، بۆتان بنێرم. هەروەها کۆپی وێنەیی و وەرگێڕانی ڕاپۆرتێک کە لەلایەن کاربەدەستێکی تورکیا لەسەر ڕەوشی سیاسی ناوخۆی ویلایەتەکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیا نووسراوە، بۆتان هاوپێچکراوە.

٢. لە وەڵام و وەڵامدانەوەی نێوان نوێنەرایەتی بەریتانیا لە بەیروت و ناوەندی هەواڵگریی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست (M. E. I. C) و باڵێوزی حکومەتی خاوەنشکۆ لە ئەنقەرە، دەردەکەوێت، بەڵگەنامە ڕەسەنەکە لە دەوروبەری مانگی دێسەمبەری ساڵی ١٩٤١، لە نووسینگەیەکی حکومی لە دیاربەکر دزراوە و لە سەرەتای مانگی ١٩٤٢ کەوتووەتە دەست خۆییبوون. وەرگێڕانێکی فەرەنسی بەڵگەنامەکە لە ڕێگەی سەرچاوەیەکی سەربەخۆوە لە مارچی ١٩٤٢، کەوتووەتە دەست M. E. I. C. بە پێی زانیارییەکانی من ئەم کۆپیە بۆ بەشەکەی ئێوە نێردراوە. ئەو وەرگێڕانەی ئێستا لە دەست خۆیبوون دایە، بریتییە لەو وەرگێڕانەی مستەر مۆرگان لە M. E. I. C کار دەکات، ئەنجامیداوە و ئەم وەرگێڕانە لەلایەن نوێنەرێکی M. E. I. C، لە دیمەشق بە سەرکردەیەکی کورد دراوە. من هیچ بەڵگەیەکم لەبەر دەست نییە، پشتڕاستی بکەمەوە، ئایا حکومەتی تورکیا ئاگادارە خۆیبوون ئەم ڕاپۆرتەی لەبەر دەستە یان نا. جیا لەم داواکارییەی ئێستا نەبێت، هیچ ئاماژەیەک لە بەکارهێنانی ئەم ڕاپۆرتە بوونی نییە.

٣. سەبارەت بە ناوڕۆکی خودی ڕاپۆرتەکە، لەلایەن باڵێوزی حکومەت خاوەنشکۆ

لـە ئەنقـەرە، ئـاگادار کراومەتـەوە هەندێـک لـە پێشـنیازەکانی نووسـەری ڕاپۆرتەکـە جێبەجێکـراون.

٤. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە، بەبـێ هاوپێچەکە، بـۆ وەزیـری دەرەوە و باڵیـۆزی حکومەتی خاوەنشـکۆ لـە ئەنقـەرە دەنێرم.

سێر، شەرەفمەندم خزمەتکاری وەفادرای جەنابتان بم.

واژوو

E. L. SPEARS

نووسینگەی وەزیری کاروباری دەرەوە

Sharia Tolumbat

قاهیرە ٢٠ی مەی ١٩٤٣

سەبارەت بەو بابەتەی لە نامەکەتان (٤٣/١٩/١٦٥) لە ٢٣ی ئەپریل ١٩٤٣، ئاماژەی بۆ کراوە، ڕای من وەرگیراوە و دڵنیاتان دەکەمەوە ڕێکخراوە هەواڵگرییەکانی ئێرە [قاهیرە] بە تەواوەتی ئاگاداری هەستیاریی کێشەی کوردن. هەروەها تا ئێستا سەبارەت بە هاندانی ئەفسەرەکان بۆ نزیک بوونەوە لە کورد، چەند ڕێنماییەکی بۆ دەرچووە کە بەڕێزەوە پەیوەندییەکانیان لەگەڵ ئەو کوردانە سنووردار بکەن، یان بە پێی پێداویستییە ئاساییەکانی هەواڵگریی لۆکاڵی هەڵسوکەوتییان لەگەڵ بکرێت. بە واتایەکیتر چۆن مامەڵە لەگەڵ تۆڕەکانیتری کۆمەڵگا دەکرێت، بە هەمان شێوە مامەڵە لەگەڵ کورد بکرێت، بەڵام بە وریاییەکی زۆرترەوە. بە هیچ شێوەیەک نابێت فەرمانبەرانی هەواڵگری لەگەڵ کورددا بچنە ناو گفتوگۆ سیاسییەکانەوە.

سەبارەت بەو بەڵگەنامەیەی ئاماژەتان پێداوە، بە بڕوای من هیچ جۆرە دزەکردنێک لە ئارادا نەبووە، خراپ-ئامۆژگاریکردنێک لە ئارادابووە کە وەرگێڕانی بەڵگەنامەکە بە کورد بدەن، بەڵام بەڵگەنامە ڕەسەنەکە لە بەردەستی ئەواندایە و ئەمە چەندین مانگە هیچ پرسیارێک سەبارەت بە دزەکردنی زانیاری نهێنی لە ئارادا نەبووە. تەنیا دەتوانرێ ئاماژە بەوە بدرێت، ئەو ئەفسەرەی وەرگێڕانەکەی داوەتە کورد، هیچ یارمەتییەکی پێشکەش نەکردوون.

ڕێزدار

Sir H.M. Knatchbully-Hugessen, K. C. M. G.

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

ئەنقەرە

نهێنی
کۆپی (E 2864/80/34) (١٢٢)
نووسینگەی وەزیری دەرەوە

10, Sharia Tolumbat

قاهیرە
بەڕێز چارلس
نامە نهێنییەکەی بەڕێزتانم بە ژمارە (E 1679/80/34) کە لە ٦ی ئەپریل ناردبووتان، لەگەڵ لیوا کلایتۆن (Brigadier Clayton)دا تاوتوێ کرد کە تا ئەم دواییانە سەرۆکی ناوەندی هەواڵگری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست (M. E. I. C) بوو و حاڵی حازر وەک ڕاوێژکاری وەزیری دەرەوە بۆ کاروباری عەرەب لە لای ئێمە کار دەکات.

بانگەشەی ئەنقەرە لەبارەی ئەوەی فەرمانبەرانی ئێمە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا لە کورد نزیک بوونەتەوە و سەرنجی ئەوان ڕادەکێشن بە تەواوەتی دوورە لە ڕاستی. هەموو ئەفسەرەکان ئاگادارکراونەتەوە، لە هەر جۆرە گفتوگۆیەکی سیاسی لەگەڵ کورد دوور بکەونەوە و وەک خەڵکانیتر و بە ڕێزێکی ئاساییەوە پێشوازیان لێبکرێت. لە ڕاستیدا ئەو ئاگادارکردنەوەیەی بۆ شاندی ئەمنی لە بەیروت نێردراوە، لەلایەن لیوا کلایتۆنەوە دوای گفتوگۆکردن لە گەڵ منـدا نێردراوە. ئەمەش لەبەرئەوەی کورد زۆر سەردانی شاندەکەیان دەکرد و خەریک بوو لێیان تێکدەچوو، چۆن مامەڵە لەگەڵ کورد بکەن.

بە کورد گوتراوە، ئێمە ناتوانین هیچیان بۆ بکەین و ئەگەر بیانەوێت بەشداری لە جەنگدا بکەن، ئەوا ڕێگری لە ئەنجامدانی هەر جۆرە پیلانگێڕیەک دەکرێت. بە بڕوای کلایتۆن، هەنوکە کورد هیچ هیوایەکیان بە ئێمە نەماوە.

لەوە تێدەگەم لەوانەیە ئەنقەرە نیگەرانی ئەم بابەتە بێت، بەڵام دەبێ ئەوان بزانن ئەفسەرەکانی ئێمە لە دەرەوەی سیاسەتی حکومەتی خاوەنشکۆدا کار ناکەن.
خزمەتکاری هەمیشەییتان

واژوو: (Henry Hopinson)
C. W. Baxter, Esq., C.M. G M. C

نووسینگەی کاروباری دەرەوە

بۆ باڵیۆزی حکومەتی بەریتانیا

ئەنقەرە

ژمارە ٦ (٤٣/٧/٧١٢) لە ٢٦ی جون ١٩٤٣

کۆنسولگەری گشتی بەریتانیا تەورێز، ٨ی جون ١٩٤٣

783/SA/45 RWU/EGU

ژمارە ٣٠ زۆر نهێنی

گەورەم،

١. بە ئاماژەدان بە نووسراوەکەم بە ژمارە ٢٩، شەرەفمەندم یاداشتی زۆرترتان کە لەلایەن جێگری کونسولگەر، واتە لەلایەن ‹ئۆگدن›وە نووسراوە، بۆتان بنێرم، ئەوەی لەم سەردانەی دوایی بۆ ڕەزایە پێیان گەیشتووە.

٢. لە نووسراوەکەم بە ژمارە ٢٩، ئاماژەم بە ڕەفتاری باشی کورد و ڕەزامەندی کورد کردووە.

٣. ستایشی تێبینییەکەی مستەر ئۆگدن دەکەم لەبارەی کرێکارە چاکەت ڕەشەکان کە زۆرێک لەو کرێکارانە خاوەن مواڵکی بچوکن، ئەو مواڵکانە دەتوانن یارمەتیدەری ئەو مووچە کەمە بن کە وەردیدەگرن. لەوانەیە لە ڕۆژنامە لۆکالییەکانەوە پێشنیازی دکتۆر میلسپاف (Dr. Millspaugh)تان بەرچاو کەوتبێت کە دەڵێت پێشنیازەکە سەبارەت بە مووچەی فەرمانبەرانی کەرتی مەدەنی، پێشنیازێکی گونجاوە. ئەمە دروستە، زۆربەی شارنشینانی ئازەربایجان پێیەکیان لە ناو گوندەکانە. هەربۆیەش شارەکان وەک تاران بە تەواوەتی سیمای شارنشینی وەرنەگرتووە، تێیدا دانیشتوان پشت بەو کاڵایانە دەبەستن ڕۆژانە دێنە ناو دوکانەکان. کاتێک لێرە قەیرانی نان دروست بوو، بۆمان دەرکەوت زۆربەی هاوڵاتیان ئەنباری ئارد و کاڵا خۆراکییەکانی تایبەت بە خۆیان هەیە. بە هەمان شێوە زۆربەی ئەو کەسانەی

پارەیان ئەنبارکردبوو، پارچە زەویەک دەکڕن و ئەمەش یارمەتیدەری سەقامگیرییە.

٤. من باسم لە کردەوەیەکی هێرشبەرانەی سوپای بەریتانیا کردبوو، بەبێ [وەرگرتنی مۆڵەتی ڕووس] دەربازی [ناوچەکەی ژێر دەسەڵاتی ئەوان] ببوون. بە بڕوای من ئەمجۆرە پێکدادانانە لەم ساڵەدا نابنە هۆی تێکدانی پەیوەندییە باشەکانمان، هەروەک ئەوەی پار ڕوویدا، واتە ئەو کاتەی بارودۆخی سیاسی و سەربازی لە قەفقاز زۆر ناسک بوو و گومانەکانی ڕووسیش ئەو کات زۆر سەرەتایی بوون و مەترسیشییان کەمتر بوو. ئێمە هەموومان بێزاری خۆمان لەو بەربەستانەی هاتوچۆکردن دەربڕیوە کە ڕووس دروستیانکردووە. بۆ هەموومان دەرکەتووە، ڕووس ڕێگە نادەن ئێمە ئازادانە لە باکوور هاتوچۆ بکەین، هەروەك چۆن ئێمە لە باشوور ئازادانە ڕێگە بەهاتوچۆکردن دەدەین، بەڵام پێویستە ڕووبەڕووی ڕاستییەکان ببینەوە و سەربازانی ئێمە دەبێ یەکەم کەس بن کە لەوە تێبگەن، ئەگەر ڕووس فەرمانیان پێ بوو کە داوای مۆڵەتی هاتووچۆ بکەن، باشترین ڕێگە چارە بریتییە لەوەی هەوڵ بدرێت ئەم فەرمانانە بە ڕێکاری دیپلۆماتیکەوە بگۆڕێن، نەک پشتگوێیان بخەین.

٥. لە هەر ڕووداوێکدا چەندین ڕاپۆرت لەسەر بەندەری حەیدەرئاباد بەرز دەکرێتەوە و لە مانگی سێپتەمبەردا دەستەیەکی ئەنگلۆ-سۆڤیەت سەردانی دەروبەری دەریاچەی ڕهزایەیانکرد، تا لێکۆڵینەوە لەسەر ئەوە بکەن چۆن دەتوانن بۆ گواستنەوە و گەیاندن بەکاری بهێنن. باشترە حاڵی حازر، گرووپێکیتر بچێت و جارێکیتر سەردانی ئەو کارگۆیە بکاتەوە کە لە بەندەری حەیدەرئاباد هەیە، دواتر بۆ ماوەی دوو شەو لە ڕهزایە بمێننەوە و پاشان هەوڵ بدەن بچنە سەلماس، پێویستە بە ڕووس بگەیێنین، ئەوەتا یان ئیدارەی ئێمە کارا نییە، یان هەندێك هاندەریتر هەن نەخراونەتەڕوو [هەربۆیەش دۆخی گەیاندن خراپە]. لە ڕاستیدا زۆرتر پەنا بۆ دەربڕینی دووەم دەبردرێت. ڕووس لەوە تێناگەن دیسپلینی ئێمە بەم شێوەیەیە، بە پێچەوانەوە ئەفسەرە بەرپرسیارەکان دەبێ تاقمێکی سەربازیی ببەنە ناو ناوچەی ژێر دەسەڵاتی ڕووس، ئەمەش زۆر کردەنی نییە و بە پێچەوانەی سیاسەتی گشتی ئێمەیە کە بریتییە لە سازشکردن.

٦. بـە بۆچوونی مسـتەر ئۆگدن وا دەردەکەوێـت، ڕووس پڕوپاگەندەیەکی کەم بڵاودەکەنەوە و ئـەو نەیتوانیـوە هیـچ نامیلکەیەکـی پڕوپاگەندەکـردن بـە زمانـی کوردی یـان ئەرمەنی بدۆزێتـەوە، ئەمـەش بـە پێچەوانـەی ئـەو پێشـنیازەی ئێـوە دێـت کـە لـەم دواییانـەدا بۆ مـن ئامـاژەت پێدابـوو، گوایـە ڕووس لـە ڕێگـەی کەرەسـتەی چاپکـراوەوە هانـی کـورد و کەمـە نەتەوایەتیەکانیـتر دەدەن، تـا ڕووەو خواسـتی جیاخوازی و ناسیۆنالیسـتی ئاڕاسـتە بکرێـن، بـەڵام لەڕاسـتیدا ڕووس لـە پڕوپاگەندەکردن بە سـتانداردەکانی ئێمـە کار ناکەن و گرتنەبـەری میتـۆدە ناکاراکانـی پڕوپاگەنـدە گێـڕان بەو مانایـە نایێـت ڕووس پڕوپاگەندە بـڵاو ناکەنـەوە، بـە پێچەوانـەوە ئـەم میتۆدانـە زۆر کاریگـەرن. فیلمـە ڕووسـیەکان، ئەنجامدانـی ئاهەنگـی مۆسـیقا بـۆ خەڵـک، هەڵسـوکەوتی باشـی سـەربازەکانیان، لـە سـەرووی هەمووشـیانەوە ئـەو ئارامییـەی ڕووس لـە نـاو خەڵکـدا بەرقەراریان کـردووە (بەشـێکی بـۆ سـنووردارکردنی دەسـەڵاتی ئێرانییـەکان دەگەڕێتـەوە، حاڵـی حـازر، متمانە و پاڵپشـتی خەڵکـی بـۆ ڕووس دەسـتەبەر کـردووە. بەخشـینی ٥٪ گەنمـی دروێنەکـراو بە خاچی سـووری ڕووسـی، نیشـانەی سـەرکەوتنی سیاسـەتی ڕووسـە.

٧. لـە ئەنجامـدا، خۆشـحاڵم مسـتەر ئۆگدێـن لەلایـەن دەسـەڵاتی خۆجێیـی و ڕووسـەوە بـە ڕێـزەوە پێشـوازی لێکـراوە. بـە بـڕوای مـن سـەردانەکەی ئـەو بـۆ ڕهزایـە، سـەردانێکی زۆر بەنرخـە و دەبـێ دەستخۆشـی لێبکرێـت کـە توانیویەتـی پەیوەنـدی زۆر بـاش لەگـەڵ گشـت لایەنـە پەیوەندیـدارەکان دروسـت بـکات.

سێر، شەرەفمەندم کە خزمەتکاری وەفاداری بەڕێزتان بم. واژوو (R. W. Urquhart)

٨. کاتێـک پەرەگرافـی (٤)م دەنووسـی، بیـرم لـە هێرشـەکانی پێشـووتر و هەڵسـوکەوتی ئەفسـەرە پەیوەندیـدارەکان بـەم کارەوە دەکـردەوە. هەروەهـا بیـرم لـە تەلەگرامەکـەی مینبرانـچ (Minbranch) بـە ژمـارەی ٧٢ کـە بـۆ بەڕێزتانـی ناردبـوو و تێیدا ئامـاژەی بەو ئەفسـەرانە کردبوو، چووبونە ناو ناوچەی ژێر دەسـەڵاتی ڕووس، بە بێ ئەوەی مۆڵەتیان لـە بەرپرسـانی سـەربازی بەریتانیـا وەرگرتبێـت و ئەمـەش بـەو مانایـە دێـت، پێویسـتە دیسـپلینی نـاو سـوپا دووبـارە ڕێکبخرێتـەوە. مـن تەلەگرامێکیتری مینبرانچ بـە ژمارە ٣٧م پێگەیشـتووە کـە بـۆ مینسـتێت (Ministate)ی نـاردووە، ئامـاژە بە پوختـەی ڕاپۆرتەکەی

فەرمانـدەی گشـتی دەدات، بـۆ نووسـینگەی جەنـگ ناردوویەتـی. بـە لەبەرچاوگرتنـی لێدوانەکانـی مینبرانـچ، سـەبارەت بـە هێرشـکردنەکە، مـن بـە تەواوەتـی پاشەکشـە لـە بۆچوونـی خـۆم دەکـەم، بـەوەی لـە سـەر ڕێگەی شـنۆ و لـە حەیەدەرئاباد ئەفسـەرەکان دەوری بنکەکانـی سـوپای ڕووسـیایان داوە، تـا بگەنـە ڕەزایـە، هەروەهـا پاشەکشـە لـە بەکارهێنانـی وشـەی تاقمـی سـەربازی دەکـەم، بـۆ ئـەم ئەرکـەی بـەکارم هێنابوو.

٩. لـەو تەلەگرامـەی بـە ژمـارە ١٤٤ بـۆ بەڕێزتانـم نـاردووە، مـن لێکۆڵینـەوەم لەسـەر ئـەو قسـەیە کـرد کـە ئەفسـەرەکانمان نەچوونەتـە ناوچـەی ژێـر دەسـەڵاتی ڕووس.

١٠. هیـوادار بـووم بتوانـم بڵێـم خۆزگـە داوکاری بـۆ کۆکردنـەوەی زانیـاری پێویسـت سـەبارەت بـەوەی ئایـا مومکینـە ڕێگـەی ڕواندز بکرێتـەوە، پێشـکەش بـە مـن کرابـا، هەمـوو تواناکانـی خـۆم لـەم بـارەوە وەگـەڕ دەخسـت. بـە ڕاشـکاوییەوە دەڵێـم، نەمتوانیـوە بـۆ بەخشـینی زانیـاری لـەم جـۆرە بـە باشـی یـان بـە خێرایـی مامەڵـە لەگـەڵ هەندێـك داواکاریـدا بکـەم، بـەڵام زۆر شـارەزای ڕێگـەی ڕواندزم و دەتوانـم زۆر بـە ئاسـانی وەڵامـی هـەر پرسـیارێک لـەم بـارەوە بدەمـەوە. لەمـەش زیاتـر، پێویسـتە دووبـارە سـەرنجتان بـۆ ئـەو ڕاسـتییە ڕاکێشـم، ئـەو ڕێگەیـە لـە کاتـی داگیرکردنـی ئـەم ناوچەیـە، بـە بەردەوامـی لەلایـەن سـوپای بەریتانیـاوە دەگیرێـت.

١١. لـە ٨ی مانگـی جـوون لـە یاداشـتی ڕۆژانەمـدا، پرسـی یارمەتیدانـی قسـەکردنم بـە زمانـی ڕووسـی وروژانـد. مـن لێـرەوە دووبـارەی دەکەمـەوە، ئەگـەر بەرپرسـە سـەربازییەکان بتوانـن ئـەم یارمەتیـەم پێشـکەش بکـەن، دەتوانـم هـەر کاتێـک ئـەوان پێویسـتیان بـە زانیـاری هەبـوو، خێراتـر یارمەتیـان بـدەم، هەروەهـا ئـەوکات ئەوانیـش زۆرتـر دەتوانـن داوای یارمەتـی لـە مـن بکـەن و لەوانەیـە ئـەو کات پێویسـتیان بـەوە نەبێـت، هیـچ کەسـێک بنێرنـە ناوچـەی ژێـر دەسـەڵاتی ڕووس.

دووبـارە ئـەو بەڵێنـەی بـە مـن درابـوو، وەبیـر دێنمـەوە، پێـش هاتنـی ئـەم جـۆرە کەسـانە، پێشـوەختە مـن ئـاگادار بکرێمـەوە. لەوانەیـە ئێـوەی بەڕێـز ئـاگاداری گەشـتی [ئەفسـەرەکان] نەبووبـن.

١٢ی جون ١٩٤٣

زۆر نهێنی

یاداشتنامه

١. لـه ١٨ی مانگـی مـەی تەورێـزم بـەرەو ڕەزایـه بەجێهێشـت و ئـەو گەشـتەم بـه شـەمەندەفەر و پاپـۆڕی هەڵمـی ئەنجامـدا. لـه دوای دواییـن ڕاپۆرتـم لەسـەر گەشـتی پێشـووم، خشـتەی کاتـی گەشـتی شـەمەندەفەر گۆڕانـی بەسـەردا هاتـووە و هەنوکـه شـەمەندەفەر لـه کاتژمێـر ٧:٣٠ خولەکـی بەیانـی لـه تەورێـز دەردەچێـت و کاتژمێـر ١١ی بەیانـی دەگاتـه شـەریفخانه. لـه گەشـتی گەڕانـەوەدا شـەمەندەفەر کاتژمێـر ٢:٣٠ خولەکـی پـاش نیـوەڕۆ لـه شـەریفخانه دەردەچێـت و کاتژمێـر ٦ی ئێـوارە دەگاتـه تەورێـز، بـەڵام خشـتەی ڕۆژانـی هاتوچـۆ هـەروەک خـۆی ماوەتـەوە، واتە سـێ شـەممە و هەینـی بـۆ دەرچـوون و یەکشـەممە و پێنـج شـەممە بـۆ گەڕانـەوە.

٢. لـه میانـەی گەشـتەکەمدا هیـچ ڕووداوێـک ڕووینـەدا، هەروەهـا لەم گەشـتەدا سـەرنجم دایـه نەریتـی کـورد، بـه پێچەوانـەی گشـت ڕێبوارانیـتر ئـەوان پۆشـاکی جـوان دەپۆشـن و جـوان و کەشـخە دێنـه بەرچـاو، یەکێکیـان تەنانـەت زۆر بـه لەخۆباییبوونـەوە، چاوێلکەیەکـی لـه چـاو کردبـوو، جەنتایەکـی لـه چـەرم دروستکراویشـی لـه مـل بـوو. لـه میانـەی ئـەم گەشـتەمدا، چـاوم بـه یەکێـک لـه بەڕێوەبەرانـی کۆمپانیـای شـقارتەی ئێـران کـەوت لـه تەورێـز. ئـەو بەڕێوەبـەرە مەیلـی کەوتبـووە سـەر کۆمپانیـای گلـۆپ کـه لـه ڕەزایـه هەیـه. سـەردانی ڕەزایـەی کردبـوو، تـا بارودۆخـی کۆمپانیاکـه هەڵبسـەنگێنێت، چونکـه ئـەوان تەنیـا بـۆ یـەک مانگیـتر نەوتیـان هەبـوو تـا کۆمپانیاکـه لـه کار نەوەسـتێت، ئەمـەو سـەرەڕای ئـەم ڕاسـتییه کـه ڕۆژانـه کارەبـا نییـه. دیـارە هـەروەك جـاران گواسـتنەوە و گەیانـدن گرفتـی هەیـه.

٣. لـه شـەریفخانه ڕۆژەکـەم لەگـەڵ مسـتەر سـەتارزادە، بەڕێوەبـەری بەندەرەکـه بەسـەر بـرد و سـەردانی کارگەیەکـمان کـرد، کارگەکـه کاری دەکـرد (جـاری پێشـوو مـن ڕۆژی هەینـی سـەردانی کارەگەکـەم کـرد و هەینیش پشـووە). هەروەها من سـەردانی کارگەی دروسـتکردنی بەلەمیشـم کـرد کـه لـەو دواییانـەدا دووبـارە خرابـووەوە کار و کۆمەڵێـک

بەڵەمم بینی لە کەنار ئاوەکە وەستێنرابوون و لە ماوەی چەند هەفتەی داهاتوودا بەڵەمەکان کاریان پێ دەکرێت. وا دیار بوو ئەو بەڵەمانە نۆژەن کرابوونەوە. هەروەها بەڵەم دروستیش دەکرێت. کارێکیتر کە مستەر سەتارزادە بە نیازە ئەنجامی بدات، بریتییە لە نۆژەنکردنەوەی پاپۆڕێک، نزیکەی ١٥ ساڵە لە قوڕدا چەقیوە. نۆژەنکردنەوەی ئەو بەڵەمە پێویستی بە پلێت (تەنەکە) و بڕخوکردنەوەی زۆرە. ئەگەر بێت و بۆ ئەم بەڵەمە ماتۆڕیان دەست بکەوێت، ئەوکات بەشی دەریاوانی دەبێتە خاوەن دوو بارهەڵگر (tug). من بە ‹مستەر سەتارزادە›م گوت بە هۆی ئەو گەمارۆ سەربازییەی بەسەر وڵاتانیتردا سەپێنراوە، دۆزینەوەی ماتۆڕی پاپۆڕ کارێکی زۆر قورسە، بەڵام ئەگەر بێت و حکومەتی ئێران پاساوێکی مەعقول بخاتە بەردەم [حکومەتی بەریتانیا] ئەوکات بە دڵنیاییەوە ئەم داوکارییە زۆر بە بایەخەوە گرنگی پێدەدرێت. باشترین پاساویش بریتییە لەوەی ڕووس دەریاچەی ڕەزایە بۆ گواستنەوەی سەرباز و کەرەستەکانیان بەکاردێنن، هەربۆیەش ئەگەر بێت و ئەم ئامرازانەی گواستنەوە [واتە پاپۆڕ و بارهەڵگری دەریایی] زۆرتر بەکار بهێنرێن، کەواتە کەمتر تایەی [ئۆتۆمبێل بەکاردەهێنرێت و ئەو تایانە لە ناو ناچن].

٤. لە شەریفخانە بە یەکێک لە دوو پزیشکی حکومەتی خۆجێیی ناوچەکە ئاشنا بووم. ئەو پزیشکە خەستەخانەیەکی بچووکی لە بەندەرەکەدا هەیە. وەرزی مێشوولە دەستی پێکردووە، بەڵام مستەر سەتارزادە گلەیی ئەوەی دەکرد، ئەو وەک پێویست قڕکەری بەدەست نەگەیشتووە. ئەگەر ئەم نەخۆشییە چارەسەر نەکرێت، دەبێتە هۆی کەم بوونەوەی کاتژمێرەکانی کارکردن لە بەندەرەکەدا.

٥. کاتژمێر ٣ی ئێوارە گەیشتمە گۆڵەخانە. دواتر سواری ئۆتۆمۆبێلی سەرۆکی پۆلیسی ڕەزایە بووم، هەر بۆیەش پێش کاتژمێر ٤ گەیشتمە ڕەزایە.

٦. لە ٢٠ی مانگی مەی پەیوەندیم بە فەرماندارەوە کرد و نزیکەی یەک کاتژمێر پێکەوە بووین و لەسەر بابەتی جۆراوجۆر گفتوگۆمان کرد. دواتر پەیوەندیم بە کۆنسولی سۆڤیەتەوە کرد، بەڵام ئەو [بۆ پشوویەک] بەرەو شاخەکان چوو بوو. هەر بۆیەش نامەیەکم بە جێهێشت و تێیدا ئاماژەم بەوە کردبوو، ڕۆژی دواتر

پەیوەندی دەکەمەوە. دواتر پەیوەندیم بە کۆنسولی نوێی تورکیا، مستەر ئۆرهان گوینـدەن (Orhan Gunden)ەوە کرد. پاشان پەیوندیم بە کۆلۆنێل ‹بەیلەری بێی› فەرماندەی هێزەکانی ئێران و دواتریش پەیوەندیم بە سەرۆک پۆلیسەوە کرد.

٧. دروێنەی بەروبومی کشتوکاڵی. لە سەرتاسەری ئەم ناوچەیەدا دۆخی بەروبومی کشتوکاڵی زۆر باشە و نرخەکەش زۆر بەرزە و ئەم ساڵەش تاڵانی لە ئارادا نییە. جوتیاران بە بەراورد لەگەڵ ساڵانی ڕابردوو کێڵگەی زۆرتریان کێڵاوە. وادیارە ئەم ساڵ بەروبومی میوە بە بەراورد لەگەڵ ساڵانی ڕابردوو، زۆر باشترە. هەروەها چەڵتوك کە لەلایەن سوپای بەریتانیاوە لە ‹میانە› بۆ ‹تەوریز› هاوردەکراوە، لە کاتی خۆیدا گەیشتووە تا بکرێتە شەتڵ.

٨. دۆخی خۆراک. بەگشتی بە هۆی بوژانەوەی کشتوکاڵ، دۆخی خۆراک و خواردن باشتر بووە. ژمارەیەک لە بازرگانان بە درێژایی زستان کشمیشیان لە ئەنبارەکاندا گڵدابووەوە، وادیارە زۆر بە خراپی زەرەریان پێگەیشتووە. دەگوترێت نزیکەی ١٢٠٠ تەن کشمیشی پار لە ڕهزایەدا ماوەتەوە، کەچی نرخەکەی زۆر دابەزیوە. ڕووس تا هەنوکەش ڕێگە نادەن کشمیش لە ئازەربایجان بچێتە دەرەوە. هەنوکە بازرگانەکان چوونەتە لای کۆنسولی ڕووسیا و داوایان لێکردووە یان ڕووس خۆیان ئەو کشمیشەی لە ئەنبارەکاندا ماوەتەوە بکڕن، یان ڕێگە بدەن هەناردەی شارەکانیتری ئێران بکرێت. بە ڕەچاوکردنی ئەوەی لە چەند مانگی کەمی داهاتوودا بەرهەمێکی زۆرتری کشتوکاڵی دێتە ناو بازاڕەکانەوە و نرخی کاڵاکانیش زۆرتر دابەزێت، ئەمەش نیگەرانی بازرگانانی لێکەوتووتەوە. سەختە ئەم بازرگانانە بتوانن هاوسۆزی ڕووس بەدەست بهێنن.

(٥٪) ی بەرهەمی گەنمی ئەم ساڵ لەلایەن خاوەن زەوییەکانی ڕهزایەوە بە ڕووس دراوە (نامەی مستەر ئۆرکهارت (Mr. Urquhart) کە لە ٢١ی ئەپریل بۆ سێر ریدێر بۆلاردی (Sir Reader Bulard) ناردبوو)، لە ڕاستیدا وەک دیاری پێشکەش بە خاچی سووری ڕووسی کرابوو. فەرمەندار ئەم هەواڵەی پشتڕاست کردەوە. هەروەها فەرماندار ئاماژەی بەوەدا، ئەم بابەتەی بۆ ‹حاکمی گشتی›یش باسکردووە. بە قسەی فەرماندار ئەم دیاریە لەلایەن خاچی سووری ڕووسەوە قبوڵ کراوە.

٩. نرخـەکان. لـە ناوەڕاسـتی مانگـی مەیـدا، نرخـی بەروبومـی ناوخۆیـی زۆر دابـەزی. ئەمـەش بـە هـۆی بەرزبوونـەوەی ئاسـتی بەرهەمهێنانـی بەرهەمـە ناوخۆییەکانـی بـوو. تـا ٢٧ی مانگـی مـەی کـە مـن [ئازەربایجـان]م بەجێهێشـت، نرخـەکان وەك خۆیـان مابوونـەوە. ئـەم خشـتەی خـوارەوە نرخـی کۆمەڵێـک بەرهەمـی سـەرەکی لـە کۆتایـی مانگـی مـارچ و ٢٠ی مانگـی مـەی (نزمتریـن نـرخ) و ٢٥ی مانگـی مـەی دەخاتـەڕوو.

	مارچ	٢٠ی مەی	٢٥ی مەی
گەنم	١٢٥٠ تمەن یەک تەن	٥٤٠ تمەن	٧٨٠ تمەن
جۆ	٩٠٠ تمەن یەک تەن	٤٨٠ تمەن	٥٧٠ تمەن
کشمیش	١٨٠٠ تمەن یەک تەن	٤٠٠ تمەن	٧٣٠ تمەن
نۆک	١٠٨٠ تمەن یەک تەن	٤٨٠ تمەن	٤٨٠ تمەن
پەمۆ	٢٤٤٠ تمەن یەک تەن		١٢٢٠ تمەن
کەرە	٦٧.١٠ ریال یەک کیلۆ		٣٩.٥٥ ریال

نرخـی کـەرە دووبـارە بەرزبووەتـەوە، چونکـە بـە گوێـرەی قسـەکانی بەڕێوەبـەری بانکـی میللـی، ڕووس بـە ڕادەیەکـی زۆر کـەرە دەکـڕن. بـە بۆچوونـی بەڕێوەبـەری بانکـی میللـی، نرخـی گەنـم سـەر لـە نـوێ دادەبەزێتـەوە چونکـە، وەرزی دروێنـەی گەنـم نزیـک بووەتـەوە. نرخـی نـان بـەم جۆرەیـە: لـەواش ٧.٥٠ ریـال بـۆ یـەک کیلـۆ . سـەنگەک ٧ ریـال. نانـی وشـک ٦ ریـال (coarse bread).

نرخی کارکردن دووبارە بەرزبووەتەوە و کرێکاران جاران ڕۆژانە ٥ ریالیان وەردەگرت، ئێستا ٢٥ بۆ ٣٠ ریال وەردەگرن، بۆ هەندێك کاریش ڕۆژانە نزیکەی ٤٠ ریال وەردەگرن، کەواتە ئاستی نیگەرانیی خەڵک کەم بووەتەوە، تەنیا لە نێوان کرێکارە چاکەت ڕەشەکان (black-coat workers)دا نەبێت. هەروەها خەڵکی ئێرە زۆربەیان خاوەن زەویی بچووکن و لە ڕێگەی ئەم زەوییانەوە توانیویانە ئاستی مووچە کەمەکەیان بەرز بکەنەوە. خەڵک متمانەیەکی زۆر کەمیان بە پارەی کاغەز هەیە. گوتم، سەر لەنوێ لێدانی پارەی ئاسنینی زێڕ یان زیو- یان هەر کانزاییێکیتر- لە هەر ڕێکارێکیتر کاراترە بۆ دابەزاندنی نرخی کاڵاکان.

١٠. کـورد. لەبـارەی کـوردەوە شـتێکی پـتر لەوەم نییە کـە لە ڕاپۆرتی پێشـتردا باسـم کردووە. وادیـارە کـورد زۆر بـە جیـددی ئاگادارکردنەوەکـەی ڕووسـیان سـەبارەت بـە چۆنیەتـی ڕەفتارکـردن، وەرگرتـووە. لـە مانگـی مەی فەرمانـدار، سـەرکردەی کـورد و نوێنەرەکانیانی بانگێشـتی کۆبوونەوەیەک کردووە لە ڕەزایە. نزیکەی بیسـت لەم سـەرکردە و نوێنەرانە بەشـدار ببوون، بەڵام هیچ کەسـێکیان لە ناوچەی برادۆسـت نەبوون. کۆنسـولی ڕوسـیا و کۆلۆنێـل ‹بەیلـەر بێی›ش لە کۆبوونەوەکەدا بەشـدار بـوون. کورد بەڵێنیانداوە ئەم سـاڵە ئاشـتی و ئارامی پێشـێل نەکەن و کۆنسـولی ڕووسـیاش دووبـارە ئـاگاداری کردوونەتەوە، ئەگـەر بێـت و کـورد بەڵێنەکەیان پێشـێل بکەن [ڕووسـیا هێزەکانی لـە ڕەزایەوە لە دژی کـورد دەجوڵێنێـت]. سـەرۆکی پۆلیـس ڕەشـبینە و گوتی هەمـوو کورد درۆزنـن و نابێ بە هیـچ شـێوەیەک متمانەیـان پێبکرێـت. خـودی سـەرۆک پۆلیـس ئازەربایجانـی نییـە (ئەو زۆر بـە دەگمـەن بـە تورکـی قسـە دەکات)، هـەر بۆیـەش دەکرێـت کە [قسـەکانی ئەو] سـەبارەت بـە کـورد ڕەنگـدەڕەوەی هەڵوێسـتی حکومەتـی ناوەنـدی بێت. بـە بۆچوونی کۆنسـولی سـۆڤیەت، کـورد هیچ گرفتێکـی ئەوتۆ دروسـت ناکەن کە بیانو بدەنە دەسـت دەسـەڵاتدارانی ئێـران. ڕووداوەکانـی نازلـو، ئـەوەی لـە یاداشـتنامەکەی بەرایـدا ئاماژەم پێـدا، کـەم تـا زۆر چارەسـەر کـراوە. بـە بۆچوونـی کۆنسـولی سـۆڤیەت، ئەگـەر زۆرتـر پێداگـری لەسـەر ئـەم بابەتـە بکرێـت، لـەم بـارەوە هیـچ نییـەت پاکیـەک بەدینایێـت، هەروەهـا بـە بۆچوونی ئـەو، چۆنیەتی باش هەڵسـوکەوتکردن لەگەڵ بەرپرسـیارانی ئەم ڕووداوە، ئەرکـی جەندرمەیـە. کۆنسـولی ڕووسـیا بـە منـی گـوت، کاتێـک ئێرانییـەکان بە ڕەزامەنـدی ڕووسـیا بڕیـاری دامەزراندنـی بنکەیەکـی جەندرمەمـان لـە نازلـو دەرکـرد، نزیکـەی ٢٠ جەندرمـە بـۆ گونـدی نازلـو نێـردران. لەبـری ئـەوەی ئـەو جەندرمانـە بـە لـۆری یـان بـە پیادە بنێردرێنـە گوندەکە، ئـەوان گەمـارۆی گوندەکەیانداوە. گوندنشـینان ترسـاون لـەوەی هێـرش بکرێتـە سـەریان، هەربۆیـەش خۆیـان بـۆ بەرگریکـردن ئامـادە کـردووە. هەڵبـەت هـەردوو لایـەن، بانگەشـەی ئـەوە دەکەن، لایەنـی بەرامبەر دەسـتی بـە تەقەکـردن کـردووە. بە بۆچوونی کۆنسـولی ڕووسـیا ئـەم بابەتە بابەتێکـی گرنگ نییە و بەهـۆی کارە نەشـیاوەکەی جەندرمـە، سـزای دانیشـتوانی گوندەکـە نـادات.

پێـش ئـەوەی ڕەزایـە بەجـێ بهێڵـم هەواڵـی ئـەوەم پێگەیشـت، لـە نێـوان دوو

دەستەی شکاک لە باکووری [ڕهزایە] پێکدادان ڕوویداوە. دەستەیەک لەلایەن ‹سەرتیپ› و ‹حەسەن هەناری› سەرکردایەتی دەکرێت و دەستەکەی دیکە لەلایەن ‹عومەرخان› و ‹کۆتای محەمەد›ەوە. بە بڕوای من ئەم ڕووداوەش، ناکۆکییەکی خێزانییە و هیچ بایەخی نییە.

١١. پەیوەندییەکانی نێوان ڕووس و تورک. وادیارە مستەر ئۆرهان گوندەن (Orhan Gunden) کونسولی نوێی تورکیا، کونسولێکی باشە و دژی بۆچوونەکان جێگری کۆنسول بێت [کە تا پێش هاتنی کۆنسولی نوێ کاروباری کۆنسولگەری تورکیا لە ڕهزایەی بەڕێوەدەبرد]. مستەر گوندەن بە منی گوت بە بڕوای ئەو نەشئەت بێی، جێگری کۆنسول کە ساڵی رابردوو کاروباری کۆنسولی تورکیای لە ئەستۆ بوو، سەبارەت بە هێرشی کورد و دزینی مەڕ لەناو خاکی تورکیادا، بابەتەکەی زۆر گەورە کردووە. خودی کۆنسول ئەم بابەتە زۆر بە جیددی وەرناگرێت. بەبەردەوامی دەستدرێژی لەم جۆرە هەبووە و تا ئەوکاتەی کوردێک مابێت، ئەم جۆرە کارانە ئەنجام دەدرێن. بە پێچەوانەی نەشئەت بێی، کۆنسول لەو بڕوایەدا نییە دەسەڵاتدارانی سۆڤیەت هانی کوردیان دابێت، ئەمجۆرە کارە ئەنجام بدەن. کۆنسول ئاماژەی بەوەدا، لەوانەیە ژمارەیەک لە سەربازی ڕووسی نابەرپرس هانی کوردیان دابێت ئەم کارە بکەن و چاویان لە کورد داخستبێت، بە تایبەتیش ئەگەر بێت و بەشێک لە دزییە وەبەر ئەم سەربازانە کەوتبێت، بەڵام کێ دەتوانێت لەم ڕەوشە سەختەدا گلەیی لەم سەربازانە بکات؟

بۆ مستەر گوندەن سەرەکیترین پرس بریتییە لە داهاتووی ئازەربایجان لە دوای کۆتایی هاتنی شەڕ. ئەو زۆر هەوڵیدا من ڕازی بکات بەوەی بڵێم لەدوای کۆتایی هاتنی شەڕ، ڕووس بە نیاز نین لە ئازەربایجان بچنە دەرەوە. تەنیا ئەوەم گوت، من هیچ هۆکارێک نابینم حکومەتی سۆڤیەت پابەندی ئەو بەڵێنە نەبێت کە لە ڕێککەوتنە سێ قۆڵییەکدا هاتووە. بە بۆچوونی ئەو و هەروەها لەبەرئەوەی ئەم لەم دواییانەدا لە ئەنقەرەوە هاتووە، گەیشتمە ئەو ئەنجامە، حکومەتی تورکیا زۆر لەسەر ئەم بابەتە کار دەکات.

مستەر گوندەن بەمنی گوت لەم دواییانەدا هێزەکانی سۆڤیەت لە ناوچەی سەلماس جووڵەیان کردووە و ئەمەش ڕووداوێکی زۆر گرنگە و دەیەویست بۆچوونی من لەم بارەوە بزانێت. لە وەڵامدا گوتم، هیچ زانیارییەکم لەم بارەوە نییە، بەڵام ئێستا کاتی ئەوە هاتووە سوپا دەست بە ئەنجامدانی مانۆڕی سەربازی بکات، چونکە لە کاتی زستاندا ناکرێت ئەم کارە ئەنجام بدرێت؛ هەربۆیەش بە ڕای من سەلماس لە دوای داگیرکردنی لەلایەن سۆڤیەتەوە، بووە بە مەڵبەندێکی گەورەی سوپای سۆڤیەت، باشترین شوێنە بۆ ئەنجامدانی مانۆڕی سەربازی. وادیاربوو کۆنسولگەری قەناعەتی بەم وەڵامەی من هاتبێت، کە لەوانەیە لە بۆچوونی ئەو لەم بارەوە نزیک بێت.

١٢. پەیوەندییەکانی نێوان ئێران و ڕووسیا. بە بۆچوونی من لە پاش سەردانی پێشووم، پەیوەندی نێوان ئێران و ڕووسیا تاڕادەیەک تێکچووە. ئەمەش بە هۆی توڕەبوونی ئێرانییەکان لەوەی ڕووس بڕیاریانداوە نەهێڵن کورد ئاژاوە بنێنەوە و بە ئارامی ڕایانگرن، بەڵام ئەمەش لە هەڕەشەکردنەوە دەرباز نەبووە و هیچ کردارێکی بەخۆوە نەبینیووە. ئەمەش ئەوە ڕوون دەکاتەوە، بۆچی لە مانگی فێبریوەریدا فەرماندار هەوڵیدا هێرشکردنی کورد بۆ ناو خاکی تورکیا [بۆ ئەنجامدانی کاری تاڵانی] بە شتێکی کەم هەژماری بکات، بەڵام لە مانگی ‹مەی›دا، ئەم هێرشانە لە ڕادەبەردەر گەورە نیشاندەدا. دەسەڵاتدارانی ئێران ناتوانن ڕێگری لەم کارەی کورد بکەن. کەواتە ئەنجامدانی ئەم جۆرە کردەوانە لە بەرپرسیارێتی ئەواندا نییە، چونکە دەستی حکومەتی ئێران لەلایەن ڕووسەوە بەستراوەتەوە، ئێستا ئێرانییەکان تووڕەن و هەوڵ دەدەن ڕووس بێ ئیعتیبار و وا نیشان بدەن کە لەبارەی ئارام ڕاگرتنی کوردەوە ڕووسیش، هەر بە قەدەر ئێرانییەکان سەرکەتوو بوونە.

خاڵێکیتر بریتییە لەوەی فەرماندار هەوڵ دەدات بەشێوەیەکی هەمیشەیی کۆنسولگەریی بەریتانیا لە ڕەزایە بکرێتەوە؛ ئەو بانگەشەی ئەوەی دەکرد، لە سەرچاوەیەکی زۆر باوەڕپێکراو و بیستوویەتی، ئەفسەرێکی سەربازیی بەریتانیا لەم

نزیکانەدا لە ڕەزایە دەست بەکار دەبێت. ئێرانییەکان دەیانەوێت کەسێک لە ڕۆژئاوای ئازەربایجاندا هەبێت، بتوانێت لە دژی ڕووس بوەستێتەوە، هەربۆیەش دەیانەوێت ئەم ڕۆڵە بە ئێمە بسپێرن.

لەوانەیە هەڵوێستی ئێرانییەکان سەبارەت بە ڕووس لەم پەیوەندییەی خوارەوەدا زۆر بە باشی نیشان بدرێت، کاتێک فەرماندارى شارى خۆی بێ ئاگادارکردنەوەی حاکمی گشتی تەورێز، بانگێشتی تاران کرا. هۆکاری ئەم بانگهێشتکردنەش بە گوێرەی قسەکانی حاکمی ڕەزایە، بریتی بووە لەوەی فەرماندارى شارى خۆی لەگەڵ دەسەڵاتدارانی ڕووسیا لە ناوچەکەدا پەیوەندی زۆر نزیکی هەیە و ڕۆژێک بۆ پێکەنین گوتبووی لەم نزیکانەدا ئەو دەبێتە ‹فەرماندار تۆڤاریچ› (Tovaritch Farmandar).

ئەم قسەیەش گەیشتووەتە گوێی دەسەڵاتدارانی تاران و فەرماندارى شارى خۆی، هەستی کردووە تووشی گرفت بووە و هەوڵیداوە بە خێرا دەسەڵاتدارانی تاران ببینێت، چونکە دەسەڵاتدارانی تاران هیچ شتێکی پێکەنیناویان لەم قسەی فەرماندارەدا نەبینیوە. ئەگەر بێت و ئەمە هۆکاری بانگێشکردنی فەرماندار بێت (کە من تەنیا لەسەر زاری حاکمی ڕەزایە ئەم قسەیەم بیستووە)، ئەوە ڕوون دەکاتەوە، بۆچی تاران حاکمی گشتی تەورێزی لە بانگێشتکردنی فەرماندارى خۆی ئاگادار نەکردووەتەوە؛ واتە لە ترسی ئەوەی حاکمی گشتی دەستی لەگەڵ ڕووسەکاندا هەبووبێت و دەست تێکەڵکردن لەگەڵ ڕووسیش لە ناوەندەکانی حکومەتدا ڕەگی داکوتابێت.

۱۳. پەیوەندییەکانی نێوان ئەنگلۆ-سۆڤیەت. ئەم پەیوەندییانە تا هەنوکە، پەیوەندی باشن. لە گشت شوێنێک ڕووس زۆر بە ڕێزەوە مامەڵەیان لەگەڵ منداکردووە. کۆنسولی سۆڤیەت لە ڕەزایە پێشنیازی کرد، بۆ گەڕانەوەم بۆ گۆلەمخانە، ئۆتۆمۆبێلەکەی ئەو بەکار بهێنم، هەروەها لە کاتی گەیشتنم بە ڕەزایە، سەربازەکانی سۆڤیەت یارمەتی منیاندا و جانتایان بردمە ناو بەلەمەکە. یەکێک لەو شتانەی لە کاتی گەیشتن بە ڕەزایە لێی ئاگاداری

کرامەوە، بریتی بوو لەوەی لە هەفتەی رابردوو، کە دەکاتە ١١ی مارچ، سێ ئەفسەری بەریتانیا لەگەڵ دوو سەرباز و یەک وەرگێڕ، لە ڕێگەی ڕواندزەوە گەیشتوونەتە ڕەزایە، بە بێ ئەوەی دەسەڵاتدارانی ڕووس ئاگاداربکەنەوە، یان مۆڵەتیان لێوەرگرن. بەهۆی ئامادەنەبوونی فەرماندەی هێزەکانی ڕووسیا کە لە مانۆڕەکەدا بووە، مستەر ماگزیمۆف (Mr. Maximoff)، کونسولی ڕووسیا، مۆڵەتی بەو کەسانەداوە، بۆ ماوەی دوو شەو لە ڕەزایە بمێننەوە. کۆنسول نەیتوانیوە ڕێگە بەو کەسانە بدات سەردانی باکوور[ی ئازەربایجان] بکەن. خۆشبەختانە ئەفسەرە بەریتانییەکە لەگەڵ کۆنسول زۆر کراوە بووە و کۆنسولی ئاگادارکردووەتەوە ئەوان بۆ تاقیکردنەوەی ئامرازەکانی بەندەری حەیدەرئاباد هاتوونەتە ئێرە. کۆنسول ئەم کارەی ڕەت نەکردووتەوە و لەگەڵ ئەوان سەردانی ئەم شوێنەی کردووە، بەم جۆرەش کۆنسول پێشگیریی لەو دەنگۆیانە کردووە کە ڕەزایە لەلایەن ڕووسەوە گەمارۆ دراوە. وەرگێڕکە کەسێکی بەڕەگەز ئاشوری بووە، لە شاردا باسی ئەوەی کردووە ئەفسەرەکانی بەریتانیا هاتوونە تا سەردانی حەیدەر ئاباد بکەن و شوێنی حەوانەوە بۆ سوپای بەریتانیا بدۆزنەوە کە جێگەی سوپای سۆڤیەت دەگرنەوە. بە بڕوای من ئەم پێشوازییەی کە لەم ئەفسەرانە کراوە، لە لایەکەوە بەهۆی گۆڕینی هەڵوێستی ڕووس بووە لەبەرانبەر ئێمەدا بە هۆی ئەو سەرکەوتنەی لە تونس دەستەبەریان کرد. هەروەها لە لایەکیترەوە بە هۆی مستەر ماگزیمۆڤ بووە کە مرۆڤێکی کراوەیە و [ڕێگەیداوە ئەفسەرەکان لە ڕەزایە بمێننەوە]. ئەگەر فەرماندەی سەربازی لەوێ با، بابەتەکە زۆر جیاواز دەبوو. من داوای لێبوردنم لە مستەر ماگزیمۆف کرد و بەڵێنمدا، تەواوی هەوڵی خۆمان دەدەین، تا ڕێگری لە دووبارە بوونەوەی ئەم جۆرە کارانە بکەین، هەروەها سوپاسمکرد کە لەگەڵ ئەفسەرەکان زۆر بە ڕێزەوە ڕەفتاری کردووە. سەبارەت بە ڕووپێوکردنی بەندەری حەیدەرئاباد، بە کۆنسوڵ ڕاگەیاند بە بڕوای من دەسەڵاتدارانی بەریتانیا هیچ کات ئەوە پشتگوی ناخەن لە ڕێگای ڕواندزەوە یارمەتی و هاوکاری پێشکەش بە سوپای ڕووسیا بکەن، هەر بۆیەش ئێمە هەوڵ دەدەین بۆ ئەنجامدانی

ئـەم کارە گشـت تواناکانـی خۆمـان بەکاربهێنیـن. لـەم بـارەوە مسـتەر ماگزیمـۆڤ هـاوڕای مـن بـوو و هیـوادارم ڕووس ئـەم بابەتـە [هاتنـە نـاوەوەی ئەفسـەرەکان بـۆ ڕەزایـە بـە بـێ مۆڵـەت وەرگرتـن] داخـەن؛ هەروەهـا مـن لـەو بڕوایـەدا نیـم دەسـەڵاتدارانی سـەربازیی سـۆڤیەت، هەڵوێسـتێکی ناخـۆش لـەم بـارەوە بنوێنـن.

١٤. پەیوەنـدی نێـوان موسـڵمان و مەسـیحی. بەگشـتی ناکۆکییەکـی کـەم سـەبارەت بـە بۆچوونـی ئایینـی هەیـە، ئەمـەش بەهـۆی ئـەو کاریگەرییـەی موجتەهیـد لـەم بـارەوە هەیبـووە کـە کەسـێکی میانـڕەو بـووە، بـەڵام سـەرەڕای ئەمـەش هەندێـك هـۆکار و لایـەن هـەن بـە ئاڕاسـتەی ئاژاوەنانـەوە لـەم بـارەوە کار دەکـەن. بەرچاوتریـن دەمارگـرژی مسـوڵمانان لـە کۆتایـی مارچـدا بـوو، واتـە کاتێـک کـە باوکـە فرانسـێن، کـە سـەرۆکی شـاندی کەنیسـەی کاسـۆلیکی فەرەنسـایە، پاکێتێکـی بەدەسـت گەیشـتبوو و کاتێـک پاکێتەکـەی کردبـووە، لاشـەی منداڵێکـی مـردووی تێـدا بـوو. نامەیـەک لەلایـەن کەسـێکی نەناسراوەوە لـە پاکێتەکـەدا بـوو، بـۆ یەکێـک لـە ئەندامانـی شـاندەکە نێردرابـوو کـە دەکاتـە باوکـی منداڵەکـە. باوکـە فرانسـێس یەکسـەر پۆلیسـی ئـاگادار کردووەتـەوە، بـەڵام لـەو کاتـەوە تـا ئێسـتا پۆلیسـی بەرەوپێشـچوونێکی زۆر کەمـی لەبـارەی ئـەم بابەتـە تۆمـار کـردووە. لەوانەیـە موسـڵمانێک هەوڵیدابێـت لـە شـکۆی شـاندەکە کـەم بکاتـەوە، لەبەرئـەوەی دەسـەڵاتدارانی ئێـران گشـتیان موسـڵمانن، نایانەوێـت ئـەم پیلانگێڕییـە ئاشـکرا بکـەن، چونکـە ڕەنگـە یەکێـک لـە هاو-ئایینەکەیـان لـەم کارەدا بەشـدار بێـت، بـەڵام باوکـە فرانسـیس بڕیاریـداوە بـەدوای بابەتەکـەدا بچێـت و ئەگـەر پێویسـت بـوو لـە ڕێگـەی نوێنەرایەتـی پـاپ لـە تارانـەوە ئـەم کارە دەکات. هەروەهـا باوکـە فرانسـیس داوای لێکـردم، داوا لـە پۆلیسـی خۆجێـی بکـەم، بـە جیدیـی بـەدوای ئـەم کارە بکـەون. هەربۆیـەش مـن لەگـەڵ سـەرۆکی پۆلیـس قسـەم کـرد، ئەگـەر بێـت و دامەزراوەیەکـی فەرەنسـی بێتـە نـاو بابەتەکـەوە، ئێمـە ناتوانیـن لـە دووڕەوە بوەسـتین. سـەرۆکی پۆلیـس لـە وەڵامـدا گوتـی، ئـەو بابەتەکـەی زۆر بـە جیـددی وەرنەگرتـووە و پێوابـووە منداڵەکـە، منداڵێکـی قوتابخانەیـە. گوتـم بـە پێچەوانـەوە،

مـن بابەتەکـەم زۆر بـە جیـددی وەرگرتـووە و تووشـی سەرسـوڕمان بوومـە کـە ئـەو بابەتەکـەی وەهـا بـە سـووکی وەرگرتـووە و تـا هەنوکـە پۆلیـس نەیتوانیـوە شوناسـی منداڵـە مردووەکـە دیـار بـکات. دواتـر دڵنیایکردمـەوە پۆلیسـی نهێنـی لـە لێکۆڵینـەوە بەردەوامـە و نزیکـن لـە دیارکردنـی ئـەو کەسـەی ئـەم کارەی کـردووە. مـن دڵنیـا نیـم ئـەم لێکۆڵینەوەیـە هیـچ ئەنجامێکـی هەبێـت، تەنیـا ئـەو کاتـە نەبێـت کـە نوێنەرایەتـی پـاپ لـە تـاران بێتـە نـاو بابەتەکـەوە.

١٥. پڕوپاگەنـدە. وا دەردەکەوێـت ڕووس زۆر بـە کەمـی پڕوپاگەنـدە دەکـەن و مـن هیـچ ئاماژەیەکـم بـە فرۆشـتن، یـان دابەشـکردنی مەلزەمەکانـی پڕوپاگەنـدە بـە زمانـی فارسـی، تورکـی، ئەرمەنـی، کـوردی و ڕووسـی نەبینیـوە. ئەمـەش بـەو مانایـە نایێـت ئـەم جـۆرە ناميلكانـە نیـن. کۆنسـولی تورکیـا لـە ئاهەنگێکـی زۆر گـەورەدا پێیگوتـم، سـێ هەفتـە لەمەوبـەر لەلایـەن فەرمانـدارەوە سـینەمایەک کرابـووەوە، تێیـدا پۆسـتەر و وێنـە و ئەدەبـی ڕووسـیا دابـەش دەکـران و هەڵـواسرا بـوون، بـەڵام کۆنسـول ئـەم کارەی بـە ناگرنـگ هەژمـار کردبـوو و پشـتگوێی خسـتبوو و گوتبـووی، ئـەم بڵاوکراوانـە بریتیـن لـە پڕوپاگەنـدەی ئاسـایی سـەردەمی جەنـگ. لەمـەش زیاتـر، ئەگـەر بڵاوکردنـەوەی ناميلكـەی پڕوپاگەنـدە نیگەرانـی لێبکەوێتـەوە، کەواتـە کارەکـەی ئێمـە [بەریتانیـەکان] دەبـێ زۆرتریـن نیگەرانـی لێبکەوێتـەوە. پاکێجـی پڕوپاگەندەکـردن- مـن بـە بابەتـی دەنگـۆ بڵاوکردنـەوە نـاوی دەبـەم- مـن لەگـەڵ خـۆم هێنابـووم لـە مـاوەی ٤٨ کاتژمێـردا لەلایـەن بریکارەکانمانـەوە فـرۆشران. ئەگەرچـی ئـەم پاکێجانـە تەنیـا چاپکـراوە کۆنـەکان و هەندێـك بابەتـی تایبـەت بـە شـەیپور-ی لەخۆگرتبـوو. بابەتـە نێردراوەکانیـتر لـە تارانـەوە زۆر درەنـگ لـە تەورێـز گەیشـتە دەسـت مـن. دەبـێ بڵێـم بابەتەکانـی تایبـەت بـە شـەیپور زۆر بـە جوانـی نووسرابـوون و یەکێـک لـەو بابەتانـە دوای دەربازبوونـی ماوەیەکـی زۆر، کـۆن نابێـت. بـە بـڕوای مـن باشـترە بـۆ شـوێنێکی دوور هەڵکەوتـووی وەک ڕەزایـە، لـە دوای کۆتایـی هاتنـی جەنـگ ئـەو چاپکراوانـە بـڵاو بکەینـەوە کـە لـە ڕووی داهاتـووی بازرگانییـەوە گرنـگ بـن.

بـۆ یەکەمجـارە سـەردانی سـینەمای ناوچەکـە دەکـەم، لـە سـینەماکەی تەورێـز باشـترە، هەروەهـا خـودی باڵاخانەکـەش باشـترە. ئەو شـەوەی مـن چوومـە سـینەماکە خەڵکی زۆری تێـدا بـوو، بـەڵام دەکـرێ ئەمەش بـەو هۆیەوە بێت کە شـەوەکە، شـەوی پێنج شـەممە بوو. فیلمەکـەش فلمێکـی کلاسـیکی بـوو بـە نـاوی ‹The Bridge of Frankestein›، مـن پێشـتر ئـەم فیلمـەم نەبینیبـوو و هیـوادارم کە نەشـیبینمەوە. هەفتـەی دواتر فیلمـی ‹Stalingrad› نیشـاندرا، هیـچ کام لـەم پێنج سـینەما گەڕۆکە کە هی ڕووسـن، لەناوچەی ڕەزایـە نەبینراون.

سـەرۆک پۆلیسـی ڕەزایـە بڕیاریداوە، نابێ هیـچ پڕوپاگەندەیەکی دوژمـن لە ڕەزایەدا هەبێـت. دەگوترێـت لـەم دواییانـەدا گۆشـت فرۆشـێکی نـەزان وێنەیەکـی هیتلـەری لـە دوکانەکەیـدا هەڵواسـیوە. پۆلیـس گۆشـت فرۆشـەکەی دەستبەسـەر کـردووە و ئەویـش گوتوویەتـی وێنەکـەی لـە نـاو هەندێـك کاغـەز و بابەتی کۆنـدا دۆزیوەتـەوە و تەنانەت کەسـایەتی سـەر وێنەکـەش ناناسـێت. گۆشتفرۆشـەکە لەلایـەن سـەرۆکی پۆلیسـەوە ترسـێنراوە بـە بـێ ئـەوەی ئاماژە بـە جـۆری ترسـاندنەکە بـدات، بـەڵام گۆشتفرۆشـەکە ڕادەسـتی ڕووس نەکـراوە. ئەگـەر ڕاپۆرتـەکان ڕاسـت بـن، کێشـەکە، بـە بەخشـینی یەک یـان دوو کیلـۆ کەبابـی جـوان بـە سـەرۆک پۆلیس چارەسـەر کـراوە.

دەنگـۆی دانـی گۆشـت و خواردنـەوە بـە خەڵکـی ڕەزایـە زۆر بـڵاو بووەتـەوە. هەروەهـا بـە گوتـەی یەکێـک لـە سـەرچاوە بـاوەڕ پێکراوەکانـی فەرمانـدار، مسـتەر چەرچـل، سـتالین و سـەرۆک ڕۆزڤێلـت بـەم نزیکانـە لـە تـاران کۆدەبنـەوە.

١٦. تەندروسـتی گشـتی. دکتۆرەکـەی حکومـەت پێیگوتـم ئـەم سـاڵ ژمـارەی تووشـبووانی تیفـۆ لـە پـار زۆرتـرە. نزیکـەی هـەر ٣٠ کـەس لـە مانگێکـدا، بـەڵام نەگەشـتووەتە ئـەو ئاسـتەی لـە تـاران و تەورێـز هەیـە. ڕووس دەسـتیان بـە کوتانـی تـەواوی دانیشـتوانی خـۆی و سـەڵماس کـردووە لـە دژی نەخۆشـی تیفـۆ. هەروەهـا کۆنسـولی سـۆڤیەت بـە منـی گـوت، لـە مـاوەی چەنـد هەفتـەی داهاتـوودا ئـەوان هەمـان کار لـە ڕەزایـەش ئەنجـام دەدەن. خەسـتەخانەی حکومـی لـە ڕەزایـە داوودەرمانـی زۆر کەمـی تێدایـە، بۆیـە دکتـۆرەکان ناچـارن ڕۆژانـە ٣-٤ حـەب بـە نەخۆشـەکانیان بـدەن. ئـەو ڕێـژە حەبـەش بـۆ

چارەسەرکردنی مالاریا بێ سوودە. حاڵی حازر، ڕۆژانە ٢٠٠ حاڵەتی تووش بوون بە مالاریا تۆمارەکرێ. ئەگەر بێت و ئەم ڕێژەی تووش بوونە بەرز ببێتەوە و دەرمانی پێویستیش نەگات، ئەوکات دورینەوەی بەروبومی کشتوکاڵی، بەهۆی کەمی دەستی کار، تووشی گرفت دەبێتەوە.

١٧. سیخوڕی. ژنێک لە ڕەزایە هەیە، بانگەشەی ئەوە دەکات خزمی قەوامولسەڵتەنەیە و هیچ کاتێک هاوسۆزی خۆی لەگەڵ ئەڵمانەکاندا نەشاردووتەوە. دەگوترێت ئەڵمانەکان ئامرازێکی پەیوەندیکردنیان هەیە، لە هەموو شوێنێک کار دەکات، هەروەها دەگوترێت ئەڵمانەکان لە ماڵی ئەودا دەژین، دەزگایەکی پەخشی ڕادیۆی نهێنیش لە ماڵەکەیدا دۆزراوەتەوە. سەختە بڕوا بکەین ئەم شتە لە ئارادا بێت و ڕووس ئاگاداری نەبن. تەنانەت ئەگەری ئەوەش هەیە ژنەکە بریکاری ڕووس بێت. تەنانەت ئەو ئەم قسانەی لەلایەن خوشکانی فەرەنسی (French Sisters) کردووە کە خەریکی وانەبێژی زمانی فەرەنسین! بەهەرحاڵ، باوکە فرانسین کۆنسولی سۆڤیەتی لەم بارەوە ئاگادار کردووەتەوە.

١٨. هێزەکانی ئێران. حاڵی حازر، سوپای ئێران لە ڕەزایە لە سێ فەوجی پیادە و چوار فەوجی هاونی ٧٥ (٧٥-pounder guns) پێکدێت. تەنیا یەک لەسەر سێی هێزی پیادە تفەنگی هەیە، بەڵام چاوەڕوان دەکرێت بەم نزیکانە ئەم ڕێژەیە بۆ نیوە بەرز ببێتەوە. ئەمەش بە هۆی ئەوەی فەوجێک دەنێرێتە تاران و چەکەکانیان بەجێدێڵن و ئەم چەکانەش بەسەر دوو فەوجەکەیتردا دابەش دەکرێن. من نازانم ئەمە بڕیاری ڕووسە، یان هی ئێرانییەکانە.

واژوو (F. C. Ogden)

کۆنسولی گشتی بەریتانیا

تەورێز

٥ی جونی ١٩٤٣

کورد و کوردستان

ژمارە: ٤ (٤٣/٦/٧١٢)

شاندی بەریتانیا لە تاران

١٣ی جون ١٩٤٣

وەزیـــری حکومەتـــی خاوەنشـــکۆ لـــە تـــاران، ســـڵاو و ڕێـــز بـــۆ باڵیـــۆزی خاوەنشـــکۆ لـــە ئەنقـــەرە دەنێرێـــت و شـــەرەفی ئـــەوەی پێبـــڕاوە، بەڵگەنامەکانـــی خـــوارەوەی پێشـــکەش بـــکات.

ناونیشـانی نامـەی پێشـوو: نـووسراوی تـاران ژمـارە ٢ (٤٣/٣/٧١٢) لـە ٣٠ی مـارچ ١٩٤٣.

نـاو و ڕێکـەوت: کۆنسـولی گشـتی حکومەتـی خاوەنشـکۆ لـە تەورێـز. نـووسراوی ژمـارە ٢٩ ل٢ ١٩٤٣/٦/٢..

بابەت: سەردانی جێگری کۆنسول بۆ ڕەزایە.

((4) 3479-22862-2)

زۆر نهێنی
کۆنسولگەری گشتی بەریتانیا، تەورێز
٢ی جونی ١٩٤٣
ژمارە ٢٩ (RWU/BGU) (737/SA/43)

بەڕێز

١. شەرەفی ئەوەم پێبڕاوە، یاداشتێک کە لەلایەن مستەر ئۆگدن (Mr Ogden) جێگری کۆنسولگەری سەبارەت بە سەردانی ئەم دواییەی بۆ ڕەزایە نووسراوە، بۆتان بنێرم.

٢. هەواڵێکی دڵخۆشکەرە، کۆنسولی تورکیا لە ڕەزایە لەبەرانبەر ئەو ڕووداوانەی لە سەر سنووری‌کان ڕوودەدەن، هەستیارە و بە ئارامی چاودێری ڕووداوەکان دەکات. ئێوەم ئاگادار کردووەتەوە، کۆنسولی گشتی تورکیا لە تەورێز ڕێک بە پێچەوانەی کۆنسولگەری پێشوو کە ترسی دەنایەوە و لایەنگری ئەڵمانەکان بوو، هەڵسوکەوت دەکات، کەواتە دەبێ هیوادار بین لە داهاتوودا، حکومەتی تورکیا تەنیا ڕاپۆرتی ورد و دروستی لە نوێنەرایەتییەکانی لە تەورێز و ڕەزایە بە دەست دەگات. تەواو هاوڕام لەگەڵ قسەکەی کونسولخانەی [تورکیا] سەبارەت بەوەی پشتگیریی ڕووس بۆ کورد تەنیا بە هۆی لاوازیی سوپای خۆجێیی بووە، ئەم کارەش لە پێناو دەستەبەرکردنی کاتدا ئەنجام دراوە. ئەمەش هەنگاونانە بەرەو ئاڕاستەیەکی عەقڵانی.

٣. بەهەرحاڵ، بەداخەوە کۆنسولگەری پێشووی ویلایەتە یەکگرتووەکان لە تەورێز، مستەر کونیهۆڵم (Mr Kuniholm) دەبا بەردەوام با لە ئارامکردنەوەی پەیوەندییەکانی نێوان ڕووسیا و تورکیادا. لەوانەیە لەبیرتان بێت، ساڵی ڕابردوو ئەو لێدوانێکی بۆ کونسولخانەی گشتی تورکیا لە تەورێز دا، کە بووە هۆی نانەوەی گرفت بۆ هەندێك لە نووسینگەکانی ئێمە (بڕوانە تەلەگرامی ئەنقەرە بە ژمارە ٩٤١ لە ٨ی مەی ١٩٤٢ بۆ وەزیری دەرەوە). ئەوان خۆیان

ئامـادە دەکـەن بـۆ نانـەوەی گرفتـی هاوشـێوە، ئەگـەر بێـت و مسـتەر کونیهـۆڵم بۆماوەیەکـی درێـژ لـە تارانـدا بمێنێتـەوە و ئـازاد بێـت لـە لێداوانـە زیانگەیێنەکانـی لەبـارەی سیاسـەتی ڕووسـیا لـە ئازەربایجانـدا.

٤. بـە بـڕوای مـن مسـتەر ئۆگدێـن (Mr Ogden) ڕاسـت دەڵێـت بـەوەی ئێرانییـەکان هـەوڵ دەدەن هێرشـە جارناجارەکانـی کـورد بـۆ نـاو خاکـی تورکیـا وەک ئامرازێـک بـۆ کـەم بایەخـی ڕووس بـەکار بهێنـن. لـەم بارەشـەوە نەشـئەت بێـی (Nshaat Bey) بـۆ ئێرانییـەکان پیاوێکـی بەسـوودە کـە دەتوانێـت لـە کاتـی ڕووداونـی هـەر ڕووداوێکـدا، فەوزایەکـی لـە ڕادەبـەدەر دروسـت بـکات. فەرمانـداری گشـتی لەبـارەی ناڕەزایەتـی جیـددی جێگـری کۆنسـولگەری تورکـی پەیوەنـدی بـە منـەوە کـرد، ناڕەزایـی دەربڕیـوە، بۆچـی ڕووس ڕێگـە بـە ئێرانییـەکان دەدەن، سـەربازی زۆرتـر بێننـە نـاو ئازەربایجـان (بڕوانـە نامەکـەم بـە ژمـارە ١١ لـە ٧ی فێبریـوەری، پەرەگرافـی ٣ (ii) و ٦).

کاتێـک دوو ڕۆژ پێـش مـن پیرۆزبایـم لـە فەرمانـدەی گشـتی کـرد بـە هـۆی ئـەو ئارامـی و سـەقامگیرییەی لـە ئازەربایجانـدا هێناویەتـە ئـاراوە، ئـەو هیـچ خۆشـحاڵییەکی دەرنەبـڕی. ئـەوە یەکەمجـارە [لـە تەوڕێـز] هیـچ ڕووداوێکـی ناخـۆش ڕووی نـەداوە و تورکیـاش ناڕەزایـی لەبـارەی هەبوونـی نائارامـی و مەترسـی دەرنەبڕیـوە تـا وەک بەڵگەیـەک بـۆ سەرزەنشـتی ڕووس بـەکاری بهێنێـت.

٥. ئەگـەر ڕووس بـە هـۆی ئـەو نائارامییـەی لـە ئـارادا بـوو، شـایانی ئـەوە بـن گلەییـان لێبکرێـت، بـەڵام هەنوکـە دەبـێ دەستخۆشـیان لێبکرێـت، بـە هۆی ئـەو سـەقامگیرییە باشـەی لـە ئارادایـە. بـە قسـەی مسـتەر ئۆگدێـن، هۆکاری ئـەم سـەقامگیرییە سـادەیە، ئەویـش دەگەڕێتـەوە بـۆ ئـەوەی کۆنسـولخانەی سـۆڤیەت لـە تەوڕێـز بـە هـۆی نائارامییەکانـی مانگـی مارچـی ڕابـردوو بـە کـوردی گوتـووە، پێویسـتە سـەقامگیری و ئارامـی ڕاگـرن، یـان دەبـێ ئەنجامەکانـی هاتنـە نـاوەوەی هێزەکانـی ڕووسـیا لـە ئەسـتۆ بگـرن. ئەمـڕۆ لەلایـەن کوردێکـی مهابـاد ئـاگادار کرامـەوە، سـۆڤیەت شـاندی نـاردووە، هەمـان پەیـام بـە سـەرکردەکانی کـورد لـە مهابـاد بگەیێنـن.

٦. ڕووس خۆشحاڵن بە هۆی کاریگەریی ئەم قسانەیان و کاریگەریی ئاگادارکردنەوەکانیان بایەخێکیان بەدەستهێناوە. هیچ گومانێکیان لەوە نییە بارودۆخی ئابووری [ئەم ناوچانە] یارمەتیدەریانە، تا هەنوکەش زۆرێک لە خێڵەکان گەنمیان ئەنبار کردووە و بە قازانجەوە دەیفرۆشنەوە ڕووس.

٧. لەڕاستیدا، ڕووس هەڵوێستێکی هاوشێوەیان لەبەرانبەر خودی ئێرانیەکانیش (فارسەکان) گرتووەتەبەر. ئێران دەیەوێت هێزی چەکداری تایبەت بە خۆی دامەزرێنێت، تا لەم ڕێگەیەوە کورد چەکبکات و دووبارە بیانخاتەوە ژێر ڕکێفی خۆی. دەگوترێت کردەوەکانی سەرهەنگ حێشمەتی بووە هۆی هەڵگیرساندنی ئاژاوەکانی ساڵی رابردوو، وا دیارە ئەگەر حکومەتی تاران لە دژی کورد دەست کراوەبا، هەنوکە پارێزگاکانی کورد لە ئاشوب و ئاژاوەدا بوون.

٨. ڕووس هیچ یەک لەمانەی سەرەوەی ناوێت. ئەوان ڕەتیان کردووەتەوە هێزەکانی ئێران ئاشتی تێک بدەن. لەڕاستیدا، حکومەتی تاران پێویستە چەند ڕۆژێک خۆی سەرقاڵی چەکداماڵین لە کورد و کەسانیتر بکات، بەڵام بە بڕوای من، هەڵوێستی ڕووس، حاڵی حازر، بریتییە لە ڕێگە نەدان بە ئەنجامدانی ئەم کارە، چونکە هەنوکە شەڕێکی سەخت لە ئارادایە و ڕووسیا پێویستی بە ڕێرەوێکی ئارام هەیە، تا کاڵاکان بەرەو ڕووسیا بچن و دڵنیا بن بەرهەمە کشتوکاڵییەکان بە باشترین سوود بۆ ڕووسیا دەنێردرێن.

٩. بە بڕوای من ئەم شتانەی خوارەوە لەم بارودۆخەدا دەتوانرێت هەڵێنجێنرێن. ڕووشانی کەرامەتی سوپای ئێران، ترسی سیاسەتمەدارانی ئێران لەبارەی داهاتووی ئازەربایجان و نیگەرانی خاوەن زەوییە نادیارەکان، کاریگەرییان کەمتر نییە لە خیانەتکردن لە هەوڵەکانمان بۆ شەڕی داهاتوو.

من لەو بڕوایەدا بووم، ڕووس سیاسەتی ئەم ناوچەیەیان قوفڵ کردووە، بەڵام دوای تێپەڕ بوونی هەفتە لە دوای هەفتە بەبێ تێکچوونی ئارامی و سەقامگیریی گشتی، دووبارە بیرم کردەوە، ئایا ڕووس بە چانس بێت یان بە پێی پلان،

باشترین سیاسەتی کورتخایەنیان گرتووەتەبەر لە بێ تواناکردنی حکومەتی تاران لە ڕووی سەربازییەوە لەم ناوچەیەدا. بۆ ئەو کەسانەی لەو بڕوایەدان لە داهاتوودا ئەم سیاسەتە بۆ ئێران سوودمەند دەبێت، من دووبارە دووپاتی دەکەمەوە، کاتی ئەوە هاتووە تاران لەگەڵ کورد بۆ گەیشتن بە ڕێککەوتنێکی چارەسەری، دانوستان بکات، بۆئەوەی کورد دووبارە ڕوو لە تاران بکەنەوە.

سێر،

من ئەو شەرەفەم هەیە، خزمەتکاری وەفادارتان بم.

R. W. URQUHART(sgd.)

یاداشتنامە

پەلامار کورد بۆسەر تورکیا (Kurdish Raids on Turkey)

لە میانەی سەردانەکەم بۆ ڕەزایە، لەگەڵ کۆنسولگەریی نوێی تورکیا مستەر ئۆرهان گونەدەن ئاشنا بووم. پێیگوتم لەو بڕوایەدایە، پەلامار کوردی ئێران بۆ سەر سنووری‌کان، ‹نەشئەت بێی› کە بۆ ماوەی پتر لە ساڵێک جێگری کۆنسولگەری بووە بە تەواوەتی سەرقاڵی ئەم بابەتە دەکات. ئەو خۆی ئەو پەلامارانە زۆر بە جیددی وەرناگرێت. ئەم پەلامارانە هەمیشە هەبوون و تا ئەو کاتەی یەک کورد مابێت، پەلامارەکان بەردەوام دەبن. بە بۆچوونی من، چونکە ئۆرهان گونەدەن تازە لە ئەنقەرەوە هاتووە، کەواتە فەرمانی هەیە ئەم پەلامارانە سەرکوت بکات.

لە لایەکیترەوە، لە ماوەی سەردانەکەی پێشووم لە مانگی فێبریوەریدا، دەسەڵاتدارانی ئێران، تیشکیان خستە سەر ئەم پەلامارانە و پێیان ڕاگەیاندم ئەمجارە ئەم پەلامارانە زۆر جیددین. تەنانەت فەرماندار بە منی ڕاگەیاند ئەم جارە ٥٠٠٠ سەرە مەڕ لە تورکیا دزراون، ژمارەیەک، تەنانەت نەشئەت بێیش گاڵتەی پێدێت، تەنیا ئەو کاتە نەبێت فەرماندار ئەم ژمارەیە بخاتە چوارچێوەی زەمەنێکی مێژوویی دوورودرێژ. بەڵای منەوە ئەم هەڵوێستە تازەیەی ئێران تەنیا بۆ بێ بایەخکردنی ڕووسە.

بە بڕوای نەشئەت بێی، ڕووسیا هانی کورد دەدات، ئەم جۆرە پەلامارانە بۆ سەر تورکیا ئەنجام بدەن، بەڵام بە بۆچوونی کۆنسولگەری نوێ [ئۆرهان گونەدەن]، دەکرێت ژمارەیەک لە سەربازەکانی ڕووس لە ناوچە سنوورییەکاندا دەستییان لەئەنجامدانی ئەم پەلامارانەدا هەبێت، بە تایبەتیش ئەگەر بێت و ئەوانیش پشکێک لە گۆشتی تازەی ئەم سەرە مەڕانەیان وەبەر بکەوێت. ئەو، دڵنیاییە هیچ کاتێک دەسەڵاتدارانی ڕووسیا، هانی ئەو سەربازانە نادەن بۆ ئەنجامدانی ئەم جۆرە کارانە.

پەیوەندییەکانی ڕووسیا-تورکیا

مستەر گوندەن بە دووردرێژی باسی لە مەبەستی ڕووس کرد سەبارەت بە ئازەربایجان لە دوای شەڕ. ئەو دەیەویست هانم بدا بڵێم ڕووس بە تەما نین وڵات [واتە ئێران] بەجێبهێڵن. پێمگوت هیچ بەڵگەیەکم لەبەردەست نیە بیسەلمێنێت ڕووس پابەند نابن بە ڕێککەوتنی ئەنگلۆ-سۆڤیەت-ئێران. دواتر مستەر گوندن گوتی، ئەو کاتەی لە تاران بووە، وەک تێگەیشتووە، ئەمریکیەکان هەمان بۆچوونی [هاوشێوەی بۆچوونی منیان] نییە. من پرسیم ئایا مەبەستی ئەو لە ئەمریکاییەکان مستەر کونیهۆڵم (Mr Konihulm)ە. ئەو بەم قسەی من تووشی سەرسوڕمان بوو و ئەوەی پشتڕاست کردەوە کە لە یانەی تاران (Tehran Club) گفتوگۆیەکی دوور و درێژی لەگەڵ مستەر کونیهۆڵمدا کردووە. دواتر پێمگوت ناتوانم متمانە بە بۆچوونەکانی کونیهۆڵم سەبارەت بە ڕووسیا بکەم و گومانم هەیە بۆچوونی ئەو لەلایەن دەسەڵاتدارانی ئەمریکاوە پەسەندکراو بێت.

لە گفتوگۆکانمدا لەگەڵ مستەر گوندەن گەیشتمە ئەو ئەنجامە، حکومەتی تورکیا زۆر نیگەرانی پرسی داهاتووی ئازەربایجانە لە دوای شەڕ.

نووسینگەی کاروباری دەرەوە و کۆمۆنوێلس

تەورێز

١ی جون ١٩٤٣.

تەلەگرامی ژمارە ٧٩

لەلایەن: تریزۆند (Trebizond)

بۆ: ئەنقەرە (R T Nopar)

ڕاپۆرتی: ئیستانبوڵ

ڕێککەوتی: ٥ی ئۆگۆست ١٩٤٣.

نێردراو: ٥ی ئۆگۆست ١٣٠٠

تۆمار: ٦ی ئۆگۆست ٠٩٠٠

ڕاگەیێندراو: ٦ی ئۆگۆست ١٢٢٠

بۆ ووڵفسۆن (Wolfson)

من لەلایەن سەرچاوەیەکی متمانە پێکراوەوە ئاگادار کراومەتەوە تاقمێك چەکداری کورد ئێران، چەندین کاری تاڵانکاری و ڕاوڕوتیان لە نزیک بایەزید [لە تورکیا] ئەنجام داوە. دەگوترێت ئەم تاقمانە لەلایەن دوو تورکەوە بەڕێوە دەبردرێن [.....]. بەتاڵیونێکی سوارە بۆ سەرکوتکردنی ئەم تاقمانە نێردراوە کە لە بۆسەیەکدا ٤٧ کورد کوژراون و سێ سەربازی تورکیش بریندار بوونە. [حوکمڕانی] بایەزید سەبارەت بەم پەلامارانە، شکایەتی لەلایەن فەرماندەی ڕووس، تیپی سەر سنووورەکان، کردووە. فەرماندەکە، [حوکمرانی] بایەزیدی دڵنیا کردووتەوە، دەسەڵاتدارانی سۆڤیەت هیچ پەیوەندییەکیان لەگەڵ ئەو کوردانەدا نییە و هیواخواز بووە هیچ ڕووداوێک لەسەر سنووورەکاندا ڕوو نەدات، کە بە تەواوەتی لەلایەن ئەڵمانەکانەوە داگیرکراوە، بەڵام ئەوان هێزی پێویستیان نییە ئەم تاڵانچیانە (marauder) بوەستێنن.

CT.

Dist: H. E. Minister Councellor File.

تەلەگرامی ژمارە ١٧

لەلایەن: تاران، (H. M. Legation) (R T Nopar)

بۆ: سێر هـ. ناچبۆل-هیوجسێن (Sir H. Knatchbul-Hugessen) ئەنقەرە

ڕاپۆرتی: نووسینگەی کاروباری دەرەوە ٨٩٩

نێردراو: ١٥ی ئۆگۆست ١٩٤٣

تۆمار: ١٦ی ئۆگۆست ٢٢٢٥

ڕاگەیێندراو: ١٧ی ئۆگۆست ١٢٠٠

ئەمەی خوارەوە لە تەورێز، بە تەلەگرامی ژمارە ١٨٩ لە ١٢ی ئۆگۆست، بە دەستمان گەیشتووە:

تەلەگرامەکەتان ژمارە ٩١

١. هیچ دەنگۆیەک سەبارەت بەم ئاژاوەیە [واتە پێکدادانەکانی ترێبیزۆند (Trebizond)] نەگەیشتووەتە تەورێز. فەرماندارى گشتى لە میانەی گفتوگۆیەکی بەرفراوانـدا، ئەوەی پشتڕاست کردووەتەوە، کورد زۆر بە باشی هەڵسوکەوت دەکەن.

٢. ئەمڕۆ بەیانی لە میانەی گفتوگۆیەک لەگەڵ کۆنسولگەری گشتی تورکیا، ئاماژەم بەوە دا، بیستوومە کۆنسولی تورکیا لە تەورێز کە لەم دواییانە دەست نیشان کراوە، واز لە پۆستەکەی دێنێت. دواتر لێم پرسی ئایا ئەویش سەرقاڵی شکایەتەکانی پەیوەست بە پەلامار کورد لەسەر سنووەرەکانی تورکیا نییە، کە بۆ هاوپێشەکەی پێشووی (جێگرەوەکەی) ببووە کانگای نیگەرانی. کونسوڵی گشتی ئاماژەی بەوەدا، بە بڕوای ئەو ئەم پەلامارانە بۆ ماوەی سەدان ساڵ بەردەوام بووە و لەوانەیە بۆ چەندین ساڵیتریش بەردەوام بێت. هەروەها ئەو خۆشحاڵی خۆی دەربڕی کە [ئەرکی پاراستنی] سنووەرەکانی نێوان ئێران و تورکیا لە چوارچێوەی دەسەڵاتەکانی کۆنسولی ئەودا نییە، بەڵام لە ڕەزایە ئەم ئەرکە

لـە دەسـەڵاتی کونسـولدایە، کەچـی ئـەو لەگـەڵ کۆنسـولی ڕەزایـە هـاوڕا بـووە کـە سـنووورەکان زۆر شـاخاوین و پەیوەندیکـردن (گەیانـدن) لـەم ناوچەیـەدا زۆر سـەختە، بـە جۆرێـک هیـچ لایەنێـک [نـە ئێران و نـە تورکیـا] بەتەنیـا ناتوانـن گەرەنتی پاراسـتنی ئـەم سـنووورانە لـە ئەنجـام نەدانـی پەلامـار بکـەن.

٣. ئـەو دڵنیاییـدا حکومەتەکـەی هەمـوو تواناکانـی خـۆی دەخاتەگـەڕ، تـا ڕێگـری لـە ئەنجامدانـی ئەمجـۆرە پەلامارانـە بـکات. پێداگـری لـەوە دەکـرد حکومەتـی ئێرانیـش، ئەگـەر بتوانێـت، هەمانـکار ئەنجـام دەدات. هەروەهـا ئـەو دڵنیایـە ڕووس ئـارەزووی ئەوەیـان هەیـە. [بـە بـڕوای کونسـولی گشـتی] ڕووس خەریکـی جەنگێکـی سـەختن و ناکرێـت لێیـان چـاوەڕوان بیـن تەرکیزێکـی زۆر بخەنـە خوویەکـی کۆنـی کۆمەڵیـک خێڵـی لـە یاسـا دەرچـووی کـورد، هـەر کاتێـک مەترسـییان لەسـەر نەبێـت، بـە دوای ئامانجـی تایبـەت بـە خۆیـان دەکـەون. مـن هیـچ ئاماژەیەکـم بـەو پێکدادانـە نەکـرد کـە لـە تربزۆنـد (Trebizond) ڕوویـداوە کـە لـە تەلەگرامـی ژمـارە ٧٩ ی ئەنقـەرە، ئاماژەی بـۆ کـراوە. هەروەهـا خـودی کۆنسـولگەری گشـتیش نەپڕژایـە سـەر بابەتەکـە، هـەر بۆیـەش پێموایـە ئەویـش هـەروەک فەرمانـداری گشـتی [تربزۆنـد] دەیەوێـت باسـی ئـەم بابەتـە نـەکات. یـان ڕاپۆرتەکـە [ڕاپۆرتـی ژمـارە ٧٩، پێـش ئـەوەی ئاگـادارتـان دەکەمـەوە بگاتـە ترابـزۆن]، بابەتەکـەی گـەورە کـردووە.

٤. کونسـولی تورکیـا لـە ڕەزایـە سـبەی بەڕێدەکەوێـت، تـا لـە پۆسـتە نوێیەکەیـدا لـە قاهیـرە دەسـت بـە کار بێـت. مـن هیـوادارم بتوانـم مێوانـداری ئـەو بکـەم و هەرکاتێک زانیاریـی زۆرتـری پەیوەسـت بـەم بابەتـەم دەسـتەبەر کـرد، ئاگادارتـان دەکەمـەوە.

CT

Distribution: H. E. Minister Councellor File.

تەلەگرامی ژمارە ١٩٢

لەلایەن: تەوریز

بۆ: تاران (R T Nopar)

ڕاپۆرتی: ئەنقەرە ١

ڕێککەوتی: ١٧ی ئۆگۆست ١٩٤٣

نێردراو: ١٨ی ئۆگۆست ١٢٠٠

تۆمار: ٢٤ی ئۆگۆست ٠٩٠٠

ڕاگەیێندراو: ٢٤ی ئۆگۆست ١٧٠٠

تەلەگرامەکەم بە ژمارە ١٨٩

کونسوڵی تورکیا لە ڕەزایە، پێیڕاگەیاندم هەندێك هەواڵی تەمومژاوی بیستووە سەبارەت بە هێرشی کورد لە نزیک بایەزید، هەروەها ئەو ئاماژەی بەوە دا، ئەو دەزانێت کورد زیانێکی قورسیان پێگەیشتووە، بەڵام لەم بارەوە هیچ زانیارییەکی فەرمی لەبەر دەستدا نییە. ئەمڕۆ لە ڕێگەی دەروازەی سنووریی بازرگان و ئەرزەرۆم، بەرەو ئەنقەرە بەڕێ دەکەوێت و لە میانەی سەفەرەکەیدا چاوی بە کاربەدەستانی تورکی بەرپرس [لە پاراستنی] سنووورەکان دەکەوێت. مستەر گوندەن گوتی بە نیازە پەیوەندی بە باڵیوزی بەریتانیا لە ئەنقەرە بکات، و مەبەستیەتی سەبارەت بە گەشتەکەی بۆ قاهیرە داوای ڕێنمایی بکات. لەوانەیە ئەوکات سەبارەت بەم ڕووداوە زانیاریی زۆرتری دەست بکەوێت.

CT

Distribution: H. E. Minister Councellor File.

کورد و کوردستان

تەلەگرامی ژمارە ٣٦ (R T)

لەلایەن: سێر هـ. ناچبۆل-هیوجسێن (Sir H. Knatchbul-Hugessen) ئەنقەرە

بۆ: (H. M Legation)، تاران

ڕاپۆرتی: تەورێز ژمارە ١

ڕێکەوتی: ٣٠ی ئۆگۆست، ١٩٤٣x

نێردراو: ٣١ ئۆگۆست ١٢٣٠

تەلەگرامی تەورێز بە ژمارە ١٩٢ بۆ بەڕێزتان لە ١٧ ئۆگەست: کورد

لە ٣٠ی ئۆگۆست کونسولی تورکیا ڕایگەیاند دەسەڵاتدارانی سنوور ڕاستی و دروستی ڕاپۆرتی تریبیزۆند [سەبارەت بە پێکدادانەکانی ئەم دواییەی] پشتڕاستیان کردووەتەوە. ئەوان ژمارەی کوژراوانی کورد بە ٣٩ کەس هەژمار دەکەن نەک ٤٧ کەس و ڕایانگەیاندووە یەک یان دوو سەربازی تورک بە سووکی بریندار بوونە. کۆنسول پێشنیازی ئەوەی کردووە، گرنگییەکی کەم بە ڕووادوەکە بدرێت.

Distribution: H. E. Minister Councellor File.

AKH. LF

زۆر نهێنی

(PIC/215/30)

(P I C PAPER NO. 34)

کۆمەڵە سەرنجێک لەبارەی پرسی کورد

١. ڕەچەلەکی کورد بابەتێکە جێگەی مشتومڕە، بەڵام بۆ مەبەستی ئەم ڕاپۆرتە، کورد بە کۆمەڵە خێڵێک پۆلێن کراون، ڕەچەڵەکیان بۆ ئێرانییەکان دەگەڕێتەوە. کورد لە بنەڕەتدا کۆچەرین (چادرنشین)، بەڵام حاڵی حازر، خەریکە دەبن بە خێڵی نیشتەجێ و لە ناوچەیەکدا دەژین کە لە باکوورەوە بە دڕێژایی هێڵی ئەلەکسەندریا-ماراش-مالاتیا-ئەرزەنجان-ئەرزەڕۆم-ئێرەوان دەورە دروان. لە ڕۆژهەڵاتەوە، واتە لە ئێران، ناوچەی کورد بەرەو ئاڕاستەی ڕۆژهەڵاتی باشوور لە ئێریڤانەوە درێژ دەبێتەوە و ناوچەکانی ورمێ (ڕەزایە) ساوج بلاغ [ئەمە دەبێ سابلاغ بێت، ساوج بڵاغ ناوچەیەکە لە نزیک کەرەج-وەڕگێڕ]، سنە و کرماشان لە خۆ دەگرێت. لە باشوور و ڕۆژئاوا بە هێلێک لە نزیکی خانەقینەوە درێژ دەبێتەوە بەرەو چیای حەمرین، دواتر بەرەو دیجلە دەچێت و لەوێوە بۆ بنارەکانی تورکیا درێژ دەبێتەوە. لە باشووری ڕۆژهەڵات لەسەر ڕێگای خێرای خانەقین بۆ کرماشان لەک و لوڕەکان نیشتەجێن کە هەندێکجار بە کورد هەژمار دەکرێن.

کورد مسوڵمانی سونەن و زمانەکەیان لە ڕەچەڵەکی هیندو-ئەوروپیەکانە. ئەم زمانە بە سەر دوو شێوەزاری سەرەکیدا دابەش بووە، ئەوانیش زازایی و کرمانجین، یەکێک لە شێوەزارەکان لە تورکیا قسەی پێدەکرێت و ئەویتریش لە ئێران و عێراقدا. جیاوازی لە نێوان ئەم دوو شێوەزارەدا زۆر بەرچاوە و ئەگەر کوردێک بە یەکێک لەم شێوەزارانە قسە بکات، کوردێکیتر بە شێوەزاریتر قسە بکات، لێک تێناگەن. بەهەرحاڵ، هەردوو ناوچەکە لە زمانی نووسین تێدەگەن، بەڵام ئەو کوردانەی دەتوانن زمانی خۆیان بخوێننەوە ژمارەیان کەمە. تا ئەم دواییانە، کورد ڕێنووسی عەرەبیان بەکار

دێنـا، بـەڵام کاتێـک تـورک پیتـی لاتینیـان بـەکار هێنـا، ناسیۆنالیسـتەکانی کـورد هەمـان پیتیـان بەکارهێنـا و هەنوکـە کتێـب و گۆڤـار و ڕۆژنامەکانیـان بـەم پیتانـە دەنووسرێـت.

هـەروەک جـووەکان، ڕەچەڵەکـی کـورد هـەر شـتێک بێـت، بـەڵام خـاوەن خۆڕاگـری نەتەوەییـن و دژی هـەر هەوڵێـک دەوەسـتنەوە کـە هەوڵـی تواندنەوەیـان دەدات. هەندێـك خێڵـی بچووکـی کـورد لـە سـوریا هـەن، ژمارەیـان نزیکـەی چوارسـەد [هـەزار] کەسـن، نزیکـەی سـێ سـەدەیە لـەوێ نیشـتەجێن و بـە تەواوەتـی لەلایـەن عەرەبەکانـەوە دەورە دراون، بـەڵام هـەر کـورد ماونەتـەوە و پارێزگارییـان لـە نەریتـی کـوردەواری خۆیـان کـردووە.

ژمـارەکان لەسـەر ڕێـژەی دروسـتی کـورد جیـاوازە. ئـەم خشـتەیەی خـوارەوە کەمتریـن و بەرزتریـن ژمـارەی کـورد دەخاتـەڕوو.

	زۆرترین	کەمترین
تورکیا	٣،٨٠٠،٠٠٠	١،٥٠٠،٠٠٠
ئێران	٣،٠٠٠،٠٠٠	٧٠٠،٠٠٠
عێراق	١،٠٠٠،٠٠٠	٥٠٠،٠٠٠
سوریا	٣٠٠،٠٠٠	٢٥٠،٠٠٠
ڕووسیا	١٦٠،٠٠٠	٢٠،٠٠٠
	-----	-------
کۆی گشتی	٨،٢٦٠،٠٠٠	٢،٩٧٠،٠٠٠

٢. لـە ژێـر دەسـەڵاتی تورکـە عوسـمانیەکاندا، کـورد تاڕادەیـەک پێگەیەکـی بەرجەسـتەیان هەبـوو، ئەویـش بـە هـۆی ئـەو یارمەتییـەی کـورد لە شـەڕی دژی سیلسـیلەی سـەفەوی لـە ئێـران لـە سـەرەتای سـەدەی شـانزدەیەمدا، پێشکەشـی سـوپای عوسـمانیان کـرد. کـورد بڕێـك لـە ئۆتۆنۆمیـان دەسـتەبەر کـرد و بـە پێـی تۆمـاری مێـژوو، تـا سـەرەتای سـەدەی نۆزدەیـەم هیـچ جـۆرە ناکۆکییەکـی قـووڵ لـە نێـوان کـورد و دەسـەڵاتی

ناوەندی عوسمانی نەهاتووەتە کایەوە، واتە کاتێک سوڵتان محەمەدی دووەم سیاسەتی بەمۆدێرن کردنی گرتەبەر و لە سەرتاسەری وڵاتدا لە دژی دەرەبەگەکان و کەسایەتییە خێڵەکییەکان وەستایەوە. لە نێوان ساڵانی ١٨٣٩-١٨٤٠دا، کاتێک حکومەتی تورکیا دەستی بەسەر سوریادا گرت، تاکو ڕێگری لە هێرشی سوپای میسر بە سەرکردایەتی ئیبراهیم پاشا بکەن، ئاغایەکی کورد، واتە بەدرخان بێی، لە دەرگولی، نەخشەی دامەزراندنی میرنشینێکی کوردیی سەربەخۆ بە فەرمانڕەوایی خۆی و لە ژێر سەرپەرشتی ئێران داڕێشت. ئەو کۆنفدراسیۆنێکی لە نێوان هەکاری و بۆتان و خێڵە گرنگەکانی کورد دامەزراند و دەگوترێت سەردەمی فەرمانڕەواییە کورتەکەی پڕ بووە لە دادپەروەری و ئاشتی، بەڵام دواجار ئەو لەلایەن تورکەکانەوە لە دەسەڵات لادرا و میرنشینە هاوکارەکانیشی لە قوستەنتینیە دەستبەسەرکران. ئەو ناوچانەی بەردخان بێی فەرمانڕەوایی دەکرد، بە نائارامی مانەوە و لە ساڵانی ١٨٥٠-٥١، ١٨٥٢ و ١٨٥٣، کورد ڕاپەڕین. دوای شەڕی کریمیە، بابی عالی لەبەرانبەر خێڵە کوردییەکان ڕەفتارێکی ئاشتیخوازانەی گرتەبەر و، تا ساڵی ١٨٨٠-٨١، کاتێک شێخ عوبەیدوڵای شەمزینان هەوڵیدا دەوڵەتێکی کوردی لە ناوچەی ئێران لە ڕۆژئاوای دەریاچەی ورمێ دابمەزرێنێت، هیچ ناکۆکیەکی جیددی لە نێوان هەردوو لایەندا ڕووی نەدا. شێخ عوبەیدوڵا ‹کۆمەڵەی کورد›ی (Kurdish League) دامەزراند و بە پێنج هەزار سوارچاک هێرشی کردە سەر ئێران، بەڵام کۆنسولخانەکانی بەریتانیا و ڕووسیا لە تەورێز، هاتنە ناو بابەتەکە و شێخ عوبەیدوڵایان هاندا، بە ئاشتی هێزەکانی بکشێنێتەوە. شێخ لەلایەن بابی عالیەوە وەک سزادانێک بۆ مەککە دوورخرایەوە، بەڵام بیرۆکەی کۆمەڵەی کوردی مایەوە و کاریگەری خستە سەر هەندێك گەنجی کورد، بەتایبەتیش کاریگەری خستەسەر کوڕی سەرۆک خێڵەکان کە لە قوتابخانەکانی قوستەنتەنیە خوێندبوویان.

ڕۆژنامەیەکی کوردی بە ناوی ‹کوردستان› لە قاهیرە چاپکرا، بەڵام بەهۆی گوشارەکانی تورکیاوە، ڕۆژنامەکە لە قاهیرە بۆ بەریتانیا گوازرایەوە و یەکەمجار لە ساڵی ١٨٩٢ لە فۆلکستۆن بڵاوکرایەوە. دواتر کۆمیتەیەک لە کەسایەتییەکانی کورد پێکهێنرا. ئەم کۆمیتەیە سەرەتا لە دەرەوە چالاکی دەگێڕا، بەڵام دواتر لە ژێر دەسەڵاتی تورکە گەنجەکان و

بـە نـاوی کۆمیتـەی نەتەوەیـی کـورد، ڕێگەیـان پێـدرا لـە ئیسـتانبوڵ چالاکـی ئەنجـام بدات، لەبەرانبـەردا ئـەم کۆمیتەیـە پشـتیوانی لە کۆمیتەی شۆڕشـگێڕیی ئیتحـاد و تەرەقی کرد. ئەم گروپـە لـە ئەمیـن عالـی بەدرخـان و کوڕەکانـی، شـەریف پاشـا، سـەعید عەبدولقـادر، بابـان فـواد بێـی، بابـان شـوکری بێـی و چەندیـن کەسـایەتیتر پێکهاتبـوو. دوای شـۆڕش، کۆمیتـەی ئیتیحـاد و تەرەقـی، لـە بەڵێنەکانـی خـۆی پەشـیمان بـووە و هەوڵیـدا جوڵانـەوەی کـورد سـەرکوت بـکات. شـەریف پاشـا و ئەمیـن عالـی بەدرخـان حوکمی سـێدارەیان بـۆ درا، بەڵام لـە وڵات هەڵاتـن. هەوڵێکیـتر بـۆ ئاشـتی لـە سـاڵی ١٩١٢دا ئەنجامـدرا، بـەڵام سـەرکەوتوو نەبـوو. کۆمیتـەی کـورد لەلایەن تورکەکانەوە هەڵوەشـێندرایەوە و سـلێمان ئاغـا بەدرخان لە بۆتـان لەلایـەن پۆلیسـی تورکیـاوە کوژرا.

٣. لـە میانـەی شـەڕی سـاڵانی ١٩١٤-١٨دا، عەبدولـڕەزاق یەکێکـە لـە ئەندامانـی بنەماڵـەی بەدرخـان، کـە لـە باڵیوزخانـەی تورکیـا لـە سـێنت پیتێرزبـۆرگ کاری دەکـرد، چـووە ڕووسـیا و هەوڵیـدا هـاوکاری نێـوان کـورد و هێزەکانـی ڕووسـیا لـە پەلاماردانیـان بـۆ سـەر بەتلیـس و ئەرزەنجـان لـە سـاڵی ١٩١٦دا دروسـت بـکات، لـە بەرانبەریشـدا داوای لـە ڕوسـیا کـرد، بـۆ بەدەسـتهێنانی ئۆتۆنۆمـی پشـتگیریی کـورد بـکات. لـە ناوچوونـی ڕووسـیا [بـە هـۆی شۆڕشـی ئۆکتۆبـەرەوە] ئـەم پلانـەی بـێ ئـاکام کـرد، بـەڵام لـە دوای شکسـتهێنانی تورکیـا و هاتنـە نـاوەوەی هێزەکانـی هاوپەیمانـان بـۆ نـاو ئیسـتانبول، کـورد کۆمیتەیەکیـان پێکهێنـا و ناویـان نـا جەمعیەتـی تەعالی کوردسـتان و بـە ئینگلیزی بـە (Committee of Deliverence) نـاو نـرا. ئـەم کۆمیتەیـە بـە سـەرکردایەتی سـەید عەبدولقـادر بـوو و ئەمیـن عالـی بەدرخـان و کۆمەڵێـک ڕۆشـنبیری کـوردی لـە خـۆ گرتبـوو. ئـەوان لـە ڕێگـەی جەنـەڕاڵ دیدسـەوە (General Deeds) کـە سـەر بـە هێزەکانـی بەریتانیـا بـوو، پەیوەندییـان لەگـەڵ هاوپەیمانـان دامەزرانـد و شـەریف پاشـایان وەک نوێنـەری خۆیـان نـاردە کۆنفرانسـی ئاشـتی لـە پاریـس. جەنـەڕاڵ دیـدس، لەگـەڵ مێجـەر نۆئێـل (Major Noel) ئاهەنگێکـی سـاز کـرد بـە بەشـداری هەریـەک لـە جـەلادەت و کامـەران، واتـە کوڕەکانـی ئەمیـن عالـی بەدرخـان و ئەکـرەم بێـی نـەوەی جـەلال پاشـای دیاربەکـر، تـا گەشـتێک بـۆ ناوچەکانـی ڕۆژهەڵاتـی ئەناتۆلیـا

ئەنجام بدەن، و زانیاری لەسەر کێشەی کورد لەم دەڤەرەدا کۆ بکەنەوە. هاوکات شاندێک لە هەر یەک لە بریگارد کێلی بێل (Brigarder Keighley Bell) و مێجەر وۆلی (Major Woolly) پێکهاتبوو، هەنوکە بە سێر لیۆنارد ناو دەبردرێت، سەردانی وێرانشاریان کرد و لە لای ئیبراهیم پاشا سەرکردەیەکی کورد مانەوە. ئیبراهیم پاشا میللی تا ساڵی ١٩٠٨دا کەسایەتییەکی بەهێزی مەیدانی بوو، واتە تا ئەو کاتەی کونفدراسیۆنی میللی لەلایەن تورکە گەنجەکانەوە هێرش کرایە سەر.

لە ئەنجامی ئەو سەردانانەی سەرەوەدا، پەیماننامەی سیڤەر لە ساڵی ١٩٢٠دا، ئەم بەندانەی خوارەوەی گرتەخۆ.

بەندی ٦٢: کۆمیتەیەک لە قۆستەنتەنیە (ئیستانبول) دروست دەکرێت و لە سێ ئەندامی وڵاتانی بەریتانیا و فەرەنسا و ئیتاڵیا پێک دێت، لە ماوەی شەش مانگ لە دوای پیادەکردنی ئەم پەیماننامەیە، کۆمیتەکە ئۆتۆنۆمی بۆ ئەو ناوچانە دەستەبەر دەکات کە زۆرینەی کورد تێیدا نیشتەجێن و دەکەوێتە ڕۆژهەڵاتی ڕووباری فورات و درێژ دەبێتەوە بەرەو باشووری سنووری ئەرمەنیا، ئەم سنووڕەش دواتر دیار دەکرێت، لەوێشەوە بەرەو سنووڕەکانی تورکیا-سوریا-میزۆپۆتامیا درێژ دەبێتەوە.

بەندی ٦٤: ئەگەر هاتوو، دوای یەکساڵ لە پیادەکردنی ئەم پەیماننامەیە، کوردی ئەو ناوچانەی کە لە بەندی ٦٢دا ئاماژەی بۆ کراوە، بانگەوازی ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلانی کرد کە زۆرینەی دانیشتوانی ئەم ناوچانە خوازیارن لە تورکیا نەبن و سەربەخۆ بن و ئەگەر هاتوو ئەنجوومەنەکە بڕیاریدا دانیشتوانی ئەم ناوچانە توانای [بەڕێوەبردنی] ئەم [دەوڵەتە] سەربەخۆیەیان هەیە و [ئەنجوومەن] لەسەری ئەم داواکارییە ڕێککەوت، پێویستە تورکیا پابەندی ئەم ڕاسپاردانە بێت و دەستبەرداری گشت ماف و نازناوەکانی (titles) خۆی بێت لەم ناوچانە. ئەگەر هاتوو ئەم دەستبەردار بوو نەجێبەجێکرا، نابێ هیچ ناڕەزایەتیەک لەلایەن هێزە هاوپەیمانە سەرەکییەکانەوە دەربڕێت لە دژی لکاندنی خۆویستانەی ئەو کوردانەی کە لەو بەشەی کوردستاندا دەژین، ئەوەی ئێستا بە ویلایەتی موسڵ ناو دەبردرێت، بۆ ناو ئەم دەوڵەتە کوردییە سەربەخۆیە.

٤. پەیماننامەی سیڤەر لە ئۆگۆستی ١٩٢٠دا واژوو کرا، هیچ کات جێبەجێ نەکرا و پەیماننامەی لۆزان لە ئۆگۆستی ١٩٢٣دا واژوو کرا جێگەی گرتەوە. هەروەها سیاسەتی کەمالیستی لە تواندنەوە و بەتورککردنی کورد، جێگەی سیاسەتی هێزە هاوپەیمانەکانی سەبارت کورد، گرتەوە. سەرەڕای ئەمەش، سیاسەتی مستەفا کەمال، هیوای کوردی لە ناو برد و سەرکردەکانی جوڵانەوەی نەتەوەیی کورد، ئەم مەرجانەی پەیماننامەی سیڤەر و لۆزان وەک دان پێدانانێک لەلایەن هێزە ئەوروپییەکانە بۆ پرسی کورد هەژمار دەکەن و هیچ کات لە هەوڵدان بۆ دەستەبەرکردنی ئۆتۆنۆمی بۆ کورد نەوەستاون.

٥. دوای ئەوەی مستەفا کەمال هەستی بەوە کرد بە پێی پێویست بەهێز بووە، دەستی بە سیاسەتی تواندنەوەی کورد کرد. مستەفا کەمال بە کوردی گوتبوو، ئەگەر هاتوو دەوڵەتی تورکیا بە تەواوەتی دامەزرا، دان دەنێت بە داواکاریی کورد بۆ ئۆتۆنۆمی. بەم جۆرەش مستەفا کەمال توانی پشتگیریی زۆربەی کورد دەستەبەر بکات، تەنیا بەشێکی کەمی ناسیۆنالیستەکانی کوردی ئستیانبوڵ نەبن کە بڕوایان بە بەڵێنەکانی مستەفا کەمال نەکرد وهەربۆیەش دووڕەڕێز کران. دوای پەیماننامەی لۆزان، کورد داوای مافی خۆیان کرد، بەڵام هیچ وەڵامێکیان وەرنەگرت. دوای ساڵی ١٩٢٥ کورد گوشاری زۆرتریان هێنا و داوای مافی خۆیان دەکرد و هەربۆیەش تورکیا بڕیاریدا لە ڕێگەی بەکارهێنانی هێزەوە کورد سەرکوت بکات. ئەنجامی ئەم کارەش هەڵگیرسانی شۆڕشەکەی شێخ سەعید بوو. ئەو شۆڕشە لە ناوچەکانی ناوەند و باشووری کوردستانی تورکیا سەریهەڵدا، واتە لەو ناوچانەی زۆربەی خێڵە گرنگە کوردییەکان و هەندێك لە خێڵەکانی کوردی سوریاش بە پیر بانگەوازەکەی شێخ سەعیدەوە هاتن. هێزەکانی تورکیا بە درێژایی هێڵی ئاسنینی حەلەب-بەغدا بەڵاو بوونەوە و شۆڕشەکەیان تێکشکاند.

٦. کۆمیتەی نەتەوەیی کورد لە ساڵی ١٩١٨دا و لە ئیستانبول پێشوازی لە هێزە هاوپەیمانەکانی کرد، لە ساڵی ١٩٢٠دا هەڵوەشایەوە ئەویش بە هۆی ئەوەی سەرکردەکەی سەید عەبدولقادر لەلایەن تورکەکانەوە وەک سەرۆکی ئەنجوومەنی

دەوڵەت دەست نیشانکرا. لەبەرانبەر ئەم دەستنیشان کردنەدا، سەید عەبدولقادر لێدوانێکیدا و خۆی لە سیاسەتی کوردە ناسیۆنالیستەکان بە دوور گرت. کۆمیتەی نەتەوەیی کورد هەڵوەشایەوە و ئەنجوومەنێکی نوێیان دامەزراند بە ناوی ‹جەمعیەتی تەشکیلاتی ئیجتیماعی› بە سەرکردایەتی ئەمین عالی بەدرخان. ئەم جەمعیەتە ناچار کرا، تورکیا بەجێ بهێڵێت و ئەندامەکانیشی پەرتوبڵاو بوونەوە.

دوای ماوەیەک زۆربەی ئەندامانی ئەم جەمعیەتە لە سوریا کۆبوونەوە، ئەویش بە هۆی سیاسەتی فەرەنسا لە سوریا، لەبەرانبەردا کورد زۆر نەرمتر بوو بە بەراورد لەگەڵ سیاسەتی حکومەتەکانی تورکیا و ئێران و عێراق. دوای سەرکوتکردنی شۆڕشی شێخ سەعید، کوردە پەنابەرەکانیتریش لە تورکیاوە بەرەو سوریا هەڵاتن و خوێن و وزەیەکی نوێیان بە گروپی نەتەوەیی کوردی ئەوێ بەخشی. لە ساڵی ١٩٢٧دا، کۆبوونەوەیەک لە بەیروت ئەنجامدرا و بڕیاردرا ئەنجوومەنێکی نوێ بە ناوی کۆمیتەی خوێبوون دامەزرێنن. سەرۆکی ئەم ئەنجوومەنە جەلادەت بەدرخان کوڕی ئەمین عالی بوو.

بۆ چەندین ساڵ سیاسەتی تورک لەبەرانبەر ئەرمەنەکان هەروەک سیاسەتی تورک بوو لەبەرانبەر کورد، هەربۆیەش ئەم دوو نەتەوەیە چەندین جار هەوڵیاندا هەماهەنگییەك لەگەڵ یەک دروست بکەن. لە ساڵی ١٩١٢دا، لە ئیستانبول هەوڵێکی لەم جۆرە درا، بەڵام لەلایەن دەسەڵاتی عوسمانییەوە سەرکوت کرا. لە سەردەمی ‹شەڕی گەورەدا› حکومەت تورکیا هەوڵیدا کە درز بخاتە نێوان ئەم دوو نەتەوەیە و ئەویش بە بەکارهێنانی کورد لە پرۆسەی کۆمەڵکوژی ئەرمەنەکان، بەڵام لە ساڵی ١٩١٨دا، شەریف پاشا، لە نزیکەوە لەگەڵ سەرکردەی ئەرمەنەکان، بۆگۆ نۆڤا پاشادا، کاری کرد. دواتر کاتێک کە لە ساڵی ١٩٢٧دا کۆمیتەی خوێبوون دامەزرا، لەلایەن کۆمیتەی داشناکی ئەرمەنیەکانەوە (Armanian Dashnak Committee)، یارمەتی دارایی و پشتیوانی کرا. هەندێك لە ئەرمەنەکان ڕازی بوون هەوڵی دامەزراندنی کۆمیتەیەکی نوێ بدەن. تورک وەک یەک ڕقیان لە هەردوو کۆمەڵگاکە بوو و هەردوو کۆمەڵگاکە ڕێککەوتن بە پێی توانا

یارمەتی یەکتر بدەن. کورد دەیانتوانی لە ڕێگەی دابینکردنی شەڕکەرەوە یارمەتی ئەرمەنەکان بدەن. ئەرمەنەکانیش کە دەوڵەمەندتر و خوێندەوارتر بوون، پارە و زانیاریی تەکنیکیان یارمەتیدەرێکی گەورە بوو بۆ هێرشە هاوبەشەکان. کۆمیتەی خۆیبوون نوێنەرایەتی و پەیوەندی لەگەڵ تورکیا و ئێران و عێراق و زۆرێک لە وڵاتانی ئەوروپی وەک بەریتانیا و فەرەنسا و ئەڵمانیا و ڕووسیا هەبوو.

۷. سەرەڕای سەرکوتکردنی شۆڕشی شێخ سەعید لە ساڵی ۱۹۲۵دا، بەڵام خۆڕاگری کورد لە دژی حکومەتی تورکیا بەردەوام بوو و لە ساڵی ۱۹۳۰، حکومەتی تورکیا بڕیاریدا، بۆ لەناوبردنی ئەم بەرخودانە، ڕێکاری توند بگرێتەبەر. هێزەکانی چوار و شەشی سوپای تورکیا، بە هاوکاری لەگەڵ هێزەکانیتر کە بە گشتی پتر لە شەست هەزار سەرباز بوون و لەلایەن هێزی ئاسمانییەوە پشتگیریی دەکران، بەرەو ناوچە کوردییەکان جوڵێندران. ئۆپۆزیسیۆنی کورد لەلایەن ئیحسان نوری پاشاوە سەرکردایەتی دەکرا و بنکەی فەرماندەییەکەی لە چیاکانی ئارارات بوو. کورد زۆر بە باشی جەنگان و لەلایەن کۆمیتەی خۆیبوونەوە یارمەتیان پێدەگەیشت و لە ئێران و ئێراق و سوریاوە، پیاوی شەڕکەری بۆ تورکیای دەنارد، و هەوڵیدا گوشاری تورکیا لەسەر ئیحسان نوری کەم بکاتەوە، بەڵام لە دواجاردا، بە هۆی زۆری ژمارەی سەربازەکانی تورکیا و بە هۆی چەکە باشەکانیانەوە، لە ئۆکتۆبەری ۱۹۳۰دا کۆتایی بەم شۆڕشە هێنرا و ئیحسان نوری ناچار کرا بەرەو ئێران هەڵبێت. مەزەندە دەکرێت، تورکیا لەم شەڕەدا دوو هەزار سەربازی لە دەست دابێت.

۸. بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتی تواندنەوەی کورد، حکومەتی تورکیا لە جونی ۱۹۳۵دا، لێکۆڵەری مەدەنی ‹عابدین عوسمان›ی لە پارێزگاکانی ڕۆژهەڵاتی ئاناتۆلیای، دامەزراند. لە ساڵی ١٩٣٦دا، عابدین عوسمان، پلانێکی پێشکەش بە حکومەتی تورکیا کرد و پلانەکە ئەم ڕاسپاردانەی تێدابوو:

ا نیشتەجێکردنی تورکی ناوچەکانیتری تورکیا لە حەوزی دەریاچەی وان، دەشتی موش، قەزاس، بولانیک، مەلازگرد و بە درێژایی گشت ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی ئاناتۆلیا ڕێگاکان و هێڵی شەمەندەفەری پێدا تێپەڕدەبێت.

ب پێویستە قوتابخانەکان، بە تایبەتیش قوتابخانە ٢٤ کاتژمێرییەکان (boarding schools) دروست بکرێن و منداڵەکانی گوندە کوردنشینەکان لەم قوتابخانانەدا کۆبکرێنەوە و بە زمانی تورکی بخوێنن، و قسە کردنیش بە زمانی کوردی بە تاوان هەژمار بکرێت و سزای هەبێت.

ج ئەو کوردانەی لەبەرانبەر سیاسەتی توانەوەدا بەرخودان دەکەن، بە کۆمەڵ بەرەو ڕۆژئاوای تورکیا بگوازرێنەوە.

د بۆ ئەوەی بەڕێوەبردنی [ناوچە کوردییەکان] ئاسانتر بێت، پێویستە ڕێگاوبان بنیات بنرێن.

هـ پێویستە ڕژێمێکی تایبەت[لەم ناوچانەدا] دابمەزرێت، گشت دادگا تاوانکارییەکان و دادگا بەراییەکان هەڵبوەشێنرێنەوە، هەندێك دادوەر دابمەزرێن، بە بێ پێوەرە باوەکانی لێکۆڵینەوە، وەک یەک لەگەڵ گشت کەیسەکاندا مامەڵە بکەن. دوو ناوەندی پێداچوونەوە دابمەزرێن، یەکێکیان لە بەتلیس و ئەویتریان لە دیاربەکر. بڕیارەکانی ئەو دادگایە کۆتا بڕیار دەبن و چیتر پێداچوونەوەی بۆ ناکرێت. دەسەڵاتی زۆرتر بە لێکۆڵەری گشتی بدرێت، تا بە ئازادانە و بە بێ هیچ لێکۆڵینەوەیەکی فەرمی بە پێی پێویست، لەگەڵ هاوڵاتیان مامەڵە بکات.

٩. لە ئەنجامی ڕاپۆرتی عوسمان عابدین، لە جانیوەری ساڵی ١٩٣٧دا، حکومەتی تورکیا ڕایگەیاند بۆ ویلایەتە کوردییەکان یاسایەکی نوێی دەرکردووە. ئەم خاڵانەی خوارەوە پوختەیەکن لەم یاسایە کە بۆ ماوەی چوار ساڵ بەرکار دەبێت.

ا حاکمێکی سەربازی دادەمەزرێت.

ب کارگێڕیی مەدەنی هەڵدەپەسێردرێت و یاسای سەربازیی جێگەی دەگرێتەوە.

ج دادگا خۆجێییەکان دادەمەزرێن و دەسەڵاتی لە سێدارەدانیشیان دەبێت.

د حاکمی سەربازی دەست کراوە دەبێت لە ئەنجامدانی ئۆپراسیۆنی سەربازیی لەم ناوچانەدا.

هـ بەکارهێنانی هەر زمانێک، جگە لە زمانی تورکی قەدەغەیە.

و خوێندن لە خوێندنگاکانـدا بـە زمانـی تورکییـە و هـەر کتێبێـک بـە زمانێکـی بیانـی قەدەغەکـراو نووسرابێـت، دەسـتی بەسـەردا دەگیرێـت.

بـە پێـی سـەرچاوە کوردییـەکان، سـەید ڕەزای سـەرکردەی کـورد، لەگـەڵ حکومەتـی تورکیـا گفتوگـۆی کـردووە و ڕێگـر بـووە لـە جێبەجێکردنـی ئـەم یاسـایە بەسـەر ناوچـە کوردسـتانییەکاندا، جگـە لـە دەرسـیم، نزیکـەی شەسـت میـل لـە باشـووری ئەرزەڕۆمەوەیە. دەرسـیم لـەو کاتـەدا لـە هیـچ شۆڕشـێک لـە دژی حکومەتـی تورکیـا بەشـدار نەبـووە و تـورک لـەو بڕوایـەدان لـەم ناوچەیـە ڕووبـەڕووی هیـچ دژایەتیـەک نەبنـەوە، بـەڵام جـۆش و خرۆشـی دەرسـیم لـە ئاسـتێکی بەرزدایـە و [کـورد] گردەبنـەوە و شـانەکان سـەردانی حاکمـی مەدەنیـان کـردووە و نامـەی ناڕەزایـی دەربڕینیـان پێـداوە. سـێ نێردراوەکـە نامەکەیـان پـێ بـووە دەسـت بەسـەر کـراون و دوای چەنـد ڕۆژێـک لـە ئەلعەزیـز لـە سـێدارە دراون. وەک تۆڵەسـەندنەوەیەک کـورد کاروانـی پۆلیسـی تورکیـان ڕاگرتـووە و پۆلیسـەکانیان بـە بارمتـە گرتـووە. شـۆڕش دەسـتی پێکـردووە. هێزێکـی بەرچـاوی تـورک کـۆ کراوتـەوە و لـە مانگـی مـەی ١٩٣٧دا ئۆپراسـیۆنی سـەربازی لـە دژی سـەرهەڵدانەکە بەڕێـوە چـوو. ئـەم ئۆپراسـیۆنانە تـا سـاڵی ١٩٣٨ بـەردەوام بـوون و سـێ کەرتـی سـەربازی لـەم ئۆپراسـیۆنانەدا بەشـدار بوونـە. گونـدەکان سـوتێندراون، بـەڵام کـورد تەکتیکـی پارتیزانیـان بەکارهێنـاوە و هێـزی تورکیـان لـە چیاکانـدا شـکاندووە. زانیـاری زۆر کـەم لەبەر دەسـتە لەبـارەی ئـەوەی ڕوویـداوە، تەنیـا لـە سـەرچاوە کوردییەکانـەوە نەبێـت، کـە بـاس لـەوە دەکـەن، سـەرەڕای کۆمەڵکوژییەکـی دڕندانـە، بـەڵام وەرەی کـورد تێکنەشـکێندراوە.

١٠. بارودۆخـی کـورد [لـە چـوار پارچەکـەی کوردسـتان، لـە سـەرەتای دەسـتپێکردنی شـەڕ لـە سـاڵی ١٩٣٩دا، تـا هەنوکـە، بـە کورتـی بـەم شـێوەیەی خوارەوەیـە:

- گەورەتریـن گـروپ کـە لـە تورکیـا دەژیێـت، تێکشـکێندراوە، بـەڵام کـورد بوێـری و ئامادەگـی ئەوەیـان هەیـە، سـوود لـە هـەر بارودۆخێکـدا وەرگـرن، ئەگـەر بێـت و تورکیـا پەلکێشـی هەلومەرجێکـی ئاڵۆزییـە دەرەکـی یـان شـەڕ ببێتـەوە.
- لـە ئێـران، خێڵـە کوردییـەکان تـا ڕادەیـەک و بـە نابەدڵـی دەسـەڵاتی حکومەتـی ناوەندیـان قبـوڵ کـردووە، دەسـەڵاتێک لـە سـنووری شـارە گەورەکانـدا تێناپەڕێـت.

- لە عێراق، سەرهەڵدانی کورد لە سلێمانی و لە دەڤەری بارزان بە یارمەتی هێزی ئاسمانی بەریتانیا سەرکوت کراوە. کوردی عێراق لە ناوخۆدا دابەش بوونە. گروپێکی بچووکیان تا هەنوکەش لەو هیوایەدان، ڕێککەوتنی ئەنگلۆ-عێراقی هەندێك ماف و ئیمتیازی بە کورد بەخشی بوو، جێبەجێ بکرێت. گروپی دووەم، بە شێوەیەکی سەرەکی لە فەرمانبەرانی حکومەت پێکدێت، بەو هیوایەن بە ملکەچ بوون بۆ حکومەتی عێراق ژیانێکی خۆش بۆ خۆیان دابین بکەن. گروپی سێیەم، بە ڕاشکاوی مادەگەران، چاوەڕوانی هیچ شتێک لە هیچ کەس ناکەن، بەڵام ئامادەن لە پێناو بەرژەوەندیی کەسی سوود لە هەر دەرفەتێک وەربگرن.
- لە سوریا، کەمینەیەکی کورد هەن، لەلایەن هێزی ئینتیدابەوە بە باشی هەڵسوکەوتیان لەگەڵدا دەکرێت، ئەو هێزانە لەلایەن کوردەوە بە پارێزەر لەبەرانبەر جوڵانەوەی نەتەوەگەرایی عەرەب هەژمار دەکرێن.

پێش ئەوەی شەڕ دەست پێ بکات، تورکیا ڕێککەوتنێکی لەگەڵ بەریتانیا و فەرەنسا واژوو کرد و جەنەڕاڵ وێگەند (General Weeygend) بە دوای جەلادەت بێی بەدرخانیدا نارد کە لەلایەن فەرەنسیەکانەوە وەک نوێنەری کورد لە سوریا هەژمار دەکرا.... [لە خودی ڕاپۆرتە ڕەسەنەکەدا پەرەگرافی ١٠ بە نیوەچنی ماوەتەوە. وەرگێڕ].

زۆر نهێنی

(PIC/215/30)

P.I.C Paper No, 34

تکایە پەرەگرافی ١٠ لە ڕاپۆرتی (P.I.C Paper No, 34) بسڕنەوە و ئەمەی خوارەوەی لە جێگە دابنێن.

١٠. بارودۆخی چوار گروپی سەرەکی کورد، [واتە کورد لە هەر چوار پارچە کوردستان] لە سەرەتای دەستپێکردنی شەڕ لە ساڵی ١٩٣٩دا، تا هەنوکە، بە کورتی بەم شێوەیەی خوارەوە بووە:

- گەورەترین گروپی کورد کە لە تورکیا دەژیێن، تێکشکێندراوە، بەڵام کورد بوێری و ئامادەگی ئەوەیان هەیە، سوود لە هەر دەرفەتێک وەرگرن، ئەگەر بێت و تورکیا پەلکێشی هەلومەرجێکی ئاڵۆزی دەرەکی یان شەڕ ببێتەوە.
- لە ئێران، خێڵە کوردییەکان تاڕادەیەک و بە نابەدڵی دەسەڵاتی حکومەتی ناوەندیان قبوڵ کردووە، دەسەڵاتێک کە لە سنووری شارە گەورەکاندا تێناپەڕێت.
- سەبارەت بە عێراق، بۆ وەرگرتنی عێراق لە کۆمەڵەی گەلان، لە ساڵی ١٩٣٢دا حکومەتی عێراق ڕاگەیێندراوێکی پێشکەش بە ئەنجومەنی کۆمەڵەی گەلان کرد، کە کۆمەڵێک کاروباری پەیوەست بە کوردی لە خۆ گرتبوو وەک لە قەزاکانی لیواکانی موسڵ، هەولێر، کەرکوک و سلێمانی، لە پاڵ زمانی عەرەبیدا دان بە زمانی کورد دەنێرت، وەک زمانێکی فەرمی لەم قەزایانەدا، هەروەها فەرمانبەرانی ئەم ناوچانە دەبێ کورد بن یان بە زمانی کوردی قسە بکەن. لە ماوەی نێوان ساڵەکانی وەرگرتنی عێراق وەک ئەندامی کۆمەڵەی گەلان و سەرهەڵدانی شەڕی ئێستا، ئەم بەڵێنانە بە باشی جێبەجێکران، بەڵام لە ڕووی کارگێڕییەوە قەزا کوردییەکان پشتگوێ خراون. ئامرازەکانی پەیوەندی

کـــردن [اتصـــالات] لـــه ئاســـتی پێویســـتدا نیـــن، کەرتـــی خزمەتگوزاریـــی ناکارایـــه و قوتابخانـــه کوردییـــەکان بـــه بـــەراورد لەگـــەڵ قوتابخانـــەی ناوچـــه عەرەبیـــەکان زۆر خراپـــن.

لەمـــەش زیاتـــر، ســـەرچاوە سروشـــتییەکانی ناوچـــه کوردییـــەکان گەشـــەیان نەکـــردووە. لەبـــری ئـــەوەی قازانجـــی توتـــن بـــۆ جوتیارانـــی کـــورد بێـــت، توتـــن لەلایـــەن کۆمپانیاکانـــی جگـــەرەوە قـــۆرغ کـــراوە. ئـــەم بارودۆخـــه لـــه ســـاڵی ١٩٣٩دا، هەمـــوو ناوچـــه کوردییەکانـــی گرتبـــووە و زۆر کـــورد باســـیان لـــەوە دەکـــرد، پێویســـته چ هانگاوێـــک بگیرێتەبـــەر، بۆئـــەوەی قەرەبـــوو بکرێنـــەوە. بەشـــێک لـــه کـــورد و لەوانەشـــه زۆرینەیـــان، چاوەڕوانـــی دەســـترۆیی بەریتانیـــا بـــوون، چارەنووســـیان باشـــتر بـــکات، بـــەڵام بەشـــەکەیتری کـــورد هیـــچ ئۆمێدێکیـــان بـــه داهاتـــووی کـــورد لـــه عێراقێکـــی زۆرینـــه عەرەبیـــدا نەمابـــوو، دووبـــارە بیریـــان لـــه جۆریـــک لـــه یەکبـــوون و ســـەربەخۆیی کـــورد دەکـــردەوە کـــه لـــه پەیماننامـــەی ســـیڤەردا لەبـــار بـــرا. ئـــەم گروپـــه، لـــەو بڕوایەدابـــوون ئومیدێکـــی زۆر کـــەم هەیـــه، بەریتانیـــا پشـــتگیریی لـــەم جـــۆرە سیاســـەتە بـــکات [واتـــه سیاســـەتی بەخشـــینی مـــاف بـــه کـــورد] و هـــەر کاتێـــک شـــەڕ دەســـت پێبکاتـــەوە ئـــەو ســـەیری دەوروبـــەری خـــۆی نـــاکات و ســـوود لـــەو دەرفەتـــه وەرناگرێـــت هاوڕێـــی نـــوێ بدۆزێتـــەوە.

دابەشکردن: بەپێی نووسراوی ژمارە ٣٤ی پی. ئای. سی دەبێ.

باڵیوزخانەی بەریتانیا، بەغدا

ژمارە:٣١

١٨ی جانیوەری ١٩٤٦

(٤٦/٤/١٦٦)

بەڕێز...

١. شەرەفی ئەوەم هەیە کۆپییەکتان لە ڕاپۆرتی کاپتن هـ. م. جاکسۆن (H. M. Jackson)، جێگری یاریدەدەری ڕاوێژکاری سیاسی هێزەکانی بەریتانیا لە هەولێر، سەبارەت بە دۆخی ناوچەی ڕواندز لە کوردستانی عێراق بۆ بنێرم. لەو بڕوایەدام ئێوە هاوڕان لەگەڵم کاپتن جاکسۆن، وێنەیەکی زۆر باشی لە بارودۆخی ئەم بەشە پڕ کێشەیەی ولاتیان خستووتەڕوو و هەروەها پێویستە سوپاسی بکەین بۆ ئەو چاودێرییە ورد و دەربڕینە بێلایەنە و حەقیقیانەی لەم بارەوە خستوویەتەڕوو. بە تایبەتیش گفتوگۆ لەگەڵ سێ ئاغای کوردستانی عێراق زۆر سەرنج ڕاکێشە.

٢. بە گشتی لەگەڵ بیروبۆچوونی کاپتن جاکسۆن دام و هەروەها من و ستافەکەم هیچ دەرفەتێک لە دەست نادەین، تا گوشار بخەینە سەر حکومەتی عێراق، بۆ ئەوەی بۆ چارەسەرکردنی گلەیی و گازندە ڕەواکانی کورد هەنگاو بنێت. ئەو گلەییە تایبەتییەی لەلایەن کاپتن جاکسۆنەوە ئاماژەی بۆ کراوە، من نیگەران دەکات و هیوادارم حکومەت هان بدەم، ئەم گلەییانە چارەسەر بکات.

٣. بە بڕوای من، ئەوە ڕاستە، کوردێکی زۆر سەرهەڵدانی هێزێکی نوێ لە ئاسۆدا دەبینن و دەچنە پاڵ ئەم هێزە نوێیە. زۆر سەختە بۆیان لەوە تێبگەن حکومەتی خاوەنشکۆ بە بەردەوامی لە پێناو ئەواندا کار دەکات و هیچ بەڵێنێک نادات، ئەگەر نەتوانێ جێبەجێی بکات. بە دڵنیاییەوە بەرهەمی ئەم جۆرە سیاسەتە زۆر بە هێواشی دەچێزرێت و ئەو بەڵێنەی لەلایەن ‹دیموکراتەکانی› ئازەربایجانەوە [بە کورد] دراوە، زۆر سەرنج ڕاکێشە بەلانیکەمەوە بۆ ئەو کەسانەی لە بیریان نایێت چۆن ڕواندز لە میانەی جەنگی یەکەمی جیهانیدا لەلایەن ڕووسەوە

ئاگـری تێبـەردرا، بـەڵام بـە بـڕوای مـن تەنیـا ناوچەیەکـی بچووکـی کوردسـتانی عێـراق دەکەوێتـە ژێـر [کاریگـەری ئـەم پڕوپاگەندەیـە]. ئەویـش ئـەو ناوچەیەیـە کـە لـە ژێـر دەسـتڕۆیی مەلامسـتەفا دایـە و تـا ئـەو ناوچەیـە درێـژ دەبێتـەوە، لـە پاییـزی ڕابـردوودا سـوپای عێـراق تێیـدا جەنـگا.

٤. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ باڵیـۆزی خاوەنشـکۆ لـە ئەنقـەرە و تـاران و سـەرۆکی نووسـینگەی ڕۆژهەڵاتـی ناڤینـی بەریتانیـا لـە قاهیـرە دەنێـرم. کۆپییـەك لـە دواییـن بەشـی ئـەم ڕاپۆرتـە لەلایـەن سـەرۆکی ڕاوێـژکاری سیاسـییەوە بـۆ سـوپای ئەمریـکا لـە واشـنتۆن نێـردراوە.

لەگەڵ ڕێزدا.. بەندەی خزمەتکار (Ernest Bevin)

تێبینی لەسەر سەردان[ی باکووری عێراق]

جێگری یاریدەدەری ڕاوێژکاری سیاسی، هەولێر

ڕواندز-ڕایەت: ٦-٩ ژانیوەری ١٩٤٦

ڕێگاکان

١. هەولێر-باتاس-ڕواندز-ڕێزان-ڕایەت-زینۆ-شێخ-ســەلاله-ڕێزانوک-جوندیان-دیانا-هەریر-هەولێر.

٢. بارودۆخــی جــادەی ســەرەکی هەولێر-ڕایــەت، تاڕادەیــەک باشــە. پێویســتە ئــەو ڕێگایــە لــە نزیــک پــردی گەڵاله-ڕایــەت بــە خێرایــی نــۆژەن بکرێتــەوە کــە لــەم شــوێنە لــە هاوینــی ڕابــردوو چەکــە قوڕســەکانی جــۆری (W. T) و ســتارەکانی ســوپا بــە هــۆی بارانــەوە تێکچــوون. ئەگــەر نــا (W. T) ناتوانێــت ئــەم ڕێگایانــە بــەکار بهێنێــت. بــەردی گــەورە لــە ســەر ڕێــگای گەلــی عەلــی بــەگ و لــە ڕێــگای نێــوان ڕایــەت و ڕوانــدز، بەربوونەتــە خــوارەوە. (P. W. D) هیــچ کارێکــی نۆژەنکردنــەوە لــە هیــچ شــوێنێکی ئــەم ڕێگایــە ئەنجــام نادرێــت.

٣. لــە پشــتەوەی ڕایــەت، نزیــک حاجــی ئۆمــەران، ڕێــگاکان بــە هــۆی بەفــری زۆرەوە داخــراون. لــە ســاڵە ئاســاییەکاندا، لــەم کاتــەی ســاڵ، ئــەم ڕێگایانــە لــە دەربەنــد بــۆ ســەرەوە دادەخرێــن.

کەش و هەوا

١. لــەم کاتــەی ســاڵدا پلــەی گەرمــا بــەرزە. تەنانــەت لــە زینــوێ و شــێخ لــە بــەرە بەیانــان و شــەوان زۆر ســاردە، لــەم ڕۆژانــەدا هــەوا گەرمــە. پلــەی گەرمــا لــەم ڕۆژانــە یەکێــک لــەو هۆکارانەیــە کــە شــەڕ لــە وەرزی بەهــاردا ئەنجــام بدرێــت، نــەک لــە وەرزی زســتاندا. هەنوکــە لــە گشــت ناوچەکــەدا بارانێکــی بــە خــوڕ دەبارێــت.

سیاسی

١. ڕواندز

ا تەنیا دوو شتی سەرنجڕاکێش لەبارەی ڕواندزەوە هەن، بریتین لە نەورۆز و ئاهەنگەکانی مەسیحییە ئاشوورییەکان. لەڕاستیدا نەک تەنیا بۆ خەڵکی ئەم ناوچەیە، بەڵکو بۆ خودی حکومەتی عێراقیش، ئەم زستانە تا هەنوکە کەش و هەوایەکی مامناوەندی هەبووە؛ ئەگەر نا ئاستی نەهامەتی و ناخۆشی قوربانییەکانی ئەم شەڕەی دوای زۆر بەرزتر دەبوو. هەروەها دەکرێت لە دەشتی دیانا، خەڵک بە بێ گرفتێکی زۆر، لە ژێر خێمەدا بژیێت. زۆربەی ئاشوورییەکانی هاودیان بە لانیکەمەوە یەکێک لە ژووەرەکانی خانووە وێران بووەکانیان، پێش بارینی باران نۆژەن کردووەتەوە، بەڵام کوردی هاودیان یان شوێنەکانیتری دەشتی دیانا، خانووەکانیان نۆژەن نەکردووتەوە، تا بتوانن تێیدا بژیێن. حکومەت هەندێك دانەوێڵەی وەک یارمەتی بۆ ئەم ناوچانە ناردووە، بەڵام دەبێ لە دروێنەی بەرهەمی هاوینی داهاتوو، پارەی ئەم دانەوێڵەیە بە حکومەت بدرێتەوە. تا هەنوکە قەرەبووی زیانی موڵک و بەرهەمەکان نەدراوەتەوە. بەهۆی ئەو سوودەی بەغدا دەستی کەوتووە، موتەسەڕیفی هەولێر هیوادارە لە نزیکترین کاتدا، دانەوێڵە بە یەکسانی بەسەر هاوڵاتیاندا دابەش بکرێت. ڕێژەی نەخۆشی لەم ناوچانەدا وەها بەرز نییە باس دەکرا. لە دیانا لە ماوەی دوو هەفتەدا چوار کەس کۆچی دواییان کردووە. لە هەموو حاڵەتێکدا، پزیشکی ڕواندز هیچ چارەسەرییەکی نەکردووە. وا دیارە مردنەکە بە هۆی هەوکردنی سییەکان و زگ ئێشە بووە. لەوانەیە ئەم زگ ئێشەیە بە هۆی کەمخۆراکی بێت.

ب هۆکاری سەرەکی خەمۆکی گشتی خەڵکی ئەم ناوچەیە دەگەڕێتەوە بۆ بڕیارەکانی دادگای هەولێر کە تێبینی زۆری لەسەرە. بە گشتی خەڵک لەو بڕوایەدایە حکومەت بە لانیکەمەوە لە داهاتوویەکی نزیکدا نیەتی نییە ئەم بڕیارانە هەڵوەشێنێتەوە، ئەمەش لە پێناو ئەوەدا هەم بەردەوامی بەم کۆنترۆڵە توند و تۆڵە بدات لەم ناوچەیە و هەمیش بۆئەوەی بیانوی لەبەر

دەست بێت، هیچ کارێک بۆ دووبارە ئاوەدانکردنەوەی ئەم ناوچانە ئەنجام نەدات. لە ئەرزی واقیعدا دۆخی ئاواراتە لە ئارادایە.

وێڕای ئەمەش، بەردەوام بوونی بڕیاری دادگا بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ لە دوای دەستپێکردنی شەڕی ڕاستەقینە، وەک نیەتێکی مەترسیداری حکومەت بۆ ناوچە کوردییەکان هەژمار دەکرێت. سەپاندنی سزای قوڕس لەلایەن دادگاوە، لە ئێستا و لە ڕابردوودا، بووەتە هۆی نەبوونی متمانە [لە نێوان کورد و حکومەتی ناوەندیدا]. دوای ئەوەی ئەم سزایانە ڕاگەیەندران. خەڵک دەڵێن: « ئەوان دەزانن، بە هاتنی بەهار، چیان بەسەر دێنین››. ئەگەرچی ئەم جۆرە قسانە خۆی لە خۆیدا هیچ گرنگییەکی نییە و ئاماژەیەکیش نییە بەوەی لە وەرزی بەهاردا شتێک ڕوو دەدات، بەڵام دەربڕی ئەو دڵەڕاوکێیەیە خەڵک ڕووبەڕووی بووەتەوە و دەربڕی نائۆمیدییە لەوەی لە کاتێکدا کوردی پارچەکانیتر، لە پێناو ڕزگار بوونیان، بە ئاگا دێن، بەڵام کوردی عێراق تووشی نەهامەتی و چەقبەستوویی بوونەتەوە. ئەم دڵەڕاوکێیە بەلانیکەمەوە یەک ئەنجامی هەیە، کاتێک هەواڵەکان سەبارەت بە جیهانێکی نوێ سنووردەکان دەبەزێنن، هیوا بە باشتر بوونی دۆخەکەیان لە دەست لە حکومەتی عێراق یان لەو چارەنووسەی [کە بەریتانیا بۆ کوردی دیار کرد] وا دەکات چاوەڕوانیەکان بەرەو ڕۆژهەڵات [واتە بەرەو ڕوسیا] بسوڕێتەوە.

ج. لە کاتێکدا دروستە بڵێن ئومێدی کوردی ناوچەی ڕواندز بە کوردی ئەو دیو سنووردەکانە، هاوکات ئەوان هیچ بیرۆکەیەکی ڕوونیان نییە لەبارەی ئەوەی لە پارچەکانیتری کوردستان چ دەگوزەرێت. ژمارەیەکی زۆر کەمی کورد خوێندەوارن، یان ئەو توانایەیان هەیە گشت پارچەکانی لوغزی کوردی لە پاڵ یەکتر دابنێن و وێنە گەورەکە ببینن و بگەنە ئەنجامێک. نەبوونی ڕادیۆ و ڕۆژنامە گرفتێکی سەرەکییە لەبەردەم کورد، تا بە ڕوونی ئاگاداری گرنگیی ڕووداوەکانی ئازەربایجان بن. بە هەرحاڵ، سێ خاڵی گرنگ هەن لەلایەن زۆرینەی دانیشتوانەوە جەختی لەسەر دەکرێتەوە؛ ١، یەکێک لەو بابەتانەی خەباتی ئازەربایجان بریتییە لە سەربەخۆیی بۆ کورد. ٢. یەکێک لە زلهێزەکانی جیهان هاوسۆزی ئەم خەباتەیە.

٣، مەلامستەفا و هەڤاڵانی لەلایەن حکومەتی عێراق و بە پاڵپشتی سەرۆک خێڵەکانی کورد لە عێراق دەرکران، بەشداریکەریی سەرەکین لەم خەباتە لە پێناو ئازادیدا. دەربڕینی ئەوەی هیچ سنوورێک لە نێوان پارچەکانی کوردستاندا نییە، کورد بەم ئەنجامە لۆژیکییە گەیشتوون، کاتێک دۆخی سەر سنووورەکان سەقامگیر بوو، مستەفا لەگەڵ کوردی ئازەربایجان بەرەو ئێراق دەسوڕێنەوە. وێڕای ئەمەش، ئەو خەڵکانەی هاتوچۆی سنووورەکان دەکەن، باس لەوە دەکەن مەلامستەفا گوتوویەتی، ئامانجی تەنیا ئەوە نییە کوردی عێراق ڕزگار بکات، بەڵکو ئەو کەسانەش سزا بدات کە پار، خیانەتیان لە دۆزی کورد کرد.

د شایانی ئاماژە پێدانە ساڵی ڕابردوو خێڵە کوردییەکان یارمەتییەکی بەرچاوی حکومەتی عێراقیان دا، بەڵام بە بۆچوونی من چەندین هۆکار هەن ڕێگر دەبن لە دووبارە بوونەوەی ئەم ڕووداوە:

١. بە بڕوای من، هیچ گومانێک لەوەدا نییە ئەو سەرۆک خێڵانەی یارمەتی حکومەتی عێراقیان دا لە کوردە هەرە خراپەکانن، بە گشتی ئەو سەرکردانە خۆشەویست نین و پاڵنەری سەرەکییان بریتی بووە لە بەرژەوەندی و پەیوەندی کەسی و ئیرەیی و بەدەستهێنانی سوودی کەسی. نموونەکان کەمن. بۆ نموونە شێخ ڕەشیدی لۆلان، شێخ ڕەقیب سورچی و ئاغاکانی زێباری، هەمیشە بێڕەحم و سەرکوتکەر بوونە. هەرگیز بەدناوی ئەم سەرکردانە بە هۆی ئەو کارەی پار ئەنجامیاندا، ناسڕێتەوە. ئەوان ئەم شتە دەزانن کە بەم شێوەیە باس لە شێخ ڕەشیدی لۆلان دەکەن، بۆیە، بە بڕوای من، ئەوان جارێکی دیکە کاری لەمشێوەیە دووبارە ناکەنەوە.

٢. ئومێدێکی زۆر کەم بە سەربەخۆیی کوردستان هەبوو، وا دیارە دژایەتی حکومەت لەبەرانبەر مەلامستەفادا، تەنیا بریتی بێت لە تەمبێکردنی دەربەگێکی کەلە ڕەق، کە هەر لە کۆنەوە لەگەڵ حکومەت دەستەویەخە بووە، بەڵام هەنوکە بارودۆخەکە بە تەواوەتی گۆڕاوە و مەلامستەفا خاوەن پێگەی خۆیەتی.

٣. ناکرێ پڕوپاگەندە کاریگەرەکەی کاربەدەستە خۆجییەکان و سوپای عێراق، ئەوەی سااڵی ڕابردوودا کردیان، بە کەم سەیر بکرێت. حکومەتی بەریتانیا، یەکێک لە زلهێزەکان، هەر لە کاتی دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق، هەمیشە لە باکووری عێراقدا خاوەن کاریگەریی و دەستڕۆیی بووە، هەروەها کوردی عێراق هەمیشە وەک دۆست و پشتیوانیکەری خۆیان هەژمار کردووە، لە نێوان خێڵەکانیدا وەک هێزێکی سەرەکی لە پشت کردارەکانی حکومەتی بەغدا لە دژی مەلامستەفا هەژمار دەکرێت. سوپا ئاماژە بە چەک و تفاق و فڕۆکەکانی و تۆپ و دەبابە و لۆرییەکانی و نێردراوەکانی سوپای بەریتانیا دەدات کە گشتیان لەلایەن حکومەتی بەریتانیاوە دابین کراون، تا مەلامستەفا لە ناو بەرن، بەڵام هەنوکە زلهێزێکیتر سەریهەڵداوە، ئەگەر بە فەرمیش نەبێت، بەڵام لەگەڵ ئاواتی کورد هاوسۆزە و هانیان دەدات [ئەم ئاواتانە بێنەدی].

هـ ئەگەرچی نەوەی نوێ لەبیری نییە چی ڕوویداوە، بەڵام بە ساڵاچووەکانی ڕواندز ناخۆشییەکانی هێرشی ڕووسیایان بۆسەر ڕواندز لە بیرە کە چۆن هەموو شوێنێکیان سوتاند و بە تاڵانیان برد و تەنیا شارێکی ڕووتیان بەجێ هێشت، بەڵام ئاماژە هەن ئەم ڕك لێبوونەوە کۆنە کەم بووەتەوە، ئەویش نەك تەنیا بە هۆی ئەو هەواڵە دادپەروەرانەی مامەڵە کردنی ڕووس لەگەڵ کوردی ئێراندا، بەڵکو وا هەست دەکرێت، چیتر ناکرێ ئەم بارودۆخە بەردەوام بێت و پاڵپشتی ڕووس لە نەبوونی هیچ پاڵپشتیەک باشترە، تا هەنوکەش وشەکانی کۆمۆنیست و بەلشەفیست ئەو وشانەن خەڵکی خێڵەکی لێیدەترسن و خەڵکی بەساڵاچوو دوو دڵ دەبن لە بوون بە دراوسێی ڕووس، لەوانەیە نائومێدی هانیان بدات دووبارە پەنا بۆ چەکەکانیان ببەنەوە.

و هەڵەیە وا بیر بکەینەوە، هەستێکی بەرفراوانی دژە بەریتانی [لە نێوان کورددا] لە ئارادایە. کورد لەوە تێگەیشتوون، بێ بوونی بەریتانییەکان لە عێراقدا، چارەنووسی کورد نەهامەتبارتر دەبێت، هەروەها دەزانن بەریتانییەکان کاری زۆر چاکیان لە کوردستان ئەنجام داوە. تا هەنوکەش هیوایەک لە ئارادایە،

بەریتانییەکان هاوخەمی خۆیان لەگەڵ کورد دەربڕن، بەڵام لە ڕۆژانی ڕابردوودا ئەم ئومێدە پوکاوەتەوە. لە نێوان خوێندەوارانی کورددا باوە، زۆر بە جیددی ڕەخنە لە بەریتانیا بگرن، لەسەر ئەو بنەماییەی بەریتانیا بۆ ماویەکی دوور و درێژ باسی لە بڵاوکراوەی ئەتلانتیک و مافی نەتەوە بچووکەکان دەکرد، کەچی هەنوکە ئەم شتانەی لە بیر کردووە، بەڵام خەڵکی خێڵەکی تەنیا ئەوەیان لە بیر ماوە، لە ڕۆژانی زووداً، کاتێک ڕواندز تاڵان دەکرا و ڕووبەڕووی قات و قڕی ببووە، کاربەدەستانی بەریتانی هاتن و ژیانیان بۆ ئەم ناوچەیە گەڕاندەوە.

ی بانگەوازی ساڵی ١٩٢٧ بۆ خزمەتی سەربازیی، لە ١ی جانیوەری ١٩٤٦دا، بووە هۆی هێنانەدی خەمۆکی گشتی، ئەویش لە دوای ئەوەی هەندێك ڕووداوی نالەبار لە ساڵی ڕابردوودا ڕوویدا، بوونە هۆی ئەوەی خەڵک کەیفی بە سوپا نەیێت. (ئەم پەرەگرافە ناخوێندرێتەوە، بۆیە نەمتوانی وەریبگێڕم)...

٢. ئازەربایجان

ئەو دەرفەتە ڕەخسا، لە سەر سنووری نێوان عێراق و ئێران لە شێخی زینۆێ چاوم بە سێ کەسایەتی کوردی کوردستانی ئێران بکەوێت، واتە محەمەد ئەمین ئاغا لە شیناوە کە سەرۆک عەشیرەتی پێرانە لە ئێران، قەرەنی ئاغا لە قەڵاتە ڕەشی پیران و شێخ موسڵح خزمی شێخ عوبەیدوڵای زینوێیە، دیدارەکە هەندێك زانیاری جۆراوجۆر و سەرنجڕاکێشی لە بارەی ڕووداوەکانی ئازەربایجان خستەڕوو. سەرەڕای ئەمەش، حاڵی حازر، کۆمەڵێک ڕووداوی گرنگ لە ئێران ڕوو دەدەن. ڕووداوگەلێک ئەم کەسایەتییانە لە کاتی گێڕانەوەیاندا، ئازاریان دەچێشت، ئازارێک بە هۆی لە دەستدانی ناوچەیەکی زۆر دەیانچێشت و هەر بۆیەش ڕێگایەکی دوورودرێژیان بڕیوە و بەرەو عێراق هاتوونەتەوە، تا لە ڕانیە داوای یارمەتی لە کچی سوار ئاغای پێران بکەن. بە پێچەوانەی بارودۆخی چەند مانگ لەمەوبەر، واتە کاتێک سەخت بوو بۆ کوردی ئێران بە ئازادانە سەبارەت بە بارودۆخی سیاسی لە [کوردستانی ئێرانـدا] قسە بکەن، بەڵام ئەم سێ کەسایەتییە هیچ دووڵ نین لە قسەکردن سەبارەت

بـە بارودۆخـی سیاسـی ئـەو دیـوی سـنوور، بەڵکـو بـە پێچەوانـەوە ئـەوان موشـتاق بـوون زانیـاری زۆرتـر بخەنـەڕوو، چونکـە فەرمانیـان پێکرابـوو، پڕوپاگەنـد بکـەن. مـن لـە خـوارەوەوە پوختەیـەک لـە گفتوگۆکەمـان، دەخەمـەڕوو.

هـ. م. جاکسۆن: ئاغا، گوندەکەی بەڕێزتان لە ئێران لە کوێیە؟

قەرەنی ئاغا: گوندەکەی من لە قەڵاتە ڕەشە و ببورە لە ئێرانیش نییە لە ئازەربایجانە.

هـ. م. جاکسـۆن: ئەمـە چـۆن دەبـێ؟ مـن لـەو بڕوایـەدا بـووم ئازەربایجـان بەشـێکە لە ئێـران، واتـە پارێزگایەکـی باکـووری ئێرانـە.

قەرەنی ئاغا: ئۆ، بۆ ئاگات لێ نەبووە؟ ئێمە هەنوکە حکومەتی تایبەت بە خۆمان هەیە.

هـ. م. جاکسـۆن: بەڵـی مـن هەندێـك شـتم لـەو بـارەوە بیسـتووە، ئایـا هەندێـك شـەڕیش لـەوێ ڕووینـەداوە؟

قەرەنـی ئاغـا: نـە، شـتێکی ئەوتـۆ نەبـووە، لـە زۆربـەی ناوچەکانـدا زۆر بـە کەمـی شـەڕ ڕوویـداوە.

هـ. م. جاکسـۆن: کەواتـە ئێـوە دەبـێ چـەک و تفاقـی زۆر باشـتان هەبێـت. ئـەم هەمـوو چەکەتـان لـە کـوێ هێنـاوە؟ ئایـا دزیوتانـە؟

قەرەنـی ئاغـا: نەخێـر، بـە دڵنیاییـەوە نەخێـر. ئێمـە ئـەو چەکانەمـان لـە دۆسـتەکانمان وەرگرتـووە. لـە ڕووس.

هـ. م. جاکسـۆن: بەڕاسـت، مـن وام بیـر دەکـردەوە ڕووس هیـچ ڕۆڵێکیـان لـە ڕووداوەکانـی ئازەربایجانـدا نییـە. ئـەوان دەڵێـن بەشـدار نیـن.

قەرەنـی ئاغـا: ئـۆ، ڕاسـتە، ئەوانیـش لـە ڕۆژنامەکانـی تەورێـز و ڕەزایـەدا هـەر وا دەڵێـن، بـەڵام ئەمـە بـەس قسـەیە. لـە ڕووی چـەک و تەقەمەنییـەوە زۆر بـە باشـی یارمەتیـمان دەدەن. بـۆ نموونـە، لـە ناوچـەی ئێمـەدا (لـە مهابـاد)، ٥٠٠ تفەنـگ و ٩ لۆریـان بـە ئێمـە داوە. ئـەوان چـەک و ئۆتۆمۆبێلیـان داوەتـە هەمـوو شـوێنێك. ئـەوان زۆر باشـن بۆمـان.

هـ. م. جاکسۆن: سەرەتا پێکدادان لە کوێ ڕوویدا؟

قەرەنی ئاغا: ئۆ، لە مهاباد، ئێمە سەرەتا کاربەدەستان و سەربازانی ئێرانمان دەرکرد. دواتر لە شوێنەکانیتر هەمان کار دووبارە کرایەوە.

ح ، م. جاکسۆن: کەواتە هەنوکە هەروەک پێشتر ئاماژەت پێدا، ئێوە حکومەتی تایبەت بە خۆتان هەیە؟

محەمەد ئەمین ئاغا: لە ڕاستیدا، نەخێر، بەڵام بەم نزیکانە دەمانبێت. ڕووس وەهایان گوتووە. حاڵی حازر، هەندێك بارگرژی لە نێوان تورک و کورددا هەیە. تورک داوای حکومەتێکی سەربەخۆ بۆ خۆیان لە تەورێز دەکەن و کوردیش حکومەتی خۆیان دەوێت کە لە مهاباد بێت، بەڵام ئێمەی کورد، چونکە کەمینەین، تەنیا یەک حکومەتمان دەوێت، ئەویش لە تەورێز بێت.

هـ. م. جاکسۆن: چۆن ئەم کێشەیە چارەسەر دەبێت؟

قەرەنی ئاغا: ئۆ، سەرۆکەکەمان قازی محەمەد بەرەو مۆسکۆ ڕۆیشتووە، تا لەگەڵ ستالین ڕاوێژ بکات و ئێمە دەزانین وەڵامەکەش چی دەبێت. ڕووس هەمیشە پشتیوانی ئێمەی کوردیان کردووە.

هـ. م. جاکسۆن: کەواتە ئەو قازی محەمەدە مرۆڤێکی گەورەیە، ئەرێ ئەو سەرۆکی کۆمەڵە نەبوو لە مهاباد؟

محەمەد ئەمین ئاغا: ئۆ، چیتر کۆمەڵە نەما. هەنوکە ئێمە گشتمان دیموکراتین، بەڵام تا هەنوکەش قازی محەمەد سەرۆکی ئێمەیە. ئەو زۆر پیاوێکی گەورەیە. ئەو زمانەکانی ئینگلیزی و فەرەنسی و ڕووسی و زۆر زمانیتر دەزانێت.

هـ. م. جاکسۆن: ئایا ئێوە لە مهاباد ڕۆژنامەی تایبەت بە خۆتان هەیە؟

قەرەنی ئاغا: بەڵێ. ماوەیەکی کەمە ڕۆژنامەکە دەست بە کار بووە. ڕووس کاغەز و ئامێری چاپیان بە ئێمە داوە.

هـ. م. جاکسۆن: ئێوە هیچ پیاوێکیتری گەورەتان هەیە، وەکو قازی بێت؟

قەرەنـی ئاغـا: بەڵـێ، جەنـەڕال مەلامسـتەفا، سەرپەرشـتی کەرتـی سـەربازی دەکات. ڕووس زۆر کەیفیـان بـە مەلامسـتەفا دێـت. قـازی محەمـەد لـە دوروبـەری شـنۆ، زەویەکـی گـەورەی بـە مەلامسـتەفا داوە و نزیکـە ٩٠٠٠ مەتـرە بـۆ ئـەو و پیاوەکانـی.

هـ. م. جاکسۆن: ئایا ئەو و پیاوەکانی لەم شەڕەی ئێستادا بەشدارن؟

قەرەنـی ئاغـا: ئـۆ، بەڵـێ، ئەحمـەد ئاغـای مێرگەسـۆری و شـێخ ئەحمـەدی بـارزان، بەرپرسـیاری ئۆپراسـیۆنی ڕەزایـە بـوون. مەلامسـتەفا بەرپرسـی هەواڵگـری بـوو. ئـەو چەنـد ڕۆژ پێـش هاتـە شـیناوە و دواتـر چـوو بـۆ سەردەشـت.

هـ. م. جاکسۆن: ئایا ئێوە سەردەشتیش دەخەنە ناو ناوچەی [حکومەت] خۆتان؟

قەرەنی ئاغا: بەڵێ، هەروەها سنەش.

هـ. م. جاکسۆن: ئەی کەی ئەم کارە دەکەن؟

قەرەنی ئاغا: زۆر ناخایێنێت.

هـ. م. جاکسۆن: لەم ناوچەیەدا کەسێک هەیە سەر بە ئێوە بێت؟

قەرەنی ئاغا: بەڵێ، حەمە ڕەشید خان سەر بە ئێمەیە.

هـ. م. جاکسۆن: هەنوکە لە ئێرانە؟

قەرەنـی ئاغـا: لـەم دواییانـەدا بـەرەو عێـراق هـەڵات. ڕووس لـە ڕۆژنامـەدا بڵاویـان کردووەتـەوە، بەریتانییـەکان یارمەتـی ئەویانـداوە تـا ڕا بـکات، بۆئـەوەی سـەر لەنـوێ ناوچەکـەی لـە دژی ئێـران بجوڵێنێـت.

هـ. م. جاکسـۆن: بـەڵام چـۆن و کـەی حکومەتـە نوێیەکـەی ئێـوە دامـەزرا، ئایـا ئێـوە خەڵکـی شـارەزاتان هەیـە کاروبـاری کارگێـڕی بەڕێـوە ببـات؟

محەمـەد ئەمیـن ئاغـا: ئێمـە خەڵکـی شـارەزامان زۆر هەیـە، بـەڵام ڕووس بەڵێنیـان داوە تـا ئـەو کاتـەی پێویسـتیمان بێـت، ئـەوان یارمەتیـمان دەدەن، لەمـەش زیاتـر ئێمـە مۆڵەتمـان بـەو کاربەدەسـتانە داوە کـە سـەر بـە ئازەربایجانـن، بمێننـەوە.

هــ م. جاکسۆن: ئــەی چــی ســەبارەت بــە پــارە؟ ئــەی زۆرێــک لــە مۆڵــک ومااڵــی ئێــوە لــە تــاران، دەســتی بەســەردا نەگیــراوە؟

قەرەنــی ئاغــا: بەڵــێ، بــەڵام ڕووس بە ئێمەیــان گوتووە، هــەر کاتێک بەریتانیــا و ئەمریکا بــە فەرمــی دان بــە حکومەتەکــەی ئێمــەدا بنێــن، ڕووس دراومان بۆ چــاپ دەکەن.

هــ م. جاکســۆن: جــا بــا گریمانــەی ئــەوە بکەیــن بەریتانیــا و ئەمریــکا دان بــە حکومەتەکــەی ئێــوەدا نانێــن؟

قەرەنــی ئاغــا: دەبــێ ئــەوان دانــی پێدابنێــن. ئــەی ئــەوان هــەر باســی مافــی نەتــەوە بچووکــەکان ناکــەن.

هــ م. جاکسۆن: ئەی ئەم ساڵ بابەتی توتونەکەتان جیاواز نەبوو؟

قەرەنــی ئاغــا: بەڵــێ، تــا ئێســتا تــاران دوو ملیــۆن ڕیــال بەرهەمــی پــار قــەرزدارە و بەرهەمــی ئــەم ســاڵەش وەرناگــرن، بــەڵام ڕووس بــە ئێمەیــان گۆتــووە، ئەگــەر تــاران بەرهەمەکانــی ئێــوە وەرنەگرێــت، ئێمــە لێتــان وەردەگریــن و دوو ملیــۆن ڕیالەکــەی پاریشــتان دەدەینــێ.

هــ م. جاکسۆن: وا دیارە ڕووس حکومەتەکەتان بەڕێوە دەبەن؟

قەرەنــی ئاغــا: ئــۆ، ئــەوان زۆر باشــن. ئــەوان باشــترین دۆســتی کــوردن. هەمــوو ئــەو شــتانەیان پێداویــن کــە ئێمــە داوامــان کردبێــت.

هــ م. جاکسۆن: ئەی لەبەرانبەر ئەو میهرەبانییەی ڕووس، ئێوە چیتان بە ئەوان داوە؟

قەرەنی ئاغا: ئۆ. ئیمتیازی نەوتیان وەرگرتووە.

هــ م. جاکسۆن: ئایا دەست بە کار بوون؟

قەرەنی ئاغا: بەڵێ، ژمارەیەکی زۆری ئەندازیاریان لە ڕووسیاوە هێناوە.

هــ م. جاکســۆن: ئــەی خەڵکی هــەژار لەم هەمــوو دەرفەتەی بە ڕووســتان بەخشــیووە، چــی دەســتەبەر دەکەن؟

قەرەنی ئاغا: زەویان لە مووڵکەکانی سەر بە لۆردەکانی تاران، بەدەست کەوتووە. جیا لەمانەش، ئێمە دەستمان بە دروستکردنی قوتابخانە و خەستەخانە و کێشانی ڕێگاوبان و هێڵی شەمەندەفەر کردووە.

هەـ م. جاکسۆن: ئەی ئێستا ئەم لۆردە دەوڵەمەندانەی تاران لە کوێن؟ ئایا ئاغای وەک ئێوەش زەوی بە خەڵکی هەژار دەدەن؟

محەمەد ئەمین ئاغا: ئۆ، نەخێر، ئێمە کۆمۆنیست نین، ئێمە دیموکراتین.

هەـ م. جاکسۆن: وا دیارە سەربەخۆیی ئێوە، بابەتێکی زۆر ئاڵۆز نەبێت. حاڵی حازر، ڕووس حکومەتەکەتان بەڕێوە دەبەن و هەروەها گشت یارمەتییەکتان لە ڕووسیاوە بۆ دابین دەکرێت.

قەرەنی ئاغا: ئۆ، ئەم یارمەتییانە تەنیا تا ئەو کاتە دەبن کە ئێمە لەسەر پێی خۆمان ڕاوەستین. ڕووس ئەم بەڵێنەیان بە ئێمە داوە.

هەـ م. جاکسۆن: وا دەردەکەوێت ئێوە لە نێوان دوو ئاگردا بن. ڕووس بەڵێنیان داوە کە لە ١ی مارچدا، ئەم ناوچەیە بەجێ بهێڵن.

قەرەنی ئاغا: ئەمە ئەو شتەیە ئەوان گوتویانە. ئێمە دەزانین، تا ئەو کاتەی پێویستیمان پێیان هەبێت، دەمێننەوە.

هەـ م. جاکسۆن: خەڵکیتر لە ئازەربایجان هەن؟

قەرەنی ئاغا: ئەرمەنی و ئاشوری هەن.

هەـ م. جاکسۆن: ئەرمەنیەکان ناچن لە ئەرمەنیای سۆڤیەتدا نیشتەجێ بن؟

قەرەنی ئاغا: ئێمە بە ڕووسمان گوت خراپە ڕێژەی دانیشتوانی ئازەربایجان کەم ببێتەوە، ئەوانیش ڕێنمایی ئەرمەنەکانیان کردووە لەو جێگەی هەن هێننەوە، هەروەها بەڵێنی ئەوەیان داوە سێ ناوچەی تورکیا بەم نزیکانە بە ئازەربایجانەوە بلکێندرێن.

لەم گفتوگۆیەی سەرەودا، دەردەکەوێت پڕوپاگەندەی ڕووس لە ئازەربایجاندا. ڕێک بە قەوارەی هزری خێڵەکی دوراوە. بێگومان ئەمینی و ئامانجداری سیاسەتی بەریتانیا

لـە عێراقـدا، سیاسـەتێکی دژێژخایەنـە هەربۆیـەش هـزری خێڵەکـی سـادە ستایشـی ئـەم سیاسـەتە نـاکات، هزرێـک هیـچ کات بیـر لـە سـبەی ناکاتـەوە. لـە لایەکیـترەوە، ڕووس بـە بەڵێنـە خێراکانییانـەوە، جـا نیەتـی ئەوەیـان هەبێـت ئـەو بەڵێنانـە جێبەجـێ بکـەن، یـان پشـتگوێی بخـەن، بێگومـان دەسـتڕۆیی و کاریگەریـی گـەورە لـە ناوچـە کوردییەکانـدا دەسـتەبەر دەکـەن.

لـە کۆتاییـدا، بـەراوردی ئـەم جـۆش و خـرۆش و هیوایـەی کـوردی ئێـران، لەگەڵ کەشـی سـەرکوتکاری و تەمومـژاوی ڕوانـدز بکـەن، هەربۆیـەش درەنـگ یـان زوو لـەم دیـوی سـنووردا هەندێـك پەرچەکـردار [لەهەمبـەر ئـەم کەشـە دژوارەدا] ڕوو دەدات.

واژوو :

کاپتن هـ. م. جاکسۆن (H. M. JACKSON)

(D. A. P. A. ERBIL)

ژمارە ١٤، (E 1211/1211/89)

لە مستەر شۆن بۆ مستەر بێڤین (لە ١١ی فێبریوەری بە دەست گەیشتووە)

ژمارە ١٣، بەیروت ٢١ی جانیوەری ١٩٤٦

بەڕێز..

١. ڕاپۆرتەکانی ئەم دواییە لەبارەی ڕۆژهەڵاتی ناڤین، ئەو دەردەخات ڕووداوەکانی ئازەربایجان و کوردستانی عێراق، لە ناو هەندێک ناوەندی ڕۆژهەڵاتی ناڤیندا، ئەم گومانەی دروست کردووە، حکومەتی سۆڤیەت سیاسەتێکی درێژخایەنی داڕێشتووە بۆ گەمارۆدانی تورکیا، ئەویش بە هاندانی جوڵانەوە نەتەوەگەرا و جوداخوازەکان لە نێوان کەمینەکانی ناوچەکانی باشووری تورکیا و سنووری کانی ڕۆژهەڵات و باشووری ڕۆژهەڵاتی، بە تایبەتیش لە نێوان کورد و ئەرمەندا. هەربۆیەش وا باشە هەندێك لەو زانیارییانەی تا هەنوکە لەم بارەوە و سەبارەت بە سوریا دەست کەوتوون، بخەینەڕوو.

٢. لەوانەیە ژمارەی کوردی سوریا بگاتە سەروو ٢٠٠ هەزار کەس (هیچ ژمارەیەکی دروست لەبەر دەست نییە). زۆرێک لەو کوردانە کەم تا زۆر لە ناو کۆمەڵگای خۆجێییدا [واتە لە ناو عەرەبەکاندا] تواونەتەوە. ژمارەیەکی کەمی کورد لە لوبنان دەژین و هەندێك کۆمەڵەی بچووکیش لە شارەکانی سوریادا دەژین، بەڵام زۆربەیان لە ناو گروپە خێڵەکییەکاندا بە درێژایی سنووری ڕۆژهەڵاتی نێوان سوریا و تورکیادا دەژین، واتە لەو ناوچانەی تێکەڵ بە بەدەوییەکان و تورکمانەکان دەبن.

ئەم گروپە خێڵەکیانە خەریکی کاری کشتوکاڵن و زۆربەیان نەخوێندەوارن و لە دۆخێکی دواکەوتوودا دەژین و بە تەواوەتی لەلایەن ئاغاکانییانەوە (سەرۆک خێڵ) و موریدەکان (چینی خوێندەوار و ئایینی) کۆنترۆڵ کراون. لە کاتێکدا سەرۆکەکانیان ڕاهاتوون، جاروبار هەروەك زۆربەی کەمە نەتەوەکانیتر گلەیی و گازندە بکەن، لەوەی دەسەڵاتدارانی سوریا جیاکاری لە دژی کورد دەکەن، بەڵام سەرەڕای ئەمەش،

ئەوان هیچ جۆر ئاڕاستەیەکی جوداخوازیان نەگرتووەتەبەر. ئەگەرچی لەم دواییانەدا سەرنجێکی زۆر بە کاروباری کوردی تورکیا دەدەن، بەڵام هیچ بەڵگەیەک لەبەر دەست نییە کوردی سوریا پەیوەندییەکی پتەویان لەگەڵ کوردی عێراق یان ئێراندا هەبێت. تا چ ڕادەیەک بیرۆکەی کوردستانی یەکگرتوو، دەتوانێت کاریگەری بخاتە سەر ئەم کۆمەڵە دووڕەپەڕیزە [واتە کوردی سوریا]، بابەتێکە جێگەی مشتومڕە. حاڵی حازر، وا دەردەکەوێت ئەم بیرۆکەیە هیچ کاریگەریی یان کاریگەرییەکی کەمی خستووەتە سەر کوردی سوریا. هەروەها بە هۆی ئەو هۆکارانەی لە پەرەگرافی ٥دا خرانەڕوو، سەرکردەکانی کوردی سوریا هیچ مەیلێکیان بۆ لای یەکێتی سۆڤیەت نییە.

٣. لە نێوان کۆمەڵە بچوکەکەی کوردانی دیمەشق دوو دەستە هەن بە ناوەکانی ‹کۆمەڵەی کورد› (Kurdish League) و ‹کۆمەڵگای سەڵاحەدین› (Society of Salah Iddin). یەکەمیان لەلایەن هەردوو براکە، واتە جەلادەت و کامەران بەدرخان بەڕێوەدەچێت و داوای دەوڵەتێکی کوردی خاوەن ئۆتۆنۆمی دەکەن، ئەم گروپە نامیلکەیەکیان بڵاوکردووەتەوە و لە ٣ی ئۆکتۆبەری ١٩٤٥ بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە بەیروت ناردوویانە. دەستەی دووەم، گرنگی بە بوژانەوەی زمانی کوردی و بەرزکردنەوەی پێگەی کورد لەو وڵاتانەدا دەدات کە تێدا نیشتەجێن، بەڵام وا دیارە نایانەوێت دۆخی هەنوکەیی خۆیان لەگەڵ دۆخی کوردستانێکی بە کێشە بگۆڕنەوە.

٤. لەنێو کوردی دیمەشقدا، تاقمێک چەتەی ڕێکخراو هەیە، کە بۆ هەر جۆرە کارێکی نایاسایی بە کرێ دەگیرێن. هەبوونی ئەو تاقمە پێش ڕووداوەکانی مانگی مەی ١٩٤٥، ئاماژەی پێدراوە، بە کرێ گیراون تا سوورییەکان و فەرەنسیەکان برینداربکەن.

٥. سەرۆکی پارتی کۆمۆنیستی لوبنان، خالید بەگداش، کەسێکی بە ڕەچەڵەک کورد و لە مۆسکۆ ڕاهێنانی بینیوە. ئەگەرچی لەم دواییانەدا، ڕاپۆرتێکی نهێنی لە بەغدا، ئاماژەی بە ناوەکەی کردووە کە لە ناو کورددا خەریکی پیلانگێڕییە و سەر بە ڕووسیایە. هیچ بەڵگەیەک لەبەر دەست نییە، لەو بارەوە کە ئەو خۆی

بـۆ کۆمەڵگاکـەی خـۆی [واتـە بـۆ کـورد] تەرخـان کردبێـت، یـان هیـچ کاریگەریـی و دەسـتڕۆییەکی لـە نێـوان کـورددا هەبێـت. سـەرەتا ئـەو کۆمۆنیسـتە، دواتـر لوبنانیـە و دوای ئـەوە کـوردە. لـە بارودۆخـی هەنوکـەدا، کۆمۆنیـزم شانسـێکی زۆر کەمـی هەیـە لـە نێـوان خێڵـە کوردییەکانـدا بـڵاو ببێتـەوە، چونکـە ئـەو خوێنـدەوار و پیـاوە ئایینیانـەی لەسـەرەوە ئاماژەمـان پێـدان، دژی بـاوەڕی کۆمۆنیسـتین کـە لـە دواجـاردا دەبێتـە هـۆی لەناوبردنـی پێگـە و دەسـتڕۆیی خـودی خۆیـان. هیـچ بەڵگەیـەک لەبـەر دەسـت نییـە نیشـانی بـدات کۆمۆنیـزم لـە نێـوان گروپـی کـوردی نیشـتەجێی شـارەکانی سـوریادا، جەماوەریـی و پەسـەندکراو بێـت. دەنگـۆ هەیـە سـۆڤیەت خـۆی لـە کـورد نزیـك دەکاتـەوە، بـەڵام هیـچ بەڵگەیەکـی ڕوون لەمبارەیـەوە لەبـەر دەسـت نییـە و هیـچ هاوسـۆزییەکی تایبـەت بـۆ پشـتگیریی کـردن لـە سـۆڤیەت نەبینراوە، بـە تایبەتیـش لـە نێـوان کـوردی نیشـتەجێی شـارەکاندا، کامـەران بەدرخـان لـە گفتوگـۆی ئـەم دواییانەیـدا لەگـەڵ سـکرتێری ڕۆژهـەڵات (oriental secretary) بـە ڕوونـی ئومێـدی خـۆی بـۆ پشـتگیری بەریتانیـا لـە کـورد دەربڕیـوە، بـەڵام سـەرکردەکانی کـورد لـە دیمەشـق نائومێـد بوونیـان سـەبارەت بـە خۆپارێـزی بەریتانیـا سـەبارەت بـە خواسـتی کـورد دەربڕیـوە. بەهەرحـاڵ ئەگـەری ئـەوە هەیـە لـە ئەنجامـدا بە ئاڕاسـتەی سـۆڤیەت بـڕۆن، بـەڵام ئەگـەر تەنانـەت ئـەم کارەش بکـەن، حاڵـی حـازر، چانسـیان بـۆ ڕێکخسـتنی جوڵانەوەیەکـی سـەربەخۆخوازانە لـە نێـوان کۆمەڵـە ناگرینگەکانـی کـورد لـە سـوریادا، شـتێکی دوورە.

٦. ژمـارەی ئەرمەنـەکان لـە سـوریا ١٢٠ هـەزار کـەس و لـە لوبنـان ٧٠ هـەزار کەسـە. زۆربـەی ئـەو کەسـانەش ئـەو پەنابەرانـەن بەهـۆی لێپێچینەوەکانـی تورکیـا هەڵاتـوون و لـە نێـوان سـاڵانی ١٩٢٢ و ١٩٣٨دا لـە سـوریادا نیشـتەجێ بوونـە. ئـەوان هەسـتێکی شـاراوەی بەهێـزی دژە-تورکیـان هەیـە. لـە پیشـە جۆراوجـۆرەکان و لـە کاری دەسـتیدا شـارەزان، واتـە ئـەو کارانـەی خەڵکانیـتر کەمـتر تێیـدا سـەرقاڵن. هـەر لـە کاتـی نیشـتەجێ بوونیـان، ناسـنامەی لوبنانـی یـان سـوریان وەرگرتـووە و دەسـتیان بـە بازرگانـی کـردووە و لـە ژیانێکـی ئاسـودەدا دەژیـن. لـەم دواییانـەدا

هـەردوو حکومەتـی سـوریا و لوبنـان هەوڵیانـداوە، لـەو ئەرمەنیانـەی وەریانگرتـوون، تێبگەیـن نەترسـێن و پێشـوازیش لـە پیشـە و کارەکانیـان دەکرێـت. بەهەرحـاڵ ئەرمەنـەکان، بیرۆکەیەکـی لـە بیـر نەکراویـان سـەبارەت بـەو نەهامەتیانـەی کـە لـە تورکیـا بینیویانـە، هەیانـە. هەربۆیـەش خوازیـاری ئـەوەن بـە شـێوەیەکی گونجـاو لەگـەڵ خەڵکانـی دەوروبـەری خۆیانـدا بژیـن و خۆیـان لـە هـەر جـۆرە چالاکیەکـی سیاسـی بـە دوور بگـرن کـە بەدڵـی ئـەو خەڵکانـە نەبێـت. ئەرمەنـە کاسـۆلیکەکان کـە نزیکـەی ٢٥٪ ئەرمەنەکانـی سـوریا پێـک دێنـن و لەلایـەن فەرەنسـاوە پشـتگیریی دەکرێـن، زۆر لـە ئۆرتۆدۆکسـەکان کەمـترن کـە پەلکێشـی نـاو دەوڵەتـی سـوریا بوونـە و نیگەرانـی ئـەوەن پێگەکەیـان لـە دەوڵەتێکـی ناسۆنالیسـتی [سـوریایدا] ڕووبـەڕووی مەترسـی ببێتـەوە.

٧. پەیامـی [ڕۆژنامـەی] تـاس (Tass)، ئـەوەی لـە تەلەگرامـی مۆسـکۆ، ژمـارەی ٥١٩٣ لـە ٤ی دێسـەمبەری ١٩٤٥دا، ئاماژە پێکـراوە، بانگەشـەی ئاسـانکاری بـۆ ئەرمەنـەکان دەکات، تـا بـەرەو ئەرمەنیـای سـۆڤیەت کـۆچ بکـەن، ئەمـەش بووەتـە هـۆی دڵخـۆش بوونـی ئەرمەنـەکان، بەتایبەتیـش لـە شـاری حەلـەب. ڕۆژنامەکانـی ئـەم شـارە بـۆ چەنـد ڕۆژێـک تێبینیـان لەبـارەی ئـەم بابەتـە بـڵاو دەکـردەوە. یەکێـک لـە تێبینیـەکان بریتـی بـوو لـەوەی لـە کاتێکـدا زۆرێـک لـە ئەرمەنـەکان پێیـان باشـترە لـەو شـوێنەدا بمێننـەوە کـە تێـدا دەژیـن، بـەڵام هەندێـك لـە ئەرمەنـە گەنجـەکان، لەوانەیـە سـود لـەم دەرفەتـە پێشکەشـکراوەی سـۆڤیەت وەرگـرن. پەخشـی ئیریڤـان لـە ٧ی دێسـەمبەری ١٩٤٥ (تەلەگرامـی مۆسـکۆ ژمـارە ٥٣٢٦ لـە ١٣ی دێسـەمبەر) کاریگـەری هەیـە لەسـەر وروژاندنـی شـانازیی نـەژادی لـە نێـوان ئەرمەنـەکان و لایەنگـری سـۆڤیەت، بەتایبەتیـش بڵاوکردنـەوەی دەنگـۆی ئـەوەی حکومەتـی سـۆڤیەت بـە نیـازە کۆنسـولگەرییەکی گشـتی لـە حەلـەب بکاتـەوە. هەروەهـا بڵاوکردنـەوەی دەنگـۆی ئـەوەی گوایـە حکومەتـی سـۆڤیەت داوا لـە حکومەتـی سـوریا دەکات دان بـە نوێنەرایەتـی ئەرمەنەکانـی سـۆڤیەتدا بنێـت، ئەگەرچـی ئـەم دەنگۆیانـە بـڵاو بوونەتـەوە، بـەڵام لـە هەمانکاتـدا پشـتگوێ خـراون.

٨. بەڵایەنیکەمـەوە دوو لـە دابـەش بوونـە سیاسـییەکەی نێـوان ئەرمەنـەکان بـە هـۆی دەستێوەردانی یەکێتـی سـۆڤیەتەوە بـووە؛ کـە بووەتـە هـۆی ڕق بوونەوەیـان لـە تورک، هەروەهـا زۆرێـک لـە ئەرمەنـەکان سـەر بـە حزبـە کۆمۆنیسـتیە ناوخۆییەکانـن، چونکە ئەرمـەن لایەنگـری سـەرەکیی ئـەو حزبانـەن. سـەرەڕای ئەمـەش، ئـەو هەیەجانـەی بـە هـۆی پەیامەکـەی تـاس و ڕادیـۆی دەنگـی ئێریڤـان بڵاودەکرایـەوە، تەمەنەکـەی زۆر کـورت بـوو، بێگومـان ئـەوەش لەبـەر ئـەو هۆکارەیـە کـە لـە پەرەگرافـی ٦دا ئاماژەمـان پێـدا. هەروەهـا هـەر لـە دوای ئـەم پەیامانـە، چاپەمەنیەکانـی حەلەب بڵاویـان کردەوە، گروپێکـی زۆری ئەرمـەن لەلایـەن وتەبێژەکانیانـەوە ئـاگادار کراونەتـەوە لـەو ناوچانـەدا بمێننـەوە کـە تێیـدا ژیـاون. هەمـان ئەنجـام لـە کۆبوونەوەکانـی نێـوان ئەرمەنەکانـی لوبنانـدا، ڕاپۆرتکـراوە. وێـڕای ئەمـەش زۆرێـک لـەو ئەرمەنانـەی پێشـوازیان لـەو دەرفەتـە کـرد کـە بـۆ زێـدی خۆیـان لـە ویلایەتەکانـی باکـووری ڕۆژهەڵاتـی تورکیـا بگەڕێنـەوە، لەوانەیـە هێنـدە موشـتاق نەبـن، بـۆ ئەرمەنیـای سـۆڤیەت کـۆچ بکـەن کـە هیـچ زانیارییەکیـان لەبارەیـەوە نییـە.

٩. ئەگەرچـی حاڵـی حـازر هیـچ ئاماژەیـەک لـە ئـارادا نییـە لەسـەر هەبوونـی بزوتنـەوەی سـەربەخۆخواز یـان تێکـدەری ئەرمەنـەکان یـان کـوردی سـوریا کـە لەلایـەن سـۆڤیەت یـان لایەنێکیـترەوە پاڵپشـتی بکرێـت، بـەڵام ئـەم دوو نەتەوەیـە، بەتایبەتیـش ئەرمەنـەکان ئامـادەن بـە ئاسـانی یارمەتییەکانـی سـۆڤیەت قبـوڵ بکـەن و لەسـەر ئـەم بنەمایـەش حکومەتـی سـۆڤیەت بڕیـار لەسـەر سیاسـەتی داهاتـووی خـۆی لـە سـوریا دەدات، بـەڵام بـە پێـی ڕاپۆرتـی پێشـوو، وا دیـارە حاڵـی حـازر ئەمـە بابەتێکـی گرنـگ نەبێـت. وا دیـارە نێردراوەکانـی سـۆڤیەت لـە دیمەشـق و بەیـروت سـەرقاڵی کۆکردنـەوەی زانیـاری بـن لەبـارەی بارودۆخـی خۆجێیـی، نـەک خـۆ هەڵقورتانـدن لـە هـەر جـۆرە چالاکییـەک. هەروەهـا، هیـچ ئاماژەیـەک لـە پڕوپاگەنـدەی سـۆڤیەت لـە سـوریا نابینرێـت، تەنیـا ئـەوە نەبێـت، دەتوانیـن بڵێیـن چالاکـی حزبـە کۆمۆنیسـتیە خۆجێیـەکان، بـە هاندانـی سـۆڤیەت ئەنجـام دەدرێـن. تـرس و بـێ متمانەیـی بـە سـۆڤیەتی ڕووسـیا لـە نێـوان سـەرکردەی خێڵـەکان

و دەربەگەکان و بازرگانەکاندا زۆر بەهێزە؛ واتە لە نێوان ئەو کەسانەی تا هەنوکەش بە فەرمی بەرپرسیارن لە فۆرمۆلەکردنی ڕای گشتی لە هەردوو دەوڵەتدا [واتە لە سوریا و لوبنان]، بەڵام ڕووداوەکانی ئازەربایجان وەک شۆکێک بوو و لە ڕاستیدا هەستێکی شایانی ئاماژە پێدانی لە نێوان ئەو چین و توێژانەدا دروست کردووە کە لەو بڕوایەدا بوون، دەستڕۆیی سۆڤیەت زۆر بە خێرایی لە دەوروبەریاندا تەشەنە دەکات. هەنوکە ناڕەزایەتی سوریا لە سیاسەتەکانی فەرنسا و تا ڕادەیەکیش لە سیاسەتەکانی بەریتانیا، نابێتە هۆی ئەوەی وا وێنا بکەین، لە دواجاردا هەندێک کەس دەردەکەون و ئەو ئارگیۆمێنتە دەخەنەڕوو کە دەستڕۆیی سۆڤیەت ناتوانێت بە گشت کون و قوژبنێکدا بکات و پێویستە ئەم دەستڕۆییە بە سوودی خواستە ناسیۆنالیزمییەکانی سوریا و لوبنان جڵەو بکرێت، چونکە وا دیارە حکومەتی سۆڤیەتیش لەگەڵ ئەم خواستانە هاوسۆزە.

١٠. من کۆپییەک لەم نامەیە بۆ باڵیوزی خاوەنشکۆ لە قاهیرە، بەغدا، تاران و بۆ کۆمیساری باڵا بۆ پرسی فەلەستین و ئەردەن لە ئۆرشەلیم، وەزیری خاوەنشکۆ لە جەدە و نووسینگەی بەریتانیا بۆ کاروباری ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست لە قاهیرە دەنێرم.

لەگەڵ ڕێزدا...

TERRENCE SHONE

سەرنجێک لەبارەی کورد

لەلایەن مالکۆڵم بۆر، د. ئێس، سی (Malcolm Bur, D, Sc)

بۆئـەوەی بگەینـە تێگەیشـتنێکی دروسـت لـە کێشـەی ئێسـتای کـورد، پێویسـتە خوێندنـەوەی ئـەم بابەتـە لـە چوارچێـوە مێژوویـیەکەیـدا بکەیـن. کـورد گەلێکـی کۆنـن، خـاوەن هەمـوو خەسـڵەتەکانی ئابوریـی تەقلیدیـی چیاکانـن. لـە سـەرەتای سـەدەی هەژدەیەمـدا کلتـوری کـورد زۆر لـە کلتـوری هاوچەرخـی ئـەو سـکۆتلەندییانە دەچـێ کـە لـە بەرزاییەکانـدا دەژیـن. لەڕاسـتیدا، لـە ناوەنـدی شـارەکانی وەک دیاربەکـر و سـنە و لـە ئەنجوومەنـە دەرەبەگییەکانـدا لـە بەتلیـس و ئامێـدی و شـارەزور ماونەتـەوە، کلتـوری کۆشـکی خێزانـە دەسـەڵاتدارەکان، بـە بـەراورد لەگـەڵ کلتـوری ئـەو سـەرۆک خێڵانـەی لـە بەرزاییەکانـدا دەژیـن، خۆشـگوزەرانتر و کراوەتـرە.

تراژیدیـای کلتـوری چیـاکان کوردسـتانی بـۆ سـەدان سـاڵ دواخسـتووە. تراژیدیاکـە لـە نـاو ئـەو خەڵکانـەی لـە چیاکاندا دەژیـن لە دوای سـاڵی ١٩٤٥دا بەرجەسـتە بوو. لەڕاسـتیدا تراژیدیاکـە بریتییـە لـە کاریگـەری دەوڵەتـی مۆدێـرن لەسـەر کۆمەڵـگا بەراییەکانـدا، کۆمەڵگایـەک کـە پشـت بەخـۆ بەسـتوو و پاشـاگەردانە، شـانازیی بەخۆکـەر و جوامێـر بـوو و بـە ئاسـانی نەیاندەتوانـی لەگـەڵ ژینگـەی دەوروبـەردا بگونجێـت. تەنانـەت لـە سـەردەمی ئەمـڕۆدا لـە عێـراق، هاوکارییەکانـی بەریتانیـا بـۆ پاراسـتنی [کلتـوری] گروپـە کۆمەڵایەتییـە جۆراوجـۆرەکان لەناوچـوون، کەچـی ئـەم وڵاتـە تـازە پێگەیشـتووە، چەنـد سـەرۆك خێڵێکـی ئەوتـۆی لەخـۆ گرتـووە کـە دەکرێـت لەگـەڵ ئـالان برێـک سـتیوارت[1](Allan Breck Stewart) و ڕۆب ڕۆی[2] (Rob Roy) بـەراورد بکرێـت.

ئەنجامـی وێرانکردنـی بەرزاییەکانـی شـوێنی نیشـتەجێ بوونـی گالیـک زمانـەکان [گالیـک زمانـی سـکۆتلەندییەکانە] بریتـی بـوو لـە بڵاوبوونـەوەی ژمارەیەکـی بەرچـاوی دانیشـتوانی ئـەم ناوچانـە لـەو شـارانەدا کـە لـە ئەنجامـی شۆڕشـی پێشەسـازیدا بونیاتـنرا

(١) سەربازێکی سکۆتلەندی بوو، دەستی باڵای لە کوشتاردا هەبوو [وەرگێڕ].
(٢) لە یاسا دەرچوویەکی سکۆتلەندی بوو، دواتر بوو بە پاڵەوانی نەتەوەیی [وەرگێڕ].

بـوون وەک گلاسـکۆ و بێلفێسـت و شـارەکانی ئەمریـکا. هـەروەک چۆن ناوچـە نەوتییەکانی قەفقازیـا، لـە سـەرەتای ئـەم سـەدەیەدا توانیـان لـە ڕێگـەی نـەوەی ئـەو کەسـانەی کـە لـە شـاخەکاندا نیشـتەجێ بـوون و بـە درێژایـی شەسـت سـاڵ لـە دژی ڕووس جەنـگان، ڕێژەیەکـی کەمـی حەقدەسـتی کارەکەیـان دەسـتەبەر بکەن. هەنوکـە خێڵـە کۆچەرییەکانی کـورد -کـە بەهـۆی سـەد سـاڵ شۆڕشـە سـەرنەکەوتووەکانی و بـە هـۆی داماڵینـی لـە شـێوازی ئابوورییـە مێژوویییەکـەی و هێـرش بردنیـان بۆسـەر گونـدە دەشـتاییەکان- دواتـر ڕێگەیـان بـەرەو کێڵگـە نەوتییەکانـی کەرکـوک دۆزیـەوە و بانگەشـەی ئـەوە دەکـەن، لـە ڕۆشـنبیریی و کلتـورەوە هاوتـای نەتەوەکانیـترن و لـە کارگەکانـی چوارگۆشـەی ناوچـەی نوێـی پیشەسـازی ئاناتۆلیادا-واتـە مالاتیـا، سـیواس، قەیسـەری و ئەدانـا -نیشـتەجێ بوونـە.

زۆر سـەختە ناسـیۆنالیزمی کـورد، لـە ڕێگـەی چەمکـە بەکارهاتووەکانـی ئاسـتی بەرزەی ناسـیۆنالیزمی ئەوروپـای ناوەنـد، یـان وەک ناسـیۆنالیزمی کۆمەڵـگا ئاڵۆزەکانـی وەکـو میسر و شـام و هیندسـتان لێـک بدرێتـەوە.

ناسـیۆنالیزمی کـورد بریتییـە لـە وەسـتانێکی بوێرانـەی خەڵکـی کۆمەڵـگا بەراییـەکان لـە دژی پرۆسـەی بـە میکانیزمکـردن کـە لـە سـەدەی ڕابـردوودا لـە نـاو ئـەم کۆمەڵگایانـەدا سـەریهەڵدا. ئـەم خۆڕاگرییـە حکومەتـە یـەک لـە دوا یەکەکانـی تورکیـا لـە بەڕێوەبردنـی ناوچـە شـاخاوییەکانی ڕۆژهەڵاتـی وڵاتـدا تووشـی ببـوو، هـەروەک ئـەو سـەرهەڵدانەیە لـە قەفقازیـا ڕوویـدا و حکومەتـی ڕووسـیا ڕووبـەڕووی بـووە، تـا خەڵکـی ئـەم ناوچانـە بخاتـە نـاو جیهانـی مۆدێـرن. ئـەو هەڵمەتانـەی لـە سـەدەی ڕابـردوو و لەلایـەن سیسـتەمی چاکسـازیی سـوڵتان محەمـەدی دووەمـەوە لـە دژی ئاغاکانـی کـورد ڕێکخـرا، هـەروەک ئـەو هەڵمەتـە بـوو، ڕوسـەکان لـە دژی گەلـی داغسـتاندا بەرپایـان کـرد، بـەڵام خۆڕاگـری قەفقازییـەکان ڕێکخراوتـر و یـەک دەسـتتر بـوو، چونکـە ئـەم خۆڕاگریـە لـە سـەر بنەمـای نیـەت پاکـی و ڕادیکالیزمـی جوڵانـەوەی موریـد (Murid movement) وەسـتابوو. لـە کاتێکـدا ئاغـا و پـارەداری کـورد تەنیـا نوێنەرایەتـی بەژەوەندییـە تاکەکەسـی خۆیـان دەرکـرد. پەرەچەکـرداری هاوشـێوەی ئەمـەش لـە نـاو خەڵکـی دەرێ بێـی(dere-beys) لـە چیاکانـی ئالـپ و بۆسـنیا دەبیـنرا.

کاتێک خێڵە کوردییەکان لە دامەزراندنی کۆمەڵەیەکی سەربازی مەترسیدار شکستیان هێنا و دوای شکستی سەربازی ئیمپیراتوری عوسمانی لەلایەن میسرییەکانەوە لە ساڵی ١٨٣٩ لە ناوچەی نەسیب، دەرفەتێکی گەورەیان بۆ ڕەخسا، بەڵام کورد هیچ هەوڵێکی یەکدەست و کۆنکریتیان نەدا. هاوکات لە هەمان سەردەمدا «پێغەمبەر موردید شامیل»، لە ساڵی ١٨٤٥دا، کە سێیەکی سەربازانی ڕوسیای لە بەرەی قەفقازیا سەرکردایەتی دەکرد لە ناوچەی دارگۆ، بڵاوەی بە سوپا بەهێزەکەی ڕوسیا کرد. دوای نەوەیەک، کاتێک شکستی قەفقازیا بووە هۆی چۆڵکردنی گشت چیاکانی ڕۆژئاوا لە نیشتەجێبووەکانی و کۆچی نزیکەی یەک ملیۆن چەرکەز بۆ ناو خاکی ئیمپراتوری عوسمانی، وەک پەرچەکردارێک، سەرۆک خێڵە گەورەکانی کورد، لە سەردەمی فەرمانڕەوایی عەبدولحەمید و لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەیەمدا سواری حەمیدییەیان پێکهێنا و بوونە ملکەچی دەسەڵاتی ستەمکاری ئیمپراتوری عوسمانی.

لەمیانەی جەنگی یەکەمی جیهانیدا، کورد ملکەچی حکومەتی عوسمانی بوون، هەروەها ئەمەش سەملێنرا سوارچاکە ناڕێکخراوەکانی کورد، ناتوانن ڕووبەڕووی سوپای سواری باراتۆف (Baratov) ببنەوە کە لە ساڵی ١٩١٥دا لە گشت ناوچە کوردییەکان لە ئۆرمیەوە تا تاتوان بڵاوببوونەوە. کورد وەک ئەرەمەنەکان ڕووبەڕووی نەهامەتی بوونە- کۆچی زستانان، نەخۆشی کولێرا، قات و قڕی و سەربڕینی مەڕومااڵتیان. کاتێک قەزاق باراتۆف و فەرماندەی ئەرمەنەکان لە ساڵی ١٩١٦دا، دەستیان بەسەر ڕواندزدا گرت، تەنیا یەک لە سەر شەشی دانیشتوان بە زیندوویی مابوونەوە.

لە ماوەی نێوان جەنگی یەکەمی جیهانی و جەنگی دووەمی جیهانیدا، کارگەی کوشندەی جیهانی مۆدێرن بەسەر خەڵکانی چیانشیندا وەدەرکەوت. لێرەدا، دووبارە ڕووداوەکانی کوردستان و قەفقازیا، هاوتەریب (پارالێل) بوون. سێ کەرتی سوپای ڕوسیا بۆ ماوەی شەش مانگ بۆ سەرکوتکردنی ڕاپەڕینە مەزنەکەی داغستان لە زستانی ١٩٢١-١٩٢٢دا، لەم ناوچەیەدا جێگیر کران. شۆڕش بە گشت ناوچەکانی باشووری ڕۆژهەاڵتی قەفقازیدا بڵاو ببووە. لە دەیەی بیستەکان بەتەواوی و لە ساڵی ١٩٣٢دا، بەرگری جوتیاران لە دژی سیاسەتی بەدەستەجەمعی کردنی [زەویە کشتوکاڵییەکان] گەیشتە ئەو پەڕی.

لە تورکیا لە ساڵی ١٩٢٠ و ١٩٢٢دا، پەرچەکردارێکی تونـد لـە ئەنقـەرە لـە دژی حکومەتـی کەمالیسـتی سـەریهەڵدا بـوو کـە بـە ‹جوڵانـەوەی خەلافـەت› نـاوی دەرکـرد. شۆڕشـەکە لایـەن هەوادارانـی سـوڵتان وەحدەتدینـەوە بەرپـا کـرا و لەلایـەن زەویـدارە کۆنەپارێزەکانـی بۆلـۆ و ئاماسـیا و لەلایـەن پیاوانـی ئایینـی بەهێـزی ناوچـەی قۆنیـا و شـارە کۆنەکانـی دەوروبـەری قۆنیـا، پشـتگیری کـرا. جوڵانـەوەی خەلافـەت لـە ناوچـە کوردییەکانـی دەوروبـەری دیاربەکـر و سـیڤەرەک بڵاوبوویـەوە، بـەڵام ڕۆحـی جوڵانەوەکـە ڕۆحێکـی ئایینـی و کۆنەپارێـزی بـوو. جوڵانەوەکـە سـەرەڕای مەترسـیدار بوونـی لـە بەینـبرا، ئەویـش دوای ئـەوەی سـەرۆکەکانی جوڵانـەوەی ئەحمـەد بێـی و براکانـی لـە سـەرهەڵدانە سـەربازییەکەیاندا شکسـتیان هێنـا و بـەرەو یۆنـان ڕایـان کـرد.

بـە هـۆی چاکسـازیی زەوی و شـۆکی بـە عەلمانـی کردنـی [کۆمەڵـگای تورکـی] لەلایـەن ئەتاتورکـەوە، لـە ناوەڕاسـتی بیسـتەکاندا پەرچەکـردارەکان هەڵگیرسـانەوە و وا دەگوترێـت کـە لـە پارێزگاکانـی ڕۆژهەڵاتـی ئـەم پەرچەکردارێـە مەترسـیدارترین شـێوازی چەکداریـی لـە خـۆ گـرت. شـێخ سـەعید، کەسـایەتی خـاوەن زەوی و سـەرکردەی بەڕێـزی ئایینـی لـە دەرسـیم وخێڵـی حەیدەرانلیـەکان لـە هینـس، ناوچەکەیـان کۆنـترۆڵ کـرد و چەندیـن ئۆپراسـیۆنی سـەربازیی لەلایـەن حکومەتـی چاکسـازیخوازەوە بەڕێـوە بـردران. لـە دەرسـیم کـە ڕێـژەی قرقیزەکانـی تێـدا بـەرزە، لـە سـاڵی ١٩١٦دا هێرشـی دەکـردە سـەر تورکـەکان و پاشەکێشـەیان پێدەکـرد و لـە سـاڵی ١٩١٧دا، لەلایـەن تورکەکانـەوە تـاڵان کـرا، بـەڵام سـەرەڕای ئەمانـەش تـا سـاڵی ١٩٣٧، ملکەچـی تورکیـا نەبـوو.

ڕۆحـی ناسـیۆنالیزمی کـوردی لەلایـەن چالاکییـە کلتوورییەکانـی کـورد لـە ئیریڤـان و دیمەشـق ئـاو دەدرا و لـە هەنـدەران چەکـەرەی کـرد. لـە کاتێکـدا کـە زۆرینـەی کـورد نەخوێنـدەوار بـوون و نـەوەی کۆنیـش تەنیـا لـە زمانـی عەرەبـی شـارەزا بـوو، بـەڵام حاڵـی حـازر، دەتوانرێـت لیسـتێکی دوورودرێـژی سـەرچاوە لەبـارەی کورد کـۆ بکرێتەوە. سـەختە هەسـتی ڕاسـتەقینەی ناسـیۆنالیزمی کـوردی هەڵبسـەنگێندرێت. کـورده ناسیۆنالیسـتە بـە جـۆش و خرۆشـەکان ژمـارەی کـورد بـە ١٠ ملیـۆن کـەس مەزەنـدە دەکـەن، کـە لـە ناوچەی سـلیکانی تۆرۆسـەوە بـەرەو دەریاچـەی خـەزەر لـە ئێـران و بـە درێژایـی هێڵـی زنجیـرە

چیاکانی زاگرۆس بەرەو کەنداوی فارس نیشتەجێن. زۆرێک لەو خێڵانەی بە کورد هەژمار دەکرێن، وەک قەشقەیی و لوڕەکان نە بە کوردی قسە دەکەن و نەزانراویشە بە کورد هەژمار کرابن. زمانی کوردی چەندین شێوەزاری جۆراوجۆری هەیە، بە یەکێک لە لقەکانی زمانی هیندو-ئەوروپی ناسراوە. کوردی ژێران ژمارەیان نزیکەی دوو ملیۆن کەسە، بە تونڵی کاریگەری کلتوری فارسیان لەسەرە.

لە باکووری عێراقدا، نزیکەی ٧٥٠،٠٠٠ کورد لە بەرزاییەکانی، ڕۆژهەڵاتی ڕووبار دیجلەدا دەژین. ئێزدییەکان لە شاخی سنجاردا دەژین و ناوچەیەکی بچووکی باکووری موسڵ بە زمانی کوردی قسە دەکەن، بەڵام ئەمانە لە ڕووی کلتور و باوەڕەوە لە درواسێیە موسڵیەکانیان زۆر جیاوازن. لە شارەزور و دۆڵە بەرزەکانی زاگرۆس، [کلتورێکی] شێوە نۆردیکی (Nordic Type) [ناوچەی باکووری ئەورووپا] زۆر باوە، بەڵام لە دەڤەرە کوردزمانەکانی هەردوو وڵاتی ئێران و عێراق، دەستەیەک هەن بە ‹گۆران› ناودەبرێن و هەروەک ئێزدییەکان، سەربە چینی پێش-ئاریاییەکانن. کوردی ئامێدی قسەبکات، کوردێکی سلێمانی زۆر بە سەختی لە زمانەکەیان تێدەگات، سەر بە ئارمێنسیدەکانن (Armencid Type)، بەڵام لە ڕووی بەهێزی جەستەوە سەر بە هەکارییەکانن. ئاشورناسەکان، وەبیر دێننەوە کە ئاشوورییەکان دوژمنەکانیان لە ڕووی جەستە و نەریتەوە بە قەفقازییەکان دەشوبهێنن.

مەزەندە دەکرێت کوردی تورکیا نزیکەی یەک ملیۆن و نیو بن. لە دیاربەکر و لە ناوچەکانی باشووری ڕۆژئاوا، بەرەو ناوچە بەردییەکانی دەرسیم، لە نێوان هەر دوو لقی فورات، شێوازی جەستەیی و زمانی، شێوازێکی دوو ڕەگەیی (Mongrel Type). مەزەندە دەکرێت ٤٠٪ زمانی کوردی دیاربەکر لە وشەی تورکی و عەرەبی پێکهاتبێت. دانیشتوانی ئەم ناوچە سنوورییە و ناوچەی بیابان کە ڕێگە مێژوویەکانی پێدا تێپەڕدەبێت، تێکەڵێکە لە گشت ئەو نەژادانەی لە ئاسیای بچووکدا پێکەوە ژیاون و جەنگاون. کۆنترین دانیشتوان، زازایین؛ خەڵکانێکی کۆمەڵگا بەراییەکان کە لەوانەیە بەجێماوەکانی هیتاتیەکان بن. ئەگەرچی حکومەتی تورکیا بە درێژایی ئەم بیست ساڵەی ڕابردوو، سیاسەتی نیشتەجێ کردنی خێڵە کۆچەرییەکانی گرتووتەبەر،

تـا بـبن بـە خەڵکـی جوتیـار، بـەڵام تـا هەنوکـەش ئابـوری کۆچەریـی لـە دەوروبـەری بەرزاییەکانـی تـۆرۆس و لـە ڕۆژئـاوای دەریاچـەی وان لـە باشـووری قۆنیـا ماوەتـەوە.

کـوردی ڕۆژهـەڵات [ی تورکیـا] وەهـا لەگـەڵ تورکـمان و عەرەبەکانـدا تێکـەڵ بوونـە، ناتوانرێـت لێـک جیـا بکرێنـەوە، بـەڵام بـەرەو ڕۆژئـاواوە، واتـە لـەو ناوچانـەی ڕەگـەزە کوردییـەکان لاوازن، تورکـمان و یۆرکـەکان (واتـە چادرنشـین و کۆچەریـی) بـاڵا دەسـتن. لـە هیـچ شـوێنێکی وڵاتـی کوردسـتاندا، هیـچ ڕەگەزێـک نادۆزرێتەوە، بـۆ بنیاتنانـی دەوڵەتێکی سـەربەخۆ پشـتی پێ بەسـترێت. ئەزموونە جوانەکەی لە سلێمانی لە سـاڵانی ١٩١٩-١٩٢٠دا، بـە هێـز و بـە خوێنڕشـتن کۆتایـی پێهێـنرا. ناوچەیەکـی بەرفـراوان- واتـە ناوەڕاسـتی تـۆرۆس کـە لـە باشـووردەوە بـەرەو زاگرۆس هەڵدەکیشـێت، هیـچ یەکبوونێکی جوگرافیـای تێدا بەدی ناکرێـت و هیـچ جـۆرە ئابوریێکی مۆدێرنیشـی تێدا نییە. ئاژەڵداری، شـێوازی بـاوی ئابوورییە، کشـتوکاڵ سـەرەتاییە و بـە ڕێـک و پێکـی ئەنجـام نادرێـت. پیشەسـازیی بوونـی نییـە. بـە بـەراورد بـە کـورد، ئەلبانەکان کـە نیشـتەجێی شـاخەکانن، زۆر پێشـکەتووترن و بارودۆخیان لـە دوای سـاڵی ١٩١٨دا، زۆرتـر گونجـاوە بـۆ بـەردەوام بوونـی دەوڵەت، بەڵام مێـژووی کورد لـە نێـوان دوو جەنگـی یەکـەم و دووەمـی جیهانیدا، بریتییـە لە مێژوویەکی تاڵـی تۆمار کراو لـە ململانـێ کـە بـە دوای بەدەسـتهێنانی پشـتگیری زلهێزتریـن دراوسـێدا دەگەڕێن.

ڕیشـەی ناسـیۆنالیزمی کـورد بـۆ کێشـەی هەموارکردنـەوەی سیسـتەمی ئابـوری و کۆمەڵایەتـی دەگەڕێتـەوە. تراژدیاکـە لـەو گۆڕانکاریـە لـە ناکاوانـەدا هەڵدەقوڵێـت کـە بەسـەر ئابوریـی کۆنـی خێڵەکـی و دەربەگایەتـدا هـات، تـا واقعیتەکانـی دەوڵەتـی مۆدێرن ڕەنگرێـژ بـکات. کەواتـە چارەسـەری کێشـەکەش گرتنەبـەری ڕێبازێکـی مۆدێرنـە. لێـرەوە بارودۆخـی عێـراق و تورکیـا لێکجیـاوازە. لـە عێراقـدا تـا هەنوکـەش رژێمـی کۆنەپاریـز نەیتوانیـوە چارەسـەری کێشـەکانی پەیوەسـت بـە چاکسـازیی زەوی بکات و خۆشـگوزەرانی شارنشـینی دابیـن بـکات، بـەڵام لـە تورکیـا، شۆڕشـی کەمالیسـتی زۆرێـک لە خەسـڵەتەکانی شۆڕشـی کشـتوکاڵی لەخـۆ گرتـووە. ئـەم شۆڕشـە، خەسـڵەتێکی وریایانـەی هەیـە، واتـە ئەم شۆڕشـە پڕۆسـەیەکی بەردەوامـە و خـۆی لـە یاسـای چاکسـازی زەویـدا، نـوێ کردووەتـەوە.

هاوتەریـب لەگـەڵ دابەشـکردنی زەویـە گـەورەکان بەسـەر جوتیارانـدا، حکومـەت

سیاسەتێکی بوێرانەی لە خۆشگوزەرانی شارنشینی پەیڕەو کردووە. قوتابخانە و خانەی گوندەکان، لە زۆربەی گوندە دورەدەستەکانی پارێزگاکانی ڕۆژهەڵاتدا دامەزراون. لە ناوچە کوردییەکاندا ئاستی خزمەتگوزار و بوونی فەرمانبەرانی پزیشکی و ڤێتەرنەری زۆر باشترە بە بەراورد لەگەڵ سوریا و عێراقدا، لەم دوو وڵاتەدا سیستەمی کارگێڕی بۆ ماوەی چارێکە سەدەیەکە لەلایەن فەرنسا و بەریتانیاوە بەڕێوە دەبردرێت یان ڕێنمایی دەکرێت. پیاوێکی ئینگلیز کە ئەزموونی ڕابردووی لەسەر ژیانی گوندنشینی لە سوریا و عێراقدا هەیە و لەم دواییانەدا لە گەشتێک لە ناوچە کوردییەکانی تورکیا گەڕاوەتەوە، لە ژێر کاریگەریی بارودۆخی باشتری تەندروستی جوتیاران لە ناوچە کوردنشینەکانی تورکیا بووە. نەخۆشییەکانی چاو و مەلاریا لە ناوچە کوردییەکانی تورکیادا زۆر بە باشی کۆنترۆڵ کراوە، ئەو دوو نەخۆشییە لەناو کوردی عێراقدا بەر بڵاوترین ئافاتن.

بە گشتی، نەوەیەکی گەنج لە کاربەدەستە سیاسییەکان- کە لە ناو سوپادا خزمەتیان کردووە- لە ناوچە شاخاوییەکاندا دەبینرێن و موشتاقی کارەکانیانن و زۆر بە باشی لەگەڵ جوتیارەکاندا گونجاون. زمانی کوردی بە ئازادی و بە بەربڵاوی قسەی پێ دەکرێت و کاربەدەستە تورکەکان وای نیشان دەدەن ئاشنای ئەم زمانەن. بارودۆخی ئەمنی زۆر ئاساییە و بە بەراورد لەگەڵ زۆربەی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوڕاستدا باشترە-و ئاساییە لە ئەرزەڕۆمەوە بۆ جۆلەمێرگ سەفەر بکەی کە نزیکەی پەنجا میل لە باکووری سنووری عێراقەوە دوورە بە ئۆتۆمۆبێل و بە پاسەوانییەکی ڕووکەش لەلایەن جەندرمەوە ڕەخسێنراوە کە لە ڕاستیدا ئەرکی ڕێنمایی کردن دەگێڕن.

کەواتە تورک نموونەیەکیان پیشکەش کردووە، دەکرێت پەیڕەوی لێبکرێت. ئەویش نە تەنیا لە ناوچە کوردنشینەکانی وڵاتانی دراوسێی تورکیا، بەڵکو لە سەرتاسەری ڕۆژهەڵاتی ناڤینداا. نموونەیەک لە شۆڕشی کشتوکاڵییەوە سەرچاوەی گرتووە کە لەلایەن ئەتاتورکەوە داڕێژراوە.

١٩٤٦/٣/١٣

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، S. W. 1

٢ی ئەپریل ١٩٤٦

(E 2782/104/34)

بەڕێز نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان

١. کۆپییەك لە ڕەشنووسی ڕاپۆرتی کێشەی کوردمان بۆ ئێوە ناردووە. بەشی تۆێژینەوە ئەم ڕاپۆرتەی ئامادە کردووە، ئاماژە بەوە دەکات، ڕاپۆرتەکە لە هەندێك لایەنەوە ناتەواوە.

٢. خۆشحاڵ دەبین بە زوترین کات سەرنجەکانتان و هەر زانیارییەک پێتان وایە پێویستە بۆ تەواوکردنی وێنەی گشتی ڕاپۆرتەکە، بۆمان بنێرن؛ تا ڕاپۆرتەکە دوا شێوەی خۆی وەربگرێت.

خزمەتکارتان...

بەشی ڕۆژهەڵات.

نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان، باڵیوزخانەی بەریتانیا، ئەنقەرە.

نهێنی

کێشەی کورد

عێراق

بیرۆکەی دەوڵەتی کوردستانی سەربەخۆ کە ناوچەکانی زۆرینەی کوردنشین لە تورکیا و عێراق لەخۆدەگرێت (بەڵام ناوچە کوردنشینەکانی ئێران لە خۆ ناگرێت) لە پەیماننامەی سێڤەری ٢٩ی ئۆگۆستی ١٩٢٠دا واژوو کرا، بەڵام جێبەجێ نەکرا، ئاماژەی بۆ کراوە. پڕۆژەکە دوای سێ ساڵ و بە واژووکردنی پەیماننامەی لۆزان لە ٢٤ی جوڵای ١٩٢٣دا، پشتگوێ خرا. بەڵام ئەنجامی ئەم پەیماننامە بریتی بوو لەوەی لە میانەی ئەم ماوەیەدا [ماوەی نێوان دوو پەیماننامەکە] سیاسەتی حکومەتی خاوەنشکۆ و حکومەتی عێراق لە چوارچێوەی ئیمکانی جێبەجێکردنی مادە پەیوەندیدارەکان بە کورد کە لە پەیمانامەی سێڤەردا ئاماژەی بۆ کرا بوو، داڕێژرا. لەبری ئەم بارودۆخە، کوردی لیوای موسڵ و هەولێر پێش ساڵی ١٩٢١ ناسنامەی هاوڵاتی بوونی عێراقیان وەرگرتبوو و دانیشتوانی سلێمانیش ئەو ناسنامەیەیان ڕەتکردبووەوە، ئەوەیان ڕەتکردەوە لە هەر هەلومەرجێکدا بە حکومەتی عێراقەوە بلکێن و بەشداریان لەو ڕیفراندۆمە نەکرد کە لەو ساڵەدا بۆ دەنگدان بە مەلیک فەیسەڵ ڕێکخرابوو. لێکەوتەی چالاکییەکانی شێخ مەحمود لە سلێمانی و شێخ ئەحمەد و برایەکەی، مەلامستەفا، لە دەڤەری بارزان، لەو نامەیەی پێشتر بەناونیشانی ‹کێشەی کورد› (RR X/9/ii) ناردوومانە، بە کورتی تیشکی خراوەتەسەر و ئاماژە بەوە دەدات بەردەوام بوونی نائارامییەکانی ئەم سێ سەرکردەیە بۆ شکستی حکومەتی عێراقی لە جێبەجێکردنی پابەندییەکانی دەگەڕێتەوە. ئەمەش تەنیا بەشێکە لە ڕاستییەکە. دوژمنایەتی ئەم سێ سەرکردەیە لەبەرانبەر حکومەتی بەغدا زۆر جیدییە و هەربۆیەش ئەوان وەک پاڵەوانانی ناسیۆنالیزمی کوردی سەیر دەکرێن، بەڵام ناسیۆنالیزمێک لەبری ئەوەی لە نیشتیمانپەروەرییەوە هەڵقوڵابێت، سنووردارە بە دەستەبەرکردنی خواستی کەسی ئەو سەرکردانە. ئامانجی سەرەکی ئەوان بریتییە لە ڕێگە پێدانیان تا مومارەسەی

دەسەڵاتی دەرەبەگایەتی ستەمکاری خۆیان بەسەر هاونیشتیمانیەکانیاندا بکەن و بیانخەنە ژێر ڕکێفی خۆیان. ئەمەش بەو مانایە نایێت ویست بۆ هەبوونی دامەزراوە کوردییەکان لە نێوان چین و توێژەکاندا بوونی نییە. داواکاریی بێ ژمار کە داوای داننان بە مافە زاتی و بەدەستهاتووەکان دەکەن، ئاماژەن بۆ هەستی نەتەوایەتی. هەر لە ساڵی ١٩٢٤ەوە ناسیۆنالیزم لە ژێدەرە سەرەکییەکەی واتە سلێمانی بەرەو هەولێر و ناوچە کوردییەکانی دەڤەری موسڵ بەرەوی سەندووە. ژمارەیەکی بەرفراوانی قوتابی و پارێزەرە گەنجەکان، هەڵگری ڕوانگەیەکی بەرفراوانترن لەو نیشتیمانپەروەریە خۆویستانە و بەرتەسکەن کە لە سەردەمانی زووتر لە سلێمانیدا هەبووە. ئەگەرچی هەردوو داواکاری [واتە زمانی سەرکردەکان و خەڵکی ئاسایی] بە یەک زمان دەردەبڕێن، بەڵام مانای جیاوازیان هەیە. هەربۆیەش بەریتانیا و حکومەتی عێراق ڕووبەڕووی دووڕیانی داننان بە پێداویستییەکانی سیاسەتێکی لیبرال لەبەرانبەر ناوچە کوردییەکان و زەرورەتی سەرکوتکردنی سەرهەڵدانی سەرکردە لە یاسا دەرچووەکانی بووەتەوە. سیاسەتمەدارانی عێراق زۆربەیان پێشتر سەرباز و قوتابی، قوتابخانەکانی تورکیا بوونە، ئەو لێهاتوویی‌یەیان نییە ڕووبەڕووی ئەم بارودۆخە ببنەوە.

بە پێی ڕاسپاردەی کۆمیسیۆنی دیارکردنی سنووری کۆمەڵەی گەلان، کە لە فێبریوەری ١٩٢٥دا سەردانی عێراقیان کرد، بەرپرسیارێتی فەرمی خرایە ئەستۆی حکومەتی عێراق و ئینتیدابی بەریتانیا. ئەوان لە دواییدا ئەنجامگیریدا، ڕایانگەیاند:

«پێویستە ویستی کورد لەبەرچاو بگیرێت، و پێویستە لە بەڕێوەبردنی کاروباری تایبەت بە ولاتەکەیان و بۆ بەدیهێنانی دادپەروەری و خوێندن لە قوتابخانەکان، فەرمانبەری کورد لەم ناوچانەدا دابمەزرێت و هەروەها پێویستە کوردی ببێتە زمانی فەرمی لە هەموو ئەم کەرتانەدا».

ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان، سەبارەت بە سنووری باکووری عێراق و سەبارەت بە پرسی کورد بەم شێوەیەی خوارەوە بۆچوونی خۆی دەربڕی:

«حکومەتی بەریتانیا وەک دەسەڵاتی خاوەن ئینتیداب، بانگهێشتکراوە لەبەردەم ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان ئەو ڕێکارە کارگێڕییانە بخاتەڕوو کە بۆ دانیشتوانی کورد دەگیرێنەبەر و لە ڕاپۆرتەکەی کۆمیسیۆنی دۆزینەوەی ڕاستییەکاندا ئاماژەی پێدراوە، تا گەرەنتی خۆبەڕێوەبردنی خۆجێیی بۆ کورد بکرێت کە کۆمسیۆن لە دوایین ئەنجامگیریدا ئاماژەی پێداوە».

بڕیاری ئەنجوومەنی وەزیران، ئەوەی لە ساڵی ١٩٢٣دا دەرکرا و لێداونی سەرۆک وەزیران لەبەردەم ئەنجوومەنی نوێنەراندا جەختی لەسەر کرایەوە، ڕێنماییەکان بۆ ئەندامانی کابینە خرانەڕوو، بۆ ئەوەی دووپات بکرێتەوە، دەبێ لە ناوچە کوردییەکاندا، فەرمانبەرەکان کورد بن و زمانی فەرمیش کوردی بێت و لە قوتابخانەکانیش بە زمانی کوردی بخوێندرێت.

مەبەستی حکومەتی بەریتانیا بۆ کەمکردنەوەی ڕژێمی ئینتیداب لە ساڵی ١٩٣٢دا، بووە هۆی نیگەرانی کورد لە دوای پاشەکشێی دەستڕۆیی بەریتانیا [لە عێراقدا]، چیتر کورد نەتوانن لەو ئیمتیازاتانە سوودمەند بن کە لەلایەن کۆمەڵەی گەلانەوە ڕاسپێردراوە. ئەوان داوای گەرەنتی بۆ داهاتوو دەکەن. بەندەکانی پەیماننامەی ٣٠ی جونی ١٩٣٠، ئەم ترسەی دووپات کردەوە؛ هیچ زەمانەتێکی ئەوتۆی تێدا نەبوو بتوانێت لەو ترسە کەم بکاتەوە، چونکە لەلایەن دەوڵەتە سەربەخۆیە هاوپەیمانەکاندا بارودۆخەکە بۆ سەپاندنی ئەم مەرجانە، گونجاو نەبوو. بەهەرحاڵ سەبارەت بە مافی کەمینەکان، ڕاگەیاندنێکی فەرمی لەلایەن حکومەتی عێراقەوە لە مەی ١٩٣٢، خرایە بەردەم کۆمەڵەی گەلان. پەرەگرافی پەیوەست بەم بابەتە لە پاشکۆی (A)دا ئاماژەی بۆ کراوە.

H131لە مانگی جوڵایدا، دە کەسایەتی ناوداری سلێمانی داواکارییەکیان بۆ کۆمەڵەی گەلان ناردووە و داوای دامەزراندنی حکومەتێکی کوردی لە ژێر چاودێری کۆمەڵەی گەلان دەکەن. دواتر هەشت داواکاریتر لە نێوان ئۆگستی ١٩٣٠ و ئەپریلی ١٩٣١دا، لە ژێر تێبینیەکانی کۆمیسیۆنی ئینتیداب لە جوڵای هەمان ساڵ، بەرز کراونەتەوە، بەڵام کۆمیسیۆنی ئینتیداب لە ڕاسپاردەکانیدا بۆ ئەنجوومەنی گەلان

تەنیا ئەو پێشنیازەی خستوەتەڕوو کە پێویستە داوا لە هێزەکانی ئینتیداب بکرێت، گوشاری زۆرتر بخەنە سەر حکومەتی عێراق، تا لە مامەڵە کردن لەگەڵ هاوڵاتیی کورددا ئەوپەڕی ڕۆحی لێبوردەیی بگرێتەبەر.

حکومەتی خاوەنشکۆ لە چاوخشاندن بە داواکاریی کورد کە لە جوڵای ١٩٣٠دا بەرزیان کردبووە، پشتگیریی لە حکومەتی عێراق کرد و ناڕەزایی لەبەرانبەر ئەو بەیاننامەیە دەربڕی کە زۆربەی فەرمانبەرە کارگێڕی و جێبەجێکارەکانی ناوچە کوردستان عەرەبن و ئاماژەی بەوەدا لە کۆی ١٥٧ کاربەدەستی دەڤەری سلێمانی، ١٠٩ کەسیان کورد و تەنیا ١٢ کەسیان عەرەبن. سەرەڕای ئەمەش دان بەوەدا نراوە لە دەڤەرەکانیتری کوردستاندا، ڕێژەی فەرمانبەرانی کورد کەمتر بووە. هەروەها ئاماژە بە سەختی دۆزینەوەی فەرمانبەرە کوردە شیاو و خاوەن بەهرەکان دراوە بۆ پڕکردنەوەی پۆستە تەکنیکی و جێبەجێکارییەکان. هەروەها دان بەوە دانراوە، دەبوو زووتر یاسایەک دەرچووبا، کوردیی لە مامەڵە حکومیەکاندا و لە دەرچوونی بڕیاری دادگاکان و لە خوێندنگاکانی ناوچە کوردنشینەکاندا بە زمانی فەرمی هەژمار بکات، بەڵام پاساو بۆ ئەمەش هێنراوەتەوە کە کوردی وەک زمانی نووسین تا «ئەم ساڵانەی دوای››، زمانێکی نەناسراو بووە. لەم بارەوە، هەمان هەڵوێست لە وەڵامی نامەیەکی سەرۆک وەزیرانی عێراق بە وەکالەت لە ١٩ی ئۆگۆستی ١٩٣٠دا، دراوتەوە و ئاماژە بەوە کراوە، سیاسەتی حکومەت [بەریتانیا] بریتی دەبێت لە پاراستنی باشترین بەرژەوەندی بۆ کورد، بە مەرجێک لەگەڵ مەرجەکانی کۆمەڵەی گەلان دژ نەبێت.

بە کورتی ئەم مەرجانە بریتین لەوەی دامەزراندنی کورد تەنیا لە لیوا کورددییەکاندا، ڕێگر دەبێت لە دامەزراندنیان لە بەشەکانیتری عێراقدا، ئەمەش بە زیانی بەرژەوەندییە گشتیەکانی سیستەمی بەڕێوەبردنە. لەهەمانکاتدا پارێزگاری لە زمانی کوردی دەکرێت وەک زمانی خوێندن لە قوتابخانە سەرەتاییەکاندا و لە دادگاکاندا و لە گشت کاروبارە کارگێڕییەکاندا.

ئەم نامەیە ئاماژە بە یاسایەک دەکات کە لە ٢٣ی مەی ١٩٣١دا دەرچووە. بە پێی ئەم یاسایە نووسراوێک بۆ گشت وەزیرەکان نێردراوە (تەنیا وەزیری بەرگری و

کاروباری دەرەوە نەبێت) و ڕێنمایی کراون لە ناوچە کوردییەکاندا ئەو کاربەدەستانە بگۆڕن کە زمانی کوردی نازانن و ئەگەر ئەو کارەش مومکین نەبوو، [کاربەدەستی غەیرە کورد] فێرە زمانی کوردی بکەن. لەهەمانکاتدا کۆمیتەیەک پێکهێنرا، تا بڕیار لەسەر شێوازی ئەو کوردییە بدات کە بەکار دەهێنرێت.

ئەو مەرجانەش بۆ نووسینگەی وەرگێڕان لە بەغدا نێردراون، تا یاسا، ڕێکار و ڕێنماییە ئیداریەکان بۆ سەر زمانی کوردی وەرگێڕێت. پێویستە سەرپەرشتیارێکی کورد بۆ قوتابخانە کوردییەکان و کوردێک وەک یاریدەدەری بەڕێوەبەری گشتی کارگێڕیی لە وەزارەتی ناوخۆدا، دابمەزرێت. لە هەموو ئەم خاڵانە تەنیا دامەزراندنی کوردێک وەک یاریدەدەری بەڕێوەبەری گشتی جێبەجێکراوە و تا هەنوکەش بەردەوامە. تا ساڵی ١٩٤٥، سەرپەرشتیاری کورد لە قوتابخانەکاندا دانەمەزرا و ئەگەرچی وەرگێڕانی هەندێك لە کتێبەکان بۆ سەرزمانی کوردی ئەویش لە ژێر گوشاردا، ئەنجامدراوە ، بەڵام تا هەنوکەش نووسینگەیەکی هەمیشەیی بۆ وەرگێڕان دانەمەزراوە.

لەلایەن حکومەتی خاوەنشکۆوە، ئەم بابەتانەی سەرەوە خراونەتە بەردەم ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان و دان بەوە نراوە، حکومەتی عێراق لە جێبەجێکردنی بەرپرسیارێتی خۆی لە گشت بوارەکاندا شکستی هێناوە. بێگومان تا ئەمڕۆ ئەو ڕێکارانەی بۆ دەستەبەرکردنی ویستی کورد گیراونەتەبەر، سەرکەوتووانە لە ناو بردراون. لەوانەیە یەکێک لە هۆکارەکانیش بریتی بێت لە نەبوونی توانا لە چارەسەرکردنی جیاوازییە سروشتییەکاندا، بەڵام بە گشتی، پێویستە ئەمە وەک بێ مەیلییێکی بەئەنقەست هەژمار بکرێت، بەوەی گرتنەبەری ئەو ڕێکارانە لەبری هێنانەدی یەکێتی بۆ کۆمەڵگای عێراق، ببێتە هۆی پارچە بوونی (بۆ نموونە، هەنگاوی وەک دروستکردنی یەکەیەکی ئیداری تایبەت بە کورد).

لە ئەنجامی ئەم تێڕوانینە نەڕێنییە لەبەرانبەر پرسی کورددا، چارەسەرکردنی کێشەی کورد لەلایەن حکومەتە یەک لە دوای یەکەکاندا لەماوەی نێوان ئەندامێتی عێراق لە کۆمەڵەی گەلاندا و دەستپێکردنی شەڕ لە ساڵی ١٩٣٩دا، بەرەوپێشچوونێکی کەمی بەخۆوە بینیوە. بە گشتی، وا دیارە ناسیۆنالیزمی کورد بەرەو کزبوونە، ئەگەرچی

دەکرێت لە هەرکاتێکدا هەستی نەتەوایەتی یان هاندانی ئەم هەستە دووبارە زیندوو بێتەوە و سات نا ساتێك ئەم هەستە دەوروژێنرێت، ئەویش بە هۆی ئەو وەفادارییە تایبەتە کە حکومەت بۆ پرسی عەرەب دەیخاتەڕوو.

ئاستەنگە ئابوورییەکان لەبری ئەوەی لە هەستی ناسیۆنالیزم کەم بکەنەوە، بناغەی ناڕەزایی کوردی لە میانەی ساڵانی شەڕدا پێکدێنا. بەرزیی ئاستی تێچووی ژیان و نەبوونی کارگەی ڕستن و چنین بووە هۆی ئەوەی کاری قاچاغ لە سەرتاسەری عێراقدا تەشەنە بکات، بەڵام دۆخەکە زۆر مەترسیدار نییە، قەرەبووی ئەو کێڵگانە کراونەتەوە کە سوپای بەریتانیا تێیاندا بووە، بەڵام کورد لێی بێبەش بوونە. لەو چارەسەرییەی لەگەڵ مستەفابارزانی لە جانیوەری ١٩٤٤دا پێیگەیشتن، وا چاوەڕوان دەکرا، دانەوێڵە بۆ ناوچەی بارزان بنێردرێت و کار لەسەر ڕێگاوبانەکان بکرێت. لەبری ئەم چارەسەرییە مستەفابارزانی بوو بە دوژمنکار (truculent)، و حکومەتی عێراقیش بوو بە حکومەتێکی ناکارمە کە کارەکان بە درەنگی جێبەجێ دەکات[1].

جوڵانەوەکانی سوپای عێراق و مەلامستەفا زۆر بە خێرایی ئاستی گرژییەکانیان زیاد کرد، بەڵام لە جونی ١٩٤٥دا، هەواڵەکانی بارزان «زۆر هاندەرانە» بوون. لە ٢ی ئۆگۆستدا شتەکان بەرەو خراپی هەڵگەڕانەوە و لە ناوەڕاستی مانگدا مەلامستەفا دەستی بە ڕاپەڕینێکی کراوە کرد. ئەو ڕاپەڕینەش لەلایەن حکومەتی عێراق بە یارمەتییەکی زۆری سەرۆک عەشیرەتەکانی دژی مەلامستەفا سەرکوت کرا[2]. مەلامستەفا بەرەو ئێران هەڵات و وەک مەترسییەکی بەردەوام بۆ سەر ئاشتی وڵاتەکەی مایەوە.

(١) لە جانیوەری ١٩٤٥دا، مەجید مستەفای جێگری [پارێزگاری] سلێمانی و وەزیری پێشوو بە بێ وەزارەت کە پار گفتوگۆی چارەسەریی لەگەڵ مستەفا بارزانیدا ئەنجامدا، هێرشی کردە سەر وەزارەتی ناوخۆ و گۆتی ئەو شتەی کورد دەیانەوێت بریتی نییە لە سەربەخۆیی، بەڵکو بریتییە لە چا و شەکر.
(٢) یەکێک لەلایەنەکانی جێگەی سەرنجی پەیوەندی لە نێوان سەرکردەکانی کورد ئەو ڕاستییەیە، لە کۆتایی ئۆگۆستی ١٩٤٥ کاتێک ڕاپەڕینی بارزانی لە ترۆپکدا بوو، شێخ مەحمود لە سلێمانی و بابەکر سەلیم ئاغا لە پشدەر، (کە هەردووکیان رکابەری دێرینی یەکتر بوون)، داوکارییەکیان بۆ حکومەت بەرز کردەوە لە دژی فەرمانێک کە پەیوەست بوو بە دیارکردنی نرخی کڕینی توتن و پێوەری دەستنیشانکردنی کوالێتی گەڵای توتن.

مومکین نییە، پاساو بۆ حکومەتی عێراق بهێنرێتەوە، بۆ ئەو کارانەی لە ئێستا و ڕابردوودا ئەنجامیداوە[1]. کاتێک ئاشتی هەبوو، ئەوان [ئەم ئاشتیەیان] پشتگوێ خست، کاتێک نائارامی سەریهەڵدا، ئەوان خوازیاری تۆڵەسەندنەوە بوون. لە هەر شوێنێک لە سیاسەتێک ڕازی نەبوون، ئاستەنگیان دروستکرد و بەربەستیان لەبەردەم جێبەجێکردنیدا دانا. لە لایەکیترەوە زۆر سەختە بۆیان هاوسۆزییان لەگەڵ کۆمەڵگایەکدا هەبێت کە سەرکردەکانی بە ڕێزپەرێکی زۆر کەم نەبێت، سوودیان لە هەر دەرفەتێک وەرگرتووە بۆ سەرزەنشتکردنی ‹حکومەتی بەغدا› و گشت ئەو کارانەی ئەنجامیانداوە. ئەگەر کارەکە بۆ ئەوان [واتە بۆ حکومەتی عێراق] بەجێبهێڵدرێت، بێ گومان ئەوان هەوڵی چارەسەرکردنی گرفتەکە دەدەن، هەروەک چۆن شای ئێران کێشەکەی خۆی چارەسەر کرد؛ ئەویش لە ڕێگەی لە ناوبردنی سەرۆک خێڵە بەهێزەکان. یان چۆن پێشتریش، محەمەد عەلی لە میسر، لە ڕێگەی کۆمەڵکوژی مەملوکەکان ئەم کارەی ئەنجامدا. ڕاوێژکارە میانڕەوەکانی بەریتانیا و مەیلی کۆمەڵەی گەلان سەبارەت بە کاروباری کەمینەکان، بووە هۆی دوورکەوتنەوەی ڕاوێژکارە بەریتانیەکان لەم ڕەوتەدا. سەرکوتکردنی غەریزە سروشتییەکانی کورد و ئەو مەعریفەیەی سەرکردەی کورد لەسەر ئەم بارودۆخە مامەڵەی پێوە دەکەن، ئازارهێنەرە و بووەتە هۆی پەرچەکردارێک بە سوودی هێنانەدی گۆڕانکاری ڕاستەقینە نەبێت.

(١) لە مانگی مەی ١٩٤٤دا، ژمارەکانی خوارەوە پەیوەستن بە کەرتی پەروەردە لە سلێمانی خرانەڕوو. «ئەگەرچی لە دوای کۆتایی هاتنی ئینتیداب، ژمارەی قوتابیانی قۆناغی سەرەتایی دوو قات بەرزتر بووتەوە، بەڵام لە کۆی گشتی ١٨٠،٠٠٠ تەنیا ٣،٥٠٠ کەس دەچنە بەر خوێندن. ٤٣ قوتابخانەی سەرەتایی هەن، ١٢یان لە شاری سلێمانین و ١٦٥ مامۆستایان هەیە، دوو قوتابخانەی ناوەندیش هەن بۆ کچان و بۆ کوڕان و ٢٣ مامۆستایان هەیە. لە کۆی ١٦٥ مامۆستای سەرەتایی، ٤٣یان بە کوردی قسە ناکەن، لە یەک دوو حاڵەتیشدا تەنیا یەک مامۆستا هەیە، بە کوردی قسە ناکات. خوێندن لە قوتابخانە ناوەندییەکاندا بە زمانی کوردییە››.

ئێران:

ڕووداوەکانی ڕۆژئاوای ئێران لەماوەی ئەم چوار ساڵەی ڕابردوودا، بە تەواوەتی ئەم بۆچوونە پشتڕاست دەکاتەوە کە لە نامەی پێشتردا ئاماژەی پێکرابوو، بەوەی کوردی ئێران «نائومێدانە لە نێوان خۆیاندا دابەش بوونە››. گەڕانەوەی دەسەڵاتی سەرکردەی خێڵەکان لە دوای کۆتاییهێنان بە ڕەزا شا، لە ماوەی چەند مانگێکدا بووە هۆی زیندوو بوونەوەی بارودۆخی بێ یاسایی کە پێش لەناوبردنی ئەم سەرۆک خێڵانە لە ئارادا بوو، هەروەها تا ئەو شوێنەی هێزەکانی ئێران دەستکراوەن لە ئەنجامدانی چالاکی (کە بە شێوەی سەرەکی لە ناوچەکانی دەرەوەی ژێر دەسەڵاتی ڕووسیایە)، ڕێکارەکانی ملکەچکردن و کۆنترۆڵ کردنی ئەو سەرۆک خێڵانە، زۆر سەرکەوتوو بووە[1]. هەر بۆیەش، مێژووی ڕووداوەکان لە ناوچە کوردییەکانی دەرەوەی پارێزگای ئازەربایجان، شێوازێکی تەقلیدیی وەرگرت. تەنیا ئەو ڕێزپەڕە نەبێت کە هیچ بەڵگەیەک لەسەر خواستی ناسیۆنالیزمی کە جیاوازە لە خواستی خێڵگەرایی، لەبەر دەست نییە، هەر بۆیەش هیچ تێبینییەکی تایبەت لەبارەی ئەو سەردەمە نییە.

لە مانگەکانی دوای چوونە ناوەوەی سوپای بەریتانیا و ڕوسیا بۆ ئێران، سیاسەتی هەردوو وڵات لەبەرانبەر کورد، پەیوەست بوو بە هەبوونی کورد لە هەردوو دیوی سنووری کانی تورکیا. ئێمە هەمیشە وریای هەستیاریی تورک بووین سەبارەت بە پرسی کورد و خۆمان لە هەرجۆرە دەستێوردانێک لە کاروباری ئێران پاراستووە، کە لەوانەیە وەک هاندانێک بۆ پان-کوردیزم یان بە هاندانی کوردی تورکیا لێک بدرێتەوە. لە لایەکیترەوە، ڕووس، دەیانویست، ئەگەر هاتوو بارودۆخی سەربازیی لە قەفقاز بەرەو خراپی چوو، هەندێك خێڵی دۆستیان لە سنووری کانی نێوان ئازەربایجان و تورکیادا هەبن ، ئەگەرچی پاڵنەری ڕووس تا ڕادەیەک ناڕوونە و مرۆڤ وا هەست دەکات، سیاسەتی ئەوان بریتییە لە باشتر کردنی دۆخەکە، هاندانی کوردی ئێران لەلایەن

(١) لە کۆتایی ساڵی ١٩٤٥، باشووری کوردستان بوو بە دەوڵەتێک کە کۆنترۆڵ نەکرێت. ئەمەش پێش ئەو کاتە بوو کە ڕەزا شا دەست بە سەرکوتکردنی خێڵەکان بکات.

ڕووسەوە، وەک ئاگادارکەرەوەیەک بوو بۆ حکومەتی تورکیا، بەڵام هیچ کاریگەری لەسەر کوردی خۆی نەبوو. باشترکردنی بارودۆخی سەربازی و تێگەیشتنی تەواو لە ڕاستییەکان (کە بووە هۆی ئەوەی ڕووس لە مەترسی ئاڵۆزی نانەوەی خێڵەکان بە دریژایی سنووری ئێران، تێبگەن) بووە هۆی گۆڕینی ڕەفتاری ڕووسەکان. لە کۆتایی ساڵی ١٩٤٢دا ئەوان هەوڵ دەدەن خێڵە کوردەکان ئارام ڕاگرن و هاوسەنگی هێز لە نێوان ئەوان و دەسەڵاتی ئێراندا بپارێزن. کورد لە ئەنجامدا نائومێد بوون. بە بڕوای ئەوان، ڕووس هاوڕابوون لەسەر پشتگیری کردنی یەکێتی کورد (ئاماژە بۆ ڕزگار بوون لە دەست دەستێوەردانی حکومەتی ئێران)، بەڵام دواتر پاشەکێشەیان کرد.

ئەم سیاسەتە تا ساڵی ١٩٤٤ بە جۆرێک لە جۆرەکان بەردەوام بوو. ئاماژە هەن، دووبارە لە سەرەتاکانی ئەم ساڵدا هانی ناسیۆنالیزمی کورد دراوە. ئەگەرچی بارودۆخەکە تا ڕادەیەک بە سەرهەڵدانی حزبی تودە ئاڵۆز بوو کە سەربەخۆیانە پەیوەندی لەگەڵ کورد گرێدا و کاریگەریشی لەسەر کوردی هەبوو. لەوانەیە ئەویش لە پێناو دژایەتی کردنی حکومەتی تاران بێت، نەک هاندانیان بۆ جیابوونەوە، بەڵام حزبی تودە بە هەبوونی کوردە سیاسییەکان (politically-minded Kurds) لە ناوخۆیدا، حزبێکی جەماوەری نەبوو. هەروەها دیار بوو، ڕووس لە گەیشتن بە چارەسەرییەک بۆ ڕکابەرێتی نێوان ئەندامانی حزبی تودە و کۆمەڵەی ژیانی کورد (Jiana Kurd) ڕووبەڕووی کێشە ببوونەوە. [لە ئینگلیزیدا بە کۆمەڵەی گەنجانی (Young Kurd) کورد تەرجومە کراوە].

لە ساڵی ١٩٤٤ مهاباد بوو بە سەنتەری ناسیۆنالیزمی کورد لە ئێراندا و قازی محمەد، کەسایەتیی ناوداری ئەم شارە، بوو بە سەرۆکی ئەم جوڵانەوەیە. ئامانجی سەرەکی ئەو بریتی بوو لە دەستەبەرکردنی ئۆتۆنۆمییەکی هاوشێوەی ئەوەی کوردی عێراق داوایان دەکرد. بە کۆتایی هاتنی هاوین، قازی محەمەد دەسەڵاتەکانی خۆی پتەوکرد و فەرماندار بوونێکی ئەوتۆی نەما. لە مانگی نۆڤەمبەردا، بە هاوڕێیەتی کۆمەڵێک سەرۆک خێڵ، قازی محەمەد سەردانی تارانی کرد و هەوڵیدا، ڕەزامەندی دەسەڵاتدارانی تاران بەدەست بهێنێت کە ئەو مرۆڤێکی وەفاداری [دەسەڵاتی تارانە]

بـەڵام سـەرکەوتوو نەبـوو. ئەگەرچـی زۆرێـک لـە ڕاپۆرتـە بـێ لایەنـەکان ئـەوە نیشـان دەدەن، زۆرێـک لـە کـورد سـەربەخۆییان نـاوێ، بەڵکـو ڕازیـن بـە هەبوونـی ئیدارەیەکـی دادپەروەرانـە، قوتابخانـە و خوێنـدن بـە زمانـی کـوردی، خزمەتگـوزاری تەندروسـتی و باشـترکردنی ئامرازەکانـی پەیوەندیکـردن. تـا هەنوکـە سیاسـەتی ڕووسـیا گۆڕانـی بەسـەردا نەهاتـووە و هـەواڵ هـەن لـە تێکەڵبوونـی خۆیـی بـوون و هیـوا و کۆمەڵـەی ژیانـی کـورد، و گوایـە قـەرزداری ئیلهامەکانـی ڕووسـیا نیـن[1]. پێویسـتە لـە نـاو دوو کەوانـەدا ئامـاژە بـەوە بدەیـن، هیـچ بەڵگەیـەک لەسـەر پشـتگیریی ڕووسـەکان بـۆ دەوڵەتێکـی کـوردی سـەربەخۆ لـە ئـارادا نییـە.

پێـش سـەردانی قـازی محەمـەد بـۆ تـاران، ئـەو بڕوایـە لە ئـارادا بـوو، ڕووس بە شـێوازی جیـا پشـتگیریی لـە جوڵانـەوەی کـورد دەکـەن. وەک چاپکردنـی بڵاوکـراوەی نیشـتیمان کـە ئۆرگانـی کۆمەڵـەی ژیانـی کـوردە. لـە فێبریـوەری ١٩٤٥دا، نائارامیـەک لـە مەهابـدا ڕوویـدا و حکومەتـی ئێـران سـتونێکی سـوپا بـۆ ئـەم شـارە نـارد. ڕووسـیەکان هاتنـە نـاو بابەتەکـەدا وسـوپای ئێرانیـان وەسـتاند. ئـەم ڕووداوە هـاوکات بـوو لەگـەڵ چڕبوونـەوەی پڕوپاگەنـدەی ناسیۆنالیسـتەکانی کـورد و ڕووس وەک ڕزگارکـەر وێنـا کـران. تێڕوانینێـک کـە پەیوەنـدی بـە کردنـەوەی لقـی کۆمەڵگـەی کلتوریـی ئێرانی-سـۆڤیەتی (Irano-Soviet Cultural Society) نییـە کـە لـە مانگـی ئەپریـل لـە مهابـاد کرایـەوە. لەهەمانکاتـدا کۆمەڵـەی کـورد، خـۆی وەک جێگـرەوەی ژیانـی کـورد نیشـاندا و وەک حزبێکـی سـەربەخۆ لـە حزبـی تـودەی بـێ جەمـاوەر دەرکـەوت، بـەڵام لـەو کاتـەدا ڕووسـیا زۆرتـر پشـتگیریی لـە تـودە دەکـرد تـا لـە کۆمەڵـە.

بەرەبـەرە تێکچوونـی بـارودۆخ لـە ناوچـەی بـارزان لـە عێـراق، ئـەوەی لە سـەرهەڵدانی سـێپتەمبەری ١٩٤٥دا تەقیـەوە، هیـچ بەڵگەیەکـی پشتڕاسـت کـراو لەبەردەسـت نییـە، بسـەملێنێ ئـەو سـەرهەڵدانە لەلایـەن کۆمەڵـە و ڕووسـەوە هـان دراوە. بەڵگـەی پشتڕاسـت نەکـراو هـەن، ڕووس لـە مانگـی سـپتەمبەردا هانـی قازیـی محەمەدیـان داوە، کـە هـاوکاری بـۆ مەلامسـتەفا بنرێـت، بـەڵام لەبەرانبـەردا، ئـەو داوای ڕاگرتنـی چالاکییەکانـی حزبـی

(١) لەم دواییانەدا خۆیی بوون تا ڕادەیەک ناچالاک بووە. هیوا کۆمەڵەیەکی نهێنییە لە سلێمانی.

تـودەی کـردووە. هەروەهـا بـاس لـەوە دەکرێـت خـودی مەلامسـتەفا سـەردانی ئێرانـی کـردووە و داوای پشـتگیریی کـردووە، بـەڵام سـەرکەوتوو نەبـووە. ئـەم شـتانە ڕاسـت بـن یـان نـا، ڕاسـتی ئەوەیـە ڕاپەڕینـی کـوردی عێـراق کاریگـەری بەسـەر ڕەوتـی ڕووداوەکان لە ئێرانـدا نەبـووە. سـەرەڕای هەبوونـی هەندێـك هـەواڵ کـە ستایشـی پێگـەی مەلامسـتەفا وەک سـەرکردەیەکی نەتەوەیـی دەکـەن، تەنانـەت لـەو کاتـەوە خەریکـی شـەڕە لـە سـەر سـنووورەکان، بـەڵام کۆمەڵێـک بەڵگـە ئـەوە نیشـان دەدەن پێشـوازی لـە ئـەو و لـە پەیـڕەوە بـێ دەرەتانەکانـی، نەکـراوە.

پێـش ئـەوەی مەلامسـتەفا لەلایـەن سـوپای عێراقـەوە تێـک بشـکێندرێت، قـازی محەمـەد و کۆمەڵێـک سـەرۆک خێڵێـتر بانگهێشـتی باکـۆ کـران، تـا پەیوەنـدی بـە حزبـی دیموکراتـی ئازەربایجانـەوە بکەن. لەبەرانبەر ئەمەشـدا سـۆڤیەت بەڵێن دەدات، پشـتگیریی لـە جوڵانـەوە سـەربەخۆیی خوازەکـەی ئـەوان بـکات. دوای دەرکەوتنـی حزبـی دیموکـرات لـە ئازەربایجـان، لـە مانگـی دێسـەمبەردا شـاندێک کـە لـە پێنـج کـورد پێکهاتبـوو و نوێنەرایەتـی «پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان و سـەرکردەکەی قـازی محەمەد››یـان دەکـرد، پیرۆزبایـی خۆیـان ئاڕاسـتەی ئـەم حزبـە کـرد و داوای پێکـەوە کارکردنیـان لـە گشـت بوارەکانـی ئابـوری و کلتوریـدا کـرد.

بـەڵام لـە هەمانکاتـدا، ئـەو شـاندە ڕایگەیانـد، بـەم نزیکانـە ئـەوان ئەنجوومەنـی نیشـتیمانی کوردسـتان دەکەنـەوە و ئاماژەیـان بـە گەلـی خـاوەن ئۆتۆنۆمـی لـە کوردسـتانی ئێـران کـرد (خودموختـاری کوردسـتانی ئێـران). قـازی محەمـەد بانگهێشـتی تەورێـز کـرا و لەلایـەن پیشـەوەری سـەرۆکی حکومەتـی ئازەربایجـان هانـدرا، تـا بـە پێکـەوە کار بکـەن. ئەگەرچـی ڕاپۆرتـەکان تـا ڕادەیـەک دژ بەیەکـن، بـەڵام وا دەردەکەوێـت، ڕووس تـا ڕادەیـەک پشـتگیریی دیموکراتەکانـی ئازەربایجانـی کردبێـت. هەروەهـا لـەو کاتـەوەی سـەرکردەی کـورد سـەردانی باکـۆی کـردووە، سیاسـەتی ڕووس گۆڕانـی بەسـەردا نەهاتـووە. بەهەرحـاڵ، لـە دوای ئـەوەی قـازی محەمـەد بـۆ مـاوەی چـوار سـاڵ خـاوەن سـەربەخۆیی ڕاسـتەقینە بـوو، وا دەردەکەوێـت کـە لـە خـۆی دڵنیایـە سـەربەخۆیی خـۆی لـە تەورێـز بپارێزێـت، بـەڵام سـەختە ئـەو بـە بـێ پشـتگیریی ڕووس بتوانێـت ئـەم کارە بـکات.

ڕووس و جوڵانەوەی پان-کورد

سیاسەتی ڕووس لە بەرانبەر کورد لە پەرەگرافی تایبەت بە کوردی ئێران ئاماژەی پێدراوە و تا هەنوکە هیچ بەڵگەیەک لەسەر پشتگیریی ڕووس بۆ جوڵانەوەیەکی بەرفراوان کە داوای کوردستانی سەربەخۆ بکات، لە ئارادا نییە. ئەو بەڵگانەی لەسەر کاروباری کوردی دەرەوەی ئێران هەن لە چوارچێوەی ئەو ڕاپۆرتانەدان گوایە [ڕووس] لە سێپتەمبەری ١٩٤٥دا، هانی کوردی ئێرانی داوە یارمەتی مەلامستەفا بدەن؛ هەروەها ئەو چیرۆکە گۆماناویانە لەخۆ دەگرێت کە باس لە دانی چەک بە بارزانییەکان دەکات. ئەو ڕاستییەی ئەم ڕاپۆرتانە باسیان کردووە و تا هەنوکەش هەر باسی دەکەن، بریتییە لە هەوڵدانێکی کەم یان هەوڵ نەدانی ڕووس بۆ ئەوەی کاریگەری بخەنە سەر ئەو کوردانەی لە دەرەوەی ناوچەی ژێر دەسەڵاتیان لە ئێراندا، تەنیا ئاماژەیە بە وەستانێک لە وەرچەرخانی سیاسەتێک کە لە بنەڕەتدا بۆ هێنانەدی یەکگرتوویی لە ئازاربایجاندا داڕێژرابوو.

بەڵام بە بێ هیچ هەوڵدانێکی مەبەستدار، سروشتییە، ئامادەگی سەربازی ئەوان و پەیوەندی سیاسییان لەگەڵ کوردی دراوسێ، ببێتە هۆی جووڵانی مەیلی کوردی عێراق. ئەم مەیلەش چەند مانگ بەر لە سەرهەڵدانەکەی مەلامستەفا لە پاییزی ١٩٤٥دا، هەستی پێکراوە و ئومێدیان بە پشتیوانی ڕووسە بۆ بەدیهێنانی خواستەکانیان، لە ناو مێشکی هەندێك لە شێخەکان و ڕۆشنبیرانی کورددا چەکەرەی کردووە، پشتیوانییەک ئێمە [واتە حکومەتی بەریتانیا] ناتوانین یان نامانەوێت بە کوردی ببەخشین. سەرکەوتنی قازی محەمەد و مانەوەی مەلامستەفا لە ئێران، سەرەڕای داواکاریی حکومەتی عێراق بۆ دەستبەسەرکردن و ڕادەست کردنەوەی، کاریگەری لەسەر بەرجەستەکردنی ئەو بیرۆکەی نارووندی دروست کردووە و بەرەویشی پێداوە کە چاوڕوانی دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی خودموختار لە ئێران و بە ڕێنمایی یەکێتی سۆڤیەت دەکات و کوردی عێراق و تورکیا بە بێ هیچ گرفتێک لە خۆ بگرێت. گشت ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن، تا هەنوکە هیچ هەوڵێک بۆ هێنانەدی ئەم ئەنجامگیرییە لە ئارادا نییە- ڕووس ناچالاکن و کورد لە چاوەڕوانیدان.

کۆمەڵەی سەربەخۆی کوردستان

سوریا بۆ چەندین ساڵێک مەڵبەندی چالاکی ڕۆشنبیرەکانی پان-کورد بووە و هێشتاش کۆمیتەی کۆمەڵەی سەربەخۆیی کوردستان (Kurdish Independence League Committee) کە پاشماوەی خۆیی بوونە، لە دیمەشق هەیە. چالاکییەکی زۆر کەمی ڕاستەقینەی ناسیۆنالیستی لە سوریا هەیە، زۆر سەختە جوڵانەوەیەکی کوردی دژە-حکومەت لە سوریا پەیدابێت. ئەندامانی ئەم کۆمەڵەیە ڕایانگەیاندووە، لەگەڵ کوردی تورکیا لە پەیوەندیدان، تا ڕۆحی نەتەوەیی [لە نێوان کوردی سوریا] زیندوو بهێڵنەوە، بەڵام دان بەوەدا دەنێن، هیچ پەیوەندییەکیان لەگەڵ کوردی ئێران نییە و پەیوەندیەکی کەمیان لەگەڵ کوردی عێراق هەیە. هەلومەرجێک کە ناچاریان دەکات پشت بە یارمەتی ڕووسیا ببەستن و ئەمەش تێکۆشانی بێ وچانی دەوێت بۆ دەستەبەرکردنی.

تورکیا

ماوەیەکی کەم لە دوای چوونە ناوەوەی هێزەکانی ڕووسیا و بەریتانیا بۆ ناو ئێران، حکومەتی تورکیا نیگەرانی خۆی دەربڕی لەبارەی هاندانی کورد لەلایەن دەسەڵاتدارانی سۆڤیەتەوە، بەڵام تا هەنوکە هیچ ئاماژەیەک لە ئارادا نییە، کوردی تورکیا چوونە ژێر کاریگەریی ڕووداوەکانی عێراق و ئێران. بەهەر حاڵ، هەواڵەکان لە ماوەی چاوپێخشاندنەوەکاندا و ئەو هەواڵە تازانەی بە دەست گەیشتوون، باس لەوە دەکەن، سەرەڕای دروستی ڕاپۆرتەکانی پەیوەست بە بەردەوامی پەیوەندیی لە نێوان کوردی تورکیا و «کۆمەڵەی سەربەخۆیی» لە سوریا و دەستپێکردنی نامەنووسین لە نێوان ئەوان و قازی محەمەددا، ڕێکارەکانی تورکیا بەسن بۆ سەرکوتکردنی هەر جۆرە چالاکیەکی سیاسی (ئەوەی ڕاپۆرتەکان باسی دەکەن). ئامادەبوونی ئیحسان نوری بەگ لە ئازەربایجانی ئێراندا، کە لە ساڵی ١٩٢٧دا سەرکردایەتی سەرهەڵدانی کوردی تورکیای دەکرد، لە چەندین ڕاپۆرتدا ئاماژەی بۆ کراوە؛ ئەگەرچی وا دەردەکەوێت ئەو هیچ ڕۆڵێکی لە کاروباری ئازەربایجاندا نەبێت، بەڵام ئەگەر بێت و ڕووس بڕیار بدەن، دووبارە

هانـی کـوردی تورکیـا بدەنـەوە، تـا لـە دژی حکومەتـی تورکیـا ڕاپـەڕن، لەوانەیـە ئـەو وەک ســەرکردەیەک هەڵبژێردرێــت.

بڵاوکراوە کوردییەکان:

کورتەیەک لەسەر بڵاوکراوە کوردییەکان لە پاشکۆی (B)دا خراوەتەڕوو.

کۆمەڵە کوردییەکان:

پوختەیەک لەسەر کۆمەڵە سیاسییەکانی کورد لە پاشکۆی (C)دا خراوەتەڕوو.

پاشکۆی (A)

لە گۆڤاری فەرمی کۆمەڵەی گەلان هەڵهێنجراوە

هاوپێچی ڕاپۆرتی کۆمیتەی ئەنجوومەنی [کۆمەڵەی گەلان] لە ڕێککەوتی ٩ی مەی ١٩٣٢

ڕەشنووسی ڕاگەیێندراوی حکومەتی عێراق

بەشی یەکەم

مادەی ١

پارێزگاریکردن لە کەمینەکان. دەقە ئاماژە پێکراوەکانی ئەم بەشە بە یاسای بنەڕەتی عێراق هەژمار دەکرێن و نابێ هیچ یاسا، ڕێنمایی یان کردارێکی فەرمی لە دژ یان پێچەوانەی ئەم دەقانە بێت. هەروەها نابێ هیچ یاسا، ڕێنمایی یان کردارێکی فەرمی، نە لە ئێستا و نە لە داهاتوودا، لە سەرووی ئەم دەقانە بێت.

مادەی ٤

١. هەموو نەتەوەکانی عێراق لەبەرانبەر یاسادا یەکسانن و مافی مەدەنی و سیاسی یەکسانیان هەیە بە بێ جیاوازی نەژادی، زمانی یان ئایینی.

٢. دەبێ سیستەمی هەڵبژاردن گەرەنتی یەکسانی لە نوێنەرایەتیکردن لە نێوان کەمینە نەژادی، ئایینی و زمانییەکانی عێراقدا بکات.

٣. جیاوازی نەژادی، زمانی و ئایینی، نابێ ببێتە هۆی جیاوازیکردن لە نێوان هاوڵاتیانی عێراقیدا لەو بابەتانەی پەیوەستن بە دەستەبەرکردنی مافە سیاسی و مەدەنییەکان. بۆ نموونە، وەرگرتن بۆ دامەزراندن لە کەرتی گشتی، ئەرک و شانازییەکان، یان ئەزمونکردنی کارە پیشەیی و پیشەسازییەکان.

٤. هیچ سنووردارییەک لەسەر هیچ نەتەوەیەکی عێراقدا ناسەپێنرێت لە ئازادانە بەکارهێنانی هەر زمانێک، لە پەیوەندییە تایبەتییەکان، لە بازرگانی، لە ئایین، لە چاپەمەنی، یان لە هەر جۆرە بڵاوکراوە، یان لە کۆبوونەوە گشتییەکاندا.

٥. سەرەڕای ئەوەی زمانی عەرەبی لەلایەن حکومەتی عێراقەوە بە زمانی فەرمی هەژمار کراوە. هەروەها سەرەڕای ئەوەی ئەو ڕێکارە تایبەتانەی لەلایەن حکومەتی عێراقەوە گیراونەتەبەر، لە ژێر مادەی ٩ی ئەم ڕاگەیێندراوەدا، سەبارەت بە بەکارهێنانی زمانی کوردی و تورکی، بۆ بەکارهێنانیان لە دادگاکاندا، ئاسانکاریی پێویست بۆ گشت ئەو هاوڵاتییە عێراقییانە دابین دەکرێت کە زمانی دایکیان زمانی فەرمی نییە، تا بتوانن زمانی خۆیان بەکار بهێنن، جا بە شێوەی زارەکی بێت یان بە نووسین.

مادەی ٥

ئەو هاوڵاتییە عێراقییانەی سەر بە کەمینەی نەژادی، ئایینی و زمانین، هەروەک هاوڵاتیانیتری عێراق، لە ڕووی یاساوە ڕەفتاری یەکسانیان لەگەڵدا دەکرێت و پارێزراو دەبەن. بە تایبەتیش ئەوان مافی یەکسانیان دەبێت بۆ پاراستن، ئیدارەدان و کۆنترۆڵکردنی [ڕێکخراوەکانی] خۆیان لەسەر تێچووی خۆیان، یان دامەزراندنی ڕێکخراوە خێرخوازی، ئایینی و کۆمەڵایەتییەکان، قوتابخانە و دامەزراوەکانیتری پەروەردەیی لە داهاتوودا. ئەمەو سەرەڕای ئازادی لە بەکارهێنانی زمان و ئەزمونکردنی ئایینەکەیان لەو ڕێکخراوانەدا.

مادەی ٨

١. لە سیستەمی پەروەردەی گشتی لە شار و شارۆچکەکاندا، ئەگەر زمانی ژمارەیەکی بەرچاوی هاوڵاتییە عێراقییەکان زمانی فەرمی نەبوو، حکومەتی عێراق هەوڵ دەدات، ئاسانکاری بکات بۆ دڵنیابوون لەوەی لە قوتابخانە سەرەتاییەکاندا، خوێندن منداڵانی ئەم هاوڵاتیانە بە زمانی خۆیان بێت [واتە بە زمانی دایک بێت]. هەروەها ئەم مەرجە بەو مانایە نییە حکومەتی عێراق، نەتوانێت خوێندن بە زمانی عەرەبی لە قوتابخانە ئاماژە پێکراوەکاندا، بکاتە بەخورتی.

٢. لەو شارو شارۆچکانەدا ژمارەیەکی بەرچاوی هاوڵاتییە عێراقییەکانی سەر بە کەمینەی نەژادی، ئاینی و زمانین، ئەم کەمینانە دڵنیا دەکەینەوە مافی یەکسانیان

دەبێت لە دەست گەیشتن بەو بڕە پارەیەی لەوانەیە لە دەرەوەی تەمویلی گشتی و لە ژێر چاودێری دەوڵەت، شارەوانی یان هەر بودجەیەکیتر بۆ مەبەستەکانی پەروەردەیی، ئایینی و خێرخوازی تەرخان دەکرێت.

مادەی ٩

١. عێراق پابەندە لە لیواکانی موسڵ، هەولێر، کەرکوک و سلێمانی، لە پاڵ زمانی عەرەبی، زمانی فەرمی لەو قەزایانەی زۆرینەی دانیشتوانی کوردن، کوردی دەبێت.

٢. بەڵام لە قەزاکانی کفری و کەرکوک کە لە لیوای کەرکوکن، واتە لەو شوێنانەی ژمارەیەکی بەرچاوی دانیشتوان تورکمانن، لە پاڵ زمانی عەرەبی، زمانی فەرمی یان کوردی دەبێت یان تورکمانی.

عێراق دان بەوەدادەنێت، لەو قەزایانەی لە سەرەوە ئاماژەیان پێدرا، فەرمانبەران، لە هەندێك حاڵەتی ڕێزپەڕدا نەبێت، پێویستە زانیاریی پێویستیان لەسەر [زمانی] کوردی یان تورکمانی هەبێت.

٣. هەروەها لە قەزا ئاماژە پێکراوەکانی سەرەوەدا، پێوەری دەستنیشانکردنی فەرمانبەران، هەروەك شوێنەکانیتری عێراق، بریتییە لە شارەزا بوونی زمان، نەک لەسەر پێوەری نەژادی. عێراق کار دەکات، تا فەرمانبەرانی [ئەو قەزایانەی سەرەوە]، لە یەکێک لەم قەزایانە دابەزرێنێت، هەروەک چۆن تا ئێستا ئەم کارەی کردووە.

مادەی ١٠

ڕێکارەکانی تایبەت بە مادەکانیتری ئەم ڕاگەیێندراوە، کە پەیوەستن بە تاکەکانی سەر بە کەمینەی نەژادی، ئایینی و زمانەوانی، [جێبەجێکردنیان] پابەندی نێودەوڵەتی وەردەگرێت و لەلایەن کۆمەڵەی گەلانەوە گەرەنتی دەکرێن. بە بێ ڕەزامەندی زۆرینەی ئەندامانی ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان، هیچ هەموارکردنەوەیەک لەم مادانەدا ناکرێت.

پاشکۆی (B)

بڵاوکراوە کوردییەکان

هــاوار: لەلایــەن جــەلادەت بەدرخانــەوە دەردەچێــت، پێــش ســەرهەڵدانی شــەڕ لــە ژێــر چاودێــری خۆیــی بــوون لــە دیمــەش دەردەچــوو. هەندێکجــار لــە میانــەی شەڕیشــدا دەردەچــوو. لــەم دواییانــەدا دووبــارە دەســتی بــە چــاپ کردووەتــەوە. هەروەهــا، لــەم دواییانــەدا خۆیــی بــوون دەســتی بــە بڵاوکردنــەوەی گۆڤارێکــی سیاســیی کــردووە بــە نــاوی ‹ڕۆناهــی›.

نیشــتیمان: یەکــەم جــار لــە ســاڵی ١٩٤٣دا وەک ئۆرگانــی ژیانــی کــورد (Jianeh Kurd) دەرچــوو. لەوانەیــە لــە تەورێــز و بــە پشــتگیریی ڕووس دەرچێــت. لــە ســلێمانیش بڵاودەبێتــەوە.

ئازادی: گۆڤارێکی کۆمۆنیستییە، نازانرێت سەر بە کێیە. لە سلێمانی بینراوە.

یەکێتــی تێکۆشــین: بڵاوکراوەیەکــی کــوردی لاپــەڕە گەورەیــە (broadsheet)، چــوار ژمــارەی لــە بەغــدا بیــنراوە. بڵاوکراوەیەکی کۆمۆنیســتییە. لەوانەیــە ســەر بــە بڵاوکــراوەی عەرەبــی زمانــی ‹وەحــدەت ئەلنیــزال› و ‹ڕزگاری کــورد› بێــت. ناملکەیەکــی بچــووک بــە نــاوی ‹شــۆڕش› لەگــەڵ مانشــێتی یەکێتــی تێکۆشــان بــڵاو بووەتــەوە.

پاشکۆی (C)

کۆمەڵە کوردییەکان

خۆیبوون

لە بنەڕەتدا پارتی سەربەخۆخوازی کوردە. زۆر دژە تورکە. بارەگای سەرەکی لە سوریایە و پەیوەندی لەگەڵ عێراق و قاهیرەی هەیە. هەر لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی دامەزرا و دواتر هێزەکانی لەگەڵ ئەرمەنیەن داشناکس (Armenian Dashnaks) یەکخست. هەروەک چاوەڕوان دەکرا، ئەم هەماهەنگییە لە بەین چوو، چونکە داشناکس بوو بە هێزێکی دژە سۆڤیەت. پەیوەندی کردن بەم هێز دەبووە هۆی وەستانی بەرژەوەندییەکانی سۆڤیەت لە چالاکییەکانی خۆیی بوونداا. لە میانەی ئەم جەنگەی دواییدا، ئەو حیزبە بە ئەنقەست چالاکییەکانی وەستاند، تا لە ئیحراجی تورکیا دوور بکەوێتەوە. ئاماژە هەن لەم دواییانەدا دەستی بە چالاکی کردووەتەوە و دوای وەستانی بۆ ماوەی ساڵێک یان دوو ساڵ، دووبارە دەستکراوە بە بڵاوکردنەوەی بڵاوکراوەکە.

کۆمەڵەی کورد.

لە سەرەتاکانی ١٩٤٥ لە ئازەربایجانی ئێران سەریهەڵدا. بارەگای سەرەکی لە مهاباد. لەلایەن قازی محەمەد ئیلخانی زادە کە خەڵکی مهاباد بەڕێوەدەبردرێت. دەڵێن ئەم حزبە جێگرەوەی ژیانی کوردە و هەنوکە لە ناو پارتی دیموکراتی کوردستاندا تواوەتەوە. پەیوەندی لە گەڵ پژدەر (Pizhder) و هەندێك کوردی عێراق هەیە، بەڵام کاریگەری ئەوتۆی لە دەرەوەی ئێران نییە.

ژیانی کورد (Yong Kurd) (Jianeh Kurd)

دەگوترێت لە ساڵی ١٩٤٣دا دامەزراوە. بە گوێرەی ئۆرگانەکەی ‹نیشتیمان›، (دووەمین ژمارە لە ساڵی ١٩٤٤ە)، بەرنامەکەی بریتییە لە یەکبوونی کورد و دژایەتی کردنی ئاغاکان، بەڵام حزبێکی کۆمۆنیستی نییە. هەندێک بە نهێنی چالاکییەکانی

ئەنجـام دەدات، بـە تایبەتیـش لـە ڕووی چاپکردنـی ‹نیشـتیمان›. لـە ڕێـی نیشـتیمان، هەندێـك کاریگـەری لـە سـلێمانیدا هەیـە. ڕاپۆرتێـک کـە لـە ئۆگۆسـتی ١٩٤٤دا بـڵاو بووەتـەوە، بـاس لـە هەوڵێـک دەکات بـۆ تێکـەڵ بـوون لەگـەڵ هیـوا و خۆیـی بـوون. ‹زێـڕۆ بەگـی هەرکـی› بەرجەسـتەترین کەسـایەتی ئـەم حزبەیـە. دژی حزبـی تودەیـە، بـەڵام لایەنگـری ڕووسـیایە. لـە کۆتایـی ١٩٤٥دا کۆمەڵـەی کـورد شـوێنی گرتـەوە.

حزبی دیموکراتی کوردستان

لـە دوای سـەردانی قـازی محەمـەد و کۆمەڵێـک کوردیـتر بـۆ باکـۆ لـە سـاڵی ١٩٤٥دا دامـەزرا. بەیاننامەکـەی بـە زمانـی کـوردی و فارسـی لـە ئۆکتۆبـەری ١٩٤٥دا، دەرچـوو و ئـەم داواکارییانـەی خـوارەوەی خسـتەڕوو:

ا کوردستانێکی خاوەن ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی سنووورەکانی دەوڵەتی ئێراندا.

ب بەکارهێنانی زمانی کوردی لە قوتابخانە و فەرمانگەکانی کوردستاندا.

ج ئەنجامدانـی هەڵبـژادن بـۆ ئەنجومەنـی پارێزگاکانـی کوردسـتان بـۆ چاودێـری کردنـی هەمـوو کاروبـارە کۆمەڵایەتـی و حکومییـەکان.

د هەڵبژاردنی فەرمانبەرانی حکومەت تەنیا لە کورد.

هـ ڕاگەیاندنـی یاسـایەک بـۆ ڕێکخسـتنی پەیوەندییەکانـی نێـوان جوتیـار و ئاغـاکان (خـاوەن زەوی).

و هاوکاریکـردن لەگـەڵ ئازەربایجانـی، ئەرمـەن و ئاشـوورییەکان، لـە پێنـاو دامەزراندنـی یەکێتـی و برایەتـی لـە وڵاتـدا.

ی دەرهێنانی سەرچاوە سروشتییەکانی کوردستان بۆ بەرژەوەندی خەڵکی کوردستان.

وا دیـارە ئـەم حزبـە شـوێنی ‹کۆمەڵـەی کـوردی› گرتووتـەوە و بـووە بـە حزبـی فەرمانـڕەوا لـە ناوچـە کوردییەکانـی ئازەربایجانـدا.

هیوای کورد:

کۆمەڵەیەکی نهێنیە لە سلێمانی. زانیاری کەم لەسەری و لەسەر چالاکییەکانی هەیە.

ڕزگاری کورد:

لەم دواییانە لە بەغدا دەرکەوتووە، بە گوێرەی نووسراوەکەی، پشتگیریی کوردی ئێران دەکات و داوای مافی کوردی عێراق دەکات.

بەشی توێژینەوە، نووسینگەی کاروباری دەرەوە. شەقامی پرەنسێس (S. W ٢٢ی مارچ ١٩٤٦

باڵیوزخانەی بەریتانیا

ئەنقەرە

(٤٦/١٧/١٤)

١٦ی ئەپریل ١٩٤٦

بەڕێز بەشی توێژینەوە

١. سوپاستان دەکەین بۆ ئەو ڕەشنووسەی لەبارەی کێشەی کورد لەلایەن بەشی توێژینەوە ئامادە کرا بوو و لە نامەکەتان بە ژمارە (E.2782/104/34) لە ٢ی ئەپریل، بۆ ئێمەتان نارد.

٢. بە بۆچوونی ئێمە باشترین کار ئەوەیە ئەم ڕەشنووسە، سەرەتا نیشانی پاشکۆی ڕۆژنامەوانی و پسپۆری کوردمان بدەین. تێبینییەکانی ئەو جێگەی سەرنجن و بۆ یەکەمجارە هیچ ڕەخنەیەکی لەبارەی ئەم پیشنیازە نییە، بەڵام بە بڕوای ئەو باشترە ئێوە ئەو بەشەی تایبەتە بە کوردی تورکیاش تەواو بکەن، مەبەستەکەتان لەم بارەوە لە یاداشتێکدا بنووسن. هیوادارین کۆپییەك لە تێبینییەکانی بۆ ئێوە سوودمەند بێت.

٣. ئێمە لەلایەن خۆمانەوە، هیچ تێبینییەکمان نییە، هەروەک ئەوەی لە نامەکەمان بە ژمارە ١٣٤ لە ٢١ی مارچ ڕوونمان کردەوە، بۆچوونی گشتیمان بریتییە لەوەی کێشەی کورد، کێشەیەکی ناوخۆیی نییە. مستەر ئالێن (Mr Allen) لە یاداشتەکەیدا ئاماژەی بەو هۆکارانە داوە کە بوونەتە هۆی گەیشتن بەم ئەنجامە.
لەگەڵ ڕێزدا.

نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان، ئەنقەرە

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن، (S.W. I)

یاداشت

لەلایەن پ. ئەی/بۆ ڕاوێژکار

ڕەشنووسی ئەو ڕاپۆرتەی لەبارەی کورد پێشکەشکراوە

١. ئەم ڕاپۆرتەی لەبەردەستدایە، بە بابەتییانە بارودۆخی کورد بە تایبەتیش لە عێراق دەخاتەڕوو. ئەو پەرەگرافەی تایبەتە بە کوردی تورکیا، دەربڕینێکی دروستە لەو ڕاستییانەی تا هەنوکە لە ئارادان، بەڵام باشترە هەندێك لایەنی گشتی کێشەی کورد زۆرتر ڕوون بکرێنەوە. بە تایبەتیش سەبارەت بە پرسی کورد لە تورکیا.

٢. ناوەندە فەرمییەکانی تورکیا بانگەشەی ئەوە دەکەن کە لەڕاستیدا کێشەی نەتەوەیی کورد لە ناوخۆی سنووری تورکیادا بوونی نییە، [بە بڕوای حکومەتی تورکیا] ئەوەی تا ئێستا لە کێشەی کورد کاریگەری لەسەر تورکیا دروست بکات، «کێشەی سنووری»ە.

٣. لە زۆر لایەنەوە، لایەنی گرنگی کێشەی کورد، بریتییە لە کێشەی کۆمەڵایەتی و ئابووری. خێڵە کوردەکان زۆرتر نوێنەرایەتی حاڵەتێکی کۆمەڵایەتی دەکەن، نەک نەتەوەیی، نەتەوایەتییەک بە مانای ئەوروپی، یان تەنانەت بەمانای جوڵانەوە نەتەوەگەراکانی عەرەب لە ڕۆژهەڵاتدا نییە. (لەم ڕووەوە دەکرێت کورد لەگەڵ قرغیزەکان یان خێڵە فینلەندی زمانەکانی ناوچەی ڤۆلگا، یان لەگەڵ دانیشتوانە قەرەچەکانی (کۆچەریی) بالکان بەراورد بکرێن، کە هێدی هێدی و هەندێکجار زۆر بە ئازارەوە لەلایەن حکومەتەکانیانەوە لە ناو دەوڵەتی مۆدێرندا توێنراونەتەوە).

٤. زمانی کوردی تەنیا لە ماوەی ٢٥ ساڵی ڕابردوودا، وەک زمانی نووسین بەکارهاتووە- بە تایبەتیش بە هۆی مۆتیڤی ڕۆشنبیرەکانەوە، کە لەلایەن دامەزراوە خاوەن بەرژەوەندییەکانی ئێریڤان و دیمەشق یارمەتی دەدران. زمانی کوردی شارەزور، زۆر بە سەختی لەگەڵ زمانی کوردی بادینان دەگونجێت و زمانی کوردی دیاربەکر (کە گیرۆدەی عەرەبی بوونە) زۆر جیاوازە لە شێوەزاری زازایی ناوچەی دەرسیم. هەر بۆیەش سەختە کورد لە ڕووی زمانەوە پێناسە بکرێت. (تەنانەت خودی

ناسیۆنالیستەکانی کورد هیچ بیرۆکەیەکی ڕوونیان لەم بارەوە نییە، چونکە هەندێك جار لوڕ و ئەشقیاکانیش بە کورد هەژمار دەکەن).

٥. لە ڕووی کلتورەوە- لەم ڕاپۆرتەدا باسی دەکرێت- کوردی ئێران لە ژێر کاریگەری قوڵی کلتوری ئێرانییەکاندان و تەنیا لەڕووی وردەکارییەوە ناڕەزایەتیان لەسەر بارودۆخی لکاندنیان بە دەوڵەتی ئێرانەوە هەیە. ئێزدییەکانی عێراق، کە بە کوردی قسە دەکەن، هیچ شتێکی هاوبەشیان لەگەڵ کوردی دراوسێی باکووری خۆیاندا نییە و بە بەردەوامی بوونەتە قوربانی ڕق لێبوونەوەیان.

کوردی هەکاری لەلایەن ئاینورس (Ainworth)، لەیارد (Layard) و گەریدەکانیتری سەدەی نۆزدەیەم بە بێگەردترین کورد هەژمار کراون کە ڕەچەڵەکی بەتلیسیان دامەزراند، بە گشتی وەفاداری حکومەتی تورکیان. (ئەوان زۆر بوێرانە لە دژی ڕووسەکان و یاریدەدەرە ئاشوری و ئەرمەنەکانیان لە شەڕی نێوان ١٩١٤-١٩١٨ جەنگاون).

کوردی حەیدەرانلی- لە بەرزاییەکانی نێوان باکووری دەریاچەی وان و ئاراکس نیشتەجێن- لە هەڵمەتەکانی ساڵانی نێوان ١٩١٤-١٧ بۆ فەرماندە تورکەکان وەفاداربوون. ئەوان زۆر بە توندی لەلایەن ڕووسەوە لە ناو بردران. کەسایەتییە بەرجەستەکانی حەیدەرانلی لە قۆناغە سەرەتاییەکاندا پشتگیریی جوڵانەوەی کەمالیستیان کرد (کۆنگرەکانی ئەرزەڕۆم و سیواس)، بەڵام ئەوان دواتر چوونە ناو هەڵمەتە جۆراوجۆرەکانی پەرچەکردارەکانی تایبەت بە بەرگریکردن لە سیستەمی خەلافەت لە تورکیادا. ئاغا کۆنەپارێزەکانی حەیدەرانلی دوای ساڵی ١٩٢٧ لە دوای هەندێك جەنگی توند، هێدی هێدی بێ دەسەڵات کران.

٦. ناوچەی نێوان کیلۆ داغ (باکووری سنووری عێراق) بەرەو ئاگری داغ (بەسەر دۆڵی ئاراکسدا زاڵە) ویلایەتەکانی هەکاری، شرناخ، سیرت، وان، موش، بەتلیس و ئاگری پێکدێنێت. ئەمەش ئەو ناوچەیەیە کە ‹کێشەی سنوور› پێک دێنێت. هاوینی ڕابردوو ئەمنیەت و ئاسایش لەم شەش ویلایەتەدا لەوپەڕی باشیدا بوو. لە ویلایەتی هەکاری (١٥،٥٠٥ کیلۆمەتری چوار گۆشە) تەنیا یەک

بەتالیۆنی جەندەرمە خرانە کار و هیچ سوپایەک لە ڕۆژئاوای سنووری باشکالی-یوکسەکۆڤادا نەبوو. دانیشتوانی ئەم شەش ویلایەتە نزیکەی ٦٠٠ هەزار کەسن. دەتوانین بڵێین ٦٠٪ی کورد زمانن، تورکمانە کۆچەرییەکان و جوتیارە تورکەکان و دانیشتوانی شارەکان هاوسەنگیان پاراستووە [واتە ئەوانەی بە تورکی قسە دەکەن]، ئەمە و سەرەڕای ڕێژەیەکی کەمی عەرەب کە لە ویلایەتی سێرت نیشتەجێن.

٧. زۆرترین ڕێژەی دانیشتوانی کورد لە ڕۆژئاوا لەم ویلایەتانەی خوارەوەدایە؛ دیاربەکر، چاپاکچۆر، ئالازیق، تونجەلی، مالاتیا، مەراش، لە باشووری ئەرزەنجان و ئەرزەڕۆم، هەروەها لە بەشی باکوور سێ ویلایەتی هاوسنووری سوریا، واتە ماردین، ئورفە و غازی عەنتاب هەن. بە بێ گەشتێکی درێژخایەن، یان نیشتەجێ بوون لەم ناوچانەدا، زۆر سەختە خێڵە کوردە جۆراوجۆرەکان لێک جیا بکرێنەوە، چونکە ئەوان بە هۆی نائارامییەکان و گۆڕینی بارودۆخی ئەم ٢٥ ساڵەی دوایی، لەگەڵ یەکتر تێکەڵ بوونە و لە یەک شوێندا نیشتەجێن. جیاوازی شێوەزارەکان- شتێکی سروشتییە و هۆکاری کۆچەرەوە مێژوویییەکان بووە- تێکەڵێکە لە کوردی و تورکی و عەرەبی، ئەگەر بێت و تیرەکانی قزلباشی دەرسیم بە کورد هەژمار بکەین، ژمارەی دانیشتوانی ئەم شەش ویلایەتە لە سەرووی یەک میلیۆن کەس دەبێت.

٨. لە سەرەتای سەرهەڵدانی جوڵانەوەی کەمالیستەکاندا، ڕاپەڕینێکی چەکداری بۆ پشتیوانی لە سیستەمی خەلافەت لە دیاربەکر، سیڤەرک، مالاتیا، ئەلبیستان و ئەراپکێر سەریهەڵدا. ئەم ڕاپەڕینە چەکدارییە هاوکات بوو لەگەڵ سەرهەڵدانەکانی قۆنیا، ئاماسیا و کۆتاهیا لەگەڵ ناوچەکانیتری ئاناتۆلیا کە بە تەواوەتی تورک نشین بوون. ڕاپەڕیوەکان پیاوانی ئایینی و لایەنگرانی ڕژێمی پاشایەتی بوون. لەم قۆناغەدا ناسیۆنالیزمی کورد هیچ دەربڕینێکی جیددیانەی نەبوو، ئەگەرچی هاوکات هەندێك لە گروپە کوردییەکان لە پایتەختەکانی ئەوروپادا بەدوای بەدەستهێنانی پشتگیریدا دەگەڕان.

٩. دواییـن جوڵانـەوەی چەکداریـی کـوردی تورکیـا لـە دەرسـیم (ویلایەتەکانـی ئالازیـق و تونجەلـی) لـە سـاڵانی ١٩٣٧-١٩٣٨دا بـوو. ئـەم ناوچـە بەرینـە، دەکەوێتـە سـەرووی ڕوبـاری فـورات (کارا سـو و مـورات سـو) هەرگیـز لـە ژێـر دەسـەڵاتدارێتی ڕاسـتەوخۆی رژێمـی عوسـمانیدا نەبـووە. دوای بەرەوپێشـچوونەکانی ڕووس لـە ئەرزەنجـان لـە سـاڵی ١٩١٦دا، ئەرزەنجـان بـووە بـە ناوچەیەکـی سـتراتیژی زۆر گرنـگ، چونکـە ببـوو بـە هێڵـی پێشـڕەویی بـەرەو ڕۆژئـاوا (بـەرەو سـیواس) و بـەرەو باشـوور (لـە چاپاکچـورەوە بـۆ دیاربەکـر و دۆڵـی دیجلـە).

وا دەردەکەوێـت ئۆپەراسـیۆنی تورکـەکان لـەم ناوچـەدا لـە سـاڵانی ١٩٣٧-٣٨، لـەو پێنـاوەدا بـوو ئـەم ناوچانـە بخاتـە ژێـر کۆنترۆڵـی ڕاسـتەوخۆی سـوپا.

١٠. لـە ناوچـە کوردییەکانـدا هیـچ کۆچپێکردنێکـی بـەزۆر هاوشـێوەی ئـەوەی ڕووس لـە دوای داگیرکردنـی سیرکاسـیا (circassia) لـە ١٨٦٤دا ئەنجامیانـدا، ئەنجـام نـەدرا. یـان هاوشـێوەی ئـەوەی لـە کالمیـک (Kalmyk)ی سـۆڤیەت، یـان لـە ناوچەکانـی خـاوەن ئۆتۆنۆمـی لـە باکـووری قەفقازیـا کـە کەمینـە نەتەوەییەکانـی تێـدا نیشـتەجێن و لـە سـاڵانی ١٩٤٤-٤٥ دەرکردنـی خەڵـک لەلایـەن ڕووسـەوە ئەنجـام دەدرا.

١١. هـاوکات لـە میانـەی ئـەم ٢٠ سـاڵەی دواییـدا، کۆچێکـی پێچەوانـەی دانیشـتوانی ناوچە شـاخاوییەکان بـەرەو ئـەم ناوچانـە هاتووەتـە کایـەوە. بۆمونـە بـۆ دەشـتی سـیلیکیا کـە بوژانەوەیەکـی خێـرای بەخـۆوە بینیـووە، یـان بـەرەوە شـارە تـازە بەپیشەسـازیی بووەکانـی وەک سـیواس، قەیسـەری و مالاتیـا.

ئەم پرۆسەیەش لە ئەنجامی کۆمەڵێک هۆکار بوو کە بریتیین لە (ئ) لەناوچوونی ئابووری پشت بەستراو بە زەوی کە لەلایەن گەورە خاوەن زەوییەکانی کوردەوە بەجێ مابوو.

ا ڕێگـری کردنـی حکومەتـی تورکیـا لـە کوێسـتان و گەرمیـان کردنـی خێڵـە کۆچەرییـەکان (هـاوکات لەگـەڵ هێرشـکردنە سـەر جوتیـارە دەشـتەکییەکان).

ب کێشـکردن بـەرەو شـارە تـازە بەپیشەسـازیی بـووەکان و زەوییـە گەورەکانـی کەتـان و باغەکانـی دەشـتی سـیلیکیا.

لە ناچوونی شێوازی ژیانی کۆچەریی (ڕەشماڵنشین)، یەکێک لە هۆکارە سەرەکییەکانی لاوازکردنی خێڵگەرایی کورد بووە. حکومەتی تورکیا لە پشتگیریی نەکردنی بۆ شێوازی ژیانی کۆچەریی، سیاسەتێکی گرتەبەر هاوشێوەی سیاسەتی پیادەکراو لەسەر قەرەچەکان (gypsies)، تورکمانەکان، یۆروکەکان، تەهتاسیەکان (Tahtacis) و کۆچەرییەکانیتری تورک زمان بوو. ئەم سیاسەتە تایبەت نەبوو بە کورد و ڕێک وەک ئەو سیاسەتە بوو، لەلایەن حکومەتی سۆڤیەتەوە لە دژی قرغیزەکان و کۆچەرییەکانی ناوەندی ئاسیا گیرایە بەر. یان هاوشێوەی ئەو سیاسەتە بوو لەلایەن حکومەتەکانی بولگاریا و یۆگوسلاڤیا لە نێوان گروپە قەرەچە جۆراوجۆرەکاندا گیرایەبەر.

لە هەمانکاتدا، حکومەتی تورکیا زەوی، کەرەستەی بیناسازی، دانەوێڵە و ئامرازی کشتوکاڵی بۆ نیشتەجێ بووەکانی ئەم ناوچانە دابین کرد. لە ناوچە کوردییەکانی ویلایەتەکانی ڕۆژهەڵات، قوتابخانە، دامەزراوەی گوندەکان، خزمەتگوزاریی پزیشکی و ڤیتەرنەری لە ئاستێکی زۆر بەرفراوانتر بە بەراورد لەگەڵ وڵاتانی دراوسێ دابین کران.

١٢. کەواتە دەتوانین بڵێین کێشەی کورد لە تورکیادا، لە بنەڕەتەوە کێشەی تواندنەوەی ئابوورییک بووە کە لە ناوچە شاخاوییە دوورە پەرێزەکان، بە شێوەی دەرەبەگایەتی و کۆچەری مابووە. بە دڵنیاییەوە ئەم جۆرە ئابوورییە لەگەڵ شێوازی مۆدێرنی کشتوکاڵ و کۆمەڵگای بەپیشەسازیی بوو، ناتەبایە. کۆمەڵگایەک لە ڕووی سیاسییەوە یەکسانخوازە. دواجار ئەم پرۆسەیەی توانەوەیە، بووە هۆی هێنانە ئارای پێکدادانێکی قووڵ. سەردەمی لوتکەی پێکدادان لە نێوان ئابوریی دەرەبەگایەتی کوردی و حکومەتی تورکیا لەوانەیە بگەڕێتەوە بۆ قۆناغی «شۆڕشی›› چاکسازیی خێرا لە تورکیادا. یەکەم قۆناغی سەرەکی سەرهەڵدانی کورد لە سییەکانی سەدەی نۆزدەیەم بوو، واتە لە سەردەمی دەسەڵاتدارێتی سوڵتان محەمەدی دووەم. لە کۆتایی ئەم سەدەیەدا و لە سەردەمی دەسەڵاتدارێتی عەبدولحەمید، ئاغاکانی کورد لە سیاسەتەکانی بابی عالی زۆر نزیک بوونەوە و میلیشیاکانی کورد (سوارەکانی حەمیدیە) لە دژی کەسایەتییە پێشکەووتنخوازەکان

بەکارهێنران (هەروەك قەزاقەکان کە لە میانەی یەکەم شۆڕشی ڕووس لە ساڵی ١٩٠٥دا بەکارهێنران). لە میانەی قۆناغی دووەمدا (قۆناغی کەمالیست) لە چاکسازی تورکەکان، دووبارە ئاغاکانی کورد، هەروەک سەردەمی دەسەڵاتداریتی سوڵتان محەمەد، بەرەیەکی کۆنەپارێزی بەهێزیان پێک هێنا.

١٣. سەرەنجام لە پارێزگاکانی ڕۆژهەڵات، حکومەتی تورکیا سەرکەوتوو بووە لە لەناوبردنی کرۆکی بەرگریکردن لە نێوان دەربەگە خاوەن زەوییەکانی کورددا. لە بەرانبەردا، هەروەك ئەم ڕاپۆرتە ئاماژەی بۆ دەکات، بارودۆخ لە عێراقدا زۆر قورسە و حکومەت شکستی هێناوە لە ئیدارەدانی لێکەوتە ئابوری و کۆمەڵایەتییەکانی کێشەی کورد (بۆ نموونە وەستان لە دژی بەرژەوەندیخوازی تێکدەرانەی سەرۆک خێڵە دەرەبەگەکان).

١٤. لە تورکیا بیرۆکەی فەرمی حکومەت بریتییە لەوەی کێشەی کورد کێشەیەکی ناوخۆیی نییە، بەڵکو کورد هەروەك خێڵە کۆچەرییەکانیتر لە پارێزگاکانی ڕۆژهەڵات و باشووردا، لەگەڵ کۆمەڵانی جەماوەری جوتیاری ئاناتۆلیا لە پرۆسەی توانەوەی خێرا [لە ناو دەوڵەتی مۆدێرنی تورکیا] دان. بێگومان لەم پرۆسەیەدا خورتیی سیاسیش لە ئارادایە، بەڵام پێویستە حکومەتی تورکیا بایەخ بە سیاسەتە جۆراوجۆرەکانی چاکسازیی زەوی و خۆشگوزەرانی گوندنشیان بدات و کارێکی زۆریشی ئەنجام داوە تا ئاستی ئەم بارۆدۆخە کۆمەڵایەتییە لە پارێزگا کوردییەکاندا کەم بکاتەوە و کۆچەرییەکان ئاشنای ژیانی نیشتەجێ و جوتیاری بکات.

پاشکۆی ڕۆژنامەوانی

سوریا

سیاسی

کوردی سوریا

١. لـە دیمەشـق داوا لـە سـەرچاوەیەکی بـاوەڕ پێکـراو کـراوە، تـا ڕاپۆرتێـک لەبـارەی پێشـنیازەکەی ئـەم دواییـە کامـەران بەدرخـان بـەرز بکاتـەوە، لەبـارەی ئـەوەی باشـترە کۆمیتـەی نەتەوەیـی کـورد لـە قامشـلۆ هەڵبوەشـێتەوە و لەگـەڵ کـوردی ئازەربایجـان یەکبگرنـەوە. هەروەهـا، داوا لـەم سـەرچاوەیە کـراوە، بۆچوونـی کـوردە پلـە بـاڵاکان سـەبارەت بـە کۆبوونـەوەی ئـەم دواییـە لـە بـارەگای کـورد لـە دیمەشـق وەرگرێـت کـە بڕیـاردراوە داوا لـە حکومـەت بکرێـت ئۆتۆنۆمـی بـە ‹جزیـرە› بـدات.

٢. نوێنەرانـی کـورد: هەفتـەی ڕابـردوو گشـت نوێنەرانـی کـورد لـە ئەنجوومەنـی سـوریادا (Syrian chamber) لـە دیمەشـق بـوون و سـەرچاوەیەکی ئێمـە لەگـەڵ هەمووێـان قسـەی کـردووە. بـە پێـی قسـەکانی سـەرچاوەکە، نوێنـەرەکان کۆدەنگـن و دژی هـەر جووڵەیەکـی کـوردی سـوریا لە دژی حکومەتی سـوریا دەوەسـتنەوە؛ بـە بۆچوونی ئەوان هەوڵەکانـی کامـەران و جـەلادەت بەدرخـان هیـچ سـەرکەوتنێک لـە سـوریا دەسـتەبەر ناکەن، ئەگەرچی لەم دواییانەدا ئەوان لەلایەن سـەرکردەی کۆمۆنیسـت ‹خالید بیوداش› (Khalid Biodash) و ‹قـەدری بـەی› پاڵپشـتی کـراون. هیچ یەک لـەم نوێنەرانە هیچیان لەبـارەی کۆنگـرە چاوەڕوانکراوەکـەی کـورد لـە ئازەربایجـان نەبیسـتووە، کـە نامەکـەی کامـەران بەدرخـان ئامـاژەی بـۆ دەکات. ئـەوان هیـچ گرنگییـەک بـە کۆبوونـەوەی ئـەم دواییـەی بـارەگای کـورد لە دیمەشـق نـادەن. هەروەهـا ئـەوە ڕەتدەکەنـەوە، جوتیارانی جزیـرە خوازیـاری گۆڕینـی بارودۆخەکەیـان بن.

٣. ناسـیۆنالیزمی کـورد لـە دەرەوەی سـوریا. سـەرچاوەکە ئامـاژە بـەوە دەدات گشـت نوێنـەرەکان پشـتگیریی لـە جوڵانـەوەی سـەربەخۆیی کـورد [لـە پارچەکانیـتر] دەکـەن، تەنیـا لـە سـوریا نەبێـت. ئـەوان بـە سـەرچاوەکەیان گۆتـووە هەمـوو کـوردی ئێـران لاگیـری حکومەتـی ئازەربایجانـن و ئەوەیـان پشتڕاسـت کردووەتـەوە، جـار نـا جـار

چەک و پارەیان لە سوریاوە بۆ بە قاچاغ دەبردرێت. بە بۆچوونی ئەم نوێنەرانە، ئەگەر بێت و سێ ملیۆن کوردی سوریا سەربەخۆیی بەدەست بهێنن، شەش ملیۆن کوردی تورکیا و عێراق و ئێران دەتوانن هەمان کار ئەنجام بدەن، بە تایبەتیش ئەوان پاڵپشتی حکومەتی سۆڤیەتیان هەیە. سەبارەت بە کوردی تورکیا، نوێنەرەکان ڕایانگەیاندووە، هۆشیاریی بەردەوامی حکومەتی تورکیا، وایکردووە تا هەنوکە نەتوانرێت هیچ کارێک ئەنجام بدرێت.

باڵیوزخانەی بەریتانیا

A/279

ئیستانبول

١٩٤٦/٧/١٤

بەڕێز جۆن

ڕاپۆرتـە هاوپێچکراوەکـە، ئـەوەی پەیوەسـتە بـە عێـراق، لەوانەیـە بـۆ بەڕێزتـان گرنـگ نەبێـت، بـەڵام مـن بۆتانـی دەنێـرم؛ لەوانەیـە بتانەوێـت هەمـوو شـتێکی پەیوەسـت بـە کاروبـاری کـوردەوە ببینـن.

j. l. Reed Esq

باڵیوزخانەی بەریتانیا

ئەنقەرە

٤٣٧/١/١٢٠

٣٣٧٣

٣ی جوڵای ١٩٤٦

عێراق

سیاسی

پارتی ڕزگاری کورد

١. سەرچاوەیەکی نزیک لە پۆلیس، کۆپییەك لە نامەی ژمارە: (نهێنی/٢٨٢ لە ١٦ی جونی ١٩٤٦) کە لە بارەگای سەرەکی پۆلیس لە هەولێر دەرکراوە، بۆمانی ناردووە و پەیوەستە بە چالاکییەکانی پارتی ڕزگاری کورد. نامەکە دەڵێت، پارتەکە لە بەغدا و لەلایەن قوتابیانی کۆلێژی یاسا و کۆلێژی ڕاهێنانی مامۆستایانی خوێندنی باڵا، دامەزراوە.

٢. پارتەکە بانگەشەی ئەوە دەکات، تەواوی هاوڵاتیانی کورد لە خۆ دەگرێت، هەنوکە لە ڕێگەی قوتابیانەوە بە کەرکوک، هەولێر، سلێمانی، کۆیسنجەق، ڕواندز، ئامێدی و زاخۆدا بڵاو بووەتەوە و پەیوەندی لەگەڵ ئەو بارزانییانە هەیە هەنوکە لە ئێران پەنابەرن. ڕۆژنامەی ئەم پارتە لە مهاباد چاپ دەکرێت، لەلایەن عەلی عەبدوڵا کە لە ڕواندز کتێب فرۆشە، بۆ [کوردستانی عێراق] دەنێردرێت تا بە نهێنی بەسەر پارتەکە دابەش بکرێت.

٣. پارتەکە لە هەولێر، لەلایەن کۆمەڵێک فەرمانبەر و قوتابی، لە کاتی ئاهەنگەکانی نەورۆزەوە ئاشکرا بوو و دەرکەوتووە کۆبوونەوەکانیان لە کتێب فرۆشی شێخ محەمەد محەمەد ئەنجام دەدرێت. هەروەها نووسراوەکانی پەیوەست بە چالاکییەکانی ئەم پارتە لە ئەملاکی ئەنوەر فەیزە (Anwar Faidha) لە مێرگەسۆر دۆزراونەتەوە؛ هەروەها نەخشەی کوردستانی عێراق و تورکیا و سوریا و ئێرانیشی لەگەڵدا دۆزراوەتەوە.

٤. پۆلیس بە وردی چاودێریان دەکات و لیستێک لە ناوی ئەندامانی ئەم پارتەی لە هەولێر (بڕوانە پاشکۆ) و چالاکییەکانی بڵاو کردووەتەوە، گوایە هەوڵی ڕووخانی بەها و دەسەڵاتی حکومەتی ناوەندی عێراق دەدەن.

پاشکۆی نامەی ٣٣٧٣

ناوی ئەندامانی پارتی ڕزگاری کورد لە هەولێر

عەونی یوسف	لایەنگر
ڕۆستەم جەبار	لایەنگر
عاسم حەیدەری	چاودێری کاتبەکان، هەولێر
عومەر عوسمان	چاودێری پێشووی کاتبەکان(ex-Clerk Supply Control)، هەولێر
فایق نادر	هەمان شت
میرزا عەبدولکەریم	کاتبی دادگا- هەولێر
ئەنورە حوسێن مەلا	هەمان شت
ڕەشید قادر	هەمان شت
جەمال حەیدەری	مامۆستای زانکۆ- کۆلێژی ڕاهێنان
عەزیز موحەمەد	کاتبێکی نیمچە فەرمی، بەشی دارایی، هەولێر
مەجید ڕەئۆف	پیشتر قوتابی ناوندی بووە. هەولێر
یونس یەحیا	هەمان شت
عەلی فەتاح	پیشتر قوتابی ناوندی بووە-هەولێر
عەلی قادر	هەمان شت
حەمید عوسمان	هەمان شت
ڕەسول محەمەدئەمین	هەمان شت
ڕەقیب حوسێن مەلا	هەمان شت
جەواهیر حوسێن مەلا	هەمان شت

مارف عەبدولقادر	هەمان شت
خالس جواد	هەمان شت
نامق ئەحمەد پاشا	قوتابی سەرەتایی، هەولێر
مونیر عوزێر قەساب	مامۆستا، کۆلێژی ڕاهێنان
فەتاح ماهیر	مامۆستا، کۆلێژی راهێنان
کەریم رەئوف	هەمان شت
حەیدەر عوسمان	هەمان شت
ڕەفعەت ئیسمائیل	چاودێری پێشووی کاتبەکان- هەولێر
نیازی عومەر ئەمین	یایدەدەری چاودێر (P. W.D)، هەولێر
موسا سلێمان	قوتابی کۆلێژی ئەندازیاری
شێخ محەمەد محەمەد	کتێب فرۆش
عەبدولڕەزاق ڕەفیق	قوتابی پێشووی ناوەندیی
یاسین تەها	پۆلیسی سەربازیی

زۆر زۆر نهێنی

From: H.B.M. Council, Aleppo.

To: H.B.M. Minister at Beirut No, 21 Saving of July 23, 1946.

بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە دیمەشق ژمارە نۆ، پارێزراو، دووبارە کراوەتەوە.

نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە ئەنقەرە، بێ ژمارە. نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە بەغداد، بێ ژمارە. نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە موسڵ، بێ ژمارە.

١. ئەمڕۆ، کۆنسوڵی گشتی تورکیا لێرە [واتە لە سوریا]، وردەکاریی ئەو زانیارییانەی خستەڕوو کە لە سەرچاوەیەک لە ٢١ی جوڵای لە دێرەزور و جزیرە گەڕابووە، بەدەستی گەیشتبوو و پەیوەستە بە کۆبوونەوەیەکی گرنگ لە نێوان سەرکردەکانی خێڵ و سەرکردە سیاسییەکان، ئەوەی لە عەین دێڤار (Ain Divar)، لە دوورترین گۆشەی باکووری ڕۆژهەڵاتی سوریا گرێدراوە. خاڵە گرنگەکانی زانیارییەکە بۆ من نێردراون.

٢. لە کۆبوونەوەکەدا، نزیکەی ٢٥٠ کەس لە کەسایەتییە گرنگەکانی کورد بەشدار بوونە، بە تایبەتیش لە سوریا. لە نێوان بەشداربووەکاندا، شەریف (Cherif) کوڕی خاجۆ ئاغا (Khadjou Agha) کە تورکە و ئەفسەرێکی سوپای عێراق، بەشدار بوونە. ئامادە بوونی ئەم ئەفسەرە لە کۆبوونەوەکەدا و لەسەر خاکی سوریا، بووەتە هۆی ناڕەزایەتی دەربڕینی حکومەتی سوریا لەبەرانبەر حکومەتی عێراق. کۆبوونەوەکە دوو ڕۆژی خایاندووە، ١٢ و ١٣ی جوڵای، و دوای بەدەستهێنانی مۆڵەتی حکومەتی سوریا، ئامانجەکانی کۆبوونەوەکە بریتی بووە لە ئاسانکاریکردن لە چارەسەری پرسە عەشایریییەکان و بابەتە پەیوەندیدارەکان بەم پرسە. کۆبوونەوەکە ئامانجی سیاسی تریشی هەبووە، هەنوکە ئاشکرا بوونە.

لە نێوان سەرکردە کوردە ئامادە بووەکاندا هەر یەکە لە: دکتۆر ئەحمەد نافز، پڕۆفیسۆر حەمزە بوز شاهین و مستەفا شاهین (لە عەین عەرەب)، قەدری جەمیل پاشازادە و جەمیل پاشازادە بەدری، مەمدوح سەلیم (چاودێری پەروەدەیی)

و دکتـۆر بەیتـار نـوری، ئامـادە بـوون. لـە نێـوان ئـەم بەشـدار بووانـەدا دوو کەسـی یەکـەم لەگـەڵ هـەر یـەک لـە جـەلادەت و کامـەران بەدرخـان وەک ئەندامـی کۆمیتـەی ڕاوێـژکاری هەڵبژێـردارن. ئەرکـی ئـەم کۆمیتەیـە ئاڕاستەکردنی چالاکـی کـوردە کـە بڕیـاری ڕێکخسـتنی دراوە. کۆمیتـەی ڕاوێـژکاری لەلایـەن ئەنجوومەنـی گشـتی کـورد دەستنیشـان کـراوە و لـە ٢٥ ئەنـدام پێـک دێـت، بـە هەڵبـژاردن لەلایـەن کـوردە ئامـادە بووەکانـەوە هەڵبژێـردراون. ئەنجوومەنەکـە، بـە سـەرۆکایەتی دکتـۆر ئەحمـەد نافـز دەبێـت.

ئەندامانیـتری بەرجەسـتە و خـاوەن کاریگەریـی بریتیـن لـە عەبدولکەریـم مـەلا سـەدیق لـە عەیـن دیـوار (نوێنـەری دێـرک)، شـێخ مـوس جگەرخوێـن (شـاعیرەکی کـوردە) و حەمـزە مـەلا، مامۆسـتای زانکۆیـە.

٣. یەکێـک لـەو بڕیارانـەی ئەنجوومەنەکـە دەریکـردووە، ئەمەیـە: پێویسـتە هەمـوو کـورد بەشـداربن لـە پـارە بەخشـین، ئـەوەی بـە (زەکاتـی ئەلحەیـات) نـاسراوە. ئـەو پارەیـەی لـەو باجانـە کۆدەکرێتـەوە، دەخرێتـە سـەر بەرهەمـە کشـتوکاڵییەکان و مەڕومـاڵات. ئـەو پارەیـەی کـۆ دەکرێتـەوە لـە بوارەکانـی کلتـوری و بـۆ چارەسـەریی پزیشـکی تەرخـان دەکرێـت. ئەنجوومەنەکـە بڕیاریـداوە کار لەسـەر باشـتر بوونـی دۆخـی کورد و نەهێشـتنی جیـاوازی و پشـتگویی خسـتنی کـورد لەلایـەن حکومەتـی سـوریاوە بـکات.

٤. ئەنجوومەنەکـە و گشـت کـوردە ئامـادە بـووەکان لەلایـەن عەبدولکەریـم مـەلا سـەدیق، لـە عەیـن دیـوار ئـاگادار کراونەتـەوە لەلایـەن مسـتەفا بارزانـی و قـازی محەمـەد، لـە ئێـران نامـەی پشـتگیریی کردنیـان بـۆ هاتـووە. ئـەو نامانـە بـە زمانـی عەرەبـی نـووسراون. شـایانی ئامـاژە پێدانـە وێنەیـەک لـە ١٧ی جـوڵای لـە ڕۆژنامـەی بەیروتـی «لـێ ژۆر» (Le Jour) بڵاوبووەتـەوە، مسـتەفا بارزانـی جلـی فەرمـی جەنەڕاڵەکانـی ڕووسـی لەبەردایـە. ڕاپـۆرت هاتـووە عەبدولکەریـم بـە کـوردە ئامـادە بووەکانـی کۆبوونەوەکـەی ڕاگەیانـدووە، دڵنیـا بـن پلانـەکان زۆر بـە باشـی بەڕێـوە دەچـن لـە گرتنەبـەری ڕێـکاری سـەربازیی و کـورد لـە ڕێگـەی هێـزەوە هەمـوو مافەکانیـان بەدەسـت دێنـن، هەروەهـا ئـەو دووپاتـی کردووتـەوە، کـورد پێویسـتە لـەوە تێبگـەن، لـە شـەڕەکەدا یـان سـەردەکەون یـان دەمـرن.

٥. هەروەها کۆنسوڵی گشتی تورکیا ئاماژەی بەوە دا، بە گوێرەی هەواڵەکانی سەرچاوەکە، ڕووس لە ئازەربایجان و کوردستانی ئێران، زێڕ و پارەیان بە کورد داوە. هەروەها ڕووس کوردی ئاگادار کردووەتەوە، چاوەڕوانی ئاماژەکان بن بۆ بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات؛ کە لەوانەیە هاوکات بێت لەگەڵ هێرشی ڕووس بۆ سەر تورکیا.

Vaughan Russell

ئەم بەڵگەنامەیە مووڵکی حکومەتی شکۆداری بەریتانیایە

عێراق

نهێنی (١٧٠٨١)

٣ی ئۆگۆست ١٩٤٦

پاژی یەکەم

(E 7580/19/93)

کێشەی کورد

(لەگەڵ نەخشەکان)

پوختە

عێراق

بیرۆکەی دەوڵەتێکی کوردی سەربەخۆ لە پەیماننامەی سیڤەردا ئاماژە پێدراوە (لە ساڵی ١٩٢٠دا واژوو کرا، و هەرگیز جێبەجێ نەکرا)، بەڵام دوای سێ ساڵ بە واژووکردنی پەیماننامەی لۆزان، پەیماننامەی سیڤەر پشتگوێ خرا. کوردی لیوای موسڵ و هەولێر پەسندیان کرد ببنە هاوڵاتیی عێراق، بەڵام کوردی سلێمانی ڕەتیان کردەوە. ناسیۆنالیزمی کوردی ڕاستەقینە و ئامانجە خۆویستەکانی سەرکردە خێڵەکییەکان، شان بە شانی یەکترن. گرفتەکانی بەردەم حکومەت [واتە حکومەتی عێراق] بریتییە لە ڕەخساندنی پێداویستییەکانی سیاسەتێکی لیبرال لەبەرانبەر کورد، و زەرورەتی سەرکوتکردنی سەرهەڵدانی سەرۆک خێڵە گێرەشێوێنەکانی کورد، بەڵام بەرپرسەکانی عێراق لە جیبەجێکردنی ئەم ئەرکە شکستیان هێناوە (پەرەگرافی ١).

کۆمیسیۆنی سنوور دیارکەری سەر بە کۆمەڵەی گەلان، لە ساڵی ١٩٢٥دا، ڕاسپاردەی دامەزراندنی کورد لە بەڕێوەبردنی وڵاتەکەیان و کەرتەکانی دادپەروەریی و بۆ خوێندنی لە قوتابخانەکانیاندا خستەڕوو، هەروەها ڕایسپارد، زمانی کوردی وەک زمانی فەرمی لەم کەرتە خزمەتگوزاریانەی سەرەودا بەکار بهێنرێت.

حکومەتـی بەریتانیـا وەک دەسـەڵاتی ئینتیـداب، لەلایـەن ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان بانگهێشـت کـرا تـا ئـەو ڕێکارانـە بگرێتـە بـەر کـە لەلایـەن کۆمیسـیۆنەوە خراونەتـەڕوو، تـا ڕاسـپاردەکان جێبەجـێ بکرێـن. لـە سـاڵی ١٩٢٣دا، حکومەتـی عێراقـی چەنـد ڕێنماییەکـی دەرکـرد و ڕایگەیانـد، لـە ناوچـە کوردییـەکان فەرمانبـەرەکان کـورد دەبـن و کوردیـی بـە زمانـی فەرمـی ئـەو ناوچانـە هەژمـار دەکرێـت و لـە قوتابخانەکانـدا دەخوێندرێـت (پەرەگرافـی ٢-٤).

لـە پێنـاو نەهێشـتنی ترسـی کـورد سـەبارەت بـەوەی ئـەو ئیمتیازاتانـەی لەلایـەن ئەنجوومەنـی گەلانـەوە بـە کـورد دراوە، لەگـەڵ کۆتایـی هاتنـی ئینتیـداب، پاشەکێشـەیان لـێ بکرێـت، لـەم بـارەوە لـە سـاڵی ١٩٣٢دا، ڕاگەیێندراوێـک لەلایـەن حکومەتـی عێراقەوە، پێشکەشـی ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان کـرا. (پەرەگرافـی ٥ و پاشـکۆی (A)).

لـە سـاڵی ١٩٣٠ و ١٩٣١دا، داواکاری بـێ ژمـار ئاڕاسـتەی کۆمەڵـەی گـەلان و کۆمیسـیۆنی ئینتیـداب کـران، داوای پێکهێنانـی حکومەتێکـی کوردیـان دەکـرد، بـەڵام کۆمیسـیۆن تەنیـا ڕاسـپاردەی دەرکـرد کـە ‹پێویسـتە حکومەتـی عێـراق لەبەرانبـەر هاوڵاتیانـی کـوردا زۆر لێبـوردە بێـت›. (پەرەگرافـی ٦).

سـەبارەت بـە داواکاری کـورد، لـە جـوڵای ١٩٣٠دا، حکومەتـی خاوەنشـکۆ بەرگریـی لـە حکومەتـی عێـراق کـرد و دانـی بـەوەدا نـا، جیـا لـە سـلێمانی، لـە ناوچەکانیـتری کوردنشـین ژمـارەی فەرمانبەرانـی کـورد کەمـە و ڕاگەیاندنـی زمانـی کـوردی وەک زمانـی فەرمـی، دواکەوتـووە، بـەڵام بێگومـان، ئـەو ڕێکارانـەی بـۆ هێنانـەدی خواسـتی کـورد گیراونەتەبـەر، پێشـێل کـراون. لـە ئەنجامـدا تـا سـاڵی ١٩٣٩ جەنـگ دەسـتی پێکـرد، پێشـڤەچوونێکی کـەم لـە چارەسـەری کێشـەی کـورد بـەدی هاتبـوو. وا دیـارە ناسـیۆنالیزمی کـورد بـەرەو کـزی دەچێـت، تەنیـا ئـەو کاتانـە نەبێـت کـە حکومەتـی عێـراق گرنگییەکـی تایبـەت بـە پرسـی عـەرەب دەدات (پەرەگرافـی ٧-١١).

گرفتـە ئابوورییـەکان لەبـری نەهێشـتنی ناسـیۆنالیزمی کـورد، بنەمـای سـەرەکی گلەیـی کـورد بـووە لـە مـاوەی شـەڕدا. لـەو ڕێککەوتنـە چارەسـەریەی لـە جانیـوەری

١٩٤٤دا لەگەڵ مەلامستەفا گرێدرا، بەڵێندرا دانەوێڵە بۆ بارزان بنێردرێت و خزمەتگوزاریی فریاکەوتن پێشکەش بکرێت. دوژمنکاریی مەلامستەفا و ناکارامەیی حکومەتی عێراق بووە هۆی خێراترکردنی سەرهەڵدان کە لە ئۆگۆستی ١٩٤٥دا هەڵگیرسا. بە پاڵپشتی زۆری سەرۆک خێڵەکانی کورد، سەرهەڵدان سەرکوتکرا و مەلامستەفا بەرەو ئێران هەڵات و بە هەڕەشەیەکی جیددی [بۆ سەر حکومەتی عێراق] مایەوە. (پەرەگرافی ١٢-١٣).

ناکرێت سەرزەنشتی حکومەتی عێراق نەکرێت. کاتێک ئاشتی بەرقەرار نەکرێت، ئەوان پشتگوێ دەخرێن، کاتێک کێشە سەریهەڵدا، ئەوان گلەییان کرد. ئەوان هەوڵیاندا بەربەست بخەنە بەردەم سیاسەتی [دابینکردنی مافی کورد]. دەستڕۆیی بەریتانیا و کۆمەڵەی گەلان لەمپەر بوو لەبەرانبەر ئەگەری پەنابردنە بەر کۆمەڵکوژی [لەلایەن حکومەتی عێراق لە دژی کورد]، بەڵام بۆ حکومەتی عێراقیش سەختە هاوسۆز بێت لەگەڵ کۆمەڵگایەک کە هیچ دەرفەتێک لە دەست نادەن بۆ ئیهانەکردنی. (پەرەگرافی ١٤).

ئێران

کوردی ئێران «بە نائومێدیەوە لە نێوان خۆیاندا دابەش بوونە». گەڕانەوەی سەرۆک خێڵەکان لە دوای کۆتاییهێنان بە دەسەڵاتی ڕەزا شا، بارودۆخەکەی وەک سەردەمی پێش نەهێشتنی سەرۆک خێڵەکان بەرەو خراپی برد. بەڵگەیەک لەبارەی بوونی، خواستی ناسیۆنالسیتیەکان کە لە ئاواتە خێڵگەراییەکان جیاوازە، لە دەرەوەی ئازەربایجان لەبەر دەست نییە. (پەرەگرافی ١٥).

چەند مانگی دوای چوونە ناوەوەی سوپای سۆڤیەت و بەریتانیا بۆ ناو خاکی ئێران، سیاسەتی هەردوو حکومەتەکە، بەسترابووەوە بە بوونی کورد لە سەر سنووەرکانی تورکیا. حکومەتی خاوەنشکۆ خۆی لەهەر کردەوەیەک بە دوور گرت ببێتە هۆی وروژاندنی گومانی تورک. لە لایەکیترەوە، ڕووس زەنگی مەترسی بۆ تورک لێدا، ئەویش لە ڕێگەی هاندانی کوردی ئێران و نیگەرانییان لە هەبوونی خێڵە کوردییە

دۆستەکان لەسەر سنووری نێوان ئازەربایجان و تورکیا. دواتر هەڵویستی ڕووس گۆڕانی بەسەردا هات و لە ١٩٤٢دا هەوڵیاندا باڵانسی هێز لە نێوان کورد و دەسەڵاتدارانی ئێراندا بپارێزن. لە ساڵی ١٩٤٤دا ئاماژەکانی دووبارە هاندانی ناسیۆنالیزمی کورد لەلایەن ڕووسیاوە وەدەرکەوتەوە. (پەرەگرافی ١٦-١٧).

بە گشتی مەبەستی حزبی تودە سەربەخۆیی کورد نییە، بەڵکو هەوڵ دەدات کورد لە دژی حکومەتی تاران هان بدات، بەڵام لە ناو کورددا حزبێکی جەماوەری نییە و کورد هاوسۆزییەکی کەمیان بۆ ئامانجەکانی ئەم حزبە هەیە. (پەرەگرافی ١٧).

لە سەرتاسەری ساڵی ١٩٤٤دا، لە ئێران، مهاباد بوو بە مەڵبەندی ناسیۆنالیزمی کوردی و لەم شارەدا قازی محەمەد کەسایەتییەکی خۆجێیی، وەک سەرۆکێک پەیدابوو. لە هەمانکاتدا، جوڵانەوەیەکی بێ پشتیوان لە ئارادا بوو، تا هەر سێ کۆمەڵە ناسیۆنالیستیەکەی کورد یەک بخات (پەرەگرافی ١٨).

لە فێبریوەری ١٩٤٥دا، ڕووس ڕێڕەوی سوپای ئێرانیان داخست کە بە نیاز بوون نائارامیەکانی مهاباد سەرکوت بکەن. ڕووس لەلایەن کوردەوە وەک ڕزگارکەر ستایشکران. ئەم ڕوانگەیەش نەبەستراوەتەوە بە کردنەوەی لقێک لە کۆمەڵەی کلتوری ئێرانی-سۆڤیەت (Irano-Soviet Cultural Society) لە مهاباد لە مانگی ئەپریلدا. کۆمەڵەی کورد (کۆمەڵەیەکی ناسیۆنالیستییە) بە جیگرەوەی کۆمەڵەی ‹ژیانی کورد›، هەژمار دەکرێت. تێکچوونی بارودۆخ ‹لە نێوان کوردی عێراقدا بە شێوەیەکی گوماناوی پەیوستە بە چالاکیەکانی ڕوسیا و کۆمەڵە، بەڵام هیچ کاریگەری لەسەر کوردی ئێران نەبووە. لە هەمانکاتدا، قازی محەمەد و هەندێك سەرۆک خێڵیتری کورد بانگهێشتی باکۆ کراون و داوایان لێکراوە بچنە ناو پارتی دیموکراتی ئازەربایجان و لە بەرانبەردا سۆڤیەت پشتگیریی لە جوڵانەوە سەربەخۆیی خوازەکەیان دەکات. ڕێککەوتنی ئەم دواییانەی نێوان مهاباد و تەورێز بەڵگەیە لەسەر نەگۆڕینی سیاسەتی ڕووس، سەختە ئەم ڕێککەوتنە بە بێ ڕەزامەندی ڕووس کرابێت. سنووری ناوچەی کورد بە دروستی دیار نەکراوە، بەڵام سنووڕەکانی باشوور تاڕادەیەک دیارن (پەرەگرافی ١٩-٢٠).

ڕووس و جوڵانەوەی پان کورد

هیچ بەڵگەیەک لەبەر دەست نییە، بیسەلمێنێت ڕووس پاڵپشتی لە جوڵانەوەیەکی بەرفراوانی کورد بۆ سەربەخۆیی دەکات. ڕاپۆرتەکان تەنیا لەو بارەوەن ڕووسیا هانی کوردی ئێران دەدات پاڵپشتی لە مەلامستەفا بکەن. ئەمەش لەوانەیە تەنیا وچانێک بێت لەو سیاسەتەی بۆ یەکخستنی هەوڵەکان لە ئازەربایجان داڕێژراوە. سەرکەوتنی قازی محەمەد و ئەو ڕاستییەی مەلامستەفا بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ لە ئێران ماوەتەوە، سەرەڕای داواکاریی عێراق بۆ ڕادەستکردنی، ئەم بیرۆکەیەی بەرجەستە کردووە کە لەوانەیە لە ژێر ڕێنمانی ڕووس، دامەزراندنی دەوڵەتێکی خاوەن ئۆتۆنۆمی بۆ کورد بەرفراوانتر بکرێت، تا کوردی عێراق و تورکیاش بگرێتە خۆ. تەنیا لە ئێران نەبێت، ڕووس هیچ هەوڵێکی جیددی بۆ ئاڕاستەکردنی جوڵانەوەی کورد نادەن. دەبێ کورد بۆ ئەم کارە سوپاسگوزار بن، چونکە لەو شوێنەی بانگەوازی ناسیۆنالیزمی لە یەکخستنی سەرۆک خێڵە ڕکابەرەکان شکستی هێنا، ئایدۆلۆژیای کۆمۆنیستی کە بۆ زۆربەیان بێزارکەرە، سەرکەوتوو نابێت، تەنیا لەو کاتە نەبێت، لە ژێر کۆنترۆڵی ڕاستەوخۆی سۆڤیەتدا بێت. هاوکات پڕوپاگەندە زەمینە بۆ گۆڕانکاریی سیاسی لە داهاتوودا خۆش دەکات و ئەم پڕوپاگەندەیەش وەک کابوسێک لە کاتی پێویستدا بەرهەم دەهێنرێت، کەمی پاڵپشتی کردن لە ناسیۆنالیزمی کوردی، یارمەتیدەری لاوازکردنی دەستڕۆیی بەریتانیایە لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا (پەرەگرافی ٢٢-٢٤).

دەوڵەتەکانی شام (Levant States)

مەزەندە دەکرێت کە ژمارەی کورد نزیکەی ٥٠-٦٠،٠٠٠ هەزار کەس بن و بە شێوەیەکی سەرەکی لە گروپە خێڵەکییەکان و بە درێژای سنووری نێوان سوریا و تورکیادا دەژین. لە دیمەشق، نزیکەی ٢٠ هەزار کورد هەن. زۆربەی ئەندامانی ئەم خێڵانە نەخوێندەوارن و خەریکی کشتوکاڵن. ئەوان لەگەڵ جوداکارییەکانی دەسەڵاتی سوریا ڕاهاتوون، بەڵام هیچ ئاڕاستەیەکی جیابوونەوەش نیشان نادەن و هیچ بەڵگەیەک لە بەردەست نییە کوردی سوریا، پەیوەندییەکی نزیکیان لەگەڵ کوردی عێراق یان ئێراندا هەبێت.

لەناو کوردی دیمەشق (لەگەڵ ئەو کوردانەی لە باکوورن، قوڕساییەکی کەم دروست دەکەن) دوو دەستە هەن: کۆمەڵەی کورد (Kurdish League) و کۆمەڵگای سەڵاحەدین (Society of Salah ed Din). کۆمەڵەی کورد داوای پێکهێنانی دەوڵەتێکی کوردیی خاوەن ئۆتۆنۆمی دەکات و لەمبارەوە هەندێك نامیلکەی چاپ کردووە و بۆ ڕێکخراوەکانی نەتەوە یەکگرتووەکانی ناردووە. کۆمەڵگای سەڵاحەدین کار لەسەر بەرزکردنەوەی پێگەی کورد و زیندووکردنەوەی زمانی کوردیی دەکات. حاڵی حازر، سەرکردەکانی ئەم دەستەیە هیچ مەیلێکیان بەرەو ڕووسیا نییە، بەڵام کۆمەڵەی کوردی لەوانەیە بەرەو ڕووسیا هەڵگەڕێتەوە، ئەگەر بزانێت حکومەتی خاوەنشکۆ هیچ یارمەتییەکی نادات. ئەگەرچی سەرۆکی پارتی کۆمۆنیستی لوبنان، بە ڕەچەڵەک کوردە، بەڵام هیچ بەڵگەیەک لە بەردەست نییە بیسەلمێنێت، ئەو هیچ بەرژەوەندییەکی ئەوتۆی لە ناو کورددا هەبێت (پەرەگرافی ٢٦-٢٧).

بەشی ٢- کوردی تورکیا

لە کۆی گشتی نزیکەی (٣،٠٠٠،٠٠٠) کورد کە لە جیهاندا هەن، ١،٥٠٠،٠٠٠یان لە تورکیادا دەژین و دڕکی سەرەکین لە جەستەی تورکیادا. هەرگیز و لەلایەن هیچ هێزیکەوە ملکەچ نەکراون.

مێژووی هاوچەرخ

کوردستانی تورکیا وڵاتێکی شاخاوییە، و ژیانی دانیشتوانەکەی بە شێوەی خێڵەکی و دەرەبەگایەتییە. تەنانەت لەو کاتەوەی تورک لە ساڵی ١٥٣٤دا دەستی بەسەر تورکیادا گرت، ویستی کورد بۆ مانەوە بە سەربەخۆیی بووە هۆی هەڵگیرسانی چەندین شۆڕش یەک لە دوای یەک کە دواییان لە ساڵی ١٩٣٧دا بوو. بە بەکارهێنانی شێوازی مۆدێرنی جەنگی بەشێوەیەکی بەرفروان، تورکیا کێشەیەکی کەمی هەبوو لە سەرکوتکردنی سەرهەڵدانەکانی ئەم دواییانە، بەڵام دڕندەیی ئەم شێوازانە تۆوی سەرهەڵدانی زۆرتری چاند. (پەرەگاف ٢٩-٣٠).

سەختە هەڵوێستی هەنوکەی تورکیا هەڵبسەنگێندرێت، بەڵام حکومەتی تورکیا

ئـەوە ڕەتدەکاتـەوە، دان بـە کەمینـەی کـورد بنێـت و هەوڵـە بەرفراوانەکانـی لـە تواندنـەوەی کـورد، شکسـتی هێنـاوە. سـەرەڕای ئـەوەی حکومەتـی ئێسـتا بـە بـەراورد لەگـەڵ حکومەتەکانـی ڕابـردوو، سیاسـەتێکی توندتـری گرتووەتەبـەر. هەوڵـەکان بـۆ پەرەپێدانـی ڕاگەیانـدن لـە ناوچـە کوردیەکـەی تورکیـا، تاکـو کلتـوری تورکـی بڵاوبکرێتـەوە بـە دوودڵـی ئەنجامـدراوە و کاریگەریشـی نەبـووە. بەگشـتی ڕێـکارە ئەمنیەکان باڵادەسـت بوونـە، ئەویـش لەبەرئـەوەی سـوپای تورکیـا لـەم ناوچەیـەدا ئامادەگـی هەیـە. هەروەهـا ناسـیۆنالیزمی کـوردی گەشـەی کـردووە و لەلایـەن ڕۆشـنبیرانی کـورد لـە سـوریا و عێـراق بـرەوی پـێ دەدرێـت (پەرەگرافـی ٣١).

دانیشتوان

دواییـن وردەکاریـیـەکان کـە هـی سـاڵی ١٩٣٥ن، ژمـارەی تـورک و ئـەو کەسـانەی بـە کـوردی قسـە دەکـەن، لـەو ناوچانـەی بـە ویلایەتـە کوردییـەکان نـاو دەبردرێـت، لـە خشـتەیەکدا خراوتـەڕوو. تـا هەنوکـەش، وردەکاریەکانـی سـەرژمێری سـاڵی ١٩٤٤ بڵاونەبووەتـەوە، بـەڵام بـە دڵنیاییـەوە ڕێـژەی ئـەو کەسـانەی بـە کـوردی قسـە دەکـەن لـە ٣٧٪ی سـەرژمێری سـاڵی ١٩٣٥ کەمـتر نییـە. لـە ڕووی نـەژادەوە، کـورد زۆرتـر لـە تـورک وەچـە دەخەنـەوە. دابەشـبوونی کـورد لـە گشـت ویلایەتەکانـدا وەک یـەک نییـە و لـە هەندێـك لـە وێلایەتەکانـدا ڕێـژەی ئـەو کەسـانەی بـە زمانـی کـوردی قسـە دەکـەن لـە سـەرووی ٦٤٪ بـۆ ٧٩٪یـە. (پەرەگرافـی ٣٢).

ویلایەتـە کوردییـەکان بـە هـۆی کـرداری تونـدی سـزادان [لەلایـەن حکومەتـی تورکیـاوە] لـە دانیشـتوان چـۆڵ کـراون. هەروەهـا بەسـەربازگرتنیان لـە شـەڕەکانی ١٩١٤-١٨، ژمارەیەکـی زۆر کەمیـان بـە زیندوویـی مانـەوە و هەروەهـا گومـان هەبـوون لـە دروسـتی سـەرژمێری تورکـەکان [گشـتیان هـۆکارن بـۆ کەمبوونـەوەی ژمـارەی کـورد]. بـە گوێـرەی سـەرژمێرییەکان لـە سـاڵی ١٩٤٤دا، ڕێـژەی دانیشـتوانی تورکیـا بـە بـەراورد لەگـەڵ سـاڵی ١٩١٤، دوو بەرابـەر بـووە. ئەمـەش سـەرەڕای مردنـی زۆری تـورک بـە هـۆی جەنگـەکان و هەروەهـا کەمـی وەچەخسـتنەوەی تـورک. دەکرێـت بـە نـاوی کـوردەوە لـە ڕۆژهەڵاتـی تورکیـا، ئـەو سـەرژمێرییانە بخرێنـە ژێـر پرسـیارەوە (پەرەگرافـی ٣٣).

ئۆتۆنۆمی و ڕووس

بـە پێـی پەیماننامـەی سـیڤەر لـە سـاڵی ١٩٢٠دا. بەریتانیـای مـەزن و فەرەنسـا و ئیتاڵیـا، دەبووایـە پلانێکـی ئۆتۆنۆمیـان بـۆ هەندێـک لـە ناوچـە کوردییـەکان داڕێشـتبا و داوا کرابـا دەوڵەتێکـی کـوردی سـەربەخۆ بـە پێـی سـەڵاحیاتی کۆمەڵـەی گـەلان دروسـت کرابـا. هەروەهـا پلانێکیـش بـۆ دەوڵەتێکـی کوردی-ئەرمەنـی خرایـەڕوو، بـەڵام هیـچ یـەک لـەم پلانانـە بـە هـۆی پێداگـری کەمـال ئەتاتـورك، سـەریان نەگـرت. تـورک بـە پلـەی یەکـەم و بەریتانیـای گـەورە بـە پلـەی دووم بەرپرسـیارن لـە داواکردنـی کـورد بـۆ ئـەوەی ڕووسـیا پشـتگیریان بـکات. (پەرەگرافـی ٣٤-٣٦).

هەمیشـە سیاسـەتی تورکیا لەبەرانبەر کورد بریتی بووە لە سیاسـەتی بەتورککردنی کورد، ئەمـەش لـە کاتێکدایە سـۆڤیەت سیاسـەتی هاندانی کلتوریی بـۆ کەمینەکانـی گرتووەتەبەر، کە لە ڕاسـتیدا ئەم سیاسـەتەش هاندەری شـاراوەی لە پشـتە. (پەرەگرافی ٣٧).

هیـچ بەڵگەیـەک لەبەردەسـت نییـە، تـورک دان بـە ئەگـەری چارەسـەریی ئابـوری بـۆ کێشـەی کـورد بنێـن. ئـەوان سیسـتەمی ئابـوری کۆنیـان لـە نـاو بـردووە، بـەڵام کارێکـی ئەوتۆیـان ئەنجـام نـەداوە، ئابـوری مۆدێـرن جێگـەی ئابـوری کـۆن بگرێتـەوە. لـە ڕاسـتیدا، حکومەتـی تورکیـا تەنیـا دەتوانێـت بانگەشـەی ئـەوە بـکات کـە لـە ناوچـە کوردییەکانـدا خزمەتگوزاریـی باشـی پزیشـکی و ڤێتەرنـەری دابیـن کـردووە (پەرەگرافـی ٣٨-٣٩).

تـا هەنوکـە هیـچ بەڵگەیـەک لـە بەردەسـتدا نییـە سـەبارەت بـە دەسـتێوەردانی چالاکانـەی سـۆڤیەت، هەروەهـا جوڵانـەوە ناسـیۆنالیزمییەکان کـە لەلایـەن سـۆڤیەتەوە پاڵپشـتی دەکرێـن تەنیـا لـە ڕێگـەی توانـای تورکیـا لـە سـەرکوتکردنی وروژاندنـی ئـەم هەسـتە، دەتوانرێـت سـنووردار بکرێـن. تەنانـەت جوڵانـەوە ئۆتۆنۆمـی خوازەکانـی کـوردی ئێـران و عێراقیـش، تـا ئـەو کاتـەی کـە تورکیـا بتوانێـت سـنووورەکانی بپارێزێـت، ناتوانـن ببنـە هـۆی نیگەرانـی تورکیـا، بـەڵام ئـەو کەیسـەی کە ڕووسـیا سـەبارەت بـە کوردسـتانێکی خـاوەن ئۆتۆنۆمـی بیخاتـە بـەردەم جیهـان، کەیسـێکی بەهێـزە. دوو هـۆکار هـەن کـە بۆچـی ڕووسـیا گرنگـی بـە کـوردی تورکیـا دەدات: یەکـەم، لـە ویلایەتـە کوردییەکانـدا

زۆرترین ئەگەری دۆزینەوەی نەوت هەیە؛ دووەم، هەبوونی کورد لە سلیکیا (Cilicia) و لە سەر سنووری نێوان تورکیا-سوریا کە ٣٥ میل لە ئەلکساندراتیا دووەر، لەوانەیە بیانوێک بدات بەدەستەوە بۆئەوەی کە سنووری کوردستان بەرفراوان بکات تا بەندەری ئەلکساندرتیا لەخۆ بگرێت، یان بۆ ئەوەی کە بانگەشە بکات سلیکیا بۆ ئەرمەنەکان بێت (پەرەگرافی ٤٠-٤٣).

تەنانەت ئەگەر بێت و تورک ڕەفتارێکی لیبرالانە لەبارەی ئازادیی کورد بگرنەبەر، هەڕەشەی ڕووس ئەم جۆرە سیاسەتە ناومکین دەکات. ترس لەوەی کە دۆخی کەمینەکان بەرەو ئۆتۆنۆمی و دواتر بەرەوەی سەربەخۆیی هەنگاو بنێت، لەوانەیە تورکەکان زۆرتر هان بدات کە سیاسەتی بەتورک کردن بگرنەبەر (پەرەگرافی ٤٤).

.

کێشەی کورد

بەشی ١

عێراق

بیرۆکەی دەوڵەتی کوردستانی سەربەخۆ کە ناوچەکانی زۆرینەی کوردنشینی تورکیا و عێراقی لە خۆ دەگرێت، (بەڵام ناوچە کوردییەکانی ئێرانی لە خۆ نەدەگرت)، لە پەیماننامەی سیڤەردا کە لە ٢٩ی ئۆگۆستی ١٩٢٠دا واژوو کرا و هەرگیز جێبەجێ نەکرا، هاتووە. ئەم پەیماننامەیە دوای سێ ساڵ و بە واژوو کردنی پەیماننامەی لۆزان لە ٢٤ی جوڵای ١٩٢٤، پشتگوێ خرا، بەڵام ئەنجامی ئەم پەیماننامەیە بریتی بوو لەوەی سیاسەتی حکومەتی خاوەنشکۆ و سیاسەتی حکومەتی عێراق لە چوارچێوەیەکدا داڕێژرا، بتوانن ماددە پەیوەندیدارەکان [بەکورد] لە پەیماننامەی سیڤەر جێبەجێ بکرێن. لە بەرانبەر ئەم بارودۆخەدا، کوردی لیوای موسڵ و هەولێر لە پێش ساڵی ١٩٢١ ناسنامەی هاوڵاتی بوونی عێراقیان قبوڵکرد، بەڵام کوردانی سلێمانی ئەم هاوڵاتی بوونەیان ڕەتکردەوە و ئەوەیان ڕەتکردەوە لە ژێر هەر بارودۆخێکدا بچنە ژێر دەسەڵاتی حکومەتی عێراق و لە ڕاپرسی ئەو ساڵدا دەنگیان بە مەلیک فەیسەڵ نەدا. لێکەوتەکان و چالاکییەکانی شێخ مەحمود لە سلێمانی و شێخ ئەحمەد و براکەی مەلامستەفا لە ناوچەی بارزان، بە کورتی لە نامەی پێشتردا بە ژمارەی (ii/٩/RR X) باس کراوە. هەروەها ئاماژە بەوەش کراوە، بەردەوامی نائارامی ئەو سێ سەرکردەیە بۆ شکستی حکومەتی عێراق لە جێبەجێکردنی بەرپرسیارێتییەکانی دەگەڕێتەوە.

١. ئەمەش تەنیا بەشێکی ڕاستییە. دوژمنایەتی ئەو سێ سەرکردەیە لەبەرانبەر حکومەتی بەغدا زۆر جیدییە و هەر بۆیەش وەک پاڵەوانانی ناسیۆنالیزمی کوردی سەیر دەکرێن، بەڵام ناسیۆنالیزمێک لەبری ئەوەی لە نیشتیمانپەرییەوە هەڵقوڵابێت، سنووردارە بە دەستەبەرکردنی خواستی شەخسی ئەم سەرکردانە. ئامانجی سەرەکی ئەوان بریتییە لە ڕێگە پێدانیان تا مومارەسەی دەسەڵاتی دەرەبەگایەتی ستەمکاری خۆیان بەسەر هاونیشتیمانیەکانیاندا بکەن و بیانخەنە

ژێر ڕکێفی خۆیان[1]. ئەمەش بەو مانایە نایێت، ویست بۆ هەبوونی دامەزراوە کوردییەکان لە نێوان چین و تۆڕەکاندا نییە . داواکاریی بێ ژمار کە داوای داننان بە مافە زاتی و بەدەستهاتووەکان دەکات، ئاماژەن بۆ هەستی نەتەوایەتی. هەر لە ساڵی ١٩٢٤ەوە، ناسیۆنالیزم لە ژێدەرە سەرەکیەکەی واتە سلێمانی بەرەو هەولێر و ناوچە کوردییەکانی دەڤەری موسڵ بەرەوی سەندووە. ژمارەیەکی بەرفراوانی قوتابی و پارێزەرە گەنجەکان، هەڵگری تێڕوانینێکی بەرفراوانترن لەو نیشتیمانپەروەرییە خۆویستانە و بەرتەسکەی لە سەردەمانی زووتر لە سلێمانیدا هەبووە. ئەگەرچی هەردوو داواکاری [واتە زمانی سەرکردەکان و خەڵکی ئاسایی] بە یەک زمان دەردەبڕێن، بەڵام مانای جیاوازیان هەیە. هەربۆیەش بەریتانیا و حکومەتی عێراق ڕووبەڕووی دووڕیانی داننان بە پێداویستییەکانی سیاسەتێکی لیبرال لەبەرانبەر ناوچە کوردییەکان و زەروورەتی سەرکوتکردنی سەرهەڵدانی سەرکردە لە یاسا دەرچووەکانی بووەتەوە. سیاسەتمەدارانی عێراق زۆربەیان پێشتر سەرباز و قوتابی، قوتابخانەکانی تورکیا بوونە، ئەو لێهاتوویی‌یەیان نییە، ڕووبەڕووی ئەم بارودۆخە ببنەوە.

٢. بە پێی ڕاسپاردەی کۆمیسیۆنی دیارکردنی سنووری کۆمەڵەی گەلان، کە لە فێبریوەری ١٩٢٥دا سەردانی ناوچە کوردییەکانی عێراقیان کرد، بەرپرسیارێتی فەرمی خرایە ئەستۆی حکومەتی عێراق و ئینتیدابی بەریتانیا. لە دواییەن ئەنجامگیریدا، ڕایانگەیاند: «پێویستە ویستی کورد لەبەرچاو بگیرێت، و پێویستە لە بەڕێوەبردنی کاروباری تایبەت بە ولاتەکەیان و بۆ بەدیهێنانی دادپەروەری و خوێندن لە قوتابخانەکان، فەرمانبەری کورد لەم ناوچانەدا دابمەزرێت، هەروەها پێویستە کوردی ببێتە زمانی فەرمی لە تەواوی ئەم کەرتانەدا».

(١) ئەو پشتگیرییەی ئەو سەرکردانە لە کوردی میانڕەو و پابەند بە یاسا هەیانبوو، دەکرێت لەو ڕوانگەیەوە هەڵبسەنگێندرێت، لە ماوەی فەرمانڕەوایی شێخ مەحمود لە سلێمانی لە نێوان ساڵانی ١٩٢٢-٢٤دا، ژمارەی دانیشتوانی شارەکە بۆ ٧٠٠ کەس کەم بوویەوە ، بەڵام لە دوای دووبارە دەستبەسرداگرتنەوەی ئەم شارە لەلایەن هێزەکانی بەریتانیا و عێراقەوە، دوای دوو مانگ بۆ ١٢ هەزار کەس و دوای چوار مانگ بۆ ٢٠ هەزار کەس بەرز بووەوە.

٣. ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان، سەبارەت بە سنووری باکووری عێراق و سەبارەت بە پرسی کورد بەم شێوەیەی خوارەوە بۆچوونی خۆی دەربڕی:
«حکومەتی بەریتانیا وەک دەسەڵاتی خاوەن ئینتیداب، بانگێشتکراوە لەبەردەم ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان ئەو ڕێکارە کارگێڕییانە بخاتەڕوو کە بۆ دانیشتوانی کورد دەگیرێنەبەر و لە ڕاپۆرتەکەی کۆمیسیۆنی دۆزینەوەی ڕاستییەکاندا ئاماژەی پێدراوە، تا گەرەنتی خۆبەڕێوەبردن بۆ کورد بکرێت، ئەوەی کۆمسیۆن لە دواین ئەنجامگیریدا ئاماژەی پێداوە».

٤. بڕیاری ئەنجوومەنی وەزیران لە ساڵی ١٩٢٣دا دەرکرا، و لێدوانی سەرۆک وەزیران لەبەردەم ئەنجوومەنی نوێنەران جەختی لەسەر کرایەوە، ڕێنماییەکان بۆ ئەندامانی کابینە خرانەڕوو، بۆ ئەوەی دووپات بکرێتەوە دەبێ لە ناوچە کوردییەکاندا، فەرمانبەرەکان کورد بن و زمانی فەرمیش کوردی بێت و لە قوتابخانەکانیش بە زمانی کوردی بخوێندرێت.

٥. مەبەستی حکومەتی بەریتانیا بۆ کەمکردنەوەی ڕژێمی ئینتیداب لە ساڵی ١٩٣٢دا، بووە هۆی نیگەرانی کورد لە دوای پاشەکێشەی دەستڕۆیی بەریتانیا [لە عێراقدا]، چیتر کورد نەتوانن لەو ئیمتیازاتانە سوودمەند بن کە لەلایەن کۆمەڵەی گەلانەوە ڕاسپاردە کراون. ئەوان داوای گەرەنتی بۆ داهاتوو دەکەن. بەندەکانی پەیماننامەی ٣٠ی جونی ١٩٣٠، ئەو ترسەی دووپات کردەوە؛ هیچ زەمانەتێکی ئەوتۆی تێدا نەبوو، بتوانێت لەو ترسە کەم بکاتەوە، چونکە لەلایەن دەوڵەتە سەربەخۆیە هاوپەیمانەکاندا بارودۆخەکە بۆ سەپاندنی ئەو مەرجانە، گونجاو نەبوو. بەهەرحاڵ سەبارەت بە مافی کەمینەکان، ڕاگەیاندنێکی فەرمی لەلایەن حکومەتی عێراقەوە لە مەی ١٩٣٢، خرایە بەردەم کۆمەڵەی گەلان. پەرەگرافی پەیوەست بەم بابەتە لە پاشکۆی (A)دا ئاماژەی بۆ کراوە.

٦. لە مانگی جوڵایدا، دە کەسایەتی ناوداری سلێمانی داواکارییەکیان بۆ کۆمەڵەی گەلان ناردووە و داوای دامەزراندنی حکومەتێکی کوردییان کرد بەچاودێری کۆمەڵەی گەلان. دواتر هەشت داواکاریتر لە نێوان ئۆگۆستی ١٩٣٠ و ئەپریلی

١٩٣١دا، لـە ژێـر تێبینیەکانـی کۆمیسـیۆنی ئینتیدابـدا لـە جـوڵای هەمـان سـاڵ، بـەرز کراونەتـەوە، بـەڵام کۆمیسـیۆنی ئینتیـداب لـە ڕاسـپاردەکانیدا بـۆ ئەنجوومەنـی گـەلان تەنیـا ئـەو پێشـنیازەی خسـتووەتەڕوو، پێویسـتە داوا لـە هێزەکانـی ئینتیـداب بکرێـت، گوشـاری زۆرتـر بخەنـە سـەر حکومەتـی عێـراق، تـا لـە مامەڵـە کـردن لەگـەڵ هاوڵاتییانـی کـوردا ئەوپـەڕی ڕۆحـی لێبوردەیـی بگرێتەبـەر.

٧. حکومەتـی خاوەنشـکۆ لـە چاوخشـاندن بـە داواکاریـی کـورد کـە لـە جـوڵای ١٩٣٠دا بەرزیـان کردبـووەوە، پشـتگیریی لـە حکومەتـی عێـراق کـرد و ناڕەزایـی لەبەرانبـەر ئەو بەیاننامەیـە دەربـڕی، بـەوەی زۆربـەی فەرمانبـەرە کارگێـڕی و جێبەجێکارەکانی ناوچەی کوردسـتان عەرەبـن و ئامـاژەی بـەوەدا لـە کـۆی ١٥٧ کاربەدەسـتی دەڤـەری سـلێمانی، ١٠٩ کەسـیان کـورد و تەنیـا ١٢ کەسـیان عەرەبن. سـەرەڕای ئەمەش دان بـەوەدا نراوە لە دەڤەرەکانیـتری کوردسـتاندا، ڕێـژەی فەرمانبەرانی کـورد کەمتر بووە. هەروەهـا ئاماژە بە سـەختی دۆزینـەوەی فەرمانبـەرە کوردە شـیاو و خاوەن بەهـرەکان دراوە بۆ پڕکردنەوەی پۆسـتە تەکنیکـی و جێبەجێکارییـەکان. هەروەها دان بەوە دانراوە، دەبا زووتر یاسـایەک دەرچووبـا، کوردیـی لـە مامەڵـە حکومیەکانـدا و لـە دەرچوونـی بڕیـاری دادگاکان و لـە خوێندنگاکانـی ناوچـە کوردنشـینەکاندا بـە زمانـی فەرمی هەژمـار بکات، بەڵام پاسـاو بۆ ئەمـەش هێنراوەتـەوە، کوردیـی وەک زمانی نووسـین تا «ئەم سـاڵانەی دوایـی››، زمانێکی نەنـاسراو بـووە. لـەم بارەوە، هەمان هەڵوێسـت لـە وەڵامی نامەیەکی سـەرۆک وەزیرانی عێـراق بـە وەکالەت لە ١٩ی ئۆگۆسـتی ١٩٣٠دا، دراوتەوە و ئاماژە بەوە کراوە سیاسـەتی حکومەتـی [بەریتانیـا] بریتـی دەبێـت لـە پاراسـتنی باشـترین بەرژەوەنـدی بـۆ کـورد، بە مەرجێـک دژ نەبێـت لەگـەڵ مەرجەکانـی کۆمەڵـەی گەلان.

بـە کورتـی ئـەم مەرجانـە بریتیـن لـەوەی دامەزراندنـی کـورد تەنیـا لـە لیـوا کوردییەکانـدا، ڕێگـر دەبێـت لـە دامەزراندنیـان لـە بەشـەکانیتری عێراقـدا، ئەمـەش بـە زیانـی بەرژەوەندییـە گشـتییەکانی سیسـتەمی بەڕێوەبردنـە. لـە هەمانکاتـدا، پارێـزگاری لـە زمانـی کـوردی دەکرێـت وەک زمانـی خوێنـدن لـە قوتابخانـە سـەرەتاییەکان و لـە دادگاکان و لـە گشـت کاروبـارە کارگێڕییەکانـدا.

٨. ئـەم نامەیـە ئامـاژە بـە یاسـایەک دەکات کـە لـە ٢٣ی مـەی ١٩٣١دا دەرچـووە. بـە پێـی ئـەم یاسـایە، نووسراوێـک بـۆ گشـت وەزیـرەکان نێـردراو (تەنیـا وەزیـری بەرگـری و کاروبـاری دەرەوە نەبێـت) و ڕێنمایـی کـراون لـە ناوچـە کوردییەکانـدا ئـەو کاربەدەسـتانە بگـۆڕن کـە زمانـی کـوردی نازانـن، و ئەگـەر ئـەم کارەش مومکیـن نەبـوو، [کاربەدەسـتی غەیـرە کـورد] فێـرە زمانـی کـوردی بکـەن. لـە هەمانکاتـدا کۆمیتەیـەک پێکهێـنرا، تـا بڕیـار بـدات چ زارێکـی زمانـی کـوردی بـەکار دەهێنرێـت.

٩. ئـەم مەرجانـەش بـۆ نووسـینگەی وەرگێـڕان لـە بەغـدا نێـردراوە تـا یاسـاکان، ڕێـکارەکان و ڕێنماییـە کارگێڕییـەکان وەرگێڕێتـە سـەر زمانـی کـوردی. پێویسـتە سەرپەرشـتیارێکی پەروەردەیـی کـورد بـۆ قوتابخانـە کوردییـەکان و کوردێـک وەک یاریـدەدەری بەڕێوەبـەری گشـتی کارگێڕیـی لـە وەزارەتـی ناوخـۆدا، دابمەزرێـت. لـە هەمـوو ئـەم خاڵانـە، تەنیـا دامەزراندنـی کوردێـک وەک یاریـدەدەری بەڕێوەبـەری گشـتی جێبەجێکـراوە و تـا هەنوکـەش بەردەوامـە. تـا سـاڵی ١٩٤٥، سەپەرشـتیاری پەروەردەیـی کـورد لـە قوتابخانەکانـدا دانەمـەزراوە، ئەگەرچـی هەندێـك کتێـب، ئەویـش بـە فشـار دروسـتکردن، وەرگێڕدراونەتـە سـەر زمانـی کـوردی، بـەڵام تـا هەنوکـەش نووسـینگەیەکی هەمیشـەیی بـۆ وەرگێـڕان دانەمـەزراوە.

١٠. لەلایـەن حکومەتـی خاوەنشـکۆوە، ئـەم بابەتانـەی سـەرەوە خراونەتـە بـەردەم ئەنجوومەنـی کۆمەڵـەی گـەلان و دان بـەوە نـراوە، حکومەتـی عێـراق لـە جێبەجێکردنـی بەرپرسـیارێتی خـۆی لـە گشـت بوارەکانـدا شکسـتی هێنـاوە. بێگومـان، تـا ئەمـڕۆ، ئـەو ڕێکارانـەی بـۆ دەسـتەبەرکردنی ویسـتی کـورد گیراونەتەبـەر، سـەرکەوتووانە لـە نـاو بـردراون. لەوانەیـە یەکێـک لـە هۆکارەکانـەش بریتـی بێـت لـە بـێ توانایـی لـە چارەسـەرکردنی جیاوازییـە سروشـتییەکان، بـەڵام بـە گشـتی، پێویسـتە ئەمـە وەک بـێ مەیلیەکـی بەئەنقەسـت هەژمـار بکرێـت بـەوەی گرتنەبـەری ئـەم ڕێکارانـە لەبـری هێنانـەدی یەکێتـی بـۆ کۆمەڵـگای عێـراق، ببێتـە هـۆی پارچـە بوونـی (بـۆ نموونـە، هەنـگاوی وەک دروسـتکردنی یەکەیەکـی کارگێـڕی تایبـەت بـە کـورد).

١١. لـە ئەنجامـی ئـەم تێڕوانینـە نەڕێنییـە لەبەرانبـەر پرسـی کـوردا، چارەسـەرکردنی کێشـەی کـورد لەلایـەن حکومەتـە یـەک لـە دوای یەکەکانـدا لـە مـاوەی نێـوان ئەندامێتـی عێـراق لـە کۆمەڵـەی گـەلان و دەسـتپێکردنی شـەڕ لـە سـاڵی ١٩٣٩دا، بەرەوپێشـچوونێکی کەمـی بەخـۆوە بینیـوە. بـە گشـتی، وا دیـارە ناسـیۆنالیزمی کـورد، لـە کزبـوون بێـت، ئەگەرچـی دەکرێـت لـە هـەر کاتێکـدا هەسـتی نەتەوایەتـی یـان هاندنـی ئـەم هەسـتە دووبـارە زینـدوو ببێتـەوە و مـاوە مـاوە ئـەم هەسـتە دەوروژێنرێـت، ئەویـش بـە هـۆی ئـەو وەفاداریـە تایبەتەیـە حکومـەت بـۆ پرسـی عـەرەب دەیخاتـەڕوو.

١٢. بارگرانییـە ئابوورییـەکان لەبـری ئـەوەی لـە هەسـتی ناسـیۆنالیزم کـەم بکاتـەوە، بناغـەی ناڕەزایـی کـوردی لـە میانـەی سـاڵانی شـەڕدا پێکدێنا. بـەرزی ئاسـتی تێچوونەکانـی ژیان و نەبوونـی کارگـەی ڕسـتن و چنیـن، بـووە هـۆی ئـەوەی کاری قاچـاغ لـە سەرتاسـەری عێراقـدا تەشـەنە بـکات، بـەڵام دۆخەکـە زۆر مەترسـدار نییـە، قەرەبـوی ئـەو کێڵگانـە کراوەتـەوە کـە سـوپای بەریتانیـای تێـدا بـووە، کەچـی کـورد لێـی بـێ بەشـە. لـەو ڕێکەوتنـەی لەگـەڵ مسـتەفا بارزانـی لـە جانیـوەری ١٩٤٤دا ئەنجامـدرا، وا چـاوەڕوان دەکـرا دانەوێڵـە بـۆ ناوچـەی بـارزان بنێردرێـت و ڕێگاوبانـەکان کاریـان تێـدا بکرێـت. لەبـری ئـەم چارەسـەرییە مسـتەفا بارزانـی بـوو بـە دوژمـن و حکومەتـی عێراقیـش بـوو بـە حکومەتێکـی ناکارمـە کـە کارەکان بـە درەنگـی جێبەجـێ دەکات[1].

١٣. جوڵانەوەکانـی سـوپای عێـراق و مەلامسـتەفا زۆر بـە خێرایـی ئاسـتی گرژییەکانـی زیـاد کـرد، بـەڵام لـە جونـی ١٩٤٥دا، هەواڵەکانـی بـارزان «زۆر هاندەرانـە» بـوون. لـە ٢ی ئۆگۆسـتدا شـتەکان بـەرەو خراپـی هەڵگەڕانـەوە و لـە ناوەڕاسـتی مانگـدا مەلامسـتەفا دەسـتی بـە ڕاپەڕێنێکـی کـراوە کـرد. ئـەم سـەرهەڵدانەش لەلایـەن

(١) لـە جانیـوەری ١٩٤٥دا، مەجیـد مسـتەفا جێگـری [پارێـزگاری] سـلێمانی و وەزیـری پێشـوو بـە بـێ وەزارەت کـە سـاڵی پیشـتر [واتـە سـاڵی ١٩٤٤] گفتوگـۆی چارەسـەریی لەگـەڵ مسـتەفا بارزانیـدا ئەنجامـدا، هێرشـی کـردە سـەر وەزارەتی ناوخـۆ و گوتـی: ئـەو شـتەی کـورد دەیانەوێـت سـەربەخۆیی نییـە، بەڵکـو بریتییـە لـە چـا و شـەکر.

حکومەتـی عێـراق، بـە یارمەتیەکـی زۆری سـەرۆک عەشـیرەتەکانی دژی مەلامسـتەفا، سـەرکوت کـرا[1]. مەلامسـتەفا بـەرەو ئێـران هـەڵات و وەک مەترسـیێکی بـەردەوام بـۆ سـەر ئاشـتی وڵاتـە ڕەسـەنەکەی خـۆی مایـەوە.

١٤. مومکیـن نییـە پاکانـەی حکومەتـی عێـراق بکرێـت بـۆ ئـەو کارانـەی لـە ئێسـتا و ڕابـردوودا ئەنجامیـداوە[2]. کاتێـک ئاشـتی هەبـوو، ئـەوان پشـتگوێیان خسـت، کاتێـک نائارامـی پەیدابـوو، خوازیـاری تۆڵەسـەندنەوە بـوون. ئـەوان لـە هـەر شـوێنێک لەسـەر سیاسـەتێک ڕازی نەبـوون، ئاسـتەنگ و بەربەسـتیان لەبـەردەم جێبەجێکردنیـدا دروسـت کـرد. لـە لایەکیـترەوە زۆر سـەختە بۆیـان هاوسـۆزی لەگـەڵ کۆمەڵگایەکـدا هەبێـت کـە سـەرکردەکانی بـە ڕێزپەرێکـی زۆر کـەم نەبێـت، سـوودیان لـە هـەر دەرفەتێـک وەرگرتـووە بـۆ سەرزەنشـتکردنی ‹حکومەتـی بەغـدا› و گشـت ئـەو کارانەی ئەنجامیانـداوە. ئەگـەر کارەکـە بـۆ ئـەوان [واتـە بـۆ حکومەتـی عێـراق] بـە جـێ بهێڵدرێـت، بـێ گومـان هەوڵـی چارەسـەرکردنی گرفتەکـە دەدەن، هـەروەك چـۆن شـای ئێـران کێشـەکەی خـۆی چارەسـەر کـرد؛ ئەویـش لـە ڕێگـەی لـە ناوبردنی سـەرۆک خێڵە بەهێـزەکان. یـان چـۆن پێشـتریش، محەمـەد عەلـی لـە میـسر، لـە ڕێگـەی کۆمەڵکـوژی مەملوکـەکان ئـەم کارەی ئەنجامـدا. ڕاوێـژکارە میانڕەوەکانـی بەریتانیـا و مەیلـی

(١) یەکێـک لەوڵایەنانـەی جێگـەی سـەرنجە، پەیوەنـدی نێـوان سـەرکردەکانی کـوردە، ئـەو ڕاسـتییەیە لـە کۆتایـی ئۆگۆسـتی ١٩٤٥، کاتێـک ڕاپەڕینـی بـارزان لـە تڕۆپکـدا بـوو، شـێخ مەحمـود لـە سـلێمانی و بابەکـر سـەلیم ئاغـا لـە پشـدەر، (هەردووکیـان ڕکابـەری دێرینـی یەکـتر بـوون)، داوکاریـیەکان بـۆ حکومـەت بـەرز کـردەوە لـە دژی فەرمانێـک کـە پەیوەسـت بـوو بـە دیارکردنـی نرخـی کڕینـی توتـن و پێـوەری دەستنیشـانکردنی کوالێتـی گـەڵای توتـن.

(٢) لـە مانگـی مـەی ١٩٤٤دا، ژمارەکانـی خـوارەوە کـە پەیوەسـتن بـە کەرتـی پـەروەردە لـە سـلێمانی خرانـەڕوو. «ئەگەرچـی لـە دوای کۆتایـی هاتنـی ئینتیـداب ژمـارەی قوتابیانـی قۆناغـی سـەرەتایی دوو هێنـدە بەرزتـر بووەتـەوە، بـەڵام لە کۆی گشـتی ١٨٠،٠٠٠ [قوتابی سـەرەتایی] تەنیـا ٣،٥٠٠ کەس دەچنە بەر خوێندن. ٤٣ قوتابخانەی سـەرەتایی هەن، ١٢یان لە شـاری سـلێمانین و ١٦٥ مامۆسـتایان هەیە، دوو قوتابخانـەی ناوەندیـش هـەن، هـەم بـۆ کچانە و هەمیش بۆ کوڕان و ٢٣ مامۆسـتایان هەیـە. لە کۆی ١٦٥ مامۆسـتای سـەرەتایی، ٤٣یان بە کوردی قسـە ناکەن، لە یەک دوو حاڵەتیشـدا تەنیا یەک مامۆسـتا هەیە، بـە کـوردی قسـە نـاکات. خوێندن لـە قوتابخانـە دواناوەندییەکانـدا بە زمانـی عەرەبیە.

کۆمەڵەی گەلان سەبارەت بە کاروباری کەمینەکان، بووە هۆی دوورکەوتنەوەی ڕاوێژکارە بەریتانیەکان لەم ڕەوتەدا. سەرکوتکردنی غەریزە سروشتییەکانی کورد و ئەو مەعریفەیەی سەرکردەی کورد لەسەر ئەم بارودۆخە مامەڵەی پێوە دەکەن، ئازارهێنەرە و بووەتە هۆی پەرچەکردارێک کە بە سوودی هێنانەدی گۆڕانکاری ڕاستەقینە نەبێت.

ئێران

١٥. لە ماوەی ئەم چوار ساڵەی رابردوودا، ڕووداوەکانی ڕۆژئاوای ئێران بە تەواوەتی ئەم بۆچوونە پشتڕاست دەکاتەوە کە لە نامەی پێشتردا ئاماژە پێکرابوو، بەوەی کوردی ئێران «بە بەبێ ئومێدی لەنێوان خۆیاندا دابەش بوونە». هاتنەوەی دەسەڵاتی سەرکردەی خێڵەکان لە دوای کۆتایی هێنان بە ڕەزا شا، لە ماوەی چەند مانگێکدا بووە هۆی زیندوو بوونەوەی بارودۆخی بێ یاسایی کە پێش لەناو بردنی ئەم سەرۆک خێڵانە لە ئارادا بوو، هەروەها تا ئەو شوێنەی هێزەکانی ئێران دەستکراوەن لە ئەنجامدانی چالاکی (بە شێوەی سەرەکی لە ناوچەکانی دەرەوەی ژێر دەسەڵاتی ڕووسیایە)، ڕێکارەکانی ملکەچکردن و کۆنترۆڵ کردنی ئەم سەرۆک خێڵانە، زۆر سەرکەوتوو بووە[1]. هەربۆیەش، مێژووی ڕووداوەکان لە ناوچە کوردییەکانی دەرەوەی پارێزگای ئازەربایجان، شیوازێکی تەقلیدیی وەرگرت. تەنیا ئەو ڕێزپەڕە نەبێت کە هیچ بەڵگەیەک لەسەر خواستی ناسیۆنالیزمی کە جیاوازە لە خواستی خێڵگەرایی، لەبەر دەست نییە، هەر بۆیەش هیچ تێبینییەکی تایبەت لەبارەی ئەو سەردەمە نییە.

(١) لە کۆتای ساڵی ١٩٤٥دا، پێش ڕەزا شا، دۆخی باشووری کوردستان، دۆخێکی کۆنترۆڵ نەکراوبوو. لە ماوەی ئەم ساڵانەدا ناوچە سنووریەکانی دەوروبەری سەردەشت، بانە، مەریوان و هەورامان، تا لە ئەرزی واقیعدا دوو لە کۆنترۆڵی دوڵەت بوون و لە ژێر فەرمانڕەوایی خێڵەکاندا بوون. بنکە سەربازییەکانی سوپای ئێران، لە کاتی داگیرکارییەکانی ئەنگلۆ-سۆڤیەت لە ساڵی ١٩٤١دا، یان پاشەکشەیان کرد، یان لەلایەن کوردەوە دەرکران. ئەم بنکانە تا پایزی ساڵی ١٩٤٤ نەکرانەوە. پێگەی ئەوان تا هەنوکەش جێگر نەبووە و دەستڕۆیی حکومەت زۆر کەمە.

١٦. لـە مانگەکانـی دوای چوونـە ناوەوەی سـوپای بەریتانیا و ڕوسـیا بۆ ناو ئێران، سیاسـەتی هـەردوو وڵات لەبەرانبـەر کـورد پەیوەسـت بـوو بـە هەبوونـی کـورد لـە هـەردوو دیوی سـنووری تورکیـا. ئێمـە هەمیشـە وریـای حەساسـیەتی تورکـەکان بوویـن سـەبارەت بـە پرسـی کـورد و خۆمـان لـە هەرجـۆرە دەسـتێوردانێک لـە کاروباری ئێـران پاراسـتووە، کـە لەوانەیـە وەک پاڵپشـتییەك بـۆ پان-کوردیـزم یـان بـە هاندانێـك بـۆ کـوردی تورکیـا لێـک بدرێتـەوە. لە لایەکیترەوە، ڕووس دەیانویسـت، ئەگەر هاتوو بارودۆخی سـەربازیی لـە قەفقـاز بـەرەو خراپـی چـوو، هەندێـك خێڵـی دۆسـتیان لـە سـنووری نێـوان ئازەربایجـان و تورکیـادا هەبـن، ئەگەرچـی هاندەری ڕووس تا ڕادەیـەک ناڕوونە و مرۆڤ وا هەسـت دەکات سیاسـەتی ئـەوان بریتییـە لـە باشـترکردنی دۆخەکـە. هاندانـی کوردی ئێـران لەلایـەن ڕووسـەوە، وەک ئاگادارکەرەوەیـەک بـوو بۆ حکومەتی تورکیـا، بەڵام هیچ کاریگـەری لەسـەر کوردی خۆی نەبوو. باشـترکردنی بارودۆخی سـەربازیی و تێگەیشـتنی تـەواو لـە ڕاسـتییەکان (بـووە هۆی ئـەوەی ڕووس لە مەترسـی نانەوەی ئاڵـۆزی لەلایەن خێڵـەکان بـە درێـژای سـنووری ئێـران، تێبگـەن) بووە هـۆی گۆڕینی هەڵسـوکەوتی ڕوس و لـە کۆتایـی سـاڵی ١٩٤٢دا هـەوڵ دەدەن، خێڵەکانـی کـورد ئـارام ڕاگـرن و هاوسـەنگی هێـز لـە نێـوان ئـەوان و دەسـەڵاتی ئێرانـدا بپارێزن. کـورد لـە ئەنجامدا بێ ئومێـد بوون. بـە بـڕوای ئـەوان، ڕووس هـاوڕان لەسـەر پشـتگیریی کردنـی یەکێتـی کـورد (ئاماژەیە بۆ ڕزگار بـوون لەدەسـت دەسـتێوەردانی حکومەتـی ئێـران)، بـەڵام دواتر پاشەکێشـەیان کرد.

١٧. ئەم سیاسەتە تا ساڵی ١٩٤٣ بە جۆرێک لە جۆرەکان بەردەوام بوو. ئاماژە هەن دووبارە لە سەرەتاکانی ئەم ساڵدا هانی ناسیۆنالیزمی کورد دراوە. ئەگەرچی بارودۆخەکە تا ڕادەیەک بە سەرهەڵدانی حزبی تودە ئاڵۆز بوو کە بە سەربەخۆیانە پەیوەندی لەگەڵ کورد گرێدا و کاریگەریشی لەسەر کورد هەبوو. لەوانەیە ئەویش لە پێناو دژایەتی کردنی حکومەتی تاران بێت، نەک هاندانیان بۆ جیابوونەوە، بەڵام حزبی تودە بە هەبوونی پیاوە سیاسییەکانی کورد لە ناوخۆیدا، حزبێکی جەماوەری نەبوو. هەروەها دیار بوو ڕووس لە گەیشتن بە چارەسەرییەک بۆ ڕکابەرێتی نێوان ئەندامانی حزبی تودە و کۆمەڵەی ژیانی کورد (Jian-i- Kurd) (Youg Kurd) ڕووبەڕووی کێشە ببوونەوە.

١٨. لـە سـاڵی ١٩٤٤ مهابـاد بـوو بـە سـەنتەری ناسـیۆنالیزمی کـورد لـە ئێـران و قـازی محمـەد کەسـایەتییەکی نـاوداری ئـەم شـارە بـوو بـە سـەرۆکی ئـەم جوڵانەوەیـە. ئامانجـی سـەرەکی ئـەو بریتـی بـوو لـە دەسـتەبەرکردنی ئۆتۆنۆمیەکـی هاوشـێوەی ئـەوەی کـوردی عێـراق داوایـان دەکـرد. بـە کۆتایـی هاتنـی هاویـن، قـازی محەمـەد دەسـەڵاتەکانی خـۆی پتەوکـرد و فەرمانـدار دەسـەڵاتێکی ئەوتـۆی نەمـا. لـە مانگـی نۆڤەمبـەردا، بـە هاوڕێتـی کۆمەڵێـک سـەرۆک خێـڵ، قـازی محەمـەد سـەردانی تارانـی کـرد و هەوڵیـدا، ڕەزامەنـدی دەسـەڵاتدارانی تـاران بەدەسـت بهێنێت کە ئـەو مرۆڤێکی وەفـادارە، بـەڵام سـەرکەوتوو نەبـوو. ئەگەرچـی زۆرێـک لـە ڕاپۆرتـە سـەربەخۆکان ئـەو نیشـان دەدەن، زۆرینـەی کـورد خوازیـاری سـەربەخۆیی نیـن، بەڵکـو ڕازیـن بـە هەبوونـی ئیدارەیەکـی دادپەروەرانـە، قوتابخانـە و خوێنـدن بـە زمانـی کـوردی، خزمەتگوزاریـی تەندروسـتی و باشـترکردنی ئامرازەکانـی پەیوەندیکـردن. تـا هەنوکـە سیاسـەتی ڕووسـیا گۆڕانـی بەسـەردا نەهاتـووە و هـەواڵ هـەن لـە تێکەڵبوونـی خۆیـی بـوون و هیـوا و کۆمەڵـەی ژیانـی کـورد و گوایـە قـەرزداری ئیلهامەکانـی ڕووسـیا نیـن[1]. پێویسـتە لـە نـاو دوو کەوانـەدا ئاماژە بـەوە بدەیـن، هیـچ بەڵگەیـەک لەسـەر پشـتگیریی ڕووس بـۆ دەوڵەتێکـی کـوردی سـەربەخۆ لـە ئـارادا نییـە.

١٩. پێـش سـەردانی قـازی محەمـەد بـۆ تـاران، ئـەو بڕوایـە لـە ئـارادا بـوو ڕووس بـە شـێوازی جـودا پشـتگیرییان لـە جوڵانـەوەی کـورد کـرد. وەک چاپکردنـی بڵاوکـراوەی «نیشـتیمان» ئۆرگانـی کۆمەڵـەی ژیانـی کـوردە. لـە فێبریـوەری ١٩٤٥دا، نائارامیـەک لـە مهابـاددا ڕوویـدا و حکومەتـی ئێـران سـتونێکی سـوپای بـۆ ئـەو شـارە نـارد. ڕووسـەکان هاتنـە نـاو بابەتەکـە و سـوپای ئێرانیـان وەسـتاند. ئـەم ڕووداوە هـاوکات بـوو لەگـەڵ چڕبوونـەوەی پڕوپاگەنـدەی ناسیۆنالیسـتەکانی کـورد و ڕووس وەک ڕزگارکـەر وێنـا کـران. تێڕوانینێـک کـە پەیوەنـدی بـە کردنـەوەی لقـی کۆمەڵگـەی کلتوریـی ئێرانـی-سـۆڤیەتی (Irano-Soviet Cultural Society) نییـە، ئـەوەی لـە مانگـی ئەپریـل لـە مهابـاد کرایـەوە. لەهەمانکاتـدا کۆمەڵـەی کـورد، خـۆی وەک جێگـرەوەی ژیانـی

(١) لەم دواییانەدا خۆیی بوون تا ڕادەیەک ناچالاك بووە. هیوا کۆمەڵەیەکی نهێنییە لە سلێمانی.

کـورد نیشـاندا و وەک حزبێـک سـەربەخۆیە لـە حزبـی تـودەی بـێ جەمـاوەر، بـەڵام لەوکاتـەدا ڕووسـیا زۆرتـر پشـتگیریی لـە تـودە دەکـرد تـا لـە کۆمەڵـە.

٢٠. بەرەبـەرە تێکچوونـی بـارودۆخ لـە ناوچەکانی بـارزان لە عێراق، ئەوەی لە سـەرهەڵدانی سـێپتەمبەری ١٩٤٥دا تەقییـەوە، هیـچ بەڵگەیەکـی پشتڕاسـت کـراو لەبەردەسـت نییـە، ئـەم سـەرهەڵدانە لەلایـەن کۆمەڵـە و ڕووسـەوە هـان دراوە. بەڵگـەی پشتڕاسـت نەکـراو هـەن، ڕووس لـە مانگـی سـێپتەمبەردا هانـی قـازی محەمەدیـان داوە، هـاوکاری بـۆ مەلامسـتەفا بنرێـت، بـەڵام لەبەرانبـەردا، ئـەو داوای ڕاگرتنـی چالاکییەکانـی حزبـی تـودەی کـردووە. هەروەهـا بـاس لـەوە دەکرێـت، خـودی مەلامسـتەفا سـەردانی ئێرانـی کـردووە و داوای پشـتگیریی کـردووە، بـەڵام سـەرکەوتوو نەبـووە. ئـەو شـتانە ڕاسـت بـن یـان نـا، ڕاسـتی ئەوەیـە ڕاپەڕینـی کـوردی عێـراق کاریگـەری بەسـەر ڕەوتـی ڕووداوەکان نەبـووە لـە ئێرانـدا. سـەرەڕای هەبوونـی هەندێـك هـەواڵ کـە ستایشـی پێگـەی مەلامسـتەفا وەک سـەرکردەیەکی نەتەوەیـی دەکـەن، تەنانـەت لەوکاتـەوەی خەریکـی شـەڕە لـە سـەر سـنوورەکان، بـەڵام کۆمەڵێـک بەڵگـە ئـەوە نیشـان دەدەن، پێشـوازی لـە ئـەو و لـە پەیـڕەوە بـێ دەرەتانەکانـی، نەکـراوە.

٢١. پێـش ئـەوەی مەلامسـتەفا لەلایـەن سـوپای عێراقـەوە تێـک بشـکێندرێت، قـازی محەمـەد و کۆمەڵێـک سـەرۆک خێڵێـتر بانگهێشـتی باکـۆ کـران، تـا پەیوەنـدی بـە حزبی دیمۆکراتـی ئازەربایجانـەوە بکـەن. لەبەرانبـەر ئەمەشـدا سـۆڤیەت بەڵێنـی پشـتگیریی لـە جوڵانـەوە سـەربەخۆیی خوازەکـەی ئـەوان دەکات. دوای پەیدابوونـی حزبـی دیموکـرات لەئازەربایجـان، لـە مانگـی دێسـەمبەردا شـاندێک لـە پێنـج کـورد پێکهاتبـوو و نوێنەرایەتـی «پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان و سـەرکردەکەی قـازی محەمەد››یـان دەکـرد، پیرۆزبایـی خۆیـان ئاڕاسـتەی ئـەم حزبـە کـرد و داوای هاوئاهەنگییـان لـە گشـت بوارەکانـی ئابـوری و کلتوریـدا کـرد.

لـە هەمانکاتـدا، ئـەم شـاندە ڕایگەیانـد، بـەم نزیکانـە ئـەوان ئەنجوومەنـی نیشـتیمانی کوردسـتان دروسـت دەکـەن و ئاماژەیـان بـە گەلـی خـاوەن ئۆتۆنۆمـی لـە کوردسـتانی ئێـران کـرد (خودموختـاری کوردسـتانی ئێـران). قـازی محەمـەد بانگێشـتی تەورێـز کـرا

و لەلایەن پیشەوەری سەرۆکی حکومەتی ئازەربایجان هاندرا، تا بە پێکەوە کار بکەن. ئەگەرچی ڕاپۆرتەکان تا ڕادەیەک دژ بەیەکن، بەڵام وا دەردەکەوێت، ڕووس تا ڕادەیەک پشتگیریی دیموکراتەکانی ئازەربایجانی کردبێت. هەروەها لەوکاتەوە کە سەرکردەی کورد سەردانی باکۆیان کردووە، سیاسەتی ڕووس گۆڕانی بەسەردا نەهاتووە. ڕێککەوتنی ئەم دواییانەی نێوان مهاباد و تەورێز دەرخەری بەردەوام بوونی ئەم سیاسەتەی ڕووسە. داننان بە مافی بەکارهێنانی زمانی کوردی بۆ کورد زمانەکان و بەکارهێنانی زمانی تورکی بۆ تورک زمانەکان لە خاکی یەکترداً، گەرەنتی کراوە. هەروەها ڕێککەوتن کراوە یارمەتی سەربازیی یەکتر بدەن. بەڵگەنامەیەکی گوماناوی لە مهاباد بڵاوکراوەتەوە (نوسخە بڵاوبووەوەکەی تەورێز نەبێنراوە) کە خۆشحاڵی خۆی لەبەرانبەر ئەم بەیاننامەیە [ڕێککەوتنی نێوان مهاباد و تەورێز] دەردەبڕێت. ئەوەی دەتوانرێت بگوترێت، ئەوەیە هەموو ئەم شتانە بە بێ ڕەزامەندی ڕووس ناتوانرێت ئەنجام بدرێت. هیچ ڕاپۆرتیک نییە لەسەر دیارکردنی سنووری زۆنی کورد، بەڵام سنووڕەکانی باشوور تا ڕادەیەک دیار کراون کە بە هێلێک لە تەباقاچ (Tabbaghach) ئەوەی چەند میلێک لە باشووری بۆکانەوە دڕێژدەبێتەوە بۆ سنووڕەکانی عێراق لە نزیک سەردەشت.

ڕووس و جوڵانەوەی پان کورد

۲۲. سیاسەتی ڕووس لەبەرانبەر کورد لە پەرەگرافی تایبەت بە کوردی ئێران ئاماژەی بۆ کراوە و تا هەنوکە هیچ بەڵگەیەک لەسەر پشتگیریی ڕووس بۆ جوڵانەوەیەکی بەرفراوان کە داوای کوردستانی سەربەخۆ بکات، لە ئارادا نییە. ئەو بەڵگانەی لەسەر کاروباری کوردی دەرەوەی ئێران هەن، لە چوارچێوەی ئەو ڕاپۆرتانەدان گوایە [ڕووس] لە سێپتەمبەری ۱۹۴۵دا، هانی کوردی ئێرانی داوە یارمەتی مەلامستەفا بدەن؛ و هەروەها هەندێك بەڵگەی گوماناوی هەن، ڕووس لە هەمانکاتدا چەکیان بۆ بارزانی دابین کردووە. گومانێک هەیە لەوکاتەوە مەلامستەفا پەنای بۆ ئێران بردووە، ڕووس خەریکی ئەو کارەن. ئەو ڕاستییەی ئەم ڕاپۆرتانە باسیان کردووە و تا هەنوکەش هەر باسی دەکەن، بریتییە لە

هەوڵدانێکی کەم یان هەوڵنەدانی ڕووس بەخۆیان، بۆئەوەی کاریگەریی بخەنە سەر ئەو کوردانەی لە دەرەوەی ناوچەی ژێر دەسەڵاتیانن لە ئێراندا، تەنیا ئاماژەیە بە وچانێك لە وەرچەرخانی سیاسەتێک کە لە بنەڕەتدا بۆ هێنانەدی یەکگرتوویی لە ئازاربایجاندا داڕێژرابوو.

٢٣. بە بێ هیچ هەوڵدانێکی مەبەستدار، سروشتییە، بەکارهێنانی سەربازییانەی کورد و پەیوەندیی سیاسییان لەگەڵ کوردی دراوسێ، دەبێتە هۆی هەڵگیرسانی مەیلی کوردی عێراق. ئەم مەیلەش چەند مانگ بەر لە سەرهەڵدانەکەی مەلامستەفا لە پاییزی ١٩٤٥دا، هەستی پێکراوە. تەنانەت سەرەڕای ئەو ڕاستییەی، ئەم شۆڕشە بە هاوکاری بەرفراوانی خێڵەکانی تری کورد سەرکوت کرا، بەو مانایە نایێت، بەربەستێک بێت لەبەردەم هیوای یەکگرتن. سەرکەوتنی قازی محەمەد و مانەوەی مەلامستەفا لە ئێران، سەرەڕای داواکاریی حکومەتی عێراق بۆ دەستبەسەرکردن و ڕادەست کردنەوەی، هەروەها بوونی ئەفسەرانی پێشوی سوپای عێراق لەگەڵ مەلامستەفادا، پەیوەندییەکانیان لەگەڵ هاوڵاتیانی خۆیان و لەگەڵ کەسانی دەرەوەدا هەیە، کاریگەری لەسەر بەرجەستەکردنی ئەو بیرۆکە ناڕوونە دروست کردووە و بڕەویشی پێداوە، چاوەڕوانی دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی خودموختار لە ئێران و لە ژێر ڕێنمایی یەکێتی سۆڤیەت دەکات و کوردی عێراق و تورکیا بە بێ هیچ گرفتێک لە خۆ بگرێت. هەربۆیەش ئەو ئاڕاستەیەی لە پاڵپشتی ڕووس، وەک ئومێدێک بۆ هێنانەدی ئامانجەکانیان دەبینی لە ناو مێشکی هەندێك لە شێخەکان و فەرمانبەران و قوتابیەکاندا چەکەرەی گرتووە، پشتیوانییەک کە ئێمە [واتە حکومەتی بەریتانیا] ناتوانین یان نامانەوێت بۆ کورد دابینی بکەین. بەرژەوەندی ئەم کوردانە تەربیە لەگەڵ پڕویاگەندەی ڕێبازی ناسیۆنالیست و کۆمۆنیستەکان.

٢٤. گشت ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن، بێجگە لە ئێران، حاڵی حازر، دەسەڵاتدارانی سۆڤیەت هیچ هەوڵێک بۆ ئاڕاستەکردنی جوڵانەوەی کورد نادەن، تەنانەت لە [ناوچە کورددییەکانیش] ئامانجی ڕووس سنووردارە. کاتێک داواکاریی ناسیۆنالیستەکانی کورد لە سەرکەوتن بەسەر ململانێی نێوان سەرۆک خێڵەکاندا

شکستی هێنا، بڵاوبوونەوەی ئایدیۆلۆژیای کۆمۆنیست، کە لە دژی بەرژەوەندی سەرۆک خێڵەکانە و بۆ لایەنگرانی ناسیۆنالیستەکانیش بێ مانایە، سەختە لە یەککاتدا ئەم ئایدیۆلۆژیایە بتوانێت کوردستانێکی یەکگرتوو دابمەزرێنێت. ئەم ئامانجەش تەنیا لە ژێر کۆنترۆڵی سۆڤیەت بەدی دێت. هەروەها دەربڕینی ئەم دواییانەی خواستی کورد بۆ گەڕانەوە بۆسەر شوناسی ئێرانی بوونیان، بەڵگەیە لەسەر ئەوەی سۆڤیەت مەبەستی کۆنترۆڵکردنی کوردی نییە. هاوکات لە حاڵەتی نەبوونی هیچ بەرپەرچدانەوەیەک، یان پڕوپاگەندەیەک، جا بە ڕاستەخۆ بێت لەلایەن ڕووسەوە یان، ڕەنگدەرەوەی کردارەکانیان بێت، ڕێگە خۆش دەکات بۆ ئەگەری گۆڕینی سیاسەتی ڕووس لە یەکخستنی کورد و کێشانیان بۆ ناو یەکێتی سۆڤییەت. تەنانەت ئەگەر بێت و یەکێتی سۆڤیەت نەیەوێت ئەم سیاسەتە بگرێتەبەر، کە دەکرێت ئەگەر پێویست بوو ئەم سیاسەتە بگرێتەبەر، پاڵپشتی نەکردن لە ئۆتۆنۆمی بۆ کورد [لەلایەن حکومەتی بەریتانیاوە] یارمەتیدەری پرۆسەی نەهێشتنی دەستڕۆیی و بایەخی بەریتانیا لە ڕۆژهەڵاتی ناڤیندا دەکات.

دەوڵەتەکانی شام

٢٥. ژمارەی کورد لە وڵاتی شام (سوریا) نزیکەی ٥٠-٦٠،٠٠٠ کەسن (ئاماری دروست لەبەر دەست نییە) زۆربەی ئەو کوردانە کەم تا زۆر لە ناو دانیشتوانی خۆجێیدا [واتە لە ناو عەرەبەکاندا] تواونەتەوە. ژمارەیەکی کەم لە کورد لە لوبنان هەن و زۆربەی کورد لە چوارچێوەی گروپی خێڵەکان و بەدرێژایی سنووری نێوان سوریا و تورکیادا دەژین. لە دیمەشق ژمارەی کورد پتر لە ٢٠،٠٠٠ کەسە. گروپە خێڵەکییەکان خەریکی کشتوکاڵن و دواکەوتوون و زۆربەیان نەخوێندەوارن و لە ژێر دەسەڵاتی سەرۆک خێڵەکان و موریدەکان (Mureddin) دان. (موریدەکان چینی ئایینی و خوێندەوارن). لە کاتێکدا کە سەرکردەکانی کورد، ڕاهاتوون کە هەندێك جار ناڕەزایەتی دەربڕن لەوەی کە حکومەتی سوریا جیاکاری لە دژی کورد دەکات (هەروەها حکومەتی سوریا لە دژی کەمینەکانیتریش جیاکاری دەکات)، بەڵام ئەم ناڕەزایەتیە گەشەی پێنەدراوە، ببێتە جوڵانەوەیەکی جوداخواز. ئەگەرچی

جموجۆڵی کورد لە دیوەکانیتری سنووردا بەرزبووەتەوە، بەڵام هیچ بەڵگەیەک لەبەر دەست نییە، کوردی سوریا پەیوەندییەکی نزیکیان لەگەڵ کوردی ئێران و عێراقدا هەبێت.

٢٦. لە نێوان کۆمەڵە کوردییە سیاسییەکانی دیمەشق، کە حاڵی حازر قۆرساییەکی کەمیان لەگەڵ کوردی باکووردا هەیە، دوو گروپی سیاسی هەن بە ناوی ‹کۆمەڵەی کورد› (Kurdish League) و ‹کۆمەڵگای سەلاحەدین› (Society of Selah ed Din). یەکەمیان لەلایەن دکتۆر نافز و هەر دوو برا، جەلادەت و کامەران بەدرخان سەرکردایەتی دەکرێت، داوای دەوڵەتێکی کوردی خاوەن ئۆتۆنۆمی دەکەن و لەم بارەوە چەندین بڵاوکراوەیان بڵاو کردووەتەوە بۆ کۆنفرانسی سان فرانسیسکۆ و ڕێکخراوەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان و لایەنەکانیتریان ناردووە.

کۆمەڵگای سەلاحەدین داوای زیندوو کردنەوەی زمانی کوردی و بەرزکردنەوەی پێگەی کورد لەو وڵاتانەدا دەکات کە تێدا نیشتەجێن، بەڵام وا دیارە هەوڵ نادەن بارودۆخی هەنوکەیی خۆیان بە کوردستانێکی خاوەن کێشە بگۆڕنەوە. ئاشکرایە حاڵی حازر، سەرکردەکانی کورد هیچ مەیلێکیان بەرەو یەکێتی سۆڤیەت نییە، بەڵام لەوانەیە هەندێك لە کوردە گەنجەکان و کەسە پێشکەوتنخوازەکانی کورد، پەلکێشی پڕوپاگەندەی ڕووس بن. هەروەها لەوانەیە لایەنگرانی ‹کۆمەڵەی کورد› داوای پشتگیریی لە ڕووسیا بکەن، ئەگەر بۆیان دەرکەوێت، هیچ ئومێدێک نییە لە حکومەتی خاوەنشکۆوە.

٢٧. سەرکردەی پارتی کۆمۆنیستی لوبنان، خالید بەگتاش، بە ڕەچەڵەک کوردە، بەڵام هیچ بەڵگەیەک لەبەر دەست نییە لەو بارەوە، ئەو هیچ بەرژەوەندی یان کاریگەریی لە ناو زێدی خۆیدا هەبێت.

بڵاوکراوەی کورد

پوختەیەک لە بڵاوکراوە کوردییەکان لە پاشکۆی (B)دا خراوەتەڕوو.

کۆمەڵە کوردییەکان (Kurdish Societies)

پوختەیەک لە کۆمەڵە سیاسییە کوردییەکان لە پاشکۆی (C)دا خراوەتەڕوو.

بەشی دووەم: کوردی تورکیا

٢٨. نزیکەی ٣،٠٠٠ ملیۆن کورد لە جیهانـدا هەن و لـەم ژمارەیـە نزیکـەی ١،٥٠٠،٠٠٠یان لـە تورکیـا دەژیـن. ئـەو ناوچەیـەی تێیدا دەژیـن، هەمـان ئـەو پارێزگایانـەی ڕۆژهەڵاتی تورکیـان کـە ئەرمەنـەکان تێیـدا دەژیـان، تـا ئەوکاتـەی لـە سـاڵی ١٩١٥-١٩١٦، لەلایـەن تورکەکانـەوە کۆمەڵکـوژی کـران یـان دەرکـران. کـورد دەتوانـن شـانازی بـەوەوە بکـەن، بـە درێژایـی مێـژوو، هیـچ کاتێـک بـە تەواوەتـی ملکەچـی تـورک یـان هیـچ هێزێکیـتر نەبوونـە، و تـا هەنوکـەش گەورەتریـن هەڕەشـە بـۆ سـەر تورکـەکان پێـک دێنـن.

مێژووی هاوچەرخ

٢٩. کوردسـتانی تورکیـا- کـە وەک دەربڕینێکـی جوگرافییـە بـۆ تورکـەکان تاپۆیـە- وڵاتێکـی شـاخاوییە و شـێوازی ژیانـی کـورد، شـێوازی خێڵەکـی و دەرەبەگایەتییـە. تەنانـەت کاتێـک تـورک لـە سـاڵی ١٥٣٤ ئـەم وڵاتەیـان داگیـر کـرد، ویسـتی سـەرۆک خێڵـەکان بـۆ سـەربەخۆیی، بـووە هـۆی هەڵگیرسـانی ڕاپەڕیـن و شـەڕ. هەوڵەکانـی بابـی عالـی بـۆ بەرفراوانکردنـی سـنوورەکانی چاکسـازیی ئیداریـی تـا پارێزگاکانـی ڕۆژهەڵاتـی تورکیـاش لەخـۆ بگرێـت، بـووە هـۆی سـەرهەڵدانێکی جەمـاوەری کـورد و هەڵمەتـی سـزادانیان لـە سـاڵی ١٨٣٠دا. هەروەهـا لـە سـاڵی ١٨٤٣ دووبـارە کـورد شۆڕشـیان کـرد. دواتـر لـە مـاوەی شـەڕی نێـوان ڕووس و تـورک لـە سـاڵی ١٨٧٧-٨، کـورد دووبـارە شۆڕشـیان بەرپاکـرد و جارێکیـتر، لـە سـاڵی ١٨٨٠دا ڕاپەڕیـن. سـەردەمی فەرمانڕەوایـی عەبدولحەمیـدی دووەم (١٨٧٦-١٩٠٩)، سـەردەمی وەسـتانی شۆڕشـی کـورد بـوو و کـورد بـە هـۆی سیاسـەتی ئاشـتەوایی، ئارامیـان گـرت- ئـەو ئاشـتییەش زۆر جـار لەسـەر حیسـابی دراوسـێیە ئەرمەنەکانیـان بـوو، بـەڵام سیاسـەتی کۆمـاری تورکیـای نـوێ بـە

سـکۆلار کـردن و بـە ڕۆژئاوایـی کردنـی کۆمەڵـگا، بـووە هـۆی هەڵگیرسـانی دوو شۆڕشـیتر، یەکێکیـان لـە سـاڵانی ١٩٢٥-٢٦دا، و ئەوەیتریـش لـە چیاکانـی ئـارارات لـە سـاڵی ١٩٣٠، دواتـر لـە سـاڵانی ١٩٣٧-٣٨دا شۆڕشـێکیتر چیاکانـی دەرسـیم هەڵگیرسـا (ئـەم ناوچەیـە هەنوکـە بـە تونجەلـی نـاو دەبرێـت).

٣٠. پاڵنـەری شۆڕشـەکەی ١٩٢٥-٢٦، بـە شـێوەی سـەرەکی، پاڵنەرێکـی ئایینـی بـوو. کـورد زۆربەیـان سـوونەن، بـە هـۆی سیاسـەتی نوێـی دژە ئایینـی ئەنکـەرە تووشـی شـۆک هاتـن. تـورک بـە ئاسـانی ئـەو شۆڕشـەیان سـەرکوت کـرد. دواتـر هـەر کاتێـک شۆڕشـێک ڕوویدابـا، تـورک بـۆ مـاوەی شـەش مانـگ یـان زۆرتـر، لـە ئاسـتێکی بەرفراوانـدا، چەندیـن کەرتـی سـەربازی و چـەک و فڕۆکەیـان بـەکار دەهێنـا، بـۆ ئەوەی شۆڕشـەکە سـەرکوت بکـەن، بـەڵام لەبەرئـەوەی شـەڕەکە زۆر دڕندانـە بـوو و تـورک خەسـارەتی زۆریـان بەرکـەوت و بـە هـۆی دڕندەیـی لـە ڕادەبـەدەری هەڵسـوکەوتی سـوپا، کاتێـک شۆڕشـێک سـەرکوت دەکـرا، بـە هـۆی ئـەم هەڵسـوکەوتەی سـوپا کـورد هەسـتێکی ناخۆشـتریان پەیـدا دەکـردوو دووبـارە ڕادەپەڕیـن. سیاسـەتی گشـتی بریتـی بـوو لـەم خاڵانـەی خـوارەوە، ڕاگرتنـی ئارامـی لـە ناوچـە کوردییەکانـدا لـە ڕێگـەی بەکارهێنانـی هێـزی زۆرەوە- هەندێکجـار نیـوەی سـوپا بـەکار دەهێـنرا؛ سـەرکوتکردنی هـەر سـەرهەڵدانێک بـە دڕندانەتریـن شـێواز؛ لـە ناوبردنـی سیسـتەمی خێڵایەتـی و دەرەبەگایەتـی لـە ڕێگـەی دەرکردنیـان لـە شـوێنەکانیان یـان کەمکردنـەوەی دەسـتڕۆییان (بـەگ و ئاغـا) و دابەشـکردنی مولکەکانیـان. لـە هەمانکاتـدا هەوڵـدان بـۆ کێشـانی هێڵـی ئاسـنین بـەرەو ڕۆژهەڵاتـی تورکیـا و کێشـانی ڕێـگا وبـان بـۆ ناوچـە دوورەکان، کردنـەوەی قوتابخانـە بـۆ فێربوونـی زمانـی تورکـی و بەرەوپێشـبردنی ڕێـگا سـەرەتاییەکانی کشـتوکاڵ، تـا لـەم ڕێگەیـەوە چادرنشـین و کۆچەرییەکانـی کـورد بـەزۆر هانبـدەن تـا نیشـتەجێ بـبن.

٣١. دەسـەڵاتدارانی تـورک ئـەوە ڕەتدەکەنـەوە، دان بـە کـورددا بنێـن وەک کەمینـە یـان هـەر شـتێکیتر و تەنیـا بـە کێشـەی سـنوور هەژماریـان دەکـەن. بـە هۆکارگەلێـک بـۆ هەمـوو کـەس ڕوونـە، حکومەتـی تورکیـا پارێزگاکانـی ڕۆژهەڵاتـی بـەڕووی بێگانەکانـدا

داخستووە؛ هەر بۆیەش سەختە بارودۆخی ڕاستەقینەی ناوچەکە هەڵبسەنگێنرێ، بەڵام دەتوانرێت بگۆترێت، سیاسەتی تورکیا کە لە پەرەگرافەکانی پێشتردا، ئاماژەی پێکرا، تا هەنوکەش ئەو توانایەی بە حکومەتی تورکیا نەبەخشیوە، بتوانێت کوردی خۆی بتوێنێتەوە، هەربۆیەش ئەم حکومەتە بە بەراورد لەگەڵ حکومەتەکانی ڕابردوو، سیاسەتێکی خنکێنەرانەتری لەبەرانبەر کورد گرتووەتەبەر. خێزانی کوردە کێشە دروستکەرەکان (لەوانەیە لە سێدارە بدرێن)، بە ڕێژەیەکی کەم بەرەو ڕۆژئاوای کوردستان گواستراونەتەوە و نیشتەجێ کردنی تورکە ئاوارە بووەکانی باڵکان لەو ناوچە کوردییانەی لە کورد چۆڵکراون، بە نابەدڵی ئەنجام درا. بەهۆی لەناوبردنی بەخورتی ئابوریی کشتوکاڵی لەلایەن حکومەتەوە و لەمپەر نواندن لە کۆچی وەرزیانە بۆ گەرمیان و کوێستان (کردەوەیەک کە یەکێتی سۆڤیەت لەبەرانبەر قرغیزەکان و کۆچەرییەکانیتری ئاسیایی گرتییەبەر)، بووە هۆی ئەوەی کورد لە شارە پیشەسازییەکانی وەک سیواس، قەیسەری، ماڵاتیا و سیلیکیادا بە دوای کاردا بگەڕێن، بەڵام ئەم کۆچە بەرەو ڕۆژئاوای تورکیا، لەو ئاستەدا نییە، بتوانێت کاریگەری لەسەر ڕەگوریشەی کێشەکە دروست بکات [واتە ببێتە لە ناوبەری پرسی کورد]. هێڵی ئاسنین زۆر بە کەمی گەیشتووەتە ناوەندی ناوچە کوردییەکان و کێشانی ڕێگاکەش زۆر بە هێواشی بەرەو پیشەوە دەچێت. دروستکردنی ڕێگاوبان وا پشتگوێ خراوە، لە وەرزی زستاندا ناوچەکانی باشوور زۆر بە سەختی دەگەنە دیاربەکر. کەمی پارە و مامۆستا بووەتە هۆی ئەوەی قوتابخانە بە ڕادەی پێویست دروست نەکرێن. خوێندنی تورکی بەرەو پێشچوونێکی کەمی بەخۆوە بینیوە. تەنانەت ئەو کوردانەی لە ناو سوپادان و دوای تەواوکردنی ماوەی خزمەتیان و گەڕانەوەیان، وەک تورکێکی باشیان لێنەهاتووە. بە گشتی فەرمانبەرە تورکەکان مووچەیان کەمە و تووڕەن و هەوڵێکی کەم بۆ بڵاوکردنەوەی کلتوری تورکی دەدەن. بێ گومان، بە گشتی باری ئەمنی باشتر بووە، ئەمەش بەو هۆیەوە هێزەکانی تورک بە بەردەوامی لە ئامادە باشیدان. ئەنقەرە بە ڕەزامەندی کورد، فەرمانڕەوایی کورد ناکات و ئەگەر بێت و سوپا پاشەکشە بکات، کورد دەسەڵاتی تورکیا دەلەرزێنن. ئەو دڕندەییەی

بـۆ سـەرکوتکردن و لـە ناوبردنـی کـورد بەکارهێـنراوە، بووەتـە هـۆی دروسـتکردنی تورەییـەک کـە لـە دژی ئاشـتەوایی دەوەسـتێتەوە. لەمـەش زیاتـر ناسـیۆنالیزمی کـورد لـە بوژانەوەدایـە. تـا هەنوکـە، ناسـیۆنالیزم پاڵنـەری سـەرەکی سـەرکردەکان نەبـووە لـە شۆڕشـکردندا، بەڵکـو هەندێکجـار پاڵنـەری ئایینـی، هەندێکجـار پێداویسـتی ئابـوری و زۆربـەی جارانیـش بەرژەوەندییـە کەسـییە دەرەبەگایەتییەکانیـان هـۆکاری سـەرەکی سـەرهەڵدانی شۆڕشـی کـورد بـووە و سـەرۆک خێڵـەکان بـە نەبوونـی یەکگرتوویـی ناوبانگـی خراپیـان دەرکـردووە. حاڵـی حـازر، کەسـایەتییە کێشـە دروسـتکەرەکان یـان کـوژراون یـان لـە زێدی خۆیـان دوور خراونەتـەوە، هەسـتی خزمایەتی ئەوەی هەمیشـە هەبـووە، بـەرەو هەسـتێکی ناسـیۆنالیزمی گەشـەی کـردووە و لەلایـەن کەسـایەتییە ڕۆشـنبیرەکانی کـورد لـە سـوریا و عێـراق و بـە سـوود وەرگرتـن لـە سـەرکردەکانی ڕاپەڕینـی کـورد، چ ئەوانـەی زینـدوون یـان کـوژراون بـەوەی وەک پاڵەوانـی نێسـتیمانی هەژمـار بکرێـن، دەروژێنرێـت. ڕوون و ئاشـکرایە ململانێیـەک لەنێـوان ناسـیۆنالیزمی کـوردی و سیاسـەتی تواندنـەوە لەلایـەن تورکـەکان هەیـە.

دانیشتوان

٣٢. بەپێـی سـەرژمێری حکومەتـی تورکیـا لـە سـاڵی ١٩٣٥دا، وردەکاریـیەکان لەبەردەسـتە، ژمـارەی گشـتی ئـەو کەسـانەی بـە کـوردی قسـە دەکـەن و ئـەو کەسـانەی بـە تورکـی قسـە دەکـەن لـەو ناوچانـەی بـە ویلایەتـە کوردییـەکان هەژمـار دەکرێـن، بـەم شـێوەیەی خوارەوەیـە:

ویلایەت	تورک	کورد	ژمارەی گشتی دانیشتوان	ڕێژەی کورد
سێرت	٧٩٠٤	١٠١٣١١	١٢٧٥١٨	٪٧٩
دیاربەکر	٥٥٩٩٣	١٥٥٨٤٦	٢١٤،١٤٢	٧٢
وان	٣٨٩٦٠	١٠٣٧٨٦	١٤٣٤٣٤	٧٢
ئاگری (ئارارات)	٢٩٦٥٠	٧٧٢٧١	١٠٧٢٠٦	٧٢
موش	٣٨٠٣٢	٩٩٤٣٣	١٤٣٨٩٩	٦٩

ماردین	١٥٨٣٦	١٤٦٧٠٤	٢٢٩٩٢١	٦٤
ئورفە	٨٣٨٠٨	١١١٥٧٩	٢٢٩٦١٤	٤٨
ئەلازیق	١٤٤٢٥١	١٠٥١٠١	٢٥٦١٨٩	٤١
ئەرزەنجان	٩٢٩٧٢	٦٤٠٤٨	١٥٧٣٤٤	٤٠
مالاتیا	٢٤٧٠٠١	١٦١٢٥٩	٤١٠١٦٢	٣٩
کەرس	٢٣٢٣٨٤	٧٠٨٧٦	٣٠٥٥٣٦	٢٣
ئەرزەڕۆم	٣٢٦٧٧٧	٥٧٦٢٧	٣٨٥٣٨٧	١٥
غازی عەنتاب	٢٤٤٧٤٠	٣٤٤٣٩	٢٨٣٥٠٦	١٢
مەراش	١٦٠٨٥٧	٢١١٥٩	١٨٨٨٧٧	١٢
سیواس	٣٧٢٠٤٤	٥٠٧٣٠	٤٣٢٩٩٦	١١

	٢،٠٩١،٢٠٩	١،٣٦١،١٦٩	٣،٦١٥،٧٣١	٪٣٧

لە سەرژمێری ساڵی ١٩٤٤دا، دانیشتوانی ئەم ویلایەتانە بۆ نزیکەی ٤ ملیۆن کەس بەرز بووەوە، بەڵام هیچ وردەکاریەک بڵاو نەکراوەتەوە تا نیشانی بدات، هێشتا ژمارەی ئەو کەسانەی بە کوردی قسە دەکەن، دەگاتە ٣٧٪. بە هەر شێوەیەک پشت بە ئاماری حکومەتی تورکیا ببەستین، پێویستە ئەوە لەبەرچاوبگرین کە ئەوانەی بە تورک زمان هەژمار کراون بریتین لە تورکمانەکان و ئەو کەسانەش کە تورک نین، هەربۆیەش کوردی زمانەکان بە گوێرەی سەرژمێری ساڵی ١٩٣٥، بە لانیکەمەوە لە سەرووی ٣٧٪ی دانیشتوان پێک دێنن. ئەوەی شایانی سەرنجدانە هەر بە گوێرەی خودی ئاماری تورکیا، ژمارەی کورد لە ویلایەتەکانی باشوور (بەتلیس، وان، موش، دیاربەکر، سیرت، ماردین و ئورفە) لە نێوان ساڵانی ١٩٢٧ بۆ ١٩٣٥، ٢٥٠،٠٠٠ کەسی زیادی کردووە، لە کاتێکدا ژمارەی تورکەکان تەنیا ٢٠،٠٠٠ کەس زیادی کردووە. هیچ هۆکارێکیش نییە وەها بیربکەینەوە

لە ویلایەتیەکانی باکووریش، بە هەمان شێوە ژمارەی کورد بەرز نەبووبێتەوە، چونکە نەژادی کورد بە بەراورد لەگەڵ تورک زۆرتر وەچە دەخەنەوە.

لەڕاستیدا، ژمارەی دانیشتوانی کورد هەروەك لە خشتەی سەرەوە خراووەتەڕوو، لە ویلایەتەکانی نزیک سنوورەکانی ئێران و عێراق و دەریاچەی وان و دەوروبەری ڕووباری ئاراس و ڕووباری مورات، بەرزە؛ بەڵام کاتێک بەرەو باکوور و ڕۆژئاوا دەچین، ژمارەی کورد کەم دەبێتەوە. ویلایەتەکانی قارس، ئەرزەڕۆم و سیواس، ماراش و غازی عەنتاب، هیلالێک پێکدێنن، تێیدا ژمارەی کورد کەم دەبێتەوە. ژمارەی کورد لە گشت ناوچەکاندا ٣٧٪ بێت یان نەبێت، حەقیقەتەکە بریتییە لەوەی بە پێی ئاماری حکومەتی تورکیا لە شەش ویلایەتی، سێرت، دیاربەکر، وان، ئاگری (ئارارات)، موش و ماردین، ژمارەی کورد لە سەرووی ٦٤٪- ٧٩٪ی دانیشتوان پێکدێنێت، ئەمەش زەنگی ئاگادارکردنەوەیە بۆ تورک.

٣٣. وەک ناوچەکانی دیکەی تورکیا، ئەو ویلایەتە کوردییانەی دەستی حکومەتی پێدەگەیشت، کورد بۆ شەڕی سااڵنی نێوان ١٩١٤-١٩١٨، بۆ سەربازیی ناونووس کران و ژمارەیەکی کەمیان بە زیندوویی گەڕانەوە. سەرهەڵدانی ساڵی ١٩٢٠ەکان و ١٩٣٠یەکان، بووە هۆی کۆمەڵکوژی، ئاوارەبوون، دەرکردنی کورد و وێرانکردنی ناوچە کوردییەکان و بە هۆی ئەم سیاسەتەش ناوچە کوردییەکان لە دانیشتوان چۆڵ کران و مۆڵەت بە ژمارەیەکی زۆر کەمی خەڵکی بیانی دەدرا، سەردانی ئەم ناوچانە بکەن. بەرژەوەندیی تورک لە نیشاندانی ئەوەی ئەو ناوچانە چۆڵن و پێویستییان بە گەشەسەندنێکی سروشتی هەیە، دەبێتە هۆی ئەوەی مرۆڤ گومانێکی بەڵگە نەویستانەی لەسەر ئاماره‌کانی حکومەتی تورکیا کە تایبەتن بە دانیشتوان، هەبێت. تەنانەت ئەگەر ئەو ئامارانە ورد و ڕاستیش بن، بەڵام ئەم گومانە دروستە، ژمارەی دانیشتوانی تورکیا بە شێوەیەکی نائاسایی زیادی کردووە. لە ساڵی ١٩١٤دا، کۆی گشتی ژمارەی دانیشتوانی تورکیای ئێستا لە ژێر ١٠،٠٠٠،٠٠٠ ملیۆن کەس بوو، بەڵام سەرەڕای ئەو نەهامەتیەی لە شەڕی ١٩١٤-١٩١٨دا ڕوویدا و بە هۆی کەم وەچە خستنەوەی تورکەکان، کەچی لە ساڵی

١٩٢٧دا ئـەو ژمـارە بـوو بـە ١٤،٠٠٠،٠٠٠ ملیـۆن کـەس و لـە سـاڵی ١٩٣٢دا پـتر لـە ١٦،٠٠٠،٠٠٠ ملیـۆ کـەس و لـە سـاڵی ١٩٤٤دا، ژمـارەی دانیشـتوانی تورکیـا دەگاتـە ١٩،٠٠٠،٠٠٠ کـەس. هەروەهـا لـە سـاڵی ١٩٢٢ەوە، تـورک خۆیـان لـە تۆلەسـەندنەوەی شـەڕ بـە دوور گـرت و تەندروسـتی گشـتییان بـەرەو پێشـەوە بـردووە کـە هـاوکاری بەرزبوونـەوەی ژمـارەی دانیشـتوانە. سـەرەڕای ئەمـەش، جێگـەی سەرسـوڕمانە، ئـەوان لـە مـاوەی کەمـتر لـە چارێکـە سـەدەیەک ژمـارەی دانیشـتوانیان دوو بەرابـەر بـووە. هەروەهـا سـەبارەت بـەو بانگەشـەیەی لـە ڕۆژهەڵاتـی تورکیـا و بـە نـاوی کـوردەوە کـرا، دەکرێـت سـەرژمێری حکومەتـی تورکیـا بخرێتـە ژێـر پرسـیار، بـەڵام لەبەرئـەوەی هیـچ ئامارێکـی جێگـرەوە لەبـەر دەسـت نییـە، هەربۆیـە دروسـتی سـەرژمێرییەکەی حکومەتـی تورکیـا دەکرێـت پەسـەند بکرێـت یـان ڕەت بکرێتـەوە.

ئۆتۆنۆمی ڕووسیا

٣٤. ڕاگەیاندنـی ئەنگلۆ-فەرەنسـی لـە ٧ی نۆڤەبـەری ١٩١٨دا، ئامانجەکانـی شـەڕی حکومەتەکانـی بەریتانیـا و فەرەنسـا لـە ڕۆژهەڵاتـدا بـەم شـێوەیە دەخاتـەڕوو « ئازادکردنـی یەکجارەکـی و تەواوەتـی ئـەو خەڵکانـەی بـۆ ماوەیەکـی دوورودرێـژە لـە ژێـر دەسـتی تـورک دەچەوسـێنرێنەوە و دامەزراندنـی چەنـد حکومەتێکـی نەتەوەیـی و ئیدارەیـەک، دەسـەڵاتەکانی هەڵقـوڵاوی هەڵبژاردنـی ئازادانـەی دانیشـتوانە ڕەسـەنەکەی بێـت››. ئەگەرچـی لـەم ڕاگەیاندنـەدا ئامـاژە بـە کـورد و هیـچ نەتەوەیەکیـتر نەکـراوە، بـەڵام کوردیـش لـە خـۆ دەگرێـت، بـەم پێیـەش بـە گوێـرەی مادەکانـی ٦٢-٦٤ لـە پەیماننامـەی سـیڤەر کـە لـە سـاڵی ١٩٢٠دا واژوو کـرا، بەریتانیـای گـەورە، فەرەنسـا و ئیتاڵیـا دەبـا نەخشـەیەک ئامـادە بکـەن بـۆ بەخشـینی ئۆتۆنۆمـی بـە ناوچەکانـی زۆرینـەی کوردنشـین، لـە ڕۆژهەڵاتـی فـورات و باشـووری ئەرمەنیـای ویلسـۆن و باکـووری سـوریا و عێراقـی لەخۆدەگـرت. هەروەهـا زەمانەتـی تـەواوی ئاشـوری و کلدانییـەکان و کەمینـە ئایینـی و نەتەوەییەکانیـتر کـرا بـوو.

لەمـەش زیاتـر، ئەگـەر زۆرینـەی دانیشـتوان لـە مـاوەی یـەک سـاڵدا داوای دەوڵەتـی سـەربەخۆیان کـرد، لـە ژێـر دەسـەڵاتی کۆمەڵـەی گـەلان، دەوڵەتی سـەربەخۆی کوردسـتان

دادەمەزرێت و ڕێگە بە کوردی وێلایەتی موسڵ دەدرێت، بچنە پاڵ ئەم دەوڵەتە.

٣٥. پلانێکیتر لە دوای ١٩١٨ بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی-ئەرمەنی داڕێژرا. ئەگەرچی سیاسەتی تورکەکان بریتی بوو لە هاندانی کورد لە دژی ئەرمەنەکان، بەڵام بە پێچەوانەوە دژایەتی لەنێوان ئەم دوو نەتەوەیەدا سەریهەڵنەدا. سەرکردەکانی کورد و ئەرمەن لە ساڵی ١٩١٩ لە پاریس لەسەر سیاسەتێکی هاوبەش ڕێککەوتن، بەڵام هیچ ئەنجامێکی لێنەکەوتەوە.

٣٦. بە هۆی پێداگری تورک بە سەرکردایەتی مستەفا کەمال کە پەیماننامەی سیڤەری ڕەتکردەو و ئەوەشی ڕەتکردەوە لە پەیماننامەی لۆزان لە ساڵی ١٩٢٣دا کە جێگەی پەیماننامەی سیڤەری گرتەوە، هیچ ئاماژەیەک بە ناوی کورد و ئەرمەنەکان بدرێت، بەم هۆیەشەوە هیچ یەک لەم پلانانەی سەرەوە بۆ کورد جێبەجێ نەکران. هەربۆیە کورد ڕاستەوخۆ تورک بە پووچەڵکردنەوەی ئارەزووەکانیان تاوانبار دەکەن، بەڵام ئەوە لەبیر دەکەن ئەمانە بە هۆی پشتگیریی دیپلۆماسی و مادیانەی یەکێتی سۆڤیەت ڕوویاندا. ئەوان هەوڵیاندا ئەم بەرپرسیارێتییە بخەنە ئەستۆی حکومەتی بەریتانیای گەورە. لە ڕاستیدا، هەندێك بەڵگە لە بەردەست هەن، هەنوکە کوردی تورکیا، هاوشێوەی شوێنەکانیتر، زۆرتر چاوەڕوانی پشتگیریی ڕووسیان نەک بەریتانیا، چونکە لەو بڕوایەدان، بەریتانیا ناتوانێت یان نایەوێت هیچ کارێکیان بۆ بکات. ئەم جۆرە هەستە بە هۆی چارەنووسی نادیاری ئاشوورییەکان قووڵتر بووە، چونکە حکومەتی بەریتانیا [پشتگیریان نەکرد] و بە دوای بەرژەوەندییە تەقلیدییەکانی خۆی کەوت و ئاشوورییەکانیش نەیانتوانی لە کۆنفرانسی لۆزان کە لە ساڵی ١٩٢٣دا بەسترا، تورک ناچار بکەن دان بە زێدەکەیان لە چیاکانی هەکاری لە تورکیادا بنێن.

٣٧. ئەگەرچی سیاسەتی حکومەتی تورکیا لەبەرانبەر کورد بریتییە لە سیاسەتی بە تورک کردن، بەڵام حکومەتی سۆڤیەت لەبەرانبەر کورددا سیاسەتی هاندانی کلتوری کەمینەکانی گرتووەتەبەر. لەبەرانبەر دژایەتیکردنی حکومەتی تورکیا لە کردنەوەی قوتابخانەی کوردی لە کۆماری ئەرمەنیای

سۆڤیەت، بەڵام کورد لە زانکۆی ئیریڤان وەردەگیرێن، پیتی کوردییان بۆ داڕێژراوە و لەلایەن حکومەتی یەکێتی سۆڤیەتەوە کورد هان دەدرێن، تا گەشە بە توێژینەوەکانی «کوردۆلۆژی» و زمانی کوردی بدەن- ئەگەرچی ئەمانەش هۆکاری شاراوەی هەن- حکومەتی تورکیا لەبەرانبەر ئەم ڕاستیەدا، تەنیا خوێندن بە زمانی تورکی بۆ هاوڵاتییانی کوردی دابین کردووە کە هەردووکیان دوو زمانی جیاوازیان هەیە.

٣٨. بەو سیاسەتەی حکومەتی سۆڤیەت لەبەرانبەر کوردی گرتووەتەبەر، لەوانەیە حکومەتی تورکیا بیر لەوە بکاتەوە، چارەسەری ئابوریی دەتوانێت کێشەی کورد چارەسەر بکات، بەڵام لەم بوارەشدا کارێکی ئەوتۆی نەکردووە. لەناوبردنی سیستەمی دەرەبەگایەتی لە ناو کورددا بەو مانایە دێت، حکومەتی تورکیا شێوازە سەرەتاییەکانی کشتوکاڵی لە ناو دەبات. هەڵمەتە یەک لەدوایەکەکانی سزادانی کورد لەلایەن حکومەتی تورکیاوە، بووە هۆی چۆڵکردنی ناوچە کوردییەکان و خاپور کردنیان. ئەو خێڵانەی کۆچەری بوونە، تا هەنوکەش لە ئاستێکی بەرفراوانیدا نیشتەجێ نەکراون. ماوەیەکی درێژ دەخایەنێت تا شێوازە نوێکانی کشتوکاڵ، شوێنی شێوازە سەرەتاییەکان بگرێتەوە. بەڵگەی کەم لەبەردەستدان حکومەتی تورکیا لە دوای لە ناوبردنی شێوازە سەرەتاییەکانی کشتوکاڵ، لەهێنانەناوەوەی شێوازی مۆدێرنی بوژانەوەی کشتوکاڵدا سەرکەوتوو بوو بێت. ئەگەرچی هەندێك لە شارەکان سەر لە نوێ بونیاتنراونەتەوە، بەڵام زۆربەی گوندەکان لە دۆخی داتەپینی ئابوریدان.

٣٩. لە نێوان ئەو شتانەی تورک دەتوانن بانگەشەی بۆ بکەن، بریتییە لە دابینکردنی خزمەتگوزاریی پزیشکی و ڤێتەرنەری و زۆربەی گوندەکانیش بە شێوازی ڕۆژئاوایی بوونیات نراون.

٤٠. بێگومان یەکێتی سۆڤیەت پەیوەندییەکانی لەگەڵ کوردی تورکیادا پاراستووە، بەڵام بەڵگەی کەم هەن حکومەتی سۆڤیەت هانی ئەو کوردانە بدات. ئەگەر لە ڕوانگەی سنوورەکانەوە سەیر بکەین، بۆ حکومەتی سۆڤیەت زۆر ئاسانە لە

ڕێگەی کوردی باکووری ڕۆژئاوای ئێران، بەتایبەتیش لە ڕێگەی ئەو هەزاران کوردەی ئاوارەی قامیشلۆی باکووری سوریا بوونە، هانی کوردی تورکیا بدات. تەنانەت ئەگەر بێت و کورد حاڵی حازر، بە بەراورد لەگەڵ ڕابردوو، پێشکەوتووتر بن و مەیلیان بۆ ئایدیۆلۆژیای کۆمۆنیستی دژە-دەرەبەگی هەبێت، سەرەڕای ئەمەش زۆرتر خزمەت بە ئەنقەرە دەکەن تا مۆسکۆ، بەڵام ئەگەر بێت و سۆڤیەت لەسەر بنەمایەکی ناسیۆنالیستی هانی کورد بدات، لەم جۆرە بارودۆخەدا، کورد کە دژایەتییەکی دووردرێژیان لە گەڵ تورکەکاندا هەیە، تەنیا دەتوانرێت بە پێی توانای تورکەکان لە سەرکوتکردنی ئەم [هەستە ناسیۆنالیستییە] سنووردار بکرێت. تا هەنوکە وا دەردەکەوێت سیاسەتی کۆنترۆڵکردن و سیاسەتی دژە-سیخوڕی تورکیا، سیاسەتێکی کاریگەر بوو بێت. تەنانەت ئەگەر بێت و کوردی ئێران و عێراق لەگەڵ کوردی تورکیادا جوڵانەوەیەکی سەربەخۆخوازانە پێک بێنن، تا ئەو کاتەی حکومەتی تورکیا بتوانێت پارێزگاری لە سنووورەکانی بکات، زۆر نیگەرانی ئەم بابەتە نابێت.

٤١. ئەو کەیسەی حکومەتی سۆڤیەت سەبارەت بە سەربەخۆیی یان ئۆتۆنۆمی بۆ کورد دەخاتە بەردەم جیهان، کەیسێکی بەهێزە. ئەو کەیسە ئەم خاڵانەی خوارەوە لەخۆدەگرێت:

١. بوونی ناوی کورد وەک ناوێکی مێژوویی. ئەم ناوە بە لانیکەمەوە بۆ ٢٠٠٠ ساڵ پێش زایین دەگەڕێتەوە.

٢. ڕاگەیاندنی ئەنگلۆ-فەرەنسی لە ٧ی نۆڤەمبەری ١٩١٨ (پاراگرافی ٣٤ لە سەرەوە).

٣. دانپێدانانی هاوپەیمانان بە مافی ئۆتۆنۆمی و تەنانەت دەوڵەتی سەربەخۆ بۆ کورد (پەرەگرافی ٣٤) و شکستی هاوپەیمانان لە جێبەجێکردنی.

٤. هەڵسوکەوتی تۆمارکراوی تورک لە دڕندایەتییان لەبەرانبەر کورد و دابیننەکردنی هیچ شتێک بۆ نەتەوەی کورد (وەک ئەوەی لە پەرەگرافی ٣٠ و ٣١دا ئاماژە بۆ کرا).

٥. ئەگەری دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی-ئەرمەنی (پەرەگرافی ٣٥)، ئەویش ئەگەر هاتوو ژمارەی کورد ئەوندە کەم بوو، تا ویلایەتە کوردییەکان لە تورکیا جیا بکرێنەوە و [بە ئەرمەنیا بلکێنرێن]. ئەمەش لەگەڵ بانگەشەی ئەرمەنەکان دەگونجێت و دەبێتە هۆی لاوازکردنی بانگەشەی تورک کە گوایە ئەرمەنەکان لە تورکیا نین. لەمەش زیاتر ناوچە باکوورییەکانی کوردستان، سنووری باشووری ئەرمەنیای ویلسۆنە. هەروەها لە ناوچەکانی باشووری کوردستان، تا ساڵی ١٩١٥ ژمارەیەکی بەرچاوی ئەرمەن دەژیان.

٦. ئەگەری دامەزراندنی دەوڵەتێکی نوێ، بۆ دووبارە نیشتەجێکردنەوەی ئاشوورییەکان لە وڵاتەکەیاندا (پەرەگرافی ٣٤).

٧. کەمی دانیشتوانی بە ڕەگەز تورک. ئەمەش لەوانەیە ببێتە هۆی ورژاندی ئەم پرسیارە بێ ئەنجامە، «تورک کێیە؟» (What is a Turk?) (پەرەگرافی ٣٢ و ٣٣).

٤٢. دوو خاڵ هەن وا دەکەن یەکێتی سۆڤیەت سەرنجێکی تایبەت بخاتە سەر کوردستانی تورکیا. یەکەم: لەڕاستیدا، ئەگەری زۆرە لە ویلایەتە کوردییەکاندا نەوت بدۆزرێتەوە. کۆمپانیای ستاندارد ئۆیل مافی دەرهێنان و بەدواداچوون و دۆزینەوەی نەوتی لەم ناوچانەدا وەرگرتووە.

٤٣. دووەم: هەبوونی کورد لە سیلیکیا و کورد داغ، بە درێژایی سنووری نێوان سوریا و تورکیا و بە قوڵایی ٣٥ میل لە بەندەری ئەسکەندەرون، لەوانەیە وەک بیانوێک لەلایەن ڕووسەکانەوە بەکاربهێنرێت، تا جوگرافیای کوردستان بەرفراوان بکەن و تا بەندەری ئەسکەندەرون بڕۆن. ئەم بانگەشەیە لەگەڵ بانگەشەی ئەرمەنەکان لەسەر سیلیکیا دەتوانرێت پێکەوە گرێ بدرێت و بخرێتە ڕوو. ئەمە و سەرەڕای بانگەشەی گورجستان لەسەر چیاکانی تۆرۆس.

٤٤. سەختە وێنای ئەوە بکەین، تورک لە چ ڕێگەیەکەوە سازش لەسەر داواکاری کورد بۆ سەربەخۆیی بکەن. تەنانەت ئەگەر بێت و تورک بە سروشتی و بە پێی نەریت، لەو خەڵکانە بن کە هەڵوێستێکی لیبرالانە لەبەرانبەر کورد

بگرنەبەر، بەڵام لە بارودۆخی هەنوکەییدا، بە هۆی هەڕەشەی ڕووس، ئەم کارە مومکین نییە. تەنانەت ئەگەر بێت و تورک ڕازی بن لە سەر کاغەز مافی کەمینەی کورد بدەن، بەڵام سەختە ئەم مافەیان لە پراکتیکدا پێ ببەخشرێت. ترسی تورک لە گەشەکردنی پێگەی کەمینەی کورد بۆ ئۆتۆنۆمی و لە ئۆتۆنۆمییەوە بۆ دەوڵەتی سەربەخۆ، وا دەکات تورک لەبری مەترسی لە دەستدانی بەشێکی بەرفراوانی خاک و دانیشتوانەکەی، زۆر بە تونـدی سیاسەتی بە تورک کردن و شەڕکردن لەگەڵ کورد بگرنەبەر. (بەشی تۆژینەوە، نووسینگەی کاروباری دەرەوە؛ ٣ی ئۆگۆستی ١٩٤٦)

پاشکۆی (A)

لە گۆڤاری فەرمی کۆمەڵەی گەلان هەڵهێنجراوە

هاوپێچی ڕاپۆرتی کۆمیتەی ئەنجوومەنی [کۆمەڵەی گەلان] لە ڕێککەوتی ٩ی مەی ١٩٣٢

ڕەشنووسی ڕاگەیێندراوی حکومەتی عێراق

بەشی یەکەم

مادەی ١: پارێزگاریکردن لە کەمینەکان. دەقە ئاماژە پێکراوەکانی ئەم بەشە بە یاساکانی بنەڕەتی عێراق هەژمار دەکرێن و نابێ هیچ یاسا، ڕێکار یان کردارێکی فەرمی لە دژ یان بە پێچەوانەی ئەم دەقانە بێت. هەروەها نابێ هیچ یاسا، ڕێکار یان کردارێکی فەرمی، نە لە ئێستا و نە لە داهاتوودا، لە سەرووی ئەم دەقانە بێت.

مادەی ٤

١. گشت نەتەوەکانی عێراق لەبەرانبەر یاسادا یەکسانن و مافی مەدەنی و سیاسی یەکسانیان هەیە بە بێ جیاوازی نەژادی، زمانی یان ئایینی.

٢. دەبێ سیستەمی هەڵبژاردن گەرەنتی یەکسانی لە نوێنەرایەتیکردن لە نێوان کەمینە نەژادی، ئایینی و زمانییەکانی عێراقدا بکات.

٣. جیاوازیی نەژادی، زمانی و ئایینی، نابێ ببێتە هۆی جیاوازیکردن لەنێوان هاوڵاتیانی عێراقیدا لەو بابەتانەی پەیوەستن لە دەستەبەرکردنی مافە سیاسی و مەدەنیەکان. بۆ نموونە، وەرگرتن بۆ دامەزراندن لە کەرتی گشتی، ئەرک و شانازییەکان، یان ئەزمونکردنی کارە پیشەیی و پیشەسازییەکان.

٤. هیچ سنووردارییەک لەسەر هیچ نەتەوەیەکی عێراقدا ناسەپێنرێت لە ئازادانە بەکارهێنانی هەر زمانێک، لە پەیوەندییە تایبەتیەکان، لە بازرگانی، لە ئایین، لە چاپەمەنی، یان لە هەر جۆرە بڵاوکراوە یان لە کۆبوونەوە گشتییەکاندا.

٥. سەرەڕای ئەوەی زمانی عەرەبی لەلایەن حکومەتی عێراقەوە بە زمانی فەرمی

هەژمار کراوە، هەروەها سەرەڕای ئەوەی ڕێکارە تایبەتەکان لەلایەن حکومەتی عێراقەوە گیراونەتەبەر، لە ژێر مادەی ٩ی ئەم ڕاگەیێندراوەدا، سەبارەت بە بەکارهێنانی زمانی کوردی و تورکی، بۆ بەکارهێنانیان لە دادگاکاندا، ئاسانکاریی پێویست بۆ گشت ئەو هاوڵاتییە عێراقییانەی زمانی دایکیان زمانی فەرمی نییە، دابین دەکرێت، تا بتوانن زمانی خۆیان بەکار بهێنن، جا بە شێوەی زارەکی بێت یان بە نووسین.

مادەی ٥

ئەو هاوڵاتییە عێراقییانەی سەر بە کەمینەی نەژادی، ئایینی و زمانین، هەروەك هاوڵاتیانیتری عێراق، لە ڕووی یاساوە ڕەفتاری یەکسانیان لەگەڵ دەکرێت و پارێزراو دەبەن. بە تایبەتیش ئەوان مافی یەکسانیان دەبێت بۆ پاراستن، ئیدارەدان و کۆنترۆڵکردنی [ڕێکخراوەکانی] خۆیان لەسەر تێچووی خۆیان، یان دامەزراندنی ڕێکخراوی خێرخوازی، ئایینی و کۆمەڵایەتیەکان، قوتابخانە و دامەزراوەکانیتری پەروەردەیی لە داهاتوودا. ئەمەو سەرەڕای ئازادی لە بەکارهێنانی زمان و موماڕەسەکردنی ئایینەکەیان لەم ڕێکخراوانەدا.

مادەی ٨

١. لە سیستەمی پەروەردەی گشتی لە شار و شارۆچکەکاندا، ئەگەر زمانی ژمارەیەکی بەرچاوی هاوڵاتییە عێراقییەکان زمانی فەرمی نەبوو، حکومەتی عێراق هەوڵ دەدات، ئاسانکاری بکات بۆ دڵنیابوون لەوەی لە قوتابخانە سەرەتاییەکاندا، خوێندنی منداڵانی ئەم هاوڵاتیانە بە زمانی خۆیان بێت. هەروەها ئەو مەرجە بەو مانایە نییە حکومەتی عێراق، نەتوانێت خوێندن بە زمانی عەرەبی لە قوتابخانە ئاماژە پێکراوەکاندا، بکاتە بەخورتی.

٢. لەو شار و شارۆچکانەدا ژمارەیەکی بەرچاوی هاوڵاتییە عێراقییەکانی سەر بە کەمینەی نەژادی، ئاینی و زمانین، ئەم کەمینانە دڵنیا دەکەینەوە کە مافی یەکسانیان دەبێت لە دەست گەیشتن بەو بڕە پارەیەی لەوانەیە لە دەرەوەی

تەمویلی گشتی و لە ژێر چاودێری دەوڵەت، شارەوانی یان هەر بودجەیەکیتر بۆ مەبەستەکانی پەروەردەیی، ئایینی و خێرخوازی تەرخان دەکرێت.

مادەی ۹

١. عێراق پابەندە لە لیواکانی موسڵ، هەولێر، کەرکوک و سلێمانی، لە پاڵ زمانی عەرەبی، زمانی فەرمی لەو قەزایانەی زۆرینەی دانیشتوانی کوردن، کوردی دەبێت. بەڵام لە قەزاکانی کفری و کەرکوک لە لیوای کەرکوک، واتە لەو شوێنانەی ژمارەیەکی بەرچاوی دانیشتوان تورکمانن، لە پاڵ زمانی عەرەبی، زمانی فەرمی یان کوردی دەبێت یان تورکمانی.

٢. عێراق دان بەوەدا دەنێت لەو قەزایانەی لە سەرەوە ئاماژەیان پێدرا، فەرمانبەران، لە هەندێك حاڵەتی ڕێزپەڕدا نەبێت، پێویستە بەپێی پێویست [زمانی] کوردی یان تورکمانی بزانێت.

٣. هەروەها لە قەزا ئاماژە پێکراوەکانی سەرەوەدا، پێوەری دەستنیشانکردنی فەرمانبەران، هەروەك شوێنەکانیتری عێراق، بریتییە لە شارەزا بوونی زمان، نەک لەسەر پێوەری نەژادی. عێراق کار دەکات، تا فەرمانبەرانی [ئەو قەزایانەی سەرەوە]، لە یەکێک لەو قەزایانە دابمەزرێنێت، هەروەك چۆن تا ئێستا ئەم کارەی کردووە.

مادەی ١٠

ڕێکارەکانی تایبەت بە مادەکانیتری ئەم ڕاگەیێندراوە، کە پەیوەستن بە تاکەکانی سەر بە کەمینەی نەژادی، ئایینی و زمانەوانی، [جێبەجێکردنیان] پابەندی نێودەوڵەتی وەردەگرێت و لەلایەن کۆمەڵەی گەلانەوە گەرەنتی دەکرێن. بە بێ ڕەزامەندی زۆرینەی ئەندامانی ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان، هیچ هەموارکردنەوەیەک لەم مادانەدا ناکرێت.

ئەم ڕاگەیێندراوە لە ١٣ی جوڵای ١٩٣٢دا واژوو کراوە و پەسەند کراوە.

پاشکۆی (B)

بڵاوکراوە کوردییەکان

حاڵی حازر، ئەم چاپکراوە کوردیانەی خوارەوە بە شێوەیەکی بەردەوام یان پچڕ پچڕ بڵاو دەکرێنەوە:

١. **ژیان:** لەلایەن حاجی تۆفیق پیرەمێرد، لە سلێمانی دەردەچێت؛ ڕۆژنامەیەکی کوردییە و هەفتانە جارێک بڵاو دەکرێتەوە.

٢. **گەلاوێژ:** لەلایەن ئیبراهیم ئەحمەد، مانگانە یەک جار لە بەغدا دەردەچێت، بە باشترین گۆڤاری ئەدەبی لە ڕۆژهەڵاتی ناڤین هەژمار دەکرێت.

٣. **ئازادی:** جار ناجار دەردەچێت و ئۆرگانی حزبی کۆمۆنیستی عێراق لقی کوردستانە و هاوتای بڵاوکراوەی نایاسایی ‹عەقایدە›یە کە بە زمانی عەرەبی دەردەچێت. حاڵی حازر، ‹یەکێتی تێکۆشان› کە بڵاوکراوەیەکی کۆمۆنیستی کوردییە، بوو بە بەشێک لە ڕۆژنامەی ئازادی، زانیاریی باشی لەسەر ڕووداوە ناوخۆییەکان و هەواڵەکانی کوردستانی عێراق هەیە. بانگەشەی یەکبوونی عەرەب و کورد لە دژی ئیمپریالیزم و هێزە کۆلۆنیالیزمەکان دەکات.

٤. **دەنگی گێتی تازە:** بۆ یەکەمجار لە بەغدا و لەلایەن بەشی پەیوەندییە گشتییەکانی، باڵیۆزخانەی بەریتانیا دەرچوو. هەنوکە سەربەخۆیانە لەلایەن تۆفیق وەهبی و سەعید حوسێن حوزنی موکریانی بەڕێوە دەچێت.

٥. **هاوار:** سەرنووسەرەکەی جەلادەت بەدرخانە و لە دیمەشق و بە پیتی لاتینی دەردەچێت.

٦. **ڕۆناهی:** سەرنووسەرەکەی جەلادەت بەدرخانە و لە دیمەشق و بە پیتی لاتینی دەردەچێت. ڕوونکەرەوەی ڕۆژنامەی هاوارە، بە لاتینی دەردەچێت.

٧. **ڕۆژا نوێ:** ڕۆژنامەیەکی ڕۆژانەیە لەلایەن دوکتور کامەران بەدرخان لە بەیروت و بە پیتی لاتینی دەردەچێت.

٨. ستێر: مانگانە یەک جار لە بەیروت بە پیتی لاتینی دەردەچێت و سەرنووسەرەکەی دکتور کامەران بەدرخانە.

٩. ڕێیا تازە: لە ئێریڤان لە یەکێتی سۆڤیەت دەردەچێت، نازانرێت بە پیتی لاتینی یان بە پیتی ڕووسی دەردەچێت.

١٠. نیشتیمان: ئۆرگانی ژیانی کوردە (ژ. کاف). لەوانەیە لە مهاباد یان لە تەورێزەوە دەرچێت. ڕۆژنامەیەکی زۆر ناسیۆنالیزمییە و لەو بڕوایەدایە سەرۆک خێڵ و ئاغاکان بەرپرسیارن لە پاشکەوتوویی کوردستان. جار بە جار دەردەچێت.

١١. کوردستان: ڕۆژنامەیەکی نوێیە کە ڕۆژانە لە مهاباد دەردەچێت و دەنگی کۆماری دیموکراتی سەربەخۆی کوردە.

١٢. هاواری کورد: ئەویش ڕۆژنامەیەکی نوێیە کە لە مهاباد دەردەچێت.

١٣. ئاڵای کورد: بڵاوکراوەیەکی نوێیە و بانگەشەی ئەوە دەکات کە لەلایەن «خانووی شارستانیەتی سۆڤیەت، تەورێز» (Home of Soviet Civilisation, Tabriz) دەردەچێت.

تێبینی: جیا لەو بڵاوکراوانەی کە ئاماژەیان پێکرا بە پیتی لاتینی دەردەچن، ئەوانیتر گشتیان بە پیتی عەرەبی دەدەچن.

پاشکۆی (C)

کۆمەڵە کوردییەکان (Kurdish Societies)

خۆیبوون

لە بنەڕەتدا پارتی سەربەخۆخوازی کوردە. زۆر دژە تورکە. بارەگای سەرەکی لە سوریایە و پەیوەندی لەگەڵ عێراق و قاهیرەی هەیە. هەر لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی دامەزرا و دواتر هێزەکانی لەگەڵ ئەرمەنیەن داشناکس (Armenian Dashnaks) یەکخست. هەروەك چاوەڕوان دەکرا، ئەم هاوبەشییە لە بەین چوو، چونکە داشناکس بوو بە هێزێکی دژە سۆڤیەت. پەیوەندی کردن بەم هێزە، دەبووە هۆی وەستانی بەرژەوەندییەکانی سۆڤیەت لە چالاکیەکانی خۆیی بوونداد. لە میانەی ئەم جەنگەی دواییدا، ئەم حزبە بە ئەنقەست چالاکییەکانی وەستاند، تا لە ڕووگیری تورکیا دوور بکەوێتەوە. ئاماژە هەن لەم دواییانەدا دەستی بە چالاکی کردووە و بڵاوکراوەکەی دوای وەستانی بۆ ماوەی ساڵێک یان دوو ساڵ، دووبارە دەستی بە بڵاوکردنەوە کردووەتەوە.

کۆمەڵەی کورد

لە سەرەتاکانی ١٩٤٥ لە ئازەربایجانی ئێران سەریهەڵدا. بارەگای سەرەکی لە مهاباد. لەلایەن قازی محەمەد ئیلخانی زادە کە خەڵکی مهاباد، بەڕێوەدەبردرێت. دەڵێن ئەم حزبە جێگرەوەی ژیانی کوردە و هەنوکە لە ناو پارتی دیموکراتی کوردستاندا تواوەتەوە. پەیوەندی لەگەڵ پژدەر (Pizhder) و هەندێك کوردی عێراقدا هەیە، بەڵام کاریگەریی ئەوتۆی لە دەرەوەی ئێران نییە.

ژیانی کورد (Kurdish Life)

دەگوترێت لە ساڵی ١٩٤٣دا دامەزراوە. بە گوێرەی ئۆرگانەکەی ‹نیشتیمان›، (دووەمین ژمارە لە ساڵی ١٩٤٤)، بەرنامەکەی بریتییە لە یەکبوونی کورد و دژایەتی کردنی ئاغاکان، بەڵام حزبێکی کۆمۆنیستی نییە. هەندێک بە نهێنی چالاکییەکانی ئەنجام دەدات بە تایبەتیش لە ڕووی چاپکردنی ‹نیشتیمان›. لە ڕێی نیشتیمانداا، هەندێك کاریگەری لە سلێمانیدا هەیە. ڕاپۆرتێک کە لە ئۆگۆستی ١٩٤٤دا بڵاوبووەتەوە، باس لە هەوڵێک دەکات بۆ تێکەڵ بوون لەگەڵ هیوا و خۆیی بوون. ‹زێڕۆ بەگی هەرکی› بەرجەستەترین کەسایەتی ئەم حزبەیە. دژی حزبی تودەیە، بەڵام لایەنگری ڕووسیایە. لە کۆتایی ١٩٤٥دا کۆمەڵەی کورد شوێنی گرتەوە.

حزبی دیموکراتی کوردستان

لە دوای سەردانی قازی محەمەد و کۆمەڵێک کوردیتر بۆ باکۆ، لە ساڵی ١٩٤٥ دامەزرا. بەیاننامەکەی بە زمانی کوردی و فارسی لە ئۆکتۆبەری ١٩٤٥دا، دەرچوو و ئەم داواکارییانەی خوارەوەی خستەڕوو:

ا کورستانێکی خاوەن ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی سنووورەکانی دەوڵەتی ئێراندا.

ب بەکارهێنانی زمانی کوردی لە قوتابخانە و فەرمانگەکانی کوردستاندا.

ج ئەنجامدانی هەڵبژادن بۆ ئەنجومەنی پارێزگاکانی کوردستان بۆ چاودێریکردنی تەواوی کاروبارە کۆمەڵایەتییەکان و حکومەت.

د هەڵبژاردنی فەرمانبەرانی حکومەت تەنیا لە کورد.

هـ ڕاگەیاندنی یاسایەک بۆ ڕێکخستنی پەیوەندییەکانی نێوان جوتیار و ئاغاکان (خاوەن زەوی).

و هاوکاریکردن لەگەڵ ئازەربایجانی، ئەرمەنی و ئاشوورییەکان، لە پێناو دامەزراندنی یەکێتی و برایەتی لە وڵاتدا.

ی دەرهێنانی سەرچاوە سروشتیەکانی کوردستان بۆ بەرژەوەندی خەڵکی کوردستان.

وا دیارە ئەم حزبە شۆڕشی ‹کۆمەڵەی کوردی› گرتووەتەوە و بووە بە حزبی فەرمانڕەوا لە ناوچە کوردییەکانی ئازەربایجاندا.

هیوای کورد:

کۆمەڵەیەکی نهێنییە لە سلێمانی. زانیاریی کەم لەبارەی خۆی و چالاکییەکانی هەیە.

ڕزگاریی کورد:

لەم دواییانە لە بەغدا دەرکەوتووە، بە گوێرەی پەیڕەوەکەی، پشتگیریی کوردی ئێران دەکات و داوای مافی کوردی عێراق دەکات. ئەم پەیڕەوە لە دیسەمبەری ١٩٤٥دا بۆ کۆنفرانسی وەزیرانی دەرەوە لە مۆسکۆ و بۆ کۆنفرانسی نەتەوە یەکگرتووەکان لە لەندەن نێردراوە، هاوشێوەی گوتارەکانی ئازادین (Azadi articles). زانیاری لەسەر شوناس و ئەندامانی ئەم حزبە لەبەر دەست نییە.

ک. ک. ک:

لە مانگی فێبریوەری لە بەیروت ژمارەیەک لە ئەندامانی ‹ڕۆژا نو›، ئاماژەیان بە ک. ک. ک کرد، واتە کۆمەڵەی کۆمۆنیستی کوردستان و ئامانجە سیاسییەکانیان خستووەتەڕوو. بانگەشەی ئەوە دەکرێت ئەم هەواڵە لە ڕۆژنامەیەکی فارسی بە ناوی ئەلبورز وەرگیراوە کە لە ڕشت دەردەچێت.

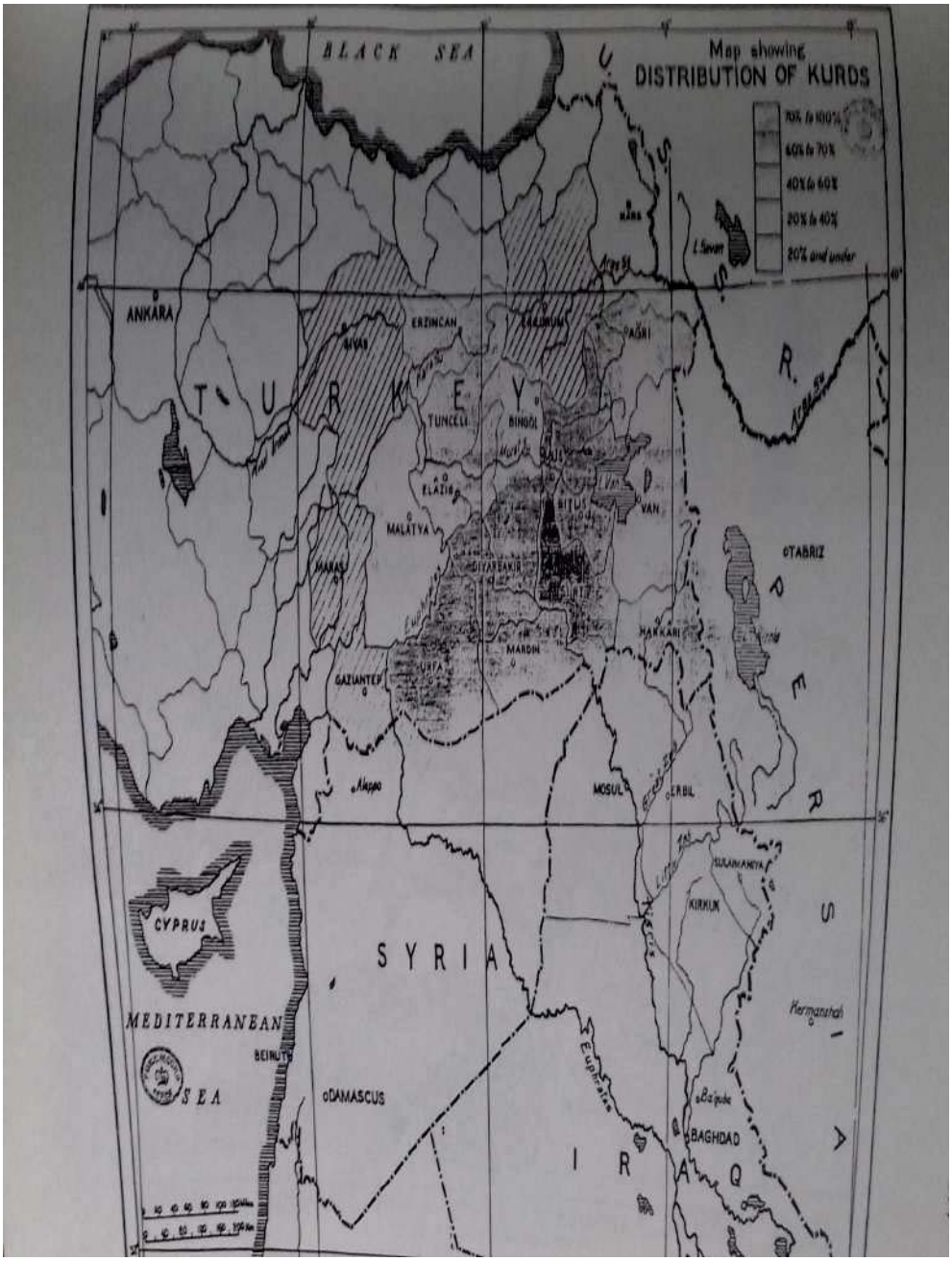
Map showing
DISTRIBUTION OF KURDS
70% to 100%
60% to 70%
40% to 60%
20% to 40%
20% and under
BLACK SEA
U.S.S.R.
ANKARA
ERZINCAN
ERZURUM
AĞRI
SIVAS
TUNCELI
BINGOL
MUŞ
ELAZIĞ
BITLIS
VAN
MALATYA
DIYARBAKIR
TABRIZ
MARDIN
HAKKARI
GAZIANTEP
URFA
Aleppo
MOSUL
ERBIL
SULAIMANIYA
KIRKUK
CYPRUS
SYRIA
MEDITERRANEAN
SEA
BEIRUT
DAMASCUS
Khanaqin
BAGHDAD
IRAQ
IRAN
PERSIA

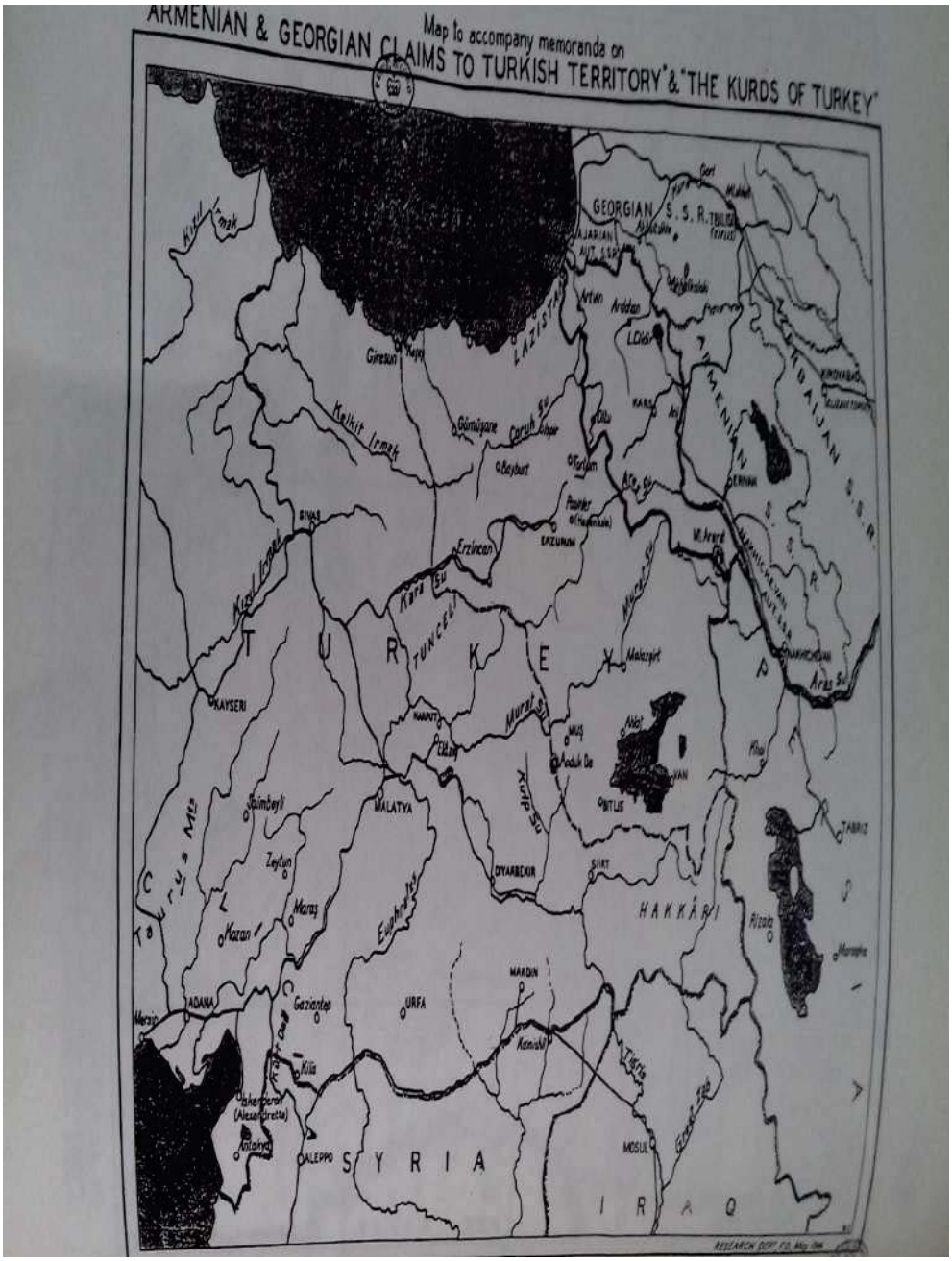
ARMENIAN & GEORGIAN CLAIMS TO TURKISH TERRITORY & "THE KURDS OF TURKEY"
Map to accompany memoranda on
GEORGIAN S.S.R.
AZERBAIJAN S.S.R.
ARMENIAN S.S.R.
TURKEY
SYRIA
IRAQ
Kizil Irmak
Kelkit Irmak
Euphrates
Tigris
Murat Su
Kara Su
Aras Su
Lake Van
Lake Urmia
Mediterranean Sea
Gumüşane
Erzincan
Erzurum
Bayburt
Tortum
Kars
Ardahan
Artvin
Batum
Tbilisi
Yerevan
Leninakan
Alexandropol
Nakhichevan
Julfa
Tabriz
Rezaie
Maragha
Sivas
Kayseri
Malatya
Elazig
Bitlis
Muş
Akçadağ
Diyarbekir
Siirt
Hakkâri
Mardin
Urfa
Adana
Gaziantep
Kilis
Iskenderun
(Alexandretta)
Antakya
Aleppo
Mosul
Zeimbeyli
Zeytun
Maraş
Kozan
Kenisbé
Malazgirt
Toros Mts.

نهێنی

کۆنسوڵی گشتی بەریتانیا

ژمارە ٣٠

تەورێز

(850/645/A-7/46)

١١ی سێپتەمبەر ١٩٤٦

بەڕێز...

١. شــەرەفی ئــەوەم هەیــە سەرنجڕاکێشــترین ڕاپــۆرت لەســەر بارودۆخــی کــورد کــە دوێنــێ لەلایــەن قاســم ئاغــای ئیلخانــی زادە لــە خێڵــی دابوکــری (Dahbukri) بەدەســتم گەیشــتووە، بــۆ بەڕێزتــان بــەرز بکەمــەوە، مــن ئامــاژەم بــە ســەردانی ئــەو کەســە بــۆ لای خــۆم لــە تەلەگرامــی ژمــارە ٢٨٥دا کردبــوو.

٢. قاســم ئاغــا کــوڕی بایەزیــد ئاغایــە، لەگــەڵ براکانــی، واتــە محەمــەد ئاغــا و عەلــی ئاغــا (ئەمیــر ئەســەد)، خێڵــی دابوکــری بەڕێــوە دەبــەن و لــە ناوچــەی بۆکانــن، دەکەوێتــە باشــووری مهابــاد، خــاوەن زەوی و زاری بەرچــاون. بایەزیــد و محەمــەد ململانێیەکــی درێژخایەنیــان لەگــەڵ عەلــی ئاغــادا هەبــووە و خێزانەکەیــان بــە گشــتی، دوژمنــی قــازی محەمــەدە ، ئەویــش لــە دوای ئــەوەی ڕووس گرنگیــان بــە قــازی محەمــەددا. قاســم یەکێــک بــووە لــەو ســەرۆک خێڵانــەی پــار لەلایــەن ســۆڤیەتەوە، بانگهێشــتی باکــۆ کرابــوو. هەروەهــا لــە دوای گەڕانــەوەی، بــۆ مــن باســی ڕووداوەکانــی کــرد. بــە بــڕوای مــن، ئــەوان هــەروەك ئــەو نیشــانی دەدات، لایەنگــری بەریتانیــا نیــن. بــە بــڕوای مــن باشــترە ئــەو هــەروەک گشــت ســەرۆک خێڵەکانیــتر بــە بەکرێگیــراو و هەڵپەرســت و متمانــە پێنەکــرا، هەژمــار بکەیــن. مــن لــە دوای شۆڕشــی ئازەربایجــان لــە دێســەمبەری ڕابــردووەوە، قاســم ئاغــام نەبینیــوە.

٣. بــە گشــتی قاســم گوتــی، بارودۆخــی حکومەتــە ناسیۆنالیســتییەکەی کــورد لــە پەلەقاژەدایــە و کێماســی داراییــان هەیــە. قــازی محەمــەد لــە ڕووی شــکڵییەوە

سەرۆکی ئەم حکومەتە و سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستانە، دەسەڵاتێکی زۆر کەمی بەسەر خێڵەکانـدا هەیە و ناتوانێت پشت بە وەفاداری سەرۆک خێڵەکان ببەستێت. کورد لەبەر ئەو هۆکارە ئەویان وەک سەرکردەیەکی شکڵی پەسەند کردووە، چونکە لە کاتی خۆیدا، ئەو ڕۆڵی سەرەکی هەبوو لە وەرگرتنی چەک و پارە لە ڕووسەوە. گفتوگۆی قاسم لەگەڵ قەواموسەڵتەنەدا لە سەرەتای جوواڵی سەرنجڕاکێشە. قەواموسەڵتەنە پێداگری لەسەر ئەوە کردووە، پێویستە کوردی ئازەربایجان وەک بەشێک لە دانیشتوانی ئازەربایجان هەژمار بکرێن کە لە بەندەکانی ڕێککەوتنامەی تاران-تەورێزدا لە ١٤ی جوندا ئاماژەی پێکراوە. قازی محەمەد لە دژی ئەمە دەوەستێتەوە.

٤. خواستی مەلامستەفا بارزانی بریتیە لە دەرکردنی قازی محەمەد لە سەرکردایەتیکردنی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد. لە سەرەتای ئەم ساڵەدا و بە پشتیوانییەکی کەمی کوردی ئێران، پیاوەکانی مەلامستەفا ڕۆڵی سەرەکییان بینیوە لە شەڕی دژی هێزە ئێرانییەکان لە هەرێمی سەردەشت-سەقز. مەلامستەفا نزیکەی هەزار پیاوی چەکداری هەیە و چەکەکانیان لەلایەن ڕووسیاوە دابین دەکرێت و خودی مەلامستەفاش هەوڵ دەدات، ڕووس ناچار بکات، لەبری قازی محەمەد پشتگیریی ئەو بکەن. بە بۆچوونی قاسم، حەمە ڕەشید گەڕاوەتەوە عێراق.

٥. سیاسەتی کوردی ڕەزایە، بە تەواوەتی سیاسەتێکی هەڵپەرستانەیە. ئۆمەر ئاغای شکاک، گرنگترین سەرۆک خێڵی ناوچەکەیە، پارە لە هەموو کەسێک وەردەگرێت، بەڵام بەرپرسیارێتی هیچ شتێک لە ئەستۆ ناگرێت. ساڵی ڕابردوو بڕی ٢٠ هەزار دیناری لە ڕووس وەرگرت، تا هێزەکانی بەرەو بەرەی هەرێمی سەردەشت-سەقز ببات. ئەو بەرەو ئەم ناوچەیە ڕۆیشت و نزیکەی پێنج هەزار تەنی دیکەی لە مهاباد لە قازی محەمەد وەرگرت، بەڵام پیاوەکانی شەڕێکی ئەوتۆیان نەکرد و هەر زوو پاشەکشەی بە پیاوەکانی کرد. لە مانگی جوڵای سەردانی تەورێزی کرد و حکومەتی ئازەربایجان، ئۆتۆمۆبێل و چەک و پارەی وەک دیاری پێبەخشیووە.

٦. پەیوەندی ڕووس لەگەڵ کورد دا بە هۆی سەردانە بەردەوامەکانی ڕاوێژکارەکانی ڕووس لە تەورێز و ڕەزایە بۆ مهاباد، بەردەوامە. بە تایبەتیش لە میانەی نوێنەرایەتی ئاژانسی بازرگانی ڕووسی لە مهاباد کە گەنم و توتنی کورد دەکڕێت و شەکر و کەتانی ڕووسی دەفرۆشێتە کورد، هاوکات ئەم ئاژانسە وەک کەناڵێکی دابینکردنی چەکە و وەک بەرپرسی سیاسی هەڵسوکەوت دەکات. بەرپرسی ئەم ئاژانسە موسڵمانە و خەڵکی باکۆیە.

٧. لەکاتێکدا خودی کورد بێ هیوان لە یەکگرتوو نەبوونیان، بەڵام هەموویان دژی لکاندنیانن بە ئازەربایجان. ئەوان گلەیی ئەوە دەکەن، ڕێککەوتنی نێوان کورد و ئازەربایجان لە ٢٣ی ئەپریل (نامەکەم لە ١٠ی مانگی مەی بە ژمارە ١٩٤٠)، هیچ ئاماژەیەکی بە ناوچە فرەنەتەوەکانی وەک ڕەزایە و میاندواو نەداوە. بە پێچەوانەوە، حکومەتی ئازەربایجان گریمانەی ئەوە دەکات، دەسەڵاتی بەسەر ئەو شارانەشدا بشکێت، بە تەواوەتی دانیشتوانەکەی کوردن و لەم دواییانەدا محەمەد سەیفولقازی (وەزیری جەنگ لە حکومەتی نەتەوەیی کورددا) بە حوکمڕانی مهاباد دەستنیشان کردووە. هاوکات حکومەتی ئازەربایجان وا بیر دەکاتەوە، ئەم مافەی هەیە، غولام یەحیا دانشیان وەک فەرماندەی جەندرمە بۆ مهاباد بپاڵێورێت (تەلەگرامەکەم بە ژمارە ٢٧٠). قازی محەمەد بە تونDی دژی ئەم هەنگاوە وەستاوەتەوە و ڕایگەیاندووە کورد هیچ جەندرمەیەک قبوڵ ناکەن، تەنیا جەندرمەی کورد نەبێت. سەرەڕای ئەمەش، دانشیان بە مۆڵەتی قازی محەمەد سەردانی مهابادی کردووە.

٨. کوردی ماکۆ و خۆی وەکو یەک لە دەسەڵاتی حکومەتی ئازەربایجان بێزارن و نوێنەرانی ئەم دوو شارە هەنوکە لە تەورێزن، تا ڕاوێژ لەگەڵ قازی محەمەد بکەن. شێخ عەبدولقادر سەرۆکی خێڵی کوردە جەلالییەکانی ماکۆ، کۆچی دوایی کرد و حەسەن ئاغای کوڕی جێگەی گرتووتەوە. بۆچوونی قاسم ئاغا لەبارەی هەوڵی کورد بۆ دەستبەسەرداگرتنی خۆی لە سەرەتای جوڵای، وەک ئەو بۆچوونەیە کە لە نامەکەم بە ژمارە ٢٤ لە ٢٣ی جوڵای، لە پەرەگرافی ٨

و ٩دا ئاماژەم پێکردبوو. ئەو ئەوەشی زیاد کرد، هێزەکانی کورد لە ژمارەیەک لە کەسانی خێڵی میلان بە سەرۆکایەتی سەرۆکی خێڵ سەعید ئاغا، پێکهاتووە. هەروەها ئاماژەی بەوەدا، تا هەنوکەش کوردی خوی وەفاداری حزبەکەیانن. جەبار زاری کە حوکمڕانی شاری خۆیە و سەر بە ئازەربایجانە، زۆر دژی کوردە.

٩. لە ڕەزایە کورد لە دەسەڵاتدا هاوپشک نین. زەویدارەکانی کورد لەم ناوچەیەدا، لەسەر شێوازی سیستەمی کوردی، بەرهەمە کشتوکاڵییەکان، لە نێوان خۆیاندا دابەش دەکەن، بەڵام زەویدارە عەجەمەکان (تورک زمانەکان)، یاسای حکومەتی ئازەربایجان لە دابەشکردنی بەرهەمە کشتوکاڵییەکان، جێبەجێ دەکەن.

١٠. سەبارەت بە سیاسەتی کورد بە گشتی، قاسم ئاغا لەو بڕوایەدایە بانگەشەی پارتی دیموکراتی کوردستان بۆ ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی دەوڵەتی ئێراندا، سیاسەتێکی کوێرانەیە و پیشنیازی قازی محەمەد بۆ هاوکاریکردن لەگەڵ بەرەی یەکگرتووی حزبە لیبرالەکانی ئێران، دووڕوویی. ئامانجی سەرەکی بریتییە لە دامەزراندنی کۆماری سەربەخۆی کوردستان کە کوردی ئێران و عێراق و سوریا و تورکیا لە خۆ بگرێت. بە قسەی قاسم، گشت جوڵانەوەکە لەلایەن ڕووسەوە هان دەدرێت و ئاڕاستە دەکرێت. قاسم پێداگری لەسەر ئەوە دەکرد، قازی محەمەد بە ئەوی گۆتووە، ناتوانێت بە ئیرادەی خۆی هیچ کارێک بکات و دەبێ پەیڕەوی فەرمانی ڕووس بێت.

١١. قازی محەمەد بە پێی ڕێنمایی ڕووس هەڵسوکەوت دەکات، ئەو هەموو توانای خۆی وەگەڕخستووە، تا خێڵی دابوکری ناچار بکات، هاوکاری حزبی دیموکراتی کوردستان بکات، بەڵام نەیتوانی سەرکردەکانی دابوکری ڕازی بکات، تا بە ناردنی پاسەوان بیانهێنێتە مهاباد. ئەم سەرکردانە ڕەتیان کردەوە بچنە مهاباد. دواتر قازی محەمەد نزیکەی ١٠٠٠ سەربازی بەرەو بۆکان نارد. بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو مەترسییە، قاسم ئاغا ئەندامانی خێزانەکەی ناچارکرد، کێشە ناوخۆییەکان وەلا بنێن و ڕێککەوتنێک لە نێوان ئەمیر ئەسەد و براکانی هاتە کایەوە. کاتێک سوپای مهاباد گەیشتە بۆکان، ئیلخانیزادە پاشەکشێی بە پیاوەکانی کرد بۆ گوندەکەی کە چەند میلێک لە بۆکان دوورە و دواتر لایەنگرەکانی چەکدار کرد و لە دژی سوپای

کـورد وەسـتایەوە. لـە هەمانکاتـدا ئـەو پەیامـی بـۆ خەڵکەکـەی لـە ناوچـە چیاییـەکان نـارد تـا ڕاپـەڕن و یەکێـک لـە گونـدە شـاخاوییەکانی کـردە پەناگـە و لەوێـدا خۆیـان بـۆ شـەڕ ئامـادە کـرد. دواتـر قـازی محەمـەد داوای لـە سـەرۆک خێڵەکانـی ناوچـەی ڕۆژئـاوای [کوردسـتانی ئێرانـی] کـرد و هێزێکـی تێکەڵـی لـە خێڵـی شـکاک و هەرکـی پێکهێنـا کـە ژمارەیـان دەگەیشـتە هـەزاران کـەس و گەمـارۆی پێگەکانـی دابوکریـان دا. دواتـر قـازی محەمـەد پێشـنیازی ڕێککەوتنـی لەگـەڵ ئیلخانیـزادە کـرد، چونکـە ژمـارەی هێزەکانـی قـازی محەمـەد زۆر بـوون، ئەوانیـش ئـەم پێشـنیازەیان قبـوڵ کـرد.

١٢. سـەرەڕای ئەمـەش قاسـم ئاغـا لـەو بڕوایەدایـە، خێزانـی ئـەو لـە بـەردەم مەترسـییەکی گـەورە دان، چونکـە ڕووس بە دوژمنیان دەزانێت. ئەو گۆتی ئیلخانیزادەکان دەیانویسـت بەرگـری بکـەن، بـەڵام بـە بـێ پشـتگیریی بەریتانیـا، سـەرکەوتن سـەختە. داوای یارمەتی لـە سـەرتیپ هۆمایونـی فەرمانـدەی ئێرانـی لە سـەقز کـردووە، بـەڵام وەڵامێکی سـارد و سـڕی وەرگرتووەتـەوە و ئیلخانیـزادەکان هیـچ هیوایەکیـان بـە حکومەتـی ئێـران نەماوە. قاسـم ئاغـا لـەوە تێگەیشـتووە، لـە ڕێگـەی تەورێـزەوە یارمەتییەکانـی بەریتانیـا ناگاتـە خێڵەکـەی، تـا ئەو کاتـەی پەیوەندییەکانیان لەگـەڵ عێراقدا بەردەوام بێت، ئەو پرسـیاری ئـەوەی کـرد، ئایـا هیـچ بریکارێکـی حکومەتـی بەریتانیـا لـەو دیـو سـنوورەوە ناتوانێـت سـەردانی بـۆکان بـکات و یارمەتیـان بـدات و ڕێنماییـان بکات. ئـەو گۆتی ئەگـەر بێت و دابوکرییـەکان یارمەتییەکـی کەمـی بەریتانیایان هەبێـت، ئەوا دەتوانن پارتـی دیموکراتی کوردسـتان و گشـت بزاڤـە ناسیۆنالیسـتییەکان، پێـش سـەرهەڵدانیان لەنـاو بەرن.

١٣. لـەو گفتوگۆیـە دڵسـارد بـووم و لـەو بڕوایـەدام قاسـم ئاغـا هەمـوو کارێـک دەکات بـۆ سەرزەنشـتی قـازی محەمـەد. باشـترین پلانـی بریتـی بـوو لـەوەی هەنگاوەکانـی لەگـەڵ قـازی محەمـەد ڕێکبخـات، تـا وا نیشـان بـدات ئـەو، ئـەو کات هاوڕێـی قـازی محەمـەد دەبێـت، کـە قـازی محەمـەد بـە دروسـتی لـە خواسـتە مەشروعەکانـی کـورد تێبـگات و لەگـەڵ حکومەتـی ناوەنـدی ئێـران بگاتـە چارەسـەرێکی ئاشـتییانە. قاسـم ئاغـا ناڕەزایـی دەربـڕی کـە قسـەکردن لەگـەڵ قـازی محەمـەد بـێ سـوودە، چونکـە ئـەو گشـت فەرمانـەکان لـە ڕووسـیاوە وەردەگرێـت.

١٤. لە کاتێکدا گفتوگۆ لەگەڵ ئەم پیاوە بێ سوودە، بەڵام هەندێك بنەمای نارووون لە یەکبوون و نیشتیمانپەروەری لەم مرۆڤەدا دەبینرێت کە نیگەرانییە سەرەکییەکەی بریتییە لەوەی چۆن سوودی زۆرتر لە ڕکابەرە کۆنەکەی دەستەبەر بکات و بەرژەوەندییە مادییەکانی لە مەترسی کۆمۆنیست بپاریزێت. من هەوڵمدا قاسم ئاغا تێبگەیێنم، باشترین ڕێنمایی بۆ خێزان و خێڵەکەی بریتییە لە ئارام ڕاگرتنی کوردستان و باشترین بەرگری لە دژی دەستڕۆیی ڕووس بریتییە لە دژایەتیکردنی یەکگرتوویی خەڵکی ئێران. بەهەر حاڵ، من هەستم کرد چاوەڕوانی قاسم ئاغا بریتیی بوو لە نەمانی یەکجارەکی حکومەتی ئێران لەم پارێزگایەدا [واتە لە کوردستان] و دەسەڵاتە بە گومانەکەی لە گشت ناوچەیەکی پاشایەتیدا. چاوڕوانییەک، دەکرێت بە هۆی ڕەشبینیەکەیەوە لەبەرچاو نەگیرێت.
بەڕێز، من شەرەفی ئەوەم هەیە وەفادارترین بەندەی خزمەتکارتان بم.

J. W. WALL

Sir Jhon H. Le Rougetel, K. C. M. G. M. C.

His Majesty's Ambassador, TEHRAN

سوریا

ئێمە زانیاری ئەوتۆمان لەبەردەستدا نییە لەبارەی ئەوەی کوردی سوریا، عێراق و ئێران و تورکیا (تا ئەو شوێنەی من ئاگادار بم) چۆن بیر دەکەنەوە. هەروەها حاڵی حازر پرسیاری سەرەکی بریتییە لەوەی، ئایا کورد پێویستییان بە هیچ جۆرە ئامۆژگاری و ڕێنمایکردنێکی بەریتانیا هەیە؟ من لەو بڕوایەدا نیم ئەوان پێویستیان بە ئامۆژگاری هەبێت. تەواوی ئەو شتەی ئێمە دەیزانین بریتییە لە تێبینییەکانی سکرتێر شوکری کویەتلی (Shukri Kuwatli) لەوەی کە حکومەتی سوریا نیگەرانی ئەوەیە، کورد چاویان بڕیوەتە ڕووسیا. بەهەرحاڵ ئەمە خاڵێکە بەڕای من پێویستە لەگەڵ شاندی حکومەتی خاوەنشکۆ لە دیمەقشق، قسەی لەبارەوە بکەین. ئەگەر کوردی سوریا پێویستیان بە هەندێك ئامۆژگاری هەبێت، ئەو کات دەتوانین ئەم کارە بە کۆلۆنێل ئێلفیستۆن (Elphistone) بسپێرین کە بۆ ئەم کارە کەسێکی شیاوە و لەوانەیە سەردانی ئەو، ئەنجامی باشی لێبکەوێتەوە. من لەو بڕوایەدا نیم، ئەو لەلایەن سوورییەکانەوە گومان دروست بکات، بە تایبەتیش سەبارەت بەو شتانەی شوکری کوەیتلی پێیگۆتبێت. هەروەها هیچ بیانوێك نابینم کە تورکەکانیش بخاتە گومانەوە. بەهەرحاڵ، ئەگەر کۆلۆنێل ئێلفیستۆن بڕیاریدا ئەم کارە بکات، لەو بڕوایەدا نیم سەردانەکەی ئەو [بۆ سوریا] هیچ زیانێکی لێبکەوێتەوە.

لەم ڕۆژانەدا ئێمە زۆر گوێبیستی ئەوە دەبین، کورد پتر لە ڕابردوو، چاویان بڕیوەتە ڕووسیا، هیچ بەڵگەیەکم لەبەر دەست نییە، ئەمە پشتڕاست بکاتەوە.

١٣ی فێبریوەری ١٩٤٣

زۆر نهێنی

(E 1301/1301/89)

CYPHER/OTP

DEPARTMENTAL, NO 2

لەلایەن نووسینگەی کاروباری دەرەوە بۆ دیمەشق

ژمارە ٨٨

کاتژمێر ١٢:٤٥ پاشنیوەڕۆ، ٢١ی فێبریوەری ١٩٤٧

٢٠ی فێبریوەری ١٩٤٧

دووبارەکراو بۆ: بەیروت بە ژمارە ٦، پارێزراو، نووسینگەی بەریتانیا لە ڕۆژهەڵاتی ناڤین، قاهیرە، ژمارە ٥٣، پارێزراو، ئەنقەرە، ژمارە ٧، پارێزراو

لەلایەن هۆی(Howe)ەوە بەدواداچوون دەکرێت.

١. کۆلۆنێل ئێلفیستۆن، لەوکاتەوەی لە ساڵی ١٩١٩، لە ناوچەکانی کوردستان لە باکووری سوریا یاریدەدەری ئەفسەری سیاسییە، پەیوەندی لەگەڵ ژمارەیەک کورد دروستکردووە. کۆلۆنێل لەم دواییانەدا لەلایەن سکرتێری سەرۆک، موحسین بێی بەرازی، بانگهێشت کراوە، تا سەردانی سوریا بکات و ‹ئامۆژگاری باش› پێشکەش بە کوردی سوریا بکات. حکومەتی سوریا لەوە دەترسێت، کورد چاو ببڕنە ڕووسیا. لە دوای گەڕانەوەی موحسین بۆ سوریا، کۆلۆنێل ئێلفیستۆن، بانگێشتنامەیەکی نووسراوی ‹مستەفا شاهین›، سەرۆکی گەورەی کوردی بەرازی، بەدەست گەیشتووە، تا سەردانیان بکات.

٢. کۆلۆنێل ئێلفیستۆن پرسیاری لە ئێمە کردووە، ئایا ئێمە هیچ مەبەستێکی تایبەتمان هەیە، خوازیارین ئەو ئەم بانگێشتنامەیە قبوڵ بکات، ئەگەر نا، لەوانەیە ئەو ئەم بانگهێشتە ڕەت بکاتەوە. من خۆشحاڵ بووم تەلەگرامەکەی ئێوەم سەبارەت بە بەدواداچوونی ئەم دواییە [لەسەر ئەم بابەتە] بینی.

ئایا ئێوە هیچ بەڵگەیەکتان لەبەردەستە بیسەڵێنێت، کوردی سوریا پێویستی تایبەتییان بە ‹ئامۆژگاری باش› هەبێت؟

CYPHER/OTP

DEPARTMENTAL, NO 2

لە دیمەشقەوە بۆ نووسینگەی کاروباری دەرەوە

Mr. Eyres

ژمارە ٦٧

١٠ی مارچ ١٩٤٧

ڕێککەوت: کاتژمێر ١:٣٢ پاش نیوەڕۆ، ١١ی مارچ ١٩٤٧

گەیشتووە لە: کاتژمێر ٢:١٠ پاش نیوەڕۆ، ١١ی مارچ ١٩٤٧

تەلەگرامەکەتان ژمارە ٨٨

وەڵامی سێر ر. ج. هۆی (Sir. R. G. Howe)

١. موحسین بەرازی دژی سەردانی کۆلۆنێل ئێلفیستۆن نییە بۆ کوردستان، هەروەها ئەو ڕانەشکاوانە ئاماژەی بەوە دا، لە بنەڕەتدا ئەمە پێشنیازی کۆلۆنێل ئێلفیستۆن بووە نەک هی ئەو.

٢. ئەگەرچی ئێمە دەمانەوێت زانیاری زۆرباشمان لەبارەی ناوچەکانی کوردستان بەدەست بگات، بەڵام ناتوانم بڵێم حاڵی حازر، کوردی سوریا پێویستییەکی تایبەتیان بە ‹ئامۆژگاری باش› هەیە. ڕاستە کورد لەلایەن ڕادیۆی ڕووسەوە بە ئامانج گیراون، بەڵام ڕووداوەکانی ئەم دواییەی ئازەربایجان نەبوونەتە هۆی بەرزکردنەوەی ئاستی متمانەپێکردنی کورد بە ڕووسیا، هەربۆیەش من هیچ هۆکارێک نابینم، داوا لە کۆلۆنێل ئێلفیستۆن بکەین، ئەم بانگهێشتەی کورد قبوڵ بکات، بە تایبەت ئەگەر خۆی مەیلی لەسەر ئەم کارە نەبێت.

کۆپییەك لەم نووسراوە بۆ ‹سێر ر. هۆی›، نێردراوە

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، S.W. 1

(E. 2195/1301/89)

١٩ی مارچ ١٩٤٧

سوپاس بۆ نامەکەتان لە ٧ی فێبریوەری، لەبارەی پێشنیازی ئەوەی بەڕێزتان سەردانی خێڵە کوردییەکانی سەر سنووری نێوان سوریا و تورکیا بکەن، چونکە ئێوە ئاشنای ئەم پرسەن. من داوای لێبوردن دەکەم، نەمتوانی پێشتر وەڵامتان بدەمەوە، بەڵام بە بۆچوونی من باشتر بوو پێش ئەوەی وەڵامتان بدەمەوە، ڕاوێژ لەگەڵ نوێنەرایەتی بەریتانیا لە دیمەشق بکەم.

ئێمە هیچ هۆکارێکمان لەبەردەست نییە، تا گوشارتان بخەینەسەر بۆ ئەنجامدانی ئەم گەشتە، هاوکات هیچ هۆکارێکیشمان لەبەر دەست نییە، دژی چوونی ئێوە بین. ئەگەر بڕیارتانداوە ئەم گەشتە ئەنجام بدەن، ئێمە خۆشحاڵ دەبین، زانیاریی زۆرباشمان لەبارەی بارودۆخی ناوچەکانی کوردستان پێ بدەیت.

من دووبارە نامەکەی مستەفا شاهینتان بۆ دەگەڕێنمەوە.

(R. Howe)

Colonel W. E. Elphinstone

34, Hurlingham Court, S. W. 6

سنووردار

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، S. W. 1

(E. 2875/1301/89)

٢١ی مارچ ١٩٤٧

چونکە سێر ڕۆبێرت هۆی (Sir Robert Howe) بەرەو سودان ڕۆیشتووە، من وەڵامی نامەکەتان لە ڕێککەوتی ٣٠ی مارچ دەدەمەوە کە داواتان کردبوو، ئایا ئێمە دەتوانین یارمەتی ئەمیر جەلادەت عەلی بەدرخان بدەین یان نا.

بەداخەوە لە بارودۆخی ئێستادا مومکین نییە، هەروەك بەڕێزتان پێشنیازتان کردبوو، وەک ئاسانترین ڕێگە بۆ هێشتنەوەی ئەمیر لە پێگەکەیدا و هێشتنەوەی وەک لایەنگری بەریتانیا، پشکمان لە ڕۆژنامەکەی ئەمیر جەلادەتدا هەبێت. بەشی زانیاریی تاڕادەیەکی بەرچاو خەرجییەکانی خۆی کەم کردووەتەوە. ئێمە هیچ ڕێگەیەکیتر شک نابەین، بتوانین لە میانەیدا یارمەتی مادی پێشکەش بە ئەمیر بکەین.

بەهەر حاڵ، نوێنەرایەتی بەریتانیا لە دیمەشق ئاگادار دەکەینەوە، ئەگەر لە توانایاندا بوو یارمەتی ئەمیر جەلادەت بدەن.

من نامەکەی ‹ئەمیر جەلادت›ان بۆ دەنێرمەوە.

(P. Garran)

Colonel W. E. Elphinstone

34, Hurlingham Court, S. W. 6

تۆمارکراو

(E 2875/1301/89)

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، S, W, 1

٢١ی ئەپریل ١٩٤٧

نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە دیمەشق

لەلایەن بەشی ڕۆژهەڵاتەوە

بەڕێز نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان

کۆپییەك لە نامە گۆڕینەوەی نێوانمان لەگەڵ کۆلۆنێل ئێلفیستۆن، سەبارەت بە پرسی ‹ئەمیر جەلادەت عالی بەدرخان›،تان بۆ ڕەوانە دەکەین (بڕوانە تەلەگرامەکەمان بە ژمارە ٨٩ لە ٢٠ی فێبریوەری).

هەروەك دەبینن، بەڵێنماندا بوو، ئاماژە بەناوی ئەمیر جەلادەت بکەین و داوا بکەین، ئەگەر لە تواناتاندا بێت، یارمەتییەکی بدەن.

خزمەتکاری هەمیشەیتان،

بەشی ڕۆژهەڵات

زۆر نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(251/19/48)

٢٨ی جوڵای ١٩٤٨

بەڕێزتان دەتوانن زانیاریی بەسوود سەبارەت بە ڕەوشی هەنوکەیی کوردستانی عێراق لە تەلەگرامی نووسینگەی کاروباری دەرەوە بە ژمارە ٧١٣ لە ٢٩ی جون، هەڵێنجن.

لە کرماشانەوە زانیاریمان پێگەیشتووە، سوپای ئێران لە دژی پیاوەکانی سەر بەخێڵی جوانڕۆیی ئۆپراسیۆنێکیان ئەنجام داوە. لەوانەیە لە دوای شکستی ئەم خێڵە، هەندێك لە پیاوەکانیان بەرەو سنوورەکانی عێراق بپەڕنەوە. دەسەڵاتدارانی عێراق ئاگاداری ئەمەن، ئەمەش نە ئەوان و نە ئێمەی زۆر نیگەران نەکردووە. ئێمە هیوادارین سنوورەکان تا ئەو شوێنەی دەکرێت، داخراو بن.

جیا لەمەش، تا هەنوکە هیچ ئاماژەیەک لە نائارامی لە نێوان خێڵە کوردییەکانی کوردستانی عێراقدا نەبیزراوە. هەنوکە هەردوو شاری سلێمانی و هەولێر بوونەتە مایەی نیگەرانیمان. یاسای سەربازیی بووەتە هۆی ئارام گرتنی ئەوان، بەڵام ئەم ئارامییە، ئارامییەکی ڕووکەشە. هاوکات پیلانەکانی حزبە کۆمۆنیستە نایاساییەکان بەردەوامن و لە ئاستی چالاکییەکانی ئەم حزبانە کەم نەبووەتەوە. هەروەها کەرتی کارگێڕی مەدەنی هێندە لاوازە، بە بێ پاڵپشتی یاسای سەربازی، زۆر سەختە بتوانن ئیدارەی شارەکان بکەن. تا هەنوکە خودی یاسای سەربازیش، زۆر بە تۆندی هەروەك ئەوەی ئێمە دەمانویست، پیادە نەکراوە. لە کاتێکدا جەنەڕاڵ مستەفا ڕەقیب پاشا فەرماندەی گشتی فەرماندەیی کەرتی دوو لە کەرکوک بوو، ئەو گشت توانای خۆی بەگەڕخست، تا بە پێی سیاسەتی هاوکاری نەکردن [لەگەڵ کۆمۆنیستەکاندا] سیاسەتەکە لە ڕێگەی

کارگێڕی مەدەنییەوە جێبەجێ بکا و کۆمۆنیستەکانی هەولێر بۆ ئێمە دەستبەسەر بکات، بەڵام بە هۆی گواستنەوەی ئەم کاربەدەستە و جێگرتنەوەی لەلایەن فەرماندەیەکی لاوازەوە، دادگای سەربازیی حوکمێکی زۆر سووکی بۆ زۆربەی ئەو ئاژاوەگێڕە دەستبەسەرکراوانە دەرکرد.

وێڕای ئەمەش لاوازیی کەرتی کارگێڕی مەدەنی لە مەڵبەندی سەرهەڵدانی نائارامییەکان، واتە سلێمانی، ئەم شارە نزیکەی سێ مانگە بە بێ موتەسەڕیفە. ماوەیەکە سلێمانی بووەتە شاری تەقینەوەی [نائارامیەکان] و زۆرێک لەلایەنگرانی حزبە چەپڕەوەکانی لە خۆ گرتووە کە دەرکەوتنە بەرفراوانەکەیان لە سەرکەوتنیان لە هەڵبژاردنە بەراییەکانی ئەم دواییەی شاری سلێمانیدا نیشاندرا. هەروەها مەترسی ئەوە لە ئارادایە، لاوازیی کەرتی کارگێڕی مەدەنی، ببێتە هۆی ئەوەی شێخ لەتیفی کۆنەپارێز دەست بەسەر یاسادا بگرێت. بە تایبەتیش ئەگەر هاتوو یاسای سەربازی هەڵبگیرێت. لە چەند ڕۆژی ڕابردوودا سەرۆک وەزیرانم لەم بارەیەوە ئاگادار کردووەتەوە. ئەو فەرمانی کردووە بە دانانی موتەسەڕیفێکی باش بۆ سلێمانی لە کورترین ماوەدا، بەڵام گلەیی ئەوەی کرد، دۆزینەوەی پیاوی دروست بۆ ئەم پێگەیە (پێویستە کورد بێت و جەماوەری بێت و لە کوردستاندا ڕێزی هەبێت) کارێکی زۆر سەختە. بەهەرحاڵ، ئەو گرنگییەکی تایبەت بەم بابەتە دەدات.

هەروەها سەرۆک وەزیران ئاماژەی بەوە دا، هیواداره بتوانێت لە دوای گەڕانەوەی ڕێگنت (Regent) بۆ عێراق، بتوانێت سەردانێکی کورتی کوردستان بکات، تا دووبارە پەیوەندییەکانی لەگەڵ کەسایەتییەکانی کورددا نوێ بکاتەوە. هەروەها پێشنیازی ئەوەی کرد، شێخ مەحمود ببێت بە ئەندام پەرلەمان، بەڵام نەیزانی، ئایا ڕێگنت بەم پێشنیازە ڕازی دەبێت یان نا.

لەکۆتایدا، پێشنیازی ئێمە بریتییە لەوەی، ئەگەرچی شارە کوردییەکان ژمارەیەکی زۆری ئاژاوەگێڕیان تێدایە، بەڵام هەنوکە، هیچ ئاماژەیەکی جیددی لەسەر نانەوەی ئاژاوە لە کوردستاندا بەدی ناکرێت. بارودۆخەکە لە کوردستان کاتێک مەترسیدار دەبێت، ئەگەر بێت و ڕووداوەکانی فەلەستین ببنە هۆی ڕووخانی حکومەتی بەغدا،

یان ڕووس بیانەوێت هانی ئاژاوە بدەن. هەربۆیەش لەوانەیە باشتر بێت ئێمە لە هاتنەدی نائارامی جیددی لە بەغدا بترسین کە ڕاستەوخۆ دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی نائارامی لە سلێمانی، هەولێر و موسڵ. دواتر لەم ناوەندانەوە نائاراماییەکان بەرەوە ناوچە خێڵەکییەکانی کورد تەشەنە دەکات.

ئەو هێزە چەکدارانەی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو نائاراماییانە بەکارهێنرا بوون، زۆر بێ توانان، ئەویش بە هۆی تێکەڵکردنیان لەگەڵ پێنج بەتالیۆنیتر و هێزەکانی پشتیوانی سەر بە کەرتی دوو کە بنکەی فەرماندەییان لە کەرکوکە و ڕەوانەکردنیان بۆ فەلەستین. ئەو هێزانەی ماونەتەوە، تەنیا دەتوانن ڕووبەڕووی نائارامی بچووک ببنەوە و ناتوانن سەرهەڵدانی گشتی سەرکوت بکەن.

هەروەک لە تەلەگرامی باڵیۆزەکەمان بە ژمارەی ٧٥٤، لە ٨ی جوڵای بینیوتانە، ئاماژە بەوە دەدات، پۆلیسی خولاو (Mobile Police) بەسە بۆئەوەی ڕووبەڕووی هەر جۆرە سەرهەڵدانێک لە کوردستان ببێتەوە کە لە ئاستێکی سروشتی دابێت. لەوانەیە ئەم قسەیە ئەوکاتە ڕاست بێت، ئەگەر بێت و ئەم هێزانە بە خێرایی بجوڵێن و لەگەڵ ئەو یەکە سەربازییانەی لە باکووردا ماونەتەوە، پێکەوە هاوکاری بکەن، بەڵام کارایی ئەم پۆلیسەش بە هۆی بەرپرسیارێتییان لە شوێنەکانیتر سنووردارە. حاڵی حازر، هیچ شتێک لە ئارادا نییە ببێتە هۆی نیگەرانیمان، کەچی پێویستە زۆر بە وردی چاودێری ڕووداوەکانی کوردستان بکەین و لەهەر بەرەوپێشچوونێک ئاگادارتان بکەینەوە.

من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ بریکاری کارەکان لە تاران و سەرۆکی نووسینگەی بەریتانیا بۆ کاروباری ڕۆژهەڵاتی ناڤین دەنێرم.

نهێنی کۆنسولخانەی گشتی بەریتانیا

تەورێز

(435/79/A-7/50)

٢٨ی جوڵای ١٩٥٠

هەروەك ئاگادارن، لە ڕاپۆرتە شەش مانگییەکەمدا لە مانگی جانیورەی، سەبارەت کرمانشان، ئاماژەم بە هەڵوێستێکی بڕیار لەبارە نەدراوی دەسەڵاتدارانی ئێران کرد، سەبارەت بە گرتنەبەری سیاسەتی چەکدارکردنی خێڵەکان. چەند ڕۆژ لەمەوبەر کاتێک پەیوەندیم بە شابەختیەوە کرد، ئەم بابەتەم لەگەڵیدا باس کرد. ئەو تیشکی خستەسەر سەرکەوتنەکانی لە کوردستاندا کە لە ماوەی ٢٤ ڕۆژدا بە دەستی هێنابوو.

باسی ئەوەی کرد، لە کاتی داگیرکردنی ئێران لەلایەن ڕووسەوە، کورد کە ئەو بە سەربازەکانی خۆی ناوی بردن، هێزێکی بەهێزی نهێنی پێکدێنن. من بە شابەختم گوت، نازانم بۆچی هیچ کاتێک، تیپە سەربازییەکانی کورد، هاوشێوەی گاردەکانی سکۆتلەندا، پێکنەهێناون. ئەو گۆتی هیچ کاتێک ڕێگە نادات، ئەمە ڕوو بدات. ئێران ‹یەک میللەتە› و فارس و ئەرمەن و کورد و تورک شان بە شانی یەکتر خزمەتی ئەم وڵاتە دەکەن.

بە بۆچوونی من شابەختی لەو بڕوایەدا نییە، کورد سەرەڕای ڕێز گرتن لە شابەختی، هیچ کات ملکەچی حکومەتی ئێران بن، بەڵام تێنەگەیشتم بۆچی هەوڵیدا ئەم وێنا خەیاڵییەم پێ نیشان بدات. ئەگەر بێت و فەرماندەی باڵا بە ڕاستی بڕوای بەم یەک ڕیزییە هەبێت، بە بڕوای من ئەوان هەڵە دەکەن. لە لایەکیترەوە، هیچ بەڵگەیەکم لەبەر دەست نییە ئەم بڕوایە [بە یەک دەست بوونی گەلانی ئێران]، لە ئەرزی واقیعدا جێبەجێ کرا بێت، ئەگەرنا [دەسەڵاتدارانی ئێران] چەکیان نەدەدایە خێڵەکان.

C. T. Sandy Esq

Brirtish Embassy- Tehran

تەلەگرامی پارێزراو بۆ جیهانی دەرەوە

پارێزراو بۆ: تاران

لە واشنتۆنەوە بۆ نووسینگەی کاروباری دەرەوە

سێر، ئۆ. فرانکس

(D. 3.45 pm)

٦ی سێپتەمبەری ١٩٥٠

ژمارە ٢٣٨٢

٥ی سپتەمبەری ١٩٥٠ (R 10. 50 pm) ٦ی سێپتەمبەری ١٩٥٠

بۆ تەلەگرامی نووسینگەی کاروباری دەرەوە بە ژمارە ٢٣٨٢ لە ٥ی سێپتەمبەر نێردراوە

وەڵامی نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە بەغدا، تاران.

مەکگی (McGhee) سەبارەت بە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست قسە دەکات.

١. بەشی کاروباری دەرەوە، لە ١ی سێپتەمبەر، پێشنیازەکەیان سەبارەت بە بەرنامەی کاری باڵیۆزخانەکەیان لە لەندەن، تەلەگرام کردووە. ئێمە لە ٧ی سێپتەمبەر، لەبارەی بابەتەکانی تەلەگرامەکە گفتوگۆیان لەگەڵ دەکەین و هیوادارم ئەنجامی گفتوگۆی بابەتەکانتان بۆ بنێرم.

٢. یەکەم بابەت پەیوەستە بە کوردستانەوە. ئەوان هیوادارن هەڵسەنگاندنی ئێوە لەم بارەوەیە و لەبارەی مەترسییەکانی ئەم بابەتە بزانن، هەروەها لەوانەیە دەسەڵاتدارەکان هان بدرێن، تا عێراق بێننە ناو مەرجەکانی دابینکردنی یارمەتی سەر بە بەرنامەی یارمەتی سەربازیی.

تکایە نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان ئەم نامەیە وەک تەلەگرامی پارێزراوی من بە ژمارەی ٥٠ و ١٢، بۆ تاران و بەغدا بنێرە.

وەڵامی نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان بۆ بەغدا و تاران.

ژمارە ٧٨١٥

١٩٥٠/٩/١١

سوریا-یەکێتی سۆڤیەت

سیاسی-دژە سیخوڕی

کاروباری کورد

٣. لەماوەی چەند مانگی ڕابردوودا، لایەنگری ڕووس بۆ ناسیۆنالیزمی کوردی لە ناوچەی قامشلۆی سەر بە جزیرە، زیادی کردووە. پڕوپاگەندەی ڕووسەکان کە لە ڕێگەی ڕادیۆی ئێرانەوە بە زمانی کوردی پەخش دەکرێت و لە ڕێگەی نامیلکەوە لەلایەن کوردە کۆمۆنیستەکانەوە بڵاودەکرێتەوە و لە ڕێگای زارەکیشەوە لەلایەن ئەو کوردانەی لە ڕووسیاوە بۆ ئێران و عێراق و سوریا گەشت دەکەن بڵاو دەکرێتەوە، ئەم پڕوپاگەندانە ئەم هێلانەی خوارەوە لە خۆ دەگرن:

ا تیشکخستنەسەر ئەو کارانەی لەلایەن ڕوسیاوە بۆ زیندووکردنەوەی کلتور و زمانی کوردەکانی خۆی ئەنجامیداون. ئەو خاڵەی پێداگری لەسەر دەکرێت، هاندانە بۆ خوێندن بە زمانی کوردی لە قوتابخانەکان، هەروەها ڕوسیا تەنیا وڵاتی بێگانەیە گرنگی بە خۆشگوزەرانی بۆ کورد دەدات.

ب ئەگەر کورد هەوڵی زیندووکردنەوەی زمان و کلتوری خۆیان نەدەن، لە نێوان تورک و فارس و عەرەبدا دەتوێنەوە. پێگەی کورد وەک جەنگاوەرە لێهاتووەکانی قەفقازیا، بە پێچەوانەی بندەست بوونیان دێت. ئەویش بە هۆی پشتگوێخستنی مافی مومارەسەکردنی زمان و کلتوری خۆیان و ملکەچکردنیان.

ج بەردەوام دەنگۆی دامەزراندنی هێزێکی نەتەوەیی کوردی بە سەرکردایەتی مەلامستەفا بارزانی لە ڕوسیا دەدرێت. هەروەها ڕووس پشتگیریی لە نیشاندانی بیرۆکەی بارزانی وەک قارەمانێکی نەتەوەیی و ڕزگارکەر دەکەن.

٤. بڵاوکراوە پڕوپاگەندەکانی کوردی کە لە ئێریڤان و بە زمانی کوردی چاپ

دەکرێت، لەلایەن کوردە کۆمۆنیستەکانەوە بڵاوەکرێتەوە و کاریگەریی زۆری لەسەر گەنجانی کورد هەیە، بەڵام ڕەفتاری سەرکردە پیرەکانی کورد لەبەرانبەر ئەم پڕوپاگەندەیەدا، ڕەفتارێکی ناکارایە. ئەو سەرکردانە ناتوانن ڕووبەڕووی ناسیۆنالیزمی کورد بوەستنەوە و تەنیا یەک بەدیل نەبێت، ئەگەر نا هیچ بەدیلێکیشیان بۆ پلانەکەی ڕووس نییە.

٥. ئەم پلانە بەدیلە لەلایەن قەدری بێی (Kadri Bey) جەلال پاشاوە کە دەستڕۆترین و جەماوەریترین سەرۆک خێڵی جەزیرەیە خراوەتەڕوو، بە پوختی بەم شێوەیەی خوارەوەیە:

ا هانی تورکیا بدرێت (کە زۆرترین ژمارەی کورد تێیدا نیشتەجێن) بۆ کەمینە کوردەکەی ئەم مافانەی خوارەوە گەرەنتی بکات:

١. ئۆتۆنۆمیەکی سنووردار لە ژێر سەروەری تورکیادا.

٢. ئازادیی زمان.

ب لە دوای نموونەی تورکیا، ئێران و عێراق و سوریا هانبدرێن، بۆ کەمینەی کوردی خۆیان گەرەنتی ئازادی زمانیی بکەن، بە بێ ئۆتۆنۆمی.

قەدری بێی لەو بڕوایەدابوو، بە بێ جێبەجێکردنی ئەم پلانە، کورد دەبنە ئامرازی دەستی ڕووس. حاڵی حازر، سەرکردایەتی کورد لە دەست نەوەی کۆن دەرچووە و پارتی کۆمۆنیست بە سەرکردایەتی سلێمان ئیبن حاجو ئاغا، بووەتە سەرچاوەی ناسیۆنالیستی کورد کە بنکەکەی لە قامیشلۆیە.

ژمارە: ٠٦٠٥ ٢١٣

١٨ سێپتەمبەری ١٩٥٠

عێراق

سیاسیی/سەربازیی

بۆچوون و چالاکیی کورد (ئۆگۆست-سێپتەمبەر ١٩٥٠)

هەوڵێکی زۆر بۆ بەدیهێنانی گەڕانەوەی مەلامستەفا (over attempt to obtain Mulla (Mustafa's return

١. لە سەرەتای سێپتەمبەر عەلی حەیدەر سلێمان، سەرکردەیەکی سیاسی کورد و محەمەد زیاد ئاغا، جێگری پێشووی ئۆپۆزیسیۆنی کورد، پەیوەندی بە تۆفیق سوەیدی (suweidi) و دواتر سەرۆک وەزیرانەوە کرد و هەوڵیانداوە سەرۆک وەزیران ڕازی بکەن، ڕێگە بدات مەلامستەفا بگەڕێتەوە عێراق. ئەوان پێداگرییان لەسەر ئەوە کرد، بەهۆی بارودۆخی هەنوکەیی جیهان، لەبری ئەوەی مەلامستەفا لە دەرەوە بێت، گەڕانەوەی ئەو زۆرتر خزمەت بە مەبەستەکانی حکومەت دەکات. وێڕای ئەمەش پێداگریان لەسەر ئەوەکرد، ئەمنیەتی مەلامستەفا پارێزراو بێت و لە ئەبوغرێب لە ڕۆژئاوای بەغدا نیشتەجێ بکرێت، یان لە هەر شوێنێکیتر جیا لە کوردستان نیشتەجێ بێت. سەرۆک وەزیران بەڵێنیدا ئەم پێشنیازە لەگەڵ پاشا تاوتوێ بکات، چونکە تەنیا ئەو دەتوانێت لەسەر ئەم بابەتە بڕیار بدات.

کوردی عێراق پەیوەندی بە مەلامستەفاوە دەکەن.

٢. لە کۆتایی ئۆگۆستدا، پیاوێکی سەر بەخێڵێک لە سەرچاوەیەکی نەزانراوەوە کە لە لەوەڕگە هاوینییەکانی فەتاح ئاغای هەرکی لە ئێران کار دەکات، سەردانی دیانای کردووە، ٤ میل لە باکووری ڕواندزەوەیە. پیاوەکە گوتوویەتی پەیام و پارەی لە بنەماڵەی بارزانییەوە هێناوە. ئەو گوتوویەتی

هاوڕێیەک (ناوەکەی نەزانراوە) لە لەوەڕگە هاوینییەکەی فەتاح ئاغادا چاوەڕوانیەتی، تا هەواڵی بارزانییەکان بۆ مەلامستەفا بباتەوە. بە قسەی ئەم پیاوە، هێزەکانی مەلامستەفا پەیوەندیان لەگەڵ ئەمریکاییەکان هەیە و یەکەمین هێرشیان بۆ سەر تورکیا دەبێت.

٣. لە سەرەتای ئۆگۆستدا، توتیخان، دایکی ئەسعەد خۆشەوی، یاریدەدەری پێشوی مەلامستەفا، کە هەنوکە لە ڕواندز دەژیێت، ئاماژەی بەوەداوە ئەسعەد خۆشەوی لە ڕێگەی خێڵەشکاکەکانی تورکیا، پەیوەندی بە مەلامستەفاوە دەکات.

دەنگۆی چوونی مەلامستەفا بۆ تورکیا

٤. لە دووەم هەفتەی ئۆگۆستدا، فەرزەندال ئیبن جەنگوێر ئاغا (Ferzandal Ibn Janguir Agha)، کە سەرۆکێکی خێڵی هەرکییە و سەردانی سنووەرەکانی ئێرانی کردبوو، لە گەڕانەوەیدا بۆ موسڵ، ئاماژەی بەوە داوە، ئێران پاشەکشەی بە هێزەکانی لەسەر سنووەرەکانی نێوان ئێران-عێراق کردووە. هۆکاری ئەمەش بریتیی بووە لەوەی مەلامستەفا بە هاندانی ڕووسەوە، سنووەرەکانی ئێرانی بەزاندووە، ئازاری هاوڵاتیانی ئێران دەدات و کاڵاکانیان تاڵان دەکات. هەربۆیەش حکومەتی ئێران خەریکی بەهێزکردنی هێزەکانیەتی تا ڕووبەڕووی ئەم هێرشبەرە ببێتەوە.

دەنگۆی ئەگەری سەرهەڵدانی شۆڕش لە کوردستانی ئێراندا

٥. ئاشوورییەک لە سەرچاوەیەکی نەزانراوەوە، کە لە ١٢ی ئۆگۆست لە ڕەزایەوە هاتووەتە هەولێر، ڕایگەیاندووە گشت دەوڵەمەندەکانی ڕەزایە ماڵ و موڵکیان بۆ تاران دەگوازنەوە. بە گوێرەی قسەکانی ئەم ئاشوورییە، هەندێک سەرۆک خێڵی کوردی ئێران فەرمانیان بە جوتیارەکانیان کردووە، پەلە بکەن لە دروێنەی بەرهەمەکانیان، ئەمەش وەک ئامادەکارییەک بۆ سەرهەڵدانی شۆڕشێکی گەورە. ئەو ئاماژەی بەوە کردووە، ژمارەیەک لە

بنکە سەربازییەکانی سەر سنووورەکان، پاشەکشەیان کردووە بۆ ناوەوەی ئێران و تەرکیزیان خستووەتەسەر هەندێك ئەرکی قوڕستر.

قسەیەک لەبارەی دەستێوەردانی ڕووسیا لە کاروباری ئێران

٦. ئەم ئاشوورییە لەسەرەتای ئۆگۆست لە ڕەزایە لەلایەن ئەندامانی خێڵی فەتاح ئاغای هەرکییەوە کە لە لەوەڕگە هاوینییەکەیدا کار دەکەن، پێی گوتراوە، ماوەیەک لەمەوبەر پێیان گوتراوە، ڕووسیا لە ماوەی ئەم هەفتەیەدا هێزەکانی بە پەڕەشوت بۆ سەر ڕەزایە دادەبەزێنێ. ئەم ماوەیە تەواوبووە، هەر بۆیە ئەوان دەیانەوێت بزانن، ئایا ڕووس دەستیان بەسەر ڕەزایەدا گرتووە یان نا.

ژمارە ٧٨٨٥

١٩٥٠ /٩/٢٥

سوریا

سیاسی/کۆمۆنیزم

کاروباری کورد

١. چالاکیی ناسیۆنالیستیی کورد

چالاکییە ناسیۆنالیستییەکانی کورد لە جزیرە لە دوو گروپی سەرەکیدا کورت بووەتەوە:

ا کۆمیتەی خۆیبوون:

ئەم کۆمیتەیە نوێنەرایەتی کەسە دیارەکانی سەر بە نەوەی کۆن دەکات، هەر یەک لەمانەی خوارەوە لەخۆدەگرێت:

- جەلادەت بەدرخان
- حوسێن حاجۆ ئاغا
- محەمەد جەمیل پاشا
- ئیبراهیم جەمیل پاشا
- د. ئەحمەد نافز

ئەم کەسانە دەیانەوێت ناسیۆنالیزمیی کورد زیندوو ببێتەوە، بەڵام ئەوە ڕەتدەکەنەوە، بۆ هێنانەدی ئامانجەکانیان پەنا بۆ یەکێتی سۆڤیەت و جوڵانەوەی کۆمۆنیستی ببەن.

ب گروپی سلێمان حاجۆ ئاغا

ئەم گروپە نوێیە، لەلایەن سلێمان حاجۆ ئاغاوە بەڕێوە دەبردرێت و لەو بڕوایەدا پەیوەندییەکی نزیک لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەت و جوڵانەوەی کۆمۆنیستی باشترین ئامرازە بۆ دەستەبەرکردنی سەربەخۆیی کورد.

٢. پەیوەندی لەگەڵ عێراق

هەردوو گروپەکە لە ڕێی دوو کەناڵەوە، پەیوەندییەکانیان لەگەڵ سەرکردەکانی کورد لە سلێمانی و کەرکوک لە عێراقدا پاراستووە:

ا لە ڕێگەی ئەو پەیامنێرانەی بە نهێنی لە سنووورەکانی عێراق و سوریادا لە نێوان هاستەچە (Hassetche) لە جزیرە و جەبەل سنجار لە عێراقدا، هاتوچۆ دەکەن.

ب لە میانەی سوود وەرگرتن لەو فەرمانبەرانەی لە هێلی شەمەندەفری نێوان موسڵ-حەلەب کار دەکەن، کە لە نزیک سنووورەکانی نێوان سوریا و تورکیا دەربازدەبێت.

٣. ڕێکخراوە کۆمۆنیستییەکانی جزیرە

مەڵبەندی سەرەکیی چالاکیی کۆمۆنیستی لە قامشلۆیە و لقەکانی لە کۆبانێ، دەرباسیە، عامودا و دێرکدا هەن.

سەرکردەکانی جوڵانەوەی کۆمۆنیستی بریتین لە:

- سلێمان ئاغا حاجۆ؛ کوڕی حوسێن حاجۆ ئاغایە و سەرکردەیەکی کوردی ناسیۆنالیستگەرایە.
- جگەرخوێن: شاعیر و گوتاربێژە. سەرۆکی کۆمیتەی هەڵمەتی ئاشتی قامشلۆیە.
- جۆزێف موسەلی: سەرۆکی ڕێکخراوی گەنجانی دیموکرات، لقی قامشلۆ.

لە پاڵ حزبەکە، دوو ڕێکخراو هەن، لەلایەن حزبی کۆمۆنیستەوە کۆنترۆڵ کراون، ڕێکخراوی گەنجانی دیموکرات (بەشی جیاوازی بۆ پیاوان و ئافرەتان هەیە)، هەروەها جوڵانەوەی ئاشتی جیهانی. بنکەی هەرێمایەتی هەردوو ڕێکخراوەکە لە قامشلۆیە.

زۆربەی لایەنگرانی حزبی کۆمۆنسیت کوردن، بەڵام ژمارەیەک لە ئاشوورییە عەرەبەکان و ئەرمەنەکانیش پشتگیریی ئەم حزبەن. ئەم دوو نەتەوەیە (واتە ئاشوری و ئەرمەن)، لەگەڵ ناسیۆنالیزمی کورددا نین و تەنیا بە هۆی هۆکاری ئایدیۆلۆژییەوە پشتگیریی لەم حزبە دەکەن.

٤. سەرکردەکانی کۆمۆنیست لە جەزیرە لە ڕێگەی کۆمیتەی هەرێمی حەلەبەوە، لە ژێر کۆنترۆڵی کۆمیتەی ناوەندی حزبی کۆمۆنیستی سوریادان. کۆمیتەی حەلەب بەرپرسیارە لە بڵاوکردنەوەی بابەتە ڕوپاگەندەییەکانی کۆمۆنیست لەئاستی خۆجێییدا. ئەم کارەش بە هاوکاری کۆمۆنیستەکان، بەتایبەتیش ئەرمەنەکان ئەنجام دەدرێت کە وەک شۆفێری لۆری لە نێوان حەلەب و قامشلۆدا کار دەکەن.

٥. سیاسەت و چالاکیی کۆمۆنیست

سەرکردەکانی کۆمۆنیست، سوودێکی تەواو لە ڕوپاگەندەی ڕووس لە بەرژەوەندی سەربەخۆیی کورد وەردەگرن. ڕۆژپاگەندەکان لەلایەن ڕادیۆی ئێریڤانەوە بڵاودەکرێنەوە و بەشێوەی نامیلکەش لە ئێریڤانی سۆڤیەت چاپ دەکرێن و لە ڕێگەی عێراقەوە دەگاتە جزیرە. ئامانجی سەرەکیی سەرکردەکانی کۆمۆنیست بریتیی نییە لە کۆکردنەوەی ئەندام بۆ پارتی کۆمۆنیستی سوریا، تا ژمارەیەکی زۆری هاوسۆزی بۆ [سیاسەتەکانی] سۆڤیەت لەم ناوچەیەدا، بدۆزنەوە. سۆڤیەتییەکان لە پەیڕەوکردنی ئەم سیاسەتەدا سەرکەتوو بوونە، (جا ئەگەر بە شێوەی کاتیش بێت)، ئەویش بە ڕازیکردنی زۆربەی گەنجانی کورد کە باشترین ڕێگە بۆ بەدیهێنانی ئاواتە نەتەوەییەکانیان لە ڕێگەی جوڵانەوەی کۆمۆنیستی و لە نزیکەوە هاوکاریکردن لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەتەوە دەبێت.

ئامرازێکیتر کە لەلایەن حزبی کۆمۆنیستەوە بەکارهێنراوە بۆ دەستەبەرکردنی پشتیوانی بریتییە لە ڕازی کردنی کوردە عەوامەکان، بەوەی ئامانجی حزبی کۆمۆنیستی هاوشێوەی ئامانجەکانی کۆمیتەی خۆیبوونە، چونکە سەرکردەکانی ئەم کۆمیتەیە لەلایەن گشت چین و توێژەکانی کوردەوە ڕێز لێگیراون.

٦. ڕۆژپاگەندەی ڕادیۆ

ڕۆژپاگەندەی سۆڤیەت و حزبی کۆمۆنیست کاریگەری زۆری لەسەر کوردە گەنجەکان دروست کردووە، ئەمەش لەبەرئەوەی ئەم ڕادیۆیە ئەم ناوچەیەی قۆرغ کردووە و هیچ هەواڵێک یان پەخشێکیتر بە زمانی کوردی لەم ناوچەیەدا نییە. مەزەندە دەکرێت هەواڵەکانی ڕادیۆی ئێریڤان بۆ ٧٥٪ی خێزانە کوردەکانی دانیشتوی

جزیـرە، ڕادیۆیەکـی نـاسراوە. هـەر بۆیـەش سروشـتییە هەواڵەکانـی ئـەم ڕادیۆیـە، بابەتـی سـەرەکی گفتوگۆکـردن بـن لـە نێـوان ئـەم خەڵکانـەدا کـە بوونەتـە ئامانجـی پڕوپاگەنـدەی بەردەوامـی سـۆڤیەت، بـە بـێ ئـەوەی هیـچ کات گوێیـان لـە هەواڵێکـی جیهانـی ڕۆژئـاوا بێـت. ئەمانـەی خـوارەوە پوختەیەکـن لـە مەغـزای پڕوپاگەنـدەی سـۆڤیەت:

ا ئەمریـکا و بەریتانیـا بەڵێنـی سـەربەخۆییان بـە کـورد داوە، بـەڵام ناتوانـن ئـەم بەڵێنـە جێبەجـێ بکـەن. یەکێتـی سـۆڤیەت چـۆن یارمەتـی ئەرمەنەکانیـدا بۆئـەوەی دەوڵەتـی کۆماریـی خۆیـان دروسـت بکـەن، یـان یارمەتـی چینییەکانیـدا کە لە دەسـت باڵادەسـتی ئیمپریالیـزم ڕزگار بـن، بـە هەمـان شـێوەش پشـتیوانی مـادی و مەعنـەوی کـورد دەکات.

ب مەلامسـتەفا ١٠ هـەزار لایەنگـری کـوردی هەیـە و گشـتیان بـە چەکـی مۆدێرنـی ڕووسـی پڕچـەک کـراون و لـە ئەرمەنیـای سـۆڤیەت چـاوەڕێ دەکـەن، تـا لـە پێنـاو سـەربەخۆیی کـورددا شـەڕ دەسـت پێبکەنـەوە.

ج جەنگـی کۆریـا و کێشـەی پەنابەرەکانـی فەلەسـتین، بەکاردەهێنرێـن بـۆ وروژاندنـی هەسـتی دژە بەریتانـی و دژە ئەمریکـی.

٧. پڕوپاگەندەی نووسراو:

هـەروەك لەسـەرەوە ئامـاژەی پێـدراوە، پڕوپاگەنـدەی نـووسراو لـە بەرژەوەنـدی سـەربەخۆیی کـورد، لـەو نامیلکانـە پێکدێـت کـە لـە ئەرمەنیـای سـۆڤیەتەوە چـاپ کـراون. هەروەهـا کۆپییـەك لـە ڕۆژنامـەی ‹ئـاراد› کـە لەلایـەن مـەلا شـەریف لـە عێـراق چـاپ دەکرێـت، لـە ڕێگـەی پارتـی دیموکراتـی کـوردەوە بـۆ جزیـرە دەنێردرێـت.

٨. هەڵسوکەوتی دانیشتوان

لـە ئەنجامـی پڕوپاگەنـدەی سـۆڤیەت و چالاکییەکانـی پارتـی کۆمۆنیسـتی خۆجێیـی، نـەوەی گەنجـی سـەرکردەی کـورد، لەسـەر حیسـابی سـەرکردە پیـر و کۆنەپارێزەکانـی کـورد، هێـز و کاریگەریـی زۆرتریـان بەدەسـتهێناوە. پەیوەسـت بـە پرسـی نەتەوایەتـی ئـەم ڕێـژە سـەدییەی خـوارەوە وەک ئاماژەیـەک بـۆ هەڵسـوکەوتی هەنوکەیـی دانیشـتوانی

کـورد لـە جزیـرە خراوەتـەڕوو:

٦٠٪ی کـورد لـەو بڕوایـەدان یەکێتـی سـۆڤیەت و جوڵانـەوەی کۆمۆنیسـت باشـترین ڕێگەیـە بـۆ هێنانـەدی سـەربەخۆیی کـورد. ٢٥٪ خوازیـاری سـەربەخۆیین، بـەڵام هیـچ بڕوایـان بـە بەڵێنەکانـی یەکێتـی سـۆڤیەت و هێـزە ڕۆژئاواییـەکان نییـە. ١٥٪ خەڵکـی بێلایەنـن و دەیانەوێـت بـە ئاشـتییانە لـە سـوریادا بژیـن.

٩. هەڵسوکەوتی دەسەڵاتدارە خۆجێیەکان

دەسـەڵاتدارانی خۆجێـی، هیـچ کردەوەیەکـی ئەوتـۆ نانوێنـن لەبەرانبـەر بڵاوبوونـەوەی چالاکـی کۆمۆنیسـتی لەنێـو کـورددا، هـۆکاری سـەرەکی ئەمـەش دەگەڕێتـەوە بـۆ بوونـی کـورد لـە پۆسـتە باڵاکانـی پۆلیـس (surete) و وەزارەتـی ناوخـۆدا. وەزیـری [ناوخۆ]، ڕەشـید بارمـەدا و بەڕێوەبـەری پۆلیـس و ئاسـایش، ڕائیـد شـەوکەت و بەڕێوەبـەری پۆلیـس لـە حەلـەب، کاپـتن بەکـر کـۆت ڕەش، گشـتیان کـوردن. شـەوکەت و کۆتـرەش پەیوەنـدی خێزانـی و خێڵەکیـان لەگـەڵ خێزانـی ‹خالیـد بەگـداش› هەیـە، خالیـد سـکرتێری گشـتی حزبـی کۆمۆنیسـتی سـوریایە.

نموونەیـەک لـە هەڵسـوکەوتی نەرمـی پۆلیـس لـە خۆپێشـاندانی ئـەم دواییـەی حزبـی کۆمۆنیسـت لـە قامشـلۆدا بیـنرا. لـە نـاو پۆلیـس و خۆپێشـاندەراندا بریـندار کەوتـەوە، بـەڵام پۆلیـس لەلایـەن سـەرۆک خێڵەکانـی ناوچـەوە سەرزەنشـت کـران، کـە هێزیـان لـە دژی خۆپێشـاندەران بەکارهێنـاوە.

زۆر نهێنی

پرسی کورد

ژمارە ٣، (٥٠/٢/١٠٦٢٢)

نوێنەرایەتی بەریتانیا

دیمەشق

٢٩٧ سێپتەمبەر ١٩٥٠

وەزیری خاوەنشکۆ لە دیمەشق، سڵاو و ڕێز بۆ باڵیۆزی خاوەنشکۆ لە بەیروت دەردەبڕێت و شەڕەفی ئەوەی هەیە، ئەم بەڵگەنامانەی خوارەوە پێشکەش بکات.

ناو و ڕێککەوت: بۆ نووسینگەی کاروباری دەرەوە، نووسراوی دیمەشق بە ژمارە ١٥٧ (٥٠/٢/١٠٦٢٢)، لە ڕێککەوتی ٢٩ی سێپتەمبەر ١٩٥٠.

بابەت: دەستڕۆیی کۆمۆنیستی لە کوردستانی سوریا.

(8479A 33953 (8))

زۆر نهێنی

ژمارە ١٥٧

(٥٠/٢/١٠٠٢٣)

نوێنەرایەتی بەریتانیا

دیمەشق

٢١ سێپتەمبەر ١٩٥٠

گەورەم،

١. شەرەفمەندم ئاگادارتان بکەمەوە، چەندین سیاسەتمەداری سوریا بەنهێنی قسەیان لەگەڵ کردووم و نیگەرانیی خۆیان لەبارەی بارودۆخی جزیرە دەربڕیوە. بە بۆچوونی ئەوان لە ڕووداوەکانی جەنگی جیهانیدا ڕووسیا لە ئازەربایجان دەمێنێتەوە و لە ڕێگەی کوردستانی ئێران و عێراق و سوریاوە بۆردمانی هێڵەکانی نەوت و نۆکەندی سوێس دەکات. لە کوردستانی سوریا، کورد لەگەڵ کۆمۆنیزم بە باشی گونجاون و ناسیۆنالیستە کوردەکانی لایەنگری کۆمۆنیست لەلایەن حاجو ئاغاوە سەرکردایەتی دەکرێن کە کوڕی سەرکردەیەکی کوردی ناسراوە.

٢. من چەند ڕۆژ لەمەوبەر گفتوگۆیەکەم لەگەڵ جەلادەت بەدرخاندا هەبوو کە سەرکردەی گروپێکی پارێزکاری کوردی سوریایە، زۆر بە تۆندی لایەنگری بەریتانیا و دژی کۆمۆنیستە. پێیگوتم لەو هەڵسوکەوتەی حکومەتی عێراق لەگەڵ کوردانی عێراقدا هەیەتی، ڕازییە کە ئاستێکی بەرزی ئۆتۆنۆمی کلتوری بۆ کورد دابین کردووە. [ئەم بەڵگەنامەیە بەهۆی خراپ کۆپیکردنی ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ]

٣. ئاگادارکراومەتەوە، سۆڤیەت لە کۆتایی ساڵی ڕابردوودا لە قوبرسەوە خەریکی خۆ ئامادەکردنە بۆ پڕوپاگەندە بڵاوکردنەوە بە زمانی کوردی، بەڵام جارێ دەست لەم بیرۆکەیە هەڵگیراوە، هەم بە هۆی تێچوونی و هەمیش لەبەرئەوەی داخۆ ئەم جۆرە پەخشە دەتوانێت بە ژمارەیەکی بەرفراوانی گوێگر بگات. نەتەنیا ئامرازێکی

کەمـی ڕادیۆیـی لەبەردەسـت کـوردا هەیـە، هەروەهـا شـێوەزارە کوردییـەکان هێنـدە لێـک جیـاوازن، پەخـش بـە یـەک شـێوەزار بـۆ تـەواوی خەڵکـی کوردسـتان بـەس نییـە. لـەم بـارەوە بەدرخـان ئامـاژەی بـەوە دا، لـە ڕاسـتیدا چەندیـن شـێوەزاری کـوردی هـەن. مـن دڵنیـام، ئەگـەر ئێمـە داوا بکەیـن، بەدرخـان دەتوانێـت لـەم بـارەوە زانیـاری زۆرمـان بداتـێ. هەروەهـا بـۆم دەرکـەوت حاڵـی حـازر ڕادیـۆی ئێریڤـان لـە جزیـرە گوێگـری زۆری هەیـە. سـەرچاوەیکیتر پێـی ڕاگەیانـدم، پەخشـی سـۆڤیەت بـە شـێوەزاری باشـووری [کوردسـتانی] ئێـران، دەگاتـە ٧٥٪ ئـەو خەڵکـە.

٤. بەشـێوەیەکی سروشـتی، کێشـەی کـورد لـە سـوریا بایەخـی کەمـترە بـە بـەراورد لەگـەڵ کێشـەی کـورد لـە ئێـران و عێـراق و تورکیـادا. مـن نازانـم تـا چ ڕادەیـەک ئـەم بابەتـە گرنگـی پێـدراوە، بـەڵام هـۆکاری ئـەوەی سـەر لەنـوێ ئـەم پرسـەم وروژاندووەتـەوە بریتییـە لـەوەی: یەکـەم، پڕوپاگەنـدەی کۆمۆنیسـتەکان لـە نێـوان کـوردی سـوریادا بەهێـزە. دووەم، بـە هـۆی پێداگـری ئێمـە لەسـەر کێشـە سـتراتیژییەکانەوە، کوردسـتان بـە ناوچەیەکـی سـتراتیژی بـۆ یەکێتـی سـۆڤیەت هەژمـار دەکرێـت کـە لـە ڕێگەیـەوە ڕووسـیا بـە نۆکەنـدی سـوێس و هێڵەکانـی نـەوت گـرێ دەدرێـت، هەربۆیـەش لەوانەیە حاڵـی حـازر بـە بـەراورد لەگـەڵ ڕابـردوو، کوردسـتان گرنگـی زۆرتـری پێبدرێـت.

٥. ئەگـەر بێـت و بڕیـاردرا پڕوپاگەنـدەی حکومەتـی بەریتانیـا بـە زمانـی کـوردی دەسـت پـێ بـکات، بـە بۆچوونـی مـن باشـترە پێشـوەخت لەگـەڵ حکومەتـی سـوریا و لایەنـە پەیوەندیدارەکانیـتر قسـە بکرێـت.

٦. لـەم بـارەوە سـکرتێری گشـتی وەزارەتـی ناوخـۆ، کـە هەمیشـە بـە ڕاشـکاوی ڕەخنـە لـە حکومـەت دەگرێـت، بـە منـی گـوت ئـەو نیگەرانـە کـورد پێگـەی بـەرز و دەسـتڕۆیان لـە نـاو سیاسـەت و سـوپادا هەیـە. گوتـی، لـە کاتـی سـەرهەڵدانی قەیرانـدا، ئـەو کاربەدەسـتانە یەکەمجـار خۆیـان وەک کـورد دەناسـێنن، دواتـر وەک سـوورییەکی نیشـتیمانپەروەر. بـە بـڕوای مـن ئـەو ترسـەی ئـەو تـا ڕادەیـەک گـەورە کـراوە و تەنیـا ژمارەیەکـی کەمـی کـورد کـە پۆسـتی هەسـتیاریان هەبێـت، لەگـەڵ کۆمۆنیسـتەکاندا دەسـتیان هەیـە. سـەرەڕای ئەمـەش لەبـارەی ئـەم بابەتـەوە دەبـێ چـاوەڕوان بیـن.

٧. [بەڵگەنەماکە بە هۆی خراپ چاپکردن ناخوێندرێتەوە. وەرگێڕ].

٨. خۆشحاڵ دەبم، هەر ڕاپۆرتێکی تایبەت بە پەخشی پڕوپاگەندەی ڕووس بە زمانی کوردی و تایبەت بە سوریا کە لەبەر دەستی نووسینگەی کاروباری دەرەوەیە، بۆم بنێرن.

٩. کۆپییەك لەم نووسراوە بۆ باڵیۆزی خاوەنشکۆ لە ئەنقەرە، بەغدا و تاران و بۆ بەڕێوەبەری نووسینگەی بەریتانیا بۆ کاروباری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، دەنێرم. گەورەم،

شەرەفمەندم خزمەتکاری وەفاداری بەڕێزتان بم

واژوو

(W. H. Montagu-Pollock)

نهێنی، ژمارە ٢١٨

(٥٠/٢٥/١٠١٤)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا بەغدا

٢ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٠

بەڕێز

١. لە دوای دەرچوونی مەلامستەفا و ڕادەستکردنی براکەی بە دەسەڵاتدارانی بەغدا لە ساڵی ١٩٤٧دا، کوردستانی عێراق هیچ ئاژاوەیەکی بە خۆووە نەبینیوە تەنیا دوژمنایەتی نێوان خێڵەکان و مشتومڕ نەبێت لەسەر زەوی. سەرەڕای ئەمەش بە هۆی ئەو ڕووپاگەندەیەی لەلایەن ڕادیۆی ڕووسیاوە ئەنجام دەدرێت، تا هاوسۆزی کورد بەدەست بهێنێت، بۆیە هەروەك چۆن لە ڕاپۆرتی کۆنسوڵگەری و ڕاپۆرتەکانیتر لە کەرکوک و موسڵ ڕەنگی داوەتەوە، باشترە ئاماژەیەک بە بارودۆخی سیاسی و ئەمنی ساڵی ١٩٥٠ بدرێت.

٢. قەزای دهۆک سەر بە لیوای موسڵە، لەم ساڵەدا بە هۆی لە یاسا دەرچوون لێرە و لەوێ، تووشی ئاژاوە بووە. سەرۆکی سەرەکیترین خێڵ لەم ناوچەیەدا، مرۆڤێکی گەنج و بێ ئەزموونە. باوکی لە ساڵی ١٩٤٨دا لەلایەن ڕکابەرەکانی سەر بە هەمان خێزان کوژرا، ئەگەرچی بکوژەکە لەلایەن حکومەتی عێراقەوە دەستگیرکرا و دواتر لە سێدارە درا، بەڵام دوژمنایەتییەکە هەر ماوەتەوە. گلەیی و گازندە دەکرێت لەبەرانبەر ئەو سەرکوتکارییانەی لەلایەن مەحمود ئاغای زێباری و عوبەیدوڵا شێروانی ئەنجام دراون، بەڵام ئەو سەرکوتکارییە بە هیچ شێوەیەک بە نائاسایی هەژمار ناکرێت. ئەو شتەی زۆر سەرنجڕاکێشە بریتییە لەوەی، ئەگەرچی موتەسەڕیفی موسڵ ئەندامی ئەنجوومەنی نیشیمانی بووە، بەڵام هێندە بەهێزە، بتوانێت هەندێک کردە ئەنجام بدات، لە دژی ئەو زەویدارە سەرکێشانە و یاسا بچەسپێنێت.

٣. هیچ ڕاپۆرتێک لەسەر تێکدانی ئاسایش لە لیوای هەولێر نییە، بەڵام لە چوارتا و پێنجوێن کە سەر بە سلێمانین، ئاژاوە لەلایەن چەتەیەک بە ناوی خولە پیزە، دروست

بـووە. ئـەم پیـاوە بۆ ماوەی هەشـت سـاڵ خـۆی شـاردبووەوە و بە کوشـتنی ١٠٠ پۆلیس و ژمارەیـەک خەڵکـی مەدەنـی تاوانبـار کـراوە. دەسـەڵاتدارانی عێـراق هەوڵـی جیدیـان داوە بـۆ دەسـتگیر کردنـی ئـەم پیـاوە و لـەم دواییانـەدا براکـەی و هەندێـك لـە خـزم و کـەس و کاری دەستبەسـەر کـراون، بـەڵام بـە هـۆی ئـەو یارمەتییـەی لـە گوندنشـینان و زەویدارەکانـی ناوچەکـە و لەلایـەن سـنووورەکانی ئێرانـەوە بـە خولـە پیـزە دەگات، ئـەو هەمیشـە لە دەسـتگیرکردن دەرباز دەبێت. دەگوترێت سـەرەکیترین پشـتیوانی خولەپیزە شـێخ لەتیف و شـێخ بابە عەلین کە هەردووکیان کوڕی شـێخ مەحمودن. شـێخ مەحمود سـەرۆکی شۆڕشـەکانی کـورد لـە سـاڵانی ١٩١٩، ١٩٢٣ و ١٩٣٠ بـووە. خولە پیـزە لە میانە سـاڵی ١٩٤٩دا، سـەرنجی نەك تەنیا خەڵکی خۆجێیی، بەڵکو هی خەڵکانیتریشـی ڕاکێشـا؛ و دوای کوشـتنی دادوەرێـک لـە مانگـی مـەی سـاڵی ١٩٥٠، لەسـەر ڕێگـەی پێنجوێـن، کارەکانـی خولـە پیـزە بووەتـە بابەتـی سـەرەکی گفتوگۆکانـی خەڵکـی لیـوای سـلێمانی و وەک ڕۆبـن هـۆدی کـورد وێنـا دەکرێـت. بـە دڵنیاییـەوە بایەخـی حکومـەت بەهـۆی دەستەوەسـتانیی لـە دەسـتگیرکردنی ئـەم کەسـە، چووەتـە ژێـر پرسـیارەوە.

٤. ئۆپراسـیۆنی سـەربازی حکومەتـی ئێـران ئێسـتا لـە دژی کـوردی خێڵـی جوانـڕۆ ئەنجـام دەدرێـت، لـە عێراقـدا هیـچ گرنگییەکـی سیاسـی پێنـەدراوە، ئەگەرچـی خێڵـی جـاف و هەورەمـان لـە کوردسـتانی عێـراق، لەگـەڵ خێڵـی جوانـڕۆ لـە پەیوەندیـدان، بـەڵام ئەگـەری بڵاوبوونـەوەی ئـاژاوە لـە عێراقـدا بەدیناکرێـت.

٥. دەنگـۆی گەڕانـەوەی مەلامسـتەفا کە لەلایەن ڕووسـیاوە پشـتیوانی و یارمەتی سـەربازیی دەدرێـت، ئـەم سـاڵە بـە توانـەوەی بەفـرەکان هـەروەك جـاران، لـە نـاو خەڵکـدا بـڵاو نەبووەتـەوە. هەربۆیـەش ئـەم دەنگۆیانـە لـە جوڵای و ئاگۆسـت دەسـت پێکـراون، واتە لـە دوای هەواڵەکانـی شـەڕی کوریـای باکـوور. هیـچ گومانێـک لـەوەدا نییە مەلامسـتەفا لەگـەڵ خـزم و کـەس و کار و لایەنگرانـی لـە عێراقـدا لـە پەیوەندیدایـە، بەڵام سـەرەڕای ئەمـەش، هیـچ هۆکارێـک نییـە، بـڕوا بـە دەنگـۆی گەڕانـەوەی مەلامسـتەفا بکەیـن، ئەگەرچـی ئـەم سـاڵ بـە بـەراورد لەگـەڵ سـاڵانی ڕابـردوو، دەنگـۆکان زۆرتـرن. لـەم دواییانـەدا قایمقامـی ڕوانـدز ڕایگەیانـدووە، کۆنسـولی کەرکوک بەوەکالـەت گوتوویەتی،

ئەگەر ئەم دەنگۆیانە ڕاست بن، کەواتە دەبووایە خێڵە کوردەکانی عێراق کە تازە لە لەوەڕگاکانی ئێران گەڕاونەتەوە، هەواڵیان لەم بارەوە هەبا.

٦. هەڵوەشاندنەوەی یاسای سەربازیی لە دێسمبەری ساڵی ١٩٤٩دا، بووە هۆی بوژانەوەی چالاکییە ڕووپاگەندەییەکانی پارتی کۆمۆنیستی عێراق، هەروەها بە هۆی یەکێک لە چالاکترین سەرکردەکانی کۆمۆنیست کە بە ڕەگەز کوردە، چاپکراوە کۆمۆنیستییەکان زۆرتر لە بەغدا و کوردستان بڵاودەبنەوە، نەک لە باشووری عێراقدا، بەڵام تا هەنوکەش هیچ بەڵگەیەک لەبەر دەست نییە، بیسەلمێنێت، ئەم چالاکییانە کاریگەرییەکی بەرچاویان هەبێت. بەدرێژایی ساڵی ١٩٥٠، چالاکییە سیاسییە هاندەرەکانی کۆمۆنیستی بە تەواوەتی لە سلێمانی نەبوون، لە کاتێکدا لە ساڵی ١٩٤٨دا ئەم چالاکییانە خەسڵەتی سەرەکی ئەم شارە بوون. هیچ ڕاپۆرتێک لەسەر ئاژاوەگێڕی کرێکارانی کێڵگە نەوتییەکانی کەرکوک لەبەر دەست نییە.

لە نامەیەکدا لە فێبریوەری ١٩٥٠دا، جێگری سەرۆکی ئەنجوومەنی موسڵ نووسیویەتی دەڵێت:

«خێڵە کوردەکانی ناوچە شاخاوییەکان تا باکووری موسڵ بە تەواوەتی لە ژێر کۆنترۆڵدان؛ لەم دواییانەدا یەک یان دوو حاڵەت لەسەر نائارامی خێڵەکان تۆمارکراون، بەڵام ئەو وڵاتە دڕندە و دوورە دەستەی ئەوان تێیدا نیشتەجێن، بووەتە هۆی بەرزبوونەوەی بەها ئازاردەرەکانیان. هەرئەمەش وا دەکات، ئامادە بن سوود لە دەرفەتی بێهێزبوونی حکومەتی ناوەند وەربگرن، تا بەدوای کارە دوژمنکارییەکانی خۆیان بکەون. بە شێوەیەکی سەرەکی بە هۆی بەرفراوان بوونی دەستڕۆیی موسڵ بەسەر شاخ و بەسەر دەشتە دەورەدراوەکانیدا، هەستی ناسیۆنالیزمی کوردی لە نێوان ئەم خێڵانەدا جڵەو کراوە.»

لەوکاتەوە تا هەنوکە، هیچ هەواڵێک لەبەر دەست نییە، ئەم بۆچوونەی سەرەوە لەبارەی بەهێزیی ناسیۆنالیزمی کورد لە نێوان کوردی لیوای موسڵدا، پێچەوانە بکاتەوە.

٧. ئەگەرچی هیچ کات ناسیۆنالیزمی کورد لە لیواکانی سلێمانی و هەولێر، زۆر قووڵ نەبووە، بەڵام هەمیشە ئەم ناسیۆنالیستە فۆرمێکی گلەیی ئامێزی لە دژی

ناشایستەیی، گەندەڵی و پشتگوێ خستنی داواکارییەکانی کورد لەلایەن حکومەتی بەغداوە، بە خۆوە گرتووە. هەروەها هیچ بەڵگەیەک لەسەر چالاکی ناسیۆنالیزمی لە ساڵی ١٩٥٠دا لە نێوان کورددا لەبەر دەست نییە، بەڵام بێگومان گفتوگۆکردن لەسەر ناسیۆنالیزمی کورد، بە هۆی بەرژەوەندییە ڕوو لە زیادەکانی حکومەتی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە کوردستان، وروژێنراوە. ئەمەش لەڕێگەی سەردانە بەردەوامەکانی پاشکۆی خزمەتگوزاریی باڵیۆزخانەی ئەمریکا لە بەغدا بۆ کوردستان دەبینرێت. هەروەها چاپەمەنی ئەمریکا بە بەردەوامی باس لە کێشەی کورد دەکات. لەوکاتەوەی چاوپێکەوتن لەگەڵ شێخ مەحمود ئەنجامدراوە، ئەوە بووەتە ئامانجی گشت ڕۆژنامەنووسێک، سەردانی سلێمانی بکات و چاوپێکەوتن بکات. جێگەی سەرسوڕمان نییە کە لەلایەن ئەمریکاییەکانەوە هەستێک دروستکراوە، ئەمریکاییەکان مەبەستیانە لە ڕووسیا زۆرتر هاوسۆزی لەبارەی ناسیۆنالیزمی کورد، لەخۆیان نیشان بدەن. سەردانی شێخ بابا عەلی بۆ ئەمریکا لە هاوینی ساڵی رابردوو، ئەم هەستەی بەرفراوانتر کرد. بەرژەوەندیی ئەمریکیەکان لە عێراقدا هەم لەلایەن ڕادیۆی مۆسکۆ و هەمیش لەلایەن حکومەتی بەغداوە ئاماژەی بۆکراوە. ڕادیۆی مۆسکۆ لەلایەک پێداگری لەسەر ئەوە دەکات، مەبەست لە بایەخی ئەمریکا بۆ کورد بریتییە لە بەکارهێنانی کوردستان وەک بنکەیەک لە دژی ڕووسیا؛ لە لایەکیترەوە، ئەمریکا هەوڵ دەدات شوێنی دەستڕۆیی بەریتانیا لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بگرێتەوە.

٨. ئەگەرچی نکۆڵی لەوە ناکرێت، پڕوپاگەندەی ڕووس لە کوردستاندا، بووەتە هۆی سەرنجڕاکێشانی خەڵکی کوردستان، بەڵام ئەم پڕوپاگەندەیە بە شێوەیەکی سەرەکی ئاڕاستەی کوردی ئێران دەکرێت. ئەم پڕوپاگەندەیە هەندێك کاریگەری لەسەر کوردستانی عێراق هەیە، بەڵام وەها دیارە بارودۆخ لە کوردستانی عێراقدا زۆر ئاساییە.

کۆپییەك لەم نامەیە بۆ سەرۆکی نووسینگەی بەریتانیا بۆ کاروباری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، قاهیرە، و کونسڵی کەرکوک بەوەکالەت دەنێرم.

گەورەم، شەرەفمەندم بەندەی خزمەتکاری بەڕێزتان بم.

ژمارە ٤٥٧

١٠ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٠

سوریا/سیاسی

کورد

١. بـە گوێـرەی قسـەکانی عـادل ئەرسـەلان، کـە وەزیـری سـوریایە لـە ئەنقـەرە، دۆزینەوەی ٥٠٠ پارچـە چەکـی دروسـتکراوی ڕوسـیا لـە ناوچـەی قامشـلۆ لـە باکـووری سـوریا، ئـاژاوەی ناوەتـەوە و بووەتـە مایـەی لێدانـی زەنگـی ئاگادارکردنـەوە. دەگوترێـت کـە ئەمـە یەکەمیـن کارگـۆ نییـە و چەکـی ڕووسـی لـە ڕێگـەی ئازەربایجانـی ڕووسـیا و ئازەربایجانـی ئێرانـەوە، بـە سـوریا دەگات.

٢. بـە گوێـرەی قسـەکانی وەزیـری سـوریا، لەوانەیـە ڕوس لە ئەنجامـی بارودۆخـی کۆریاوە، خۆیـان ئامـادە بکـەن کـە لـە ڕێگـەی ئازەربایجانەوە هێـرش بکەنە سـەر ئێران.

٣. هەروەهـا ڕوس هـەوڵ دەدەن، ئـاژاوە لـە نێـوان کـوردی ئێرانـدا دروسـت بکـەن، کـە داوای کوردسـتانێکی سـەربەخۆ دەکـەن. بـە گوتـەی وەزیـرە سـوریيەکە، لەوانەیە ڕووس لەنـاو کـوردی ئێرانـدا سـەرکەتوو بـن، نـەک لەنێـو کـوردی سـوریادا، چونکـە کـوردی سـوریا خـاوەن نیمچـە سـەربەخۆین و وێـڕای ئەمـەش زۆرێـک لـە کـوردە دەسـتڕۆکان لـە نـاو سیسـتەمی کارگێـڕی سـوریادا بەرپرسـیارن.

٤. ئامانجـی ڕوس بەدەسـتهێنانی ئامرازێکـە بـۆ گەیشـتن بـە کێڵگـە نەوتییەکانـی عێـراق. بـۆ ئـەم مەبەسـتەش دەیانەوێـت بەسـەر کـوردی دەوروبـەری دەریاچـەی ورمـێ و لـە ڕێگـەی ئەوانیشـەوە بەسـەر ناوچـەی کەرکوکـدا زاڵ بـن.

٥. پڕوپاگەنـدەی سـۆڤیەت لـە نێـوان کـوردی باکـووری عێراقـدا بڵاوبووەتـەوە و هـەوڵ دەدرێـت ئـەم پڕوپاگەندەیـە لەنـاو کـوردی سوریاشـدا بـڵاو بێتـەوە.

٦. لـە دوای دۆزینـەوەی چـەک لـە سـوریا، بـە بیانـوی پشتگوێخسـتنی ئەرکەکانـی، پارێـزگاری قامشـلۆ لـەکار دوورخراوەتـەوە.

لە ڕاپۆرتی چاودێری بی بی سی لە ١٣ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٠، هەڵنجێنراوە

هێرشکردنە سەر قوبادیان:

قوبادیان نوێنەری کوردە لە مەجلیس (Maklis)، لە پەخشی زمانی کوردی ڕادیۆی پارتی دیموکراتی ئازەربایجان هێرشی کرایەسەر، چونکە ڕادیۆکە ڕەتی کردووەتەوە ئەو وەک کورد بناسێنێت، بەڵکو ئەوی بە سیخوڕێکی کۆنی باڵیوزخانەی بەریتانیا لە قەڵەمداوە. قوبادیان هەوڵیدا وەک کورد بناسێنێت و گلەیی لە [خراپی] ئاستی هەلومەرجی تەندروستی و پەروەردەی کورد کرد، سەرەڕای ئەوەی وەهای نیشاندا لە دژی پلانی بەریتانیەکانە لە کوردستان و هیچ کارێکی نەکردووە لەلایەن باڵیوزخانەی بەریتانیاوە فەرمانی پێکرا بێت. بە قسەی بێژەرەکە، ئەم پلانەی بەریتانیا لە کوردستان، بۆئەوە داڕێژراوە، بەریتانیەکان بتوانن لە ڕێگەی دامەزراندنی حکومەتی کوردستانی پاڕێزراو لەلایەن بەریتانیاکانەوە، بۆ خۆیان وڵات تاڵان بکەن.

هەنوکە دوو کێشە ڕووبەڕووی بەریتانییەکان بووەتەوە: [یەکەم] بەڵێنی ئەمریکیەکان بە کورد، بۆ ئەوەی بەریتانیەکان [لە کوردستان] دەربکەن و خۆیان کاروبارەکان بگرنە دەست. [دووەم]، کێشەی بانگەشەی خودی نەتەوەی کورد بۆ دامەزراندنی کوردستانێکی یەکپارچە بۆ کورد. ئەمەش ئامانجی کوردە کە لەلایەن پارتی دیموکراتی کوردستانەوە سەرکردایەتی و پشتیوانی دەکرێت وەک مافێک کە چاوپۆشی لێناکرێت. (ADP in Kurdish ,۱۷,۳۰ ,۷,۱۰,۱۹۵۰).

زۆر نهێنی باڵیۆزخانەی بەریتانیا

ژمارە ٢٨

تەورێز

(592/111/A-7/50)

١٨ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٠

بەڕێز...

١. لە یاداشتی ڕۆژانەمدا بە ژمارە ٩، بەڵێنی ئەوەمدا، ڕاپۆرتێک لەبارەی بارودۆخی کوردستانی ئازەربایجان ئامادەبکەم. ئێستا شەرەفمەندم ڕاپۆرتەکە بە پاشکۆی یاداشتنامەکەوە بلکێنم.

٢. ئەم ڕاپۆرتە بە نەختێک وریاییەوە دەخەمەڕوو، هەروەك ئاگادارم، زانیارییەکانمان لەبارەی کوردستانەوە ناتەواون و بە بەردەوامی گومانی ئەوە هەیە ئەم ڕاپۆرتانە لەو سەرچاوانەوە دێن کە لە دێر زەمانەوە لەبەرانبەر ئێمەدا نییەتیان باش بووە. یان لەلایەن سەرچاوە فەرمییەکانەوە دێت، ئەوانەی زانیارییەکانیان هەڵقوڵاوی سیاسەتی حکومەتی بەرقەرارە.

زۆربەی زانیارییەکانی ئەم ڕاپۆرتە لەلایەن مستەر چ. جی. فەربودی (Mr H, G, Farbudi) و هەروەها لەلایەن م، ب، ی، مۆنشی (M, B, E, Munshi) لە کونسولخانەی گشتییەوە کۆ کراونەتەوە. ئەمەش بە پێی ئەو هێلە گشتییەی لەلایەن منەوە بۆیان پێشنیاز کراوە. هەموو هەوڵێک دراوە، تا حەقیقەت و شێوەکان بە پێی ڕۆژ بن و بابەتە گۆماناوییەکان بسڕێنەوە.

شەرەفی ئەوەم هەیە بەندەی خزمەتکاری ئێوە بم.

باڵیۆزی خاوەنشکۆ،

باڵیۆزخانەی بەریتانیا، تاران

یاداشتنامە لەبارەی کوردستانی ئازەربایجان

(Memorandum on Azerbaijani Kurdistan)

پێکهاتەی خێڵەکی لە کوردستانی ئازەربایجاندا

کوردستانی ئازەربایجان خۆی بەسەر سێ ناوچەی سەرەکیدا دابەش بووە. لە دوورترین خاڵی باکووردا، لە دەوروبەری ماکۆ، خێڵی جەلالی هەن. خێڵێکی گەورەی سەرکێش، لە کۆمەڵە خەڵکێک پێکهاتوون لە دۆخێکی سەخت و دڕندانەدا دەژین. لە شاپورەوە بەرەو خانەی حەیدەرئاباد (لەسەر دەریاچەی ڕەزایە)، هەرکییەکان لەم ناوچەدا باڵادەستن و لە باکووڕەوە شکاک (لە دەوروبەری شاپور)، بەگزادە (لە ڕۆژئاوای ڕەزایە) و حەیدرلەر (باشووری ڕەزایە) لە خۆ دەگرێت. هەرکی لە سەرتاسەری ئەم ناوچەیەدا هەن. خێڵەکانی ئەم ناوچەیە دەوڵەمەند و ئاژاوەگێڕن. ناوچەی سێیەم لە باکووڕەوە بە خانێ، شنۆ و مهاباد دەورە دراوە؛ لە ڕۆژهەڵاتەوە بەرەو سەقز درێژدەبێتەوە و لە باشووڕەوە بە هێڵێک لە ڕۆژئاوای ئەم ناوچەیە و بەرەو سنووڕەکانی بانە لە ڕۆژهەڵات دەچێت. وێنەی ئەم لاکێشەیە لە ڕۆژئاواوە بەرەو سنووڕەکانی عێراق تەواو دەبێت، هەڵبەت هەندێك خێڵ بە درێژایی سنوور هەن.

مهاباد مەڵبەندێکی گەورەی خێڵەکانە و خێڵەکانی مامەش، دابوکری، پیران و گێقۆرک (Givork) تێدا پێک دەگەن. گێقۆرک و مەنگوڕ لە سەقز پێک دەگەن، دووبارە مەنگوڕ و بانەییەکان لە دەوروبەری سەردەشت و بانە پێک دەگەنەوە. خێڵێکی غەریبەش هەن ناویان خێڵی فەیزوڵا بەگە لە باشووری سەقز. گردبوونەوەی ئەو هەموو خێڵە لە مهاباد خەسڵەتێکی تایبەت بەم شارە دەبەخشێت و بووەتەوە هۆی ئاڵوگۆڕی بیر و بۆچوونەکان. هەروەها لەم شارەدا بیرۆکە بێگانەکان زۆرتر قبوڵ دەکرێن و لایەنگر پەیدا دەکەن.

فرەیی بۆچوونی سیاسی

دەتوانین بڵێین تەواوی ئەو خێڵانە لە جۆری ئەو ڕەفتارەی کە حکومەتی ناوەندی لەگەڵیان ئەنجام دەدات، ناڕازین. هەروەها دەتوانین بڵێین پڕوپاگەندەی یەکێتی سۆڤیەت کاریگەری گەورەی لەسەر هیچ یەک لەم خێڵانە نەبووە، هەرچەندە هەرکییەکان پەیوەندییەکی پچڕ پچڕیان لەگەل مەلامستەفادا هەیە [بەڵام ئەوانیش نەچوونەتە ژێر کاریگەری پڕوپاگەندەی سۆڤیەت]. فەیزوڵا بەگ، تەنیا خێڵێکە مەیلی کۆمۆنیستی هەیە. لەم کەیسەشدا، وشەی کۆمۆنیست زۆر بە عاقڵانە و وریاییەوە بەکار دێت. لە سەردەمی ڕژێمی دیموکراتەکاندا، هەندێك سەرۆک خێڵ زەوییەکانیان لە نێوان ئەندامانی خێڵدا دابەش کرد. دەکرێت وەک ڕێزپەڕێک سەیری پێگەی ئەو خێڵانە لەبەرانبەر ئایدیۆلۆژیای کۆمۆنیستدا بکرێت. بە ڕێزپەڕکردنی ئەو خێڵانەی سەرۆک خێڵەکانیان زەوییەکانیان بەسەر جوتیارانی خێڵدا دابەش کردووە، گشت خێڵەکانیتر لە دۆخێکی سەرلێشێواویدا دەژین و بە دوای سەرکردایەتیدا دەگەڕێن. نە لەلایەن ئێران و نە لەلایەن ڕووسەوە ناتوانرێت ئەم سەرکردایەتیە لە قاڵبی وشە و بەڵێندا بەرجەستە بێت.

ئەم دۆخەش ڕێنمایمان دەکات بۆ هەڵسەنگاندنی بەرپەرچدانەوەی خێڵەکان لە کاتی هێرش کردنی ڕووس بۆ سەر ئێران. لێرەوە ڕێگەمان پێبدەن، بڵێین، ئەگەر هاتوو مەلامستەفا هاتە ناو بابەتەکەوە، بە بێ پشتیوانی بەرچاوی ڕووس، سوپای ئێران کە لە باکووردا کۆکراونەتەوە، گرفتێکی ئەوتۆیان نابێت لە دۆزینەوەی مەلامستەفادا و [دەستبەسەرکردنی]، لەم حاڵەتەدا، لەوانەیە خێڵە کوردیەکانیش بێ دەنگ بمێننەوە، یان بچنە ناو هێزەکانی سوپای حکومەت. هەروەك چۆن لاهۆنی (Lahouni) لەم شۆڕشەی دواییەی جوانڕۆییەکان ئەم کارەیان کرد، ئەم ڕووداوە پێمان دەڵێت کورد لە شەڕکردن لە دژی یەکتر پەشیمان نابنەوە.

ئەگەر هاتوو ڕووس بە زەبەری هێز هاتنە [ناو خاکی ئێران]، گومانی تێدا نییە خێڵی جەلالی دەچنە پاڵ هێزەکانی ڕووسیا. خێڵی جەلالی لەلایەن ڕەزا شاوە بۆ باشوور نێردران و پەرتوبڵاوکران، هەربۆیە تا هەنوکەش ڕق و کینەیان

لەبەرانبەر ئێرانییەکان هەیە. پێویستە زۆر ئاگادار بین، ئەم جۆرە هەڵسوکەوتە دەتوانێت تەشەنە بکات و ئەو خێڵانەی لە گروپی دووەم لەسەرەوە ئاماژەمان بۆ کردن، دەتوانن چارەنووسیان بخەنە دەست هێرشبەری ڕووس، بەڵام زۆر سەرۆک خێڵ، بە هۆی کردەوەکانی ڕابردوویان، بەرەو تورکیا یان عێراق هەڵدێن. لەهەر حاڵەتێکدا، ئەگەری ئەوە هەیە ئەم خێڵانە لە پێناو ڕزگاریدا، ئازادی بخەنە ژێر پێ و دەست بە تاڵانکردن و کۆمەڵکوژی مەسیحییەکان بکەن لە ناوچەکانیاندا.

ئەو خێڵانەی زۆر بە ئاسانی دەتوانرێت کاریان تێبکرێت، بریتین لە خێڵەکانی گروپی سێیەم. لایەنگیری ئەو خێڵانە لەسەردەمی ڕژێمە دیموکراتەکاندا دابەش بوون. لە دواجاردا دەتوانین بڵێین، ئەگەر ئەوانیش چارەنووسیان بە ڕوسیاوە گرێ نەدا، سەرۆک خێڵە ملکەچەکانیان بەرەو عێراق هەڵدێن. هیچ یەک لەم خێڵانە لەو بڕوایەدا نین سوپای ئێران بتوانێت بۆ ماوەیەکی کورتیش بەرگری بکات. ئەوان چاوەڕوانن هەر کاتێک سوپا چەکەکانی خۆی فڕێدا، بەزوترین کات کۆیان بکەنەوە. تەنیا چاوەڕوانی ئەوە دەکرێت، هەندێك مرۆڤی بوێر لە پاڵ سوپای ئێراندا بمێننەوە، ئەگەر بێت و ئەم شتە ڕوو بدات، لەوانەیە هەندێك خێڵی گروپی سێیەم پشت بەم جۆرە کەسانە ببەستن.

من لەو بڕوایەدا نیم، حکومەتی ئێران بتوانێت لە داهاتویەکی نزیکدا ڕێگر بێت لە پارچە پارچە بوونی گەورەی خێڵەکان. بەهەرحاڵ تەنیا کارێک حکومەت دەتوانێت بیکات دابینکردنی خزمەتگوزاریی پەروەردەیی و پزیشکییە بۆ کوردستان و ناردنی کاربەدەستی باشە بۆ ئەم ناوچانە. ماوەیەکی زۆر دەخایێنێت ئەگەر هەر جۆرە گۆڕانکارییەکی ئەرێنی لە هەستی کورد [لەبەرانبەر حکومەتی ئێراندا] دروست بکرێت. وەک بەرنامەیەکی درێژخایەن، پێویستە حکومەت دۆخی خێڵەکان باشتر بکات، بەڵام پێویستە چاوەڕوانی ئەوە نەبێت، بە زوترین کات ملکەچ بوونی ئەو خێڵانە لەبەرانبەر دابینکردنی خزمەتگوزاییەکان دەستەبەر بکات. لە ماوەیەکی کورتدا بەهۆی بەڵێنی باشترکردنی دۆخی ئەو خێڵانە، حکومەت ڕووبەڕووی گرفت ببێتەوە.

چەکدارکردنی خێڵەکان

مـن لەگـەڵ حاکمـی گشـتی ئازەربایجـان هـاوڕام کـە چەکدارکردنـی خێڵـەکان وەک هێزێکـی نارێکخـراو لـە دژی ڕووس زۆر بـێ سـوودە. تەنانـەت ئەگـەر بێـت و هیـچ گومانێکیـش لەسـەر وەفـاداری ئـەم خێڵانـە نەبێـت، چونکـە ئـەو ژمـارە بچووکـە لـە چەکدارانـی خێڵـەکان کـە لـە باشـترین حاڵەتـدا بـە نیـوە چڵـی ڕاهێنانیـان کـردووە، لەبەرانبـەر هێرشـی هێزێکـی بـاش ڕاهێـنراو پڕچـەک کـراو زۆر بـێ سـوود دەبێـت.

لـەڕووی مەیلـی کـورد بـۆ پڕچـەک کـردن و ڕاهێنـان، مـن ئـەو پێشـنیازە دووبـارە دەکەمـەوە کـە بـە زارەکـی بـە باڵیـۆزی خاوەنشـکۆم ڕاگەیاندبـوو. ئەویـش ئەمەیـە، بـە بـێ ئـەوەی ئاسایشـی ناوخۆیـی ناوچەکـە ڕووبـەڕووی مەترسـی بکەینـەوە، دروسـتکردنی هێزێـک لەلایـەن تارانـەوە کـە لـە کـورد پێکهاتبێـت، کاریگەرییەکـی باشـی ڕۆحـی لەسـەر کوردسـتان دروسـت دەکات، تەنانـەت دەکرێـت ببێتـە هـۆی کڕۆکـی پێکهێنانـی فەوجێـک کـە بـە تێپەڕینـی کات پشـتی پـێ ببەسـترێت.

هێزی مرۆیی خێڵەکان

لـە باشـترین حاڵەتـدا، ژمـارەی تایبـەت بـە هێـزی مرۆیـی خێڵـەکان بـە مەزەندەیـە نـەک ژمارەیەکـی ورد و دروسـت. سـێیەم سـتونی خشـتەی خـوارەوە ئاماژەیـە بـۆ ئـەو پیاوانـەی دەتوانـن بجەنگـن، بـەڵام لەبەرئـەوەی زۆربـەی پیاوانـی خێـڵ چەکـدارن، هەربۆیـەش سـتونی چـوارەم زیـاد کـراوە کـە سـەرەڕای خسـتنەڕووی ژمـارەی مەزەندەکـراو، ژمـارەی ئـەو پیاوانـەش زیـاد کـراوە ئامـادەی شـەڕکردنن و چەکـدارن. ئـەم خشـتەیە تەنیـا پەیوەسـتە بـە گروپـی سـێیەمی خێڵـەکان، چونکـە سـەبارەت بـە گروپەکانیـتر هیـچ ژمارەیەکـی مەزەندەکـراوی شـایانی پشـت پـێ بەسـتن لەبـەر دەسـت نییـە.

خێڵ	ژمارەی دانیشتوانەکەی	پیاوی شەڕکەر	چەکداریتر
دابوکری	٤٠،٠٠٠	٣،٠٠٠	٧،٠٠٠
مامەش	٣٠،٠٠٠	١٥،٠٠	٢،٠٠٠
پیران	٥،٠٠٠	٢٠٠	٦٠٠
گێڤۆرک	٢٠،٠٠٠	١،٠٠٠	٢٠٠٠
مەنگوڕ	٢٥،٠٠٠	١،٥٠٠	٢٠٠٠
بانە	٢٠،٠٠٠	٤٠٠٠	١٠٠٠
فەیزوڵا بەگی	٢٠،٠٠٠	٥٠٠	٤٠٠٠

کەمی ژمارەی شەڕکەر لەم خێڵانەدا، بۆ ئەو ڕاستییە دەگەڕێتەوە، خێڵەکان زۆر ناڕێکخراون و هیچ سەرۆک خێڵێکی گەورەیان نییە و بەسەر چەندین گروپی بچووکدا دابەش بوونە.

نهێنی

نوسینگەی کاروباری دەرەوە، S, W, 1

(E 1822/14)

٢٦ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٠

بەڕێز بێرنارد،

هەروەك چاوەڕوان دەکرا، ئەمریکاییەکان، لە میانەی گفتوگۆیەکی فەرمیی ئەم دواییانەی نێوانماندا، لەبارەی کێشەی کورد پرسیاریان کرد و گوتیان: بە پێی ئەو زانیارییانەی هەیانە، کۆمەڵێک گرفتی جیددی لەو ناوچانەدا سەرهەڵدەدەن کە کورد تێیدا نیشتەجێن. ئەمەش بە هۆی پروپاگەندەی چڕی ڕووس کە ئەم کوردانەی بە ئامانج گرتووە و هەروەها بە هۆی ڕازی نەبوونیان لەو ڕژێمانەی لە ژێر دەسەڵاتیاندا دەژین. ئەوان داوای بۆچوونی ئێمەیان کرد و داوای هەر جۆرە زانیاریەکیان کرد، بۆ ئێمە گرنگ بن.

١. هەروەها، ئەمریکاییەکان ئەوەیان خستەڕوو، ئەوان ڕێکاری جۆراوجۆر دەگرنەبەر بۆ چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەم کێشەیە. بۆنموونە گرتنەبەری ڕێکاری باشترکردنی هەواڵگریی، باشترکردنی هەماهەنگی زانیاریی لە نێوان ویلایەتە یەکگرتووەکان و شانشینی یەکگرتوودا. لە سەرووی هەموو ئەمانەش، گرتنەبەری ڕێکاری پێویست، بۆ دڵنیا بوون لەوەی حکومەتەکانی پەیوەست بەم بابەتە بە دروستی لەگەڵ کورد هەڵسوکەوت بکەن و کاری پێویست بۆ باشترکردنی دۆخی کورد لە ناوچەکانیاندا بگرنە بەر.

٢. ئێمە بە ئەمریکاییەکانمان گوت، سەرچاوەی زانیارییەکانی ئێمە لەبارەی کورد بەسە [و پێویستی بە سەرچاوەی زیاتر ناکات]؛ هەروەها ئەوەشمان خستەڕوو، بە بۆچوونی ئێمە بە پێی ئەو زانیاریانەی لەبەردەستماندان، کورد هیچ کێشەیەکی جیددی دروست ناکەن. کورد کەمینەیەکی دواکەوتوون و لە ناوخۆدا بە هۆی ڕق و کینەی خێڵایەتییەوە پارچە بوونە و بە هۆی دەمدەمی بوونیان، شایانی پشت پێبەستن نین. ئێمە و ئەمریکاییەکان هاوڕا بووین، کورد کەمینەیەکن دەتوانن بتەقنەوە، ئەمەش

بـە هـۆی ناکۆکـی قووڵیـان لەگـەڵ ئـەو حکومەتانـەی لـە ژێـر دەسـەڵاتیاندا دەژیـن و هەروەهـا لـەم دواییانەشـدا بوونەتـە ئامانجـی پڕوپاگەنـدەی ڕووس، بـەڵام بـە بـڕوای ئێمـە، ئـەو پڕوپاگەندەیـە کاریگـەری زۆری نەبـووە و ئەگـەر بێـت و کـورد لـە هـەر حاڵەتێکـدا لـە دۆخـە نائارامەکـەی [ناوچەکـەدا] ببنـە مایـەی دروسـت کردنـی گرفـت، بـەڵام کـورد زۆر لـەوە دوورن کـە بـۆ ئێمـە ببنـە مایـەی نیگەرانـی جیـددی.

٣. هەروەهـا ئێمـە ئەوەشـمان خستەسـەر، تـا هەنوکـە بیرمـان لـە گرتنەبـەری هیـچ هەنگاوێکـی تایبـەت بـۆ مامەڵەکـردن لەگـەڵ کـورد نەکردووەتـەوە. بەتایبەتیـش بـە بـڕوای ئێمـە زۆر ناعاقڵانەیـە، ڕاسـتەوخۆ پەیوەنـدی بـە کـوردەوە بکەیـن، چونکـە بـەم هۆیـەوە ئێمـە دەبینـە هـۆی بەرزکردنـەوەی ئاسـتی دوژمنکارێتـی ئـەوان [لەبەرانبـەر حکومەتەکانیانـدا] بـە دروسـتکردنی هەسـتێک لەلایـان کـە کـورد بـۆ ئێمـە گرنگـی تایبەتییـان هەیـە.

٤. وا دەردەکـەوت ئەمریکاییـەکان هـاوڕای بۆچوونەکانـی ئێمـەن، بـەڵام داوایانکـرد هـەر زانیاریـیەک لەبـارەی ئـەم کێشـەیە هەبێـت، بیاندەینـێ. مـن دوو کۆپـی لـەم لێکتێگەشـتنەی نێوانمـان و دوو کۆپـی لـە ڕاپۆرتـی ئـەم دواییـە کـە لـە تەورێـزەوە هاتـووە، بۆتـان دەنێـرم و خۆشـحاڵ دەبـم، ئەگـەر ئێـوە کۆپییـەك لـە هـەر کامەیـان بـۆ وەزارەتـی کاروبـاری دەرەوە بنێـرن. زانیارییەکانـی نـاو لێکتێگەیشـتنەکە، بـە تەواوەتـی پشـت بـەو ڕاپۆرتانـە دەبەسـتن کـە لـە وڵاتانـی خـاوەن کێشـەکە بۆمـان نێـردراون. نامـەی تـاران بـە ژمـارە ٢٧٣، لـە ٢٣ی سـێپتەمبەر، کـە کۆپییـەك لێـی بـۆ واشـنتۆن نێـردراوە، ڕەنگـە هەندێـك زانیـاری تێـدا بێـت، بـۆ ئەمریکاییـەکان گرنـگ بـن.

٥. هەندێـك کۆپـی لـەم نامەیـە و لـە لێکتێگەیشـتنەکە بـۆ تـاران دەنێـرم. هەروەهـا کۆپییـەك لـە نامەکـە و ناوەرۆکـی هـەردوو بابەتـی سـەرەوە بـۆ نووسـینگەی بەریتانیـا بـۆ کاروبـاری ڕۆژهەڵاتـی ناڤیـن دەنێـرم. کۆپییـەك لـە نامەکـە و ناوەرۆکەکـەی و پاشـکۆی تـاران بـە ژمـارە ٢٧٣ بـۆ بەغـدا، ئەنقـەرە، دیمەشـق و مۆسـکۆ دەنێـرم. ئێمـە خۆشـحاڵ دەبیـن بـە هـەر تێبینییـەک ئـەوان هەیانبـێ.

(G. W. Furlonge)

کێشەی کورد

ئەگەرچی مەغزای ناسیۆنالیزمی کوردی، تەواوی خەسڵەتەکانی تێدا بەدی دەکرێت، بەڵام تەنیا یەک ‹کێشەی کورد› لە ئارادا نییە، بەڵکو ئەم کێشەیە، کێشەیەکی فرە ڕەهەندە و هەندێك جاریش لەگەڵ هەندێك لایەنی ‹کوردیزمدا› ناکۆکە. لەو کاتەوە جوڵانەوەی ناسیۆنالیزمی کورد، هاندەرێکی ناسەرکەتووی لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانییەوە بەدەستهێنا، بەڵام هیچ کوردێک نییە، بتوانێت بانگەشەی ئەوە بکات نوێنەرایەتی ئاواتەکانی کورد دەکات یان پشتگیریی کوردی ئێران، عێراق، سوریا و تورکیای هەیە. سمکۆ، شێخ مەحمود لە سلێمانی، شێخ سەعید، شێخ ئەحمەدی بارزان، قازی محەمەد و مەلا مستەفا، هەرکامەیان بە هۆی ڕاپەڕین لە دژی حکومەتە تەقلیدیەکانیانەوە بەدناو بوونە. تەواوی ئەم سەرکردانە تەنیا پشتگیرییەکی کەمی خۆجێیان بەدەستهێناوە. ئەگەر لەم میانەیەدا مەلامستەفا ڕێزپەڕ بکەین، ئەوانەیتر هەموویان لەلایەن ئەو حکومەتەوە کە لە دژی ڕاپەڕیون، سەرکوت کراون.

سەرەڕای ئەمەش، دروست نییە، چالاکی هەموو ئەو سەرکردانەی سەرەوە لە چوارچێوەیەکی بەرفراوانـدا بە چەند چالاکییەکی ناسیۆنالیستی هەژمار بکەین. شۆڕش چ لە ئێران بێت یان تورکیا یان عێراق، ئەم شۆڕشە تەنیا کردەیەکی نەرێنی تاکەکەسێکە لە دژی حکومەت، نەک هەوڵێکی ئەرێنی بێت لە پێناو یەکگرتنەوەی کورد. شۆڕشەکە کردەیەکی ناڕەزایەتی دەربڕینە لەلایەن سەرۆک خێڵێکەوە لە دژی حکومەت، کردەیەک لە پێناو کۆکردنەوەی پشتگیریی لە پێناو بەرژەوەندیی تاکەکەسی خۆی نەک لە پێناو بەرژەوەندی کۆمەڵی کورد. تەنانەت لە چوارچێوەی سنووری ناوچەی خۆیاندا، گشت کورد پشتگیری لەم سەرکردانە ناکەن و شتێک نییە ناوی یارمەتی کوردی ئەودیو سنوور بێ.

هیچ کەس هێندەی کورد ئامانجە سنووردارەکانی شۆڕشەکانیان ڕوون ناکەنەوە. تا هەنوکە هیچ دەسکەوتێک لە شۆڕشی کورد بەدەست نەهاتووە. ئەوە بۆ ئەو کوردە ڕۆشنبیرە بەڕۆژئاوایی بووەکان بەجێماوە کە لە جیهاندا نوێنەرایەتی بانگەوازی کوردان بۆ سەربەخۆیی بکەن. ڕۆشنبیرانی وەک، شەریف پاشا، بەدرخان

و کەسانیتر، جوڵانەوەی خۆیبوونی دژە تورکیا و کۆمەڵەی کوردی لە ئەمریکا کە لەم دواییەدا ناچالاک بووە. ماوەیەکی دورودرێژە پشتگیریی ئەمریکا بۆ سەربەخۆیی ئەرمەنەکان و پشتگیریی بەریتانیا بۆ سەربەخۆیی کورد وەک بابەتێک لە سیاسەت، پشتگوێ خراوە، بەڵام تا هەنوکەش هەندێك کورد بەو هیوایەن، ئەگەر کاتی هات، بەریتانیا پشتگیری لە دۆزی کورد دەکات.

ئەوان دەزانن، بەتەنیا بە هەوڵی خۆیان، ناتوانن بەسەر ململانێی سەرۆک خێڵە دەرەبەگەکاندا زاڵ بن کە دەسەڵاتیان بە دەستەوەیە و ناشتوانن تەنیا بە هەوڵی خۆیان دەوڵەت دروست بکەن. ئەمەش لاوازیی سەرەکییە کە مەترسی گەورە بۆ سەر جوڵانەوەی دەوڵەتی سەربەخۆخوازی کورد دروست دەکات. هیچ یەک لەو وڵاتانەی کوردستانی بەسەردا دابەش بووە، وەک بەشداربوونێک لە دامەزراندنی دەوڵەتی یەکگرتووی کوردستان، ئامادەنین بە خواستی خۆیان چاوپۆشی لە پارێزگا کوردییەکانیان بکەن. هەروەها پەیوەندی وڵاتانی ڕۆژئاوا لەگەڵ هەر یەک لە ئێران و عێراق و سوریا و تورکیا ڕێگرە لەبەردەم هاندانی سەرکردەکانی کورد و گریمانەکردنی ئەوەی لە ژێر ئەم بارودۆخەدا هیچ یەک لەم هێزە ڕۆژئاواییانە ئامادە بن یارمەتی کورد بدەن، تا لەم وڵاتانە جیا ببنەوە. هەر بۆیەش بادانەوەی کورد بەرەو سۆڤیەت شتێکی ئاساییە.

گروپی سێیەم [واتە جیا لە سەرۆک خێڵ و گروپە خێڵەکان] لە کورد هەن کە لە سوریا و عێراقدا دەژین و ژمارەیان بە بەراورد لەگەڵ کوردانی ئێران و تورکیا زۆرترە، ئەم گروپی سێیەمە لە قوتابیان و فەرمانبەران و کاربەدەستان پێک دێت. ئەمانە خەڵکانی بێ ئومێد و پێنەگەیشتوو و نیمچە ڕۆشنبیرن کە لە ڕێگەی کۆمۆنیزمەوە سەرکردایەتی ناسیۆنالیزمی کوردی دەکەن (ئەویش بە پێی تێگەیشتنی خۆیان لە ناسیۆنالیزم)، یان بە پێچەوانەوە، [کۆمۆنیزم لە ڕێگەی ناسیۆنالیزمەوە، بڵاودەکەنەوە]. ئەم گروپە هیچ پەیوەندی و هاوسۆزییەکیان لەگەڵ ئاغاکاندا نییە و ئاغاکانیش پەیوەندی و دڵسۆزییان لەگەڵ ئەواندا نییە. ئەگەرچی حاڵی حازر، مەلامستەفا بە هۆی پەیوەندییەکانیەوە لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەت، وەک قارەمانێکی نەتەوەیی سەیر دەکرێت.

لە عێراقدا چینی چوارەم هەیە کە ئاستی خوێندەواریان بەرزە و ڕۆشنبیرن و وەفاداری پاشان، هەروەک چۆن باب و باپیرانیان وەفاداری سوڵتانی عوسمانی بوون- ئەمانە هیچ کات ڕەچەڵەکی کورد بوونی خۆیان لە بیر نەکردووە و لە پێناو بەرژەوەندی کوردی عێراقدا خزمەتیان کردووە. ئەوان لەلایەنی پرۆسەی کامڵبوونەوە دەڕوانە ناسیۆنالیزمی کوردی و ڕەخنەی ئەوەیان لێدەگیرێت، لەگەڵ حکومەت هاوکارن و سەبارەت بە کێشەی کورد میانڕەون. بە گشتی چاوەڕوانی حکومەتی بەریتانیان، گوشار بخاتە سەر حکومەتی عێراق، تا بارودۆخی ژیان لە پارێزگا کوردنشینەکاندا باشتر بکات.

لەوانەیە ئەم پەرەگرافەی سەرەوە، لەڕادەبەدەر سادەکردنی بارودۆخی کورد بێت و حەقیقەتەکان کەمتر خرابنەڕوو. هەموو ئاغاکان، دز نین و هەندێك بەرژەوەندی هاوبەش لە نێوان ئاغای پابەندی یاسا و ڕۆشنبیران و کاربەدەستاندا هەیە. لەوانەیە هەندێك کەس زۆرتر لەگەڵ خەڵکی ڕەشۆکی دابن، بەڵام ڕاستییەکە ئەوەیە چەند گروپێکی جیاواز هەن و زۆربەی سەرۆک خێڵەکانی کورد کە خاوەن دەسەڵاتی ڕاستەقینەن، دەیانەوێت تا ئەو شوێنەی مومکین بێت، بە نیمچە سەربەخۆ لە هەر جۆرە حکومەتێك بمێننەوە، نەک هاوکار بن بۆ دروستکردنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ.

ڕووبەڕووبوونەوە و پەیوەندی گروپەکان لەگەڵ یەکتردا پشت بە بارودۆخی هەر یەک لەو وڵاتانە دەبەستێت کە کورد بەسەریدا دابەش بووە. ئەگەرچی خواستی بەدرخانەکان سەرکردایەتیکردنی ناسیۆنالیزمی کوردە، بەڵام دەسەڵاتیان تەنانەت لە دەوڵەتی شام و لوبنانیشدا، دەسەڵاتی باڵا نییە و لە شوێنەکانیتریش هەر پشتگوێ خراون. پەیوەندی لە نێوان ناسیۆنالیستەکانی کورد لەو وڵاتانەی کوردستانی بەسەردا دابەش بووە، تەنیا پەیوەندییەکی کلتوری و تیۆرییە. کاریگەریی ئەدەبیاتی سیاسی کەسایەتیە سیاسییەکان، لەبری گرێدانی کورد پێکەوە، تەنیا جوڵانەوە خۆجێییەکانی کورد دەوروژێنێت. لەبەر ڕۆشنایی ئەم پێداچوونەوە گشتییەی سەرەوە، پێگەی کورد لە هەر وڵاتێکدا بە جودا و بە پوختی لە خوارەوە دەخرێتەڕوو.

عێراق

بیرۆکەی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان کە لە ناوچەکانی زۆرینە کوردنشینی عێراق و تورکیا پێکهاتبێت (ئێران لە خۆ ناگرێت)، لە ڕێککەوتنامەی بە مردوو لە دایک بووی سیڤەر ئاماژەی پێدراوە، بەڵام دواجار، دوای سێ ساڵ، بە واژووکردنی پەیماننامەی لۆزان لە جوڵای ١٩٢٣دا، ئەم پرۆژەیە پشتگوێ خرا. لە نێوان ئەم ساڵانەدا، سیاسەتی حکومەتی خاوەنشکۆ و حکومەتی عێراق بریتی بووە لە داڕێشتنی چوارچێوەیەک بۆ پیادەکردنی ئەو بەندانەی پەیماننامەی سیڤەر کە پەیوەستن بە کوردەوە. ئەم ڕەوتە لە ماوەی ئەم ساڵانەدا پەیڕەو کرا و ڕاسپاردەکانی کۆمیسیۆنی دیارکردنی سنووری سەر بە کۆمەڵەی گەلان، کە لە فێبریوەری ساڵی ١٩٢٥دا سەردانی کوردستانیان کرد، خەسڵەتێکی تایبەتیان بە ‹کوردیزم› لە عێراق بەخشی، کە لە هیچ شوێنێکیتردا نابینرێت.

لەلایەن کۆمیسیۆنی دیارکردنی سنووروەوە، پابەندیی بەخورتی بەسەر حکومەتی عێراقدا سەپێنرا، و کۆمیسۆن لە دوا ئەنجامەکەیاندا دەڵێت:

«پێویستە خواستی کورد لەبەرچاوبگیرێت و فەرمانبەرانی کورد بۆ بەڕێوەبردنی وڵاتەکەیان دابمەزرێنن، بەرقەرارکردنی دادپەروەری و خوێندن لە قوتابخانەکاندا بە زمانی کوردی بێت و پێویستە زمانی کوردی لە هەموو ئەو کەرتە خزمەتگوزاریانەدا، زمانی فەرمی بێت».

ئەنجوومەنی کۆمەڵەی گەلان لە بڕیارەکەیان سەبارەت بە سنووروەکانی باکوور، بەم جۆرە ئاماژە بە پرسی کورد دەکەن:

«حکومەتی بەریتانیا وەک دەسەڵاتی ئینتیداب، بانگهێشتکراوە، لەبەردەم ئەنجوومەنی [کۆمەڵەی گەلاندا]، ئەو ڕێکارە کارگێڕییانەی بۆ پاراستنی دانیشتوانی کورد [لە عێراقدا] گیراونەتەبەر، بخاتەڕوو.... واتە گەرەنتییەکانی پەیوەست بە بەڕێوەبردنی خۆجێیی [ناوچە کوردییەکان] کە لەلایەن کۆمیسیۆنی [دیارکردنی سنووروەوە] لە دوا ئەنجامگیریدا ئاماژەی پێکراوە».

لەلایەن حکومەتی عێراقەوە، لە ساڵی ١٩٣٢دا، کۆمەڵێک ڕێنمایی دەرچوون، بەوەی لە ناوچە کوردییەکاندا، فەرمانبەران کورد دەبن و کوردی زمانی فەرمی دەبێت و لە قوتابخانەکانیشدا بە زمانی کوردی دەخوێندرێت. هەروەها حکومەتی خاوەنشکۆ مافی ئەوەی هەبوو لەبەردەم کۆمیسیۆنی ئینتیدابەوە لە ساڵی ١٩٣١دا سەبارەت بە شکستی حکومەتی عێراق لە جێبەجێکردنی پابەندییەکانی لەبەرانبەر کورددا، بەرگری لە حکومەتی عێراق بکات. ئاشکرایە ئەم یاسایە لە مانگی مەی ساڵی ١٩٣١دا دەرچوو و یاساکە بۆ گشت وەزیرەکان نێردرا (بێجگە لە وەزیری دەرەوە و بەرگری) و فەرمانیان پێکرا، لە ناوچە کوردییەکاندا هەموو فەرمانبەرانی وەزارتەکانیان بکەن بە فەرمانبەری کورد، یان ئەگەر فەرمانبەری کورد نەبوون، فەرمانبەرەکانیان فێرە زمانی کوردی بکەن، بەڵام لە ماوەی هەشت ساڵی ڕابردوودا، وەک پاداشتێک بۆ لەدەست نەدانی پارێزگا کوردنشینەکان [و لکاندنی بە حکومەتی عێراقەوە]، هیچ کارێک نەکراوە، یان زۆر کەم کراوە، بۆ جێبەجێکردنی ئەو سیاسەتەی حکومەتی عێراق پەسەندی کردبوو. مومکین نییە پاساو بۆ حکومەتی عێراق بهێنرێتەوە بۆ بارودۆخی ڕابردوو و هەنوکەیی [کورد]. ئەوان ئەو سیاسەتەی بە دڵیان نییە، پشتگوێی دەخەن و لە هەر شوێنێک بۆیان بلوێت، بەربەست لەبەردەم جیەجێکردنیدا دروست دەکەن.

ئەو ڕێکارانەی بۆ هێنانەدی خواستی کورد گیراونەتەبەر زۆر سەرکەوتوانە لە ناوبراون. ئەمەش لەوانەیە بە هۆی بێ دەسەڵاتی بێت لە ئیدارەدانی جیاوازیە سروشتییەکانی [ناو کۆمەڵگادا]، بەڵام بەگشتی ئەمە بەهۆی بێ مەیلی حکومەتی عێراقە لە گرتنەبەری ئەم ڕێکارانە کە لەو بڕوایەدایە، ئەم ڕێکارانە لەبری بەهێزکردنی یەکپارچەیی خاکی عێراق، دەبێتە هۆی دابەشبوونی عێراق (بۆ نموونە، گرتنەبەری ڕێکاری تایبەت بە دامەزراندنی یەکەیەکی کارگێڕی تایبەت بە کورد). لە لایەکیترەوە، سەختە بۆ حکومەتی عێراق، هاوسۆزی کۆمەڵگایەک بێت، سەرکردەکانی بە ڕێزپەڕێکی زۆر کەم نەبێت، هیچ دەرفەتێک لە دەست نادەن بۆ دەڕبرینی ڕقیان لەبەرانبەر حکومەتی بەغدا و گشت ئەو کارانەی کردوویەتی. هەربۆیەش حکومەت هەوڵ دەدات ئەم کێشانە بە لابردنی سەرۆک خێڵە بەهێزەکان

چارەسەر بکات. ئەم جارە بەڕێوەبەرایەتی ئەنجوومەنی ئامۆژگاریکارە بەریتانییەکان (Moderating Council of British Advisors) و حەزی ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان بۆ پرسی کەمینەکان، لەم بابەتە هەڵنەقورتاون. نائومێدبوونی حکومەت لە جیاوازییە سروشتییەکانی کورد و تێگەیشتن لەوەی سەرکردەی کورد مامەڵە بەم دۆخەوە دەکەن، بوونەتە هۆی ئەنجامدانی پەرچەکردارێک، بە سوودی گۆڕینی ئەم بارودۆخە نەبێت.

سەرەڕای ئەو بارودۆخەی بە هۆی پەیماننامەی سیڤەرەوە هاتووەتەکایەوە، بەڵام کوردی لیوای موسڵ و هەولێر پێش ساڵی ١٩٢١، قبوڵیان کردووە بەن بە هاوڵاتی عێراق، بەڵام کوردی لیوای سلێمانی ئەوەیان ڕەتکردەوە بەن بە هاوڵاتی حکومەتی عێراق و بە دەوڵەتی عێراقەوە بلکێندرێن. هەروەها ڕەتیان کردەوە لە ڕیفراندۆمی هەمانساڵدا، دەنگ بە مەلیک فەیسەڵ بدەن. چالاکییەکانی شێخ مەحمود لە سلێمانی، شێخ ئەحمەد لە بارزان و براکەی مەلامستەفا، هەندێکجار بە شکستی حکومەتی عێراق هەژمار دەکرێن لە جێبەجێکردنی بەرپرسیارێتیەکان، بەڵام ئەمە تەنیا بەشێکی ڕاستییەکانە. دوژمنایەتی ئەو سەرکردانە بۆ حکومەتی عەرەبی بەغدا، دوژمنایەتییەکی ڕیشەییە. (هەروەك چۆن مێژووی زووی شێخ مەحمود ئەمە نیشان دەدات). لەم ڕووەوە دەکرێت ئەم سەرکردانە بە پاڵەوانی ناسیۆنالیزمی کورد هەژمار بکرێن، بەڵام ئەم ناسیۆنالیزمە لە پێناو بەدیهێنانی بەرژەوەندییە کەسییەکانی خۆیاندایە، نەک ئەوەی هاندەرەکەی بریتی بێت لە هەستی نیشیمانپەروەری. ئامانجی سەرەکی ئەو سەرکردانە ئازادبوونە لە موماڕەسەرکردنی دەسەڵاتی ستەمکاری دەرەبەگایەتیەکەیان بەسەر زۆربەی هەرە زۆری ئەو هاوڵاتیانەدا دەسەڵاتیان بەسەردا دەشکێن.

شۆڕشی مەلا مستەفای بارزان لە ساڵی ١٩٤٥، ئەگەرچی لە ڕووکەشدا، شۆڕشێک بوو لە دژی شکستی حکومەتی عێراقی لە باشترکردنی بارودۆخی ئابووری کورد، بەڵام ئەم شۆڕشە بە هۆی یارمەتی سەرۆک خێڵە کوردە دوژمنەکانی مەلا مستەفا لەناوبرا، لەوانەیە وا گریمانە بکرێت، نەمانی مەلا مستەفا لە عێراقدا بە دڵی زۆر کەس بوو بێت. سەرەڕای ئەو خەسڵەتە ناسیۆنالیزمەی ڕووس لە ڕێگەی یارمەتی و پڕوپاگەندەکانیان هەر لە دوای دەرچوونی مەلا مستەفا لە عێراق دەیخەنە

پـاڵ، بـەڵام خـودی شۆڕشـەکە، شۆڕشـێکی ڕاسـتەقینە بـوو. شـێخ مەحمـود هەرگیـز نەیتوانیـوە فەرمانڕوایـی خەڵکێکـی زۆر بـکات، تەنانـەت لـە خـودی سـلێمانیش، خـودی مەلامسـتەفاش بـە بـێ پـارە و چەکـی ڕووسـیا، نەیدەتوانـی ئـەم جـۆرە کارە بـکات.

بـەڵام وەک جیاکەرەوەیـەک، مەلامسـتەفا وەک قارەمانێکـی شـەڕکەر دەرکـەوت و بەڵگەیەکـی زینـدووی مەیلـی سـۆڤیەت بـوو بـۆ ناسـیۆنالیزمی کـورد. توانـای مەلامسـتەفا لـە ئـاژاوە نانـەوە، نیگەرانکەرتریـن هـۆکار بـوو بـۆ حکومەتـی عێـراق. ئـەم نیگەرانیـە بـە بڵاوبوونـەوەی دەنگـۆی گەڕانـەوەی مەلامسـتەفا وەک سـەرۆک هێزێـک کـە پشـتیوانی ڕووسـیای هەیـە، مایـەی نیگەرانـی بەردەوامـی حکومـەت بـوو.

لـەو ماوەیـەی مـەلا مسـتەفا لـە وڵات دوور بـوو، ئـەو هێلێکـی پەیوەنـدی لـە نێـوان ناسـیۆنالیزمی کـوردی و کۆمۆنیزمـدا دروسـت کـرد و بـوو بـە ئیلهامـدەری قوتابیـان، مامۆسـتایانی ئایینـی، شـۆفێری لۆری کە ناسـیۆنالیزمی کـوردی هۆکاری سـەرەکی ڕاپەڕینیانە لـە دژی کۆمەڵگایـەک تێیـدا دەژیـن و بێگومـان کەرەسـتەی خـاوی ئـەم بیرۆکەیـەش تیۆری کۆمۆنیسـتە. لە چالاکییەکانی ئەم چینانەی سـەرەوەدا، زۆر سـەختە ناسـیۆنالیزم و کۆمۆنیزم لێک جیابکرێنەوە، هەر بۆیەش دروسـتە، ئەم جوڵانەوەیە وەک جوڵانەوەیەکی کۆمۆنیسـتی هەژمـار بکەیـن کە ناسـیۆنالیزمی کـوردی بەکاردێنێت و هیچ کوردێـک ناتوانێت ڕووبەڕووی تۆمەتـی خیانـەت نەبێتـەوە، ئەگـەر کۆمۆنیـزم بـە ئامرازێکـی سیاسـی لە قەڵەم بـدات نەک ئامانجێکی سیاسـی. (لەم حاڵەتەدا دەبێ ئەم چینە لە هەندێك سـەرکردەی پایەبەرزی وەک بەدرخانـەکان جیـا بکرێنـەوە کـە بە هـۆی هـۆکاری جۆراوجـۆرەوە مامەڵە لەگەڵ سـۆڤیەت دەکـەن). خواسـتی [سـەربەخۆیی] و سـەختی [بارودۆخـی ئابـوری] لـە تەواوی کوردسـتاندا بەربـڵاوە، ئـەم دۆخـە زۆر بـە ئاسـانی دەتوانرێـت بقوزرێتەوە، ئاغـاکان بە بێ ئـەوەی هیچ هاوسـۆزیەکی حەقیقیـان لەگـەڵ جوڵانـەوە ناسیۆنالیسـتیەکەی کـورددا هەبیـت، نایانەوێت یارمەتـی حکومەتـی عێـراق بـدەن و هەربۆیـەش لەوانەیـە ئەگـەر بارودۆخەکـە لە دەسـت دەرچـوو، هەندێـك مەرجیـان هەبێـت لـە پێنـاو هێنانـەدی بەرەژەوەندییـە تایبەتییەکانـی خۆیـان. لەوانەیـە لەڕاسـتی دووربێت کە بۆ هاندەرانـی کۆمۆنیزم، ناسـیۆنالیزم وەک پلانێک بـۆ خوڵقاندنـی ئـاژاوە لـە کوردسـتانی عێراقـدا لێـک بدرێتـەوە، بـەڵام ئـەو هەلومەرجانەی

بوونەتە هۆی سەرهەڵدانی ئەم ناسیۆنالیزمە، لە ئەنجامی پێکەوە گرێدانی لاوازی حکومەت و ئاژاوەنانەوەی ڕووسە.

ئەمەش تێبینییەکی خەمهێنە لەسەر نیەت پاکی داڕێژەرانی پەیماننامەی سیڤەر و ئەندامانی کۆمیسیۆنی ئینتیدابی کۆمەڵەی گەلان کە دەبێ عێراق هەوڵ بدات، خواستی کورد تەنانەت لە ئاستێکی نزمیش بێ، بەدی بهێنێت، کەچی شۆڕش و دوژمنکاری هەر بەردەوامە. دۆخی خراپی ئەمنی پارێزگا کوردییەکان هەرگیز نەبووەتە هۆی نیگەرانی حکومەتی عێراقی بۆ باشترکردنی ئەم دۆخە.

مەلامستەفای بارزان کاتێک لە ساڵی ١٩٤٥ بەرەو ئێران ڕۆیشت، وازی لەوە هێنا تەنیا ببێتە کەسایەتییەکی عێراقی. پێداچوونەوەیەک بە چالاکییەکانی ئەم دواییەی ئەو، لە بەشی تایبەت بە ئێران و سیاستی سۆڤیەت-کوردی دەخرێتەروو.

ئێران

لە سەردەمی فەرمانڕەوایی ڕەزاشادە، کورد و خێڵەکانیتر بە توندی کۆنترۆڵکران. سەرۆک خێڵەکان بەرەو تاران و ناوچەکانیتر ڕاگوێزران. لە دوای لە کارلادانی ڕەزاشا، ئەو سەرۆک خێڵانە گەڕانەوە ناو خێڵەکانیان و دوای چەند مانگێکی کەم، دۆخی سەروەرنەبوونی یاسا بۆ ئەم ناوچانە گەڕایەوە. لە میانەی ساڵانی ١٩٤١-١٩٤٤دا، ناوچە سنووریيەکانی سەردەشت، بانە، مەریوان و هەورامان بە تەواوەتی لە کۆنترۆڵی حکومەت دەرچوو بوون و سەربەخۆ بوون. لە سەردەمی داگیرکاری ئەنگلۆ-سۆڤیەت لە ساڵی ١٩٤١دا، بنکە سەربازییەکانی ئێران پاشەکشەیان کرد، یان لەلایەن کوردەوە دەرکران، تا پاییزی ١٩٤٤ ئەم بنکانە دووبارە لەم ناوچانەدا نەکرانەوە.

لە زۆنی داگیرکراو لەلایەن ڕووسەوە، هێزەکانی ئێران ئازادیی ئەنجامدانی ئۆپراسیۆنی سەربازیان نەبوو و لە ساڵی ١٩٤٤دا مهاباد بووە مەڵبەندی چالاکیی ناسیۆنالیزمی کوردی لە ئێران، واتە لەو شوێنەی قازی محەمەد، کەسایەتییەکی خۆجێیی، وەک سەرۆکی جوڵانەوەکە پەیدابوو. ئامانجی سەرەکی قازی محەمەد بریتی بوو لە بەدەستهێنانی ئۆتۆنۆمییەکی خۆجییی هاوشێوەی ئەوەی شێخ مەحمود لە سلێمانی لە نێوان ساڵانی

١٩١٨-١٩١٩دا هەیبوو. بە هاتنی مانگی فێبریوەری ساڵی ١٩٤٥، دەرکەوت قازی محەمەد پشتگیریی ڕووسیای هەیە. لەو مانگەدا لە مهاباد نائارامی سەریهەڵدا و ڕووسیا هاتە ناو بابەتەکەوە و ڕێگری لە دەستێوردانی هێزێکی ئێرانی کرد کە بۆ کۆنترۆڵ کردنی بارودۆخەکە بەرەو مهاباد نێردرابوو. پەیوەندی نێوان قازی محەمەد و پارتی دیموکراتی تەورێز، کە لە دێسەمبەری ١٩٤٦دا لە دژی حکومەتی ئێران ڕاپەڕی، هیچ کات ڕوون نەبوو، بەڵام بە گوێرەی هەواڵەکان لە زۆنی کوردیدا، کۆمارێکی کوردی دامەزرا، دواتر قازی محەمەد بوو بە سەرۆکی ئەم کۆمارە.

کۆمار لە ئەنجامی دژایەتی خێڵەکان و کاردانەوەی حکومەت لە دژی کۆمارەکە لە کۆتایی ساڵی ١٩٤٦دا ڕووخا. قازی محەمەد خۆی ڕادەستی فەرماندەی هێزەکانی ئێران کرد، لە فێبریوەری ١٩٤٧ دادگایی کرا و لە سێدارە درا.

ئەوکات لەلایەن حکومەتی ئێرانەوە هەندێك مەرج خرانە بەردەم مەلامستەفا و هاوەڵانی، بەڵام مەرجەکان پەسەند نەکران و زۆرێک لە پیاوانی خێڵ و سەرکردەکان لەلایەن هێزەکانی ئێرانەوە بەرەو سنووری عێراق نێردران، کەچی مەلامستەفا لە ڕێگەی خاکی تورکیاوە، دووبارە گەڕایەوە ناو خاکی ئێران و لەوێشەوە بەرەو ئازەربایجانی سۆڤیەت ڕۆیشت و لەوێ مایەوە.

لەوکاتەوە تا هەنوکە هیچ شتێکی گرنگ لەبارەی کوردستانی ئێرانەوە تۆمار نەکراوە. ڕاپۆرتی ئەوە هەبوو، لە سەرەتای ئەم ساڵەدا مهاباد ئارام بووە و ئەو کەسانەی لایەنگری سۆڤیەت بوون، چیتر لەوێ نەماون. لەم مانگەدا (سپتەمبەری ١٩٥٠) هەواڵی سەرهەڵدانی خێڵی جوانڕۆ هەیە، سەرهەڵدانێک کە وا دیارە بەرگریکردن بێت لە دژی چەککردنی خێڵەکان. پەرچەکردارێکی سروشتی کە هیچ پەیوەندی بە ناسیۆنالیزمی کوردییەوە نییە.

چینی ڕۆشنبیر و بێ ئومێد کە کارەکتەری جوڵانەوەی ناسیۆنالیزمی کوردین لە ئێراق و وڵاتانی شام، لە ئێراندا نین. [دەوڵەتەکانی شام لە هەر یەک لە سوریا و لوبنان و ئیسرائیل و تورکیا و ئەردەن و میسر پێک دێت؛ بەڵام لێرەدا مەبەستی نووسەر لوبنان و سوریایە. وەرگێڕ].

ولاتانی شام (The Levant States)

ژمارەی کورد لە لوبنان کەمە و گرنگی سیاسییان نییە. ئەو کوردانەی لە سوریاش دەژین ژمارەیان نزیکەی ٥٠٠ بۆ ٦٠٠ هەزار کەسە. زۆربەی کوردی سوریا بەسەر گروپە خێڵەکییەکانی ناوچەی جزیرەدا و بە درێژایی سنووری تورکیا دابەش بوونە. لە دیمەشق کۆمەڵەیەکی ٢٠ هەزار کەسیی کورد دەژین.

ئەگەرچی جاروبار کورد لە دژی حکومەتی سوریا ناڕەزایی دەردەبڕن، بەڵام تا هەنوکە هیچ ئاماژەیەک بۆ شۆڕش لە دژی حکومەت یان داوای جیا بوونەوە لە سوریا نەبینراوە، هەروەك ئەوەی کە لە عێراقدا هەیە. هەندێك پەیوەندی لە نێوان کوردی جزیرە و براکانیان لە تورکیادا هەیە، بەڵام هەڵوەشاندنەوەی ڕێکخراوە خێڵەکییەکان لە تورکیادا، پەیوەندی نێوان ئەم دوو کۆمەڵە کوردەی لاواز کردووە. لە کاتی گوشار خستنەسەر کورد، هەواڵ هەن لەسەر هاتوچۆی بەردەوامی نێوان کوردی سوریا و عێراق و ئێران، بەڵام دەکرێت بگوترێت، هەندێك هەواڵ و پەیام لەسەر هاندانی کورد لە دژی حکومەت بیستراوە. کاریگەری ڕووداوەکان لە خودی سوریادا پشتگوێ خراوە، بەڵام چینی خوێندەواری کوردی سوریا لە جزیرە هەروەك کوردی عێراق ئاڵودەی کۆمۆنیزم بوونە، بەڵام ئەمانە کاریگەرییەکی ئەوتۆیان لەسەر سەرۆک خێڵەکان و لایەنگرەکانیاندا نییە.

لەڕاستیدا، ئەوەی براکانی بەدرخان لە دیمەشق و بەیروت نیشتەجێبوونە، بە ڕێکەوت بووە. ئەوان جێماوەی خێزانێکی بەرجەستەی کوردن کە لەلایەن تورکەکانەوە چەندین ساڵ لەمەوبەر دەرکراون. هەنوکە لە ناوچەی وان وەک ڕۆشنبیرە ناسیۆنالیستەکانی کورد هەژمار دەکرێن. چالاکی بەدرخانەکان نەبووەتە مایەی نیگەرانی حکومەتەکانی سوریا و لوبنان. پار پێشنیازەکەی جەلادەت بەدرخان بۆ گرێدانی کۆنگرەیەکی کوردی لە بەیروت، لەلایەن دەسەڵاتدارانەوە قبوڵ نەکرا و هیچ پەرچەکردارێکی دوژمنکارانە لە دژی ئەم بڕیارەی حکومەت نەگیراوەتە بەر.

تورکیا

نزیکەی نیوەی سێ ملیۆن کوردەکەی [هەر چوار پارچەی کوردستان] لە پارێزگاکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیادا دەژین. تا ساڵی ١٩٥٣ کە تورکەکان وڵاتیان بە تەواوەتی کۆنترۆڵ کرد، خواستی سەرۆک خێڵەکانی کورد بۆ پاراستنی سەربەخۆیی خۆیان بووە هۆی هەڵگیرسانی سەرهەڵدان و شەڕی نەپچڕاو. سیاسەتی کۆماری نوێی تورکیا بۆ بەعەلمانیکردن و بە ڕۆژئاواییکردنی کۆمەڵگای تورکیا، بووە هۆی هەڵگیرسانی دوو شۆڕش، یەکێکیان لە ساڵانی ١٩٢٥-٢٦، ئەویتریشیان لە ناوچەی چیاکانی ئارارات لە ساڵی ١٩٣٠دا، دواتر لە ساڵانی ١٩٣٧-٣٨دا، شۆڕشێکیتر لە چیاکانی دەرسیم کە هەنوکە بە تۆنجەلی ناودەبرێت، سەریهەڵدا.

هەموو ئەو شۆڕشانە بە دڕندەییەوە سەرکوتکران و دواتر لە ڕێگەی دوورخستنەوەی سەرۆک خێڵەکان لە زێدیان یان لە سێدارەدانیان و دابەشکردنی ماڵ ومووڵکیان سیاسەتی لەناوبردنی سیستەمی خێڵایەتی و دەرەبەگایەتی لەلایەن حکومەتی تورکیاوە گیرایەبەر. هاوکات لە ڕێگەی ڕاگێشانی هێلی ئاسنین بۆ پارێزگاکانی ڕۆژهەڵاتی وڵات و ڕاگێشانی ڕێگاوبان بۆ ناوچە دوورەدەستەکان و بە کردنەوەی قوتابخانەکان و خوێندن بە زمانی تورکی و باشترکردنی شێوازەکانی کشتوکاڵی و بۆ سەرنج ڕاگێشانی خێڵە کۆچەرییەکانی کورد تا بن بە خێڵی نیشتەجێ، حکومەتی تورکیا هیواخواز بوو کورد لە ناو تورکدا بتوێنێتەوە. پرۆسەیەک، بە هیچ شێوەیەک تەواو نەکرا، بەڵام باری ئەمنی بە هۆی بوونی ژمارەیەکی زۆری سوپای تورک لە ناوچە کوردنشینەکاندا باشتر بوو.

دەسەڵاتدارانی تورکیا زۆر بە ڕاشکاوی ئەوەیان ڕەتکردەوە دان بە کورد بنێن وەک کەمینەیەک و تەنیا وەک کێشەیەکی سنوور دەیانڕوانیە پرسی کورد، بەڵام جار نا جار ئەوان نیگەران بوون لە ئەگەری کاریگەری نواندە سەر کردەکانیان بە هۆی ئەو پرۆپاگەندا ناسیۆنالیستیانەی کە لەو دیو سنووەکانی تورکیاوە ئەنجام دەدرا.

سیاسەتی ڕووسیا لەبەرانبەر ناسیۆنالیزمی کورددا

لە مانگەکانی دوای هاتنە ناوەوەی سوپای ڕووسیا و بەریتانیا بۆ ناو خاکی ئێران لە ساڵی ١٩٤١دا، ڕووس بە هۆی تێکچوونی بارودۆخی سەربازییان لە قەفقاز، بە بەردەوامی بیریان لە دۆزینەوەی خێڵی کوردی دۆست، لە سەر سنووری نێوان ئازەربایجان و تورکیادا دەکردەوە. باشتربوونی بارودۆخەکە و تێگەیشتنی ڕوون لە ڕاستییەکان، بووە هۆی ئەوەی ڕووسیا لە مەترسی ئاژاوەگێڕی خێڵەکان لە هێڵی بەرگری بەدرێژایی [سنووری ئێران] تێبگات، ئەمەش بووە هۆکاری گۆڕانکاری لە هەڵسوکەوتی ڕووس و لە کۆتایی ساڵی ١٩٤٢دا، هەوڵیاندا خێڵە تورکەکان [دەبێت مەبەستی نووسەر خێڵە کوردییەکان بێت و ئەمە هەڵەی چاپی بێت. وەرگێڕ] بەهێمنی بهێڵنەوە و باڵانسی نێوان ئەوان و دەسەڵاتدارانی تورکیا ڕابگرن. ئەم سیاسەتە تا ساڵانی ١٩٤٣ بەردەوام بوو و لە ساڵی ١٩٤٤دا، هەروەك لە سەرەوە ئاماژە پێدرا، هانی جوڵانەوەی قازی محەمەد درا. سەرەڕای ئەمەش هیچ بەڵگەیەک لەبەردەست نییە، ئەوە پشتڕاست بکاتەوە، ڕووس بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ و بەرفراوان پشتگیریی سەربەخۆیی کورد دەکەن.

بەهەرحاڵ، شایانی ئاماژە پێدانە لە هەڵسوکەوتی سۆڤیەت لە ساڵی ١٩٤٦دا، بەمجۆرە تۆمار کراوە: «بە نەبوونی هیچ پڕوپاگەندەیەکی کاریگەری پەرچەکردارانە [لە دژی پڕوپاگەندەی سۆڤیەت]، جا پڕوپاگەندەکە ڕاستەخۆ لەلایەن سۆڤیەتییەکانەوە بێت، یان ئیلهامی لە کردارەکانیان وەرگرتبێت، ئەم پڕوپاگەندەیە ڕێگە دەکاتەوە سیاسەتی ڕووسیا بگۆڕدرێت بۆ سیاسەتی یەکگرتنەوەی کورد و ڕاکێشانیان بۆ ناو یەکێتی سۆڤیەت. تەنانەت ئەگەر بێت و سۆڤیەت نیەتی گرتنەبەری ئەم سیاسەتەی نەبێت، بەڵام ئەمە سیاسەتێکی ترسناکە، دەتوانێت لەکاتی پێویستدا، بە هۆی ئەو پشتگیرییە سنووردارەی ڕووسیا لە ئۆتۆنۆمی بۆ کورد دەکات، [ئەم سیاسەتە] ببێتە یارمەتیدەری پرۆسەی نەهێشتنی دەسترۆیی و قەڵەمڕۆی بەریتانیا لە ڕۆژهەڵاتی ناڤیندا».

لە ساڵی دواتر، مەلامستەفا بەرەو ڕوسیا هەڵات و هەر لەوێوە وەک هەڕەشە

لەسەر ئاشتی عێراق و ئێران مایەوە و دەکرێت وەک سەرۆکێکی شیمانەکراو (کە بە تۆندی لە ژێر کۆنترۆڵی سۆڤیەتدا بوو)، لە ئەگەری ڕووداوێک دەکرێت بانگێشت بکرێت بۆ سیاسەتێکی کارا [لە بەرژەوەندی سۆڤیەتدا] لەو ناوچانەی پێویستە مەلامستەفا تێیدا چالاکی ئەنجام بدات.

لەکاتێکدا لە ڕێگەی مەلا مستەفاوە پەیوەندی لەگەڵ سەرۆک خێڵە کوردەکانی عێراق بەردەوامی پێدرا و لەم ڕێگەیەوە ئەدەبیاتی خراپکارانە [واتە پڕوپاگەندەی کۆمۆنیزمی] دەگەیشتە کوردە سیاسییەکانی بەغدا و سلێمانی و شوێنەکانی دیکە. ڕووبەڕووی دووڕیانبوونەوەی کوردە ڕۆشنبیرەکانی بەیروت و دیمەشق، ئەو دەرفەتەی بە [ڕووس بەخشی]، بە شاراوەیی، بەڵام بە بێ هیچ بەڵێنێکی ئەرێنی، کورد بوروژێنن.

پێوست ناکات ڕووسیای سۆڤیەت هیچ کارێکی دیکە ئەنجام بدات، یان لێرەدا [واتە لە کوردستان] هەوڵەکانی هیچ تێچوێکی پێویست بێ، بەڵام کۆمۆنیزم، کە [بۆ کورد] خراوەتەڕوو لەلایەن سەرۆک خیڵەکانەوە پەسەند ناکرێت و پەیڕەوکردنی پڕۆگرامە خامەکەی، بۆ لایەنگرانی ئەم سەرۆک خێڵانە بابەتێکی بێ مانایە. لە کاتی ئاشتیدا، گەنجە نیمچە خوێندەوارەکان بە کەڵک دێن تا بیرۆکەی ڕووس، بەوەی ئەوان پارێزەری کوردستانن، بە زیندوویی بهێڵنەوە. بەڵێنی کێشانی سنوورەکانی کوردستانی باکوور و بەڵێندان بە دامەزراندنی ئۆتۆنۆمی بۆ کورد، دەتوانرێت زۆر بە ئاسانی لە کاتی شەڕدا بەکار بهێنرێت.

نهێنی

کۆنسولگەری گشت بەریتانیا

تەورێز

(614/112/A-7/50)

٣١ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٠

بەڕێز کریستۆفەر

١. لە دوای نووسینی نامەیەکم بە ژمارە ٢٨ لە ١٦ی ئۆکتۆبەر لەبارەی کوردستانی ئازەربایجان، لەگەڵ فەرماندارى گشتى [تەورێز] گفتوگۆیەکى دوورودرێژم لەبارەی ئەم سەردانەی دوایی بۆ ئەم ناوچەیە ئەنجام داوە. دکتۆر ئیقبال لە میانەی گەشتەکەیدا، کە لەلایەن سەرۆک پۆلیس و بەڕێوەبەری نۆژەنکردنەوەی ڕێگاوبانەکان و کۆمەڵێک کاربەدەستی دیکەشی لەگەڵ بوون، لە مەراغە، میاندواو، بۆکان، مهاباد و سەقز بەرەو سەردەشت چووە. دواتر ئەو بەرەو باکوور و تا ڕۆژئاوای دەریاچەی ڕەزایە و لەوێشەوە بەرەو ماکۆ ڕۆیشتووە و لەوێوە گەڕاوەتەوە تەورێز. بەگشتی، هەڵسانگاندنەکانی فەرماندارى گشتى ڕاپۆرتەکەی من پشتڕاست دەکاتەوە، بەڵام یەک یان دو و خاڵی سەرنجڕاکێشیتر دەرکەوتوون.

٢. سەرەکیترین تێگەیشتنی دوکتور ئیقبال ئەوەبوو خێڵی جەلالی لە دەوروبەری ماکۆ نیشتەجێن، هی متمانە پێکردن نین؛ پرسی ناسەقامگیریی فەرمانڕەوا لە مهاباد، لە هەموشیان سەرسوڕهێنەرتر، بوونی ملکەچییەکی بەهێز لە سەردەشت بۆ [ڕژێمی ئێران].

٣. سەبارەت بە خێڵی جەلالی، بە بڕوای دکتۆر ئیقبال هەر جۆرە هەوڵدانێک بۆ بەدەستهێنانی ئینتیمای ئەم خێڵە، درێژ دەخایەنێت. هەروەها ئەو دڵنیایی خۆی دەدایەوە بەوەی لە نزیکەوە چاودێری ئەم خێڵە دەکات.

٤. بە بڕوای دکتۆر ئیقبال، بە گشتی لەنێو کورد و بەتایبەتیش لە شاری مهابادا پڕوپاگەندەیەکی زۆر هەیە و پڕوپاگەندەی ڕووس هەندێك پێشکەوتنی لە مهاباد

بـە خـۆوە بینیـوە. بـە بـڕوای ئـەو، لـە هەمـوو بارێکـدا بارودۆخەکـە لـە کۆنـترۆڵ دەرناچێـت، بـەڵام بـە بۆچوونـی ئـەو، ڕووس بـەردەوام دەبـن لـە پڕوپاگەنـدە کـردن، تـا ئەوکاتـەی دۆخەکـە کۆنتـڕۆڵ دەکـەن، تەنیـا پەرچـە کـرداری ئێـران دەتوانێـت ڕێگـری لـەم کارە بـکات. دکتـۆر ئیقبـال، دەسـەڵاتدارانی ئـاگادار کردووەتـەوە، بـە زووتریـن کات وێسـتگەیەکی پەخشـی ڕادیـۆ لـە مهابـاد دابمەزرێنـن. هـاوکات ئـەو هەندێـك ڕێکاریـتری پڕوپاگەنـدەی گرتووتەبـەر کـە بـۆ مـن باسـی وردەکارییەکانـی نەکـرد. مـن هیـچ گومانـم لـەوەدا نییـە، ئـەو ڕێکارانـە، ڕێـکاری ئارامکـەرەوەن، بـەڵام هـەروەك لـە ڕاپۆرتەکەمـدا ئامـاژەی پێـداوە، لـەم ناوچەیـەدا کـردە، نـەک گۆتـار، پێویسـتە بگیرێتەبـەر. هەروەهـا حکومـەت نابـێ دوودڵ بێـت لـەوەی، تـا دەسـتکەوتەکان بچنێتـەوە، دەبـێ هەوڵـی بـەردەوام بـدات.

٥. فەرمانـداری گشـتی لـەو پێشـوازییە گەرمـەی لـە سەردەشـت لێیکرابـوو، تووشـی سەرسـوڕمان ببـوو. لـە سەردەشـت وەک زۆر شـوێنێتر، دکتـۆر ئیقبـال، یەکـەم فەرمانـداری گشـتی بـووە، سـەردانی ئـەم شـوێنە بـکات. وەڵامـی ئـەم ئینتیمایـە لـە مـاوەی ٢٤ کاتژمێـردا بـە نامەیـەک لەلایـەن شـاوە درایـەوە و ئەمـەش دانیشـتوانی سەردەشـتی خۆشـحاڵ کـرد.

٦. لـە وەڵامـی پرسیارێکمدا سـەبارەت بـە سـەختی دابەشـکردنی [سـوتەمەنی] لـە ناوچـە دوورە دەسـتەکاندا، دکتـۆر ئیقبـال گوتـی: کۆمپانیـای نەوتـی ئێـران، ئەنبـاری باشـی بـۆ گڵدانـەوەی بەرهەمـە نەوتییـەکان لـە هەمـوو شـوێنێکدا دروسـت کـردووە، هەروەهـا لـە هـەر شـوێنێک پێویسـتیان بـە دانەوێڵـە بـوو، بۆیـان دابیـن دەکرێـت.

٧. لـە مـاوەی گەشـتەکەیدا، دکتـۆر ئیقبـال، سـەری سـوڕما بـوو لـەوەی لـە هەمـوو چایخانەیەکـدا بـێ تـەل هەیـە، واتـە ئـەو شـتەی ئێمـە پێشـتر دەمانزانـی.
(C. T. Gandy Esq)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

تاران

زۆر نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(1026/33/50)

٨ی نۆڤەمبەری ١٩٥٠

١. خۆشحاڵ بووم بە بینینی نامەکەتان بە ژمارە (E.1822/12)، لە ٢٥ی ئۆکتۆبەر کە بۆ مۆنتاگۆ-پۆلۆک (Montagau-Pollock) ناردبووت و ئاماژەت بەوەدابوو، پێداچوونەوە بە ئامانجی پێشوت دەکەیەوە سەبارەت بە دووبارە دەستپێکردنەوەی پەخشی ڕادیۆیی [بە زمانی کوردی] لە کوردستان.

٢. بە گشتی بارودۆخی ئەمنی ناوچە کوردییەکانی عێراق باشە و لەو بڕوایەدا نیم، هیچ ئاژاوەیەک لەم ناوچەیەدا سەرهەڵبدات. (هەروەك لە نامەکەمدا بە ژمارە ٢١٨ (٥٠/٢٥/١٠١٤)، لە ٢ی ئۆکتۆبەر ئاماژەم بۆ کرد و کۆپییەکیش بۆ تاران، ئەنقەرە، دیمەشق و واشنتۆن دەنێرم)، بەڵام نیگەرانی کاریگەرییەکانی پەخشی ڕادیۆی ئێریڤانی سۆڤیەتم لەسەر کوردستان. لەوانەیە لەبیرتان بێت کاتێک پار لەبارەی دووبارە زیندوو کردنەوەی پەخشی ڕادیۆی کوردستان گفتوگۆمان کرد، تریڤێلیان (Trevelyan) لە نامەکەیدا بە ژمارە (P. 49/73) لە ٢٥ی ئۆگۆست، ١٩٤، بۆ مارای (Murray)، مەزەندەی ئەوەی کرد ٣٠٠ ئامێری ڕادیۆی مۆڵەت پێدراو و نزیکەی هەمان ژمارە لە ئامێری ڕادیۆی مۆڵەت پێنەدراو لە شاری سلێمانیدا هەن.

لە ناوچەکانیتری ئەم لیوایەدا، ٢٠٠ ئامێری ڕادیۆی مۆڵەت پێدراو هەن و لە هەولێر ٢١٥ ئامێری ڕادیۆی مۆڵەت پێدراو هەن. هەروەها ئەو ئاماژەشی بەوەداوە لە هەر گوندێکدا ڕادیۆ کافەیەک هەیە [واتە چایخانەیەک هەیە کە ڕادیۆی تێدا بێت] و لە ڕێگەی بڵندگۆیەکەوە کە بە ڕادیۆکەوە گرێدراوە، ژمارەیەکی زۆری خەڵک گوێی لە ڕادیۆکە دەبێت. ئەم ژمارانە، ئاماژەن بەوەی ژمارەیەکی بەرچاوی کورد دەستیان بە ئامێری ڕادیۆ دەگات.

ویلفرێد تێسگێر (Wilfred Thesiger)، لەم دواییەدا لە گەشتێک لە باکووری عێراق گەڕاوەتەوە، بە یەکێک لە ئەندامانی ستافەکەمی گوتبوو، دۆش داماوە لە ئاست بەرزیی ئاگایی کورد لە ڕادیۆ. هەروەها تووشی سەرسوڕمان ببوو لەوەی کورد زیاتر لەوەی ئاگاداری کاروباری گوندی دراوسێیان بن، ئاگاداری کاروباری کۆریان، ئەمەش بۆ حەزی کورد بۆ گوێ گرتن لە ڕادیۆ دەگەڕێتەوە.

جیا لە تاران، تا ئەو شوێنەی ئێمە ئاگادارین، تەنیا ڕادیۆیەک بەرنامەکانی بە زمانی کوردی پەخش دەکات، لەلایەن سۆڤیەتەوە، پاڵپشتی دەکرێت. ئەگەر بێت و ئەم ڕادیۆیانە بۆماوەیەکی باش بە بێ بەرپەرچدانەوە بمێننەوە، ئەمە دەبێتە هۆی کاریگەریی نواندن لەسەر هەڵسوکەوتی کورد لەبەرامبەر حکومەتە میترۆپۆلیتەنەکانیان [واتە حکومەتەکانی ئێران و عێراق و سوریا و تورکیا] و لەبەرانبەر حکومەتە ڕۆژئاواییە دیموکراتەکاندا. هەربۆیەش بە بڕوای من باشترە، بە بێ دواخستن ڕادیۆی ڕکابەری ئەم ڕادیۆیانە بۆ کورد بکرێتەوە.

ئێمە زۆر بە وردی کردنەوەی پەخشی ڕادیۆمان لە کوردستانم هەڵسەنگاند. جگە لە تێچووەکەی، گرفتە سەرەکییەکانی کردنەوەی ڕادیۆکە بریتین لە:

ا چۆنیەتی چاودێریکردنی پەخشی ڕادیۆکە.

ب هەستیاریی حکومەتەکانی ئێران، عێراق، تورکیا و سوریا.

ج پەرچەکرداری کورد بۆ لەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندیەکانیان.

۳. با هەر یەک لەم خاڵانەی سەرەوە بە جیا بخەینەڕوو. یەکەم، کورد گەلێکن جێگەی متمانە پێکردن نین و ئەو لەخشتەبردنەی بە هۆی پەخشی ڕاستەوخۆوە دروست دەبێت، لەوانەیە لە درێژخایەندا ببێتە هۆی دروستبوونی دڵەڕاوکێ لای کورد. هەربۆیەش بە بۆچوونی ئێمە، گرنگە هاوڵاتییەکی بەریتانی کە دەتوانێت بە کوردی قسە بکات، چاودێری ڕادیۆکە بکات.

٤. دووەم، ئەمەش ئەو خاڵەیە مارای لە نامەکەیدا بۆ تریڤێلیان، بە ژمارە (PR. 2707/38/9) لە ١٨ی ئۆکتۆبەر ١٩٤٩دا، ئاماژەی پێدابوو، واتە پەخشی ڕادیۆ بە

زمانی کوردی، دەبێتە هۆی هێنانەدی تەنگەژە لە تاران و ئەنقەرە و دیمەشق و بەغدا. من لە تۆماری ئەم دواییەی گفتوگۆی نێوان ئێوە و ئەمریکییەکان، کە تۆمارەکەتان بە ناونیشانی نامەی ژمارە (E.10213/12) لە ٢١ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٠ ناردبوو، بۆم دەرکەوت، باڵیوزی تورکیا لە لەندەن لە گفتوگۆی لەگەڵ میکائیل ڕایت، لەسەر کردنەوەی دەنگی ئەمریکا بە زمانی کوردی ناڕەزایی دەربڕیوە. هەڵبەت، هیچ شتێک نییە ڕێگرمان بێت لە کردنەوەی ڕادیۆی دەنگی کوردی و ئەو حکومەتانەی کوردستانی بەسەردا دابەش بووە لەوانەیە ڕازی بن بەوەی هۆکاری سەرەکیی کردنەوەی ئەم ڕادیۆیە، وەستانە لە دژی پڕوپاگەندەی سۆڤیەت، کە مەبەستیەتی کورد لە دژی ئەم حکومەتانە هان بدات. سەرەڕای ئەمەش، لە پەخشەکانی ئەم ڕادیۆیەدا، پێویستە خۆمان بە دوور بگرین لە وروژاندنی هەر بابەتێک کە حکومەتەکانی مێترۆپۆلیتێن وای لێکبدەنەوە ئەمە هەوڵدانێکە بۆ لاوازکردنی دەسەڵاتەکەیان بەسەر کەمینەی کوردیاندا.

بەهەمانشێوە، ئێمە دەبێ خۆمان دوور بگرین لەوەی ئەو هەستە لەلایەن کورد دروست بکەین بەوەی زلهێزێک هاوسۆزە لەگەڵ خواستە ناسیۆنالیستییەکەیاندا. لە کۆتاییدا هەندێک شت لەو قسانەی باڵیوزی تورکیا بە میکایل ڕایتی گوتووە، هەن. هەروەها، ئێمە لێرە لە بۆنەیەکدا، پێشنیازمان بۆ کارمەندانی باڵیۆزخانەی ئەمریکا کردووە، نیشاندانی مەیلی زۆر بە کورد، کارێکی ناعاقڵانەیە. بەهەرحاڵ، ئەم گرفتانە بەو مانایە نایێن، ناتوانین تێیان بپەڕێنین.

خاڵێک لە نامەکەی مۆنتاگۆ-پۆلۆک بە ژمارە ١٥٧ (٥٠/٢/١٠٦٢٢) لە ٢٩ی سێپتەمبەردا هەیە کە من لە پەرەگرافی ٦دا باسی دەکەم. ئەو ئاماژە بەوە دەکات، لەبارەی کردنەوەی ڕادیۆ بە زمانی کوردی، باشترە پێشوەختە لەگەڵ سوریا و حکومەتە پەیوەندیدارەکان قسەبکەین. من ڕێز لەو پێشنیازە دەگرم و هەروەك لە پەرەگرافی پێشووتردا باسم کردووە، پێویستە ئێمە لە مەترسی نیگەرانی ئەوان ئاگادار بین، بەڵام بە بڕوای من باشترە ئەم مەترسییە قبوڵ بکەین، نەک قبوڵی بکەین ئەوان دەستێوەربدەنە چۆنیەتی بەڕێوەبردنی وێستگەکە. حکومەتەکان لە عێراقدا زۆر

بـە خێرایـی دەگۆڕدرێـن و ڕێـڕەوی پەیوەندییەکانـی نێـوان سـوریا و عێراقیـش پێشـبینی نەکـراوە. هەربۆیـەش بـە بـڕوای مـن زۆر سـەختە، لەیەککاتـدا هـەم داواکارییەکانـی ئـەم دوو حکومەتـە جێبەجـێ بکرێـن و هەمیـش لـە دژی ڕووپاگەنـدەی سـۆڤیەت بوەسـتینەوە. هەروەهـا پێویسـتە نیگەرانییەکانـی ئێـران و عێراقیـش لەبەرچـاو بگریـن.

٥. بـە پێـی هەمـوو ئـەو خاڵانـەی لـە سـەرەوە باسـمان کـرد، گەیشـتوومەتە ئـەو ئەنجامـە، ئەگـەر بێـت و ئێمـە ڕادیـۆی زمانـی کـوردی بکەینـەوە [پێویسـتە بەرنامەکانـی] میانڕەوانـە بـن. ئامانجـی سـەرەکی ئێمـە بریتییـە لـە هـەواڵ گەیانـدن بـە کـورد، تـا بـە پێچەوانـەی ئـەو شـتانەی لـە ڕادیـۆ ئێریڤانـەوە گـوێ بیسـت دەبـن، بجوڵێنـەوە. هەربۆیـەش بـە بـڕوای مـن، پێویسـتە لـە سـەرەتادا، بەرنامەکانـی ڕادیۆکـە پەخشـکردنی هـەواڵ و مۆزیکـی کـوردی بـن. دەکرێـت دواتـر ئـەم پەخشـە لـە ڕێگـەی بڵاوکردنـەوەی هەواڵنامەیـەک بـە زمانـی کـوردی بەهێـز بکرێـت. ئـەو شـتەی لـە مێشـکی منـدا هەیـە، بـۆ نموونـە، بریتییـە لـە لەبەرچاوگرتنـی ئـەو شـتانەی مسـتەر فیلیپس-پرایـس (Mr. Philips-Price) لـەم گەشـتەی دواییـدا بـۆ کوردسـتانی عێـراق و ئێـران بینیویەتـی. دواتـر دەکرێـت پڕۆژەیتریـش بخرێنـەڕوو.

زۆر نهێنی

نوێنەرایەتی بەریتانیا (British Legation) ، دیمەشق

١٦ی نۆڤەمبەر ١٩٥٠

(10622/9/50)

١. داوات کردبـوو، تێبینیەکانـم لەبـارەی نامەکـەت بـۆ بـۆرۆس (Burrows) بـە ژمـارە (E.18822/14) لـە ئۆکتۆبـەر سـەبارەت بـە پرسـی کـورد، بخەمـەڕوو.

٢. مـن زۆر حـەزم لـە خوێندنـەوەی ئـەو یاداشـتنامەیە کـرد، کـە لەلایـەن بەشـی توێژینەوە ئامـادە کـراوە و وێنەیەکـی هاوسـەنگی [لەسـەر پرسـی کـورد خسـتووەتەڕوو]. لـەو شـوێنەی کـە ئامـاژە بـە سـوریا دەکات، لەگـەڵ بۆچوونەکانـی هـاوڕام؛ تەنیـا ئـەوە نەبێـت، گومانـم لـەو بۆچوونـە هەیـە کـە لـە لاپـەڕە ٩دا دەیخاتـەڕوو بـەوەی چالاکییەکانـی بەدرخانییـەکان نابێتـە هـۆی نیگـەران بوونـی حکومەتـی سـوریا. مـن لـەو بڕوایـەدام، حکومەتـی سـوریا زۆر بـە وردی چاودێـری چالاکییـە ناسیۆنالیسـتیەکانی سـەرکردەکانی کـورد دەکات، بـە تایبەتـش چالاکییەکانی جەلادەت بەدرخـان. جەلادەت، وەک ڕێبوارێـک هەژمـار کـراوە [کـە لـە تورکیـاوە بـۆ سـوریا چـووە]، ئەمـەش هەڵەیـە.

٣. بـە گشـتی مـن لەگـەڵ ئـەو بۆچوونـە هـاوڕام کـە حاڵـی حـازر لـە ڕوانگـەی حکومەتـی سـوریاوە، کـورد کێشـەیەکی ئەوتـۆ دروسـت ناکـەن. هەنوکـە ئـەوان بەسـەر پێنـج وڵاتـدا دابـەش بوونـە و لـە ناوخۆشـدا ململانێـی خێڵایەتـی هەیـە. لـە لایەکیـترەوە، هـەروەك لـە نامەکـەم بـە ژمـارە ١٥٧، لـە ٢٩ سـێپتەمبەردا، ئامـاژەم پێـداوە، هەندێـك ئامـاژە هـەن، پڕوپاگەنـدەی سـۆڤیەت بـەرە بـەرە لـە نـاو کـورددا گەشـە دەکات و لـە هەمانکاتـدا پێویسـتە ئامـاژە بـەوە بدەیـن سـتراتیژی جیهانـی حاڵـی حـازر گرنگییەکـی تایبـەت بـە ناوچـە کوردییـەکان دەدات.

٤. بـە دڵنیاییـەوە ڕووبـەڕوو بوونـەوەی پڕوپاگەنـدەی کۆمۆنیسـتەکان لـە نـاو کـورددا، مەترسـی هەیـە کـە ببێتـە هـۆی ئـەوەی کـە ناسیۆنالیسـتەکانی کـورد وا بیربکەنـەوە ئـەوان هێزێکـی سیاسـیی گرنگـن و دەتوانـن لـە ڕێگـەی هاندانـی ڕۆژهـەڵات لـە دژی

ڕۆژئاوا، بەرژەوەندییەکانیان دەستەبەر بکەن. لە لایەکیترەوە، ئەگەر بێت و ناوچە کوردییەکان خاوەن گرنگی ستراتیژی بن، من گومانم لە دروستی بۆچوونەکەتان لە پەرەگرافی ٢ی نامەکەتان هەیە بەوەی کە کورد هێندە دورن کە نەتوانن نیگەرانی جیددی بۆ ئێمە دروست بکەن.

٥. سەبارەت بە سەردانی ئەم دواییەم بۆ جزیرە و کێشەی کورد و کاریگەرییەکانی لەسەر حکومەتی سوریا، بە جیا نامەیەکتان بۆ دەنووسم و بۆچوونی خۆم دەخەمەڕوو.

٦. من کۆپییەکتان لەم نامەیە بۆ دەنێرم. (W. N. Montagu-Pollock)

بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە، لەندەن، S, W. 1

زۆر نهێنی

(10622/8/50)

نوێنەرایەتی بەریتانیا

دیمەشق

١٦ی نۆڤەمبەر ١٩٥٠

١. لە نامەکەتان بە ژمارە (S.1822/12) لە ٢٥ی ئۆکتۆبەر، ئێوە پرسیارتان کرد سەبارەت بە بۆچوونی من لەبارەی بارودۆخی کورد لە جزیرە. دەتوانم لەوەوە دەست پێبکەم، سەختە بتوانین زانیاری جێی باوەڕ لەبارەی ئەم بابەتە دەستەبەر بکەین. بەداخەوە، سەردانم بۆ لای سەرکردەی کورد لە جزیرە، زۆرتر سەردانێکی فەرمی بوو، ئەمەش بە دڵی من نەبوو، چونکە دەسەڵاتدارانی ئەمنی سوریا، لە سەرنجدانی من لەسەر ئەم پرسە زۆر بە گومان بوون.

٢. بە پشت بەستن بەو سەرچاوانەی لەبەردەستم دان، من بەم جۆرەی خوارەوە وەڵامی ئەو پرسیارەتان دەدەمەوە کە لە پەرەگرافی ٢دا، وروژاندبووتان:

ا خەڵکی بە ڕەگەز کورد لە سوریا بە هاوڵاتیی باش دادەنرێن و ڕێگەیان پێدراوە لە حکومەتدا بگەنە پلەی بەرز. ئەگەرچی خواستی ناسیۆنالیستی و کلتوری [لەلایەن حکومەتی سورياوە] پشتگوێ خراوە، بەڵام هیچ جیاکاریەکی بەرچاو لە دژی کورد نابینرێت. زۆرێک لە کاربەدەستە خۆجێیەکانی جزیرە یان کوردن یان بەڕەگەز کوردن. لە لایەکیترەوە، لە قوتابخانە و دادگاکان ڕێگە نادرێت بە زمانی کوردی قسە بکرێت، هەروەها مۆڵەت بە بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامە بە زمانی کوردی نەدراوە.

ب زۆربەی گەلەیی و گازندەکانی کوردی سوریا هەیانە، گەلەیی هاوبەشن لە نێوان هەموو خەڵکدا. ئەوان گەلەیی لە ناکارایی سیستەمی کارگێڕی و حکومی و دەستێوەردانی سوپا لە کاروباری مەدەنیدا دەکەن. تەنیا گەلەییەکی تایبەت [بە کوردان] کە بۆ من هاتووە، بریتییە لەوەی دەسەڵاتدارانی سوریا دابونەریتی کورد

پشتگوێ دەخەن و ڕێزی لێناگرن و دەزگا هەواڵگرییەکانی سوریا زۆر هەستیارن و بە بێ هۆکار لەم دابونەریتە بە گومانن.

ج نەمبیستووە بریکاری سۆڤیەتی لە جزیرە چالاکی بگێڕێت، بەڵام پارتی کۆمۆنیستی سۆڤیەت لە جزیرە چالاکە و لەلایەن لایەنگرانی ئاشتی و ڕێکخراوی دیموکراتیی گەنجان یارمەتی دەدرێت. کورد بە گشتی زۆر لە حکومەتی ئەو وڵاتەی تێیدا دەژین، ناڕازی نین، بەڵام لەبەرئەوەی مرۆڤی خۆڕاگرن و خاوەن داب و نەریتێکی کۆنن، خۆیان بە بەرزتر لە عەرەب هەژمار دەکەن، هەربۆیەش زۆربەی کورد پێشوازی لە بیرۆکە ناسیۆنالیستییەکان دەکەن. ئەگەر بێت و کۆمۆنیستەکان لە نێوان کورددا زەمینەیەکی لەبار بدۆزنەوە، گرنگترین هۆکار لە دۆزینەوەی ئەم زەمینەیە ناسیۆنالیزمی کوردە کە ڕووسیا بە تاکە هێز دەبینێت، لەوانەیە بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان یارمەتیان بدات.

د هیچ ژمارەیەکی جێی باوەڕم لەبەردەست نییە، بەڵام جەلادەت بەدرخان پێی گوتم لە جزیرە بە بەرفراوانی گوێ لە ڕادیۆ ئێریڤان دەگیرێت. ئەگەر لە ڕوانگەی منەوە بڕوانینە ئەم بابەتە، بە پێی ئەو گەشتەی بۆ جزیرە کردم، بە گومانم لەوەی ژمارەیەکی زۆری کورد ڕادیۆیان هەبێت. کاتێک نامەی ‹مەک› (Mack) بە ژمارە (٥٠/٣٣/١٠٢٦) لە ٨ی نۆڤەمبەری ١٩٥٠ بۆ بەڕێزتانی ناردبوو، دەمخوێندەوە، هەستم کرد ژمارەی ئامرازی بێتەل (ڕادیۆ) لە کوردستانی سوریا بە بەراورد لەگەڵ کوردستانی ئێراق زۆر کەمتر. هەروەها دەبێ ئەوەش لەبەرچاو بگرین، ژمارەیەکی زۆری خەڵکی هەژاری خێڵەکان حەزیان لە بابەتی سیاسییە، هەربۆیەش دەتوانین وێنای ئەوە بکەین، چۆن دەنگۆیەک بە خێرایی لە ناو گوندە کوردییەکاندا بڵاودەبێتەوە.

ھ حاڵی حازر، کورد ناتوانن لە ڕێگەی نانەوەی نائارامیی مەدەنییەوە، حکومەتی سوریا ناچار بکەن [داوکارییەکانیان جێبەجێ بکات]. گواستنەوە و گەیاندن لە جزیرە زۆر لاوازە، هەربۆیەش ئەگەرچی بۆ سەرکوتکردنی ئاژاوەنانەوە کات پێویستە، بەڵام سەخت نییە ڕێگە نەدرێت ئەم نائارامیە لە سنووری ناوچەییدا دەرچێت.

مەترسی سەرەکی لە دەستێوەردانی ڕووسیایە، ئەگەر هاتوو شەڕ ڕووبدات. ئەمەش ئەو خاڵەیە من لە نووسراوەکەم بە ژمارە ١٥٧ لە ٢٩ی سپتەمبەردا، لە پەرەگرافی ٥ ئاماژەم پێدابوو.

بە بانگەشەکردن بۆ ئەوەی ڕووسیا تەنیا لایەنگری خواستی کوردە، پارتی کۆمۆنیستی سوریا هەوڵدەدات، کەشێک لە جزیرە دروست بکات، بتوانێت لەبەرانبەر هەر جۆرە بڕیارێکی حکومەتی سوریا بۆ چوونە پاڵ ڕۆژئاوا لە دژی ڕووسیا، بوەستنەوە. ئەمەش لە ڕاستیدا بابەتێکی ستراتیژییە و بۆ من سەختە بتوانم بڵێم: گرنگی جزیرە لە کاتی سەرهەڵدانی شەڕێکی لەم جۆرە چەندە. بە دڵنیاییەوە لەم جۆرە دۆخەدا، ڕووباری فورات گرنگییەکی بەرچاوی دەبێت. هەروەها دەکرێت وێنای ئەوە بکرێت، لە ناوچەیەکی وا ئاڵۆز و سەخت بۆ کۆنترۆڵکردن، کۆمۆنیستەکان و کوردە ناسیۆنالیستەکان پێکەوە دەتوانن هەڕەشەیەکی جیددی لەسەر گواستنەوە و گەیاندن دروست بکەن.

٣. هاوڕام لەگەڵ ئەم بۆچوونەی بەڕێزتان سەبارەت بەوەی کورد لە ناوخۆیاندا دابەشبوونە و ئەمەش وایکردووە، هێزێکی کەمتر کاریگەر بن. ئەم دابەشبوونەش نە تەنیا لە ئەنجامی خێلگەرایی و ململانێیە، بەڵکو لە ئەنجامی بەرژەوەندیی ئابووری و سیاسی جیاوازیشە. هەندێك کورد پشتگیریی لە بیرۆکەی یەکبوونی نێوان کوردی سوریا و عێراق دەکەن؛ جا ئەمە لەبەر ئەوە بێت کە ئەوان وا بیر دەکەنەوە، ئەم یەکبوونە، ئاسانکاری دەکات بۆ هەناردەکردنی بەرهەمە کشتوکاڵییەکانیان بۆ خوارەوەی ڕووباری فورات [بۆ ناوچە عەرەبییەکانی عێراق]؛ یان تەنیا لەبەرئەوەیە دەیانەوێت لەگەڵ کوردی عێراق دووبارە یەک بگرنەوە. کۆمەڵێکیتر لە دژی یەکبوونە، چونکە ئەو کات ناچار دەبن واز لەو شتانە بهێنن کە هەیانە، یان لەبەرئەوەی بە بۆچوونی ئەوان حکومەتی عێراق بە بەراورد بە حکومەتی سوریا لێبوردەیی کەمترە. ئەگەرچی ئەمەش بە مانای جیاوازییەکی زۆر لەنێوان بۆچوونی کورد نایێت، بەڵام جێی سەرنجە یەکێک لە ئەندامانی خێزانی شاهین (Shahine family) لە کۆبانێ، جێگری سەرۆکی حزبی گەلە (People

Party)، بـەڵام کوڕەمامەکـەی لایەنگـری پارتـی ناسیۆنالیسـتە (Nationalist Party).

٤. دوو شـت کـە تـا ڕادەیـەک منیـان نیگەران کـردووە، بریتیـن لـە تەشـەنەکردنی کۆمۆنیزم لەنێـو کـورد و هەروەهـا ئەگـەر ڕووسـیا لـە نیشـاندانی هاوخەمـی خـۆی بـۆ کـورد سـەرکەوت؛ ئـەو مەترسـییەیە کـە کۆمۆنیـزم لـە کاتـی هەڵگیرسـانی جەنگـدا دەتوانـن بـە هـۆی ئـەم هاوخەمییـەوە بۆمـان دروسـت بکـەن. نـازم... (Nazim ....) بـە منـی گـوت، ئـەو زۆر نیگەرانـی تەشـەنەکردنی کۆمۆنیـزم نییـە، چونکـە زۆربەی کـورد خاوەن زەویـن، بەڵکـو مـن نیگەرانـی ئـەوەم ئـەو هەسـتەی لـە میانـەی گەشـتەکەمدا بـۆم دروسـت بـوو، بریتـی بـوو لـەوەی کـە تەنیـا سـەرۆک خێڵەکانـی کـورد خـاوەن زەوی زۆرن [واتـە جیـا لـە سـەرۆک خێڵـەکان، کەسـیتر خـاوەن کێڵگـەی گـەورەی کشـتوکاڵی نییـە]. لەوانەیـە ئـەو سـەرۆک خێڵانـە هاوسـۆزی جوڵانـەوەی ناسیۆنالیسـتی کـورد بـن و دەتوانـن ڕووسـیا بەکاربهێنـن کـە یارمەتـی ئـەم جوڵانەوەیـە بـدات، ئەمـەش بـەو مانایـە نایێـت کـورد لایەنگـری کۆمۆنیسـتن. لـە لایەکیـترەوە، هـەروەك لاپـەڕە ٨ لـە یاداشـتنامەی بەشـی توێژینـەوە (Reasearch department) لەبـارەی کـورد ئامـاژەی پێـداوە، دوو چیـن [لـە نـاو کـورد] هـەن، ڕەنگـە بەسـتێنی گونجـا بـۆ تەشـەنەکردنی کۆمۆنیـزم فەراهـەم بکـەن، ئەوانیـش ڕۆشـنبیران و چەوسـاوەکان. چەوسـاوەکان بریتین لـە سـەپانەکان، ئـەو کەسـانەی لـە کێڵگەکانـدا بـە پارەیەکـی کـەم کار دەکـەن، و هەروەهـا ئـەو خەڵکـەی بیانـوی جیاوازیـان بـۆ نارەزایـی دەربڕیـن هەیـە. بـۆ نموونـە، بەلهاریزیـا و مالاریـا کاریگەریـی کەمـی لەسـەر وڕەی خەڵکـی ئـەم ناوچەیـە هەیـە [بـە بـەراورد لەگـەڵ کردەوەکانـی حکومەتـی سـوریا].

٥. سـەبارەت بـە پەخشـکردنی [پڕوپاگەنـدە] بـە زمانـی کـوردی ئەمـە کێشـەیەکی جیدییـە کـە بـە بـەراورد لەگـەڵ دراوسـێکانی سـوریا، کەمـتر کاریگـەری لەسـەر سـوریا دروسـت دەکات. هۆکارەکـەش ئەوەیـە ژمـارەی کـورد لـە سـوریا بـە بـەراورد لەگـەڵ دراوسـێکانی کەمـترە. مـن ئـاگادارم تـورک سـەبارەت بـە کـوردە کەمینەکـەی خۆیـان چەنـد هەسـتیارن. هەروەهـا مـرۆڤ دەبـێ ڕێـز لـەم ڕوانگەیـەی [تورکەکانیـش] بگرێـت.

ئـەم جـۆرە پەخشـکردنە، دەبێـت هـۆی بـێ بەهاکردنـی سیاسـەتی تـورک کـە هەوڵـی تواندنـەوەی کـورد دەدەن. پرۆسـەی تواندنـەوەی کـورد لـە سـوریاش هاوشـێوەی تورکیایـە، بـەڵام بـە خێراییەکـی کەمـتر، بەردەوامـە. لەوانەیـە ئـەم پرۆسـەیە خێراتـر بکرێـت، ئەگـەر بێـت و حکومەتـی سـوریا لـە بەرزکردنـەوەی ڕێـژەی دانیشـتوانی جزیـرە سـەرکەتوو بێـت، جـا چ لـە ڕێگـەی نیشـتەجێکردنی فەلەسـتینیەکان لـەو ناوچەیـە، یـان لـە ڕێگـەی ئامرازیـترەوە.

لـەو نامەیـەی بـۆ مـەک (Mack) نووسـیومە، پێشـنیازەکەم، سـەبارەت بـەوەی پێـش ئـەوەی ئێمـە دەسـت بـە پەخشـی ڕادیـۆ بکەیـن بـە زمانـی کـوردی، بـە هەڵـە لێکدراوەتـەوە، باشـترە لەگـەڵ ئـەو حکومەتانـەی پەیوەندییـان بـە پرسـەکەوە هەیـە، قسـە بکەیـن [واتـە لەگـەڵ ئێـران، سـوریا، عێـراق و تورکیـا]. مەبەسـتی مـن ئـەوە بـوو، جوانـترە بەڕێـزەوە ئـەوان ئـاگاداری پلانەکـەی ئێمـە بـن. هەڵبـەت نابـێ هیـچ ڕۆڵێـک لە سیاسـەتی چۆنیەتـی پەخشـکردن بـەم لایانەنانـە بدرێـت. لەڕاسـتیدا، بەشـێوەیەکی نافەرمـی مـن بـە سـەرۆک وەزیرانـی سـوریام گـوت، دامەزراندنـی ڕادیۆیـەک بـۆ بەرپەرچدانـەوەی پڕوپاگەنـدەی ڕادیـۆی ئێریڤـان، بیرۆکەیەکـی نایابـە.

٦. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ وەرگێڕەکانی بەڕێزتان دەنێرم.

واژوو

(W. H. Montagu-Pollock)

نهێنی

ME 89/51

کێشەی کورد ١٩٤٦-١٩٥٠

١٩٤٦: ئێران

١. چارەنووسی کوردی ئێران لە نیوەی دووەمی ساڵی ١٩٤٦دا، بە ‹کۆماری ئۆتۆنۆمی ئازەربایجان› بە سەرکردایەتی پیشاوەریەوە، گرێدراوە. ڕێککەوتنی باسکراو لە نێوان پیشاوەری و قازی محەمەد، سەرۆکی کوردی مهاباد (بڕوانە پەرەگرافی ٧ لە نامەی نهێنی بە ژمارە ١٧٠٨١)، وا دیارە هەرگیز جێبەجێ ناکرێت. لە هیچ کاتێکدا پەیوەندی لە نێوان ئەم دوو حکومەتە ئاسان نەبووە. لەوانەیە بەخراپوونی بارودۆخی ناوخۆیی ئازەربایجان و مەیلە بەرفراوانخوازەکانی کورد و گوشاری تاران لەسەر هەردوو حکومەتدا، ببێتە هۆی ئەوەی ڕێککەوتنامەکە ببێتە لاپەڕەیەکی مردوو. لە جونی ١٩٤٦دا، قازی محەمەد سەردانی تارانی کرد و دواتر ئاشکرابوو، هەوڵیداوە حکومەتی ئێران هان بدات «قەڵەمڕەوەی کورد›› تا شاپور (سەلماس) بەرفراوان بکات. لە کاتێکدا سەرۆک وەزیران پێداگربووە لەسەر ئەوەی پێویستە کوردستان وەک بەشێک لە ئازەربایجان مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت و لە ڕێککەوتنەکەیدا لەگەڵ پارتی دیموکراتی ئازەربایجان لە ١٤ی جوندا ئاماژەی پێبکرێت، بەڵام هێزە کوردییەکان لەسەر حیسابی ئازەربایجانییەکان ڕەزایەیان داگیرکرد، کۆنترۆڵی سەردەشت، بانە و تەکابیان کرد. هەروەك دواتر دەبینین هیچ یەک لەم ڕێکارانە کاریگەرییان لەسەر بارودۆخی کورد نەبوو.

٢. لە بەهاری ١٩٤٦دا، جەنگێکی پچڕپچڕ لە نێوان کورد و هێزەکانی حکومەتی ئێراندا ڕوویدا، و هێزەکانی ژێر فەرماندەیی بارزانی زۆرترین هێرشیان ئەنجامداوە. لە کۆتایی هاویندا دەسەڵات و پێگەی بارزانی لە دۆخێکی خراپدا بوو و بووە سەرەتایەک بۆ گەڕانەوەی بارزانی بۆ عێراق.

٣. بە هاتنی سپتەمبەری ١٩٤٦، کۆماری کورد بە هۆی کورتهێنانی دارایی و بێ ئارامیی

گشتی، ڕووبەڕووی گرفتی جیددی ببووە. سەرکردەکانی کورد بە لانیکەمەوە بەسەر سێ دەستەدا دابەش ببوون. ئەوانەی لایەنگری قازی محەمەد بوون، ئەوانەی دژی قازی محەمەد بوون، پەنابەرەکانی سەر بە بارزانی لەژێر فەرماندەیی مەلامستەفا کە سەر بە هیچ دەستەیەك نەبوون لە دووەکەی سەرەوە. بەڵگەی زۆر لەسەر پەیوەندی نزیکی مەلامستەفا و دەسەڵاتدارانی سۆڤیەتدا هەن. هەروەها ئاغاکان خۆیان بە نەیاری کۆمۆنیزم نیشاندەدا، بەوەی قازی محەمەد و مەلامستەفا ئالودەی ئەم ئایدیۆلۆژیایە بوونە کە لەگەڵ ئیسلامدا یەک ناگرێتەوە. کەچی ئەم ئاغا بێ ئاکارانە، ئەگەر چەک و پارەی ڕووسی هەبووایە، وەریاندەگرت. یان پشتگیرییەکی کەمی قازی محەمەدیان دەکرد لەو کاتانەدا کە قازی محەمەد پشتگیریی ڕووسیای هەبوو و وەک کەناڵێک بۆ وەرگرتنی یارمەتی دارایی ڕووسیا.

٤. بە شێوەیەکی گشتی بارودۆخی کورد لە ژێر کارتێکەری هەلومەرجی ئازەربایجاندا بوو. دانوستاندنی درێژخایەنی نێوان دیموکراتەکانی ئازەربایجان و حکومەتی ئێران، بووە هۆی بەدەستهێنانی ئۆتۆنۆمییەکی سنووردار بۆ پارێزگای ئازەربایجان، بەڵام ڕەتکردنەوەی حکومەتی تەورێز بەوەی ئەم حکومەتە لایەن تارانەوە کۆنترۆڵ بکرێت، بووە هۆی ئەوەی دەستێوەردانی سەربازیی بژاردەیەکی چاوەڕوانکراو بێت. هەڕەشەی ڕووس بەوەی دەستێوەردان دەرهاوێشتەی مەترسیداری دەبێت، لەلایەن حکومەتی ئێرانەوە گرنگی پێنەدرا و تەورێز لە ١٢ی دێسەمبەردا دەستی بەسەردا گیرا. پەیامی ملکەچیی لەلایەن ئازەربایجانییەکان بۆ سەرۆک وەزیران لە تاران و بۆ شا نێردراو و سەرۆک وەزیرانی تەورێز، پیشاوەری، هەڵاتە ڕوسیا.

٥. هاوکات سۆڤیەت هیچ هەنگاوێکیان بۆ جێبەجێکردنی هەڕەشەکانیان نەگرتەبەر، و پشتیوانیشی لە قازی محەمەد نەکرد و ئەویش لە میاندواو خۆی ڕادەستی فەرماندەی هێزە چەکدارەکانی ئێران کرد. لەگەڵ ئەم ڕووداوانە ‹بەڕێوەبەرایەتیەکەی› قازی محەمەد لە لێواری ڕووخاندا بوو. ئەو لە مهاباد زیندانیکراو، دواتر لەگەڵ هەندێك لایەنگرەکانی لە سەرەتای فێبریوەری ١٩٤٧دا لە سێدارە درا.

٦. ئەگەری سەرکەوتنی هەڵمەتەکانی حکومەتی ئێران لە دژی کورددا بووە هۆی نیگەرانی دەسەڵاتدارانی عێراق و هیچ کات لە هەزری حکومەتی عێراقدا دەرنەچوو کە لەوانەیە مەلامستەفا لەلایەن ئێرانەوە بۆ عێراق دەربکرێت و دووبارە ببێتە هۆی هەڕەشە لەسەر ئاشتی لە نێوان خێڵە کوردییەکانی عێراقدا. هەربۆیەش ئەوان گوشاریان خستە سەر حکومەتی ئێران تا مەلامستەفا و فەرماندە کوردە هەڵاتووەکانی سوپای عێراق کە یاوەری مەلا مستەفیان دەکرد، دەستبەسەر بکەن و ڕادەستی حکومەتی عێراقی بکەنەوە. لە سەرەتای جانیوەری ١٩٤٧دا، مەلامستەفا ملکەچیی خۆی بۆ دەسەڵاتدارانی ئێران دەربڕی و بەرەو تاران نێردراو و بۆ ماوەیەک لە ژێر چاودێریدا مایەوە. زۆربەی لایەنگرانی مەلامستەفا لە نەغدە نیشتەجێ ببوون. حکومەتی ئێران مەیلی نەبوو مەلامستەفا ڕادەستی حکومەتی عێراق بکات، بەڵام پێشنیازی ئەوەیان بۆ ئەو و لایەنگرانی خستەڕوو[ببنە هەڵگری ڕەگەزنامەی ئێرانی]، یان ئەگەر گشت لایەنگرانی پێشنیازەکەیان قبوڵ نەکرد، بەلانیکەم ١٠٠ کەس لەلایەنگرە بەرجەستەکانی ڕەگەزنامەی ئێرانی وەربگرن و لە کێڵگەکانی شای ئێرانـدا کە ٣٠ میل لە باشووری ڕۆژهەڵاتی تاران بوو، نیشتەجێ بن و بۆ ماوەی شەش مانگیش لەلایەن حکومەتی ئێرانەوە پشتگیریی [دارایی] دەکرێن.

ڕەتکردنی ئەم پێشنیازە، دەبووە هۆی ئەوەی ئەوان لە ئێران دەربکرێن، بەڵام چەک نەدەکران و ڕادەستی حکومەتی عێراقیش نەدەکرانەوە. مەلامستەفا پێشنیازەکەی ڕەت کردەوە و لە کۆتایی فێبریوەریدا، واتە پێش توانەوەی بەفر، لەگەڵ لایەنگرانی هێدی بەرەو باشوور بە ئاڕاستەی سنووری عێراق چوون و لەلایەن سوپای ئێرانەوە چاودێری دەکران. لە ٨ی مانگدا گەیشتنە دەشتاییەکانی مەرگەوەڕ و دەیانەویست لە سنووری تورکیا و بەو ڕێگایەوە کە لە ئۆکتۆبەری ١٩٤٥دا لە ئێراق دەرچوو بوون، بگەڕێنەوە عێراق، بەڵام دوای یەک هەفتە، هەواڵ هات، ئەوان گەڕوانەتەوە ناو خاکی ئێران و لەگەڵ سوپای ئێراندا شەڕیان کردووە. کەچی پاشەکشە بە مەلامستەفا و هاوەڵانی کرا و و بەرەوە عێراق پاڵیان پێوە نرا، بەڵام لە مانگی مەی ١٩٤٧دا، مەلامستەفا و کۆمەڵێک لە هاوڕێکانی بەرەو خاکی سۆڤیەت هەڵاتن.

٧. لە کۆتایی ساڵی ١٩٤٦دا، بارودۆخی باکووری ڕۆژئاوای ئێران، لەڕادەبەدەر ئاڵۆز ببوو. سوپای ئێران ناوچەکانی بانە، سەردەشت و سەقزیان داگیرکردبوو و دەستیان بە هەڵمەتی چەککردنی خێڵەکانی کورد کردبوو. تەنانەت پێش ئەوەی قازی محەمەد خۆی ڕادەستی سوپای ئێران بکات، وازهێنانی لە خێڵەکانی باکووری ڕۆژئاوا پێش بینی کراو بوو. زۆربەی سەرۆک خێڵەکانی مامش، مەنگوڕ و دابوکری بڕیاریاندا بچنە پاڵ حکومەتی تاران، بەڵام لەناو خودی خێڵەکانیشدا ڕای جیاواز هەبوو.

ساڵی ١٩٤٧

لە کۆتایی مانگی جون، پێش ئەوەی مەلامستەفا و یاوەرانی لە دەست حکومەتی ئێران ڕزگار بن، زۆربەی ئەندامانی خێڵەکەی، لە سەرەتای مانگی مەیدا ئێرانیان بەجێ هێشت و مەلامستەفا دەستەیەک و شەش ئەفسەری [کوردی] هەڵاتوو لە سوپای عێراق، بەرەو ئازەربایجانی ڕووسیا کەوتنە ڕێ. پێش مانگی مەی یاسای سەربازی لەسەر کوردستانی عێراق هەڵگیرا و پرۆسەی چەککردنی [خێڵە کوردەکان] بە سەرکەوتوویی بەڕێوەدەچوو. شا بۆ ئەو کەسانەی بەشداربیان لە شەڕی دژی سوپای ئێران کردبوو، لێبوردنی گشتی دەرکرد. لەماوەی ئەم ساڵەدا دۆخی ئاشتەوایی بەردەوام بوو.

٨. لە سەرتاسەری ساڵی ١٩٤٨دا، دەنگۆی گەڕانەوەی مەلامستەفا لەگەڵ هێزێک بۆ عێراق، بەرگوێ دەکەوت. بەهەرحاڵ، جیا لە ئەنجامدانی ئۆپراسیۆنێکی سەربازی لە دژی خێڵی جوانڕۆ، کە ئەویش گرنگیەکی ئەوتۆی نەبوو و هیچ هەواڵێک لەسەر ئەوان، تا ماوەیەکی دوورودرێژ بڵاونەبووەوە، بارودۆخی کوردستانی ئێران ئارام مایەوە.

ساڵی ١٩٤٩

٩. لە سەرەتای ساڵی ١٩٤٩دا، لە ڕێگەی هەندێك ئامرازی پڕوپاگەندەوە (لەوانەیە لە ڕێگەی ڕۆژنامەی ڕزگاریيەوە بوو بێت) و لە ڕێگەی دیموکراتەکانی کورد، هەندێك هەوڵ لە مهاباد بۆ دووبارە نوێکردنەوەی جوڵانەوەی ناسیۆنالیزمی کوردی لە ئارادا بوو. لە مانگی فێبریوەری، مارچ و ئەپریل هەندێك لە بەشداربووانی پڕوپاگەندەکە لەلایەن حکومەتی ئێرانەوە دەستگیر کران. کردەوەیەک کە پەیوەندی بە هەوڵی کوشتنی شاوە هەبوو، ئەوەی لە مانگی فێبریورەیدا لەلایەن یەکێک لە بەشداربووەکانەوە ئەنجامدرابوو. ئەگەرچی خێڵی جەلالی و شکاک بە نهێنی دژایەتی حکومەتی ئێرانیان دەکرد، بەڵام هیچ بەڵگەیەک لەبەردەست نییە کورد بەتاوانی [هەوڵی کوشتنی شاوە] گرێ بدات. وا دیارە کارەکە لەلایەن هەندێك سەرۆک خێڵەوە ئەنجام درابێت کە لە دژی حکومەتی ئێران بوون و هەوڵی بەدەستهێنانی بەرژەوەندیی کەسییان داوە.

ساڵی ١٩٥٠

لە سەرتاسەری زستانی ١٩٤٩-٥٠دا، ئاشتی و ئارامی بەرقەرار بوو و دەنگۆ وەرزییەکانی نائارامی کە لە مانگەکانی سەرەتای ساڵی ١٩٥٠دا بڵاو دەکرانەوە، پێش هاتنی وەرزی هاوین کپ بوونەوە. تەنانەت کۆمەڵەش هیچ چالاکییەکی ئەنجام نەدا، خێڵەکان زستانێکی سەختیان نەبوو و چاوەڕێی دروێنەی بەرهەمێکی باشیان دەکرد.

١٠. پارتێکی ئیسلامی کورد لە تاران و لەلایەن کۆمەڵێک سەرۆک خێڵی ناسراوەوە دامەزرا، کە لە مانگی مەی و لەکاتی پشودانی ڕەزاشا سەردانی ئەویان کرد بوو، بەڵام هیچ سەرچاوەیەکیتر ئاماژەی بەم حزبە نەکردووە.

١١. دوو ڕاپۆرتی سەرنجڕاکێش، پشت بەستراون بە ئەزموونی دوو بەریتانی شارەزا، کە لە ئۆگۆستی ١٩٥٠دا بە جیا گەشتێکیان بۆ کوردستانی ئێران ئەنجام دابوو، بەم شێوەی خوارەوە هەستیان لەبەرانبەر هەڵسوکەوتی کورد خستووەتەڕوو:

ا لە ناوچە کوردییەکانی باکووری سەقز، هەموو ئەو خەڵکانەی قسەیان لەگەڵ کراوە، لە ڕووی بنەماوە لەگەڵ دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستاندان، هۆکارەکانی ئەم خواستەش بریتی بوون لە جیاوازی نەژادی و گەندەڵی [حکومەتی تاران] و ستەمکاری بەرپرسانی حکومەتی ئێران وفەرمانـدە سەربازییەکان، واتە ئەو کەسانەی بە گوتەی کورد نایانەوێت، یان بە ئەنقەست بەربەست لەبەردەم گەشەسەندنی گشت ناوچەکانی کوردستان دروست دەکەن.

ب سەرەڕای دڵگرانی خەڵک لەم جۆرە هەڵسوکەوتە، بەڵام هیچ ئاماژەیەک نییە بۆ هەبوونی پلانێکی کردەیی یان هەبوونی ڕێکخراوێکی کاریگەر، مەبەستی سەربەخۆیی بێت، تەنانەت ئەمە بۆچوونی بەرپرسە سەربازییەکانی مهابادیش بووە. لەمەش زیاتر، هیچ ئاماژەیەک بۆ هەستی پان-کوردستان لە ئارادا نییە. کێشەی کورد لە سوریا، عێراق یان تورکیا گرنگی ئەوتۆی بۆ کوردی ئێران نییە، یان گرنگییەکی کەمی هەیە.

ج گازندەی خەڵکی ناوچەکانی باشووری سەقز لە دژی حکومەت هەمان، گازندەی خەڵکی باکووری سەقز بوو، بەڵام جیاوازییەکە لەوەدا بوو لە باشوور، مەبەست لە گازندەکان بریتی بوو لەوەی دەسەڵاتدارانی حکومەت لە مەترسی ئەم گازندانە ئاگادار بکەنەوە، نەک ئەوەی مەبەستیان سەربەخۆیی بێت. سەردانی ئەم دواییەی شا[1] بۆ ئەم ناوچانە کاریگەری باشی هەبووە، بەڵام گرنگ جێبەجێ کردنی بەڵێنەکانە.

١٢. لە مانگی مەی، دوو بنکەی سەربازی لەناوچەی جوانڕۆ دامەزران. لەوکاتەدا تێگەیشتنی باو بریتی بوو لەوەی کردنەوەی ئەم بنکە سەربازییانە بەشێکە لە سیاسەتی نیشاندانی هێزی سوپا بۆ خێڵەکان. پێکدادانێکی بچووک لە نێوان خێڵی جوانڕۆ و خێڵی ئیمامیدا، بووە هۆی ئەوەی فەرماندەی ناوچەکە بڕیاری

(١) وا دیارە شا لە ئۆگۆستی ١٩٥٠دا سەردانێکی سەرکەوتووانەی بۆ هەریەک لە هەمەدان، کرماشان و باشووری کوردستانی [ئێران] ئەنجام داوە.

کۆکردنـەوەی چەکەکانـی ئـەم دوو خێڵـە بـدات. خێڵـەکان ئەوەیـان ڕەتکـردەوە چەکەکانیـان ڕادەسـت بکـەن و هەربۆیـەش لـە ٢٨ی سـێپتەمبەردا، هێرشـیان کـردە سـەر بنکـەی سـەربازی «پلینگانـە»، بـەڵام لەلایـەن خێڵـە ڕکابەرەکانـی جوانـڕۆەوە یارمەتـی سـوپا دراوە و لـە سـەرەتای ئۆکتۆبـەردا بـە ڕادەسـتکردنی سـەدان پارچـە چـەک لەلایـەن خێڵەکانـەوە، کۆتایـی بـە ئۆپراسـیۆنەکە هـات. لەلایـەن ڕادیـۆی ڕووسـیا و هەندێـك ڕۆژنامـەی بیانییـەوە، ڕووداوەکـە لـە ڕادەبـەدەر گـەورە کـرا.

عێراق: ١٩٤٦-١٩٤٧

٣١. ئۆپراسـیۆنی دژی مەلامسـتەفا کـە لەلایـەن دەسـەڵاتدارانی ئێرانـەوە وەک بەشـێک لـە دووبـارە ڕێکخسـتنەوەی پارێـزگای ئازەربایجـان بەڕێوەدەچێـت، بـە کورتـی لەسـەرەوە ئامـاژەی پێکـرا. لـە بـری ترسـی بـەردەوام لـە گەڕانـەوەی مەلامسـتەفا و نانـەوەی ئـاژاوە لـە عێراقـدا، ئەزموونـی بارزانـی و یاوەرانـی لـە ئێـران و ئـەو زیانـەی کـە لەلایـەن سـوپای ئێرانـەوە پێیـان کەوتـووە، وا دیـارە لێـی فێـرە وانەیـەک بوونـە. لـە ئەپریلـی ١٩٤٧دا حزبـە گـەورەکان بـەرەو عێـراق چـوون و بـە بـێ هیـچ مەرجێـک خۆیـان ڕادەسـت کـردەوە و ئەمـەش بـووە بـە نموونەیـەک بـۆ ئـەو کەسـانەی لـە دوای ئەمانـە [هاتنـە نـاو عێـراق و بـە بـێ هیـچ مەرجێـک خۆیـان ڕادەسـت کـردەوە]. لەلایـەن حکومەتـی عێراقـەوە ڕێـکاری چۆنیەتـی وەرگرتنیـان گیرایەبـەر و میانڕەویـی حکومـەت لـە پێشـوازی کردنـی پلـە جیاوازەکانـی بـووە هـۆی ڕەخنـە لێگرتنیـان لەلایـەن ڕۆژنامەکانـی بەغـداوە.

لـە ١٥ی ئەپریـل، ڕادەسـتکردنەوەی چـەک دەسـتی پێکـرد و سـێ تفەنگـی دەسـتی، پـازدە تفەنگـی ئۆتۆماتیکـی، نزیکـەی پێنـج سـەد تـا شـەش سـەد بڕنـۆ و هەندێـك تفەنگـی میکانیکـی ڕادەسـت کـران. دەگوترێـت ڕێژەیەکـی بەرچـاوی چـەک لـە سـەر سـنووورەکان قاچـاخ دەکرێـت و لەلایـەن پەنابەرەکانـەوە دەشـاردرێتەوە. نزیکـەی شـەش هـەزار پیـاو و ژن و منـداڵ بـۆ چوونـەوە عێـراق ناونـووس کـراون. چـوار ئەفسـەرە کوردەکـەی پیشـووی سـوپای عێراقیـش خۆیـان ڕادەسـت کردووەتـەوە. ئـەوان دادگایـی کـران و لـە ٩ی جونـدا لـە سـێدارە دران.

ساڵی ١٩٤٨

١٤. بـە درێژایـی ماباقـی سـاڵی ١٩٤٧ و لـە سـاڵی ١٩٤٨دا، بارودۆخـی کوردسـتانی عێـراق بـە ئارامـی مایـەوە. دەنگۆکانـی گەڕانـەوەی مەلامسـتەفا لـە سـەرەتای سـاڵدا هەبـوو و هەروەهـا دەنگـۆی ئـەوەی ئـەو بـە تەمایـە لـە کاتـی سـەرقاڵ بوونـی سـوپای عێـراق بـە شـەڕی فەلەسـتین، بگەڕێتـەوە عێـراق، نیگەرانـی حکومەتـی عێراقـی زیاتـر کـرد. خۆپیشـاندان لـە سـلێمانی کـە هەندێـك ئاژاوەشـی لێکەوتـەوە، لـە فێبریـوەری و سـێپتەمبەر ئەنجـام دران و لـە دژی ڕێککەوتنامەی پۆرتسـمۆس (Portsmouth Treaty) جێبەجێکردنـی یاسـای سـەرباز بـوو، هیـچ پێشـینەیەکی ناسـیۆنالیزمی کـوردی نەبـوو.

ساڵی ١٩٤٩

١٥. لـە سـاڵی ١٩٤٩دا، خێڵـەکان چالاکییەکیـان نەبـوو. تـا کۆتایـی هاویـن، پەیـام گۆڕینەوە لـە نێـوان مەلامسـتەفا و ئاغـا سـەرکردەکان لـە عێراقـدا، لـە ئارادابـوو. چیڕۆکـی هاتنەخـوارەوەی پەرەشـوتچیەکان لـە عێـراق، لەلایـەن کەسـێکەوە بـەوە گەیشـت کـە شـەش پەرەشـوتچی گەیشتوونەتە خاکی [کوردسـتانی عێراق]. ئەمەش بەڵگەیەکە لەسـەر ئـەوەی پڕوپاگەندەچییـەکان، یـان ئەو کەسـانەی ئـەم پڕوپاگەندچییانەیـان هانداوە، لەو دەنگـۆ سـارد و سـڕانە مانـدوو بوونـە کە مەلامسـتەفا لـە ڕێگەیە یـان پەیوەنـدی لەگەڵ هاوڕێکانـی لـە عێراقـەوە هەیە. هەربۆیەش پێویسـتیان بـەوە هەبـووە، وێنایەکی وردتر و جوانـتر لـە وێناکـەی خۆیـان بخەنـەڕوو. لـە مانگـی مـەی، دەنگۆی ئـەوە هەبـوو، بەم نزیکانـە مەلامسـتەفا دەگەڕێتـەوە، بـەڵام وا دەرکـەوت ترسـی [حکومەتـی عێـراق] بـێ بنەمایـە و سـاڵ بـە بـێ هیـچ جـۆرە هەڕەشـەیەک کۆتایـی هات.

ساڵی ١٩٥٠

١٦. لـە مانگـی ئەپریل و مەیدا، هەواڵی ئەوە هەبوو مەلامسـتەفا لەگەڵ سـەرۆک خێڵەکانی کـورد دا لـە پەیوەنـدی دایـە و چـەک بـە قاچـاغ لـە ئێرانـەوە بۆ عێـراق دێـت. هەروەها لـە مانگـی جوڵایـدا، دەنگـۆی ئەوە بە پۆلیسـی عێراق گەیشـت کـە مەلامسـتەفا هەوڵی داوە مۆڵـەت لـە حکومەتـی ئێـران وەربگرێت، تـا لە خاکـی ئێرانەوە بەرەو عێـراق بێت،

بەڵام دواتر هەواڵی ئەوە هات [حکومەتی ئێران بە ئەوی ڕاگەیاندووە] خۆی و هاوڕێیانی دەبێ بە بێ چەک بچنە ناوخاکی عێراق. لەلایەن مەلامستەفاوە ئەم مەرجە قبوڵ نەکراوە. هیچ گومانێک لەوەدا نییە، مەلامستەفا لەگەڵ هاوڕێکانی و کەس و کاری لە عێراقدا لە پەیوەندی بەردەوامدا بووە، بەڵام دواتر دەرکەوت، ئەم دەنگۆیانە لە دەنگۆی ساڵانی ڕابردوو، ڕاستتر نین.

١٧. لە پارێزگا کوردییەکان موسڵ، سلێمانی و هەولێر، پێشێلکردنی یاسا و ئارامی، تەنیا لە حاڵەتێکدا نەبێت، پێشێلکردنە کە لە ئاستێکی ئاسایدا بووە. حاڵەتە ڕێزپەرەکە تایبەتە بە خولە پیزە، چەتەیەک بۆ ماوەی هەشت ساڵە هەڵدێت و دەستگیرنەکراوە. کارەکانی ئەو لە ساڵانی ١٩٤٩-١٩٥٠دا، سەرنجێکی لەڕادەبەدەری ڕاکێشاوە و لە لیوای سلێمانی وەک ڕۆبن هۆدی کورد هەژمار دەکرێت. دەگوترێت ئەو پشتگیریی شێخ بابا عەلی و شێخ لەتیفی هەیە، ئەو دوو کەسە کوڕی شێخ مەحمودن. بایەخی حکومەت، بە هۆی پارێزراو بوونی خولە پیزە، ماوەیەکە کەوتووەتە ژێر پرسیارەوە.

١٨. ناسیۆنالیزمی کوردی، لە هەولێر و سلێمانی هیچ کات ئاستە ڕووکەشەکەی تێنەپەڕاندووە، بووەتە هۆی وروژاندنی پاشکۆی [دیپلۆماسی] باڵیوزخانەی ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە بەغدا. حەزی چاپەمەنی ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و سەردانی بابا عەلی بۆ ئەمریکا، وەک ئاماژەیەک بۆ نیەتی حکومەتی ولایەتە یەکگرتووەکان هەژمار کراوە، تا ڕووس زۆرتر هاوسۆزی خۆیان بۆ کورد نیشان بدەن.

دەوڵەتەکانی شام

١٩. کۆمەڵەی کوردی لە لوبنان ژمارەیان کەمە و گرنگییەکی ئەوتۆشیان نییە. هەروەك لە ڕاپۆرتی پێشودا ئاماژەی بۆ کراوە، شاری بەیروت، وەک شوێنی نیشتەجێ بوونی کامەران عالی بەدرخان، کە بە بەردەوامی لەگەڵ براکانی کە هۆکاری سەرەکی [وروژاندنی] ناسیۆنالیزمی کوردن، بووە بە مەڵبەندی چالاکی کورد، بەڵام تیشکی سەرەکیی چالاکییەکان لەسەر جزیرەیە، واتە ئەو شوێنەی دکتۆر ئەحمەد نەفیز کە خەڵکی قامشلۆیە، چالاکترین کەسایەتییە لەدەربڕینی خواستی نەتەوەیی کورد.

ساڵی ١٩٤٦

٢٠. بـە شـێوەیەکی سروشـتی، ڕووداوەکانـی ئێـران، کـوردی سـوریای وروژانـدووە. ئەگەرچـی لـە سـاڵی ١٩٤٦دا، ئـەم چالاکییانـە تەنیـا سـنووری سیاسـەتمەدارە پرۆفیشـناڵەکانی دەگرتـەوە و زۆر بـە کەمـی کاریگـەری لەسـەر ڕێکخـراوە سـەرەکییەکانی کـورد لە سـوریا دروسـتکرد. جیـا لـە پێشـنیازێکی مـردوو، سـەبارەت بـە کۆبوونـەوەی کـورد لـە مەککـە لـە کاتـی چـوون بـۆ حـەج، (کـە بەدرخـان بەرپرسـی ڕێکخسـتنەکەی بـوو) ئـەم سـاڵە بـە بـێ ڕووداوێـک کۆتایـی هـات. بـە هـۆی ڕووداوەکانـی جزیـرە، خەڵـک تووشـی نائومێـدی بوونـە و لـە ڕووسـیاش تـورەن، چونکـە ڕووسـیا پشـتی لـە کـورد کـرد و بـووە هـۆی کەوتنـی کـورد. لـە مارچـی ١٩٤٧دا، دکتـۆر نەفیـز نامەیەکـی ئاڕاسـتەی مسـتەر بێڤیـن (Mr Bevin) کـرد و تێیـدا باسـی لـە مێـژووی کـورد لـە سـەردەمی جەنگی یەکەمـی جیهانییـەوە و ئـەو ڕێـکارە سـەرکوتکەرانەی کـردووە کـە لـە دژی کـورد و لەلایـەن ئـەو وڵاتانـەی کوردسـتان بەسـەریاندا دابـەش بـووە، گیراونەتەبـەر. دکتـۆر نەفیـز پێشـنیازی ئـەوەی کـردووە، بـە هـۆی ئـەو ڕەنجـەی کـورد کێشـاویانە، جێگـەی سەرسـوڕمان و گلەیـی نییـە، ئەگـەر بێـت و کـوردە گەنجـەکان لـە ژێـر کاریگەریـی چەمکـە تایبەتییەکانـی پوچگەرایـی و بـێ هیوایـی پەنـا بـۆ توندوتیـژی ببـەن.

ساڵی ١٩٤٧

٢١. تاکـە ڕووداو لـە سـاڵی ١٩٤٧ جێـی سـەرنج بـووە، بریتـی بـووە لـە هەواڵـی هەوڵێکـی هـاوکاری لـە نێـوان کـورد و ئاشـوورییەکان؛ ئەویـش وا دەردەکەوێـت هیـچ نییـە، تەنیـا بیرۆکەیەکـە. لەوانەیـە ئـەم بیرۆکەیـە بـە نهێنـی لـە لایـەن خالیـد بەگتاشـەوە کـە سـەرکردەیەکی کۆمۆنیسـتە و بـۆ یەکەمجـار لـە سـەر سـەکۆی ناسـیۆنالیزمی کـوردی لـە سـاڵی ١٩٤٦دا وەدەرکـەوت، کاری لەسـەر کرابێـت.

٢٢. لـە کۆتایـی سـاڵی ١٩٤٧دا، هەوڵەکانـی حکومەتـی سـوریا بـۆ ڕاکێشـانی سـەرنجی کـورد بـۆ بەشـداریکردن لـە شـەڕی فەلەسـتین وەک خۆبەخـش، لەلایەن سـەرکردەکانی کـوردەوە پێشـوازی لێنەکـرا.

ساڵی ١٩٤٨

٢٣. لە سەرەتای ساڵی ١٩٤٨دا، دکتۆر کامەران عەلی بەدرخان لە سویسراوە گەڕایەوە بەیروت و دەنگۆی ئەوە هەیە، ئەو لە پشت ئاژاوە نانەوەی کوردانی سوریادا بووە و بە نوێنەرایەتی گشت کوردیش کار دەکات.

ساڵی ١٩٤٩

٢٤. سەبارەت بەو کۆنفرانسەی بە قسەی جەلادەت بەدرخان بڕیار بوو لە بەیروت لە مانگی مەی ١٩٤٩دا ببەسترێت، ئاماژە بە ناوی دوو ڕێکخراو بە ناوەکانی ‹یەکێتی پارتە کوردییەکان› و ‹پارتی دیموکراتی کورد› دراوە. دیار نییە، ئایا ئەمانە دوو ناوی نوێن بۆ [دوو ڕێکخراوە کوردییەکەی جاران] واتە ‹کۆمەڵەی کورد› و ‹کۆمەڵگای سەلاحەدین› کە لە ڕاپۆرتەکانی پێشودا ئاماژەمان بۆ کرد، یان ئەم دوو ڕێکخراوە، ڕێکخراوی نوێن. ئەگەرچی وا دەردەکەوێت، جەلادەت بەدرخان لە چالاکییەکانی بەردەوامە، بەڵام وا دیارە بە بەراورد لەگەڵ سلێمان حاجی ئاغا، دکتۆر نەفیز، قادر بێی جەمیل پاشا و سەرکردەکانیتری جەزیرە کە لە پەیوەندیی نزیک لەگەڵ هاونیشتیمانیاندان، ئەو کاریگەریی کەمتری لەسەر ناوەندی کورددا هەیە.

٢٥. لە ڕاستیدا، ڕاپۆرتێکمان لە سێپتەمبەری ١٩٤٩دا بە دەست گەیشتووە، ئەو بە هۆی دووبارە نزیک بوونەوەی لە تورکیا و هێزە ڕۆژئاواییەکانەوە، لەلایەن نەوەی گەنج ڕەخنەی لێگیراوە. ئاڕاستەیەک کە جەلادەت بەدرخان بە ڕاشکاوی بە لاگیرییەکی نوێ ناوی بردووە.

ساڵی ١٩٥٠

٢٦. ئەگەرچی لەم دواییانەدا هەندێك لە کاربەدەستانی حکومەتی سوریا نیگەرانیان لەبەرانبەر مەترسی کەمینەی کورد لەسەر دەوڵەتی سوریا و مەترسی هەڵسوڕانەوەیان بەرەو کۆمۆنیزم دەربڕیوە، بەڵام چالاکی کورد بە درێژایی ساڵی ١٩٥٠، هیچ گۆڕ و تینێکی بەخۆوە نەبینی.

تورکیا

٢٧. بارودۆخی کوردی تورکیا بە تێر و تەسەلی لە یاداشتنامەی پێشودا تیشکی خراوەتەسەر (نامەی نهێنی بە ژمارە ١٧٠٨١) و لە ماوەی چوار ساڵی رابردوودا گۆڕانکارییەکی کەم بەسەر بارودۆخی ئەواندا هاتووە. لە ساڵی ١٩٤٩دا، لە ناکاو چاپەمەنی تورکی تیشکی خستە سەر پرسی کورد و وا دیار بوو زیندووبوونەوەیەکی سنووردارى هەستی نەتەوەیی کوردی لە پارێزگاکانی ڕۆژهەڵاتدا سەریهەڵداوە. دەسەڵاتدارانی تورکیا بە بەردەوامی ئاماژەیان بەوە دەکرد، کێشەی کوردی تورکیا چارەسەر بووە، ئەگەرچی ئەم دەربڕینەش، دەربڕێنێکی زیادە-مەزندەکراو بوو، چونکە ئەگەر بێت و حکومەتی عێراق کۆنترۆڵی پارێزگا کوردییەکانی خۆی لە دەست بدات، یان ئەگەر بێت و ڕووسیا هێرش بکاتە سەر تورکیا، کوردی تورکیا دەتوانن کێشە دروستبکەن.

٢٨. لە هەڵبژاردنە گشتییەکانی ساڵی ١٩٥٠دا، پارتی دیموکرات زۆرینەی دەنگی دەنگدەرانی ڕۆژهەڵاتی تورکیای دەستەبەر کرد، بەڵام وا دیارە هیچ نوێنەرێکیان لەو پارتەدا نییە. بە پێی لێدوانی ئەو کەسانەی لەم دواییانەدا سەردانی ئەم ناوچانەیان کردووە، ئارامی و یاسا زۆر بە باشی بەرقەرارە، بەڵام هەوڵەکانی حکومەتی تورکیا بۆ بەتورککردنی کورد، زۆر بە تونـدی لەلایەن کوردەوە بەرپەرچ دەدرێتەوە.

داواکاری لە نەتەوە یەکگرتووەکان و بابەتیتر (Appeals to United Nations and etc)

٢٩. لەلایەن ڕۆشنبیرانی کوردەوە، محەمەد حیلمی بێی کە لە میسر نیشتەجێیە و خۆی بە نوێنەری پارتی دیموکراتی نەتەوەیی کورد ناساندووە، شەریف پاشا، چەندین ساڵ لە فەرەنسا و ئیتالیا ژیاوە و لە سەردەمی ئاشتەوایی لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی وەک کوردێکی ناسیۆنالیستی دیار دەرکەوت؛ دکتۆر نەفیز کە خەڵکی قامشلۆیە و کامران عالی بەدرخان و نورەدین زۆزۆر کە ئەندامی شاندی کوردی بوو بۆ پاریس ‹Bulliten du Centre dEtudes Kurdes› (periodical) و جاروبار نامەی دەردەکرد، داواکارییەک ئاڕاستەی ئەنجوومەنی وەزیرانی دەرەوە (١٩٤٧) و سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان (١٩٤٨) کراوە. هەروەها شاندەکە لە ١٣ی سپتەمبەری ١٩٥٠دا، ناڕەزایی

نامەیەکیان لە دژی ئۆپراسیۆنی [حکومەتی ئێران] بۆ سەر خێڵی جوانڕۆ ئاڕاستەی نەتەوە یەکگرتووەکان و بە جیا ئاڕاستەی هەر یەک لە دەوڵەتانی ئەندامی ئەم ڕێکخراوە کرد.

کۆمۆنیزم و کورد

دەوڵەتانی شام

۳۰. لە ڕادەبەدەر سەختە ڕێژەی بەشداریکردنی سەرکردەکانی کوردی دەوڵەتانی شام [سوریا و لوبنان] لە پیلانگێڕی یەکێتی سۆڤیەتدا مەزەندە بکەین. چەندین ڕاپۆرت هەن، لەبارەی پەیوەندی نێوان بەدرخانییەکان و شاندی دیپلۆماتی سۆڤیەت لە ماوەی [مانەوەیان لە پاریس]. هەروەها بڵاوکراوەی بۆلتۆنی (Bulletin) فەرەنسی کە بڵاوکراوەیەکی ناکۆمۆنیستیە، لەم دواییانەدا کۆمەڵێک وتاریان لەسەر مەیلی ڕووس بۆ زمان و مێژووی کورد بڵاوکردووەتەوە و ئەم مەیلەی لەگەڵ بێ مەیلی ڕۆژئاواییەکان [بۆ پرسی زمان و مێژووی کورد] هەڵسەنگاندووە. لە لایەکیترەوە، ڕاپۆرتەکان باسی ئەوە دەکەن، جەلادەت بەدرخان زۆر بە تووندی دژە- کۆمۆنیستە و وا دیارە، زۆرینەی سەرکردە پیرەکانی کورد هەمان ئاڕاستەیان هەیە. بەهەرحاڵ، گومان لەوەدا نییە، گەنجانی کورد لە جزیرە کە لەلایەن سلێمان حاجۆ ئاغاوە سەرکردایەتی دەکرێن، بە تەواوەتی لایەنگری کۆمۆنیستن. باس لە پەیوەندی ئەم گروپە لەگەڵ کۆمۆنیستە ئەرمەنەکان دەکرێت. ئاماژەکانی دووبارە زیندووبوونەوەی خۆپیبوون، ئەگەری بەهێزتربوونی هاوپەیمانی نێوان کورد و ئەرمەن دەخاتەڕوو، بەڵام هەمیشە ئەو هاوپەیمانییە لەگەڵ پارتی ئاشناک-ئەرمەندا بووە، پارتێک زیاتر دژە سۆڤیەتە تا دژە تورک.

۳۱. سەرچاوە و دۆخی هەنوکەیی کوردی سوریا هاوتەریبی دۆخی کوردی پارچەکانیتری کوردستان نییە و هەڵسوکەوتی کوردی سورياش دەرهاوێشتەی ئەم فاکتەرانەی خوارەوەن. جیا لە سەرکردە کۆن و پیرەکان، کوردی دیمەشق و شارەکانیتری ڕۆژئاوای سوریا مەیلێکی ئەوتۆیان بۆ پرسی کورد نییە. ئەوان کاربەدەستی حکومین، ئەفسەری سوپا و ئەندامی پەرلەمانن و سەرەڕای بەدگومانی هەندێك لە سەرکردە عەرەبەکان لەبەرانبەر کورد، بەڵام وا دیارە کە

کوردی سوریا لە ناو عەرەبەکاندا تواونەتەوە، و بۆیەش کەمتر لە ژێر کاریگەریی پڕوپاگەندەی ناسیۆنالیستی کوردیدان. لە جزیرە، کە ژمارەیەکی بەرچاوی کوردە پەنابەرەکانی تورکیای لەخۆ گرتووە، هەستی ناسیۆنالیستی زۆر زیندووترە. لە هەمانکاتدا، جزیرە سەنگەری کوردایەتی نییە و هەستیاری ئەم شارە وەک لەمپەرێکە لەبەرانبەر سەرهەڵدانی شۆڕشی کورد لەم شارەدا. سەرکردەکانی ناچار دەکات، بە مەرجەکانی حکومەتی سوریا ڕازی بن و کار بۆ ئەو ڕۆژە دەکەن جەنگ هەڵبگیرسێت و تۆڵە لە تورک بکەنەوە و سەرکەوتنی ڕووسیش دەبێتە هۆی مۆرکردنی سەربەخۆییەکەیان. مەیلداری ئەوان بۆ [پرسی کورد] پێویستی بە هاندانی ڕاستەوخۆ هەیە لەلایەن بریکارانی سۆڤیەتەوە. نەبوونی ئەزموونی ڕاستەوخۆیان لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەتدا، وایان لێدەکات بڕوا بە پڕوپاگەندەی سۆڤیەت بکەن و نزیکییان لەگەڵ سنووورەکانی تورکیا وایان لێدەکات هیچ دژە-ئارگیومێنتێک قبوڵ نەکەن، ئەگەر بێت و سزادانی تورکیای لە خۆ نەگرتبێت. بە بێ هەبوونی پاڵپشتیی خێڵە دوورە دەستەکان و یان سنووری تایبەت بە خۆیان، کورد چاوەڕوانییەکی ئەوتۆیان لە حکومەتی سوریا نییە، ئۆتۆنۆمیان بداتێ.

عێراق

۳۲. ڕاپۆرتەکانی ئێستا لەسەر هەڵسوکەوتی خێڵە کوردییەکانی عێراق، پشتڕاستکەرەوەی ڕاپۆرتەکانی پێشوون. هاوسۆزییەکی بەرفراوان لەگەڵ مەلامستەفادا بوونی نییە. ژمارەیەکی زۆری سەرۆک خێڵە ناگرنگەکان لایەنگری حکومەتن، یان لایەنگری بەریتانیان و هیچ بەڵگەیەک لەبەردەست نییە پڕوپاگەندەی سۆڤیەت کاریگەری لەسەر ئەو سەرۆک خێڵانە دروست کردووە. بە پێی ڕاپۆرتێک لەبارەی ناوچە خێڵەکییەکانی عێراقدا، هیچ ئاماژەیەک لە پڕوپاگەندەی ڕاستەخۆی سۆڤیەت لەم ناوچەدا لە ئارادا نییە. چالاکییەکانی مەلامستەفا شوێنی ئەو پڕوپاگەندانەی گرتووەتەوە. ئاشکرایە دەسەڵاتدارانی عێراق زۆرتر نیگەرانی ئەوەن، ئەم دۆخە تەنیا بریتی نەبێت لە هەڵمەتی پڕوپاگەندەی یەکێتی سۆڤیەت، بەڵکو ببێتە هۆی سەرهەڵدانی شۆڕشی کورد لە دژی حکومەت.

٣٣. لە شارەکاندا و بە تایبەتیش لە سلێمانی بارودۆخەکە کەمتر جێگیرە. پاریت (The Parit)، (کە باڵێکی پارتی دیموکراتی کوردە)، لە سلێمانی و هەولێر و کەرکوک و ڕواندز چالاکە. پارتی ڕزگاری نیشتیمانی (حزبی وەتەنی تەحریری)، کە پەیوەندی لەگەڵ پارتی دیموکراتی کورددا هەیە، لە چالاکییەکانی بەردەوامە. هەردوو پارتەکە وا لە ژێر کاریگەری پارتی کۆمۆنیستی بەغدا دان، تەنانەت لە هەزری ئەندامانی خودی ئەم دوو پارتەش هیچ جیاکەرەوەیەکی ڕوون لە ئامانجەکانیان کە بریتیە لە کوردستانێکی ئازاد و دیموکرات، لەگەڵ ئامانجە ناڕوونەکانی حزبی کۆمۆنیستیدا بوونی نییە. نە تەنیا ئەم حزبانە لە ژێر گوشاری حزبی کۆمۆنیستی بەغدادان، بەڵکو دیموکراتە کوردەکانی باکووری ئێران، یان ئەو ئەندامانەی لەم پارتە بەجێماون، ئەو بابەتانە بۆ ئەو حزبانە دەنێرن کە ڕاستەخۆ لەلایەن سۆڤیەتەوە دەوروژێنرێن، بەڵام ئەندامانی ئەم گروپانە-لەگەڵ سێ گروپیتر، ئەوانەی لەلایەن پۆلیسەوە سەرکوتکران، گرنگییەکی ئەتۆیان نییە و بە شێوەیەکی سەرەکی لە قوتابی، مامۆستا، دوکاندار، پیاوی ئایینی و فەرمانبەرە پلە نزمەکان پێکهاتوون. کاریگەریی ئەو کەسانەش لە شارەکانیان تێپەڕ ناکات و ناتوانن هانی ئاژاوەگێڕی بدەن، هەروەك چۆن پێشتر ئەم کارەیان کردووە و بوونەتە هۆی کێشە نانەوە لە ناو فەرمانبەرانی کۆمپانیای نەوت و لە دامەزراوەکانی حکومەتدا. لەڕاستیدا، هەر جۆرە چالاکییەک بە ناوی ناسیۆنالیزمی کوردییەوە ئەنجام دەدرێت، لە بنەڕەتدا دیاردەیەکی کۆمۆنیستییە. هەربۆیەش هیچ یەک لەم گروپانە ناتوانن هیچ بەشداریەکی کارا و ئەرێنی لە پرۆسەی ناسیۆنالیزمی کوردیدا دروست بکەن، بەڵام لە هەر کاتێکدا دەکرێت لەلایەن کۆمۆنیزمەکانەوە بەکار بهێنرێن.

ئێران

٣٤. چالاکی ڕاستەخۆی سۆڤیەت لە ناو کوردی ئێراندا- بە هۆی پەخشی ڕادیۆ ئێریڤان و وێستگەی ڕادیۆی دیموکراتەکانی ئازەربایجان کە زۆر ناسراو نییە- چالاکییەکی کاتی و هەڵپەرستانەیە. دەسەڵاتدارانی ئێران کۆنترۆڵێکی کەمیان بەسەر بەرزاییەکانی کوردستاندا هەیە، هەربۆیەش دەستێوەردانی بریکارەکانی سۆڤیەت لە ئاستێکی

بەرتەسک و بە پچڕپچڕی بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی سۆڤیەت لەم ناوچەیەدا هەر بەردەوامە، بەڵام نەگەیشتووەتە ئەو ئاستەی پشتگیری کردن لە ساڵی ١٩٤٦ لە کوردی مهاباد دەکرا و هیچ هەوڵێک بۆ ئەم جۆرە پشتگیرییەش لە ئارادا نییە. ئاشکرایە خێڵی جوانڕۆ، سۆڤیەتی لە پشت نییە و بەڵگە هەن چالاکی کۆمۆنیستی لە ناوچەکانی باشووری سنە و کرماشاندا نییە. هەروەها بەڵگە لەبەردەست هەن جگە لە شکاک و هەرکی، خێڵەکانی دیکە لە داگیری کردنی [ئێران] لەلایەن ڕووسەوە بێ ئۆمێد بوونە، و پڕوپاگەندەکانیش هیچ کاریگەرییان لەسەر دروست ناکات. باشترین نموونە خێڵی فەیزوڵا بەگە، کە لەلایەن کۆنسولی گشتی حکومەتی خاوەنشکۆ لە تەورێز، ئاماژەی بۆ کراوە، سەرۆک خێڵەکەی لە سەردەمی ژێمی دیموکراتەکاندا، زەوییەکانی بەسەر ئەندامانی خێڵەکەیدا دابەش کردووە، کەچی سەرۆك خێڵەکانی دیکە چاویان لێ نەکرد و چاوەڕوانیش ناکرێ چاوی لێ بکەن و زەوییەکانیان بەسەر ئەندامانی خێڵەکەیاندا دابەش بکەن.

٣٥. بەکارهێنانی زمانی تووندوتیژ و تووندڕەوی لە بەرنامەکانی ڕادیۆی پەخشی کوردی، ئاماژەیەکی ڕوونە بۆ بەردەوامی دان بە بەرژەوەندیی سۆڤیەت لە کوردستاندا و سنووردارکردنی چالاکییەکانی دەسەڵاتدارانی ئێران لەم ناوچەیەدا و لەلایەن خێڵە کوردییەکانیشەوە پشتگیری دەکرێت. ئەمەش نیشانەی ئەو ڕاستییەیە سۆڤیەت سەرکەتوو بووە لە [چاندنی بیرۆکەی ئەوەی] لە هەر کاتێکدا، بە هاتنی سوپای ڕوسیا چەک و پارە بەسەر کورددا دابەش دەکات، بەم جۆەش سۆڤیەت خێڵە کورد بە خواستی خۆی ئاڕاستە دەکات. کەواتە توانای ڕووس لە ڕاگرتنی خێڵەکانی کورد بە تەواوەتی بەندە بە باڵادەستبوونیان لە ناوچە کوردییەکاندا و بەردەوامیدان بە دابەشکردنی چەک و پارە.

بەشی تۆێژینەوە

نووسینگەی کاروباری دەرەوە

٢ی ئەپریلی ١٩٥١

نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا- بەغدا

(1025/122/51)

٦ی ئەپریل ١٩٥١

بەڕێز وەزارەتی...

١. لە نامەکەی بۆرۆس (Burrows) بۆ فرای (Fry) بە ژمارە (٥١/٢٣/١٦٨٣) هەواڵی ئەوەی مەلامستەفا مۆڵەتی حکومەتی ئێرانی بەدەستهێناوە، بۆ پەڕینەوە بەرەو عێراق، گەیشتووەتە دەست وەزارەتی دەرەوە. ئەمەش لە تەلەگرامی سێر هێنری مەک (Sir henry Mack) بە ژمارە ٦ لە ٣١ی جانیوەریدا ئەرشیف کراوە.

٢. ئەم هەواڵە کە بۆمان نێردراوە، لەلایەن حکومەتی تورکیاوە گەیشتووەتە دەست حکومەتی عێراق و بۆ قایمقامی ڕواندز، بووەتە بابەتێکی گرنگی لێکۆڵینەوە. قایمقام لە فێبریوەریدا، گەشتێکی بۆ دوورترین خاڵە سنووریەکانی وەک کانی ڕەش ئەنجامداوە، تا بزانێت ئایا هیچ ڕاستییەک لەم هەواڵەدا هەیە یان نا. ئەو بە کۆنسولی حکومەتی خاوەنشکۆی لە کەرکوک ڕاگەیاندووە، هیچ بەڵگەیەکی بەدەست نەکەوتووە، ئەم هەواڵە پشتڕاست بکاتەوە. هەروەها گوتوویەتی، تووشی سەرسوڕمان نابێت، ئەگەر بێت و ئەم دەنگۆیە لەلایەن ئەو ئاغایانەوە بڵاوبکرێتەوە کە لە سەردەمی ئاژاوە نانەوەی مەلامستەفادا یارمەتی داراییان لەلایەن حکومەتی عێراقەوە پێیان دەدرا و هەنوکەش غەمی نەمانی ئەم یارمەتییانە دەخۆن. موتەسەڕیفی هەولێر بۆ ڕاوێژکاریی ڕۆژهەڵاتناسی پشتڕاست کردووەتەوە، حکومەتی عێراق دڵنیایە، ئەم دەنگۆیە دووری لە ڕاستییەوە.
ئێمە کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە واشنتۆن و تاران دەنێرین.

خزمەتکارتان (Chancery)

بەشی ڕۆژهەڵات، نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن، S, W, 1

نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(1025/11/51)

٦ی ئەپریل ١٩٥١

بەڕێز وەزارەتی...

١. لە سۆنگەی بەرژەوەندیی بەردەوامی وەزارەتی کاروباری دەرەوە لەسەر [پرسی] کورد کە لە نامەکەی بۆرۆس (Burrows) بۆ فرای (Fry) بە ژمارە (٥١/٢٣/١٦٨٣) باس کراوە، شایانی ئەوەیە لە دوای نامەکەی سێر هێنری مەک (Sir henry Mack) بە ژمارە ٢١٨ کە لە ٢ی ئۆکتۆبەری ١٩٥٠دا نوسراوە، دووبارە ڕوونکردنەوەکانی کوردستانی عێراق بە کورتی هەڵبسەنگێندرێتەوە.

٢. لە میانەی شەش مانگی ڕابردوودا، باری ئەمنی لیواکانی باکوور تا ڕادەیەک دوور بووە لە ئاژاوەگێڕی. دیوالی ئاغا دۆسکی، کە لە ڕاپۆرتی بەغدا ئاماژەی بۆ کراوە، لە قەزای دهۆک گرفتی ناوەتەوە و لەلایەن موتەسەڕیفەوە و لە ناوەڕاستی ئۆکتۆبەردا دەستبەسەر کراوە، تا هەنوکەش دەست بەسەرە. لە لیوای سلێمانی تا هەنوکەش چەتەگەری خولە پیزە لە ئاستێکی بەرفراوانـدا بەردەوامە. کردەوەکانی ئەو لە مانگی دێسەمبەردا کە قوربانی بوونی هەندێك پۆلیسی لێکەوتووتەوە، لەوانەیە وەک تۆڵەسەندنەوەیەک بووبێت لە تۆڵەی لە سێدارەدانی براکەی کە چەند ڕۆژێک بەر لە کردەوەی هێرشکردنە سەر پۆلیس لە سێدارە دراوە. موتەسەڕیفی سلێمانی لە ٢٨ی دێسەمبەردا، شێخ لەتیف، کوڕە بچوکەکەی شێخی مەحمودی بە گومانی یارمەتیدانی خولە پیزە دەستبەسەری کردووە. لەتیف هەنوکە لە باشووری عێراق لە زیندانی زۆرەملێدا (residence force) ڕاگیراوە. ئەم دەستبەسەرکردنە لەلایەن شێخ مەحمود و لایەنگرانییەوە هیچ کاردانەوەیەکی لێنەکەوتووەتەوە.

٣. لە کۆتایی ئۆکتۆبەر، نزیکەی ٣٠ لایەنگری کۆمۆنیست لە سلێمانی دەستگیرکران. دواتر ژمارەیەکی زۆرتر لە کۆمۆنیستەکان لە کەرکوک و سلێمانی و هەولێر دەستگیر کراون. هاوکات لە هەردوو ڕووداوەکەدا ژمارەیەکی بەرچاو لە بڵاوکراوەکانی کۆمۆنیستی دەستی بەسەردا گیرا. بۆ جاری دووەم کۆمەڵێك بەڵگەنامە دۆزراونەتەوە، ئاماژەیان بە کاری تێکدەرانە کردبوو و زانیاری لەسەر سوپای عێراق و دۆخی پۆلیس لە باکوور، بارودۆخی ڕێگاوبانەکان، پردەکان و چەندین بابەتیتریان لە خۆ گرتبوو. سەرەڕای هەموو ئەمانە، بە بڕوای ئێمە، تا هەنوکەش ئەو شتەی بە چالاکی کۆمۆنیستی لە باکووردا ناو دەبرێت، هیچ مەترسییەکی جیددی نییە.

٤. موتەسەڕیفی هەولێر بە ڕاوێژکاری ڕۆژهەڵاتناسی (oriental counsellor) ڕاگەیاندووە، ئەم جۆرە چالاکییانە وەک کڵاو ڕۆژنەیەکن بۆ گەنجە بێ ئومێدەکان و ئەم گەنجانە زۆرتر لەلایەن سەرکردە کۆنە پارێزە خۆجێییەکانەوە هان دەدرێن و بۆ دژایەتیکردنی سەرکردە کۆنەپارێزە ڕکابەرەکانیان بە کاردێن کە ململانێیەکی بەردەوامیان لەگەڵ یەکتردا هەیە.

٥. بەهەرحاڵ، حکومەتی عێراق تا هەنوکەش سەبارەت بە هەلومەرجی کوردستان نیگەرانە. لە کۆتایی مانگی جانیوەریدا، جێگری وەزیری کاروباری دەرەوە (under-secretary)، سەردانی کۆنسوڵخانەی [بەریتانیای] کردەوە و نیگەرانی خۆی لەبارەی لێکەوتە خراپەکانی ئەگەری دامەزراندنی ئازەربایجانێکی نوێ بە لایەنگری یەکێتی سۆڤیەت و بە شێوازی ساڵی ١٩٤٦، لەسەر عێراق دەربڕیوە. دواتر ئەو کۆپییەك لە پوختەی ڕاپۆرتیک کە لەلایەن دامەزراوەکانی حکومەتەوە ئامادە کرابوو، پێشکەش بە ڕاوێژکاری ڕۆژهەڵاتناسیی کردبوو و تێیدا ئاماژە بە پێویستی دووبارە پڕ چەک کردنەوەی سوپای عێراق کردبوو، بیانوەکەش بریتی بوو لەوەی لەوانەیە بە سپۆنسەری سۆڤیەت، نائارامی لە کوردستان پەیدابێت.

من کۆپییەك لە وەرگێڕانی ئەم ڕاپۆرتە [بۆسەر زمانی ئینگلیزی] هاوپێچ دەکەم. تێبینیی کونسولی حکومەتی خاوەنشکۆ لە کەرکوک، لەبارەی ئەم

ڕاپۆرتــە بریتــی بــووە لــەوەی، گشــت ناوچەکانــی خێڵەکانــی کــورد زۆر ئارامــە. تەنیــا لێکدانــەوەی کۆنســول بــۆ ئــەم بارودۆخــە ئەوەیــە، دەســتگیرکردنی مەحمــود ئاغــای زێبــاری، دیوالــی ئاغــای دۆســکی و شــێخ لەتیــف لەلایــەن حکومەتــەوە بــۆ ئــەوە بــووە، حکومــەت نیشــانی ســەرۆک خێــڵ و ســەرکردەکانی بــدات، حکومەتــی عێــراق ســورە لەســەر جێبەجێکردنــی دەســەڵاتەکەی.

ئێمــە کۆپییــەك لــەم نامەیــە بــە بــێ هاوپێــچ بــۆ نووســینگەی پاراســتنی زانیارییــەکان لــە واشــنتۆن و تــاران دەنێریــن.

خزمەتکاری هەمیشەییتان

(Chancery)

نهێنی
باڵیۆزخانەی بەریتانیا، تاران
ژمارە ١٤

(G. 10123/13/51)

٩ی ئەپریل ١٩٥١
گەورەم...

١. کاتێک لە ٥ی ئەپریل، چاوم بە سەرۆک وەزیرانی ئێران کەوت، کۆنفرانسەکە نزیک بوو کۆتایی پێ بێت. یەکێک لە بەشداربووانی کۆنفرانسەکە، حاکمی کوردستان، دکتۆر محەمەد دادوەر بوو. وا دیار بوو حکومەتی ئێران نیگەرانی ئەو دەنگۆیانە بوو، گوایە ڕووس لە کوردستانی ئێراندا خەریکی ئاژاوە نانەوەن. دوای ئەوەی کۆنفرانسەکە تەواو بوو. مستەر عەلا (Mr. Ala) پرسیاری لە من کرد، ئایا من لەم بارەوە هیچ زانیارییەکم هەیە یان نا و منیش لە وەڵامدا گۆتم ، هیچ زانیارییەکم نییە، بەڵام لە سۆنگەی ئەوەی ڕووس لە نانەوەی ئاژاوە بەناوبانگن؛ هەر کاتێک ئەم ئاژاوەیە باشترین ئامراز بێت بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانیان، کەواتە زۆر لۆژیکییە ئەگەر ئەوان سوود لەم بارودۆخە هەنوکەییەی ئێران وەرگرن و پڕوپاگەندەکانیان لە کوردستان چڕتر بکەنەوە. مستەر عەلا، لەگەڵ ئەم بۆچوونەی من هاوڕا بوو و گوتی، ئەوان هیچ بەڵگەیەکی حاشاهەڵنەگریان لە چالاکی ڕووس لە کوردستانی ئێراندا نەدۆزیوەتەوە و لە کوردستانی عێراق و تورکیاشەوە هیچ هەواڵێکی لەم جۆرەیان نەبیستووە.

٢. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ باڵیۆزانـی حکومەتـی خاوەنشـکۆ لـە واشـنتۆن، مۆسـکۆ، بەغـدا، ئەنقـەرە و بـۆ سـەرۆکی نووسـینگەی بەریتانیـا بـۆ کاروبـاری ڕۆژهەڵاتـی ناڤیـن لـە قاهیـرە، بـۆ کۆنسـولی حکومەتـی خاوەنشـکۆ لـە تەوریـز و بـۆ کۆنسـولی حکومەتـی خاوەنشـکۆ لـە کرماشـان دەنێـرم.

گەورەم، شەرەفی ئەوەم هەیە، خزمەتکاری هەمیشەیی بەڕێزتان بم.

(F. M. Shepherd)

The Right Honourable

Herbert Morrison, M, P.

Etc., etc. etc, Foreign Office, S, W, 1

زۆر نهێنی

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، S, W, 1

(PB 10141/5G)

٧ی مەی ١٩٥١

سپاس بۆ نامەکەتان لە ٦ی ئەپریل بە ژمارە (٥١/٤/١٠٢١٨) لە بارەی پەخشی ڕادیۆی کوردی.

لەو کاتەی ئەم نامەیەی سەرەوەتان نووسیووە، بە دڵنیایەوە تەلەگرامەکەی ئێمەتان بە ژمارە ١٢٩٠، بۆ واشنتۆن بینیوە کە بە ژمارە ٣٢، پارێزراو، لە ٤ی ئەپریل بۆ ئێوەمان ناردووە. ئەم نامەیەش ئامانجە سیاسی و پراکتیکییەکانی پەخشی ڕادیۆ بە زمانی کوردی دەست نیشان دەکات، کە لەسەر پەخشی ڕادیۆی ‹شەرق ئەلئەدنا› و ‹بی بی سی› پەیڕەو دەکرێت.

هەروەها، هەروەک ئێوە ئاماژەتان پێداوە، گیروگرفت هەیە لە دامەزراندنی وێستگەیەکی ڕادیۆ بە زمانی عەرەبی کە وەڵامدەرەوەی پەخشی ڕادیۆی کوردی بێت. بە وردی سیاسەتی ئێمە بریتییە لە هاندانی ئەو وڵاتانەی نیگەرانی پەخشی ڕادیۆی زمانی کوردین، بۆ ئەوەی خۆیان ڕادیۆیەک بە زمانی کوردی بکەنەوە و بەم شێوەیەش لە دژی هەر مەترسییەک بووەستنەوە کە دەبێتە هۆی وروژاندنی ناسیۆنالیزمی کوردی.

ببورە من ئاوا نائۆمێدکەرم، بەڵام بە ڕاستی ئێمە ناتوانین لە کاتی ئێستا پلانێک دابڕێژین بۆ کردنەوەی پەخشی ڕادیۆیەک بە زمانی کوردی.

من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ ئەنقەرە، دیمەشق، تاران، (B, M, E, O) و واشنتۆن دەنێرم.

(A.C.E. Malcolm)

H. Beeley, Esq, C. B. E.

Baghdad

کۆپییەك بۆ: ئەنقەرە، دیمەشق، تاران، (B, M, E, O)، واشنتۆن.

زۆر نهێنی

(1683/82/51)

٧ی مەی ١٩٥١

١. خۆشحاڵین تەلەگرامەکەتانمان بە ژمارە ١٢٩٠ لە ٤ی ئەپریل لەبارەی پەخشی ڕادیۆ بە زمانی کوردی بەدەست گەیشت. نامەکەتان ئەو جۆرە زانیارییانەی لەخۆ گرتووە کە وەزارەتی کاروباری دەرەوە پێویستیەتی. لە سەر پێشنیازەکەی ئەوان، ئێمە سەرەقەڵەمە سەرەکییەکانی [زانیاریەکە]مان بە نووسین بۆ ناردوون.

٢. حاڵی حازر، ئێمە وەڵامێکی زارەکیمان لەلایەن یەکێک لە فەرمانبەرانی بەشی ڕۆژهەڵاتی نزیک لە وەزارەتی دەرەوە پێگەیشتووە. ئەو گوتی، بە گشتی وەزارەتی دەرەوە لەسەر ئەو خاڵانە هاوڕایە کە لە نامەکەماندا ئاماژەمان پێداوە. ئەوان پێداگریان لەسەر ئەوە کردووە، نابێت ئێمە هانی خەونی کورد بۆ بەدەستهێنانی ئۆتۆنۆمی ناوچەیی بدەین (یان ئاماژە بە دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان بکەین). دواتر ئاماژەیان بەم پێکهاتەی خوارەوە دا «لە ململانێی هەنوکەیی نێوان زلهێزەکانی جیهاندا، هەوڵە پڕوپاگەندەکارییەکانی هەر چوار دەوڵەتی خاوەن کێشەی کورد، سەبارەت بە پرسی کورد، هیچ قوڕسایی و کاریگەریی ئەوتۆیان نییە››. بە بڕوای ئەوان لەبارەی مەترسیی سیاسی کورد، پێویستە ئێمە هەندێك وریا بین. خودی بەشی ڕۆژهەڵاتی نزیک لە وەزارەتی دەرەوە خەریکی لێکۆڵینەوەن لەسەر ئەوەی چۆن و کەی دەبێ ئێمە قوڕسایی خۆمان بەکاربهێنین، نەک لە دوای چوار دەوڵەتەکەوە بڕۆین، تا یارمەتی سیاسەتەکانیان بدەین کە لە ئاستە جۆراوجۆرەکاندا [کورد] دەتوێنەوە.

٣. دواتر یاداشتنامەیەکیان پێ نیشاندراین، لەلایەن دەنگی ئەمریکا، لە واشنتۆن ئامادەکرا بوو، بەڵام یاداشتنامەکە لەلایەن کۆهلێرەوە (Kohler) پەسەند نەکرابوو، چونکە ئەوەی دەخستەڕوو، هەنوکە دەنگی ئەمریکا بە تەواوەتی سەرنجی خستووتە سەر ئەوەی، خۆیان ڕادیۆیەک بە زمانی کوردی بکەنەوە.

یاداشتنامەکە بە پشتبەستن بە چەندین هۆکار ئەوەی خستووتەڕوو، ئامانجی ئێمە بریتییە لە ئارامڕاگرتنی کورد، نەک وروژاندنیان. هەروەها ئامانجی دەنگی ئەمریکا بریتییە لە بەرپەرچدانەوەی پەخشی ڕادیۆی کوردی لەلایەن سۆڤیەتەوە، نەک وروژاندنی پرسی کورد کە تەنیا خزمەت بە بەرژەوەندییەکانی سۆڤیەت دەکات. دوای خوێندنەوەی ئەو پێکهاتەی لە سەرەوە ئاماژەی پێکراوە، یاداشنامەکە ئەم پێشنیازانەی خوارەوەی بۆ وەزارەتی دەرەوە خستووتەڕوو، تا ڕەچاوی بکەن. نوێنەرایەتی ئەمریکا لەو چوار دەوڵەتەی کە کەمینەی کوردی هەن، پێویستە لە ڕێگەی کەناڵە دیپلۆماسییەکانەوە بە وردی تیشک بخاتە سەر ئەم هێلانەی خوارەوە:

ا چۆن حکومەتەکان خۆیان دەڕواننە کێشەی ڕازیکردنی کورد و ئەم دەرفەتەیان بۆ بڕەخسێنن، لە بەڕێوەبردنی کاروباری وڵاتدا بەشدار بن و چۆن پشکیان لە سوودەکانی بەشداری کردن لە حکومەتدا دەستەبەر بکەن؟

ب ڕێژەی سەرکەوتنی ئەو سیاسەتە چەندە کە هەنوکە ئەم حکومەتانە بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم دەرفەتە گرتوویانەتەبەر و ڕێژەی سوودمەند بوونی دانیشتووانی کورد چەندە؟

ج دەنگی ئەمریکا دەتوانێت چ جۆرە یارمەتییەك بخاتەڕوو، بۆ داڕێشتنی پلانێک بۆ نەهێشتنی ڕەوتی بەردەوامی ناسیۆنالیزمی کورد، کە هەنوکە لەلایەن ڕووسیاوە ئومێدی پێ دەبەخشرێت.

د ئەگەر بێت و ئەم چوار حکومەتە لەسەر هاوکارییەکی پتەو [لەگەڵ دەنگی ئەمریکا] ڕێککەوتن، چۆن دەتوانرێت لە پرۆگرامەکاندا ئاماژە بە بایەخ و کاریگەریی بەرچاوی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و تەنانەت بەریتانیاش بدرێت.

تا هەنوکە وەزارەتی دەرەوە هیچ ئەنجامێکی یەکلاکەرەوەی بۆ ئەم پێشنیازە نەبووە. ئەوان گومانیان هەیە، داخۆ ئەم پێشنیازانە بۆ تورکیا، بیرۆکەی باشن. وێڕای ئەمەش ڕوانگەی تورکیا هۆکاری سەرەکی جێبەجێ نەکردنی پلانەکەی جاری پێشوو

بـوو، بـەڵام بۆچوونێـک لـە ئارادایـە، ڕەنگـە گونجاوبێـت کارێـک لـە سـوریا و ئێـران و عێراقـدا ئەنجـام بدرێـت.

٤. لـەو کاتـەی نامەکەتـان بـە ژمـارە (E 1821/16) لە ٢٦ی ئەپریل بەدەسـتمان گەیشـتووە، زانیاریـی زۆرترمـان کۆکردووتـەوە. هەڵبـەت ئێمـە ئـەم بەڵگەیـە بـۆ وەزارەتـی دەرەوە دەنێرین. هیـچ پێویسـت نـاکات، بـاسی زیانەکانـی [دەوڵەتـی] سـەربەخۆیی ناسـیۆنالیزمی کوردییـان بـۆ بکەیـن. ئەمریکاییـەکان لـە ڕووی پـەروەردە و سیاسـەتی گشـتی خۆیانـەوە، وەرگـری باشـترن لـە ئێمـە.

٥. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـەم بـۆ ئـەو کەسـانەی پێشـتر تەلەگرامەکـەم بۆیـان نـاردووە، دەنێـرم؛ واتـە بـۆ باڵیوزخانەکانـی تـاران، بەغـدا، ئەنقـەرە، دیمەشـق و مۆسـکۆ و نووسـینگەی بەریتانیـا بـۆ کاروبـاری ڕۆژهەڵاتـی ناڤیـن لـە قاهیـرە.

B. A. B. Burrows

زۆر نهێنی

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، S, W, 1

(PB 1041/15/G)

١٦ی مەی ١٩٥١

تکایە ئاماژە بە نامەی بۆلەند (G 10123/18/51) بۆ لۆگان (Logan) بە ژمارە لە ١٦ی ئەپریل ١٩٥١، بکرێت.

بی بی سی کە لێرە چاودێری خەڵک دەکات، هیچ هەواڵێکی لەبارەی کردنەوەی ڕادیۆیەکی نوێی پەخشی زمانی کوردی نەبیستووە؛ هەروەها ئەمریکییەکانیش لە قوبرس نەیانتوانیوە [شوناس] ئەم ڕادیۆیە دیار بکەن. بەم پێیەش، تەنانەت ئەگەر بێت و ئەم ڕادیۆیەش هەبێت، لە وێستگەکانی پەخشی ئێمە، ناتوانین گوێبیستی بین.

لە بڵاوکراوەکانی ئەم دواییەی ڕادیۆی دیموکراتەکانی ئازەربایجانیش، کەمترین ئاماژە بە بابەتە کوردییەکان دراوە. ئەمەش بە هۆی ئەوەی ئەم بابەتانە لەلایەک دووبارە کردنەوەی ئەو بابەتانەن پێشتر پەخش کراون، لە لایەکیترەوە، بە هۆی ئەوەیە بابەتی کەم لە قوبرسەوە بۆ ڕادیۆکە نێردراوە، ئەویش بە هۆی دووبارە ڕێکخستنەوەی فەرمانبەرانی ڕادیۆکە. کوردێک و فارسێک لە ڕادیۆی ئازەربایجانەوە بۆ ڕادیۆکە نێردراون.

(Mrs. L. O'Malley)

C. T. Gandy Esq

باڵیوزخانەی بەریتانیا، تاران

نهێنی باڵیۆزخانەی بەریتانیا، ئەنقەرە

ژمارە ١١٧

(16315/4/51)

٢١ی مەی ١٩٥١

گەورەم...

١. شەرەفمەندم کۆپییەك لە ڕاپۆرتی مستەر ئارسور (Mr. Arthur)، سکرتێری دووەمی ئەم باڵیۆزخانەیە، کە لە ئەپریلی ١٩٥١دا، گەشتێکی بۆ باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا ئەنجامدا بوو، بۆتان ڕەوان بکەم. گەشتی مستەر ئارسور بۆ ئەو ناوچانە بووە، زۆرینەی دانیشتوانی کوردن و زۆر کەم گەشتیارە ڕۆژئاواییەکان ئەم ناوچانەیان بینیووە. هەر بۆیەش لە ڕوانگەی ئەو ڕۆپاگەندەیەی لەلایەن سۆڤیەتەوە ئاڕاستەی کورد دەکرێت، لەوانەیە ڕاپۆرتەکەی ئەو زۆر سەرنج ڕاکێش بێت.

٢. لە ڕاپۆرتەکەی مستەر ئارسور بۆ ئەو ناوچانەی سەردانی کردووە، ئاماژە بە قورسبوونی هەڵسەنگاندنی خواستە ناسیۆنالیستییەکانی کورد کراوە، بەڵام داگیرکردنی ناوچەکە لەلایەن ڕووسەوە و لە میانەی جەنگی یەکەمی جیهانیدا، بیرەوەرییەکی تاڵی لەلای خەڵکی ناوچەکەدا بەجێهێشتووە. هەر بۆیەش ئاشکرایە، کورد نایانەوێت ئاغا تورکەکەیان بە ئاغا ڕووسەکە بگۆڕنەوە.

٣. کۆپییەك لەم نامەیە بۆ حکومەتی خاوەنشکۆ لە موسکۆ، تاران، بەغدا و دیمەش و بۆ سەرۆکی نووسینگەی بەریتانیا بۆ کاروباری ڕۆژهەڵاتی ناڤین دەنێرم.
گەورەم، شەرەفمەندم خزمەتکاری بەردەوامی بەڕێزتان بم.

The Right Honourable,

Herbert Morrison, M, P.

Ect. Ect. Ect, Foreign Office, London S, W, 1.

نهێنی (ل ٢٧٢-٢٧٩)

گەشتێک لە ڕۆژهەڵاتی باکووری ئەناتۆلیا لە بەهاری ساڵی ١٩٥١

١. ڕێگە

من گەشتەکەم لە غازی عەنتابەوە دەست پێکردوو بە پاس بەرەو ئورفە، دیاربەکر و ماردین ڕۆیشتم. لە دیاربەکرەوە بۆ کۆرتالان (دەکەوێتە ٢٥ میلی ڕۆژئاوای سێرت) بە شەمەندەفەر گەشتم کرد و دواتر بە پاس بەرەو بەتلیس و ڕۆژئاوای کەناری دەریاچەی وان ڕۆیشتم. لە دەریاچەی وان بە بەلەمی هەڵمی پەڕیمەوە و بۆ یەک یان دوو ڕۆژ لە وان مامەوە و دواتر بە هەمان ڕێگە بۆ دیاربەکر گەڕامەوە، ڕێگاکانیتر کراوە نەبوون.

٢. وەسفێکی گشتی

غازی عەنتاب شارێکی گەورە و بوژاوەیە، لە ناو وشکاییەکی پان و بەرین و لە دووری ٤٠ میل لە ڕۆژئاوای فوڕات هەڵکەوتووە. غازی عەنتاب شارێکی بێ فۆرمە و شەقامەکانی کۆن و خراپن و مۆدێرنیتە تازە تێیدا دەستی پێکردووە. دانیشتوانی بە مەشروبخۆری و ئاژاوەنانەوە بە ناوبانگن. ئۆرافا، شارێکی بچووکتر و سەرنج ڕاکێشترە، لەسەر دەشتی میزۆپۆتامیا و لە ژێر قەڵای تێکچووی ئێدێسا (Edessa) هەڵکەوتووە. ئورفە، مەڵبەندی هەرێمێکی بەرفراوانی کشتوکاڵکردنە. خەڵکی ئورفە، خەڵکێکی پارێزکارن. مزگەوتە کۆن و شوێنە پیرۆزەکانی، کەش و هەوایەکی ئایینی بەم شارە بەخشیووە. دیاربەکر، بە دیوارە ڕەشە بەناوبانگەکانیەوە، تا هەنوکەش ئەم دیوارانە وەک خۆی ماوەتەوە. ئەم شارە لەسەر کەناری ڕۆژئاوای ڕووباری دیجلە بونیاتنراوە. شارێکی قەرەبالغ و لە دۆخی بوژانەوەدایە و گرنگترین شاری میعماری ڕۆژهەڵاتی تورکیایە. ماردین لەسەر بەرزاییەکانی باکووری دواییەن تەپکە، پێش ئەوەی بگاتە دەشتی میزۆپۆتامیا، هەڵکەوتووە و دەڕوانێتە سەر ڕۆژهەڵاتی سوریاوە. زۆرینەی دانیشتوانی ئەم شارە عەرەبن و یەک لەسەر سێی دانیشتوانی مەسیحین.

تەواوی ئەم ناوچەیە بەسەر دەشتێکی بەردین هەڵکەتووە؛ تەپۆلکە بەیارەکانی

تێکەڵ بە دۆڵی بە پیت و حەوزی ئاو دەبنەوە. کۆمەڵێک ڕووەکی چەند ساڵەش لەم ناوچەیەدا دەڕوێن و بەروبومی سەرەکیش بریتییە لە گەنم و جۆ، بەڵام لە هەندێك ناوچەشدا ئاو بە ڕادەیەک هەیە، بتوانرێت بەروبومی هاوینەش بچێنرێت. دانیشتوانی گوندەکان زۆرینەیان کوردن.

دووەم بەشی گەشتەکەی من لە ناوچەی شاخاوییە بەیارەکاندا بوو. بەتلیس کە شارێکی بچووکی هەژارە، لەسەر ڕێڕەوێکدا بونیاتنراوە، ڕێگەی کۆرتالان بە چیاکانی تۆرۆسی کوردەوە گرێ دەدات و دواتر بە ڕێڕەوێکی نزم تێپەڕ دەبێت و دەگاتە دەریاچەی وان. خودی وان هەر بە قەدەر بەتلیس دەبێت و بەسەر دەشتێکی بەرتەسکی ئاودار هەڵکەوتووە و دەکەوێتە بەشی ڕۆژئاوای دەریاچەی وان و نزیکەی ٥٦٤٠ پێ لە ئاستی دەریا بەرزە. دانیشتوانی ئەم ناوچەیەش بە پلە یەک کوردن.

٣. باشووری ڕۆژهەڵاتی ئەناتۆلیا و بە تایبەتیش ناوچە شاخاوییەکانی، سەرکوتکراوترین ناوچەی تورکیان. لە گشت شوێنێک چیرۆکێک بۆ من دەگێڕدرایەوە؛ هێمای پێشکەوتوویی لە ڕابردوودا لەم ناوچەیە بەرچاو دەکەون. «ئەمە ئەو شوێنەیە مەسیحییەکان تێیدا نیشتەجێ بوون»؛ لە غازی عەنتاب کەنیسەی ئەرمەنەکان کراوە بە سینەما، لە ئورفە کەنیسەی ئەرمەنەکان کراوە بە بەندیخانە، لە بەتلیس کراوە بە ئەنباری توتن، لە وان کەنیسەی ئەرمەنەکان بە تەواوەتی تێکدراوە. لە ئورفە سەردانی گوندێکم کرد کە ئەتاتورک بە سەعدونەکانی مونتەفیک (Saaduns of the Muntafik) بەخشیبووی، ئەمەش لەبەرانبەر وەفاداریان بۆ تورکیا لە هەڵمەتی میزۆپۆتامیادا کە لە میانەی یەکەم جەنگی جیهاندا، ئەنجامدرا. گوندێکی ئەرمەنەکان خانوەکانی بە بەرد دروستکرا بوون و کەنیسەیەکی گەورەی هەبوو، هەنوکە وەک گوندێکی سەردەمی بابیلۆنەکان دێتە بەرچاو و ئەو شەست خێزانەی لەم گوندەدا دەژیان، ئێستا لە ناو کوخ و خانووە وێران بووەکاندا دەژین. من گوندێکیتری هاوشێوەی ئەو گوندەم لە نزیک ماردین بینی. وان و بەتلیس سەردەمانێک شاری بوژاوە و گەشەکردوو بوون و

دانیشتوانی پێنج قات لە دانیشتوانی ئێستای زۆرتر بوو، ئەم شارە لە دوای داگیرکاری ڕووس لە ساڵی ١٩٠٥ەوە تا هەنوکە نەبوژاوەتەوە، داگیرکارییەک تێیدا سەرەتا موسڵمانەکان و دواتر ئەرمەنەکان ڕەشەکوژ کران و هەڵاتن. خاکی ئەم خەڵکە، لە دانیشتوان چۆڵکرا، پیشەوەرەکانی ڕۆیشتن و بازرگانییە بوژاوەکەیان لەگەڵ ڕووسیا و ئێرانییەکان لەناوچوو؛ تا هەنوکەش ئەم دوو شارە بە گوندەکانیانەوە، ماتەم دایگرتوون.

لە سەرتاپای گەشتەکەمدا، سەرەڕای غازی عەنتاب و ئورفە، هاوڵاتی و فەرمانبەران گلەییان هەبوو لەوەی حکومەتە یەک لەدوا یەکەکانی تورکیای نوێ، هیچ هەوڵێکیان بۆ بوژاندنەوەی ناوچەکانی باکووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا نەداوە. هیچ گومان لەوەدا نییە، پارێزگاکانی باکووری ڕۆژهەڵات، دواکەتوو و پشتگوێ خراون. جێی سەرسوڕمان نییە، ‹پەیمانگای گوند› (Village Institute)، کە جۆرێکە لە کۆلێژی ڕاهێنانی مامۆستای گوندەکان، بۆ خزمەتکردنی پارێزگا شاخاوییەکانی باشووری ڕۆژهەڵات دامەزراون، پاش تەواوبوونی دروستکردنیان لە گشت ناوچەکانیتری تورکیا، ئەوجا لەم ناوچەیە دروستکران و کەمترین کەرستە لە دروستکردنیاندا بەکارهێنراوە (ئەم قسەیە بە من گوترا و دەکرێ بڕوا بەم قسەیە بکەین). یان وان تا ئەم شەڕەی دوایی، هیچ ‹نووسینگەیەکی ویلایەتی› ئەوتۆی لێنەبوو [کارەکان تێیدا جێبەجێ بکرێن]. لە ڕۆژهەڵاتی پارێزگای ئورفە هەندێك هێمای کەم لە کشتوکاڵی مۆدێرن بەرچاو دەکەون. لە بەتلیس جگە لە کارگەیەکی بچووکی جگەرە، هیچ جۆرە پیشەسازییەکیتر نییە. بە بەراورد لەگەڵ ناوچەکانیتر، هەژاری لەم ناوچەیەدا زۆرترە. بەتلیس دەتوانێت وەک گشت شارە عەرەبیەکانیتر، لە هەبوونی ڕێژەیەکی زۆری سواڵکەر، شانازی بەخۆییەوە بکات!.

٤. دەسەڵاتدارانی وان نیگەرانن، چۆڵبوونی پارێزگاکانیان، بە هێنانی پەنابەر لە بولگاریاوە پڕ بکەنەوە، بەڵام تا هەنوکە هیچ پەنابەرێک بۆ وان نەنێردراوە، چونکە ئەوان ناتوانن لەگەڵ زستانی سەختی ئەم ناوچەیدا بگونجێن. تورکەکانی بولگاریا وەک جوتیاری ماندوونەناس، دەناسرێن. هەندێک لەو تورکە بولگاریانە

نزیکەی ١٠ ساڵ لەمەوبەر لە نزیک دیاربەکر نیشتەجێکران. هەروەها من سەردانی گوندێکی ئەو کەسانەم کرد. بە بەراورد لەگەڵ گوندە ڕەسەنەکەی درواسێیان، گوندێکی خاوێنتر و بوژاوەتر بوو، بەڵام کاربەدەستانی وان لەوە بەگومان بوون، حکومەتەکانی پێشوو هەمیشە هێڵی بەرگریکردنی سەرەکییان لە دژی ڕووس لە بەرەی ڕۆژئاوای وان دروست دەکرد، هەر بۆیەش ڕێگرییان لە دووبارە ئاوەدانبوونەوەی ئەم ناوچەیە یان ڕێگریان لە هاتنی سەرمایە بۆ ئەم ناوچەیە دەکرد.

٥. سیاسەتی ناوخۆ

خەڵکی دەشتایی لە هەڵبژاردنە گشتییەکانی ساڵی ١٩٥٠دا، بە شێوەی سەرەکی دەنگی بە دیموکراتەکان داو و خەڵکی پارێزگا شاخاوییەکان دەنگیان بە پارتی کۆماری گەل داوە، بەڵام شارە شاخاوییەکان لە هەڵبژاردنەکانی شارەوانیدا کە لە کۆتایی ئەم ساڵ بەڕێوەچوو، خەڵک دەنگی بە دیموکراتەکاندا، ئەمەش بە هۆی ئەو بڕە پارەیەی حکومەتی سەر بەم پارتە بۆ پارێزگاکانی خەرج کردووە.

لە ئاستی جەماوەریی دیموکراتەکان، بەهۆی ئەو ململانێ ناوخۆییەی لە ناو ئەو پارتەدا هەیە و بەهۆی ململانێ لەگەڵ ئۆپۆزیسیۆندا، کەم بووەتەوە، هەروەها، لەبەرئەوەی لەم هەرێمەدا دیموکراسی بابەتێکی نامۆیە، هەربۆیەش وا بیر دەکرێتەوە [دیموکراسی] لە پێگەی حکومەت کەم دەکاتەوە؛ هەروەها بە هۆی هێرشکردنە سەر سەرۆکی پێشوو، ئینۆنۆ، کە بەهۆی ناوبانگی سەرباز بوونەکەی پێگەیەکی تایبەتی هەیە، بە تایبەتیش لە نێوان ئەو خەڵکەی بابەتە مادییەکان لە سەرووی گشت بابەتەکانیترەوە دادەنێن. لە لایەکیترەوە، سیاسەتە لیبراڵییەکانی دیموکراتەکان لە نێوان خەڵکدا ڕێزی لێدەگیرێت، (تەنانەت عەرەبە مەسیحییەکانی ناوچە دوورەکانی ماردین هەست بەم سیاسەتە دەکەن)، هەروەها دەگوترێت (زۆرجار بە بێ هیچ بەڵگەیەک) حکومەتی دیموکراتەکان بە بەراورد لەگەڵ حکومەتەکانی بەرایی، پارەیەکی زۆرتریان بۆ پارێزگاکانی ڕۆژهەڵات لە کەرتی گشتیدا تەرخانکردووە.

بێگومان دوای هەڵبژاردنەکانی ساڵی پار، کاربەدەستانی پارتی گەلی کۆماری

(بـە تایبەتیـش پۆلیـس) لـەم پارێزگایانـەدا کێشـە بـۆ ئـەو کەسـانە دروسـت دەکـەن، دەنگیـان بـە پارتـی دەسـەڵاتدار دابێـت. حاڵـی حـازر، تـا ئاسـتێکی زۆر لـە ئاسـتی ئـەم کارە نەشـیاوە کـەم بووەتـەوە، بـەڵام یـەک یـان دوو کاربەدەسـت، کـە لـە شـوێنە دوورە دەسـتەکاندا کار دەکـەن، لـە لای مـن گلەیـی ئەوەیـان کـردووە، دەسـەڵاتیان نەمـاوە و لەوانەیـە بـۆ هەمیشـە وەک [سـزادانێک] بـۆ ئـەوەی تاوانەکانیـان پـاک بکەنـەوە، لـەم ناوچـە دوورەدەسـتە کاربکـەن. ئـەم جـۆرە بیرکردنەوەیـە وایکـردووە دەنگدەرانـی ناوچەکـە، پشـتگیری لـەو کاربەدەسـتانە نەکـەن.

٦. کارگێڕی

ناتوانـم بـەراورد لـە نێـوان ئـەو شـوێنانەدا بکـەم، [لـە تورکیـا] بینیمـن، لەگـەڵ ئـەو شـوێنانەی لـە عێـراق بینیـم. سـەرەتا جیاوازییەکـی کـەم لـە نێـوان ئـەم دوو شـوێنانەدا هەیـە. چیـتر بەرهەمـە کشـتوکاڵییەکانی تورکیـا جێـی سـەرنج نییـە. شـارەکانی تورکیـا کـەم تـا زۆر وێرانـەن. گونـدەکان خاوێنـتر نیـن، هەژاریـش کـەم تـا زۆر یـەک ئاسـتە، بـەڵام ڕوحییەتـی خەڵـک [لـە شـارەکانی هـەردوو وڵاتـدا] لێـک جیـاوازە، نایەکسـانی سـامان کەم تـا زۆر بەرچـاوە (سـەرەڕای ئـەوەی جوتیـاران بـاج نـادەن)، هەروەهـا بـێ ئومێـدی لـە نـاو وڵاتانـی عەرەبـدا لـە ئاسـتێکی بەرزدایـە، لـە تورکیـا هەسـتی پێناکرێـت.

مـن هـەوڵ نـادەم هۆکارەکانـی ئـەم جیاوازییـە دەسـت نیشـان بکـەم، بـەڵام یەکـەم هـۆکار دەگەڕێتـەوە بـۆ باڵایـی سیسـتەمی کارگێـڕی تورکیـا. ئەگەرچـی سیسـتەمی کارگێـڕی تورکیـا لـە ڕووی شـێوەوە وەک هـی عێراقـە، بـەڵام کاراتـر و ئامانجدارتـرە. هەرچەنـدە دەنگـۆی ئـەوە هەیـە، جیاوازییەکـی کـەم [لـە نێـوان سیتسـەمی کارگێـڕی ئـەم دوو وڵاتـەدا] لـە ڕووی، سـەروەری و خزمەتگـوزاری هەیـە، بـەڵام قسـەی کـەم لەسـەر بەرتیـل و نایەکسـانی هەیـە. کۆمەڵێـک کاربەدەسـت لـە ناوچـە دوورەدەسـتەکاندا هـەن، بـە بـێ هیـچ گلەییـەک ئەرکەکانیـان بەڕێـوە دەبـەن. [لـە تورکیـا] ئەوانـەی سـکاڵایان هەیـە، پێویسـتیان بـەوە نییـە، بـۆ پێداچوونـەوە بـە بڕیارەکانـی کاربەدەسـتە خۆجێیـەکان سـەردانی پایتەخـت بکـەن.

٧. ئایین و کاردانەوە

هێما دەرەکییەکانی ئیمانی موسڵمانان و کۆمەڵگای موسڵمانان لە گشت ئەو شوێنانە دەبینرێت کە من سەردانم کردن. لە ڕۆژانی هەینیدا مزگەوتەکانی ئورفە پڕ دەبن و نوێژکەران بێرایی مزگەوت و شەقامەکان دەگرن. دیمەنێک من هیچ کات لە وڵاتانی عەرەبیدا نەمبینیوە. بە گشتی پاسەکان لە کار دەوەستن، تا نوێژکەران بتوانن نوێژەکانیان [لەسەر شەقامەکاندا] بکەن. لە پاپۆڕی هەڵمی کە بەرەو وان دەچوو، تێبینی ئەوەم کرد، ژمارەیەکی زۆری خەڵک کە دوو پیاوی ئایینی بەسالاچووشیان لەگەڵدا بوو، عەمامەیان لەسەر کردبوو و لەگەڵ پیاوێکی ئەفەندی پیر کە خەڵک بە ڕێزەوە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرد، کۆمەڵێک دەقی ڕێزمانی و ئایینی بە زمانی عەرەبی دەخوێندەوە. لە شارەکاندا زۆربەی ژنەکان بە حیجابەوە بوون. هەندێکیان سەرتاپا حیجاب بوون. من گومانم لەوە نییە، پێکهاتەی (بنیاتی) کۆمەڵگای لادێیی و زۆرێک لە بڕوا و خوڕافەی گوندنشینان تا هەنوکەش بڕوای و خوڕافەی ئیسلامین. لە گوندەکاندا فرەژنی هەیە، ئەگەرچی یاسا ڕێگەی بەم کارە نەداوە؛ هەروەها ئەگەر کەسێک ئاشنای قورئان بێت، یان لە حەج گەڕابێتەوە، ئەو کەسە ڕێزێکی تایبەتی هەیە.

بەهەرحاڵ، هیچ پەرچەکردارێک لە دژی ئەم کارانەی سەرەوە لە ئاراد نییە و لە سەردەمی حوکمڕانی ئەتاتورکدا ئەم کردەوانە لە ئاستی جۆراجۆردا لە پارێزگا پارێزکارەکانی (conservative) باشووری ڕۆژهەڵاتدا بەرجەستە کران. لەبەرانبەر ئەم بڕوا ئایینیانەدا، دەتوانین ئەو ڕاستییە لەبەرچاو بگرین، کاریگەری و ژمارەی پیاوانی ئایینی (هەروەها ئەگەر ئەم چەمکە بەسەر ڕێکخراوە ئایینیەکانی ئیسلامدا پیادە بکەین)، تا ڕادەیەکی بەرچاو کەم بووەتەوە و تەریقەتی دەروێشیش لەبەین چووە. هەر بۆیەش چینی ڕۆژوگر و نوێژکەر زۆرتر چینی بەسالاچوو، خەڵکی هەژار و گوندنشینەکانن. قوتابخانە(مەدرەسە)ی ئایینی داخراون و زانیاری لەسەر فیقهی ئیسلامی بەرەو لەناوچوون دەچێت، بەڵام تا هەنوکەش هەروەك جاران، ژیانی لادێنشینی لە چوارچێوەی باوەڕی ئیسلامیدایە، بەڵام من لەو بڕوایەدا نیم، چیتر

ئیسلام ئەو هێزە بێت، کۆمەڵگا ئاڕاستە بکات، یان بتوانێت لەبەرانبەر وەرچەرخانی ئابوری، کۆمەڵایەتی و سیاسی بوەستێتەوە.

مەبەستی من لە کۆنەپارێزی ئایینی لە تورکیا بریتییە لە داواکردن بۆ گەڕانەوەی کۆمەڵگا بۆ فۆرمەکانی ئیسلامی تایبەت بە ژیان کە وا بیردەکرێتەوە، شۆڕشی ئەتاتورک ئەم فۆرمانەی لەناو برد. لەم ڕوانگەیەوە من بڕوا ناکەم، هیچ جۆرە کۆنەپارێزییەکی جیددی بۆ گەڕانەوەی ئەم جۆرە ئیسلامە لە ئارادا بێت. هەندێك پیاوی دانیشتوی شار داوای جێبەجێکردنی یاسای شەرع لە پرۆسەی هاوسەرگیری و جیابوونەوە دەکەن؛ هەروەها خوازیاری منداڵی زۆر یان خوازیارن هاوسەرێکی گەنجیان هەبێت، بەڵام کۆنەپارێزەکان ناتوانن کارێکی ئەوتۆ بکەن و ملکەچی یاسا و سنوورە نوێیەکانن.

ئێستا، ئازادی عیبادەت، وەک سیمبولێک هەژمار دەکرێت و بەهۆی نەهێشتنی قەدەغەکردنی بانگدان بە عەرەبی، ئەم کارە بە بەرفراونی لەلایەن خەڵکەوە ستایشت دەکرێت، بەڵام ئەم کردارانە و چەندین کرداریتر، ناکرێت وەک هەنگاوێک بۆ گەڕانەوەی تەواوەتی ئیسلام هەژمار بکرێت. دووبارە گەڕانەوەی بە ئازادانە هەڵبژاردنی خوێندنی وانەی ئایین لە قوتابخانە سەرەتاییەکاندا (هەروەها داواکاری هەن ئەم وانەیە لە قوتابخانەی ناوەندیشدا بخوێندرێت) لەوانەیە ببێتە هۆی ژیانەوەی ئیسلام لە پارێزگاکانی ڕۆژهەڵات و لەلایەن گەنجەکانەوە، بەڵام بە بڕوای من ئەوە پەرچەکردارێک نییە لەبارەی ئەو شتەی کە لەسەرەوە باسمکرد. تەنانەت حاڵی حازر، زۆرێک لە گەنجە تورکەکان (لە ئاستە جۆراوجۆرەکاندا، لەو پارێزگایانەی من گەشتم بۆ کردن) لەوانەیە بە پەسیوانە پابەندی بنەما سەرەکییەکانی ئیسلام بن- بە تایبەتیش چەندین کەس پێکەنینان بە عیبادەتە ئاساییە جەماوەرییەکان دێت، بەمنیان گوتووە ئەوانیش بە بێ دەنگی و لە شەواندا عیبادەت دەکەن، بەڵام ئەوە مانای ئیسلام بە مانا ڕاستەقینەکەی نادات، بەڵکو بریتییە لە جۆرێک لە بیرۆکەی محەمەدی کە بانگەشەی ئەوە دەکات، ئیسلامی بێگەردە. بەم پێیەش بنەماکانی ئایینی ئیسلام بە بێ دەستکاریکردنی ناوەڕۆکەکەی ئاسانکراون، هەروەها بە هۆی چاکسازیی زمان و ئەلف و بێی تورکی، ئەمە وایکردووە گەنجان هیچ

جۆرە پەرچەکردارییان سەبارەت بە ئایینی ئیسلام نەبێت [بەهۆی نەزانینی زمانی عەرەبی کە زمانی ئایینی ئیسلامە]. ڕاستە، لەوانەیە شەڕ ببێتە هۆی دەمارگرژیی موسڵمان و ببێتە هۆی پاشگەزبوونەوەی بیرۆکە نوێیەکانی ئەم ئایینە، بەڵام هەموو ئەو هۆکارانە ناتوانن ببنە هۆی دووبارە سەرهەڵدانەوەی تەواوی فیکرە کۆنەکانی ئیسلام.

لە هەمانکاتدا، ژمارەیەک خەڵک وا بیر دەکەنەوە، چاکسازییە ئایینیەکانی ئەتاتورک زۆر ڕەق بوونە (تەنانەت ئەگەر بێت و ئەم چاکسازییە پێویستیش بوو بێت) و ئێستا خوازیاری ئەوەن ئەم چاکسازییانە میانڕەوانە بن. دوو کەس کە بوێری ئەوەیان هەبێت دژایەتی بڕیارەکانی ئەتاتورک بکەن، ڕوونیان کردەوە، مەبەستیان ڕەخنەگرتن لە بڕیارەکانی ئەتاتورك نەبووە، بەڵکو ئەم ڕەخنانە لەلایەن خەڵکەوە بە هەڵە لێکدراونەتەوە.

٨. کورد

هیچ کاربەدەستێکی تورکیا دان بەوەدا نانێت، لە تورکیا کێشەی کورد هەیە. چەندین جار من دڵنیا کرامەوە، کورد هەر ئەو تورکەن کە بە زمانێکی جیاواز قسە دەکەن. بە بڕوای من، کاربەدەستە گەنجەکان لە دڵەوە بڕوایان بەم ئەفسانەیە هێناوە. سەبارەت بە تورکە پیرەکانیش ئەمە وەک بنەمایەکی ئیمانی لێهاتووە [کورد هەر تورکن] و نایانەوێت لەسەر ئەم بابەتە گفتوگۆ بکەن. ئەم ڕوانگەیە و ئەو ڕاستییەی من نەمتوانی سەردانی تونجەلی، هەکاری و گونده دووره دەستەکانی پارێزگاکانی هەکاری، موش و وان بکەم (ئەو شارانەی زۆرینەیان تورکن [لەوانەیە مەبەستی نووسەر کورد بن و بە هەڵە تورک نووسرا بێت. وەرگێڕ]، بوونە هۆی ئەوەی، بۆم سەخت بێت، بتوانم بارودۆخی کورد لە تورکیا هەڵبسەنگێنم.

ئاسایشی تەواو بۆ ناوچە کوردییەکانی تورکیا دابینکراوە ، تەنیا لە هەکاری نەبێت، تێیدا کاری چەتەیی و دزی دەکرێت و ئەم کارانە بە نەزانییەوە دەخرێنە پاڵ نەستوریيە ئاشوورییەکان کە هێرش دەکەنە سەر سنووورەکانی عێراق. ئەو کوردانەی من بینیمن و لە ڕۆخ ڕێگاکان دەژیان، خەڵکی بێ چەک بوون، کەواتە ئەوان هیچ مەترسییەك بۆ سەر حکومەتی تورکیا دروست ناکەن.

نازانم سیاسەتی حکومەتی تورکیا لە تواندنەوەی کورد سەرکەوتوو بووە یان نا، بەڵام تەنیا دەتوانم ئەوە بڵێم، ئەم سیاسەتە نەبووەتە هۆی کەمکردنەوەی ئاستی بەکارهێنانی زمانی کوردی و لە هەموو شوێنێک قسەی پێدەکرێت. لە یەکێک لە گوندەکانی جزیرەی تورکیا، من لەلایەن ئەو کوردانەوە دەورە درام کە نەیاندەتوانی یان نەیاندەویست بە تورکی قسە بکەن، بەڵام کاتێک من تەنیا بەو سێ وشە کوردییەی دەمزانی، قسەم کرد، یەکێک لەو کەسانە بە پێکەنینەوە نەڕاندی، ئەمەش نیشانەی ئەوەیە کورد بەهیچ شێوەیەک ناسنامەی خۆیان لە دەست نەداوە.

لە لایەکیترەوە، کورد بە باشی لەگەڵ دەسەڵاتدارانی تورکیا دەگونجێن. من یەک ڕۆژی تەواو لەگەڵ قائیمقامە گەنجەکەی ناوچەی زازای کورد کە سەر بە ناوچە چیاییەکانی ڕۆژئاوای بەتلیسە، بەسەر بردن. ئەو زۆر بە کراوەیی لەگەڵ ‹خەڵکی› ناوچەکە قسەی دەکرد. خەڵک کەیفیان پێدەهات و قائیمەقام ڕێک وەک تورک لەگەڵ ئەم خەڵکەدا هەڵسوکەوتی دەکرد. ئەم کارەش ئەوکاتە بە لۆژیکی دێتەبەرچاو کە کەسێک لە دڵەوە خۆی بە تورک دابنێت. قائیمقام وەک زۆرێک لە کەسانیتر، کارە لە یاسا دەرچووەکانی ڕابردووی خۆی دەگەڕاندەوە بۆ سەر دەمارگرژی ئایینی، نەک بۆ هۆکاری نەتەوەیی.

بە بڕوای من کوردی تورکیا زۆر بەباشی لەبەرانبەر پڕوپاگەندەی سۆڤیەت، پارێزراون. تەنانەت کاتێک لەگەڵ کارەبەدەستێکی پلە بەرز قسەم دەکرد، هەر هیچ زانیارییەکی لەسەر ئەم بابەتە نەبوو. سنووورەکان، بە تایبەتیش هێڵی سنووری لەگەڵ جزیرەی سوریا، زۆر بە وردی چاودێری دەکرێت. من خۆم لەلایەن پۆلیسی نهێنیەوە (plain-clothe policeman) لە ماردین چاودێری دەکرام، بەڵام لە گشت ناوچەکانیتر، هەر کارێک ویستبام ئەنجامم دەدا. پێمواید، زۆرینەی کوردی تورکیا، تەنانەت نازانن پڕوپاگەندەی سۆڤیەت هەوڵی ڕاکیشانی سەرنجیان دەدات، بەڵام هەموو کەسێک لە باشووری ڕۆژهەڵات شتێکی بیستووە لەبارەی سەرهەڵدانەکەی مەلامستەفای بارزان، و ئەگەرچی بە بڕوای من ئەو لەو ناوچانە وەک قارەمان نابینرێت، بەڵام بە بۆچوونی من کوردی هەکاری و وان، کاتێک کە مەلامستەفا لە ساڵی ١٩٤٦ بەرەو ڕوسیا هەڵات، یارمەتیان داوە.

بـە گشـتی بـە بـڕوای مـن کـوردی پارێـزگا شـاخاوییەکانی مـن گەشـتم بـۆ کـرد (واتـە گشـت ئـەو ناوچانـەی لـە دەمـی جەنگـی یەکەمـی جیهانیـدا لەلایـەن ڕووسـیاوە داگیرکـرا) هـەروەك چـۆن تورکێـک لـە دژی ڕووس دەجەنگێـت، وا لـە دژی ڕووس دەجەنگـن. سـەختە بتوانیـن بڵێیـن، ئایـا بریـکارە کـوردی سـۆڤیەت، کـە سـوود لـە ناسـیۆنالیزمی کـوردی وەردەگـرن، دەتوانـن [لـە دژی حکومەتـی تورکیـا] خەڵـک بوروژێنـن.

٩. وەرە و ڕای گشتی

«لێـرە بەریتانیـا بایەخـی لـە دەسـتداوە، ئێـران ئێـوە دەردەکات. میـسر ئێـوە دەردەکات. چیـتر عێـراق ئێـوەی ناوێـت». ئەمـە ئـەو قسـانە بـوون گەنجێکـی تـورک لـە دەسـتپێکی گەشـتەکەم لـە غـازی عەنتـاب پێـی گوتـم. خۆشـحاڵ بـووم بـەوەی گفتوگۆکانـم لەگـەڵ گشـت جـۆرە خەڵکێـک، ئـەوە نیشـان دەدات، ئێمـە لـە باشـووری ڕۆژهەڵاتـی تورکیـا بایەخـی خۆمـان لەدەسـت نـەداوە. مـن بـۆ هـەر شـوێنێک چـووم، خەڵکێکـی زۆر حەزیـان لـە بەریتانیـا و دامەزراوەکانـی بەریتانیـا دەکـرد، بـە تایبەتیـش [سەرسـامی] توانـا جەنگیەکانـی بەریتانیـا بـوون. گەیشـتمە ئـەو ئەنجامـە، ئێمـە و ئەڵمانـەکان زۆرتریـن جەماوەرمـان هەیـە.

سـەرەڕای ئەمـەش، سیاسـەتی ئێمـە سـەبارەت بـە ڕۆژهەڵاتـی دوور، بـە تونـدی و لەلایـەن تـەواوی خەڵکـەوە ڕەخنـەی لێدەگیرێـت. هەمـوو ئـەو کەسـانەی کـە مـن قسـەم لەگەڵیانـدا دەکـرد، داوایـان لـە مـن دەکـرد کـە سـەبارەت بـە سیاسـەتەکەمان لـە چیـن ڕوونکردنـەوە بـدەم. کردارەکانـی هێزەکانـی تورکیـا لـە کۆریـا، وەی خەڵکـی بـەرز کردووەتـەوە و تەنانـەت سـەربازێکی تـورک پێیگوتـم، هاوڕێکـەی لـە کوریـا لـە دژی سـوپای ڕووس دەجەنگێـت. خـودی سـوپای تورکیـا پرسـتیژێکی زۆری بەدەسـتهێناوە و لـە دۆخێکـی باشـدایە، فەرمانـدەی فەوجێـک لـە بەتلیـس بەشـانازییەوە پێیگوتـم ئـەو ١٤ سـەرباز لـە نێـوان ٣٠٠ خۆبەخـش بـۆ جەنگـی کۆریـا هەڵدەبژێرێـت. خەڵکـی ئـەو پارێزگایانـەی لەلایـەن ڕووسـەوە داگیـر کرابـوو، زۆر ڕقیـان لـە ڕووسـە. پرسـی کۆمۆنیـزم بـۆ ئـەم خەڵکـە بابەتێکـی پلـە دووە. لـەم جـۆرە کەشـەدا سـەختە

هەڵوێستی ئێمە لەبەرانبەر چین گرفتی لێبکەوێتەوە، یان گۆڕینی ژەنەڕاڵ مەک ئارسور (MacArthur) نیگەرانی خەڵکی لێبکەوێتەوە.

زۆربەی خەڵک ڕەخنە لە هەڵوێستی ئێمە لەبەرانبەر دژایەتیکردنی تورکیا لە چوونە ناو پەیمانی ئەتلانتیک (Atlantic Pact) دەگرێت. هەروەها یەک دوو کەس زۆر بە وردی پرسیاری ئەوەیان کرد، ئەگەر بێت و ڕووسیا هێرش بکاتە سەر تورکیا تا چ ئاستێک بەریتانیا یارمەتی تورکیا دەدات. هەروەها لە پرستیژی عەرەب و فارسەکانیش کەمبووەتەوە. هەروەها ئەگەر بێت و ئێمە کێڵگە نەوتییەکانی ئێران لەدەست بدەین، بە دڵنیاییەوە لە پرستیژی ئێمەش دادەبەزێت (لێرەوە قسەی ئەو گەنجەی غازی عەنتاب ڕاست بوو). خەڵکی کەیفیان بە بابەتێکی دیکەش دێ، ئەویش پرسی قوبرسە. لە هەموو شوێنێک پرسیار لەمن دەکرا، دڵنیایان بکەینەوە، هیچ کات ئێمە قوبرس ڕادەستی یۆنانییەکان ناکەین.

هیچ پێویست ناکات، پڕوپاگەندەی دژە کۆمۆنیست لە باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا بگێڕین، بەڵکو گرنگ ئەوەیە هەڵوێستە بڕاوەکەی خۆمان بخەینەڕوو، کە خەڵک تا ڕادەیەک لێی بە گومانە. کاریگەرترین سیاسەتی ئێمە، حاڵی حازر، بریتییە لە دووپاتکردنەوەی بوونی سەربازەکانی ئێمە و تورکیا بەیەکەوە لە کۆریا، باسکردن لە بواژنەوە و بەهێز بوونی ئەوروپای ڕۆژئاوا، ڕوونکردنەوەی سیاسەتەکەمان لە ڕۆژهەڵاتی دوور [واتە لە ئاسیای دوور] کە تێیدا پێداگری لەسەر گرنگی ئەوروپا و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بکرێت، بێسوود بوونی هەڵگیرسانی جەنگ لە دژی چین لەبری ئەوەی لە دژی ڕووسیا بێت و چەندین پرسیتر کە پێویستە ڕوون بکرێنەوە. هەروەها پێویستە ڕوون بکرێتەوە، کۆمپانیای نەوتی ئەنگلۆ-ئێرانی (Anglo Iranian Oil Company) (A. I. O. C)، چی بۆ ئێران کردووە.

لەڕاستیدا، لێرە ڕادیۆ زۆر کاریگەرترە لە ڕۆژنامە. ژمارەی ئەو کەسانەی ڕادیۆی تایبەت بە خۆیان هەبێت کەمە. خەڵک لە ناو و لە دەرەوەی چایخانەکان گوێ لە ڕادیۆی ئەنقەرە، ئیستانبول، بی. بی. سی و دەنگی ئەمریکا دەگرن. هەروەها لە ماردین گوێ لە ڕادیۆی شەرق ئەلئەدنا دەگرن.

١٠. خەڵکی بیانی زۆر بە کەمی لە پارێزگاکانی باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا دەبینڕێن؛ تەنیا دیاربەکر نەبێت، ژمارەیەکی کەم لەو ئەمریکایانەی لە مەدرەجی فڕۆکەخانە کار دەکەن، هەن. هەروەها بەریتانییەکی شێت نەبێت کە بە پاس گەشت بکات، تا گومان [لە لای خەڵک دروست بکات، کەسیتر بۆ ئەم ناوچانە گەشت ناکات]، بەڵام هەر کاتێک ئەم گومانە ڕەوییەوە، هەموو کەسێک لە والییەوە بگرە تا شۆفێری لۆری، زۆر یارمەتیدەر و دەستکراوەن.

نهێنی

کاروباری کورد

شەوی ڕابردوو لە میانەی گفتوگۆیەکی دوور و درێژدا، لە ماجد مستەفا (Majid Mustafa)م پرسی، ئایا پەخشی پڕوپاگەندەی سۆڤیەت هیچ کاریگەرییەکی لەسەر کورد هەبوو یان نا. ئەو گوتی، بە دڵنیاییەوە ژمارەیەکی زۆری کورد گوێ لەم ڕادیۆیە دەگرن و هەر بۆیەش بێگومان ئەم پەخشە لەسەر ناوچە کوردییەکاندا کاریگەریی دروست کردووە. ڕادیۆی ئازەربایجان بە زمانەکانی تورکی، فارسی و کوردی بەرنامەکانی پەخش دەکات، واتە ئەو سێ زمانەی کورد باشتر لە عەرەبی لێی تێدەگەن. کاتێک کاتی پەخشی بەرنامەکانی ڕادیۆکە دێت، شۆفێرەکەی [واتە شۆفێری ماجد مستەفا] ڕادیۆی ئۆتۆمۆبێلەکەی دەگۆڕێتە سەر ڕادیۆ ئازەربایجان. ئەم شۆفێرە، بۆیە ئەم کارە دەکات، چونکە هیچ بەرنامەیەکیتر نییە، ئەو حەزی لێبێت گوێی لێ بگرێت.

من پرسیاری ئەوەم لە ماجد مستەفا کرد، ئایا باشتر نییە دەست بە گێڕانی پڕوپاگەندە دژی پڕوپاگەندەی سۆڤیەت بکەین. ئەو گوتی نەك تەنیا باشە، بەڵکو پێویستە، هەر بۆیە ئەو یەکسەر پێشنیازی ئەوەی کرد، باشترە بی بی سی لە لەندەن یان ڕادیۆی شەرق ئەلئەدنا دەست بە پەخش بە زمانی کوردی بکات. دوای کەمێك بیر کردنەوە، گوتی باشترە ڕادیۆ شەرق ئەلئەدنا ئەم کارە بکات، چونکە نزیکتر و جەماوەریتر و خۆشەویسترە لە بی بی سی. من پرسیاری ئەوەم کرد، ئایا حکومەتی عێراق ناڕازی نابێت، ئەگەر بێت و شەرق ئەلئەدنا بەرنامە بە زمانی کوردی پەخش بکات. ماجد مستەفا یەکسەر لە منی پرسی، ئایا مەبەستی من لەم پرسیارە ئەوە بووە، پێشوەخت پێشنیازی کراوە، ئەم پەخشە دەست پێ بکات [واتە خۆتان بۆ ئەم کارە ئامادە کردووە]. من وەڵامم دایەوە، پێشنیازی ئەوەی کە پێویستە بەرنامەی زمانی کوردی پەخش بکرێت لەبەرچاو گیراوە و بیر لەوە کراوەتەوە لەوانەیە حکومەتە مێترۆپۆلیتنەکان [واتە سوریا، ئێران، عێراق و تورکیا] لەم کارە ڕێزپەڕ بکرێن. دواتر ماجد مستەفا وەڵامیدایەوە، ئەو هیچ هۆکارێک نابینێت، حکومەتی عێراق دژی ئەم کارە بوەستێتەوە. دوای ماوەیەک

وەستان، گوتی لەوانەیە تورک دژی ئەم کارە بن. من پرسیارم لە ماجد مستەفا کرد، بە بڕوای ئەو دەبێت بەرنامەکانی ئەم پەخشە ڕادیۆییە چۆن بێت؟ ئەو پێشنیازی ئەوەی کرد بەرنامەکان لە هەواڵ، مۆسیقا و گۆرانی کوردی و پڕۆپاگەندەی دژی کۆمۆنیست پێکهاتبێت. ئەو جەختی لەوە کردەوە، نابێ هیچ شتێک بڵاو بکرێتەوە، ئەم هەستە لەلایەن کورد دروست بکات کە ئێمە هەوڵی گۆڕینی دۆخی سیاسی ئەوان دەدەین. [واتە دۆخی سیاسی کورد باشتر بکرێت].

دواتر ماجد مستەفا گوتی، سەرەڕای پەخش بە زمانی کوردی، شتێکیتریش هەیە دەبێ ئێمە ئەنجامی بدەین. ئەو گوتی ئەگەر بێت و ڕووس هێرش بکەنە سەر عێراق، دوای هەندێك خۆڕاگری حکومەتی عێراق واز لە ناوچە کوردییەکان دێنێت و دواتر کاتێک ئاشتی بەرقەرار دەبێت، لەم ناوچانەدا بە تۆندی بەرهەڵستی دەسەڵاتی عێراق دەکرێت. هۆکاری ئەمەش ماجد مستەفا بۆ ئەوەی گەڕاندەوە، حاڵی حازر پەخشی سۆڤیەت کوردی وروژاندووە و ئەگەر بێت و حکومەتی عێراق وازیان لێبێنێت، کورد وا بیردەکەنەوە، حکومەتی عێراق لە بەجێگەیاندنی ئەرکەکانی لەبەرانبەر کورددا شکستی هێناوە. ئەو خۆی پێشنیازی ئەوە ناکات، عێراق [کوردستان] بەجێ بهێڵێت. ئەو ئامادەیە بچێتە چیاکانی کوردستان و بیسەلمێنێت پارەی هەیە و ژمارەیەک چەکی بچووکیشی هەیە و لە دژی ڕووس دەوەستێتەوە، تا ئەو کاتەی بەریتانییەکان بگەڕێنەوە عێراق. (ماجد مستەفا کاتێک لەگەڵ ‹لیمان ڤۆن ساندێرز (Liman Von Sanders) لە جەنگی یەکەمی جیهانی لە فەلەستین خزمەتی دەکرد، میدالیای خاچی ئاسنی (Iron Cross) بەرزترین پلەیە، وەریگرت). ئەو داوای لێ کردین، لە ئەگەری هێرشکردنی ڕووسیا چەکی و تفاقی پێویست و پارە بۆ ناوچە کوردییەکان دابین بکەین؛ هەروەها لە پێناو ئەوەدا لەم ناوچانەدا ئەم بیرۆکەیە بە زیندووی بهێڵینەوە کە بەریتانیای گەورە دەگەڕێتەوە، تا عێراق لە دەست ڕووس ڕزگار بکات. ماجد مستەفا پێداگری لەوە کرد هەر ڕێکارێک ئێمە بیگرینەبەر، بۆ نموونە ئەو ڕێکارانەی لە پەخشەکەمان بە زمانی کوردی دەگرینەبەر، دەبێ کارێک نەکەین، کورد وا بیربکەینەوە، دەمانەوێت دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان دابمەزرێنین.

زۆر نهێنی

(G.1025/11/51)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

١٣ی جون ١٩٥١

١. مـن بـێ ئومێـد بـووم کاتێـک، نامـە زۆر نهێنییەکـەی مالکـۆڵم (Malcolm) بـە ژمـارە (PB.10141/5G) لـە ٧ی مانگـی مـەی، بینـی، ئـەوەی بـۆ بیلـی (Beeley) نووسـی بـووی و ئاماژەی بـەوە کردبـوو، ئێـوە حاڵـی حـازر هیـچ پلانێکتـان نییـە بـۆ کردنـەوەی ڕادیـۆی پەخشـی زمانـی کـوردی. مـن دووبـارە لەبـارەی ئـەم بابەتـەوە ئـەم نامەیەتـان بـۆ دەنووسـم و ڕایدەگەیێنـم، ئـەم بڕیارەتـان بڕیارێکـی بەجـێ نییـە.

٢. بـە تایبەتیـش ئێمـە ناتوانیـن ئـەم ئارگۆمێنتـە قبـوڵ بکەیـن، هـەروەك لـە تەلەگرامـی نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە بـە ژمـارە ١٢٩٠، کـە لـە ٤ی ئەپریـل بـۆ واشـنتۆن نێـردراوە، گوایـە ئێمـە هیـچ بەڵگەیەکـی بەهێزمـان، لەسـەر کاریگەریـی پەخشـی سـۆڤیەت [لەسـەر کـورد]، لەبـەر دەسـتدا نییـە؛ هەروەهـا، لەبەرئـەوەی بارودۆخـی کوردسـتان ئاسـاییە، هـەر بۆیـەش هیـچ پێویسـت بـەوە نـاکات، ڕادیۆیـەک [بـە زمانـی کـوردی] دابمەزرێنیـن، بەرپەرچـی ڕادیـۆی سـۆڤیەت بداتـەوە. تێبینـی ئێمـە بریتییـە لـەوەی لـە درێژخایەنـدا پەخشـی ڕادیـۆی سـۆڤیەت [بـە زمانـی کـوردی]، کـە بـە بـڕوای ئێمـە کـورد بـە بەرفراوانـی و هۆشـیارانە گـوێ لـەم پەخشـە دەگـرن، کاریگـەری لەسـەر کـورد دروسـت دەکات و مەترسـی لەسـەر هەڵسـوکەوتی کـورد لەبەرانبـەر حکومەتەکانـی خۆیـان دروسـت دەکات، هەربۆیـەش ئێمـە ناتوانیـن ناچـالاک بمێنینەوە، لەکاتێکـدا بـارودۆخ خەریکـە تێکدەچێـت.

٣. بـە بـڕوای ئێمـە، ئێمـە ناتوانیـن لـە ڕێگـەی ڕادیـۆ بەغـداوە بەرپەرچـی ڕادیـۆ سـۆڤیەت بدەینـەوە، ئەمـەش بـە هـۆی بـێ توانایی ئـەو کەسـانەی لـە بەرنامەکانی ئـەم ڕادیۆیەدا بەشـدارن، هەروەهـا بـە هـۆی ناکارایـی کاربەدەسـتە ئیدارییەکانـی ئـەم ڕادیۆیە.

٤. بـە بـڕوای ئێمـە بـە هـۆی هـۆکاری سیاسـی و ئابـوری، پێویسـتە ڕادیـۆی بـی بـی سـی دەسـت بـە پەخشـکردنی بەرنامـە بـە زمانـی کـوردی بـکات. ئێمـە لـەو بڕوایـەدا نیـن، ڕادیـۆی شـەرق ئەلئەدنـا هیـچ ناڕەزاییـەک لـەم بـارەوە دەربـبڕێـت کـە بەرنامەکانـی [ئـەم دوو ڕادیۆیـە] هاوشـێوەن. لـە پەرەگرافـی ٧ی نامـەی سـێر هێـنری مـارک (Sir Henry Mark) کـە لـە ٨ی نۆڤەمبـەری ١٩٥٠ بـۆ فۆرلۆنـگ (Furlonge) نـووسراوە، پێشـنیازی ئـەوە کـراوە، ڕادیـۆی شـەرق ئەلئەدنـا واز لـە یەکێـک لـە شـەپۆلەکانی بـۆ پەخشـی ڕادیـۆی کـوردی بهێنێـت. پێشـنیازەکەی ئێمـەش بریتییـە لـەوەی پەخشـی ڕادیۆکـە ناوێکـی تایبـەت بـە خـۆی هەبێـت و بـە ڕادیـۆ شـەرق ئەلئەدنـاوە گـرێ نەدرابێـت، ئەگـەر هاتـوو حکومەتەکانـی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت لـە دژی کردنـەوەی ئـەم ڕادیۆیـە بـوون، دەکرێـت ڕادیـۆی شـەرق ئەلئەدنـا ئـەوە ڕەت بکاتـەوە، هیـچ پەیوەندییەکـی بـەم ڕادیۆیـە هەبێـت، هـەروەك چـۆن ئەمـە لـە ڕابـردوو ڕوویـداوە.

٥. هەروەهـا دەمـەوێ ئاماژە بـە پەرەگرافـی ٤ لـە تەلەگرامەکەتـان بـە ژمـارە ١٢٩٠ بـدەم کـە لـە ٤ی ئەپریـل بۆ واشـنتۆن نێـردراوە. ئەم قسـەیە باڵیۆزی حکومەتی خاوەنشـکۆ لە بەغـدا «هەندێـك لایەنـی پێشـنیازی [کردنەوەی ڕادیۆ بـە زمانی کوردی] پێـی باش بووە، بـەڵام بـە هـۆی هەمان هـۆکار، ڕێنمایی کـردووە، وشـیار بین››، ئەم قسـەیە تـا ڕادەیەک سـەر لێتێکدانـە، لـە پەرەگرافـی ٤ لـە نامەکـەی مـەک (Mack) کـە لـە ٨ی نۆڤەمبـەری سـاڵی ١٩٥٠ بـۆ (Furlonge) نووسـیویەتی، مـەک دەڵێـت، دەبـێ وشـیار بیـن، بەهـۆی ناشـارەزاییەوە لـە پەخشـی بەرنامەکانـی زمانـی کوردیدا، هەسـتی نەتەوەیی کـورد بەرز نەکەینـەوە. هەروەهـا ئـەو دەڵێـت، نایەوێـت بـاس لـە ئـاگادار بـوون لـە کردنـەوە یـان نەکردنـەوەی ڕادیـۆ بـە زمانـی کـوردی بـکات. ئاماژەشـی بـەو بەربەسـتانە کـردووە کـە خۆتـان لـە هەمـان پەرەگرافـی تەلەگرامەکەتان بۆ واشـنتۆن، ئاماژەتان بۆ کـردووە، بەڵام ئێمـە دەزانیـن، دەکرێـت بەسـەر ئـەم بەربەسـتانەدا زاڵ بین.

٦. کەواتـە هیـوادارم، نامەکـەی مالکـۆڵم دواییـن قسـە نەبێـت لەبـارەی ئـەم بابەتـە. ئەگـەر پێشـنیازەکەی ئێـوە سـەبارەت بـە بەکارهێنانـی ئامێـری پەخشـی ڕادیـۆی شـەرق ئەلئەدنـا شـیاوی جێبەجێکـردن بێـت، بـە بـڕوای ئێمـە کردنـەوەی ئـەم ڕادیۆیـە

تێچـووی سـاڵانەی لـە نێـوان ٥٠٠٠ بـۆ ٦٠٠٠ پاوەنـد دەبێـت؛ ئەمـەش مووچـەی چاودێرێکـی ئینگلیـزی، سـێ فەرمانبـەری کـورد، کرێـی خانـوو و بودجـەی تەشـغیلی لەخـۆ دەگرێـت. پاراسـتنی ئامێـرەکان و دابینکردنـی هەواڵـەکان لـە ئەسـتۆی ڕادیـۆ شـەرق ئەلئەدنـا دەبێـت. مـن هیـچ شـێوازێکی کاریگەرتـر نابینـم، بتوانێـت لـە نێـوان کـوردا بەرپەرچـی پڕوپاگەنـدەی سـۆڤیەت بداتـەوە. هەروەهـا لـەو بڕوایـەدا نیـم، ئـەم بـڕە پارەیـەی سـەرەوە پارەیەکـی ئەوەنـدە زۆربێـت، نەتوانرێـت دابیـن بکرێـت.

٧. سـەبارەت بـە ڕووداوەکان، لەوانەیـە بەڕێزتـان بتانـەوێ ئـاگاداری ئـەو گفتوگۆیـە بـن، شـەوی ڕابـردوو سـکرتێری ڕۆژهەڵاتنـاسی لەگـەڵ ماجـد مسـتەفا، وەزیـری کاروبـاری کۆمەڵایەتـی، هەیبـووە کـە کوردێکـی نـاوداڕە. [ئـەم گفتگۆیـە لـە تۆمارێکـدا بـۆ بەڕێزتـان هاوپێـچ کـراوە].

٨. لـە کۆتایـدا مـن ئامـاژە بـەوە دەکـەم، پرسـی کردنـەوەی ڕادیۆیـەک بـە زمانـی کـوردی لـە کۆبوونەوەیەکـی هاوبـەش لەگـەڵ کارمەندانـی باڵیوزخانـەی ئەمریـکا لێـرە [واتـە لـە بەغـدا] گفتوگـۆی لەسـەر کـراوە، ئـەم کۆبوونەوەیـە مانگانـە سـەبارەت بـە سیاسـەتی زانیـاری (Information Policy) گرێدەدرێـت. بۆچوونـی فەرمانبەرانـی باڵیۆزخانـەی ئەمریـکا لەسـەر ئـەم پرسـە کـە لـە کۆبوونـەوەی ١ی نۆڤەمبـەر و ٣٠ی دێسـەمبەری ڕابـردوو باسـی لێوەکـرا، هاوشـێوەی بۆچوونـی ئێمـە بـوو، بـەوەی پێویسـتە دەستپێشـخەری بـۆ کردنـەوەی پەخشـی ڕادیـۆ بـە زمانـی کـوردی بکەیـن، جـا ئـەم پەخشـە لـە ڕێگـەی ئامـرازی پەخشـکردنی (transmitter) ئەمریـکا بێـت یـان بەریتانیـا، یـان لـە ڕێگـەی باشـترکردنی ڕادیـۆ بەغـدا بێـت، هەروەهـا هـەروەك لەسـەرەوە باسـمکرد، ئێمـە گەیشـتینە ئـەو ئەنجامـەی هیـچ ئاسـۆیەک لـە بەرنامەکانی ئێسـتای ڕادیـۆ بەغـدا نابینرێـت.

مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ واشـنتن، ئەنقـەرە، تـاران، دیمەشـق و نووسـینگەی بەریتانیـا بـۆ کاروبـاری ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت دەنێـرم.

واژوو

(J. M. TROUTBECK)

نهێنی

ژمارە (A-7/51/401/95)

کۆنسولگەری گشتی بەریتانیا

تەورێز

٨ی ئۆگۆست ١٩٥١

بەڕێز نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان

١. لە تەلەگرامەکەم بە ژمارە ٦٧، باسم لەوەکرد، لەم دواییانەدا ژاندارمیری لە کوردستان داوای کردووە ژمارەی دەستی کار لە ناو خێڵەکاندا دیاربکرێت و ژمارەی ئەو چەکانەی لە دەست خێڵەکاندایە [بۆ حکومەت] بەرز بکرێتەوە تا ئاستی ملکەچی بۆ حکومەت لەم هەرێمەدا بزانرێت. دەستەبەرکردنی زانیاری لە ناوچە دوورەدەستەکانی وەک کوردستانی ئێران، کارێکی سەختە و ئەم ناوچانە بە شێوەیەکی سەرەکی لەگەڵ ناوەندەکانی دەروبەری خۆیان مامەڵە دەکەن. بۆنموونە، ئەو ناوچانەی لە دەوروبەری مهابادن [لەگەڵ مهاباد مامەڵە دەکەن]. لە کۆکردنەوەی ئەم زانیارییانە، پشت بە گفتوگۆ لەگەڵ کورد بەستراوە، لەگەڵ ئەو ئەفسەرانەی لە مهاباد گەڕاونەتەوە، بە تایبەتیش لەگەڵ تەقی مەولەوی کە خاوەن زەوییەکی زۆرە و زەوییەکانی لە شاهین دژەوە، تا سنوورەکانی عێراق دەبڕێت.

٢. دەکرێ هەڵوێستی کورد لەبەرانبەر دەسەڵاتی ناوەندی بەسەر دوو گروپدا دابەش بکرێت. زۆرینە کە خێڵە کۆچەرییەکانیش لە خۆ دەگرێت. ئەم گروپە خوازیارن، سەربەخۆ بن و تا ئەو ڕادەیەی بکرێت هیچ پەیوەندییان لەگەڵ کاربەدەستانی باج وەرگری حکومەت و ئەفسەرە دوو ڕووەکانی سوپادا نەبێت. سوپا لە ناو ئەم گروپەدا پەسەندکراو نییە و تا هەنوکەش ناوبانگیان بە بەزۆر پارە وەرگرتن دەرکردووە. ئەو ئەفسەرانەی لە

تەورێـزەوە بـۆ کوردسـتان نێـردراون، سـەرنجیان بریتـی بـووە لـەوەی، یەکەمیـن داوکارییـان بریتـی بـوو لـە پۆشـاکی مەدەنـی [تـا لەبـری یەکپۆشـی سـەربازیی لەبـەری کـەن]، چونکـە سـوپا لـەم هەرێمـەدا تـا ئـەو ئاسـتە ناپەسـەندە، کـە ئەفسـەرەکان پێویسـتیان بـەو کەرەسـتانەیە لـە ئەگـەری هـەر جـۆرە سـەرهەڵدانێکدا بتوانـن خۆیـان بشـارنەوە.

دووەمیـن گـروپ دەکرێـت بـە ‹ئاگایـی کەمینـە› (minority consciousness) وەسـف بکرێـت. ئـەم هەڵوێسـتەش لـە نێـوان خێڵـە نیشـتەجێ بووەکانـی وەک دابوکـری (Dehbukri)،مامـەش، جیۆڕک (Givork) و مەنگـوڕ دەبینرێـت. لەبەرانبـەر ئـەم هەڵسـوکەوتە جێگربـووەدا، ئـەم گروپـە چاوەڕوانـی هەڵسـوکەوتی پشـت بەیـەک بەسـتنن و ناڕازیـن کـە ئـەم هەڵسـوکەوتی پشـت بەیـەک بەسـتنە لەلایـەن حکومەتـەوە بـەدی ناکـرێ. لـە ڕووی دابینکردنـی خزمەتگوزاریـی کۆمەڵایەتییـەوە، ئـەوان دۆخـی خۆیـان لـە دۆخـی کەمینەکانیـتر (ئاشـوورییەکان) بەخراپـتر دەزانـن. بـۆ نموونـە، عیـادەی پزیشـکی لـە بـۆکان (Buqqan) لەلایـەن کەسـێکی نەمسـاوییەوە بەڕێوەدەبردرێـت. کەرسـتەکانی ئـەم عیادەیـە زۆر کەمـن و تەنیـا دەتوانێـت ڕەچەتـە بنووسـێت بـە بـێ ئـەوەی بتوانێـت دەرمـان دابیـن بـکات. بـەڵام، [تەنانـەت لـە نێـوان ئـەم گروپەشـدا] دەتوانرێـت هەندێـک کـەس بدۆزرێنـەوە کـە نەیـاری حکومەتـن. لـەم دواییانـەدا کـوردە دەوڵەمەنـدەکان ڕەتیـان کـردەوە، خۆبەخشـانە یارمەتـی دارایـی حکومـەت بـدەن، کـە بـە هـۆی ناکۆکـی لەسـەر نـەوت، حکومـەت ڕووبـەڕووی قەیرانـی دارایـی بووەتـەوە.

۳. هاتنەکایـەوەی ناکۆکـی لەسـەر نـەوت، هەندێـك گرفتـی بـۆ ڕادیـۆ هاندەرەکـەی ڕووس دروسـت کـردووە کـە بـە مەبەسـتی ڕاکێشـانی کـورد، پڕوپاگەنـدە ئەنجـام دەدات. لـە لایەکـەوە ئـەم ڕادیۆیـە بەردەوامـە لـە هاندانـی کـورد تـا لەپێنـاو دەسـتەبەر کردنـی حوکمـی زاتـی ڕاپـەڕن. لـە لایەکیـترەوە هـەوڵ دەدات کـورد لـەوە ئـاگادار بکاتـەوە هەرجـۆرە یارمەتـی وەرگرتنێـک لـە بەریتانیـا، تەنیـا بـۆ ڕووگیرکردنـی حکومەتـە، تـا ناکۆکـی لەسـەر نـەوت درێـژە بکێشـێت.

کاتێک بەریتانیا سوپای لە عێراقەوە بۆ جوانڕۆ، حەیدەری و ڕواندز هەنارد، ڕادیۆکە لە سنە و کرماشان، پڕوپاگەندەی سەربەخۆیی [بۆ کوردستانی] ئەنجام دەدا. ڕادیۆکە کوردی ئاگادارکردەوە، ڕاپەڕین بێ ئامادەکاری کارێکی گەمژانەیە، هەربۆیەش باشترین ڕێگە بۆ بەدەستهێنانی سەربەخۆیی بریتییە لە ڕێکخستنی ڕاپەڕینی کورد لە یەککاتدا لە تورکیا، عێراق و ئێران.

٤. وا دەردەکەوێت ئەم پڕوپاگەندە دوژمنکارییە بە کەمی کاریگەری لەسەر کورد دروست بکات. ستایش و گەورەکردنی نەوانزادە (Navanzadah)، وەک قارەمانێکی نەتەوەیی تەنانەت لە مهابادیش پێشوازی لێنەکرا کە تێیدا هۆشیاری سیاسی بەهێزترە. هەربۆیەش سەختە جۆرەکانیتری پڕوپاگەندە گێڕان- بۆ نموونە بانگەواز بۆ ئاشتی - بتوانێت زۆرتر سەرنجی کورد ڕاکێشێت. لە ١٦ی جوڵای ڕادیۆی مۆسکۆ بانگەوازی ئاشتی لەلایەن موفتی گەورەی ئاسیای ناوەڕاست و کازاخستان بڵاوکردووە، تێیدا داوای لەلایەنگرانی ئاشتی دەکرد، لە دژی ئیمپریالیستەکان بوەستنەوە و وەفاداری بۆ خێڵ لە وڵاتە جۆراوجۆرەکاندا لەبەرژەوەندی دەسەڵاتی ڕوسیادا [وەلا بنرێن]. لەوانەیە مەبەست لەم پڕوپاگەندەیە بە ئامانجگرتنی کورد بێت، بەڵام پڕوپاگەندەکە لەو جۆرە نییە، قەناعەت بە کورد بهێنێت، ئەگەر بێت و پشتیوانی ڕوسیا بکەن، دەستکەوتی زۆرتر دەستەبەر دەکەن.

٥. کوردە دۆستەکانی [بەریتانیا] دەڵێن، بریکارەکانی ڕووسیا لە ناو خێڵەکانی کورددا هەن و خۆیان شاردۆتەوە. ئەمجۆرە دەنگۆیانە بە بەردەوامی هەن، بەڵام جێگەی گومانن. بەهەرحاڵ یەکێک لەم دەنگۆیانە لەلایەن ئەفسەرانی سەربازییەوە پشتڕاست کراوەتەوە. دەنگۆیەکە بریتییە لەوەی نەمازعەلیۆڤ (Namazaliov) فەرماندەی ڕووس کە لە ساڵی ١٩٤٥ لە کوردستان بوو، دووبارە گەڕاوەتەوە و هەنوکە لە ناو مەنگوڕان لە گوندی سەرگەرمێش قازی (Sargarmish Ghazi) کە لە نزیک میاندواوە، چالاکی ئەنجام دەدات. سوپا لە دۆزینەوەی ئەم کەسەدا سەرکەتوو نەبووە.

٦. لـە تەورێز فەرمانـدەی فەرماندەیی گشـتی (General officer commanding- G.O.C) کەرتـی ٣، بـاردۆخ و هەڵسـوکەوتی کـورد بـە دۆخێکـی تاڕادەیـەک ڕازیکـەر نـاو دەبات. تـا ئێسـتاش حاکمـی گشـتی لـە پڕوپاگەنـدەی ڕادیـۆی ڕووس نیگەرانـە و نەیتوانیـوە وێسـتگەیەکی پەخشـی ڕادیۆیـی لایەنگـری ئێـران بـۆ بەرپەرچدانـەوەی پڕوپاگەنـدەی ڕووس، لـە مهابـاد بکاتـەوە. هـەم فەرمانـدەی فەرماندەیـی گشـتی و هەمیـش حاکمـی گشـتی، هەرجـۆرە ئاژاوەنانەوەیـەک لەلایـەن کـوردەوە بـە دوور دەزانـن. تەنیـا ئـەو کات نەبێـت، ئەگـەر بێـت و ڕووس هێـرش بکـەن و هەردووکیـان لـەم بڕوایـەدان، هـەر جـۆرە سـەرهەڵدانێکی خێڵـەکان، ئەگـەر لـە ئاسـت سـەرهەڵدانی سـاڵی پـاری خێڵـی جوانـڕۆ بێـت، لـە توانایانداییـە بەرپەرچـی بدەنـەوە.

خزمەتکاری هەمیشەیتان

(L. A. Forward)

نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان، باڵیۆزی بەریتانیا، تاران.

کورتەیەک لەبارەی پەخشی جیهانی (World Broadcasts)

بەشی چوارەم

ژمارە ١٨٥

لە ٢٤ی ئۆگۆست ١٩٥١

پەخشی ڕادیۆی پارتی دیموکراتی ئازەربایجان

«ساڵوەگەری پارتی دیموکراتی کوردستان»

ڕاگەیاندنی فەرمی

دەستکەوتەکانی ڕابردوو

لە ١٦ی [ئۆگۆست] ڕادیۆی پارتی دیموکراتی ئازەربایجان، (پەخشی زمانی کوردی لە کاتژمێر ١٢.٠٠ لە ١٦-٨-١٩٥١-FBIS)، ڕاگەیاندنێکی فەرمی پارتی دیموکراتی کوردستانی سەبارەت بە شەشەمین ساڵوەگەری ئەم پارتەی بڵاوکردەوە. ڕاگەیاندنەکە بەوە دەست پێدەکات، تەنیا ئەم پارتە لە کوردستان هەیە و بە پێی بنەما نەگۆڕەکان و بنەمای پارتە پێشکەوتنخوازەکانی جیهان، ئەم حزبە لە «سەردەمێکی هەستیار و گونجاودا (timely and decisive campaign)›› سەرکردایەتی نەتەوەی کورد دەکات. ئەم پارتە تەنیا ڕێکخراوە، توانیویەتی پەیوەندییەکی نزیک لەگەڵ خێڵە کوردییەکاندا دابمەزرێنێت و توانیویەتی گشت ڕەنجدەر و کرێکارانی کوردستانی لە دەوری ڕێکخراوێکی یەکگرتوودا کۆبکاتەوە. سەرەڕای ئاستەنگەکانی بەندکردن، نەفی کردن و ئەشکەنجەدان، ئەم پارتە توانیویەتی بە بێوچان لە ماوەی شەش ساڵی ڕابردوودا سەرکردایەتی گەلی کورد بکات. ئەم پارتە توانیویەتی هێزە خۆڕاگرەکانی کورد پێکەوە گرێ بدات و پلانی داگیرکەرانی کوردستان پوچەڵ بکاتەوە. بە بێ هیچ گومانێک، ئەگەر ئەم پارتە نەبووایە، گەلی کورد نەیدەتوانی ڕووبەڕووی ئاستەنگەکان ببێتەوە و ئێستا کورد لە ژێر هێرشی دوژمنەکان لەناو چووبوو. هەر لە سەرەتای دامەزراندنیەوە، ئەم پارتە لە پێناو گەلی کورد و چینی کرێکار تێکۆشاوە و ملکەچی «بنەما ستانداردەکانی پارتە دیموکراتەکانی جیهان›› بووە.

ئەمەش هۆکاری سەرەکی سەرکەوتنی ئەم پارتە و دەستەبەرکردنی دەستکەوتەکانی نەتەوەی کورد بووە. هەر بۆیەش ئەم پارتە لە ناو هەموو خەڵکی کورددا ڕێز و پێگەی خۆی هەیە. ئیمپریالیستی بەریتانیا و ئەمریکا و «وڵاتە داگیرکەرەکانی کوردستانی گەورە›› تەواوی هەوڵی خۆیان بۆ ناوزڕاندنی ئەم پارتە خستووەتەگەڕ، بەڵام ئەم پارتە هەرگیز هێزی خۆی لە دەست نەداوە، بە ڕاشکاوی ئامانجە پیرۆزەکانی خستووتە بەردەم [ڕای گشتی] جیهان.

ئامانجەکانی ئەم پارتە

ئامانجی ئەم پارتە بریتییە لە لەناوبردنی خائینەکانی کوردستان و لە ناوبردنی چەوسانەوە و ئیمپریالیزم و داگیرکەرانی کوردستان. ئەم پارتە هەوڵ دەدات لە پێناو ئازادکردنی کوردستان لە دەست بیانییەکان و دامەزراندنی «حوکمی خەڵک و بۆ خەڵک (the rule of the people for the people)›› لە سەرتاسەری کوردستانی گەورەدا. ئەم پارتە هەوڵ دەدات بۆ دامەزراندنی پارتێکی دیموکراتی و حوکمی خەڵک بەسەر گەلی کورددا و تەرخانکردنی داهاتەکانی کوردستان بۆ خۆشگوزەرانی جەماوەری کوردستان. ئەم پارتە هەوڵ دەدات بۆ نەهێشتنی دەسەڵاتی ئێستای وڵاتانیتر بەسەر پارچە جۆراوجۆرەکانی کوردستاندا و بەرزکردنەوەی ئاستی [ژیانی] خەڵکی کوردستان، کە بگاتە [ئاست ژیانی گەلانی] وڵاتانیتری دیموکراتی لە جیهاندا. ئەم پارتە هەموو هەوڵەکانی خۆی دەخاتەگەڕ لە پێناو ئازادکردنی گەلی کوردستان لە ڕەنجی زۆرتر و ڕێگەگرتن لە بێ ڕێزیکردن لەبەرانبەر سەرکردە ئایینییەکان و ڕۆشنبیرانی هۆزە کوردییەکان لەلایەن هێزە داگیرکەرەکانەوە و [نەهێشتنی] سیاسەتی ‹ژەهراویکردن (opium-smoking)› و تاڵانکاریی جەندرمەکان. هەموو ئەمانە ئامانجی ڕاستەقینەی ئەم پارتەن و هەرچی دوژمن دەیڵێت [با بڵێت]، بەڵام چیتر گەلی کورد فریو نادرێت. ئەم پارتە پتر لە جاران پێگەی خۆی پتەوتر و سەقامگیرتر دەکات. لە هەڵمەتە نهێنی و ئاشکراکانی ئەم پارتەدا، ئەندامانی ئەم حزبە بڕوای خۆیان بەم پارتە سەلماندووە و پاڵپشتی لێدەکەن. ڕۆژ لە دوای ڕۆژ چالاکی ئەندامانی ئەم پارتە بەرچاوتر و کاریگەرتر دەبن.

ئەرکی ئەندامان

ئەرکـی ئەندامانـی ئـەم پارتەیـە، هەڵمەتەکانیـان لـە دژی ئامانجە دژە شۆڕشـگێڕانەکانی ئیمپریالیسـتی ئەمریـکا و بەریتانیـا و وڵاتـە داروودەسـتەکانیان بەهێـز بکـەن. تەنیـا لـە میانـەی یەکبوونێکـی پتـەو وەفـاداری بـۆ نەتـەوەی کـورد و بەهێزکردنـی پەیوەندییـەکان لەگـەڵ وڵاتانـی دیموکراتیکـی جیهانـدا و یەکگرتـن لـە چوارچێـوەی ڕێکخـراوی بەهێـزی پارتـی دیموکراتـی کوردسـتاندا، دەکرێـت ئـەم ئەرکانـە بەجـێ بگەیێندرێـن. ئـەم پارتـە داوا لـە خەڵکـی ئازادیخـوازی کـورد دەکات، هەڵمەتێکـی قارەمانانـە و چارەنوسسـاز لـە دژی دەسـتێوەردانی ئەمریـکا، لـە دژی فریوەکانـی بەریتانیـا لـە بابەتـی بەنیشـتیمانیکردنی نـەوت، لـە دژی بـۆرژوازی ئێـران و لـە دژی هەوڵـە شـەیتانییەکانی ئەنگلۆ-ئەمریـکا بووسـتنەوە کـە لـە دژی یەکێتـی سـۆڤیەت ئەنجامـی دەدەن. ئـەم پارتـە ڕایدەگەیێنێـت:

١. ڕێکخـراوی گەنجانـی کـورد و کۆمیتەکانـی ئـەم پارتـە وکۆمیتـە فەرعییـەکان، لـە نـاو خەڵکـدا کۆبوونەوەکانیـان بەڕێـوە ببـەن و بۆیـان باسـی گرنگـی هەبوونـی ئـەم پارتـە لـە مێـژووی نەتـەوەی کـورد بکـەن و بـاس لـە هەوڵـە چارەنووسسـازەکانی ئـەم حزبـە بکـەن. پێویسـتە ئـەم ڕێکخـراو و کۆمیتانـە بـاس لـە ئامانجەکانـی حـزب بکـەن و بارودۆخیـک بخوڵقێنـن، تـا دەکرێـت زیـان بـە دوژمـن بگەیێنـن.

٢. تەواوی خێڵە کوردییەکان، کرێکار و ڕەنجدەرن و هەموو ئەوانەی «بە دوای شکۆمەندیدا دەگەڕێـن»، دەبـێ هەوڵکەنیـان بۆ ئاشـتی جیهانـی و بەختەوەری بخەنەگـەڕ. هەروەها پێویسـتە هـەوڵ بـدەن، زۆرتریـن واژوو بـۆ ئەنجوومەنـی ئاشـتی جیهانـی (W. P. C)کـۆ بکرێتەوە، تا پێنج وڵاتە زلهێزەکە پەیماننامەی ئاشـتی گرێ بدەن، تا ئاشـتی هەمیشـەیی دەسـتەبەر بکرێـت. لـەم بابەتەوە [گشـت خێڵە کوردییـەکان و کرێـکاران و ڕەنجدەران] دەتوانـن لەگەڵ ئاشـتیخوازانی ئێـران یەک بگرن.

٣. کـورد نابـێ بـۆ یـەک چرکەسـاتیش واز لـە هەڵمەتەکەیـان بـۆ دەرکردنـی ئیمپریالیسـتی ئەمریکـی و بەریتانـی لـە ئێـران بهێنـن و خۆماڵیکردنـی ڕاسـتەقینەی نـەوت دەسـتەبەر بکـەن. لـەم بـارەوە باشـترە پەیوەنـدی نزیک لە نێـوان ڕەنجدەرانـی ئێـران و ئازەربایجان

دابەزرێت و ڕێگە نەدرێت ئیمپریالیزم لەناو ئەم نەتەوەیەدا ڕەگ دابکوتێت.

ڕاگەیاندنەکە بەم دروشمانەی خوارەوە کۆتایی پێدێت: «هەر بژیێت شەشەمین سااڵوەگەری دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان؛ هەر بژیێت گەلی کوردی قارەمان؛ هەر بژیێت خێڵە کوردییە ڕزگاریخوازەکان؛ هەر بژیێت پارتی دیموکراتی کوردستان؛ هەر بژیێت ئاشتی جیهانی؛ هەربژیێت دیموکراسی و سۆشیالیزمی لانکەی ئاشتی! هەر بژیێت یەکێتی سۆڤیەتی گەورەی پشتیوانی دیموکراسییەکانی جیهان؛ هەر بژیێت هەموو ئاشتیخوازانی جیهان؛ نەمری بۆ ستالینی گەورە!››.

«بەرەی یەکگرتووی کوردستان و ئازەربایجان»

«هەروەها پەخشی ڕادیۆی ئازەربایجان تیشکی خستەسەر ئەم سااڵوەگەڕە (AMP ١٦,٣٠ ,١٨-٨-٥١- FBIS)، و دەڵێت گەلی ئازەربایجان لە قووڵایی دڵەوە پیرۆزبایی لە گەلی کورد دەکات «کە تا هەنوکەش لە دەست سەرکوتکاریی هێزە کۆنەپارێزەکانی ئێران دەنااڵێنن››. پەخشەکە بەردەوام دەبێت و دەڵێت، بە درێژایی مێژوو، گەلی کورد لە دژی پاشا ستەمکارەکان، شایەکان، ئەمیرەکان و ئەو کەسانەی ویستویانە کوردستان پارچەپارچە بکەن و بیخەنە ژێردەستی خۆیان، خەباتی نەپساویان ئەنجامداوە››. لە ماوەی فەرمانڕەوایی ڕەزاخاندا، گەلی کورد «بەدڵسۆزییەوە بەرگرییان لە سەربەخۆیی نەتەوەیی کرد››، بەاڵم ڕەزاخان «نەهامەتی›› بەسەر ئەم گەلەدا بارانند. چەندین خێڵ دابەشکران و بۆ ناوچە دوورەدەستەکانی ئێران گوازرانەوە و سەدان کوردی پێشکەوتوخواز و ئاشتیخواز لەناو بردران. سەرەڕای ئەمانەش، کورد وازیان لە خەباتەکەیان نەهێناو و بەرەیەکی یەکگرتوویان لەگەڵ سوپای سووری ئازەربایجان و کوردستان دامەزراند و سەردەمێکی نوێ لە مێژووی نەتەوەی کوردا کرایەوە و ڕێکخراو و ئەنجوومەن و لایەنە جۆراوجۆرەکان سەریانهەڵدا.

«بەاڵم هەر لەدوای کۆتایی هاتنی جەنگی دووەمی جیهانی، ئێران سەرشێتانە بەرپەرچی [کوردی] دایەوە. چاوچنۆکی ئیمپریالیستەکان زیادی کرد و بە ناو وااڵتاندا بااڵوبوونەوە، هاوتەریب لەگەڵ ئەم ڕووداوانەدا، جوواڵنەوەی نەتەوەیی لە دژی کۆنەپارێزی لە کوردستان ژیایەوە و شەش ساڵ لەمەوبەر نوێنەرانی هەموو کوردستان

لـە ژێـر سـەرکردایەتی قارەمانانـەی قـازی محەمـەد کـۆ بوونـەوە و پارتـی دیموکراتـی کوردسـتانیان دامەزرانـد. ئـەم پارتـە پارتێکـی نەتەوەیـی ڕاسـتەقینەیە. ئـەم پارتـە لـە ڕێگـەی کردارەکانیـەوە سـەلماندوویەتی، پارتێکـی پێشـکەوتنخوازە و لـە ژێـر سـەرکردایەتی سـەرکردەکەیدا، گەلـی کـورد چەکـی بەدەسـتکەتووە و حکومەتـی دیموکراتـی نەتەوەیـی لـە کوردسـتان دامـەزرا. سـەرەڕای هەوڵەکانـی حکومەتـی ئێـران بـۆ سـەرکوتکردنی زمـان و ئەدەبـی کـوردی، حکومەتـی نەتەوەیـی لـە کوردسـتان چەندیـن چاکسـازیی ئەنجامـداوە و خەسـتخانە و دامـەزراوە کلتوورییـەکان دامـەزراون.

«[دەسـەڵاتدارە] کۆنەپارێزەکانـی ئێـران بـە بەردەوامـی هەوڵیانـداوە، پەیوەنـدی پتەوی (sincere) نێـوان گەلـی ئازەربایجـان و کوردسـتان لەبەیـن ببـەن؛ ئیمپریالیسـتەکان و چینی دەسـەڵاتداری ئێـران لـەم پەیوەندییـە نیگەرانـن. بـەو چەکـەی لـە ئیمپریالیسـتەکانەوە وەریانگرتـووە، سـوپا «خائینەکـەی›› شـا، هێرشـی کـردە سـەر کوردسـتان و لـە شـارەکانی کوردسـتاندا چەندیـن تاوانیـان ئەنجامـدا. سـەرەنجام ئـەم سـوپایە گشـت ئـەو چاکسـازییانەی لەلایـەن حکومەتـی نەتەوەیـی کـوردەوە ئەنجامدرابـوو، لـە نـاو بـرد، بـەڵام نەیانتوانـی خەڵکـی کوردسـتان بترسـێنن. دامـەزراوە پەروەردەییـەکان لـە مـاوەی فەرمانڕەوایـی حکومەتـی نەتەوەیـی کوردسـتان دامـەزران، بـەڵام لەلایـەن حکومەتـی کۆنەپارێـزی ئێرانـەوە کـران بـە بەندیخانـە؛ نەخۆشـی و برسـێتی و قـات و قڕی[لـە سەرتاسـەری کوردسـتاندا] بـڵاو بووەتـەوە. سـەرەڕای هەمـوو تـرس و تۆقاندنێـک، گەلـی کـورد دووپاتـی کردووتـەوە، ئـەوان دژی سیسـتەمی پاشـایەتین. گەلـی کوردسـتان دەسـت لـە نـاو دەسـت لەگـەڵ گەلـی ئازەربایجـان و ئێـران، لـە خەباتیـان بـۆ ئـازادی و سـەربەخۆیی بەردەوامـن. «هـەر بژیێـت پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان و ئـەو پەیوەندییـە پتـەوەی لـە نێـوان هـەردوو نەتەوەیـی کـورد و ئازەربایجانـدا هەیـە».

زۆر نهێنی

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، S. W. 1

(PB 1041/22/G)

٤ی ئۆکتۆبەر ١٩٥١

ببورە، ماوەیەکی درێژە چاوەڕوانی وەڵامی نامەکەتانن کە لە ١٣ی جون بۆ جیم بۆکێر (Jim Bowker) سەبارەت بە پەخشی ڕادیۆ بە زمانی کوردی ناردبووت. من دڵنیاتان دەکەمەوە، هەموو ڕەهەندەکانی پەیوەست بەم کارە، هەم لە ڕووی توانا و هەمیش لە ڕووی خواستی [کردنەوەی ئەم ڕادیۆیەیە] زۆر بە وردییەوە لەبەرچاو گیراون.

ئێمە دەزانین کورد بە خرۆشەوە گوێ لە پەخشی ڕادیۆی سۆڤیەت [بە زمانی کوردی] دەگرن و هەربۆیەش دەبێ بەرپەرچی ئەم کارە بدرێتەوە. ڕووس لەم بارەوە کاریگەری خۆیان نواندووە، ئەمەش لە ڕێگای هاندانی خواستی ناسیۆنالیزمی کوردی بووە. ئێمە ناتوانین شتێکی هاوشێوە ئەنجام بدەین و بەڵێنی جێبەجێکردنی خواستی ناسیۆنالیستی کورد بدەین بەوەی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردستان دادەمەزرێنین کە [لە هەر چوار پارچەی کوردستانی] تورکیا، سوریا، ئێران و عێراق پێکهاتبێت. هەربۆیەش تەنیا دەتوانین ئەو هەواڵانە بڵاوبکەینەوە کە لە هەواڵی ڕووس سەرنج ڕاکێشێتر بن. هەڵبەت دەبێ ئەم پەخشە بەرنامەی دژی بەرنامەکانی سۆڤیەت لەخۆ بگرێت. وێڕای ئەمەش، دەبێ لە دۆخی بەرگریکردندا بین، هەروەها سەختە ئەم حەقیقەتە لەو گوێگرە کوردانە بشاردرێتەوە کە دەتوانن بەراوردی نێوان شێوازی ئێمە [لە پەخشی زمانی کوردی] و بەڵێنەکانی ڕکابەرەکانمان بکەن. ئێمە لەو بڕوایدایین هێزە ڕۆژئاواییەکان ناتوانن کاریگەرییەکی ئەوتۆ لە ڕێگەی ئەم پەخشەوە لەسەر کورد دروست بکەن. ئەو بەرنامانەی ئێمە لەم پەخشەدا بەکاری دێنین، ناتوانن بەرپەرچی بەرنامەکانی سۆڤیەت بدەنەوە، یان وەپێش بەرنامەکانی ئەوان بکەون. ئێمە هیچ شتێکمان نییە پێشکەش بە کوردی بکەین، تەنیا ئەوە نەبێت [هەر

شـتێک پێشـکەش بـە کـورد بکەیـن] بـە زیانـی ئـەو وڵاتانـە دەبێـت کـە کـورد تێیـدا نیشـتەجێن. بـۆ ڕووبـەڕوو بوونـەوەی ئـەم دۆخـە، دەبـێ شـیوازێک بگیرێتەبـەر کـە بـە زیانـی حکومەتـی ئـەم وڵاتانـە نەبێـت. هەربۆیـەش باشـترین شـێواز ئەوەیـە ئـەو حکومەتانـەی دانیشـتووی کوردیـان هەیـە خۆیـان ڕادیـۆی پەخشـی زمانـی کـوردی بکەنـەوە، تـا بتوانـن لـە ڕێگـەی ئـەم پەخشـەوە جەمـاوەر لـە سیسـتەمی کارگێڕیـی خۆیـان لـە هەرێمـە کوردییەکانـدا و لـە دژی کۆمۆنیزمیـش بوەسـتنەوە. هەروەهـا دەبێـت ئێمـە ئـەو ڕاسـتییە ڕەچـاو بکەیـن کـە حکومەتـی تورکیـا و حکومەتـی ئێـران خوازیـاری ئـەوە نیـن، ئێمـە ڕادیـۆ بـە زمانـی کـوردی بکەینـەوە.

هەربۆیـەش بەدواداچوونمـان بـۆ پێشـنیازەکەی ئێـوە کـرد کـە لەوانەیـە ڕادیـۆی شـەرق ئەلئەدنـا بتوانێـت بـە زمانـی کـوردی بەرنامـە پەخـش بـکات. دۆسـتانی ئێمـە پێشـنیازی ئەوەیـان کـرد، پێویسـتە ئـەم جـۆرە پەخشـە وەک بەشـێک لـە خزمەتگوزاریـی ڕادیـۆی شـەرق ئەلئەدنـا هەژمـار بکرێـت. هەروەهـا هـەر جـۆرە پیشـنیازێکی فەرمـی بـۆ جیاکردنـەوەی ئـەم پەخشـە لـە ڕادیـۆی شـەرقئەلئەدنا، پێشـنیازێکە، سـەختە جێبەجـێ بکرێـت. ئێمـە ئەوەمـان لەبەرچاوگرتـووە، سـەرەڕای ئـەوەی ئـەم ڕادیۆیـە لەلایـەن ئێـران و تورکیـاوە ڕەت دەکرێتـەوە، هەروەهـا دەبێتـە هـۆی وروژاندنـی هەسـتی عـەرەب کـە بۆچـی وێسـتگەیەکی پەخشـی ڕادیۆیـی سـەربەخۆی عـەرەب، [بەرنامەکانی] ئاڕاسـتەی خەڵکـی غەیـرە عـەرەب دەکات. ئەمـەو سـەرەڕای ئاسـتەنگی پراکتیکـی لەبـەردەم کردنـەوەی ئـەم ڕادیۆیـە، وەک وێسـتگەیەکی نـوێ پێویسـتە دابمەزرێـت، ناتوانـرێ وێسـتگەکانی ئێسـتا بگەیەنرێنـە کوردسـتان، سـەختە فەرمانبـەری پێویسـت بـۆ ئـەم کارە بدۆزرێتـەوە، تێچـووی سـاڵانە هـەروەك ئێـوە ئاماژەتـان بـۆ کـردووە ٦٠٠٠ پاوەنـدە، ئەمـەو سـەرەڕای خەرجـی دەسـتپێک کـە نزیکـەی ٥٠٠٠ پاوەنـدە.

بـە کورتـی، ئێمـە لـەو بڕوایـەدا نیـن، لـە نێـوان ئـەو ئاسـتەنگ و تێچوونانـەی، بـۆ کردنـەوەی ڕادیـۆی زمانـی کـوردی هەیـە، لەگـەڵ ئـەو ئەنجامانـەی دەمانەوێـت [لـە ڕێگـەی ئـەم ڕادیۆیـەوە] دەسـتەبەری بکەیـن، هاوسـەنگییەک هەبێـت. مـن تێبینیـم کـردووە باڵیۆزخانـەی ئەمریـکا لـە بەغـدا خوازیـاری کردنـەوەی ڕادیـۆی زمانـی کوردییـە،

بـەڵام ئێمـە هەمیشـە لـەوە تێدەگەیـن، ئەمریکاییـەکان کاریگەرییەکانـی ئـەم ڕادیۆیـە لـە ئاسـت خـۆی گەورەتـر دەکـەن. بـۆ زانیاریـی بەڕێزتـان، مەیلـی ئـەوان بـۆ کردنـەوەی ئـەم ڕادیۆیـە کـەم بووەتـەوە، چونکـە کۆنگرێـس ١٥٪ی بودجـەی بەشـی زانیارییەکانـی ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکای کـەم کردووەتـەوە.

مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ واشـنتن، ئەنقـەرە، تـاران، دیمەشـق و نووسـینگەی بەریتانیـا بـۆ کاروبـاری ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت لـە قاهیـرە دەنێـرم.

(J. W. Nicholls)

زۆر نهێنی

ئەرشیڤکراو لە ٢١ی نۆڤەمبەری ١٩٥٨

کورد

١. ئێـوە ئاماژەتـان بـەوە دا، باشـترە ئێمـە باڵێوزخانـەی [بەریتانیـا] لـە تـاران ئـاگادار بکەینـەوە کـە ئێرانییـەکان هـان بـدات، بیـر لـە نانـەوەی ئاریشـە لـە نێـوان کـوردی عێراقـدا نەکەنـەوە. کاتێـک ژەنـەراڵ بەختیـار لـە ١٠ی سـێپتەمبەر چـاوی بـە فەرمانـدە نۆبێـل (Nobel) کـەوت، ئـەو پرسـیاری ئـەوەی کردبـوو، ئایـا بەریتانیـا پشـتگیریی لـە پلانـی ئێـران لـە کوردسـتانی عێراقـدا دەکات یـان نـا. فەرمانـدە نۆبێـل لـە وەڵامـدا گوتبـووی، ئـەم بابەتـە پێویسـتی بـە لێوردبوونـەوە هەیـە.

٢. دوو ڕاپـۆرت لەسـەر ئـەم بابەتـە ئامادەکـراون. یەکەمیـان بریتیـە لـە «سـەرنجەکانی پەیوەسـت بە سیاسـەتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاسـت، بەشـی دووەم›› (Points for a Middle East Policy part II)، کـە پەرگرافەکانـی ٣٤ و ٣٥ی ئـەم ڕاپۆرتـە ئاماژە بـە کوردسـتان دەدەن و بـەو ئەنجامـە گەیشـتووە، نانـەوەی گرفـت لـە کوردسـتانی عێراقـدا هیـچ سـوودێکی بـۆ ڕۆژئـاوا نییـە. ئـەم ڕاپۆرتـە لەلایـەن کۆمیتـەی ڕێنماییکردنـەوە پەسـەند کـراوە و دوای ناردنـی بـۆ وەزیـری کاروبـاری دەرەوە، دواتـر بـۆ کۆمیتـەی فەرمـی بـۆ کاروبـاری ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت (Middle East Official Committee) دەنێردرێـت.

ڕاپۆرتـی دووەم، ڕەشنووسـێکە لەلایـەن کۆمیتەیـی هەواڵگریـی هاوبەشـەوە ئامادەکـراوە و ئامـاژە بـە ئەگەرەکانـی خێراکردنـی دامەزراندنـی دەوڵەتـی سـەربەخۆی (autonomous state) کـورد لەلایـەن یەکێتـی سـۆڤیەتەوە کـراوە. ئێسـتا ڕەشنووسـی نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە، لەلایـەن کارمەندانـی کۆمیتـەی هەواڵگریـی هاوبەشـەوە پێداچوونـەوەی بـۆ دەکرێـت. حاڵـی حـازر، ئەنجامـی ئـەو ڕەشنووسـە بریتییـە لـەوەی لـە داهاتوویەکـی نزیـک یەکێتـی سـۆڤیەت هەوڵـی خێـرا بـۆ دامەزراندنـی دەوڵەتـی کـوردی سـەربەخۆ نـادات، بـەڵام لەوانەیـە کـوردی عێـراق بەکاربهێنرێـن بـۆ نانـەوەی کێشـە و گرفـت لـە نـاو کـوردی ئێـران و تورکیـا دا.

٣. هیچ یەک لەم دوو ڕاپۆرتە بە دیارکراوی نەپڕژاونەتە سەر پرسی ئەو ئاموژگەرییەی دەمانەوێت بیخەینە بەردەم ئێرانییەکان [واتە ئاژاوە دروست نەکردن لە کوردستانی عێراقدا]. بەهەرحاڵ، بەدواداچوونێکی لۆژیکی لە پەرەگرافی ٣٥ی ڕاپۆرتەکەی کۆمێتەی ڕێنماییکردندا هەیە لەوەی ئەگەر بێت و ئەنجامگیرییەکەی ئەم ڕاپۆرتە لەلایەن وەزیری کاروباری دەرەوە پەسەند بکرێت، ئێمە دەتوانین هەرچییەک لەتواناماندا بێت ئەنجامی بدەین، لەوانەیە بە هاوبەشی لەگەڵ ئەمریکاییەکان، بۆئەوەی ڕێگری لە ئێرانییەکان بکەین کە کێشە و گرفت لە کوردستانی عێراقدا دروست نەکەن.

٤. هاوکات، سێر میکائیل ڕایت (Sir Michael Wright) نامەیەکی بۆ مستەر فرانسیس بڕاون (Mr. Francis Brown) نووسیووە و ئاماژەی بە گفتوگۆی نێوان فەرماندە نۆبێل و ژەنەڕاڵ بەختیار کردووە. لە نامەکەدا ئەو ئاماژە بەوە دەدات هەر پلانێکی ئێرانییەکان لە کوردستانی عێراقدا یان لەگەڵ جوڵانەوەی ناسیۆنالیستی کورد، مەترسی جیدی لێدەکەوێتەوە. بە گشتی ئەنجامەکانی پەرەگرافی ٥ و ٦ی نامەکە تەریبە لەگەڵ بۆچوونی ئێمە. هەروەها من لەو بڕوایەدام، باشترە وەڵامی سێر میکائیل ڕایت بدەینەوە و ئەوە بخەینە ڕوو، بۆچوونی هەردووکمان لەم بارەوە وەک یەکە. دەکرێ ئەم نامەیە بۆ تاران بنێردرێت، تا ئەگەر هاتوو ژەنەڕاڵ بەختیار دووبارە ئەم پرسیارەی کردەوە، باڵیۆزخانەی [بەریتانیا] لە تاران، ژەنەڕاڵ لە ئەنجامدانی ئەم کارە دڵسارد بکاتەوە.

٥. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ سێر میکائیل ڕایت دەنێرم.

(W. I. Combs)

Sir Roger Stevens

زۆر نهێنی

کورد

١. ڕەشنووسی [کۆمیتەی هاوبەش]م تاڕادەیەك دەستکاری کرد، چونکە لەو بڕوایەدام لەوانەیە لەمکاتەدا ئێران و تورکیا پلانێکی گەمژانەی لەم چەشنە ئەنجام بدەن. هەروەها باشترە باڵیۆزخانەی تاران ڕابسپێرین تا بە ڕاشکاوی لەم بارەوە نەك تەنیا لەگەڵ ژەنەڕاڵ بەختیار، بەڵکو لەگەڵ گشت لایەنەکانی پەیوەندیدار بەم پرسە قسە بکات.

٢. هەروەها من پێشنیازی ئەوەم کرد، تێبینییەکانی ئێمە لەم بارەوە تا تاڕادەیەك لاگیرییان تێدابێ. بە بڕوای من پێویستە ئەنجامدانی ئەم کارە لە ئەولەویەتی [سیاسەتی ئێمە] بێت، لەوانەیە لە ڕێگەی خستنەڕووی ئەم خاڵانەی خوارەوە یارمەتیدەر بن، چۆن من لەلایەنە جۆراوجۆرەکانی ئەم کێشەیە تێدەگەم.

٣. بە بۆچوونی من حاڵی حازر، گرنگترین کورد، کوردی عێراقن. تا ڕادەیەک کوردی ئێرانیش گرنگن، چونکە ئەوانیش پشتگوێ خراون و لە دۆخی دواکەوتوویی‌دان و ڕابردوویەکیان لەگەڵ ڕووسیادا هەیە، لەوانەیە ئەو کوردانە [لەلایەن ڕووسەوە] فریودرابن. من زانیاریی زۆر کەمم لەبارەی کوردی تورکیاوە هەیە، بەڵام لەو زانیارییانەی بەدەست من گەیشتوون، ئەوان تا ڕادەیەک لە کوردبوون خراون (de-Kurded)، هەروەها لە ناو ئەوانیشدا ناڕەزایەتی لە ئارادیە، بەڵام تا ڕادەیەک ناڕێکخراون.

٤. گرنگی ئێستای کوردی عێراق لەوەدایە، ئەوان ڕۆڵێکی گرنگ لە ژیانی سیاسی ئێستای ئەم وڵاتەدا دەگێڕن، بەڵام کوردی پارچەکانیتر ئەم ڕۆڵەیان نییە. ئەمەش پرسی لایەنگری سیاسی عێراق لە داهاتوودا دەوروژێنێت. بە واتایەکیتر، تا ئەوکاتەی حکومەتی عێراق بە تەواوەتی ملکەچی [جەمال عەبدول] ناسر یان ڕووس نەبێت، لەوانەیە کورد بتوانن زۆرتر گوشار بخەنە سەر ئەم حکومەتە، کورد بە هۆی ئەو هۆکارانەی ‹سێر میکایل وایت› خستوویەتەڕوو، باشترین گرێنتیکەری سەربەخۆیی عێراقن.

٥. ئەگەر بێت و عێراق زۆر بە تونـدی لـە دژی نـاسر بێـت، هـەروەك سـەردەمی نـوری [سـەعید]، ئەمـەش ئەگەرێکـی دووەرە، بـە بـڕوای مـن، میـسر و وڵاتانیـتری عەرەبـی نایانەوێـت کێشـە لـە نێـوان کـوردا دروسـت بکـەن [واتـە لـە ڕێگـەی کـوردەوە کێشـە بـۆ حکومەتـی عێـراق دروسـت بکـەن]. ئـەوە لـە بەرژەوەنـدی وڵاتانـی عەرەبیدایـە، وڵاتێکـی عەرەبـی لەگـەڵ ئـەو هاوڵاتییـە [ناعەرەبانـەی] کـە لـە نـاو ئـەم وڵاتـەدا دەژیـن پەیوەندییەکـی ڕووکەشـی دۆسـتانەیان هەبێـت و دەتوانـن لـە یەکگرتـن (اتحـاد) لەگـەڵ کـورد سـوودمەند بـن و ئەگـەر بکرێـت گرفـت لەگـەڵ کـوردا دروسـت نەکـەن. ناسـیۆنالیزمی عەرەبـی دەسـتکەوتی زۆرتـری دەبێـت، ئەگـەر بێـت و هەسـتی نەتەوەیـی کـوردی عێـراق لەخـۆ بگرێـت، نـەک کـوردی عێـراق لـەم هەسـتە بـێ بـەش بکرێـت، یـان ئـەم هەسـتەی کـوردی عێـراق بـە هەسـتێکی پەسـت هەژمـار بکرێـت، یـان ڕەچـاوی ئـەم هەسـتە نەکرێـت.

٦. لـە لایەکیـترەوە، ئەگـەر بێـت و حکومەتـی عێـراق هاوشـێوەی خـودی یەکێتـی سـۆڤیەت پەیـڕەوی سیاسـەتی یەکێتـی سـۆڤیەت نـەکات، وا گریمانـە دەکرێـت، یەکێتـی سـۆڤیەت لـە میانـەی ئـەو دەسـتڕۆییەی لـە نـاو کـوردا هەیـە، گرفـت بـۆ حکومەتـی عێـراق دروسـت دەکات و هەسـتی دامەزراندنـی دەوڵەتـی سـەربەخۆی کوردسـتان لـە ژێـر دەسـتڕۆیی کۆمۆنیزمـدا دەوروژێنێـت. خاڵـی سەرنجڕاکێشـی ئـەم کردەیـە لـە ڕوانگـەی ڕووسـەوە بریتییـە لـەوەی، ئـەم سیاسـەتە دەبێتـە هـۆی بڵاوکردنـەوەی ناکۆکـی لـە تورکیـا و ئێرانـدا و ئەگـەر بێـت و ئـەم سیاسـەتە سـەرکەتوو بێـت، دەبێتـە هـۆی لەناوبردنـی یەکپارچەیـی خاکـی ئـەو وڵاتـە نەیارانـە. لـە لایەکیـترەوە، بـە بـڕوای مـن، ڕووس نایانەوێـت کـوردی عێـراق و کـوردی وڵاتانیـتر وا بزێـو بکـەن، چونکـە باردۆخـی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت بـە گشـتی نائارامـە و ئـەم زەمینەیـە بـۆ ڕووس ناڕەخسـێنێت کـە بـە سیاسـەتێکی کەمـتر مەترسـیدار و کـەم کاریگەرتـر، بەرژەوەندییەکانیـان دەسـتەبەر بکـەن. بـە بـڕوای مـن مەترسـییەکانی سیاسـەتی [چـالاک کردنـی] کـورد ئەونـدە زۆر نییـە، ڕووس ڕوانگـەی عەرەبـەکان لـەم بـارەوە بگـۆڕن. (مـن دڵنیـا نیـم لـەوەی عـەرەب زۆرتـر

لـە عێراقییـەکان گرنگـی بـە گرێدانـی پەیوەنـدی لەگـەڵ کـورد بـدەن). ئەمـەش وا دەکات عێـراق بکەوێتـە ژێـر دەسـتی کۆمـاری عەرەبـی یەکگرتـوو (U. A. R)، بـە دڵنیاییـەوە ڕووس نایانەوێـت ئـەم شـتە ڕوو بـدات. هەروەهـا پرسـی بەرهەمهێنانـی نـەوت، لەوانەیـە ئەنجامـی چـاوەڕوان نەکـراوی بـۆ ڕووس هەبێـت، هەروەهـا نانـەوەی گرفـت بـۆ حکومەتـی ئێـران، کـە بەلانیکەمـەوە لـە حاڵـی حـارزدا ڕووس دەیانەوێـت پەیوەندییەکـی دۆسـتانەی لەگـەڵ ئێرانـدا هەبێـت، [گشـت ئـەم پرسـانە، بـۆ ڕووسـیا پرسـی جیدیـن].

٧. لەوانەیـە مەترسـی سـەرەکی لەسـەر کـوردی ئێـران و تورکیـا، بـە هـۆی چەنـد ئەگەرێکیـترەوە سـەرهەڵبدات، واتـە بـە هـۆی چوونـە نـاوەوەی کـوردی عێـراق بـۆ نـاو جەمسـەرگیریی چەکـداری لـە دژی وڵاتانـی ڕۆژئاوایـی کـە لەوانەیـە ئـەم دەسـتەبەندییە تەنیـا لـە عێـراق یـان لـە سـەرجەم بلۆکـی عەرەبـی پێکبهێنرێـت. لـەم حاڵەتـەدا، لەوانەیـە کـوردی عێـراق وەک پێشـەنگی لەناوبردنـی ڕەگـەزی [ناسـیۆنالیزمی] کـوردی لـە تورکیـا و ئێـران کار بکـەن و بـەم جـۆرەش ‹پەیماننامـەی بەغـدا› (Baghdad Pact) لـەرزۆک بکـەن. ئەگـەر لـە ئاسـتێکی فراوانـدا بڕوانینـە ڕووداوەکان، لەوانەیـە کـوردی عێـراق هێزێکـی بەرچـاوی سەرنجڕاکیشـیان بـۆ کـوردی پارچەکانیـتر هەبێـت، و ئەگـەر بێـت و حکومەتـی ئـەم دوایـە زیـرەک بێـت، دەتوانێـت پێشـنیازی ئۆتۆنۆمـی لـە چوارچێـوەی دەوڵەتێکـی عەرەبیـدا بخاتـە بـەردەم کـورد.

٨. مـن ناڵێـم ئەگـەری ڕووداندنـی ئـەم [پێشـبینیانەی] سـەرەوە زۆرە، بـەڵام بـۆ مـن ئەگـەری ڕووداندنیـان کەمـترە لـەوەی کـە تـورك بـە تونـدی ناسـیۆنالیزمی کـورد سـەرکوت دەکـەن، یـان ئێرانییـەکان کـە بـۆ ماوەیەکـی دوور و درێـژ کـوردی خۆیـان پشـتگوێ خسـتووە، هیـوادار بـن بـە پێـی ئـەو ئەزموونـەی کـورد لـە تورکیـا یـان لـە ئێرانـدا بینیویانـە، هەسـتی نەتەوەیـی کـورد لەنـاو بـەرن. ئەگـەر ئەمـە ڕوو بـدات، بـۆ مـن جێگـەی بایەخـە بتوانیـن کـوردی عێـراق تـا ئـەو ئاسـتەی بکرێـت بـە خـاوەن کاریگەریـی [لەسـەر حکومەتـی عێراقـدا] بهێڵینـەوە. هـاوکات دەکرێـت

هانـی کـورد بدرێـت، هەمـوو کارێـک ئەنجـام بـدەن، کـورد لەنـاو وڵاتەکـەی خۆیانـدا زۆرتـر پازیـن [تـا بچنـە پـاڵ یـەک وڵات]. ئەمـەش دواتـر دەبێتـە هـۆی باشـترکردنی ئـەو بارودۆخـەی مـن لـە پەرەگرافـی ٧دا ئامـاژەم بـۆ کـردووە، ڕووس هـەوڵ دەدەن، بەرپەرچـی پڕوپاگەنـدەی عێراق-عەرەبـەکان بدەنـەوە، بـەوەی کـوردی عێـراق هـان بـدەن بـە دوای ئۆتۆنۆمـی لـە ژێـر حکومەتێکـی ئاریایـدا بگەڕێـن لەبـری ئـەوەی لـە ژێـر ئـاڵای دەوڵەتێکـی عەرەبیـدا ئـەم ئۆتۆنۆمییـە دەسـتەبەر بکـەن.

٢٨ی ئۆکتۆبەر ١٩٥٨

زۆر نهێنی

(G.1025/13/51)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

١٥ی نۆڤەمبەر ١٩٥١

١. سوپاس بۆ نامەکەتان بە ژێدەری (PB 1041/22/G) لە ٤ی ئۆکتۆبەر، سەبارەت بە کردنەوەی پەخشی ڕادیۆ بە زمانی کوردی. من وەڵامی ئەرگیۆمێنتە جۆراجۆرەکەتان بە هەندێك وردەکارییەوە دەدەمەوە کە بە بڕوای من، ئێمە تا ڕادەیەک هەمان مەبەستمان هەیە.

٢. ئامانجی سەرەکی ئێمە لە خستنەڕووی ئەم پێشنیازە، بەرپەرچدانەوەی ڕووس نییە. ئێمە بە هۆی ئەو هۆکارانەی بەڕێزتان لە پەرەگرافی ٢دا ئاماژەتان پێداوە، ناتوانین ئەم کارە بکەین. بە بڕوای من نابێ ئامانجی سەرەکی لە پەخشی ڕادیۆ بە زمانی کوردی بەرپەرچدانەوەی ڕاستەوخۆی پڕوپاگەندەی ڕووس بێت، بەڵکو دەبێ دوورخستنەوەی کورد بێت لە خووی گوێگرتن لە ڕادیۆی دەنگی ئێریڤانی ڕووس. بە بڕوای من پێداگری لەسەر ئەم بابەتە، لە ئامانجەکەمان دوورمان دەخاتەوە.

٣. زۆرینەی کورد تەنیا بە زمانی کوردی قسە دەکەن. تەنیا ژمارەیەکی کەمی خوێندەوار نەبن دەتوانن بە زمانی تورکی یان بە عەرەبی قسە بکەن و گوێ لە ڕادیۆکانیتر بگرن، ئەمەش جێگەی نیگەرانی نییە. بیرۆکەی دامەزراندنی قەوارەیەکی گەورە بۆ کورد، بیرۆکەیەکی سنوورداره و بەرژەوەندییەکانیشی بەرتەسکە. کورد بە هۆی بەرژەوەندیی ڕاستەقینەیان گوێ لە ڕادیۆ ئێریڤان ناگرن، بەڵکو بە هۆی بەرزی کوالێتی تەکنیکی پەخشی ئەم ڕادیۆیە، گوێی لێدەگرن، بەڵام بێگومان ڕۆژ بە ڕۆژ و مانگ لە دوای مانگ چەقاندنی بیرۆکەی ڕزگاربوون لە بەندایەتی حکومەتی عێراق و سەربەخۆ بوون، بە دڵنیاییەوە

کاریگەریی خۆی لەسەر کورد دروست دەکات. ئەگەر ئێوە بڕوانە ئەو چاودێرییەی بی بی سی بۆ ماوەی دوو تا سێ هەفتە لەسەر ڕووماڵی ڕادیۆ ئێریڤانی داناوە و بێننە بەرچاوی خۆتان، ئەم پڕوپاگەندەیە بۆ چەندین مانگ بەردەوام بێت، ئەو کات تێدەگەن مەبەستی من چییە.

٤. حاڵی حازر، گۆڕەپانەکە بە تەواوەتی بۆ ڕووس بەجێهێڵراوە. پەروەردەی سیاسەتی کورد بە تەواوەتی لە ژێر کۆنترۆڵی ڕووسدایە، ئەگەر بێت و ئێمە بتوانین ئەم قۆڕغکارییە بشکێنین، دەتوانین تا ڕادەیەک ئەو کاریگەرییە لە بەرژەوەندی خۆمان بەکاربێنین. پەخشکردنی بەرنامەی وەک مۆسیقا، هەواڵ، قسەکردن لەسەر حەزی خەڵکی خۆجێیی چەند بابەتێکی سەرنج ڕاکێش دەبن. بەم جۆرە بە بڕوای من، ئێمە دەتوانین ڕکابەرێتی ڕادیۆ ئێریڤان بکەین و تا ڕادەیەکی باش ژمارەیەکی زۆری گوێگر لەم ڕادیۆیە دوور بخەینەوە. ئەم سیستەمەش بە سەرکەتووانە لەلایەن ڕادیۆ بی بی سی و شەرق ئەلئەدناو ڕادیۆ عەرەبییەکانەوە پەیڕەو کراوە و لە جیهانی عەرەبیدا گوێگری زۆری هەیە. بە هۆی باشیی بەرنامەی ئەم ڕادیۆیانە بە بەراورد لەگەڵ ڕادیۆ لۆکالییە ڕکابەرەکانیان، توانیویانە پارێزگاری لە ژمارەی گوێگرانیان بکەن؛ تەنانەت ئەو کاتەی بەرنامەی دژی هەستی [نەتەوایەتی] عەرەبەکانیش بڵاودەکەنەوە. ئەمە دەکرێت بۆ ڕادیۆیەکی پەخشی زمانی کوردیش ڕاست بێت، تەنانەت ئەگەر بێت و ڕادیۆکە بەڵێنی سەرنجڕاکێشیش بە کورد نەدات.

٥. ڕاستە لە لایەکەوە ئامانجی ئێمە ئامانجێکی نەرێنیە، بەڵام ئەگەر بێت و واز لە کردنەوەی ئەم ڕادیۆیە بهێنین، بەو هۆیەی ئێمە لە باری بەرگریکردن دایەن، نابێ لە تەواوی جیهانی عەرەبی و لە ئێران واز لەم کارە بهێنین، واتە لەو شوێنانەی ئێمە لە دۆخی بەرگریکردنین لەبەرانبەر هەوڵەکانی بەنیشتیمانیکردنی [کەرتی نەوت]. حاڵی حازر بە هۆی ئەو ڕووداوانەی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا لە ناوەوەن، دوورخستنەوەی کورد لە گوێ نەگرتن لە ڕادیۆ ئێریڤان، گرنگییەکی زۆری هەیە، ئەمەش دەستکەوتێکی ئەرێنیە ژمارەی

ئـەو کەسـانە کـەم بکەیەنـەوە ڕۆژانـە هـان دەدرێـن گرفـت بـۆ حکومەتـی عێـراق دروسـت بکـەن. هەروەهـا ئەمـە تەواوکـەری سیاسـەتی ئێمەیـە، کـورد هـان بدەیـن، خۆیـان لەگـەڵ ئـەو وڵاتانـەدا بگونجێنـن کـە تێیـدا دەژیـن. هەروەهـا سـوودێکیتری [کردنـەوەی ڕادیـۆی زمانـی کـوردی بریتیـە لـەوەی] ئێمـە سـەرنجی کەمینـەکان بەدەسـتبهێنین، بـەم شـێوەیەش ئـەم جـۆرە بەرنامانـە نابنـە هـۆی نیگەرانکردنـی حکومەتەکانـی ئـەو وڵاتانـەی کـوردی تێـدا دەژیـن. لەوانەیـە ئێـوەش تێبینـی ئەوەتـان کردبێـت، حاڵـی حـازر پێویسـت نـاکات هەسـتیاریی ئێـران سـەبارەت بـە کردنـەوەی ڕادیـۆی کـوردی زۆر بەجیـدی وەربگریـن؛ تەنانـەت لـە چوارچێـوەی [سیاسـەتی] نوێـی بەرگریـی لـە ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـتدا هـەر جـۆرە ناڕەزایەتـی دەربڕینـی تورکـەکان [سـەبارەت بـە کردنـەوەی ئـەم ڕادیۆیـە] دەکـرێ ئاسـانتر مامەڵـەی لەگەڵـدا بکرێـت.

٦. مـن لـەو بڕوایـەدام ڕوونکردنـەوەی مەبەسـتەکانمان [بـۆ ئـەو وڵاتانـەی کـوردی تێـدا دەژیـن]، کاتێکـی زۆری دەوێـت، تـا ئـەو ئامانجـە سیاسـییانە دەسـتەبەر بکەیـن ئێـوە ئاماژەتـان بـۆ کـردووە و منیـش لـەو بڕوایـەدام بەرنامەگەلـی تایبـەت بـە کـورد دەتوانێـت بەشـداریکەرێکی کارا بێـت لـە بەرزکردنـەوەی پێگەمـان لـە ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـتدا. لەکاتـی ئێسـتا پـتر لـە هـەر کاتێکیـتر ئـەم بەرنامانـە پێویسـتن.

٧. لێـرە بـەدواوە بـاس لـە گرفتـە تەکنیکییانـە دەکـەم کە لـە پەرەگرافی سـێیەمدا سـەبارەت بـە پەخشـی ڕادیـۆ بـە زمانـی کـوردی لـە ڕادیـۆی شـەرق ئەلئەدنـاوە ئاماژەتـان پێـداوە. تێناگـەم بۆچـی هاوڕێکانـی ڕیلـی (Reilly)، پێداگـری لەسـەر ئـەوە دەکـەن، دەبـێ شـەرق ئەلئەدنـا بـە ڕاشـکاوی ئـەم بەرنامانـە لـە ئەسـتۆ بگرێـت. کێشـەکە ئەوەیـە کـە تەنیـا فریکوێنسـییەک کـە لەبـەر دەسـتە ئـەو فریکوێنسـییەیە لەلایـەن شـەرق ئەلئەدنـاوە بـۆ پەخشـی عەرەبـی بـەکار دەهێنرێـت، بـەڵام ڕاسـتم گوتـووە کـە گشـت فریکوێنسـییەکانی شـەرق ئەلئەدنـا بـە بـێ مۆڵـەت بەکاردەهێنرێـن، هـەر بۆیـەش هیـچ ناڕەزایەتییەکـی بەرچـاو نابینرێـت لـە بەکارهێنانـی ئـەم فریکوێنسـیانە لەلایـەن لایەنێکیـتروە و تەرخانکردنـی بـۆ پەخشـی بەرنامەکانـی زمانـی کـوردی.

٨. بـەم جـۆرەش هیـچ جـۆرە پچڕانێـک لـە پەخشـی زمانـی عەرەبـی ڕووناـدات، یـان هیـچ ئاماژەیـەک بـۆ گۆڕگرانـی شـەرق ئەلئەدنـا ناخرێتـەڕوو کـە ڕادیۆیەکی تر دەسـت بەکار دەبێـت. بەشـی کـوردی دەکرێـت سـەربەخۆ بێـت و لـە ڕێگـەی هێڵـی زەمینییـەوە بـە تراسـنمیتەرەوە گـرێ بدرێـت. بێگومـان فەرمانبەرانـی وێسـتگەکە ئـاگاداری ئـەم بابەتـە دەبـن، بـەڵام لـە ڕابـردوودا زۆر ژێرانـە سـەبارەت بـە سـەرچاوە و پەیوەندییەکانـی ڕادیـۆ شـەرق ئەلئەدنـا هەڵسـوکەوتیان کـردووە، هـەر بۆیـەش هیـچ هۆکارێـک نابینرێـت، بۆچـی هاوڵاتیانـی وڵاتانـی عەرەبـی دەبـێ پەیوەنـدی نێـوان ڕادیـۆ شـەرق ئەلئەدنـا و پەخشـی زمانـی کـوردی بزانـن. بەهەرحـاڵ بـە بـڕوای مـن ئـەم کارە تەنیـا مەترسـی وەکارخسـتنی هەیـە، ئەمـەش مەترسـییەکی ئاسـاییە و هیـچ مەترسـییەکی ئەوەنـدە گـەورەی نییـە کـە هاوڕێکانمـان باسـی لێـوە دەکـەن.

مـن لـەو پێگەیـدا نیـم، بتوانـم سـەرنج لەسـەر بابەتـە تەکنیکییـەکان بـدەم، یـان داوای کردنـەوەی وێسـتگەیەکیتری ئاسـمانی بکـەم. ئەگـەر بێـت و فریکوێنسـییەکیتر بـۆ ڕادیـۆی کـوردی تەرخـان بکرێـت، لەوانەیـە پێویسـتیمان بـە وێسـتگەیەکیتری ئاسـمانی هەبێـت. پەخشـکردن لەوانەیـە گرفتـی ئەوتـۆی نەبێـت، چونکـە حاڵـی حـازر پەخشـە عەرەبییـەکان زۆر بـە ئاسـانی دەگەنـە ناوچەکانـی حەلـەب، فـوڕات و موسـڵ و بـە ئاسـانی لـە کوردسـتانی عێـراق و ناوچـە سـنووریەکانی کوردسـتانی ئێـران و لەوانەیـە ناوچـەی دوورتریـش، زۆر بـە ئاسـانی گوێبیسـی ئـەم ڕادیۆیـە دەبـەن.

٩. مـن پێشـنیازی ‹وازهێنـان لـە کـورد تـا گـوێ لـە ڕادیـۆ لۆکالییـەکان بگـرن›، وەک دوا بابـەت بـاس دەکـەم. لـەم بـارەوە دەتوانـم تەنیـا لەسـەر عێـراق قسـە بکـەم کـە دۆخەکـەی ڕەزایەتمەنـد نییـە. سـەرەڕای کردنـەوەی وێسـتگەیەکی نـوێ کـە دەتوانێـت ڕووماڵـی هەمـوو ناوچەکـە بـکات، کەچـی کەمـتر لـە یـەک لەسـەر سـێی کات بـۆ پەخـش بـە زمانـی کـوردی تەرخانکـراوە و لـەم مـاوە کەمـەدا، ئاسـتی پرۆگرامـەکان هێنـدە نزمـە، هیـچ کاریگەرییـەک لەسـەر ناوچـە کوردییەکاندا دروسـت نـاکات. هەوڵی فەرمانبەرەکانـی مـن بـۆ ڕازیکردنـی حکومەتـی عێـراق بـۆ ئامادەکردنـی بەرنامەکانـی زمانـی کـوردی کـە لـە ئاسـت بەرنامەکانـی زمانـی عەرەبیـدا بێـت، سـەرکەتوو نەبـوو.

ئەگەرچی من هیچ ئاگاداری هەڵوێستی وڵاتانی درواسێی عێراق نیم، دەزانم، ناکرێ پەخشی کوردی پێشەنگی بەرنامەکانی ڕادیۆ بێت، بەڵام ناکرێت بەم شێوەیەش پشتگوێ بخرێت.

١٠. لە کۆتاییدا، بە بڕوای من لە بارودۆخی ئاڵۆزی ئێستادا، کردنەوەی ڕادیۆی پەخشی زمانی کوردی زۆر پێویستە. هەروەها باشترە ئەولەویەتی ئەم ڕادیۆیە بریتی بێت لەوەی کورد تەنیا گوێ لە ڕادیۆ ئێریڤان دەگرن، گوێ لە شتێکیریش بگرن، و حاڵی حازر هەر بیرۆکەیەک سەبارەت بە بەرپەرچدانەوەی پڕوپاگەندەی [ڕووس] یانی پێشخستنی سیاسەتەکانمان، دەبێ لە پێناو ئەم ئەولەویەتەدا پشتگوی بخرێت. لەو بڕوایەدا نیم نەهێشتنی پڕوپاگەندەی ناسیۆنالیستی باشتر بێت لە بوونی بەدیلێکی بەسوود و هاوسەنگ. هەروەها هیوادارم بتوانین بەسەر ناڕەزایەتی ئێران و تورکیادا زاڵ بین، ئەگەرچی من گرنگی بەو ناڕەزایەتییە تەکنیکییانە نادەم کە هاوڕێیەکانی ‹ڕیلی› باسی دەکەن، بەڵام پێشنیاز دەکەم، دەکرێت ئەم ناڕەزایەتیانە لە سۆنگەی ئەو ئارگیۆمێنتەی لەسەرەوە خستوومەتەڕوو، دووبارە پێیدابچنەوە. دواجار، من لەو بڕوایەدا نیم، ئاسۆێێک بەدی بکرێت، لە هاندانی وێستگەیەکی پەخشی لۆکالی کە ئەرکی [پەخش بە زمانی کودی] بە شێوەیەک جێگەی ڕەزامەندی بێت، لە ئەستۆ بگرێت.

من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ واشنتن، ئەنقەرە، تاران، دیمەشق و نووسینگەی بەریتانیا بۆ کاروباری ڕۆژهەڵاتی ناڤین لە قاهیرە، دەنێرم.

واژوو

(J. M. TROUTBECK)

زۆر نهێنی
کورد

داواکاریتان لە یاداشتی ٢٨ی ئۆکتۆبەر سەبارەت بە ڕاپۆرتی بەشی [کاروباری دەرەوە]، لەبەرچاو گیراوە. ئەم ڕاپۆرتە لەلایەن مستەر وێست (Mr. West)ەوە نووسراوە و لەلایەن بەشی توێژینەوەی نووسینگەی کاروباری دەرەوە (Foreign Office Research Department) و بەشی توێژینەوەی زانیارییەکان (Information Research Department) پێداچوونەوەی بۆ کراوە.

هەڵبەت بە بەراورد لەگەڵ ڕاپۆرتی کۆمیتەی زانیاریی هاوبەش (Joint Intelligence Committee) یان ڕاپۆرتی سیاسەتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەشی دووەم (Middle East Policy Paper Part II) ئەم ڕاپۆرتە بۆ مەبەستێکی زۆر جیاواز و کەمتر تایبەت و بە وردەکاری کەمتەوە نووسراوە. هەر بۆیەش ئەم ڕاپۆرتە ڕێک وەک ئەو دوو ڕاپۆرتە نەنووسراوەتەوە، بەڵام بە گشتی لە هێڵە سەرەکییەکانی ئەم دوو ڕاپۆرتەش لاینەداوە.

بە ڕای من ڕاپۆرتەکە هەموو ئەو بابەتانەی ئێوە لە یاداشتنامەی ٢٨ی ئۆکتۆبەر باستان کردووە، لەخۆ گرتووە، تەنیا پەرەگرافی ٧ نەبێت. ئەو ئەنجامگیرییەی ئەم پەرەگرافە پێیگەیشتووە (بۆ نموونە لەوانەیە ئێرانییەکان هێلی بەرگری کوردی خۆیان نۆژەن بکەنەوە) لە پەرەگرافی (١٥g)دا دووبارە بووەتەوە. ئەگەر ئێوە لەو بڕوایەدابن ئەم پەرەگرافە ڕیزبەندی ڕاپۆرتەکەی تێکداوە، دەکرێت بۆ کۆتایی پەرەگرافی ١٣ بگوازرێتەوە.

من ڕەشنووسەکەتان بۆ دەنێرم، ئەگەر هاتوو ڕاپۆرتەکە پەسەندکرا بۆ تاران، بەغدا، ئەنقەرە، واشنتن، مۆسکۆ، شاندی شانشینی یەکگرتوو لە ناتۆ و (POMEF) بنێرن.

هەروەها من ڕەشنووسێک پێشکەش بە ژێدەری (E. 1821/11) دەکەم، تا خاڵەکانی پەیوەست بە تورکیا لە باکووری عێراق ڕەچاو بکرێن کە لەلایەن مستەر ستوارت (Mr. Stewart) لە ئەنقەرەوە وروژێنراون.

(F. D. W. Brown)

٢٠ی نۆڤەمبەری ١٩٥٨

Sir R. Stevens

Sir. H. Trevelyan

زۆر نهێنی

کێشەی کورد

ناوەڕۆکی ئەم ڕاپۆرتە

١. ئـەم ڕاپۆرتـە لـە دەسـپێکێک پێکهاتـووە، تیشـک دەخاتـە سـەر پێشـینەی کێشـەی کـورد و مێژووکـەی لـە نێـوان سـاڵانی ١٩١٨ و ١٩٤٦دا، بەشـەکانی دواتـر تیشـک دەخەنـە سـەر سیاسـەتی ڕابـردوو و ئێسـتای یەکێتـی سـۆڤیەت، کۆمـاری عەرەبـی یەکگرتـوو، عێـراق و ئێـران لەبەرانبـەر کـورد. پەرەگرافـی ١٥، تیشـک دەخاتەسـەر ئـەوەی پێویسـتە سیاسـەتی حکومەتـی خاوەنشـکۆ لەبەرانبـەر کـورد چـۆن بێـت.

دەستپێک

٢. گرنگـی کـورد لـە پێگـە جیوگرافیەکەیانـدا هەڵدەقوڵێـت (بڕوانـەی نەخشـەی هاوپێچکـراو). ناوچـە سـەرەکییەکانی کـورد لـەو شـوێنانە هەڵکەوتـوون کـە سـنووورەکانی ئێـران و عێـراق و تورکیـا یـەک دەگرنـەوە. ناوچـەی کـورد لـە هیـچ شـوێنێک ناگاتـە دەریـا. لـە گشـت ئـەو ناوچانـەی کـوردی تێـدا نیشـتەجێن یـان زۆرینـە پێکدێنـن یـان کەمینەیەکـی بەهێـزن و بەمجـۆرەش ‹تورکـی› تورکیـا لـە ‹فارسـی› ئێـران جیـا دەکەنـەوە و بەشـی باکـووری غەیرە-عەرەبـی بـۆ دووبـەش دابـەش دەکـەن. ئـەو ڕێگەیـەی لـە باکـووری ڕۆژهەڵاتـی عێـراق و لـە گـەرووی ڕوانـدز دەربـاز دەبێـت و بـە ئازەربایجانـی ئێـران تێدەپەڕێـت، نزیکیتریـن ڕێگـەی زەمینییـە کـە دەکەوێتـە نێـوان یەکێتـی سـۆڤیەت و ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت.

٣. هیـچ سـەرژمێرییەکی باوەڕپێکـراو سـەبارەت بـە ژمـارەی ڕاسـتەقینەی کـورد نییـە، بـەڵام باسـی هەشـت ملیـۆن کـەس دەکرێـت، ژمارەیەکـی زۆر بـەرزە. بڵاوکراوەیەکـی سـۆڤیەت بـە نـاوی (Sovietskaia Etnografiya) ژمـارەی کـورد بـە پێنـج ملیـۆن کـەس دەخەملێنێـت. بـە بـڕوای ئێمـە ژمـارەی کـورد لـەو شـوێنانەی لـە سـەرەوە باسـکران نزیکـەی ٤،٢٥٠،٠٠٠ کەسـە، بـەم شـێوەیەی خـوارەوە دابـەش بوونـە: تورکیا ٢ ملیۆن (کۆی گشتی ژمارەی دانیشتوان نزیکەی ٢٨ ملیۆن)

ئێران ١ ملیۆن (کۆی گشتی ژمارەی دانیشتوان نزیکەی ٢٠ ملیۆن)

عێراق ١ ملیۆن (کۆی گشتی ژمارەی دانیشتوان نزیکەی ٥ ملیۆن)

سوریا ١٥٠،٠٠٠ (کۆی گشتی ژمارەی دانیشتوان نزیکەی ٤ ملیۆن)

یەکێتی سۆڤیەت ١٠٠،٠٠٠

٤. بە ڕەچاوکردنی ئەوەی نزیکەی ٨٠٠،٠٠٠ کورد لە ناوچەکانیتری ئێرانـدا دەژین، کەواتە خەملاندنی یەکێتی سۆڤیەت و خەملاندنەکانیتر سەبارەت بە ژمارەی کورد تا ڕادەیەک لێک نزیکن.

٥. کورد گەلێکی دێرینن و شانازی بە شوناسی نەژادی خۆیانەوە دەکەن و ئەم شوناسە زۆر بە ڕووی کورد لە ڕووی زمان و داب و نەریتەوە لە تورک، عەرەب و فارس جیا دەکاتەوە، ئەگەرچی ئەوان لە فارسەکان نزیکترن. هاوشێوەی زۆربەی عەرەبەکان و بە پێچەوانەی ئێرانییەکان، کورد سەر بە ئایینزای سوونەن، بەڵام زۆر بە نەرمی ئایینەکەیان وەرگرتووە.

٦. لە ڕووی سیاسییەوە، هەرگیز کورد وەک یەک گەل، یەکگرتوو نەبوونە. سروشتی شاخاویی هەرێمەکەیان، نەبوونی ئامرازەکانی پەیوەندیکردن و گەیاندنی ناوخۆی و خەسڵەتی خێڵایەتی کۆمەڵگای کورد، کوردی بەسەر گروپی بچووکی لۆکالیدا دابەشکردووە کە زۆرجار دوژمنایەتی یەکتر دەکەن. ئەگەرچی شێوەزار و داب و نەریتەکەیان بنەمایەکی هاوبەشی هەیە، بەڵام، ئەم شێوەزار و داب و نەریتە لە باکوورەوە بۆ باشووری «کوردستان» زۆر لێک جیاوازە. هەر بۆیەش زۆرێک لە ڕاپەڕینی کورد لە دژی دەسەڵاتی ناوەندی لە عێراق و ئێران و تورکیادا، لەسەر کاروباری خۆجێی بووە و هەرگیز وا بڵاونەبووەتەوە، ببێتە ڕێبازیک بۆ سەرهەڵدانی پان-کوردیزم.

٧. لە نێوان هەردوو جەنگی جیهانیدا، کورد بە ئاستی جیاواز ملکەچی دەسەڵاتی حکومەتەکانی سێ دەوڵەت کران و لە دوای هەرەسهێنانی ئیمپراتوری عوسمانی، بەسەر ئەم دەوڵەتانەدا دابەشکران. تورک، لەبەرانبەر نزیکبوونەوەی کورد لە

یەکێتی سۆڤیەت هەستیارن، سیاسەتێکی دڕندانەیان لە دژی کورد پەیڕەو کرد، تا گەیشتە ئاستی تواندنەوەی کورد. هەروەها ئێرانی ژێر دەسەڵاتی ڕەزاشا، کوردی خۆی سەرکوت دەکرد، بەڵام بە کارایییەکی کەمتر لە تورکیا. لە عێراق و لە ژێر چاودێریی بەریتانیا، سیاسەتێکی لیبرالتر لەبەرانبەر کورد گیرایەبەر و تا ڕادەیەک ڕەوشی کورد باشتر کرا، بەڵام لەهەمانکاتدا ئەم سیاسەتە بووە هۆی گەشەکردنی هۆشیاری سیاسی کوردی [عێراق]. دوو سەرکردەی کورد بە جیا لە یەکتر، جار نا جار تا ساڵی ١٩٣٩ لە دژی حکومەتی عێراق ڕاپەڕین. یەکێک لەم سەرکردانە شێخ مەحمود بوو، لە باشووری سلێمانی ڕاپەڕی، ئەوەیتریان مەلامستەفا بوو، لە باکووری ڕۆژهەڵاتی دۆڵی بارزان ڕاپەڕی، بەڵام لەم دوو سەرکردەیە تەنیا ئەوەی یەکەمیان دەتوانین بە سەرکردەیەکی ناسیۆنالیستی ڕاستەقینە هەژمار بکەین. مەلامستەفا پێش شەڕ و لە دوای شەڕ و تا کاتی دەرکردنی لە عێراق لە ساڵی ١٩٤٦دا، تەنیا سەرۆک خێڵێکی ئاژاوەچی بوو، دژی جێبەجێکردنی [بڕیارەکانی] حکومەتی ناوەندی بوو بەسەر خێڵەکەیدا. بەهەرحاڵ، هەم شێخ مەحمود و هەمیش مەلامستەفا، کەم تا زۆر، پێش سەرهەڵدانی جەنگی دووەمی جیهانی، سەرکوتکران، بەڵام بە هۆی هاندانی کورد لەلایەن یەکێتی سۆڤیەتەوە لە میانەی جەنگی دووەمی جیهانی و لە دوای ئەم جەنگەش، ئێستا کێشەی کورد چارەسەر کراوە بەوەی هیچ هیوایەک بۆ دەستەبەرکردنی پشتیوانی دەرەکی لە دۆزی کورد لە ئارادا نییە.

٨. لە ساڵی ١٩٤١، بە گەیشتنی سوپای یەکێتی سۆڤیەت بۆ باکووری ئێران، ئەم هاتنە هاوکات بوو لەگەڵ هەڵگیرسانی شۆڕشی خێڵەکان لەسەرتاسەری وڵاتدا لە دژی دەسەڵاتی ناوەندی. هاوشێوەی ناوچەکانیتر، لە ناوچەکانی کوردستانیش، خێڵەکان سەرکەتووانە پێداگری لەسەر سەربەخۆیی خۆیان دەکرد، بەڵام لەوکاتەدا قسەی کەم لەسەر ‹ناسیۆنالیزم› بە مانا ڕاستەقینەکەی هەبوو. تەنیا دواتر و لە سەردەمی داگیرکاری ڕاستەوخۆی ڕووس و بێگومان لە ژێر چاودێری سیاسی سۆڤیەت، مهابـاد، کـه دەکەوێتـه نزیـک دەریاچـەی ڕەزایـه، بـووه بـه مەڵبەنـدی وروژاندنـی

ناسیۆنالیزمی کوردی، ئەمەش بووە هۆی سەرنجدانی ئێمە لەسەر کوردی عێراق و تورکیا. سیاسەتی سۆڤیەت، بە بەردەوامی سیاسەتێکی هەڵپەرستانە بووە و بە پێی بەربەستەکان و داوکارییەکان گۆڕانی بەسەردا هاتووە، ئەم سیاسەتە لە هاندان [بۆ دەستەبەرکردنی] ئۆتۆنۆمی لۆکالی بۆ کورد تا ڕازی بوون بە ڕادەستکردنی کورد (و دواتر دەست هەڵگرتن لە کوردی ئێران) [گۆڕانی بەسەردا هاتووە].

بەهەرحاڵ، بۆ کوردە ناسیۆنالیستەکانی مهاباد، یەکێتی سۆڤیەت وەک باشترین هیوا بۆ داهاتووی کورد دەبینرا، بەڵام هیچ بەڵگەیەک لەبەر دەست نییە، نیشان بدات لەو کاتەدا یەکێتی سۆڤیەت ئامادەبووە پشتیوانی [دامەزراندنی] دەوڵەتی یەکگرتوو و سەربەخۆی کوردستان بکات. هەر بۆیەش یەکێتی سۆڤیەت زۆر بە باشی لەوە تێگەیشتبوو، کورد لەگەڵ ژمارەیەکی بەرچاو لە کەمینە ناڕازییەکانی سێ وڵاتی گرنگی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، دەکرێت لە پێناو بەها خراپەکانیاندا (disruptive value) بەکاری بهێنن.

۹. بە هاتنی ساڵی ١٩٤٥ «کۆماریکی کوردی» بە پشتیوانی یەکێتی سۆڤیەت لە ناوچەی دەوروبەری مهاباد لە باکووری ئێران خەریک بوو لەدایک بێت. دووبارە مەلامستەفا لە عێراق ڕاپەڕیبوو؛ پارتە کۆمۆنیستییەکان لە ئێران و عیراق زۆر چالاک بوون؛ تورک دەبوایە ڕێکارە ئەمنییەکانیان لە ناوچە کوردییەکانی خۆیان تووندتر بکەن. بەهەر حاڵ، سوپای عێراق مەلامستەفای شکاند و مەلامستەفا لەگەڵ لایەنگرانی بەرەو ئێران ڕۆیشت. لە ئێران بوو کە مەلامستەفا (لەوانەیە بە پاڵپشتی سۆڤیەت) وەک سەرکردەیەکی نەتەوەیی پێشوازی لێکرا و لە یۆنیفۆرمی ژەنەڕاڵیدا، وەک کەسایەتیەکی نیشتیمانی بۆ گشت کوردستان وێنا کرا. گەورەترین شکستی کورد بریتی بوو لە پاشەکشەی پشتیوانی یەکێتی سۆڤیەت لە کورد لە ئەنجامی شکستی یەکێتی سۆڤیەت لە دیسەمبەری ساڵی ١٩٤٦، لە پاڵپشتیکردنی لە کۆماری سەربەخۆی ئازەربایجانی ئێرانی سەر بە سۆڤیەت. (لە سەرەتای ئەم ساڵەدا سوپای ڕووسیا لە ئێران کشایەوە). سەرکردەی کوردی ئێران، قازی محەمەد، خۆی ڕادەستی حکومەتی ئێران کرد و لەگەڵ چەندین کەسیتر لە فێبریوەری

ساڵی ١٩٤٧، لە سێدارە درا. مەلامستەفا لەگەڵ ژمارەیەک لەلایەنگرانی بەرەو یەکێتی سۆڤیەت هەڵات. لایەنگەرە سەرەکییەکانی مەلامستەفا گەڕانەوە عێراق و [لەلایەن حکومەتی عێراقەوە] بە نەرمی مامەڵەیان لەگەڵ کرا و یارمەتی ئابووری دران تا نیشتەجێ بن. لەو کاتەوە لە ئەرزی واقیعدا کوردستانی عێراق ئارامە.

سیاسەتی سۆڤیەت

١٠. بەرژەوەندیی سۆڤیەت لە ناو کورددا لە ساڵی ١٩٤٦دا، نەوەستا، بەڵکو لەوکاتەوە یەکێتی سۆڤیەت، بە گشتی، سەرقاڵی گەمەی چاوەڕوان کردنە. پەخشی ڕادیۆ بە زمانی کوردی لە ئێریڤانی سەر بە ئەرمەنیای سۆڤیەت، تەنیا دوو کاتژمێرە لە یەک هەفتەدا و بە شێوەی سەرەکی ئاڕاستەی کوردی یەکێتی سۆڤیەت دەکرێت و پەخشی بەرنامەکان بە شێوەزاری کرمانجیە (کوردی باکوور) و زۆر کوردی ئێران و عێراق کە لە ناوچەکانی باشووری کوردستاندا دەژین، لێی تێناگەن. بەهەرحاڵ، ئەو پەخشە لە دژی سەرکوتکردنی کورد لەلایەن حکومەتەکانی ئێران و تورکیا و عێراقە و لەبەرانبەردا کورد بوون لە یەکێتی سۆڤیەت وەک دڵخۆشیەک وایە.

١١. ئێمە نازانین ئایا ئەم پەخشە دوای سەرهەڵدانی شۆڕشی عێراق وازی لە ڕەخنەگرتن لە عێراق هێنا یان نا، بەڵام ئەگەری زۆرە وازی هێنابێت. تا ئەو کاتەی سیاسەتی یەکێتی سۆڤیەت بریتی بێت لە ئارام ڕاگرتنی حکومەتی عێراق، تا نەچێتە باوەشی کۆماری عەرەبی یەکگرتوو یان باوەشی ڕۆژئاوا، یەکێتی سۆڤیەت خوازیاری ئەوە نییە کێشە و گرفت لە کوردستانی عێراقدا دروست بکات، یان بەڵێنی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان بدات. لەبەرانبەردا لەوانەیە هانی ناڕەزایەتی لە نێوان کوردی ئێران و تورکیا بدات (لەوانەیە بۆ بەدیهێنانی ئەم مەبەستە کورده کۆمۆنیستەکانی عێراق بەکاربهێنێت). لە هەمانکاتدا هانی کوردی عێراق بدات، لەگەڵ بڕا عەرەبەکانیان بەرەیەکی نیشتیمانی لە دژی ئیمپریالیست دابمەزرێنن. ڕێگەدان بە مەلامستەفا لەلایەن یەکێتی سۆڤیەتەوە کە دوای ١٢ ساڵ مانەوە لە پشت پەردەی ئاسنینەوە، بگەڕێتەوە عێراق، بەشێکە لەم سیاسەتە. بەهەر حاڵ، ئەگەر بێت و سیاسەتی یەکێتی سۆڤیەت

لەبەرانبەر عێراقدا گۆڕانی بەسەر هات، مەلامستەفا وەک کارتێکی بەسوود لە دەست سۆڤیەتدا دەمێنێتەوە. ئامرازێکی دیکەی بەردەست یەکێتی سۆڤیەت، سەرۆکی کۆمۆنیستەکانی سوریا، ‹خالید بەکتاش›ە، کە کوردە. هەروەها ئامرازیتر ئەنجوومەنە بچووکەکانی ڕۆشنبیریی کوردن کە لە پایتەختی وڵاتانی ئەوروپی وەک پاریس هەن و کۆمۆنیستەکان دەستڕۆییان بەسەردا هەیە. یەکێک لە نموونەکان ئەو پەرتووکەیە لەلایەن لاورێنس و ویشارت (Lawrence and Wishart) لە دوای شۆڕشی عێراق بڵاو کرایەوە، کە سیاسەتی ‹مارکسیستی›› بۆ کورد دادەڕێژیت، تا ئەم سیاسەتە پەیڕەو بکەن. هێڵە سەرەکییەکانی ئەم سیاسەتە لە پاشکۆی ئەم ڕاپۆرتەدا هاوپێچکراوە.

سیاسەتی کۆماری عەرەبی یەکگرتوو

۱۲. کوردی عێراق زۆر بە باشی ئاگاداری ئەو قوڕساییەن لە عێراقدا هەیانە، ئەمەش بە هۆی ئەو حەقیقەتەی ئەوان یەک لەسەر پێنجی دانیشتوانی عێراق پێکدێنن. هەر بۆیەش هۆکاری پێکەوەبوونی کورتخایەنی عێراق و ئەردەن بۆ متمانە بەیەک نەکردن دەگەڕێننەوە، تەنانەت چاوەڕوانی ئەوەش دەکرێت، پەیوەندی نزیکی نێوان عێراق و کۆماری عەرەبی یەکگرتوو هەڵبوەشێتەوە کە دانیشتوانی ئەم کۆمارە پێنج قات لە دانیشتوانی عێراق زۆرترن. سەرەڕای ئەمەش، خودی ناسر سەرەتای ئەم ساڵ هزری لەو ئیمکانیاتانە کردەوە دەکرێ کورد پێشکەشی بکەن. باس لەوە دەکرێت، کاتێک ناسر لە ئەپریلی ڕابردوو لە سوریا بووە، پشتیوانی خۆی بۆ دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان دەربڕیوە و لە کۆتایی هەمان مانگدا لە مۆسکۆ لەگەڵ خروشچێف باسی لە کێشەی کورد کردووە. پێش سەرهەڵدانی شۆڕش لە عێراقدا، ڕادیۆی قاهیرەی «دەنگی کوردستان›› کوردی عێراقی لە دژی حکومەتی عێراق و دەوڵەتانی ئەندامی پەیمانی بەغدا دەوروژاند و هانی کوردی دەدا دەوڵەتێکی سەربەخۆ دابمەزرێنن. بەهەر حاڵ، حاڵی حازر کۆماری عەرەبی یەکگرتوو هەروەك یەکێتی سۆڤیەت، ئاگاداری ئەوە بوو، عێراق لەخۆ دوور نەکاتەوە، تەنانەت ئەو کاتەی باڵی لایەنگری ناسر لە عێراق بە هۆی

سیاسەتەکانی کۆلۆنیێل عارف تووشی زۆر گرفت بوون، چونکە لەوە دەترسا عێراق بکەوێتە باوەشی وڵاتانی ڕۆژئاوا، یان بکەوێتە دەست کۆمۆنیستەکانی عێراق یان یەکێتی سۆڤیەت. هەربۆیەش ئێستا سیاسەتی کۆماری عەرەبی یەکگرتوو، هەروەك یەکێتی سۆڤیەت، بریتیە لە خۆ دوورگرتن لە نانەوەی ئاژاوە لە ناو کوردی عێراقدا، یان هاندانیان بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ، تا بتوانێت تیشک بخاتە سەر کوردی ئێران و تورکیا. کوردی سوریا و عێراق، بە تایبەتیش کوردی سوریا، ئامرازی ئامادەن بۆ جێبەجێکردنی ئەم سیاسەتە.

سیاسەتی عێراق

١٣. سیاسەتی ڕژێمی نوێی عێراق ئەوەیە کورد بەشێکی دانەبڕاو و سەرەکی لە دەوڵەتی عێراق پێکدێنن. ئەمەش سیاسەتێکی باشە، چونکە کورد کەمینەیەکی گەورەن و لە ناوچەیەکدا نیشتەجێن هەر جۆرە گرفتێک لەم ناوچەیە مەترسی لەسەر سەرچاوەکانی سامانی عێراقدا دروست دەکات-واتە لەسەر سەرچاوەی پیشەسازیی نەوت. ڕژێمی نوێ هەوڵەکانی وەگەڕخستووە، تا بۆچوونی کورد لەبەرچاو بگرێت. یەکێک لە سێ ئەندامەکەی ئەنجوومەنی سەرۆکایەتی کوردە، کوڕێکی شێخ مەحمود وەزیرە، هەروەها وەزیرێکیتریش کوردە. لەمە زیاتر، بانگێشتی مەلامستەفا و لایەنگرانی کە لە مەنفان، کراوە بگەڕێنەوە بۆ عێراق، بەڵام لەوانەیە حکومەت [لە کاتی گەڕانەوەی مەلامستەفادا] بیخاتە ژێر چاودێرییەوە. هەر لەم بارەیەوە، لەوانەیە مەلامستەفا زۆربەی کاتەکانی لە بەغدا بەسەر بەرێت.

١٤. پەیوەندی نێوان عێراق و ئێران تەنانەت لە سەردەمی پێش شۆڕشیش، هەرگیز وەک ئێستا نزیک و دۆستانە نەبووە. پاش ماوەیەک، بەرنامەکانی کوردی ڕادیۆ بەغدا کە ڕۆژانە بۆ ماوەی هەشت کاتژمێر بەرنامە پەخش دەکات، دەستی کرد بە هێرشکردنە سەر ئێران و شێوازی مامەڵەکردنی لەگەڵ کوردی ئێراندا. بەهەمان شێوە ڕادیۆ تاران بەرپەرچی [ڕادیۆ بەغدای] دایەوە، بەڵام لە مانگی ئۆکتۆبەردا هەر دوو حکومەت ڕێککەوتن لەسەر ڕاگرتنی نافەرمی شەڕی ڕادیۆیی. بەهۆی کەمی ڕێکارەکانی بەردەست لە چاودێریکردنی بەرنامەکانی دەنگی کوردی، ئێمە

نازانین ڕاگرتنی شەڕەکە بە کوێ گەیشتووە، بەڵام بارودۆخی کوردی عێراق زۆر باشترە لە بارودۆخی ئەو کوردانەی لە سنووورەکانی ئێراندا دەژین و ئەگەر شەڕی پڕوپاگەندە دووبارە دەست پێبکاتەوە، عێراق لە پێگەیەکی بەهێز دایە. هەربۆیەش لە ئەگەری هاتنەپێشی هەر جۆرە ئاستەنگێک لە باشترکردنی پەیوەندییەکانی نێوان عێراق و ئێراندا، عێراق دەتوانێت دەستڕۆیی زۆر لە نێوان کوردی ئێراندا دروست بکات. وێڕای ئەمەش، عێراق دەتوانێت لە ڕێگەی چەکدارکردنی کوردی ئێران و هەڵگیرساندنی شۆڕش لە کوردستانی ئێراندا، گرفتی گەورەی ئەمنی بۆ دەسەڵاتدارانی ئێران دروست بکات، بە تایبەتیش عێراق دەتوانێت ناوچەیەکی ئەمن بۆ پەنابەرە کوردەکانی ئێران لە خاکی عێراقدا دروست بکات، ئەگەر هاتوو گوشاری هێزە ئەمنییەکانی ئێران لەسەر کوردی ئێراندا زیاتر بوو، بەڵام بە ڕەچاوکردنی ژمارەی کوردی خۆی و هەڵکەوتەی بیرە نەوتییەکانی خۆی، لە ئەگەری وروژاندنی کورددا، دۆخی عێراق زۆر لە هی ئێران لەرزۆکترە و ئەگەری تۆڵەسەندنەوەی ئێران لە ڕێگەی هاندانی کوردی عێراق [لەدژی حکومەتی عێراق] بەربەستی جیددی لەبەرانبەر هەوڵەکانی حکومەتی عێراق بۆ هەر جۆرە کردەیەکی تێکدەرانەی قەبارە گەورە (large-scale subversion) دروست دەکات.

سیاسەتی ئێران

١٥. بۆ حکومەتی ئێران، یان بەلانیکەمەوە بۆ بەشێک لە ئەندامانی ئەم حکومەتە، وەک ژەنەڕاڵ بەختیار، وا دەردەکەوێت بە تەواوەتی بیرۆکەی نەگونجاویان (disproportionate idea) سەبارەت بە دەستڕۆیی ئێران لەسەر دانیشتووانی غەیرە-عەرەبی عێراق، یان کاریگەری نواندنە سەر کوردی عێراق لە ڕێگەی تیشک خستنەسەر بابەتی پەیوەندی نەژادی لە نێوان کورد و فارسدا، هەیە. سەرەڕای ئەوەی حکومەتی ئێران ڕایگەیاندووە، هەوڵ دەدات گەشەی ئابوری لە کوردستانی ئێراندا خێراتر بکات، کەچی دەیانەوێت ئەوە پشتگوی بخەن کە لە ڕووی مادییەوە کوردی عێراق بارودۆخیان باشترە. هەروەها حکومەتی ئێران لەو بڕوایەدا هەموو ئەو شتەی پێویستە ئەنجام بدرێت، بانگهێشتکردنی کوردی

عێراقـە بـۆ ئـەوەی «دووبـارە بگەڕێنـەوە بـۆ نیشـتیمانی دایـک». ڕاسـتییەکە بریتییـە لـەوەی حکومەتـی عێـراق لەسـەرەتای مانگـی ئۆکتۆبـەردا لەسـەر ڕاگرتنـی شـەڕی ڕادیـۆ ڕێـک کـەوت، ئەمـەش لەوانەیـە بۆچوونـی ئێرانییـەکان پشتڕاسـت بکاتـەوە کـە ئـەوان [لـە بـارەی کێشـەی کـوردەوە] باڵادەسـترن- لەوانەشـە ئـەم ڕێککەوتنـە بەهـۆی ترسـی حکومەتـی عێـراق بـوو بێـت لـە هەڵگیرسـانی کێشـە و گرفـت لەلایەن کـوردەوە لـە نـاو یـان لـە نزیـک کێڵگـە نەوتییەکانـی باکـوور. چەندیـن ئامـاژە هـەن، حکومەتـی ئێـران و تورکیـا خەریکـی گفتوگۆکردنـن لەسـەر گرتنەبـەری کۆمەڵـە ڕێکارێـک- ئەگەرتەنانـەت ئـەم ڕێکارانـە نەچنـە بـواری جیبەجێکردنیـش- بـۆ کۆنترۆڵکردنـی هـەر جـۆرە کێشـە نانەوەیـەک لـە کوردسـتانی عێراقـدا.

ئەنجام

ا لـە بەرژەوەنـدی ڕژێمـی ئێسـتای عێراقدایـە، کـورد بـە بەشـێکی دانەبـڕاو و سـەرەکی لـە دەوڵەتـی عێـراق هەژمـار بـکات.

ب هەروەهـا حاڵـی حـازر ئەمـە لـە بەرژەوەنـدی شانشـینی یەکگرتـوو و وڵاتانـی ڕۆژئاواشـدایە، لەبـەر ئـەم هۆکارانـەی خـوارەوە: یەکـەم، چونکـە هەر جـۆرە ئاژاوەیەک لـە کوردسـتانی عێراقـدا، سـەرمایەگوزاری ئێمـە لـە کەرتـی نەوتـدا ڕووبەڕووی مەترسـی دەکاتـەوە. دووەم، چونکـە دەسـتڕۆیی کـورد ڕێگـر دەبێـت لـە هـەر جـۆرە هەوڵێکـی حکومەتـی عێـراق بـۆ یەکگرتـن لەگـەڵ کۆمـاری یەکگرتـووی عەرەبـی. ئەمـەش وەک گەرەنتییەکـە بـۆ سـەربەخۆیی عێـراق.

ج لـە هـەر جـۆرە ململانێیەکـدا (لـە ڕێگـەی ڕووپاگەنـدەوە بێـت یـان کاری تێکدەرانـە) بـۆ دەسـتبەرکردنی وەفـاداری کـورد، پێگـەی عێـراق لـە هـی ئێـران و تورکیـا باشـترە؛ چونکـە کـوردی عێـراق بـە بـەراورد لەگـەڵ کـوردی تورکیـا و ئێـران، مامەڵـەی باشـتریان لەگەڵـدا دەکرێـت.

د وا دەردەکەوێـت لـە هەلومەرجـی ئێسـتادا، پێویسـت نـەکات ئێمـە هـەوڵ بدەیـن ئـاژاوە لـە نێوخـۆی کـوردا دروسـت بکەیـن. هەروەهـا باشـترە هەوڵەکانمـان

بخەینەگەڕ، تا ڕێگری لە حکومەتی ئێران و تورکیا بکەین، تا کارێکی لەم چەشنە ئەنجام نەدەن، یان بەرنامەی وروژێنەر پەخش بکەن. نوێنەرایەتییەکان و کۆنسولگەرییەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ دەبێ ئەو کەسانەی هەوڵی ئاژاوە نانەوە دەدەن، ڕێگریان لێبکەن، یان ڕێگر بن لە هەر جۆرە جوڵانەوەیەکی سەربەخۆخوازی کورد، یان هەر جۆرە بەرهەڵستی کردنێکی [حکومەتی عێراق]. بەهەرحاڵ، پێویستە خۆمان تەدارەك بکەین، بۆ نموونە ئەگەر هاتوو عێراق بەرەو بەرەی سۆڤیەت مەیلدار بوو، یان چووەپاڵ کۆماری یەکگرتووی عەرەبی، لەو کاتەدا پێویستە ئێمە چاو بە سیاسەتەکەمان بخشێنینەوە [و سیاسەتی ئاژاوەنانەوە لە کوردستانی عێراق بگرینەبەر].

هـ ئەگەر هەریەک لە یەکێتی سۆڤیەت یان کۆماری عەرەبی یەکگرتوو بە هۆکاری جیاوازەوە، کێشە و گرفتیان لە ناو کوردی [عێراقدا] دروستکرد، پێویستە پشتگیری بێ مەرجی دیپلۆماسی و مەعنەوی پێشکەش بە تورکیا و ئێران بکەین، هەروەها دەبێ ئامادەبین پشتگیریی هاوشێوە پێشکەش بە عێراق بکەین، بۆئەوەی بەرژەوەندی خۆمان دەستەبەر بکەین.

و پێویستە هانی حکومەتی ئێران بدەین، دۆخی کوردی ئێران باشتر بکات و ئەرکی ئەو کەسانەی دەیانەوێت لە کوردستانی ئێراندا گرفت دروست بکەن، قورستر بکات.

ی پێویستە پاڵپشتیی ویلایەتە یەکگرتووەکان لەم بارەوە دەستەبەر بکەین، بە تایبەتیش سەبارەت بە خاڵی (د).

پاشکۆ

ئـەم خاڵانـەی خـوارەوە بریتیـن لـە خاڵـە سـەرەکییەکانی سیاسـەتی مارکسـیی (Marxist line) کـە لـەو پەرتووکـەی لـە پەرەگرافـی ١٠ی ئـەم ڕاپۆرتـەدا ئامـاژەی بـۆ کـراوە خراونەتـەڕوو:

١. «هـاوکاری دوو لایەنـە، بـە لانیکەمـەوە لـە ئاسـتی بـاڵادا و ئەوپـەڕی هەماهەنگـی لـە نێـوان پارچەکانـی کوردسـتان کـە لـە ڕووی سیاسـییەوە [لـە نێـوان چەنـد دەوڵەتێکـدا] دابەشـکراون، پێویسـتە».

٢. «دەرفـەت لەبـارە بـۆ دامەزراندنـی ڕێکخراوێکـی جەماوەریـی کـورد، تـا هەمـوو ئـەو کەسـانەی هەوڵـی ئـازادی نەتەوەیـی دەدەن، لەخـۆ بگرێـت».

٣. ڕێکخراوێکـی یەکگرتـووی نەتەوەیـی کـورد، دەبـێ ڕێگـەکان و ئامرازەکانـی هـاوکاری لەگـەڵ ڕێکخـراوە غەیرە-کـوردەکان، بدۆزێتـەوە››.

٤. «مارکسـییەکانی کـورد بوونـە یـەك لەگـەڵ ڕێکخـراوی دیموکراتـی جەمـاوەری کـوردی، پارێـزەری یەکپارچەیـی و سـەربەخۆیی حزبـی مارکسـییە».

٥. «ناکرێـت لـە بارودۆخـی هەنوکەیـی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـتدا، لـە ڕادەبـەدەر پێداگربیـن، هیـچ کارێـک نەکەیـن، ئەگـەر بێـت و خەباتـی هاوبـەش لـە پێنـاو ئاشـتی، بەرخـودان لـە دژی هاوپەیمانـی سـەربازیی دوژمنکارانـە، و پشـتگیریی چالاکانـە لـە جوڵانـەوەی نەتـەوەی عـەرەب، توشـی لاوازی ببێتـەوە».

٦. «گرێدانـی کۆبوونەوەیەکـی [بەرفـراوان] لـە نێـوان کـورددا، بـە مەبەسـتی دیارکردنـی سیاسـەتێکی هاوبـەش، پێویسـتییەکی هەنوکەییـە».

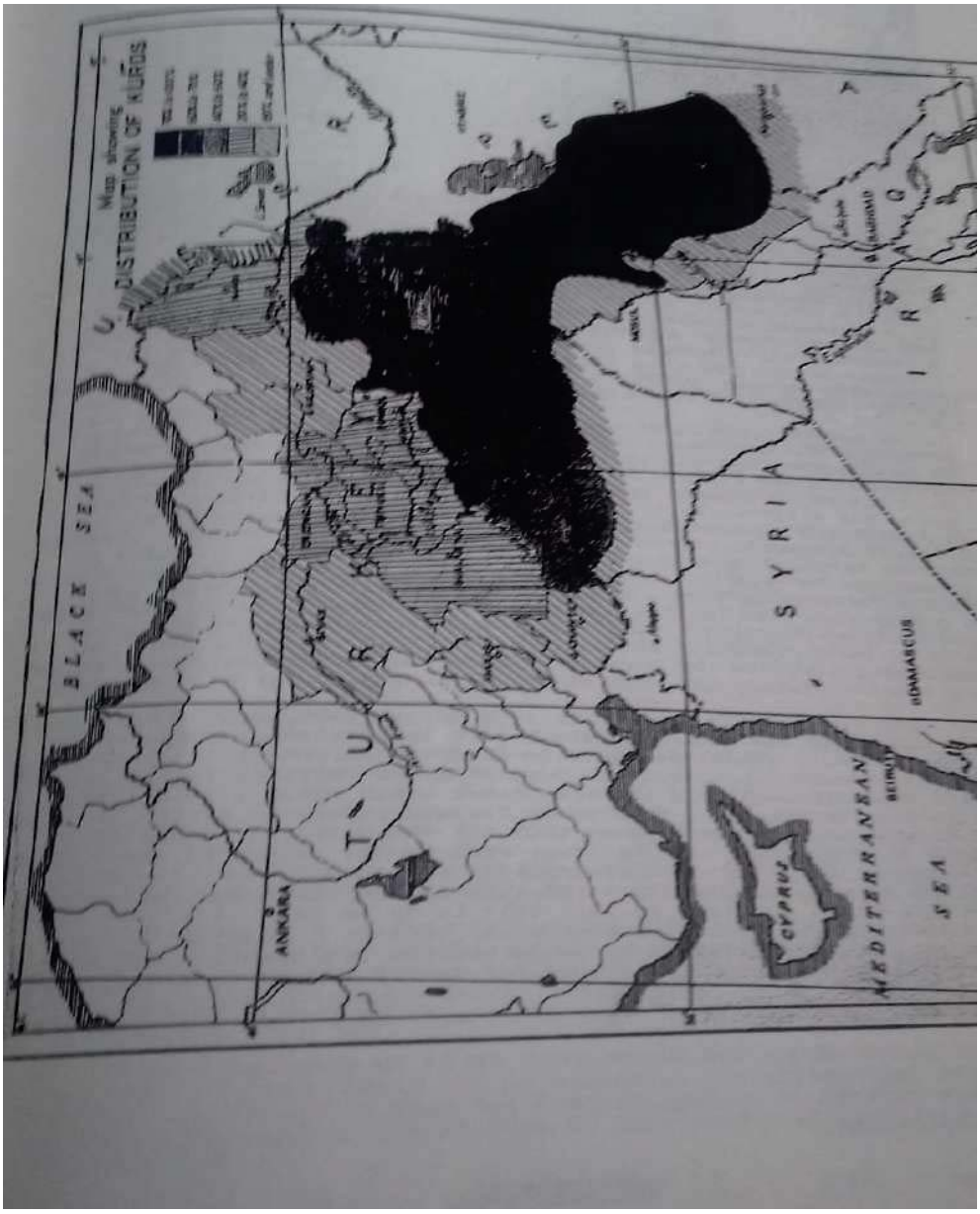
DISTRIBUTION OF KURDS
BLACK SEA
SYRIA
IRAQ
ANKARA
CYPRUS
MEDITERRANEAN
SEA
DAMASCUS

نهێنی (١/٢٢)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

ئەنقەرە

٤ی جانیوەری ١٩٦٠

بەڕێز جۆرج

١. خۆشحاڵ بووم بە خوێندنەوەی توێژینەوەکەی س. ج. ئێدمۆندز (C. J. Edmunds) لەبارەی کوردەوە کە لە ڕێگەی پاکێتنامەی بەشەکەی بەڕێزتان بە ژێدەری (E 1821/9) لە ١٦ نۆڤەمبەر، بۆ منی ناردبوو. پێموایە ئەم ڕاپۆرتە بە تایبەت بۆ چاتهام هاوس (Chatham House) یان چەند دامەزراوەیەکیتری نافەرمی و ئەو دامەزراوانە نووسراوە کە مەرج نییە ئەم لایەنانە ڕەنگدەرەوەی سیاسەتی نووسینگەی کاروباری دەرەوە بن. لەڕاستیدا، لەبەرئەوەی ئەم ڕاپۆرتە ناچێتە چوارچێوەی پۆلینبەندی ئەمنییەوە، کەواتە ئەم بۆچوونەی من ڕاستە [کە ئەم ڕاپۆرتە بۆ لایەنی نافەرمی نووسراوە].

٢. لەم ڕاپۆرتەدا چەند خاڵێک هەن، من لەسەر کۆمەڵێکیان هاوڕا نیم و هەندێك خاڵیش لەلایەن حکومەتی تورکیاوە بە تونڈی ڕەتدەکرێنەوە. پێش هەر شتێک، مەزەندی ئێدمۆندز سەبارەت بە ژمارەی کورد لە تورکیا (دوو ملیۆن و نیو)، لەگەڵ مەزەندەی خۆمان سەبارەت بە ژمارەی کورد ناگونجێت، کە کەمتر لە یەک ملیۆن کەسە (بڕوانە نامەکەم (٤٨/١٨٢٢) لە ٤ی دێسەمبەری ١٩٥٨).

٣. من ڕێزپەرێکی تایبەت بۆ پێشنیازەکەی پەرەگرافی ٣٦ دادەنێم، سەبارەت بەوەی ئێمە یان ویلایەتە یەکگرتووەکان، هەوڵ بدەین تورکیا بە گرتنەبەری سیاسەتێکی نەرمتر لەبەرانبەر کورد بتوانێت هاوپەیمانییەک لەگەڵ کوردە جودایخوازەکانیدا ببەستێت. لە پەرەگرافی ٢٦دا ئەدمۆندز باس لەوە دەکات، دەوڵەتمەدارانی تورکیا پێیان باشترە هەستی نەتەوەیی کورد پشتگوێ بخەن و هەموو جۆرە چالاکییەکی کلتوری و ئەدەبی کورد قەدەغە بکەن. بە بڕوای من ئەم پێشنیازە داگرتنی نرخی بابەتەکەیە.

سیاسەتی هەنوکەیی حکومەتی تورکیا زۆر قوولْترە لە سیاسەتی تواندنەوەی کورد. ئەگەری زۆرە لە داهاتوویەکی نزیکدا، حکومەتەکانی تورکیا سیاسەتێک بگرنەبەر، تەنانەت ڕێگری بکەن لە هەر جۆرە دانانێک بەوەی کە کورد کەمینەیەکی جیاوازە [لە تورک]. (تکایە لەم بارەیەوە بڕوانە پەرەگرافی ٣ لە نامەکەم بە ژێدەری (١/١٨٢٢) لە ٢ی جانیوەری ١٩٦٠). لەم جۆرە دۆخەدا، ئێمە تەنیا دەتوانین بۆ حکومەتی تورکیا دووپاتی بکەینەوە، وریای سیاسەتەکەیان بن، ئەم سیاسەتەش بە دڵنیاییەوە نە بەسوودی بەرژەوەندییەکانی ئێمەیە، نە هی کورد.

٤. ئەگەرچی لە سەلاحیەتی منذا نییە، بەڵام بە بڕوای من ڕاپۆرتەکە زۆر بە باشی مامەڵەی لەگەڵ دابەشبوونی کوردی عێراقدا نەکردووە. ئەم دابەشبوونەش زۆر بە ئاشکرا دەرکەوت کاتێک چەند مانگێک لەمەوبەر حکومەتی عێراق بە نیاز بوو دان بە بارزانییەکاندا بنێت وەک خێڵی سەرکردەی کورد و لە ڕێگەی ئەم خێڵەوە حکومەتی دەسەڵاتی خۆی لە هەرێمی کوردەکان پیادە بکات. [لە لایەکیترەوە]، جێگری سکرتێری گشتی لە وەزارەتی کاروباری دەرەوە، بە منی ڕاگەیاند هەموو ئەو کوردانەی بەرەو تورکیا ڕۆیشتوون، ئێستا گەڕاونەتەوە عێراق.

٥. بەڵام ژەنەڕاڵ بەتمەنگلیج (Batmanglidj) کە هەنوکە هەروەك ئێوە ئاگادارن، وەک نوێنەری ئێران و وەک جێگری کۆمیتەی سەربازی لە پەرلەمانی ئێران، سەردانی تورکیا دەکات، پێی ڕاگەیاندم بە هیچ شێوەیەک لە ئێران [پرسی پەنابەرەکان] نەبووەتە بابەتێکی گرنگ و تا ئێستاش ژمارەیەکی زۆری کوردی عێراق لە ئێران ماونەتەوە. ئەم دابەشبوونە لە نێوان بەشە جۆراوجۆرەکانی کوردی عێراقدا و ویستیان بۆ چوونە ژێر دەسەڵاتی ئێران یان تورکیا، لەبری ئەوەی بچنە ژێر دەسەڵاتی بەشێک لە گەلەکەی خۆیان، ئەوە دەخاتەڕوو [سەبارەت بە کورد] گرفتەکە زۆر لەوە گەورەترە ئەدمۆندز لە ڕاپۆرتەکەیدا دەیخاتەڕوو و هەوڵ دەدات لە ڕێگەی جوڵانەوەی یەکگرتووی کوردەوە ئاژاوە لەم دوو وڵاتەدا [تورکیا و ئێران] دروست بکات. هەروەها بارودۆخی کوردی تورکیا و ئێران وا خراپ نییە ئەو باسی دەکات، ئەگەر نا پەنابەری کورد لە عێراق نەدەچوونە ئەم دوو وڵاتە.

٦. لـەم بـارەوە لەوانەیـە حـەز بکـەن، چاوێک بـەو باسـەدا بخشـێننەوە کە سـەردانکەرێکی بریتانـی لـەم دواییانـەدا بۆ ناوچـە دوورەکانی باشـووری ڕۆژهەڵاتی تورکیـا ئەنجامیداوە و ئـەم باسـە لـە نامـەی نووسـینگەی پاراسـتنی زانیارییـەکان (Chancery) بـە ژێـدەری (٢/١/١٨٢٢) ئامـاژە پێـدراوە و وا دیـارە حکومەتـی تورکیـا وازی لـە کـوردی ناوچـە شـاخاوییەکان هێنـاوە [واتـە ئـەم کوردانـە تـا ڕادەیـەک سـەربەخۆن].

٧. فاکتەرێکیـتر کـە لـە ڕاپۆرتەکـەی ئەدمۆنـدز ئاماژەی بـۆ نەکـراوە، ئـەو دوژمنایەتییەیە لە نێـوان تـورک (یـان تورکمانەکان) و کـوردی عێراقدا هەیە، ئـەم دوژمنایەتییە بـە تایبەتی، لـە ڕووداوەکانـی ڕاپەڕینـی کەرکوکـدا زۆر بـە باشـی بەرجەسـتەکرا و ئـەم بابەتـەش لەوانەیـە کاریگـەری لەسـەر جـۆری بیرکردنـەوەی حکومەتـی تورکیـادا دروسـت بکات.

٨. فاکتەرێکیـتر بریتییـە لەو ئاسـتە بـەرزەی دۆسـتایەتی قاسـم لەبەرانبەر حکومەتـی تورکیا گرتویەتەبـەر. بـە دڵنیاییـەوە تـورک زۆر بـە جیـددی کاریـان کـردووە، تـا بتوانـن ئـەم ئاسـتەی دۆسـتایەتی دەسـتەبەر بکـەن. ئەگەرچی ئەوان تـا هەنوکە لە دەسـتەبەرکردنی ئـەو دۆسـتایەتییە سـەرکەتوو بوونـە، بـەڵام وا دەردەکەوێـت، ئەگەر بارودۆخی ئێسـتای عێـراق هـەر بـەم شـێوەیە بمێنێتـەوە، و هـەوڵ بدرێـت لـە ڕێگـەی کـوردەوە کێشـە بـۆ تورکیـا دروسـت بکرێـت، ئـەم کارە لەلایـەن عێراقەوە ئەنجـام دەدرێت. لـە لایەکیترەوە، وا دەردەکەوێـت بـێ توانایـی لـە پێشـبینیکردنی هەڵسـوکەوتەکانی قاسـم، بـە جۆرێکـە ئێمـە نەتوانیـن پشـت بـەم فاکتەرەی سـەرەوە ببەسـتین.

٩. هەروەهـا بـە بـڕوای من لە ڕاپۆرتەکەدا وەک پێویسـت ڕەچـاوی ئەو گرفتانـە نەکراوە کە لەوانەیـە ڕووس لـە گرتنەبەری سیاسـەتەکەیان [لەبەرانبەر کـورددا]، ڕووبەڕووی ببنەوە. لـە لایەکیـترەوە، کـوردی تورکیـا و ئێـران دەتوانـن ئامـرازی تێکـدەری بـاش بـن، تـا بـۆ دژایەتیکردنـی ئـەم دوو حکومەتـە بەکاربهێـنرن. لـە لایەکیترەوە، سـەختە بتوانرێت کورد بـەم شـێوەیە بـەکار بهێنرێـت، بە بـێ ئـەوەی بەڵێنـی دامەزراندنی دەوڵەتی سـەربەخۆی کوردسـتانیان پـێ بدرێـت. بەهەرحـاڵ، ئەگەر بێت و ڕووسـیا ئەم سیاسـەتە ڕابگەیێنێت، کـوردی عێـراق لـە ڕووی سیاسـییەوە لە پێشـەوەن و دەنگیـان بەرزتـرە، داواکارییەکانیان بـۆ سـەربەخۆیی چـڕ دەکەنـەوە. ئەمـەش لەگـەڵ سیاسـەتی عێـراق سـەبارەت بـە

یەکپارچەیی خاکی عێراق ناگونجێت.

١٠. ئەگەر بێت و ڕووس ئاگاداری ئەم گرفتانە بن، ئەوکات لەوانەیە هەوڵەکانیان بۆ کردنی عێراق بە دەوڵەتێکی کوردی-عەرەبی وەگەڕ بخەن. ئەمەش نەك تەنیا کوردی عێراق، بەڵکو کوردی تورکیا و ئێرانیش لەخۆ بگرێت. بەم جۆرەش لەوانەیە ڕووس ڕووبەڕووی گرفتێکی نوێ ببنەوە، چونکە بەم جۆرە ئەگەر بێت و هەموو کورد لەم دەوڵەتەدا کۆبکرێنەوە. ژمارەی عەرەبەکانی عێراق لە ژمارەی کورد کەمتر دەبێت. هەربۆیەش لەوانەیە بارودۆخی ئێستای عێراق، کەم تا زۆر وەک خۆی بمێنێتەوە، بەمجۆرەش لەوانەیە ڕووس یان حکومەتی عێراق لە بەکارهێنانی [کارتی] کوردی دوور بکەونەوە. لەوانەیە جاروبار هەوڵ بدرێت، کارتی کورد بەکاربهێنرێت یان لە ناو کورددا گرفت [بۆ ئەو وڵاتانەی کوردیان بەسەردا دابەش بووە] دروست بکرێت؛ بەڵام ڕاگەیاندنی پڕوپاگەندەیەکی سەداسەد بە مەبەستی دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان، ئەگەرێکی لاوازە.

١١. هەڵبەت ئەگەر بێت و قاسم لە دەسەڵاتدا نەمێنێت، بارودۆخەکە گۆڕانی بەسەردا دێت. تەنانەت لەو کاتەشدا من لەو بڕوایەدا نیم ڕووس بۆ خێراترکردنی ناسیۆنالیزمی کوردی، گشت هەوڵەکانیان وەگەڕ بخەن، بە تایبەتیش ئەگەر ئەم کارە نیگەرانی جیهانی عەرەبی لێبکەوێتەوە. بە هەرحاڵ ڕووس، تەنانەت پێش سەرهەڵدانی شۆڕشی عێراق سەبارەت بە [هەڵگیرسانی هەستی نەتەوایەتی کورد] کارا نەبوون.

١٢. من هەندێك لەم بۆچوونانەم خستە بەردەم ژەنەڕاڵ بەتمەنگلیج (Batmanglidj). وەڵامی ئەو بۆ ئەم بۆچوونانە زۆر ڕوون نەبوو، بەڵام وا دیار بوو، بە بڕوای ئەو، ڕووس بەلانیکەمەوە پارێزگاری لە کارتی کورد دەکەن و ئەگەری هەیە ئەم کارتە بەکاربهێنن، تەنانەت ئەگەر بێت و لەم بارەوە لەگەڵ عەرەبەکانی عێراق توشی کێشە ببنەوە.

١٣. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ تریڤێلیان (Trevelyan) لە بەغدا، هاریسۆن (Harrison) لە تاران، ریلی (Reilly) لە مۆسکۆ و ئۆروی (Orowe) لە قاهیرە دەنێرم.

(B. A. B. Burrows)

نهێنی

(1044/3/60)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

١ی فێبریوەری ١٩٦٠

١. ئێمە خۆشحاڵ بووین بە بینینی سەرنجەکەتان لەسەر توێژینەوەکەی ئەدمۆندز کە لەبارەی کورد نووسی بووی. بە بڕوای ئێمە ڕاپۆرتەکە بە باشی پرژاوەتە سەر پێگەی مێژوویی و ئێستای کوردستان، ئەگەرچی لەوانەیە لە ڕاپۆرتەکەدا هەندێك زیادەبێژی و گەورەکردنی کاریگەری ڕاستەقینەی کورد لەسەر سیاسەتی عێراقدا هەبوو بێت؛ بە تایبەتیش لە پەرەگرافی ٣٢دا کاتێک دەڵێت ناسیۆنالیزمی کوردی هۆکاری سەرەکی بووە لە پەنابردنی قاسم بۆ سیاسەتی جیاخوازی عێراق لە دژی یەکێتی عەرەبی. لە ڕاستیدا، نەک کێشەی کورد، بەڵکو هەوڵەکانی قاهیرە بۆ زاڵبوون بەسەر عێراق، هۆکاری سەرەکی بوون لە گرتنەبەری ئەم سیاسەتە لەلایەن قاسمەوە.

٢. ئێمە زانیاری کەم و کەم تا زۆر ڕاستمان لەسەر بارودۆخی کوردستان لەبەردەستدایە، بەڵام ئاگاداری ئەوەین، ئەمەش بە چەندین ڕاپۆرت پشتڕاست کراوەتەوە، کە ناکۆکی خێڵایەتی و دابەشبوون [کورد لە ناوخۆیاندا]، ئەم [دیاردەیەش] لەم ناوچەیەدا بووە بە نەخۆشییەکی گشتگیر، بە شێوەیەکی گشتی چارەسەرکراوە، یان وازی لێهێناوە. هۆکاری سەرەکی ئەم چارەسەریەش بۆ هەوڵەکانی مەلامستەفا بارزانی بۆ بەرقەرارکردنی ئاشتی دەگەڕێتەوە کە لە دوای گەڕانەوەی لە یەکێتی سۆڤیەت لە ساڵی ١٩٥٨دا، هەوڵەکانی بۆ یەکگرتنی خێڵە کوردییەکان و وەلانانی جیاوازییەکانیان چڕ کردووەتەوە. وا دیارە ئێستا ئەو [لەلایەن خێڵەکانی کوردەوە] وەک گوتەبێژ و سەرۆکی کورد هەڵبژێردراوە و لەسەر ئەم بنەمایە لەگەڵ قاسم گفتوگۆ دەکات. بەدەستهێنانی ئەم پێگەیە لە کۆمەڵگایەکی خێڵەکیدا، کارێکی

قـورِس نییـە، چونکـە لـەم کۆمەڵگایـەدا فاکتـەری هاوبەشـی وەفـاداری، بریتییـە لـە وەفـاداری بـۆ خـودی خێـڵ.

٣. وا دیـارە مەلامسـتەفا، حاڵـی حـازر، ئەگـەر بـە شـێوەی کاتیـش بێـت، وازی لـە هەڵمەتەکانـی بـۆ کوردسـتانێکی یەکگرتـوو هێنـاوە)لـە سـاڵانی مانـەوەی لـە مەنفـا، لـە یەریقانـەوە لەدڵـەوە پڕوپاگەنـدەی بـۆ ئـەم بابەتـە دەکـرد) و هەنوکـە پشـتگیری لـە ڕژێمەکـەی قاسـم دەکات. ئەگەرچـی هـۆکاری سـەرەکی ئـەم کارە بەرژەوەنـدی تاکـە کەسـییە (self-interest)، بـەڵام پاڵنـەری سـەرەکی لەلایـەن کـورد و عەرەبەکانەوە [بـۆ پشـتگیری کـردن لـە ڕژێـم]، بریتییـە لـە هەڵسـوکەوتی ڕژێـم سـەبارەت بـە کێشـەی کـورد. قاسـم ڕێزگرتنـی لـە ئامادەگـی کـورد [بـۆ چارەسـەری کێشـەی کـورد] لەڕادەبـەدەر گـەورە کـردووە. هەروەهـا بـۆ نموونـە، مامەڵـەی نەرمـی ئـەو لەگـەڵ ئـەو کوردانـەی لـە سـاڵی ١٩٥٨ و ١٩٥٩دا لـە عێـراق هەڵاتـن و دواتـر بـە هـۆی لێبوردنـی گشـتییەوە گەڕانـەوە، هـۆکاری سـەرەکی پشـتیوانی لـە ڕژێمەکـەی قاسـمە. سـەرەڕای ئەمـە دوژمنایەتـی قاسـم بـۆ نـاسر و کۆمـاری عەرەبـی یەکگرتـوو لـە ترسـی کـورد لـە توانـەوەی کـورد لـە نـاو بلۆکـی وڵاتانـی عەربیـدا کـەم کـردووە.

٤. بەهـەر حـاڵ دەبـێ مـرۆڤ ئـەوە لەبیـر نـەکات، زاڵبوونـی مەلامسـتەفا بەسـەر کـورددا، کاتییـە و ئەگـەر بێـت و ئـەو خێڵانـەی لـە ژێـر سـەرکردایەتی ئـەودان، بۆیـان دەرکەوت چیـتر سیاسـەتەکانی ئـەو لەگـەڵ بەژەوەندیـی تایبەتـی ئـەم خێڵانـە ناگونجێـت، بـە دڵنیاییـەوە پشـت لـەم سـەرکردایەتییە دەکـەن. هەروەهـا لـە خـودی هەڵوێسـتەکانی مەلامسـتەفادا هیـچ شـتێکی هەمیشـەیی لـە ئارادانییـە: ئێمـە لـە سـەرچاوەی باوەڕپێکـراوەوە ئاگادارکراوینەتـەوە، حاڵـی حـازر مەلامسـتەفا بـە تەواوەتـی پشـتگیریی لـە سیاسـەتەکانی قاسـم دەکات، بـەڵام ئەگـەر بێـت و قاسـم بـەرەو باڵـی چـەپ یـان باڵـی ڕاسـت شـۆڕ ببێتـەوە، ئـەوکات زەحمەتـە مەلامسـتەفا پشـتیوانی لـە قاسـم بـکات.

٥. مەلامسـتەفا بـە بەردەوامـی پێداگـری لـەوە دەکات، ئـەو دژی کۆمۆنیزمـە (لـە ڕاسـتیدا، دژی ئـەو کۆمۆنیزمەیـە لەلایـەن پارتـی کۆمۆنیسـتی عێراقـەوە نوێنەرایەتـی دەکرێـت) و بەهێـزی سیاسـی خـۆی خسـتووەتە پـاڵ پارتـی یەکگرتـووی دیموکراتـی

کوردستان (پارتی). ئەو پارتە ڕایگەیاندووە کۆمۆنیستەکانی لە گشت پۆستەکانیان دوور خستووتەوە. بۆ نموونە، ئەو کەسانەی مەنشوری بەرەی ناسیۆنالیستی کۆمۆنیستیان (Commonist inspired National Front Charter) لە جونی ١٩٥٩دا واژوو کردووە [لە پۆستەکانی ناو ئەم پارتە دوور خراونەتەوە].

٦. بەدڵنیاییەوە، ئەو ڕاپۆرتانەی لە باکوورەوە دێن، ئاماژە بە چالاکی چالاکانەی ‹پارتی› لە دژی پارتی کۆمۆنیستی عێراق و پشتیوانی زۆرینەی خێڵەکان بۆ پارتی، دەدەن. ئێستا پارتی نەتەوەیی دیموکراتی بانگەشەی ئەوە دەکات، پەیوەندی نزیکی لەگەڵ ‹پارتی›دا دامەزراندووە.

٧. سەختە پێشبینی ئەوە بکرێت چی ڕوودەدات، ئەگەر هاتوو قاسم لەلایەن جەمسەری ناسیۆنالیستە بەعسییەکانەوە لەکار لادرا، یان لە لایەکیترەوە، ئەگەر بێت و عێراق بەرەو جەمسەربەندی کۆمۆنیزم ئاڕاستە کرا. لەم جۆرە بارودۆخەدا، لەوانەیە مەلامستەفا دووبارە دەست بە هەڵمەتەکانی خۆی بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان بکاتەوە و هەوڵ بدات ئەم هەڵمەتە بۆ کوردستانی ئێران، تورکیا و سوریا بگوازێتەوە. بە بڕوای ئێمە ئەو ناتوانێت لەم بارەوە پشتیوانی سۆڤیەت دەستەبەر بکات، چونکە سۆڤیەت تەنیا دەتوانێت لە سەر حیسابی سیاسەتی ئێستای لەبەرانبەر عەرەبەکان، پشتیوانی لە کورد بکات. [واتە لە دژی عەرەبەکان بوەستێتەوە] بەهەرحاڵ ئێمە لەگەڵ ژەنەڕاڵ بەتمەنگلیج (Batmanglidj) هاوڕاین کە کورد وەک کارتێک لەدەست سۆڤیەتدا دەمێننەوە. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ هیلێر (Hiller) لە بەشی کاروباری ڕۆژهەڵات، هاریسۆن (Harrison) لە تاران، ڕیلی (Reilly) لە مۆسکۆ و ئۆروی (Orowe) لە قاهیرە دەنێرم.

(Humphrey Trevelyan)

نهێنی

(10213/16/2)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

مۆسکۆ

١٦ی فێبریوەری ١٩٦٠

١. سێر بێرنارد بۆرۆس (Sir Bernard Burrows) بۆ باڵیۆز[ەکەمان لە مۆسکۆ] (خەریکە ئێرە بەجێ دێڵێت) کۆپییەك لە نامەکەی بە ژمارە (١/١٨٢٢) لە ٤ی جانیوەری ناردووە و تێیدا سەرنجەکانی لەسەر ڕاپۆرتەکەی س. ج. ئەدمۆندز (C. J. Edmunds) ئەوەی لەبارەی کورد نووسی بووی، خستووەتەڕوو. ئێمە سوودمان لە سەرنجەکانی وەرگرت، سەبارەت بەو ئاستەنگانەی لەوانەیە ڕووس لەکاتی گرتنەبەری سیاسەتی پشتگیریکردن لە کورد ڕووبەڕووی ببنەوە. هەروەها لەوانەیە بۆ ئێوە بەسوود بێت، زانیاریتان لەسەر ئەوە هەبێت، ئێمە چۆن لێرەوە [واتە لە مۆسکۆوە] کێشەکە دەبینین.

٢. بێگومان هەنوکە، بەرژەوەندیی سەرەکی سۆڤیەت لەم بەشەی جیهاندا، پارتی کۆمۆنیستی عێراقە، تا ئەو ڕادەیەی ئێمە ئاگادارین، شانسی بڕاوەی بۆ گەیشتن بە دەسەڵات هەیە. تا ئەو کاتەی کۆمۆنیستەکانی عێراق لەم پێگە بەهێزەدا بن، کەواتە بەرژەوەندییەکانیان بڕیار لەسەر جۆری سیاسەتی سۆڤیەت لەبەرانبەر کورد دەدات. لە کاتی ئێستادا ئەمەش ڕێگری دەکات لە پڕوپاگەندەی سۆڤیەت بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کوردستان کە لە بەشێک لە عێراق پێکهاتبێت. ئەگەر بێت و یەکێتی سۆڤیەت ئەم سیاسەتە بگرێتەبەر، بە دڵنیاییەوە حکومەتی عێراق دوو دڵ نابێت لە بەکارهێنانی پرسی کورد بۆ نیگەرانکردنی ئێران و تورکیا، بەڵام ئەگەر بێت و پڕوپاگەندەی سۆڤیەت ببێتە هۆی بەرپەرچدانەوەی کوردی عێراق [لە دژی حکومەت]، ئەمەش نیگەرانی پارتی کۆمۆنیستی عێراقی لێدەکەوێتەوە، لەوانەیە ڕووس لە هەلومەرجی ئێستادا واز لەم پڕوپاگەندەیە بهێنن.

٣. بـە گوێـرەی پێشـبینییەکانی ئێمـە، بەهـۆی ئـەو کاریگەرییـەی نـاسر [بەسـەر کـورددا] هەیـەتی، سـەختە یەکێتـی سـۆڤیەت واز لـە سیاسـەتەکەی لەبەرانبـەر کـورد بهێنێـت. ڕووس نیشـانیان داوە، ئـەوان دەتوانـن پشـتیوانی لـە قاسـم و کۆمۆنیسـتەکانی عیـراق بکـەن، بـە بـێ ئـەوەی ناسریـان لـە دەسـت دەربچێـت، یـان تـا ئـەو کاتـەی بتوانـن بـە سـەرکەتوویی نـاسر کۆنـترۆڵ بکـەن، ڕووس نیگەرانـی بەرپەرچـی نـاسر نابـن سـەبارەت بـە سیاسـەتەکەیان لەبەرانبـەر کـورد (بـۆ نموونـە لـە ڕێگـەی بەرفراوانکـردن و پارێزگاریکـردن لـە دەسـتڕۆیی ئابوریـان بەسـەر کۆمـاری عەرەبـی یەکگرتـوودا). لەوانەیـە بـۆ قاهیـرە، بـە بـەراورد لەگـەڵ گەشـەی کۆمۆنیـزم لـە عێراقـدا، پرسـی کوردسـتان پرسـێکی زۆر لاوەکـی بێـت، چونکـە ڕووس ڕاسـتەوخۆ دەسـت وەردەدەنـە پرسـە کۆمۆنیسـتییەکان.

٤. سـەرباری ئەمـەش، سیاسـەتی یەکێتـی سـۆڤیەت لەبەرانبـەر کـورد، بـە پێـی ڕووداوەکان و بـارودۆخ لـە عێراقـدا، گۆڕانـی بەسـەردا دێـت. ئەگـەر بێـت و پارتـی کۆمۆنیسـتی لەنـاو بـرا و ڕژێمێکـی نیشـتیمانی عێراقـی دژە نـاسری هاتـە سـەرکار، ئـەو کات لەوانەیـە ڕووس دەسـت بـە پڕوپاگەنـدەی کوردسـتانی یەکگرتـوو بکەنـەوە و لـەم ڕێگەیـەوە شـتێکی کەمـتر لـە دەسـت بـدەن. ئـەم پڕوپاگەندەیـەش بـە تایبەتـی ئـەو کات ئەنجـام دەدرێـت، ئەگـەر بێـت و کۆمۆنیـزم لـە نـاو کـوردی عێراقـدا لایەنگـر پەیـدا بـکات. لـە لایەکیـترەوە، ئەگـەر ڕژێمێکـی لایەنگـری نـاسر لـە عێـراق دەسـەڵاتی گرتـە دەسـت و پەیوەنـدی نزیکـی لەگـەڵ کۆمـاری عەرەبـی یەکگرتـوو دامەزرانـد، بـۆ ڕووس زۆر مەترسـیدار دەبێـت، هانـی ناسـیۆنالیزمی کـوردی بـدەن، چونکـە لـەو کاتـەدا مەترسـی ئـەوە لەسـەر جیهانـی عـەرەب دروسـت دەکات کـە بەشـێکی زۆری خاکەکـەی لـە دەسـت بـدات. هەرەهـا ئەگـەر بێـت و کۆمۆنیسـتەکان لـە عێـراق دەسـەڵات بگرنـە دەسـت و شـوێن پێـی خۆیـان قایـم بکـەن، لەوانەیـە دووبـارە پرسـی کـورد بێتـەوە بەربـاس. ئـەوکات ڕووس هیـچ شـتێکی ئەوتۆیـان نییـە لـە دەسـتی بـدەن، یـان زۆر کـەم زیانمەنـد دەبـن لەبەرانبـەر عەرەبـە ناسیۆنالیسـتیەکاندا و لەوانەیـە عێـراق لـە جیهانـی عەرەبـی دەربکرێـت و بێتـە نـاو بـەری یەکێتـی سـۆڤیەت.

لـەم هەلومەرجـەدا، ئەگـەر دەرکـەوت کۆمۆنیسـتەکانی عێـراق بـە ئەنـدازەی پێویسـت بەهێـزن، ئـەوان لەوانەیـە بەرژەوەندییـە لاوەکییەکانیـان لـە پێنـاو سیاسـەتە باڵاکانـی یەکێتـی سـۆڤیەت وەلا بنێـن و دەچنـە نـاو هەڵمەتـی [دامەزراندنـی] کوردسـتانێکی یەکپارچـە، تـا لـەم ڕێگـەوە ئاسـتەنگ لەبـەردەم ئێـران و تورکیـا دروسـت بکـەن و بەمجـۆرەش پەیوەندیـی زەمینـی ڕاسـتەوخۆ [لـە نێـوان عێـراق] و یەکێتـی سـۆڤیەتدا دروسـت بکرێـت، بـەڵام بـە گشـتی، ئەگـەری پیادەکردنـی ئـەم سیاسـتە، زۆر کەمـە.

٥. هەڵبـەت ئەم هەڵسـەنگاندنەی سیاسـەتی یەکێتی سـۆڤیەت، هەڵسـەنگاندنێکی هزرییە (speculative) و زانیـاری کـەم لەبەردەسـتن، بـۆ ئـەوەی بزانرێـت ڕووس بیـر لـە چـی دەکەنـەوە. بەهەرحـاڵ، ئێمـە وتارێکـمان لەبـارەی کـوردی عێـراق بەرچـاو کـەوت کـە لـە گۆڤـاری ‹ڕۆژهەڵاتـی هاوچـەرخ› (Contemporary East) لـە جانیـوەری ١٩٦٠دا، بـڵاو بووەتـەوە. نووسـەری بابەتەکـە چـاوی بەچەندیـن کـورد کەوتـووە، یەکێـک لـە کـوردەکان بـە نووسـەرەکەی گوتـووە، مێـژوو زۆر بـە تونـدی ئەوانـی بـە عـەرەب گرێـداوە و کـورد هەوڵـی زۆریـان داوە، تـا شۆڕشـی عێـراق سـەربکەوێت، هـەر بۆیـە ئەرکـی ئەوانـە پارێـزگاری لـە دەسـتەکەوتەکانی ئـەم شۆڕشـە بکـەن. سـەرۆک خێڵێکـی کـورد بـە نـاوی سـەڵاح بـەگ، بـە نووسـەرەکەی گوتـووە، دەنگـۆی ئـەوە هەیـە ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا و بەریتانیـا هەوڵەکانیـان وەگـەڕ خسـتووە، تـا کـورد لـە نـاو دەوڵەتێکـی سـەربەخۆدا یـەک بخـەن، بـەڵام سـەرۆک خێڵەکـە گوتوویەتـی ئەمـە ڕاسـت نییـە، چونکـە «بۆچـی دەبـێ ئیمپریالیسـتەکان ئـەم کارە بکـەن؟ ئـەوان ئێسـتا لـە کوردسـتانی ئێـران و تورکیـا باڵادەسـتن و ئامـادەکاری دەکـەن بـۆ بونیاتنانـی بنکەیەکـی هاوێشـتنی موشـەك لـەم بەشـانەی کوردسـتاندا. لەنـاو دەوڵەتێکـی ئـازادی کوردیـدا، ناتوانـن ئـەم کارانـە بکـەن و لـە ئەنجامـدا ئـەو شـتانەی هەنوکـە هەیانـە لـە دەسـتی دەدەن. زۆر بـە باشـی زانـراوە سـەرکردەکانی کـورد لـە گشـت پارچەکانـی کوردسـتاندا لـە دژی ئیمپریالیسـتەکانن و خەڵـک بەریتانیـا و ئەمریـکا بـە دوژمنـی خۆیـان هەژمـار دەکـەن. ئیمپریالیسـتەکان ئامانجـی جیاوازیـان هەیـە و دەیانەوێـت کوردسـتانی باشـوور پارچـە پارچـە بکـەن و بەسـەر تورکیـا و ئێرانـدا دابەشـی بکـەن.

ئێمەی کورد حاڵی حازر، لەو بڕوایەدایـن، ئەرکـی ئێمـە پتەوکردنـی یەکێتیمانـە لەگـەڵ عـەرەب، تـا بـەم شـێوەیە بتوانیـن بەرگـری لـە کۆماری عێـراق بکەیـن و گەشـە بـە پەیوەندییەکانمـان بدەیـن لەگـەڵ یەکێتـی سـۆڤیەتدا کـە هەمیشـە باشـترین دۆسـتی ئێمـە بوونـە››. ئـەم قسـانە ڕەنگـدەرەوەی ڕاسـتەوخۆی ئـەو سیاسـەتەن، حاڵـی حـازر سـۆڤیەت هیواخـوازە کـورد بیگرنەبـەر.

٦. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە ئەنقـەرە، بەغـدا، تـاران و قاهیـرە دەنێـرم.

(W. H. Young)

نهێنی

(E 1821/1)

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، S. W. 1

١٧ی فێبریوەری ١٩٦٠

سوپاس بۆ نامەکەتان بە ژمارە (١/١٨٢٢) لە ٤ی جانیوەری، تێیدا سەرنجتان لەسەر ڕاپۆرتەکەی س. ج. ئەدمۆندز کە لەبارەی کوردە، خستووتانەڕوو. ڕاپۆرتەکە بە ژێدەری (E 1821/9) لە ١٦ی نۆڤەمبەری ١٩٥٩دا، بۆتان ڕەوانە کراوە. ئێمە داوای لێبوردن لە ئێوە و گشت ئەو کەسانە دەکەین، ئەو ڕاپۆرتەمان بۆ ناردوون و ڕوونمان نەکردووەتەوە، مەبەست لە نووسینی ئەم ڕاپۆرتە چی بووە. ئەدمۆندز، هەروەك ئێوە دەیناسن، لە وەزارەتی ناوخۆی عێراقدا بۆ چەندین ساڵ لە نێوان [هەردوو جەنگی جیهانیدا] کاری کردووە و شارەزایەکی گەورەی بواری کوردە.

١. ڕاپۆرتەکەی ئەو لەبارەی کورد لە سەرەتای ساڵی ١٩٥٩دا بۆ گروپی گفتوگۆی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست (Middle Eastern Discussion Group) لە چاتهام هاوس (Chatham House)، نووسراوە. ئەدمۆندز کۆپییەکی ڕاپۆرتەکەی بۆمان ناردووە و ئێمەش بە باشمان زانی، سەر لەنوێ بیخەینەوە بەرباس و چاوی پێدا بخشێنینەوە، بەڵام دەبێ ئاماژە بەوە بدەین، هەندێك بابەت لە ڕاپۆرتەکەدا هەن، ئێمە لەسەر ئەم بابەتانە [لەگەڵ ئەدمۆندز] هاوڕا نین.

٢. بە بڕوای ئێمە نامەکەی بەڕێزتان و نامەی هامفرێی تریڤێلیەن (Humphery Trevelyan) بە ژێدەری (٦٠/٣/١٠٤٤)، لە ١ی فێبریوەری ناردووتانە، بەسوودترین نامەن و بە گشتی ئێمە لەسەر بۆچوونەکانی ئەو نامانە هاوڕاین. بە تایبەتیش کۆکین لەسەر ئەوەی بە بەراورد لەگەڵ ژمارەی کورد لە ڕاپۆرتەکەی ئێمەدا، بەڕێزتان کۆپییەك لە ڕاپۆرتەکە بە ژێدەری (E 1821/13) لە ٢٤ی نۆڤەمبەر ١٩٥٨ بۆ ئێمەتان ناردووە، ئەدمۆندز خەملاندنی زۆرتری (over-estimate) بۆ ژمارەی دانیشتوانی کورد لە تورکیا، ئێران و عێراق کردووە. ژمارەی کورد لە ڕاپۆرتەکەی ئێمەدا لە ڕاستی نزیکترە.

بـە هەمـان شـێوە، ئەدمۆنـدز لـە قەبـارەی ئـەو ئاسـتەنگانە کـەم کردووەتـەوە کـە ڕووبـەڕووی ڕووس دەبنـەوە، ئەگـەر هاتـوو ڕووس لـە قوواڵایـی دڵـەوە بڕیاریانـدا پشـتگیریی لـە خواسـتی ناسیۆنالیسـتی کـورد بکـەن. هەروەهـا بـە بـڕوای ئێمـە، هەڵەیـە بـەو شـێوەیەی ئەدمۆنـدز لـە کۆتایـی ڕاپۆرتەکەیـدا پیشـنیازی کـردووە، دەسـتوەربدەینە کاروبـاری کـورد. (بڕوانـە تەلەگرامەکەمـان بـە ژمـارە ٢٧٥، پارێـزراو، لـە ٢٨ی مـارچ ١٩٥٩ بـۆ تـاران نێـردراوە).

٣. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ ڕیلـی، تریڤێلیـەن، هاریسـۆن و هەروەهـا بـۆ ئـەو کەسـانە دەنێـرم ڕاپۆرتەکـەی ئەدمۆندزیـان بەدەسـت گەیشـتووە.

(C. F. Hiller)

Sir Bernard Burrows, K. C. M. G

Ankara

نهێنی

(10114/5/6)

بالیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢٣ی فێبریوەری ١٩٦٠

بەڕێز جۆرج

١. مـن لـە ٢١ی فێبریـوەری ئێوارەیەکـی زۆر خۆشـم بەسـەربرد. هـەر کـە پارتـی کـوردی پێکهێـنرا، مـن تەلەفۆنـم بۆیـان کـرد و داوام کـرد مەلامسـتەفا بارزانـی ببینـم. تـا دوێنێ، ئێـوارەی یەکشـەممە، هیـچ وەڵامێکـم وەرنەگرتـەوە؛ کاتێک لـە ڕاوە قـاز (duck shoot) دەگەڕامـەوە، پەیامێکـی تەلەفۆنیـم بەدەسـت گەیشـت و پرسـیاری کردبـوو، ئایـا مـن ئامـادەم بـۆ بینینـی مەلامسـتەفا. مـن و فاڵـی (Falle) پێکـەوە چوویـن. مەلامسـتەفا لـەو خانـووەدا دەژیێـت کـە نـوری سـەعید پێـش بارکردنـی بـۆ خانـووە نوێیەکـەی، تێیـدا دەژیـا. ئاسایشـی شـوێنەکە زۆر بـە باشـی لەلایـەن ئـەو بارزانیانـەوە پارێـزراوە کـە تەنیـا بـە کـوردی و ڕووسـی قسـە دەکـەن. سـیمای خانووەکـە بـە نیشـتەجێ بـووە تازەکەیـەوە، بـە سـیمای بـارەگای سـەرۆک خێڵێکـی کـوردی دەچێـت.

٢. سـەرەتا چاوەڕوانـی ئەنجامدانـی چاوپێکەوتنیکـی فەرمـی بـووم لەگەڵ مەلامسـتەفادا، بـە بـێ ئـەوەی لەسـەر بابەتێکـی دیارکـراو قسـە بکەیـن، بـەڵام لەڕاسـتیدا شـتەکان پێچەوانـە بوونـەوە. دوای ئـەوەی ئێمـە بـۆ چەنـد خولەکێـک چـاوەڕوان بووین، شـێخ ئەحمـەد، بـرا گەورەکـەی مەلامسـتەفا هـات کـە سـەرۆکی خێڵـی [بارزانـە]، بـەدوای ئـەودا مەلامسـتەفا هـات. هەردووکیـان جلوبەرگـی کوردیـان لەبـەر بـوو، هەروەهـا پیاوێـک جلی دەسـتکردی ڕووسـی لەبەر بـوو و کڵاوێکی هامبۆرگـی (Homburg hat) بـە دەسـتەوە بـوو، لـە تـەواوی چاوپێکەوتنەکـەدا ئامادە بـوو و هەندێك ئینگلیزیشـی دەزانـی و گفتوگۆیەکـەی بـۆ سـەر زمانـی ئینگلیـزی وەردەگێـڕا کـە جـار ناجـار وەرگێڕانەکـەی لەگـەڵ ڕووسـی تێکـەڵ دەکـرد. لـە بەشـی یەکەمـی چاوپێکەوتنەکـەدا

تەنیا شێخ ئەحمەد قسەی کرد. ئەو زۆر بە وردییەوە باسی لە ڕووداوەکانی سەرەتای سەردەمی بەریتانییەکان لە عێراق کرد و مەبەستی بریتی بوو لەوەی نیشانی بدات ئەو هەمیشە یارمەتی بەریتانییەکانی داوە، کەچی دواتر وەڵامی ئەو بە هەڵەتێگەیشتن و ١٢ ساڵ دوورخرانەوە بۆ بەسرا دراوەتەوە. دواتر مەلامستەفا دەستی بە قسەکردن کرد، بەڵام هیچ پرسیارێکی فەرمی و سەرەکی نەبوو، هەروەك چۆن ئاڕاستەی شێخ ئەحمەد کرا، بخرێتە بەردەم مەلامستەفا. پاشان کەشەکە ئارام بووە و چاوپێکەتنەکە بەرەو ئاڕاستەی بانگەشەی دووبارە نوێکردنەوەی دۆستایەتی نێوان بەریتانیا و بارزانی ڕۆیشت. من زۆر وریابووم لەوەی هیچ پێشنیازێک نەخەمەڕوو بەوەی ئێمە خۆمان ئامادەکردووە بۆ دامەزراندنی هەر جۆرە دۆستایەتیەک، ئەگەر لە دەرەوەی حکومەتی عێراقیش بێت. من جەختم لەسەر سیاستی دۆستایەتیمان لەگەڵ گشت گەلانی عەرەب، کورد و مەسیحییەکانی عێراقدا کردەوە و تیشکم خستەسەر ئەوەی هەوڵماندەوە عێراق هان بدەین سیاسەتێکی نیشتیمانی بگرێتەبەر و دەستوەرنەدەینە کاروباری ناوخۆی عێراق. ئاماژەم بەوە دا، حکومەتی بەریتانیا ئەو کەسانە لەبیر ناکات خزمەتی بەریتانیایان کردووە، هەروەها پێویستە ئێمە هەڵەتێگەیشتنەکانی ڕابردوو لەبیر بکەین و دووبارە جەخت لەسەر دۆستایەتی دێرینمان بکەینەوە. ئەگەرچی بەرهەڵستی زۆریش لە دژی ئەم دۆستایەتیە کراوە و ئەنجامەکانی ئەم دۆستایەتیش دەبێ بۆ هەردوو لایەن ڕوون بێت.

٣. بە درێژایی ئێوارەکە تەنانەت بۆ یەکجاریش ئاماژە بە ناوی عەبدولکەریم قاسم نەدرا. تەنیا ڕووداوێک لەم دواییەدا ڕوویدابوو، تیشکی خرایەسەر، ئەویش بریتی بوو لەو دزی و کوشتنەی ئەم دواییە کە لەلایەن خێڵی زێباریەوە ئەنجامدرا بوون. بە قسەی ئەوان پۆلیس دەستی لەگەڵ تاوانباراندا هەبووە. کاتێک من گوتم ئەمە ئەرکی حکومەتی عێراقە کەرتی پۆلیس وەپێشبخات، ئەوان ئاماژەیان بەوەدا کە حاڵی حازر، هیچ شتێک بوونی نییە بەناوی حکومەتی عێراق. گوتیان هەموو کورد یان زۆرینەی کورد پشتگیریی لە کۆمۆنیزم دەکەن. مەلامستەفا لەسەر ئەم بابەتە ڕوونکردنەوەیدا بەوەی،

یەکـەم ئـەوان دان بـە دۆسـتایەتی پراکتیکیـدا دەنێـن، ئەگـەر بێـت و پێشـنیازی ئـەم دۆسـتایەتییە بخرێتـە بەردەمیـان؛ دووەم، مرۆڤـی سیاسـیی دەسـت بـە هەمـوو شـتێکەوە دەگرێـت. ئـەم ڕسـتەیەی کۆتایـی لەوانەیـە ئاماژەیـەک بێـت، بۆئـەوەی لـە ڕابـردوودا چـی ڕوویـداوە، دەکرێـت سـەر لـە نـوێ پیـادە بکرێتـەوە. مـن ئامـاژەم بـەوە دا، ئێمـە هیوادارێـن لەگـەڵ ڕووس لـە پێنـاو دەسـتەبەرکردنی ئاشـتی جیهانیـدا گفتوگـۆ بکەیـن، بـەڵام نامانەوێـت کۆمۆنیـزم لـە وەڵاتەکەمانـدا هەبێـت. زۆر لەسـەر بابەتـی کۆمۆنیـزم قسـەم نەکـرد، چونکـە دڵنیابـووم لـەوەی پیـاوە کڵاو هامبۆرگیەکـە، ئەگـەر مەلامسـتەفاش ئـەم کارە نـەکات، بـەڵام ئـەو چاوپێکەوتنەکـە دەخاتـە بـەردەم باڵیـۆزی ڕووسـیا. هـەر بۆیـەش لـەو بڕوایـەدا بـووم باشـترە لەبـری ئـەوەی هێـرش بکەمـە سـەر کۆمۆنیسـتەکان، کـە کـورد بـە دۆسـتی نزیکـی خۆیـان هەژمارێـان دەکـەن، تیشـک بخەمەسـەر سیاسـەتی دۆسـتایەتی لەگـەڵ کـورد وەک بەشـێک لـە گەلـی عێـراق. ئـەوان [مەلامسـتەفا و شـێخ ئەحمـەد] تـا ڕادەیـەک بـە پێـی هەلومەرجـی ڕابـردوو بیـر دەکەنـەوە، ئەمـەش شـتێکی سروشـتییە. هـەر بۆیـەش وایـان نیشـان دەدا خوازیـارن باڵیـۆزی بەریتانیـا بێـت و سـەردانیان بـکات و قسـەکەیان بـەوە تـەواو کـرد، هیـوادار بـوون حکومەتـی بەریتانیـا هیـچ کات پشـت لـەوان نـەکات، تـا بەدەسـت خەڵکـی ناپـاک (wicked) بچەوسـێنرێنەوە.

٤. لەوانەیـە لـە دوای شـەڕی [دووەمـی جیهانـی] ئەمـە یەکەمجـار بێـت، کاربەدەسـتێکی بەریتانـی پەیوەندییەکـی کۆمەڵایەتـی لەگـەڵ بارزانییەکانـدا هەبێـت. مـن هیـوادارم لە داهاتـوودا ئـەم پەیوەندییـە کەسـییە [لـە پێنـاو بەرژەوەنـدی بەریتانیـا] بـەکار بهێنرێـت و لـە داهاتـوودا سـەرەڕای بەربەسـتەکان بەردەوامـی بـەم پەیوەندییـە دەدەم. هەڵبەت دەبێـت زۆر ئـاگادار بـم، گومـان لای حکومەتـی عێـراق دروسـت نەکـەم. بە گشـتی، لای هاشـم جـەواد (Hashim Jawad) باسی چاوپێکەتنەکـە و هۆکارەکانـی ئەنجامدانـی چاوپێکەوتنەکـەم کـرد. ئـەو بابەتەکـەی بـە ئاسـایی وەرگـرت و گوتـی بیرۆکەیەکـی باش بـووە چـاوم بـە سـەرۆکی پارتـی کەوتـووە. هەروەهـا هـاوکارە تورکەکانیشـم ئـاگادار کـردووە کـە پەیوەندیـم بـە کـوردەوە کـردووە.

٥. یەکەم هەست لەم چاوپێکەوتنەدا لام دروست بوو، بریتی بوو لەوەی بەرنامەی پارتی [دیموکراتی] کوردستانم هێنا بەرچاوی خۆم و [بەو ئەنجامە گەیشتم] مانگی هەنگوینی لە نێوان قاسم و بارزانییەکان لەسەر بناغەیەکی پتەو دانەمەزراوە و لەوانەیە دیموکراتە نیشتیمانییەکان، وەک هاوپەیمانێکی ڕەسەن، زۆرتر پشت بە مەلامستەفا ببەستن کە دەتوانێت و توانای ئەوەی هەیە بە سیاسەتێکی میانڕەوانەی ناکۆمۆنیستی سەرکردایەتی کورد بکات، بەڵام ئێمە ناتوانین لەمبارەوە بگەینە هیچ ئەنجامگیرییەکی دڵنیاکەرەوە.

کۆپییەك لەم نامەیە بۆ بێرنارد بۆرۆس (Bernard Burrows) جێفری هاریسۆن (Jeffrey Harrison) و بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکانی ‹POMEF› واشنتن دەنێرم.

خزمەتکاری هەمیشەیتان

(Humphrey Trevelyan)

نهێنی

(10114/8/60)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢٩ی فێبریوەری ١٩٦٠

بەڕێز جۆرج

١. لە ٢٨ی مارچ، مەلامستەفا بارزانی وەڵامی پەیوەندییەکەی منی دایەوە، [لەم گفتوگۆیەدا] ئەم خاڵانەی خوارەوە باسکران:

ا ئەوان [بارزانییەکان] زۆر نیگەرانی کارە تاڵانکارییەکانی ئەو تاوانبارانەن، واتە ئەو کەسانەی لە چاوپێکەوتنەکەی ڕابردوودا، ئاماژەیان پێکرا، داوایان لە قاسم کردووە [بارزانییەکان] لە بارزان دەربکەن و لە شوێنێکیتر زەویان بۆ تەرخان بکەن، بۆ نموونە، لە سلێمانی بێت. قاسم ئەم داواکارییەی ڕەتکردووەتەوە. حکومەت هیچ ڕێکارێکی نەگرتووەتەبەر بۆئەوەی دزەکان دەستبەسەر بکات، ئەمەش سەرەڕای ئەو هەموو ناڕەزاییەی لەمبارەوە خراوەتەبەردەم وەزیری کاروباری ناوخۆ. هەروەها ڕێگە بە بارزانییەکان نادرێت، تا تۆڵەی خۆیان بکەنەوە. (ئەمەش ئەو قسەیە پشتڕاست دەکاتەوە هاوکارە یۆگسلاڤیەکەم بە منی گوت، حاڵی حازر بارزانییەکان زۆر لاوازن).

ب بە گوێرەی مێژووی ڕابردوو، شتێکی سروشتییە، زۆربەی کورد پشتگیریی لە کۆمۆنیستەکان بکەن؛ ئەمەش لە چاوپێکەوتنی ڕابردوودا بە من گوترا، بەڵام بۆچوونە کەسییەکانی خودی مەلامستەفا لەبارەی کۆمۆنیزمەوە، هاوشێوەی بۆچوونەکانی منن (چونکە ئەم جارە ئەو بە تەنیا بوو و من دەرفەتم قۆستەوە، ئازادانەتر قسەی لەگەڵدا بکەم). ئەو خۆی لەبەرانبەر پرۆگرامی پارەتەکەی بەرپرسیار نییە، چونکە پرۆگرامەکە لەلایەن کۆمیتەی حزبەوە بڕیاری لەسەر دراوە. لەوانەیە پرۆگرامێکی نوێ دابڕێژرێت، من پێموایە پرۆگرامێکی باش

دەبێت. دەتوانم ببینم هەڵوێستی مەلامستەفا بە گوێرەی کردەوەکانی لەبەرانبەر کۆمۆنیزمدا چۆن دەبێت.

ج مەلامستەفا بارزانی وەفاداری حکومەتی عێراق و عەبدولکەریم قاسمە.

د ئێستا بارزانی لە عێراقە و نیگەرانی پەیوەندی نێوان کوردی تورکیا و کوردی ئێران نییە لەگەڵ حکومەتەکانیاندا. (ئەم وەڵامەش، بۆ وەڵامی پرسیارێکی من هات، سەبارەت بە پرۆگرامی پارتەکە پرسیارم کرد).

هـ (ئەم خاڵە زۆرترین کاتی برد). مەلامستەفا بارزانی لەلایەن شێخ ئەحمەدەوە ڕاسپێردرا بوو، داوا لە من بکات، نامەیەک بۆ شێخ ئەحمەد بنووسم و ئەم نامەیە بە هیچ کەس جیا لە کارەبەدەستانی بەریتانی نیشان نادرێت و لە نامەکەدا ئاماژە بەوە بدرێت، حکومەتی بەریتانیا خوازیاری دامەزراندنی پەیوەندییەکی دۆستانەیە لەگەڵ بارزانییەکاندا. من بۆ مەلامستەفا بارزانی ئەوەم ڕوونکردەوە شێخ ئەحمەد بە گوێرەی هەلومەرجێکی سیاسی قسە دەکات کە ماوەیەکی زۆرە ئەم هەلومەرجە تێپەڕیووە. من لەم ولاتەدا نوێنەری حکومەتی بەریتانیام و تەنیا پەیوەندیم لەگەڵ حکومەتی عێراقدا هەیە. ئێمە خوازیارین پەیوەندی دۆستانەمان لەگەڵ گشت گەلانی عێراقدا هەبێت، بە بارزانییەکانەوە، بەڵام ناتوانین هیچ پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی تایبەتیان لەگەڵدا دابمەزرێنین. بە بێ مۆڵەتی حکومەتی بەریتانیا و بە بێ ڕەزامەندی حکومەتی عێراق، ناتوانم نامەیەکی لەم چەشنە بنووسم. مەلامستەفا باسی لەوەکرد، بۆ شێخ ئەحمەدی ڕوونکردووەتەوە، من بە هۆی ئەو هۆکارانەی ئاماژەم پێکردن، ناتوانم نامەیەکی لەم چەشنە بۆ شێخ ئەحمەد بنووسم، بەڵام شێخ ئەحمەد پێداگری لەسەر ئەوە کردووە، ئەگەر مەلامستەفا ئەم نامەیە لەگەڵ خۆی نەباتە بارزان، ئەو [شێخ ئەحمەد] چیتر بڕوا بە قسەکانی من [نوێنەری بەریتانیا] ناکات. گوتم بە داخەوە، بەڵام ئەم [هەڵوێستە] یارمەتیدەر نییە. بەهەرحاڵ، من ئەوە لەبەرچاودەگرم، چۆن دەتوانم یارمەتی مەلامستەفا بدەم کە شێخ ئەحمەد ڕازی بکات بەوەی ئێمە فریوی نادەین و ئەم بابەتە بۆ لەندەن دەخەینەڕوو.

٢. ئەم چاوپێکەتنە زۆر دۆستانە بوو و زمینەیەکی بۆ پاڵپشتی کردنی ئەم بۆچوونە ڕەخساند، کە ئێمە زۆر گوێ بیستی دەبین، بەوەی مەلامستەفا پتر لە دیموکراتە نیشتیمانییەکان (National Democrats) نزیکە تا لە کۆمۆنیستەکان، بەڵام بە لەبەرچاوگرتنی چاوپێکەوتنی ڕابردووم لەگەڵ مەلامستەفا و بە ڕەچاوکردنی پڕۆگرامی حزب [پارتی دیموکراتی کوردستان]، وا دێتە بەرچاو، حاڵی حازر مەلامستەفا لەم بارەوە دەستڕۆیی ئەوتۆی لەسەر ئەندامەکانیتری بەرجەستەی ئەم حزبەدا نەبێت.

٣. ئەو هیچ دژایەتییەکی بۆ پێشنیازەکەی من دەرنەبڕی، من دەبێ لەگەڵ هاشم جەواد سەبارەت بەم داواکارییە قسە بکەم، هاوکات ئەوەش لەبەرچاو دەگرین ئەم داواکارییە هیچ گرنگییەکی سیاسی لە پشتەوە نییە، یان ببێتە هۆی نیگەرانی دروستکردن لە پەیوەندییەکانی نێوان بەریتانیا و حکومەتی عێراقدا. ئەو کۆتایی بە قسەکانی هێنا بە دەربڕینی خزمەتکردن و خۆفیداکردن بۆ حکومەتی بەریتانیا، من ئەم قسەیە تەنیا وەک موجاملەیەکی خێڵەکییانە هەژمار دەکەم.

٤. من پێشنیاز دەکەم [داواکاری شێخ ئەحمەد سەبارەت بە نووسینی نامەی دۆستایەتی نێوان بەریتانیا و بارزانییەکان] هاشم جەوادی لێی ئاگادار بکەینەوە و ئەگەر ئەو ڕازی بوو، پێمباشە ئێمە نامەیەک بۆ شێخ ئەحمەد بنووسین و کۆپییەك لە نامەکە بۆ هاشم جەواد بنێرین و باس لەوە بکەین، سیاسەتی حکومەتی بەریتانیا بریتییە لە هەبوونی پەیوەندی دۆستانە لەگەڵ حکومەتی عێراق و لە ڕێگەی حکومەتی عێراقەوە لەگەڵ گشت عێراقییەکانی ئەم وڵاتە، بەم جۆرەش ئەو دڵنیا دەبێت، ئەم سیاسەتە هەروەك چۆن بارزانییەکان لەخۆ دەگرێت، گشت دانیشتووانیتری عێراق دەگرێتە خۆ.

من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ هاریسۆن (Harrison)، بۆرۆس (Burrows)، مەک دێرمۆت (McDermott) و نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە واشنتن دەنێرم.

خزمەتکاری هەمیشەییتان (Humphrey Trevelyan)

نهێنی

لەلایەن بەغداوە بۆ نووسینگەی کاروباری دەرەوە

دابەشکردن بەسەر بەشەکانەوە (departmental distribution)

Cypher/OPT

سێر هـ. تریڤێلیەن (Sir. H. Trevelyan)

ژمارە ٣٧٧، ١١ی مارچ ١٩٦٠

ڕێکەوت: ٦.٢٩ خولەکی پاش نیوەڕۆ، ١١ی مارچ ١٩٦٠

گەیشتن: ٦.٤٨ خولەکی پاش نیوەڕۆ، ١١١ی مارچ ١٩٦٠

ئەولەویەت/نهێنی

نێردراوە بۆ تەلەگرامی نووسینگەی کاروباری دەرەوە بە ژمارە ٣٧٧ لە ١١ی مارچ ١٩٦٠

بۆ زانیاری پتر دووبارە کراوەتەوە بۆ: ئەنقەرە، تاران

هەروەها پارێزراوە لە: POMEF، واشنتن

تەلەگرامی ئەنقەرە بە ژمارە ٣٧٧ و تەلەگرامی ئێوە بە ژمارە ٤٦٣: کوردی عێراق

١. مـن هیـچ ناڕەزایەتیەکـم نییـە، ئـەو بابەتـەی خراوەتـەڕوو، بایەخێکـی ئەوتـۆی نییـە و پێشـنیازی ئـەم خاڵانـەی خـوارەوە دەکـەم. سـەردانێکی فەرمـی مەلامسـتەفا بارزانیـم کـرد، وەک سـەرۆکی یەکێـک لـە حزبەکانـی تـازە مۆڵـەت پێـدراو؛ ئەویـش وەڵامـی داوکارییەکـەی منـی دایـەوە. لـە سـەردانەکەمدا، ئـەو، شـێخ ئەحمـەدی لەگەڵـدا بـوو کـە بـە شـێوەی سـەرەکی باسـی لـە پەیوەندییەکانـی ڕابـردوو لـە نێـوان بەریتانیـا و بارزانییـەکان کـرد [گەلەیـی و گازنـدەی لـە جـۆری پەیوەندییەکانـی ئێسـتای هەبـوو]. ئـەم خاڵانـەی خـوارەوە لـەم گفتوگۆیـە و لـە گفتوگـۆی نێـوان مـن و وەزیـری کاروبـاری دەرەوەی عێـراق هاتنەکایـەوە:

ا هەندێـك جیـاوازی لـە نێـوان حکومەتـی عێـراق و بارزانییەکانـدا لـە ئارادایـە،

سەبارەت بە کێشمەکێشی نێوان بارزانییەکان و زێبارییەکان کە لە دوای گەڕانەوەی بارزانییەکان [لە ڕووسیاوە] بۆ عێراق ڕوویانداوە. (لەم دواییانەدا قاسم پێشوازی لە کۆمەڵێک سەرۆک خێڵێتری کورد کردووە).

ب بەهەرحاڵ، وا دەردەکەوێت، ئەم بابەتە کاریگەری لە سەر پەیوەندی قاسم لەگەڵ پارتی [دیموکراتی] کوردستان نەبووە. وادیارە ئەم حزبە قبوڵی کردووە بە پرۆگرامەکەی خۆیدا بچێتەوە، ئەگەرچی تا هەنوکە ئەو دانەیەی پێداچوونەتەوە، بڵاونەبووەتەوە.

ج ئەگەرچی بارزانییەکان [واتە شێخ ئەحمەد و مەلامستەفا]، لە یەکەمین چاوپێکەوتن لەگەڵیاندا، ئەوەیان خستەڕوو، کورد لە ژێر ڕۆشنایی ئەزموونی ڕابردوویان، زۆرتر لایەنگری کۆمۆنیستن، بەڵام کاتێک مەلامستەفا بە تەنیا چاوی بە من کەوت، سیاسەتێکی دژە کۆمۆنیستی گرتەبەر، لەگەڵ ئەو بۆچوونە سیاسییە یەکی دەگرتەوە، ئێمە لە دیموکراتە ناسیۆنالیستەکان گوێبیستی ببووین.

د دەتوانم ڕاگەیاندنێک لە مەلامستەفا وەربگرم و ئاماژە بەوە بکات، ئێستا ئەو گەڕاوەتەوە عێراق، بە هیچ شێوەیەک دەستوەرناداتە کاروباری کوردی دەرەوەی عێراق.

۲. داواکاری شێخ ئەحمەد بۆ نامەی دۆستایەتی (من ناتوانم ئەم داواکارییە جێبەجێ بکەم) نابێ (دووبارەی دەکەمەوە نابێ) ئاماژەی بۆ بکرێت. هەروەها دەکرێت ئاماژە بەوە بکرێت، حکومەتی عێراق ئاگادار بکرێتەوە، من چیتر ئەو سەردانانە ئەنجام نادەم، تا هیچ جۆرە بە هەڵە تێگەیشتنێک لەم سەردانانەدا نەیێتەکایەوە.

۳. هەوڵ دەدەم، لە بارەی ئەم خاڵانەوە لەگەڵ هاوکارە تورکەکەم قسە بکەم. لەگەڵ بەرپرسە ئێرانییە کاربەڕێکەرەکان قسەم نەکردووە، ئەویش بە هۆی ئەو هۆکارانەی ئێوە درکی پێدەکەن، بەڵام هیچ کێشەم نییە لەوەی مستەر ئارام (Mr. Aram) لە تاران لەم بارەیەوە ئاگادار بکرێتەوە، ئەگەر هاتوو ئەم کارە سوودی هەبوو.

٤. هاوکارە ئەمریکییەکەم [واتە باڵیۆزی ئەمریکا] لەم بارەیەوە ئاگادار کردووەتەوە. مەلامستەفا بارزانی هەوڵ دەدات لە ڕێگەی پاکستانییەکانەوە پەیوەندی بە هاوکارە ئەمریکیەکەمەوە بکات، بەڵام ئێمە ڕێککەوتوین، نابێ حاڵی حازر، بە هۆی ئاموژگارییەکانی پەیوەست بە ‹جەواد›ەوە، ئەو چاوی بە مەلامستەفا بکەوێت. بەهەرحاڵ، هەنوکە مەلامستەفا لە بارزانە.

تکایە نووسینگەی کاروباری دەرەوە تەلەگرامەکەم بە ژمارە ٣٣٤٩ بۆ تاران و ئەنقەرە بنێرە؛ هەروەها تەلەگرامەکەم بە ژمارە ١٣ و ٥٢ بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان ‹POMEF› و واشنتن بنێرە.

(هەروەك داواكراوە دووبارە كراوەتەوە)

دابەش بکرێت بەسەر: بەشی ڕۆژهەڵات، بەشی باشوور.

نهێنی

ئەرشیف

(E 182/11)

١ی ئەپریل ١٩٦٠

سێر هـ. تریڤێلیەن و کورد (Sir H. Trevelyan and the Kurds)

لە پەرەگرافی ٥ی گفتوگۆی نێوان مستەر پرۆمۆفۆ (Mr. Profumo لەگەڵ باڵیۆزی تورکیا لە ٢٤ی مارچ، مستەر پرۆمۆفۆ، پرسیاری لە بەشی [کاروباری دەرەوەی] کردووە، ئایا هیچ زانیارییەکی زۆرتر هەیە سەبارەت بە گفتوگۆی نێوان سێر هـ. تریڤێلیەن لەگەڵ مەلامستەفا بارزانی سەرۆکی کوردی عێراق کە ئێمە بتوانین بە مستەر موحەرەم نوری بیرگی (Mr. Muharram Nuri Birgi) بڵێین.

لە بارەی ئەم گفتگۆیە، نیگەرانییەکی زۆر لە ئارادایە، پێویست بەم نیگەرانییە زۆرە ناکات. ئەو پێشبینیەی نامەکەی سێر هـ. تریڤێلیەن لە ٢٣ی فێبریوەری (E 1821/5) ئاماژەی بۆ دەکات، خاڵی سەرەکی تێدا بریتییە لەوەی، دوای دامەزراندنی پارتی نیشتیمانی دیموکراتی کوردستان (National Democratic Party of kurdistan)، تەلەفۆن بۆ باڵیۆز کرابوو، داوای چاوپێکەوتن بکات. دواتر هیچ شتێکی ئەوتۆ ڕووی نەدا، تا لە ٢١ی فێبریوەری سێر هـ. تریڤێلیەن پەیامێکی جیدی بەدەست گەیشتووە، داویان لێکردبوو، یەکسەر پەیوەندی بە بارەگای فەرماندەیی کوردەوە بکات. کاتێک مەلامستەفا وەڵامی پەیوەندییەکی باڵیۆزی [بەریتانیای] داوەتەوە، ناوەڕۆکی سەرەکی لەم چاوپێکەوتنە و لە چاوپێکەوتنی دواتردا، گەیشتووەتە دەست باڵیۆزی تورکیا لە بەغدا؛ هەروەها دواتر لە ١٧ی مارچ بە دەست کۆبوونەوەی جێگرانی ئەنجوومەنی سێنتۆ گەیشتووە (بڕوانە تەلەگرامی بەغدا بە ژمارە ٣٧٧، هەروەها تەلەگرامی ئەنقەرە بە ژمارە ٤٢٤).

ئاستی نیگەرانیی تورکیا پاساو هەڵنەگرە. هەروەها هیچ شتێکی گرنگ لەم چاوپێکەوتنەدا نەهاتووەتە کایەوە، تەنیا لێدوانە ڕەزامەندییەکەی تورکیا نەبێت،

سەبارەت بە دەربڕینەکەی مەلامستەفا، ئەوەی گوتبووی، ئێستا ئەو گەڕاوەتەوە عێراق و بە هیچ شێوەیەک دەستێوەردان لە کاروباری کوردی دەرەوەی عێراق ناکات.

سەبارەت بە خواستی وەزیری کاروباری دەرەوە، بەشی [ڕۆژهەڵات] بە پێویستی نازانێت، نە مستەر پرۆمۆفۆ (Mr. Profumo) سەردانی باڵێۆزی تورکیا بکات، نە خودی ئەم بەشە سەردانی ڕاوێژکاری تورکیا بکات. لەڕاستیدا هیچ شتێکی زیاتر نییە بخرێتە سەر ئەو قسانەی لە بەغدا و ئەنقەرە بە باڵێۆزی تورکیا [سەبارەت بە چاوپێکەوتنەکە] گوتراوە.

هەڵوێستی سێر هـ تریڤێلیەن، هەڵوێستێکی زۆر گونجاو بووە. ئەو زۆر بە باشی وەڵامی هەستیاریی تورکەکانی داوەتەوە (تەلەگرامی بەغدا بە ژمارە ٤٢٢) هەروەها خودی تورکەکانیش چیتر نیگەرانی ئەم بابەتە نین (تەلەگرامی ئەنقەرە بە ژمارە ٤٣٦). لە ئەگەری ئەنجامدانی هەر گفتوگۆیەکی زیاتر [لەسەر ئەم بابەتە] لەگەڵ باڵێۆزخانەی تورکیا، تەنیا باس لە پرس و بەرژەوەندی ناگرنگ دەکرێت. [واتە کات بە فیڕۆدانە].

(G. F. Hiller)

٢٨ی مارچ ١٩٦٠

نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(10114/22/60)

١٧ی مەی ١٩٦٠

بەڕێز بەشی [ڕۆژهەڵات]

هەفتەی ڕابردوو کۆنگرەی پارتی دیموکراتی کوردستان بەسترا. ئەم کۆنگرەیە هیچ پرسێکی جێی سەرنجی نەوروژاند. مەلامستەفا بارزانی بە سەرۆکی ئەم پارتە هەڵبژێردرا. کۆنگرەکە تەلەگرامێکی پشتیوانی بۆ قاسم نارد و هەندێك بڕیاری ڕۆتینیش دەرکران. تەنیا خاڵی گرنگ لەم کۆنگرەیەدا ئەمەی خوارەوەیە:

١. «پیرۆزبایی، جەخت و بە تەواوەتی پشتیوانی لە نەتەوەی کوردی بوێر، پارتەکەیان، ڕێکخراوەکانی سەر بەم پارتە و کۆڕە تێکۆشەرەکانیان لە دژی ئیمپریالیستەکان و ئاژانسە خائینەکانیان دەکەین. هەروەها پشتیوانی ئامانج و خواستی ڕێگەپێدراوی گەلی قارمانی کورد دەکەین. سیاسەتی جیاکاری نەتەوایەتی سەرکۆنە و شەرمەزار دەکەین کە لەلایەن هێزە کۆنەپارێزەکانی تورکیا، ئێران و سوریا لە دژی گەلی کورد پیادە دەکرێت».

٢. ڕۆژنامەی ‹ئەلخەبات›ی سەر بەم پارتە، لە ١٥ی مانگی مەی، پەیامێکی بڵاوکردووەتەوە کە لەلایەن پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێران و خەباتگێڕانی دیموکرات (Democratic Strugglers)ی کوردی سوریا بۆ کۆنگرە نێردراوە. ئەمەی خوارەوە کورتەیەکە لەم پەیامانە:

«پارتی دیموکراتی کوردستانی ئێران پیرۆزبایی خۆی بۆ هاوڕێ تێکۆشەرەکانمان لە کۆنگرەی پێنجەمی پارتەکەمان ناردووە. ئەوان داوایان کردووە، پاڵپشتی جیدیی لە گەلی کورد بکرێت کە بە دەست دەسەڵاتی کۆنەپارێزی تاران و ئەنقەرە دەناڵێنن. لە

لوتکەی چیا سەربەرزەکانی کوردستانەوە، کورد دەڕوانە سەر سێ بەشە دزراوەکەی نیشتیمانەکەمان و بە نیگەرانییەوە دەڕوانە هاوڕێکانمان لە بەندیخانەکانی ‹غەزەل قەڵات (Kazal Kalaat)ی تاران بە دەستی جەلادەکانی ‹شا›، ‹بەختیار› و ‹شارەزایانی سەربازیی ئەمریکی› ئەشکەنجە دەدرێن. ئەوان بە تامەزرۆییەوە لە پێناو ڕزگاری گەلی کورد و کوردستان، چاوەڕوانی تێکۆشانی ئێمەن لە دژی قەڵای ئیمپریالیزم.

بڕۆخێت دەسەڵاتی شا، ئیقبال و بەختیار و سەرکەوتن بۆ گەلی تێکۆشەری کوردستان و ئازەربایجان››.

پەیامێکیتری پیرۆزبایی لەلایەن پارتی خەباتگێڕانی دیموکراتی کوردی سوریا بۆ کۆنگرەی پێنجەمی [پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق] نێردراوە و «هیوای سەرکەوتنی کۆنگرەکەی کردووە. هەروەها هیوای سەرکەوتن بۆ کۆماری شکۆمەندی عێراق دەخوازن، کۆمارەکەی عەرەب و کورد بە سەرکردایەتی پاڵەوانی ١٤ی جوڵای، سەرکردەی عەرەب و کورد، عەبدولکەریم قاسم. خوازیارن کۆنگرەکە ئەو ڕێگا و ئامرازانە بدۆزێتەوە کە چالاکانە پشتیوانی تێکۆشانەکەمان و پشتیوانی براکانمان لە تورکیا و ئێران بێت››.

٣. ئێمە کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، قاهیرە و تاران دەنێرین.

خزمەتکاری هەمیشەیتان

(ئەرشیف)

نهێنی

(10114/32/60)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢٣ی ئۆگۆست ١٩٦٠

بەڕێز بەشی [ڕۆژهەڵات]

١. نورەدین محیەدین، بەڕێوەبەری گشتی بیناسازی، لە گفتوگۆی ئەم دواییەدا لەگەڵ (de Coursey-Ireland) قسەی لەبارەی کورد کردووە. ئەم خاڵانەی خوارەوە تاڕادەیەکی زۆر پشت بە قسەکانی ئەو دەبەستن، چونک ئێمە پەیوەندی زۆر کەمان لەگەڵ کورددا هەیە. خودی نورەدین کوردێکی ناسیۆنالیستی زۆر تونده. وا دیارە زۆربەی سەرکردە کوردەکان دەناسێت و زانیاریی زۆریشی هەیە.

٢. بۆ ساڵانێکی دوورودرێژ، تا پێش شۆڕشی [ساڵی ١٩٥٨]، کورد لە چارەنووسی خۆیان لە عێراقدا ناڕازیی بوون و هەستیان دەکرد، ئەوان وەک بوونەوەرێکی پەست مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرێت. لەوانەیە گەورەترین هاندەر بۆ شانازی ناسیۆنالیستی کورد بریتی بێت لەوەی دوای تێکۆشانێکی زۆر، توانیان خوێندن بە زمانی کوردی لە قوتابخانە سەرەتاییەکاندا دەستەبەر بکەن، حکومەتە یەک لە دوا یەکەکان ڕێگەیان نەداوە زمانی خوێندن لە قوتابخانە ناوەندییەکاندا زمانی کوردی بێت، هەروەها بابەتی مێژوویی و ئەدەبی پێویست بە زمانی کوردی لەبەر دەست نین. بەهەرحاڵ، دەربازبوونی دوو ساڵ بەسەر شۆڕش، چارەنووسی کوردی تا ڕادەیەک باشتر کردووە، هەر بۆیە ئیرادەیەک هەیە بۆ ئەوەی [حکومەتی عێراق] هەندێك تەنازولات بکات، تەنانەت ئەگەر سنووردارێش بن، بۆ ئەوەی هەستی ناسیۆنالیستی کورد ئارام بکاتەوە.

٣. کاتێک شۆڕش ڕووید، کوردێکی زۆر ئومێدیان بەوە هەبوو، دروشمی برایەتی

کـورد و عـەرەب، واتایەکـی ڕاسـتەقینەی هەیـە و کـورد بڕێـك لـە ئۆتۆنۆمـی لـە بـواری کارگێـڕی و کەرتـی پـەروەردە دەسـتەبەر دەکـەن و لـە بەرنامەکانـی بوژانـەوەش سـودمەند دەبـن، بـەڵام هـەر زوو کـورد نائومێـد کـران. [لەلایـەن حکومەتـی عێراقـەوە سـەبارەت بـە ئۆتۆنۆمـی] کارگێـڕی هیـچ تەنازولێـک نەکـرا، هەروەهـا بەڕێوەبەرایەتـی گشـتی خوێندنـی کـوردی کـە لـە وەزارەتـی پـەروەردەدا دانـرا، دەسـتکەوتێکی زۆر کـەم یـان هیـچ دەسـکەوتێکی تۆمـار نەکـرد و لـەم ڕووەوە گلەیـی و گازنـدەی زۆری لەسـەرە.

٤. لەوانەیـە دوو دەسـتکەوتی سـەرەکی شۆڕشـی [سـاڵی]١٩٥٨ بـۆ کـورد بریتـی بـن لـە گەڕانـەوەی مەلامسـتەفا بارزانـی و هاوڕێکانـی لـە ڕووسـیا، هەروەهـا مۆڵەتـدان بـە کردنـەوەی پارتێکـی کـوردی کـە بـە ئاشـکرا چالاکییەکانـی بەڕێـوە ببـات، واتـە پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان. بەهەرحـاڵ دەسـتکەوتی دووەم، دەسـکەوتێکی جەوهـەری نییـە. هەمـوو کـورد هـەروەك لەناویـان دیـارە، خوازیـاری دامەزراندنـی دەوڵەتـی کوردسـتانی سـەربەخۆن، پارتـی دیموکراتـی کوردسـتانیش هـەر ئـەم ئامانجـەی هەیـە، بـەڵام دەسـتی کـورد بەسـتراوەتەوە. ئـەوان حاڵـی حـازر، پابەندیـی خۆیـان بـۆ پشـتگیری لـە حکومەتـی عێـراق نیشـانداوە، هەربۆیـەش ناتوانـن بـە ڕاشـکاوی بـاس لـە کوردسـتانی سـەربەخۆ بکـەن و قاسـمیش دژی ئـەم بابەتەیـە. هـەر بۆیـە ئـەوان ئـەم ئامانجەیـان (plank) لـە پرۆگرامـی پارتەکەیـان سـڕیوەتەوە، لـەم بـارەوە کـورد بێدەنگیـان هەڵبـژاردووە و تەنیـا لەسـەر بابەتـە بـێ زیانەکانـی وەک [دابینکردنـی] پـەروەردە و بەپیشەسـازیکردنی [کوردسـتان] قسـە دەکـەن.

٥. پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان بانگەشـەی ئـەوە دەکات، پارتێکـی مارکسـییە و بـە دڵنیاییـەوە بـە نزیـک بوونیـان لـە کۆمۆنیسـتەکانەوە، لەلایـەن ناسیۆنالیسـتەکانەوە هێرشـیان دەکرێتـە سـەر، بـەڵام نوردەیـن ئـەم تۆماتەنـە ڕەت دەکاتـەوە [ئـەوان مارکسـیی بـن]. مەلامسـتەفا پێـی گوتـووە، کاتێـک لـە دوای شـەڕ بـەرەو ڕووسـیا چـوو، هیـچ بڕاردەیەکـی دیکـەی نەبـووە و ڕووسـیا تەنیـا وڵاتێـک بـووە، لـەو بڕوایەدابـوو پێشـوازی لێبـکات. ئـەو و هەڤـاڵانی کاتێـک لـە ڕووسـیا دەژیـان، کاتێکـی زۆر سـەختیان

بەسەر بردووە و ئەنجامەکانی کۆمۆنیزم کاریگەری ئەوتۆی لەسەر ئەودا دروست نەکردووە. سەرەڕای ئەمەش، کاتێک نورەدین سەبارەت تۆنی چەپڕەوانەی ‹خەبات›، ڕۆژنامەکەی سەر بە پارتی، پرسیاری لە ئیبراهیم ئەحمەد، سکرتێری پارتی دیموکراتی کوردستان کردووە، لە وەڵامدا گوتوویەتی، تا هەنوکە پارتی هێندە لە باڵی چەپ دوورنەکەوتووەتەوە، هەروەك چۆن ئەمە بە خۆیندنەوەی ڕۆژنامەکە دەردەکەوێت. ئەوان بە ئەنقەست سیاسەتی چەپڕەویان گرتووەتەبەر، تا لەم ڕێگەیەوە پاڵپشتی کۆمۆنیستەکان دەستەبەر بکەن. نورەدین ئاماژەی بەوە کردووە، پارتی لەگەڵ کۆمۆنیستەکان لە ململانێی بەردەوامدا بووە، بۆئەوەی بتوانێت خێڵە کوردییەکان کۆنترۆڵ بکات.

٦. بارودۆخی ئابوری کوردستان خراپە. بە هۆی باران نەبارین لە ساڵی ڕابردوودا، بەروبومی کشتوکاڵی زۆر کەم بوو و چەندین ناوچە بە تایبەتیش ناوچە دەشتاییەکان، تووشی وشکەساڵی جیددی بوونەتەوە؛ تەنانەت دابینکردنی ئاوی خواردنەوەش کەمە و لەو گوندانەی زۆر بەخراپی تووشی وشکەساڵی بوونەتەوە، ئاو بە نرخێکی زۆر گران دەفرۆشرێت. سەرەڕای ئەمەش ژمارەیەکی زۆر ئەسپ بەهۆی بڵاوبوونەوەی ‹نەخۆشی ئەسپی ئەفریقی› تۆپیون، ئەمەش کاریگەرییەکی زۆری لەسەر کەرتی کشتوکاڵ دروست کردووە. سەرەڕای بەڵێنەکان، بەڵام تا هەنوکە حکومەت هیچ ڕێکارێکی بۆ ڕووبەڕوو بوونەوەی وشکەساڵی نەگرتووتەبەر و قەرەبووی ئەو کەسانەی نەکردووەتەوە کە ئەسپەکانیان لەدەستداوە. هیچ پلانێک بۆ دامەزراندنی پڕۆژە پیشەسازییەکان لە کوردستاندا لە ئارادا نییە و کورد هیچ دەستکەوتێکی هەستپێکراویان لە پلانی بوژانەوەی ئابوری دەستەبەر نەکردووە، لەڕاستیدا تەنیا دەسکەوتیان لەدەستدانی کێڵگە کشتوکاڵییە بەپیتەکانی دەوروبەری دوکان و دەربەندیخان بووە، کە بە دروستکردنی ئەم بەنداوانە لە دەستی دەدەن، بە بێ ئەوەی لەبری ئەم زیانە بە شیاوی قەرەبوو بکرێنەوە.

٧. ناڕازی بوون و گلەیی کردن لە حکومەت لە سەرتاسەری کوردستاندا بەرچاو دەکەوێت. ئێمە گوێبیستی هەندێك دەنگۆ بووینە، گوایە لە ئەگەری سەرهەڵدانی

هـەر جـۆرە پشـێوییێک لـە عێراقـدا، کـورد بـۆ دەسـتەبەرکردنی ئـەو دەسـکەوتانەی نەیانتوانیـوە لـە ڕێگـەی ئاشـتییەوە دەسـتەبەری بکـەن، بـۆ دەسـتەبەرکردنیان پەنـا بـۆ بەکارهێنانـی هێـز دەبـەن، بـەڵام حاڵـی حـازر ئـەم قسـانە تەنیـا دەنگـۆن.

ئێمـە کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیاریـی لـە تـاران، واشـنتن، ئەنقـەرە و نووسـینگەی سیاسـیی سـەر بـە هێزەکانـی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت، قوبـرس و بـارەگای فەرماندەیـی، هێزەکانـی بەریتانیـا لـە دورگـەی عەرەبـی و عـەدەن، دەنێریـن.

خزمەتکاری هەمیشەیتان

(Chancery)

نهێنی

(10114/33/60)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا- بەغدا ١٢ی سێپتەمبەر ١٩٦٠

بەڕێز ستێفێن

من وەرگێڕانی یاداشتێک، لە ڕۆژنامەی ‹ئەلحوریە›ی سەر بە پارتی ناسیۆنالیستەکان بڵاوکرابووەوە و شاندی کوردی لە کۆتای ئۆگۆستدا، بۆ قاسم ناردبوویان، بۆتان دەنێرم. هەروەك بەڕێزتان دواتر دەیبینن، یاداشتەکە ڕەخنە لە بارودۆخی گشتی وڵات، چۆنیەتی بەڕێوەبردنی یاسای چاکسازیی زەوی کشتوکاڵی و کۆمۆنیستەکان دەگرێت. من ئاگادار کراومەتەوە، قاسم لەم جۆرە یاداشتە تووڕە بووە و ڕەتی کردووەتەوە چاوی بە شاندەکە بکەوێت. ئەو کەسانەی یاداشتەکەیان نووسیووە دەرەبەگەکان، کۆنەپارێزەکان، میانڕەوەکان و دژە کۆمۆنیستەکان بوون، ئەمەش بە پێی قسەی ئەو کەسەی بۆ من باسی یاداشتەکە کردووە.

تێگەیشتنی من بریتییە لەوەی، ئەم شاندە نوێنەرایەتی خاوەن زەوییەکان و چینی سەرەوەی کوردستان دەکات. من ئەو کەسانە بە میانڕەو و دژی کۆمۆنیست وەسف دەکەم، هەروەها یەکێک لە فەرمانبەرانی باڵیۆزخانەی ئەمریکا هەمان هەستی منی هەیە. ئەو کەسە پێشتر کۆنسولی ئەمریکا بووە لە کەرکوک و لەم دواییەدا لە گەشتێک بۆ باکووری کوردستان گەڕاوەتەوە.

(S. Falle)

S. J. Whitwell, Esq, N. C

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن، S. W. 1

ئەلحوریە (٣٠ی ئۆگۆست ١٩٦٠)

شاندێکی کورد هەفتەی ڕابردوو سەردانی بەغدایان کردبوو، ئەم یاداشتە گرنگەی خوارەوەیان خستەبەردەم سەرۆک وەزیران. شاندەکە لە کوردی موسڵ، هەولێر، کەرکوک، سلێمانی، خانەقین، بادینان، رانیە، پشدەر، کفری، تۆزخورماتوو، ڕواندز، زینۆ و ناوچەکانیتر پێکهاتبوو. بە گەیشتنیان بۆ بەغدا، شاندەکە تەلەگرامێکیان بۆ سەرۆک نارد و پشتگیریی تەواوی خۆیان بۆ حکومەتی نیشتیمانی لە گفتوگۆکانیدا لەگەڵ کۆمپانیاکانی نەوت دەربڕی:

«پێش هەر شتێک، ئەم شاندە هاتووە پشتگیری لە یەکپارچەیی خاکی عێراق، سیستەمی کۆماری پایەدار و سەرکردایەتی ڕاستەقینەی شۆڕشی ١٤ی جوڵای دەربڕێت. ئەم سێ بنەمایە، بناغەی کاری ئێمە پێکدێنن و گشت قسەکانی ئێمەش لە ئەنجامی هەستکردنمانە بە بەرپرسیارێتیمان بۆ سەرکەوتن بەسەر ئاستەنگەکان کە ڕووبەڕووی کۆمارەکەمان بووەتەوە. بۆ نموونە، یەک نەگرتن لە نێوان خەڵکدا. بە بڕوای ئێمە بەرژەوەندیی نیشتیمانی و ئاسایشی گشتی، گشت ئەو کەسانەی بڕوایان [بەم کۆمارە هەیە] ناچار دەکات، لەبەرانبەر حکومەتی نیشتیمانی و سەرکردەکەی ڕاشکاو بن. ئەمەش ئێمەی هانداوە بڕینە ئێرە و [پاڵپشتی] خۆمان بۆ ئێوە دەربڕین.

هەر لە سەرەتاوە گەلی کورد پشتگیریی خۆی بۆ شۆڕش دەربڕیوە و پاداشتی ئەم کارەشیان لە بەندی ٣ی دەستوری کاتیدا دراوتەوە، بەوەی کورد لەگەڵ عەرەب بە هاوبەش لەم وڵاتەدا هەژمار دەکرێن. ئێمە دڵنیاین، ئەم بەندە کە خواستی گەلی ئێمەی کورد بوو بۆ یەکپارچەیی خاکی عێراق، کۆماری عێراق و خودی بەڕێزتان، هەروەك کۆمارەکە بۆ هەمیشە بمێنێتەوە و لە دەستوری هەمیشەیدا جێگیر بکرێت. داوا لە سەرۆکەکەمان دەکەین، بەرپرسیارێتییە ئاماژە پێدراوەکان لەم بەندەدا کە لەلایەن حکومەتی شۆڕشگێڕەوە پەسەندکراوە، جێبەجێ بکرێت. گەلی کوردمان چاوەڕوانن برا عەرەبە هاوبەشەکەیان، گرنگی زۆرتر بداتە سەر کێشە و بەرژەوەندی کورد، چونکە هەروەك دەزانن، ئەم گەلە لەلایەن ڕژێمەکانی ڕابردووە پشتگوێ خرابوو. گەلی ئێمە پێویستی بە

قەرەبووکردنەوەی ئەو ماف و ئیمتیازاتانە هەیە لە ڕابردوودا لە دەستی داوە؛ هەروەها دەخوازێت داواکارییە نەتەوەییەکانی کورد زیندووبکرێنەوە و کاری جیددی لە بوارەکانی کلتوریی، سیاسی، کۆمەڵایەتی و ئابوریدا ئەنجام بدرێت.

لە بواری کلتورییدا، پێویستە کار لەسەر کەرتی پەروەردە بکرێت و تواناکانی ئەو کەرتە پەرەی پێبدرێت. ئەمەش وادەکات، ئەو کەرتە بە دروستی ئەرکەکانی جێبەجێ بکات و کلتوری کوردی زیندوو بکاتەوە و نەخوێندەواری نەهێڵێت. کۆمەڵێک بەربەست هەن بۆ ناردنە دەرەوەی قوتابیانی کورد، ئەمەش هۆکارێک بووە بۆ نزمی ئاستی توانای ئەم قوتابیانە. پێویستە هەوڵەکان بۆ نەهێشتنی ئەم گرفتانە بخرێنەگەڕ، چونکە دادپەروەرانە نییە، بەم هەموو گرفتانەوە، داوا لە قوتابی کورد بکرێت، بەرهەمی باشی هەبێت.

سەبارەت بە کەرتی ئابوریی، یاداشتەکە ئاماژە بە هەژاری دەدات کە باڵی بەسەر گەلی کوردا کێشاوە و دۆزینەوەی بژێوی ژیان لە کوردستان زۆر قورسە. هەر بۆیەش پێویستە کارگە و پیشە لە شارەکانی کوردستاندا بکرێنەوە کە کەرستەی خاو لەم شارانەدا زۆرە. لەپاڵ ئەمەش بۆ دەستەبەرکردنی پشت-بەخۆ بەستن، دەکرێ کارگەیەکی شەکر لە سلێمانی و کارگەیەکی ڕستن و چنین لە هەولێر بکرێتەوە. جوتیاری کورد پێویستی بە پێشینەی کشتوکاڵییە، پێویستی بەوەیە بەروبومە کشتوکاڵییەکەی لە دژی مێش و مەگەز پارێزراو بێت و بە هێنانی تراکتۆر و ئامرازەکانیتر کەرتی کشتوکاڵی مۆدێرن بکرێت.

زۆریک لە گوندەکان لە ئاوی بۆ خواردنەوەوە تا ئاوی ئاودێری بێبەشن، بە تایبەتیش لە وەرزە وشکەکاندا، هەربۆیەش پێویست دەکات بیری ئیرتیوازی (artisian well) لێبدرێت. پێویستە ڕێگە بە جوتیاران بدرێت بە ئازادی و بە بێ مۆڵەت وەرگرتن توتن بەرهەمبهێنن و نابێ نرخی توتن کەم بکرێتەوە، چونکە زۆرێک لە خێزانی کورد پشت بە داهاتی توتن دەبەستن. بەهەر حاڵ، ئەو شتەی زۆر زەروە، بریتییە لە دروستکردنی ڕێگاوبان و پرد بۆ پەیوەندیکردن و گەیاندن. ئەنبارەکانی هاوینان دەبێ باشتر و بەرفراونتر بکرێن و ئەم پڕۆژەیە، پڕۆژەی سەربەخۆ بن و

بـە پڕۆژەکانـی گەشـتیارییەوە گـرێ نەدرێـن. ئێمـە لـەو بڕوایەدایـن چارەسـەرکردنی ئـەم کێشـە ئابوریانـە، پێویسـتی بـە سـەرچاوەی داهـات هەیـە، ئـەوەی لـە بودجـەی ئابـوری وڵات بـۆ کوردسـتان تەرخانکـراوە، دابیـن بکرێـت.

ئـەم بابەتانـەی باسـکران، بابەتـی گشـتین، کاریگـەری بەسـەر گشـت کـورددا دروسـت دەکات. ئێسـتا ئێمـە دەمانەوێـت بـاس لـە کێشـە تاکـە کەسـییەکان بکەیـن کـە تایبەتـن بـە چەنـد گروپێکـی تایبەتـەوە. بـۆ چارەسـەری ئـەم کێشـانە، ئێمـە یـەک بەیـەک ئاماژەیـان پـێ دەدەیـن.

١. هەموارکردنـەوەی یاسـای چارەسـەری کێشـەی زەوی (amandments of landsettlement law)

بـە هـۆی هەموارکردنـەوەی یاسـای کۆنـی تایبـەت بـە کێشـەی زەوی، هەڵـەی زۆر لـە زۆرێـک لـە ناوچـە کوردییـەکان ئەنجامـدراوە؛ بـە جۆرێـک لـەو پارێزگایانـەی ئـەم یاسـایە جێبەجـێ نەکـراوە، خەڵکێکـی زۆر تـەواوی زەوییەکانیـان لەدەسـت داوە. لـە لایەکیـترەوە زەوی زۆر کـەس بـۆ تەنیـا ٢٠٠ دۆنـم زەوی دێمـەکار، کـەم کراوەتـەوە، هەروەهـا کەمـتر لـەوەش بـۆ زەوییـە بـەراوەکان تەرخانکـراوە، ئەویـش لـەو پارێزگایانـەدا کـە تـا هەنوکـە یاسـاکە تێیـدا جێبەجـێ نەکـراوە. ئەمـەش بووەتـە هـۆی ئـەوەی ئێمـە نەزانیـن چـۆن بژیـن، یـان چـۆن زەوییەکانمـان دابچێنیـن. ئێمـە وەک هاوڵاتـی وەفـادار بـە وڵاتەکەمـان، داوا دەکەیـن یاسـای هەموارکـردن هەڵبوەشـێتەوە و بـە پێـی یاسـا وەک کەسـانیتر مامەڵـە لەگـەڵ ئێمـەدا بکرێـت. لـە نـاو شـاندی ئێمـەدا کۆمەڵـە کەسـێک هـەن نەکەوتوونەتـە ژێـر کاریگـەری ئـەم یاسـایە، چونکـە یاسـای چارەسـەری کێشـەی زەوی پێـش هەموارکردنـەوە بەسـەریاندا جێبەجێکـراوە. ئێمـە داوا لـە سـەرۆکەکەمان دەکەیـن ئـەم یاسـایە هەڵبوەشـێنێتەوە.

٢. یاسای چاکسازیی زەوی (agrarian reform law)

ئـەو یاسـایە بـە دەسـکەوتێکی شـۆڕش هەژمـار دەکرێت و ئەگـەر بە دروسـتی جێبەجێ بکرێـت سـوودی زۆری بـۆ وڵات و گەلەکەمـان دەسـتەبەر دەکات. ئێمـە هەموومـان هاوکاریـن بـۆ سـەرکەوتنی ئـەم یاسـایە و لـە هەمانکاتـدا کـەم و کوڕییەکانـی ئـەم یاسـایە

بخەینەڕوو، چونکە دڵنیان کە ئێوە [واتە قاسم] هەوڵ دەدەن لەسەردەمی کۆماریدا دادپەروەری لە گشت کارەکانتان بەدیبهێنن. ئەمەی خوارەوە تێبینییەکانی ئێمەن:

ا دەست بەسەرداگرتن یان دابەشکردنی زەوی، دەبێ دوور بێ لە کردەوەی وروژێنەر، لەلایەن هەندێك بەرپرسەوە ئەنجام دەدرێت، سوکایەتی بە خاوەن زەوی دەکەن و جوتیارەکان لە دژی خاوەن زەویەکە هان دەدەن. لە بەرژەوەندی یاسای چاکسازی زەوی و ئاسایشی نیشتیمانیدایە ئەم کارە بە ئاشتییانە و بێ وروژاندن ئەنجام بدرێت. ئەم بەرپرسیارێتیە دەبێت بە پێی بەجێگەیاندنی بەرژەوەندییەکانی کۆماری عێراق و هاوتەریب لەگەڵ ڕۆحی شۆڕشگێڕیی ئەنجام بدرێت. ئێمە لەو بڕوایەداین [وەزارەتی کشتوکاڵ] دەبێ بێلایەن بێت و پابەندی ڕێنماییەکانی ئێوە بێت. لە ڕابردوودا، لە هەر بژاردەیەک بێ بەشکرا بووین و هەر جۆرە ناڕەزایی دەربڕینێک، ئەنجامی نەخوازراوی لێدەکەوێتەوە.

ب بە بڕوای ئێمە گونجاوە پارەی قیستی یەکەم وەک قەرەبووێک بەو کەسانە بدرێت، زەوییەکانیان دەستبەسەردا گیراوە. ئەمەش وا دەکات بتوانن ئەرکەکانیان لەبەرانبەر یاسای چاکسازی زەوی جێبەجێ بکەن. ئێمە پێشنیاز دەکەین یەکەمین بڕە پارە ٢٠،٠٠٠ دیناری عێراقی بێت و بە پێی چەند قیستێکی یەکسان پارەکە بەسەر خاوەن زەویەکاندا دابەش بکرێت. هەروەها پێمان باشە تا ئەو کاتەی پارەی یەکەمین قیست نەدرێت، زەویە دەستبەسەر گیراوەکە لە خاوەندارێتی خاوەن زەویەکەدا بمێنێتەوە، چونکە ئەم کەسە ناتوانێت بژیێت، ئەگەر یەکێک لەم دوانەی نەبێت [واتە پارەکە یان زەویەکە].

ج بەرژەوەندی گشتی دەخوازێت بە زووترین کات کەمترین قەبارەی زەوی تەرخان کراو بۆ هەر کەسێک، بە کەسەکە بدرێت. ئەمە وا دەکات خاوەن زەویەکە بتوانێت سوود لە زەویەکەی وەربگرێت؛ ئەمەش دەبێتە هۆی بێدەنگ کردنی ئانارشیستەکان و هەژمارنەکردنی هەر خاوەن زەوییەک بە دەرەبەگی کۆنەپارێز. بەڕێزتان لە چەندین بۆنەدا ئاماژەتان بەوە کردووە، لە دوای پیادەکردنی یاسای چاکسازیی زەوی، دەرەبەگایەتی لە عێراقدا نەماوە. هەر بۆیەش دادپەروەرانەیە

خاوەنـی پارچـە زەوییـک وەک کەسـانیتر بـە هاوڵاتـی هەژمـار بکرێـت. هەروەهـا ئێمـە لـەو بڕوایەدایـن وێسـتگەی پەخشـی ڕادیۆکەمـان، پێویسـتە لـەم بـارەوە هەڵسـوکەوتەکانی خـۆی بگۆڕێـت و بـە نـاڕەوا واز لـە تۆمەتبارکردنمـان بهێنێـت.

د. دابەشـکردنی زەوی بەسـەر جوتیارەکانـدا هیـچ سـوودێکی نییـە، ئەگـەر حکومـەت سـەرەتا پێشـینەی کشـتوکاڵی و تۆویـان بـۆ دابیـن نـەکات. هەروەهـا، لەبەرئـەوەی ناوچەکانـی کوردسـتان بـە شـێوەیەکی سـەرەکی پشـت بـە کشـتوکاڵ دەبەسـتن، گرنگـە یارمەتـی جوتیـاران بدرێـت، تـا ئاسـتی سـتانداردی ژیانیـان بـەرز بکرێتـەوە.

٣. پێویسـتە زۆر بـە وریاییـەوە مامەڵـە لەگـەڵ زەوییـە بـەر ئـاو کەوتووەکانـی دوکان و دەربەندیخـان بکرێـت، چونکـە خەڵکێکـی زۆر ئامرازەکانـی بژێـوی ژیانیـان لەدەسـتداوە و ناچـار بوونـە بـۆ ناوچەکانیـتر کـۆچ بکـەن. زۆر پێویسـتە کێشـەی ئـەو کەسـانە چارەسـەر بکرێـت و قەرەبـوو بکرێنـەوە. لـەو کاتـەوە زۆر کـردەی غەریـب ڕوو دەدەن. زۆرێـک لـە جوتیارەکانـی ناوچـە بـەر ئـاو کەوتـووەکان، چوونەتـە سـەر کیڵگـە چێنراوەکانـی جوتیارەکانیـتر کـە کێڵگـەی هاوبەشـن. ئەمـەش بووەتـە هـۆی ئـەوەی سـەدان خێـزان لـە ناوچەکانـی نونـدا مـەڕە (Nunda Merra)، مەنهـوڕ (Manhour)، خۆشـناو و بڵبـاس، زەوییـەکان لـە دەسـت بـدەن و بـێ ئـاو بمێننـەوە. کێشـەی ئـەو جوتیارانـە لـە کێشـەی ئـەو کەسـانەی زەوییەکانیـان بەرئـاو کەوتـووە زۆر ئاڵۆزتـرە. ئێمـە داوا لـە دەسـەڵاتداران دەکەیـن، لـە داهاتـوودا ئـەم جـۆرە کارانـە [واتـە دروسـتکردنی بەنـداو] ئەنجـام نـەدەن.

٤. لـە ناوچـەی کوردسـتان پیاوانـی ئایینـی زۆر پێویسـتیان بـە یارمەتـی هەیـە، ئەگەرچـی ژمارەیەکـی کەمیـان ڕاهێنانـی ئایینیـان بینیـوە. ئـەم پیاوانـە پارێـزەری قورئانـن و پێویسـتە کۆمـارە نەمرەکەمـان بـە تەرخانکردنـی بـڕە پارەیەکـی مانگانـە لەبەرانبـەر ئـەو خزمەتـەی پێشـکەشی دەکـەن، یارمەتـی ئـەم پیاوانـە بـدات. ئێمـە لـەو بڕوایەدایـن باشـترە ئەوقـاف پاشـکۆی بەڕێوەبەرایەتـی بکاتـەوە کـە سـەر بـە بەڕێوەبەرایەتـی گشـتی بێـت، تـا لـە ناوچەکانـی کوردسـتاندا چاودێـری کاروبـاری ئایینـی بـکات. بـۆ ئـەم مەبەسـتەش دەکرێـت بودجەیەکـی سـەربەخۆ تەرخـان بکرێـت.

٥. بـرا کـورده ‹فەیلـی و ‹.....› (لـه موسـڵ) ماوەیەکـی دووردرێـژە لـه عێراقـدا نیشـتەجێن و عێـراق بـه نیشـتیمانی خۆیـان هەژمـار دەکـەن و وەک هـەر هاوڵاتیەکیـتر وەفـاداری ئـەم خاکـەن. هـەر بۆیـەش ئێمـە پێشـنیاز دەکەیـن، ناسـنامەی هاوڵاتـی عێراقـی بـەو کەسـانە بدرێـت، تـا لـە ژێـر سـێبەری کۆمـاری عێراقـدا بـە ئاشـتی و دوور لـە هەڕەشـە و دەرکـردن بژیێـن.

٦. داوای لـە بەڕێزتـان دەکەیـن، کێشـە دڵتەزێنەکـەی موسـڵ و کەرکـوک چارەسـەر بکـەن و هەوڵەکانـی کەلێـن دروسـتکردن لـە نێـوان کـورد و عـەرەب و تورکـمان ڕاگـرن، بـە تایبەتیـش هەوڵەکانـی بەدناوکردنـی کـورد. بـە بـڕوای ئێمـە چارەسـەری ئـەم کێشـەیە تەمبێکردنـی گشـت تاوانبارێکـە سـەر بـە هـەر لایەنێـک بێـت. ئێمـە دڵنیاتـان دەکەینـەوە، گەلـی کـورد گشـت هەوڵەکانـی هێرشـکردنە سـەر کەسـەکان و مـاڵ و سـامانیان ڕیسـوا دەکات و زۆر غەمبـارن بـە هـۆی ئـەو ڕووداوە دڵ تەزێنانـەی بەسـەر براکانیـان لـە موسـڵ و کەرکـوک هاتـووە. گەلـی ئێمـە داوا لـە گشـت تاکێـک دەکات، دەسـت بـە بەرژەوەندیـی نیشـتیمانی و سـەروەری یاسـا بگـرن.

ئێمـە ئەندامانـی ئـەم شـاندە کوردییـە، گشـت ئـەو کەسـانە شـەرمەزار دەکەیـن هـەوڵ دەدەن گەلـی ئێمـە تاوانبـار بکـەن بـۆ ئـەو کارە هەڵانـەی لەلایـەن ئانارشیسـتەکانەوە ئەنجامـدراوە. ئێمـە دڵنیایـن ئێـوە ئـەم کێشـەیە بـە شـێوەیەکی دادپەروەرانـە چارەسـەر دەکـەن.

٧. ناوچـەی کوردسـتان زۆر سـەختی و وێرانـی بەخـۆوە بینیـووە، ئەمـەش بـە هـۆی ئـەو فەوزایـەی لەلایـەن کۆمۆنیسـتەکانەوە بڵاوبووەتـەوە کـە بڕوایـان بـە هیـچ شـتێک نییـە و تەنیـا بڕوایـان بـە وێرانکردنـە. هەروەهـا دان بـە یاسـای کۆمـاری عێـراق و پارتـی کۆمۆنیسـتی کـە پارتێکـی فەرمیـە نانێـن و فەرمـان لـە پارتـە قەدەغەکراوەکەیـان وەردەگـرن. ئـەو ئاژاوەگێڕانـە بوونەتـە هـۆی درەنـگ گەیشـتنی گشـت خزمەتگوزارییـەکان و ئاشـتی و ئاسایشـیان تێکـداوە و دەسـت درێـژی دەکـەن سـەر [بـۆ سـەر مافـی] کەسـانیتر و بـە پێـی یاسـای دارسـتان هەڵسـوکەوت دەکـەن. ئـەوان بوونەتـە هـۆی لێکدابڕانـی بـاوک و کـوڕ، بـرا و بـرا، دراوسـێ و دراوسـێ و

بوونەتە هۆکاری ئەوەی زۆر کەس وڵاتەکەیان بەجێ بهێڵن. ناکرێت چاوپۆشی لە تاوانەکانیان بکرێت و ئەمە ئەرکی دەسەڵاتدارانی خۆجێییە، گوشار بخەنەسەر ئەو کەسانە و مەترسی ئەم کەسانە دوور بخەنەوە. ئەگەر ڕێگە بدرێت، گەلی ئێمە دەتوانێت ڕۆڵێکی گەورە لە پاڵپشتیکردنی دەسەڵاتدارە خۆجێییەکان بگێڕێت و بەمجۆرەش ئارامی و یاسا بەرقەرار دەبێتەوە. ناوبانگی وڵات بە هۆی پیلانی ئەم ئاژاوەگێڕانە ڕووبەڕووی مەترسی جیدی بووەتەوە. ئەمە ئەرکی ئێمەیە وەک عێراقیەک، وەک موسڵمانێک، وەک ئێزدیەک و وەک ئایینەکانیتر ڕووبەڕووی ئەم بێ باوەڕانە ببینەوە و گەل و وڵاتەکەمان لە کردە شەیتانیەکانیان بپارێزین.

لە ئەنجامدا، یاداشتەکە ئاماژە بەوە دەدات، گەلی کورد شانازی بە برایەتی و هاوبەشی لەگەڵ گەلی عەرەب دەکات و چاوەڕوانە شۆڕشە شکۆدارەکە یارمەتیان بدات تا بتوانن هەستی نەتەوایەتی خۆیان بەهێز بکەن و، بەم جۆرەش پارێزگاری لە کوردی وڵاتانیتر بکەن. ئەم گەلە وەفادارە پشتیوانیتان لێدەکات و لە لاپەڕەکانی مێژوودا بە شکۆوە باستان دەکات. هەروەها کورد ئامادەن بەرگری لە خەباتی گەلی شکۆمەندی عەرەب بکەن، ئێمە ئەم کارە بە ئەرکێکی برایانە دەزانین..... ٩-٨-١٩٦٠

نهێنی

(10114/35/60)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

١١ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٠

بەڕێز ستیڤن

١. لە ٨ی ئۆکتۆبەر، من لەگەڵ نورەدین محیەدین، بەڕێوەبەری گشتی کار و بیناسازی گشتی، لە وەزارەتی کار و نیشتەجێکردن، قسەم کرد. نورەدین کوردە و جار ناجار پێیخۆشە، قسەی دڵی خۆی بۆ ئێمە بکات.

٢. ئەو ڕاپۆرتەکانی ئێمەی پشتڕاستکردەوە سەبارەت بە شەڕی ئەم دواییەی کوردستانی نێوان زێباری و بارزانییەکان. بە گوێرەی ئەم ڕاپۆرتانە و بە گوێرەی قسەکانی نورەدین، زێبارییەکان هێرشبەر بوونە. ئەوان [گوندی] بارزانیان گەمارۆداوە و دواتر هێرشیان کردووەتەسەر. دەگوترێت قاسم لە ڕێگەی چەکدارکردنی زێبارییەکان، لە پشت ئەنجامدانی ئەم کارەیە؛ بە هۆی ئەم کارەی قاسم، مەلامستەفا بارزانی تورە بووە (بڕوانە کەسایەتییە سەرکردەکانی عێراق ١٩٦٠، ژمارە ١٥٥). مەلامستەفا بۆ ماوەیەک پشتگیریی لە قاسم کردووە و لەبەرانبەردا قاسم خزمەتی باشی پێشکەش بە ئەو کردووە. وادیارە پشێوی لە نێوان خێڵەکوردییەکاندا سەریهەڵداوە. ئەمەش لە ڕەتکردنەوەی حکومەت بۆ ڕێگەدان بۆ سەردانکردنی باکوور دەردەکەوێت، ئەگەر بێت و سەردانەکە لە دەرەوەی شارە سەرەکییەکان بێت. من کورتەیەک لە وەرگێڕانی گوتارێک کە لە ٨ی ئۆکتۆبەر لە ڕۆژنامەی خەباتی ئۆرگانی پارتی دیموکراتی کوردستان بڵاوبووەتەوە، هاوپێچی ئەم نامەیە دەکەم، ئەو قسەیە پشتڕاست دەکاتەوە، شەڕ بەردەوامە.

٣. نورەدین پێی ڕاگەیاندم، حاڵی حازز گرنگترین ڕووداو لە کوردستاندا بەرزبوونەوەی هێزی پارتە جوداخوازەکەی کوردە. ئەم پارتە نهێنی، دژی قاسم و دژی کۆمۆنیستە، ئەگەرچی هەندێك لە ئەندامانی ئەم پارتە بە فەرمی ئەندامی پارتی کۆمۆنیستن. هێزی بزوێنەری ئەم پارتە ئاگادارکردنەوەی کوردە لە سیاسەتەکانی قاسم. بە بڕوای ئەم پارتە، قاسم هیچ یەک لە بەڵێنەکانی لەبەرانبەر کورددا جێبەجێ نەکردووە، هەر بۆیەش کورد تووڕەن. نوردین گوتی، حاڵی حازر، ئەم پارتە زۆر بەهێزە و بەهێزتریش دەبێت. ئەگەر پێویست نەبێت ئەم پارتە، دژایەتی حکومەتی عەرەبی ناسیۆنالیستی لە عێراقدا ناکات، بەڵام ئەمەش بەندە بەوەی ناسیۆنالیستە عەرەبەکان چۆن مامەڵە لەگەڵ کورد دەکەن. ئەگەر بێت و ئەوان ئامادە نەبن ئاستێکی بەرچاو لە ئۆتۆنۆمی بۆ کورد دابین بکەن، کورد لە سەرکردایەتی ئەم پارتە نوێیە، بەرەنگاریان دەبنەوە.

٤. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە ئەنقەرە، تاران، واشنتن و بۆ نووسینگەی سیاسی هێزەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە قوبرس، دەنێرم.

خزمەتکاری هەمیشەیتان

(S. Falle)

S. J, Whitwell, Esq, M. C

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن. S. W. 1

خەبات

٨ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٠

خەبات لە سەروتارەکەیدا سەرنج دەداتە سەر هێرشی تاقمێک لە دەرەبەگە کورد و لایەنگرانی ڕژێمی لەناوچوو بۆسەر بارزان. سەدان تەلەگرام، هەزاران واژووی لەخۆگرتووە بەدەستمان گەیشتووە کە ناڕەزایەتی خۆیان لەبەرانبەر ئەم کردەوەیە دەردەبڕن و داوا لە حکومەت دەکەن، کۆتایی بەم دەستدرێژییانە بهێنێت و پارێزگاری لە ژیان و سامانی هاوڵاتیان بکات.

گەلی کورد هۆشداری دەدات سەبارەت بە ئەنجامەکانی ئەم تاوانە و هێرشکردنە سەر بارزان لەلایەن ئیمپریالیستەکان و دوژمنانی گەلی کورد ڕیسوا دەکات. ئەوان بە هێرشکردنە سەر بارزان دەستیان پێکرد، تا دواتر دەستدرێژی بکەنە سەر کوردی دیکە و سەر کوردستان.

بەرژەوەندیی نیشتیمانی دەخوازێت، پێویستە ڕێکاری خێرا بۆ پاراستنی سەقامگیریی لەلایەن حکومەتی نیشتیمانییەوە بگیرێتەبەر و دەستدرێژی زۆرتر بوەستێنرێت. براکانی ئێمە لە گشت پارتە دیموکراتیک و ناسیۆنالیستیەکان، داوا لە حکومەت دەکەن هەستیاریی بارودۆخەکە و کاریگەرییە خراپەکانی لەسەر ئاسایشی کۆمار و یەکێتی نەتەوەیی لەبەرچاو بگرێت. پێویستە حکومەت لە دژی ئەم کردە تاوانکاریی و کۆناپەرێزییە بوەستێتەوە، بۆئەوەی پەیوەندی نێوان عەرەب و کورد و متمانەی دوو لایەنە لە نێوانیان بەهێزتر بێت.

نهێنی

(10114/37/60)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢٤ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٠

بەڕێز ستیڤن

١. لە گفتوگۆیەک لەگەڵ جۆنستۆن (Johnston)دا، محەمەد بریفکانی، سەرنووسەری ‹تەقەدوم› کە خۆشی کوردە، گوتوویەتی نزیکەی ١٪ کوردی عێراق لایەنگری کۆمۆنیستن. مەیلداری سیاسی مەلامستەفا بارزانی هەر چییەک بێت، حەقیقەتەکە بریتییە لەوەی هەوڵدانی ئەو لە ڕابردوودا بۆ بەدەستهێنانی پاڵپشتی کۆمۆنیست بووە بۆ خواستەکانی کورد، ئەمەش وایکرد لە ڕوانگەی کوردێکی زۆر ئەو بە کۆمنیست هەژمار بکرێت. بریفکانی ئاماژەی بەوەدا، بەم پێیەش پشێوی ئەم دواییە بریتی بوو لە خۆپیشاندانی ناسیۆنالیستە کوردەکان لە دژی کۆمۆنیستەکانی کورد، واتە بە شێوەیەکی سەرەکی لە دژی بارزانی. هەربۆیەش بە بۆچوونی بریفکانی یارمەتی قاسم بۆ زێبارییەکان [تا هێرش بکەنەوە سەر بارزانییەکان] لە شوێنی خۆیدا بووە. ئەمەش سیاسەتی قاسمە کە دووبەرەکی دروست بکات و ڕێگە نەدات، هیچ گروپێک زۆر بەهێز بێت. [ئەو گوتی] لەگەڵ کۆمۆنیزم هیچ ناکرێت.

٢. نورەدین محیەدین لە گفتوگۆیەک لەگەڵ (de Courcy Ireland)دا، کۆمەڵێک بابەتی وروژاند، دەکرێت بۆ ڕاپۆرتەکەم بە ژمارە (٦٠/٣٥/١٠١١٤) لە ١١ی ئۆکتۆبەر زیاد بکرێت. ئەو گوتی، مەلامستەفا بارزانی بە هۆی دەربڕینی پشتیوانی خۆی بۆ شاندی کوردی، یاداشتنامەیەکیان لە مانگی ئۆگۆست خستەبەردەم قاسم، گومانی لە لای قاسم دروستکردووە. (بڕوانە نامەکەم (٦٠/٣٣/١٠١١٤) لە ١٢ی سێپتەمبەر). هەروەها قاسم لەلایەن یەکێک لە دوژمنانی مەلامستەفا بارزانی

ئـاگادار کراوتـەوە، مەلامسـتەفا هەوڵـی یەکخسـتنی کوردسـتان لـە دژی ڕژێمەکـەی قاسـم دەدات. خـودی مەلامسـتەفا، وەک هـەر کوردێـک، لـە حکومـەت زۆر ناڕازییـە، بـەڵام تـا هەنوکـە بڕیـاری نـەداوە چـی دەکات. ئـەو لـە بەغـدا مایـەوە، نـەک لەبـەر ئـەوەی حکومـەت ناچاریکردبێـت لـە بەغـدا بمێنیتـەوە، بەڵکـو لەبـەر ئـەوەی لـەو بڕوایەدابـوو، ئەگـەر بگەڕێتـەوە باکـوور، مانـەوەی لـە باکـوور لەوانەیـە دۆخەکـە خراپـتر بـکات و گومانەکانـی قاسـم زۆرتـر بـکات.

٣. نورەدیـن گوتـی، گرفتـی سـەرەکی بریتییـە لـە یەکخسـتنی باڵـە جیاوازەکانـی کوردسـتان. مەلامسـتەفا و بابـا عەلـی شـێخ مەحمـود بەرجەسـتەترین کەسـایەتی نـاو کـوردن، بـەڵام مەلامسـتەفا دوژمنایەتـی کۆنـی لەگـەڵ خێڵـە کوردیەکانیـتردا هەیـە، بـە تایبەتیـش لەگـەڵ زێبارییەکانـدا. هـاوکات بابـا عەلـی بـە لایەنگـری ئەمریـکا هەژمـار دەکرێـت. بەهەرحـاڵ ئـەو وەک کـوڕی شـێخ مەحمـود پشـتگیرییەکی زۆری لـە نـاو کـورددا هەیـە. لـە کۆتایـدا نوردەیـن ئامـاژەی بـەوە دا، خواسـتی هەنوکەیـی ئـەو و هاوڕێکانـی بریتییـە لـە بەخشـینی جۆرێـک لـە ئۆتۆنۆمـی بـە کـورد لـە چوارچێـوەی دەوڵەتـی عێراقـدا.

مـن کۆپییـەك لـەم نامەیە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لە ئەنقـەرە، تاران، واشـنتن و نووسـینگەی سیاسـی هێزەکانـی ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت ‹POMEF› ، دەنێـرم.

خزمەتکاری هەمیشەیتان

(S. Falle)

S. J, Whitwell, Esq, M. C

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن. S. W. 1

نهێنی

نووسینگەی کاروباری دەرەوە و دابەشکاریی وایتهۆڵ (Whitehall Distribution)

لە ڕێگەی یەکەی دیپلۆماسییەوە لەلایەن نووسینگەی کاروباری دەرەوە بۆ بەشێک لە نوێنەرایەتییەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ نێردراوە

ژمارە ١٢٠، هەواڵگری (INTEL)

٢٢ی سێپتەمبەر ١٩٦١

کورد

١. چەندین سەدەیە کورد لە ناوچەیەکی شاخاویدا نیشتەجێ بوونە و ئێستا بەشی زۆری ئەم ناوچەیە بەسەر تورکیا، ئێران و عێراقدا دابەش بووە. سەرەڕای داگیرکاری (فەتح) عەرەبەکان لە سەدەکانی ٦ و ٩ی پاش زایین و داگیرکردنی وڵاتەکەیان لە سەدی ١٦ و ١٧، لەلایەن تورکە عوسمانیەکان و ئێرانییەکانەوە، بەڵام کورد هەمیشە سەرکەتووبوونە لە دووبارە بەدەستهێنانەوەی ئاستێک لە سەربەخۆیی و تا ڕادەیەکی زۆریش، لە دژی [سیاسەتی] توانەوەی [ئەم وڵاتانەدا] وەستاونەتەوە. لە ڕۆژگار ئەمڕۆدا، کورد گروپێکی نەژادیی جیاواز [لە نەتەوەکانیتری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست] پێکدێنن و کەمینەیەکی نەتەوەیی و سیاسی گرنگی هەر یەک لەو وڵاتانەن تێیدا دەژین.

ژمارە و دابەشبوونی کورد

٢. ژمارەی گشتی کورد لە بەرزترین ئاستیدا بە نزیکەی پێنج ملیۆن و نیو خەملێندراوە. لە تورکیا، بە گوێرەی سەرژمێری ساڵی ١٩٥٥، ژمارەی کورد یەک میلیۆن و نیوە، بەڵام بە بۆچوونی هەندێك چاودێر ژمارەی کورد لە تورکیا دەگاتە دوو ملیۆن و نیو. ناوچە سەرەکییەکانی کورد بە درێژایی سنووری نێوان عێراق و ئێران هەڵکەوتووە، واتە لە هەرێمی دەریاچەی وان و لە نێوان بەشی سەرووی هەردوو ڕووباری دیجلە و فوڕات؛ لە بەشی باشووری وڵاتدا ژمارەی کورد بەرە بەرە کەم دەبێتەوە. هەروەك چۆن لە ناوچە دوورەکانی باکووری وڵات، واتە لە کارس (Kars)، ئەرزەڕۆم و ئەرزینجان و

لە بەشی دووری ڕۆژئاوای وڵات وەک سیواس، مەراش و غازی عەنتاب، ژمارەی کورد کەم دەبێتەوە. لە هەر یەک لە ئێران و عێراق ژمارەی کورد بە ١،٢٥٠،٠٠٠ کەس خەملێندراوە. لە ئێران کورد لە ناوچەی باشوور و ڕۆژئاوای دەریاچەی ورمێ، تا دەگاتە ناوچە دووەکانی باشووری کرماشان، نیشتەجێن. لە عێراق کورد بە شێوی سەرەکی لە باکوور و باکووری ڕۆژهەڵاتی عێراق و لە پارێزگای سلێمانی، موسڵ، هەولێر کەرکوک و دیالەدا دەژین. لوڕەکان کە بە فارسی قسە دەکەن و ژمارەیەکی زۆریان لە ئێران نیشتەجێن و بەشێکیان لە عێراق دەژین، لەلایەن کوردەوە بە کورد دادەنرێن. کۆمەڵی ئێزدییەکان (شەیتان پەرست) کە لە عێراق نیشتەجێن، بە زمانی کوردی قسە دەکەن.

٣. هەروەها کورد لە سوریای سەر بە کۆماری عەرەبی یەکگرتووەدا دەژین، واتە لە دیمەشق و لەسەر سنووری نێوان سوریا و تورکیا. مەزەندە دەکرێت ژمارەیان لە ١٠٠،٠٠٠ بۆ ٢٠٠،٠٠٠ کەس بێت. یەکێتی سۆڤیەت نزیکەی ٥٩،٠٠٠ هاوڵاتی کوردی هەیە، زۆرینەیان لە ئەرمەنیا و جۆرجیای سەر بە کۆماری سۆشیالیستی سۆڤیەتدا دەژین.

ئایین و زمان

٤. زۆرینەی کورد موسڵمانی سوونەن، هەروەها کوردێکی زۆر پەیڕەوی تەریقەتێکن. کورد بە چەندین شێوەزار قسە دەکەن کە سەر بە زمانی فارسییە و لە نووسیندا پیتی عەرەبی بەکار دێنن. هەروەها لە هەندێك بڵاوکراوەکانی سوریا و لوبنان پیتی لاتینیش بەکار دێت. لە یەکێتی سۆڤیەت پیتی سیریلیک (Cyrillic)یش بەکار دێت.

شێوازی ژیان

٥. تا هەنوکەش، کورد بە شێوەیەکی سەرەکی شوانکار و جوتیارن، کورد ژیانی ڕەشماڵنشینیان هەیە و لە گوندەکانیش نیشتەجێن. هەندێك کورد بەرەو شارەکان کۆچیان کردووە، بەڵام گوندنشینی تا ڕادەیەکی زۆر بە پێی بنەمای خێڵەکی ڕێکخراوە، بە جۆرێک ژمارەیەک گوند پێکەوە، جۆرێک لە وەفاداری دەرەبەگایەتیان بۆ خێڵێک یان سەرۆکێکی ئایینی یان خاوەن زەوییەک هەیە.

ناسیۆنالیزمی کوردی

٦. کورد بە بەردەوامی لە دژی فەرمانڕەوا بێگانەکان وەستاونەتەوە- شۆڕشی کورد لەم ساڵانەی دواییدا و لە ساڵانی زووداـ زۆرجار لەلایەن سەرۆک خێڵەکانەوە هەڵگیرساوە، تا بتوانن دەسەڵاتی خۆیان بەدەر لە هەر جۆرە بەربەستێک پیادە بکەن. بە چاوپۆشین لە سنووره سیاسییە نێودەوڵەتیەکان کە کوردی دابەشکردووە، ململانێی نێوان خێڵەکان، سەختی پەیوەندی بەیەکەوەکردن بە هۆی شاخاویی بوونی ناوچەکەیان، بوونەتە هۆی بەربەستی سەرەکی لە دروستبوونی یەکێتی کورد. سەرەتای دەستێپکردنی جوڵانەوەی ناسیۆنالیستی لە ناو کورددا دەگەڕێتەوە بۆ کۆتایی سەدەی نۆزدەیەم و سەرەتای سەدەی بیستەم. یەکەمین ڕۆژنامەی کوردی لە قاهیرە لە ساڵی ١٨٩٧دا چاپکرا و دواتر ماوە بە ماوە لە چەندین شوێنێتر ڕۆژنامەی کوردی چاپکرا (لە شانشینی یەکگرتووش ڕۆژنامەی کوردی چاپکرا). یانەی سیاسی کورد لە ئیستانبوڵ و لە ساڵی ١٩٠٩ کرایەوە، دواتر چەندین یانە لە موسڵ و بەغدا دامەزران. هاوکات، ئەندامە کوردەکانی ئەنجوومەنی نوێنەران و پیرانی ئیمپراتوری عوسمانی، پرسی نەتەوایەتیان وروژاند.

٧. لە کۆتایی جەنگی یەکەمی جیهانیدا نوێنەرانی کورد لە کۆنفرانسی ئاشتی لە پاریس ئامادەبوون. پەیماننامەی سیڤەر لە ئۆگۆستی ١٩٢٠، کە لە نێوان شانشینی یەکگرتوو، فەرەنسا و ئیتاڵیا لەگەڵ تورکیا بەسترا، نەخشەیەکی بۆ بەخشینی ئۆتۆنۆمی بە کورد لەو ناوچانەی کە کورد تێیدا زۆرینەن، داڕێشت و-بە پێی ئارەزووی دانیشتوانی ئەم ناوچەیە و بە ڕەزامەندی کۆمەڵەی گەلان- دەکرا دەوڵەتێکی کوردی لە کوردستانی تورکیا و عێراق پێکهاتبێت، دابمەزرێت، بەڵام تورکیا بە سەرکردایەتی کەمال ئەتاتورک لە دژی جێبەجێکردنی پەیماننامەکە وەستایەوە و پێشنیازەکانی تایبەت بە کورد کە لە پەیماننامەی سیڤەردا هاتبوون، لە پەیماننامەی لۆزان دووبارە نەکرایەوە، کە لە نێوان شانشینی یەکگرتوو و تورکیا لە ساڵی ١٩٢٣دا گرێدرا.

٨. یەکەمین پارتی سەربەخۆی کوردستان لە دوای جەنگی یەکەمی جیهانی دامەزرا، بارەگا سەرەکییەکەی لە سوریا بوو. کوردی بەیروت لە لوبنان و لە دیمەشق سەبارەت بە وروژاندنی پرسی کورد و نوێنەرایەتیکردنی جوڵانەوەی پان-کوردیزم زۆر چالاک بوون.

تورکیا

٩. سیاسەتی بە ڕۆژئاواییکردن و بەسێکۆلارکردنی تورکیا کە لەلایەن سیستەمی نوێی کۆماری پەیڕەو دەکرا، بووە هۆی سەرهەڵدانی شۆڕشی کورد لە ساڵانی ١٩٢٥-١٩٢٦، هۆکاری سەرەکی سەرهەڵدانی شۆڕشەکە لە دژی حکومەت، هۆکاری ئایینی بوو. شۆڕشی هاوشێوە لە ساڵی ١٩٣٠ و ساڵانی ١٩٣٧-٣٨ ڕوویاندا.

١٠. سیاسەتی حکومەتی تورکیا لەبەرانبەر کورد بریتی بوو لە سیاسەتی تواندنەوەی کورد و داننەنان بە کورد وەک کەمینە. لە ناوچە کوردییەکاندا قوتابخانە کرانەوە، تا زمانی تورکی بخوێندرێت. بەکارهێنانی زمانی کوردی و لەبەرکردنی جلی کوردی قەدەغەکرا. هاوکات ڕێگاوبان و هێڵی ئاسنی بۆ دوورترین ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیا کێشرا و هانی گۆڕینی ژیانی کۆچەریی بۆ ژیانی نیشتەجێ بوونی درا. هەوڵدرا شێوازە سەرەتاییەکانی کشتوکاڵ بگۆڕدرێت بۆ شێوازی مۆدێرن. بۆئەوەی سیستەمی دەرەبەگایەتی و خێڵایەتی لاواز بکرێت، حکومەت هەندێك لە سەرۆکە خۆجێیە دەسترۆیەکانی لە ناوچەکانیان دوور خستەوە و ماڵ و مووڵکیان [بەسەر کەسانیتردا دابەشکرد].

١١. پارتی دیموکرات، مستەر عەدنان مەندەرێسی سەرۆکی، لە ماوەی نێوان ساڵی ١٩٥٠ تا کودەتای مانگی مەی ١٩٦٠، سەرۆک وەزیرانی تورکیا بوو، لە هەڵبژاردنەکاندا، لە ناوچە کوردییەکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیا، پاڵپشتی لێکرا. ڕاپۆرت هەن لە دێسەمبەری ١٩٦٠دا، ١٥٥ خاوەن زەوی لە ڕۆژهەڵاتی تورکیا کە فەرمانی دەستبەسەرکردنیان دەرچوو بوو لە ڕۆژئاوای تورکیا نیشتەجێ کران. لە مانگی جانیوەری [ساڵی ١٩٦١] ٤٩ کەس بە تۆمەتی هەوڵدان بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی سەربەخۆی کورد، دادگایی

کـران؛ ٢٧ کـەس لـەم تۆمەتبارانـە لەلایـەن ڕژێمەکانی پێشـووەوە دەسـتگیر کـرا بوون و ئەوانیتریـش لـە مانگـی مـەی ١٩٦٠ەوە دەستبەسـەر کرابوون.

١٢. لـە کۆتایـی سـاڵی ١٩٦٠دا وێسـتگەیەکی پەخشـی ڕادیـۆ لـە ئـەرزەڕۆم کرایـەوە، تـا بـۆ ڕۆژهەڵاتـی تورکیـا بەرنامـە پەخـش بـکات، چونکـە دانیشـتوانی ئـەم ناوچانـە نەیاندەتوانـی بـە باشـی گـوێ لـە پرۆگرامەکانـی ڕادیـۆی ئەنقـەرە بگـرن، بـەڵام دەیانتوانـی گـوێ لـە پرۆگرامەکانـی ڕادیـۆی دەنگـی ئێریقـان لـە یەکێتـی سـۆڤیەت و لـە ڕادیـۆی بەغـدا بگـرن.

ئێران

١٣. لـە دوای کۆتایـی هاتنـی جەنگـی یەکەمـی جیهانـی، کـورد لـە هەندێـك ناوچـەی ئێـران سـەرکەوتوو بـوون لـە بەدیهێنانـی سـەربەخۆیی خۆیـان، دواتـر کاتێـک کـە ڕەزا خـان (دواتـر بـوو بـە ڕەزا شـا) لـە سـاڵی ١٩٢١دا دەسـەڵاتی گرتـە دەسـت، توانـی کـورد ملکـەچ بـکات. سـەرۆک خێڵـەکان بـۆ ناوچەکانیـتری ئێـران دوورخرانـەوە، دەسـت بەسـەر زەوییەکانیانـدا گیـرا و حکومەتـی سـەربازیی بەسـەر ناوچـە کوردییەکانـدا سـەپێنرا. بـە هاتنـی سـوپای بەریتانیـا و یەکێتـی سـۆڤیەت بـۆ نـاو ئێـران لـە سـاڵی ١٩٤١، بـۆ ئـەوەی ڕێگـری بکـەن لـە ئەگـەری کودەتـای ئەڵمانیـا لـە ئێـران و لـە دەسـەڵات خسـتنی ڕەزا شـا، هەندێـک لـە سـەرۆک خێڵـەکان گەڕانـەوە ناوچەکانیـان و دەسـتڕۆییان بەدەسـتهێنایەوە. قـازی محەمـەد، سـەرکردەیەکی خۆجێیـی کـورد، توانـی پێگـەی خـۆی لـە مهابـاد قایـم بـکات و لـە سـەردەمی پشـتیوانیکردنی سـۆڤیەت لـە سـەربەخۆیی پارێـزگای ئازەربایجانـی ئێـران لـە نێـوان سـاڵانی ١٩٤٥-٤٦دا، هـاوکات قـازی محەمـەد ‹کۆمـاری کوردسـتان›ی دامەزرانـد. بەهەرحـاڵ بـە کشـانەوەی هێزەکانـی یەکێتـی سـۆڤیەت لـە ئێـران، ئـەم کۆمـارە ڕووخـا و قـازی محەمـەد لەگـەڵ چەندیـن لەلایەنگرەکانـی لـە سـەرەتای سـاڵی ١٩٤٧دا لـە سـێدارە درا.

١٤. هـەروەك حکومەتـی تورکیـا، حکومەتـی ئێرانیـش سیاسـەتی تواندنـەوەی [کـورد لـە نێـوان فارسـدا] گرتەبـەر.

سوریا (کۆماری عەرەبی یەکگرتوو)

١٥. کوردی سوریا بە شێوەیەکی سەرەکی لە سەر سنووورەکانی نێوان سوریا و تورکیا نیشتەجێن، بەڵام کۆمەڵەی کورد لە دیمەشق، لە ڕووی سیاسییەوە زۆر چالاکە و چەندین کەسایەتی پڕوپاگەندەچی ناوداری کوردی لەخۆ گرتووە. سەرکردەی کۆمۆنیستی نەفیکراو، خالد بەکتاش، کوردە.

١٦. لە دێسەمبەری ساڵی ١٩٦٠دا، دادگایی کردنی ٣٢ کورد لە سوریا بە تۆمەتی جیاکردنەوەی بەشێک لە خاکی کۆماری عەرەبی یەکگرتوو و دامەزراندنی دەوڵەتی کوردستانی سەربەخۆ دەستی پێکرد.

عێراق

١٧. دوای ئەوەی کۆمەڵەی گەلان لە ساڵی ١٩٢٥دا ڕاسپاردەیەکی دەرکرد بەوەی ویلایەتی موسڵ بۆ هەمیشە دەبێتە بەشێک لە خاکی دەوڵەتی عێراق، حکومەتی عێراق کۆمەڵێک ڕێکاری گرتەبەر، بۆ نموونە، دامەزراندنی فەرمانبەرانی کورد، بەکارهێنانی زمانی کوردی لە دادگا و قوتابخانەکاندا. پێش کۆتایی هاتنی ئینتیدابی بەریتانی لە عێراق لە ساڵی ١٩٣٢دا، حکومەتی عێراق ڕاگەیاندنێکی فەرمی بڵاوکردەوە، تێیدا ئاماژەی بە گەرەنتیکردنی مافی کورد و کەمینەکانیتر کردبوو.

١٨. سەرەڕای ئەمەش، لە نێوان ساڵانی ١٩١٩ و ١٩٤٣دا چەندین شۆڕشی کوردی لە عێراق هەڵگیرسان. دواییـن ڕاپەڕین لە ساڵی ١٩٤٣، بە سەرکردایەتی مەلامستەفای بارزان بوو. شۆڕشەکەش لە ئەنجامی ناڕەزایەتی بارودۆخی کارگێڕی و خراپی دابەشکردنی خۆراک بوو لە ناوچەکانی کوردستان. دوای ئاگربەست، سەر لە نوێ لە ساڵی ١٩٤٥دا، شۆڕش هەڵگیرسایەوە. مەلامستەفا بۆ ئێران پاشەکشەی کرد و چووە پاڵ ‹کۆماری کوردستان› و لە ساڵی ١٩٤٦دا بەرەو یەکێتی سۆڤیەت ڕۆیشت.

١٩. لە عێراق و پێش جەنگی دووەمی جیهانی ژمارەیەک کورد- وەک ژەنەڕاڵ بەکر سدقی- لە ناو [دەوڵەتی عێراقدا] گەیشتنە پۆست و پێگەی باڵا. هەر لە کاتی سەرهەڵدانی جەنگەوە ژمارەیەک پڕۆژەی گەشەسەندن لە ناوچەکانی کوردستاندا

جێبەجێکـران. کێڵگـە نەوتییەکانـی کەرکـوک زۆر لـە [ناوچـە کوردییـەکان] نزیکـە. کـوردی عێـراق دەرفەتـی زۆرتریـان، بـە بـەراورد لەگـەڵ کـوردی پارچەکانیـتر، لـە کەرتـی پیشەسـازیدا هەیـە.

٢٠. دەسـتوری کاتـی کـە لـە دوای شۆڕشـی ١٤ی جـوڵای ١٩٥٨ دەرکـرا، ئامـاژەی بـەوە داوە بـە بـێ ڕەچاوکردنـی جیاوازیـی ئایینـی، نەتەوەیـی، نـەژادی و زمانـی، هاوڵاتیـان لەبەرانبـەر یاسـادا یەکسـانن و کـورد و عـەرەب لـەم وڵاتـەدا هاوبەشـن. لـە سـێ ئەندامەکـەی ئەنجوومەنـی دەوڵـەت (Council of State) یەکێکیـان کـوردە. ئـاڵای نوێ نەتەوەیـی عێـراق خەنجەرێکـی کـورد و شمشـێرێکی عەرەبـی لەخـۆ گرتـووە. هەروەها دوو ئەسـتێرەکەی سـەر ئـاڵای عێـراق (شـوێنی تاجـی سـەر ئـاڵا کۆنەکـەی گرتووتـەوە) هێـمای هـاوکاری نێـوان کـورد و عەرەبـە. دوای شـۆڕش ژمارەیـەک بەندکـراوی کـورد ئـازاد کـراون. مەلامسـتەفا کـە بـۆ یەکێتـی سـۆڤیەت نەفیکرابـوو، گەڕایـەوە و ئێسـتا سـەرکردایەتی پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان دەکات، بـە پارتـی دەناسرێـت و یەکێـک لـەو پارتـە سیاسـیانەی لـە جانیـوەری ١٩٦٠دا، مۆڵەتـی چالاکـی گێڕانـی وەرگـرت.

٢١. بەهـەر حـاڵ ئـەو بەڵێنانـەی لـە سـەرەتادا ڕژێمـی قاسـم بـە کـوردی دابـوو، جێبەجـێ نەکـران. ناڕەزاییەکـی زۆر سـەبارەت بـە ناکارایـی سیسـتەمی چاکسـازیی زەوی سـەریهەڵداوە. سیاسـەتی قاسـم کـە ‹پەرتکـە و زاڵبـە› بـوو، نەیتوانـی چارەسـەری کێشـەی کـورد بـکات. لـە مـاوەی چەنـد مانگـی ڕابـردوودا بارزانییـەکان لـە قاسـم دڵسـارد بوونەتـەوە. شـەڕی نێـوان خێڵـەکان، کـە تێیـدا خێڵـە هاپەیمانـەکان یارمەتـی یەکتریـان دەدا، دەرفەتێکـی بـۆ خیلەکانـی لایەنگـری قاسـم، وەک خێڵـی ڕێکانـی و زێبـاری ڕەخسـاند، تـا باڵادەسـتی خۆیـان بسـەپێنن. بـە هـۆی ئـەم شـەڕەوە دەسـەڵاتدارانی عێـراق، کۆنترۆڵـی ناوچـە خێڵەکییەکانـی کوردسـتانیان لـە دەسـتدا. هەروەهـا هێـزی پۆلیسـی خۆجێـی کـە زۆرێـک لـە فەرمانبەرانـی کـوردن، بـە هێزیکـی ناڕێکخـراو ماونەتـەوە. پەیوەنـدی لـە ڕێگـەی ڕێگاوبانەکانـەوە بـە هـۆی [کـردەوەی] خێڵەکانـەوە پچـڕاوە. دەسـەڵاتدارانی عێـراق ناچـار بوونـە، لـە ئاسـتێکی بەرفراوانـدا هێـزی سـەربازیی بـۆ کوردسـتان بنێـرن و لـە مـاوەی چەنـد هەفتـەی ڕابـردوودا بـە

پشتیوانی هێزی ئاسمانی چەند ئۆپەراسیۆنێکی زەمینیان ئەنجام داوە. خێڵەکان خۆیان لە هەر جۆرە پێکدادانێکی ڕاستەوخۆ لەگەڵ هێزەکانی حکومەتدا بە دوور دەگرن و لە هەمانکاتدا هەوڵ دەدەن، نەچنە ژێر دەسەڵاتی حکومەت و لەوانەیە هەوڵی دامەزراندنی ئۆتۆنۆمی خێڵایەتی لە کوردستان بدەن.

هەڵسوکەوتی کۆمۆنیستەکان لەبەرانبەر کورددا (The Communist Attitude to the Kurd)

٢٢. هیچ پاڵپشتیەکی ڕاستەوخۆ بۆ خواستی کورد بۆ گەیشتن بە سەربەخۆیی (autonomy)، لەلایەن یەکێتی سۆڤیەت یان وڵاتانیتری کۆمۆنیستی نەخراوەتەڕوو. حاڵی حازر، بوونی کوردستانی سەربەخۆ لەگەڵ سیاسەتی یەکێتی سۆڤیەت لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا ناگونجێت؛ چونکە جیا بوونەوەی کوردی عێراق لە دەوڵەتی عێراق، دەبێتە هۆی لاوازکردنی پێگەی یەکێتی سۆڤیەت و بەهێز بوونی یەکێتی عەرەبی. بە هەر حاڵ، کۆمۆنیستەکان لە پڕوپاگەندەکانیاندا سوود لە ناڕەزایەتی کورد لەبەرانبەر سیاسەتەکانی ئێران، تورکیا و بەم دواییە عێراقیش، وەردەگرن.

٢٣. ماوەی پەخشی ڕادیۆی یەکێتی سۆڤیەت بە زمانی کوردی، لە مارچی ڕابردوو بۆ دە کاتژمێر و نیو لە هەفتەیەکدا هەڵکشاوە. هەروەها لە مانگی مەی، وێستگەی پەخشی ڕادیۆی حزبی تودەی ئێران، ‹پێیکی ئێران› کە لە ڕۆژهەڵاتی ئەڵمانیا بەرنامەکانی پەخش دەکات، لە مانگی جوڵای دەستی بە پەخشکردنی بەرنامەی ڕۆژانە بە زمانی کوردی کردووە، بەڵام ئێستا شەش کاتژمێرە لە یەک هەفتەدا. ‹دەنگی نیشتیمانی› (the national voice) ئێران کە بە زمانی فارسی و ئازەری [تورکی] لە یەکێتی سۆڤیەتەوە پەخش دەکرێت، داوا دەکات هەڵسوکەوتی [حکومەتی ئێران] لەبەرانبەر کورد باشتر بکرێت. هەروەها ‹ڕادیۆی ئێمە› (Our Radio)، کە وێستگەیەکی تورکی نیمچە نهێنییە و بارەگاکەی لە ئەڵمانیای ڕۆژئاوایە، هەوڵی هەڵگیرساندنی هەستی دژە حکومەت لە نێوان کوردی تورکیا دەدات.

٢٤. لـە کۆبوونـەوەی دیـداری گەنجانـی جیهـان (World Youth Forum) لـە مۆسـکۆ، لـە ٢٥ی جـوڵای تـا ٣ی ئۆگۆسـت بەڕێوەچـوو، بڕیارێـک لەسـەر کوردسـتان دەرکـرا بـەوەی «لـە کوردسـتانی عێراقـدا، کـورد بـە تەواوەتـی لـە گشـت مافـە نەتەوەییـەکان بێبەشـکراون و لـە بارێکـی ئابـوری سـەخت و لـە ژێـر سـەرکوتکاری پۆلیسـدا دەژیـن».

٢٥. ئێمـە نامانەوێـت بخزێینـە نـاو پرسـی کـورد. لـە حاڵـی حـازدا پێویسـت بـەوە نـاکات حکومەتـی خاوەنشـکۆ دەسـت لـە پشـێوییەکانی ئێسـتای [ناوچـە کوردییـەکان] وەربـدات؛ چونکـە ئـەو کێشـانە، بابەتـی ناوخۆیـی حکومەتـی عێراقـن. مەبەسـت لـەوەی باسـکرا، ئـەوە بـوو، هەندێـك زانیاریـی [سـەبارەت بـە دۆخـی کـورد] بخاتـەڕوو و دەکرێـت لەگـەڵ سـەرچاوە باوەڕپێێـراوەکان سـوودیان لێوەربگرێـت.

[کۆپییـەك لـەم نووسـینە بـۆ نوێنـەرە پلـە باڵاکانـی شانشـینی یەکگرتـوو لـە گشـت وڵاتانـی کۆمۆنوێلـس و بـۆ باڵیـۆزی حکومەتـی خاوەنشـکۆ لـە دۆبلیـن نێـردراوە].

نهێنی

(10114/1/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢ی جانیوەری ١٩٦٥

١. تکایە ئاماژە بدە بە نامەکەم (٦٤/١١٢/١٠١١٤) لە ٩ی دێسەمبەر کە پەیوەستە بە ڕووداوەکانی کوردستان. ئەگەرچی گفتوگۆی نێوان حکومەتی عێراق و کورد بە پچڕپچڕی لەگەڵ شەوکەت ئاکرەیی بەردەوامە کە پێناوێکی دڵسارد و بێ ئیعتیبارە، بەڵام بارودۆخەکە زۆر بە خێرایی بەرەو خراپی دەچێت. هاوکات، بە پێی زانیارییەکانی سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوی کورد، ئەو پیشنیازەی لە نامەکەمدا بە ژێدەری (٦٤/١١٢/١٠١١٤) ئاماژەم پێدابوو، لە بنەڕەتدا، پێشنیازەکە هی خودی شەوکەت ئاکرەیی و هی مەلامستەفا نییە.

٢. بەتالیۆنێکی سوپا بیناوە لە کەرکوکەوە بۆ سلێمانی جولێناوە. ڕاپۆرتکراوە، لە ناوچەی خانەقین سوپای عێراق هێرشی کردووەتە سەر ژمارەیەک گوندی کورد. ئەمەش لەوانەیە لە تۆڵەی ڕووداوەکانی چەند هەفتە لەمەو بەر بێت. هەروەها حکومەت مەبەستیەتی دەسەڵاتەکەی بگەڕێنێتەوە بۆ ئەم ناوچانە [بە بەراورد لەگەڵ ناوچەکانیتری کوردستان] تا ڕادەیەک کۆنترۆڵکردنیان ئاسانترە. هەروەها باس لە پێکدادانی سووک لە نێوان کورد و سوپای حکومەت دەکرێت کە لە چەندین ناوچەیتر ڕوویداوە.

٣. لە هەفتەی ڕابردوودا چەند جووڵەیەکی هاتنە دواوە بۆ ‹H. 3› ڕوویداوە. ئێمە نازانین قەبارە و ڕێژەی ئەم پاشەکشەیە چەندە، بەڵام لەو بڕوایەداین ئەمە کردەوەیەکی ڕۆتینیە و بە هۆی بارودۆخی سەختی ژیان لە ناوچەی ‹H. 3› و بە هۆی [ئاستەنگی] بەرزاییە سەرسوڕهێنەرەکانی ئەم ناوچەیە بووە. بە گوێرەی قسەی ئەفسەرێک سوپا ئاگادارکراوەتەوە نانێردرێنە باکوور و لەوانەیە ئەمەش ڕاست بێت.

٤. ئێمە لە چەندین سەرچاوەی جیاواز و باوڕپێکراو ئاگادار کراوینەتەوە، کورد داوا لە حکومەت دەکەن، ئامانجەکانی داهاتووی بخاتەڕوو. کورد بانگەشەی ئەوە دەکەن، لە مارچ هێرشەکانی سوپای عێراق، زۆرتر هێرشی ئاسمانی دەبن تا هێرشی زەمینی. بە قسەی کورد، لە هێرشی ئاسمانیدا ناپاڵم و گازی ژەهراوی بەکاردەهێنرێت. لە کوردستان ناپاڵم شتێکی نوێ نییە و هێزی ئاسمانی عێراق لەم دواییانەدا چەندین جار ناپاڵمی لە دژی کورد بەکارهێناوە. پرسی بەکارهێنانی گاز لەوانەیە پرسێکی جیدیی بێت؛ چونکە حکومەتی عێراق هیچ پارێزێکی ئەخلاقی نییە لەبەکارهێنانی ئەو گازە، بەڵام گازی ژەهراوی کاڵایەک نییە ئازادانە لە بازاڕی چەک وەدەست بکەوێت، هەربۆیەش دەبێ حکومەتی عێراق ئاگاداری مەترسییەکانی ناڕەزایەتی دەربڕین بێت، لە ئەگەری بەکارهێنانی ئەم گازە. چیرۆکی بەکارهێنانی گازی ژەهراوی لەوانەیە بۆ ئەو حەقیقەتە بگەڕێتەوە کە لە کۆتایی سێپتەمبەر دا ١٩٦٤، وەزارەتی بەرگری عێراق، داوای لە ئێمە و ویلایەتە یەکگرتووەکان و ئەڵمانیای ڕۆژئاوا و باڵیۆزەکانی ڕووسیا کرد، نزیکەی ٦٠،٠٠٠ ماسکیان بە زوترین کات بۆ دابین بکەین، ئەم ژمارەیەش بەشی تەواوی هێزی عێراق دەکات. ئەگەری زۆرە حکومەتی عێراق وەک چەکێکی تاکتیکی، بیر لە بەکارهێنانی یەکێک لە بەهێزترین گازەکانی ڕشانەوە (nausea-producing riot gas) بکاتەوە.

٥. داواکاریەکیتری وەزارەتی بەرگری عێراق لە باڵیۆزی ئەمریکا، دابینکردنی ژمارەیەکی زۆر لە نەخشەی کوردستان بوو کە بە زووترین کات بەدەستیان بگات. هەشت لە دە بۆمبهاوێژە مامناوەندییەکانی (TU 16)ی عێراق، دووبارە چالاک کراونەتەوە و بەشداری لە ڕۆژی سوپا کە دەکاتە ٦ی جانیوەری، دەکەن. لەوانەیە ئەو فڕۆکانە زۆر بە کەمی یان لە هێرشی تاکتیکی زەمینیدا بەکارنەهێنرێن؛ هەروەها سوپای عێراق لە ڕابردوودا زۆرتر پشت بە فڕۆکە شەڕکەرەکان و بۆمبهاوێژەکانی (IL 28) بەستووە. باندی فڕۆکەخانەی موسڵ گەورەتر کراوە و لەم نزیکانەدا ستانداردەکەی دەگاتە ستانداردی فڕۆکە بۆمبهاوێژەکان. حاڵی حازر، کەرکوک بووەتە ئەنباری (re-stocked) فڕۆکەی جێتی یەدەک.

٦. وێنـە گشـتییەکە بریتییـە لـەوەی سـوپا بنکـە سـەربازییە لاوازەکانـی لـە باکـووردا بەهێـز دەکات و خـۆی ئامـادە دەکات بـۆ هـەر کردەیـەک لـە داهاتـوودا ئەنجـام بدرێـت. ئێسـتا، بـە هـۆی سـەرما، جێـی متمانـە نەبوونـی ئامرازەکانـی گواسـتنەوە و گەیانـدن [واتـە ڕێگاوبـان] و بەهـۆی ئاسـمانی هەوریـن، سـوپای عێـراق، سـوپایەکی نەزانـە، ئەگـەر پێـش مـارچ دەسـت بەئەنجامدانـی ئۆپەراسـیۆنێکی سـەربازیی بەرفـراوان بـکات. هەروەهـا، گومانـی کـورد سـەبارەت بـە مەبەسـتەکانی حکومـەت لـە مانگـی مارچـدا، تەنیـا لێکدانەوەیەکـی هزرییـە. وەرزی ئێسـتا بـۆ کـورد باشـترین وەرزە بـۆ بەرگریکـردن لـە خۆیـان. بـۆ ئەوانیـش هێرشـکردنێکی بەرفـراوان، کارێکـی سـەختە. بەهەرحـاڵ، سـەختە پێکدادانـە سـووکەکانی ئێسـتا بـەرەو جەنگێکـی بەرفـراوان تەشـەنە بـکات.

٧. مـن کۆپییـەک لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، بـۆ سـکرتێری (J. I. G) و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم. (E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/5/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٩ی جانیوەری ١٩٦٥

١. تکایە ئاماژە بدە بە نامەکەم (٦٥/١/١٠١١٤) لە ٢ی جانیوەری کە پەیوەستە بە ڕووداوەکانی کوردستان. وادیارە بارودۆخ لە کوردستان باشتر نەبووە. هەروەها ئەم هەفتەیە لەلایەن سەرنووسەرانی (editorial) ڕۆژنامە عەرەبی و ئینگلیزییەکانی بەغدا، ڕووداوی پێکدادانەکەی نزیک چەمچەماڵ کە لە ١ی جانیوەری ڕوویدا زۆر قسەی لەبارەوە کرا. لە ڕووداوەکەدا ژمارەیەک کورد، چەند سەربازێکی بێ چەکی سوپای عێراقیان ڕەشەکوژ کردووە کە دەگەڕانەوە سەر ئەرکەکانیان. شتێکی نائاسییە ڕۆژنامەکانی بەغدا بپرژێنە سەر ڕووداوی لەم جۆرە. ئەگەرچی ئێمە زانیاریی دروستمان لەبەردەست نییە سەبارەت بە ژمارەی کوژراوان، بەڵام بە بڕوای ئێمە ئەم ڕووداوە، ڕووداوێکی زۆر جیددیە. ژمارەکان جیاوازن و باس لە کوژرانی ٤٠ کەس بەرەو سەرەوە دەکرێت.

٢. لە حاڵی حازردا، پەیوەندیکردن (اتصالات) لە کوردستان زۆر سەخت بووە. دوو هەفتەیە ڕێگەی نێوان جەلەولا و دەربەندیخان داخراوە. ڕێگەی کەرکوک-سلێمانی تەنیا بۆ هاتوچۆی سوپا نەبێت، ئەگەرنا ئەویش داخراوە. هێلی ئاسنی لە نێوان کەرکوک و هەولێر پچڕاوە.

٣. ئاماژەیەکیتر بۆ سەرهەڵدانی بارگرژی لە باکوور بریتییە لەوەی حکومەت داوای لە کۆمپانیای نەوتی عێراق کردووە، مووچەی ١٠٠٠ چەکداری ‹پۆلیسی نەوت› بدات. ئەزموونەکان نیشانیانداوە، ئەم کارەی حکومەتی عێراق زۆرتر بۆ سەرنجڕاکێشانی کوردە نەک بۆ ترساندنیان، چونکە لە یەکەم تەقەدا ئەو پۆلیسانە چەکەکانیان فڕێدەدەن و هەڵدێن، کۆمپانیا ئەم داواییەی

ڕەتکردووەتـــەوە و ڕایگەیانـــدووە، تەنیـــا مووچـــەی ٣٠٠ پۆلیـــس دەدات.

٤. مـن کۆپییـەک لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـمان، ئەنقـەرە، بەحرێـن، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، بـۆ سـکرتێری (J. I. G) و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم. (E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/8/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا ١٦ی جانیوەری ١٩٦٥

کوردستان

باڵیۆزی تورکیا زۆر بە نهێنی ئیمەی ئاگادار کردووەتەوە لەبارەی کۆبوونەوەیەک لە نێوان پاشکۆی سەربازی باڵیۆزخانەی تورکیا و وەزیری کاروباری ناوخۆی عێراق؛ کۆبوونەوەکە لەسەر داوای وەزیری کاروباری ناوخۆی عێراق بووە، تا گفتوگۆ لەسەر هاوکاری تورکی-عێراقی بکەن، بۆ کۆنترۆڵکردنی سنووورەکانی نێوان تورکیا و کوردستانی عێراق. لە کۆبوونەوەکەدا پاشکۆی سەربازی باڵیۆزخانەی تورکیا پرسیاری کردووە، ئایا حکومەتی عێراق بە نیازە یەکە سەربازییەکان بەرەو باکوور بجوڵێنێت، تا کردەوەی سەربازیی لە دژی کورد ئەنجام بدات؟

١. کۆلۆنێل سوبحی عەبدولحەمید پێیگوتوون، حکومەت مەبەستی ئەنجامدانی ئەم کارەی هەیە، بەڵام نەک لە وەرزی زستاندا، چونکە بۆ شەڕکردن وەرزێکی سەختە. بە بۆچوونی کۆلۆنێل، لەوانەیە لە سەرەتای مانگی ئەپریل یان دواتر دەست بە ئەنجامدانی [ئۆپەراسیۆنی سەربازیی لە باکوور] بکرێت.

٢. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ لایەنە پەیوندیدارەکان دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

M. St. E. Burton, Esq.

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، لەندەن S. W. 1

نهێنی

(10114/12/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢٣ی جانیوەری ١٩٦٥

کوردستان

١. لە چەندین سەرچاوەی جۆراوجۆر، ئاگادارکراینەوە لەم هەفتەیەدا شاندێکی کوردی کە لە سێ ئەندام پێکهاتووە، سەردانی بەغدایان کردووە و کەمترین ئاستی مەرجەکانی کوردیان بۆ چارەسەری کێشەی کورد خستووەتە بەردەم سەرۆک وەزیران. مەرجەکانی کورد، مەرجی مامناوەندین. چاوپۆشی لە مافی ئۆتۆنۆمی کراوە. لەبەرانبەردا کورد داوایان کردووە، پێویستە کورد لە پۆستە گرنگەکانی کارگێڕی لە باکوور، ڕێژەیەکی بەرچاویان بۆ تەرخان بکرێت. «ڕێژەیەکی مەعقول›› لە داهاتی نەوت بۆ باکوور تەرخان بکرێت. ئەو خاڵانەی لەوانەیە ناکۆکی لەسەر دروست بێت، بریتین لە داواکاری حکومەتی عێراق بۆ هەڵوەشاندنەوەی هێزە ناڕێکخراوەکانی کورد، جا لایەنگری حکومەت بن، یان دژی حکومەت. هەروەها پێکهێنانی هێزێکی ژاندارم لە ٣٠٠٠ بۆ ٤٠٠٠ کەس کە لە ژێر کۆنترۆڵی مەلامستەفادا بن. لەوانەیە عەرەبە ناسیۆنالیستەکان دژی داواکاریی هەموارکردنەوەی بەندی یەکی دەستوری کاتی بن بە بەندێک کە بڵێت «گەلی عەرەبی عێراق بەشێکن لە نەتەوەی عەرەب».

٢. لەبەرانبەردا حکومەت پێشنیازەکانی خۆی بۆ شاندەکە خستووەتەڕوو کە بریتین لە هەڵوەشاندنەوەی هێزە ناڕێکخراوە کوردییەکان، چ لایەنگری حکومەت بن، یان دژی حکومەت، بە بێ دروستکردنی هیچ هێزێکی سەربازیی هاوتەریب (para-military). هەروەها حکومەت جەختی لەسەر یەکسانی مافی کورد [لەگەڵ عەرەب] کردووەتەوە. ئەوەی ئێستا ڕوو دەدات بریتییە لەوەی کە هەر لایەنێک

وەک دەرگایەک بۆ کردنەوەی گفتوگۆکانی داهاتوو سەیری پێشنیازی لایەنی بەرامبەر دەکات.

کورد لەو بڕوایەدا نین، حکومەت مەرجەکانیان پەسەند بکات، بەڵام بیر لەوە دەکەنەوە، لەوانەیە ئەو مەرجانە ببنە هۆی هێنانەدی گفتوگۆ و دروستکردنی ناکۆکی لە ناو خودی کابینەی حکومەتدا. هەروەها لەوانەیە بەم شێوەیە لایەنگرانی ناسر و ئەو کەسانەی بە پێی بەرژەوەندییەکانی عەرەبی عێراقی هەڵسوکەوت دەکەن، لە دژی یەکتر بوەستنەوە. لەلایەن خۆیانەوە سەختە کورد گوێ لە چارەسەریەک بگرن، داوا بکات کورد چەک دابنێن و بۆ دەستەبەرکردنی مافەکانیان متمانە بە نیەت پاکی حکومەت بکەن.

٣. کردەوەی چەتەگەریی لە جەبەل حەمرین کە دەکەوێتە نێوان بەغدا و کەرکوک بەردەوامە. ڕێگەی سەرەکی نێوان دوو شار چیتر بەکارناهێنرێت. ڕاپۆرتێک لەبەردەستە-کە تا هەنوکە پشتڕاست نەکراوەتەوە- ئاماژە بە پێکدادان لە ناوچەی سلێمانی دەکات.

٤. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ لایەنە پەیوندیدارەکان دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

M. St. E. Burton, Esq.,

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن S. W. 1

نهێنی

(10114/23/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

١٣ی فێبریوەری ١٩٦٥

کوردستان

١. پێشنیاز گۆڕینەوە لە نێوان حکومەتی عێراق و کورد بەردەوامە، بەڵام زۆرتر و زۆرتر هەست بەوە دەکرێت، حکومەت تەنانەت مەبەستی ئەوەی نییە، کەمترین تەنازول بۆ کورد بکات. ماوەیەکە دەنگۆیەکی بەرفراوان هەیە، حکومەت بە نیازە لە سەرەتای مانگی ئەپریلدا هێرش بکاتە سەر کوردستان. بە نزیک بوونەوەی ئەم کاتە، هەردوو لایەن زۆر بە وردییەوە ئاگاداری لێکەوتەکانی دووبارە سەرهەڵدانەوەی جەنگن. کورد ئاگاداری کەموکووڕی دارایی و نەبوونی پشتیوانین بۆ دابیکردنی چەک. ناڕەزایەتی لە نێوان [پێشمەرگەکانی] کورد سەریهەڵداوە، دوو مانگە موچەیان وەرنەگرتووە؛ ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی هەندێك پێشمەرگە واز لە ئەرکی خۆیان بهێنن، ئەم ناڕەزایەتییە تا ڕادەیەک بە دانی هاوکاری ‹جەژنی ڕەمەزان› (٢ی جانیوەری) کەم کراوەتەوە. ئینشیقاق لە نێوان باڵی کۆن و نوێی پارتی دیموکراتی کوردستان، تا هەنوکە چارەسەر نەکراوە، بەڵام وەک پێشوو، بە سەرهەڵدانی شەڕ، ئەم ئینشیقاقە بە کۆتا دێت.

٢. وادیارە هاندەری حکومەت [بۆ هێرشکردنە سەر باکوور] ئەو بڕوایەیە، گوایە کورد زۆر لاواز بوونە. کاربەدەستێکی وەزارەتی کاروباری دەرەوە و بەرپرس لە کاروباری کورد، کە یەکێک لە شارەزاترین کەسایەتی عێراقییە [لەسەر پرسی کورد] داوای بینینی منی کرد تا «بۆچوونی›› من سەبارەت بە کاروباری کورد بزانێت. ئەو ئاماژەی بەوەدا، وەزیری کاروباری دەرەوە پێشوازی لەهەر بۆچوونێکی پەیوەست بەم بابەتە دەکات، و وەک هەندێک ئەندامی کابینە بە تەواوەتی پابەندی

سیاسەتی دژە کورد نیە. لە میانەی گفتوگۆکەمان، بۆم دەرکەوت، مەبەستی ئەو لە زانینی ئەوەی کورد چەند بەهێزن؛ ڕوانگەی حکومەتە تا لە ڕێگەی پێداگری یان میانڕەوی داوکارییەکانی کورد هەڵبسەنگێندرێت. ئەوپەڕی میانڕەوی نواندن لە داواکارییەکانی ئەم دواییەی کورد (نامەکەم لە ٢٣ی جانیوەری)، بووەتە هۆی ئەوەی حکومەت لەو بڕوایەدا بێت، کورد زۆر لاوازن. ئەوان لەو بڕوایەدا نین، کورد ئەو ژمارە چەکدارەیان هەبێت کە بۆ پێکهێنانی هێزی ژاندارم لە ٣،٠٠٠ بۆ ٤،٠٠٠ کەس پێکهاتبێت.

٣. بەبێ خستنەڕووی هیچ زانیارییەکی وردی گوماناویی لەسەر بارودۆخی کورد، من گوتم، بە بڕوای من ئەم بۆچوونە، بۆچوونێکی تەواو هەڵەیە و ئەگەر بێت و حکومەت هەڵمەتێکیتر لە دژی کورد بەرپا بکات، لەوانەیە دواتر حکومەت لەم کردەوەیەی خۆی پەشیمان ببێتەوە، هەروەك چۆن دوو حکومەتەکەی ڕابردوو پەشیمان بوونەوە. کێشەی کورد دەکرێت لە ڕێگەی گفتوگۆوە چارەسەر بکرێت.

٤. لەڕاستیدا، پێگەی کورد پێگەیەکی لاوازە، بەڵام هی سوپا لاوازترە. لە کاتێکدا لەوانەیە ئەفسەرە کۆنەکان حەز نەکەن بەشداری ئەم شەڕە بن، بەڵام بەڵگە لە بەردەست هەن، ئەفسەرە نوێیەکان و پلەدارەکانیتر ئەم هەستیان نییە. ڕاپۆرتی بەردەوام هەن لە وازهێنان لە ئەرکی سەربازی لە ناو کەرتی ١دا، کە لەوانەیە لە یەک یان دوو هەفتەی داهاتوو لە دیوانیە و موسەیب بەرەو هەولێر بجوڵێنرێن.

٥. لە هەولێر، سلێمانی و کەرکوک مانگرتنی سەرتاسەری لە ١٠ی فێبریوەری بۆ ناڕەزایی دەربڕین لەسەر خۆئامادەکردنی حکومەت بۆ هێرشکردنە سەر باکوور بەڕێوەچوو. تا ئێستاش ڕێگای نێوان بەغدا و کەرکوک بەسەر هاتوچۆی ئاسایدا داخراوە.

٦. من کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، بۆ سکرتێری (J. I. G) و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.
(E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/25/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢٧ی جانیوەری ١٩٦٥

کوردستان

١. قۆناغی ئێستا، قۆناغی خۆئامادەکردنی سوپای عێراقە، بۆ سەر لەنوێ دەستپێکردنەوەی دوژمنکاری و هێرشکردنە [سەر کورد] هەر کاتێک کەش و هەوا بۆ ئەنجامدانی ئەم هێرشە لەبار بوو. بەتالیۆنێکی نوێی پیادە گەیشتووەتە کەرکوک و یەکێکیترش لە هەولێر جێگیر بووە. سەرچاوە شایەت حاڵەکانمان پشتڕاستیان کردەوە، تیپێکی سەربازی بەهێز گەیشتووەتە سلێمانی. هەروەها ئەو شایەتحاڵە ژمارەیەکی زۆری بنکەی سەربازیی لەسەر ڕێگەی سلێمانی بۆ کەرکوک بینیووە، لە کاتێکدا لە پاییزی ڕابردوودا هیچ بنکەیەک لەسەر ئەم ڕێگەیە نەبووە. دۆخی کوردستان تەنگژاوییە و ئەم سەرچاوە خۆشحاڵە لەم ناوچەیە دەرچووە.

٢. لە بەغدا کۆمپانیای بەرهەمهێنانی تەلیس بە توندی سەرقاڵی بەرهەمهێنانی دوو ملیۆن تەلیسە (sandbag) بۆ سوپای عێراق. یەک ملیۆن تەلیسیتر لە هیند هاوردە کراوە.

٣. ئێمە بە بەردەوامی گوێ بیستی وازهێنانین لە ئەرکی سەربازی لە نێوان ئەو یەکانەی فەرمانیان پێکراوە بەرەو باکوور بجوڵێنرێن.

٤. وادیارە هۆکاری سەرەکی توڕەبوونی حکومەتی عێراق بریتیە لە دامەزراندنی ئیدارەی هاوتەریبی [ئیدارەی حکومەتی بەغدا] لە کوردستان لەلایەن کوردەوە. ئیدارەی کوردی بانگەشەی ئەوەی کردووە، نووسراوەکانی حکومەتی عێراق لە ئیدارەی ژێر دەسەڵاتی ئەواندا جێبەجێ ناکرێن، هەروەها دەست بەسەر ئۆتۆمۆبیلەکانی پۆلیسدا گیراوە و بەندکراوەکانیش ئازاد کراون. بە گوێرەی ئەو ڕاپۆرتانەی لەهەولێرەوە هاتوون، کورد دەستیان بەسەر ئۆتۆمۆبێلەکانی حکومەتدا

گرتـووە و ئـەم ئۆتۆمۆبێلانـە بـەرەو ناوچـە شـاخاوییەکان بـردراون.

٥. حکومـەت دەسـتی بـە هەڵمەتـی ڕاگەیانـدن کـردووە و لـە ڕێگـەی ئەنجامدانـی چاوپێکەوتـن لەگـەڵ چاپەمەنییەکانـی عێراقـی، میـسری و لوبنانـی هەوڵـدەدات ڕای گشـتی جیهانـی دەرەوە بۆ هێرشـکردنە سـەر کـورد و ترسـاندنی کورد ئامادە بـکات. ئەم بیرۆکەیـەی حکومـەت لەبری ئـەوەی بیرۆکەیەکی خۆگونجێنی بێـت، داهێنەرانەیە. (یان دەکـرێ بیرۆکەیەکـی فریودەرانـە بێت، ئەگەر بێـت و پەرەگرافی ٢ لە نامەکەی پێشـووم ڕاسـت بێـت). بیرۆکـەی گشـتی بریتییـە لـەوەی حکومـەت بـڕی ١٠ ملیـۆن پاوەنـدی بـۆ ئاوەدانکردنـەوەی کوردسـتان خـەرج کـردووە؛ یـان هەمـوو هەوڵەکانـی خـۆی بـۆ ئاوەدانکردنـەوەی کوردسـتان وەگەڕخسـتووە. هـەر بۆیەش حکومەت هەرگیـز داواکاری کـوردە ‹جوداخـوازەکان› قبـوڵ نـاکات و تەنیـا ژمارەیەکـی کەمـی کـورد (لە شـوێنێک بە ٣٠٠ کـەس مەزەندەکـراوە) دژایەتـی حکومـەت دەکـەن و هەوڵـی جیابوونـەوە لـە بـرا عەرەبـەکان دەدەن. ئـەو ژمـارە کەمـەش کـە دژی حکومەتـن لێکجیـاوازن و تەنانـەت مەلامسـتەفا بەربەرێکانێـی براکـەی شـێخ ئەحمـەد دەکات.

٦. ئـەو ئامادەکارییانـەی سـەرەوە لەلایـەن حکومەتـەوە وا دەردەخات، ئەگـەری پێکدادانی کـراوە، ئەگەرێکـی بڕاوەیە. بەهەرحاڵ، هـەروەك بەڕێزتان ئاگادارن، ناتوانرێت پێشـبینی ڕووداوەکانـی عێـراق بکرێـت و دواییـن بڕیـار هـەروەك ئێمـە دەیزانیـن، لەلایـەن حکومەتێکـەوە دەدرێـت کـە بەداخـەوە لـە ناوخۆیـدا دابـەش بـووە.

٧. مـن کۆپییـەک لەم نامەیـە بۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییەکان لە عەمـان، ئەنقەرە، بەحرێـن، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، بـۆ سـکرتێری (J. I. G) و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم.
(E. F. G. Maynard)

M. St. E. Burton, Esq.

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن S. W. 1

نهێنی

(10114/36/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٦ی مارچ ١٩٦٥

کوردستان

١. ئەم هەفتەیە، گواستنەوەی هێزی سوپای عێراق بە ئاشکرا بەرەو باکوور، دەستی پێکرد. مەبەست لەم گواستنەوە ئاشکرایە، ترساندنی کورد بوو. بەشێک لە پاشکۆی لیوای (ت ٥٤) لە ناوچەی ‹H.3› لە بەغداوە دەرباز بوونە و بەرەو موسڵ چوونە. تۆپخانە لە محاویل (Mahawil) و هێزی پیادەی ١، لە دیوانیە (ئەم هێزە بۆ هەولێر دامەزراوە) لە بەغداوە تێپەڕ بوونە [تا بەرەوە باکوور بڕۆن]. ئەم هێزەی دوایی لە کاتی دەرباز بوونی لە بەغدا، لەلایەن خودی عارفەوە پێشوازی لێکرا، هەروەها عارف لە ‹حەبانیە› گوتارێکی پێشکەش بەو هێزانە کرد کە بۆ هێرشکردنە سەر باکوور پێکهێنراون؛ لەم گوتارەدا عارف داواکارییەکی تایبەتی خستە بەردەم شیعەکان، تا لە دژی کورد پشتگیریی لە حکومەت بکەن. نزیکەی ٨٠٪ پلەدارەکانی [سوپا] شیعەن، ئەم وتارە وادەردەخات حکومەت متمانەیی بە ئەوان نییە. هەروەها عارف پێشوازیی لە کوردی لایەنەگری حکومەت کرد، بەتایبەتیش خێڵەکانی دوژمنی بارزانییەکان. هەروەها بە گوێرەی دواییـن ژمارەی ڕۆژنامەی نهێنی ‹خەبات› ژمارەی هێزی سوارەی سەلاحەدین [فورسان سەلاحەدین] دوو قات زیادی کردووە. کۆمەڵێک لایەنی کوردی هەن، حکومەت لە جەنگی پیادەدا، زۆرتر ئەوان بەکار دێنێت.

٢. هەڵمەتی ڕۆژنامەوانی [لە دژی کورد] هەروەك خۆی بەردەوامە و چیرۆکی پێشنیازە جوامێرەکانی حکومەت بۆ کورد لە خۆ دەگرێت؛ «برا کوردمان›› ئاگاداراکراونەتەوە فریوی پیلانگێڕی ئیمپریالیستەکان نەخۆن و چاوچنۆک نەبن.

٣. حکومەت ئامادەکاری دەکات بۆ دەستبەسەرکردنی ژمارەیەکی زۆری کورد کە لە بەغدان و ئەو کەسانەی لە ماوەی ڕابردوودا لە بەغدا بوون و لە کاتی سەرهەڵدانی پشێوویی‌یەکان لەباکوور خۆیان ئامادە کرد بەرەو [باکوور بگەڕێنەوە].

٤. ڕای گشتی کورد لە بەغدا، کە لایەنگری [کوردە] توندڕەوەکانە، گلەیی لە مەلامستەفا دەکەن بەوەی لەبەرانبەر حکومەتدا زۆر میانڕەو بووە. بە بۆچوونی ئەوان، ئیبراهیم ئەحمەد و جەلال تاڵەبانی، سەرکردە دەرکراوەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان، دەگەڕێنەوە عێراق و هەر بە دەستپێکردنی شەڕ، پێگەیەکی گرنگ بەدەست دێنن. لەڕاستیدا، سەختە پێشبینی ئەوە بکرێت، چی ڕوو دەدات. لەوانەیە شەڕ ببێتە هۆی ئەوەی کورد واز لە جیاوازییەکانیان بهێنن، بەڵام قەیرانەکانی ڕابردوو ئەوەیان دەرخستووە، تەنیا سەرکردەی شەڕکەری کورد، مەلامستەفایە.

٥. هێزی ئاسمانی عێراق کە بەشێکی کەمی [بەرەو باکوور] گواستووەتەوە، ئامادەی دەستپێکردنی ئۆپەراسیۆنە. ئەم هێزە ڕاهێنان لەسەر بەکارهێنانی بۆمبی ناپاڵم دەکات و لەم بارەوە زەخیرەی پێویستیان لەبەر دەستە. هەروەها کورد هۆشداریان داوە، لەوانەیە حکومەتی عێراق گاز لە دژی کورد بەکاربهێنێت (پەرەگرافی ٤ی نامەکەم لە ٢ی جانیوەری).

٦. لەو کاتەوە، هەموو کەسێک تیشکی خستووەتە سەر جووڵەی سوپا، بەغدا پڕ بووە لە دەنگۆ. دەگوترێت بەم نزیکانە حکومەت هۆشداری دەداتە کورد، تا چەکەکانیان ڕادەست بکەن. [لەبەرانبەردا] کورد دەڵێن هۆشداریان بە حکومەتداوە، ئەگەر بێت و بەرەو پێنجوێن پێشڕەویی بکەن (دەکەوێتە سەر سنووری ئێران و ڕۆژهەڵاتی سلێمانی)، کورد بەرەنگاریان دەبنەوە. تا ئێستا چەندین پێکدادانی جیددی [لە نێوان هێزەکانی حکومەت و کورددا] ڕوویداوە، لەوانەشە ئەم دەنگۆیانە ڕاست نەبن.

٧. زۆرترین دەنگۆ سەبارەت بە هەڵوێستی میسرییەکانە. یەکێک لە بەرچاوترین دەنگۆ بریتییە لە چیرۆکێک، گوایە باڵیۆزی میسر، کە لەم هەفتەیە لە قاهیرە گەڕاوەتەوە، لەلایەن ناسرەوە بۆ عارف پەیامێکی پێیە و داوای لە عارف کردووە،

لـە کاتێکـدا بارگـرژی [لـە نێـوان عـەرەب و] ئیسرائیـل لەوپـەڕی خۆیدایـە، لـە دژی کـورد جەنـگ بەرپـا نـەکات. دەنگۆیەکیـتری زۆر بـاو بـە پێچەوانـەی ئـەم دەنگۆیـەی سـەرەوە، کـە وا دەردەکەوێـت لەلایـەن وەزارەتـی بەرگـری عێراقـەوە بـڵاو کرابێتـەوە، بانگەشـەی ئـەوە دەکات، گوایـە ئـەو هێـزە میسریانـەی لـە عێراقـن، بەهێزتـر دەکرێـن، بۆئـەوەی یـان پشـتیوانی هێزەکانـی عێـراق بـن کـە سـەرقاڵی بـە جێگەیاندنـی ئەرکەکانـی پاراسـتنی ئاسایشـی ناوخـۆن، ئـەم هێزانـە دەسـتکراوە بـن بـۆ شـەڕکردن لـە باکـوور [واتـە ئەرکـی ئاسایشـی ناوخـۆ بـە هێزەکانـی میـسر بدرێـت و هێزەکانـی ئێـراق بچنـە باکـوور و بەشـداری لـە شـەڕی دژەی کـورد بکـەن] یـان، ئـەم هێـزە میسریانـە ڕاسـتەوخۆ بەشـداری شـەڕ بکەیـن.

لەڕاسـتیدا، دەنگـۆی ئـەوەی باڵیـۆزی میـسر پەیامێکـی لەلایـەن نـاسرەوە هێنـاوە لـە چاپەمەنییەکانـدا بـڵاو کرایـەوە. یەکـەم دەنگـۆ، هـەروەك لـە ناوەرۆکیـدا دیـارە قسـەیەکی زانـراو بـووە. دووەم دەنگـۆ لەلایـەن ئـەو ئەفسـەرانەی سـوپاوە بڵاوکرایـەوە، دەخـوازن نـاسر زۆرتـر دەسـت لـە کاروبـاری عێـراق وەربـدات.

٨. بـاس لـەوە دەکرێـت سـوپای عێـراق دەسـت بـە دروسـتکردنی بـارەگای سـەربازی[لە کوردسـتاندا] کـردووە، هەروەهـا لەگەڵ دوو ئەفسـەری کۆن و سـتافێکی شـارەزا، لە ژێر فەرماندەیـی براکـەی عارف و سـەرۆکی گشـتی ئـەرکان (C.G.S)، فەرماندەیی هەڵمەتی هێرشـبردنە سـەر باکـوور بەڕێوەدەبردرێـت. سـوپای عێـراق بـە درێژایـی جـادەکان پێشـڕەویی کـردووە، بـەڵام هیچیـان دەسـت نەکەوتـووە و ژمارەیەکـی زۆریـان لەلایـەن کـوردەوە دەورە دراون، هەروەهـا لەوانەیـە فاکتەرە دەرەکییەکان ببنە هۆی پاشەکشـەی سـوپای عێـراق. لەوانەشـە تـەواوی سـوپا بـۆ شـەڕکردن [لـە دژی کـورد بـەرەو باکـوور] نەگوازرێنـەوە، چونکـە کـەش و هـەواش تـا مانگـی ئەپریـل بـۆ شـەڕکردن لەبـار نییـە.

٩. مـن کۆپییـەک لەم نامەیـە بۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییەکان لە عەمـان، ئەنقەرە، بەحرێـن، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، بـۆ سـکرتێری (J. I. G) و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم. (E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/37/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا-بەغدا

١٣ی مارچ ١٩٦٥

کوردستان

١. گواستنەوەی سوپا بەرەو باکوور و هەڵمەتی چاپەمەنی بۆ هۆشداریدان و ئاگادارکردنەوەی کورد، بەردەوامە. پێشوازیکردن لەو هێزانەی بەرەو باکوور دەچن، بوو بە خوویەکی بەردەوامی سەرۆک عارف.

٢. دەنگۆکان بەردەوامن و زیاتر بوونە. دەنگۆکانی پێکدادان و قوربانی لێکەوتنەوەی ژمارەیەکی زۆری سوپای عێراق بەردەوامن. لەوانەیە ئەم دەنگۆیانە ڕاست نەبن، بەڵام دەنگۆی ئەوەی هێزی ئاسمانی عێراق ناوچەی دەوروبەری دهۆکی بوردمان کردووە، ڕاستە. باس لە ڕێکەوتی جۆراوجۆر دەکرێت وەک ڕۆژی هێرشکردنی حکومەت بۆ سەر باکوور. ڕاستە کەش و هەوا لە جاران گەرمتر بووە، بەڵام تا هەنوکەش گواستنەوەی سوپا بەرەو باکوور تەواو نەبووە و هیچ هۆشداریەکی ئاشکراش بە کورد نەدراوە بۆ ئەوەی چەکەکانیان ڕادەست بکەن. پەیوەندی نێوان حکومەت و کورد بەردەوامە. داوا لە باڵیۆزی تورکیا لە بەغدا کراوە سنووورەکانیان لەگەڵ کوردستان دابخەن. وادەردەکەوێت داوکاریی هاوشێوە ببێتە بابەتی سەرەکی گفتوگۆی نێوان وەزیری دەرەوەی ئێران [لەگەڵ حکومەتی عێراق] کە بە نیازە لە ٢٦ی مارچ سەردانی بەغدا بکات.

٣. ئێمە زانیارییەکمان لەبەردەستە و وادەردەکەوێت دروست بێت و تایبەتە بە پلانێکی سەربازیی بۆ کۆتایهێنان بە کێشەی کورد. ٤ کەرتی سەربازی لە ناوچەکانی باکووری موسڵ جێگیرکراون، تا ئۆپەراسیۆنی سەربازی [لە دژی کورد بەڕێوە ببەن]. دوو میحوەری سەرەکی پێشڕەوی سوپا بریتیە لە هەولێر-ڕواندز-ڕایەت (کەرتی ١) و کەرکوک-سلێمانی-پێنجوێن (کەرتی ٢). هەروەها لەوانەیە پێشڕەوییەکی

لاوەکیش لەلایەن کەرتی ٥، بە ئاڕاستەی مەیدان-دەربەندیخان-هەڵەبجە ئەنجام بدرێت. ئەگەر بێت و ئەم پلانە جێبەجێ بکرێت، لەوانەیە سوپا بتوانێت سەرەتا پێشڕەویی زەمینی ئەنجام بدات و دەست بەسەر هەندێك ناوچەدا بگرێت و بۆ ئەم سەرکەوتنەش ئەوپەڕی پڕوپاگەندە بەکاربهێنرێت. قۆناغی یەکلاکەرەوە لە دوای یەکەمین سەرکەوتنەوە دێت، واتە ئەو کاتەی سوپا بەنیاز بێت لە جادەکان دوور بکەوێتەوە و هەوڵ بدات لە دەرەوەی جادەکان ڕووبەڕووی کورد ببێتەوە.

٤. ئەگەری دەستپێکردنی خولێکیتری شەڕ بۆچوونی کوردی [لەبەرانبەر حکومەت زۆر توندتر کردووە. وادیارە کورد بڕیاریانداوە ئەمجارە زۆر جیددیتر لە جارانی پێشوو لە دژی حکومەتی عێراق بجەنگن. من گوێ بیستی یەک دوو دەنگۆ بوومە کە کوردە میانڕەوەکان باسیان لە سەربەخۆیی و جیابوونەوە لە عێراق کردووە. تا هەنوکە زۆربەی کورد جەختیان لەوە کردووەتەوە، ئەوان خوازیاری خودموختارین لە چوارچێوەی دەوڵەتی عێراقدا. هەڵبەت ئەم ئاماژانە، قسەگەلێکن لە کاتی هەڵچوون دەردەبڕێن و هیچ گۆڕانێک بەسەر سیاسەتی کورددا ناهێنێت، بەڵام باسکردن لە سەربەخۆیی شتێکی تازە و نیگەرانکەرە.

٥. من کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، بۆ سکرتێری (J. I. G) و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.
(E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/45/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢٠ی مارچ ١٩٦٥

کوردستان

١. خەریکە گواستنەوەی سوپا بۆ باکوور کامڵ بێت. بەغدا هەموو هێزی پیادەی [بەرەو باکوور] گواستووەتەوە، تەنیا بەتالیۆنی پاسەوانی سەرۆکایەتی نەبێت. تەنیا هێزێک کە لێرە [واتە بەغدا] ماوەتەوە فەوجی نیسرییەکان لە ‹تاجی› و ژمارەیەک تانکن، بۆ بەرگری لە کۆشکی کۆماری ماونەتەوە. بەغدا پشتی بە یەکێک لە سێ بەتالیۆنی پیادەی بەستووە، هەروەها فەوجی پاڵەوان بۆی هەیە هەر ڕۆژێک بەرەو ‹H. 3› بجوڵێنرێن [و بەرەو باکوور بڕوات]، دوو لە سێی فەوجەکەی ‹ت ٥٤› ئێستا لە باکوور جێگیر بوونە. (هێزەکانیتری سەر بە فەوجی پاڵەوان بەرەو ‹H. 3› جوڵێنراون). ئەوەش بەو مانایە دێت، سوپا هەموو هێزی خۆی بەکار دێنێت، تەنانەت پێش ئەوەی ئۆپەراسیۆنەکان لە کوردستان دەست پێبکرێن. هەروەها لە چۆڵکردنی پایتەخت لە گشت هێزە یەدەکەکانی پاراستنی ئاسایشی ناوخۆ، حکومەت خەریکی ئەنجامدانی سەرەڕۆییەکی گەمژانەیە. ئەنجامی ئەم بابەتە بریتییە لەوەی حکومەتی عێراق پەنا بۆ گشت ئامرازێک دەبات کە بە یەکجاری و بۆ هەمیشە کێشەی کورد چارەسەر بکات.

٢. پەیوەندییەکانی نێوان حکومەتی عێراق و کورد بەردەوامە و مەلامستەفا سیاسەتی میانڕەوانەتری گرتووەتەبەر. زۆر دووری گفتوگۆکان بە چارسەرییەک بگەن، چونکە حکومەت پێداگری لە چەکدانانی هێزە ناڕێکخراوەکانی کورد دەکات، داواکارییەک، ئەگەری دوورە لەلایەن کوردەوە پەسەند بکرێت، بەتایبەتیش لە حاڵی حاررزدا حکومەت بۆ ترساندنی کورد هەڕەشەی بەکارهێنانی هێز دەکات.

٣. هەڵمەتـــی ڕاگەیانـــدن زۆر چڕتـــر بووەتـــەوە و ســـەروتارەکان زۆر ڕاســـتەوخۆ و ڕاشـــکاوانە هەڕەشـــەی بەکارهێنانـــی هێـــز [لـــە دژی کـــورد دەکـــەن].

٤. بـــە گوێـــرەی وەزارەتـــی کاروبـــاری دەرەوەی عێـــراق، وەزیـــری دەرەوەی ئێـــران ســـەردانە چاوەڕوانکراوەکـــەی کـــە بڕیـــار بـــوو لـــە ٢٦ی مـــارچ ســـەردانی بەغـــدا بـــکات، هەڵوەشـــاندووەتەوە.

٥. زۆربـەی سیاسـییە چالاکەکانـی کـورد بەغدایـان بەجێهیشـتووە و بـەرەو باکـوور چوونـە، تەنیـا دوو وەزیـرە کوردەکـەی پێشـووی حکومەتـی عێـراق نەبێـت؛ واتـە فـواد عـارف و بابـا عەلـی، ئەوانیـش بەنیـازن لـە بەغـدا دەربچـن.

٦. چەندیـن هەواڵـی پشتڕاسـتکراومان سـەبارەت بـە پێکدادانـی نێـوان کـورد و هێزەکانـی حکومەتی عێراق بە دەسـت گەیشـتووە. یەکێک لە ئەفسـەرەکان کە خەڵکی بەغدا بوو، کـوژراوە و بەخاکسـپاردنەکەی زۆر بـە وریاییـەوە لـە چاپەمەنی ناوخـۆدا بڵاوکراوەتەوە.

٧. کۆپییـەک لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، بـۆ سـکرتێری (J. I. G) و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم. (E. F. G. Maynard)

M. St. E. Burton, Esq.

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن S. W. 1

نهێنی

(10114/52/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢٧ی مارچ ١٩٦٥

کوردستان

١. حکومەتی عێراق پرۆسەی جێگیرکردنی هێزەکانی وەک ئامادەکارییەک بۆ هێرشکردنە سەر کوردستان تەواو کرد. دەنگۆی ئەوە لە ئارادایە، حکومەت هۆشداری بە کورد داوە، چەکەکانیان ڕادەست بکەن، بەڵام تا هەنوکە ئەو هۆشدارییە بە ئاشکرا ڕانەگەیێندراوە، هەروەها تا هەنوکەش پەیوەندییەکانی نێوان حکومەت و کورد نەپچڕاوە. هەستی گشتی لە بەغدا ئەوەیە حکومەت هێرشەکەی پاشخستووە، لەوانەیە ئەمەش بە هۆی هۆکاری دەرەکییەوە بێت، بەڵام پێداگری حکومەت لەسەر بەرپاکردنی جەنگ وایکردووە، نەتوانێت پاشەکشە لەم قسەیەی خۆی بکاتەوە.

٢. بودجەی گشتی ساڵی ١٩٦٥-٦٦، کە بڵاو بووەتەوە، باس لە تەرخانکردنی ٨٥ ملیۆن دیناری عێراقی بۆ کەرتی بەرگری کراوە، واتە نزیکەی دوو قاتی بودجەی ساڵانی ڕابردووی تەرخانکراو بۆ ئەم کەرتە. بە ڕەچاوکردنی ئەوەی کڕینی چەک ئاشکرا ناکرێت، کەواتە چاوەڕوانی ئەوە دەکرێت ڕۆژ لە دوای ڕۆژ تێچوونی کەرتی بەرگری زۆر بەرز ببێتەوە.

٣. موحسین ئەلحەکیم سەرکردەی ڕۆحیی شیعەکان لە نەجەف، بووە بە مەڵبەندێکی کارای چالاکی لۆبیگەریی. کورد لە ئەو نزیک بوونەتەوە، تا فەتوایەک دەربکات و تێیدا شەڕ لە دژی کورد حەرام بکات. دەرکردنی ئەم جۆرە ڕاگەیاندنە لەلایەن حەکیمەوە کاریگەرییەکی زۆر لەسەر سوپا دروست دەکات کە ڕێژەیەکی هەرە زۆری پلە و پۆستەکانی بە دەست شیعەکانەوەیە، هەر بۆیەش سەرۆک عارف دوو لە وەزیرەکانی

بـۆ لای موحسـن ئەلحەکیـم نـاردووە، تـا ڕەزامەنـدی ئـەو دەسـتبەر بکـەن کـە چـاوی بـە عـارف بکەوێـت. باڵیـۆزی ئێـران [لـە بەغـدا] زۆر بـە نهێنی ڕۆبـی (Robey) ئـاگادار کردووەتـەوە کـە پەیامێکـی بـۆ موحسـین ئەلحەکیم ناردووە و پێشـنیازی کـردووە، ڕەتی بکاتـەوە چـاوی بـە عـارف بکەوێـت، هـەر بۆیـەش ئـەم چاوپێکەوتنـە ئەنجام نـەدراوە. بەهەرحـاڵ، سـەختە پێـش هەڵگیرسـانی شـەڕ هەر جـۆرە فەتوایـەک لەلایەن موحسـین ئەلحەکیمـەوە دەربچێـت. ئاسـانە ئەلحەکیـم کـە هەنوکە پیـر و نەخـۆش و وریایە، هان بدرێـت، ئـەم فەتوایـە دەرنـەکات، تا ئـەو کاتەی شـەڕ هەڵنەگیرسـابێت.

٤. هەڵمەتـی ڕۆژنامـەکان هـەر بەردەوامـە، بـەڵام تـا ڕادەیـەک بـە هـۆی ئاڵۆگـۆڕی پێشـنیازەکان لـە نێـوان حکومـەت و کورددا، ئـەم هەڵمەتـە ئارامتر بووەتـەوە، هەروەها نووسـینەکان بـە جۆرێـک ڕێکخـراون، تـا بـاس لـەوە بکـەن کـورد داوای جیابوونـەوەی یەکجارەکـی لـە عێـراق دەکـەن. زۆرێـک لـە عێراقیـەکان بـەم جـۆرە بیـر دەکەنـەوە [کـورد دەیانەوێـت جیابنـەوە]، بـەڵام زۆرێـک لـە عێراقیـە وردبینەکانیـش ئـاگاداری مەرجـە میانڕەوەکانـی ئـەم دواییـەی کـوردن و بـەم هۆیەشـەوە ڕەخنـە لـە حکومـەت دەگـرن [کـە لەگـەڵ کـورد ڕێـک ناکەوێـت]. بـە پـێ سـەرچاوە باوەڕپێکـراوەکان، ڕادیـۆی بەغـدا ئامـادەکاری بـۆ پەخشـکردنی کۆمەڵێـک بەرنامـە دەکات؛ بۆنمونـە مۆسـیقا پەخشـکردن. وادەردەکەوێـت ئـەم کارەش ئامادەکاریـی بێـت بـۆ ڕاگەیاندنـی یەکـەم سـەرکەوتن لـە هەڵمەتـی [هێرشـکردنە سـەر کـورد].

٥. پێکدادانـی نێـوان کـورد و سـوپا لـە ئاسـتێکی کـەم بەردەوامـە. هێـزی ئاسـمانی عێـراق لـە ناوچەکانـی دهـۆک و ئاکـرێ چەنـد هێرشـێکی ئەنجامـداوە و ئـەم ناوچانـەی بـە موشـەك و بۆمـب بۆردمـان کـردووە.

٦. مـن کۆپییـەک لەم نامەیـە بۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییەکان لە عەمـان، ئەنقەرە، بەحرێـن، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، بـۆ سـکرتێری (J. I. G) و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم. (E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/56/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢ی ئەپریل ١٩٦٥

کوردستان

١. بەردەوامیی پاشخستنی هەڵمەتی هێرشکردنی حکومەت بۆ سەرکورد ،بووەتە هۆی بڵاوبوونەوەی دەنگۆکان و بەگومان بوون لە حکومەت. میسرییەکان و لایەنگرانی هەموو هەوڵێکی خۆیان وەگەڕخستووە، تا زۆرترین دەسکەوت لەم بارودۆخە دەستەبەر بکەن، بە جۆرێک پاشخستنی هێرش بۆ سەر کوردستان، بۆ هاتنە ناوەوەی میسر بۆ ناو ئەم کێشەیە دەگەڕێننەوە، تا بەشێوەیەکی ئاشتییانە کێشەکە چارەسەر بکرێت، بەڵام ئاماژەی ئاشکرا لەلایەن حکومەتەوە بۆ دەستپێکردنی شەڕ لە ئارادایە. هەستی گشتی لە بەغدا بریتیە لەوەی تا کۆتایی هاتنی پشێویەکانی جەژنی قوربان (کە لە ١٤ی ئەپریل بە کۆتا دێت)، هێرش ناکرێتە سەر باکوور.

٢. سەرۆک عارف ئەم هەفتەیە کاتی لە موسڵ و کەرکوک بەسەر بردووە، تا سەردانی یەکەکانی سوپا لەم ناوچانەدا بکات و ڕۆحییەتی ئەم هێزانە بەهێز بکات. هاوکات ئەرکە ئیدارییە مەدەنییەکانیشی [لەم ناوچانەدا] جێبەجێ بکات. لەم گەشتەدا، بە پلەی یەکەم جەخت لەسەر سەردانی ناوچەکانی موسڵ کراوتەوە، واتە مەڵبەندی لایەنگرانی گرتنەبەری سیاسەتێکی توند لە دژی کورد.

٣. هەروەها دووبارە گەمارۆدانی ئابوری سەر کوردستان درێژکراوەتەوە و بارهەڵگرەکانی گواستنەوەی کالّا مەدەنییەکان، لە سنووورەکانی ئەم ناوچانە دوورخراونەتەوە و بەرەو دواوە گەڕێندارونەتەوە.

٤. باڵیۆزی ئەڵمانیای ڕۆژئاوا ئێمەی ئاگادار کردووەتەوە، لە لێکۆڵینەوەکانیدا سەبارەت بەو بۆمبە ناپاڵمانەی بە دەست حکومەتی عێراق گەیشتوون، بەو ئەنجامە گەیشتووە، ئەم ناپاڵمانە لەلایەن حکومەتی ئەڵمانیای ڕۆژئاواوە دروستکراون. ئەو گوتی، حکومەتی عێراق داوای ٣٠،٠٠٠ بۆمبیتری لەم جۆرەی کردووە. بە بڕوای ئێمە یەدەکی ئیستای بۆمبی ناپاڵمی حکومەتی عێراق ٢،٢٠٠ بۆمبە.

٥. دوو نوێنەرە کوردەکە لە دوای چاوەڕوانییەکی زۆر لە بەغدا، بە بێ ئەوەی چاویان بە وەزیرەکانی حکومەتی عێراق بکەوێت، گەڕاونەتەوە کوردستان. بێگومان ئەوان هێشتا چارەنووسی شاندی پێشووی کوردیان لە بیر نەکردووە کە لە بەغدا بوون چیان بەسەر هات. بەعسییەکان لە جونی ١٩٦٣دا هێرشیان کردە سەر ئەم شاندە. ئەندامانی ئەم شاندە خرانە بەندیخانە و ئەشکەنجە دران.

٦. نامیلکەیەکی باڵی چەپڕەوی بەعسییەکان، سەرکۆنەی حکومەت دەکات کە بڕیاریداوە هێرش بکاتە سەر کورد. ئەوان دەڵێن داواکاریی کورد بۆ مافە نەتەوایەتییەکانیان مافێکی ڕەوایە و لە دژی بەرژەوەندییەکانی عەرەب نییە. بڵاوکراوەکە هێرشی بەعسییەکان بۆ سەر کورد دەخاتە پاڵ کەسایەتییە کۆنەپارێزەکانی ناو ئەم حزبە کە تا هەنوکەش لە حکومەتدا ماونەتەوە. (ئەمەش ئاماژەدانە بۆ عارف، تاهیر یەحیا و سوبحی عەبدولحەمید).

٧. هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی پاڵپشتی شیعە بەردەوامە و وەزیری ناوخۆ لە سەردانێک دایە بۆ باشووری عێراق. دەرکردنی فەتوایەک لە دژی کورد هەواڵی سەرەکی چاپەمەنی و ڕادیۆ و تەلەفزیۆنە. ئەم فەتوایەش لە ٣١ی مارچ لەلایەن شێخ عەلی کاشیف ئەلغیتە (Ali Khashif Al-Ghite)ەوە دەرکراوە. ئەو کوڕی ئایتوڵای پێشوو، محەمەد کاشف ئەلغیتیە و حکومەت لە هەوڵێکی سەرنەکەوتوودا هەوڵیدا لەبری ئایەتوڵا موحسین ئەلحەکیم، ئەو بە سەرۆکی ڕۆحی و جێگرەوە [محەمەد کاشف ئەلغیتە] بناسێنێت. لەڕاستیدا، ئەلحەکیم جێگری شەرعی و هەڵبژێردراوە.

٨. دەقی فەتواکە وەک ئایەتێکی قورئانی لەلایەن ڕۆژنامەکانی دژی کورد دەخوێندرایەوە، لەوانەیە حکومەت فەرمانی ئەنجامدانی ئەم کارەی دەرکردبێت.

٩. بەکارهێنانی دەقی قورئانی بۆ ڕەخنەگرتن لە یاغی بوون و ڕەخنەگرتن لە ئاژاوەچییەکان بووە و بەڵێنی لە خاچدانیان لەم جیهانە و بڕینی ئەندامانی جەستەیان لە جیهانیتر دراوە. ئەم بڵاوکراوانە لە ئەگەری بەرپابوونی جەنگدا بەڵێنی لەناوبردنی [کوردە ئاژاوەگێڕەکان] و شیوەنکردنی دایکان و پیرە پیاوانی داوە (ئەمەش وادیارە، هەڵسوکەوتێکی دوو ڕووانەیە [واتە حکومەت هیواخوازە شەڕ ڕوو نەدات]). لە کۆتاییدا، بڵاوکراوەکە داوای برایەتی نێوان عەرەب و کورد، هاوکاریی دوو لایەنەی [نێوان کورد و حکومەت] و دوور کەوتنەوە لە پیلانگێڕی دەرەکی دەکات.

١٠. ئەم کردەوەیەی حکومەتیش [واتە پەنابردن بۆ فەتوا و ئەم جۆرە بڵاوکراوانە] بە کردەوەیەکی ناپوختە و خراپ-لێکدراو هەژمار کراوە و نیشانەی بەگومان بوونی حکومەتە لە متمانەپێکردن بە شیعەکان. بەجێهێشتنی خزمەتی سەربازی لە ئاستێکی بەرفراوانداییە و پشێوی لە ناو یەکەکانی بەعقوبە کە بڕیارە بۆ باکوور بنێردرێن، سەریهەڵداوە.

بەهەرحاڵ، فەتوای کەسێکی نەناسراو، کێشەکە چارەسەر ناکات و لەوانەیە بەم هۆیەوە موحسین ئەلحەکیم زۆرتر دژایەتی حکومەت بکات. هەروەها لەوانەیە بەرپەرچدانەوەی شیعە، داوا لە سەید موحسین (Sayyid Muhsin) کردن بێ، حاڵی حازر، بڕیارێکی پێچەوانەوەی فەتواکەی ‹کاشیف ئەلغیتە› دەربکات و بەم جۆرەش لە پێگەکەی کەم بکاتەوە.

١١. من کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، بۆ سکرتێری (J. I. G) و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/60/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

١٠ی ئەپریل ١٩٦٥

کوردستان

١. هێرشێکی سوپای عێراق لە ٣ی ئەپریل بۆ سەر خەڵکی ئاسایی بێ چەک لە سلێمانی، بووەتە هۆی بڵاوبوونەوەی دەنگۆکان لە بەغدا، بەوەی شەڕ دەستی پێکردووە. وا دیارە لەم هێرشەدا بۆ داخستنی شەقامێک کە ژمارەیەک چایخانە لە خۆدەگرێت، تانک بەکارهێناوە و دواتریش لە ڕێگەی چەکی ئۆتۆماتیکییەوە، تەقە لەو کەسانە کراوە کە لەم چایخانانەدا بوونە. ڕاپۆرتەکان باس لە کوشتنی ١٦ بۆ ٩٠ کەس دەکەن. دەگوترێت ئەم هێرشە تۆڵەسەندنەوە بووە لەو پێکدادانەی پێشتر لەم ناوچەیەدا [لە نێوان سوپا و کورد] ڕوویداوە، بەڵام وا دەردەکەوێت، مەبەستی سەرەکی حکومەت ترساندن و تۆقاندنی کوردە، یان مەبەستی سەرەکی ئەم کارە هاندانی کوردە، تا وا بیر بکەنەوە، ئەوان [واتە کورد] بەرپرسیارن لە هەڵگیرساندنی شەڕ. بەهەرحاڵ وادەردەکەوێت ئەفسەرانی سوپا لە باشوورەوە [بەرەو باکوور] بێن (١٢-١٥ ئەپریل). لە ٣ی ئەپریلدا وەزیری ناوخۆ لە لێدوانێکدا بۆ ئەفسەرە پلە بەرزەکانی سوپا، ڕایگەیاندووە کە لە ئامادەباشیدا بن، چونکە لە هەر کاتێکدا ئەگەری ئەوە هەیە ‹بە کۆتایی هاتنی› [پشووی جەژنی قوربان] حکومەت هێرش بکاتەوە سەر کورد.

٢. لە ڕۆژی شەممە، ٣ی ئەپریل، سەرۆک وەزیران و وەزیری بەرگریی لە ناکاو بەغدایان بەرەو قاهیرە بۆ ماوەی دوو ڕۆژ بەجێهێشت. (بە هەمان فڕۆکەدا شاندێکی پێنج کەسی لە ئەندامانی کابینە، لە وڵات دەرچوون). لە بەغدا ڕای گشتی لەو بڕوایەدایە، هۆکاری سەرەکی گەشتی سەرۆک وەزیران بۆ قاهیرە پەیوەستە بە

دووبارە دەستپێکردنەوەی دۆزمنایەتیکردنی [کورد]. زۆربەی ڕوونکردنەوەکان باس لەوە دەکەن، ئامانجی سەرەکی ئەو سەردانە، هاوڕاکردنی میسرییەکانە لەگەڵ سیاسەتەکانی حکومەت لەبارەی کوردەوە. هەندێك ڕوونکردنەوە لەوەش ئەولاتر دەچن و باس لەوە دەکەن، ئامانجی سەرەکی لەم سەردانە ڕێکخستنی خۆپێشاندانی ئاشکرای هاوپەیمانیەتی نێوان عێراقی و میسرییەکانە. (یان لێداون سەبارەت بە یەکێتی نێوان میسر و عێراق). ئەگەر ئەم ڕوونکردنەوانە ڕاست بن، لەوانەیە ئەم کارە ئامانجی شاندێکیتریش بێت بە سەرۆکایەتی وەزیری ڕێنماییکردن کە هاوکات سکرتێری گشتی یەکێتی سۆسیالیستی عەرەبە. دەنگۆیەکیتر کە لەلایەن حکومەتەوە ڕەتکرایەوە، بریتیە لەوەی ئامانج لەم سەردانە داواکاریی سەرۆک وەزیرانە بۆ ناردنی ژمارەیەکی زۆرتر لە سوپای میسر، یان ڕاوێژکاری سەربازی میسریی بۆ عێراق.

۳. پڕوپاگەندەی حکومەت لە دژی کورد ڕێچکەیەکی نوێی وەرگرتووە. سەرەڕای زیندووکردنەوەی بیرۆکەی جاران بەوەی کورد هەوڵی جیابوونەوە لە عێراق دەدەن، حکومەتی عێراق ئەو ئاڕاستەیەی گرتووتەبەر، گوایە بەریتانیا (جاران چەمکی ناڕوونی ئیمپریالسیتەکان بەکار دەهێنرا) لە پشت کوردن [و هانیان دەدات لە عێراق جیا ببنەوە]. بڵاوکراوەی ئینگلیزی زمانی «بەغدا نیوز›› لەلایەن بەغداوە بەکاردەهێنرێت، تا لە ڕێگەیەوە سیاسەتەکانی حکومەت بە بیانییەکان و بە تایبەتیش شاندە بیانییەکان لە بەغدا بگات، لە ۸ی ئەپریلدا سەر لە نوێ زنجیرە وتارێکی ساڵانی ١٩٦١ و ١٩٦٢ی ڕۆژنامەی ‹ئەلسەورە›ی بڵاوکردووتەوە. مەبەست لەم کارەش بریتییە لە نیشاندانی ئەوەی لە نێوان ساڵانی ١٩٤٣ و ١٩٤٥ چەندین ئەفسەری ٢. ٢. سیاسی بەریتانیا، هەروەها خودی باڵیۆزی بەریتانیاش، مەلامستەفایان لە دژی حکومەتی عێراق هانداوە و چەکیان بۆ دابینکردووە. هەروەها وتارێک لە ژمارەی ئێستای ڕۆژنامەی ‹ئەلجمهوریە›دا بڵاوبووەتەوە و ئاماژە بەوە دەدات، لە ساڵی ١٩٤٥ ئەفسەرێکی بەریتانی لە دیانا ٥٠ پارچە چەکی بە مەلا مستەفا داوە.

٤. مـن کۆپییـەک لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـڕس و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/60/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

١٠ی ئەپریل ١٩٦٥

کوردستان

١. وادیارە هێرشی سەربازیی حکومەت لە ٦ یان ٧ی ئەپریل دەستی پێکردووە. بە پێی قسەی کورد و ڕاپۆرتەکان، حکومەت تا کۆتایی هاتنی جەژنی قوربان هێرش ناکات، بەشێک بووە لە فریوەکانی پلانە سەربازییەکەی حکومەت، بەڵام ئەم فریودانەش دەستکەوتێکی سەربازیی ئەوتۆی بۆ حکومەت دەستەبەر نەکردووە. حکومەت لەسەر ڕادیۆ هیچ بانگەشەیەکی سەبارەت بە دەستپێکردنی شەڕ لە باکوور، بڵاونەکردەوە. هەموو کەس، چاپەمەنی، وەزیرەکان و بەرپرسەکان، گشتیان لە پشووی [جەژنی قوربان]دان، بەڵام حکومەت بە شێوەیەک قسە و هەڵسوکەوت ناکات، گوایە شەڕ لە باکوور دەستی پێکردووە.

٢. میسرییەکان هەموو هەوڵەکانی خۆیان وەگەڕخستووە، تا قەناعەت بە هەموو کەسێک بهێنن، ئەوان هەرچی لە توانایاندا بووە، کردوویانە، تا ڕێگریی لەسەرهەڵدانی شەڕ بکەن. باڵیۆزی فەرەنسا ڕاپۆرتێکی ڕەسەنی میسری بەدەست گەیشتووە، گوایە ناسر لەم سەردانەی دوایی سەرۆک وەزیرانی عێراق بۆ میسر، هەڕەشەی کردووە، ئەگەر بێت و شەڕ دەست پێبکات، ئەو هێزە میسرییەی لە عێراقە، دەیکشێنێتەوە. هەروەها باڵیۆزی تورکیا بەهەمان شێوە لەسەر ئەم ڕووداوە ڕاپۆرتێکیان بەدەست گەیشتووە، تێیدا ئاماژە بەوە دراوە، حکومەتی میسر نەتەنیا بە ڕاشکاوی دژایەتی خۆی بۆ دەستپێکردنی شەڕ لە دژی کورد دەربڕیوە، بەڵکو داوای لە حکومەتی عێراق کردووە، کەرتێکی سەربازی بۆ شەڕکردن بۆ یەمەن بنێرێت. (سێیەم ڕاپۆرت لەو بڕوایەدایە لەلایەن هەوڵگریی عێراقییەوە

بڵاوبووەتەوە، باس لەوە دەکات ناسر بە تاهیر یەحیای گوتووە، شەڕی کورد بابەتێکی تایبەت بە کاروباری ناوخۆیی عێراقە؛ ئەو بۆچوونی خۆی سەبارەت بە گونجاونەبوونی دەستپێکردنەوەی شەڕ دەربڕیوە).

٣. زۆر سەختە لێرەوە بۆچوونی خۆمان سەبارەت بەوەی سیاسەتی ڕاستەقینەی میسر لە عێراق چییە، بخەینەڕوو، بەڵام وادیارە تا ئێستا هەڵوێستی میسر سەبارەت بە پێشکەش نەکردنی هاوکاری سەربازیی بۆ عێراق نەگۆڕدراوە. ئەو ئەفسەرە میسرییانەی بەم نزیکانە هاتوونەتە عێراق، لە هۆتێلێکی تایبەت بە گواستنەوەی ئەفسەرە میسرییەکان لە بەغدا نیشتەجێ کراون.

٤. من کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.
(E. F. G. Maynard)

M. St. E. Burton, Esq.,

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن S. W. 1

نهێنی

(10114/77/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢٤ی ئەپریل ١٩٦٥

کوردستان

١. ئەگەرچی هەڵمەتی سەربازی لە باکوور بەردەوامە، بەڵام تا هەنوکە شەڕ، لە ئاستێکی بەرفراوان ڕووینەداوە. ئەمەش بە هۆی دوو هۆکار:

ا نیمچە نابەدڵی سوپا (half-heartedness) [لە هەڵگیرسانی شەڕ] بەهۆی لاوازیی وردی سوپا. بە گوێرەی سەرچاوە کوردییەکان، ئەفسەرانی ژمارەیەک یەکەی سەربازیی، لە ماوەی ڕاگەیاندنی ئاگربەست، پەیوەندییەکی نزیکیان لەگەڵ کورد دروست کردووە، هەربۆیەش پێش ئەنجامدانی هەر جووڵەیەک، مۆڵەت لە کورد وەردەگرن. بە هۆی گرتنەبەری ڕێکاری دوو لایەنە [لە نێوان ئەم ئەفسەرانە و کورددا]، تا هەنوکە هیچ شەڕێک ڕووینەداوە.

ب وادیارە کورد، تەنیا لەو شوێنانە شەڕ دەکەن کە بارودۆخ لە بەرژەوەندیی ئەواندا بێت. بۆ نموونە، لە باکووری ڕۆژهەڵاتی هەولێر شەڕ ڕووێداوە، بەڵام تا ئێستا ئێمە هیچ وردەکارییەکمان سەبارەت بەم شەڕە بەدەست نەگەیشتووە.

٢. بەگوێرەی قسەکانی شایەت حاڵێکی باوەڕپێکراو، سوپا ژمارەیەکی زۆری ئۆتۆمۆبێلی سەربازیی وەکار خستووە، تا پاسەوانی لە ڕێگەی موسڵ-هەولێر و ڕێگەی هەولێر-کەرکوک بکەن. ئەم دوو ڕێگەیە لە ناوچەی دەشتایدا هەڵکەوتوون.

٣. نزیکەی ٦٠ بۆ ٧٠ ئەفسەر کە تا هەنوکە لە بەغدا ماونەتەوە، لەم هەفتەیەدا کۆ کراونەتەوە و بەرەو باکوور نێردراون. وازهێنان لە خزمەتی سەربازی لە نێوان پلە جیاوازەکانی سوپادا، گەیشتووەتە ئاستێکی مەترسیدار. ڕاپۆرتەکان باس لەوە

دەکـەن، بازرگانیـی سـاختەکردنی کارتـی مۆڵەتـی هاتوچـۆ، بازرگانییّکـی ڕێکخـراوە؛ ئـەم کارتانـە وەك یارمەتیدەرێـک بـۆ ڕاکـردن لـە خزمەتـی سـەربازی بـەکار دێـن.

٤. سـەرچاوە کوردییـەکان لـە بەغـدا، بەگومانـن لـە مەبەسـتی سـەرەکی ڕاگەیێندراوەکانـی قاهیـرە؛ هەروەهـا لـە چاپەمەنییەکانـی لایەنگـری ناسریـەت لـە بەیـروت هەوڵەکانـی هەڵمەتـی [حکومەتـی عێـراق] لـە دژی کـورد، بڵاوبووەتـەوە. بـە بـڕوای کـورد نـاسر هـەوڵ دەدات جەنگـی دژی کـورد، بـۆ ئامانجـە تایبەتییەکانـی خـۆی بـەکار بهینێـت. بـە بۆچوونـی ئـەم کوردانـە، هـەر کاتێـک هەڵمەتـی حکومەتـی ئێسـتای عێـراق شکسـتیهێنا، ئـەو کات نـاسر لـە پێگەیەکـدا دەبێـت، بتوانێـت بانگەشـەی ئـەوە بـکات، ئـەو هەمیشـە لـە دژی شـەڕ بـووە و بەمجـۆرەش لایەنەگرانـی ناسریـەت لـە عێـراق بەهێزتـر دەبـن. کـورد ئامـاژە بـەوە دەدەن، حاڵـی حـازر، نـاسر پشـتیوانی تەکتیکـی و ئاسـتێکی کـەم لـە دابینکردنـی چـەک پێشـکەش بـە حکومەتـی عێـراق دەکات.

٥. مـن کۆپییـەک لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـڕس و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/83/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٨ی مەی ١٩٦٥

کوردستان

١. تکایە ئاماژە بە نامەکەی مەینارد (Maynard) بە ژێدەری (٦٥/٨١/١٠١١٤) لە ١ی مەی، کە لەبارەی ڕووداوەکانی کوردستان نووسراوە، بدەن.

٢. لە ٣٠ ئەپریل شاندێکی پێکهاتوو لە چوار کوردی لایەنگری حکومەت بە سەرۆکایەتی دوو سەرۆک خێڵ، فەتاح هەرکی و عوسمان میران، لە هەولێرەوە بەرەو قەڵادزی بەڕێکەوتن، تا چاویان بە مەلامستەفا بکەوێت. نەقیبێکی سوپای عیراقیشیان لەگەڵ بووە. مەلا ستەفا بەڕێزەوە پێشوازی لە شاندەکە کردووە و گوێی لە پێشنیازەکانیان لەبارەی چارەسەر کێشەی کورد گرتووە، کە بریتی بووە لە پەسەندکردنی نزمترین ئاستی مەرجەکانی کورد [لەلایەن حکومەتی بەغداوە]، لە سەرەتای فێبریوەری ئەم مەرجانە [خرابوونە بەردەم حکومەت]. (نامەکەی مەینارد ٢٣ و (١٢/١٠١١٤) لە ٢٣ی جانیوەری و ١٣ فێبریوەری). مەرجی مانەوەی جەندرمە کورد کە لە ٣٠٠٠ پێشمەرگە پێکهاتبێت و بۆ ماوەیەکی دیاریکراو بێت لەلایەن حکومەتەوە قبوڵ نەکراوە. مەلامستەفا باسی لەوە کردووە، بەدەستپێکردنەوەی هێرشەکانی ئەم دواییە، پرسەکە لە قۆناغی مانگی فێبریوەری دەرچووە و پێشنیازەکانی شاندەکەی ڕەتکردووەتەوە.

٣. باڵیۆزی ویلایەتە یەکگرتووەکان لە بەغدا لەو بڕوایەدایە، شاندەکە ڕاسپێردرابوو، ئەم مەرجانە بخەنەڕوو. ئەم مەرجانە بە بەراورد لەگەڵ ئەو پێشنیازانەی حکومەت لە سەرەتای فێبریوەریدا لە ڕێگەی تاهیر یەحیا و بە ڕەزامەندی تاکتیکییانەی عارف خرابوونە ڕوو، لە ئاستێکی

بەرزتـــردان. دەنگـــۆی ئـــەوە هەیـــە، ڕەتکردنـــەوەی پێشـــنیازەکانی ئـــەم شـــاندە، بووەتـــە هـــۆی نائومێـــدی ژمارەیەکـــی زۆر کاربەدەســـتی بەغـــدا.

٤. شـــاندەکە لـــە ٣ی مانگـــی مـــەی گەڕانـــەوە هەولێـــر. لـــە کاتـــی دانوســـتاندنەکاندا، هەڵمەتەکانـــی هێرشـــکردن لەلایـــەن هـــەردوو لایەنـــەوە وەســـتێنرا بـــوون. ئـــەو ئاگربەســـتە لـــە ٤ی مانگـــی مـــەی کۆتایـــی هـــات و هـــاوکات پێگـــە ســـتراتیژییەکانی کـــورد زۆر بـــە خەســـتی بۆردمـــان کـــران؛ بـــە تایبەتیـــش لـــە ناوچـــەی زێـــوە و بەمـــۆ. چـــاوەڕوان دەکرێـــت، ســـوپای عێـــراق تـــا هەفتـــەی داهاتـــوو بەردەوامـــی بـــەم بۆردمانانـــە بـــدات. ئـــەم بۆردمانـــە هاوکاتـــە بـــۆ گوشـــار خستنەســـەر ئێـــران، تـــا ســـنووورەکانی دابخـــات و بـــە زووتریـــن کات پەیوەندییەکانـــی لەگـــەڵ کـــورد بـــە تەواوەتـــی بپچڕێنێـــت.

٥. لـــەم هەفتەیـــەدا لـــە بەغـــدا ڕای گشـــتی تیشـــکی خســـتووەتە ســـەر ئـــەو دووڕیانـــەی حکومـــەت ڕووبـــەڕووی بووەتـــەوە. ئـــەو چیرۆکـــەی لـــە باکـــوور هیـــچ شـــتێک ڕووینەداوە «تەنیـــا ئـــەوە نەبێـــت، لەم ناوچانەدا ژمارەیەک چەتە و یاغیبوو، دەســـتیان داوەتە کوشـــتن و دزیکـــردن» (ئەلجمهوریـــە-٦ی مـــەی) هەروەك خـــۆی بەردەوامە، بەڵام ئەم بانگەشـــەیە لـــەرزۆك کـــرا، کاتێـــک ڕادیـــۆی ‹Kol Isreal› گوتارەکـــەی دیک بیســـتۆن (Dick Beeston) ی پەخشـــکرد کـــە گوتارێکـــی زۆر ڕەخنەگرانەیـــە و بـــاس لـــە دۆخـــی رژێـــم دەکات [کـــە زۆر لەرزۆکـــە]. ئـــەم گوتـــارە لـــە دەیلـــی تەلەگـــرام لـــە ٣ی مانگـــی مـــەی بـــڵاو ببـــووەوە. ئـــەم پەخشـــە ڕۆژی دواتریـــش هـــەر بـــەردەوام بـــوو و بابەتێکـــی بیســـتۆن بـــە ناونیشـــانی ‹بەغـــدا لە شـــەڕی دژی کورد شکســـتی هێنـــاوە› (Baghdad blackout on war against Kurds)؛ بڵاوکرایـــەوە، لـــە وتارەکـــەدا ئامـــاژە بـــە پاشەکشـــەی هێزەکانـــی ســـوپای عێـــراق کـــراوە، پەخشـــەکە دەگەیشـــتە هەمـــوو شـــوێنێک. بـــێ گومـــان ئێـــوە ئـــەم وتارەتـــان بینیـــووە.

٦. ســـەرەڕای هەوڵەکانـــی حکومـــەت بـــۆ لەباربـــردن و بەدرۆخســـتنەوەی ئـــەم هەواڵـــە، حکومـــەت هەوڵـــی بەڕپەرچدانـــەوەی ئـــەم ڕاپۆرتـــە بیانیانـــە دەدات، تـــا خەڵـــک تیشـــکی نەخەنەســـەر، کـــەم تـــا زۆریـــش توانیـــوە ئـــەم کارە بـــکات. دوای چەنـــد ڕۆژێک لـــە هەڵبەز و دابـــەزی میدیـــا لـــە چۆنیەتـــی ڕووبـــەڕوو بوونـــەوەی ئـــەم هەواڵانـــەدا، ئێســـتا میدیـــا هەوڵـــی بەڕپەرچدانـــەوەی ئـــەم هەواڵانـــە دەدات. لـــە ٦ و ٧ی مانگـــی مـــەی کۆمەڵێـــک

سەرۆک خێڵی کوردی لایەنگری حکومەت، کە لە دۆخەکە ناڕازی بوون و زۆربەیان دوژمنایەتی کۆنیان لەگەڵ مەلامستەفادا هەیە، لەسەر تەلەفزیۆنی بەغدا دەرکەوتن، تا هاوکاری نزیکی نێوان مەلامستەفا و هێزەکانی سەنتۆ، بۆ خەڵک ئاشکرا بکەن. بە گوتەی ئەم سەرۆک خێڵانە، ئامانجی سەرەکی هێزەکانی سەنتۆ لە هاوکاریکردنی مەلامستەفا دوورخستنەوەی سوپای عێراقە لە بەجێگەیاندنی ئەرکە سەرەکییەکەی کە ئازادکردنی فەلەستینە. بە گوتەی حکومەت ئەم ‹ئاشکرا کردنە ئامانجی سەرەکی پەخشی ڕادیۆیی وڵاتانی بیانی دەخاتەڕوو، کە بریتییە لە ئاژاوە نانەوە، هەر بۆیەش پێویستە حکومەت سیاسەتێکی بەهێزتر دژە سەنتۆ بگرێتەبەر.

۷. بەڵگە هەن لەبارەی ئەوەی هەندێك ئەفسەر و کاربەدەستی حکومەت زۆر لە هەڵمەتی ‹هیچ شەڕێک [لە کوردستان] لە ئارادا نییە›› دەترسن، بە بڕوای ئەم کەسانە، ئەم سیاسەتە بەپێی ئامۆژگارییەکانی حکومەتی میسر گیراوەتەبەر. کاتێک لە ٢٤ی ئەپریل پاشکۆی (Attache) هێزی ئاسمانی ئێمە لە قاهیرە بوو؛ ئەو لە ئاهەنگێکدا لەلایەن نەقیب عەلی حوسێن جاسم کە پاشکۆی هێزەکانی عێراقە، براوەتە گۆشەیەک و پێی گۆتراوە باڵیۆزی عێراق لە میسر زۆر تورەیە، دەسەڵاتدارانی میسری ڕێگەیان نەداوە چاپەمەنییەکانی قاهیرە هەواڵەکانی تایبەت بە عێراق بڵاو بکەنەوە، بە تایبەتیش ئەو هەواڵانەی باڵیۆز بە ‹ڕوونکردنەوەی عەقڵانی› بارودۆخی کوردستان، ناوی بردووە. بە بڕوای من ئەم دوودڵیەی کۆماری عەرەبی یەکگرتوو لە پاڵپشتی نەکردنی هەردوو لایەن [حکومەتی عێراق و کورد] لەم دۆخە ئاڵۆزەدا پێشبینی کراو بوو. کاریگەریی بڵاو کردنەوەی ئەوەی دۆخەکە لە کوردستان زۆر خراپترە لەوەی خەڵک بیری لێدەکەنەوە؛ دەبێتە هۆی دابەزینی ئاستی جەماوەریی ناسریەکان لە ناو هێزەکانی سوپا و حکومەتدا.

۸. من کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(S. L. Egerton)

نهێنی

(10114/88/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا

١٥ی مەی ١٩٦٥

کوردستان

١. تکایە ئاماژە بە نامەکەم بدەن بە ژێدەری (٦٥/٨٨/١٠١١٤) لە ٨ی مەی، کە پەیوەستە بە ڕووداوەکانی کوردستان.

٢. پێنج فڕۆکەی کۆنی هێرشبەری هێزی ئاسمانی عێراق(Iraqi Air Force Hunter) لە جۆری ‹Marl IV›، کە زۆرتر بە مەبەستی مەشق و ڕاهێنان بەکار دێن، بەڵام بە ناپاڵم تەدارەك کراون، لە ٨ی مانگ ‹حەبانیە›یان بەرەو کەرکوک بەجێهێشت. لە ٩ی مانگی مەی، بیراوە دەبابەی هاوێشتنی ناپاڵم، لە حەبانیەوە بەرەو باکوور جوڵێنراون؛ لەوانەیە بەرەو کەرکوک بڕۆن. حاڵی حازر، ٢١ فڕۆکەی جۆری ‹Hunter Mark IX› لە بنکەی فڕۆکەوانی حەبانیەدا ماونەتەوە.

٣. لە کوردستان لە هەفتەی ڕابردوودا ئەم ناوچانەی خوارەوە لە ئەرز و ئاسمانەوە زۆر بە خەستی بۆردمان کراون:

ا لە لێوای موسڵ نزیک فیشخابور، واتە لەو شوێنەی سنووری‌کانی عێراق، سوریا و تورکیا پێکدەگەن، هێرشکراوەتە سەر نزیکەی بیست گوند و لە بۆردومانێکی تەمبێکاریدا ناپاڵم بەکارهاتووە.

ب لە زێوە کە دەکەوێتە ڕۆژهەڵاتی سورداش لە زنجیرە چیای پیرە مەگرون (٣٠ میل لە باکووری ڕۆژئاوای سلێمانی) دوای سێ جار بۆردمانی ئاسمانی، سوپا هێرشی کردووەتە سەر ئەم ناوچەیە. ئەم ناوچەیە بۆ کورد خاڵێکی ستراتیژییە و مەڵبەندی پەیوەندی کوردە لەگەڵ دەوروبەریدا (lateral communications).

ج لە قەڵادزێ، کە شارێکی قەبارە مامناوەندییە و دەکەوێتە سەر زێی بچووک، سوپا لە

گرتنی ئەم شارە شکستی هێنا. لە ١٣ی مانگی مەی، بە بێ هیچ ئاگادارکردنەوەیەکی پێشوەختە، هێرش کرایە سەر ئەم شارە. لەم هێرشەدا ٤٠ کوژراو و ٥٠ بریندار هەن. ژمارەیەکی زۆری منداڵ و ئافرەتیش لە ناو قوربانیەکاندان.

د. سەبارەت بە چیای بەموّ کە دەکەوێتە باکووری خانەقین، دوای چوار جار هەوڵدانی سوپا بۆ گرتنی ئەم شوێنە و شکستی هێنانی لە گرتنیدا، بۆردمانی ئاسمانی، لە حاڵی حارزدا وەستاوە.

٤. سەرچاوەیەک کە لە ٨ بۆ ١٢ی مانگی مەی، بە پاسەوانێتی فەرمییەوە، لە موسڵ و بە ڕێگەی هەولێر بەرەو کەرکوک ڕۆیشتووە، بە باڵیۆزی ئەمریکا لە بەغدای ڕاگەیاندووە، ژمارەی بنکە سەربازییەکان لە هەر سێ ناوچەکە بە شێوەیەکی سەرسوڕهێنەر زیادی کردووە. یەکێک لە هۆکاری زیادبوونی ئەم بنکانە لەم سێ شارەدا بۆ شەڕی دەروونی دەگەڕێتەوە، چونکە شەڕی پارتیزانی لەم ناوچەیە زۆر بوو. بۆ نموونە، تەقینەوەیەک لە وێستگەی سەرەکی دابینکردنی کارەبا لە موسڵ، لە ماوەی نێوان ٨-١٠ مەی تەزوی کارەبای بەسەر شارەکەدا پچڕاند، کە لەوانەیە تەقینەوەکە بە هۆی چاکنەکردنەوەی کەرەستەکانی ناو وێستگەکەوە بوو بێت. کەچی کورد لەسەرتاسەری ناوچەکەدا بڵاویان کردووەتەوە، ئەم تەقینەوەیە سەرەتای دەستپێکردنی هەڵمەتی تێکدەرانەیە. ئەم تەقینەوەیە هەر سێ بنکە سەربازییەکەی ئەم شارەی بۆ ماوەی ٤٨ کاتژمێر لە ئینزاری تەواودا هێشتەوە. بە گوێرەی قسەکانی ئەم سەرچاوەیە بەرچاوترین دیاردە لە کەرکوک بریتی بوو لە چالاکبوونی لەڕادەبەدەری فڕۆکەخانە. لە فڕۆکەخانەدا، فڕۆکەی جێتی لە جۆری یەک ماتۆر و لە جۆری (Ilyushins) بە درێژایی ڕۆژ لە فڕیندا بوون. سەرچاوەیەکیتریش، ئەم هەواڵەی پشتڕاست کردووەتەوە.

٥. هۆکارێکیتر لە بەرزبوونەوەی ژمارەی بنکەکانی سوپا و نیگەرانی سوپا، بریتییە لە دەرکردنی شەپۆلێک فەرمانی بە پێچەوانەی یەکتر و هەندێك جاریش قوڕس بۆ جێبەجێکردن، کە لەلایەن بارەگای سەرەکی هێزی مەیدانی، بە فەرماندەیی ژەنەڕاڵ عەبدولڕەحمان عارف و بە یاریدەدەری سوپاسالار عەبدولجەبار شەنشل،

دەردەچێت. دەنگۆی ئەوە هەیە سوپاسالار فەیسەل ئەلئەنساری، فەرماندەی کەرتی ٢، هەڕەشەی دەست لەکارکشانەوەی کردووە، ئەگەر بێت و خودی ئەو سەرکردایەتی ئۆپەراسیۆنەکانی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆی نەکات و دەستێوردان لە کەرتەکەیدا نەوەستێت. ئەلئەنساری بەرپرسانی سەرووی خۆی ئاگادار کردووەتەوە، وەری سوپا بەهۆی بەردەوام گۆڕینی ڕێنماییەکان و ئامانجەکان لەلایەن فەرماندەیی هێزەکانی مەیدانییەوە بۆ ئاستێکی زۆر نزم دابەزیووە،

٦. لە بەغدا ڕۆپاگەندەی فەرمی بەردەوامە لەوەی، لە باکوور هیچ شەڕێک ڕووینەداوە؛ بەڵام ڕۆپاگەندەی ئەوەی کارە ئاژاوەگێڕییەکانی بارزانی ناکرێت چیتر چاوپۆشیان لێبکرێ، بەردەوامە. ئەم ڕۆپاگەندەیە هاوکاتە لەگەڵ بڵاوکردنەوەی وەفاداریی ساختەی سەرۆک خێڵەکان بۆ دەسەڵاتی ناوەندی. هەروەها حکومەت دەستی بە دەستگیرکردنی ژمارەیەک لە کوردی بەغدای کردووە؛ ئەمەش بە دەسپێکی ئەو زنجیرە دەستگیرکردنانە هەژمار دەکرێت. لە ٩ی مانگی مەیدا، عەلی کەمال، حەسەن ڕەفعەت (کەسایەتی ژمارە ٩٠ لە ١٩٦٣) و ڕەشید جەودەت، واتە گشت ئەو کەسە ناسراوانەی کورد ڕەخنەیان لە سیاسەتی حکومەت لەبەرانبەر کورد دەگرت، دەستگیرکراون. ١٠ لە ١٥ بازرگانی کورد لە بەغدا کە بازرگانی بچووکن، لەگەڵ ژمارەیەک قوتابی دەستگیرکراون. بە پێچەوانەی چەندین ڕاپۆرت، فواد عارف (کەسایەتی ژمارە ٦٥ لە ١٩٦٤) دەستگیر نەکراوە. هەروەها تا هەنوکە هیچ یەک لە باوەڕپێکراوە بەردەوامە کوردەکانمان دەستگیر نەکراون. بە دڵنیاییەوە لەمەوبەدوا دەستگیرکردنەکان بە وریاییەوە ئەنجام دەدرێن و حکومەت هەوڵ دەدات، هەڵمەتی دەستگیرکردنی کورد، بێ گرفت تێپەڕێنێ.

٧. من کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(S. L. Egerton)

نهێنی

(10114/94/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

١٥ی مەی ١٩٦٥

کوردستان

١. تکایە ئاماژە بە نامەکەم بدەن بە ژێدەری (٦٥/٨٨/١٠١١٤) لە ١٥ی مەی، کە پەیوەستە بە ڕووداوەکانی کوردستان.

٢. بە پێی سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوی ناو پارتی دیموکراتی کوردستان، هێزی پیادە کە لەلایەن هێزی ئاسمانییەوە پشتیوانی دەکرا، تا دەست بەسەر گوندی شاخاویی و ستراتیژی زێوەدا بگرێت، (ڕۆژهەڵاتی سورداش)، سەرەنجام لە ١٠ی مانگی مەیدا لەم کارەدا سەرکەوت و ئێستا ئەم ناوچەیە لەلایەن یەکەیەکی هێزی سوپای عێراق داگیر کراوە. بەم هۆیەشەوە کورد، دەبێ بە دوای ڕێگەیەکیتردا بگەڕێن، تا بتوانن لە نێوان سلێمانی و ڕانیەدا پەیوەندی دروست بکەن. ئەم کارەش زۆر زەحمەت نییە.

٣. لە ماوەی هەفت هەفتە ڕابردوودا، شەڕ دەستی پێکردووە، نزیکەی یەک لەسەر پێنجی هێرشەکانی سوپای عێراق بۆسەر چیای بەمۆ بووە کە دەکەوێتە باکووری ڕۆژهەڵاتی خانەقین. ئەم ناوچەیەش تا ڕادەیەک ناوچەیەکی ستراتیژی گرنگی هەیە، چونکە چیاکە بە درێژایی سنووری عێراق قیت بووەتەوە و بەسەر ڕێگاکانی نێوان سلێمانی و خانەقیندا زاڵە.

٤. بە هۆی پچڕاندنی ئەم پەیوەندییەی کورد لەگەڵ دەوروبەریدا، سەرچاوەکەی ئێمە لە ناو پارتی دیموکراتی کوردستاندا، لەوبڕوایەدایە بەم نزیکانە هێرشی سەخت دەکرێتە سەر چیای سەفین کە بەسەر ڕێگەی نێوان کۆیسنجەق-

شـەقڵاوە-ڕواندز زاڵـە. بـۆ بڵاوکردنـەوەی هێـزی پیـادەی سـوپای عێـراق کـە لـەم ناوچەیـەدا کۆکراوەتـەوە، کـورد لـە هەفتـەی ڕابـردوودا دەسـتیان کـردووە بـە ئەنجامدانـی چەنـد هێرشـێک لـە دهـۆک و زاخـۆ [بـۆ سـەر سـوپای عێـراق لـەم ناوچانـەدا] تـا دەگاتـە دوورتریـن ناوچەکانـی باکـووری کوردسـتانی عێـراق، بـەڵام تـا هەنوکـە هیـچ هێزێـک لەلایـەن کەرتەکانـی ناوەنـد و باشـووری ڕۆژهەڵاتـەوە بـۆ پشـتیوانی لـەم هێزانـە نەنێـردراون.

٥. لـە ١٨ی مانگـەوە ئاسـتی هەواڵـەکان [سـەبارەت بـە شـەڕی باکـوور] کەمـی کـردووە و لـە بەغـدا دەنگـۆی ئـەوە بڵاوبووەتـەوە، شـەڕ لـە باکـوور ڕووی لـە کەمـی کـردووە. هەندێـک کـەس ئەمـە بـۆ دانوسـتاندنی نێـوان عێـراق و کۆمـاری یەکگرتـووی عەرەبـی دەگەڕێننـەوە کـە حاڵـی حـازر لـە قاهیـرە بەڕێـوە دەچێـت. هەندێکیتریـش بۆئـەوەی دەگەڕێننـەوە، هەنوکـە هێلەکانـی پەیوەندیکردنـی سـوپا لەڕادەبـەدەر بەرفـراوان بوونـە و پێداچوونـەوەش بـەم هێلانـە پێویسـتی بـە کات هەیـە. هیـچ بەڵگەیـەک لەبـەر دەسـت نییـە، پشتڕاسـتی بکاتـەوە تۆپبارانکـردن لـە کەرکوکـەوە وەسـتاوە.

٦. لـە ٩ی مانگـی مـەی، لـە بەغـدا دوو لـەو سـێ کـوردە نـاوداڕەی دەسـتگیرکرابوون، (پەرەگرافـی ٦ لـە نامەکـەم بـە هەمـان ژێـدەر) دوای ئـەوەی لەبـارەی پەیوەندییـان لەگـەڵ کـوردە چالاکەکانیـتر پرسـیاریان لێکرابـوو، ئـازاد کـران. حکومـەت بەخراپـی هەڵسـوکەوتی لەگـەڵ ئـەو کەسـانە نەکردبـوو. سـێیەم کـەس، واتـە ڕەشـید جـەودەت، تـا هەنوکـەش دەستبەسـەر کـراوە، لـە کاتـی لێپێچینـەوەدا زۆر بـە خراپـی هەڵسـوکەوتیان لەگەڵـدا کـردووە.

٧. بـی بـی سـی هەواڵـی گەیشـتنی جـەلال تاڵەبانـی بـۆ لەنـدەن، بـڵاو کردووەتـەوە. لـە ١٨ی مانگـی مـەی، پەخشـی بەشـی عەرەبـی ڕادیـۆی بـی بـی سـی لەسـەر ئـەم بابەتـە، سـەرنجی زۆر ناوەنـدی بـۆ سـەر ئـەم بابەتـە ڕاکێشـاوە و بووەتـە هـۆی ئـەوەی دوو ڕۆژ دواتـر ڕۆژنامـەی ئەلجمهوریـە، بـڵاو بکاتـەوە کـە جـەلال تاڵەبانـی، بۆیـە چووەتـە لەنـدەن، تـا وەفـاداری خـۆی بـۆ بەریتانییـەکان ڕابگەیێنێـت، واتـە بـۆ ئـەو لایەنـەی جوڵانـەوەی یاغیبـووان پـارەدار دەکات و فەرمانیـان پێـدەکات. پەیوەنـدی

دکتـۆر بـەزار بـە مسـتەر پەدلـی (Mr. Padley) لـە نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە و ناڕەزایەتـی دەربڕیـن لەبەرانبـەر پێشـوازی میدیاکانـی بەریتانیـا لـە جـەلال تاڵەبانـی؛ بـە دوور و درێـژی لـە ژمـارەی ٢١ی مانگـی مـەی ڕۆژنامـەی ‹ئەلمەنـار›دا باسـکراوە. پاشـکۆی چاپەمەنـی عێـراق (Iraqi Press Attache) [لەبەریتانیـا] ئـەم کارەی لەلایـەن حکومەتەکەیـەوە بـە کردارێکـی نادۆسـتانە هەژمـار کـردووە. مـن وەرگێڕانـی تـەواوی گوتارەکـە هاوپێچـی ئـەم نامەیـە دەکـەم.

٨. کۆپییـەک لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـرس و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێرم.

(S. L. Egerton)

M. St. E. Burton, Esq.

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن S. W. 1

نهێنی

(10114/100/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا

٢٨ی مەی ١٩٦٥

کوردستان

١. تکایە ئاماژە بدەن بە نامەکەم بە ژێدەری (٦٥/٩٤/١٠١١٤) لە ١٥ی مەی، کە پەیوەستە بە ڕووداوەکانی کوردستان.

٢. لەم هەفتەیەدا کەمی ئاست و ژمارەی ئۆپەراسیۆنەکانی باکوور بەردەوامی هەبوو. هێرشەکانی هێزی ئاسمانی عێراق تا ئاستێکی زۆر کەمی کردووە. خۆئامادەکردنی هێزی پیادە لە ناوچەی مەیدان بۆ دووبارە هێرشکردنە سەر چیای بەمۆ (باکووری ڕۆژهەڵاتی خانەقین) بە ناڕێکخراوەیی بەردەوامە، بەڵام بە گەڕانەوەی عارف لە قاهیرە ئاستی هێرشەکانی سوپا بەرز دەبێتەوە.

٣. لە ٢٠ مانگی مەی دوو شێخی [فورسانی] سەلاحەدین، یەکێکان سەر بە خێڵی لۆلان و ئەوەیتریشان لەوانەیە سەر بە خێڵی برادۆست بێت؛ واتە دوژمنە کۆنەکانی بارزانییەکان، کە لەگەڵ لایەنگرانی لە هەولێر جێگریکراون، بە دەسەڵاتدارانی سوپایان ڕاگەیاندووە، چیتر ناتوانن لە دەرەوەی ناوچەکانی سەر بە خێڵەکانیان شەڕ بکەن. (بڕوانە پەرەگرافی ٣ لە نامەکەی مەینارد بە ژمارە (٨١/١٠١١٤) لە ١ی مەی). هەر بۆیەش [هەر دوو سەرۆک خێڵەکە] بۆ ڕایەت کە دەکەوێتە باکووری ڕۆژهەڵاتی ڕواندز نێردراون. مەزەندەکان جیاوازن، بەڵام دەگوترێت نزیکەی ٣٠٠ پیاویان لەگەڵدا نێردراوە.

٤. پێش بەجێهێشتنی فەرماندەیی سیاسی یەکگرتوو (Unified Politicala Command) لە قاهیرە لە ١٩ی مانگی مەی، سەرۆک عارف شاندێکی پێکهاتوو لە ١٥ پیاوی ئایینی پێکهێنا- ٥ عەرەبی سوونە، ٥ شیعە و ٥ کوردی سوونە، تا بەرەو باکوور

بچـن و داوا لـه مەلامسـتەفا بکـەن لـه ئەسـپە بەرزەکـەی دابەزێـت و مەرجەکانـی حکومـەت قبـوڵ بـکات. مەلامسـتەفا پێشـوازی لـه شـاندەکەی کـردووە، بـەڵام گـوێ نەداوەتـه قسـەکانیان و بـه شـاندەکەی گوتـووە، بگەڕێنـەوە و سـەرکردەکانی عێـراق فێربکـەن لەبـری وانەگوتنـەوە بـه ئـەو، پابەنـدی بەڵێنەکانیـان بـن.

٥. وەک پەراوێزێـک بـۆ مێژووناسـان کـه دەیناوێـت ئـاگاداری چارەنووسـی تایفـەی ئێزدییـەکان بـن (بڕوایـان بـه کەمکردنـەوەی تووڕەیـی هێـزە ئەهریمەنییەکانی سروشـت هەیـە، نـەک پەرەسـتنی ئـەم هێزانـە)؛ لـه ١٢ی مانگـی مـەی چاپەمەنییـەکان لێداوانێکـی تەحسـین بـەگ، شـێخی ڕۆحـی ئێزدییەکانـی بڵاوکـردەوە، داوا لـه گشـت ئـەو ئێزدیانـه دەکات چوونەتـه نـاو هێـزی پێشـمەرگە، خۆیـان و چەکەکانیـان لـه مـاوەی ٣٠ ڕۆژ ڕادەسـتی حکومەتـی عێـراق بکـەن، ئەگەرنـا لەلایـەن تەحسـینەوە تەکفیردەکرێـن. ئێمـه ئـەم لێدوانەمـان بـه شـتێکی سەرسـوڕهێنەر زانـی، چونکـه تەحسـین بـه کەسـێکی لایەنگـری کـورد نـاسراوە و لـه سـاڵی ١٩٦٣دا خرایـه نـاو هێـزی فورسـان ئەلوەلیـد. مـن گوێبیسـتی ئـەوە بـووم نزیکـەی شـەش هەفتەیـه تەحسـین بـەگ لـه بەندیخانـەی موسـڵ ڕاگیـراوە و لەژێـر گوشـاردا ئـەم لێدوانـەی دەرکـردووە. لـه ئەنجامـدا ناوچـەی ئێزدییـەکان (ڕۆژئـاوای موسـڵ) کـه نزیکـەی ٥٠،٠٠٠ ئێـزدی تێـدا دەژیـن، پابەنـدی [ئـەم لێدوانـه] نەبوونـه و بۆسـەنانەوە بـۆ هێزەکانـی حکومـەت کارێکـی بـاوە. هەرگیـز ئـەم جـۆرە کارانـه لـه سـاڵی ١٩٦٣دا ڕووینـەداوە. شـێخە ئێزدییەکانـی لایەنگـری حکومـەت (هـەروەك بـاوە هەمیشـه لـه نێـوان کەسـه باڵادەسـتەکانی [کـوردەدا] ئینشـقاق هەیـه)، واتـه معاویـه و بایەزیـد، پەنابەرێتـی کوێتیـان وەرگرتـووە. بـۆ مـن ئەمـه بـه مانـای ڕوونکردنـەوەی نموونـەی کلاسـیکییه لـەوەی چـۆن کەمینەیەکـی بـێ مەترسـی، خوازیـاری ئاشـتی و دژی شـەڕ [لـه نـاو کۆمەڵـگادا] پەراوێـز دەخرێـن، کەمینەیـەک تەنیـا خوازیـاری ئـەوەن پێکـەوە لەگـەڵ سـەرۆکە ڕۆحییەکەیانـدا لـه ئاشـتیدا بژیـن.

٦. کۆپییـەک لـەم نامەیـه بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـه عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن (Residency and Agency)، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت،

مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(S. L. Egerton)

M. St. E. Burton, Esq.

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن S. W. 1

نهێنی

لە نووسینگەی کاروباری دەرەوە بۆ نوێنەرایەتییە پەیوەندیدارەکانی حکومەتی خاوەنشکۆ

لە ڕێگەی جەنتای [دیپلۆماسییەوە] by bag

ژمارە ٢٣٠، ڕێنمایی

١ی جون ١٩٦٥

کورد

١. ناڕەزایەتی دەربڕینی باڵیۆزی عێراق سەبارەت بە پێشوازیکردن لە گوتەبێژی کورد [جەلال تاڵەبانی] بووەتە هۆی تیشک خستنەسەر سیاسەتی حکومەتی خاوەنشکۆ سەبارەت بە کورد. (بۆ نموونە، بڕوانە ڕاپۆرتێک لەبارەی کۆنفرانسی ڕۆژنامەوانی باڵیۆزی عێراق لە ڕۆژنامەی ‹The Times› لە ٢٧ی مەی)

٢. پێشینەی ئەم ڕووداوە بۆ کاتێک دەگەڕێتەوە، سەرکردەی کوردی نەیاری حکومەت، جەلال تاڵەبانی، ڤیزای پێدرا، تا سەردانی بەریتانیا بکات و ئێمە هیوادار بووین، بە پێی نەریت ئەو هیچ کارێک نەکات نیگەرانیی حکومەتی خاوەنشکۆی لێبکەوێتەوە، بەڵام کاتێک جەلال تاڵەبانی لە بەریتانیا بوو بەشداری لە پرۆگرامی ‹Tonight›ی تەلەڤزیۆنی بی بی سی کرد. ئەگەرچی دەرکەوتنی ئەو لەسەر تەلەفزیۆن زۆر کورت بوو، بەڵام ئەو بانگەشەی هەموو عەرب و کوردێکی کرد لە پێناو ڕووخاندنی دەسەڵاتی «دیکتاتۆریەتی سەربازی کە فەرمانڕەوایی عێراق دەکات›› یەک بگرن. هەروەها ئەو داوای بینینی گروپێک لە پەرلەمانتارانی ئەنجوومەنی گەل (House of Common)ی کرد؛ دەرکەوتنی ئەو لەسەر تەلەفزیۆن و قسەکانی لە چاپەمەنییەکانی شانشینی یەکگرتوودا بڵاوکراوەتەوە. ئەم قسانەش کاریگەریی جیددی نەرێنی لەسەر دووبارە دەستپێکردنەوەی هێرشی حکومەتی عێراق بۆ سەر کورد دروست دەکات.

٣. ئەم لێدوانانە وایکرد، باڵیۆزی حکومەتی عێراق لە بەریتانیا، بڕیاری حکومەتی

خاوەنشکۆ بۆ ڕێگەدان بە تاڵەبانی بۆ هاتنە ناو بەریتانیا بە ‹کردەیەکی نادۆستانە› وەسف بکات. ئەو دووجار ناڕەزایەتی خۆی بۆ نووسینگەی کاروباری دەرەوە دەربڕیووە و لە کۆنفرانسێکی ڕۆژنامەوانیدا ڕەخنەی لە ڕێگەدان بە دەرکەوتنی تاڵەبانی [لە میدیاکانی بەریتانیادا] گیراوە. ئەو گوتویەتی حکومەتی خاوەنشکۆ دەبێ ڕێگە نەدات تاڵەبانی جارێکیتر سەردانی بەریتانیا بکات. (بەهەرحاڵ بۆ زانیاری بەڕێزتان ئێمە هەڵسوکەوتی تاڵەبانیمان لەبەرچاوە و ئەگەر جارێکیتر داوای ڤیزا بکات، ڕەچاوی ئەم هەڵسوکەوتەی دەکەین).

٤. سەبارەت بە بارودۆخی کوردستان، کۆتایی ساڵی ڕابردوو تێکچوونی لەسەرخۆی پەیوەندی نێوان حکومەتی عێراق و کوردی بەخۆوە بینی. لە هەفتەکانی سەرەتای ئەم ساڵەدا حکومەتی عێراق سەر لەنوێ دەستی بە جوڵاندنەوەی هێز بەرەو باکوور کرد. ئەم جوڵاندنە لە کۆتایی مانگی مارچدا تەواو بوو و دوژمنکارییەکان لە سەرەتای مانگی ئەپریلدا دەستی پێکرد. ئەگەرچی حکومەتی عێراق بەردەوامە لە بڵاوکردنەوەی چیرۆکی ‹هیچ شەڕێک لە باکوور ڕووینەداوە›، بەڵام هێزەکانی عێراق، هێرشە زەمینیەکانیان بەوپەڕی خۆی گەیاندووە، تا دەست بەسەر پێگە بەهێزەکانی کورددا بگرن و پەیوەندییەکانیان بپچڕێنن. هێزی ئاسمانی عێراق پێگە و گوندی کورد بۆمباران دەکات. تا هەنوکە هێزەکانی عێراق سەرکەوتنی زۆر کەمیان بەدەستهێناوە و مەیلی سوپای عێراق بۆ هێرشکردنە [سەر کورد] لە ئاستێکی زۆر کەمدایە.

٥. حکومەتی خاوەنشکۆ لە چەندین بۆنەدا بە نوێنەرایەتیەکانی حکومەتی عێراقی ڕایگەیاندووە، پێکدادانی [نێوان حکومەتی عێراق و] کورد، پرسێکی تایبەت بە کاروباری ناوخۆی عێراقە، بەڵام بە بۆچوونی حکومەتی خاوەنشکۆ، بۆ دەستەبەرکردنی ئاشتی و سەقامگیریی ناوچەکە، ئەم کێشەیە دەکرێت بە ئاشتی چارەسەر بکرێت. هەروەها حکومەتی خاوەنشکۆ هیچ پشتیوانێکی پێشکەش بە کورد نەکردووە، یان کوردی لە دژی حکومەتی عێراق هان نەداوە. بەهەرحاڵ، ئەم دڵنیایی دانە، نەبووەتە هۆی ڕەوینەوەی گومانەکانی حکومەتی عێراق سەبارەت بە هەڵسوکەوتی حکومەتی خاوەنشکۆ [سەبارەت بە کورد].

٦. ئەگەر [لەلایەن حکومەتی عێراقەوە] سەبارەت بە هاتنی تاڵەبانی پرسیارکرا، ئێوە دەتوانن بڵێن، سیاسەتی بەریتانیا سەبارت بە هاتنە ناوەوە بۆ ئەم وڵاتە، سیاسەتێکی لیبرالانەیە و تەلەفزیۆن و میدیاکانی بەریتانیا بە تەواوەتی ئازادن، چۆن مامەڵە لەگەڵ سەردانکەراندا بکەن. هەروەها دانی ڤیزا بە جەلال تاڵەبانی بە پێی ڕێکارە ئاساییەکان بووە و بە هیچ شێوەیەک پەیوەندی بە سیاسەتی حکومەتی خاوەنشکۆ سەبارەت بە پرسی کوردەوە نییە. بۆچوونی باڵیۆزی حکومەتی عێراق سەبارەت بەوەی، چالاکییەکانی جەلال تاڵەبانی لەلایەن حکومەتی خاوەنشکۆوە پاڵپشتی کرابوو، دەکرێت ئەم بۆچوونە ڕەتبکرێتەوە بەوەی یەکێک لە ڕەخنە سەرەکییەکانی جەلال تاڵەبانی بریتی بووە لە ڕەخنەگرتن لە حکومەتی خاوەنشکۆ بەوەی چەک بۆ حکومەتی ئێستای عێراق دابین دەکات. (هەڵبەت عێراقییەکان کرپاریکی کۆنی چەکی بەریتانین و فرۆشتنی چەک شتێکی ئاساییە لە نێوان دوو حکومەتی دۆستدا). باڵیۆزی حکومەتی عێراق ئازادە کە بە ئاشکرا وەڵامی ڕەخنەکانی کورد لەبەرانبەر سیاسەتی وڵاتەکەی بداتەوە؛ لە ڕاستیدا لە کۆنفرانسە ڕۆژنامەوانییەکەیدا، ئەم کارەی کرد.

٧. (کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەی موستەعمەرات و ‹C.R.O› نێردراوە، تا لە دەرەوەی وڵات بڵاو بکرێتەوە).

نهێنی

(10114/107/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٤ی جون ١٩٦٥

کوردستان

١. تا هەنوکە هیچ ئاماژەیەک بۆ سەر لەنوێ دەستپێکردنەوەی هەڵمەتی سوپای عێراق بۆ سەر کوردستان نەبینراوە، ئەگەرچی ئەم دەستپێنەکردنەوە بە هۆی سەردانی عارف بۆ قاهیرە چاوەڕوانکراو بوو، بووە هۆی پاشخستنی هەڵمەتێکی نوێ [سەربازیی بۆ سەر کوردستان]. بەکورتی ڕەوشی ئێستا بریتییە لەوەی سوپا دەستی بەسەر ئەو دەستکەوتە بەئاسانی بەدەستهاتووانەدا گرتووە کە لەسەرەتای دەستپێکردنی هەڵمەتی سەربازی دەستەبەری کردبوون، بەڵام سوپا بەهۆی هێرشی پارتیزانی و بۆسەنانەوەی کورد قوربانی زۆری داوە. ئەگەر حکومەت دووبارە دەست بە هێرش نەکاتەوە، جا چ لە بەشی باشووری کوردستانی عێراق بێت، کە تا هەنوکە مەڵبەندی سەرەکی هێرشەکان بووە، یان شەڕ لە ناوچەیەکیتر دەست پێنەکات، هیچ بەدیلێکیتر نییە ڕێگر بێت لە دابەزینی بەردەوامی وەرەی سەربازەکان، ئەگەرنا دەبێ سەرەڕای ئەو قوربانییە زۆرەی داویەتی، بۆ ئەو شوێنە پاشەکشە بکات کە هاوینی ڕابردوو لێی بوو. بەهەرحاڵ، حاڵی حازر ڕاپۆرتی پشتڕاستکراومان لەبەردەست هەن کە کورد لە پێکدادانەکان دەستپێشخەرن، ئەو پێکدادانانەش لە گشت میحوەرەکان بەردەوامن. هەروەها ڕاپۆرتی پشتڕاستکراومان لەبەردەستە باس لە کەمترین هێرشی تێکدەرانەی کورد دەکات، تەواوی ئەم هێرشانەش کە چواردە شەو لەمەوبەر کرانە سەر سەربازخانەی ڕەشید لە بەغدا، سەرکەوتوو بوون.

٢. کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Residency and Agency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس (بۆ ڕەوانەکردن بۆ H. Q. B. F. C) و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/113/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا- بەغدا

١٨ی جون ١٩٦٥

کوردستان

١. وادیارە ئۆپەراسیۆنی سەربازی لە پەرەگرافی ٢ی نامەکەم لە ١١ی جون ئاماژەم پێدابوو، لە کاتی نووسینی نامەکەدا دەستی پێکردبوو و هەروەها ژمارەی قوربانیانی ئەفسەر کە لە پەرەگرافی ١دا ئاماژەم پێدابوو، لە میانەی ئۆپەراسیۆنەکەدا، بەرکەوتوون. هاوکات سێ ستوونی سەربازی بەرەو زنجیرە چیای قەرەداغ جوڵێنراون. وا دەردەکەوێت ئەم ستوونانە لە پێکانی ئامانجەکانیان سەرکەوتوو بوونە. کورد تا هەنوکەش پابەندی تاکتیکی خۆیانن، واتە تا دەتوانن لە شەڕکردن خۆیان بپارێزن، تەنیا ئەو کاتانە نەبێت، دۆخەکە لە بەرژەوەندی ئەواندا بێت.

٢. هاوکات ئۆپەراسیۆنی دووەم لە چیای سەفینی نزیک شەقڵاوە دەستی پێکردووە.

٣. سەرۆک عارف دوای ئەنجامدانی گەشتێک بۆ کوردستان، گەڕاوەتەوە بەغدا. عارف لەم گەشتەدا چەندین لێدوانی بۆ سوپادا و داوایان لێکرد هێرشەکان (بە فەرمی ڕانەگەیێندراون) بە زوترین کات بە ئەنجام بگەیێنن. بە گوێرەی سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراو، حکومەت [ڕایگەیاندووە] سێ دوژمنی سەرەکی هەیە، واتە بەریتانیا، ئێران و ئیسرائیل (دوژمنەکان بەم ڕیزبەندییە پۆلێن کراون). هەروەك چۆن بە بەردەوامی سەرکردەکانی عێراق هەر شتێکی خراپ لە عێراق ڕوو دەدات، دەخەنە پاڵ لایەنە دەرەکییەکان، هەمیشەش وا بیر دەکرێتەوە، ئێمە دەستمان لەو کارانەدا هەبووە، بە بڕوای من هۆکاری ئەم لێدوانەی [حکومەت] بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، عارف لەوە تێگەیشتووە، شانسی سەرکەوتنی ئۆپەراسیۆنە سەربازییەکانی لە کوردستاندا زۆر کەمە. سەرەڕای ئەمەش، بە پشتبەستن بە تۆنی دەنگی عارف لە لێداوانە جەماوەرییەکەیدا، وادیارە داوا لە سوپا دەکرێت

ئۆپەراسیۆنی هێرشبەرانەی زۆرتر [بۆ سەر کوردستان] ئەنجام بدات.

٤. باڵیۆزی ویلایەتە یەکگرتووەکان پێی ڕاگەیاندین، بە پێی سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوی خۆیان، حاڵی حازر ڕاوێژکاری سەربازیی میسر لەگەڵ سوپای عێراق لە باکوورن. هەروەها ئێمە لەم بارەوە ڕاپۆرتمان لە هەندێك سەرچاوەی نەناسراو بەدەست گەیشتووە. ئەگەر ئەمەش وا بێت، دەبێتە هۆی کەم بوونەوەی جەماوەری بوونی حکومەت لە ناو سوپادا. سوپای میسر مەشق و ڕاهێنانەکانی لە عێراقدا بینیوە، هەستێکی وای لە ناو سوپای عێراقدا دروست کردووە کە میسرییەکان کەمتر لەوەی باس دەکەن، لە کاروباری سەربازی تێدەگەن.

٥. من کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Residency and Agency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

C. T. Brant, Esq

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن، S, W, 1

نهێنی

(10114/121/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا ٢٥ی جون ١٩٦٥

کوردستان

١. وادیارە ئۆپەراسیۆنی قەرەداغ بەردەوامە و شەڕ و پێکدادانێکی زۆر لەم ناوچەیەدا ڕوویداوە؛ ئەمەش بە گوێرەی ژمارەی قوربانی و بەرکەوتنی ئەو ئەفسەر و پلەدارانەی لە ڕاپۆرتەکاندا بەدەستمان گەیشتوون. وا دیارە سوپای عێراق لە بارودۆخێکی ناخۆشدایە و لە ناو دۆڵەکانی چیاکەدا گیریان خواردووە. ئەو قەرەداغەی باس دەکرێت، گوایە حکومەتی عێراق دەستی بەسەردا گرتووە، ناوی گوندێکە [نەک خودی چیای قەرەداغ] و مەڵبەندی ناحیە یان ناوچە لادێنشینەکانی ئەم دەڤەرەیە، گرتنی ئەو گوندەش لە ڕووی پڕوپاگەندەوە گرنگە، نەک لە ڕووی سەربازییەوە. بە گوێرەی دواییین زانیاریی کە بەدەستمان گەیشتوون، تا هەنوکەش زنجیرە چیای قەرەداغ لە دەست کورددایە.

٢. کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Residency and Agency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C›، لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

C. T. Brant, Esq

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن، S, W, 1

نهێنی

(10114/123/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢ی جوڵای ١٩٦٥

کوردستان

١. لە ناوچەی قەرەداغ شەڕ لە ئاستێکی چڕ و بەرفراوانـدا بەردەوامـە و لیستی قوربانییەکانی سوپا هێدی هێدی بەرز دەبێتەوە. بە گوێرەی ڕاپۆرتێک حاڵی حازر، سوپا هەوڵ دەدات، چیای قەرەداغ بگرێت. کورد بانگەشەی ئەوە دەکەن، ئەوان ئەو سێ فەوجیان گەمارۆداوە کە بەشداربیان لە ئۆپەراسیۆنی قەرەداغ کردبوو. خودی مەلامستەفا سەرکردایەتی ئۆپەراسیۆنەکان دەکات و لە شەڕی دژی سوپا بەشداره. ئەمەش لەوانەیە شەڕی پارتیزانی بێت و چەند دەستەیەک لە پارتیزانەکان لە ناوچەکانیترەوە هێزنابن و هێڵی پەیوەندییەکانی ئەو ستوونانەی لەم ئۆپەراسیۆنەدا بەشدارن، پچڕاندبێت. ئێستا لە شاری کەرکوک بە بەردەوامی دەنگی تەقە دەبیسرێت کە ٢٠ بۆ ٣٠ میل لە قەرەداغ دووره. ڕەنگە ئەم تەقەکردنە، هێرشکردنە سەر بنکەکانی سوپای عێراق بێت کە دەکەونە بەشی ڕۆژهەڵاتی شاری کەرکوک.

٢. هەروەها ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن، سوپای عێراق هەوڵ دەدات لە سلێمانیەوە بەرەو پێنجوێن بە ڕێگەی چوارتاوە پیشڕەوی بکات و لە هەوڵدایە ڕێگەی قەڵادزێ بکاتەوە. شەڕ لە چیای سەفین بەردەوامە.

٣. ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن کورد بەو چەکانەی لە هێرشەکانی سوپای عێراق بۆ سەر چیاکان دەستیان کەوتووە، هێرش دەکەنە سەر بنکەکانی سوپا لە زاخۆ و ڕواندز.

٤. کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Residency and Agency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/125/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٩ی جوڵای ١٩٦٥

١. یەکەمین کۆنفرانسی ئیسلامی لە عێراق، بە بەشداریی کەسایەتییە ناوداڕەکانی گشت ناوچەکانی عێراق و کۆمەڵێک کەسایەتی ئایینی کە لە دەرەوە هاتبوون، لە ٣٠ی جون لە بەغدا دەستی بە کارەکانی کرد و تا ئێستاش بەردەوامە.

٢. لە کاتی خۆیدا سەبارەت بە ئەنجامەکانی کۆنفرانسەکە ڕاپۆرتێکتان بۆ دەنێرم، هاوکات لەوانەیە پێتان باش بێت، ئاگاداری لایەنێکی تایبەتی کۆنفرانسەکە بن کە لە ناوخۆدا دەنگی زۆری داوەتەوە. ئەو ئیمامە کوردەی بانگهێشتی کۆنفرانسەکە کرا بوو، لایەنگری حکومەتە و موچە لە وەزارەتی ئەوقاف وەردەگرێت. هەر بۆیەش حکومەت لەو بڕوایەدا بووە ئاسان ئەم ئیمامە ڕازی بکرێت، ڕاگەیێندراوێک بڵاوبکاتەوە و تێدا سەرکۆنەی یاغی بوونی کورد بکات. هاوکات حکومەت هیوادار بوو ئەوانیتریش ئەم جۆرە ڕاگەیاندنە بڵاو بکەنەوە.

٣. بەداخەوە، ئیمامەکە ڕەتی کردووەتەوە پابەندی ڕێنمایەکانی حکومەت بێت؛ لەبری ئەمەش داوای لە حکومەت کردووە، کۆتایی بەشەڕ و نایاسایی بوونی کوشتنی موسڵمان بەدەست موسڵمان بهێنێت. ئەو ڕەخنەی لە حکومەت گرتووە کە تەنازولاتی بۆ داواکاری کورد نەکردووە، جا ئەم داواکارییانە هەر چییەک بن. دوای چەند ڕۆژ لە دوو دڵی، حکومەت ڕایگەیاندووە [کۆنفرانسەکە] لە ڕاگەیاندراوێکدا پشتیوانی لە حکومەت کردووە، ئەگەرچی تا هەنوکە دەقی ساختەی ڕاگەیێندراوەکەش بڵاو نەکراوەتەوە. لە هەفتەی ڕابردوودا سەرگوتاری چەندین ڕۆژنامە ‹ڕاگەیێندراوەکە› وەک بەڵگەی پشتیوانی لایەنی

ئایینـی (religious teaching) بـۆ کارەکانـی حکومـەت [لـە دژی کـورد] بەکاردێنـن و وەک بنەمایەکـی دادپەروەرانـە هەژمـاری دەکـەن.

٤. پێویسـت بـە ئامـاژە پێـدان نـاکات، ئەمـەش تۆڕەیـی ڕادەبـەدەری کـوردی لێکەوتووەتـەوە، هـەر بۆیـە [کـورد] نامیلکەیەکیـان بڵاوکردووەتـەوە و تێیـدا ئامـاژە بـە ڕەوشـی ڕاستەقینەی [شـەڕ] کـراوە؛ نامیلکەکـە بـە بەرفراوانـی بڵاوبووەتـەوە. مـن وەرگێڕانـی ئـەم نامیلکەیەتـان بـۆ دەنێـرم.

٥. کۆپییـەک لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، قاهیـرە تـاران و بەیـروت و بـۆ ئەفسـەری هەواڵگریـی هەرێمـی لـە بەیـروت، دەنێـرم.

(D. K. Haskell)

نهێنی

(10114/126/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٩ی جوڵای ١٩٦٥

کوردستان

١. بـە پێـی ڕاپۆرتـەکان پێشـڕەویی بـەرەو پێنجویـن، بووەتـە هـۆی هێنانـی بەشـێک لـە [فەوجەکانـی] سـوپا کـە سـەرقاڵی هەڵمەتەکانـی ناوچـەی قـەرەداغ بوون، [بـۆ یارمەتی ئـەو کەرتانـەی بـەرەو پێنجویـن پێشـڕەویی دەکـەن]. بـە پێچەوانـەی زۆرێـک لـەو ڕاپۆرتانـەی لێـرە بـڵاو بوونەتـەوە، تـا هەنوکـە سـوپا بـە هیـچ شـێوەیەک سـەرکەوتوو نەبـووە لـە پێشـڕەویکردن بـەرەو پێنجوێـن. بەهـەر حـاڵ، سـوپا توانیویەتـی بـە لـە دەسـتدانی ژمارەیەکـی زۆری سـەرباز، دەسـت بەسـەر ڕێـڕەوی ئەزمـەڕدا بگرێـت و بـە لەدەسـتدانی سـێ تانـک گەیشـتووەتە چوارتـا. بـە پێـی سـەرچاوەیەکی باوەڕپێکـراو کـە زانیاریـی باشـی هەیـە، ژمـارەی زۆری قوربانیـان، بووەتـە هـۆی دروسـتبوونی دەمەقاڵـی لـە نێـوان فەرماندەیـی گشـتی هێـزی چەکـدار (CGS) و فەرمانـدەی کەرتـی دوو کـە دوای تۆمەتبارکردنـی سـەرووی خـۆی بـە داڕێشـتنی پلانـی هەڵـە، دەستبەسـەر کـراوە. (لەڕاسـتیدا بـرای سـەرۆک کـە لـەم پێگەیەدایـە [واتـە CGS]، کۆلێـژی سـەربازیی (Staff College) تـەواو نەکـردووە، ئەمـەش بووەتـە هـۆی تووڕەیـی ژمارەیەکـی زۆری ئەفسـەری سـوپا).

٢. گەمارۆدانـی بەتالیۆنێـک لەلایـەن کـوردەوە لـە گونـدی قـەرەداغ، لەوانەیـە ببێتـە هـۆی گەڕانـەوەی سـوپا لـە ئۆپەراسـیۆنی پێنجوێـن [و چوونیـان بـەرەو قـەرەداغ].

٣. کـورد هەنوکـە پەیـڕەوی سیاسـەتێک دەکـەن، تـا ڕادەیەکیـش سـەرکەوتوو بـووە؛ واتـە تـا ئـەو جێگەیـەی بکرێـت ئەفسـەرانی سـوپا بکرێنـە ئامانـج و گورزیـان لێبدرێـت.

٤. لەماوەی چەند هەفتەی ڕابردوودا دەسەڵاتدارانی عێراق زۆر بە جیدیی سەرقاڵی ڕێگەگرتن لە وازهێنانی سەربازان لە خزمەتی سەربازی و گشت ئەو پیاوانەی لە تەمەنی سەربازیدان، داواکراون دووبارە [ناسنامەی] تۆماری خزمەتی سەربازیی نوێ بکەنەوە، هەڵمەتێکی بەرفراوانی پێداچوونەوە بە بەڵگەنامەکانی خزمەتی سەربازیی دەستی پێکردووە. هەر بەم هۆیەشەوە کرێکارانی ئاسایی کەرتی بیناسازیی لە بەغدا زۆر دەترسێن [کە بانگێشتی خزمەتی سەربازیی بکرێن].

٥. بەهەرحاڵ، هەواڵی کورد لەم هەفتەیەدا، سەبارەت بە ڕفاندنی بێژەرێکی کوردی تەلەفزیۆنی بەغدا لەلایەن خودی کوردەوە، وا نییە کە باسی لێ دەکرێت. لەبری بڕینی گەرووی کوردەکە [وەها باسکراوە]، ڕفێنەرەکان بەو جۆرە مامەڵەیان لەگەڵدا کردووە کە کاتی خۆی سوپای تورکیا داوای لە ‹لۆرانس› کردبوو مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت. ئەو بە هۆی شێواندنی ڕووخساری لە خەستەخانەی بەغدا لە ژێر چاودێری پزیشکیدایە.

٦. من کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Agency and residency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

C. T. Brant, Esq

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن، S, W, 1

نهێنی

(10114/129/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

١٧ی جوڵای ١٩٦٥

١. تکایە ئاماژە بە نامەکەم بکە (٦٥/١٢٥/١٠١١٤) لە ٩ی جوڵای سەبارەت بە یەکەم کۆنفرانسی ئیسلامی و هەوڵەکانی حکومەتی عێراق بۆ سوود وەرگرتن لەم کۆنفرانسە بۆ پڕوپاگەندە دژی کورد.

٢. کۆنفرانسەکە لە ٣٠ی مانگی جون گرێدراو لە تەلەفزیۆن پەخش دەکرا؛ تێیدا وەزیری ئەوقاف و شاندە بیانییەکان لێدوانێکیان پێشکەش کرد. دوای کردنەوەی دانیشتنی گشتی، پێنج لێژنەی تایبەت بە کاروباری کلتوریی پێکهێنران، ڕێنماییکردن، کاروباری ئیسلامی، ئامادەکردنی ڕەشنووس و ئامادەکاری بۆ کۆنفرانسی داهاتوو. بەهەرحاڵ وا دەردەکەوێت کۆنفرانسەکە [کۆنابێتەوە] تا گوێ لە ڕاپۆرتی پێنج لێژنەکە بگرێت، یان یاداشتێک لەسەر ئەو ئەنجامانەی ئەم لێژنانە لە ئەنجامی ئەو ڕووداوانەی ڕووپانداوە، پێگەیشتوون، بڵاو بکاتەوە. لەبری ئەمەدا، هەموو کەسایەتییە بەناوبانگەکانی ئامادەبووی کۆنفرانسەکە [بەبێ ئەوەی هیچ دەستەبەربکەن] گەڕانەوە ماڵەکانیان. جۆرێک لە ناڕێکخراوەیی بە کارەکانی کۆنفرانسەکەوە دیاربوو.

٣. وادیارە حکومەت لە بەستنی کۆنفرانەسەکە ئامانجەکانی خۆی نەپێکا. حکومەتی عێراق سەرەتا لەو بڕوایەدا بوو، دەتوانێت کۆنفرانسەکە وەک پڕوپاگەندەییەک (بەتایبەتیش لە دژی کورد) بەکاربهێنێت. هەروەها حکومەتی عێراق بۆ ئەوەی هەیبەتی ئامادەبووان بەرز بکاتەوە، سەرۆکی زانکۆی ئەزهەری قاهیرە، پیاوانی ئایینی لە سوریا و ئەردەن بانگێشت کردبوو؛ ئەمەو سەرەڕای بانگهێشت کردنی نوێنەری کورد و شیعە کە خودی حکومەت دەستنیشانی کردبوون. بەهەرحاڵ، هەروەک لە نامەکەمدا (بە ژێدەرەی سەرەوە) ئاماژەم پێداوە، کورد کەمتر لەوەی حکومەت چاوەڕوان بوو، گوێبیستی حکومەت بوون. شاندە بیانیەکانیش خۆیان لە

بابەتی دژایەتیکردنی کورد هەڵنەقورتاند، هەر بۆیەش حکومەتی هیچ چارەیەکی نەما، تەنیا ئەوە نەبێت بە زووترین کات، کۆتایی بە کۆنفرانسەکە بهێنێت.

٤. تەنیا کەسایەتیەکی ناودار کە کەوتە ناو پلانەکەی حکومەتەوە، بریتی بوو لە شێخ عەبدولا ئەلقیلقیلی (Abdullah Al-Qilqili) کە دەکاتە موفتی ئەردەن و فەتوایەکی دەرکرد و تێیدا سەرکۆنەی ئەو کەسانەی کرد کە لە دژی حکومەت ڕاپەڕیون. من دەقی لێدوانەکەی ئەو، کە لە هەواڵەکانی میدیای بەغدا بڵاوکراوەتەوە، هاوپێچ دەکەم. ڕوونە، دەقی فەتواکە لەلایەن حکومەتی عێراقەوە نووسراوە و هەمان ئایەتەکانی قورئانی دووبارە نووسیوەتەوە کە لە فەتواکەی مانگی مارچی شێخ عەلی کاشف ئەلغیتیدا بەکار هاتبوون، (نامەکەی مەینارد (٦٥/٥٦/١٠١١٤) لە ٢ی ئەپریل ئاماژە بەم فەتوایە دەدات). هەوڵمدا بزانم، ئایا شێخ عەبدوڵا مفتی ڕاستەقینەی ئەردەنە، ئەگەر موفتی ئەردەن بێت، ئایا لێدوانەکە بەناوی ئەو و بە بێ زانیاریی ئەو دەرکراوە، یان وەک ئەوەی لێرە باسی لێوەدەکرێت، ئەو پیر بووە و ناتوانێت لەبەرانبەر گوشاری عێراقدا بوەستێتەوە.

٥. لەوانەیە خاڵیکیتری سەرنج ڕاکێشی کۆنفرانسەکە ئەوەبێت، سەرەڕای ئەوەی حکومەت زۆر سوودی لە ناوی ئەلغیتی وەرگرت کە پێشتر هەوڵیدا خۆی وەک ئایەتولا بناسێنێت (من لە نامەکەم (٦٥/٦/١٠١١٥) لە ١٤ی مەی باسی ئەم بابەتەم کردووە)، کەچی هەروەك چاوەڕوان دەکرا، هیچ سەرکردەیەکی ڕاستەقینەی شیعە بانگهێشتی کۆنفرانسەکە نەکرابوو. دوو ڕۆژ پێش بەستنی کۆنفرانسەکە ئەلغیتی نەخۆش کەوت و نەیتوانی لە هیچ یەک لە دانیشتنەکانی کۆنفرانسەکەدا بەشدار بێت؛ بەڵام بەم بانگێشت نەکردنە حکومەت گورزی خۆی لە شیعە وەشاند. بەهەرحاڵ کاتێک سەرۆکی ئەزهەر بینی، شیعە و سوونە پێکەوە لە ساڵۆنێکدا کۆبوونەتەوە، خۆشحاڵی خۆی دەربڕی. ئەو بە هۆی هەڵەی حکومەت لە [بانگێشت نەکردنی عولەمای شیعە] داوای لێبوردنی کرد.

٦. من کۆپییەک لەم نامەیە لەگەڵ هاوپێچێک بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق و تاران دەنێرم.

(D. K. Haskell)

نهێنی

(10114/128/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

١٧ی جوڵای ١٩٦٥

کوردستان

١. وادەردەکەوێت گۆڕانکاریی لە کابینەی وەزاری، کاریگەریی ئەوتۆ لەسەر سیاسەتی حکومەت لەبەرانبەر کورددا دروست نەکات. ڕاستە سەرۆک وەزیران لە لێدوانەکەی ١٤ی جوڵایدا ئاماژەی بەوەدا، خوازیاری هاتنەدی ئاشتین لە باکوور، بەڵام ئەو ئاماژی بەوە کرد، ئەم ئاشتییە لە ڕێگەی ‹لەناوبردنی لە یاسادەرچووەکان و چەتەکان› دەستەبەر دەکرێت، هەروەها ئاماژەی بە لێبوردنی ئەو کەسانە کرد کە ملکەچی حوکمەت دەبن. سەر لە نوێ عێراقییەکان داواکارییەکانیان خستووەتە بەردەم باڵیۆزی ئێران لە بەغدا؛ بەڵام ئێرانییەکان بە گومانەوە دەڕوانن ئەم داواکارییە بەوەی ئامانجی سەرەکی ئەم داوکارییە داخستنی سنووورەکانی ئێرانە لەگەڵ کوردستاندا.

٢. بە پێی سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراو سەرکردایەتی کورد بەو ئەنجامە گەیشتووە، ئاشتی هەمیشەیی نایێتەدی، تا ئەو کاتەی حکومەتێکی جەماوەری و سەقامگیر لە بەغدا دانەمەزرێت. هەر بۆیەش ئەوان بیر لەوە دەکەنەوە لە چەند هەفتەی داهاتوودا بەیاننامەیەک دەربکەن و تێیدا داوای ‹بەعێراقیکردنی شۆڕشی کوردستان› بکەن و داوا لە خەڵکی عێراق بکەن بێنە پاڵ کورد. دەنگۆی ئەوە هەیە کورد لە داهاتوویەکی نزیکدا ترانسمیتەرێکی [ئامرازی پەخشی ڕادیۆ] بەهێزیان بەدەست بگات؛ ئەمەش وا دەکات، دەنگیان بگاتە سەرتاسەری عێراق.

٣. تـا هەنوکـە سـوپا نەیتوانیـوە دەستبەسـەر پێنجوێنـدا بگرێـت و سـتوونێکیتر لـە باشـووری ڕۆژئـاواوە بانگێشـت کـراوە، تـا یارمەتییـان بـدات.

٤. مـن کۆپییـەک لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن (Residency and Agency)، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـرس و بـۆ ‹P.O.M. E. C›، لـە عـەدەن، دەنێـرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

(EQ 1019/7)

نووسینگەی کاروباری دەرەوە S. W. 1

٢٤ی جوڵای ١٩٦٥

١. لە نامەکەمدا بۆ رۆگێر ئالێن (Roger Allen) لە ٢٩ی جانیوەری، ئاماژەم بە سەردانەکەی پێشووی باباعەلی کرد. باباعەلی دووبارە لە ٢١ی جوڵای لە کاتی گەڕانەوەی لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا پەیوەندی بە منەوە کرد. ئەو ئەم جارە تەواوی ئەوکاتەی لە هاوین ماوە دەچێتە بەیروت.

٢. باباعەلی باسی لەوەکرد، پاش دواییـن یەکتر بینینمان، ئەو دوو جار لەگەڵ عارف سەبارەت بە پرسی کورد قسەی کردووە. لە قسەکانی عارفدا دەرکەوتووە، بەنیاز نییە کێشەی کورد چارەسەر بکا. عارف کەسێکی زۆر دەمارگرژە و حکومەتە نوێیەکەشی بریتیە لە ڕژێمێکی پێکهاتوو لە (سەرەڕۆکان)، حکومەتی پێشووش ڕەتیکردەوە، لەگەڵ کورددا دەست بە دانوستاندنێکی ڕاستەقینە بکات. باباعەلی لەو بڕوایەدایە حکومەتی نوێ سەرەڕای لاوازیی پێگەکەی لە ناوخۆدا، بەڵام زۆر جیدیترە لە بەردەوامیدان بە شەڕ. بەهەرحاڵ، ناسرییەکانی [ناو حکومەت] هەروەك کەسانیتر خوازیارن، سوپا هێرش بکاتە سەر کورد.

٣. باباعەلی هەڵمەتی هێرشکردنی ئێستای سوپای عێراق بە هەڵمەتێکی بێجیاکاری لە خاپورکردنی گوندە کوردییەکان وەسف دەکات. دواین هەڵمەتی هێزەکانی سوپای عێراق لە ناوچەیەکی زۆر بەرتەسەکدا بووە، دوو یان سێ کەرتی سەربازی لە هێڵێکی بەرتەسکدا دەست بە هێرشکردنە سەر ناوچەی کوردییەکان دەکەن. بۆ گرتنی ئەم ناوچەیەش دەبێ گوندەکان و مەڕومااڵت لەلایەن هێزە سواوە ناڕێکخراوەکانی حکومەتەوە بسوتێنرێن.

٤. باباعەلی بەردەوامی بە قسەکانیدا و گلەییە باوەکەی دووبارە کردەوە، نابێ حکومەتی بەریتانیا چەک بە حکومەتی عێراق بدات، تا لە دژی کورد بەکاربهێنرێت. ئەو ئاماژەی بەو گفتوگۆیە کرد، لە ڕابردوودا لەگەڵ سێر ڕۆگێر ئالێندا ئەنجامیداوە و ئاماژەی

بـەو فڕۆکانـە کـردووە، ئێمـە ڕادەسـتی رژێمـی بەعسـمان کردبـوو. بـە قسـەی باباعەلی، ئـەم فڕۆکەیـە لـە کاتێکـی خـراپ گەیشـتووەتە دەسـتی خەڵکـی خـراپ. باباعەلـی لـە ڕوانگـەی ئـەو شـتانەی بۆ ئێمەی باسـکرد، گوێ ئـەوە حکومەتی بەریتانیا بـوو ئێمەی بە دەوڵەتـی عێـراق لکانـد، هەربۆیـەش بەرپرسـیارێتی ئەوەی لەسـەرە خـۆی دوور بگرێت لـە یارمەتیدانـی حکومەتـی عێـراق، لـەو شـەڕەی هەنوکـە بووە بە شـەڕی قڕکردنـی کورد.

٥. لە وەڵامدا گوتم، ئێمە ناتوانین دڵنیاییەکی ئەوتۆ [بۆ ڕاگرتنی هێرشەکانی عێراق] بدەین. لەوانەیە ئەو ئاگادار بێت کە سەرۆک وەزیرانی [بەریتانیا] لە سەرەتای ئەم مانگەدا لێدوانێکی ئاشکرای بۆ پەرلەمان (House of Common) سەبارەت بە هەڵوێستی ئێمە [لە بارەی شەڕی نێوان عێراق و کورد دەربڕی] و زۆر بە ڕوونی ڕایگەیاند، حکومەتی بەریتانیا نیگەرانی دووبارە دەستپێکردنەوەی هێرشکردنی حکومەتی عێراقە بۆ سەر کورد، بەڵام ئەمەش پرسێکی ناوخۆیی عێراقە، هەر بۆیەش ئێمە ئامادەنین دەست لە کاروباری ناوخۆی عێراق وەربدەین. سەبارەت بە کێشەی کورد، بە گشتی، ئێمە لەو بڕوایەداین، ناتوانین گوشاری ئەوتۆ لەسەر حکومەتی عێراق دروست بکەین، تا کێشەی کورد چارەسەر بکات. سەرۆک ناسر، سەرەڕای پاڵپشتی لە حکومەتی عێراق ، بەڵام نەیتوانیوە گوشار بخاتە سەر حکومەتی عێراق بۆ ڕاگرتنی دوژمنکارییەکانی لەسەر کورد. هەر بۆیەش ئەگەرچی ئێمە خوازیارین شەڕ کۆتایی پێ بێت، بەڵام ناتوانین کارێکی ئەوتۆ بۆ ڕاگرتنی شەڕ ئەنجام بدەین، ئێمە سوود لە هەموو دەرفەتێک وەردەگرین، تا کێشەی کورد بە ئاشتی چارەسەر بکرێت.

٦. بـە هەرحـاڵ، دووبـارەی دەکەمـەوە، ئێمـە دەتوانیـن کارێکـی کـەم بـۆ دڵنیاکردنـەوەی باباعەلـی بکەیـن. مـن هەسـت دەکـەم ئـەو خۆشـحاڵ بـوو لـەو دەرفەتـەی ڕەخسـا، تـا لەگـەڵ ئێمـەدا گفتوگـۆ بـکات. هەروەك جـاران، من ئەوەم خسـتەڕوو، خۆشـحاڵ دەبین ئـەو بـەردەوام بێـت لە پەیوەندیکردن بە ئێمـەوە، هەروەها گوتـم ئامادەین هەر کاتێک لـە لەنـدەن بـوو، پێشـوازیی لێبکەین.

٧. کۆپییـەک لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە واشـنتن، قاهیـرە، بەیـروت، تـاران، کوێـت ئەنقـەرە، مۆسـکۆ، دیمەشـق و عەمـان دەنێـرم.

(M. Morris)

نهێنی

(10114/132/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٣٠ی جوڵای ١٩٦٥

کوردستان

١. لە ماوەی چەند ڕۆژی ڕابردوودا، حکومەتی عێراق هەڵمەتێکی ڕاگەیاندنی بەرپا کردووە و بانگەشەی ئەوە دەکات، ژمارەیەکی زۆری کوڕە تۆبەکارەکان خۆیان ڕادەست کردووە و پرۆسەی ئاوەدانکردنەوەی باکوور زۆر بە چڕی بەڕەو پێشەوە دەڕوات. یاسای عێراق تایبەت بە بەرهەڵستکاران هاوکات بووە لەگەڵ توندبوونی شەڕ کە قوربانی زۆریشی لێکەوتووەتەوە، بە بێ ئەوەی حکومەت هیچ دەستکەوتێکی سەربازی دەستەبەر بکات. قوربانییەکانی کورد زۆرتر خەڵکی مەدەنین کە دووبارە بوونەتە ئامانجی هێرشە ئاسمانییە بێجیاکارییەکانی حکومەتی عێراق.

٢. شەڕی سەرەکی لە نزیک چوارتا ڕوویداوە (هیچ پێشڕەویەکیش بەرەو پێنجوێن تۆمار نەکراوە). هەروەها وادیارە لە چیای سەفین شەڕەکە خەست بووەتەوە. وتەبێژێکی کورد لە جنێف (Geneva) بانگەشەی کردووە، لە بیست ڕۆژی یەکەمی مانگی جوڵای، ٥٤٠ سەربازی عێراقی و ٤٠ کورد کوژراون.

٣. لە ٢٨ی جوڵای فڕۆکەیەکی بۆمبهاوێژی عێراق لە جۆری (IL28) هێرشی کردە سەر شاری جوکورجا (Cukurca)ی تورکیا کە ٤ کیلۆمەتر لە سنووری عێراق دوورە. فڕۆکەوانەکە تۆمەتبار کراوە بەوەی ئامرازی گەڕانی ناو فڕۆکەی بە نەزانی بەکار هێناوە، چونکە شارێک بە قەباری شاری جوکورجا لە هیچ شوێنێکی ئەم ناوچەیەی عێراق بوونی نییە. هەفت بۆمبی فڕێداوەتە سەر شارەکە و دواتر دەست بەتەقەکردن کراوە.

ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن لەم هێرشەدا، یەک کەس کوژراوە و ١١ کەسیش بریندار بوونە، دۆخی ٣ کەسیان ناجێگیرە. بە گوێرەی باڵیۆزی تورکیا لە بەغدا، باڵیۆزی عێراق لە ئەنقەرە داوای لێبوردنی کردووە کە لە لێبوردنەکە لە ئاست پێویستدا نەبووە و ڕۆژی دواتر باڵیۆزی عێراق باسی لە قەرەبووکردنەوەی [زیانەکانی شارەکەی] کردووە. ئەم ڕووداوە دەکرێت بە نموونەیەکی باش هەژمار بکرێت لە جۆری ئەو هەڵسوکەوتەی حکومەتی عێراق لەگەڵ گوند و شارە کوردییەکاندا گرتوویەتەبەر.

٤. من کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Agency and residency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

C. T. Brant, Esq

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن، S, W, 1

نهێنی

(EQ 1019/76)

نووسینگەی کاروباری دەرەوە S. W. 1

٨ی ئۆگۆست ١٩٦٥

١. کۆمیسۆنی باڵای کەنەدا (Canadian Higher Commission)، تەلەگرامێکی باڵیۆزخانەکەیان لە تاران بۆ ئێمە ناردووە، تێیدا باس لەو ئەزموونە (impressions) دەکات، جین فرانکویس چاڤێل (Jean Francois Chauvel) کە لە ڕۆژنامەی فیگارۆ کار دەکات، بە هاوڕێیەتی وێنەگەری ڕۆژنامەی ‹پاریس ماچ› ‹Paris Match› لە گەشتێکیان بۆ کوردستانی عێراق بینیوویانە؛ گەشتەکە لە ڕێگەی نووسینگەی پەیوەندییەکانی مەلا مستەفا لە تاران ڕێکخرا بوو.

٢. هەروەك دەزانن، ئەم ئەزموونە تا ڕادەیەکی زۆر لەگەڵ زانیارییەکانی ئێوە و ئێمە لەبارەی دۆخی ئێستای کوردستان، هاوشێوەیە. لەوانەیە فیگارۆ بەدواچوونی بۆ وتارەکەی ئەم دواییەی ‹Life› کە تایبەت بوو بە شۆڕشی کورد، کردبێت. لەڕاستیدا، شتێک لە نێوان ئەزموونەکەی چاڤێل و وتارەکە، هاوبەشە، بۆ نموونە، هەڕەشەی تێکدانی کێڵگە نەوتییەکانی موسڵ [لەلایەن کوردەوە]. بە بڕوای ئێمە مەبەست لەم هەڕەشانە، ڕاکێشانی سەرنج و نیگەرانی ڕۆژئاوایە لە بەرفراوانبوونی پێکدادانەکان، بەڵام ئەگەر بێت و کورد بزانن دۆخی سەربازیی لە ژێر کۆنترۆڵی ئەوانداید، ئەستەمە پاڵاوگە نەوتییەکان تێکبدەن، پەنابردنە بەر کردەوەی تێکدەرانە دواییەن ڕێکارە. بەهەر حاڵ، ئێمە زۆر خۆشحال دەبین لەسەر ئەم بابەتە هەر زانیارییەکتان دەست کەوت، ئاگادارمان بکەیتەوە.

٣. ئەم هەلە دەقۆزمەوە تا سوپاستان بکەم بۆ ڕاپۆرتی هەفتانەتان کە پەیوەستە بە ڕووداوەکانی کوردستان. ئەم ڕاپۆرتانە پێکبەستێکی زۆر باشی زانیاریی ئامادەکراو لەسەر خەباتی کورد، بە ئێمە دەبەخشن.

٤. مـن کۆپییـەک لـەم نامەیـە و هاوپێچەکـەی بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە تـاران، ئەنقـەرە، قاهیـرە، واشـنتن و پاریـس دەنێـرم. ئەگـەر بێـت و نووسـینگەی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە پاریـس هـەر ڕاپۆرتێکـی لـە فیـگارۆ یـان ‹پاریـس مـاچ› بەرچاوکـەوت، پشـت بـە گەشـتەکەی چاڤێـل بەسـترابێت، تکایـە بۆمـان بنێـرن.
(C. T. Brant)

بەشی ڕۆهەڵات

F. G. Maynard, Esq, Baghdad

FM TEHRAN JUL 29/65 CONFD

TO TT EXTERNAL 252 IMMED DE LDN

INFO LDN TT NATOPARIS KMBPARIS WASHDC PERMISNY CAIRO DE LDN

BAG BERUT ANKARA DE PARIS TAVIV MOCO DE LDN

جەنگ لە کوردستان

١. جیـن فرانکویـس چاڤێـل (Jean Franccis Chauvel)، پەیامنێـری ڕۆژنامـەی فیـگارۆ، لەگـەڵ وێنەگـری ‹پاریـس مـەچ›، لـە گەشـتێکی یـازدە ڕۆژی بـۆ کوردسـتانی عێـراق، گەڕاونەتـەوە تـاران. ئـەوان لـە ڕێگـەی زەمینییـەوە لـە ئێـران و بـە ڕەزامەنـدی هێـزە ئەمنییەکانـی ئێـران (سـاڤاک) چوونەتـە نـاو خاکـی کوردسـتان. چاڤێـل، شـەوی ڕابـردوو بـاس لـە ئەزموونەکـەی خـۆی سـەبارەت بـە شـەڕی [نێـوان حکومەتـی عێـراق و کـورد] بـۆ مۆنتپێتیـت (Montpetit) کـرد.

٢. ئـەم گەشـتە لەلایـەن نووسـینگەی پەیوەندییەکانـی بارزانـی لـە تـاران ڕێکخرابـوو، ئـەم نووسـینگەیە ئەندامـی ئەنجوومەنـی شۆڕشـگێڕیی کـوردە. چاڤێـل بـاس لـەوە دەکات، سـاڤاک پەیوەنـدی نزیکـی لەگـەڵ بارزانیـدا هەیـە و زۆر بـە وردی چاودێـری هاتوچـۆی کـوردی عێـراق لـە سـنووورەکان، بارهەڵگـری جەنگـی و پێدوایسـتییەکانیتر

دەکات کە لە ئێرانەوە بۆ کوردستان دەنێردرێن. ساڤاک ڕێگە نادات، کوردی ئێران بچنە ڕیزی هێزەکانی بارزانی، هەروەها ئەو ژمارە کەمەی کوردی ئێرانیش کە سنووریان بڕیوە و چوونەتە پاڵ هێزەکانی بارزانی، بە پێی لێکتێگەیشتنێکی نێوان ساڤاک و بارزانی، بۆ ئێران دەگەڕێندرێنەوە. چاڤێل باس لەوە دەکات، ئەم جۆرە هاتوچۆکردنە لەسەر سنووڕەکانی تورکیا نابیندرێت.

٣. چاڤێل باس لەوە دەکات، کورد ژمارەیەکی کەمی موشەکی دژە تانکی ‹Eazookas› کە بەرهەمی سوێسرایە، هەروەها ژمارەیکی کەم لە هاوەن ‹Mortars›ی ئەمریکی و ئەڵمانیان هەیە کە لە دەرەوە کڕدراوە و بە قاچاغ لە ئێرانەوە بۆ کوردستان دەبردرێت.

٤. مەزەندەکراوە ٧٠،٠٠٠ سەربازی عێراقی لە ناوچەی کوردستان جێگیر کراون، بە تانک و بارهەڵگریی جەنگی و تۆپخانە و پشتیوانی ئاسمانی تەدارەك کراون و لە دژی ١٥،٠٠٠ کورد دەجەنگن کە تەنیا چەکی سوک و وردیەکی بەرزیان هەیە. هەم بە هۆی هەڵکەوتەی ناوچەکە بە جۆرێک سوپای عێراق لە دەشتاییە و کورد لە چیاکانن، هەمیش بە هۆی تەکتیکە هەڵەکانی سوپای عێراق، چاڤێل لەو بڕوایەدایە، سوپای عێراق هیچ شانسێکی بۆ سەرکەوتن بەسەر هێزەکانی بارزانیدا نییە. حاڵی حازر، سوپای عێراق لەسەر جادە سەرەکییەکاندا چەقیوە و تەنیا لە نێوان بنکە سەربازییەکاندا هاتوچۆ دەکەن. هەر کاتێکیش هەوڵ بدەن هێرش بکەنە سەر سەنگەرەکانی کورد، کە لە ناوچە شاخاوییەکاندا جێگیر کراون، هەروەك چاڤێل باس دەکات، سوپای عێراق سەرەتا دەست بە بۆردمانکردنی ئەم سەنگەرانە دەکات تا کورد پێگەکانی خۆیان چۆڵ بکەن. کاتێک بۆردمان وەستا، کورد دەگەڕێنەوە پێگەکانی خۆیان و هەر کاتێک سوپای عێراق بە ستوونە سەربازییە خاوەن چەکە قورسەکانیانەوە دەستیان بە جووڵەکرد، وەک کەرۆیشک بەردەبنەوە [واتە دەکەونە بەر دەستڕێژی کورد]. هێرشی ئاسمانی لە دژی پێگە شاخاوییەکان کاریگەر نییە.

٥. چاڤێل لەو بڕوایەدایە، کورد ئامادەکاری دەکەن، تا لە هەفتەکانی داهاتوودا دەست بە هێرش بکەن و ئەو خاکەی لەلایەن سوپای عێراقەوە داگیرکراوە

ئازاد بکەن و دەست بەسەر چەکی قورسدا بگرن، بەتایبەتیش تۆپی دورهاوێژ کە لە ڕێگەیانەوە دەتوانن شارە گەورەکانی وەک هەولێر بۆردمان بکەن (چوارڕیانی سەرەکی هێلی ئاسنین بۆ بەغدا)، واتە ئەو شوێنەی مەڵبەندی سەرەکی گردبوونەوەی هێزەکانی حکومەتە. هەروەها چاڤێل لەو بڕوایەدایە کورد ئامادەکاری دەکەن بۆ هێرشکردنە سەر کێڵگە نەوتییەکانی موسڵ، ئەویش لە ڕێگەی ناردنی یەکەی کۆماندۆی تایبەت بە تێکدان.

٦. چاڤێل باس لەوە دەکات، ئێستا کوردە یاغیبووەکان خاوەن ڕادیۆی خۆیانن و ستافێکی تەواون، شارەزای شەفرەی سوپای عێراقن و دەتوانن زۆر بە باشی گوێ لە گشت پەیوەندییەکانی نێوان یەکە سەربازییەکانی سوپای عێراق بگرن، ئەمەش بووەتە هۆی باڵادەستی تەکتیکی کورد. سەبارەت بە بانگەشەی حکومەت، گوایە ژمارەیەکی زۆری کورد خۆیان ڕادەستی حکومەتی عێراق کردووە، چاڤێل گوتی، هەرکات ژمارەیەک سەرۆک خێڵ دەچنە پاڵ حکومەتی بەغدا، ئەم سەرۆک خێڵانە ژمارەی لایەنگرە کوژاروەکانیان زیاد دەکەن، تا لەم ڕێگەیەوە پارەیەکی باش لە بەغدا وەربگرن.

٧. چاڤێل لەو بڕوایەدایە، بارزانی تەنیا داوای ئۆتۆنۆمی بۆ کورد لە چوارچێوەی دەوڵەتی فیدرالی عێراقدا دەکات و داوای دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ ناکات. ئەگەر بێت و بارزانی داوای دەوڵەتی سەربەخۆ بکات، ئێرانییەکان هەروەك چۆن ئێستا هاوکاری بارزانی دەکەن، ئەوکات هاوکاری بارزانی ناکەن. سەرکردە سیاسییە کوردەکان، ئەوانەی لە مەنفا دەژین وەک تاڵەبانی کە چوونەتە پاڵ حکومەتی بەغدا، هیچ کاریگەرییان بەسەر یاغیبوونی کورددا نییە، چونکە بارزانی تەنیا سەرکردەیەکە ئەوان کۆیرانە دوای دەکەون. چاڤێل نازانێت ژمارەی دروستی ئەندامانی ئەنجومەنی [سەکردایەتی] شۆڕش چەند کەسن، بەڵام لەو بڕوایەدایە نزیکەی ١٥ بۆ ٢٠ کەسن.

٨. دوژمنی سەرەکی بارزانی ناسیۆنالیزمی عەرەبی و ئەو کەسانەن پشتگیریی لە ئامانجەکانی ئەم ناسیۆنالیزمە دەکەن. بۆ بارزانی کەوتنی عارف تەنیا بابەتێکی

سەربازیی نییە، بەڵکو بەندە بە کاتەوە. گۆڕینی ئەم دواییەی کابینەی وەزاری لە بەغدا، ئاماژەیەکیترە لە کۆتایهاتن بە عارف. خستنەڕووی ڕێکارێک لەلایەن جێگرەوەکانی عارفەوە، بە دڵی کورد بێت. بە بابەتێکی کراوە دەمێنێتەوە و بارزانی لەم بارەوە زۆر گەشبین نییە.

٩. چاڤێل ئاماژە بەوەدەکات، پەیوەندیی بازرگانی لە نێوان کوردستان و باشووری عێراقدا ڕێک بەناو هێڵەکانی شەڕدا دەرباز دەبێت و بە هۆی شەڕە ئەم بازرگانییە نەپچڕاوە. پشتگیریی مەسیحییەکان و شیعەکانی باشوور لە کورد، بابەتێکی ئەخلاقییە و بارزانی هیوادارە پشتیوانی هەستپێکراو لەلایەن ئەم لایانەوە بەدەست بگات، لەوە تێدەگات، خودی کورد بە تەنیا دەبێ ئەم شەڕە ئەنجام بدەن.

١٠. بۆ زانیاریتان، ڕاپۆرتەکەی چاڤێل لە ‹لێ فیگارۆ› و ڕاپۆرتە وێنەییەکەی (photoreportage) ‹پاریس ماچ› لە ماوەی دوو هەفتەی داهاتوو دا بڵاو دەبێتەوە. هیوداریەن کۆپییەکمان لە هەر دوو ڕاپۆرتەکە بۆ بنێرن.

نهێنی

(EQ 1019/71)

نووسینگەی کاروباری دەرەوە S. W. 1

٩ی ئۆگۆست ١٩٦٥

١. سوپاستان دەکەین کۆپییەك لە بڵاوکراوەکەی (pamphlet) حکومەتی عێراق سەبارەت بە پرسی کورد، لە نامەکەتان بە ژێدەری (٦٥/١٨٢١) لە ٨ی جوڵای بۆ ئێمەتان ناردووە.

٢. ئەم نامەیە بەرچاوڕوونیەکی باشمان سەبارەت بە نیگەرانیی عێراقییەکان پێ دەبەخشێت؛ هەروەها ئەو دەستەواژەیەی بەڕێزتان ئاماژەتان پێداوە، تەنیا زانیارییەکە، ئێمە دەتوانین بۆگلەیی کردن لە [حکومەتی عێراق] بەکاری بهێنن، تەنانەت ئەگەر گلەییەکی کەمیش بێت. لەو بڕوایەدایین ئێرانییەکان ئاگاداری ئەم گلەییە دەبن. هەروەها بەنیازین هەر جۆرە کردارێکی ڕاستکردنەوەی [هەڵەکان] بە ئێرانییەکان بسپێرین.

٣. من کۆپییەك لەم نامەیە لەگەڵ بڵاوکراوەکە بۆ مەینارد لە بەغدا دەنێرم. (خۆشحاڵ دەبین، ئەگەر ئەو چیتر پێویستی بە بڵاوکراوەکە نەبوو، بۆمان بگەڕێنێتەوە).

(C. Brant)

بەشی ڕۆژهەڵات

A. J. Beamish, Esq

TEHRAN

نهێنی

(1821/65)

تەلەگرام

لەلایەن: نووسینگەی کاروباری دەرەوە بۆ: تاران

گەیشتوو: کاتژمێر ١٠:٠٠، ١٢ی ٨

ژمارە: ١٢٧٦ لە ١١ی ئۆگۆست ١٩٦٥

کاری لەپێشینە

ئەمەی خوارەوە لە بەغداوە هاتووە.

١. تەلەگرامی ژمارە ٦٤٤ لە ڕێکەوتی ١١ی ئۆگۆست، کە ئاڕاستەی نووسینگەی کاروباری دەرەوە کراوە، بۆ خستنەڕووی زانیاریی بۆ تاران، قاهیرە، ئەنقەرە و ئەرشیفی (Washington) واشنتن نێردراوە. جێگری سکرتێری هەمیشەیی (Permanent Under Secretary)، ئەمڕۆ بەیانی پەیوەندی بەمنەوە کرد، تا پێم بڵێت لە بارەی کێشەی کورد، ئەو دوو خاڵی زۆر گرنگی هەیە. یەکەم سوپای عێراق دەستی بەسەر بڕێکی زۆری چەکی کورددا گرتووە کە لە بەرهەمی بەریتانیا و ئەمریکان. دووەم، ئێرانییەکان لە ئاستێکی بەرفراوانیدا [لە شەڕی نێوان کورد و حکومەتی عێراق] هەڵقورتاون.

٢. دەسەڵاتدارانی سوپا، هەڕەشەی ئەوەیان کردووە، ڕاستییەکان سەبارەت بەم چەکە دەستبەسەرگیراوانە بڵاودەکەنەوە و لەوانەیە ئەو چەکانە لەسەر تەلەفزیۆن نیشان بدەن. بە جێگری سکرتێری هەمیشەیی،م ڕاگەیاند، هەروەك ئەو دەزانێت، دەکرێت ئەم چەکانە لە هەر شوێنێکەوە هاتبن. بە دڵنیاییەوە ئەم چەکانە لەلایەن حکومەتی خاوەنشکۆوە بۆ کورد دابین نەکراون و نیشاندانی ئەم چەکانە بەهەڵەدابردنی ڕاستییەکانە. من بە تونڊی سەرکۆنەی کارێکی لەم شێوەیە دەکەم.

٣. دواتـر خەلـەف (Khalaf) بـە درێژیـی و بەجیدیـی لەبـارەی چالاکیـی ئێرانییـەکان قسـەی کـرد. گوتـی ئـەو چالاکییانـە زۆر لـە چالاکییەکانـی سـەردەمی قاسـم بەرفروانـترن. چـەک و تەقەمەنـی و چەکـی قـورس بـۆ [کوردسـتان] دەنێردرێـت؛ ئۆپەراسـیۆنەکان لـە دیـوی سـنووورەکانی ئێـران بەوپـەڕی خـۆی گەیشـتووون. لـە ڕووداوێکـدا هەلیکۆپتـەر بـۆ ڕزگارکردنـی کـوردە گەمـارۆدراوەکان، بەکارهێـنرا. تەنانـەت ڕاپۆرتێـک لـە ڕۆژنامەکانـی ئێـران بـڵاو بووەتـەوە کـە ئەفسـەرێکی سـوپای ئێـران لەسـەر شـەرەفی ژمارەیـەک لـە کـوردە پەنابەرەکانـی عێـراق کـە ناوەکانیـان ئامـاژە پێکـراوە، خوانێکـی ڕێکخسـتووە. بارودۆخەکـە زۆر مەترسـیدارە و دەسـەڵاتە سـەربازییەکانی [عێـراق] خوازیاریـی گرتنەبـەری ڕێـکاری بەرپەرچدانـەوەی بەهێـزن، تەنانـەت پەنابردنـە بـەر ڕێـکاری ڕاوەدونانـی تەڕەدسـت [ڕێکارێـک لەلایـەن هێـزە چەکدارەکانـەوە بـۆ کـردە تاوانکارییـەکان بـەکار دەهێنرێـت] بـەکار بهێنـن. بـە گوتـەی خەلـەف، کـردەوەی [ئێرانییـەکان] تەنیـا بـە گرتنەبـەری ڕێکارێـک سـنووردار کـراوە کـە دەکرێـت ئەنجامـی مەترسـیداریان لێبکەوێتـەوە.. سـەرۆک وەزیـران و وەزیـرەی دەرەوەی عێـراق فەرمانیـان بـە خەلـەف کـردووە، بـۆ مـن، مەترسـیداربوونی بارودۆخەکـە بخاتـەڕوو و داوا لـە حکومەتـی خاوەنشـکۆ بکرێـت، دەسـتڕۆیی خـۆی بـەکار بهێنێـت و گوشـار بخاتـە سـەر حکومەتـی ئێـران، تـا دەسـت لـە چالاکیـی [سـەربازیی لـە دژی عێـراق و پشـتیوانی کـورد هەڵبگرێـت]. ئـەو چـۆن لەگـەڵ بەرپرسـانی ویلایەتـە یەکگرتـووەکان قسـەی کـردووە، بـە هەمـان شـێوە لەگـەڵ مـن قسـەی کـرد.

٤. مـن بـە ‹خەلـەف›م گـوت کـە ئـاگاداری سیاسـەتی ئێمەیـە لەبەرانبـەر کـورد. ئێمـە ئـەم پرسـە بـە کێشـەی ناوخۆیـی عێـراق دادەنێیـن و داوای چارەسـەرییەکی ئاشـتیانەی ئـەم کێشـەیە دەکەیـن. مـن هیـوام خواسـت [حکومەتـی عێـراق] هیـچ کارێکـی بـە پەلـە ئەنجـام نـەدات و وەزارەتـی دەرەوەی عێراقیـش باشـترە بـەم ئاڕاسـتەیە کار بـکات. (خەلـەف دەیەویسـت ئامـاژە بـەوە بـکات، ئـەوان خوازیـارن لـە ئەنجامدانـی هـەر جـۆرە کردەیەکـی سـەربازی بـەدوور بـن، بـەڵام لـەم

هەلومەرجەدا ئەمە کارێکی ئەستەمە). سەبارەت بە ئێرانییەکانیش من لەو پێگەیدا نیم، بزانم ئەوان بڕیاری ئەنجامدانی چ کارێک یان ئەنجام نەدانی چ کارێک دەدەن. تەنانەت نازانم حکومەتی خاوەنشکۆ بۆ ئەو داواکارییەی خەلەف خستوویەتیەڕوو، چ شتێک ئەنجام دەدات، بەڵام لەسەر داواکاری خەلەف، من ئاگادارتان دەکەمەوە کە ئەو چی گوت و حکومەتی عێراق چۆن دەڕوانێتە بارودۆخەکە و بە مەترسیدار هەژماری دەکات.

٥. تکایە خێرا سەیری تەلەگرامەکەم بە [ژمارەی] خوارەوە بکەن. تکایە نووسینگەی کاروباری دەرەوە تەلەگرامەکەم بەژمارە ٥٨ بۆ تاران بنێرن.

نهێنی

(10114/137/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

١٢ی ئۆگۆست ١٩٦٥

١. سوپاس بۆ نامەکەتان بە ژێدەری (EQ1019/76) لە ٧ی ئۆگۆست، سەبارەت بە سەردانی چاڤێل بۆ کوردستان.

٢. تاڕادەیەکی زۆر هاوڕام لەگەڵ ئەو شتانەی چاڤێل باسی کردوون (ئەگەر ئێوە بڕوانە ژمارەی ٧٠،٠٠٠ سەرباز-واتە زۆرتر لە ژمارەی گشت سەربازەکان کە لە کوردستان هەن). من لەگەڵ پەرەگرافی ٥ی تەلەگرامەکەدا نیم. بە گومانم لە ڕستەی یەکەم کە ئاماژە بەوە دەکات، کورد وەک خواستێك بیر لە هێرشکردنە [سەر سوپای عێراق] دەکەنەوە. من لەو بڕوایەدام، کورد خەریکی داڕێشتنی پلانێکن هێرش بکەنە سەر ئەو بنکە سەربازییانەی لێک دوورن. (بۆ نموونە ئەو بنکانەی کەمتر لە بەتالیۆنێکی تێدا بێت) و سوپا ئەم بنکانەی بۆ هێرشی مەیدانی و کۆنترۆڵی زەمینی، چۆڵکردووە (بۆ نموونە لە ناوچەی قەرەداغ). تەنانەت ئەمەش کارێکی سەختە و پێویستی بە هیزێکە، ڕاهێنانی باشی کردبێت. هێرشی ئەم دواییە بۆ سەر ناوچەی ڕانیە و دەستپێکردنی هێرشێکی تازە بۆ سەر میحوەری ڕایەت-ڕواندز، لەوانەیە ببێتە هۆی ئەوەی، کورد پاشەکشە لە ئەگەری ئەنجامدانی هەر کردەیەکی هێرشبەرانە بکەن.

٣. سەبارت بە هێرشکردنە سەر پاڵاوگە نەوتییەکان، دەبێ دان بەوەدا بنێم، هەمیشە تووشی سەرسوڕمان بوومە لە میانڕەوی کورد کە بووەتە هۆی شکستیان لە گەمەکردن بە گرنگترین کارتی بەردەستیان [واتە کارتی نەوت]. هیچ گومان لەوەدا نییە کە کورد دەتوانن زیانی زۆر جیدیی لەم پاڵاوگانە بدەن؛ بۆ نموونە بە هاوەن و چەکی دژە دەبابە ‹bazooka› هێرش بکەنە سەر کارگەی ئەمباری گاز (de-gassing) لە

نزیک کەرکوک. هەروەها هەر لەم دواییەدا [حکومەتی عێراق] پێنج کوردی لە کفری لەسێدارە داوە، دوای ئەوەی لەسەر تەلەفزیۆن قسەیان کردووە. بیانووەکەش ئەوە بووە، ئەو کەسانە پێشیان لە هێرشی کورد بۆ سەر پاڵاوگەی نەوت نەگرتووە. من دڵنیام و هەروەها بە من گوتراوە، ئەمە سیاسەتێکی ئەنقەستە کە حکومەتی عێراق بۆ بەلاڕێدابردنی ڕای گشتی ڕۆژئاوا و عێراق ئەنجامی دەدات. بە بڕوای من هاندری بەهێزتر پێویستن بۆ بەرپەرچدانەوەی ئەم سیاسەتە.

٤. ئەگەر لە بیرم بێت، چۆنیەتی بیرکردنەوەی کورد لەسەر ئەم بابەتە [واتە بابەتی نەوت] بە پەیامنێری ڕادیۆی بەرلینی ڕۆژئاوا ‹هاوپتمەن (Haumtmann) لە تاران لە چاوپێکەوتنێکدا کە ساڵاک بۆ ئەم پەیامنێرە و ئیبراهیم ئەحمەد ڕێکیخستبوو، خراوەتەڕوو. لەم چاوپێکەوتنەدا ئیبراهیم ئەحمەد ئاماژەی بەوەدابوو، ئەگەر بێت و شەڕەکە وەک هی ساڵی ١٩٦٦ بێت ئەو کات کورد ناچار دەبن پاشەکەشە بکەن و شەڕ بۆ بەشەکانیتری وڵات بگوازنەوە. ئەم جۆرە بۆچوونە لەلایەن کەسێکەوە دەربڕداوە کە یەکێکە لە توندڕەوترین لایەنگرانی باڵی وشک [چەپی ناو پارتی] دژی سوپا، ئەم بۆچوونە بەو مانایە دێت، ئێمە لە ساڵی ١٩٦٥دا، تا ڕادەیەکی زۆر پارێزراوین [لە هێرشی کورد بۆسەر پاڵاوگە نەوتییەکان]. پێش دەستپێکردنی هەڵمەتی سەربازیی لە ساڵی ١٩٦٦، زۆر شت هەیە ئەگەری ڕوودانی لە عێراق زۆرە.

٥. من کۆپییەك لەم نامەیە بە هەمان ناونیشانەکانی خۆتان دەنێرم. هەروەها خۆشحاڵ دەبم، ئەگەر واشنتن کۆپییەك لەو وتارەی تایبەتە بە کوردستان و لە ‹Life› بڵاوبووەتەوە بۆم بنێرێت، چونکە لێرە لە [بەغدا] ئەم وتارە سانسۆر کراوە.

(E. F. G. Maynard)

C. T. Branr, Esq.

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، لەندەن، S.W. 1

نهێنی

(10114/135/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

١٢ی ئۆگۆست ١٩٦٥

کوردستان

١. لە ١٢ی ئۆگۆستدا، زۆربەی هەرە زۆری چاپەمەنییەکانی عێراق، کۆتایی هاتنی سەرکەوتووانەی هەڵمەتی هێرشکردنە سەر کوردستان و دەستگرتن بەسەر بڕێکی زۆری چەک و تەقەمەنی وڵاتانی بیانی، کە حکومەت لە ڕووی تەوازوعەوە ناوی ئەم وڵاتانە ئاشکرا ناکات، ڕاگەیاند. چاپەمەنییەکان بە بەرفروانی ئاماژەیان بەوەدا، چەکەکان بە قاچاغ لە ڕێگەی ئێرانەوە بۆ ناو خاکی عێراق هێنراون.

٢. من نازانم هۆکاری بڵاوکردنەوەی ئەم ڕاگەیاندنە چییە کە ناتوانێت بۆ ماوەیەکی درێژ خەڵک لە نەزانیدا بهێڵێتەوە. لەوانەشە ئەم ڕاگەیاندنە بەو هۆیەوە بێت، سوپا لە پێنجوێن نزیک بووەتەوە و ئەم نزیکبوونەوەیەش، واتە تەواو بوونی قۆناغێک لە ئۆپەراسیۆنەکە (کە دەکرێت ئەمەش ڕاست بێت)، بەڵام سوپا لە ناوچەکانی سلێمانی، پێنجوێن، قەرەداغ و ناوچەکانیتری باکووری کوردستانی عێراق نەیتوانیوە توانای کورد لە شەڕەکاندا تێکبشکێنێت. گواستنەوەی بەتالیۆنێک لە بەسرا بۆ هەولێر، نیشاندەری ئەوەیە سوپا بەنیازە دەست بە ئۆپەراسیۆنێک بکات لە میحوەری ڕواندزدا.

٣. لە بەغدا دەنگۆی ئەوە بڵاوبووەتەوە لێکۆڵینەوە لەسەر گەندەڵ فەیسەڵ ئەلئەنارسی، فەرماندەی کەرتی ٢، ئەنجام دەدرێت. فەیسەڵ ئەو کەسە بوو لەگەڵ فەرماندەیی گشتی، سوپاسالار عەبدولڕەحمان عارف، تووشی دەمەقاڵێ ببوو (پەڕەگرافی ١ لە نامەکەم بە ژێدەری (٦٥/١٢٦/١٠١١٤) لە ٩ی جوڵای).

ئـەم جـۆرە لێکۆڵینەوەیـە [لـە نـاو سـوپادا] شـتێکی بـاوە. شـێوازی ئاسـایی ئـەم گەندەڵییـە سـاختەکردنی نـاوی کەسـێکە لـە نـاو هێـزی سـوارەی سـەلاحەدین و وەلیـد، بەمجـۆرەش مووچـە و بەخشیشـی ئـەم کەسـە لـە نێـوان سـەرۆک خێڵەکـەی و فەرمانـدەی پەیوەندیـدار، دابـەش دەکرێـت. دەگوترێـت ئەنجامدانـی ئـەم کارەش تـا ڕادەیەکـی زۆر گرێـدراوە بـە مەیلـی ئەفسـەرە پلەبـاڵاکان بـۆ ئەنجامدانـی کەمپیـن لـە دژی کـورد [تـا لـەم ڕێگەیـەوە گەندەڵـی بکـەن].

٤. مـن کۆپییـەک لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن (Residency and Agency)، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـرس و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم.

٥. تێبینـی: لـە دوای نووسـینی ئـەم نامەیـە، هەندێـك لـە چەکـە دەستبەسـەرداگیراوەکە، نیشـانی پاشـکۆی سـەربازی ئێمـە دراوە. ئـەم چەکانـەش پارچـە چەکـی قـورس بـوون کـە پارچەپارچـە کرابـوون، بـۆ نمونـە قۆنداغـی هاوەنـی ٢ ئینچـی، نارنجۆکـی ئاگـری، و هەندێـك پارچـە مووشـەکی دژە تانـک.

(E. F. G. Maynard)

C. T. Brant, Esq

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن، S, W, 1

نهێنی

(1821/65)

تەلەگرام

لەلایەن: نووسینگەی کاروباری دەرەوە بۆ: تاران

گەیشتوو: کاتژمێر ١٧٣٠، ١٢ی ٨

ژمارە: ١٢٧٣ لە ١٢ی ئۆگۆست ١٩٦٥

ئەمەی خوارەوە لە بەغداوە هاتووە و ئاڕاستەکراوە بە تەلەگرامی نووسینگەی کاروباری دەرەوە بە ژمارە ٦٤٥ لە ١١ی ئۆگۆست. بۆ زانیاری ناردن بۆ تاران، قاهیرە، ئەنقەرە و ئەرشیفی واشنتن، نێردراوە.

تەلەگرامی خێرای پێشووم.

١. ئەم سیاسەتەی [حکومەتی عێراق گرتوویەتەبەر]، سیاسەتێکی بێمانایە (nonsense) «کە هەواڵی شکستی چەتەکان لە بەشی باکووری عێراق، بەڵاو دەکاتەوە» (Baghdad News). ئەم هەواڵە لە گشت ڕۆژنامەکانی ئەمڕۆدا بڵاوبووەتەوە.

٢. بێگومان، خەڵەف هەوڵ دەدات هەستی من بوروژێنێت، بەوەی هیچ ئومێدی بەوە نییە، هەڵمەتە سەربازییەکانی حکومەت لە دوای دوو مانگ و نیو بەردەوامیدان بە شەڕ، هیچ سەرکەوتنێک دەستەبەر بکات.

٣. بابەتی چاپەمەنییەکان ئاماژەیان بەوە کردووە، یاغیبووە شکستخواردووەکان «چەک و تەقەمەنی دەستکردی دەرەکیان بەجێهێشتووە کە ئەمەش سەڵێنەری هەبوونی پەیوەندی لە نێوان ئەوان و ئیمپریالیزم و بەکرێگراوەکانیدایە››، ئەم چەکانە بە قاچاغ و لە ڕێگەی یەکێک لە وڵاتانی دراوسێ کە ئێمە پەیوەندی مێژوویی و ئایینیمان لەگەڵدا هەیە، هێنراونەتە [کوردستان]››. بەهەرحاڵ وا دەردەکەوێت، عێراقییەکان نەیانەوێت زۆر پێداگری لەسەر نیشاندانی چەکی بیانی بکەن [بۆ ڕای گشتی]. هەر جۆرە وێنەیەک کە بڕێکی زۆری چەک نیشان بدات، دەبێتە هۆی

ئەوەی خەڵک بیر بکەنەوە کورد چەک و تەقەمەنی زۆریان هەبووە؛ هەروەها خەڵک زۆر بە ئاسانی ئەو چەکانە دەناسنەوە کە کورد لە سوپای عێراق بەدەستیان کەوتووە. هەروەها لەوانەیە حکومەت دوودڵ بێت لە خستنەڕووی ئەو گریمانەیەی وڵاتە بەهێزە دەرەکییەکان بە ڕاستەوخۆ پشتیوانی کورد دەکەن.

٤. لەوەش جیدیتر و مەترسیدارتر بۆ حکومەت، پەنابردنە بەر ڕێکاری ڕاوەدونان بە تەڕەدەستی. لەوانەیە گرتنەبەری ئەم ڕێکارە بۆ ترساندنی ئێمە بێت، بەڵام بە بڕوای من شتێک لە قسەکانی خەلەفدا هەیە بەوەی لە ناوەندەکانی سەربازیی و لە ڕژێمی سەربازیدا بەرپەرچدانەوەیەکی تۆند هەبوو لەبەرانبەر [پەنابردنە بەر ڕێکاری بەدواداچوونی گەرم] کە ئەمەش ڕێگرە لەبەردەم حکومەت و فەرمانبەرە مەدەنیەکان، ئەم ڕێکارە سنووردار بکەن.

نووسینگەی کاروباری دەرەوە تکایە تەلەگرامەکەم بە ژمارە ٥٩، بۆ تاران بنێرن.

نهێنی

(1821/65)

تەلەگرام

لەلایەن: نووسینگەی کاروباری دەرەوە بۆ: تاران

گەیشتوو: کاتژمێر ٠٨٢٥، ١٣ی ٨

ژمارە: ١٢٨١ لە ١٢ی ئۆگۆست ١٩٦٥

ئەمەی خوارەوە لە بەغداوە هاتووە و ئاڕاستەکراوە بۆ تەلەگرامی نووسینگەی کاروباری دەرەوە بە ژمارە ٦٥١ لە ١٢ی ئۆگۆست. بۆ زانیاریدان بۆ تاران، قاهیرە، ئەنقەرە و ئەرشیفی واشنتن، نێردراوە. تەلەگرامەکەم بە ژمارە ٦٤٤: کێشەی کورد

١. من لەگەڵ بەرپرسی ویلایەتە یەکگرتووەکان [لە دۆسیەی عێراق] لەسەر ئەم هەڵسوکەوتەی [حکومەتی عێراق] قسەم کرد، هەمان چیرۆک [لەلایەن خەلەف] بۆ ئەویش باسکراوە؛ ئەمەش تا ڕادەیەک بۆچوونی هاوشێوەی بۆچوونی ئێمەی بۆ ئەو دروست کردووە.

٢. واشنتون وەڵامی بەرپرسەکەی خۆی داوەتەوە بەوەی بە [خەلەف] بڵێت، لە ڕووی لۆژیکەوە ناکرێت ئەم داواکارییە پشتگوێ بخرێت؛ هەر بۆیەش لە تاران ڕێکاری پێویست دەگرێتەبەر.

٣. بەرپرسی ویلایەتە یەکگرتووەکان بە خەلەفی گوتووە، لە سەڵاحیەتی تەواوی ئەودا نییە، بەدواچوون بۆ ئەم گلەییە بکات. لەم هەلومەرجەدا بە بڕوای من کارێکی باش و بەسوودە، ئەگەر من بە جۆرێک وەڵامی خەلەف بدەمەوە.

٤. بۆ ئاگاداریتان، ئەمڕۆ بەیانی بەرپرسی پاشکۆی سەربازیی بانگێشتکراوە، تا سەردانی بەڕێوەبەری هەواڵگریی سەربازیی بکات، تا قسە لەسەر هەمان بابەت بکەن کە خەلەف قسەی لەسەر کردووە؛ واتە لەسەر بابەتی، موشەکی دژی تانک، نارنجۆک و گولە هاوەن، کە گشتیان لە بەریتانیا بەرهەم هاتوون و

فـرۆشراون (پاشـکۆی سـەربازی بـاسی لـە ژمارەیەکـی زۆری ئـەم چەکانـە کـردووە). بەڕێوەبـەری هەواڵگریـی سـەربازیی گوتوویەتـی، دەزانێـت ئـەم چەکانـە بە ڕاسـتەوخۆ بـە کـورد نـەدراون، بـەڵام داوای لـە پاشـکۆی سـەربازیی کـردووە لەگـەڵ ئێرانییـەکان «بـە یارمەتـی وەرگرتـن لـە سـەرچاوەکانی سـەنتۆ» لێکۆڵینـەوە لـەم بـارەوە بـکات.

٥. تکایە کۆپییەك لەم نامەیە بۆ سوپای ‹M. O. D› بنێرن.

تکایـە نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە ئـەم تەلەگرامـە بـۆ ئەنقـەرە بـە ژمـارەی ١ و بـۆ تـاران بـە ژمـارە ٦٠ بنێـرن.

نهێنی

(1821/65)

تەلەگرام

لەلایەن: نووسینگەی کاروباری دەرەوە بۆ: تاران

گەیشتوو: کاتژمێر ١٦٣٨، ١٣ی ٨

ژمارە: ١٢٨٩ لە ١٣ی ئۆگۆست ١٩٦٥

خێرا

ئاڕاستەکراوە بۆ بەغدا تەلەگرامی ژمارە ١٠٧٢ لە ١٣ی ئۆگۆست. بۆ زانیاریدان بۆ تاران، قاهیرە، ئەنقەرە و ئەرشیفی واشنتن، نێردراوە.

تەلەگرامەکەتان بە ژمارە ٦٤٤ و ٦٥١: کێشەی کورد.

١. ئێوە زۆر بە باشی قسەتان کردووە.

٢. دەتوانن بە خەلەف بڵێن، من ئەو کاتەی ناجی تاڵب لێرە بووە [واتە لە بەریتانیا] (نامەی نووسینگەی کاروباری دەرەوە بە ژمارە ٣ لە ٤ی جانیوەری) دڵنیام کردەوە، حکومەتی خاونشکۆ بە هیچ شێوەیەک پارەی نەداوەتە کورد. هەروەها بە پێی زانیارییەکانی ئێمە، لە سەرچاوە تایبەتییەکانی شانشینی یەکگرتووش هیچ پارەیەک بە کورد نەدراوە. بەهەمان شێوە هیچ جۆرە چەکێکیش بۆ کورد دابین نەکراوە. بە بڕوای ئێمە کێشەی کورد پرسێکی ناوخۆیی عێراقە و ئێمە بە هیچ شێوەیەک دەستێوەردانەدینە ئەم پرسە. سیاسەتی ئێمە بە بەردەوامی بۆ حکومەتی عێراق دووپات کراوەتەوە و من لە گرتنەبەری ئەم سیاسەتە دڵنیاتان دەکەمەوە.

٣. دەتوانن [بە خەلەف] بڵێن، خۆشحاڵ دەبین وردەکاری ئەم چەکانە بزانین، بۆ نموونە ژمارەی چەکەکان و ڕێکەوتی بەرهەمهێنانیان، بۆ ئەوەی بەدواداچوون بۆ ئەم بابەتە بکەین. هەروەک ئێوە ئاماژەتان پێداوە، ئێمە بە تۆندی ئەم تۆمەتەی عێراق ڕەت دەکەینەوە کە بە ئاشکرا بە خەڵکی راگەیاندووە، ئێمە چەکمان بە

کـورد داوە. لەلایـەن خۆمانـەوە پابەنـدی بابەتـی ‹تۆمەتبارکردنـی ئاشـکراین› [واتـە خۆمـان لـە بەخشـینەوەی ئـەم جـۆرە تۆمەتانـە دوور دەگریـن]. ئـەم جـۆرە تۆمـەت بەخشـینەوەیە دەبێتـە هـۆی تێکدانـی پەیوەندییەکانـی ئەنگلۆ-عێراقـی.

٤. سـەبارەت بـە لایەنـی ئێرانـی، ئێـوە دەتوانـن بڵێـن، بـە بـێ ئـەوەی سـەڵاحیەتی بەدواداچوونـی ئـەم گلەییەتـان هەبـێ [واتـە بەریتانیـا داوا لـە ئێـران بـکات، تـا پاڵپشـتی لـە کـوردی عێـراق نـەکات]، ئێمـە تەنیـا دەتوانیـن داواکاری حکومەتـی عێـراق بخەینـە بـەردەم حکومەتـی ئێـران.

نهێنی

(1821/65)

تەلەگرام

لەلایەن: نووسینگەی کاروباری دەرەوە بۆ: تاران

گەیشتوو: کاتژمێر ١٥٤٠، ١٣ی ٨

ژمارە: ١٢٩٠ لە ١٣ی ئۆگۆست ١٩٦٥

خێرا

ئاڕاستەکراوە بۆ تاران، تەلەگرامی ژمارە ١٢٩٠ لە ١٣ی ئۆگۆست. بۆ زانیاریدان بۆ تاران، قاهیرە، ئەنقەرە و ئەرشیفی واشنتن، نێردراوە.

تەلەگرامەکەم بە ژمارە ١٠٧٢ بۆ بەغدا: کێشەی کورد.

١. تکایە لە هەر ئاستێک کە ئێوە بە باشی دەزانن، داوکاریی حکومەتی عێراق [سەبارەت بە پاڵپشتی نەکردنی کورد] و وەڵامی ئێمە بۆ ئەم داواکارییە، کە لە تەلەگرامەکەمدا ئاماژەم پێداوە، بیخەنە بەردەم وەزارەتی دەرەوەی ئێران.

٢. باڵیۆزی ویلایەتە یەکگرتووەکان لێرە [واتە لە تاران]، ڕێنماییەکانی وزارەتی کاروباری دەرەوەی ئەمریکای بۆ بەپرسی (Charge d'Affairse) ویلایەتە یەکگرتووەکان، لە تاران، بە ئێمەی نیشاندا، گلەیی حکومەتی عێراق [لەبارەی چەکەکان] پشتڕاست دەکاتەوە و داوای لەم بەرپرسە کردووە، داوا لە حکومەتی ئێران بکات، ئاگاداری سیاسەتی خۆیان بن لەبەرانبەر کورد. ئێمە نامانەوێت لەمە زۆرتر دەست لەم بابەتە وەربدەین. بە بڕوای ئێمە ئەم کارە دەبێتە هۆی ڕەنجاندنی ئێرانییەکان، بەبێ ئەوەی کاریگەری بخاتە سەر سیاسەتی ئێران، یان ئەم کارەی ئێمە ببێتە هۆی هێنانەدی نیەت پاکی عێراقییەکان. کەواتە، بەبێ نیشاندانی ئەوەی ئێمە پشتڕاستی پاڵپشتی ئێرانییەکان لە کوردە [ڕاپەڕیوەکانی عێراق] دەکەین، ئێوە دەتوانن بە عێراقیەکان بڵێن، بە خستنەڕووی داواکاریتان بۆ بەردەم حکومەتی ئێران، تەنیا ڕۆڵی پۆستە دەبینن.

نهێنی

(1821/65)

تەلەگرام

لەلایەن: نووسینگەی کاروباری دەرەوە بۆ: تاران

گەیشتوو: کاتژمێر ١١.٣٦ خولەک

ژمارە: ١٣٢٢ لە ١٨ی ئۆگۆست ١٩٦٥

ئاڕاستەکراوە بۆ بەغدا تەلەگرامی ژمارە ١٠٩٤ لە ١٨ی ئۆگۆست. هەروەها بۆ زانیاریی زیاتر بۆ تاران، قاهیرە، ئەنقەرە و ئەرشیفی واشنتن، نێردراوە.

تەلەگرامەکەم بە ژمارە ١٠٧٢: کێشەی کورد.

١. باڵێوزی عێراق لە ١٨ی ئۆگۆست پەیوەندی بە مستەر تامسۆن (Mr. Thamson) ەوە کردووە، تا داواکارییەکی هاوشێوەی داواکاری خەلەف، لە مستەر تامسۆن بکات. ئەو گوتی، حکومەتی عێراق بەڵگەی سەلمێنەری لەبەردەستە، ئێران پاڵپشتی سەربازیی پێشکەش بە کورد دەکات. ئاستی ئەم یارمەتییە بەرزبووەتەوە و ژمارەی چەکی دروستکراوی بەریتانی و ئەمریکی بە دەست کوردەوەیە [کە حکومەت دەستی بەسەردا گرتووە، سەلمێنەری ئەم زیاد بوونەیە].

ئێران بە بێ هاوکاریی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆی هاوپەیمانەکانی لە سەنتۆ، ناتوانێت ئەم کارە بکات. حکومەتی عێراق زۆر بە جیددییەوە دەڕوانێتە بارودۆخەکە و لەم بارەوە چاوەڕانی مامەڵەی باشتری شانشینی یەکگرتووە و حکومەتی عێراق مافی ئەوەی هەبێت چ ڕێکارێک پێویست بێت [بۆ بەرەنگار بوونەوەی ئەم بابەتە] بگرێتەبەر. حکومەتی عێراق لەم بارەوە داوای لە ئێمە کردووە دەستڕۆیی خۆمان لەسەر حکومەتی ئێران بەکار بهێنین.

٢. مستەر تامسۆن هەڵوێستی شانشینی یەکگرتووی سەبارەت بە پرسی کورد دووپات کردووەتەوە. بە هیچ شێوەیەک شانشینی یەکگرتوو دەستوەرناداتە ئەو

ڕووداوانەی لە کوردستان ڕوو دەدەن. چەکی دروستکراوی بەریتانیا لە هەموو شوێنی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست زۆر زۆرە و دەکرێت لە هەر شوێنێکەوە ئەم چەکانە هاتبێت [و بەدەست کورد کەوتبێت]، بەڵام بە دڵنیاییەوە ئەم چەکانە لەلایەن حکومەتی بەریتانیاوە بۆ کورد دابین نەکراوە. سەبارەت بە لایەنی ئێرانی، باڵێۆزخانەی ئێمە لە تاران ئاگادارکراوەتەوە، بە بێ بەدواداچوونی ورد بۆ گلەییەکە (سکاڵاکە)، داواکاری حکومەتی عێراق بخرێتە بەردەم حکومەتی ئێران.

٣. باڵیۆز ئاماژەی بە بڕیارە تازەکەی ئێمەی [بڕیاری حکومەتی بەریتانیا] کردووە سەبارەت بە هەڵسپاردنی دابینکردنی گولە هاوەنی ٣١ ئینچ بۆ عێراق، بە بیانوی ئەوەی هێزەکانی بەریتانیا پێویستیان بەم گولە هاوەنانە هەیە. هەروەها تێبینی ئەوامان کردووە، ئەگەرچی ماوەیەکی دوورودرێژە عێراق داوای ئەم چەکەی کردووە، بەڵام ئەم چەکە کەوتووەتە دەست کورد.

٤. مستەر تامسۆن سەر لەنوێ دڵنیایی داوەتە ئێمە، هیچ پەیوەندییەک لە نێوان دابین نەکردنی هەندێك جۆری چەکی سووک بۆ عێراق و دۆخی کورد لە ئارادا نییە. ئێمە ئەم جۆرە چەکانە بۆ ئێران دابین ناکەین. هەروەها مستەر تامسۆن داوای وردەکاریی ئەو چەکانەی کردووە کە لە کوردستان دەستیان بەسەردا گیراوە، تا بتوانن بەدواداچوون بۆ ئەم چەکانە بکەن.
(کاری لەپێشینە-نهێنی)

زۆر نهێنی

(1821/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

تاران

١٨ی ئۆگۆست ١٩٦٥

١. لە پەرەگرافی ٧ی تەلەگرامەکەم بە ژمارە ٨٧٢ لە ١٧ی ئۆگۆست، ئاماژەم بەوە کرد، لە ڕێگەی جەنتای [دیپلۆماسییەوە] ڕاپۆرتێک دەنێرم کە وەزیری کاروباری دەرەوە و وەزیری کاروباری دەرەوە بە وەکالەت (Acting Foreign Ministry) سەبارەت بە داواکاری ئەم دواییەی عێراق، چیان بە هاوکارەکانیان لە سەنتۆ گوتووە.

٢. لە کۆبوونەوەی نێوان وەزیری دەرەوەی [بەریتانیا] و بریکاری ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لەم پرسە ، لە ١٣ی ئۆگۆست، وەزیری دەرەوە ئاماژەی بەم خاڵانەی خوارەوە کرد:

ا ئێران یارمەتی کوردی عێراق نادات.

ب لە گشت حاڵەتێکدا، باسکردن لە بەکارهێنانی هەلیکۆپتەر [لەلایەن ئێرانەوە بۆ یارمەتیدانی کورد] بابەتێکی دووڕە لە ڕاستی.

ج بەگشتی سیاسەتی حکومەتی عێراق بریتییە لە تووڕەکردنی ئێران. بۆ نموونە، لە چۆنیەتی مامەڵەکردنی لەگەڵ ئەو ئێرانیانەی لە عێراقن؛ بە بڵاکردنەوەی گۆڤاڕێک لە بەسرا بە ناوی ‹کەنداوی عەرەبی›؛ لە ڕێگەی پیلانگێڕی لە خوزستان و چەندین سیاسەتیتری هاوشێوە.

د داواکاری عێراق سەبارەت بە دریژکردنی دەستی دۆستایەتی [لەگەڵ ئێران]، بە بێ هیچ کردەیەک تەنیا قسەیە. وەک ئاشکرایە، حکومەتی ئێران ئامادەیە و خوازیارە لەسەر گشت ئەو کێشانەی لە نێوان ئەم دوو وڵاتەدا هەیە گفتوگۆ

لەگــەڵ عێراقدا بــکات، لە کاتێکدا حکومەتــی عێراق پێداگری لەســەر ئەوە دەکات، ســەرەتا تەنیا گفتوگۆ لەســەر کێشــەی کورد دەکەن.

٣. لــە کۆبوونــەی پێنــج هێزەکــەی ســەنتۆ لــە ١٦ی ئۆگۆســتدا، وەزیــری کاروبــاری دەرەوە بــە وەکالــەت زۆر بــە ڕاشــکاوی ڕایگەیانــد، حکومەتــی ئێــران پاڵپشــتی لــە کــوردی عێــراق نــاکات. دوای ئــەم قســەیە مێرفێندریســکی (Mirfendereski) بێدەنــگ بــوو تــا بزانێــت کــێ لــەم قســەیە بەگومانــە.

٤. دواتــر ئــەو [مێرفێندریســکی] بــەم شــێوەیەی خــوارەوە درێــژەی بــە قســەکانیدا؛ سیاســەتی فەرمــی حکومەتــی ئێــران بریتییــە لــەوەی یارمەتــی کــوردی عێــراق نــەدات. جێگــەی گاڵتەجارییــە، بــەو جــۆرەی حکومەتــی عێــراق بانگەشــەی بــۆ دەکات بیربکەینــەوە، حکومەتــی ئێــران یارمەتــی کــوردی عێــراق دەدەن و دەســت لــە کاروبــاری ئــەوان وەردەدەن. ئەگــەر بێــت و بــەم جــۆرە بێــت کــە حکومەتــی عێــراق بانگەشــەی بــۆ دەکات، لــە مــاوەی ٢٤ کاتژمێــردا گشــت شــتەکان بــە ســوودی کــورد بــە کۆتــا دێــن. مومکیــن نییــە دەســەاڵتدارانی ئێــران بتوانــن چاودێــری هــەر بســتێکی ســنووری دووڕودرێــژ، دارســتان و ناوچــەی شــاخاویی نێــوان عێــراق و ئێــران بکــەن [تــا بــەم جــۆرە ڕێگــر بــن لــە گەیشــتنی چــەک بــۆ کــورد]. حکومەتــی ئێــران ناتوانێــت ١٠٠٪ ئــەم کارە بــکات، تەنانــەت ئەگــەر بێــت و گشــت هێــزە چەکدارەکانــی بــۆ چاودێریکردنــی ئــەم ســنوورانە بــەکار بهێنێــت. تەنانــەت خــودی حکومەتــی عێراقیــش ناتوانێــت چاودێــری ســنووڕەکانی خــۆی بــکات. هەڵبــەت حکومەتــی ئێــران بنکــەی چاودێــری ســنووڕەکانی دامەزرانــدووە و بــە بەردەوامــی چاودێــری ڕێــگاکان دەکات. ئــەو، ئاماژەی بــەوە کــرد، هیــچ هۆکارێــک نییــە داوا لــە ئێــران بکرێــت کارێکــی دوور لــە توانــای مــرۆڤ ئەنجــام بــدات، لەکاتێکــدا حکومەتــی عێــراق هــاوکاری ئێــران نــاکات و بــە ئاشــکراش دوژمنایەتــی ئێــران دەکات.

٥. ئەگەرچــی مێرفێندریســکی بــە ڕاشــکاوی ئــەم قســەیەیە خــوارەوەی نەکــرد، بــەڵام ئــەم هەســتەی دروســتکرد، ئــەو چــەک و تفاقــەی دەگاتــە دەســت کــوردی عێــراق، لــە ڕێگــەی بازرگانــی نهێنــی بــرا کوردەکانیــان لــە ئێرانــەوە، دابیــن دەکرێــت. ئەمــەش

لەوانەیە هەڵوێستی فەرمی سیاستی ئێران بێت- بەڵام بە بڕوای من ئێران هیچ کاتێک بە ڕاشکاوی ڕاینەگەیێنێت کە هیچ جۆرە چەک و تەقەمەنیێک لە سنووورەکانی ئێرانەوە دەربازی کوردستانی ئێراق بووە- بەڵام مێرفێندریسکی گشت هەوڵی خۆی بەکارهێنا، تا ئێمە باوەڕ بەم قسەیە بکەین.

٦. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە بەغدا، قاهیرە، ئەنقەرە، واشنتن و بۆ نووسینگەی کۆمیسیۆنی باڵای شانشینی یەکگرتوو لە کاراچی دەنێرم.

(C. D. Wiggin)

نهێنی

نووسینگەی کاروباری دەرەوە S. W. 1

٢٠ی ئۆگۆست ١٩٦٥

١. مـن دوو نامەتـان بـۆ دەنێـرم کـە لەلایـەن کـوردەوە بـۆ سـەرۆک وەزیـران نێـردراون. یەکەمیـان لەلایـەن خـودی مەلامسـتەفاوە نێـردراوە؛ دووەمیشـیان لەلایـەن شـەفیق ئەحمـەد، ئەندامـی ئەنجوومەنـی سـەرکردایەتی کـورد. بـە پێـی سیاسـەتەکەمان کـە بـە شـێوەیەکی فەرمـی پەیوەنـدی لەگـەڵ کـورد دانەمەزرێنیـن، ئێمـە وەڵامـی ئـەم دوو نامەیەمـان نەداوەتـەوە. بەهەرحـاڵ، بـە بـڕوای ئێمـە پێویسـتە ڕوانگـەی خۆمـان بـۆ کـورد سـەبارەت بـەو پرسـیارانەی لـە نامەکانـدا وروژێـنراون، لـە ڕێگـەی پەیوەنـدی نافەرمییـەوە بۆیـان ڕوون بکەینـەوە، ئـەم کارەش دەکرێـت لـە عێـراق یـان لـە لەنـدەن ئەنجـام بدرێـت.

٢. شـەفیق ئەحمـەد کـە لـە ویلایەتـە یەکگرتـووکان بـووە، بۆمـاوەی یـەک هەفتـە لـە ١٢ی ئۆگۆسـتەوە، لـە لەنـدەن مایـەوە. ئـەو بـەرەو پاریـس دەڕوات و دواتـر دەچێتـە ئێـران، بـە گوێـرەی قسـەکانی خـۆی، شـەفیق سـەرەتای سـێپتەمبەر دەگاتـە ئێـران. لـۆرد برۆکـوەی (Brockway) و پەرلەمانتـار مسـتەر سـتانلی ئـۆرم (Mr. Stanley Orme)، پێشـنیازیان کـردووە، دەکـرێ شـەفیق لەلایـەن وەزیـری کاروبـاری دەرەوە پێشـوازی لێبکرێـت. بەهەرحـاڵ ئێمـە دەتوانیـن بزانیـن پێشـنیازەکانی شـەفیق چیـن. مـن لـە ١٨ی ئۆگۆسـت شـەفیق ئەحمـەدم لـە هۆتێـل بینـی.

٣. ئـەو باسـی لـە پرسـە باوەکـەی کـورد کـرد و داوای یارمەتـی لـە بەریتانیـا کـرد. بەهەرحـاڵ شـەفیق ئـاگاداری سیاسـەتی ئێمەیـە لەبەرانبـەر کـورد و کاتێـک کـە مـن بـاس لـە هێڵـە گشـتییەکانی ئـەم سیاسـتەم دەکـرد، ئـەو تووشـی سەرسـوڕمان نەبـوو. شـەفیق کۆپـی ئـەو نامەیـەی کـە لەلایـەن مەلامسـتەفا و خـودی ئـەو بـۆ مسـتەر ویلسـن (Mr. wilson) نـووسراوە بـە منیـدا. مـن ئـەم هەلـەم قۆسـتەوە، تـا بـە هـۆی ئـەو هۆکارانـەی دەیانزانیـن، بـۆ شـەفیق ئەحمـەد

ڕوون بکەمەوە، مستەر ویلسن ناتوانێت بە شێوەیەکی فەرمی وەڵامی ئەو نامانە بداتەوە. بەهەرحاڵ، ئێمە خوازیارین پەیوەندی بەردەوامان لەگەڵ دۆستە کوردەکانمان هەبێت و ڕوانگەی خۆمانیان بۆ ڕوون بکەینەوە. من هیوادار بووم، بەم ڕوونکردنەوەیە لە سەر سیاسەتی حکومەتی بەریتانیا، وەڵامی پرسیارەکانی ناو نامەکان بدەمەوە. گوتی لەم شتە تێدەگات و لەوە تێدەگات، دەبێ پەیوەندییەکانمان نافەرمی بن. ئەو بەردەوامی بە قسەکانیدا و ئاماژەی بەوە کرد، حاڵی حارز، زۆر سەختە کورد بتوانن لە بەغدا پەیوەندی بە ئێمەوە بکەن، پەیوەندیکردنیش لە لەندەنەوە تێچووی زۆرە. ئایا دەکرێت لە ڕێگەی باڵیۆزی بەریتانیا لە تاران، لە پەیوەندیدا بین؟ گوتم، من هیچ کێشەیەک لەم کارەدا نابینم. ئەم پەیوەندیەش دەبێ نافەرمی بێت و بەهەرحاڵ، وەڵامی تارانیش هەروەك وەڵامی لەندەن و بەغدایە. من باڵیۆزخانەی تاران ئاگادار دەکەمەوە، پێویستە چی بکەن.

٤. بە گشتی شەفیق ئەحمەد لەسەر شەڕی کورد ڕازی بوو بەوەی بە بەراورد لەگەڵ ساڵی ١٩٦٤، ئێستا پێگەی ئەوان زۆر بەهێزترە و تەمەنی [شۆڕشی] کورد لە تەمەنی حکومەتی لەرزۆکی ئێستای عێراق درێژترە. ئەو لە وەڵامدانەوەی بڕی ئەو چەکانەی لەبەردەست کوردە، خۆی دزیەوە، بەڵام ئەم هەستەی دروستکرد، ئێستا بە بەراورد لەگەڵ جارانی پێشوو، کورد بە ڕێژەیەکی زۆر باشتر چەک و تەقەمەنی هەیە. گوتی ئەوان ئێستا خاوەن یەک چەکی دژە فڕۆکەن و بەم زووانە دوویتریشیان بەدەست دەگات، بەڵام ئاماژەی پێنەدا ئەم چەکانە لە کوێ دێن. هەروەها چاوەڕوانی گەیشتنی ترانسمیتەرێکی [پەخشی ڕادیۆ]یەن. سەبارەت بە ناکۆکی نێوان کورد، شەفیق ئاماژەی بەوەدا، ئێستا جەلال تاڵەبانی گەڕاوەتەوە کوردستان و لەوانەیە دان بە بارودۆخی بەرقەراری نێوان کورددا بنێت، بۆ نموونە ئەوە قبوڵ بکات، مەلامستەفا سەرکردایەتی کورد بکات. تا ئێستا ئیبراهیم لە ئێران ماوەتەوە و [لەگەڵ مەلامستەفا] ڕێکنەکەوتووە.

٥. ئێمە بە دەربڕینی وشەی خۆش، خواحافیزیمان لەیەکتر کرد. بۆ نموونە، من گوتم هیوادارم هەر کات گەڕایەوە لەندەن، بتبینمەوە.

٦. من کۆپییەك لەم نامەیە و هاوپێچەکەی بۆ بۆنار سکایس (Bonar Skyes) لە تاران دەنێرم و ئاگاداری دەکەمەوە، ئەگەر شەفیق ئەحمەد پەیوەندی بە ئەو یان هەرکەسێکیتر لە نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکانەوە کرد، گفتوگۆی لەگەڵدا بکەن.

(P. Gradock)

وەرگێڕان

عێراق

جوڵای ١٩٦٥

سڵاو و ڕێز...

ئیمە شەڕەفی ئەوەمان هەیە، بۆ بەڕێزتان باس لە دواییـن ڕووداوەکانـی تایبـەت بـە پرسـی کـورد لـە عێـراق و ئـەو قەیرانـە نوێیـەی لەلایـەن حکومەتـی عێراقـەوە پەیوەسـت بـەم پرسـە دروسـتکراوە، بکەیـن.

بەڕێزتـان لەوانەیـە ئـاگادار بـن، ئێمـە لـە ١٠ی فێبریـوەری ١٩٦٤ شـەڕمان ڕاگـرت، تـا دەرفـەت بـۆ حکومەتـی عێـراق بڕەخسـێنین، لـە ڕێگـەی گفتوگۆیەکـی ئاشـتیخوازانەوە پرسـی کـورد چارەسـەر بـکات و وەڵامـی داوکاریـیـە نەتەوەییـە ڕەواکانـی گەلـی کـورد بداتـەوە، ئـەم مافانـەش لـە بەخشـینی مافـی ئۆتۆنۆمـی لـە چوارچێـوەی کۆمـاری عێراقـدا دەربـاز نابێـت. ئـەم داواکاریـەی، کەمتریـن داواکاریـیـە، نەتەوەیـەک لـە سـەردەمی ئێسـتادا لـە پێنـاو پاراسـتنی مافـە نەتەوەییەکانـی قبوڵـی بـکات، بـەڵام بەداخـەوە، حکومـەت ڕەتیکردوتـەوە وەڵامـی هیـچ یـەک لـە داواکاریـیـە نەتەوەییەکانمـان بداتـەوە، تەنانـەت سـادەترین داواکاریـش. بـە پێچەوانـەوە، حکومـەت ئـەو مافانەشـی پشـتگوێ خسـت کـە لـە دەسـتوری کاتـی عێـراق لـە سـاڵی ١٩٥٨دا، دابینکـرا بـوون. لەبـری ئەمـەش، حکومەتـی عێـراق ڕێچکـەی دیکتاتۆریەتـی سـەربازی شۆڤێنیسـتی گرتەبـەر، تـا خـۆی بەهێـز بـکات و داواکارە، ئێمـە سـوپای ڕزگاریخـوازی کـورد چـەک بکەیـن. لەڕاسـتیدا ئەمـەش بـە مانـای خۆڕادەسـتکردنی بێمـەرج دێـت، ئەمـەش بـۆ هـەر کوردێکـی وەفـادار کارێکـی نەشـیاو و قبوڵنەکـراوە.

لـە مارچـی سـاڵی ١٩٦٥، حکومـەت سـەرلەنوێ دەسـتی بـە شـەڕێکی ڕاستەقینە کرد لە دژی ئێمـە. پـتر لـە ٨٠٪ سـوپای عێـراق نێـردراوە، تـا شـەڕی ئێمـە بکـەن و ئـەوان بـە تانـک و فڕۆکـە و بەکارهێنانـی ناپاڵـم، دەسـتیان بـە بۆمبارانکردنـی شـار و گونـدە ئاشـتیخوازەکانی کـورد کـردووە. وڵاتـە جوانەکەمـان وێـران دەکـەن و دانیشـتووانە بـێ تاوانەکـەی دەکوژن.

لە مارچی ساڵی ١٩٦٥ەوە، پێکدادانی بەردەوام لە نێوان سوپای عێراقی هێرشبەر و سوپای ڕزگاریخوازی کورد لە ئارادایە. تەنانەت ئێمە دەزانین، حکومەتی عێراق بڕێکی زۆری گازی ژەهراوی کڕیوە، تا لە دژی کوردە مەدەنییەکان بەکاری بهێنێت و بیانترسێنێت. ئەمەش بە پێچەوانەی پەیماننامەی جنێف و یاسای نێودەوڵەتییە. سەرەڕای ئەمەش، بەردەوامی ئەم شەڕە لە کوردستان، ئاشتی و ئاسایشی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ڕووبەڕووی مەترسی دەکاتەوە، ئەمەش لەوانەیە ببێتە هۆی مەترسی خستنە سەر ئاشتی جیهان.

هەر بۆیەش، داوا لە بەڕێزتان دەکەین، پشتگیریی لە گەلی کوردی زوڵملێکراو بکەن و لەم دۆخە قەیراناویەدا دژی فرۆشتنی چەک بن بە حکومەتی عێراق، هەروەها دەستڕۆیی بەرفراوانی خۆتان بەکار بهێنن و هەوڵەکانتان بخەنەگەڕ، تا ڕێگری لە کاری نادادپەروەر و دڕندانەی [حکومەتی ئێراق] لەبەرانبەر گەلەکەمان بکەن. گەلی ئێمە سوپاسی هەوڵەکانتان دەکات و سوپاسی هەر جۆرە یارمەتیدانێکی مادی و مەعنەویتان دەکات.

تکایە ڕێز و پێزانینمان قبوڵ بفەرموون.

واژوو:

مەلامستەفا بارزانی، سەرۆکی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش، کوردستان-عێراق.

سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق.

فەرماندەیی گشتی شۆڕش.

نهێنی

(10114/151/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢٦ی ئۆگۆست ١٩٦٥

کوردستان

١. شەڕ لە گشت بەرەکانی باکووردا بەردەوامە و کورد سیاسەتی هێرشکردنیان گرتووەتەبەر. ڕێگەی نێوان ئامێدی و موسڵ داخراوە و فەوجی جێگیرکراوی ئامێدی لە ڕێگەی ئاسمانییەوە پێداویستییەکانی دابین دەکرێت. فەوجێکیتر لە گەلی عەلی بەگ خراوەتە ژێر گولەباران و هاون باران کردن و لە دۆخێکی سەختدا گیریان خواردووە و لەلایەن کوردەوە کە لە ڕووی ژمارەوە لە سوپای عێراق کەمترن، گەمارۆدراون.

٢. تا هەنوکە سوپا بڕیاری نەداوە کە ئۆپەراسیۆنی داهاتوویان لە ڕۆژهەڵاتەوە لە ڕانیە بەرەو ڕواندز بەردەوام دەبێت، یان ئۆپەراسیۆنەکە لە قەڵادزی دەبێت یان لە هەردووکیان. لە بەغدا دەنگۆی ئەوە هەیە، بە پێچەوانەی گشت پێشبینییەکان، حکومەت حاڵی حازر، مەبەستیەتی لە وەرزی زستاندا سوپا لە ناوچە شاخاوییەکانی کوردستاندا بهێڵێتەوە. هۆکاری فەرمی ڕاگەیێندراو بۆ ئەم کارە، بریتییە لەوەی حکومەت ناتوانێت تا پێش هاتنی وەرزی زستان شکست بە کورد بهێنێت. بەهەرحاڵ، زۆر کەس ئەم کارە وا لێکدەدەنەوە، حکومەت دەیەوێت سوپا لە بەغدا دووربخاتەوە؛ ئەم بۆچوونەش لە عێراقدا بۆچوونێکی باوە.

٣. بەهەرحاڵ، زۆر سەختە ئەم پلانە جێبەجێ بکرێت. کێشەکە تەنیا سەرما و بەفر نییە. تەنانەت کەمێك هەوراوی بوونی ئاسمان دەبێتە هۆی ئەوەی گەیاندنی پێداویستییەکان بۆ سوپا کارێکی قورس بێت، ئەم کارە لە ڕێگەی جادەکانیشەوە

سەختە ئەنجام بدرێت، چونکە جادەکان بە تەواوەتی [بەهۆی بەفرەوە] دادەخرێن.

٤. بڕی ئاسایی پێویست بوون بە بەشەخۆراک، چەک و تەقەمەنی زۆر بەرز دەبێتەوە. ئەگەر بێت و ئەم پلانە جێبەجێ بکرێت، پێویستی بە داڕێشتنی بەرنامەی لاوەکی زۆرتر هەیە کە دەبێ لە هەفتەکانی دواتردا جێبەجێ بکرێت و سوپاش توانای جێبەجێکردنی ئەم پلان و بەرنامانەی نییە، بەڵام لەوانەیە حکومەت بەم پلانەدا بچێتەوە. ئەنجامدانی هەڵمەتی زستانە، زۆر بە سەختی دەتوانێت وەڕەی تێکشکاوی سوپا بەرز بکاتەوە.

٥. من کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Agency and residency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C›، لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

C. T. Brant, Esq

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن، S. W. 1

نهێنی

(10114/153/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢٦ی ئۆگۆست ١٩٦٥

١. تکایە سەبارەت بە پەیوەندی نێوان ئێران و عێراق ئاماژە بە تەلەگرامەکەتان بدەن بە ژمارە ١٠٧٢ لە ١٣ی ئۆگۆست.

٢. من لە ڕۆژی شەممە ١٤ی [ئۆگۆست] چاوم بە جێگری سکرتێری هەمیشەیی کەوت و پێم ڕاگەیاند سەبارەت بە داواکارییەکەی، ئێمە تاران ئاگادار دەکەینەوە. خەڵەف زیاتر لەسەر بابەتەکە نەڕۆیشت، بەڵام لەبری ئەمە زۆر بە درێژی باس لە تاوانی ئێرانییەکان کرد. بە تایبەتیش لەسەر ئەوەی چۆن ئێرانییەکان هەمیشە کێشەی بێ بایەخ لە نێوان ئەم دوو وڵاتەدا دروست دەکەن، کەچی عێراقییەکان باس لە کێشەی گرنگی وەک یارمەتیدانی ئێران بۆ کورد دەکەن. هەروەها ئەو تۆڕە بوو لەوەی، مستەر ئارام تا هەنوکە بە فەرمی سەردانی عێراقی نەکردووە؛ هەروەک ئەوەی چۆن سوبحی، وەزیری دەرەوەی عێراق، دوو یان سێ ساڵ لەمەوبەر سەردانی ئێرانی کردبوو. خەڵەف لەم کارە زۆر دڵسارد بوو و گوتی خودی خۆی ‹بە تەواوەتی دەست لەم کارە دەکێشێتەوە› [واتە چیتر داوا لە ئێرانییەکان ناکات]. من تا ئەوپەڕی توانام هاوخەمانە گوێم لە قسەکانی خەڵەف گرت و هیچ بۆچوونێکی ‹گلەیی-ئاسا›م [لەسەر ئەم کارانەی ئێران] دەرنەبڕی.

٣. من دوای یەکەم چاوپێکەوتنم لەگەڵ خەڵەف ویستم لەگەڵ بەرپرسی (Charge d’Affaires) ئێران لەم بارەوە قسە بکەم، ئەگەر بێت و ئەو وەڵامی پەیوەندییەکەی من بداتەوە، من مەبەستم لە داوای بینینی ئەو، ڕوون دەکەمەوە و وەڵامەکەم لە تاران وەردەگرم. کاتێک چاوەڕوان بووم، خەڵەف ببینم، بەرپرسەکەی ئێران هات تا من ببینێت. من سەبارەت بە

داواکارییەکەی خەڵەف قسەم لەگەڵدا کرد، هەروەها ئاماژەم بەوە دا، ناتوانم بڵێم ئێرانییەکان لەم بارەوە چ کارێک دەکەن، یان چ کارێک ناکەن. هەروەها نازانم هەڵوێستی حکومەتی خاوەنشکۆ لەبارەی وروژاندنی ئەم پرسە لەگەڵ حکومەتێکی دۆست چی دەبێت. بە بەرپرسی ئێرانم گوت، ئێمە بە خەڵەفمان گوتووە داواکارییەکەی دەخەینە بەردەم حکومەتی تاران. هەروەها ئەگەر هاتوو، حەکیمی (بەرپرسەکەی ئێران) ئەم داواکارییەی بۆ لایەنی پەیوەندیدار بەرزکردەوە و ئەوان وەڵامی ئێمە بدەنەوە، ڕۆڵی ئێمە لەم بارەوە تەنیا بریتی دەبێت لە گەیاندنی پەیامەکە (تەڵەگرامەکەتان بە ژمارە ١٢٩٠ بۆ تاران).

٤. سەبارەت بە دۆخی سیاسی ناوخۆی [عێراق] ئێمە گوێ بیستی دەنگۆ باوەکان دەبین بەوەی، تا هەنوکە شەڕ لە باکوور بە هیچ ئەنجامێک نەگەیشتووە. هەروەها حەکیمی بە تامەزرۆییەوە بەرپەرچی قسەکانی خەڵەفی دایەوە. (پەرەگرافی ٢ی سەرەوە).

٥. سەبارەت بە دابینکردنی چەک لەلایەن ئێرانییەکانەوە بۆ کورد، حەکیمی پێی گوتم، ئەم یارمەتییە بریتییە لە بڕێک گولە لەگەڵ دەستنووسێک لە ڕژێمی ڕابردوو و دراوی ئێران کە ناوێکی عەرەبی و پێشگری (prefixed) وشەی عەرەبی بەیت (beit) لەسەر ئەم دراوەیە (من بە خەڵەفم گوت، ئەگەر بێت و ئێمە پارە بدەینە کورد، دیناری عێراقیان دەدەینێ).

٦. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە تاران دەنێرم.

(D. J. B. Robey)

W. Morris, Esq, C. M. G.

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن، S. W. 1

نهێنی

(10114/158/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢ی سێپتەمبەر ١٩٦٥

١. تکایە دەتوانن ئاماژە بە نامەکەم (٦٥/١٣٧/١٠١١٤) لە ١٢ی ئۆگۆست بدەن سەبارەت بە ئەگەری هێرشکردن یان نەکردنی کورد بۆسەر کۆمپانیای نەوتی عێراق (I. P. C).

٢. من کۆپی یاداشتێکتان بۆ ڕەوانە دەکەم کە گوایە لەلایەن کۆمیتەی ناوەندی پارتی دیموکراتی کوردستانەوە هاتووە. لە نامەکەدا هەڕەشەی ئەوە کراوە، ئەگەر بێت و حکومەتی عێراق لە دژی کورد گاز [ی ژەهراوی] بەکار بهێنێت؛ وەک تۆڵە سەندنەوە، ئەوان دەست بە ئەنجامدانی کردەوەی تیرۆری سیاسی، تێکدان و هێرشکردنە سەر باڵیۆزخانەکان دەکەن. ڕوونە کردەوەی تۆڵەسەندن کۆمپانیای نەوتی عێراقیش لەخۆ دەگرێت. من هیچ گومانێکم لە دروستی ئەم یاداشتە نییە.

٣. هەڵبەت بەکارهێنانی گاز لەلایەن حکومەتی عێراقەوە، کە لە پەرەگرافی ٣ی نامەی پێشووم ئاماژەم پێدا ‹بەهێزترین هاندەر› [لە پەنابردنی کورد بۆ ئەنجامدانی کردەوەکانی سەرەوە] پێکدێنێت. زۆر سەختە پێشبینی ئەگەری ڕوودانی ئەم کردەوانە بکرێت. هەروەک پێشتر ئاماژەم پێداوە، (نامەکەم بە ژێدەری (٦٥/١/١٠١١٤) لە ٢ی جانیوەری) ئەگەر بێت و ڕووداوەکان بەم شێوە خراپە بەردەوام بن، عێراق لەبەکارهێنانی گازدا گوێ لە لۆمەی مرۆڤایەتی ناگرێت. ئەوان لەوانەیە بیر لە بەرزکردنەوەی ژمارەی قوربانیەکان بکەنەوە و نیگەرانی ڕای گشتی جیهان نەبن. حاڵی حازر، ئەوان مەیلێکی زۆریان بۆ گازی [کیمیاوی] هەیە. ئێمە لەو بڕوایەداین ئەوان بڕێک گازیان ئەنبار کردووە (لەوانەیە گشت جۆرە گازەکانی کۆنترۆڵکردنی ئاژاوەنانەوە بێت) و لەوانەیە بە دوای سیلەندری (cylinders) ئەم گازانەدا بگەڕێن. خاڵی سەرەکی لەم بارەوە بریتییە لەوەی بە

پێـی زانیارییەکانـی ئێمـە سـوپای عێـراق ماسـکی هەناسـەدان (respiratosr)ی نییـە، یـان ژمارەیەکـی زۆر کەمـی هەیـە. لـەم دواییانـەدا ئـەوان داوایـان لـە باڵیۆزخانـەی ویلایەتـە یەکگرتووەکانـی ئەمریـکا لـە بەغـدا کـردووە ٦٠،٠٠٠ دانـە ماسـکی هەناسـەدان بـۆ حکومەتـی عێـراق دابیـن بکـەن. زۆر سـەختە تەنانـەت لـەم جـۆرە بارودۆخـەدا حکومەتـی عێـراق پەنـا بـۆ بەکارهێنانـی گاز بەرێـت.

٤. لـە لایەکیـترەوە، بەڵگـەی زۆر هـەن، کـورد نیگەرانـی ئەگـەری بەکارهێنانـی گازن. ناکرێ لـەم بـارەوە دەزگا هەواڵگرییەکانـی کـورد پشـتگوێ بخرێـن. بـۆ نموونـە، دەزانـم، کـورد دزەیـان کردووەتـە نـاو دوو بەشـی گرنگـی دەزگای هەواڵگریـی عێراقـی و ماوەیەکـی درێـژە سـیخوڕێکی (سـەرچاوە) بەردەوامیـان لـە وەزارەتـی بەرگـری عێراقـدا هەیـە. هەربۆیـەش لەوانەیـە هەندێـك زانیارییـان دەسـتکەوتبێت، ئێمـە ئاگاداریـان نەبیـن. بـە گشـتی بـە پێـی زانیارییەکانـی ئێمـە، تـا ئێسـتا عێـراق بڕێکـی زۆری ماسـکی هەناسـەدانیان بەدسـت نەگەیشـتووە، بۆیـەش پێویسـت نـاکات نیگـەران بیـن. هیـچ شـتێکمان بـە کۆمپانیـای نەوتـی عێـراق نەگوتـووە. ئێـوە دڵنیـا بن ئێمـە زۆر هۆشـیارین بـۆ بەدەسـتهێنانی هـەر هەواڵێـک لـەم بارەیـەوە.

٥. زۆر نیگەرانـی ئەگـەری هێرشـکردنە سـەر ئـەم باڵیۆزخانەیـە نیـن. سـووریەکان پڕوپاگەندەیەکـی زۆر تونديـان لـە دژی کـورد بەرپاکـردووە، هەروەهـا میسرییـەکان سـەرەڕای قسـە هەنگوینییەکانیـان [بـۆ کـورد]، جێگـەی متمانـە نیـن و لەوانەیـە [هێرشـکردنە سـەر باڵیۆزخانەکانـی ئـەوان] لـە پێـش [هێرشـکردنە سـەر باڵیۆزخانەکـەی] ئێمـە بێـت.

٦. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە و هاوپێچەکـەی بـۆ نووسـینگەی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە تـاران، ئەنقـەرە، قاهیـرە و واشـنتن دەنێـرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/165/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٩ی سێپتەمبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. بەگشتی، بۆچوونی کورد لە بەغدا ئەوەیە، گۆڕانکاری لە حکومەتی ئێستای عێراق، تا داهاتوویەکی نزیک نابێتە هۆی چارەسەرکردنی کێشەی کورد لە ڕێگەی دانوستاندنەوە. بە پێچەوانەوە بە بڕوای ئەوان حکومەتی نوێ، گشت هەوڵەکانی وەگەڕدەخات، تا خۆڕاگری کورد تێکبشکێنێت. بەهەر حاڵ، لە ئەرزی واقیعدا، دۆخی سوپای عێراق زۆر خراپە و لە توانایدا نییە هیچ کارێک بکات. هەروەها، فەوجێکی پڕچەککراوە لە ناوچەی ‹H3› ئامادەکراوە، تا بەرەوە باکوور جووڵە بکات.

٢. ئەو هێزەی لە ئامێدی گەمارۆ دراوە، لە ڕێگەی ئاسمانەوە ئاویان بۆ دابین دەکرێت و لە ژێر ئاگری [کورددان]. ئەو هێزەی لە دهۆکەوە بۆ ڕزگارکردنیان نێردراوە، تا هەنوکە نەیانتوانیوە لە گەرووێک بە درێژایی هەفت میل [کە دەکەوێتە نێوان دهۆک و ئامێدی] دەرباز بن. بە گوێرەی قسەی کورد، ئەگەر بێت و سوپا تا سەرەتای مانگی ئۆکتۆبەر پاشەکشە نەکات، ڕەوشی ئاو و هەوا دەبێتە هۆی ئەوەی نەتوانن بە درێژایی وەرزی زستان پاشەکشە بکەن، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی دابینکردنی پێداویستییەکانیان ڕووبەڕووی گرفتی جیددی ببێتەوە. لە ناوچەی ڕواندز شەڕ بەردەوامە و تا ئێستا ئۆپەراسیۆنی گرتنی قەڵادزەش درێژەی هەیە.

٣. لە بەغدا دەنگۆی ئەوە هەیە، فەرماندی کەرتی ١ و٢ دەگۆڕدرێن. ئەمەش لەوانەیە بەهۆی ئەو دەمەقاڵیە بێت، یەک دووجار [لە نێوان ئەم فەرماندانە]

و سەرۆکی گشتی هێزە چەکدارەکان ڕوویدا، بەڵام حاڵی حازر گۆڕینی فەرماندەی دوو لە چالاکترین کەرتەکان لە شەڕی دژی کورد، کارێکی نەگونجاوە؛ چونکە تەنیا پێنج بۆ شەش هەفتە ماوە بۆ ئەگەری ئەنجامدانی هەر هەڵمەتێکیتری سەربازی [لە دژی کورد]. سەرەڕای ئەمەش، بڕیاری پێشوەختە پێویستە بۆ ئەوەی، ئایا هەڵمەتەکان لە وەرزی زستان لە ناوچەکانی وەک پێنجوێن و گوندەکانی دەوروبەری قەڵادزێ بوەستێنرێت یان نا.

٤. من کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Agency and residency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

C. T. Brant, Esq

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن، S. W. 1

نهێنی

(10114/167/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا- بەغدا

١٦ی سێپتەمبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. بەراورد بە هەفتەی ڕابردوو، جەنگ لە باکووری عێراق زۆر بە قوڕستر و بەرفراوانتر بەردەوامە. دوای شەڕێک کە بۆ هەردوو لایەن قوربانی زۆری لێکەوتەوە، حکومەت بانگەشەی ئەوە دەکات، گەیشتووەتە قەڵادزێ. لە ڕابردوودا بانگەشەی لەم جۆرە تا ڕادەیەک بانگەشەیەکی پێنەگەیشتوو بوو، بەڵام لەوانەیە ئەمجارە گوندەکانی [دەوروبەری قەڵادزی] لە دەست ئەواندا بێت. هەروەها وادیارە حکومەتی عێراق بە نیازە ستوونێکی بەهاناوەچوون بەرەو ئامێدی بنێرێت.

٢. یاساناسێکێ عێراقی بۆ من باسی وردی لاوازی سوپای کرد لە باکوور، ئەویش بە پێی نامەی هاوڕێیەکی کە لە شەڕدایە، بەدەستی گەیشتووە. ئەم لاوازییە گەیشتووەتە ئاستێک، هاوڕێیەکەی و سەربازانیتر هیوادارن یەک گولەی شەڕی داهاتوو بیانکوژێت و کۆتایی بە گشتیان بهێنێت.

٣. لە ڕۆژنامەکاندا ڕاپۆرتێک بڵاوکراوەتەوە، فەرماندەی کەرتەکانی ١، ٤، و ٥ و مستەفا کەمال (فەرماندی فەوجی ٣) بۆ ناوچەیەکیتر گوازراونەتەوە. فەرماندەی کەرتی ٣ بە هاوڕێیەتی عارف چوونەتە کازابلانکا (دەنگۆی ئەوە هەیە، ئەم هاوڕێیەتییە بە هۆی گواستنەوەی ئەم فەرماندەیە بووە)، کەواتە تەنیا فەرماندەی کەرتی ٢ لە شوێنی خۆی ماوەتەوە. ئاشکرایە، هۆکاری ئەم گواستنەوەیەش سیاسییە و پەیوەندی بە بەستێنی کوردەوە نییە. هێشتنەوەی فەرماندەی کەرتی ٢، لەوانەیە لەبەر ئەوە بێت، لە ناوچەکەی ئەودا شەڕێکی قورس لە ئارادایە.

٤. سوپاسالار عەبدولڕەحمان، فەرماندەی گشتی هێزە چەکدارەکان ‹C. G. S›، بە وەکالەت کە دەکاتە بۆ سەرۆک عارف، فەرماندەیی بارەگاکانی هێزی زەمینی لە ئەستۆ گرتووە؛ بەڵام لەوانەیە ئەم کارە لەلایەن لیوا ‹عەبدولجەبار شەنشێل›ەوە بەڕێوە ببرێت. ئەم گۆڕانکارییە لەوانەیە زۆرتر بە سوودی کورد بێت تا سوپای عێراق.

٥. سەبارەت بە مەبەستەکانی حکومەت، هەواڵی بە پێچەوانەی یەکتر هەن. دەنگۆی ئەوە هەیە، هەندێك وشە لە دەستوری کاتی دەگۆڕدرێن کە پەیوەستن بە مافە نەتەوایەتییەکانی کورد (لە ڕاستیدا هیچ شتێک ناگۆڕێت)، ئەمەش وەک ئاماژەیەک بۆ کورد کە حکومەت دەیەوێت دانوستاندن بکات. هەروەها دەنگۆی ئەوە هەیە، هەردوولایەن خوازیاری دانوستاندنن. ئێستا وەزیری ناوخۆ باس لە سیستەمی کارگێڕیی نامەرکەزی دەکات بۆ کورد. لە لایەکیترەوە، جوڵانەوە لە ‹H٣› بەرەو باکوور بەردەوامە. لە سەرەتای ئەم هەفتەیەدا بینراوە، بەشێک لە فەوجی تۆپخانە لە بەغدا دەرباز بوونە و چاوەڕوان دەکرێت، فەوجی پاڵەوانان بەدوایاندا بچێت. تۆنی دەنگی هەردوو براکە (عەبدولسەلام و عەبدولڕەحمان عارف) لە لێدوانەکەی قەڵادزێ لە ٩ و ١٠ سێپتەمبەردا، تۆنێکی هەڕەشەئامێز بوو، وادیارە ئەوان حاڵی حازر، وا بیر دەکەنەوە، زۆر بەهێزن.

٦. من کۆپییەک لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Agency and residency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/169/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٢٣ی سێپتەمبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. وادیارە کاتی هێرشە پێچەوانەکەی کورد هاتووە و هێرش لە گشت ناوچەکاندا دەستی پێکردووە. ڕاپۆرت هەن لە هێرشەکانی باکووری دهۆکدا چەکی تایبەت بە شاخەکان بەکارهاتووە. بێگومان مەبەستی ئەم هێرشە پچڕاندنی [گەیشتنی یارمەتی] بۆ هێزە گەمارۆدراوەکانە لە ئامێدی. هێرش بۆ سەر هێزەکانی سوپا لە ڕۆژئاوای ڕواندز بەردەوامە. ئێمە لەو بڕوایەداین، سوپا وازی لە ڕواندز هێناوە، چونکە لەم ناوچەیەدا سوپا زۆر بەرچاوە [و دەکرێت بە ئاسانی وەبەر هێرشی کورد بکەوێت].

٢. قەڵادزە لەلایەن کوردەوە وەرگیرایەوە. وادیارە سوپا هەرگیز نەیتوانیوە وەک پێویست دەست بەسەر تەپۆلکەکانی دەوروبەری قەڵادزێدا بگرێت و هەروەها پەیوەندییان لەگەڵ دەوروبەریدا، بەهۆی دەستگرتنی کورد بەسەر دەشتاییەکانی دەروبەری قەڵادزێدا، پچڕاوە کە پێشتر سوپا لەم دەشتاییانە پیشڕەوی کردبوو. وادیارە کورد لەم شەڕەدا بۆ یەکەم جار چەکێک کە لێرە بە هاوەنهاوێژی گەورە ‹large howitzers› ناو دەبردرێت، بەکارهێناوە کە کاریگەرییەکی زۆر نەرێنی لەسەر وەرەی سوپای عێراقدا دروستکردووە. دوای هێرشکردنێکی چڕ بۆ سەر سوپایەک کە خووی بەم جۆرە تەقە بێ کۆتاییە نەکردووە، وادیارە کورد لە هێرشەکانیاندا تەنیا تۆپخانەی مەیدانیان بەکار هێناوە. کورد بانگەشەی ئەوە دەکەن، لەم جەنگەدا یەکەیەکی عێراقیان بە تەواوی لەناوبردووە و لە گورزەکەیاندا نزیکەی ٥٠٠-٧٠٠ سەربازی عێراق کوژراو و بریندار بوونە. ژمارەی ئەو کوردانەی لەم جەنگەدا

کـوژراون نزیکـەی ٧٠ کەسـە. بـە پێـی ژمـارەی [کـوژراو و بریندارەکانـی] پێشـوو، ئـەم ژمارەیـە ئاماژەیـە بـە ڕوودانـی شـەڕێکی زۆر قـورس.

٣. ڕاپۆرتەکانیـتر بـاس لـەوە دەکـەن کـە کـورد ڕێـڕەوی ئەزمەڕیـان بەسـەر پەیوەندییەکانـی [سـوپای عێراقـدا] پچڕانـدووە کـە دەکەوێتـە نزیـک هەڵەبجـە (واتـە لـە نێـوان سـلێمانی و چوارتـا، هەروەهـا ئـەم ڕێگەیـە بـۆ چوونـە پێنجوێـن زۆر بـەکار دێـت). هێزێکـی هێرشـبەری کـورد لـە ناوچـەی توزخورماتـوو، لەڕێگـەی نێـوان کەرکـووک و بەغـدا، ناوچەیەکـی تەختـی دەشـتایی و کـراوە، دەسـتیان بەشـەڕ کـردووە.

٤. دەستنیشـانکردنی سوپاسـالار (Major General) عەبدولعەزیـزی عوقێلـی وەک وەزیـری بەرگـری، نابێتـە هـۆی گرتنەبـەری سیاسـەتێکی نەرمـتر لەبەرانبـەر کـورد. ئـەو ئەندامـی گروپـی ئەفسـەرانی موسـڵە کـە هەمیشـە بڕوایـان بەگرتنەبـەری سیاسـەتێکی تونـد هەیـە و بـە گوێـرەی قسـەی یەکێـک لـە ئامۆزاکانـی کاتێـک هەفتـەی ڕابـردوو چـاوی بـە عەبدولعەزیـز کەوتـووە، گوتویەتـی، سـوپا لـە باکـوور زۆر بـە باشـی ئەرکەکانـی جێبەجـێ دەکات.

٥. لـە چەنـد ڕۆژی ڕابـردوودا سـەربازکانی پێشـوو [کـە مـاوەی خزمەتـی سـەربازیان تـەواو بـووە] لـە ناوچەکانـی بەغـدا بانگێشـتکراون. ئێمـە ئـاگادار نیـن، ژمـارەی ئـەو کەسـانەی بانگێشـتکراون، چەنـدە؟ بـەڵام بـۆ گرتنەبـەری ئـەم ڕێـکارە لـەم وەرزەدا، زۆر درەنگـە. بەرزبوونـەوەی ئـاوی ڕووبـاری دیجلـە لـە بەغـدا، ئاماژەیـە بـەوەی لـە باکـوور بارانێکـی زۆر باریـوە.

٦. مـن کۆپییـەک لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن (Agency and residency)، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـرس و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

(10114/172/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٣٠ی سێپتەمبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. شەڕ لە باکوور لە گشت ناوچەکاندا بەردەوامە. دواییـن چارسەری حکومەتی عێراق سەبارەت بە کێشەی کورد ئەوەیە، ئەگەر بێت و یارمەتیدانی کورد لەلایەن ئێرانەوە بوەستێت، هەموو شتەکان باش دەبن. لەڕاستیدا، ئەمەش بەو مانایە دێت، بەدەستگرتن بەسەر قەرەداغ، پێنجوێن و قەڵادزێ هیچ شتێک چارەسەر نابێت. سەرەڕای ئەمەش، حکومەتی عێراق گشت هەوڵە دیپلۆماسییەکانی خۆی لەسەر ڕێسایەکی عەرەبی باو وەگەڕ خستووە. [بە پێی ئەم ڕێسایە] ئەگەر بێت و بۆ دوژمن دەست لە خەسڵەتی دڕندانەی خۆت هەڵبگریت، ئەو گشت شتێک ئەنجام دەدات کە تۆ داوای لێدەکەیت، تەنانەت ئەگەر لەبەرانبەردا تۆ هیچ شتێک بۆ ئەو نەکەیت. هەربۆیەش عێراق حاڵی حازر، وازی لە گلەیی کردن لە ئێران هێناوە و بەنیازە باڵیۆزە سوونییە [پەسەند نەکراوەکەی لەلایەن ئێرانەوە] بگۆڕێت بە باڵیۆزێکی شیعی پەسەندکراوی [ئێران]. هەروەها حکومەتی عێراق تاڕادەیەک (نەک بە تەواوەتی) سنووردارکردنی هاتوچۆی زەمینی بە بیانوی بڵاوبوونەوەی نەخۆشی کۆلێرا لە ئێران، کەم کردووە.

٢. سەرۆک وەزیرانی عێراق لە یەکەم لێدوانی جەماوریدا، گلەیی لە بەریتانیا کرد بۆ هەڵوێستە ناچالاکەکەی لەبەرانبەر پشتیوانیکردنی ئێران لە کورد. ئەو، ئەم گلەییکردنەی کاتێک کە بالیۆزی [بەریتانیا] کۆپییەك لە نامەی ئیعتیمادی (letters of credence) بە سەرۆک وەزیران بەخشی، دووبارە کردەوە. هەروەها سەرۆک وەزیران بە ناڕاستەخۆ ئاماژەی بەوەکرد کە گرێدانی ڕێکەوتنامەی کۆمپانیای

نەوتـی عێـراق [لەگـەڵ بەریتانیـا] بەنـدە بـە ڕاگرتنـی یارمەتـی ئێرانییـەکان بـۆ کـورد تـا بـەم شـێوەیە کێشـەی کـورد چارسـەر بکرێـت.

٣. تـا ئیسـتا لێـرە [بەغـدا]، هیـچ ئاماژەیـەک سـەبارەت بـە ملکـەچ بوونـی ئێرانییـەکان بـۆ داوکاری حکومەتـی عێـراق لـە ئـارادا نییـە. تەنانـەت هیـچ ئاماژەیـەک نابینرێـت بـۆ سازشـکردنی حکومەتـی عێـراق لەگـەڵ کـورددا. ئەگەرچـی سـەرۆک وەزیـران ڕایگەیانـدووە کـە خـۆی ئامـادە دەکات تـا لەگـەڵ کـورد قسـە بـکات و لـەم بـارەوە چەنـد پەیوەندیـەک بـە کـورد کـراوە.

٤. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن (Agency and residency)، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـرس و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم.

(E. F. G. Maynard)

C. T. Brant, Esq

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن، S. W. 1

نهێنی

(10114/177/65)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

٧ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. هێرشی پێچەوانەی کورد هەر بەردەوامە. ڕاپۆرتەکان باس لە هەڵگیرسانی شەڕ لە ڕۆژهەڵاتی شاری کەرکوک دەکەن و دەنگی تەقە لە ناو شاردا بەر گوێ دەکەوێت و ڕۆژانە بەرکەوتوانی جەنگ (کوژراو و بریندار) بۆ هێڵەکانی پشتەوە دەگوازرێنەوە.

٢. ئێمە و باڵیۆزخانەی ویلایەتە یەکگرتووەکان پێشوازیمان لە شاندێکی سەرکردەکانی کورد لە بەغدا کرد. ئەوان نیگەرانی ئەوە بوون، هەوڵە دیپلۆماسییە هێرشبەرییەکەی حکومەتی عێراق کە لەوانەیە ئێمە ئەم هەوڵانە بەهێزتر بکەین، ببێتە هۆی ڕاگرتنی یارمەتییە سەربازییەکانی ئێران. باڵیۆزی ئێران لە بەغدا خوازیارە، کورد وەڵامی بانگەشە گاڵتەجاڕییەکانی بەغدا بدەنەوە و لەگەڵیان بگەنە ئاگربەست. ئەگەرێکی کەمە دەستپێشخەری عێراقیەکان، ئەنجامێکی ئەوتۆ دەستەبەر بکات.

٣. بەداخەوە گرێی دەروونیی حکومەتی عێراق بەردەوامە لەوەی تاکە ڕێگەی چارەسەری کێشەی کورد لە وەستانی پشتیوانی ئێران لە کورد دەبینێتەوە. ئەوان بە تەواوەتی چاوپۆشی لەو حەقیقەتە دەکەن، کورد توانیویانە لە ساڵی ١٩٦٣وە تا ساڵی ١٩٦٥ بجەنگن، بەبێ ئەوەی یارمەتییەکی دەرەکی ئەوتۆیان پێ بگات. ئەگەر کورد بخوازن، دەتوانن تەواوی ئەو چەک و تفاقەی پێویستیانە لە [هێزە] ناڕێکخراوەکانی عێراق و تەنانەت لە خودی سوپای عێراق بکڕن و هەر جۆرێک بێت پێداویستیان بۆ چەک دابین بکەن. بەرەوپێشچوونی توانای شەڕکردنی کورد لەم ساڵەدا بۆ باشتربوونی

تاکتیکەکانیان و دەستگەیشتنیان بە چەکی قوڕس دەگەڕێتەوە (هەندێك چەکی قوڕس کە بۆ شەڕی پارتیزانی زۆر گونجاون). چەکی قوڕس کاریگەریی زۆری لەسەر بەرزکردنەوەی وەرەی کورد و دابەزاندنی وەرەی سوپای عێراقدا هەبووە.

٤. لەوانەیە یەکێک لە ئەنجامە ناخۆشەکانی هەوڵەکانی عێراق سەبارەت بە ئەفسانەی پشتیوانی ئێران لە کورد، لە داهاتوودا دەربکەوێت. هەروەک چۆن بەعسییەکان لە ساڵی ١٩٦٣دا هێرشیان کردە سەر کورد و شکستی سوپایان لە باکوور بۆ ئەوە گەڕاندەوە، ئامانجی سەرەکی قاسم بریتی بوو لەوەی سوپا لە بەغدا دووربخاتەوە، هەربۆیەش لەوانەیە هەندێک لە حکومەتەکانی عێراق لە داهاتوودا هێرش کردنە سەر کورد بگەڕێننەوە بۆ کەمکردنەوەی ترسی ئێران لە عێراقێکی ناسری و بەم جۆرەش پەیوەندیان لەگەڵ کورددا بپچڕێنن.

٥. ئەمڕۆ بەیانی، چاپەمەنیی عێراق ئاگادارکردنەوەی حکومەتی عێراقی بۆ هێزە ناڕێکخراوەکانی کورد بڵاوکردووەتەوە، بەوەی تا ١ی مانگی نۆڤەمبەر چەکەکانیان ڕادەست بکەن. هەروەها دواین مۆڵەت بۆ لێبوردنی گشتی مانگی مەیە. بڕیارە ئەم مەرجانەش بە نامەیەک لەلایەن حکومەتی بەغداوە بە کوردێکی مەلامستەفا بدرێت، بڕیارە بۆ وەرگرتنی ئەم نامەیە سەردانی بەغدا بکات. بەهەرحاڵ کورد باس لەوە دەکەن، چیتر ئەوان بۆ جاری سێیەم فریو نادرێن بەوەی پێش دانوستاندن ئاگربەست قبوڵ بکەن. ئەوان دەڵێن، تا گەیشتن بە چارەسەری، ئێمە لە شەڕکردن بەردەوام دەبین.

٦. لەم ساڵەدا وەرزی بارینی بەفر و باران زووتر دەستی پێکردووە (تەنانەت لەبەغداش ڕێژەیەکی زۆری باران باریوە). وادیارە کاتێکی زۆر بۆ بەردەوامیدان بەشەڕ نەماوە.

٧. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Agency and residency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، S. W. I

(EQ 1019/101)

١٨ی ئۆکتۆبەری ١٩٦٥

بەڕێز جۆن...

١. مـن وەڵامـی نامەکـەی بۆنـار سـکایس (Bonar Skes) بـە ژێـدەری (٦٥/١٨٢١) لـە ١٨ی سـێپتەمبەر دەدەمـەوە، تێیـدا ئامـاژە بـە کۆبوونەوەکـەی لەگـەڵ شـەفیق ئەحمـەد کردبوو.

٢. ئـەم نامەیـە بـۆ پشتڕاسـتکردنەوەی قسـەکانی بۆنـار دێـت، واتـە کاتێـک شـەفیقی بینیـووە، دروسـت پێیگوتـووە گفتوگـۆی مـن لەگـەڵ ئـەو لـە لەنـدەن، سـەبارەت بـە داواکاریـی بەردەوامـی کـورد بـۆ پشـتیوانیکردنی بەریتانیـا لـە کـورد، ڕەنگدانـەوەی سیاسـەتی ئێسـتای حکومەتـی بەریتانیایـە. ئەگـەر جارێکیتر ‹شـەفیق›ت بینـی، دەتوانی ئـەم سیاسـەتە دووپـات بکەیتـەوە. زۆر بـە ڕوونـی باسـی هـۆکارە بەرچاوەکانـی ئـەم سیاسـەتەم بـۆ شـەفیق کـرد، هـەر بۆیـەش دووبـارە لـە نامەکەمـدا باسـی ناکەمـەوە، هیـچ ئاسـۆیەک بـۆ یارمەتیدانـی شانشـینی یەکگرتـوو بـۆ کـورد لـە ئـارادا نییـە.

٣. وادیـارە کـورد لـە مانگـی ئۆگۆسـتەوە مەیلـی ئەوەیـان نەمـاوە چیـتر لێـرە [واتـە لـە لەنـدەن] پەیوەنـدی بـە ئێمـەوە بکـەن. ئەگەرچـی باباعەلـی، وەزیـری پێشـوو، ئاماژەی بـەوە دا، لەماوەیەکـی نزیکـدا سـەردانی لەنـدەن دەکات.

٤. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ ستیفن ئیگێرتۆن (Stephen Egerton) لە بەغدا دەنێرم.
خزمەتکاری هەمیشەیتان

(P. Cradock)

J. H. G. Leahy, Esq

تاران

نهێنی

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، S. W. I

٢٢ی ئۆکتۆبەری ١٩٦٥

١. لەوانەیە بتانەوێت ئاگاداری ئەو کۆبوونەوەیە بن کە لە نێوان مۆریس بریجمەن (Maurice Bridgeman) سەرۆکی بریتیش پترۆلیۆم (B. P) و سەرۆک وەزیرانی عێراق لە ١٨ی ئۆکتۆبەر گرێدرا، سەرۆک وەزیران لە کاتی گەڕانەوەدا بۆ عێراق، بە لەندەندا تێپەڕی.

٢. بە پێی ئەو شتەی سەرۆکی بریتیش پترۆلیۆم بە ئێمەی گوتووە، بەزاز و وەزیری نەوت لە کابینەکەیدا زۆر ئاگاداری ڕێککەوتنامەکەی کۆمپانیای نەوتی عێراق نین و دەبێت ئەم ڕێککەوتنامەیە بخوێننەوە. پێش هەموو شتێک، بەزاز دەیەوێت پێش ئەوەی بپرژێتە سەر بابەتی پەسەندکردنی ڕێککەوتنامەی [نێوان کۆمپانیای نەوتی عێراق و بەریتانیا]، هەوڵی بەدەستهێنانی متمانەی خەڵکی عێراق بە سیاسەتی گشتی ئابووری کابینەکەی و بابەتەکانیتر بدات.

٣. هەروەها بەزاز ئاماژەی بەوە داوە، بەنیازە پرسی کورد چارەسەر بکات. ئەو نەیگوت بەریتانیا و ئەمریکا پشتگیریی لە کورد دەکەن، بەڵام بە دڵنیاییەوە بەریتانیا و ئەمریکا لە پێناو بەدەستهێنانی بەرژەوەندیتر، هەوڵیان نەداوە [لە باری چارەسەری کێشەی کورد] پشتیوانی لەوان بکەن. لە ناوەڕۆکی ئەم قسەیەدا دیار بوو، ئەو ئاماژە بە ئێران دەدات. ئەو ئاماژەی بە کۆبوونەوەی ئەم دواییەی کرد لەگەڵ هەر یەک لە سەرۆک وەزیرانی [بەریتانیا] وەزیری کاروباری دەرەوە و وەزیری کاروباری دەرەوەی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، بەڵام ئەو هیچ ئاماژەیەکی بە ناوەڕۆکی گفتوگۆکەی لەگەڵ وەزیری دەرەوەی ویلایەتە یەکگرتووەکان نەدا. هەروەها ئاماژەی بە دیدارەکەی لەگەڵ مستەر ئارام دا و هیوای خواست جارێکیتر لە بەغدا چاویان بە یەکتر بکەوێتەوە. ئەو پرسیاری کرد، ئایا بریتیش پترۆلیۆم

ناتوانێت دەستڕۆیی خۆی بۆ سەر حکومەتی خاوەنشکۆ لەسەر ئەم بابەتە [بابەتی کورد] بەکار بهێنت [بۆ گوشار خستنەسەر ئێران]. مستەر بریجمەن، لە وەڵامدا گوتی، کۆمپانیاکەی ئەو هیچ دەستڕۆییەکی بەسەر حکومەتی خاوەنشکۆدا سەبارەت بە سیاسەتی دەرەوە نییە.

٤. مستەر بریجمەن ئاماژەی بە ڕەخنە نابەرپرسەکانی بەغدا لەبارەی ڕێککەوتنەکە کرد. لە وەڵامی پرسیارێکدا گوتی، بە تایبەتیش [لەم بارەوە] بیر لە هەڵسوکەوتی ئەدیب جادر دەکاتەوە. بەزاز ئاماژەی بەوەدا واتێری (Wattari) لە کاتی دانوستاندانەکاندا هەڵوێستێکی نەشیاوی لەبەرانبەر هاوڕێکانی و بۆچوونی عێراقی گرتووەتەبەر. بەزاز دەزانێت ئەدیب جادر مرۆڤێکی بێ سەروبەرە و هەوڵی لابردنی دەدات. مستەر بریجمەن ئاماژەی بەوە دا، ئەو بیری لەم هەڵسوکەوتەی «واتێری›› کردووەتەوە و پێشبینی کردبوو کە کاریگەریی خراپی لێبکەوێتەوە.

٥. بریتیش پترۆلیۆم ئاماژەی بەوە دا، ئەم کۆبوونەوەیە کۆبوونەوەیەکی بەسوود بووە، چونکە لە دوای ساڵی ١٩٥٩وە ئەمە یەکەمجارە سەرۆکی بریتیش پترۆلیم لەگەڵ سەرۆک وەزیرانی عێراق کۆ دەبێتەوە. ئەم دوو لایەنە لەو بڕوایەدا نین، ئەم کۆبوونەوەیە کاریگەریی خێرای لێبکەوێتەوە، بەڵام ئەم کۆبوونەوەیە بووەتە هۆی کردنەوەی دەرگاکانی پەیوەندی بەیەکترەوە کردن و بەزاز سوپاسی مستەر بریجمەنی کرد و مستەر بریجمەنیش هیوای خواست بەزاز هەر کاتێک ویستی پەیوەندی پیوە بکات؛ ئەگەر بێت و دەستێوردانی مستەر بریجمەن [لەنێوان بریتیش پترۆلیۆم و کۆمپانیای نەوتی عێراق] پێویست بکات.

٦. ئێمە ئەم تێبینییەمان تۆمار کرد: تەنانەت ئەگەر بێت و ئەم کۆبوونەوەیە هیچ دەستکەوتێکی مادی سەبارەت بە گرێدانی ڕێککەوتنامەکەی کۆمپانیای نەوتی عێراق نەبێت، بەڵام کردنەوەی دەرگای پەیوەندی سوودی خۆی دەبێت، تەنانەت ئەگەر بێت و بەزاز بەڵێنەکەی سەبارەت بە وردبینیکردن لە ڕێکەوتنامەکە جێبەجێ نەکات. سەبارەت بە ئێمە، شتێکی باش بوو بەزاز

لە کاتی دەرباز بوونی لە لەندەن چاوی بە ئارام کەوت. هەروەها ئێمە لە بەشی [ڕۆژهەڵات] بیرمان لەوە دەکردەوە، ئایا دەکرێت ئەم دوو لایەنە پێک بگەیێنین، بە بێ ئەوەی هیچ زیانێک بە پەیوەندییەکانی ئێمە لەگەڵ هەردوو لایەن بگەیێنێت، بەڵام وادیارە ئەم کێشەیە خۆبەخۆ چارەسەر بوو. ئێمە هیوادارین ئارام وەڵامی بانگهێشتەکەی بەزاز بداتەوە کە سەردانی بەغدا بکات، ئەمەش دەرفەتێک دەڕەخسێنێت، بەغدا لەبەرانبەر ئێران تا ڕادەیەک نەرمتر بێت.

۷. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ دێنیس ڕایت (Denis Wright) و بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە واشنتن دەنێرم.

(W. Morris)

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(10114/13/65)

٢٢ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. ئەگەرچی ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن پێکدادان لە گشت میحوەرەکاندا بەردەوامە، بەڵام بە گوێری ژمارەی ئەو بریندارانەی لەم دوو بۆ سێ هەفتەی ڕابردوودا بۆ چارەسەر گواستراونەتەوە نەخۆشخانەی کەرکوک، وا دەردەکەوێت، شەڕێکی قورس ڕووی نەدابێت. سوپا لە ناوچەی باشووری ڕۆژهەڵاتی شاری کەرکوک، واتە لەنێوان ئەم شارە و ڕووباری دیالە، زۆر بە چڕی سەرقاڵی ئەنجامدانی ئۆپەراسیۆنێکی بەرفراوانە. ئۆپەراسیۆنەکە بە مەبەستی دەستگیرکردنی ئەو گروپە کوردییانە دێت کە لە ناوچە نزم و دەشتاییەکانی هێرشیان کردووەتە سەر سوپا و شارەکانی توزخورماتوو و ئاسکی کفری و مەترسی پچڕاندنی هێلی پەیوەندییەکانی سوپا لە نێوان بەغدا و کەرکوک لە ئارادایە.

٢. بە گوێرەی زانیارییەکان، سوپا پێگەکانی لە چیای سەفین و گوندی قەرەداغ دوای وێرانکردنی سەنگەرەکان و کەرەستەکانیتر، چۆڵکردووە. ئەگەر ئەم هەواڵە ڕاست بێت بەو مانایە دێت سوپا بڕیاری داوە، لە ژمارەی ئەو بارەگایانەی لەبەردەستیدان کە لە ئۆپەراسیۆنی هاویندا دەستی بەسەرداگرتوون، کەم بکاتەوە، چونکە ناتوانێت لە وەرزی زستاندا پارێزگاریان لێبکات. ئێمە زانیاریمان بەدەست گەیشتووە، چەندین فەرماندەی کەرتەکان ناڕەزاییان لەبەرانبەر بڕیاری هێشتنەوەی بارەگاکانی لوتکەی چیاکان. بەهەرحاڵ ئەگەر بێت و کورد بااڵدەست بن و سوپا لە ناوچە دەشتاییەکاندا تووشی شەڕی زستانە ببێتەوە، ناتوانێت لە هەڵمەتی زستانەدا دەسکەوتێکی ئەوتۆ دەستەبەر بکات، بەڵام لەم دۆخەدا ژمارەی کوژراو و بریندارەکانی سوپا لەڕادەبەدەر بەرز دەبێتەوە و وەرەی سوپا زۆر دادەبەزێت.

٣. مـن کۆپییـەک لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن (Agency and residency)، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـڕس و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(10114/186/65)

٢٩ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. ئۆپەراسیۆنی سوپا لە دژی کورد لە ناوچەکانی باشووری ڕۆژهەڵاتی کەرکوک کۆتایی پێهات. بە گوێرەی قسەی کورد لە شەڕ و پێکدادانەکانی قادر کەرەم (٣٠ی میلی باشووری ڕۆژهەڵاتی سلێمانی) و لە هەڵەبجە (٣٥ میلی باشووری ڕۆژهەڵاتی سلێمانی) سوپا، کوژراو و بریندارى زۆریداوە. (هەندێك لە ڕاپۆرتەکان باس لە کوژران و بریندار بوونی ٢٠٠ کەس دەکەن). بەم هۆیەش، کۆلۆنێل نەزیر تەلعەت، یەکێک لە فەرماندەکانی ئەم شەڕە دەستی لەکارکێشایەوە.

٢. لە هەفتەی ڕابردوودا ڕاپۆرتی بەردەوام هەن، لەسەر ئەگەری دەستپێکردنی هێرشی سوپا لە ڕۆژهەڵاتی ڕواندز. سوپاسالار عوقێلی، بریکاری وەزیری بەرگری بە بەرپرسی فینلاندی [لە دۆسێی عێراق] ڕایگەیاندووە کە بەنیازە لە وەرزی زستاندا بەردەوامی بە هەڵمەتی سەربازی لە دژی کورد بدات، بەمجۆرەش کاتێک لە هاوینی ساڵی داهاتوودا هێرشەکانی سوپا لە گشت میحورەکاندا دەست پێدەکاتەوە، کورد ناتوانن خۆیان ڕێکبخەنەوە. پلانی ئەو بریتییە لە گەمارۆدانی کورد لە سنووری نێوان تورکیا و ئێران. ئەم پلانەش بەو مانایە دێت، سوپا یان لە باکوورەوە پێشڕەوی دەکات (وەک هەڵمەتەکەی ساڵی ١٩٦٣) یان لە ڕۆژهەڵاتی ڕواندزەوە، بەڵام حاڵی حازر، سوپا تەنیا کەمێک زۆرتر لە یەک کەرتی سەربازی لەم ناوچەیەدا هەیە.

٣. ئاسان نیە، هەڵسەنگاندن بۆ ڕادەی گرنگبوونی بۆچوونەکانی سوپاسالار عوقێلی بکرێت. لەوانەیە ئەم قسانە دووبارە بکرێنەوە، یان مەبەست لەم قسانە

ترساندنی کورد بێت. بە گوێرەی قسەی ئەندامانێتری حکومەت، حکومەت بە نیازە لە میانی وەرزی زستاندا پارێزگاری لە هەندێك ناوچە شاخاوییەکان بکات و لەوانەشە هەندێك هێرشی سەربازیش ئەنجام بدات. ئەم کارەی حکومەت بە پێچەوانەی ئامۆژگاری زۆربەی ئەفسەری پلە بەرز و کۆنەکانی سوپای دێت؛ بەڵام ژەنەراڵ عقێلی خەڵکی موسڵە (هەر لە کۆنەوە دژی کوردن)، مرۆڤێکی وشک بڕیاری تێکشکاندنی کوردی داوە. بەفر دەستی پێکردووە و خێمەکانی سوپا دڵۆپە دەکەن و هەر لە دەستپێکردنی سەرماوە دابینکردنی سوتەمەنی ڕووبەڕووی گرفت بووەتەوە. ئەگەر بێت و ژەنەراڵ عوقێلی پێداگری لەسەر بڕیارەکەی خۆی بکات، وەی سوپا دەخاتە مەترسییەوە.

٤. لە میانەی گفتوگۆکەی لە گەڵ بەرپرسی فیللەندادا، ژەنەڕاڵ عوقێلی گوتوویەتی ئەگەرچی ئەنجامدانی ئەم کارە، زۆر سەختە، بەڵام ئۆپەراسیۆنەکانی ئێستا لە دژی کورد زۆر سەرکەوتوو بوونە. بۆنموونە، ئەو ئاماژەی بەوە کردووە لە ئۆپەراسیۆنەکەی ئەم دواییەی نزیک بەعقوبە، سوپا ٥٠ کوردی کوشتووە و تەنیا دوو کەس لە سوپا کوژراون. ئەم ژمارەیەش دووەر لە ڕاستییەوە. فەرماندەکانی عێراق لەم ڕووەوە زۆر بەدناون؛ بەوەی ژمارەی کوژراوانی لایەنی بەرامبەر لە ڕادەبەدەر زۆر دەکەن و هی خۆیان دەگەیەننە کەمترین ئاست، تەنانەت هەندێکجار دەڵێن، هیچ قوربانییەکیان نەداوە. ئەمەش شتێکی مەحاڵە. لەوانەیە هەر شەڕ لەم ناوچەیە ڕووی نەدابێت، چونکە ئەم ناوچەیە دەشتاییە و نزیکەی یەک کاتژمێر لە بەغداوە دووەر و ئەستەمە کورد لەوێ شەڕ بکەن.

٥. بەهۆی ڕادیۆی بی.بی.سی و ڕادیۆی ئیسرائیل هەواڵی گەڕانەوەی شەوکەت ئاکرەیی لە قاهیرە، لە تەواوی بەغدا بڵاو بووەتەوە. ئەم هەواڵە، هاوکات لەگەڵ ڕاگەیاندنی یاداشتنامەیەک لە نێوان حکومەتی میسر و سەرۆک وەزیرانی عێراقەوە لە قاهیرە و لە ٢١ی ئۆکتۆبەردا، نیشاندەری هەوڵەکانی ناسرە بۆ ئارامکردنەوەی عارف. ئەم یاداشتنامەیە ئاماژە بە پشتیوانی کۆماری عەرەبی یەکگرتوو دەدات لە هەوڵەکانی عارف بۆ «پاراستنی یەکپارچەیی خاکی عێراق»، لێدوانێک کە

بەڕەچاوکردنی زمانی سیاسی ئێستای حکومەتی عێراق بە واتای ترساندنی کورد دێت. بەهەرحاڵ ژمارەیەکی کەمی عێراقییەکان لەو بڕوایەدان هێزەکانی میسر لە عێراق لە دژی کورد بەکاربهێنرێن. هەروەها ئەم بەشداریکردنە دەبێتە هۆی بێزاربوون لە سوپای عێراق و سوپای میسر، ئەگەر بێت و میسرییەکان بەشداریی لە شەڕێکی تایبەت بە خودی عێراق بکەن.

٦. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Agency and residency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

C. T. Brant, Esq

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، لەندەن، S. W. 1

نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(10114/190/65)

٥ی نۆڤەمبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. لە ڕواندزەوە هێرشکردنە سەر چیاکان کە لە پەرەگرافی ٢ی نامەکەم لە ٢٩ی ئۆکتۆبەردا ئاماژەم پێکردبوو، نزیکەی یەک هەفتەیە دەستی پێکردووە. بە گوێرەی ئەو زانیارییانەی بەدەستمان گەیشتوون، هەر لە سەرتاوە و لە شوێنی خۆیدا [لەلایەن کوردەوە] بەرپەرچی یەکەم هێرش دراوەتەوە. هەروەها دووەم هێرش، ئەگەر بە شێوەیەکی کاتیش بێت، لە دوای سێ یان چوار ڕۆژ لە دەستپێکردنی شەڕ، بەرپەرچدراوەتەوە و وەستێنراوە.

٢. لە چەند ناوچەییەکی باکووری کوردستان لە نێوان ئامێدی و زاخۆ شەڕ ڕوویداوە. سوپا بەنیاز بوو ئەم ناوچانە لە پارتیزانانی کورد پاک بکات.

٣. کۆلۆنێل نزار تەڵعەت، کە لە پەرەگرافی ١ی نامەی پێشووم ئاماژەم پێدا، لەڕاستیدا، ناوی کۆلۆنێل ‹نزار تالب›ە ئێمە زانیاریمان لەبەر دەست نییە، ئەو فەرماندەی کام بەشە.

٤. حاڵی حازر، حکومەتی عێراق دەستی بە ئەنجامدانی پڕوپاگەندە کردووە بەوەی تا چ ئاستێک داخستنی سنووورەکانی ئێران بەسەر گشت جۆرە یارمەتیەک بۆ کورد، کاریگەری لەسەر ئەم شەڕە دروستکردووە. بۆ تۆخکردنی ئەم پڕوپاگەندەیە، کە لە ڕاستیدا دووەم لە ڕاستییەوە، سەرۆک وەزیرانی عێراق و وەزیری بەرگری ڕایانگەیاندووە، نامەیەکیان بۆ باڵیۆزی ئێران لە بەغدا ناردووە و لە گفتوگۆیەکی دۆستانەدا لەگەڵ باڵیۆز، گەیشتوونەتە ڕێککەوتن. لەوانەیە عێراقییەکان لە

هەماهەنگی ئێران دڵسارد بوونەوەتەوە، بەم پڕوپاگەندەیە قەناعەت بە خۆیان بهێنن، بەڵام ئەمە کارێکی نەزانانەیە و ناکرێت تا کاتێکی درێژ بەم جۆرە قسانە خەڵک فریو بدرێت و کورد بترسێنرێن و وەرەی سوپا بەرز بکرێتەوە.

٥. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Agency and residency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(10114/195/65)

١٢ی نۆڤەمبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. شەڕ لە گشت بەرەکاندا بەردەوامە و هەردوو لایەن هەوڵەکانیان چڕ کردووەتەوە بۆ ئەوەی سوود لەو ماوە کەمەی [وەرزی پاییز] وەربگرن، پێش ئەوەی وەرزی زستان دەست پێبکات. وادیارە کورد وازیان لە هەندێك تەکتیکی پارتیزانی هێناوە و دەستیان بە هێرشکردنە سەر سوپا کردووە. هیچ هەواڵێک لەسەر پێشڕەویی زۆرتری سوپا لە بەرەی ڕواندز بوونی نییە، وادیارە سوپا شکستی هێناوە. هەواڵەکانی بەغدا سەبارەت بە ژمارەی کوژرا و بریندارەکانی شەڕی پێنجوێن جیاوازن. پردەکەی بەشی ڕۆژئاوای شاری پێنجوێن تەقێنراوەتەوە و بەم جۆرەش هاتوچۆی ئۆتۆمۆبێل پچڕاوە. بە پێی هەواڵێک هێزی پەڕەشوتی بارەگای پێنجوێن بە بێ فەرمان پێکردن، دابەزیون. هەواڵێکیتر بریتییە لەوەی هێزی پەڕەشوتەکە تێکشکێنراون. گشت ئەم هەواڵانە بەو مانایە دێن، لەم ناوچەیە شتێک ڕوویداوە.

٢. من ڕاپۆرتێکی دەستی دووم لە فەرماندەیەکی سەر بە بەتالیۆنی بەشدار بوو لە شەڕی ئەم دواییەی چیای بێخێر (Bikhayr) بە دەست گەیشتووە. ئەم ڕاپۆرتە ئەو شتە پشتڕاست دەکاتەوە کە [لە ناوی سوپای عێراق] لە کوردستان باوە. بە گوێرەی ڕاپۆرتەکە، فەرمان بە بەتالیۆنێک کراوە دەست بەسەر ناوچەیەکی زنجیرە چیای بێخێردا بگرن؛ سوپاش جووڵەی کردووە، تا فەرمانەکە جێبەجێ بکات. بە گەیشتنی بەتالیۆنەکە بۆ داوێنی چیا، تۆپخانە دەستی بە بۆردمانکردنی ناوچەکە کردووە. بەتالیۆنەکە هەوڵی نەداوە بەرزاییەکانی چیاکە بگرێت، کەچی پەیامی سەرکەوتنیان بۆ بارەگاکەیان

نـاردووە و ئامـاژەی بـە ژمـارەی قوربانیانـی کـورد لـە شـەڕەکەدا کـردووە. بـە هـۆی ئـەم سـەرکەوتنە مۆڵـەت بـە چەندیـن ئەفسـەری سـوپاکە دراوە [کـە بـۆ پشـوودان بگەڕێنـەوە ماڵەکانیـان]. شـتێکی سـەیرە مۆڵـەت بـەم ئەفسـەرانە دراوە، لـە کاتێکـدا یەکەکانیـان سـەرقاڵی ئەنجامدانـی ئەرکەکانیانـن، بـەڵام ئـەم شـتە لـە نـاو سـوپای عێراقـدا زۆر بـاوە. ئـەم مۆڵەتـە بـە پلەدارەکانیـتری بەتالیۆنەکـە نـەدراوە.

٣. وادیـارە کـورد دەسـتیانکردووە بـە هەڵمەتـی پاکتاوکردنـی کـوردی لایەنگـری حکومـەت. لـە بەغـدا، شـاهین تاڵەبانـی، بەڕێوەبـەری بەشـی کـوردی ڕادیـۆ و تەلەفزیۆنـی بەغـدا، لـە ماڵەکەیـدا لەلایـەن چەنـد کوردێکـەوە کـوژراوە. دوو لایەنگـری حکومـەت لـە کەرکـوک و دوویتریـش لـە موسـڵ کـوژران. لـە هەڵمەتێکـی ڕفاندنـی سـێ کـەس لـە دەسـتەی ئەندازیارانـی بەلجیکـی کـە لەسـەر پـڕۆژەی دابەشـکردنی کارەبـا لـە نزیـک کەرکـوک کار دەکـەن پاسـەوانەکانیان تەقەیـان لـە کـورد کـردووە؛ لـە ئەنجامـدا یەکێـک لـە ئەندازیـارەکان کـوژراوە، یەکێکیـان بریـندار بـووە و یەکێکیشـیان هەڵاتـووە.

٤. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن (Agency and residency)، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـڕس و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم.

(E. F. G. Maynard)

C. T. Brant, Esq

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، لەندەن، S. W. 1

نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا، بەغدا

(10114/201/65)

١٩ی نۆڤەمبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. حکومەتی عێراق بەردەوامە لە هەڵمەتە دوور لە ڕاستییەکەی، لەبارەی سەرکەوتن بەسەر کورددا (بڕوانە پەرەگرافی ٤ لە نامەکەم لە ٥ی نۆڤەمبەر). لە ١٥ نۆڤەمبەردا فەرماندەی گشتی هێزە چەکدارەکان بەوەکالەت، لێدوانێکیدا، وادیارە ئەم لێدوانە بۆ بیانییەکان و بە تایبەتیش بۆ شاندە دیپلۆماتکارەکان بووە. لێدوانەکە سەرەتا لە ڕۆژنامەی ئینگلیزی زمانی ‹بەغداد نیوز›دا بڵاوکرایەوە و دوای دوو ڕۆژ لە ڕۆژنامە ناوخۆییەکاندا بڵاوکرایەوە. مەبەست لەم لێدوانە بریتی بوو لەوەی ئەو بەشەی هێزەکانی بارزانی ماونەتەوە، لەلایەن سوپاوە لە دوو ناوچە، لە باکووری ڕانیە و ڕواندز، گەمارۆ دراون. یاغیبووەکان «هەروەك مشکی ترساو بڵاوەیان پێکرا››. ئەو گوتی کورد «ڕێژەیەکی زۆری چەکیان لە دوای خۆیان بەجێهێشتووە کە هێمای ئەستێرەی ئیسرائیلیان لەسەر بووە››. (ئەگەر بێت و سوپای عێراق بەڕاستی دەستی بەسەر هەر بڕە چەکێکی کورددا گرتبێت، ئەمە دەبێتە خاڵێکی وەرچەرخان. گشت ئەو پارچە چەکانەی ئەوان توانیویانە بۆ لێکۆڵینەوە بیخەنە بەردەم پەرلەمانتارانی ئێمە و ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و ئێران، بریتییە لە چەند پەرچەیەکی لێکجیاکراوە کە تەقەیان پێکراوە، یان قەوانی تەقەمەنی فڕێدراو بوونە.

٢. هەڵمەتی پڕوپاگەندەی حکومەتی عێراق هاوکات بوو لەگەڵ زنجیرە شکستێکی سوپا لە باکووردا. باپشتیان (Bafestian) واتە ئەو شوێنەی ژەنەڕال عارف، بە شوێنی سەرکەوتنی سوپای عێراقی ناوبرد، یەکێک بووە لەو شوێنانە هەڵمەتی هێرشبەرانەی سوپای عێراق لە ڕواندز تێیدا شکستی هێناوە (لە ڕاپۆرتەکەمدا لە ١٢ نۆڤەمبەر باسم کردبوو). تا هەنوکە هەڵمەتی چیای ‹بێخێر›یش ڕووبەڕووی شکست بووەتەوە. پتر لە دوو فەوج بە پاڵپشتی تانک و تۆپخانە بۆ گرتنی ئەم چیایە بەکارهێنرابوون، کەچی تەنیا توانیویانە یەک لەسەر سێی ئەم چیایە بگرن.

٣. لە ناوچەی پێنجوین، تا ئێستاش دۆخەکە ناڕوونە. هەوڵەکانی ڕزگارکردنی یەکەی پەڕەشوت شکستی هێناو دیار نییە، ئایا سوپای عێراق دەتوانێت بەردەوامی بەم هەڵمەتە بدات یان نا. لە بەغدا بە گاڵتەجارییەوە باس لەوە دەکرێت، ئەم یەکەی پەرەشوتە، بۆیە بۆ پێنجوین نێرادراوە، چونکە گومان لەوە دەکرا، هەندێك لە ئەفسەرانی ئەم یەکەیە پلانی لە دەسەڵات لادانی سەرۆک عارفیان داڕێشتووە.

٤. دەنگۆی ئەوە هەیە سوپا ئامادەکاری دەکات بۆ ناردنی هێزێک بۆ پێنجوێن (٢٥ میلی ڕۆژئاوای پێنجوێن). هەروەها دەنگۆی ئەگەری هێرشێکیتر لەلایەن سوپاوە بۆ سەر بەمۆ لە ئارادایە. سوپا لە هەڵمەتێکیتردا بۆ گرتنی ئەم چیایە شکستی خواردووە، بە درێژایی سنووری ئێران دەڕوانێتە سەر پەیوەندییەکانی باکوور-باشووری ئەم ناوچەیە. ئەگەر بێت و سوپا هەڵمەتێکیتر ئەنجام بدات، ئەمە دەکاتە نزیکەی دەیەمین هەڵمەت بۆ گرتنی ئەم چیایە.

٥. کورد، کوردێکیتری لایەنگری حکومەتیان تیرۆر کردووە، ئەندامی بەشی خزمەتگوزاری ئەمنی بووە لە کەرکوک.

٦. دەنگۆ لە بەغدا هەیە، سەرۆک وەزیران ئامادەیە لە سەر هەندێك مەرجی دادپەروەرانە لەگەڵ کورد دانوستاندن بکات. هەندێك کەس لەو بڕوایەدان ئەمە خواستی عارف نەبووە و سەختە ئەم دانوستاندنە دەسکەوتی هەبێت.

٧. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Agency and residency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(E. F. G. Maynard)

C. T. Brant, Esq

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە، لەندەن، S. W. 1

نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(10114/204/65)

٣ی دێسەمبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. تـا هەنوکـەش شـەڕ لـە باکـوور بـە هـۆی دەسـتپێکردنی ڕەوشـی کـەش و هـەوای زسـتانە نەوەسـتاوە (کـەش و هـەوا هێشـتا فێنکـە). ڕاپۆرتـەکان بـاس لـە شـەڕ و پێکـدادان لـە باکـووری زاخـۆ، دەوروبـەری پێنجوێـن، دوکان و تەقتـەق دەکـەن. دۆخـی پێنجویـن نادیـارە. ڕادیـۆی ئیسرائیـل بـاس لـەوە دەکات لـە پێنجوێـن بارەگایەکـی سـەربازی بـە نزیکـەی ٢٠٠٠ سـەربازەوە، گەمـارۆدراوە. وادیـارە نەختێـک زیدەڕۆیـی لـەم ژمارەیـەدا کـراوە، بـەڵام وەی سـەربازانی بارەگاکـە لاوازە و هەندێـك سـەرباز وازیـان لـە ئەرکەکەیـان هێنـاوە. ڕاپۆرتـەکان بـاس لـەوە دەکـەن [خەڵـک] قومـار لەسـەر سیاسـەتی وەزیـری بەرگـری دەکات، بـەوەی شـەڕ لـە زسـتاندا بـەردەوام بێـت. سیاسـەتەکەی وەزیـری بەرگـری سـەبارەت بـە دامەزراندنـی هـاوکارە موسـڵاوییەکانی لـە کەرتـی ٤دا لـە ناوچـەی موسـڵ جێگیـر کـراوە، بووەتـە هـۆی هەڵگیرسـانی ڕق و کینـە نـەك تەنیـا لـە دژی ئـەو، بەڵکـو لـە دژی گشـت موسـڵییەکان.

٢. دەنگـۆی ئـەوە هەیـە ڕێـگای نێـوان موسـڵ و هەولێـر تەنیـا بەسـەر ئـەو کاروانانـەدا کراوەیـە کـە بـە تونـدی پاسـەوانیان لێدەکرێـت. ڕێگاکانیـتر بەدەسـت کـوردن.

٣. لـە ناوچـەی خانەقیـن سـێ کـردەوەی تیرۆریسـتی لەلایـەن کـوردەوە ئەنجـام دراون. هەروەهـا هێرشـکراوەتە سـەر یانـەی ئەفسـەران و دوو ئەفسـەر، سـەرۆک پۆلیـس، دوو کـوردی لایەنگـری حکومـەت و فەرمانبەرێـک کـوژراون.

٤. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن (Agency and residency)، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـڕس و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(10114/206/65)

١٠ی دێسەمبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. بەگوێرەی ڕاپۆرتی سەرچاوەیەکی کورد، کە سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوە، پێنجوێن کەوتە دەست کورد. تا هەنوکە هیچ وردەکارییەک لەسەر بارودۆخەکە لەبەردەست نییە، بەڵام دەنگۆی ئەوە هەیە، بنکەکانی سوپا بێ گرفت پاشەکشەیان کردووە. هەروەها ڕاپۆرتەکان باس لە جەنگێکی سەخت لە دەوروبەری زاخۆ دەکەن.

٢. ترسێکی زۆر لە ناو عەرەبەکانی دانیشتووی سلێمانی بڵاو بووەتەوە لە دوای کۆتایی هاتنی ئاگادارکردنەوەی مەلامستەفا لە چەند ڕۆژی داهاتوودا، ئەو لە پاراستنی سەر و ماڵی ئەم عەرەبانە بەرپرسیار نییە کە لەم شارەدا دەمێننەوە. ئەم ئاگادارکردنەوە لە تۆڵەی ‹پاکتاوکردنی کورد›ە لە کەرکوک.

٣. وەزیری کشتوکاڵ کە کوردە، لە ٢٨ی مانگ دەستی لەکار کێشایەوە و لەو کاتەوە لە نووسینگەکەیدا ئامادە نەبووە. بیانووکەی ئەوە بووە، بە [پێچەوانەی مەرجەکەی بۆ وەرگرتنی ئەم وەزارەتە] دوای سێ مانگ لە دەستبەکاربوونی، ئەو حکومەتە نەیتوانیوە لەگەڵ کورد بگاتە ڕێککەوتن. حکومەت دەست لەکارکێشانەوەکەی پەسەند نەکردووە و وا نیشان دەدات هیچ شتێک ڕووی نەداوە، لە کاتێکدا بۆ پڕکردنەوەی ئەم پۆستە بە دوای کوردێکدا دەگەڕێت.

٤. هەڵمەتی پڕوپاگەندەی حکومەت [سەبارەت بە هاوکاریکردنی ئێران] (نامەکەم لە ١٩ی نۆڤەمبەر، پەرەگرافی ١) سەرکەوتنێکی زۆر بەرز و چاوەڕوان نەکراوی بەدەستهێناوە. ڕۆژنامەنووسێکی پلە نزمی خۆجێیی و کرێکارێک لە ئەسفەهان،

بـۆ دروسـتکردنی گومـەزی مـەزاری حەزرەتـی عەبـاس زیارەتـی کەرەبلایـان کـردووە. لـە کەربـەلا، بەڕێوەبـەری مەزارگـە، زۆر زیرەکانـە پرسـیاری لـەو دوو کـەس کـردووە، ئایـا پێیانخۆشـە چاویـان بـە سـەرۆک وەزیرانـی عێـراق بکەوێـت. بـە قبوڵکردنـی ئـەم پێشـنیازە، پڕۆتۆکۆڵـی کۆشـکی سـەرۆک کۆمـاری لەگـەڵ چەنـد ئۆتۆمۆبێلێـک بـۆ ئـەم دوو کەسـە نێـردراوە و وەک دوو کەسـی گرنـگ مامەڵەیـان لەگەڵـدا کـراوە و لەگـەڵ سـەرۆک عـارف وێنەیـان گرتـووە. لـە ڕۆژی دواتـر ئـەم ڕووداوە وەک سـەردانی شـاندێکی ئێـران لـە گشـت ڕۆژنامەکانـی عێراقـدا بڵاوکرایـەوە. یەکـەم لێکدانـەوەی ئەم ڕووداوە بریتـی بـوو لـەوەی پەیوەندییەکانـی نێـوان ئێـران بەرزتـر و بەرزتـر دەبنـەوە، یارمەتیدانـی کـورد ڕادەگیرێـت و لـەم نزیکانـەدا گشـت کێشـەکانی عێـراق چارەسـەر دەکرێـن. بەهەرحـاڵ زۆرێـک لـە بەغدادیـەکان تێبینـی ئەوەیـان کـرد، بۆچـی باڵیـۆزی ئێـران هاوڕێیەتـی ئـەم شـاندەی نەکـردووە. باڵیـۆزی ئێـران زۆر لـەم ‹شـاندە› تووڕەیـە، بـەڵام لەڕاسـتیدا عێراقیـەکان بـۆ جارێکیـش بێـت فێڵیـان لـە باڵیـۆزی ئێـران کـرد.

٥. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن (Agency and residency)، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـرس و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(10114/210/65)

١٧ی دێسەمبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. ڕاپۆرتـی کوردەکـەی بەغـدا لەبـارەی گرتنـی پێنجوێـن [لەلایـەن کـوردەوە] هیـچ بنەمایەکـی نەبـووە. ئێمـە تـا ئێسـتا، هیـچ وردەکارییەکـمان لەسـەر ڕووداوەکانـی پێنجوێـن لەبـەر دەسـت نییـە، بـەڵام تـا هەنوکـە بـارەگای سـوپا لـەوێ ماوەتـەوە. ڕاپۆرتـەکان بـاس لـە بەردەوامـی شـەڕ لـە گشـت بەشـەکانی کوردسـتان دەکـەن. لـە مـاوەی دوو ڕۆژی رابـردوودا، کـەش و هـەوا تـا ڕادەیەکـی بـاش سـارد بـووە و لەوانەیـە ئەمـەش ببێتـە هـۆی کەمکردنـەوەی پێکدادانـەکان.

٢. سـەرۆک وەزیـران لـە ١٢ و ١٣ی دێسـەمبەردا سـەردانێکی باکـوور و سـەردانی پێنجویـن، چوارتـا، سـەید سـادق و هەولێـری کـرد. گشـت سـەردانەکان بـە فڕۆکـە بوون. نووسـەرە ڕەشـبینەکانی بەغـدا بانگەشـەی ئـەوە دەکـەن فیلمـی سـەردانی سـەرۆک وەزیـران بـۆ پێنجوێـن سـاختەیە و ئـەم فیلمـە لـە [ڕاپۆرتـە تەلەفزیۆنییـە] کۆنـەکان، دووبـارە بەرهـەم هێنراوەتـەوە. بـە گوێـرەی قسـەی سـەرچاوەیەکی غەیـرە کـورد لـە بەغـدا، سـەرۆک وەزیـران بـە هـۆی خۆپێشـاندانەکانەوە، نەیتوانیـوە سـەردانی سـلێمانی بکات، لـە دامرکاندنـەوەی ئـەم خـۆ پێشـاندانە دوو کـەس گیانیـان لـە دەسـتداوە.

٣. ئێمـە نووسراوێکـمان بـە دەسـت گەیشـتووە، گوایـە لەلایـەن «بـارەگای گشـتی هێـزی شۆڕشـگێڕی کوردسـتانە›› (General Headquarters of the Kurdish Revolutionary Army)وە هاتـووە و ناڕەزایەتـی خـۆی لەبەرانبـەر کـردەوەی دڕندانـەی سـوپای عێـراق لەبەرانبـەر خەڵکـی مەدەنیـدا دەردەبڕێـت و هەڕەشـەی کوشـتنی سـێ ئەفسـەر و سـێ

پلەداریـتری سـەربازی دەکات، لەبەرانبـەر کوشـتنی هـەر مەدەنییەکـی کـوردی کـە کـوژرا بێـت. ئـەم نـووسراوە بووەتـە هـۆی توڕەبوونـی کـوردی بەغـدا، بـەوەی هیـچ کاتێـک کـورد (ئـەم قسەیەشـیان ڕاسـتە) کردەوەیەکـی لـەم جۆرەیـان ئەنجـام نـەداوە و ئەنجامیشـی نـادەن. هەندێـک لـەو کوردانـە دەڵێـن ئـەم نـووسراوە لەلایـەن ئەندامـە تونـدڕەوە کۆنەکانـی پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان نـووسراوە، واتـە ئـەو کەسـانەی بەرپرسـیارن لـە تیرۆرکردنـی پەیامنێـری بەشـی کـوردی تەلەفزیۆنـی بەغـدا و چەندیـن کـردەوەی تیرۆریسـتی کـە لـەم دواییانـە ئەنجـام دراون. یـەک شـت گومانـی تێـدا نییـە؛ ئەویـش ئەوەیـە ناکرێـت مەلامسـتەفا فەرمانـی دەکردنـی ئـەم نـووسراوەی دابێـت.

٤. لـە هەواڵەکانـی ئەمـڕۆی ‹بەغـداد نیـوز›دا [بـە زمانـی ئینگلیـزی] و لـە چاپەمەنییەکانی زمانـی عەرەبـی، حکومەتـی عێـراق بانگەشـەی ئـەوە دەکات، گوایـە ئینشـیقاق لـە نێـوان لایەنگرانـی مەلامسـتەفا و لایەنگرانـی جـەلال تاڵەبانـی و ئیبراهیـم ئەحمـەددا دروسـت بـووە. وادیـارە ئەمـەش بەشـێکیترە لـە ئەنجامدانـی پڕوپاگەنـدە.

٥. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن (Agency and residency)، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـرس و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(10114/215/65)

٣١ی دێسەمبەر ١٩٦٥

کوردستان

١. لە هەفتەی ڕابردوودا، زنجیرە هێرشێک بۆ سەر پێنجوێن دەستی پێکرد. بە پێی ئەو زانیارییانەی لە بەغدا بەدەستمان دەگەن، کورد گەمارۆی زۆرتریان خستووەتەسەر سوپای عێراق، تا بەم شێوەیە لەبری بەکارهێنانی تەکتیکی پارتیزانی، لە ئاستی خۆجێیدا بەرەنگاری سوپای عیراق ببنەوە؛ شانسی سەرکەوتنیان بەم شێوەیە زۆرترە. کورد دەزانن لەم میحوەردا توانای ئەنجامدانی هێرشی لەناکاویان نەماوە. تیپێکی سەربازی لە کەرکوکەوە بەرەو پێنجوێن جوڵێنراوە، تا بارەگای سەربازیی پێنجوێن بەهێز بکات، بەڵام هێشتا نەگەیشتوونەتە ئەوێ.

٢. کورد بانگەشەی ئەوە دەکەن، دەستیان بەسەر بارەگایەکی سنووریی لە پێنجوێندا گرتووە و ٨٠ سەربازیان دەستگیرکردووە، لەگەڵ یەک هاوەنی ٣ ئینچی و دوو هاوەنی ٢ ئینچی.

٣. ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن شەڕ لە ناوچەی ئامێدی، کۆیسنجەق و قەڵادزێ بەردەوامە. دەنگۆی هێرشکردنە سەر خانەقین هەیە؛ ئەم ناوچەیە حاڵی حازر لەلایەن حکومەتەوە زۆر بە وردی چاودێری دەکرێت.

٤. هەوڵە دیپلۆماسییەکانی حکومەتی عێراق بۆ ڕاگرتنی یارمەتی ئێرانییەکان بۆ کورد، شکستی هێناوە. هەربۆیەش دەستیان بە هەڕەشەکردن کردووە. لە دوو هەفتەی ڕابردوودا چوار ڕووداوی سنووری ڕوویانداوە؛ دوو جار هێزی ئاسمانی عێراق هێرشی کردووەتە سەر بنکە سنوورییەکانی ئێران؛ جارێک هێرشی زەمینی

بـۆ سـەر بنکەیەکـی سـنووری لەلایـەن هێـزە ناڕێکخراوەکانـی عێـراق؛ جارێکیـش بۆردمانکردنـی ناوچـە سـنوورییەکانی ئێـران. تـەواوی ئـەو هێرشـانە لـە ئاسـتی بچووکـدا بوونـە و کۆنسـولی ئێمـە لـە تـاران لـە گەشـتێکی زەمینـی بـۆ ئـەم ناوچەیـە هیـچ جـۆرە جوولّەیەکـی سـەربازی بەرچـاوی لـە هـەردوو دیـوی سـنوورەوە نەبینیـووە.

٥. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن (Agency and residency)، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـرس و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم.

(E. F. G. Maynard)

نهێنی

مستەر برێنچلی (Mr. Brenchley)

مستەر ئاربۆسنۆت (Mr. Arbuthnott)

بارودۆخی کوردستانی عێراق

١. مستەر ج. گوین مۆرگان (Mr. J. Gwyn Morgan)، وەزیری دەرەوەی پارتی کرێکارانی [بەریتانیا] نامەیەکی بۆ مستەر تامسۆن (Mr. Thoson) نووسیووە و کۆمەڵێک بەڵگەنامەی هاوپێچی نامەکە کردووە نێردراوی نهێنی کوردە ڕاپەڕیوەکانی عێراقن، کە لەم دواییەدا سەردانی لەندەنی کردبوو، بەدەستی گەیشتووە. مستەر ج. گوین مۆرگان، داوای کردووە، خۆشحاڵ دەبێت، ئەگەر نووسینگەی [کاروباری دەرەوە] تێبینییەکانی لەسەر نامەکە بخاتەڕوو.

٢. نێردراوە نهێنیەکە، دکتۆر مەحمود عوسمان بووە کە وەک نوێنەری سەرکردایەتی کوردە ڕاپەڕیوەکان سەردانی دەرەوە دەکات، بەڵام زۆربەی کاتەکانی لەناو کوردستاندا بەسەر دەبات. کوردێکیتر کە سەردانی نووسینگەی گواستنەوە (Transport House)ی کردووە، مستەر د. عەتار (Mr. D. Attar) بووە کە سکرتێری لقی بەریتانیای کۆمەڵەی قوتابیانی کوردە لە ئەورووپا (Kurdish Student Society in Europe/KSSE). ئەم کۆمەڵەیە دواییەن کۆنگرەکەی لە بەرلینی ڕۆژئاوا گرێدا، سەر بە یەکێتی نێودەوڵەتی قوتابیانە (International Union of Students/IUS)، لەلایەن پارتی کرێکاری بەریتانیاوە [بە گومانی سەر بە کۆمۆنیست بوون]، قەدەغەکراوە؛ بەڵام ئەمە بەو مانایە نایێت، خودی ڕاپەڕینی کورد لەلایەن کوردەوە هان دەدرێت یان ئاڕاستە دەکرێت.

٣. کۆمیتەی دۆستایەتی کورد لە فەرەنسا و سوید دامەزراوە. دکتۆر عوسمان، بە دوو فەرمانبەری بەشی ڕۆژهەڵاتی، کە بەنافەرمی و دوور لە بەڵێنەکانی وایتهۆڵ (Whitehall) چاویان بە مەحمود عوسمان کەوتووە، گوتوویەتی: ئەمجارە ئامانجی سەردانەکەی بۆ لەندەن دامەزراندنی کۆمیتەیەکی هاوشێوەیە لە بەریتانیا. ئەو

بـۆ هەمـان مەبەسـت سـەردانی ویلایەتـە یەکگرتـووەکان دەکات. هـەروەك جـاران دکتـۆر مەحمـود عوسـمان لـە ڕێگـەی نووسـینگەی گواسـتنەوە (Transport House) مەوعیدێکـی وەرگرتـووە بـۆ بینینـی فەرمانبەرانـی نووسـینگەی کاروبـاری دەرەوە.

٤. مـن پێمباشـە، نووسـینگەی گواسـتنەوە ئاگاداربکرێتـەوە سـەبارەت بـە سیاسـەتی فەرمی حکومەتـی خاوەنشـکۆ لەبەرانبـەر کێشـەی کـورد. بەتایبەتیش کـە نێـردراوە نهێنییەکانی کـورد زۆرتـر لـە جارێـک هەوڵیانـداوە، لـە ڕێگـەی نووسـینگەی گواسـتنەوەوە چاویـان بـە هـەر وەزیرێکـی حکومەتـی بەریتانیـا بکەوێـت. مـن کۆپییـەك لـە نامەکـەی ‹مسـتەر تامسـۆن›تان بـۆ ڕەوانـە دەکـەم.

(W. Morris)

٢٠ی فێبریوەری ١٩٦٧

نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(10114/11/67)

٣١ی فێبریوەری ١٩٦٧

داواکاریی پارەدارکردنی کورد

١. تکایە ئاماژە بە نامەکەم بە ژێدەری (٦٧/٤/١٠١١٤) لە ٢٤ی جانیوەری بەدەن سەبارەت بەو پێشوازیکردنە گەرمەی لە بەغدا و باشووری عێراق لە ئیدریس بارزانی، کوڕەکەی مەلامستەفا بارزانی کراوە.

٢. هەنگاوێکی تا ڕادەیەک ناڕوون گیراوتەبەر سەبارەت بە لێکنزیکبوونەوەی باشوور و باکووری عێراق (کە بەمەبەستی شەرمەزارکردنی حکومەتی ناوەندی داڕێژراوە) داواکاریی باسکراو لەم هەنگاوەدا لە پاشکۆی ئاژانسی نیمچە فەرمی هەواڵی عێراقی (Iraqi Newa Agency Bulletin) بڵاو کراوەتەوە؛ کە بریتییە لە دابینکردنی پارە بۆ نۆژەنکردنەوە و ئاسانکردنی ژیانی سەختی گوندەکانی باکوور. ئەم لێکنزیکبوونەوەیە لەلایەن پێکهاتە سەرەکییەکانی عێراق، واتە سوونە، شیعە، مەسیحی و کورد، واژووکراوە. هەروەها وەزیرە کوردەکەی دەوڵەت (Minister of the State) و وەزیری خەزێنە کە شیعەیە، واژوویان لەسەر ئەم داوایە کردووە.

٣. ئەگەرچی واژووکەرانی ئەم داوایە لەلایەن سەرۆکی هەردوو ڕەگەزی نێر و مێی خاچی سووری عێراقی بە داوایەک بە مەبەستی دابینکردنی هاوکاری مرۆڤایەتی ناونراوە؛ بەڵام مەبەستی سەرەکی لەم داوایە، سیاسییە و بریتییە لە نیشاندانی شکستی حکومەتی ناوەندی لە تەرخانکردنی بودجە کە لە ٢٩ی جونی ساڵی ڕابردوو بڕیاری دابینکردنی ئەم پارەیەی دابوو، بۆ ئاوەدانکردنی ناوچەی باکوور، بە هۆی ئەو زیانەی لە ساڵی ١٩٦١ەوە بەریکەوتبوو. ئامادەکارانی کورد بۆ ئەم

کارە دان بـەوەدا دەنێـن لەوانەیـە ئـەم کارە نەبێتـە هـۆی کۆکردنـەوەی پارەیەکـی زۆر، بـەڵام وەک تۆپەڵـە بەفرێکـی خلۆرکـراوە دەمێنێتـەوە.

٤. سـەبارەت بـە کۆمەڵـە بیانییـەکان، باڵیـۆزی سـوید سـەرنجی گشـتیانی ڕاکێشـاوە. لـە سـوید سـەبارەت بـە پرسـی کـورد نەرمییەکـی زۆر لـە ئارادیـە. (ئەمـەش لـە دامەزراندنـی کۆمەڵـەی دۆسـتایەتی سـویدی-کوردی دەردەکەوێـت). هەروەهـا حاڵـی حـازر، بالیـۆزی سـوید هاوڕێیەتـی شـاندێکی ئابـوری دەکات کـە هەوڵـی وروژاندنـی بازرگانـی نێـوان عێـراق و سـوید دەدەن. ئـەو لـە ١٧ی فێبریـوەری بـە چەکـە بانکیەکەی خـۆی، بـڕی ٥٠ پاوەنـدی وەک یارمەتـی لەبەرانبـەر داواکاریـی کـورد نـاردووە. ئـەم بەخشیشـە لـە ڕۆژنامەکانـدا بڵاوکرایـەوە و ستایشـکرا. هەروەهـا باڵیـۆزی یەکێتـی سـۆڤیەت، پێشـنیازی کـردووە «لەهـەر ڕێگەیـەک کـە بـۆ کۆمیتـەی [کۆکردنـەوەی پـارە بـۆ داوای کـورد] گونجـاو بێـت، دەتوانـێ یارمەتیـان بـدات].

٥. بـە دڵنیاییـەوە باڵیـۆزی وڵاتانیتریـش لـەم داوایـە نزیـک دەبنـەوە و یارمەتیـان دەدەن. سـوییدییەکان بـە ٥٠ پاوەنـد هاوکاریـان کـردووە، بۆیـە بـە پێـی مێـژووی دەسـتێوەردانمان لـە کاروبـاری عێراقـدا، هـەر بڕێـک بەریتانیـا پێشکەشـی بـکات و لـەو بـڕە کەمـتر بێـت کـە سـوییەکان پێشکەشـییان کـردووە، وەک بـێ ڕیزیکردنێـک لـە قەڵـەم دەدرێـت. مـن دەزانـم لـەم بارودۆخـە ئابورییـەدا سـەختە حکومەتـی خاوەنشـکۆ ڕازی بکـەن لـەم یارمەتیدانـەدا بەشـدار بێـت، بـەڵام تکایـە وەک بابەتێکـی خێـرا ڕەچـاوی ئـەم پرسـە بکـەن. هەروەهـا بـۆ دۆزینـەوەی بەدیلیـتر لـە کۆکردنـەوەی پـارە مسـتەر س. ج. ئەدمۆنـدز (C. J. Edmunds)، ([نووسـەری] کـورد و تـورک و عـەرەب) یـان مسـتەر هاملتـۆن (Mr. Hamilton) ([نووسـەری] ڕێگایـەک بەنـاو کوردسـتاندا] نامەیـەک بـۆ ڕۆژنامـەی ‹The Times› بنووسـن و نامەکـە یـان کورتەیـەک لـە نامەکەمـان بـۆ هاوپێـچ بکـەن و جەخـت لەسـەر ئـەم خاڵـە بکەنـەوە کـە پێویسـتیەکی خێـرا بـەم پارەیـە هەیـە، بـۆ ئاوەدانکردنـەوە و قەرەبووکردنـەوەی خەڵـک. ئەنجامدانـی هەمـوو ئـەم کارانـە کاتێکـی زۆر دەخایێنێـت، بـەڵام لەوانەیـە ببێتـە هـۆی کۆکردنـەوەی بڕێکـی باشـی پـارە.

٦. بـۆ وەرگرتنـی مۆڵەتـی کۆکردنـەوەی پـارە لـە خەڵـک و کردنـەوەی حیسـاب بانکـی، باشـترە ئـەم کارە لـە بانکـی ئینگلەنـد (England Bank) ئەنجـام بدرێـت.

٧. وەک دوا بەدیـل، ئێمـە دەتوانیـن لـە نـاو باڵیۆزخانـە، کۆنسـول و سـتافی پلـە دوو و ئـەو کەسـانەی هۆگـری پرسـی کـوردن، داوای پـارە بکەیـن. ئێمـە بـە تەحەفـوزەوە ئـەم پێشـنیازە دەخەینـەڕوو، چونکـە لەوانەیـە بـڕە پـارەی کۆکـراوە نەگاتـە سـێ پاوەنـد.

٨. تکایە زۆر بە خێرایی ئەم پێشنیازانەی سەرەوە لەبەرچاوبگرن و ڕێنماییمان بکەن.

(S. L. Egerton)

کۆمیتەی کۆکردنەوەی پارە بۆ باکوور

بەغدا، ١٩ی فێبریوەری

ئەمڕۆ، ئەو کۆمیتەیەی بۆ کۆکردنەوەی پارە بۆ زیان لێکەوتووانی باکوور پێکهێنراوە، ئەم بەیاننامەی خوارەوەیان دەرکرد.

«بەشی باکووری وڵاتە خۆشەویستەکەمان لە ماوەی چەند ساڵی ڕابردوودا ڕووبەڕووی ڕوداوی دڵتەزێن بووەتەوە. لەم ماوەیەدا گوندەکان وێرانکران، دانیشتوان لە زێدی خۆیان ئاوارەکران، خوێنی چەندین کەس ڕژا و چەندین کەسیش گیانیان لە دەستدا، جەنگ لە نێوان برا [کورد و عەرەبەکان] وەستێنرا و یەکێتی وڵاتەکەمان پارێزرا.

یەکێتی نیشتیمانی لە دڵەکانماندا ڕەگ و ڕیشەی قوونڵی داکوتاوە و لەسەر بنەمای پەیوەندی دوولایەنە و هەستی هاوبەش دامەزراوە. ئێستا کاتی ئەوە هاتووە عێراقییەکان بەرپرسیارێتی لە ئەستۆ بگرن و دڵە بریندارەکان ساڕێژ بکەن، فرمێسکەکان وشک بکەنەوە، هەوڵەکان بخەنەگەڕ بۆ ئاوەدانکردنەوەی ناوچە وێران بووەکان و سەر لەنوێ پێناسەی یەکێتی نیشتیمانی و بەهێزکردنی عێراق بکەنەوە. بە پشت بەستن بەم هاندەرانەی سەرەوە، کۆمیتەیەک پێکهێنراوە بۆ کۆکردنەوەی پارە و خەرجکردنیان بۆ بەرکەتووانی باکوور.

ئەگەرچی ئێمە دڵنیاین لە هەوڵەکانی حکومەتی عێراق بۆ نەهێشتنی پاشماوەکانی ئەم ڕووداوە دڵتەزێنانە، بەڵام سەرەڕای ئەمەش، داوا لە عێراقییەکان دەکەین یارمەتی براکانیان بدەن لە باکوور. هەروەها داوا لە گشت ڕێکخراو و دامەزراوە خێرخوازییەکان دەکەین، لەم هەڵمەتەدا بەشداربن.

دەکرێ بەخشراوەکان بە خەزنەداری ئەم کۆمیتەیە، سەعید حوسێن عەلی عەبدوڵا هادی (Sayyid Hussein Ali Abdul Hadi)، سەرۆکی ژووری بازرگانی بەغدا بدرێت و لەبەرانبەردا بەخشەر ڕەچەتەیەکی فەرمی وەردەگرێت.

بەیاننامەکە لەلایەن ئەم بەڕێزانەی خوارەوە واژوو کراوە:

باباعەلی شێخ مەحمود (کەسایەتی ژمارە ٦٣ لە ساڵی ١٩٦٥).

فایەق ئەلسامەڕایی (کەسایەتی ژمارە ٦٨ لە ساڵی ١٩٦٥).

فواد عارف، خانەنشینکراو، کەسایەتی کورد (کەسایەتی ژمارە ٧٣ لە ساڵی ١٩٦٥).

ئەحمەد کەمال قادر (وەزیری دەوڵەت بۆ کاروباری ئاودانکردنەوەی باکوور).

دکتۆر قەرەنی دۆغراماچی (Dr. Qurani al-Dogramachi)، کوردێکی ناسراو، سەر بە وەزارەتی کشتوکاڵ، ئەبو غرێب.

نوردەین ئەلوەیس (Nuriddin al-Waidh) زڕبرای دکتۆر ئەلبەزاز.

دکتۆر مستەفا جەواد، سوننی، مامۆستای زانکۆی بەغدا، پێشتر مامۆستای زمانی عەرەبی شا فەیسەڵی دووەم بووە.

ئەنوەر جەواهیر، سەرۆکی ژووری بازرگانی حیللە.

حەمید ئەلدەهان، شیعە، خاوەنی کۆمپانیای بازرگانی بۆ گواستنەوە و گەیاندن.

ئیحسان شێرزاد، کورد، بیناساز، هاوبەشی ڕەفعەت کامیل ئەلچادرچی.

دکتور سانیحە ئەمین زەکی، فێمینیستی کورد، (پێش ١٩٥٨) پیاوەکەی بەڕێوەبەری گشتی کاروباری نەوت بووە.

خاتوو سوعاد ئەلڕازی، سوننی، سەرۆکی بەشی ئافرەتانی خاچی سووری عێراق.

دکتور سابیح ئەلوەهبی (Sabih al-Wahbi). سوننی. سەرۆکی بەشی پیاوان لە خاچی سووری عێراقی و نوێنەری عێراق بۆ کۆنفرانس (W. H. O).

قەشە ئێمانوێل دالی (Emmanual Dalli) قەشەی کلدانییەکانی بەغدا.

ئەفرام هیندو، ئەفسەری خانەنشینکراوی کاسولیکەکانی سوریا. سوارچاکی فەرمانی پاپا لە سێنت سیلڤەستێر.

نهێنی

باڵیۆزخانەی بەریتانیا

بەغدا

(10114/10/67)

٢١ی فێبریوەری ١٩٦٧

کاروباری کورد

١. سەردانی ئیدریس بارزانی، کوڕی مەلامستەفا بارزانی، لە کۆتایی مانگی جانیوەری بۆ بەغدا و پێشوازیکردنی لەلایەن شیعەوە، کە ئەم سەردانە لە دەرەوەی دەسەڵاتی سیاسەتمەدار و کوردی بەغدا بوو، بووە هۆی دروستکردنی پشێوی و تا هەنوکەش پەرەچەکدارەکان سەبارەت بەم سەردانە بەردەوامن.

٢. پەیامنێری ڕۆژنامەی لایەنگری ناسریەت، ‹سەوت ئەلعەرەب›، کە بە مۆڵەتی وەزارەتی بەرگری سەردانی باکووری کردووە، زنجیرە وتارێکی لەبارەی ئەم سەردانە نووسی و لە دووەمین وتاردا، بڵاوبوونەوەی قەدەغەکرا (پەرەگرافی ٣ لە نامەکەم (٦٧/٩/١٠١١٤) لە ١١ی فێبریوەری)، بەڵام دواتر بە وتارێکیتری جەدەلئامێز دەستی بە بڵاوکردنەوە کردەوە. من کۆپییەك لە وەرگێڕانی ئەم وتارەتان بۆ دەنێرم (وتارەکە تەنیا بۆ نووسینگەی کاروباری دەرەوەیە). لەم وتارەدا نووسەر ئاماژە دەدات بە «توڕەیی سەرسوڕهێنەر، نەک ئاشکرا، لەناو ناوەندە ناسیۆنالیستییە باشەکاندا (بۆ نموونە، باڵی چەپڕە و پان-عەرەب)، بە جۆرێک ئیدریس بارزانی «لەلایەن تاقمێک لە سیاسەتمەدارانی عەرەب› ستایش دەکرێت. نووسەر بەردەوام دەبێت و هەوڵی تاقیکردنەوەی جەلال تاڵەبانی دەدات و قسیەکی تاڵەبانی دێنێتەوە کە گوتوویەتی››لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا عەرەبەکان تەنیا نەژادێکن دان بە شوناسی جیاوازی نەتەوەیی کورد دادەنێن››. بە بێ عەرەب کورد لەلایەن یەکێک لەو دەوڵەتانەی کوردستانی پێوە لکێنراوە، قووت دەدرێت. هەر بۆیەش پارتی دیموکراتی کوردستان دەبێ لەگەڵ هێزە سیاسییە پێشکەوتنخوازەکاندا (جیا

لـە کۆمۆنیستەکان) هـاوکار بێـت. نووسـەر قسـەیەکی جـەلال تاڵەبانـی دێنیتـەوە بـەوەی باڵـی سـەر بـە ئـەو، ستایشـی سـەرکردایەتی سـەرۆک عـارف دەکات و هەرگیـز واز لـە ستایشـکردن و چـاو لـە دەسـتیی جەمـال عەبدولنـاسر ناهێنێـت. تاڵەبانـی کۆتایـی بـە قسـەکانی دێنێـت بـە داواکـردن بـە ‹پێکهێنانـی هاوپەیمانـی لـە نێـوان هێـزە سـەرەکییەکان› (Major National Coalition) لـە عێـراق. ڕۆژنامـەی سـەوت ئەلعـەرەب، دەڵێـت، بـە پێکهێنانـی ئـەم هاوپەیمانییـە، تاڵەبانـی و باڵەکـەی توانیویەتی دۆسـتایەتی و هاوسـۆزی هێـزە پێشـکەوتنخوازەکانی عێـراق بەدەسـت بهێنێـت. لـە کاتێکـدا بارزانـی تـا ئـەم دواییانـە گەورەتریـن بەربەسـت بـوو لەبـەردەم یاسـا و ئارامـی، بووەتـە کەسـێکی پارێـزکار و سـەخت [لـە گەیشـتن بـە ڕێککەوتـن لەگەڵیـدا].

٣. بەدڵنیاییـەوە ئـەم هێرشـە بەرپەرچدانـەوەی لێکەوتـەوە و بەرپەرچدانەوەکـەش لـە ڕۆژنامـەی ‹ئەلعـەرەب›دا، لـە ٢١ی فێبریـوەری لەلایـەن سـاڵح یوسـفی، نوێنـەری بارزانـی لـە بەغـدا، بڵاوکرایەوە. ئـەو تۆمەتی هـاوکاری نەکـردن و خۆ-دوورەپەرێزگرتنی مەلامسـتەفا ڕەت دەکاتـەوە. بـاس لـەوە دەکات، ئـەوە بارزانـی بـووە، تـەواوی هەوڵەکانـی بـۆ جێبەجێکردنـی پلانـی چارەسـەری کێشـەی کـورد لـە ٢٩ی جـۆن ١٩٦٦ خسـتەگەڕ، بـەڵام حکومـەت نەیهێشـت هەوڵەکانـی سـەر بگرێـت. سـەردانەکەی ئیدریـس بارزانـی [بـۆ لای سـەرۆک] بـە مەبەسـتێکی تایبـەت بـووە و پیرۆزبایـی جـەژن و هیـوای سـەرکەوتنی لەلایـەن مەلامسـتەفاوە بـۆ سـەرۆک عـارف هێنـاوە. پێشـوازی گەرمـی مەلامسـتەفا لـە [پلانەکـەی حکومـەت] بـووە هـۆی بەهێزبوونـی پەیوەندییەکانـی نێـوان ناوەنـد و باکـوور، کەچـی ئێسـتا وتارەکانـی سـەوت ئەلعـەرەب، هەوڵـی لەباربردنـی ئـەم پەیوەندییانـە دەدات.

٤. گشـت ئـەم شـەڕە زمانییـە، بۆچوونەکانـی ئێمـە لـە پەرگرافـی ٤ی نامەکـەم بـە ژێـدەری (٩/١٠١١٤) ئامـاژەم پێدابـوو، پشتڕاسـت دەکاتـەوە، بـەوەی پەیوەندییەکانـی نێـوان بارزانـی و تاڵەبانـی لـە دوای ئـەوەی گفتوگۆکانـی پێکهاتـن بـە ئەنجـام نەگەیشـت، خراپـتر بوونـە. حکومـەت زۆر بـە تامەزرۆییـەوە سـەیری ئـەم مشـتومڕەی [نێـوان تاڵەبانـی و بارزانـی] دەکات. کاتێـك لـە ١٦ی مانـگ مـن

پرسیارم لە تاڵەبانی کرد، ئایا گروپەکەی ئەو بە قەناعەتەوە بەشداری لە ‹یەکێتی سۆشیالیستی› بە سەرکردایەتی عارف دەکات، ئەو لە وەڵامدا گوتی، هیچ هێزێکی کورد نییە، پشتگیریی لەم یەکێتیە ساختەیە بکات، بەڵام وادیارە ئێستا ناکۆکی نێوان ئەم دوو گروپە [گروپی مەلامستەفا و گروپی تاڵەبانی] زۆرتر بووە و لەوانەیە جەلال تاڵەبانی (لەوانەیە ئیبراهیم ئەحمەد نەیکات) خۆی ئامادە بکات، بە ڕاشکاوی نەک بە نهێنی، دژی حکومەتی ناوەندی بوەستێتەوە. ئەگەر بێت و ئەو ئەم هەنگاوە بگرێتەبەر، ئەم کارەش دەبێتە هۆی بەرزکردنەوەی ئاستی هەڵەکانی بەوەی لە مانگی جونی ڕابردوو خۆی زیادتر لە ڕەوتی سەرەکی جوڵانەوەی کورد دوورخستەوە. ئەو کات لەوانەیە کەمێک لە نرخی هاوسەرەکەی [جەلال تاڵەبانی] بەرز ببێتەوە و بچێتە زنجیرەی سەرەوەی لیستی تیرۆری مەلامستەفا بارزانی.

٥. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە عەمان، ئەنقەرە، بەحرێن (Agency and residency)، بەیروت، قاهیرە، دیمەشق، کوێت، مۆسکۆ، تاران، تەلەبیب، واشنتن و بۆ نیکۆسیا (Nicosia)، سکرتێری (J. I. G) لە قوبرس و بۆ ‹P.O.M. E. C› لە عەدەن، دەنێرم.

(S. L. Egerton)

وەرگێڕانی وتارەکەی سەوت ئەلعەرەب لە ٢٠ی فێبریوەری ١٩٦٧

قسەیەک لەبارەی سوپا، خەڵک و گەشەی باکوور

سێیەمین وتار، لە نووسینی سامی فەرەج

نووسەر بە ڕێزگرتن لە تەواوی ئەو کەسانە دەست پێدەکات کە بەهۆی ئەم زنجیرە وتارانەوە دەستبەسەربوونە و هەروەها ئەو کەسانەی بەڕاشکاوییەوە پێداگریان لەسەر گۆڕگرتن بۆ ڕاستییەکان کردووە.

وتارەکە لەو شوێنەوە دەست پێدەکات کە مەلا مەستەفا بارزانی گوتی، ئەوە نیەتی ئەو بووە، مەسعودی کوڕی بنێرێتە بەغدا و پیرۆزبایی جەژن [لە سەرۆک وەزیرانی عێراق] بکات. مەلامستەفا گوتی هۆکاری نەچوونی مەسعود بۆ بەغدا بریتی بووە لەوەی کە [مەسعود] لە ئێران بووە. [مەلامستەفا ئامەژی بەوەدا] لەڕاستیدا مردنی کچی مەسعود هۆکار بووە نەچێتە بەغدا. مەلامستەفا گوتی هاوکات کوڕەکەی ئیدریس لە ڕێگە بوو تا بەرەو هەولێر بڕوات و دواتر بۆ بەغدا تا پیرۆزبایی جەژن لە سەرۆک بکات.

ئیدریس چووەتەوە بەغدا و نووسەر بەدواچوونی بۆ سەردانەکەی کردووە. بە گەڕانەوەی نووسەر لە باکوور، نووسەر هەوڵ دەدات بەرپەرچەکانی سەردانی ئیدریس بۆ بەغدا بخاتەڕوو، بە تایبەتیش لە نێوان تووێژە جۆراوجۆرەکانی خەڵک و هێزە سیاسییەکاندا.

نووسەر دەڵێت هێزە سیاسییە نیشتیمانی و وەفادارەکان، ئەو سەردانەی ئیدریس بارزانی بۆ بەغدا بەشتێکی ‹سروشتی› وەسف دەکەن و وەک هەوڵێک بە ئاڕاستەی دروستکردنی متمانە لە نێوان حکومەت و مەلامستەفا بارزانی لێکیدەدەنەوە. بەتایبەتیش ئەم سەردانە لە دوای تیرۆرکردنی ‹محەمەد سابیر› دێت کە بە کەسایەتییەکی ناسراو و لایەنگری حکومەتی نیشتیمانی و پێشڕەوی ئەو کەسانە هەژمار دەکرێت کە لایەنگری حکومەتی نیشتیمانیان دەکرد.

ئەم ناوەندە سیاسییانەی سەرەوە، تێبینی ئەوەیان کرد، هەندێك گروپی سیاسی

بـە ئاشـکرا بەخێرهاتنـی بارزانـی دەکـەن و لـە نـاو ئـەم گروپـە سیاسـیانەدا مەیلـداری بـۆ ئیدریـس و باوکەکـەی دەبینرێـت. ئـەم مەیلـەش لـە بۆنەکانـی پێشـوازیکردن لـە ئیدریـس لـە بەغـدا دەربـڕاوە. هەسـتی گشـتی لـەم بـارەوە نزیکـە لـە سەرسـوڕمانبوون و قامـک لـە زارگرتـن و تووڕەییەکـی ئاشـکرای هێـزە نیشـتیمانییەکان. ئـەو تووڕەییـە ئـەم هێـزە سیاسـیانەی ناچارکـرد نیشـانەی پرسـیار بخەنەسـەر هەڵسـوکەوتێکی سیاسـی نـوێ لـە کـردار و هەڵسـوکەوتدا، کـە بارزانـی و لایەنگرانـی هـەوڵ دەدەن ئـەم هەڵسـوکەوت و کـرداره سیاسـییە نوێیـە، بخەنـە پـاڵ گروپبەنـدی سیاسـی نێـوان عەرەبـەکان لـە بەغـدا.

«لـەم بـارەوە مـن سـەرنجێکی سیاسـیم بیسـت، بـەوەی بارزانـی لـە چـاوی خەڵکـەوە بـە زەرەرمەنـدی ئـەم گەمـە و بۆنانـە هەژمـار دەکرێـت».

نووسـەر ئـەم هەسـتە بـە سـاڵح یوسـفیەوە گرێـدەدات، کـە یەکێکـە لـە نوێنەرەکانـی مەلامسـتەفا لـە بەغـدا. سـاڵح یوسـفی پاسـاو دێنیتـەوە کـە ناکرێـت لـەم بۆنانـەوە دوور بکەوێتـەوە. لەلایـەن خۆیـەوە سـاڵح یوسـفی پرسـیاری ئـەوە دەکات، بەچـاو پۆشـین لـە چەنـد کاربەدەسـتێکی بەرپـرس، بۆچـی ئـەم گروپـە نیشـتیمانییانە ئـەم جـۆرە بۆنانـە بـۆ ئیدریـس ڕێـک ناخـەن.

نووسـەر بـاس لـە مانـای پاڵپشـتیکردن لـە چەپڕەوەکانـی عێـراق دەکات کـە لەگـەڵ بەشـێک لـە ڕاسـتڕەوەکانی عـەرەب، تۆمەتبـاری ئەنجامدانـی چەندیـن کـردەوەی [تێکدەرانـەن]. هەروەهـا نووسـەر پرسـیاری ئـەوە دەکات، چـۆن لەلایـەن دوو ڕەوتـی دژ بەیـەک پشـتگیریی لـە بارزانـی دەکرێـت. نووسـەر ئـەم پرسـیارە ئاڕاسـتەی جـەلال تاڵەبانـی یەکێـک لـە بەرجەسـتەترین نەیارەکانـی مـەلا مسـتەفا بارزانـی دەکات. جـەلال تاڵەبانـی دەڵێـت، ئەگـەر بێـت و «هـەر جـۆرە پەیوەندییەکـی تایبـەت›› لـە هـەر جـۆرە بارودۆخێکـدا و لـە هـەر جـۆرە کاتێکـدا جوڵانـەوەی کـورد بـە هێزێکـی دەرەکییـەوە گـرێ بـدات، جـەلال تاڵەبانـی ئـەم پەیوەندییـە بـە زەرورەت هەژمـار دەکات، [بـەڵام] ڕۆحـی نیشـتیمانی وادەخوازێـت، ئـەم جـۆرە پەیوەندییـە هەڵپەسـێرێت و ئامانجـی سـەرەکی بخرێتـە پێشـەوە.

نووسەر بەردەوام دەبێت و دەڵێت، ئەگەر [ئەم قسەیەی جەلال تاڵەبانی کردی]، بارزانی نوێنەرایەتی بکات، کەواتە جەلال تاڵەبانی، دووەم کەسایەتی جەدەلئامێزی کورد لە دوای بارزانی [نوێنەرایەتی چ شتێک دەکات]؟ «پێویستە سەرەتا ئێمە هەزری سەرەکی جەلال تاڵەبانی، چالاکییە سیاسییەکانی و دەسکەوتە [ئامانج] نیشتیمانییەکانی بزانین چییە. جەلال تاڵەبانی گوتویەتی، بەرواى بە یەکێتی تێکۆشانی نێوان کورد و عەرەب هەیە. مادام پێویستە ئەم تێکۆشانە یەک بگرێت، کەواتە نابێ کورد لە عەرەب جیا ببنەوە. جەلال بەرواى بەم قسانە هەیە، چونکە ئەو ملکەچی نەژادەکەیتی». نووسەر پرسیاری کردووە، ئەمە چۆن دەبێت؟ جەلال تاڵەبانی وەڵامی داوەتەوە، «لە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستدا عەرەب تاکە نەژادە بەرواى بە شوناسی نەژادی کورد هەیە و دانی پێدادەنێن». ئەم دانپێدانانەش لە ڕووی مێژوویی، مرۆڤایەتی و سیاسییەوە، لە پێش دانپێدانانی تورک و فارسەکانەوە دێت.

تاڵەبانی بەردەوام دەبێت و دەڵێت «سەبارەت بە هەڵسوکەوتی هێزە سیاسییەکانی عێراق، تەواوی ئەوان بە شێوازی جیاواز دان بە مافەکانی کورددا دەنێن».

تاڵەبانی سەر لە نوێ باس لە بڕوابوونەکەی بە یەکێتی تێکۆشانی نێوان کورد و عەرەب دەکات و دەڵێت: «با گریمانەی ئەوە بکەین، کورد دەوڵەتی سەربەخۆی دامەزراند، چارەنوسی کورد و ئەم دەوڵەتە چی دەبێت کە لەلایەن ئەو نەژادانەوە دەورەدراون و دان بە کورد و مافەکانیان نانێن؟ چارەنووسی دەوڵەتی کورد بریتی دەبێت لە قووتدانی لەلایەن یەکێک لەم دوو نەژادەوە. بوژانەوە و بەرەوپێشچوونی نەژادی کورد تەنیا لەژێر تیشکی یەکێتیەکی تەندروستی عێراقی و تێکۆشانی هاوبەشی کورد و عەرەب، دێتەدی».

دواتر نووسەر پرسیار لەبارەی ئایدۆلۆژیای نەژادی و ئایدیۆلۆژیەکەی جەلال تاڵەبانی دەکات بەوەی، ئەم لۆژیکە تا چ ڕادەیەک هانی جەلال تاڵەبانی و باڵەکەی، واتە ئەندامە کۆنەکانی مەکتەب سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان، دەدات؟

یەکەم: تا هەنوکەش گفتوگۆی نێوان تاڵەبانی لەگەڵ گشت هێزە سیاسییەکانی

عێـراق بەردەوامـە، واتـە ئـەو هێزانـەی پشـتگیریی لـە شۆڕشـی ١٤ی جـوڵای [١٩٥٨] دەکـەن، تەنیـا پارتـی کۆمۆنیسـتی عێـراق نەبێـت.

دووەم: تاڵەبانـی و گروپەکـەی لـە دواییـن کۆنگـرەی سیاسـی حزبەکەیانـدا، [واتـە کۆنگـرەی پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان] دانیاننـاوە بـە سـەرکردایەتی سـەرۆک عـارف (لاپـەڕەی ١ لـە ڕۆژنامـە نهێنیەکەیـان ‹خەبـات›)، ئـەم بڕیـارەش، بڕیـاری ئـەوان بـووە.

سـێیەم: تاڵەبانـی هیـچ کاتێـک لـە ستایشـتکردنی سـەرۆک جەمـال عەبدولنـاسر نەوەسـتاوە و ئـەو بـە پێشـڕەوی جوڵانـەوەی نەتەوەیـی لـە ڕۆژهەڵاتـی ناوەڕاسـت، دوژمنـی ئیمپریالیـزم و بڵاوەپێکـەری شۆڕشـی سۆشیالیسـتی هەژمـار دەکات.

چـوارەم: جـەلال و هاوڕێکانـی پشـتیوانی لـە بیرۆکـەی لێکنزیکبوونـەوەی عەرەبـە ڕزگاریخـوازەکان و دامەزراندنـی پەیوەنـدی شۆڕشـگێڕیی دەکات. هەروەهـا جـەلال بانگەشـەی دامەزراندنـی هاوپەیمانـی نیشـتیمانی نێـوان هێـزە سـەرەکییەکانی عێراقی کرد.

پێنجـەم: جـەلال تاڵەبانـی و گروپەکـەی، واتـە ئەندامانـی کۆنـی مەکتـەب سیاسـی [پ.د.ک] لـە گۆشـەنیگای جوڵانـەوەی پێشـکەوتنخوازەوە دەڕوانـنە گۆڕانکاریـیەکان، نـەک لـە گۆشـەنیگای کۆنەپارێزییـەوە.

بـەم خاڵانـەوە جـەلال تاڵەبانـی توانـی دۆسـتایەتی و هاوسـۆزی هێـزە سیاسـییە نیشـتیمانییەکانی عێـراق بۆخـۆی ڕاکیشـێت، لـە کاتێکدا بارزانـی خۆی دوورەپەرێـز کردووە.

هەروەهـا هێـزە نیشـتیمانییەکان بـە هـۆی هاوسـۆزی جـەلال تاڵەبانـی لەگـەڵ هێـزە ڕزگاریخـوازە نیشـتیمانییەکان و شۆڕشـی سۆشیالیسـتی لەسـەر ئاسـتی هەرێمایەتـی و عەرەبـی هاوسـۆزی خۆیـان بـۆ جـەلال تاڵەبانـی و گروپەکـەی دەردەبـڕن.

ئەگـەر بێـت و هێزە نیشـتیمانییەکان لە جـەلال تاڵەبانیـدا هاوپەیمانی و دۆسـتایتییەکی بـێ مـەرج و بـێ سـنوور بدۆزینەوە، بـۆ نەبنـە هاوپەیمانی؟

بەهەمانشـێوە ئـەم هێزانـە چەنـد سـاڵ لەمەوبـەر بارزانیـان بـە یەکـێ لـەو کەسـانە وێناکـرد ڕۆڵـی بەربەسـتانەوە دەگێڕێـت؛ بـۆ نموونـە، وەک کەسـێک کـە گوشـار دەخاتـە

سەر حکومەت یان دەست بەسەر حکومەتدا دەگرێت و بودجەی عێراق [بۆ خۆی] خەرج بکات. تا هەنوکەش ئەم هێزانە داوا لە بارزانی دەکەن لە ژێر تیشکی یەکێتی هەمیشەیی نێوان کورد و عەرەب، ببێتە توخمێکی بەسوود بۆ پێشکەوتن و ئاوەدانکردنەوەی عێراق.

لێرە لە گەڵالە، من بەو پێشمەرگانەی لە من نزیک بوون، گوتم «هیوادارم ئێمە بتوانین پێشمەرگە لەگەڵ سوپای نیشتیمانی یەکبخەین و پێکەوە بەرەو سنوورەکانمان بنێرین تا لە دژی ئیسرائیل بوەستنەوە و پاڵەوانەتییە کۆنەکەیان زیندوو بکەنەوە ئاڵاکەی سەلاحەدین هەڵبدەنەوە››.

واژوو:

سامی فەرەج

نهێنی

٢٢ی فیبریوەری ١٩٦٧

سوپاس بۆ نامەکەتان لە ٨ی فێبریوەری و هاوپێچکردنی ئەو بەڵگانەی لەم دواییە لەسەر بارودۆخی کوردستانی عێراق بە دەستتان گەیشتووە. بە تایبەتیش ئێمە خۆشحاڵ بووین لە خوێندنەوەی وتارە بڵاوبووەوەکەی پەیوەست بە ‹پێشمەرگە›. ئێمە تا ئێستا هیچ نووسینێکی لەم ئاستە باشەمان [سەبارەت بە پێشمەرگە] لە کورد نەبینیووە. هەروەك داواتان کردبوو، تێبینیەکانمان بخەینەڕوو، ئێمە بەم جۆرەی خوارەوە تێبینیەکانمان خستووەتەڕوو.

دکتور مەحمود عوسمان و مستەر ئا. عەتار (ئەو دوو کەسەی کە لەم دواییەدا سەردانی ئێوەیان کردبوو)، هەردووکیان کوردن. کورد لە ئێران، سوریا، تورکیا و یەکێتی سۆڤیت هەن، بەڵام بە پێچەوانەی کوردی عێراق، لە سەرهەڵدانی چەکداری لە دژی حکومەتی ناوەندیدا نین. دکتۆر مەحمود بە نوێنەرایەتی سەرکردایەتی شۆڕشی کورد لە عێراق بۆ دەرەوە گەشت دەکات. دکتۆر عەتار نوێنەری کۆمەڵەی قوتابیانی کوردە لە ئەوروپا (KSSE). هەروەها ئەو سەر بە یەکێتی قوتابیانی نێودەوڵەتییە. ئەگەرچی یەکێتی سۆڤیەت جار نا جار پشتیوانی خۆی بۆ کوردی عێراق دەردەبڕیت، بەڵام دۆزی کورد، دۆزێک نییە، کۆمۆنیست هاندەری بێت، یان ئاڕاستەی بکات.

کێشەی کورد لە عێراقدا بۆ ساڵی ١٩٢٠ دەگەڕێتەوە، واتە ئەو کاتەی عێراق بووە بە دەوڵەتێکی سەربەخۆ. کوردی عێراق هەر لە ساڵی ١٩٦١ەوە شەڕی چەکداری لە دژی حکومەتە یەک لە دوا یەکەکانی عێراق دەکەن، بەڵام لەڕاستیدا ئەم شەڕە بەشێکە لە خەباتێک کە لە ساڵانی ١٩٢٠وە دەستی پێکردووە. لە ساڵی ١٩٦٣ کاتێک قاسم لە دەسەڵات لادرا و دواتر لە ١٩٦٤ و ١٩٦٦، بۆ ماوەیەک شەڕ ڕاوەستا. ئەم شەڕانە لە دوای شکستی هەوڵە نابەدڵەکانی [حکومەت] بۆ گەیشتن بە چارەسەری سەر لە نوێ دەستی پێکردووە.

کورد داوای ئۆتۆنۆمی کارگێڕیی لە چوارچێوەی کۆماری عێراق و ڕێژەیەکی

گونجاوی پۆستەکانی سیستەمی کارگێڕی لە گشت عێراقدا دەکەن. هەروەها ئەوان داوای گەڕانەوەی یەکە کوردییەکانی ناو سوپای عێراق دەکەن [بۆ پارێزگاریکردن لە کوردستان] وەک گەرەنتیەک لەبەرانبەر هەر جۆرە پابەندبوونێکی حکومەتەکانی داهاتووی عێراق [بە مافی ئۆتۆنۆمی].

لە ٢٩ی جونی ١٩٦٦، بە ڕاگەیاندنی پلانێک لەلایەن دکتۆر بەزاز، سەرۆک وەزیرانی عێراق و بە پەسەندکردنی سەرکردایەتی کورد، بۆ ئاساییکردنەوەی بارودۆخی کوردستانی عێراق، ئاگربەستێکی دیفاکتۆ ڕاگەیێندرا. کابینەی نوێی عێراق کە لە ٩ی ئۆگۆستی ١٩٦٦، لەلایەن ژەنەڕال ناجی تاڵبەوە پێکهێنرا، پابەندی خۆی بە پلانەکەی بەزاز ڕاگەیاند، بەڵام تا ئێستا هیچ پێشکەوتنێک، یان پێشکەوتنێکی کەم لە جێبەجێکردنی ئەم پلانە هاتووەتە کایەوە. بەچاوپۆشین لە دژایەتیکردنی کورد لەلایەن سەرۆک وەزیران و هاوڕێکانی، فاکتەری دیکەی ڕێگر (لەبەردەم چارسەری کێشەی کورد]، بێگومان بریتییە لە ناسەقامگیری دۆخی سیاسی و ئابوری لە عێراق لە ئەنجامی چارسەرنەکردنی ناکۆکی نێوان حکومەتی سوریا و کۆمپانیای نەوتی عێراق (I.C.P). ئەم ناکۆکییە بووەتەوە هۆی بێ بەشکردنی عێراق لە ٥٠ سەنت [بۆ هەر بەرمیلێک] لە داهاتی ئاسایی نەوت. حکومەتی عێراق بە پلەی سەرەکی بۆ خەرجی ڕۆژانە و تێچوونی گەشەپێدانی ولات پشتی بە داهاتی نەوت بەستووە.

سەبارەت بە هەڵوێستی حکومەتی بەریتانیا لەبەرانبەر کێشەی کورددا، ئەوەندە بەسە ئاماژە بە قسەی سەرۆک وەزیرانی [بەریتانیا] لە جونی ١٩٦٥دا، لەبەرانبەر پرسیارێکی پەرلەماندا بدەم بەوەی:

«حکومەتی خاوەنشکۆ شەڕ لە کوردستان بە یەکێک لە فاکتەرەکانیتری ناسەقامگیریی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا هەژمار دەکات، بەڵام ئێمە پرسی کورد بە بابەتێکی ناوخۆیی عێراق هەژمار دەکەین، هەر بۆیەش بۆ ئێمە گونجا نییە، دەست لەم بابەتە وەربدەین››.

پەیوەندی ئێمە لەگەڵ حکومەتی بەغدا پەیوەندییەکی زۆر دۆستانە نییە، بەڵام ئاستەنگییەکانی لەبەردەم ئەم پەیوەندییە لەلایەن ئێمەوە دروست نەکراون،

هەربۆیەش گرنگە، تا ئەو شوێنەی بکرێت، لەبەرانبەر حکومەتی عێراقدا بە دروستی هەڵسوکەوت بکەین و هیوادار بین ئەم پەیوەندییانە باشتربوونێکی درێژخان بە خۆوە ببینن. ئێمە بەرژەوەندیی ژیانیمان لە عێراق و کێڵگە نەوتییەکانی عێراقدا هەیە، حکومەتی عێراق مۆڵەتی بۆ فڕینی هێزی ئاسمانی پاشایەتی (Royal Air Force) [بەریتانیا] بەسەر خاکی ئەم وڵاتەدا داوە. هەروەها ئێمە پەیوەندی کلتوریمان لەگەڵ عێراقدا هەیە و ئەمە و سەرەڕای ئەوەی عێراق بازارێکی گرنگە بۆ هەناردەکردنی کاڵاکانمان بۆ ئەم وڵاتە. ئەگەر بێت و ئەم وڵاتە بتوانێت سەقامگیریی سیاسی دەستەبەر بکات و سەرچاوە ئابورییەکانی بەرەو پێشەوە ببات، ئەم سەقامگیری و پێشکەوتنە بە شێوەیەکی گشتی بەشدار دەبێت لە پێشکەوتن و سەقامگیری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست.

ئەگەرچی بە گومانین لەوەی ئاگربەستی ئێستای نێوان حکومەت و کورد، ببێتە هۆی گەیشتن بە چارەسەری هەمیشەیی کێشەی کورد، بەڵام ناتوانین لەم بارەوە هیچ کارێک بکەین، ببێتە هۆی دروستکردنی هەستێک کە حکومەتی بەریتانیا دەست لە کاروباری ناوخۆی عێراق وەردەدات. لەم بارەوە پێویستە ئاماژە بەوە بدەم، حکومەتی عێراق زۆر بە وردیی دەڕوانێتە هەڵسوکەوتی حکومەتی خاوەنشکۆ لەبەرانبەر کورددا. ئێمە چەندین جار بۆ نوێنەرانی حکومەتی عێراق دووپاتمان کردووەتەوە، حکومەتی خاوەنشکۆ بە هیچ شێوەیەک یارمەتی کوردی عێراق نادات و هانیان نادات. هەرچۆنێک بێت، ئەم دڵنیاکردنەوەیە نەبووەتە هۆی کەمکردنەوەی ئاستی گومانی عێراقییەکان؛ هەروەها ئەوان هەوڵ دەدەن (هەوڵێکی ناسەرکەوتووانە) بەوەی ئێمە هان بدەن، ڕێگری لە هاتنی نوێنەرانی کورد بۆ بەریتانیا بکەن.

بۆ زانیاری تایبەتی خۆتان، نێردراوەکانی کورد (وەک دکتۆر مەحمود عوسمان) کە سەردانی لەندەن دەکات، هەمیشە پەیوەندی بە نووسینگەی کاروباری دەرەوە دەکات. بەهۆی پەیوەندیەکانمان لەگەڵ حکومەتی عێراق و هەستیاری حکومەتی عێراق لەبەرانبەر سەردانکەرانی کورد بۆ بەریتانیا، ئێمە ناتوانین بە فەرمی پێشوازی لە کورد بکەین و ناشتوانین داوا لە وەزیرەکان بکەین، ئەم کارە ئەنجام بدەن. بەهەرحاڵ،

فەرمانبەرە تا ڕادەیەک پلە باڵاکانی نووسینگەی کاروباری دەرەوە، بە شێوەیەکی نافەرمی و لەسەر بنەمای کۆمەڵایەتی لە شوێنێک و لە دەرەوەی بەڵێنە فەرمییەکان، پێشوازی لە نێردەی کورد دەکەن. من خۆشحاڵم بڵێم، کورد تەنانەت ستایشی ئەم جۆرە پێشوازیکردنە دەکەن و هەمیشە چاوپێکەوتنەکانمان دۆستانە بووە. کورد دەزانن پێویستە هەڵوێستی فەرمی ئێمە چۆن بێت و لەم بارەیەوە گلەیی ناکەن.

(GEORGE THOMSON)

نهێنی

باڵیۆزی بەریتانیا

بەغدا

(10114/16/67)

١١ی مارچ ١٩٦٧

کاروباری کورد

١. مەلا مستەفا هەوڵێکیتری داوە، بۆ هاندانی حکومەتی عێراق، بۆ جێبەجێکردنی تەواو و خێرای مەرجەکانی بەزاز کە لە ٢٩ی جونی ١٩٦٦ ڕایگەیاندبوو. مەلامستەفا لەم دواییەدا نێردەی خۆی، حەبیب محەمەد کەریم کە چاوپێکەوتنێکی دووروودرێژی لەگەڵ سەرۆک کۆماری عێراقدا ئەنجامیدابوو و بەپێی قسەکانی سەرچاوەکانمان، ئەم چاوپێکەوتنە وەک ئاگادارکردنەوەیەك بوو [لەلایەن کوردەوە بۆ حکومەتی بەغدا]. سەرۆک نێردەکەی دڵنیاکردووەتەوە، کورد لە دڵی ئەودان و گشت هەوڵەکانی بۆ جێبەجێکردنی مەرجە ڕاگەیێنراوەکەی بەزاز دەخاتەگەڕ. ڕاپۆرتەکانیتر باس لەوە دەکەن، سەرۆک داوای درێژکردنەوەی مۆڵەت [بۆ جێبەجێکردنی مەرجەکانی کردووە]، تا بتوانێت هەموو ئەو کەسانەی لە دژی ئەم سیاسەتەن، لابدات. حەکیم سوودی لەم دەرفەتەوە وەرگرتووە و سەرۆک کۆماری لە تورەیی مەلا مستەفا لە پشتیوانی حکومەت بۆ تاڵەبانی ئاگادار کردەوە.

٢. هاوکات هەندێك پێکدادان لە نێوان ئەم دوو گروپە ڕکابەرەی کورددا ڕوویداوە. لە ٢٠ی فێبریوەری نزیکەی هەزار کەس لەلایەنگرانی بارزانی لە ناوچەی قەرەداغ هێرشیان کردووەتە سەر لایەنگرانی تاڵەبانی، ژمارەی کوژراوان بەو کەسانەشەوە کە بە هۆی بریندارببوونەوە گیانیان لەدەستداوە، نزیکەی ١٢ کەسە. تاڵەبانی کە لە ٥ی مارچ چاوی بە من و ستیفێن ئیگێرتۆن (Stephen Egerton) کەوت، هیچ ئاماژەیەکی بەم پێکدادانە نەکرد، بەڵام گاڵتەی بە سەردانەکەی ئیدریس بارزانی

بـۆ لای پیـاوە ‹کۆنەکانـی› شـیعە هـات. ئـەو بانگەشـەی ئـەوەی کـرد، دەبـێ پیـاوە نوێیەکانـی کـورد و شـیعە بچنـە پـاڵ یەکـتر و هەوڵـی جڵەوکردنـی «مـەلا سـورەکە›› بـدەن. هەروەهـا ئـەو ئامـاژەی بـەوەدا، بـەردەوام دەبێـت لـە پلانەکـەی سـەبارەت بـە گرێدانـی کۆنگـرەی پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان لـە باکـوور کـە لـە کۆتایـی ئـەم مانگـەدا گـرێ دەدرێـت و جـەلال تاڵەبانیـش تێیـدا بەشـدار دەبێـت.

٣. لـە هەمانکاتـدا پرسـی کـورد سـەر لەنـوێ لـە سـەروتاری ڕۆژنامەکانـدا دەرکەوتـووە. سـەروتارەکان هەوڵـی ئیمپریالیسـتەکان بـۆ دەنگۆنانـەوە سـەبارەت بـە سـەرهەڵدانی ناکۆکـی لـە باکـووردا کـە هیـچ بنەمایەکـی نییـە، سـەرکۆنە دەکـەن. هەروەهـا ئامـاژ بـەوە دەدەن، برایەتـی کـورد و عـەرەب سـەردەکەوێت. بەڵگەی ئەم سـەرکەوتنەش ئەو سـەقامگیریی و گونجانەیـە لە ‹باکووری خۆشەویسـتدا› (شـمال الحبیـب) بەرقەراوە. ئەم جـۆرە وتـار و تێبینیانـە لـە ڕۆژنامەکانی عێراقدا، بـە دڵنیاییەوە ئاماژەیە بۆ سـەرهەڵدانی کێشـە. ئاماژەیەکیـتر لـە نیگەرانـی حکومـەت لـەو بـارەوە بریتییـە لـەوەی ڕەجـەب عەبدولمەجیـد (جێگـری سـەرۆک وەزیـران و وەزیری ناوخـۆ)، هەروەهـا ئەحمەد کەمال قـادر (وەزیـری کاروبـاری باکـوور) لە گەشـتێکدان لـە باکوور. هیـچ ئاماژەیـەک نییە ئەو دوو کەسـانە سـەردانی مەلامسـتەفا بکـەن، بـەڵام تـا پشـت ڕواندز دەچـن، واتـە ئـەو شـوێنەی سـەخت نییـە لەوێـوە پەیوەنـدی بـە مەلامسـتەفاوە بکـەن.

٤. بەدەنگـەوە هاتنێکـی بەرچـاو بـۆ داواکاریـی کـورد بـۆ کۆکردنـەوەی پـارە لـە ئارادایـە. سـتیفێن ئیگێرتـۆن، لـە نامەکـەی بـە ژێـدەری (٦٧/١١/١٠١١٤) لـە ٢١ی فێبریـوەری ئامـاژەی بـەم بابەتـە کردبـوو. سـەرۆک کۆمـار بـە ٢٠٠٠ دینـاری عێراقـی، سـەرۆک وەزیـران بـە ١٥٠٠ دینـاری عێراقـی و هـەر یـەک لـە وەزیرەکانیـتر بـە ١٠٠٠ دینـاری عێراقـی لـەم هەڵمەتـەدا بەشـدار بوونـە. تەنانـەت نووسـینگەی نەتـەوە یەکگرتـووەکان کـە هیـچ پشتڕاسـتکردنەوەی لـە بـارەی ڕاپۆرتەکانـەوە نـەداوە، بـەڵام بـاس لـەوە دەکات، ‹یونسـێف›یش لـەم هەڵمەتـەدا بڕێکـی بەرچـاوی پـارەی بەخشـیووە. [پلانـی کۆکردنـەوەی پـارە] کـە هیوایەکـی ئەوتـۆی نەبـوو ئامانجەکـەی بێکێـت، زۆر بـە باشـی بـە وەزیرەکانـەوە دەسـتپێکرد.

٥. مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ نووسـینگەکانی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە عەمـان، ئەنقـەرە، بەحرێـن (Agency and residency)، بەیـروت، قاهیـرە، دیمەشـق، کوێـت، مۆسـکۆ، تـاران، تەلەبیـب، واشـنتن و بـۆ نیکۆسـیا (Nicosia)، سـکرتێری (J. I. G) لـە قوبـڕس و بـۆ ‹P.O.M. E. C› لـە عـەدەن، دەنێـرم.

(J. F. Walker)

نهێنی

باڵیۆزی بەریتانیا- بەغدا

(10114/20/67)

١٨ی مارچ ١٩٦٧

کاروباری کورد

١. پەرەگرافی ٣ لە نامەکەم بە ژێدەری (٦٧/١٦/١٠١١٤) لە ١١ی مارچ ئاماژە دەدات بە سەردانێکی ڕەجەب عەبدولمەجید (جێگری سەرۆک وەزیران و وەزیری ناوخۆ)، ئەحمەد کەمال قادر (وەزیری کاروباری باکوور) بۆ باکوور و ئەگەری چاوپێکەوتنیان بە مەلامستەفا بارزانی.

٢. لە ١٢ی مارچ ڕاپۆرتێکمان بە دەست گەیشتووە، ڕەجەب عەبدولمەجید ڕۆژێک پێشتر، [واتە لە ١١ی مارچ] مەلامستەفای لە گەڵالە (بارەگای مەلامستەفا) بینیووە. سەروتاری ڕۆژنامە عەرەبیەکان ئەم چاوپێکەوتنەیان بە مانیفێستی برایەتی کورد و عەرەب خستەڕوو.

٣. ئێمە گوێبیستی ئەوە بووین، لەم چاوپێکەوتنەدا مەلامستەفا گلەیی ئەوەی کردووە، بەرەوپێشچوونێکی زۆر کەم لە جێبەجێکردنی ١٢ خاڵەکەی بەزازدا بەدیهاتووە. جاش یان فورسانی سەڵاحەدین قەدەغەنەکراون، فەرمانبەرانی عەرەب لە کەرتی مەدەنی لە کوردستان ماونەتەوە؛ حکومەت پشتگیریی لە تاڵەبانی دەکات کە هێزەکانی سەر بە ئەو (هەروەك لە نامەی پێشتردا ئاماژەم بۆ کردبوو)، چەند ڕۆژ لەمەوبەر لە قەرەداغ لەلایەن هێزەکانی بارزانییەوە تێکشکێنران. بارزانی خوازیاری دەستێکردنەوەی شەڕ نییە، بەڵام دەستێکردنەوەی شەڕ بۆ ئەو کارێکی سەخت نییە، لە وەڵامدا، بە گوێرەی قسەکانی هاوڕێیەکی باڵیۆزی [بەریتانیا]، ڕەجەب ئەم چوار خاڵانەی خوارەوەی خستووەتە بەردەم مەلامستەفا:

یەکەم: هێزەکانی سەر بە تاڵەبانی لە کەمپی بەکرەجۆ لە نزیک سلێمانی کۆدەکرێنەوە و دواتر دەگەڕێنەوە ماڵەکانیان.

دووەم: بەشێک لە پێشمەرگە وەک هێزی پۆلیسی باکوور دادەمەزرێن.

سێیەم: فەرمانبەرانی کوردستان، کورد دەبەن.

چوارەم: هێزی ناڕێکخراوی فورسان قەدەغە دەکرێت و دەگەڕێنەوە ماڵەکانیان، بەڵام سێ ئاغای [سەر بە خێڵی] برادۆست، تا ماوەیەک لە کۆمەڵگای زۆرەملێ لە هەولێر نیشتەجێ دەکرێن.

٤. لە ١٨ی مارچ ڕۆژنامەی ئەلعەرەب، لە وتارێکدا ئاماژەی بەوە کردبوو، هەر لە دوای گەڕانەوەی ڕەجەب لە باکوور، دوو یەکەی کارگێڕیی کورد لە باکوور دامەزران؛ یەکەمیان لە گەڵالە و ئەوەیتریان لە خۆشناوەتی. من وەرگێڕانی وتارەکەی ڕۆژنامەی ئەلعەرەب هاوپێچ دەکەم.

٥. ئەگەر بێت و ئەم قسەیە ڕاست بێت، لەڕاستیدا ئەمە بەرەوپێشچوونە [لە پەیوەندی نێوان کورد و حکومەتی بەغدا]. بە دڵنیاییەوە زۆرێک لە خەڵکی بەغدا بۆ یەکەمجار لە دوای چەندین ساڵ، بە نیازن بۆ پشووەکانی جەژن کە هەفتەی داهاتووە، بچنە [هاوینەهەواری] سەڵاحەدین، بەڵام کورد تا هەنوکەش لە [نیەتی] ناجی تالیب بە گومانن، بەتایبەتیش لە [نیەتەکانی] ڕەجەب کە بە لایەنگری تاڵەبانی هەژماری دەکەن.

٦. من کۆپییەك لەم نامەیە، لەگەڵ هاوپێچەکەیدا بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە ئەنقەرە، دیمەشق، تاران و بۆ ڕاوێژکاری گشتی لە بەسرا، دەنێرم.

(J. F. Walker)

ئەلعەرەب

١٨ی مارچ ١٩٦٧

پەیامنێری ڕۆژنامەی ئەلعەرەب لە باکوور، نووسیوویەتی:

«لە میانەی سەردانی جێگری سەرۆک وەزیران بۆ باکوور کە لە هەفتەی ڕابردوودا ئەنجامدرا، بەڕێزیان چاویان بە مەلامستەفا بارزانی کەوت. ئاساییکردنەوەی بارودۆخی باکوور، گەڕانەوەی دامودەزگای کارگێڕیی بۆ ناحیە و گوندەکانی باکوور و دامەزراندنی بنکەی پۆلیس، تاوتوێکرا.

دوای گەڕانەوەی جێگری سەرۆک وەزیران بۆ پایتەخت، ڕێکارەکانی گەڕانەوەی تەواوی دامودەزگا کارگێڕییەکان بۆ ناحیەی گەڵاڵە، دامەزراندنی بەڕێوەبەری ناحیە، پیاوانی ئایینی و پۆلیس، گیرایەبەر. ناحیەی گەڵاڵە شوێنی مانەوەی مەلامستەفا بارزانییە. ئەم ناحیەیە لە ژێر دەسەڵاتی قەزای ڕواندز و سەر بە لیوای هەولێرە. هەروەها بەڕێوەبەرێک بۆ ناحیەی خۆشناو دامەزراوە کە سەر بە قەزای شەقڵاوە و لیوای هەولێرە.

هەوڵەکان بەردەوامن بۆ دەستنیشانکردنی کەسی شیاو بۆ پۆستە ئایینی، کارگێڕیی و پۆلیس تا پۆستە چۆلەکان پڕبکرێنەوە و [پرۆسەی] دامەزراندنی دامودەزگا کارگێڕییەکان لە خۆشەویسترین بەشی وڵاتدا تەواو بکرێت. سەرەڕای ئەمەش، حکومەت ژمارەیەکی زۆری پێشمەرگە وەک هێزی پۆلیس دادەمەزرێنێت.

بە گشتی، سەردانی جێگری سەرۆک وەزیران دەسکەوتی باشی هەبووە. سەرەڕای ئەمەش، بەرپەرچی مەلامستەفا بارزانی نیشاندەری ئەوەیە، تا چ ئاستێک براکانمان لە باکوور لە خەمی دەستپێکردنەوەی ژیانی ئاسایی و گەڕانەوەن بۆ سەر کارەکانیان و ئاوەدانکردنەوەی [وڵات]››.

نهێنی

باڵیۆزی بەریتانیا

بەیروت

(1067/2/IRQ)

١٣ی سێپتەمبەر ١٩٦٧

بارودۆخی کوردی عێراق

١. هــەروەك ئــاگادارن، لــە ٢١ی ســێپتەمبەر باباعەلــی شــێخ مەحمــود ســەردانی لەنـدەن دەکات و بـە نیـازە چـاوی بـە دیـک بیومۆنـت (Dick Beaumont) و تۆنـی مـۆر (Tony Moore) بکەوێـت. بێگومـان ئـەو بـە تەواوەتـی بـاس لـە بارودۆخـی کـورد دەکات، بـەڵام سـەرەڕای ئـەوەش لەوانەیـە ئـەم پوختەیـەی خـوارەوە [لەسـەر بارودۆخـی کـورد] سـوودمەند بێـت.

٢. بەگشـتی وادیـارە ڕەوشـەکە لـەم چەنـد مانگـەی دواییـدا ئـارام بـووە؛ ئەمـەش بەتایبەتـی دەگەڕێتـەوە بـۆ سـەرقاڵی حکومـەت بـە کاروباریـتر و تێکچوونـی بارودۆخی تەندروسـتی مەلامسـتەفا بارزانـی (تـا ئـەم دواییـەش ددانەکانـی ئازاریـان دەدا).

٣. باباعەلـی گوتویەتـی سـوپا بـەرەو باکـوور جوڵێـنراوە، بـەڵام لەوانەیـە مەبەسـتی سـەرەکیش لـەم کارە دووڕکردنـەوەی یەکەکانـی سـوپا بێـت لـە بەغـدا. بەهەرحـاڵ، لـە کۆتایـی ئۆگۆسـتدا بارودۆخـی سـلێمانی زۆر تێکچـوو و چەندیـن پێکـدادان لـە نێـوان هێزەکانـی مەلامسـتەفا و هێزەکانـی جـەلال تاڵەبانیـدا ڕوویـدا. باباعەلـی ئاماژەی بەوە کـردووە، حکومـەت ئـەم ڕووداوەی قۆسـتووەتەوە بـە مەبەسـتی جوڵاندنـی فەوجێـک بـەرەو ئـەم ناوچەیـە؛ بـەڵام محەمـەد سـەعید ئەلخەفـاف، بازرگانێکـی کـوردی نیشـتەجێی بەغدایـە، پێیگوتـم مەبەسـتی سـەرەکی لـە جوڵاندنـی هێـز، لەبەرانبـەر ئـەو ئاگادارکردنەوەیـە بـووە مەلامسـتەفا دەریکردبـوو و هەڕەشـەی کردبـوو، ئەگـەر حکومـەت نەتوانێـت پیاوانـی تاڵەبانـی چـەک بـکات، خـۆی کۆنترۆڵـی ئـەم ناوچەیـەدا

دەکات. هەروەها ئەو ئاماژەی بەوە کرد، حاڵی حازر سلێمانی بووە بە کۆتی کوردستان، پێداویستییەکانی ژیان لەوێ زۆرن و گشت ئەم پێداویستیانەش لە ئێرانەوە بە قاچاغ دەهێنرێن (ئەو بازرگانە هەنوکە نووسینگەیەکی بە مەبەستی هێنانی کاڵاکان لە ئێرانەوە دامەزراندووە).

٤. بە گوێرەی قسەکانی باباعەلی، هیچ ڕاستییەک لەو دەنگۆیانەدا نییە، کاتێک مانگی ڕابردوو لە لەندەن بووم، بۆ ئێوەم باسکرد بەوەی عەبدولعەزیز ئەلعوقێلی خەریکی بەهێزکردنی سەنگەرەکانیەتی لەبەرانبەر کورد. باباعەلی باسی لەوەکرد، لە کۆبوونەوەیەکی «سەرکردەکانی بژاردەی نەتەوەیی» کە لەلایەن عارف لە ١٢ی جون لە کۆشکی کۆماری و بە مەبەستی چاوخشاندن بە دۆخی عێراق بەسترا، تێیدا کێشەی کورد تاوتوێکرا و عوقێلی بە دوژمنی هەمیشەیی و سەرسەختی کورد هەژمارکرا و تاهەنوکە هەڵوێستی لەبەرانبەر کورد دا نەگۆڕدراوە. عوقێلی هێرشێکی تۆندی کردبووە سەر بەزاز، سەبارەت بە سیاسەتەکەی لە چارەسەرکردنی کێشەی کورد، بەزاز بە شێوەیەکی لۆژیکییانە و تا ڕادەیەک ئاشتیخوازانە بەرگریی لە سیاسەتەکەی کردبوو. بەپێچەوانەوە کاتێک باباعەلی ڕوانگەی کوردی خستبوەڕوو و هەم وەک خۆی بە شەخسی و هەمیشە بە نامە کاتێک کە ناجی تاڵب سەرۆک وەزیران بووە، پەیوەندی پێوە کردووە بە ناجی تاڵبی داوە، ناجی تاڵب باسی ئەوەی کردووە، ئاگاداری ئەم پەیوەندییانە نییە.

٥. لەو کاتەوە بەزاز وەڵامی وتارێکی ئەلتەئاخی، ڕۆژنامەی سەر بە مەلامستەفا لە بەغدا داوەتەوە، لای کورد ڕێزی نەماوە، بەزاز لە وتارەکەیدا نکۆڵی لەوە کردووە، هەرگیز لەگەڵ مەلامستەفا لەسەر ئەم ١٢ خاڵە گفتوگۆی کردبێت، یان هیچ جۆرە مەرجێکی نهێنی بۆ ڕێککەوتن لە ئارادا نەبووە. وادیارە ڕۆژنامەکە بە نەرمی وەڵامی بەزازی داوەتەوە و بەزاز نەیتوانیوە وەڵام بداتەوە. وەک باباعەلی دەڵێت «نکۆڵیکردنی بەزاز دەسکەوتی حکومەتەکەی و بڕوای ئێمە بە نیەتپاکی مەبەستەکانی لەبار بەرد»، تەنانەت غەیرە-کوردی عێراقیش ئاماژە بەوە دەدەن، بەزاز گورزی لە ناوبانگی خۆیدا.

٦. مـن پێمـوایـە ئـەم [زانیارییانـەی] سـەرەوە، زۆر پشتڕاسـتکراو نیـن، بـەڵام ئـەو کوردانـەی مـن چـاوم پێکەوتـوون وەک باباعەلـی، محەمـەد سـەعید و مەحمـود بابـان، گشـتیان شـتێکی ئەوتۆیـان نەبـوو، بیڵێـن. وەک دیاربـوو هەمـوو ئـەم کەسـانە بۆچوونیـان وەک بۆچوونـی گشـت عێراقییەکانـە، بریتییـە لـەوەی حکومەتـی ئێسـتا، ناتوانێـت مامەڵـە لەگـەڵ دۆخـی کـورددا بـکات و تەنیـا نیگەرانـی بریتیـە لـە بەشـداریی کـورد (Kurdish-bashers) لـە سـوپادا گرنگـترە لـە پاڵپشـتیکردن لـە پێکـەوە ژیانـی ئاشـتیانە. (بـۆ نموونـە ئیبراهیـم فەیسـەڵ ئەلئەنسـاری، فەرمانـدەی دوو کەرتـی سـەربازی لـە کەرکـوک، ئامـاژەی بـەوە کـردووە، لێگەڕێـن بـا شـتەکان وەک خۆیـان بـن).

٧. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە تاران دەنێرم.

(H. St. J. B. Armitage)

نهێنی

باڵیۆزی بەریتانیا

بەیروت

(1067/2/IRQ)

٢ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٧

بارودۆخی کوردی عێراق

١. تکایە ئاماژە بدەن بە نامەکەم بە ژێدەری (1067/2/IRQ) لە ٢٠ی سێپتەمبەر، کە تێیدا ئاماژە بە تەنازولاتی حکومەت بۆ مەلامستەفا بارزانی کراوە.

٢. وادیارە لە دوای گەڕانەوەی سەرۆک وەزیران، تاهیر یەحیا، لە گەشتێک بۆ باکوور و ڕاگەیاندنی جێبەجێکردنی مەرجەکانی مانگی جونی ١٩٦٦، سەبارەت بە ڕێککەوتنی حکومەت و کورد (خاڵەکانی بەزاز)، هەنگاوەکان [بۆ چارسەریی کێشەی کورد] خێراتر بوونە. بە گوێرەی ڕۆژنامەی بەیروت (Beirut Press)، گرنگترین ئەو خاڵانەی حکومەت لە جێبەجێکردنی داواکاریی کورد گرتوویەتییەبەر بریتین لە:

ا دامەزراندنی ئیحسان شەهرزاد وەک وەزیری شارەوانی (ئەم وزارەتە زۆرترین بەرپرسیارێتی لە بەڕێوەبردنی کاروباری باکووردا لە ئەستۆدایە).

ب ڕێکارەکان گیراونەتەبەر، بۆ گواستنەوەی عەرەبەکان لە ناوچە کوردییەکانی باکوور و گەڕاندنەوەیان بۆ زێدی خۆیان.

ج لێژنەیەکی وەزاری بۆ داڕێشتنی یاسایەکی نوێی تایبەت بە سیستەمی کارگێڕیی خۆجێی [لە باکوور] دامەزراوە.

د ڕێککەوتنێک لەگەڵ کۆمپانیاییەکی ئیتاڵی گرێدراوە، بە مەبەستی دووبارە ئاوەدانکردنەوە و گەشەپێدانی باکوور.

٣. لە گفتوگۆیەکدا لەگەڵ مەهدی ڕەحیم کە بازرگانە و پەیوەندییەکی نزیکی لەگەڵ تاهیر یەحیا و زۆرێک لە وەزیرەکاندا هەیە، ئەو ئاماژەی بەوەکرد، لە کۆبوونەوەی نێوان مەلامستەفا و تاهیر یەحیا، سەرەڕای خاڵەکانی (س) و (د) لە سەرەوە تەها

یەحیا ئەم بەڵێنانەی خوارەوەشی داوە:

ا چڕی ئەو ژمارە زۆرەی سوپای حکومەت لە باکوور (بە تایبەتیش لە کەرکوک) بۆ ژمارەی ئاسایی بارەگا سەربازییەکان کەم دەکرێنەوە.

ب فورسانی ئەلوەلید قەدەغە دەکرێن.

ج جەلال تاڵەبانی و لایەنگرانی لە کوردستان پاشەکشە دەکەن.

٤. لەلایەن خۆیەوە مەلامستەفا، ڕەزامەندی دەربڕی کە حکومەت دامودەزگا کارگێڕییە خۆجییەکان بکاتەوە، بەتایبەتیش کردنەوەی بارەگای پۆلیس لە پێنجوێن.

٥. هەروەها مەهدی ئاماژەی بەوەکرد، شاندێکی وەزیران هەفتەی ڕابردوو سەردانی باکووریان کرد، تا لەبارەی جێبەجێکردنی ئەو خاڵانەی ڕێکەوتنیان لەبارە کراوە گفتوگۆ لەگەڵ نوێنەرانی مەلامستەفادا بکەن، بەتایبەتیش سەبارەت بە چۆنیەتی دامەزراندنی [یەکەیەکی] کارگێڕی بۆ کورد.

٦. لێرە لە بەیروت، ئەو عێراقییانەی زانیارییان لەسەر ئەم بابەتە هەیە، لەوبڕوایەدان تاهیر یەحیا، بۆیە ئەم دەستپێشخەرییە دەکات، تا پێگەکەی خۆی بەهێز بکات. کورد هەروەك زۆربەی عێراقییەکان بڕوایان بە ئەو نییە، بەڵام بۆئەوەی تاهیر یەحیا ئەو بەڵێنانەی داوە، بە زوترین کات جێبەجێیان بکات، دەبێت لەگەڵ کورد ڕێک بکەوێت و بە پشتیوانی بارزانی کەسایەتییەکانی وەک فواد عارف و زیاد عوسمان ببنە ئەندامی کابینەی وزاری. ئەمەش دەبێتە هۆی پووچەڵکردنەوەی ئەو ئۆپۆزیسیۆنەی لە دەوری ئەلعوقێلیدا گردبوونەتەوە (بە تایبەتیش ئەو کەسانەی سەبارەت بە پرسی کورد وەک تاهیر یەحیا هاو بۆچوون نین). هەروەها بۆشایی لە نێوان ئەفسەرانی سوپا کە لایەنگری چارەسەری پرسی کوردن و ئەو ئەفسەرانەی دژی چارەسەرین، دروست بکات. بە چارسەرەکردنی پرسی کورد بە جۆرێک لە جۆرەکان، تاهیر دەتوانێت کات دەستەبەر بکات، تا جۆرێک لە ڕێککەوتنێکی نەوتی بخاتەڕوو کە بۆ خۆشی سوودی دارایی هەبێت.

٧. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ جۆن لیسی (John Leathy) لە نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە تاران، دەنێرم.

(H. St. J. B. Armitage)

نهێنی

باڵیۆزی بەریتانیا

بەیروت

(1067/2/IRQ)

٢٦ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٧

بارودۆخی کوردی عێراق

١. تکایە ئاماژە بە نامەکەم بە ژێدەری (1067/2/IRQ) لە ٢ی ئۆکتۆبەر بکەن کە پەیوەستە بە دەستپێشخەری تاهیر یەحیا، بۆ بەدەستهێنانی پشتگیریی کورد.

٢. زۆربەی ئەو کوردانەی لەم دواییەدا چاوم پێیان کەوتووە، وەک باباعەلی و زیاد ئەحمەد عوسمان، کە لە دەرەوە گەڕاونەتەوە بەغدا؛ گشت ئەم کەسانە لە نیەتپاکی جووڵەکانی تاهیر یەحیا و ئەگەری هەر جۆرە چارسەرییەک لەگەڵ حکومەتی ئێستای عێراق بە گومانن. مەحمود بابان کە سەرۆک خێڵێکی کوردییە و بۆ چەندین جار پێش ساڵی ١٩٥٨، بووە بە وەزیر و حاڵی حازر لە بەیروت نیشتەجێیە، بە منی گوت تەنازولاتی یەحیا، لە نیوەی ئەو مەرجانەی بەزاز لەسەری ڕێککەوتبوو کەمترە، کەچی تەنازولاتی یەحیا ڕووبەڕووی دژایەتی زۆرتر بووەتەوە. مەحمود بابان گوتی: حکومەت هەنگاوی پێویستی بۆ جێبەجێکردنی ئەو مەرجانەی تاهیر لەگەڵ [کورد] لەسەری ڕێککەتووە، نەهاوێشتووە و هەروەها دووبارە بارودۆخی دەوروبەری سلێمانی تێکچووە. لەم دواییانەدا شەڕ لە نێوان لایەنگرانی بارزانی و تاڵەبانیدا ڕوویداوە و لەوانەیە ئەمەش ببێتە هۆی هێرشێکی بەرفراوانی [حکومەت]. محەمەد سەعید ئەلخەفاف، کە بەم نزیکانە لە عێراق بۆ بەیروت گەڕاوەتەوە، ئەم قسانەی سەرەوەی بۆ من پشتڕاست کردەوە و ئاماژەی بەوەدا بەرهەمی ئەم ساڵی توتن و دانەوێڵەی کورد زۆر باش بووە و بیر لەوە دەکەنەوە ڕووبەڕووی شەڕێکیتر ببنەوە.

٣. تەنیا هەواڵێک کە بە پێچەوانەی قسەکانی سەرەوە من گوێبیستی بووم، قسەکانی دکتۆر حلمی سامەڕایی بەڕێوەبەری گشتی کۆمپانیای نەوتی عێراقە لە کەرکوک. ئەو پێیگوتم ئەو خێزانە عەرەبانەی لە گوندەکانی کورد دەژیان، گوازراونەتەوە، لە شوێنێکیتر نیشتەجێ دەکرێن.

٤. سەبارەت بە سەردانی م. دەمیرێل (M. Demirel) بۆ بەغدا (نامەکەم بە ژێدەری (1067/2/IRQ) لە ٢٥ی ئۆکتۆبەر)، لۆرێنت (L'Orient) لە ٢٢ی ئۆکتۆبەر ڕاپۆرتێکی ناردووە بەوەی ڕۆژنامەی جمهوریەت (Cumhuriyet)ی دژی بارزانی کە کە لە ئیستانبوڵ دەردەچێت، لە سەروتارەکەیدا ئاماژەی بەوە داوە، جوڵانەوەی کورد لە کێشە هەرە لە پێشەکانی نێوان عێراق و تورکیایە.

٥. بە کورتی بارایانی (Barayani) لە ئەنجوومەنەکانی ڕزگارکردنی کوردستان (Societies for the Liberation of Kurdistan) کە لەلایەن ئەمریکاییەکانەوە دامەزراوە، دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی (autonomus) کوردستانی وێنا کردووە کە خاوەنی کێڵگە نەوتییەکانە. تورکیا ناتوانێت لەبەرانبەر کێشەی بارزانی دەستەوەستان بێت و ئەگەر ئەم کێشەیە چارەسەر نەکرێت، بەدواهاتی زۆر جیدیی لێدەکەوێتەوە. بە پێی قسەکانی زیاد عوسمان و بابان، ئەم جۆرە ڕاپۆرتانە هیچ بەهایەکیان نییە؛ بەڵام بە بڕوای بابان، ئەگەر بێت و حکومەتی عێراق ڕەچاوی سیاسەتی تورکیا بکات لەبەرانبەر کورد، لەوانەیە ئەمەش حکومەتی عێراق هان بدات، لە دژی بارزانی دەست بە ئۆپەراسیۆنی سەربازی بکاتەوە. هەروەها، ئەو ئاماژەی بەوەکرد، حکومەتی سوریا دەستیکردووە بە دەرکردنی کورد لەو ناوچانەی کێڵگەی نەوتین و دوورخستنەوەیان لە سنووورەکانی کێڵگە نەوتییەکان.

٦. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەکانی پاراستنی زانیارییەکان لە ئەنقەرە و تاران دەنێرم.
(H. St. J. B. Armitage)

D. Montgomery, Esq,

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە

نهێنی

بەشی بازرگانی

باڵیۆزی بەریتانیا

بەیروت

(1067/2/IRQ)

٢٩ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٧

بارودۆخی کوردی عێراق

١. تکایە ئاماژە بە نامەکەم بە ژێدەری (1067/2/IRQ) لە ٢٦ی ئۆکتۆبەر بکەن کە پەیوەستە بە کورد.

٢. هەفتەی ڕابردوو، ڕۆژنامەی بەیروت (Beirut Press)، ڕاپۆرتێکی ڕۆژنامەی ئەلتەئاخی بڵاوکردووە، بەوەی، چاوەڕوان دەکرێت بەم نزیکانە هەنگاوی گرنگ و خێرا لەلایەن حکومەتەوە «بۆ بەهێزکردنی ئاسایش و سەقامگیریی لە باکووری عێراق›› ڕابگەیێندرێت؛ ئەمەش لە دوای ئەو کۆبوونەوەیە هات کە لە نێوان شاندێکی وەزاری (پێکهاتوو لە: فەرهاد، [وەزیری] چاکسازیی کشتوکاڵ؛ حەبوبی، [وەزیری] کار و کاروباری کۆمەڵایەتی و شاڵی، [وەزیری] ئاوەدانکردنەوەی باکوور) و مەلامستەفا لە کۆتایی هەفتە، لە ٢٠ و ٢١ی ئۆکتۆبەر، گرێدرا. ڕۆژنامەی جیهانی عەرەب (Arab World) ئەم کۆبوونەوەیەی بە ‹مەرج لە دواییـن ساتەکانیدا› (a last-minute bid) وەسفکرد، بۆ دوورکەتنەوە لە شەڕ لەگەڵ کورد و بە کورتی سەرنجی لەسەر ئەو بابەتانەی لەم کۆبوونەوەیدا گفتوگۆیان لەسەر کراوە، خستووەتەڕوو. بێگومان ئەم [زانیاریانە] لەلایەن کوردی سەر بە باڵی ڕاستڕەو یان لەلایەن سەرچاوەکانی ئەم ڕۆژنامەیەوە خراونەتە بەردەستیان. (من کۆپییەك لەم سەرنجە هاوپێچ دەکەم).

٣. زانیومە سەردانی شاندەکە بۆ لای بارزانی لەسەر داوای خودی بارزانی بووە، ئەمەش بە هۆی بەرزبوونی ژمارەی ئەو هێرشانەی لەلایەن لایەنگرانی تاڵەبانیەوە بۆ

سەر لایەنگرانی بارزانی ئەنجام دەدرێت، کە لە دوای هەر هێرشێک لە بەکرەجۆ، بە هاوکاری سوپای عێراق، پاشەکشە دەکات. بارزانی ٧٢ کاتژمێر مۆڵەتی داوەتە حکومەت، تا تاڵەبانی بۆ شوێنێکیتر بگوازێتەوە و هێرشەکانی بوەستێنرێن. ئەم مۆڵەتەش لە ٢٣ی ئۆکتۆبەر تەواو دەبێت، ئەمەش ڕەزامەندی لەسەر دراو بووە هۆی ئەوەی ئەنجومەنی وەزیران لە ٢٢ی مانگدا کۆبوونەوەیەکی بەپەلە ئەنجام بدات و تاڵەبانی و پیاوەکانی بۆ چەمچەماڵ گوازرانەوە. ئەگەرچی گواستنەوەی تاڵەبانی بووە هۆی لێکنزیک کردنەوەی بارزانی و تاهیر یەحیا، بەڵام بووە هۆی بەتوندی بەرهەڵستکردنی تاهیر لە ناو سوپادا.

٤. من لە مەحمود بابان، گوێبیستی ئەوە بووم ژمارەیەک پێشمەرگە لە گوندەکانی خۆیاندا نیشتەجێ کراونەتەوە. هەروەها حکومەت بۆ دووبارە ئاوەدانکردنەوەی کوردستان، بڕە پارەیەکی بۆ عەبدولفەتاح شالی، وەزیری ئاوەدانکردنەوەی باکوور، تەرخانکردووە.

٥. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ جۆن لیسی (John Leathy) لە نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە تاران، دەنێرم.

(H. St. J. B. Armitage)

D. Montgomery, Esq,

نووسینگەی کاروباری دەرەوە

تێبینی: ڕۆژنامەی ‹ئەلنەهار›ی بەیروتی لە ٣١ی ئۆکتۆبەردا، لە سەر زاری گوتەبێژێکی عێراقی ڕاپۆرتێکی بڵاو کردووەتەوە کە لە ٣٠ی ئۆکتۆبەردا، بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کورد، [کورد و حکومەت] گەیشتوونەتە ڕێککەوتن.

جیهانی عەرەب (Arab World)

٢٦ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٧

بـە گوێـرەی سـەرچاوەیەکی ئـاگادار، حاڵـی حـازر، سـەرەکیترین داواکارییەکانـی کـورد، ئەمانـەی خـوارەوەن:

١. بابەتەکانی پەیوەست بە دابەشکردنی ناوچەکان لە بەر ڕۆشنایی یاسای کارگێڕیی خۆجێیی.

٢. سەر لە نوێ گەڕاندنەوەی ژیانی پەرلەمانی.

٣. ئازادی چالاکییە سیاسییەکانی کورد.

کـورد دەڵێـن ئـەم داواکارییانـە، لـە ڕێککەوتنـی ٢٩٦ جـون ١٩٦٦، کـە لەگـەڵ دکتـۆر عەبدولڕەحـمان بـەزازدا گرێـدرا، مەرجـی نهێنـێ بـوون؛ ڕێکەوتنێـک کۆتایـی بـە شـەڕ و دوژمنکاریـی لـە باکـووردا هێنـا؛ هەرچەنـدە دکتـۆر بـەزاز بـە بەردەوامـی دووپاتـی دەکـردەوە، هیـچ مەرجێکـی نهێنـی لـە ڕێککەوتنەمەکـەدا نەبـووە.

داواکاریی ژمارە یەک: سەبارەت بە کارگێڕیی (ئیدارەی) خۆجێیی، ئەم بابەتە بە هەستیارترین بابەت هەژمار دەکرێت. کورد داوا دەکەن، دهۆک کە سەر بە لیوای موسڵە، لە بەر ڕۆشنایی پڕۆژەی یاسای کارگێڕیدا، ببێت بە یەکەیەکی ئیداری سەربەخۆ؛ زۆربەی هەرە زۆری دانیشتوانی دهۆک کوردن. کورد بانگەشەی ئەوە دەکەن بەزاز لەسەر ئەم خاڵە، بە پێی ڕێککەوتنی ٢٩ی جون ١٩٦٦، ڕازیبووە. هەروەها، بارزانی داوا دەکات لیواکانی باکوور، بە پێی یاسای نوێی کارگێڕیی، بودجەی تایبەتی بۆ تەرخان بکرێت. ئەم بودجەیە لەلایەن ئەنجوومەنە خۆجییەکانەوە، بۆ پڕۆژەی تایبەت خەرج دەکرێت.

هەروەهـا کـورد داوا دەکـەن، کۆتایـی بـە قۆناغـی گواسـتنەوە لـە وڵاتـدا بهێنرێـت و هەڵبژاردنـی گشـتی لـە سەرتاسـەری وڵاتـدا بەڕێـوە بچێـت و ژیانـی پەرلەمانتـاری بـو وڵات بگەڕێتـەوە. کـورد پێداگـری لەسـەر ئـەوە دەکـەن، نابێـت هیـچ پێـش مەرجێـک لـە ئـارادا بێـت کـە کـێ دەتوانێـت بەشـداری لـە هەڵبژاردنەکانـدا بـکات و کـێ ناتوانێـت. کـورد زۆر بـە تونـدی دژی ڕەشنووسـی یاسـای هەڵبژاردنـن کـە لـە سـەرەتای ئـەم سـاڵەوە دەرچـوو و مەرجـی دانـاوە، دەبێـت کاندیـدەکان ڕەزامەنـدی ئەنجوومەنـی وەزیـران دەسـتەبەر بکەن.

سەبارەت بە ژیانی سیاسی کورد، بارزانی و لایەنگرانی داوای مانەوەی ڕێکخراوە سیاسییەکەیان، واتە پارتی دیموکراتی کوردستان دەکەن و ڕەتیدەکەنەوە، ئەم پارتە تێکەڵ بە ‹یەکێتی سۆشیالیستی عەرەبی عێراق› بکرێت کە لەلایەن حکومەتەوە کۆنترۆڵ کراوە. حکومەت هەوڵدەدات ئەم ڕێکخراوە تەنیا ڕێکخراوی سیاسی وڵات بێت. کورد بانگەشەی ئەوە دەکەن، بوونی ئەم جۆرە ڕێکخراوە نەك تەنیا نادیموکراتییە، بەڵکو کورد بارودۆخێکی تایبەتیان هەیە، هەر بۆیەش پێویستە خاوەن ڕێکخراوی سیاسی تایبەت بەخۆیان بن کە لە ڕێکخراوە سیاسییەکانیتری بەغدا جیاواز بێت. کورد دەڵێن مافی ئازادی سیاسی بۆ کورد، لە ڕێککەوتنەکەی ٢٩ی جوندا دەستەبەر کراوە.

بابەتە لاوەکییەکان: کۆمەڵێک بابەتی لاوەکیش لە ئارادا هەن. بارزانی و لایەنگرانی بانگەشەی ئەوە دەکەن، تا هەنوکەش دەسەڵاتداران یارمەتی جەلال تاڵەبانی نەیارەکەی مەلامستەفا دەدەن. تاڵەبانی سەرکردەیەکی کوردە کە لە ساڵی ١٩٦٤دا لەلایەن بارزانییەوە لە [پ.د.ک] دەرکراو پارتێکی کوردی تایبەت بە خۆی دامەزراند و خەریکی کۆکردنەوەی لایەنگرە. تاڵەبانی لە سەرەتای ئەم ساڵەوە، کاتێک حکومەت مۆڵەتی پێدا بگەڕێتەوە بەغدا، هاوکاری حکومەت دەکات.

بە گوێرەی سەرچاوە ئاگادارەکان. لە سەرەتای ئەم مانگەدا زنجیرەیەک پێکدادان لە نێوان لایەنگرانی بارزانی و تاڵەبانیدا ڕوویداوە. دەستەیەک لەلایەنگرانی بارزانی لە ناوچەیەکی نزیک لە شاری سلێمانی گەمارۆی لایەنگرانی تاڵەبانیان داوە. پێکدادانێکی سەخت لە نێوانیاندا ڕوویداوە و حکومەت نەچووەتە ناو بابەتەکە. بارزانی حکومەت بە بەرپرسیار لەم ڕووداوانەدا هەژمار دەکات و پێداگری کردووە، نابێ تاڵەبانی و لایەنگرانی لە سلێمانی بمێننەوە.

بەشداریی نەکردن لە کابینەدا، چونکە تا ئێستا هیچ ڕێککەوتنێک دەستبەر نەکراوە و ڕێککەوتنەکە بە هەڵپسێردراوی ماوەتەوە؛ هەربۆیەش کەسایەتییە ناوادارەکانی کوردی لایەنگری بارزانی، بەشداریان لە کابینەکەی ئێستای سەرۆک وەزیران تاهیر یەحیادا نەکردووە.

نهێنی

باڵیۆزی بەریتانیا

بەیروت

(1067/2/IRQ)

٧ی نۆڤەمبەر ١٩٦٧

کوردی عێراق

١. مـن کۆپییـەك لـە وەرگێرانـی بەیاننامـەی پارتـی دیموکراتـی کوردسـتان بـە بۆنـەی شەشـەمین سـاڵوەگەری شۆڕشـی سـاڵی ١٩٦١تـان بـۆ ڕەوانـە دەکـەم.

٢. هیـچ شـتێکی نـوێ لـەم بەڵگەیـەدا نییـە کـە تۆنـی دەنگـی میانڕەوتـرە؛ بـەڵام سـەرەتای مانیفێسـتەکە ئامـاژە بـە پێشـمەرگە و ناکۆکییـە ناوخۆییەکانـی نێوانیـان دەکات.

مـن کۆپییـەك لـەم نامەیـە بـۆ جـۆن لیسـی (John Leathy) لـە نووسـینگەی پاراسـتنی زانیارییـەکان لـە تـاران، دەنێـرم.

(H. St. J. B. Armitage)

D. Montgomery, Esq,

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە لەندەن S. W. 1

شەشەمین ساڵوەگەری شۆڕشە نەمرەکەمان

ئەمڕۆ ساڵوەگەری شۆڕشە نەمرەکەمانە. ئەم شۆڕشە لە گشت خەسڵەتەکانیدا، شۆڕشێکی نەمرە؛ لە بەردەوام بوونیدا، لە سەرهەڵدانە سەرنجڕاکێشەکەیدا، لە شکۆی شەهیدەکانیدا، لە دەسکەوتە گرینگەکانیدا، لە ژیری سەرۆکەکەیدا و لە گەورەیی فیداکارەکانیدا.

ساڵوەگەری شۆڕش- ئەگەرچی هێشتا ئێمە لە شۆڕش بەردەوامین- زۆر شتمان وەبیر دەخاتەوە. ئەم ساڵوەگەرە ترس لە چارەنووسی ئەم شۆڕشەمان لە قۆناغە سەرەتاییەکانیدا و لە سەربەرزیمان وەبیردەخاتەوە، کاتێک کە ئەم شۆڕشە ڕووبەڕووی دیکتاتۆرە بێ باکەکان بووەوە کە لەو بڕوایەدا بوون، دەتوانن گشت خەڵک ملکەچی فەرمانەکانیان بکەن. هەروەها ئەم ساڵوەگەرە هیوای سەرکەوتنمان وەبیر دەخاتەوە کە دواتر ئەم هیوایە بوو بە حەقیقەت.

ساڵوەگەری شۆڕش، بۆ گشت ئەو کەسانەی دەیانەوێت فێر بن، وانەیەکی لەگەڵ خۆیدا هێنا. [وانەکە بریتییە لەوەی] ئێستا چرکەساتێکی مێژوویی بۆ پێداچوونەوەی بە ڕابردوودا و خوێندنەوەی ئێستا، لە پێناو داڕێشتنی پلانی داهاتوو.

لەم بۆنە گەورەیەدا، دەمانەوێت ئاماژە بە گرنگترین وانە بدەین کە دەتوانرێت بەسەر ئێمەدا -ئێمە، واتە ئەندامانی شۆڕش- و هەندێك لە فەرمانڕەواکانی عێراق کە لە دژی ئێمە و لە دژی شۆڕش وەستانەوە، پیادە بکرێت. ئێمە لەو بڕوایەدایین هەڵوێستی ئەم کەسانە کاریگەریی زۆری بەسەر شۆڕشدا هەبوو، نە تەنیا لەسەر پرسی داهاتووی کورد، بەڵکو لەسەر داهاتووی عێراق بە گشتی.

لەم بۆنەیەدا، سەرنجی گشت براکانمان، دەسەڵاتدارە بەرپرسەکانی شۆڕش، ڕادەکێشین کە کێشەکانی تایبەت بە دانوستاندن جیاوازن لە کێشەکانی سەردەمی شەڕ، بە تایبەتیش ئەو کێشانەی پەیوەستن بە پێشمەرگە. لە ماوەی شەڕدا، هەموو کەسێک سەرقاڵی شەڕکردن و [دابینکردنی] پێداویستییەکانی شەڕە. لەم ماوەیەدا تا ڕادەیەکی زۆر هیچ کێشەیەکی تاکەکەسی لە ئارادا نییە، بەڵام لە

کاتی دانوستاندا- بەتایبەتیش لە دوای دانوستاندن کە لەوانەیە بۆ ساڵێک یان زۆرتر بەردەوام بێت- کێشەی جۆراوجۆر سەر هەڵدەدەن. ئەم کێشانە جیاوازن لە کێشەکانی سەردەمی شەڕ، بەتایبەتیش کێشە تایبەتی و تاکەکەسییەکانی پێشمەرگە کە قوربانییەکی زۆریانداوە و بەردەوامیشن لە قوربانیدان. ئێمە داوا لە گشت ئەو کەسانە دەکەین کە هیوادارن کێشەی پێشمەرگە چارەسەر بکرێت [هەوڵەکانیان بخەنەگەڕ]، چونکە ئێمە گشتمان ئەندامانی یەک خێزانین ولە ڕاستیدا کەسی بەرپرسی [ناو خێزان] باوک یان برای گەورەی خێزانە [کە بەرپرسی یەکەمە]. ئاگادارباوون لە پێشمەرگە و چارەسەرکردنی ئەو کێشانەی خودی پێشمەرگە ناتوانێت چارەسەریان بکات -هەر شێوازێک بێت- و تا ئەو شوێنەی بکرێت پێداویستییەکانی دابین بکرێت؛ وا دەکات دەسکەوتی زۆرتر دەستەبەر بکرێن لەوانەی لە دەسپێکی شۆڕشی ١١ی سێپتەمبەری ١٩٦١دا دەستەبەر کران.

دەبێ لەبیرمان نەچێت دوژمن هیچ لێبوردەییەکی نییە و یەکێک لە ئامرازەکانی بەردەستی بۆ لەباربردنی شۆڕش، قەدەغەکردنی پێشمەرگەیە. لەم بارەیەوە گروپە خائینەکە [هیچ ناوێک نەهێنراوە] وەک بریکارێک کار دەکات. ئەوان هەوڵ دەدەن پێشمەرگە ڕازی بکەن، تا واز لە شۆڕش بهێنن و بەم جۆرە نرخی خۆیان لە بازاڕی خیانەتدا بەرز بکەنەوە، بازاڕێک لەلایەن ئاغاکانیانەوە کراوەتەوە، بەڵام هەروەك چۆن لە بوارەکانیتر ئەوان و ئاغاکانیان بە تەواوەتی شکستیان هێنا، لەم بوارەشدا شکست دێنن. تەنیا ئەوە نەبێت، هەندێك پاشماوە یان [لەناو پێشمەرگەدا] مابوونەوە وازیان لە شۆڕش هێناوە، ئەم کەسانە ماوەیەکی درێژە وازیان لە چالاکییەکانیان هێناوە؛ لە باوەشکردنی ئەم پاشماوانە، سەرکەوتنە بۆیان، تا پارەی زۆرتر وەربگرن.

ئێمە داواکارین لە گشت ئەو کەسانە دەتوانن، یارمەتی پێشمەرگە بدەن و خۆشحاڵیان بکەن. هەروەها وەبیری پێشمەرگەی دەخەینەوە، ئەوان بوونەتە پێشمەرگە، تا خزمەت بە ئامانجە نزیک و دوورەکانی گەلی کورد بکەن. سەرەڕای ئەمەش، ئێمە داوا لە گەلی کورد دەکەین، تا لە پێناو سەرکەوتن و بەرەو پێشبردنی شۆڕش، فیداکاری زۆرتر بکەن.

لەهەمانکاتـدا داوا لـە گشـت ئەندامەکانمـان دەکەیـن، ببنـە نموونـەی خزمەتکـردن، فیـداکاری، خۆپشتگوێ-خسـتن و ئـەو ڕۆڵـە مێژوویـیـەی لەسـەر شـانیانە، بیگێـڕن.

ئـەم سـاڵوەگەرە لـە سـاڵوەگەری سـاڵانی ڕابـردوو جیـاوازە. بـە شـێوەیەکی فەرمـی، ئێمـە لـە دۆخـی ئاشـتیداین و بەردەوامـی بـە دانوسـتاندنەکان دەدەیـن؛ کەچـی لـە ئەرزی واقیعـدا شـەڕ نەوەسـتاوە. حکومـەت بـڕە پارەیەکـی زۆری بـۆ بەرتیلـدان و پڕچـەک کـردن و پارەدارکردنـی جاشـەکانی ٦٦ تەرخـان کـردووە [لەوانەیـە مەبەسـتی ئـەو جاشـانە بـن کـە لـە سـاڵی ١٩٦٦ [لەلایـەن حکومەتـی عێراقـەوە] تەجنیدکـران]؛ بـە مەبەسـتی هێرشـکردنە سـەر هاوڵاتیـان و بڵاوکردنـەوەی گەندەڵـی و پشـێوی و ڕێگـە نـادەن کـە خەڵـک سـوود لـە بەرهەمـی کارە سـەختەکەیان وەرگـرن و لـە ئاشـتی و سـەقامگیریدا بژیـن. ئێمـە چالاکیـی جاشـەکانی ٦٦ ڕێـک وەک چالاکییەکانـی حکومـەت هەژمـار دەکەیـن. لەڕاسـتیدا هانـدەر و دوژمنکاریـی ئـەم خائینانـە بەشـێکە لـە پلانـی گشـتی حکومـەت کـە بـە مەبەسـتی لەباربردنـی شۆڕشـی کـورد بەبـێ هیـچ قەرەبـوو کردنەوەیـەک داڕێـژراوە. بـۆ گەلـی کـورد هەسـتێکی زۆر تـاڵ لەبەرانبـەر هەڵسـوکەوتی دەسـەڵاتدارانی عێـراق دروسـت بـووە. ئـەم گەلـە تێکۆشـەر و دانبەخوداگـەرە، بـە درێژایـی مێـژووە پڕشـانازییەکەی، بەڵێنی زۆری پێـدراوە، بـەڵام لـە پشـتەوەی هـەر یـەک لـەم بەڵێنانـە پیـلان و خیانەتکارییـەک هەبـووە. ئەنجامـی دانوسـتاندنەکانی سـاڵانی ١٩٦٣ و ١٩٦٤ تـا هەنوکـەش لـە بیـرەوری ئێمـەدا وەک خـۆی ماوەتـەوە. ئەگـەر پێویسـت بێـت ئامـاژەی بـە ڕێکەوتـی نزیکـتر بکەیـن، ئێمـە دەتوانـن ئامـاژە بـۆ ڕۆژانـی [دامەزراندنـی] حکومەتـی عێـراق و ڕاگەیاندنەکەیـان لـە سـاڵی ١٩٤٣ و ١٩٢٢ بدەیـن، ئـەم ڕاگەیاندنانـە بـۆ هـەر کەسـێک کـە چاودێـری پرسـی کـورد لـە عێـراق دەکات، نـاسراون.

ئێسـتا بـۆ کـورد دەرکەوتـووە، دوای دەربازبوونـی ١٤ مانـگ لەسـەر بەیاننامەکـەی ٢٩ی جـون، هەڵسـوکەوتی حکومەتـی ئێسـتای عێـراق هەمـان هەڵسـوکەوتی حکومەتەکانـی پێشـووە کـە تەنیـا بـە وشـە نـەک بـە کـردار وەڵامـی مافەکانـی کوردیـان دەدایـەوە، تـا بەم جـۆرە کات دەسـتەبەر بـکات و سـەر لەنـوێ هێـرش بکاتـە سـەر جوڵانـەوەی کـورد، تـا ئـەم جوڵانەوەیـە و بەڵێنەکانیـان پێکـەوە لەبـار بەرێـت.

بەڵام ئەمڕۆ شۆڕشی کورد لە شۆڕش و جوڵانەوەکانی ڕابردوو جیاوازە. ئەگەر ئەزموونی دانوستاندنەکانی ساڵانی ١٩٦٣ و ١٩٦٤، پێشلکارییەکانی حکومەتمان لەبەرانبەر پابەندییەکانیدا وەبیربێنێتەوە، کەواتە چارەنووسی ئەم حکومەتە بەڵێنەکانی پیشێل بکات و دووبارە شەڕ لە نێوان براکاندا هەڵبگیرسێنێتەوە، دەبێ وەبیر دەسەڵاتدارانی عێراق بهێنیتەوە، هەمان چارەنووسی ڕەش چاوەڕوانی هەر کەسێک دەکات کە لە ڕێگە لادەدات و بیر لە خیانەت دەکاتەوە و پیلانگێڕیی ئەنجام دەدات و بەیاننامەکەی ٢٩ی جون پشتگوێ دەخات.

تا هەنوکەش شۆڕشی کورد پڕە لە زیندوویەتی و چالاکی. ئەم شۆڕشە زۆر بە قوڵی لە دڵ و ویژدانی خەڵکدا ڕەگی داکوتاوە. ئەو کەسانەی ئەم شۆڕشە لە سەرەتای دەستپێکردنی پشتی پێ بەستووە، تا ئێستاش هەمان کەسن. تەنانەت ئەم ڕەگەزانە زۆرتر جێگیر بوونە و ئەزموونی باشتریان بەدەستهێناوە.

یەکەم: لە ڕوانگەیەکی گشتییەوە، شۆڕش درکی بە خەونی نەوەی ڕابردووی گەلی کورد کردووە. مەبەستی ئێمە لە نەوەی ڕابردوو ئەو نەوەیەیە کە تێکۆشاوە، بەڵام بەرهەمی تێکۆشانەکەی نەچنیووە. هەروەها شۆڕش بۆ نەوەی نوێ کە ئەم شۆڕشە بەڕێوە دەبات، بریتییە لە دەربڕینی مێژووی ئەم شۆڕشە و هەوڵە نەپچڕاوەکان و فیداکارییەکان. نەوەی ئێستا زۆر بە باشی ئاگادارە کە نەوەی داهاتوو، بە پێی ئەو دەسکەوتە بەهێزانەی لەم شۆڕشەدا دەستەبەر کراون، هەڵیان دەسەنگێنێت. هیچ شتێک لەم شۆڕشە لە دڵی خەڵکی کوردستاندا نزیکتر نییە کە ئەم خەڵکە بەرەو درککردن بە ئامانجەکانیان و دەستەبەرکردنی ئازادیی، ڕێنمایی دەکات، تا ئەم خەڵکە لە ئاشتی و ئارامی و پێشکەوتندا بژین. هەموو ئەمانەش لە دروشمی (خودموختاری بۆ کوردستان و دیموکراسی بۆ عیراق)دا دەبینرێن. دروشمێک هێمای چوونە بەرەو ئازادی و ژیانێکی شەرەفمەندانە. هەر بۆیەش جێگەی سەرسوڕمان نییە، خەڵک ئەم شۆڕشە لەباوەش دەگرن هەروەك چۆن دایک منداڵە تاقانەکەی لە باوەش دەگرێت.

دووەم: لە ڕوانگەی سیاسییەوە، لە پێشەنگی ئەم نەتەوەیە پارتی دیموکراتی کوردستان دێت کە لە میانەی ڕووداوە گرنگە شۆڕشگێڕییەکانی مێژووی کورددا دامەزراو، مێژوویەک

کـە پـڕە لە تێکۆشـان و سـەرهەڵدان. ئـەم مێژووە، بەگشـتی، وەک یەکەم هەنگاوی شۆڕشـی ئێسـتاکەمان هەژمـار دەکرێـت کە پارتەکەمان لەسـەرەتای سـەرهەڵدانی شۆڕشـەوە لەخۆی گرتـووە. هەروەهـا، ئـەم پارتـە لەسـەر بنەمـای مافـی نەتەوەیـی و دەسـتەبەرکردنی ئازادی دیموکراسـیانە بـۆ گەلـی کـورد دامـەزراوە و گەشـەی کـردووە، پێشـڕەوی ئـەم شۆڕشـەیە و بـەرەو پێشـەوە پاڵـی پێـوە دەنێت و هێزی بزوێنەری شۆڕشـە. لـە پاڵ ئەمانەش، ئـەم پارتە-بـە ڕێکخـراوە مۆدێرنەکانـی هـزرە پێشـکەوتنخوازەکەیەوە و ژمـارەی ئەندامانـی کـە لـە ٢٥ هـەزار کـەس تێدەپەڕێـت و لـە گشـت چیـن و توێـژە تێکۆشـەرەکانی کـورد پێکدێـت و ئەو دەسـتڕۆییەی فرەوانـەی لـە نـاو خەڵکـدا هەیەتـی- ڕەگـەز و پشـتیوانی سـەرەکی شۆڕشـی هاوچەرخـی کورد پێـک دێنێت.

سـێیەم: سـێیەم ڕەگـەزی پێکهێنـەری ئەم پارتـە بریتییە لـە «ئەلئەنسـار» نەتەوەییەکەی؛ واتـە هـەزاران هـەزار پێشـمەرگەی بوێـر کـە باشـترین کەسـانی گەلی ئێمـە پێک دێنـن. ئەم بەشـە بەهێـز و یەکگرتـووە بـە بەردەوامـی لـە ڕووی ژمـارە و ئامادەگییـەوە زیـاد دەکات. لـە کاتێکـدا ئـەم هێزانـە لـە هەندێـك هەڵپەرسـت پاکسـازیی دەکرێـن، گەنجـە کـوردە فیـداکارەکان جێگەیـان دەگرنـەوە. ئـەم خۆبەخشـانە ڕووبـەڕووی هەمـوو سـەختیەک دەبنـەوە، وەک سـاردی و گەرمـی کـەش و هـەوا، ماندووێتـی، نەهامەتییەکانـی ژیـان، کوشـتن و دەسـتدرێژی کردنـە سـەر، ئەوەیـان سـەلماندووە، دەتوانـن بەرگـری لـە قـەوارەی گەلـی کـورد بکـەن. ئەمانـە دەزگای جێبەجێـکاری ئازادکردنـی ئـەم خاکـە بەرفراوانـە و بەرگریـکاری دەسـکەوتەکانی شۆڕشـن. هەمـوو کەسـێک زۆر بـە باشـی دەزانێـت، ئێسـتا بـە بـەراورد لەگـەڵ جـاران، ئـەم دەسـتەیە [پیشـمەرگە] بەهێزتـرە و ڕێکخراوتـرە و چەکـی باشـتری هەیـە. ئـەوان ئێسـتا باشـتر لـە جـاران، دەتـوان ئەرکەکانیـان ڕاپەڕێنـن.

چـوارەم: شۆڕشـی کـورد ڕووداوێکـی پەراوێزخـراو نییـە. ئـەم شۆڕشـە لـە نـاو گەلـی عەرەبـی عێراقـدا هاوپەیمانـی هەمیشـەیی لـە دژی دیکتاتۆریـەت و سـتەمکاری و نەیـاری سـەرکوتکارانی، هەیـە. لەمبـارەوە، ئێمـە جەخـت لـەوە دەکەینـەوە، سـەرەڕای تێکۆشـانیان بـۆ دەسـتەبەرکردنی مافـە نەتەوەییەکانیـان، گەلـی کـورد لـە پێنـاو دەسـتەبەرکردنی دیموکراسـی بـۆ گشـت عێـراق خەبـات دەکات. بەواتایەکیـتر، ئـەوان داوا لـە گەلـی عەرەبی

عێراق ناکەن لە دژی ستەمکاری و سەرکوتکاران پشتیوانی [لە شۆڕشی کورد] بکەن، بەڵکو خودی ئەوانیش [عەرەبەکان] لە پێناو مافەکانی ئەم گەلەدا خەبات دەکەن.

دادپەروەرانەیە ئەگەر بڵێین لە هەندێك قۆناغی دیارکراو لە عێراقدا، کوردستان بە تەنیا سەرچاوەی شۆڕش و بەرەنگاربوونەوەی سەرکوتکاران بووە، هەر بۆیەش ئەم شۆڕشە سەرنجی گشت خەڵکی بەشەرەفی عێراق، بەلای خۆیدا ڕاکێشاوە. دەسەڵاتدارانی عێراق کە نکۆڵی لە مافی گەلی کورد دەکەن، بە جۆرێک لە جۆرەکان نکۆڵی لە مافی گەلی عەرەبیش دەکەن. بێگومان ئەو شەڕانەی لەلایەن دەسەڵاتدارە یەک لە دوا یەکەکانی عیراق لە دژی گەلی کورد بەرپا کراون، لەلایەن گەلی عەرەبی عێراقەوە پشتگیریی لێناکرێت. ئەگەر ئەم خەڵکە کاروباری خۆیان بە دەستی خۆیانەوە بێت، بە تۆندی ئەم شەڕە شەمەزار دەکەن، هەروەك چۆن زۆرێک لە هاوڵاتیانی عێراق ئەم شەڕەیان شەرمەزار کردووە.

پێنجەم: لە سەر ئاستی جیهانیدا، ژمارەیەکی کەمی شۆڕشەکان، توانیویانە وەک شۆڕشی کورد، پاڵپشتی ڕای گشتی جیهان دەستەبەر بکەن. ئەمەش چونکە ئەم شۆڕشە، شۆڕشی گەلێکی چەوساوەی بێلایەنە، دەستی یارمەتی بۆ گشت کەسێک درێژ دەکات کە یارمەتیان بدات. هەروەها دەستی یارمەتی بۆ گشت ئەو کەسانە درێژ دەکات، هەڵوێستێکی بێلایەنیان هەبێت. هەربۆیەش، ئەم شۆڕشە لە [بلوکی] ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا و وڵاتە بێلایەنەکان، دۆستی هەیە. لێرەدا دەبێ [سوپاسی] گشت ئەو ڕۆژنامەنووسە میانڕەوانە بکەین، لە فەڕەنسی، بەریتانی، ئەڵمانی، سۆڤیەت، ئەمریکی و سکاندیناڤییەکان کە سەردانی کوردستانیان کردووە. هەروەها وتاری زۆر نووسراون و فیلمی زۆریش بەرهەمهێناون و لە تەلەفزیۆنەکاندا پەخشکراون.

پایتەختەکانی جیهان، لەسەر شاشەی تەلفزیۆنەکانیاندا زۆر فیلمیان لەسەر شۆڕشی کورد بینیووە. هەروەها، زۆرێک لە کەسایەتییە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی جیهان، جێگرەکان و ژەنەڕاڵەکان، پشتیوانی خۆیان بۆ شۆڕشی [گەلی کورد] دەربڕیووە.

پارتی دیموکراتی کوردستان، بەردەوامی بە هەوڵەکانی خۆی دەدات، تا دۆستی زۆرتر بۆ شۆڕشی کورد بدۆزێتەوە.

شەشەم: دواجار نەک دواییـن جار، سەرۆکێکی بە ئەزموون و ژیر سەرکردایەتی ئەم شۆڕشە دەکات. ئەو کوڕی پیاوێکی ئایینداری کوردە؛ ئەو کەسە مەلامستەفا بارزانییە کە لە پێناو دۆزی ڕەوای گەلەکەیدا خۆی بەخت کردووە. پتر لە ٣٦ ساڵ لە تەمەنی خۆی وەک شەڕکەرێک و سەرۆکێک [بۆ گەلەکەی] بەسەر بردووە. ئەو چوار شۆڕشی هەڵگیرساندووە و سەرکردایەتی کردووە و گەورەترین ڕاپەڕینی لە مێژووی هاوچەرخدا ئەنجام داوە.

بارزانی، مرۆڤێکە گشت تەمەنی خۆی لە خەباتدا بەسەر بردووە، جا لە مەیدانی شەڕ بێت یان لە مەنفا یان لە خەباتی سیاسی، ئەزموونێکی گەورەی لە شۆڕش هەیە و خزمەتێکی گەورەی بە شۆڕش کردووە. بێگومان ئەمەش هۆکاری سەرەکی بوو لە داڕێشتنی سیاسەتێکی دروست بۆ شۆرش و پارێزگاریکردن لەم سیاسەتە بۆ دوورنەکەوتنەوە لە ئامانجەکانی خەڵک.

بەهۆی ئاڵۆزیی [پرسی کورد] و کەلەڕەقی فەرمانڕەواکانی [عێراق] پرسی کورد دوای شەڕێکی نەپساوەی ئەلئەنسار [پێشمەرگە]، ئامرازەکانی چارەسەرکردنی ئەم کێشەیەی دۆزیوەتەوە. خەڵکێکی کەم لە جیهاندا ئەزموونێکی وەک بارزانی لە شەڕی ئەلئەنساردا هەیە. تەنانەت خودی ئەو ڕێنماییکەری ئەم بەشەیە [ئەلئەنسار]. نەوەیەکی گەنج لەسەر دەستی ئەو بۆ ئەم جۆرە شەڕانە پەروەردەکراون.

بارزانی، کەسێکە بە دەستپێشخەری ئەو پارتی دیموکراتی کوردستان دامەزرا، ئەم پارتە بە ژیرانە و وەک سیاسەتمەدارێکی شارەزا، ڕێبەرایەتی دەکات. ئەو سەرۆکی نەتەوەیەکە نەک تەنیا برا پارتیزانەکانی، بەڵکو گشت گروپە نەتەوەییەکانی کورد بە دەوریدا کۆبونەتەوە. سەرەڕای ئەمەش تەواوی پیاوە دڵسۆزەکانی کوردستان و خەڵکی جیهان وەک سەرۆکێک لێی دەڕوانن.

کاتێک بارزانی دەجەنگێت، کورد ئەگەر بە هەزاران میلیش دوور بن، هەست

دەکـەن ئـەو لەپاڵیـان دەجەنگێـت. ئـەو هانـی خەبـات دەدات بـە خەباتەکـەی خـۆی و هانـی بوێریـش دەدات بـە بوێرییەکـەی خـۆی، نموونـەی کەسـایەتییەکی بـەرزە. لـە کاتێکـدا گەلـی ئێمـە ئـەم پیاوەیـان خـۆش دەوێـت و ڕێـزی لێدەگـرن، خیانەتـکاران و دوژمنانـی لێـی دەترسـن.

هـەروەك ئاماژەمـان بۆکـرد دامەزرێنەرانـی ئـەم شۆڕشـە، لـە سـاڵوەگەڕەکەیدا، داوا لـەو دەسـەڵاتدارانەی عێـراق دەکەیـن، کـە هەسـتێکی خراپیـان لەبەرانبـەر ئـەم شۆڕشـە هەیـە و لـە دژیـدا پیـلان دادەڕێـژن و هەوڵـی لەناوبردنـی دەدەن، بـە هەڵسـوکەوتی خۆیانـدا بچنـەوە و گـوێ لـە قسـەی پیلانگێـڕان، ملکـەچ بـووەکان و بەکرێگیـراوان، نەگـرن. هەروەهـا ئـەم فەرمانڕەوایانـە ئـاگادار دەکەینـەوە، هـەروەك چـۆن دامەزرێنەرانـی ئـەم شۆڕشـە ئاماژەیـان پێـداوە، ئـەم شۆڕشـە لەبـار ناچێـت. هـاوکات ئێمـە داواکاریـن لـە دەسـەڵاتدارە بەرپرسـەکان بـە پیـر داواکاری کـوردەوە بێـن و بەیاننامـەی ٢٩ی جـون جێبەجـێ بکـەن. بـەم جـۆرەش سـەقامگیری دێتـەدی و وڵات بەرەوپێشـەوەچوون و بوژانـەوە بەخـۆوە دەبینێـت.

هەر بژیت شۆڕشە نەمرەکەمان.

هەر بژیت شەهیدە نەمر و لە بیر نەکراوەکانمان.

هەر بژیت برایەتی کورد و عەرەب

هەر بژیت پارتیمان، پارتی دیموکراتی کوردستان.

هەر بژیت ڕێبەری شۆڕش و سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان، مستەفا بارزانی.

واژوو:

مەکتەب سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان

١١ی سێپتەمبەر ١٩٦٧

نهێنی

باڵیۆزی بەریتانیا- بەیروت

(1067/2/IRQ)

٢٠ی نۆڤەمبەر ١٩٦٧

کوردی عێراق

١. لە نامەکەم بە ژێدەری (1067/2/IRQ) لە ٢٩ی ئۆکتۆبەر، ئاماژەم بەوەدا حکومەت بۆ بەدەنگەوە هاتنی مەلامستەفا بارزانی، جەلال تاڵەبانی و لایەنگرانی لە بەکرەجۆوە بۆ چەمچەماڵ گواستووەتەوە.

٢. باباعەلی کە حاڵی حازر بە سەردانێکی کورت لە بەیروتە، پشتڕاستی کردووەتەوە، سەرەڕای بەڵێنەکانی حکومەت، تا هەنوکە [جەلال تاڵەبانی و لایەنگرانی] نەگوازراونەتەوە. جەلال تاڵەبانی لە کەمپی بەکرەجۆ ماوەتەوە و لەلایەن فەوجێکی عێراقیەوە دەورە دراوە، بەڵام بەلانیکەمەوە جەلال تاڵەبانی هیچ هێرشیکیتری لە پشت پشتگیریکردنەکەی حکومەت [بۆ سەر هێزەکانی بارزانی] ئەنجام نەداوە. بە پێ قسەکانی باباعەلی، ئیحسان شێرزاد وەزیری شارەوانی و کاروباری گوندەکان، ناڕەزاییەکی خستووەتە بەردەم سەرۆک وەزیران، تاهیر یەحیا، سەبارەت بە شکستی سوپا لە جێبەجێکردنی بڕیاری ئەنجوومەنی وەزیران بۆ گواستنەوەی لایەنگرانی تاڵەبانی. تاهیر تەلەفۆنی بۆ سەرۆک ئەرکانی سوپا حەمودی مەهدی کردووە و مەهدی داوای لێبوردنی کردووە لە درەنگ جێبەجێکردنی بڕیارەکە و بە هۆی نەبوونی ئامرازی گواستنەوە و نەبوونی شوێنی هەوانەوە و کەرەستەکانی پێویست لە چەمچەماڵ. یەحیا، فەرمانی بە سەرۆک ئەرکانی سوپا کردووە بە خێرایی لایەنگرانی تاڵەبانی بگوازێتەوە، مەهدی لە وەڵامدا گوتویەتی، ڕێنماییەکانی سەرۆک عارف ئەوەن، ئەم کارە جێبەجێ نەکات.

٣. ئەگەرچی ئەمە نیشاندەری ناکۆکی نێوان سەرۆک کۆمار و سەرۆک وەزیرانە، بەڵام بە بڕوای باباعەلی، ئەوان دوو دەستی لە ئەنجامدانی ئەم کارە دەکەن، تا ئەم

دۆخـە بۆمەبەسـتی ئێسـتا وەک خـۆی بهێڵنـەوە (لەڕاسـتیدا ئـەوان گەمـە بـەو بابەتەوە دەکـەن، تـا کات بکـوژن- نامەکـەم بـە ژێـدەری (1067/2/IRQ) لـە ١٨ی نۆڤەمبـەر ئامـاژەی بـەم بابەتـە داوە). لـە ١٨ی نۆڤەمبـەر ڕادیـۆی بەغـدا ڕایگەیانـد، سـەرۆک [کۆمـار] جارێکـی دیکـە سـەردانی بارزانـی دەکات. ئەمـەش بەدڵنیاییـەوە هەنگاوەکـەی تاهیـر یەحیـا لـە چارەسـەری کێشـەی کـورد، ئەگـەر بـەرەو دواوەی نەبـات، پووچـەڵ دەکاتـەوە. ئەنجامـی سـەردانی پێشـووی بـۆ لای بارزانـی لـە سـەرەتای ئـەم سـاڵەدا، ئـەوەی پشتڕاسـت کـردەوە، کـورد هیـچ متمانەیەکیـان پێـی نییـە. لەڕاسـتیدا [کـورد] بڕوایـان بـە تاهیـر یەحیـاش نییـە، بـەڵام تـا ڕادەیـەک باشـترە ، بـەوەی سـوود لـەم بارودۆخـە بـۆ قایمکردنـی پێگـەی خـۆی وەردەگرێـت (بەداخـەوە ئەویـش خزمەتگـوزاری گشـتی بـۆ سـوودی تایبەتـی خـۆی بەکاردێنێـت)؛ بـەڵام ئەگـەر ئەویـش بەڵێنەکانـی لەبەرانبـەر کـورددا جێبەجـێ نـەکات، ئیعتیبـاری خـۆی لـە دەسـت دەدات. (باباعەلـی تـا ڕادەیـەک لـەو بڕوایەدایـە، لەوانەیـە تاهیـر یەحیـا [بـۆ کـورد] بەسـوود بێـت). ئەگـەر بێـت و سـەردانەکەی سـەرۆک [کۆمـار بـۆ لای بارزانـی] هەنگاوەکـەی تاهیـر یەحیـا بـۆ چارەسـەری کێشـەی کـورد بـەرەو دواوە نەبـات، بـە دڵنیاییـەوە ئـەم هەنگاوانـە پووچـەڵ دەکاتـەوە، بـەڵام بـە بۆچوونـی مـن بەدواهاتـەکان هـەر چییـەک بێـت، سـەرۆک کۆمـار زەرەرمەنـدی سـەرەکییە.

٤. ئاماژەیەکیـتر لـە بـێ دەسـەڵاتی ئـەم حکومەتـە بریتییـە لـەوەی، سـەرەڕای هەڵوەشـاندنەوەی، بڕیـاری قەدەغەکردنـی کـورد لـە دروسـتکردنی خانـوو لـە لیـوای کەرکـوک، فەرمانـدەی هێزەکانـی مەیدانـی، فەرمانـی بـە دەسـەڵاتە مەدەنییـەکان کـردووە، ئـەم یاسـایە پشـتگوێ بخـەن.

٥. لـە کۆتایـی مانگـی ئۆکتۆبـەردا، حکومـەت بـڕی ٢ ملیـۆن دینـاری عێراقـی بـۆ دووبـارە ئاوەدانکردنـەوەی باکـوور تەرخانکـرد. لەوانەیـە ئەمجـارە مانـای تەرخانکردنـی ئـەم بـڕە پارەیـە، لـە مانـای تەرخانکردنەکانـی پێشـوو جیـاواز بێـت، هیـچ کاتێـک ئـەو بـڕەی [تەرخانکـرا]، دابیـن نەکـرا؛ (کـۆی گشـتی ٢٥ ملیـۆن دینـاری عێراقـی لـە دوای ئاگربەسـتەکەی سـاڵی ١٩٦٤)؛ یـان هـەروەك باباعەلـی گوتـی، بـڕە پـارەی خەرجکـراوی

ئەمجارە لەبری قەرەبووکردنەوەی ئەو خێزانە عەرەبانە بوو کە لە گوندەکانی پێشوی کورد، گوازراونەتەوە.

٦. لەم دوو هەفتەی ڕابردوودا ئاستی متمانەی کورد زۆر بەرزبووەتەوە. ئەمەش بە دڵنیاییەوە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە حکومەتی ناوەندی دەسەڵاتی لە باکووردا نەماوە، چونکە بارزانی لە زستاندا بە بێ هیچ بەرنگاربوونەوەیەک بەرەو ناوچەی سلێمانی ڕۆیشتووە، هەروەها، لەبەرئەوەی کورد لەم چەند مانگەی دواییدا، لە دوای چەندین ساڵ لە نەهامەتی و چەرمەسەری، [تاڕادەیەک] ئازادی و بوژانەوەیان بە خۆوە بینیوە. (نامەکەم بە ژێدەری (1067/2/IRQ) لە ٢٦ی ئۆکتۆبەر). باباعەلی باسی ئەوەی نەکرد، چۆن حکومەتی «ئازادی›› عێراق لە کوردستان دامەزراوە، کە ئەم بابەتە لەلایەن کوردی نیشتەجێی بەیروت و سەردانکەرە کوردەکانیش ئاماژەی پێدراوە؛ بەڵام ئاماژەی بەوەدا، حاڵی حارز، کورد لە پێگەیەکدان بتوانن هەر کاتێک ئەم حکومەتە هەڵبوەشێتەوە، هەندێك سوود دەستەبەر بکەن.

٧. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ جۆن لیسی (John Leathy) لە نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە تاران، دەنێرم.

(H. St. J. B. Armitage)

نهێنی

باڵیۆزی بەریتانیا

تاران

(1023A/67)

٢٨ی نۆڤەمبەر ١٩٦٧

پەیوەندییەکانی نێوان کورد و [حکومەتی] عێراق

١. تکایە ئاماژە بدەن بە نامەکەی ویگێن (Wiggin) بە ژێدەری (1023A) لە ١٩ی مارچ ١٩٦٦ کە بۆ ریچ (Rich) ناردبووی.

٢. لە ٢١ی نۆڤەمبەر، کەسێک هاتە باڵیۆزخانەکەمان و داوایکرد، سکرتێری باڵیۆز ببینێت. کاتێک سکرتێر چاوی بە پیاوەکە کەوت، ئەو بەڵگەنامەیەکی بە زمانی عەرەبی ڕادەستی سکرتێر کرد و گوتی ئەمە پەیامێکە لەلایەن مەلامستەفا بارزانی، سەرکردەی کورد. ئێمە نازانین ئایا ئەمیر قاسمی هاوڕێ کۆنی بەڕێزتانە.

٣. ئێمە نامەکەمان وەرگێڕاوەتە سەر زمانی ئینگلیزی و هاوکات دەقە ڕەسەنەکەش کە بە زمانی عەرەبیە هاوپێچمان کردووە. هەروەك دەبینن، ئەم نامەیە لەلایەن بارزانییەوە بۆ سەرۆک وەزیران مستەر هارۆلد ویلسن (Mr. Harold Wilson) نێردراوە. تۆنی نامەکە میانڕەوانەیە، بەڵام خودی پەیامەکە زۆر ڕاشکاوانەیە، بریتییە لەوەی حکومەتی عێراق ئەو بەڵێنانەی جێبەجێ نەکردووە کە لە جونی ١٩٦٦ بە کوردی دابوو، هەربۆیەش بارودۆخەکە مەترسیدارە و مەترسی ڕاستەقینە لە ئارادایە بۆ دووبارە دەستپێکردنەوەی شەڕی ناوخۆ.

٤. ئێمە ناتوانین بڵێین ئایا نامەکە موعتەبەرە [واتە هی مەلام مستەفایە یان نا]، بەڵام هیچ بەڵگەیەکیشمان نییە بڵێین ئەو نییە. ڕێککەوتی نامەکە بۆ ٢٧ی ئۆکتۆبەر دەگەڕێتەوە و لەوانەیە لەو کاتەوە بارودۆخەکە گۆڕانی بەسەردا

هاتبێت. بۆ نموونە، ڕاپۆرتێک لە ڕۆژنامەی تاران، لە ڕێککەوتی ٢٢ی نۆڤەمبەردا ئاماژە بە وتارێکی ڕۆژنامەیەیی ‹ئەلعالەم ئەلئیسلامی› عەرەبستانی سعودیا دەدات بەوەی ڕێککەوتنێک لە نێوان حکومەتی عێراق و بارزانیدا گرێدراوە، تا ئەو کەسانەی وەبەر شەڕ نەکەوتوون، بگەڕێنرێنەوە زێدی خۆیان.

٥. من کۆپییەك لەم نامەیە و هاوپێچەکەی بۆ ئارمیتاژ (Armitage) لە بەیروت دەنێرم.

(D. K. Timms)

A. J. Beamish, Esq

فخامة السيد هارولد ويلسون رئيس وزراء المملكة المتحدة المحترم

السلام عليک و رحمة الله و برکاته

نـود ان نجلـب بهـذه الرسـالة انتبـاه فخامتکـم الـى الوضـع الحالـى الخطيـر السـائد فـى العـراق عامـة و فـى منطقـة کردسـتان خاصـة نتيجـة عـدم تطبيـق حکومـة الجمهوريـة العراقيـة لالتزاماتهـا الـوارده فـى بيـان ٢٩ حزيـران ١٩٦٦ المتفـق عليـه مـن قبلهـا و مـن قبلنـا لاحـلال السـلام فـى العـراق لا لهـذا فقـط بـل بسـبب سياسـة الحکومـة الراميـة الـى تصفيـة الثـورة الکوديـة و محاولـة ضرب شـعبنا الکـوردى الامـن و احتضـان بـل و تشـجيع اعـداء شـعبنا مـن الخونـة و المرتزقـة الامـر الـذى منـع اسـتتباب السـلم طيلـة المـدة المنصربـة و اشـاع جـوا مـن الفوضـى يتميـز بالاعتـدات علـى الحريـة امـن المواطنيـن و نـشر الارهـاب و الرعـب و الخـوف فـى النفـوس و محـاولات التفرقـة و الانقسـام بيـن العـرب و الاکـراد و بکلمـة اخـرى جـو بعيـد عـن کل مـا يمکـن ان يومـن الطمأنينـة و الاسـتقرار و الحـل السـلمى للقظيـة الکرديـة.

لقـد حاولنـا و نحـاول الان جهـد امکاننـا التعـاون مـع الحکومـة المرکزيـة فـى کافـة المجـالات مـن اجـل حـل عـادل لقضيتنـا خـلال المفاوضـات الجاريـة مـع السـلطة المرکزيـة و لکـن کل الظواهـر تـدل علـى عـدم توفـر حسـن النيـة لـدى مسـوؤلى الحکومـة فـى هـذه الاتجـاه و عـدم جديتهـم فـى تطبيـق بنـود بيـان ٢٩ حزيـران و لقـد يئـس شـعبنا مـن جديـة حـکام البغـداد فـى القيـام بأجراءتهـم الموعـودة.

ان هـذه الوضـع المـتردى يحمـل فـى طياتـه خطـورة تجـدد ويـلات اقتـال الاخـوة فـى العـراق و المأسـى التـى عانـى منهـا شـعبنا الکـردى طيلـة سـنوات الحـرب السـتة. ان الثـورة الکورديـة مصممـة علـى العمـل بـکل طاقاتهـا لتجنـب القتـال و ايجـا حـل ديموقراطـى للقضيـة الکرديـة و لکـن فـى نظرنـا نـرى ان المسـؤلية الرئيسـية فـى هـذه المضـمار تقـع علـى عاتـق الحکومـة المرکزيـة بأعتبارهـا صاحبـة القـدرة و الحـل و الفصـل فـى البـلاد.

اننـا نضـع هـذه الحقايـق امـام انظارکـم نناشـدکم لتفهـم موقفنـا و اهميـة و حساسـية الوضـع و بـذل کافـة الجهـود و بـکل وسـائل المسـتطاعة و المتوفـرة لديکـم للضغـط علـى

الحكومة العراقية لاتباع الطريق المفاوضات من اجل ايجاد حل عادل للمشكلة الكردية تجنا لويلات الحرب و الدمار و منعا لكل النتائچ الخطيرة التى قد تترتب على تردى الوضع بما فيها تهديد السلم فى المنطقة الشرق الأوسط التى تعتبر القضية الكردية احدى قضايا الرئيسية. ان الثورة الكردية التى نفذت اكثرية التزاماتها بموجب بيان ٢٩ حزيران سوف تكون فى حل من المسوؤلية عن النتائج الوخيمة التى قد تنتج عن عدم ايفاء الحكومة المركزية بوعودها.

ان لشعب الكردى الذى عانى الامرين من ويلات الحرب و دمرت بلاده خلال السنوات الست الاخيرة بسبب مطالبته بأبسط حقوق القومية و الانسانية ضمن الجمهورية العراقية يتطلع ان يمد له سيادتكم و دولتكم الموقرة و كافة القوى المحبة للسلم و الخير فى العالم يد المساعدة لايصال العراق الى شاطىء السلام و الطمأنينة و الاستقرار و خاصة فى هذه الظروف التى تبذل فيها الكثير من الجهود المحمودة من أجل حل قضايا الشرق` الأوسط و ايجاد سلام دائم فى المنطقة. و فى الختام تقبلوا فائق شكرنا و تقديرنا.

المخلص

مصطفى البارزانى

٢٧/ تشرين الأول/١٩٦٧

وەرگێڕانی نامەی مستەفا بارزانی لە ڕێکەوتی ٢٧ی ئۆکتۆبەر ١٩٦٧، لەلایەن پەرلەمانەوە کە بۆ سەرۆک وەزیران نێردراوە

دوای ڕێز و سڵاو

ئێمە لە ڕێگەی ئەم نامەیەوە دەمانەوێت سەرنجی بەڕێزتان ڕاکێشین بۆ ئەو بارودۆخە مەترسیدارەی حاڵی حازر باڵی بەسەر عێراق بە گشتی و بەسەر کوردستاندا بە تایبەتی، کێشاوە. ئەمەش بەهۆی شکستی حکومەتی عێراق لە پابەندبوون بە جێبەجێکردنی ئەو پابەندییانەی لە بەیاننامەی ٢٩ی جون ١٩٦٦، ئاماژە پێکراوە و ئێمە هەردوو لایەن لەسەری ڕێککەوتین، تا بەمجۆرە ئاشتی لە عێراق بەرقەرار بکەین. نەك تەنیا ئەمە، بەڵکو بە هۆی سیاسەتی حکومەتی عێراق کە هەوڵ دەدات شۆڕشی کورد لە ناوببات و ئاشتی و ئارامی لە گەلی کورد دابڕێت، سەرەڕای ئەمەش هانی دوژمنە بە کرێگیراو و لە ڕێگە دەرچووەکانی [لە دژی] گەلی کورد دەدات. هەموو ئەمانەش بوونەتە هۆی ئەوەی بە درێژایی چەند ساڵی ڕابردوو ئاشتی بەرقەرار نەبێت و ڕەوشێکی پشێوی بێتەدی کە لە خەسڵەتە هەرە سەرەکییەکانی بریتییە لە دەستدرێژی کردنە سەر ئازادی و ئاسایشی هاوڵاتیان و بڵاوکردنەوەی ترس و تۆقاندنی خەڵک و هەوڵدان بۆ دابەشکردن و لێکترازانی کورد و عەرەب، بە واتایەکیتر، کەش و هەوایەک لە ئارادایە، دووڕە لە ئاشتی و سەقامگیری و چارسەری ئاشتیانەی کێشەی کورد.

ئێمە هەوڵماندەاوە و بەردەوامیشین لە هەوڵدان بۆ هاوکاریکردنی حکومەت لە گشت بوارەکاندا، تا لەم ڕێگەیەوە و لە ڕێگەی دانوستاندن لەگەڵ حکومەتی ناوەندی بگەینە چارەسەریەکی دادپەروەرانە بۆ کێشەی گەلەکەمان، بەڵام گشت ڕووداوەکان دەردەخەن، هیچ نیەت پاکیەک لەلایەن بەرپرسانی حکومەتەوە بەدیناکرێت بە ئاڕاستەی [چارەسەرکردنی ئاشتیانەی کێشەی کورد] و جیددی نەبوونیان لە جێبەجێکردنی خاڵەکانی بەیاننامەی ٢٩ی مانگی جون. ئەمەش وایکردووە گەلی ئێمە نائومێد بن لە جیددی بوونی حکومەتی بەغدا لە جێبەجێکردنی ئەو بەڵێنانەی داویەتی.

ئەم بارودۆخە مەترسیدارە، مەترسی دووبارە سەرهەڵدانەوەی شەڕ لە نێوان

براکانی لە عێراقدا لێدەکەوێتەوە و دەبێتە هۆی هێنانەدی ئەو نەهامەتیانەی گەلی ئێمەی کورد بە درێژایی شەش ساڵی شەڕ بینیویەتی. شۆڕشی کورد بە گشت تواناکانیەوە پێداگری دەکات لە دوورکەوتنەوە لە شەڕ و چارەسەرکردنی کێشەی کورد بە شێوەیەکی دیموکراسییانە، بەڵام بە بۆچوونی ئێمە بۆ بەدیهاتنی ئەم [ئامانجەش] بەرپرسیارێتی سەرەکی دەکەوێتە ئەستۆی حکومەتی ناوەندی، چونکە ئەو خاوەن دەسەڵاتە و دەسەڵاتی چارەسەرکردنی کێشەکانی وڵاتی بەدەستەوەیە.

بۆیە ئێمە ئەم ڕاستیانە دەخەینە بەردەمتان، بۆ ئەوەی لە هەڵوێستمان تێبگەن و ئاگاداری گرنگی و مەترسیدارێتی بارودۆخەکە بن و گشت تواناکانتان و گشت ئامرازەکانی بەردەستان وەگەڕبخەن، تا گوشار بخەنەسەر حکومەتی عێراق، بۆئەوەی ڕێچکەی دیموکراسییانە بۆ چارەسەرکردنێکی دادپەروەرانەی پرسی کورد بگرێتەبەر و لە شەڕ و گشت بەدواهاتەکانی تێکچوونی بارودۆخەکە، وەک هەڕەشەی تێکچوونی ئاشتی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دوور بکەوینەوە؛ چونکە پرسی کورد یەکێکە لە پرسە گرنگەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. شۆڕشی کورد کە بەپێی بەیاننامەی ٢٩ی جون، زۆربەی پابەندییەکانی خۆی جێبەجێکردووە، هیچ بەرپرسیارێتییەک لە ئەنجامە مەترسیدارەکانی پابەندنەبوونی حکومەتی ناوەندی بە بەڵێنەکانی، لە ئەستۆ ناگرێت.

گەلی کورد بە دەست جەنگ و وێرانی وڵاتەکەی بە هۆی شەش ساڵ شەڕکردن، دەناڵێنێت، تەنیا داوای دابینکردنی مافە نەتەوەیی و مرۆییە سەرەتاییەکانی خۆی لە چوارچێوەی کۆماری عێراقدا دەکات، دەستی هاوکاری بۆ بەڕێزتان و دەوڵەتەکەتان و گشت هێزە ئاشتیخوازەکان لە جیهاندا درێژ دەکات، تا عێراق بەرەو کەناری ئارامی، سەقامگیریی و ئاشتی ببات؛ بە تایبەتیش لەم بارودۆخەدا کە هەوڵە پیرۆزەکان لە پێناو چارەسەری کێشەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هێنانەدی ئاشتی هەمیشەیی، وەگەڕ خراون.

لە کۆتاییدا ڕێز و سڵاومان قبوڵ بفەرموون.

مستەفا بارزانی

نهێنی

باڵیۆزی بەریتانیا

بەیروت

(1067/2/IRQ)

٢٣ی دێسەمبەر ١٩٦٧

کوردی عێراق

١. سەبارەت بە دۆخی کورد، لە دوای ‹دواییـن ئاگادارکردنەوە›ی مەلامستەفا، کە لە کۆتایی مانگی نۆڤەمبەر ڕایگەیاند، بەوەی حکومەتی عێراق بایکۆت دەکات، ئەگەر بێت و داواکارییەکانی کورد جێبەجێ نەکات، هەواڵی کەم لەبەر دەستدا هەن.

٢. داخستنی ڕۆژنامەی ئەلتەئاخی لەلایەن حکومەتەوە، هەواڵی سەرەکی ڕۆژنامەکانە و وادیارە خاڵی سەرەکی ناکۆکی [نێوان کورد] و حکومەتە. من ئاگادارم، حکومەت ڕێگەی داوە، ئەم ڕۆژنامەیە لە سلێمانی و یان تەنیا بە زمانی کوردی لە بەغدا لەچاپ بدرێت. کورد هەر دوو پێشنیازەکەی ڕەتکردووتەوە و دواییـن داواکاری خۆیان بۆ وەرگرتنی مۆڵەتی چاپکردنی ڕۆژنامەکە پێشکەش [بە حکومەتی] کردووە. بەداخەوەی ئاگادارکردنەوەکەی کورد، هەروەك بەڵێنەکانی حکومەت، لاستیکییە.

٣. ئێمە هەواڵێکمان بە دەست گەیشتووە سەبارەت بە هێرشکردنە سەر کاروانی تاڵەبانی لە نێوان سلێمانی و کەرکوک، لەلایەن لایەنگرانی بارزانییەوە. ئەم ڕووداوە لە ١٧ی دێسەمبەر ڕوویداوە و ١٢ کەسیش بوونەتە قوربانی.

٤. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە تاران دەنێرم.

(H. St. J. B. Armitage)

David Montgomery Esq.

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە. S. W. 1

نهێنی

باڵیۆزی بەریتانیا

بەیروت

(1067/2/IRQ)

٣٠ی دێسەمبەر ١٩٦٧

کوردی عێراق

١. هەفتەنامەی بەغدای ‹ئەلئەمەل› (al-Amal) لە ٢٣ی دێسەمبەر، لەسەر زاری سەرچاوەیەکی فەرمی بڵاویکردەوە، هیچ جۆرە پێکدادانێک لە باکووری عێراق ڕووینەداوە. سەرچاوەکە ئاماژەی بەوە کرد، کەشێکی ‹تەواو برایانە› باڵی بەسەر ناوچەکەدا کێشاوە و حکومەت سەرقاڵی جێبەجێکردنی سیاسەتی گەشەپێدانی باکوور و جێگیرکردنی ژیانی ئاساییە لەم ناوچەیە.

٢. هیچ سەرچاوەیەکی پشتڕاستکراو لەبەردەست نییە لەبارەی ئەوەی بارودۆخی کوردستان زۆر باشە. لە ‹Boxing Day› [واتە ٢٦ی دێسەمبەر] نەبیل دەملوجی، کە لەگەڵ جەلال تاڵەبانی لە بەغداوە [بەرەو باکوور] گەشتێکی ئەنجامدا، ئەوەی پشتڕاست کردەوە، هێرشکراوەتە سەر کاروانی تاڵەبانی لە نێوان سلێمانی و چەمچەماڵ (نامەکەم لە ٢٣ی دێسەمبەر ئاماژەی بەم ڕووداوە کردووە). هەروەها نەبیل گوتی، تاڵەبانی پێی گوتووە، حکومەت هیچ کارێکی نەکردووە تا ئەو بەڵێنانەی کە بە بارزانی داوە، جێبەجێ بکات و هەروەها ئەو [تاڵەبانی] لەگەڵ ئەم سیاسەتەدایە. تاڵەبانی کە لەکاتی خواحافیزی کردن لەگەڵ دەملوجیدا، من چاوم پێکەوت، گوتی بەرەو بێلگراد دەچێت، تا لەوێ چاوی بە قوتابیانی کورد بکەوێت و دواتر بەرەو بەرلین دەڕوات. ئەو گوتی نزیکەی دوو هەفتە لە دەرەوە دەبێت.

٣. بە پێی سەرچاوە کوردییەکان لە بەیروت، ئەنجوومەنی وەزیران مۆڵەتی چاپی بە ئەلتەئاخی بەخشیووە. ئەمە ڕاستە، بەڵام تا هەنوکە هیچ هەنگاوێک بۆ

جێبەجێکردنی ئەم بڕیارە نەگیراوەتەبەر. شەوی ڕابردوو سەرچاوەیەکی غەیرە کورد کە بۆ پشوو لێرەیە و لەگەڵ ئیحسان شێرزاد، وەزیری شارەوانی قەسەی کردبوو، پێی گوتم بڕیارەکەی ئەنجوومەنی وەزیران دوای کۆبوونەوەیەکی دووروودرێژ لە ڕۆژی کریسمەس کە تا کاتژمێر ٣ی بەرەبەیانی خایاند، دەرکرا. بڕیارەکە بە جیاوازییەکی زۆر کەم لە دەنگەکان دەرکرا، مالک دۆهان (Malik Dohan) وەزیری کلتور، نەیاری سەرەکی ئەم بڕیارە بوو. لەهەمان ڕۆژ ئیحسان بەرەو بەیروت سەفەری کرد و لەگەڵ هاوکارە کوردەکەی عەبدولفەتاح شالی، وەزیری گەشەپێدانی باکوور، نامەیەکی ناڕەزایی دەربڕین و دەست لەکارکێشانەوەی خۆی بەجێهێشت؛ کە ئەگەر هاتوو حکومەت نەیتوانی پێش جەژنی ڕەمەزان (١ یان ٢ی جانیوەری)، مۆڵەت بە ڕۆژنامەی [ئەلتەئاخی] بدات، دەست لەکار دەکێشنەوە.

٤. من کۆپییەك لەم نامەیە بۆ نووسینگەی پاراستنی زانیارییەکان لە تاران دەنێرم.

(H. St. J. B. Armitage)

David Montgomery Esq.

بەشی ڕۆژهەڵات

نووسینگەی کاروباری دەرەوە.

ناسنامەی دەستە

پرۆژەی دەستەی ئینسکلۆپیدیای پارتی دیموکراتی کوردستان، لە پێناو ناساندن، کۆکردنەوە، بە دیکۆمێنتکردن و بڵاوکردنەوەی مێژووی پڕ لە سەروەریی کار و خەباتی پارتی دیموکراتی کوردستان، لەسەر پێشنیازی ڕێزدار مەسرور بارزانی، لە ساڵی ٢٠١٤ دامەزراوە.

ئەم بەرهەمەی بەردەستی بەڕێزتان بەشێکە لە هەوڵ و ئامانجەکانی ئەم پرۆژەیە.

P.D.K ENCYCLOPEDIA